GM

C 715 In.

MAGYARORSZÁG

KÖZGAZDASÁGI- ÉS TÁRSADALMI POLITIKÁJA

A MÁSODIK EZREDÉV KÜSZÖBÉN.

NEMZETGAZDASÁGI ÉS TÁRSADALOM POLITIKAI TANULMÁNYOK ÉS BESZÉDEK RENDSZERES CSOPORTOSITÁSBAN.

IRTA ÉS MONDOTTA:

GAAL JENŐ.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST, 1907.
KILLIÁN FRIGYES UTÓDÁNAK BIZOMÁNYA.

1964
1985

2009 MÁRC 9.

C 715/1.

Az első kötet tartalomjegyzéke.

Bevezetés.

I.

Általános közgazdasági érdekü és társadalompolitikai tanulmányok és beszédek.

Lap.

1. Önérdek és közszellem. 1
2. Tanulmányúti eredmények az ország délkeleti részében. 19
3. Gazdasági életünk egészségesebb irányu fejlődésének társadalmi feltételeiről. 37
4. A világgazdaság és a culturai egység fejlődéséről. 54
5. A gépekről. 67
6. Közgazdaságunk követelményei az első fusio idején. 72
7. Helytelen gazdasági politikánk és a közgazdasági miniszterium ügykörének beosztása. 85
8. Közgazdasági érdekeink czéltudatos, tervszerű ápolásának hiánya. 98
9. Szélesebb látókör és magasabb szempontok a közgazdasági politika terén. 115
10. Nemzetgazdaságunk egyoldaluságának veszélyei. 129
11. Mindenre kiterjedő fegyelem a közgazdasági kormányzatban. . . 138
12. Az állam és társadalom vállvetett közreműködése a nemzetgazdaság fejlesztésénél. 144

II.

Nyerstermelés.

1. A gazdatársadalom feladatai a mezőgazdaság emelése körül. . 150
2. A mezőgazdasággal foglalkozó népesség munkálkodásának észszerű fejlesztése mint társadalmi feladat. 155
3. A kisgazdák szakértelmének emelése. 158
4. Az államjavak bérbeadásának észszerű feltételeiről. 160
5. Az állategészségügy. 165
6. A mezőgazdasági válság kérdése. (a—b) 171
7. A telepítés kérdése. (a—b—c) 185
8. Borászatunk emelése, (a—b) 219
9. A bortermelők tömörülése, szövetkezeti mozgalmak e részben . 224
10. A phylloxerakérdés megoldása. 231
11. Boraink régi jó hirnevének helyreállítása. 241
12. Az erdészet érdekei semmiféle más gazdasági érdeknek nem rendelendők alá. 244

III.

Ipar.

1. Ipar és iparpolitika. 246
2. Az 1872. évi ipartörvény és az 1868. évi kereskedelmi és iparkamarai törvény módosítása. 270
3. Az ipari szabadosság és az iparszabadság. 273
4. Az ipartestületek. (a—b) 277

Lap.
5. Az ipari képesítés. 287
6. A kereskedelmi és iparkamarai titkárság emelése mint közgazdasági érdek. 290
7. A kereskedelmi és iparkamarák intézményének reformja. . . . 294
8. Az iparfejlesztés. 305
9. A külföldi tőke elhelyezésének előnyei Magyarországon. . . . 308
10. Tanulmányút a házi ipar fejlesztése érdekében. 310
11. Iparpolitikánk a második ezredév küszöbén. 328
12. Észszerű közgazdasági hazafiság. 351

IV.

Kereskedelem.

1. A kereskedelem fontossága hazánkban. 354
2. A magyar kereskedelemről. 356
3. Gabonakereskedelmünk. 361
4. A válságok. 371
5. A vásárügy szabályozása. 378
6. A magyar-szerb forgalom 382
7. A kikészítési forgalom Németországgal. 396
8. Vámpolitikai viszonyunk Németországhoz. 400
9. Külkereskedelmi viszonyunk Olaszországhoz. 403
10 A román kereskedelmi szerződésről. (a—b) 409
11. Külkereskedelmi viszonyaink szabályozása a XIX. század utolsó évtizedében. 430
12. Külforgalmi statisztikánk. 439
13. A zártörvény. 446
14. Az 1882. évi osztrák-magyar vámtarifa. 450
15. Vámszövetségünk Ausztriával. 468
16. A külön vámterület felállítás és hasznosságának feltételeiről. . 480
17. A közgazdasági önállóság felé. . . . . .

V.

Közlekedés.

1. Közlekedésügyünk és a „nagy“ vasuti szerződés. 502
2. Emlékirat az orsovai vasuti csatlakozás s ennek kapcsán az állam vaspálya rendszer tárgyában. 509
3. Helytelenségek a magántársulati vasutak államosításánál. . . . 515
4. A tengeri hajózás közösségének hátrányai hazánkra nézve. . . . 521
5. Egy közös ügy megszüntetése. 526
6. Az államvaspályák rendszerének győzelme. 528
7. A Vaskapu-csatornáról és a vizi közlekedésről általában. . . . 536

BEVEZETÉS.

Valamely állam közgazdasági és társadalmi politikáját, vagyis rendszeres összeségét azon irányelveknek, a melyek követése a közhatalmat kezelők részéről kívánatos, sőt szükséges, épp úgy, mint annak általános politikáját örök időkre nem lehet megirni, hanem az csupán adott időszakokra állapítható meg czélszerűen. A politika az exigentiák tudománya levén, annak már mint ilyennek állandósága sem nagyon jelentékeny. De ha megengedjük is, hogy emberi társas természetünknek a békés együttlét és haladás fokozataihoz igazodó mértékben vannak szilárd jellegű feltételei, melyek a politika tudományának nem kevesek által kétségbe vont létjogát tényleg megalapítják, az kérdés tárgya alig lehet, hogy valamely nemzet gyakorlati politikájának, vagyis a szem előtt tartandó politikai irányzatnak, szabatos megjelölése csak adott állapotok s körülmények mellett és csupán concrét viszonyok között lehetséges helyesen. Már pedig ezek az állapotok, körülmények és viszonyok folyton változnak, ehhez képest tehát a politikai cselekvés követelményeinek és kívánalmainak is egyre változniok kell. Mindazáltal miként társas természetünknek, úgy az egyes nemzetek életnyilvánulásainak is vannak, habár kisebb számu, de azért még sem kicsinyelhető fix pontjai, melyek okos felhasználásának módszere reá nézve esetleg életérdekű fontossággal birhat. Ennek a helyes módszernek találó meghatározása tehát megérdemli, sőt megkivánja a nemzet közügyekkel irodalmilag, vagy vezérkedve gyakorlatilag foglalkozó egész értelmiségének odaadó, lelkiismeretes fáradozását. Nagy erőfeszítésre van itt szükség, mert e feladat nem tartozik a könnyebbek közé. És annak a módszernek csupán elvileg történt megállapítása távolról sem elég. A nemzet géniuszát kell számára megnyerni, hogy annak eltalálása mint életösztöne szabályszerűen és biztosan nyilvánuljon. Világos ebből, hogy az a munka nem — bármily kiváló — egyesek, hanem csak nagyon sok vállvetve összeműködő, de a vezérkedésre

és a közvélemény alakítására tehetségénél, anyagi, szellemi és erkölcsi erejénél, állásánál és inspiratiojánál fogva hivatott egyénnek lehet együttes feladata.

De azokat támogatva ennek a feladatnak megoldásához mindenki, nagy és kicsiny, hozzájárulhat, ha a helyes nemzeti politika célirányos módszerének fontosságát és mibenlétét átérteni képes, és azért a maga hatáskörében, élethivatásának terén, szeretettel dolgozni, esetleg áldozni is hajlandó.

Valamint az, hogy valaki szegényebb másoknál, nem lehet anyagi szűkkeblűségének mentsége akkor sem, ha azt látja is, hogy a nála gazdagabbak közczélokra egyáltalán nem, vagy nem vagyoni viszonyaikhoz mérten áldoznak: úgy az állitólagos szerénység sem igazolhatja a tényleg gyengébbek közönyösségét, vagy bátortalanságát a nemzeti életösztön fejlesztésének nagy kötelességével szemben. — A jelen mű közzétételének is az képezi — nem csupán bevallott, hanem tényleg létező — egyetlen okát, hogy szerzője, mivel általa megvalósítható tervet nem készíthet, sőt sziklákat sem vihet a nemzeti lét nagy épületének emeléséhez, homokszemeket kiván annak czéljaira összehordani. Ezeket mások a jelzett irányban talán alkalmas módon felhasználhatják, és a közélet sok, de egymással szoros összefüggésben levő terein egy egész emberöltőn át gyüjtött tapasztalataiból a gyakran sokba kerülő tanulságokat majdan levonhatják.

Harminczöt év szakadatlan férfi munkájának önmagukat is megmagyarázó önállóan meg nem jelent emlékeit kapja két kötetben az olvasó, és pedig a maguk hamisitatlan eredeti alakjában. A jelen szükségei által előidézett minden czélzatosság kizárásával oly eszmék és nyilatkozatok foglaltatnak azokban, melyek, ha legtöbbnyire egyéni vélemények formájában jelennek is meg, voltaképp nagy és közéletünkben mélyebbrehatóbb mozgalmakat képezett áramlatok exponensei voltak.

Számtalan előzetes és nyomban reá jelentkező utólagos birálaton kivül legnagyobbrészt kiállották az idő tanulságokkal telült folyásának kritikáját is anélkül, hogy egyedül történeti jelentőségre tarthatnának számot. Megczáfolhatlan sajnos tény ugyanis, hogy haladásunk főleg a közélet méreteinek felduzzadásában jelentkezik, valóban pedig oly tévkörben mozgunk, mely legtöbb nemzeti problémánkat minden téren, de főleg a közgazdaság és sociális politika mezején, folyton az actualitás állapotában tartja. Az azokra vonatkozó elvi nyilatkozatok tehát, ha évekkel, sőt évtizedekkel ezelőtt

tétettek is, nem vesztették el korszerűségüket. Nem a laudator temporis acti szerepét kívánja játszani ennélfogva a szerző, midőn annak idején a közelmúlt közszükségeit megjelölni hivatott munkálatai jórészének a jelen és a közel jövő szempontjait is szolgálni alkalmas voltára utal. Hiszen legvitálisabb nemzetgazdasági és sociális kérdéseink csaknem mind teljesen megoldatlanok, s a melyek legelőbbre haladtak, azok is csak a megoldás válságos stádiumában vannak.

Ily körülmények közt különböző minőségében behatóan folytatott és minden heterogén tekintet mellőzésével megírt tanulmányainak, s a legtöbb esetben exponált birálói állásban megfontoltan mondott beszédeinek most történő közzététele az eddieknél bővebb megokolásra nem szorúl.

Igazolnia kell azonban, hogy miért igyekezett azokból nem csupán gyűjteményt összeállítani, hanem velök a czimben is kifejezésre jutott rendszeres mű alkotását megkísérleni? Az ily vállalkozás a dolog természete szerint más, mint a szerkesztés ügyességéhez képest többé, vagy kevésbbé sikerülő kisérlet nem lehet, mivel e részben a vállalkozónak egészen töretlen úton kell haladnia; továbbá mivel az ilyen mű a legnagyobb siker mellett is csak mozaikszerü képet adhat. De az efféle kisérletnek több okból megvan a maga jogosúltsága. — Ez világosan ki fog derülni, ha annak hátrányait és előnyeit egy oly művel szemben mérjük össze, melyet szerzője alapos tanúlmányokra támaszkodva már eredetileg rendszeres alkotásnak tervezett és észszerű időhatáron belül fejezett be. Az ilyen módon létrejött közgazdasági és sociális politikai rendszerrel szemben a koronként keletkezett dolgozatokból szerkesztett mű hátrányait képezik: az alapfelfogás változandó voltának közelfekvő lehetősége s ebből folyólag még a főszempontok szabatosításánál is jelentkező fogyatékossága; a részek arányosságának hiánya; a hézagosság valószinűsége és a kiegyenlitettség bizonyossága; végül pedig az a veszély, hogy az egyes dolgozatok a körülmények és czélzatok sokféle közvetlen hatását mutatják, melyekből egyáltalán nem, vagy csakis erőszakos átalakítások révén lehet összhangzatos egészet alkotni. — Oly árnyoldalok ezek, melyek mellett az ilyen gyűjteményes munkát csupán bizonyos határozottan megkivántató feltételek mellett szabad szerkeszteni. Akkor van ennek ugyanis értelme csupán, ha a szerző minden ebbeli lehetőség daczára soha sem változtatta meg alapfelfogását; ha gyakorlati irányú és czélú nyilatkozatai megtétele alkalmával az egyes tárgyakat folyton

elvi magaslatra igyekezett emelni: ha oly változatos munkaalkalmai voltak, melyek felhasználása, vagy kényszere folytán ugyanazon szakma más és más terein bőven kidolgozhatta az egyes kérdések minden fontos oldalát, s a nagy szempontok kellő kidomborítása által az elkerülhetlen hézagosságot legalább nagyrészt ellensúlyozni tudta, és végül, ha irás- és szólásformái nem mesterkéltek, hanem egyéniségének hű kifejezői, minélfogva azok munkabirásának egész tartama alatt lényegileg változatlanul megmaradtak.

Ily feltételek mellett azonban a rendszeresnek már tervezett munka felett a jelzett anyagból készültnek igen nagy előnyei is lehetnek. Akkor az ily nagy gyűjteményből alkotott mű sokkal inkább áll a positiv tények alapján, minélfogva következtetései is megbizhatóbbak és tanulságai sokkal inkább megszivlelendők. Oly melegséget és megkapó színezést érhet el, melyre csak a nagy alkalmak képesítik az irót és a szónokot. Ekkép kutatva a nemzeti lét anyagi és sociális feltételeit, a szerző az egyszerü feltevések légies birodalmába nem oly könnyen téved el. — Minden igazi tudományos haladás a positiv tények alapján emelkedik felfelé. De mivel mindent a véges emberi munkabirás kikutatni nem képes, a hézagokat rendszerint okoskodás utján tölti ki, melynek akkor szintén szilárdabb támpontjai vannak. Hiszen a folyók szabályozásánál is módot adnak arra, hogy a csak részben kiásott medret a beleömlő vizáradat képezze ki teljesen. A hézagok igy azután a mű használhatóságát nem veszélyeztetik. — De meg oly positiv elme sincs, a ki, ha magára maradt irószobájának négy fala között, legalább koronként másnak ne képzelje a világot, és annak folyását másnak ne lássa, mint aminő az tényleg. Nincs oly fényes toll, melynek nyoma homályossá nem válnék, ha az élet ragyogó világa nem deriti fel azt. — A gyakorlati életre az adatok egyszerü felsorolása és a tudomány méltóságos, de rideg és hideg oktatásai közvetlenül nem hatnak. A tudományt megfelelő szemlélet és gyakorlatias következtetés segélyével kell az életben alkalmazni, ha annak sikerét akarjuk látni. Megvan a tiszta tudományosságnak is a maga el nem vitázható tere és el nem tántorítható közönsége; de a tudomány emlőjén felnőtt művészeté amazénál sokkal szélesebb és sokkal nagyobb. Ennek számára is kell valamit termelni. És erre a termelésre főleg a gyakorlatban megedzett férfiak hivatvák, a kik azonban természetesen kell, hogy az elvekkel és elméletekkel is bánni tudjanak, mert az empiricus tudatlanság nem okozott több bajt a világon, mint az elvek és elméletek a maguk

nyerseségében alkalmazva. — Ime mily haszna lehet a szóban levő kisérletnek. Annak feladata az értelmes, figyelmes és jóakaró mivelt olvasók nagy tömegének kezébe vezető veres fonalat adni, hogy a közgazdasági és társasélet megszámlálhatlan jelenségeinek tömkelegében el ne tévedjenek, illetőleg ezt biztosító gyakorlottságot meritsenek és érzéket fejlesszenek belőle.

Bizonyos körülmények közt annak általában tehát jogosultsága nem tagadható. Azonban tényleg minden a jelzett feltételektől függ. Hogy ezek a jelen esetben is tényleg megvannak-e, és azok milyen mértékben érvényesülnek, annak eldöntése a fennebb jelzett illetékes olvasó közönség feladatát képezi.

I.

Általános közgazdasági érdekü és társadalompolitikai értekezések és beszédek.

1. Önérdek és közszellem.

Előadatott az aradi Lloyd-társaság helyiségében rendezett tudományos felolvasó estélyen 1874-dik évi január 21-én.

Az aradi Lloyd-társaság azon üdvös elhatározása, hogy a kedélyekre oly nyomasztólag ható jelen körülmények közt szellemi munkásság és eszmék ébresztése által kíván a hanyatlott társadalmi életnek élénkebb lüktetést adni, abba a szerencsés helyzetbe juttatott engem is, hogy az elnökség felszólítása folytán nézeteimet egy életbe vágó, fontos kérdés iránt ez előkelő díszes körben adhatom elő.

A történet tanusága szerint az emberiség haladása nem egyenes irányban, hanem tört vonalhoz hasonlóan történik. A fejlemfokot, melyre az napjainkban jutott, nem következetes és szakadatlan előmenetellel érte el, hanem a már egyszer meghágott magaslatról többször igen mélyre ismét alászállott, s a helyes iránytól eltérve, gyakran ferde utakra tévedett. E visszaesést és tévelygést az emberi szellem különféle elemeinek egyenlőtlen kiképzése és lelki erőink összhangjának megzavarása okozta. Mert az ember valódi czélja minden tehetségének, szelleme minden irányának egyenletes kifejtésében állván, ezek közül egynek a többiek felett túlsúlyt csak az egész kárával adhatunk, s az eredmény, melyre az vezet, természetünknek nem felelhet meg. Két fő irány uralkodik az emberen, melyek egyike érzéki természetén alapszik, s az önfenntartási ösztön és az önszeretetben, melyhez a fajfenntartás is számítandó, nyilvánul, a másik a szellem-erkölcsi irány, mely őt minden más teremtménytől előnyösen megkülönbözteti, és eredeti gyöngeségének és egyoldalu törekvéseinek ellensúlyául szolgál. E két irány egyaránt jogosult, mindkettőnek kifejtése egyaránt szükséges, s az ember és nemzet boldog csak akkor lehet, rendeltetésének csak úgy felelhet meg, ha érzékisége szellemi s erkölcsi életével zavartalan összhangban jelentkezik. — E két alkatelemhez képest az emberbe önzés és szeretet van oltva. Ezen elemek igazgatják tetteit, ezek vannak eljá-

rására közvetlen befolyással, s az élet minden tüneményei ezekre vihetők vissza. Az egyéniség az önzésben talál kifejezésre és a szétható elemet képviseli, a szeretet pedig az a kapocs, mely a külön álló egyént embertársaihoz közelebb hozza. Az önérdek az emberi cselekvés leghatalmasabb rugója, mely azonban annak tudtán kivül egyszersmind a társadalom szolgálatában is áll; a szeretet pedig, bár az önzés kétségkivüli ellentétének látszik, az egyén oly alkatelemét képezi, mely fenntartása és társias kifejlődéséhez okvetlenül szükséges.

Az önzés és szeretet helyes aránya az, ami ugy az egyes, mint a társadalom életének a legbiztosabb alapul szolgál, és ezen arány szüksége legjobban ki fog tünni, ha az egyén viszonyát a társadalomhoz közelebbről világítjuk meg. Az embert nem lehet bizonyos czél elérésére szolgáló eszköznek tekinteni, mert szelleme és tehetségei, valamint azon körülmény, hogy e földön nála magasabb fejlettségü teremtmény nem található, annak lehetőségét teljesen kizárják. Czél nélkül azonban a természet nem alkotott semmit; az embernek is kell tehát hivatással birnia, melyet azonban, miután az saját tökélyesbülésében áll, önkeblében hord, s ezért el lehet fogadni azt az állitást, mely szerint az ember nem eszköz, hanem valódi önczél. Ez a felfogás mindenesetre anthropomorphicus, mert azt alig képzelhetjük, hogy az egész nagy mindenség érettünk alkottatott volna; de azt a magasabb czélt, melynek az egész emberiség is szolgálatában áll, a mi véges eszünk ma még a maga teljességében felfogni nem képes. Meg kell tehát a közvetlenebb czél tudatával elégednünk.

A kiindulási pont ennélfogva, ahonnan a társadalmi tudományokban és a társadalmi életben is az okoskodást kezdeni kell, más, mint a társias természetű egyéniség és általa az emelkedettebb szintáju emberi társadalom, nem lehet, mert akár az államot, akár az emberiséget tekintjük olyannak, a következtetés szemben visszásságokra vezet. Nem azért vannak ugyanis emberek, hogy államok létezhessenek, hanem ezek az emberekért s azok javára szervezvék, vagy helyesebben életküzdelmeik közt evolutio utján az ő érdekükben jöttek létre. Az emberiség pedig jelenleg még oly alaktalan, az egység és egyéniség oly kevés ismervével felruházott fogalom, másrészt oly távol esik tőlünk, és terjedelme oly nagy, hogy aziránt csak kevés igen magas miveltségü egyén tud lelkesülni, szivébe fogadni pedig azt senki sem képes.

A kiindulási pontot mindezeknél fogva az egyénnek kell képezni, mert ha nem az egyéniség szempontjából tekintjük a szervezett társadalmat, akkor a zsarnokságot, ha az államnak esetleg, vagy állítólag fényt és hatalmat szerez, helyesen nem lehet, okosan nem szabad megtámadni, s a jogbitorlás is, mely minden valószinüség szerint nagyokat létesit, ily formán teljesen indokolva volna. Akkor az ember oly nyomorult eszközzé törpülne, melynek csak annyiban van értéke, a mennyiben az államgépezetben hasznos func-

tiót végez, s akkor mindaz, a ki az államnak használni bármi oknál fogva nem képes, mint szükségtelen, sőt káros élődi lény, minél hamarabb elpusztítandó. Az ó- és középkornak mai felfogásunk szerint természetellenes tüneményei, mint a rabszolgaság, az állam és fejedelmek zsarnoksága, az ember becsének teljes lealázása, India és Egyiptom várnai, Spárta vad erényei, Róma kegyetlen volta, továbbá a középkor türelmetlensége, a népek elnyomása, és a vallásos fanatismus pusztításai, mind azon körülményre vihetők vissza, hogy a társadalmi élet megitélésénél kiindulási pontul nem az egyén vétetett, hanem ezt más, ugynevezett magasabb céloknak rendelték alá. — A jobbra változás kora a reformátióval állott be, mely a hit, a vélemény, a vizsgálódás szabadságát kivíván, az egyén fejlődésének elzárt utait megnyitotta. Az egyéniség e megnyilt pályán óriási léptekkel haladt előre, az előbb leszegzett gondolat szabad röptében egészen uj világot alkotott, a munka eddig ismeretlen általános jólét forrásává lőn, s az egyén a maga eredeti jogainak teljes élvezetébe lépett. A szélsőségek közötti tévelygésben haladni kénytelen ember azonban nem tagadta meg itt sem természetét, s ha az ó-korban az állam zsarnoksága nehezedett az egyénre, ma az egyéniség túlsúlya tartja folytonos lázas izgatottságban a társadalmi életet. Az egyén állást követel az államban, és erre joga van; az egyén védelmet és támogatást kiván az összességtől, ez őt természetesen megilleti; de az egyén mindezt majdnem ellenszolgáltatás nélkül igényli, mert önzése belátását elhomályosítván, egyoldalú vonzalmat, egyoldalú kötelezettséget lehetségesnek tart. Szeretete nincs a köz számára, mert ezzel csupán önmagát veszi körül. A közterheket nem szívesen viseli, mert saját határtalanul terjengő szükségeit sem képes kielégíteni. Áldozni nem tud, mert szentnek csak önérdekét tekinti. Szóval az egyéniség fejlesztése napjainkban már a tulságig ment. A munkásmozgalom, mely az államtól a polgárok számára teljes ellátást követel, az »internationale«, mely e czélból világszerte szövetségeseket keres, az államsegély utáni folytonos esengés, világosan mutatják, hogy a méltánytalan egyénnek csak aspirátiói nagyok, de képessége ezeket megvalósítani felette kicsiny. Azon állapot, melyben az egyéniség annyira ki van fejlődve, hogy igényei és önérdekének megvalósítása mellett az állami rend lehetősége, vagy kielégítő érvényesülése is megszünik, már nagy mértékben káros. Ott a társadalom oly megrázkódtatásoknak van kitéve, melyekből néha talán egy jobb állapot fejlődhetik ki, de annak következtében a békés együttlét is teljesen megsemmisülhet. Az összesség e bomladozása nagy mérvben visszahat az egyesek sorsára, mert az egyén valamint általán nem születhetik, úgy a társaságon kivül nem is tarthatja fenn magát. Azon feltevés tehát, melynek a XVI. és XVII. század némely nagy eszű állambölcsészei adtak kifejezést, és mely szerint az emberek kezdetben természeti állapotban éltek s ebben a legboldogabbaknak érezték volna magukat, s hogy e természeti állapot az egymástól való tökéletes függetlenségben, vagyis az egyének teljes elszigeteltségé-

ben állott volna, képtelen, természetellenes állítás. Az ember társas lény, vagy — mint Aristoteles mondta — politikai állat. Őt ugyanazon ösztön fűzi szorosabban társaihoz, mely a zsibongó méhrajt, vagy a hemzsegő hangyabolyt összetartja. A különbség ezen társaságban élő állatok és az ember közt csak az, hogy míg amazoknál a társas viszonyt az ösztön alkotja és egyúttal végleg szabályozza is, s az egyes állat épp úgy, mint azok összessége a természeti törvénynek némán, gondolkodás nélkül engedelmeskedik, mert nincs is hatalmában az ellen véteni: addig az ösztön az emberi társadalom megalkotásának alapját képezi ugyan, de végleg nem szabályozza, csak bizonyos kezdetleges társas állapotokat létesít, minő például a patriarchalis kormányzat, melynek egyszerű eszközei a rokoni szeretet és a vének iránt érzett tisztelet, s mely eleinte, midőn tudományról még szó sem lehet, tapasztalást pedig hatályosabb készülékek hiánya miatt csak a vén ember szerezhet, elég hatalmas kormányelvnek bizonyult. Később mindez nem elég. Az ösztönszerűségre e téren is az öntudatos fejlődés következett, az államok szervezése és a társadalmi életnek törvények általi rendezése az emberi szellem fenségének legbámulatosabb bizonyítékai közé tartozik. Hogy a majdnem határtalan fejlődésre képes, de tehetetlennek született ember, kinek eredetileg egy tulajdonsága sem volna arra elegendő, hogy őt az éghajlat viszontagságai, az elemek befolyása, az állatok támadásai és a társaival kifejlődő küzdelemben a kölcsönös szétmarczangoltatástól megóvja, természete, szükségei és az alkalmas eszközök felismerése által saját magának és — képlegesen szólva — a teremtésnek, vagy helyesebben, a körülötte levő természeti erőknek és anyagoknak urává lőn. Az a körülmény, hogy határtalan vágyak dagasztják keblét és ezekkel kapcsolatban kielégíthetlen szükségek csirái is vannak az emberbe oltva, szakadatlan törekvésre sarkalja őt, s folyton fürkésztetik vele a módokat, melyek az égető vágy teljesítése, a kinzó szükség kielégítésére alkalmasoknak tűnnek fel. A szükség hajtja az embert folyton előre. Ez a legjobb és legbiztosabb mesterünk, melynek minden eddigi vívmányainkat köszönhetjük, és ez fog a haladás ösvényein tovább is kalauzolni bennünket. A természetünknek megfelelő állami szerkezet feltalálására is ez vezetett. — De az a társas állapot, melyet a szeretet és tisztelet szabályozott, semmi esetre sem tarthatott azon időpontnál tovább, midőn a család és törzs néppé szaporodott, melyben a kisebb köröket még mindig érzelmek tartották ugyan össze, de e körök egymás iránt lassanként idegenekké váltak. A családi kölcsönös gyülölködés, a zsákmányolás korlátlan üzése s a féken nem tartott szenvedélyek kicsapongása és túlkapásainak szükségképp anarchiát, fejetlenséget és azon helyzetet kellett előidézni, melynek fő jellemvonását az erősebb diadala, az ököljognak uralma képezte, s melyben mindenki tusát, harczot folytatott mások és az összesség ellen: a bellum omnium contra omnes.

Ez állapot veszélyeit és tarthatatlanságát közvetlenül kellett érezni mindenkinek, s nem lehet csodálni, hogy midőn egy hatal-

masabb egyén, vagy törzs versenytársait legyőzte, a jelentéktelenebb törzsek mind hozzá csatlakoztak, és fensőbbségét elismerve, őt úrrá tették maguk felett. A kényúr azonban birodalmát, miután azt harczczal és diadallal szerezte meg, magán birtokának volt hajlandó tekinteni. De az emberi szellem lassanként rájött és mind élénkebben kezdte átérezni és érteni, hogy szabadsága sokkal szentebb, semhogy egyes zsarnokok kedvéért volna kénytelen arról lemondani, mert e szabadság saját szelleme és tehetségeinek szükségképpi kifolyása, és arra neki amennyiben tényleg szüksége, amennyiben egyszersmind elévülhetlen, el nem idegeníthető természetes joga is van. A zsarnok nyomását az ellene való feltámadás és a függetlenség kivívása követte.

A saját magával szabadon rendelkedő nép, vagy helyesebben az annak géniusát képviselő magasabb míveltségű osztályok azonban belátták, hogy korlátlan szabadságot egymás mellett mindenki nem élvezhet, mert ez az állandó elszigeteltséggel, és csakhamar ismét a harcz szakadatlan folytatásával volna egyértelmű. Hosszas küzdelem és szenvedések után végre a lázongó nép legyőzte magát. Nincs szebb lapja a világtörténetnek, mint az, melyre az angol forradalom eseményei és következményei vannak felírva. A fejedelmek zsarnoki eljárása felázította a nép emberi érzését, s a kényurakat előzve, vagy kivégezve, a beállott legnagyobb zavarokból úgy bontakozott ki, hogy a legveszélyesebb határtalan szabadságot bölcs intézkedések által korlátolta. És valóban semmi sem biztosíthatja annyira a társadalom szabadságát, mintha úgy a nép, mint az egyes a saját szabadsága azon feleslegéről, mely a folytonos békés együttlétet veszélyezteti, önként lemond. E lemondás korántsem gyávaság kifolyása, nem is jogfosztás, hanem a társadalmi rend elengedhetlen feltétele. De azt az államnak csak oly mértékig lehet követelni, a polgárnak csak oly mértékben kell megadni, a melyben a társadalmi rend biztosítására valóban szükséges. Az államban ennélfogva minden meg van engedve, ami általában szabályként gyakorolva annak fennállását és haladását nem veszélyezteti, mert ha valamely helytelen cselekvény különvéve és elszigetelve nem is szerfelett káros, az könnyen általánossá válhatik, és ekkor mindenesetre az állam lételét fenyegeti. A kül- és belbékének fenntartása rendezett állami viszonyok nélkül nem képzelhető, anélkül pedig senki sem volna képes emberi czéljának elérése után eredményesen törekedni, a társulási ösztön kielégítése tehát azt követeli, hogy, miután ez mindnyájunk életének feltételét képezi, mindent elkövessünk, vagy elhagyjunk, a mit az állam fennállása okvetlenül megkíván. Ebből következik, hogy ha az államnak joga van a létre, joga van annak eszközeire is, s így ha az államot, a míveltség magasabb fokán természetünk feltételezi, akkor a személyes szolgálat, és köztehervisélés, melyet az állam az egyestől mint szükségest méltán megkívánhat, épp oly valódi követelménye emberi természetünknek, mint bármely más testi, vagy szellemi szükségeink kielégítésének eszköze.

A kül- és belbéke fenntartása azonban nem képezi az államnak egyedüli, hanem csak fő czélját. A béke áldása mindenesetre oly kívánalom, melyet a magán tevékenység nem nélkülözhet. De igen szűk felfogás volna, mely az állami tevékenységet csupán a hadviselés és az igazságszolgáltatásra szorítaná, mert a béke fenntartásával az állam csupán negative, a bajt elhárítólag működik, kötelessége ellenben a polgárok haladását, szellemi és anyagi gyarapodását tényleg is előmozdítani. Az ember ugyanis haladásra van hivatva, mint általában a természet, melynek félre ismerhetlen azon iránya, hogy az anyagok mindig tökéletesb alakban jelentkezzenek. Ha az ásványból, mely szerves élettel bír, növény válik, ha a növény, melynek érzése nincs, érző állat lészen, ha az állat, melynek öntudata nincs, vagy csak kevéssé van kifejlődve, s mely nem gondolkozik, az anyagcsere útján emberi alkatrészszé alakul át, akkor az anyag, mely ezen lépcsőzeten felfelé halad, a természet által kijelölt fejlődési irányt követi. Ennek persze ellenkező lépcsőzet is felel meg, mivel az anyagok körforgásban mozognak, de ennek fontosabb képe, úgy látszik, az, mely a haladást jelzi. Az ember haladása azonban csak társaságban lehetséges, ezen társaságnak tehát akkép kell szerveztetni, hogy az úgyszólván a természet fejlődésének legtökéletesebb eszköze legyen az által, hogy vele minél több ember minél boldogabbá válhassék, s így azon élet, érzés és öntudat nélküli anyagból, mely a földet képezi, minél többet segítsen a természeti haladás hágcsóján felfelé. E tekintetek mellett az egyéniség eltörpülni látszik, de tényleg annak jelentősége csak jobban kidomborodik, mert őt még a természet tökélyesbülésének eme folyamatában sem szabad eszköznek tekinteni, s a czél, mely után az államnak törekedni kell, a természet fejlődését csak második sorban tárgyazza; határozott és legközelebbi feladata pedig az egyéniség hatékony előmozdításában áll, a mi minden igazi és tartós haladás előföltétele.

A belénk oltott önérdek e szerint leghatalmasb emeltyűjére éppen az államban talál. Ez teszi lehetővé, hogy egyik nemzedék a másik vállára állva, midőn elődei munkájának eredményeit élvezi, egyszersmind a saját munkájával a jövő nemzedékek sorsát is mindig biztosabb alapra fekteti. Ezen organicus felfogás mindenkitől azonban nem kívánható, mert a míveltség csak czélja, de eredetileg nem természetes állapota az embernek. Oly alakulási stadium ez, melynek számtalan változata van, melyektől az állam léte azonban függővé nem tehető; azért az egyéniség tudata mellé, hogy ezt támogassák és a társadalmi életet akkor is előmozdítsák, midőn az összetartozás, a társiasság tudata még nem fejlődött ki, oly érzések lépnek, melyek lényegben a tiszta tudattal ugyanazon eredményekre vezetnek. A hála a mult iránt, a szeretet, melylyel az emberek gyermekeik és főleg ezek jövője iránt is rendszerint viseltetnek, a ragaszkodás azon intézmény és állandó egyesülethez, melynek egész életünkön át tagjai vagyunk, az érdeklődés minden iránt, a mi

annak sorsára befolyással bír, a törekvés, ezen egyesület érdekeit, melyek egyszersmind a mi érdekeink is, előmozdítani: ezen érzelmek félig értett vegyülete a hazafiság. A józan önérdeket a hazafisággal ellentétképpen tehát nem is lehet szembe állítani, mert elvontan mindaz, a mit az állam igényel, tulajdonképp polgárainak válik javára. Az önérdeknek ennélfogva, mely a dolgok lényegét megérti és azokat jó akarattal tekinti, aránylagos áldozatoktól nem szabad visszariadni, mert azok meghozása nélkül sokkal többet kellene veszítenie, mintha az állam iránti kötelességét tettben, vagy javakban a többi polgárokkal együtt híven lerója. Ha az érdekek e tudata nem tiszta, ha a polgár még nem emelkedett az értelem stadiumába, akkor kizárólag a kötelességérzetnek kell tetteire befolyással lenni. Az erkölcsi kötelességérzetnek, vagy a magasb összhang átértésének, a legtöbb esetben pedig az érzés és értelem felette változatos együletének kell azon láthatlan köteléket képezni, mely a társadalom tagjait egymás mellett békességben tartja.

Tény azonban, hogy az önérdek napjainkban nem oly tiszta, nem oly számító, nem oly okos, hogy azt a hazafisággal szembe ne lehetne állítani, s a kötelességérzet is általában nagyon meggyengült. Az emberek legnagyobb része annyi keserű tapasztalat daczára sem hiszi, hogy minden természetellenes tett gyorsan megbosszulja magát. Az állam iránti kötelezettségek teljesítésénél vajjon hányan fogják a hozott áldozatot oly szükségletnek tekinteni, melyet saját emberi természetök parancsszava kíván? A legtöbben valamint a levegőt öntudatos észlelés nélkül szívják, épp úgy akarják élvezni az állam jótéteményeit is, melyeket egyes bölcsészek által annyira feldicsért természeti állapot előnyeivel összehasonlítva, rendszerint drágán nem is fizetnek meg. De hagyján, ha a jogi kötelezettségek vonakodással, hanem általában mégis teljesíttetnek, mert ekkor az állam hivatásának teljesen megfelelni, polgárairért sokat tenni ugyan nem képes, de legalább fennáll, s védszárnyai alatt mindazok, a kiket sorsuk jobb belátással, igyekezettel és takarékossággal áldott meg, testben, lélekben gyarapodhatnak és akarva, vagy akaratlanul a kovász szerepére hivatvák, mely az egész társadalmat előbb-utóbb átjárandja. Ha ellenben még a jog által szabályozható anyagi kötelezettségek sem teljesíttetnek, ha eltekintve a szellemtől, mely az áldozatoknak tulajdonképpen értéket kölcsönöz, maga az áldozat sem hozatik meg, akkor az állam már nem a fejlődés, hanem a hanyatlás, esetleg a felbomlás állapotában van.

Az ujkori állam teendői óriási mérvben szaporodnak, az emberi tevékenység ujabb és ujabb tereket fedez fel, melyeken működését az államnak ellenőrizni és előmozdítani hivatása. E roppant feladatnak közvetlenül eleget tenni azonban nem áll hatalmában, mert az állam mindent drágábban kezel, mintha az magán vállalkozás tárgyát képezné, és így a teher is, melyet polgáraira róni kénytelen volna, nemcsak általában, hanem főleg a nyujtható jótéteményekhez képest, aránylag is igen nagy volna. Azon mérvben tehát, a mint az állam

teendői a cultura haladásával egyfelől szaporodnak, másfelől éppen a polgárok műveltsége folytán fogyni kell azoknak. Minden ember egyedül, vagy másokkal önként társulva annyit köteles tenni, a mennyire képes, ennélfogva a tanultabb, tapasztaltabb egyén sok oly functiót nem háríthat el magától, melyre a nála alább állókat mint lehetetlenre kötelezni nem volt lehetséges. Ha az állam a polgárosodás haladásával csakis azon teendőket végzendi, melyeket sem az egyesekre, sem más egyesületekre bízni nem lehet, feladata mégis oly terjedt lesz, melynek csak a legjobb akarattal és erélylyel fog megfelelhetni. A kormányzás azonban teljesen lehetetlenné válnék, ha mindazzal az állam terheltetnék meg, a mit a milliónyi családok, az ezernyi községek, a százakra mennő megyék és városok, az egyletek, vagy éppen az egyesek megosztva könnyen elviselhetnek, de ami összesítve oly súlyt képvisel, hogy az az egyetlen, bármily fontos közeget agyon nyomná, mely terhet tehát egyszerüen nem fog viselni. Az állam első teendője ez okból a polgárokkal megértetni, hogy közreműködésök nélkül feladatának nem tehet eleget, mert a haladással minden kör teendői szaporodnak, s e szaporulatnak az állam és tagjai közt meg kell oszolni. Ez nálunk az állam legkiválóbb társadalompolitikai feladata, különösen korunkban.

A valódi hazafiság éppen azon készségben nyilvánul, melylyel az állam iránti jogi és erkölcsi kötelességeinket teljesítjük. De miután ily kötelességeink kisebb kormányzati, sőt egyes nem kormányzati körök iránt is vannak, a közügyek öntudatos előmozdítására vonatkozó készséget általában közszellemnek kell nevezünnk. A közszellem azon mérve, melyet minden mivelt polgártól meg lehet kívánni, egyáltalában nem erény, mert az, aki érdekét, annak követelményeit és biztositásának módját felismeri, eljárásánál helyes számítást tanusit, és nemcsak a nyilvánvaló, hanem az elrejtett, de azért nem kevesebb hatálylyal működő tényezőket is tekintetbe veszi; aki e részben jobb meggyőződésre tesz szert és azt követi is, csak maga iránti közvetett kötelességét teljesíti, mivel külön létet nem folytathatván, a közösséget, melyben védelmet, segélyt, haladási ingert és támogatást nyer, s melyre természeténél fogva utalva van, minden erejéből fenntartani saját érdekében fekszik. Az akarat gyors, vagy lassú elhatározása, annak erélyes, vagy lanyha végrehajtása, egy vagy más tárgyra való irányozása, a készség és vonakodás, a közöny, vagy érdeklődés, a hidegség, vagy lelkesedés azonban, mind oly mozzanatok, melyek az erkölcsi világba tartozván, csak is ennek törvényei által határozhatók meg közelebb.

A készség, melylyel a kötelességek teljesíttetnek, számtalan változatban jelentkezik, és indokai úgy, mint akadályai is sokfélék lehetnek. A puszta magyarázat nélküli tettnek erkölcsi szempontból való megítélése azonban külsőleg bármily világosnak, vagy nagyszerűnek tűnjék is az fel, a rugók és körülmények alapos ismerete nélkül merőben lehetetlen. Az erkölcstan pedig a tettnek csak egy indokát fogadja el, és ez az erkölcsi jó utáni törekvés, az elhatározás a concrét jónak

foganatot szerezni. Ha azonban a közszellem a polgár egész lényét áthatja, midőn nagyobb mérvben és tisztábban jelentkezik, mint azt általában a polgároktól műveltségök fokához képest kívánni lehet, midőn a kor irányával ellentétben áll, és a hanyatlott társadalmi élet nyomasztó befolyása daczára még is fenntartja magát, akkor a közszellemű polgártól az érdemet elvitatni, tőle a hazafi díszes nevét megvonni nem lehet. Boldog a nép, melynek sok ily érdemkoszorút kell osztogatni, mert ott a közszellem általában véve is honos és a jogi kötelezettség mellett ott a megkívánható erkölcsi kötelesség mérve is magasan áll.

De végre is az állam polgáraitól és ezek egymástól folytonos önfeláldozást, a kötelességek érdemig fokozott teljesítését nem kívánhatják, mivel az érdem oly erkölcsi főlény, melyre senkit sem lehet kötelezni, mert a szerencse, valódi érdemet szerezhetni, azaz valóban erkölcsileg hősies jellemmel birni, a körülményeken szilárd akarattal és magasztos elszántsággal felül emelkedni, eredetileg csak keveseknek adatott. Az állami szövetkezés ellenben lényegileg érdekviszony, a czél, melyet ebben el kell érni, az érdekek biztosításában és lehetőleg sikeres előmozditásában áll. Miután azonban az ember nemcsak érzéki, hanem erkölcsi eszes lény is, s nemcsak testi, hanem magasb szükségei is vannak, s az államnak mindezekre tekintettel kell lenni, s hivatása minden erre vonatkozó érdeket biztosítani és előmozditani: miután az állam ebbeli feladatának a polgárok közreműködése nélkül nem felelhet meg, ebből önként következik, hogy a polgárok, amennyiben erre képesek, nemcsak oly kötelezettséggel bírnak az állam iránt, melyet törvényekkel lehet szabályozni, hanem, mert az állam és emberek kettős természeténél fogva a jog a polgári kötelességek mérvét ki nem merítheti, tevékeny jó akarattal tartoznak azirányt viseltetni, mert ez hivatását másként nem tölthetné be. A közszellem megkívánható mérvét jogilag nem lehet meghatározni, de ennek daczára mértékkel az még is rendelkezik. Ezen mérték azonban a kötelesség erkölcsi minőségének megfelelőleg nagyon ingatag, annyi értéke mindazáltal van, hogy a polgárok erkölcsi érzetének, melyből származott, tovább is irányadóul szolgálhat, és a közfelfogás utján jelentkező társadalmi nyomás által a legtöbb egyéntől kikényszeritethető.

E mérték egyrészt a képességben, másrészt a szükségben, vagyis a kettőnek egymáshoz való viszonyában áll. Mindenki ugyanis annyira van kötelezve az állam iránt, amennyit erre nézve nagyobb aránylagos haszonnal teljesithet, mint aminő hátránynyal ez áldozat saját magára nézve jár. Ha tehát az állam szüksége igen nagy, az állam iránti kötelesség is nagy leend, és rendkivüli körülmények közt az önfeláldozásig fokozódhatik. Rendes körülmények között azonban nem lehet kívánni, hogy valaki például egész vagyonát feláldozza, mert ez aránylag is sokkal kevesebb előnyt biztosit az államnak, mint a mily kárt neki okoz. De igenis kívánni lehet, hogy mindenki szellemi, anyagi és testi erejéhez mérten jóakaratot, kiváltképp tettekben, tanusitson. A jóakaratnak már kifejezése is bir ugyan némi értékkel

s mindenesetre több, mint a hongyűlölők, vagy meg nem indítható közönyösek vagyunk. De az állam léte, anyagi lét oly formán, mint az embereké, akikből alakult. Oly javaknak, vagy tetteknek, melyek arra nézve használhatósággal bírnak, őszinte jóakarattal történő felajánlása: ez az, amit az erkölcsi érzet nagytól és kicsinytől, nem egyenlő módon, nem ugyanazon mennyiségben, hanem aránylag szigoruan megkövetel. A »nobile officium,« a »noblesse oblige« kifejezések ide alkalmazhatók. És valóban az igazán nemesek jellemvonása az, hogy az általok elfoglalt magasabb állásnak előnyei és élvezete mellett az abból folyó kötelmek iránt is érzékkel bírnak. Egyébiránt a közszellem és a közügy iránti jóakarat, a törekvés azt előmozdítani, mindenki előtt oly természetes, oly magától értendő követelménynek tekintetik, hogy mindenki jogosítva érzi magát, azt másoktól hangosan meg is kivánni. A közvélemény e részben éppen nem engedékeny, sőt gyakran annyira túlszigorú, hogy követelő modora, kihívó igazságtalan bánásmódja által annak, a mit elő akar idézni, sokszor éppen ellenkezőjét éri el. Másutt is, de főleg nálunk attól, aki közügyekkel foglalkozik, nem kivánnak kevesebbet, minthogy egyénisége különös kivánalmairól, sőt még jogosult önérdekéről is teljesen mondjon le, hogy minden tartózkodás nélkül áldozza fel magát a közügynek. Bármily híven törekszik is ezt szolgálni, bármily lelkiismerettel tesz is polgári kötelességeinek eleget, amint a közvélemény észreveszi, hogy a hazafi egyszersmind ember is, hogy nem adta utolsó gondolatát is az államnak, sokkal veszedelmesebbnek tünik fel mindazoknál, akik a közügyért semmit, de magán üzletök körében közvetlenül, vagy közvetve annak érdekei ellen annál többet tettek. A közvélemény ezen úton igaztalan itélettől ment soha sem leend, mert egyesektől kivételes emberfeletti dolgot kíván, míg másrészt teljesen megbocsátja a nagy többségnek, hogy azon ügyért, mely végre is minden polgárra nézve közös, éppen semmit se tegyen. Ez eljárás nem tudom hányadik ismétlődése a paraszt gondatlan cselekvési módjának, aki csak a közvetlen eredményt tartva szemei előtt, folyton azon jószágát üti, mely a nélkül is húz.

A mérték, melylyel mindenkinek a közügyek iránti kötelessége meghatároztatik, tehát absolute egyenlő ugyan nem lehet, de azon eljárás is természetellenes, mely egyeseket tesz bűnbakokká az összesség hibáiért, mely azokat, akik a közpályán töltötték éltöket, ha lelkiismeretesek és kitartók, de nem szerencsések, vagy eléggé ügyesek, vagy megsemmisíti, vagy pedig őket egészen elfásítja, mert az eltompulás a kevésbbé szilárd jellemeknél szükségszerü következmény, ha a közvéleménynek semmiképp sem lehet eleget tenni. Igy a jobbérzésüek közül aztán mindig kevesebben teendik a közügy szolgálatát hivatásukká, ennek következtében a hivatottak helyett éppen nem alkalmas, megbízhatatlan, a közügy iránt érdeket csak színlelő, de tényleg azt kizsákmányolni törekvő egyének kerülnek felszínre. Ez uton tehát annak, a mit a közvélemény akart, miként mondám, éppen ellenkezője fog beállani.

Régi közmondás, hogy a minő az úr, olyan szolgája is. De ez nemcsak az úrra és szolgára nézve, hanem minden intézményeink, sőt közembereinkre nézve is egyaránt áll. Ha a nép becsületes, akkor hajlandó bízni, a bizalom pedig azt, aki iránt mutatkozik, emeli, erősebbé, az egyént még maga előtt is nagyobbá teszi és sok olyasmitől tartja vissza, ami a magán ember jellemének fényét is elhomályosítaná. A népnek bizalmi férfiait azonban tisztelettel, de még is ellenőrizni kell. Ennek tudata távol tartja őket oly tettektől, melyek a bizalom elvesztét vonnák maguk után. Innen következik, hogy a nép és azon férfiai közt, akiket a közügyek elintézésével megbiz, nagyobb bensőségű és állandóbb viszony keletkezik, melyben mindkét fél megismeri magát s egymást, és nem kíván egyik sem többet a másiktól, mint amire valóban joga van.

A józan, munkás, becsületérző népnek rossz államférfiai huzamosan rendszerint nem lehetnek, mert ezek mint a mérges növények csak sötét helyen és romlott talajon verhenek kiírthatatlan gyökeret. A hol a nép zöme kötelességeit híven teljesíti, a hol az emberek egymásban nem kételkednek, mert az adott szó általán szentnek tartatik, a tunyaság és csalás pedig szégyenfoltot sűtnek azok alanyára: ott a közhivatalokat és bizalmi állásokat is rendes, erkölcsi alappal bíró férfiak foglalják el, a kik fel tudják fogni, hogy a munkának, melyet végezniök kell, nagy hordereje van a nép sorsára és érzik az ebből reájok nehezedő felelősség roppant súlyát. Ott a vezéri szerepet nem kell hajhászni, mert az a tehetséget, megfelelő míveltséget és jellemet természetes joggal megilleti, mert a vezetésre természetszerűleg a jobbak vannak hivatva, s ezeket a társadalom kiválogatja magából.

De másrészt a legnagyobb társadalmi míveltség éppen a közügy szolgálatánál szerezhető meg és ez leginkább ott is szükséges. Ebből következik, hogy a magasb míveltségű polgárnak keresni kell az ily képződés alkalmait, mert egyrészt nagyobb kötelessége van, mert az államnak többel tartozik, de mert különben is az adók pénzben, vagy tettben aránylag az erőkhöz képest vetendők ki: másrészt azonban több jogának is kell lenni. E jogot meghatározni azonban bajos, azt szabadosítani lehetetlen, de ezen jogát a személyesített közszellem kiérzi, és a tárgyi közszellem, a közvélemény megnyilatkozása, azt tisztelettel igyekszik elismerni. Az oly népnek, mely kitűnő, sőt jelesebb fiait nem tiszteli, irántok elismeréssel nem viseltetik, mely azokat, a kiket csak a nemes ambitió hajt, nem emeli magához, és az eleinte talán csupán hiúság által diktált tettekben mutatkozó munkakészség elfogadása által le nem kötelezi, meg nem nemesíti az illetőt, mely nem támogatja a búzgó tevékenységet, hanem ugyszólván elpárologni, haszontalanul kisugározni engedi annak melegét, valóban jeles és nagy fiai csak kivételesen lehetnek. Pedig a népnek vezérekre van szüksége. E vezéreket ki kell választania; de azokat túláradó bizalommal elrontania nem szabad, hanem őket ellenőrizni épp oly szükséges, mint támogatni,

és pedig nem csak szóval, hanem igaz, de okos odaadással, mert tulajdonképp nem őket, hanem a magunk érdekeit támogatjuk bennök; ellenkező esetben leginkább nem ők járnak rosszul, hanem főleg a közügy veszít. Ha ily összefüggésben tekintjük az állam gépezetét és a társadalmi szervezetét, látni fogjuk, hogy nem jó egyesektől sokat, sőt lehetetlent, másoktól pedig semmit sem kivánni, hanem, miután a modern államkormányzat oly terhekkel jár, melyeket csak vállvetve lehet elviselni, mindenkinek jóakarattal és a különböző szerepeknek megfelelő törekvéssel kell bírni és pedig erejéhez képest helyes arányban.

A társaságban született ember nem magáé, és a köz iránti kötelességünk már a családival kezdődik. A közszellem itt a legszükségesebb, mert a család főleg ezen érzelmen alapszik, és az csupán oly biztosítékok mellett, melyeket annak a törvény ad, nem állhatna fenn. A családi közszellem nemcsak erre, hanem az államra is felette szükséges. Ki fogja ugyanis azt s igy a nemzet összeségét fenntartani, ha magában nincs meg az összetartó erő, a szeretet, a vonzódás és az érdekközösség tudata? Ha ezt maguk a családbeliek egyáltalán is szem elől tévesztik, nincs állam, mely azt pótolhatná és nincs törvény, mely a biztosítékot megadhassa. Ugyan ez áll a társulás minden alakulatainál, csakhogy a közszellem ezeknél sokban különbözik.

A hasonlat még egy pár fontosabb tételt világosíthat meg, melyeket a deductió nem tűntethet fel eléggé. Az államban a vezérlő egyének és a nép zöme közt az a viszony áll fenn, a melyet a család a férfi és a nő között mutat. Amaz a ható, az activ elem, mely intézkedik, ez a passiv, mely az intézkedésekhez hozzájárul, azt befogadja. A közszellem, mely őket összetartja, lényegben egy, és csak nyilvánulási módjában különböző. A férfi közszelleme megkívánja, hogy miután ő belátással, erélylyel és más oly szellemi tulajdonokkal bír, melyek előnyöket biztosítanak neki, azért a család fenntartásáról gondoskodni a férj feladata. A nőnek ezen intézkedésekkel élni kell tudni, férjét teljesen megérteni és azon rendeletekhez alkalmazkodni, melyek az ő beleegyezésével is hozattak. A szerepek e megosztása emberi természetünk által adva van. Az egymásra utaltság itt ismét nyilvánúl. Világos ebből, hogy minden félnek magát és hivatását kell legelőbb felismerni és hivatása követelményeinek értelmében járni el. Ez igy van a családban, igy van a nagyobb társulási alakulatoknál és igy van az államnál is. Az államban is meg kell osztatni a szerepeket. Az activ elem itt a szellemi és erkölcsi magasabb képzettség, a passiv elem a nép zöme. Az activ elemnek kell az államot igazgatni, a népnek ez elemet meg kell érteni, támogatni és a törvényekhez alkalmazkodni. Innen következik, hogy minden elemnek más kötelessége van az állam iránt, és a közszellemnek is másként kell nyilvánulni annál. De közszellemmel mindenkinek kell bírni, mert minden polgárnak hivatás jutott a társadalomban, s valamint a színpadon szereplő színé-

szek csak akkor nem teszik tönkre a darabot, akkor nem rontják el a hatást, ha szerepébe közülök minden egyén egészen bele élí magát, s bármily csekély legyen is az, a színész magára nézve a legfontosabbnak tekinti azt, úgy a társadalom is csak akkor haladhat, rendeltetésének csak úgy felelhet meg, ha kötelességét minden polgár búzgalommal és lelkiismerettel teljesíti. A mi már most a különböző közösségek, mélyekhez természetszerűen tartozunk, irányában fennálló kötelességeink összeűtközését illeti, azok sorakoztatásáról az tartandó szem előtt, hogy elsőséget mindig a magasabb rendű közösségnek kell adnunk. Nem lehet jó honpolgár az, aki családja érdekében az államot megcsalja az által, hogy iránta fennálló kötelmét teljesíteni elmulasztja, ha annak védelmét gyáván elmúlasztja, mert hiszen végső elemzésben a hazával együtt a családnak legfőbb oltalmazóját is veszélyezteti. De igaza van Séchenyinek, hogy az alsóbbrendű kötelességek teljesítésének elmúlasztása is kérdésessé teheti a magasabb rendűek hasznos teljesíthetését.

Mielőtt tovább mennék, engedjék meg, hogy egy pillantást vessek az oly állam fejleményeire, melyben kevés közszellem van, melyben a legkisebb körtől kezdve a legnagyobb és legmagasabbig mindent csak a rövidlátó önérdek kormányoz, és összehasonlítsam ezen állapotot azzal, mely oly országban észlelhető, ahol a közszellem teljesen otthonos. Mit fogunk az előbbi országban találni? Az önérdek uralma ott már a családban a legnagyobb ziláltságot ídézi elő. Nincs egyetértés ebben, mert nincs is bizalom férj, nő és gyermekek közt, nincs kölcsönös jogtisztelet, mert jogaival mindenki visszaélvén, a többiek jogkörébe vág; a családi élet melege, az emberi jellem első alkotója, itt tehát már meg van semmísítve. A község és megye javával szintén senki sem törődik. Legfeljebb annyiban mútatnak az iránt érdeklődést, amennyiben saját javukra kízsákmányolhatják. Hogy ily körülmények közt az államnak kell közbelépni, s a községi és megyei teendőket magára venni, nem szenved kétséget. De az állam kormányzatában az önző nép részesedése lehetetlen, mert az önzés a közérdeket mindig háttérbe szorítandja, s az alkotmányosság az önérdek kizárólagos uralma mellett valódi botránynyá válik, és oly rendetlenség támad, mely eddig az önkormányzatnak s vele a szabadságnak mindenütt a legnagyobb ellensége volt. A beállott zavarok közepett azután a nép szabadítóként üdvözli azt, aki a rendet és békét helyreállítja ugyan, de persze a népet is elnyomja. A zsarnok következetesen csak a saját érdeket fogja előmozditani. Nem szent előtte semmi; parancsszava a polgároknak sem szellemi, sem úgy is hanyatlott erkölcsi tehetségét és érdekét nem tiszteli, javaival nem bánik elég kíméletesen. Nekünk volt alkalmunk e kormányforma jótéteményeit közelebbről megismerni.

Mennyire különbözik ettől az a kép, melyet az oly állam mutat, ahol az önérdek az őt megillető korlátok közt marad s a társadalmi élet erkölcsi alapra van fektetve. Oly országokbau, ahol a

valódi közszellem nem képez csupán kivételt, hanem a polgárok gondolkozási módját is egészen áthatta, a közterhek csak kis részét képezik azon támogatásnak, melyben az egyesek egymást részesítve, hatalmasan elősegitik. A család ott már az állam iránti kötelességek iskoláját képezi, azért a legfőbb kormányzat biztos átengedhet számos teendőt a kisebb köröknek, melyek az ország számára nemcsak termelő polgárokat, tudósokat és művészeket, hanem államférfiakat is nevelnek. Az ily államban az egyén jól érzi magát: szeretete a közügy iránt nem hangosan, de annál hatályosabban nyilatkozik meg s a dicsőségért, ily államot szolgálhatni, e körül szerezni magának érdemeket, hányan oda adják egész életök munkásságát, mely a népnek külön is annyi baját enyhíti, a mennyit más államok összes erejökkel sem képesek elhárítani. Az ily államban az egyéniség befolyása óriási mérveket ölthet s az emberi tevékenység oly eredményeket mutat fel, melyek fajunk képességének csodálatánál jótékonyan felmelegitik keblünket.

A valódi közszellem az államból oly társadalmat alkothat, mely csupa fejedelmekből áll, mert azon tért, melyet elfoglal, minden egyén teljesen dominálja is. És a valódi haladás czélja az, hogy önállóságunkat mindig és minden körülmények közt fenntarthassuk. Ez az ember legszebb dísze, s a ki az önállóság, a szabad cselekvés előnyeit élvezte már, az meg lesz győződve arról, hogy a legnagyobb próbára akkor tétetnék, ha ismét kiskoruvá kellene lennie. Az önállóságot, különösen a szellemit, azonban csupán tapasztalás és gyakorlat által lehet megszerezni; de erre a legtöbb emberben eredetileg meg van a képesség, melyet csak fejleszteni és biztosítani kell. Mint minden képesség azonban, úgy az egyéni önállóság is elcsenevészik, ha annak gyakorlatára alkalom nem nyílik, azért mindenkire nézve ajánlatos, hogy ügyeit lehetőleg maga intézze. Ebből világos, miképp a népre nézve az alkotmányos kormányforma a legjobb iskola. Az iránt lehet ugyan kétség, ha vajjon a nép, mely még nem kormányozta magát, képes-e már az alkotmányos élet közszolgálatbeli terheit is viselni és feladatát megérteni, de arra nézve, hogy az oly nemzet, mely egyideig önállón intézte ügyeit, más, mint alkotmányos kormányzat mellett boldog lehessen, kétségnek egyáltalán nincs helye. Az alkotmányos kormányzatnak azonban szigoru követelményei és oly terhei vannak, melyeket a polgárok nem háríthatnak el maguktól. Az egyéni szabadság kétségtelen előny az egyesre nézve, de mint az életben mindennek, ennek is meg van a maga ára, s a ki amazt akarja, ettől sem szabad vonakodnia. Ha szabad polgárok akarunk lenni, ha emberhez illő társadalomban óhajtunk élni, a hol anyagi és szellemi javaink biztonságban vannak, mely a civilisatiónak mindig több és több jótéteményeiben tehet részesekké bennünket: akkor megfelelő tevékenységet kell kifejtenünk. És e tevékenységnek nemcsak egy irányban kell nyilvánulni, hanem annak mindenre ki kell terjednie, a mi az embert mint polgárt érdekelheti, mert számtalan szükségeink mellett a társadalom gyámolitását, ha-

bár közvetve is, minden tehetségeink és minden vágyaink kielégítésénél igénybe veszszük.

Az önkormányzatnak a polgárok minden érdekeire tekintettel kell lenni, e kötelesség tehát jogot ád annak a polgárok minden irányú tevékeny érdeklődésére. Nemcsak a kétségtelenül kötelező jogi kötelesség teljesítése, hanem a teljesítés módja is nagy befolyással van az állam sorsára, mert ha azon erő, mely a kötelezettség kierőszakolására pazaroltatik, más irányban alkalmaztatnék, az állam vagy többet tehetne, vagy kevesebb terhet volna kénytelen polgáraira róni. Az állam erkölcsi jellege csakis az önkénytesség mellett biztosítható.

A jog által meghatározható terheken kívül mindenkire még bizonyos kötelesség hárul, hogy ellenőrizze, ha vajjon kötelességüket mások is híven teljesítik-e? Nem a rendőrség szerepének az összességre való átruházását kell itt érteni, mert ez jellemrontó intézkedés, mely több kárt, mint hasznot idéz elő. A mit az ellenőrzés alatt értek, az ama hatalom gyakorlása, melynek a társadalom azért van birtokában, hogy arra, a kit a törvény az igaztalanságok elkerülése végett enyhébb szerkezete mellett el nem érhetne, rosszaló véleményének nyilvánítása által nyomást gyakoroljon. Az oly államban, a hol a közügyek iránti hűtlenség nem bélyegezi meg a polgárt, valódi közszellem nem létezhetik. A jogi kötelesség teljesítése után nyílik meg a közszellem valódi tere, mely oly tág, hogy azon az emberi szellem mindig hatálylyal fog a jövőben is működhetni. A jogi kötelességeken túl terjedő munkásság a közügy érdekében adja meg az államnak culturális jellegét, melyet mindazon országok nélkülöznek, a hol még csak a jogi kötelességek, vagy ezek sem teljesíttetnek elég buzgalommal.

A közszellemnek további elemzése azonban messze és ismétlésekre vezetne, de ennek tökéletes kifejtése és minden alakban való nyilvánulásának föltüntetése ugy is szükségtelen. A lényeges csupán az, hogy meg legyünk győződve arról, miképp közszellem nélkül sem egyes, sem állam nem boldogulhat, s hogy a bizalmatlanság és az önérdek tulsúlya a polgárt és a társadalmat a bekövetkező romlottság által a pusztulásnak viszi elébe.

Nem erényekről van szó akkor, ha közszellemet kivánunk, csupán oly kötelességek teljesítéséről, melyeket saját veszélyünk nélkül el nem háríthatunk magunktól. Nem költői lelkesedést kell a néptől és egyestől kívánni, hanem érdekeinek világos felismerését és megértését azon viszonynak, mely az egyén és a társadalom közt fennáll. Az önérdek a maga határai közt teljesen jogosult, tulzása azonban mindenütt káros és e részben jobban semmi sem tünteti fel a dolgok valódi állását, mintha a közgazdaság szervezetére vetünk egy pillantást.

Azon munkásság, melyet az emberek szükségeik kielégítésére alkalmas javak termelése végett folytatnak, a gazdálkodás organismusát teremti meg. A nemzetgazdaságban is ugyanazon tényezőkkel

van dolgunk, melyek az állami életre befolyással birnak, csakhogy a gazdasági törvények, melyek annak rendszerét alkotják, sokkal kevésbbé vannak emberi módosításoknak alávetve, mint a társadalmat igazgató más szabályok. A szerves minőség, vagyis azon tulajdonság, hogy a tüneményeknek idegen mozgató erők közbejötte nélkül, a tényezők kölcsönös egymásra hatása által keletkeznek, sokkal jobban szembeszökik a nemzetgazdaságnál, mint a társadalom életműködésének egyéb terein. Az önérdek az emberi munkának egyik leghatalmasabb rugójaként jelentkezik, de azon ellensúlyozó mozzanatot is, mely azt a túlzástól és így saját károsításától megóvja, főleg a jogosult gazdasági önérdek hordja önmagában. A nemzetgazdaságban kétségtelen, hogy annak, aki önérdekét elő akarja mozdítani, mindenekelőtt azt kell kutatni, hogy a többség érdeke mit kíván, mert előnyt csak akkor biztosíthat magának, ha ezt felfogni képes és eljárását aszerint intézi. Miután az embernek annyi szükségei vannak, hogy azokat saját termelése útján nem fedezheti, csak bizonyos meghatározott szükség kielégítésére alkalmas javak előállítására fog szorítkozni. Ez által sokkal kevesebb munkával sokkal több szükségletét és sokkal jobban fedezheti, mintha elszigetelve tetőtől talpig maga látná el önmagát. A munkafelosztás önérdekből történik, de a nép vagy nemzet gazdasági haladásának is ez az alapja. A megosztott munkának ezután csoportosulni kell, amint a javak utáni kereslet is csoportokban jelentkezik. Azon arány, mely a kínálat és kereslet közt így kifejlődik, a javak árát határozza meg. Ha tehát valamely jószág nagyon kináltatik és ennek következtében ára alább száll, az önérdek azt a munkással ott hagyatja és figyelmét azon jószágra fogja irányozni, melynek nagyobb kereslete van. A munka ez alkalmazkodását tisztán az önérdek idézte elő, de az a nemzetgazdaságra nézve is nagyon kívánatos, mert a javak árának bizonyos természetes szinvonalra való emelése, illetőleg lenyomása a számítás lehetősége és a gazdaságosabb termelhetés végett felette szükséges. Midőn a javak kereslete és kínálata közt ilyformán állandóbb, szabályszerűbb viszony keletkezik és a meghatározott szükséglettel szemben a termelést már terjeszteni, fokozni általános károsodás nélkül nem lehet, mindenki igyekezni fog a meghatározott szükségletnek rendelkezésére minél jobb javakat bocsátani. Ezt a termelők önérdeke kívánja, de a nemzetgazdaság fejlődését semmi sem mozdítja inkább elő, mint éppen ez a törekvés, vagyis a verseny. A nemzetgazdaságban az önérdek tudtán és akaratán kivül is a közérdek szolgálatában áll s az irányt, melyet saját szempontjából és a nemzetgazdaság javára folytatnia kell, a közvetlen eredmények tisztán, észrevehetőleg jelölik ki számára. Az önérdek a nemzetgazdaságban ott, ahol positiv tényezők hatnak egymásra, oly hatályos rugó, melynek erkölcsi elemre, hogy a helyes utat eltalálja, nincs föltétlenül szüksége, mivel annak organicus működése önmagában is képes eltalálni azt. A társadalmi élet összetettebb jelenségeinél ez másképp van, mert habár itt is áll, hogy az önérdek a közérdeknél tulajdonképp mást nem kívánhat, de

a valódi önérdek felismerését a társadalmi viszonyok erkölcsi oldalának mellőzéséből származó közvetlen haszon csábjai nagyon megnehezítik. A természeti törvény áthágása itt nem bosszulja meg magát oly közvetlenül. A valódi társadalmi önérdek teljes felismerése tehát nemcsak az anyagi, hanem a szellemi és erkölcsi szempontok öntudatos tekintetbe vételét is feltételezi. Ezen szempontok sokasága és különfélesége a hideg számítást majdnem lehetetlenné teszik, s csupán ennek segítségével a legértelmesebb egyén sem fogja a helyes középutat feltalálhatni. A nemzetgazdaságban az egyén csak mint gazda működik, a társadalmi kötelességek teljesítése ellenben az ember minden tehetségét igénybe veszi. Ha tehát azt akarjuk, hogy az ember polgári kötelességének megfelelhessen, nemcsak arra kell törekednünk, hogy jó számító legyen belőle, mert csupán e tulajdonsága a legtöbbször félrevezetendi őt, hanem a közvetlen törekvésnek, mely a további célok elérését is biztosítandja, oda kell irányulnia, hogy a polgár mindenekelőtt jó ember legyen. Ész és leleményesség két élü fegyver az ember kezében, melylyel annyit árthat magának, mint amennyit használni képes. A szellemi erőnek felette nagy, de mégis csak viszonylagos értéke van s az boldogságunkat egyedül akkor mozdítja elő, ha nem rossz irányban alkalmaztatik, hanem feltétlenül az erkölcsiség szolgálatában áll. Bármily büszkék legyünk is értelmi tehetségeinkre, az ész minden vivmányai mellett is csak emberek vagyunk s szabad akaratunk csupán annyiban van, amennyiben a helyes és helytelen közt választva, sorsunk felett határoznunk lehet, de ha boldogulni kivánunk, minden esetben csak egyetlen helyes középut áll előttünk. Szóval jólétünk eszközeit alkotni képesek nem vagyunk, mert ezek már adva vannak. Mi csak elfogadhatjuk, vagy mellőzhetjük azokat.

Ez eszközök felismerésére és alkalmazására oktatni az embert a társadalmi nevelés feladata. A kötelességek megértése és teljesítése oly szoros kapcsolatban áll egész lényünkkel, annak oly mélyre ható befolyása van az egyén és állam sorsára, hogy a közoktatás, ha az csak a nélkülözhetetlen ismeretek tanítására szoríttoknék, czéljának nem felelhetne meg. E czélt a nép legnagyobb része teljesen ugyan nehezen érendi el, mert az nem kisebb feladat, mint az embert természete követelményeinek, a mindenségben mutatkozó összhang és a részek közti magasabb összefüggés megértésére vezetni, de ha ezen czélt nem is lehet a nép zöménél teljesen elérni, megközelíteni mindenesetre lehet, azért oda kell törekedni, hogy minél általánosabbá váljék a tudat, hogy van egy oly osztó igazság, mely jutalmaz és büntet, erősít és tönkre tesz, életet ad, vagy megsemmisít a szerint, a mint a keblünkben hangosan megszólaló erkölcsi törvényeknek engedelmeskedünk, vagy azok ellen botorul fellázadunk.

A társadalmi kötelékek bomladozása tehát az erkölcsi érzet általános erősítését teszi szükségessé. Kicsinynek és nagynak, tanultnak és tudatlannak, szegénynek és gazdagnak egyaránt szüksége van erre, mert ki az, a ki mellét verve hálát adhatna teremtő urának,

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

hogy különb lévén, mint a többi emberek, kötelességét mindenben híven teljesítette volna?

A szellem, mely társadalmunkban uralkodik, alig hagyhatott valakit érintetlenül, s ha azt akarjuk, hogy helyzetünk jobbra változzék, magunknál kell gyökeres változtatásokat behoznunk. Mert mi a helyzet, ha nem magán állapotaink összessége, mi az állam, ha nem mindnyájunk egyesülete, mi az általános hanyatlás, ha nem minden polgár, vagy legalább a megmérhetlen nagy többség kétségtelen sülyedése? Mindnyájunknak szükségünk van az erkölcsi nevelésre. És a ki a bajok valódi okát felismeri, a ki tudja, hogy hol van az egyensúly megzavarva, s a ki belátja a szükséges változás miként jét is, annak kötelessége az erkölcsi nevelést mindjárt magánál kezdeni, mert a jobb tudomás már határozott kötelességgel jár. A mult és jelen szomoru tapasztalataiért ne vádoljuk egymást. A baj, mely ily általánossá lőn, bizonyos mérvben az elemi csapások, vagy a fejlődési visszahatás jellegével bír. A lefolyt évtizedek alatt a kóranyag lassan, észrevétlenül gyűlt össze és kitörése csak kedvező alkalomra várt. Azt a közbejött események nélkül talán még elnapolni és a titkon emésztő bajt eltakarni lehetett volna, de annak előbb-utóbb okvetlenül be kellett következni. Ma már mindenki előtt világos, hogy az erkölcsi kötelességérzet és ezzel a közszellem felette meggyengült nálunk. Ma szenvedéseink e főoka a középosztály előtt kétségtelenül áll; kétszeres felelősség terhe nehezednék tehát reánk, ha e meggyőződés daczára sem igyekeznénk a veszélyes bajt, mely a romlás örvényébe sodorhat mindnyájunkat, erőnkhöz képest elhárítani.

A mult példája kétségtelenné teszi, hogy az emberi, természet a közszellem sokkal nagyobb mérvére képes, mint minőt az ma tanusít. Sőt a közszellem képes az egyéniség és önérdek hatalmas érzetét is háttérbe szorítani egyidőre bennünk. A mult a közszellem tulsúlya mellett a műveltség alapjait rakta le; de gyakran minden kegyelet nélkül temette oda törmelék gyanánt az egyéniséget is. Az ujkor a civilisatió épületét öntudatos egyéni tévedékenységgel emelte fel, azonban az egyén napjainkban már az épület teljes szétporlasztására mutat hajlamot; szükségessé vált ennélfogva az épület betetőzéséről gondoskodni. Ha tehát a mult kiválóképp a közszellemé volt, a jelent pedig az egyoldalu egyéni törekvések tulsúlya jellemzi, jövőnknek e kettő teljes összhangzatba hozása jutott feladatul.

A sors bámulatos módon vezérli az egyest és népeket, s az, ami egy pillanatra a legnagyobb csapásnak látszik, amiben már az enyészet elemeit véljük felfedezhetni, egy ujabb kedvező fordulattal a feléledés és felvirágzás kezdetét képezheti. Mert a szükség és szenvedés csak a teljesen elgyengültre nézve rejtik magukban a halál magvait, mig az életrevalóban azok csak az erő hatalmasabb kifejtésére és az élet boldogságának meghódítására szolgálnak alkalmul. A folyton szaporodó szükségek és rendkivüli csapások csak oly terhet képeznek az emberekre nézve, mint aminőt a fiatal pál-

mára szoktak felaggatni, hogy az annál gyorsabban s erőteljesebben nőjjön a magasba. Ember és nép is az osztályrészéül jutott nehéz feladattal erősbödik meg, s nincs kétség benne, hogy ha a feladatot, melyet megfejtés végett napjainkban a végzettől nyertünk, jól fogjuk fel, ha mint Hercules a válponton belátjuk, hogy a szétfutó utak közül a terhes, de biztos ösvényt a kéjes, de életrontó mámornak elébe kell tenni, s ha e helyes belátást követni is elég erőnk leend, akkor a mai helyzet oly lendület szülőjévé válhatik, melyet a megrázó események nélkül talán nem is érhettünk volna el soha.

Miután azonban a határozott fejlődésnek, vagy határozott hanyatlásnak, valamint a megindult szaporodás és beállott fogyásnak azon természete van, hogy lefolyása nem egyenletes, hanem hatványozottan gyors, s a gyorsulás nem számtani, hanem geometriai arányban emelkedik, a feladat, mely nekünk a kedvezőbb áramlat megindításánál jutott, annál végzetesebb jellegü, mert a mostani nemzedéktől függ teljesen megsemmisíteni, vagy sokkal boldogabbá tenni e nemzetet, mint az eddig bármikor volt.

Hozzuk tehát összhangba mi is természetünk különböző irányait, legyünk önzők, a hol önérdekünk biztosítása a közügy rovására nem történik, mert ezt legjobban az által mozdítjuk elő, ha tanulva, dolgozva, vállalkozva, felfedezve, feltalálva és takarékoskodva azon kört, melyet elfoglalunk, teljesen be is töltjük; tanusítsunk azonban mindenütt jó akaratot és közszellemet, mert ezt saját érdekünk is úgy kívánja, de mert különösen emberi természetünk követelményeinek csak akkor felelhetünk meg, ha minden kötelességünket híven teljesítjük, mivel a közszellemben a jogosult magán és közérdekek összhangja nyilatkozik meg, s a polgárt az embertől elválasztani egyáltalán nem lehet.

2. Tanulmányuti eredmények az ország délkeleti részében.

Jelentés az aradi kereskedelmi- és iparkamarához, melyet az író mint kamarai titkár az 1872. évi október 17-diki teljes ülésen mutatott be.

Folyó (1872.) évi augusztus hó 17-én nyert kiküldetésemhez híven, hogy a kamarai kerület ipari és általános közgazdasági fejlettségéről a később beszerzendő adatok megbirálhatása és kellő tájékozottsággal leendő feldolgozhatása végett tiszta képet szerezzek, és hogy mind a hatóságokat, mind a kerület értelmiségét a kamarának a jogosult anyagi érdekek előmozdítására irányúló komoly törekvéséről meggyőzzem, augusztus hó 23-án keltem útra. Feladatom megoldásánál a vidékek csoportosítását és ennek folytán teendőim felosztását találtam szükségesnek. A kamarai kerület térképének egyszerű megtekintése kijelölte azt az elkülönitő válaszvonalat,

melyet annak két külön alkatú vidéke közé már a természet huzott. A keleti vidék, melyhez Aradmegye nagyrészt és ezen felül Zaránd*)- és Hunyadmegyék tartoznak, mind területének hegyes, kevésbbé termékeny, de ipari fejlődésre képes volta, mind túlnyomóan oláh népességének rokon eredete, egyenlő miveltségi foka és foglalkozása folytán épp oly egyöntetü egészet képez, mint a kerület nyugoti, szakadatlanul sík, csaknem erdőtlen, termékeny s kiválóképp szintén egy fő nemzetiségü magyar vidéke, melyen a más fajbeli népesség szokás, életmód, külső kinézés és egyenlő miveltségénél fogva azzal gazdászati szempontból teljesen azonosul. Ebben a kerületben az ország minden nemzetisége, minden felekezete, minden osztálya és minden termelési ága képviselve van, azért annak tanulmányozása utján ennek mosaikszerü természetét is könnyebb megérteni. Midőn előbb a keleti, aztán a nyugoti, egymással a legtöbb tekintetben ellentétes vidékeket beutaztam volna, a legnagyobb megelégedéssel kell constatálnom, hogy e kerület úgy az eddig kifejlődött forgalmat, valamint a terület részei közt mutatkozó külső ellentétesség daczára uralkodó érdekközösséget tekintve, a legszerencsésebben kerekittetett ki; mert nincs e területnek egyetlen része sem, mely nem Arad mint vidéki központ felé gravitálna, mely annak fejlődését nem kivánná, és e részek ugy egymásra vannak utalva, hogy az egyik emelkedése, vagy hanyatlása okvetlenül nyilatkozik a másiknál is.

Mielőtt azonban az egyes vidékeken szerzett tapasztalatok előterjesztéséhez fognék, szükségesnek tartom a kamara területének, mint egésznek, rövid statistikai képét nyujtani. (Erre a kerület közgazdasági, közigazgatási népesedési és közművelődési viszonyainak vázlatos képe következett, de részint, mivel az akkor új, de most már elavult adatok alapján állíttatott össze, részint mivel azt a jelentést tevő több önálló nagyobb munkában sokkal bővebben adta közre, az erre vonatkozó rész közlése itt nem volna helyén.)

Ez általános keretképp felhozott adatok előterjesztése után áttérek annak bemutatására, hogy feladatomnak az egyes vidékeken miként törekedtem megfelelni. Meglévén győződve arról, hogy a kamarai intézménynek az uralkodó közigazgatási viszonyok mellett nálunk nem szabad tisztán szaktestületté válni, mely csupán egy, vagy legfeljebb két osztály érdekeit volna hivatva előmozditani, hanem, miután az anyagi érdekek észszerű fejlesztése iránt sem kellő érzék, sem a szükséges érdeklődés másutt alig mutatkozik, a kamarának a közgazdaság terén a teendők összességét kell magáénak vallani, a mint tehát valamely törvényhatóság területére léptem, első feladatomat az egész gazdászat ottani állapotának és a hatósági közegek hangulatának megfigyelése képezte. A mit e tekintetben tapasztaltam, az eredetileg is szerény várakozásomnak egyáltalán nem felelt meg. Tisztelettel kell itt egyes közegeket kivennem; de fájdalom, hatósá-

*) Azóta Arad- és Hunyadmegyék közt felosztatott.

gaink általán véve hívatásuk magaslatán nem állanak. Nem szándékom sem testületeket, sem egyeseket sérteni; igyekezni fogok minden jót, a mit szemlélni alkalmam volt, lehetőleg kitüntetni; de önök mint küldőim iránt őszinteséggel tartozván, leplezetlenül kell tapasztalataimat feltárnom. A mennyire lehetséges volt, minden a megyei kormányzatnak alárendelt közeggel is épp oly tüzetesen érintekeztem a kamara czélzata és legközelebbi tervei iránt, mint a központi hatóságokkal. Ez érintkezésből meggyőződtem, hogy a hatóságok nagy része a kamara tevékenységét figyelemmel kiséri. A hol csak fogékonyság mutatkozott, törekedtem a kamara iránt mindenképp bizalmat kelteni, és azt vidéki érdekeik előmozditója és búzgó pártfogójaképp bemutatni.

Mindenek előtt Aradmegyén utaztam keresztül. E megye állapota a kamara előtt nem ismeretlen. A kormányzat itt tagadhatlanul elég erélyesen vitetik, a vidéken mindazáltal a közegek kevés kivétellel igen lanyhák. A merre utamat vettem, a czéhgyülések a szolgabirák részéről még sehol sem tartattak meg, az ipari átalakulás az egész megyében ennek folytán szunnyadoz. Pankotán mutatkozott némi törekvés; ezen város tevékenysége valószinüleg a vele versenyző Szt.-Annát is munkára fogja ösztönözni. A forgalom az említett két városon kivül igen csekély; újabb időben a törvényszék áttétele óta Borosjenő emelkedik, de sok idő fog eltelni, mig e hely némi jelentőségre vergődik. Az ipar Aradmegyének csupán északi részén mutat fejlődést, a mennyiben a borossebesi, déznai, monyászai, zimbrói vasgyárak és a Józsefnádor körösczatorna malmai e vidékre esnek. Az említett gyárak, a borossebesi hengermű kivételével, mind vízerőre vannak alkalmazva. A körül fekvő fadús erdők főleg a gyártásnál aknáztatnak ki, mert részint mesterségesen szárítva, részint faszénné égetve kizárólag használtatnak a tüzelésre. A munkabér e vidéken nem magas, hanem annál nagyobb a közlekedési eszközök hiánya, mert novembertől február végéig csak a fagyon lehet szállítani. A munkás nép egészségi állapota 1871-ben oly kedvezőtlen volt, hogy annak fele, bár egyénileg változva, folyton szünetelt. A megrendeléseket e gyárak aradi és erdélyi czégektől kapják, és ily megrendeléssel általán jól vannak ellátva. Üzletök nyereségesnek mondható, hacsak a kaláni és vajdahunyadi készülőben lévő vasművek a jövőben nem rontják meg keresetüket.

Aradmegye e vidékén kétszáz év óta termeltetik vas, mely nem nagy mennyiségben fordul ugyan elő, de igen jó minőségü. Déznán a vasbányászat 30—35 öl mélységben történik és a vasércz tökéletes kiaknázását általán 30 év mulva helyezik kilátásba. A vasércz e gyér volta és a szükséges tüzelő anyagnak folytonos drágulása Aradmegye vasiparának emelkedését mindjobban fogják akadályozni. Meg kell itt még a 27° meleg vizü és női bajokra üdvös hatásu monyászai fürdőt említeni, melynek azonban igen primitiv épitkezése és a rossz közlekedési eszközök vonzerejét, melylyel szép fekvése és vize gyógyerejénél fogva rendelkeznék, majdnem egészen megsemmisitik. Zaránd-

megye határán, Csucson, láttam e megye legnagyobb iparvállalatát, mely érctermeléssel nincs összeköttetésben, t. i. R. és B. falemez és fürészmalmát. Csucstól kezdve Zarándmegyében egész a bányatelepekig ipar alig látható. A nép parányi birtokának mívelésével és marhatenyésztéssel foglalkozván, oly szegénységgel küzd, hogy például az idén a szilva-termés mentette meg azt az éhezéstől, és ott létem idején remegve néztek az ősz elé, félvén, hogy a korai derek a nép egyetlen téli élelmiszerét, a kukoriczát meg fogja semmisíteni. A kézműipar a legalacsonyabb fokán áll a fejlődésnek: más iparosok, mint akik másutt nem tudnak megélni, ott nem találhatók. A malmok, melyek kivétel nélkül vizerőre vannak alkalmazva, csak addig őrölnek, mig a szárazság, vagy fagy a hegyi patakok folyását meg nem szünteti. Keresetforrás igen gyéren kinálkozik. A legujabb időben a K. család nagy kiterjedésü lunkai uradalmát G. és társa budapesti kereskedők vették meg. E czég a birtokot nagy nyerességgel a bécsi Börsen-Banknak oly feltétel mellett engedte át, hogy nevezett czég 45%-nyi részesüléssel a megkezdendő faüzletben társ marad. E consortium a fa könnyebb szállithatása végett Zámig lóvonatú vaspályát akar épiteni és a talált famennyiséget részint természeti állapotban, részint különféleképp feldolgozva kizsákmányolni. Nem tudom megitélni, hogy e kiaknázás mennyiben fog a zarándmegyei ügyis megviselt erdők devastatiójánál közreműködni, de azt tapasztaltam, hogy e vidéken a consortium szivesen látott jövevény, mert előkészületei által a népnek már eddig is szokatlan foglalkozási alkalmat nyújt. Zaránd megyében is, mint másutt, az erdőknek a nép lévén a legnagyobb ellensége, ha a nevezett vállalat rendes vágásokkal fog dolgozni, semmiesetre sem ártand annyit, mint a helybeli lakosok, kiknek erdőpusztitási törekvése a megyei kormányzat által is felismertetvén, a rongálás meggátlására egy külön erdészeti hivatal szerveztetett. Az emlitett vállalat birtoka mellett van a Vácza nevű fürdő, melynek lép- és májdaganatok ellen igen hasznos vizét nagyon dicsérik, miután azonban a világtól annyira el van zárva, kizárólag a környék népe által látogattatik. — Zarándmegyében a marhatenyésztés kivételével, melynek egyik legmódosabb helye a Körösbánya mellett fekvő Riska község, a gazdászat minden tekintetben pang. Igen szép és terjedelmes birtokok potom áron béreltetnek egyes megyebeliek által. Ipar nélkül e birtokok jövedelmezők semmiképp sem lehetnek ugyan, s igy azok csekély bérösszegén csodálkozni nem is lehet, de sokak erősitése szerint erre a visszavonás, mely a magyar földbirtokosok és a vezetői által fanatizált nép közt uralkodik, nem kis befolyással van. A birtokosság kivétel nélkül a megyén kivül lakik. Az 1848-ban elhamvasztott magán- és középületek még most is romokban hevernek. A városok szélein a névtábla mellett magas roskatag kémények fogadnak bennünket, melyeknél csak a város közepén sötétlő középületek és templomok düledékei hatnak leverőbben reánk. — A nevezett birtokok — részben e kedvezőtlen politikai viszonyok miatt — eladhatlanokká válván

és azokat iparral összekötni senki sem lévén hajlandó, a tulajdonosok kénytelenneh tőkéiket majdnem parlagon hevertetni. — A törvényszéknél szerzett értesüléseim szerint a zarándmegyei földbirtokosság, midőn az erdélyi földtehermentesítés szóba került és üzérkedők találkoztak, kik a birtokosok reménybeli követelését megvenni hajlandók voltak, mohó vágygyal rohant az igy kinálkozó ingóványra, és most, midőn a kárpótlás az üzérek reményének nem felel meg, kivétel nélkül perbe van keverve. Ez oka, hogy e kis terjedelmű és primitiv forgalmú megyében, a hol egy tisztességes háztartás szükségleteit sem lehet fedezni, annyi és oly jelentékeny per van folyamatban. Ez esettől eltekintve is azonban, miután Zarándban az igazságszolgáltatás eddig el volt hanyagolva, a törvényszék teendői nem kevesek, a forgalom kezdetleges voltának megfelelőleg azonban váltókereset igen kevés fordul elő. A megye értelmiségével érintkezésbe tevén magam, értesültem azon vágyról és reményről, melyet e megye a körösvölgyi vasút iránt táplál. E vasút épitése által, bár ahhoz járulni semmivel sem akarnak, új életet hisznek önthetni e tájra. A Körösvölgyén Gyulától Borosjenőn és Joszáshelyen át esetleg Tordáig vezetendő vaspálya tagadhatlanul emelné az átmetszett vidéket. Annak épitése Joszáshelyig nagyobb területi akadályokba nem is ütköznék, termékeny s fejlettebb vidéket szelne, Zarándmegyében pedig sokan politikai, mások tisztán közgazdasági szempontból kivánják a vasút folytatását, mert a megye ércz- és fagazdagsága mellett annak nem sokára tiszta jövedelmet helyeznek kilátásba. E vágyak táplálói azonban maguk is belátják, hogy 25—30 millió forintot kamat-biztosítás nélkül senki sem fektethet oda, és igy e sóvárgás jelenleg, fájdalom, úgy szólván tárgy nélküli. — Hogy mindazáltal e megye közgazdasági tekintetben figyelmünket valóban megérdemli, az tagadhatlan, mert azok után, amik ott láthatók, érczgazdagságáról kétkedni nem lehet. Mindjárt Lunka mellett vastelepek vannak, melyeket a G.-féle consortium aknázni akar is, a rudai arany-bánya, mely a gróf Toldalaghy-féle consortium tulajdona, igen szép eredményeket mutat fel, habár a munkásviszonyok ott annyiban igen alkalmatlanok, amennyiben a nép maga is kisbirtokkal és apró bányamíveléssel birván, állandó munkás-osztályt nem képez. Ezenkivül Felvácán vas és szén, Kazanesten réz és szén, a czebei völgyben és Boiczán arany, Prevalenyben ismét kőszéntelepek vannak.

Zarándmegye bányászata, eltekintve Rudabányától, mind kiterjedésére, mind az alkalmazott gépekre nézve igen fejletlen. Boiczán a M. család aranybányáit és a szoroson túl fekvő rozzant zuzó malmokat, valamint a kincstárnak ott lévő aranymosását néztem meg, de mindent a legkezdetlegesebb állapotban találtam. Volt alkalmam több egyénnel beszélni, kik aranybányáik mellett a legnagyobb szegénységgel küzdenek, és életöket azon kegyetlen meggyőződés szerzésével fogják végezni, hogy a föld mélyében fekvő nemes ércz magában véve nem kincs, és hogy a szén meg a vas napjainkban tovább

visznek, mint az arany, melynek vékony ereit egész éltők elfecsérlésével őrizték.*)

Boiczáról Hunyadmegyébe postakocsival akartam útazni, azonban ama körülmény miatt, melyért a kamara már felterjesztést is intézett a kormányhoz t. i. Zaránd és Hunyadmegyének igen alkalmatlan postai összeköttetése folytán, az úgy szólván lehetetlen volt.

Midőn a kamara hunyadmegyei kültagjai e tárgyra vonatkozó kérvényüket ide beterjesztették, hibát követtek el, hogy nem a baj lényegét hangsúlyozták és így a kamara előtt a főnehézséget eltakarták. A Maros-híd építése a dévai és zarándmegyei kereskedőknek ugyanis legfőbb ohaját képezi és e panaszuk orvoslását egyedül a kamara közbenjárásától várják. A közigazgatási közegek t. i. Hunyadmegyében az ily bajok felismerése és megértésére érzékkel és ennek folytán azok elhárítására erélylyel egyáltalán nem bírnak. Kicsinyes huzavona, egy elmúlt szép korszaknak a jelen keretébe éppenséggel nem illő reminiscentiái, aprólékosság és lanyhaság jellemzik e megye intéző tényezőit, melyek alatt a törvényhatóság képviselő testületét is értenem kell mindazok után, a miket arról magas állásu és szavahihető uraktól kellett hallanom. Például e tekintetben éppen e híd és az iskolaszék kérdését kell felhoznom. Ez utóbbi intézményt a a helyben lakó tanfelügyelő minden erőködése daczára sem bírta ez ideig megválasztatni. Azonban csak saját ügyeink ottani elintézését kell tekinteni, és idegen példákra nem leend szükség. Előzékenység hiányáról nem panaszkodhatom, de eddig minden csak igéret maradt, és az érdekeltség melegének azt a szinét is, melylyel másutt találkoztam, itt tökéletesen nélkülöznöm kellett. Az adólajstromok eddig minden megyéből beérkeztek, egyedül Hunyadmegye van hátra: az ipartársulati ügy másutt legalább jóakaratra talált, itt az egészet felemészté a közönyösség homokja. És még egyszer az őszinteség szükséges voltát hangsulyozván, sajnálnom kell, hogy a törvényhatóságokat rendező 1871. évi 42. t.-cz. éppen e megyében, melynek nagy jövőjét nem jósolni, csak constatálni kell, nem volt képes különb eredményt szülni. A kamara kültagjai által a megye beléletéről értesülvén, sorba jártam a hivatalokat, melyekben a kamara czélja és teendői iránt érdekeltséget akartam ébreszteni. E megyében tulajdonkép 3 törvényhatóság van, a mennyiben Vajda-Hunyad és Hátszeg kiváltságos városokat képeznek. Déván a rendezett tanácsot éppen most szervezik. Hunyadmegye a természettől igen meg van áldva: északi része a szép birtokok egész sorát tünteti fel, melyeken a régi nemesség a jelenkor szellemével és nem kis összegü adósságaival küzd. Hátszeg völgye pedig Erdély minden kellemeit egyesíti magában és rendkivüli bájai mellett a jólét leghatalmasabb tényezőivel rendelkezik. Vajda-Hunyad irányában vannak az állam és a brassói részvénytársaság vastelepei. A gyalári és telegdi gazdag bányák a

*) Itt ismét egy csomó idejét mult adat maradt ki, melyek gazdaságtörténeti szempontból sem sokat nyomnak

legjobb minőségü vasat szolgáltatják. A brassói társulat, melynek ez utóbbi bánya tulajdonát képezi, Kalán határában egyikét emelte a legnagyobbszerü kohóknak. Ez olvasztó 360 lóerejü roppant fuvógéppel bír, mely a legujabb szerkezetü sugár-kemenczét a szükséges élény mennyiséggel látja el. A kohó és gépház mellett szép munkáslakok emelkednek, melyek eddig még a társulat tulajdonába vannak. A kaláni kohó kitünő nyers vasterméke azonban sajnos nem az országban dolgoztatik fel, hanem frissités czéljából Florisdorfba szálíttatik. A gyalári vasbánya az államé, mely hír szerint összes Vajda-Hunyad körül fekvő vastelepeit egy consortiumnak szándékozik átadni. E consortium élén Erlanger és a franco-magyar bank állanának, és kötelezve volnának azon 45,000 frtot, melyet e telep eddig jövedelmezett, évenként az állam pénztárába befizetni, 6 millió forintra rugó befektetést tenni és a vastermelést évenkénti 1,200.000 mázsára emelni. A bányák és a beruházás 40 év mulva ismét az államra szállanának vissza. Ha ez adatok, melyeket a lapokban is lehetet olvasni, valók, akkor Hunyadmegye gyáripara két okból igen nagy lendületet fog nyerni: először mert e beruházással már magában is jelentékeny ipartelepeket lehet létesíteni, de másodszor főleg azon körülménynél fogva, hogy a brassói társulat, mely tulajdonképp nem más, mint egy Haber, Chotek és Fürstenbergből álló consortium, mint eddig az állam, úgy ezentul a franco-consortium működését nagy erőfeszítéssel paralysálni igyekezend. — E vasipar fejlődésére azonban a legjótékonyabb hatással a petrozsenyi kimeríthetlen szénbányák közelsége leend. Ritka vidék, melyen a vas és szén ily nagy mennyiségben, s könnyen aknázható állapotban lenne egymás tőszomszédságában. És ha e tekinteteket mind szemünk előtt tartjuk, lehetetlen nem látnunk ama nagy emelkedést, mely e tájnak talán a legközelebbi jövőben egészen más szint fog kölcsönözni. Az erdélyi vaspálya építése a magyar kormány működési idejét megelőzi ugyan, de a mutatkozó fejlődés jelen foka legnagyobb részt még is a mostani kormány egyik tagjának Lónyay, volt pénzügyminiszternek érdeméül róható fel. Gróf Lónyay Menyhért ugyanis első miniszteri körutján e telepek fontosságát felismervén, az államnak a brassói társulat birtoka mellett észrevétlenül foglalt területén a vaspálya megnyiltának idejére a bányamivelés megkezdését is elrendelte. E vidék szén-telepei 1832 óta ismeretesek, midőn a Zsil medrében kőszén darabok találtattak. A brassóiak ezután vettek itt nagyobb területet, de azok felnyitásával és mivelésével egyre késtek, s csak midőn az állam törekvését észrevették, fogtak ők is munkához. A mai fejlődés pedig annak tulajdonítható, hogy a verseny a két bányatulajdonos közt a legélénkebbé vált. Az állam oly erőfeszítéssel dolgoztat, miszerint a brassói társulat nagy tőkebefektetésre van szoritva, hogy fennállhasson. És valóban már eddig is körülbelül 7 millió frtot ruházott a perozsenyi és telegd-kaláni telepekbe.

Az ennekelőtte csupán vadregényességéről nevezetes völgyben e verseny folytán pezsgő munkás élet ütötte fel lakát. A két fél terü-

letén ez ideig a legkülönfélébb nemzetiségü munkásokból 8000 telepedett meg, a kik csinos munkás-házakban laknak. Örvendetes, hogy különösen az állam e telepét székelyekkel népesíti be, kik az összes munkásoknak eddig felét képezik. — A zsivölgyi elsőrendü barna-széntelep egyike az ország legnagyobb kincseinek, mert roppant mennyiségben tartalmazza a tüzelésre igen alkalmas és lánggal égő, habár koksz készítésre mostanáig nem való barna szenet. A szén a Zsilvölgy alatt 6 mértföld hosszuságban és $^3/_4$ mértföld szélességben egy 200 láb vastag teknőt képezvén; fölületes számítás szerint 170.000 millió mázsát tartalmaz és a legbővebb aknázás mellett is 800—1000 évre elegendő mennyiségben kinálkozik. A mostani viszonyok közt azonban a széntermelés nagyobb mérvben nem fejlődhetik, mert a szénnek 3 milló mázsán felül nincs kelete. A bányászat jelenleg a teknő felhajlott végeire szoritkozik, melyekbe 700 ölig egyenesen terjedő tárnákat épitenek. A teknő mélyedésének kitudása czéljából a kormány a Zsil balpartján Zsigmondy jeles geologus által fúrat. A szerződés 200 öl mélységet vett czélba; a fúrás ez év január elseje óta szeptember elsejéig 45 ölet haladt. Már több ily kisérlet történt, azonban siker nélkül, mert a fúró egy helyen például 32 öl mélységnél betört. A mostani fúrás nagy előkészületekkel lassan, de biztosan halad előre. A szénbányászat örvendetes lendületét, miután az érdekeltek semmi áldozattól sem idegenkednek, főleg a szén nagyobb kelendősége mozditaná elő.

E részben ismét helyeselni kell, hogy a kormány a vajdahunyadi vastelepek kiaknázását komolyan czélba vette. Az ipar fejlődését egész kerületünkben e bányák fogják előmozditani, de másrészt a maguk emelkedését is főképpen ettől várhatják. Hogy azonban a szénfogyasztás lehetségessé váljék, annak olcsóbb szállításáról kell gondoskodni, és e tekintetben a Marosnak felhasználása és a Száraz-Er szabályozása érdemelnek kiváló tekintetet. Ezen felül magának a bányászatnak is a lehető legnagyobb kiterjedést kell szerezni, hogy ez által a termelés költségei alább szállíttassanak, azért a szén keletre való kivitelének utjait szükséges egyengetni. A keleti kivitel útját a vulkáni név alatt ismeretes szoros képezné. A Vulkán azonban egyrészt nem is szoros, hanem hegytető, melyen az Oláhországba vezető ut megy keresztül, a határon Vulkán falu áll, melyben vámhivatal van elhelyezve; másrészt a vasuti csatlakozás nem is ezen vonalon terveztetik, hanem a szomszédságban lévő vad, járatlan Szurdokon át, melyet ezelőtt 2 évvel nyomjeleztek is. A Szurdok, a nép nyelvén »Gura Surducului«, Petrozsenytől egy mértföldnyire fekszik s a Magyar- és Oláh-Zsilt egyesülve fogadja magába. Nyilásától számitva három mértföld hosszúságban terjed a határig, hol azonban a szoros csupán tágul, de nem szünik meg. Abban ember, kivéve az egyetlen határőrt, aki engem is vezetett, alig jár. Egy éve, hogy ez fel s alá mászkál, de ez idő óta még senkivel sem találkozott ott. Mondják, hogy a vonaljelző mérnökök 3 hónapig sziklák üregében laktak és az idő viszontagságaitól felette sokat szenved-

vén, roppant erőfeszítéssel tettek feladatuknak eleget. Hire jár, hogy e szorosan át, főleg a romániai kormány sürgetése folytán, az oláh vasutak egyik csatlakozását akarják létesíteni. Az oláh kormányt a petrozsenyi szénbányák ösztönözhetik e lépésre, mely kerületünket valóban gyorsan előre vinni lehet hivatva. A terület csupán az említett szorosban mutat, bár itt igen nagy, akadályokat, azontúl Krajováig, vagy mint terveztetik Filiásig, hol a bukaresti vonallal egyesülne, nem tüntet fel nagyobb nehézségeket. A vonal hossza 12 mértföld lenne, melyből 4 mértföld az egész építkezést, miután mértföldenként két alagút, több hid és sziklavágás volna szükséges, felette megdrágítaná. Első sorban, mint hallani, az első erdélyi vaspálya szólíttatott fel, s ha ez nem hajlandó elfogadható feltételek mellett az építést átvenni, akkor a magyar keleti vaspálya kináltatik meg. E csatlakozás az egész általunk közgazdaságilag képviselt területre nézve oly kérdés, melynek hordereje egyelőre, kivált ha tekintetbe veszszük, hogy a temesvár-orsovai vonal még tovább várathat magára, majdnem kiszámíthatatlan. Ez által Arad világforgalmi vonalra lenne helyezve, a hol jelentősége egészen más szinben tünnék fel, mintha csupán egy — bármily fejlődési képességgel biró — vidéknek fővárosa marad. A másik kiviteli út gyanánt a szabályozandó Zsil szolgálhatna. E folyó eddig tutajozásra csak nagy viz alkalmával, és kisérletképp használtatott. Két ága Petrozsenyen alól egyesülvén, a tutajozás czéljaira nézve nem nagy összeggel szabályozható, hogy azonban teherszállításra is alkalmas legyen, ahhoz legalább 3—4 millió forint volna szükséges. A Zsil, midőn a határt elhagyja, nagyobb hajózási nehézséget nem mutat fel, és igy az oláh kormány által egy consortiumnak itt 40 évre adott szabályozási és hajózási szabadalmat a magyar kormánynak mindenesetre ellenezni kell. E folyó jövőre egyik főbb kiviteli utunk leend; annak forgalmát nagy horderejü bányatermelésünk mellett most még előre nem lehet meghatározni, és érdekünkben semmi esetre sem állhat, hogy annak oláhországi része kiváltság alapján szabályoztatván, a kifejlődő forgalommal szemben annyi időre meg legyünk kötve, és beleegyezésünk nélkül adózzunk kivitelünkkel, midőn az egész szabályozásnak csak ennek tekintetbe vételével van értelme. — Nézetem szerint e közbeszólásnak czélja az volna, hogy ez által a nevezett erdélyi folyószakasz szabályozása most előnyösebb feltételek mellett foganatosíttassék, mint midőn annak folytatását már más dominálja, a ki a legnagyobb nehézségek mellőzésével oly monopoliumot szerez, mely csak rovásunkra aknázható ki.

Hunyadmegyében még felemlítendőnek találom, hogy ott eddig csak egyetlen, most alakult takarékpénztár van Hátszegen. Ily intézetek szükségét Déván és Vajda-Hunyadon is érzik, de miután a kereskedőkben kevés vállalkozási szellem van, másfelől pedig a kisvárosi visszavonás egyetértő működést nem enged meg, alkalmasint egy, az ország különböző részében már alapitgató takarékpénztári

consortium fogja őket, habár talán kissé drágán, ily intézetekkel ellátni.

A szőlő termelés e megyében Kápolnán, Solymoson, Gyógyon és Okloson honos. Két fürdője van: a köszvény ellen hathatós vizével Algyógy és egy vasas vizű fürdő Boholton. Katonaság nincs sem Zaránd, sem Hunyad megyében elhelyezve, a mi ily különben is csekély forgalmu megyékre nagyon károsan hat. Az erdők, különösen a déli részen, fával bővelkednek, de ahova csak ember juthatott, ott az erdőt már elpusztították. Az ily állapotok az erdőtörvény meghozatalát sürgős feladatnak tüntetik fel.

* * *

A keleti megyékből haza térve, egy pár napi szünet után a kerület nyugoti felét utaztam be. E vidéken teendőim főleg a hatóságokkal való érintkezésre szorítkoztak, mert iparvállalatot itt, kivéve a most már minden nagyobb, sőt kisebb községben is található gőzmalmokat, melyek azonban majdnem kivétel nélkül vámra őrölnek és legnagyobb részt álló gőzgéppel sincsenek ellátva, nem lehet találni. Miután azonban e vidék nemzetgazdaságilag igen fontos, és az ideinél jobb években az adóteherből igen jelentékeny részt visel, fontosságát pedig a nagy kiterjedésü földmivelésnek köszönheti, szükségesnek tartottam a vidék közgazdasági érdekeire nézve kiválóbb mezőgazdákkal is értekezni. Pécskán az ipartársulatok ügyének sürgetésén kivül, mely itt annyiban nem rosszul áll, a mennyiben a fennállott 6 czéh a helybeli szolgabiróság közreműködése folytán valtószinüleg 3 ipartársulattá fog átalakulni, még egy más kérdés felderítésével is kellett foglalkoznom, melyek részleteit külön terjesztem be.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy a kamara azokból tarthatatlannak fogja a Maros szabályzatlan állapotát elismerni, mely a Dunán kivül aránylag a legnagyobb forgalommal bir. E részben szükségesnek tartom a Maros partján fekvő valamennyi törvényhatóságot is felszólitani, hogy a közlekedés könnyitése végett egyenlő szabályokat alkossanak, mi által a forgalomnak egyik nem lényegtelen akadálya leend elháritva. — Nagylakon az ipari átalakulás szintén be fog következni. E város, daczára 9—10 ezernyi lakosságának, meglehetősen hátra van, bár a földmivelő nép nem kisebb jólétnek örvend, mint más megyebeli városokban. Battonyán sokkal több fejlettség észlelhető; e helyen minden reményt az arad-szegedi vasutba és a Száraz-Ér hajózhatóvá tételébe helyeznek. Mindkét tárgyra vonatkozólag több oldalról interpelláltak és aggodalmukat fejezték ki a felett, hogy e vállalatok létesülni nem fognak. Én ez aggódást a mi körülményeink közt jogosultnak találom, mert daczára, hogy mindkét forgalmi útnak Aradról kell kiindulni, itt sem lehet e tárgyban kellő értesülést szerezni. Hogy nálunk e tekintetben a vállalkozók a kamarákat mellőzik, azt tapasztalhatjuk, csak az a kérdés, mennyiben teremtették e helyzetet magok a kamarák? Hogy e kérdésre megfelelhessünk, de hogy a kamara kötelességének ez irányban is eleget tegyen, a vál-

lalkozókra szelid nyomást kellene gyakorolni, és őket felhivni, hogy mibenlétéről az ügynek, melyet főleg ők képviselnek, de mely lényegében nem az övék, a kamarát koronként annál inkább értesitsék, mert annak a közérdek szempontjából teendő lépései vállalatuk magánérdekének is használnak. — A vasut iránti aggodalmakat Makón is osztják, és itt mind a pálya épitésének biztos kilátásba helyezése, mind annak jövedelmezőbbé tétele végett helyesnek találnák azt Makónál a Maros balpartjára átvivén, Szőregnél az állam-vaspályához csatolni. Ez által a vasut elkerülné a Maros jobb partján levő mocsaras helyeket, melyek annak alaptőkéjét tetemesen növeszteni fognák. De másrészt az osztrák államvaspálya mindent hatalmába keriteni akaró iránya és a versenynek a keleti kereskedés tekintetében is szükséges volta miatt ezt a csatlakozást jól meg kell fontolni. — Makó 27,000 lakosával kerületünk harmadik városa; azonban ipari haladottsággal nem bir. E városban 179 egyén foglalkozik önállóan kereskedéssel, 723 pedig iparral; de kevés kivétellel mind a kereskedők, mind az iparosok a fejlődés nagyon alacsony fokán állanak. A megyei főjegyző törekvése következtében az aradi kamara által kidolgozott alapszabályok szerint talán nem sokára egy minden iparnemet magában foglaló iparegylet fog alakulni, melynek e népes városban szép feladata és nagy tere leend. A vasut megnyilta valószinüleg Makónak is nagyobb lendületet fog adni, és e pangó várost átalakitandja.

Csanád egyike az ország legnagyobb jóléttel biró megyéinek, de sajnos, hogy ott a földmivelés mellett sem a kereskedés, sem az ipar, sem a szellemi müveltség és a közügy iránti érdeklődés nem tudott kifejlődni. E megye minden gazdagsága mellett országosan szerepelni sohasem tudott és jelenleg sem találhatni ott oly törekvést, a minőt azoktól, a kik első rendü szükségleteiket már fedezve látják, meg lehetne kivánni. Igaz, hogy e megye eddig igen félre esett a fő forgalmi vonaloktól; kérdés, vajjon a létesitendő vasutat másra is tudandja-e használni, mint gabonája és hizott marhái elszállitására?

Békésmegye értelmiség tekintetében sokkal magasabban áll, bár az ipar itt sem mutat nagyobb fejlődést, mert oly nagy helyeken, minő Csaba 30,000, Békés-Szarvas 22,000, Gyula 18,000, Orosháza 14,000, Mezőberény 10,000 lelkével a lakosságnak csak 4—8%-ja foglalkozik ipar és kereskedéssel, mig Hátszegen 9, Vajda-Hunyadon 15, Aradon 20%. — E városokban mindazáltal törekvés kivétel nélkül van; haladni kivánnak, és az ipari átalakulás ügye legjobb állapotot e megyében mutat. Az iparosok szelleméről azonban itt sem mondhatok több jót, mint a többi megyéknél, mert azon félszeg állás, melyet tökéletlen készültségök mellett a társadalomban elfoglalnak, anyagi és szellemi senyvedésre kárhoztatja őket. Saját érdekeiket kellőleg nem fogván fel, házsártos politizálással töltik legtöbb idejöket. Kivételekkel is találkoztam, de általán véve az iparosztály a viléken siralmas képet nyujt.

Békésmegyében két vasuti fővonal metszvén egymást, a forga-

lom árjába tehát egészen bevonatott; különösen Csaba fejlődése nagy reményekre jogosit. Ezenkivül Orosháza érdemel említést, M.-Berény pedig jólétéről ezelőtt is ismeretes volt. A többi helyek azonban folyton a jóakaratnál maradtak, különösen Gyoma, mely 14 év óta van vasuttal ellátva, és piaczi ártáblázatunkat forgalom hiánya miatt ma sem képes kitölteni. Ezen felül Békés és Szarvas maradtak el, de mindkettőnek fekvése oly félreeső, hogy ez jelen állapotukat népük csekély szivóssága mellett megmagyarázza. A törekvés, e félre eső helyzetből kimenekülni, mindkét városban igen nagy. Szarvas nagy áldozatokkal igyekszik a Mező-Tur-Szarvas-Orosháza esetleg Mezőhegyes felé vezetendő vasut épitését biztositani. Illetékes helyen megtudtam, hogy ez összekötő vonalat a tiszai vaspálya-társaság vette kezébe, és annak kivitele ma már nagyon valószinü. Hogy azonban a munkábavétellel egyre késnek, annak okául egy vidéki befolyásos földbirtokos azon czélzatát hallottam emliteni, mely szerint ez a pályát saját földjeihez közelebb akarván vinni, némi változtatáson dolgozik. Békés városában pedig a Miskolczról—Csabáig épitendő összekötő pálya eszméje talált visszhangra, és itt e vonalat életkérdésnek tartják az egész átmetszett vidékre nézve. E vasútat oly formán szándékoznak létesiteni, hogy az érdekelt községek annak öt évi jövedelmét biztositani tartoznának. A vasúttal már ellátott Csaba és több saját érdekét fel nem fogó község azonban e biztositás koczkázatának elvállalásáról mitsem akar tudni. A kormány ily vidéki vonalokra az állam épitési, vagy biztositási kötelességét el nem ismervén, ha erélyesebben nem lépnek fel az érdekeltek, és a törvényhozás segélyét nem sikerül megszerezniök, akkor e pálya minden bizonynyal legalább még sokáig csak szép terv fog maradni. E vonalok kiépitése kerületünk egy nagyhorderejü vidékének kiváló előnyére volna, az utóbbi pálya pedig az egész kerület figyelmére és pártolására tarthat számot, mert hivatva van Aradot és a mögötte fekvő területet az északkeleti, másrészt pedig a kassa—oderbergi vaspályával és igy különösen Észak-Németországgal a legegyenesebb összeköttetésbe hozni. Kötelességemnek tartottam tehát a vidéki hatóságokat a kamara közbenjárási készségéről biztositani és őket felhivni, hogy megkeresésükkel, valamint az idevágó adatok közlésével annak működése megkezdésére tám- és kiindulási pontokat adjanak. E felhivást az illető helyeken igen jó néven vették és a kamarát ügyök előmozditására fel is akarják kérni.

Magyarországon a vicinális vasútak kérdése a fővonalak kiépitése után igen fontos ügy leend, s az államnak a mellék-pályák kiépitését, ha maga az egész munkát nem eszközölheti, legalább elő kell mozditani. E tekintetben mindenekelőtt egy oly törvényre van szükség, mely a mellék- vagy összekötő vaspályatársaságok létesitését annyiban megkönnyiti, amennyiben minden ily társulatnak bizonyos időre adómentességet ád, és annak alakitására az 1840. évi 10. t.-cz. 6., 7. az 1871. évi 39. t.-cz. 2. §-ban az ármentesitő és vizszabályozó társaságoknak emlitett alapeszméjét a megfelelőleg

módosított határozmányokkal együtt kiterjeszti. E törvénynek mindenek előtt ki kellene mondani, hogy ha valamely tervezett vasút az általa átszelt vidékek holdak szerinti többsége által építtetni határoztatik, a kisebbség annak biztosításához az elfogadott kulcs arányában járulni tartozik. Kétségkivül sok mellék-vasútnak adna egy ily törvény életet, és ugy a vidéki, mint az egész ország közgazdaságát emelni lenne hivatva.

Megemlitendő, hogy Békésmegyében két vízszabályozási társulat van, melyek elseje a Körös medrének rendezését, védgátak építését s fenntartását tüzte ki czélul és már 1854. alakult. E társulat eddig is szép eredményeket tud felmutatni, de még nagy munkát kell végeznie; az újabb viszonyokhoz képest tavaly alakult át és új szervezete az idén junius 24-én hagyatott helyben. A másik a hosszúfoki társulat, melynek adatai a kamara évi jelentése számára szintén be fognak küldetni.

Békésmegyében már minden nagyobb helységben van takarékpénztár. Ez intézetek azonban jelenleg nagy pénzszükséggel küzdenek, és azon kivánalmaknak, melyeket a megye fölmivelése hitel tekintetében irántuk formál, megfelelni összeköttetés hiánya és a tényleges körülményeknek nem megfelelő szervezetök miatt képtelenek. — Ezenkívül érdekesnek találom felemlíteni, hogy e megyében is található egy gyógyerejü tó, az Orosháza mellett fekvő »Gyapáros«, melyet azonban az ottani értelmiség unszolása daczára a község kenderáztatásra használni jobbnak lát, mint azt természetes rendeltetésének átadni.

Békés—Csanádmegye utai, mint általánosan tudva van, e kamarai kerületben a legrosszabbak, és a szükséges fedő-anyag felette drága volta mellett e nagy bajon a nem csekély közmunka-erővel sem lehet segiteni, ugy hogy e vidékeken a mellékpályák szaporitása sokkal elébb lesz elérhető, mint a kő-utak épitése. Miután azonban a közlekedés e vékonyabb erei táplálják a fővonalokat és azok rossz karban léte gyakran a vaspályák előnyeitől is elütik a népet, czélszerűnek vélném a jelentékeny közmunkaügy szabályozását is sürgetni.

* * *

Az egyes megyékben szerzett tapasztalataimat igy előadván, szükségesnek tartom még egypár általános mozzanatnak megérintését. Feladatom lett volna ez utazás alatt az iparosok és kereskedők körében a kamarát az által is népszerűsíteni, hogy azokat ennek czéljáról és törekvéseiről, az általa legközelebb tenni szándékolt lépésekről tájékoztassam. E valóban kiindulásomkor el is voltam tökélve az érdekeltekre ez irányban csekély erőmhöz képest hatni, azonban a vidéki iparosok miveltségi fokáról szerzett tapasztalataim után csupán a hatóságokkal és egyes kiváló kereskedőkkel, iparosokkal és gazdákkal folytatott értekezésre szorítkoztam. A vidéki átlagos iparosok a kamara lényegéről fogalommal sem birnak, s a mi rosz-

szabb, jelentőségét általában véve nem is akarják felfogni. Oly dolgokat követelnek tőle, melyek feladatát nem képezhetik, legszebb hivatása iránt pedig nem birnak értelemmel. A kamarai illetékek ez intézményt körükben a lehető legnagyobb mérvben népszerűtlenné tették, és annak eltörlését czélzó óhajukat sok helyen a legdurvább módon fejezték ki.

A hatóságok fennebb adott jellemzéséhez még annyit kell mondanom, hogy Békésmegye egypár járásában igen intelligens szolgabirákat találtam, kik ugy a közigazgatás teendői, mint a közgazdasági kérdések iránt tökéletesen tájékozvák.*)

A hatóságok legnagyobb részével, kivált a központiakkal tényleg érintkeztem. Mindenek felett az illető megye viszonyairól igyekeztem általuk tájékozást szerezni, és különösen a statisztikai adatok erélyes szorgalmazását hangsúlyoztam. Ez ügyben a mint a kamara pénzügyi helyzete javul, rögtön kezdeményezni kellend. Egyelőre is szükségesnek tartom a kormányhoz felterjesztést intézni az iránt, hogy a statisztikai hivatal felvételi ivei a hatóságok által kitöltetvén, vagy másolatban, vagy hogy a kétszeres munka mellőztessék, de meg a kormány tekintélye mellett hiteles adatokhoz juthassunk, azok bizonyos időre használat végett a kamarához küldessenek. — A hatóságoktól az ipari átalakulás jelen állását is megtudtam, és ott, a hol eddig az kellő lendületet nem vön, a hatóságok közbeléptét sürgettem. Az alkuszok kérdését is mindenütt felemlítettem, és a kamarának a piaczi viszonyok rendezésére irányuló törekvése általán üdvözöltetett, a kamara ez irányú eljárása a vidéken is helyesléssel fogadtatik. Figyelmeztettek ezen kivül az 1840. évi 20. törvényczikkre, mely a fuvarosok viszonyait szabályozza, és maguk a közigazgatás közegei is a kamarától várják e még soha végre nem hajtott korszerű és ma is alkalmas törvény iránt a kezdeményezést. Azt hiszem, e tárgyat az alkuszok ügyével lehetne kapcsolatba hozni, és azt a törvényhatóságok képviseleteinek figyelmébe sürgetően ajánlani.

A kerületben tett utazásom alatt mindenütt tapasztaltam, hogy a kereskedők és iparosok ugy általános, mint szakértelmisége igen hátra van. A kamarának e tárgyra vonatkozólag két inditvány adatott be, melyek valóban a legnagyobb szükségnek tehetnek, hacsak közvetve is, eleget. — A tanügy állapota kerületünkben igen roszszul áll.**)

Miután adatok nélkül is tudjuk, hogy az iparos tanonczok legnagyobb része iskolába nem jár, az idevágó inditványokat a legerélyesebben kellene keresztül vinni. Mindenek előtt a megyék képviselő testületei volnának felszólítandók, hogy a fennálló közös, vagy felekezeti iskolákban a kereskedő és iparos tanonczok számára ismétlő

*) Itt e jelentésben eredetileg a hatóságok statisztikája következett.

**) Itt eredetileg megint statisztikai adatok következtek a jelentésben.

esti, vagy vasárnapi tanfolyamok nyitására törekedjenek. Ez ügyet mindenképp szorgalmazni kellene, mert iparunk, míg az új nemzedék többet nem tanulhat a jelenleginél, mesterségesen emelhető nem leend. A tanulhatás folytonosságáról is szükséges volna az által gondoskodni, hogy az elemi iskolából kinőttek számára is szerveztessék kellő oktatás. Az 1868-ik évi 38. t.-cz. 59. és következő szakaszaiban felsőbb népiskolák, vagy ha a község anyagi ereje engedi, polgári iskola felállítását rendeli mindazon községekben, melyek 5000-nél több lakost számlálnak; 35. és 36. §§-aiban mindazonáltal azt határozza, hogy az iskolai célokra fordítandó adó az állami egyenes adók 5%-át meg nem haladhatja, és hogy a felekezetek közös iskolai célokhoz csak annyiban tartoznak járulni, amennyiben saját felekezeti iskoláik fenntartása ez öt százalékot nem meríti ki. A törvény ez utóbbi intézkedése folytán felsőbb elemi, vagy polgári iskolát kerületünkben sehol sem lehetett felállítani. Nem ismerem félre az adók mostani súlyos voltát, de azt hiszem, hogy productivabb czélra a népet nem lehet megadóztatni, mintha saját értelmiségének emelése czéljából veszszük jövedelme egyrészét igénybe. A kamarát e tárgy csak közvetve érdekli, amennyiben a közgazdaság tekintetében a nép mivelődése igen fontos, és mert az az általa kiválólag képviselt két osztályt is érinti; de miután a törvényhatóságok e tárgyat sem ragadták meg kellő buzgalommal, a fellépést magától nem odázhatja el. E tekintetben czélirányos volna a kormányhoz a törvénynek a maga módja szerinti megváltoztatása, a törvényhatóságokhoz pedig közreműködésük kikérése czéljából átírni, és a mivelődés iránti érdekeltségökre hivatkozva, őket felhívni, hogy míg a törvény intézkedése megváltoztatható lesz, igyekezzenek körükben a nevezett iskolák létesítésére másképp is hatni. Hogy ez lehetséges, azt Arad és Makó városok példája mutatja, melyek közül az első már létesített is, a második pedig komolyan akar ily polgári iskolát életbe léptetni.

Utazásom egyik főczélját a levelező tagságra alkalmas egyének kiszemelése képezvén, minden nagyobb ipar-vállalatot meglátogattam, hogy azok vezetőinek értelmiségéről meggyőződvén, őket a tagság elvállalására felkérjem. Ezenkivül a vidék kiváló kereskedőit, sőt mezőgazdái közül is azokat, kik intelligentiájuk és társadalmi állásuk által kitünnek, megnyerni igyekeztem, azon szempontból indulva ki, hogy a kamarának a megyékben a nagyobb tekintélyt misem képes annyira megszerezni, mintha befolyásos és tiszteletben álló egyének által leend képviselve. Van szerencsém az általam legnagyobbrészt személyesen felkért azon urak jegyzékét a t. teljes ülésnek bemutatni, kiket annál nagyobb megnyugvással választhat levelező tagjaivá, mert azok az egyes vidékek közgazdaságát nemcsak állásuk, hanem egyéni tulajdonaiknál fogva is leginkább vannak hivatva előmozdítani.

Maga az utazás ténye igen jól hatott mindenütt, a merre jártam. Ez által meggyőződtek a vidéken is arról, hogy kamaránk minden érdekre ki akarja figyelmét terjeszteni. Ez eljárás nagy ellentétben van a többi kamarák eddigi irányával és minden esetre oly

szükséget pótolt, melyet mint maga a kamara, úgy a vidék értelmisége is élénken érzett. Azonban, hogy a kamara vidékével folyton érintkezésben legyen, hogy az összetartozás érzetét egyre élénkíthesse, hogy kerületét mind jobban magához csatolni és valódi befolyást legyen képes a felébresztett, felbátorított érdekáramlatokra szerezni: nézetem, de a vidék hangosan nyilvánult ohaja szerint is, a kerület beutazását, ha nem is minden évben, de oly formán kellene elrendelni, hogy legalább minden két évben az egész terület egy kamarai közeg által áttanulmányoztassék.

Jelentésem kezdetén kiemeltem, hogy a kamara területét csak forgalmilag összetartozó vidékek képezvén, ezek Arad, mint vidéki központ s oly város felé gravitálnak, hol legtöbb szükségleteiket fedezhetvén, az örvendetesen fejlődő civilisált élet kétségtelen nyomaival találkoznak. E tényt csak fel kellett említenem, annak elemzése, vagy bizonyítása, miután Arad kedvező fekvését gyakran halljuk emlegetni, nem szükséges. De nem ismételtetik annyiszor, hogy a környék, melyen egy vidéki város legmagasabb vágyainak valósítására is elég tért, legbuzgóbb munkásságának is elég tárgyat találhat, bármennyire árasztotta is azt el a természet a munkát bőven jutalmazni képes anyagokkal, megszerzett értékben, munkaeredményben és miveltségben, tehát általán véve is felette szegény. Minden centralisationak azon szomoru következménye szokot lenni, hogy a központon kivül fekvő, vagy azzal lazább összefüggésben álló érdekek iránt, a dolgokat részint távolabbról, részint a szebb színekben pompázó közel fekvők benyomása alatt szemlélvén, az intézők elvesztik az azokon való csüggés ama melegét, mely minden hatékony fejlesztés legfőbb eleme. Nem helyeselhető ugyan főleg a közgazdaság terén a fejlődés erőszakolása, nézetem szerint azonban hacsak tulságosan elmaradni, ha a közélet terén mutatkozó pangást idült bajjá nem akarjuk változtatni, az országos kormányzatnak inkább szelleme, mint intézményeiben nyivánuló centralistikus jellegén változtatni kell. E változás azonban sem kormányi, sem törvényhozási intézkedés által nem érhető el, legfeljebb csak a mennyiben ettől a nép öntevékenységi mozgalma iránt előzékenységet lehet kivánni. Mert addig, míg a municipiumok saját érdekeik tudatára nem jutnak, míg azok iránt kellő érzéket nem tanusítanak, míg az államhatalom közbelépte nélkül a legtöbb életérdekü vidéki kérdés egészen elintézetlenül marad, addig az állam természetes kötelmeinek félreismerése nélkül nem üzheti a »laisser faire laisser passer« politikáját. Sajnos, de kétségtelen, hogy nálunk eddig a legtöbb törvényhatóság nem áll alkotmányunk szinvonalán, és állami intézkedések utáni folytonos esengéseivel alapjában véve szabadelvü intézményeinknek a központosítás felé való hanyatlását mozdítja elő. Itt az ideje végre, hogy e lethargicus állapotból felébredvén, komolyabb kezdeményekkel megmutassuk, hogy az élvezett békés idő értékét ismerjük. E tekintetben a közöny és passivitás leküzdéséhez hozzá fogni a nagyobb gazdasági értelemmel rendelkező városok, és pedig főleg saját jólétök érdekében,

a legelső sorban hivatvák. — Aradnak e részben különösen nagy tevékenységet kell kifejteni. A vidék, mely reá támaszkodik, megtartható, a keleti vaspálya kiépítése után Erdély déli része számára megnyerhető csak úgy lesz, ha az alakulás e korszakát felhasználni és a megeredt árnak mintegy kényelmes medret nyújtani képes leend. Törekvésének e részben nagyon előnyös leend az a körülmény, hogy e vidéken egy nagyobb kereskedelmi emporium felette szükséges; de e körülmény a pangás, sőt hanyatlás eshetőségét nem zárja ki, mert a vasuti forgalmat nem az állomás, hanem csak a gazdászati értelem képes magához lekötni. Igen könnyen megtörténhetik tehát, hogy Arad Temesvár példájára egyszerü átmeneti helylyé válik, vagy legalább kedvező helyzetében is Szegedként lassu léptekkel s csak kinosan fog előre haladni. — A szellem az, mely kedvezőtlen pontokon virágzást idéz elő, mig annak hiánya Kanaán földjét is sivataggá változtatja. A mily szükséges azonban Arad e vidéknek, épp annyira érdekében fekszik a városnak is, hogy a tér, ahonnan táplálékát szívja, hogy a terület, melynek fővárosa lehet, jólét- és míveltségben folyton előre haladjon. Hogy tehát saját előmenetelét biztosítsa, elengedhetlen feladatát képezendi a vidék érdekeinek buzgó felkarolása. Kellő erély mellett e részben a kamara Aradnak eléggé meg nem becsülhető vívmány. Ez intézménynek, hogy valóban áldásthozó tényezővé fejlődhessék ki, figyelmét az összes közgazdasági és az ezekkel összefüggő többi kérdésekre is ki kell terjeszteni. Saját szorosb értelemben vett teendőin kivül hivatást kell magában éreznie a közigazgatás ösztönzése és az öntevékenység felébresztésére is. Jelenleg nézetem szerint a kamara Arad városának nagyobb szolgálatot nem tehetne, mintha ezt minden előforduló esetben napjaink alakító hatására figyelmezteti és azon teendőinek, melyek a vidékre vonatkoznak, miután ezirán szintén vannak kötelességei, nagy részét magára vállalja. Nem szólok a tanügy és más oly kérdésekről, melyek a megyék és a kamara együttes működését igénylik; csupán a közlekedési eszközök oly fejlesztését kell hangsulyoznom, mely képes leend a vidéket még jobban Aradhoz fűzni. Ilyennek tartom főleg a jó kőutak épitését és az ezzel összefüggésben lévő közmunka-szabályozást, ilyen lenne a miskolcz—csabai, az arad—kikindai, az arad—szegedi vonal, az aradi pályaudvar rendezése, a Száraz-Ér szabályozása, a Maros hidja Aradnál és rövid idő alatt a körösvölgyi, vagy más oly vasut létesítése, mely Aradmegye északi részét és Zarándmegyét Araddal közelebb érintkezésbe hozná. Es majdan, ha az ország pénzereje, vagy az önsegély kifejlődése megengedi, a Maros, e megbecsülhetlen folyó, nagyobb mérvű szabályozása leend szükséges. E kérdés előleges fejtegetését már ma sem tartom korszerütlennek, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy Magyarország kereskedelmét hazánk fekvése és még kétségkivül igen sokáig túlsulylyal birandó nyerstermelése miatt központosítani nem lehet. A nagy súly és nagy terime nem tűri meg a felesleges kerüléseket és igy természetszerűleg több kedvező ponton csoportosul, hogy onnan a legegyenesb vonalon ren-

deltetése helyére szállittassék. Nem apodicticus ez a tétel, mert a közöny és tevéketlenség egyrészt, de viszont a buzgó tanulmány és tőkével rendelkező vállalkozási szellem másrészt a forgalomnak új irányt adhatnak; de épp azért kell már mintegy a kérdés megszülemlése előtt arról beszélni, ha vajjon a hajózható Maros szabályozása, a tervezett csatorna és a vasutak kiépülte után nem volna-e egyrészt megvalósítható, másrészt felette fontos Aradra nézve egy külföldi tőkével létesítendő dock- vagy entrepôt-vállalat, és hogy ez minő befolyást gyakorolna az egész környékre?

E távolabb fekvő kérdések közé tartozik Aradnak oly intézetekkel való ellátása, melyek e város hatását sokkal érezhetőbbé tennék. Ily intézet lesz a január elején felállítandó vámhivatal, a jelenlegi, vagy a külön magyar jegybank fiókja, ilyen eddig a bár nálunk jelentéktelen sajtóbiróság, de annál nagyobb horderővel birna az alvidék királyi táblája. Igen fontos a kamara által már czélba vett kötelező itélethozásra feljogosított kereskedelmi szakbiróság és végre egy oly intézet, mely napjainkban az egész ország legnagyobb szükségletének felelne meg. — Magyarország roppant kiterjedésü földbirtokának a legnyomasztóbb hitelhiánynyal kell küzdeni; a létező intézetek közül egyedül a magyar földhitelintézet az, mely e bajon némileg segit; de miután a központban van, a vidékiek érdekeinek annyit nem használhat, mintha ilynemü intézetek az ország nevezetesebb pontjain állittatnának fel. Ez intézeteknek a vidéki földbirtokosok hitelegyleteire támaszkodva, oly szervezettel kellene birni, hogy a birtokosok közreműködését és a külföldi tőke bizalmát egyaránt képes legyen megnyerni.

Azon intézetek közé, melyek által Arad vidéke feletti fölényét biztosíthatja, a közmivelődési eszközök, úgy a jó elemi, mint a felsőbb tanodák tartoznak. — A lyceum és jogakadémia, melyet azzal össze akarnak kötni, minden esetre szép haladást jelez, de az élet gyakorlati kivánalmai szempontjából e helyt a reál- és kereskedelmi iskolák szükségét kell hangoztatnunk. E szükség érzete a városban épp oly általános, mint egy gazdasági tanintézet utáni vágy értelmesebb gazdáink körében. E tekintetben fel kell említenem, hogy a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium az idén kiadott és a létesítése óta lefolyt öt évről szóló jelentésében az ország déli részén egy ily tanoda felállításának szükségét kimondta.

Az elősorolt intézkedések tételére, igen jól tudom, sok pénz és sok idő szükséges; de azt hiszem, hogy ha biztosan akarunk haladni, az irányt és törekvéseink habár távolabb eső czélpontjait is folyton szem előtt kell tartanunk, s a feladatok megvalósításának eszközeit tüzetesen tanulmányoznunk. Ha Arad kevesebb nem akar lenni, mint a mivé szerencsés körülményei között valóban lehet, nem szabad a nagyobb mérvü haladás eszméjét elejtenie, mert az ily eszméknek, magunkba teljesen felvéve, emelő és erősítő hatása van. — Aradnak végre mint városnak is vannak maga iránt oly kötelmei, melyekről nagy kára és jelentőségének tagadása

nélkül le nem mondhat. Semmi sem fogja a vidék vagyonos osztályát annyira e városba édesgetni, mintha itt egészséges lakás és életmód mellett a civilisatió kellemeivel találkozik. Pedig köztudomású tény, hogy városunk különösen jó közegészségi állapottal egyáltalán nem dicsekedhetik. — A város buzgó öntevékenységének éppen e pontra nézve kell erélyesen nyilvánulni, mert a halandóság itt sokkal nagyobb, mint Európa akármelyik székvárosában. A vidék, melyen fekszik, egészségtelennek csak elhanyagoltsága miatt mondható, melyen változtatni éppen nem lehetetlen. Sokkal jobban ismeri a kamara e szomorú állapotot, hogysem egy itt egészen új ember figyelmeztetésére volna szükség, de felemlítém ezeket, mivel a város kellemesebbé tételében én nagy közgazdasági momentumot vagyok kénytelen látni. Csatornázás, tisztaság és ami ennek alapja, az utczák helyes kövezése, egy gyárváros létesítése a nagy erdő felé, hogy az a város természetes fejlödésének útját ne állja, jó rendőrség és a középületek már meg is indult szaporitása Aradot mint várost egy virágzóbb korszak elébe vihetik, és azon jogosult becsvágyának eléréséhez, hogy az országnak kétségbe vonhatlanul második városa legyen, a legbiztosabb tényezőkül kinálkoznak.

A jó szándéknak azonban határozott és öntudatos akarattá kell válni, és semmi sem mozditaná elő annyira a czélba vett haladást, mint a város pénzügyeinek rendezése. Aradnak 2—3 millió forintot érő fekvősége van; ez összeggel ügyes kezelés mellett igen sokat lehet létesíteni. — Bátor vagyok végül azon határozott állitást kimondani, hogy míg nemcsak nálunk, de a többi városokban is a közigazgatást nem oly egyének fogják kezelni, kik egyszersmind jó közgazdák is, míg ily most nem vonzónak látszó dolgok helyes elintézésében nem keresik dicsőségüket a független polgárok, addig a városi élet kifejlődése folyton csupán szép, de meg nem valósítható eszme fog maradni. — Hátramaradottságunk miatt azonban az idő kétszeresen drága; a passiv magatartás kora a működési tér megnyiltával lejárt. De nem a haladási törekvés egyes fellobbanására, hanem minél belterjesebb tevékenységre van szükség, mely tárgyát öntudatosan és szivós kitartással ragadja meg minden téren. Azt hiszem, hogy e tekintetben jó példával kamaránknak kell elöljárni, mert ez intézmény egy oldalról sem lévén lekötve, mindenütt mint kezdeményező, mint uttörő működhetik.

3. Gazdasági életünk egészségesebb irányu fejlődésének társadalmi feltételeiről.

Felolvastatott az aradi kereskedő ifjak társulatában 1881. évi nov. 13-án.

A magyar társadalom anyagi helyzetének külső jelenségeit, azt hiszem, felesleges Önök előtt hosszasan fejtegetnem, mert hiszen a megélhetés nehézségeivel a legtöbbnek Önök közül megismerkedni

bizonyosan volt már alkalma. Mindnyájan látták tüneteit is a társadalom gazdálkodásánál az egyesek és az állam háztartásában előforduló felette gyakori, sőt ez utóbbinál már sajnos állandóvá lett kiadási többleteknek. Ha ezekre tekintünk és figyelembe veszszük a számok kérlelhetlen logikáját, akkor lehetetlen az iránt sokáig kétségben maradnunk, hogy ezen deficitek az egyesek tömegét, az alaktalan társadalmat, és annak alkatos szervezetét, az államot minő végnek örvénye felé ragadják. Az anyagi és az ezzel járó erkölcsi bukás kilátása nem mai keletü már hazánkban, mert jó ideje, hogy sem az állam, sem az egyesek gazdálkodása nem felelt meg a köz- és magán élet változott módjának. A gazdasági élet aránytalanságaiban rejlő baj, melynek súlya alatt szenvedünk többé kevésbbé mindnyájan, már tiz év óta észlelhető társadalmunkban. Csakhogy az eleinte, mint a kezdődő nagy baj rendesen, nem tünt fel oly komolynak, mint jelenleg, részint mert még nem volt eléggé előre haladva, részint pedig mivel a világgazdaság legujabb nagy mozzanata, az északamerikai egyesült államok nyers terményeinek példátlan gyorsasággal óriásivá lett versenye, csak a mult évtized közepe táján járult ahhoz compliciáló hatásával. Gazdálkodásunk azonban már a 60-as évek vége felé rossz állapotban volt, s tovább látó nemzetgazdáink már akkor sürgették, hogy abba minélelőbb helyes arányokat kell behozni, mert a civilisált élet terheit a civilisálatlan gazdaság nem birhatja meg sokáig. E tanács és figyelmeztetés azonban süket fülekre talált gazdáinknál. Általános volt a theoretikusok bölcsesége feletti boszankodás, mig végre az amerikai verseny Európába beköszöntvén, előbb távoli, majd később közelebbi piaczainkat is egymásután elfoglalta. Az ezen verseny következtében tökéletesen világossá lett tarthatlan gazdasági helyzet látára feljajdultak először is a leginkább érdekeltek, a mezőgazdák, és összejöveteleket tartván, kivánságaikat formulázták, de ezeket leginkább a kormányhoz intézték, mert sajnos, a nagy többség a teendő intézkedések zömét s ezeknek nem csupán kezdeményezését, hanem foganatosítását is, az államtól várja, s az, hogy a társadalomnak is kell valamit tenni, csak elvben ismertetik el, de az öntevékenységre és a társadalmi tényezők működtetésére kevés sulyt fektetnek, az egyén önfelelősségének elvét pedig alig hangoztatja valaki. Az államtól követelni mindent: ez nálunk még most is a divat, melyet csak azon egy körülmény ment némileg, hogy itt az állam csakugyan sokat vesz aránylag az egyes polgárok munkájának eredményéből a maga czéljai számára igénybe. Ez azonban lehet tán enyhitő körülmény az eljárás subjectiv megitélésére nézve, hanem a divat azért tényleg mégis nagyon káros marad, minélfogva azok, kik a nagy közönség közvéleményére hatni vannak hivatva és azt az állam iránt még nagyobb követelésekre izgatják, meggyőződésem szerint bünt követnek el, mert a meglévő rossz közszellemet csak szilárdítják ily módon, ez által pedig határozottan ártanak az országnak, mert elterelik a nép figyelmét azon iránytól, amelyben haladva bajainak

orvosszereit feltalálhatná. Nem akarom én ezzel azt mondani, hogy az állam nálunk nagy fontosságu feladatait kielégítő módon teljesíti, hogy különösen a központi kormányzat iránya és szelleme sok, igen sok kivánni valót nem hagyna hátra, azonban kimondom, mert azt hiszem, őszintén ellenzéki álláspontomnál fogva a félremagyaráztatás minden veszélye nélkül kimondhatom, hogy gazdasági bajaink főforrása nem annyira a meggyőződésem szerint is kétségkivül rossz kormányzatban, mint a társadalom helytelen munkafelosztásában, a munkaerők képzetlenségében, az öntudatosság hiányában s a művelt világgal folytatandó versenyre való képességünk alacsony fokában: szóval társadalmunk értelmi és erkölcsi gyengeségeinek nagy számában rejlik. — Nem keresem én most ezen bajok keletkezésének okait, mert ha azokat kutatnám, elmult korszakok szerencsétlenségeit, letünt kormányok hibáit és mulasztásait s nem egy nagy nemzeti hősként szerepelt magyar olygarcha és politikus vezérférfi tévedéseit, sőt büneit kellene kimutatnom, ami önöket valószinüleg keserüséggel töltené el irántuk. De ha én ezt tenném is, vajjon minő gyakorlati czélból történhetnék az? Vajjon mit használna, ha a recriminatiók bármily teljes jegyzékével szolgálnék is önöknek? A baj meg lenne akkor is épp ugy, a mint meg van most: már pedig az előttünk fekvő kérdés csupán az, hogy előbb, vagy később miként szüntethető meg e baj? A mi feladatunk tehát nem abban áll, hogy szidalmazzuk érte őseinket, akik azt reánk hagyták, hanem hogy jobb sorsot teremtsünk magunknak annál, melyet örököltünk, és hogy a magunk részéről ne adjunk alapos okot az utánunk következő nemzedékek kárhozhatására, hanem igyekezzünk inkább hálájokat kiérdemelni.

A baj lényegét azonban minél helyesebben kell felfognunk, és erre a legalkalmasabb mód, ha a mindenki által ismert belföldi gazdasági viszonyokat egy oly nemzet gazdasági viszonyaival hasonlitjuk össze, melynek haladása annak helyzetét és jövőjét kivánatossá teszi reánk nézve. Az ilyen összehasonlitásra nálunk eddig azt szokták volt mondani, hogy az nem ér semmit sem, mert az itteni és a másutt létező állapotok alapjai nem hasonló természetüek. E kifogás sok komoly törekvésnek és jóakaratnak állotta már utját ezen országban, de azt hiszem, hogy ez is, mint annyi más tévedés, lejárta magát az értelmesebb közönség előtt, mely belátja, hogy mintaképekkel birnunk kell, és hogy a balsikerért nem lehet csupán másokra, vagy a multra tolni a felelősséget, és ha ezt — nem mindig helyesen — talán megtehetjük is, annak káros hatását még is csak magunknak kellend szenvedni. És a különböző gazdasági viszonyok összehasonlitása annál tanulságosabb lesz, ha az ország, melyet szemügyre veszünk, gyakorlati, közvetlen befolyással is bir termelésünkre. Ezen körülmény azonban különösen szükségessé teendi, hogy főleg munkálkodása sikereinek titkát kellőleg ismerjük fel, mert miként fogjuk eljárásunkat a szükséghez képest módositani, és hogyan védekezzünk vele szemben, ha a támadásnál használt

fegyvereit figyelmünkre sem méltatjuk. Ilyen különösen szemügyre veendő országnak tartom én az északamerikai Uniót. — Az ujabb időben mi sem foglalkoztatta oly mérvben az európai nemzetgazdákat, mint azon kérdés, hogy a minden évben nagyobb mérvünek mutatkozó amerikai verseny valóban oly rendkivül veszélyes-e világrészünk összes gazdasági fejlődésére nézve, és hogy voltaképpen minek tulajdonítható azon elemi erő, melylyel az ellenünk fellép? A különböző országokban különféleképp fogták fel annak jelentőségét, és e felfogásnak megfelelőleg különféleképp is cselekedtek. Angliában például a gabona termeléssel most lassankint felhagynak, és az olcsóbb élelmi szereket a tengeren túlról szerzik be, mert az emberek hasznosabbnak látják a gazdasági viszonyokban beállott változás elleni erőlködésnél azt, hogy e változás hasznában ők szintén részt vegyenek. Az angol mezőgazdák kezdenek otthon mindinkább állattenyésztéssel foglalkozni, és az amerikai állatbehozatal ellen egészségrendőri ürügyek alatt tett intézkedések által védik magukat, tőkepénzeikkel pedig Amerikában vesznek területeket és oda viszik a dolgot, hogy Angliának gabonaföldei maholnap túlnyomólag Észak-Amerikában lesznek, amint most már fogyasztásának több mint felét az észak-amerikai termelők buzája fedezi. Ebből Angliának az a haszna lehet, hogy iparának versenyképessége az olcsó élelmezés folytán ellenállhatlan lesz az egész világon. Az angolok nagy conceptiókkal biró népe igy segit magán. Mások másként védekeznek. A kérdés, hogy a mi államunk és a mi monarchiánk mit tegyen, már szintén fel van téve, és az illetékes faktoroknak nemsokára felelniök is kellend arra.

E kérdés reánk nézve azonban nehezebb, mint másokra, mert iparunk fejletlen lévén, ha egyetlen nagy jövedelmi forrásunk, a mezőgazdaság, létérdekeiben meg van támadva, akkor anyagi fennállhatásunk is veszélyben forog. De mielőtt a fennebbi kérdésre bárki is felelni képes lehetne, meg kell előbb tudnia azt, hogy miben áll hát az amerikai verseny félelmes volta reánk nézve, s hogy mit tehet azzal szemben az állam és mit kell tennie a sikeres védekezhetés végett a társadalomnak? Én e kérdéssel kötelességemhez képest szintén tüzetesen foglalkozván, arra a meggyőződésre jutottam, hogy mezőgazdaságunk észszerű eljárás mellet még Amerikával szemben is fenntartható, de mind az, amit az állam a vámtarifa átalakítása, vasutak és csatornák létesítése s ezek vitelbéreinek mérséklése és más hasonló állami intézkedések által tehet és kell, hogy tegyen, merőben elégtelen arra, hogy az amerikai versenynyel szemben, miután az még hatályosabb lesz ezentul, mint volt eddig, tisztességgel megállhassunk.

Az ujabb időben megjelent minden nevezetesebb közleményt, vagy munkát, mely az amerikai termelési viszonyokra vonatkozó adatokat tartalmazott, ha tudomással birtam róluk, megszerezvén, figyelmesen áttekintettem. Ezeket szemelőtt tartva ma kétségtelen előttem, hogy északamerikai egyesült államok versenyében reánk

nézve félelmes tulajdonképp nem a szüz földekben rejlő természeti erő, hanem a bámulatos erélyű, mozgékony, kitartó és értelmes amerikai nép, mely nélkül az atlanti oceánon túli területek épp oly kevéssé lennének reánk nézve aggasztók, mint a hogy még most India, Afrika és Szibéria gazdaságilag nem nagyon veszélyesek reánk nézve. Nem a földet, hanem az embert kell tehát az amerikai versenyben mindenekelőtt szemügyre vennünk, s ha reménytelen küzdelmet nem akarunk folytatni az amerikai emberrel, nem valamely tehetetlen kormányt, vagy holt rendszabályokat, hanem szintén embert kell vele szembe állitanunk, a kinek munkája a termelés nagy küzdelmében valóban számot tesz, a ki gondolkozik és a kinél tehát az állam támogatása nem megy legnagyobb részt kárba. De az észak-amerikai viszonyokról nálunk ezelőtt közkeletüvé lett fogalmak sok tekintetben tévesek, mert azok, a kiknek előadása után mi azon fogalmakat alkottuk, rendesen maguk sem ismerték eléggé az Uniót. Alig egy pár hónapot töltöttek a terjedelemre nézve Európával egyenlő nagyságu egyesült államokban, és nem is láthatván mindent, az egyes vidékeken tapasztaltakat általánosították. Igy jártak el a hivatalos kiküldöttek is, például az angol parlament megbizottai Read és Pell urak, igy jártak el azon tanult európai emberek is, kik rövidebb időre mentek át az oczeánon. Sőt az észak-amerikaiak előadása sem megbizható, mert ezek egyéb jeles tulajdonaik közt azon félszeg hajlammal birnak, hogy szeretik a kérkedő nagyitást. Köztudomásu dolog például, hogy az egymással versenyző St. Louis és Chicagó hirlapjai éveken át kölcsönösen lenézték és kigúnyolták egymás városának fejlődését, holott mindegyik lapjai azt állitották, hogy az illető város lakossága már a fél milliót is jóval túlhaladja. Az utóbbi népszámlálás alkalmával azonban kitünt, hogy azt egyik sem érte el egészen, de St. Louis sokkal hátrább maradt, mint Chicagó. A chicagóiak most ezért kezdték velök tovább úzni csúfságaikat, melyek következménye az lett, hogy meetigek tartattak, melyekben a számadatokat határozatilag hamisaknak jelentették ki és az Unio kormányát ujabb népszámlálás elrendelésére kérték fel, de természetesen hasztalan. Az észak-amerikainak az ég kékebb, a föld zöldebb, a nap fényesebb, minden jobb, szebb és nagyobb Amerikában, mint másútt. Ezen elfogult emberek itéletén azért, midőn hazájuk igaz értékének meghatározásáról és más országokkal összehasonlításáról van szó, elindulni csak óvatos kritikával lehet.

Legtöbbet okulhatni még azon európaiak előadásából, akik Észak-Amerikában huzamosabb ideig tartózkodtak, s a kik különben kellő műveltséggel és belátással is birtak arra, hogy egy oly sok combinatiót magában foglaló itéletet hozhassanak, a minőt két egymástól távol fekvő világrész gazdasági és társadalmi életének a valósággal lehetőleg megegyező összehasonlítása feltételez. Én legujabban két ily egyén munkájára akadtam és azt találtam, hogy azokból az amerikai gazdasági viszonyokra vonatkozólag több igaz tudást merít-

hetni, mintha az európai szobatudósok műveiből egy egész kis könyvtárt olvasunk össze: ezen két egyén Oetken Frigyes és Semler Henrik. Különösen ez utóbbinak az amerikai verseny valódi jelentőségéről írt könyve felette tanulságos és az ottani életviszonyokat oly szemlélhetően tárgyalja, hogy leírásán tizenöt év közvetlen tapasztalatait félreismerni alig lehet. És ezen tapasztalt emberek biztosítása szerint is az amerikai nép nagy versenyképességének alapját annak kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonai képezik, melyek nélkül ama verseny erejét és fejlődését megérteni is alig lehet, de a melyek azt is lehetetlenné teszik, hogy az egyes községek és államok corrumpált kormányzata a rendkivüli haladást ott csak egy pillanatra is megakaszsza. Az a nagy szorgalom, az a rendkivüli ügyesség, az a roppant testi kitartás és az az aránylag igen magas értelmiség, mely csak az amerikai munkást jellemzi, az a tetterő és vállalkozási szellem, a törhetlen bizalom és gyermekded reménykedés a jobb jövő biztos bekövetkezte iránt, a munkafelosztás és a munka igényeihez beosztott életrend, a folytonos igyekezet arra, hogy minél több idő és munkaerő legyen megtakarítható: ezen törekvésnek megfelelőleg az eszközök és gépek folytonos javítása, a társadalomban a kasztszellem teljes hiánya és az osztályok folytonos érintkezése egymással, minek folytán az általános miveltség szinvonala nagyban emelkedik, az üzleti szellem és a kereskedők kutató leleményessége, melylyel az egész közgazdaságot szolgálni igyekeznek: főleg ezek és nem a természet ajándékát képező termékeny őserő azon tényezők, melyek az északamerikai közgazdaságot nagygyá s másokra, köztük pedig első sorban talán reánk, oly veszélyessé tették. Röviden összefoglalva ezek az amerikai munkás tulajdonai és előnyei. De a kép, melyet azok összefoglalása nyujt, oly kis méretü, hogy azt bátran nevezhetni miniaturenek, már pedig ha lehetne, nekünk e képet nagyon jó volna teljes nagyságában élethíven látni. Bár mennél több hazánkfia szemlélhetné azt okulás czéljából közvetlenül. A jelen alkalommal is, azt hiszem, helyén lesz a kép egyes főbb vonásaival tüzetesebben foglalkozni és csak arra kérem önöket, hogy akkor, midőn az amerikai munkást fogom ecsetelni, gondoljanak mindig a mi szegény földmivelő népünk, a mi iparosaink és a mi kereskedőink zömére, ez által az én előadásom is tetemesen rövidebbé válhatik és nem is leszek kénytelen azokra, akik mai helyzetünknek csak részben okai, a kicsinylés és rosszalás számos változatu kifejezéseit halmozni.

Észak-Amerika tudvalevőleg voltaképp nem is ország, hanem valóságos continens, földség lévén, nagyon természetes, hogy annak egymástól távoleső vidékei, valamint éghajlat, úgy munkaviszonyok tekintetében is nagy különbséget tüntetnek fel. Vannak mindazáltal ezen viszonyokban oly közös fővonások is, melyekkel az egyesült államok minden részében találkozhatni. Ezen vonásokat akarom én mint jellemzőket kiemelni és ezek közül is természetesen leginkább azokat, melyek az amerikai nép előnyére szolgálnak, mert czélom az, hogy ezen nép erejének valódi alapelemeit mutassam be.

Ilyen közös vonása az Unió egész népének a kifogástalan szorgalom, melylyel ott a lakosság kicsinye és nagyja folyton munkálkodik. — Még csak nem régiben is azon nézet volt általán elterjedve nálunk, hogy az élet talán sehol sem oly könnyü, mint Észak-Amerikában. Ezen nézetet úgy látszik, mások is sokan osztották, mert a kivándorlók nagyrészét azon indok vezette, midőn régi hazájokat elhagyták, hogy az új világban majd kényelmesebben meg fognak élhetni. És azok, a kik e nézettel vándoroltak ki, keservesen csalódtak, mert a munkásság ugyan Amerikában a szorgalmat eléggé jutalmazza, de annak azután valódi munkásságnak és nemcsak az idő ugynevezett eltarisznyázásának kell lenni. Oetken Frigyes, kinek művét az előbb idéztem, az amerikaiak szorgalmát jellemezvén, azt állítja, hogy Amerikában a munka mellett mindig több erélyt és kitartást észlelt, mint Németországban, hol, ha a felvigyázó nincs a munkások nyomában, azok csakhamar ellankadnak, maguk körül kezdenek tekinteni, fecsegnek és egymást tartóztatják fel a munkában. Az amerikai munkásra ellenben nem is kell felügyelni, mert azt oly önérzet vezeti, a minőről a mi munkásainknak itthon fogalmuk sincs. Az amerikai munkás jól tudja, hogy a munkátadóval ugyanazon társadalmi fokon áll; egy asztalnál eszik vele és családjával, ugyanazon körökben mozog és míg fellépése tisztességes, munkája pedig a várakozásnak megfelel, addig oly tekintélyben részesül, mint a társadalom bármely osztályának tagja; ennélfogva becsületérzése is élénk s nem írtózik semmitől sem annyira, minthogy henyének, vagy munkakerülőnek tartassék. — A munkást Amerikában nem is szokták mint nálunk szidni, hanem ha a gyakorlat által szabatosan meghatározott munka-átlagot elvégezni nem képes, a munka adó egyszerüen zsebébe nyúl, a munkást kifizeti és szorgalmasabb után néz. A régi, nem bevándorlott amerikai munkás különben nagymértékben munkabíró is. Oetken tapasztalatok szerzése végett több gazdaságban mint közönséges munkás működött és az volt dicsvágya, hogy e működése közben »full hand« legyen, azaz egy pár teljes számba vehető kezet pótoljon. Az első farm, melyben tartózkodott, 160 holdra terjedt ki. E gazdaságban minden talpalatnyi földet felhasználtak, s nemcsak gabonanemüeket termeltek rajta, hanem 12 holdas gyümölcsös és több holdas konyhakert is volt azon. A marhalétszám 3 lóból, 6 fejős tehénből, 19 darab fiatal marhából és 20—25 darab sertésből állott. A birtokos egy tisztességes, 68 éves aggastyán volt, kinek családját neje és két felnőtt leánya képezték. Az anya a leányokkal a házat és tejgazdaságot látta el, e mellett időnként a könnyebb kerti munkát is ők végezték. Az összes mezei munka ellenben, a jószág-etetés és minden más, a mi magát elő adta, a tulajdonos vállait terhelte. És ő izmos, edzett alkata mellett a külső dolgot képes is volt az év legnagyobb részén át elvégezni, csupán a nyári hónap alatt fogadván némi segítséget. Ha már most egy hason nagyságu német, vagy magyar gazdaságra gondolunk, az alkalmazott munkaerők különbsége rögtön szemünkbe fog ötleni.

Ezenkivül nálunk az oly műveltségü egyén, mint a minőnek ez van lefestve, sem maga nem dolgozik mezei kézi munkát, sem neje és leányai nem fejnek tehenet. És Oetken az általa szolgált többi farmokon is hasonló viszonyokkal találkozott, a mi világosan mutatja, hogy az amerikai a munkának egy faját sem restelli elvégezni. Azért történik, hogy ha valaki saját szakmájába való dolgot nem kap, a helyett, hogy henyélne, végez más munkát, de idejét és erejét nem vesztegeti egy perczig sem hiába.

A szorgalmon kivül az amerikai munkást kiváló ügyessége is előnyösen jellemzi. E részben szolgáljon bizonyitékul azon tény, hogy például a gépekkel végrehajtott aratás alkalmával a kéve-kötésnél alig egy pár ember alkalmaztatik, sőt több helyen láthatni, hogy az arató gép után egyetlen ember járkál 8—12 holdas szántóföldeken, a ki minden kévét szabályszerüen megköt, az utolsót pedig még hamarább kapja le a géptalapzatról, mintsem azt az emelő szerkezet letette volna. Ez rendkivüli munkaerély, ha meggondoljuk, hogy nálunk egy arató géphez 5—6 ember is szükséges a kévekötés rendes elvégzése végett. Ugyanily ügyességet tanusitanak az amerikai munkások a többi mezei munkáknál is, mert azt a folytonos gyakorlaton kivül azon tudat fejleszti ki nálok, hogy bárhol vállaljanak is dolgot, az elérhető legnagyobb munkaeredmény felmutatása nélkül boldogulni sehol sem fognak.

És e jelenség az amerikaiaknál nemcsak a mezőgazdaság körében, hanem minden egyéb foglalkozási ágnál is észlelhető. Mindenütt simán és fürgén dolgoznak és a munka megkezdése előtt nálunk divatos ácsorgás, tanácskozás, készülődés egészen ismeretlen ottan, hanem a dolog végét rögtön, minden idővesztegetés nélkül megragadják, ezért aztán minden szembetünőleg halad is előre. — A szorgalmon és ügyességen kivül nagyobb a munkás testi kitartása is Észak-Amerikában, mint nálunk. Ennek természetesen tisztán physikai okai vannak, melyeket a figyelmesb észlelők a szeszes italoktól való tartózkodásban, továbbá az erőteljes élelmezésben vélnek feltalálhatni. Észak-Amerikában a szeszes italok fogyasztása, főleg munka közben, igen csekély mérvü, sőt a legtöbb helyen a munkás nem is iszik mást, mint vizet. A helyett azonban hussal él és jó, tápláló ételeket kap, melyek őt aztán a legnagyobb erőkifejtésre is képesitik. Ennek folytán, ha az erkölcsi és értelmi tényezőkkel biró észak-amerikai munkás akar, valósággal tud is hatalmasan dolgozni. Ellenben a mi munkásaink, ha szellemi és moralis tulajdonaik a leghelyesebbek lennének is, nem valók erős munkára, vagy csak rövid ideig képesek azt kitartani, és e képességök is mindinkább hanyatlik, mert táplálkozásuk rossz, azonfelől pedig különösen az ujabb időben rendkivül elharapódzott rettenetes pálinkaivás szervezetöket alapjaiban megingatja. Sajnos, hogy Magyarországon az állam és egész nagy társadalmi osztályok pillanatnyi érdeke a szeszes italok fogyasztását kivánja. És annak gátat vetni azon érdekekre való czélszerü behatás nélkül nem is sikerülhet soha, pedig sem az italmérési jog értéke,

sem egyes ipar- és kereskedelmi ágak virágzása nem ér fel azon rémitő kárral, mely az ország legszámosb tagu osztálya — a mezei munkás nép — életmüködésének nemzedékekre kiható megmérgezésében rejlik.

A mi azonban az amerikai munkást mindenek felett kitünteti, az magas értelmisége. És e részben őt semmiféle más munkással összehasonlitani nem lehet. Ezen roppant előnynek alapját nemcsak a 21 éves életkorig tartó ingyenes közoktatás, hanem és főleg a kasztszellem hiánya és a társadalmi egyenlőség érzetének általános hatása képezi. Én ugyan részemről nagyon természetesnek találom, hogy a demokratikus egyenlőség érvényesitésénél egy bizonyos határ megtartassék, mert az előttem is kivihetetlennek látszik, hogy barátság, vagy állandó társadalmi összeköttetés a müveltség egymástól nagyon távoli fokozatain állók közt létesüljön, vagy ha létesül, hosszabb ideig fenntartható legyen; de az osztályok merev elzárkozását károsnak tekintettem mindig. Azon nevetséges gőg és üres fennhéjázás, melylyel nálunk az egyik magasban állónak gondolt osztály a másikra letekint, s a melynél sokszor csak a jellemök árán felemelkedett parvenü-k pöffeszkedése nevetségesebb, vagy bosszantóbb, oly baj, melyet eléggé sajnálni és eléggé ostorozni nem lehet, egyrészt mivel mélyen gyökeredzik társadalmunk felfogásában, a mit az is mutat, hogy az ugynevezett előkelők jogát, igy eljárni, nemcsak ők maguk, hanem hallgatag tulajdonképp azon tömeg is elismeri, melyet ők egyszerüen lenéznek. De másrészt meg kell támadni ezen káros gyengeséget, mert a társadalom különféle osztályainak folytonos érintkezését lehetetlenné teszi, ezt pedig nem pótolhatja semmi sem. Sokszor hallhatni, hogy a közoktatás fejlesztése különösen közgazdasági szempontból mennyire szükséges, s azt hiszik, hogy főleg az iskolák segélyével az anyagi gyarapodásra való képességet is meg lehet szerezni, holott a tapasztalás azt mutatja, hogy ez nem egészen áll. A versenyképességhez kétségkivül a fejlett értelmiség is nagyon szükséges, csakhogy ennek egészen gyakorlati irányunak kell lenni. Ily gyakorlati irányu például az északamerikaiak müveltsége, a kik nem zárkoznak el kasztszerüen egymástól, hanem naponkint összevegyülvén, azon rendkivüli nehézségek daczára, melyekkel meg kellett küzdeniök a világ népeinek gazdasági versenyében, annyi tanultabb mások felett ügyességök és gyakorlati értelmiségök segélyével lettek győztesek. Észak-Amerikában a müvelt osztályok üdvös befolyása a kevésbbé müveltekre a folytonos érintkezés következtében nagyobb, mint bármely más államában a világnak. Ennek lehet tulajdonitani azután, hogy ez utóbbiak ismereteik hiányait oly könnyen pótolják az életben, hogy látkörük folyton tágul, hogy becsületérzésük és hazafiságuk mindig élénken tartatik, hogy tudvágyuk nem tompul el. Ez által osztönöztetve megragadják az okulás alkalmait, s ha csak tehetik, rögtön hasznos könyveket és hirlapokat olvasnak, nehogy müveltebb polgártársaik által tudatlanoknak tartatván, kevesebbre becsültessenek haladottabb osztálytársaiknál, és hogy a közügyek napi kérdéseihez ők szintén hozzá szólhassanak, mert azokat, mint nálunk is, csakhogy

még szélesebb körökben és nem a munkásság rovására, Észak-Amerikában is minden férfi-társaságban rendesen vitatják.

A műveltek befolyásának hatásáról azonban a kevésbbé műveltekre leginkább tanuskodik az általán tapasztalható illemes magaviselet. Azt mondják ugyan, hogy a benyomás, melyet az amerikai társadalom a finomabb európaira legelőször tesz, éppen a magaviselet tekintetében nem a legkedvezőbb, mert sok oly általános szokást lehet ott észlelni, melyet nálunk az emberek illetlennek tartannak. De itt figyelembe veendő az, hogy az illemszabályoknak rendszerint csak viszonylagos becset lehet tulajdonítanunk, továbbá az, amit Semler constatál e részben, hogy t. i. az összehasonlítás Észak-Amerika és Európa azon osztályai közt, melyeket müveletleneknek szokás nevezni, nagyon az utóbbiak rovására üt ki. Sehol a világon nem lehet oly könnyen összemérni a nemzetiségeket egymással, mint az Egyesült-Államokban, ahol például a szavazó urňák előtt huszonkét különféle nemzetiség képviselői szoktak megjelenni. Azon elfogulatlan szavahihető egyének, akik ezeket összehasonlították, azt találták, hogy esetlen, durva magaviseletre nézve a németek, különösen pedig a délnémetek valamennyin túl tesznek, s azok esetlenek is maradnak mindaddig, míg az amerikai élet jobban ki nem csiszolta őket. De az a tény, hogy általában csiszolni lehet rajtok, Semler szerint is, ki a maga fajáról hoz ítéletet, a német társadalom hibás voltát bizonyítja, mert annak köréből — az amerikai életviszonyok közt könnyen finomodó — durva emberek kerülnek ki.

A népek társadalmi míveltsége közötti különbség egy alkalommal sem tűnik ki annyira, mint étkezés közben az asztalnál. A különbség a két világrész lakói közt e tekintetben óriási. A legszegényesebb amerikai háztartásban is például mindazon szokások feltalálhatók, melyek az európai finomabb emberek életmódját jellemzik. Akár hol fordul meg az ember, a legelegánsabb szállodában, vagy a szegényes farmerek viskójában, az étkezésnél mindenütt tisztességes magaviselet és rend észlelhető. És e részben az Észak-Amerika belsejében, az úgynevezett »far west«-en fekvő vidékek lakosai sem képeznek kivételt. Semler a cultura ezen végső előőrsein több ideig tartózkodott. Ott az a szokás uralkodik, hogy a nagy forgalomtól távol eső kis községek mindazon lakosai, akiknek saját családjok nincsen, a létező egyetlen szállodában együtt étkeznek, mert az azon vidéken levő kevés idegen ellátásával, ha azok az ő napszámosai lennének is, a munkaadó nem foglalkozik. Ezen szállodák asztalainál azután tarkán ülnek az elegáns gentleman és a szegényesen öltözött munkás, a selyemruhás urhölgyek és szerény napszámosnők, de ezen asztaltársak magaviseletében különbséget alig lehetett felfedeznie. Semler említi, hogy gyakran ült oly munkás oldalán, aki egynegyed órával azelőtt a trágyát hányta még, de az asztalnál tisztára mosakodva és illően öltözködve oly figyelmes volt iránta, aminők a férfiak Németországban csak a nők irányában szoktak lenni. Az ilyen munkások aztán bizonyára meg is érdemlik, hogy a gentlemanek közt üljenek.

Az észak-amerikai ezen előzékenységében mindazáltal nincs semmi alázatosság, vagy meghunyászkodás. Ha az európai fogalmak szerint alacsonynak tekintett hivatással bir s öltözéke szegénységét elárulja is, a gazdag emberrel, vagy hivatalnokával szemben férfias önérzetet, de természetes mesterkéletlen udvariasságot tanusit. — Ennek különben meg vannak a maga könnyen felfogható oka is. Az észak-amerikait a családfa hiánya nem akadályozza abban, hogy polgártársai becsülésében a legmagasabb fokra ne hághasson. Neki nem veti szemére senki sem, hogy atyja disznót őrzött, vagy anyja mosóné volt. Reá nézve nem akadály, ha nem valamely úgy nevezett »jó családból« származik, vagy hogy a társadalmi rangfokozat legalsóbb lépcsőjéről kellett magasra felemelkednie. Az embert Észak-Amerikában csak a maga valódi belértéke szerint itélik meg, és minél alacsonyabb helyzetből küzdötte fel magát önerejével, annál többre becsülik polgártársai. Egyéb dús segélyforrásaik az észak-amerikaiak törekvéseit, az igaz, nagyban előmozdítják, de a fennebb jélzett ok — és a mi annak természetes következménye, a kedvteli, mozgékony, erélyes igyekezet — nélkül azon páratlan haladásnak, melylyel a nevetséges várnaszellemmel és rangkórsággal telt európai országokat oly sok tekintetben tulszárnyalták, soha sem örvendhettek volna. — Az egyenjoguság és a társadalmi egyenlőség ezen általános elismerésének kifolyása az amerikai nép valódi hazafisága is, mely az Unionak minden alkalommal oly rendkivüli előnyére szolgál. Ez az amerikai nép, mely a legheterogenebb elemekből keletkezett, és a mely mindennap különféle országok kivándorolt fiait veszi fel magába, mely fehérek és feketékből, vörös és sárgabőrűekből, pogányok, zsidókból és minden felekezetü keresztényekből áll, nagy megrázkódtatásokat, nagy válságokat tudott már kiállani eddig is, mert az osztálygőgöt és ennélfogva az osztálygyülölséget nem ismeri, mert fiai a szabadság földjén egyenlők, s mert előitéletek és más jogosulatlan hátrányok a társadalom kebelében haladásukat nem akadályozzák, és ennek folytán érdekeik solidarítása által egy nagy, őszintén szeretett közös egység tagjainak érzik magukat.

Az imént elemzett tulajdonságoknál nem kevésbbé fontos a gazdasági észszerüség, mely az észak-amerikai minden tettét jellemzi. Említettem már, hogy az amerikai a munkafelosztás elvét következetesen érvényesíti a termelés minden terén. Ez áll úgy az iparnál, mint a földmivelés körében és sikereinek jó részét azon már jelzett ügyesség magyarázza meg, melyet szakmájában mindenki a legnagyobb mérvben elsajátítani igyekszik. — A munkaerők ezenkivül nem is torlódnak meg egyes helyeken, vagy egyes termelési ágak körében, hanem elég mozgékonyak arra, hogy ha valahol fölöslegeseknek bizonyulnak, rögtön átmenjenek oda, a hol nagyobb szükség van reájok. De bárhol legyen is az észak-amerikai munkás alkalmazva, főgondja, hogy a lehető legnagyobb eredményt legyen képes a legrövidebb idő alatt a lehető legkisebb erőfeszítéssel felmutatni. Ezen törekvés tartja folyton ébren az ő szellemét, és az egyik főjellem-

vonása az amerikai termelésnek, melylyel aztán az előítéletekkel telt, nehézkes, kényelmes és csak kevéssé számító európai termelés természetesen nem versenyezhet. »Idő és erő takarítás« ez az amerikai munkás vezérelve, azért munkaeszközeit és gépeit is javítja, mely segédeszközei azután előnyösebb termelésre képesítik őt. — Az amerikaiak leleményessége különben sokkal ismertebb, sem hogy azt tüzetesen kellene ecsetelnem; de úgy hiszem nem lesz helyén kivül, ha egy pár oly példával utalok reá, melyek éles világot vetnek arra a szellemre is, mely azok gyakorlati eljárását jellemzi. Igen érdekes e részben, hogy Európában utazó amerikaiak, a kik között néha egy-egy kevésbbé elfogult is találkozik, miként itélnek meg bennünket. Igy nem régen az amerikai lapokban egy Németországban és Ausztriában utazó yankee leveleit lehetett olvasni. Ezekben, miután a németek életmódját apróbb találó vonásokkal ecsetelte volna, különösen kiemeli az általa mindenütt tapasztalt időpazarlást. Jenában járván például azt látta, hogy egy ló megvasalásához három ember volt szükséges. Az egyik a kötőféket tartotta, a másik a ló lábát emelte fel, a harmadik pedig a patkót alkalmazta reá. Mily idő és erő pazarlás! kiált fel, és teljes joggal, mert Amerikában ezen munkát egyszerűen a ló lábának magasabbra emelése folytán egy ember is képes elvégezni. Csodálkozik továbbá azon, hogy a kis városokban a szolgák és szolgálók a kutaknál összegyülekezvén, sokszor egy fél, vagy egy egész óráig tartó csevegést kezdenek, hogy azután lassan meritett vízökkel kényelmesen sétáljanak távol fekvő lakásuk felé. Ezen kis városiak időpazarlását az észak-amerikai elég erős szavakkal rosszalni nem tudja. Látott azután egy kovácsot, a ki kaszát kalapált, és feltűnt neki, hogy az üllőre épen annyiszor ütött kalapácsával, mint magára a kaszára. Az amerikai ezen eljárást azzal akarta megmagyarázni, hogy az említett kovácsnak más egyéb dolga akkor bizonyosan nem volt; mi azonban igen jól tudjuk, hogy az ily munka kovácsainknál akkor is szokásos, ha a megrendeléseknek alig tudnak eleget tenni. — Tartózkodott oly helyeken is, a hol épitettek. És itt a német iparosok eljárását szigorúan szemügyre vevén, oly dolgokat tapasztalt, melyek tetszését egyáltalán nem voltak képesek megnyerni. Különösen a kőmivesek azok, a kik rosszalását magukra vonták. Látta, hogy ezek félhosszu száru pipáikat munka közben tömögették, lassan előszedett gyufával gyujtogatták, melyek közül 5—6 is csütörtököt mondott. Ha valami a pipa szivása közben az utczán történt, azt a kőmüvesek rögtön megbámulták, hogy azután nagy lassusággal fogjanak ismét a dologhoz. De a pipa nemsokára kiégvén, megkezdődött annak kiverése és tömögetése és a folytatás, a mint először le volt irva. Az ácsoknál helyteleniti a bőrkötényt, mely őket a munkánál minduntalan akadályozza; nem lenne helyesebb, kérdi, a kötényt közepén ketté hasitva, mindegyik részt a megfelelő lábszárhoz erősiteni? Hasonló ügyetlenségekre bukkan a többi iparágaknál, valamint a háztartás körében is, hol az idő- és erővesz-

tegetés mindenütt napirenden van. Az életrend szintén nem gyakorlati s a sikeres munkásságra nézve nem kedvező. A németek is t. i., mint mi, sok helyen napközben ebédelnek, minek következtében aztán munkaképességök csökken. Sok helyen a munkások ötször is étkeznek, mi a munkaidő nagy részének elfecsérlését vonja maga után. Azt hiszem nem kell hangsulyoznom, hogy ezen amerikai utazó ócsárlása, melylyel a német szokásokat illette, még sokkal alaposabban lettek volna alkalmazhatók mi reánk.

Messze vezetne, ha az észak-amerikai nép munkásságának előnyeit bár csak ily bőven is még tovább elemezném, ezért sem óriási létesitmények által tanusitott vállalkozási szelleméről, sem a nép minden osztályánál tapasztalható kiváló üzleti szellemről tüzetesen szólani nem fogok. De minthogy éppen kereskedőknek beszélek, nem mulaszthatom el ez alkalommal röviden felemliteni azon szolgálatot, melyet az észak-amerikai kereskedők az ottani közgazdaságnak és különösen a földmivelésnek tenni jól kiszámitott előnyüknek tartanak. Nem egy izben hallhatjuk, hogy nálunk a gazdának kereskedőnek is kell lenni. Ezen állitásban van valami igaz, de nem azért, mintha a gazdának csakugyan üzletekkel szintén foglalkoznia kellene, mert a kereskedés külön foglalkozási ág lévén, minden fejlettebb közgazdaságban ugy a mezőgazda, mint az iparosok rendes viszonyok közt leghelyesebben tesznek akkor, ha speculatiókkal nem foglalkoznak; hanem igaz mégis azon fennebbi állitás, mert nálunk a kereskedelmi osztály, mint egész, hivatásának nem felel meg, mert nem támogatja kellőleg sem az ipart, sem a mezőgazdaságot. A földmivelés, ipar és kereskedelem nálunk is, mint Európa continensének nagy részén, közönyösen halad egymás mellett, sokszor pedig még nyilt ellenségeskedés is szokott kitörni közöttük. Az a gondolat, hogy vállvetve többre mennének mindhárman, nem tudott még utat törni magának, pedig minő haladásra lenne kilátásunk, ha a kereskedelmi osztály nálunk szerepét, mely a termelési ágak számára való buzgó utászi szolgálat teljesitésében áll, tökéletesen felfogni és hivatásának hazafiasan eleget tenni képes lenne. Észak-Amerikában ezen magasb hivatását a kereskedelmi osztály teljesen átérti, mert ott a kereskedelem és a többi termelési ágak, de különösen amaz és a földmivelés benső viszonyban élve egymással, folyton karöltve haladnak. Észak-Amerikában egyébiránt minden foglalkozási ág elismeri a földmivelés elsőrendü fontosságát az államban és azon érdemét, hogy az egyesült államok jólétének megalapitója és első dajkája volt. Elismerik ezt az ottani kereskedők is és a mezőgazdák tevékenységében saját működésök alapját látják, ennélfogva tettel és tanácscsal támogatják azt. Nem kimélnek semmi fáradságot, hogy eddigi piaczait biztositsák, sőt mindig ujabb és ujabb piaczokat szerezzenek számára. Utánna járnak, hogy melyik haszon-növény termelése lenne a gazdákra nézve előnyös, tapasztalataikat közlik azokkal, és utmutatást adnak nekik arra nézve, hogy az uj termény mily feldolgozás, minő csomagolás mellett értékesithető legjobban. Ezen széles látkörü kereskedők elve,

hogy csak akkor levén képzelhető valamely országban nagyobb behozatal, ha annak nagy kivitele is van, azért nekik főleg a kivitelt kell előmozditaniok, hogy a növekvő forgalom jótéteményeiben aztán ők is részesülhessenek. Sok fáradság és sok áldozat szükséges ahhoz, hogy valamely terménynek távol fekvő idegen piaczokon keletet szerezzünk. És az észak-amerikai kereskedők sem a fáradságot, sem az áldozatot nem sajnálják, hanem mint valóságos úttörői az észak-amerikai termelésnek, minden követ megmozditanak, hogy feltett szándékukat valósithassák is. — Csak az amerikai élő állat és friss hús kivitelre kell emlékeznünk, hogy ezen állitásom valósága bebizonyitottnak tünjék fel. Hány kisérlet hiusult meg e tekintetben, mert a várt haszon helyett nagy veszteséget kellett a kereskedőknek szenvedni? De az akadályok végre is mind elhárittattak, a szállitás kifizette magát és azóta oly óriási mérveket öltött, hogy láttára Európa állattenyésztőit általános rémület fogta el. — Midőn mi itthon a gazdák panaszait az amerikai verseny miatt halljuk és olvassuk a külföld hirlapjaiban, akkor ne a farmerek, hanem az észak-amerikai kereskedők ellenállhatlan tevékenységére gondoljunk. Ezek képezik első sorban ama félelmes tényezőt, melynek sulya és ereje annyira nyomja már a mi nyers termelésünk fejlődését is. De nem is hasonlitható ám az amerikai kereskedő szelleme a magyar kereskedőkéhez. Ezek eljárása a régi megszokott, tört, sőt már egészen kitaposott utakon halad s a hivatásszerü megszokott tevékenység szük határain és szük látkörén tul ritkán terjed. Az észak-amerikai kereskedő tekintete ellenben átöleli a nemzet összes gazdasági tevékenységét, gyakorlati utmutatással szolgál annak a további fejlődésre, ifjui hévvel ragadja meg ujabb és ujabb feladatait, szembe száll az akadályokkal és nagy dolgok véghezvitelére érzi hivatva magát szakmája munkakörében. Minden kereskedelmi nyilatkozat Észak-Amerikában az öntudatosságról tanuskodik. Ezen eljárásnak hatása azután léptennyomon észlelhető is, mert nemcsak az észak-amerikai nyers termények kivitele fejlődik évről-évre óriási mérvben, hanem maga a kereskedelem szervezete is e részben mintaszerünek és rendkivül hatályosnak bizonyult. A lentermelést Oregonban például csak a kereskedők unszolására karolták fel a gazdák. Azóta ezen czikk nagy és folyton öregbedő kivitelnek örvend. Azon állam kereskedelmi kamarái szoros szövetségbe léptek az ottani gazdasági egyletekkel, hogy a lentermelést meghonositsák és fejleszszék. Ugyanez áll a kendertermelésre nézve Californiában. A gyümölcstermelést ott szintén kereskedők mozditották elő. Dél-Carolinában a méhészet, Ohióban a dohánytermelés a kereskedők kezdeményére vezethető vissza és támogatásuk nélkül az nem fejlődhetett volna oda, a hol most van.

A kereskedők a terményeket azután a gazdáktól, kik tanácsukra a termeléshez hozzá láttak, átveszik, kisérleteket tesznek velök távoli piaczokon. Sokszor veszitenek e kisérletek mellett, de végre is a kitartó munka meghozza a maga elmaradhatlan gyümölcsét. Ezen példák világosan mutatják, hogy a kereskedelmi osztály minő mélyre-

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ható, élénkitő befolyást képes gyakorolni a közgazdaságra; de megmutatják azt is, hogy mi annak voltaképp magasb értelemben vett szerepe a nemzeti termelés nagy szervezetében.

Azt hiszem, ezek után arra a kérdésre, hogy melyik hát az amerikai versenynek legfontosabb eleme, a felelet nem lehet valami nehéz, mert az általam megbizható forrásokból meritett adatszerü tények felsorolása után kétségtelen, hogy Észak-Amerikában, mint egyáltalán a világ minden országának közgazdaságában, legfőbb tényező maga az ember. De ha ez áll, akkor világosan következik belőle, hogy társadalmunknak az ember szellemi és erkölcsi képességeinek fejlesztését kell a legközelebbi jövő törekvésének zászlójára irni. A hosszas elvont okoskodások mellőzésével könnyen felfogható concrét példán kivántam megjelölni azon irányt is, melyben társadalmunknak haladnia kell, hogy benne az ember minél jobban fejlődhessék, s e példával egyszersmind be akartam mutatni azon eszközöket is, melyek alkalmazásától én Magyarország gazdasági életében szintén alapos kilátással várhatónak tartom a javulást. Előadásom kezdetén azt állitottam, hogy nálunk főleg a társadalom hiányai és visszásságai okozták a gazgasági bajokat. Ezen állitásomat, daczára annak, hogy a közterhek nagyságának káros hatását a termelésre szintén elismerem, fentartom most is. A mi társadalmunk alapjait annak idején nem a munka, hanem a harczias vitézség szerzeményeinek biztositása rakván le, ritkaság volt régebben, hogy valaki nagy vagyonhoz polgári munkásság és gazdálkodás utján jutott volna, hanem a hadi és politikai érdemek elismeréseül — laurea virtutis — kapták a korona adományaképpen az uradalmakat. A nagy vagyonok ezen eredetének hatása mint hagyományos felfogás folyton érezteti középosztályunk körében hatását. A lovagias nemzet sajnos most sem igen akar leszállani még lováról és ugy látszik, nagy része inkább elpusztul, de felejteni és tanulni nem akar. Ezen példa és vele együtt a régi kor dicsőségének foszlányai iránti kegyelet befolyással bir a termelő osztályok eljárására is és az uraságnak egy specificus magyar fogalma van, melylyel például az önállóvá lett kis birtokos és kis iparos is oly könnyen megbarátkozik, midőn uri szenvedélyének, a semmittevésnek és a nagy politikai vitatkozások kedvtöltésének feltétlen uralmat enged maga felett. A földmivelő nép is csak egyes helyeken, a hol az értelmiség kiválóbb előszeretettel foglalkozott vele, tesz a gazdaság folytatásában örvendetesebb haladást; de általán természetes, jó felfogása daczára e részben még nagyon hátra van, erkölcsi szinvonalának emelkedését pedig a magasb társadalmi osztályok által neki adott rossz példa szerfelett akadályozza. Ezen hiányokat és visszásságokat kell minél előbb megszüntetni, ha a gazdasági bajokon gyökeresen segiteni akarunk. Minden egyéb orvoslási mód, melyet sokan ajánlanak, vagy csak igen részleges hatásu, vagy pedig oly kuruzslás, mely többet árt, mint használ, mert sokszor a betegségnél is károsabb gyógyszerek alkalmazását kivánja. A társadalmat azonban egyesek nem fogják meggyógyitani soha, legfeljebb a helyes

fölfogás terjesztése által használhatnak a közönségnek, de ha a társadalom maga egészséges akar lenni, akkor azzá lehet. E társadalmat azonban mi mindnyájan képezzük, azért közülünk mindenkire annyi kötelesség hárul az átalakulás nagy munkájából, a mennyit teljesiteni egyátalán képes. És a mely előttünk áll, az felette nagy és hosszantartó munka, de hasznos lesz az egyesre és az egész országra egy időben egyaránt. Soha azonban hazafias küzdelem a polgárokra nézve kevesebb valódi áldozattal nem járt, mint az, melyet folytatnunk kellene, ha azt ugy folytatják, a mint szükséges. Midőn saját szorgalmunk, munkaerőnk és értelmiségünk fejlesztése által szolgálatot tehetünk a közügynek; midőn a saját érdekünkben alkalmazott józan számitás, észszerüség és gazdasági fegyelem-erény: akkor e szolgálat teljesitése és ezen erény gyakorlása valóban nagyon hálás erkölcsi érdem lesz. De azon reform, melynek keresztülvitele hazánkban jelenleg annyira szükséges, oly természettel bir, hogy annak keresztülvitelét mindenkinek magánál kell megkezdeni, hanem azért az egészet sem szabad soha szem elől téveszteni. Nem szabad a mivelt osztályoknak a néptől elzárkozni, sőt kereesniök kell az érintkezést azzal, mert értelmi szinvonala biztosan csak úgy emelkedhetik. Nem szabad továbbá annak dologtalan, léha és erkölcstelen magaviselet által rossz példát adni, amint ez az előtt oly gyakran megtörtént és bizony ma is folyton megtörténik, mert a nép erkölcsi tulajdonait igy fejleszteni nem lehet soha. Pedig a mi népünk s a mi munkásaink teljesen alkalmasok a fejlődésre és a mivelt munkára, a mit a külföldön tartózkodó minden rendü magyar honpolgárok számtalan példája oly fényesen bebizonyitott.

Csak a légkör, mely itt uralkodik, az nem kedvező a folytonos, kitartó munkásságra. A munkáról, a munkakerülésről, az uri életről és a boldogságról általán elterjedt káros fogalmak, melyeket ennyire az előkelő osztályok kárhozatos példája propagált, nehezednek ónsulylyal minden komoly törekvésre. Most első sorban a mivelt osztályokra hárul tényleg azon kötelesség teljesítése, hogy évtizedek sulyos vétkeit és mulasztásait jó példaadás és a munkás osztálylyal való gyakori érintkezés által igyekezzenek pótolni. A feudalismus sokáig tartott uralmának és a mi evvel összefügg: a középkor czifra rongyainak, a vitézségben henye életnek, a fényes külsőségek szeretetének hatása sok kárt tett ezen országban. A mai korszellem is, melyet az uri, de könnyű megélhetés utáni mértéktelen vágy s a nehéz, kitartó, folytonos munkától való irtózás jellemez, nagy veszélyeket rejt magában. Ezen veszélyeket csak akkor kerülhetjük ki, ha a miveltebb osztályok, az arisztokratia úgy, mint a középrendűek, félretéve előitéleteiket, megértik az ujabbkoru munkásság követelményeit és azon érdeköket, mely a haladó társadalomban való működése lehetőségében rejlik, s alávetik magukat a természet örök érvényü törvényének, mely szerint az ember mindig és mindenhol, a cultura bármely fokán, a tőke bármily felszaporodása és eszközeinek bármely tökélye mellett saját létének állandó koczkáztatása nélkül csak arcza

véres verejtékével szerezheti meg kenyerét. Ha megértik és átérzik ezeket a mivelt osztályok, a társasélet minden segéd eszközeit megragadva, saját munkaerejöket hatályosbítani és a nagy polgári küzdelemben, melyet a nép versenytársaival a gazdálkodás terén a létért folytatni kénytelen, annak vezéreivé, tanácsadóivá tartoznak lenni. A nemzet egészét kell folyton szemök előtt tartaniok és jövendőjére kell gondolniok azoknak, kik a miveltek diszes nevére igényt vélnek formálhatni. Ezeknek kötelességét Deák Ferencz most a napokban ujból megjelent egyik régi beszédében szintén hangsulyozta, midőn a következőket mondá: »a haza nagyságának és a nép szorgalmának kifejlesztése legszebb kötelességünk. Minden alkalom, melyet erre használni elmulasztunk, minden pillanat, melyben azt eszközölni késünk, visszahozhatlanul elmerül az örökkévalóság tengerében, s minden helytelen halasztgatás valóságos tolvajság, melylyel a haza szent ügyét meglopjuk.« Erős szavak, de ezeket a bölcs és szenvedélytelen nagy államférfi szükségeseknek tartotta, mert, mint ugyanazon beszédében mondá, le kell döntenünk azon erős válaszfalat, mely a nemzet osztályainak bizalmas érintkezését akadályozván, a haladás utját elzárja előlünk.

És most uraim, befejezésül Önökhöz, a kereskedő ifjuság tagjaihoz fordulok különösen. Az észak-amerikai munkás viszonyok elemzése Önökre nézve is sok tanulságot rejt magában. Használják fel azokat önmaguk, a kereskedelmi osztály, a vidék és a nagy egész, ezen általunk kiérdemelni nem tudott bő áldással teljes hazánk, Magyarország érdekében. Legyenek önök is olyanok, mint az észak-amerikai kereskedők: vállalkozók és hazafiasok egyszersmind. Érezzék át, hogy egy nagy közösség tagjai, melynek virágzása az önök jólétének és boldogulhatásának is főfeltétele. Üdvözlöm önök ujabb társulását azon biztos reményben, hogy több meghiusult kisérlet után annak segélyével most már komolyan törekedni fognak szép feladatuk, a kereskedői hivatás nagy czéljainak megközelíthetésére. A kereskedelmi pálya sok, igen sok ismeret szerzését kivánja. Ezen ismeretek a társadalmi és állami élet legkülönbözőbb nyilvánulásai köréből meritendők, s részint olyanok, melyeket itthon is meg lehet szerezni, részint pedig más népek gazdaságának közvetlen szemléletét tételezik fel. Igyekezzenek az előbbieknek idejök lelkiismeretes felhasználásával itthon birtokába jutni; azután pedig, ha csak tehetik, utazzanak, hogy más haladottabb népek eljárásáról és a kevésbbé miveltek szükségeiről tudomást szerezhessenek maguknak. De óvják meg hazafias érzületöket mindenütt, s ne azért menjenek ki, mint ma sokan teszik, hogy a hazai állapotokkal teljesen elégületlenül, hanem hogy az azok javítására való fokozott kedvvel térjenek vissza ide, a hol annyi kiaknázhatlan kincs hever még, és a hol a valódi munka aránylag, bármit mondjon is róla az értelmetlen tunyaság, van oly jutalmazó, mint egyes, mérőben kiváltságos helyeket leszámítva, bár hol széles e világon. És tartsák mindenek felett szem előtt, hogy a társadalomban minden foglalko-

zás képviselőinek bizonyos szerep jutott a nemzeti termelés nagy szervezetében, s az a mit szerez, nem egyéb mint jutalék, melyet a társadalom az egész nagy nemzeti jövedelemből a maguk szerepében teljesített szolgálatokért fizet nekik. Megtörténhetik az is, hogy nem hasznos, mert felesleges munkáért kapnak valami jutalékot, és ez a közvetítések túltengése folytán sehol sem fordul elő oly könnyen, mint éppen a kereskedelem körében. Az ily munka, mely a társadalomnak határozottan árt, ne elégítse ki az Önök becsvágyát, hanem igyekezzenek mint magyar kereskedők a magyar társadalomnak és közgazdaságnak valóban szükséges és hasznos szolgálatokat teljesíteni, amire Önöknek számtalan alkalom kínálkozik az életben, mert alig hanyagoltatik el nálunk a jelenleg rajta tényleg működők által egy tér is annyira, mint éppen az észszerű kereskedelmi érdekek mezeje.

4. A világgazdaság és a culturai egység fejlődéséről.

Felolvastatott Budapesten az országos ipar-egyesület, a népoktatási és fővárosi iparos kör által közösen rendezett felolvasási cyclusban 1886. évi márczius hó 30-án.

Midőn feladatomul jutott, hogy ezen díszes körben egy óráig gondolataimmal foglalkoztassam az itt megjelent tisztelt közönséget, oly tárgyat igyekeztem választani, mely elég vonzó, sőt megkapó arra, hogy egy kevésbbé élénk modoru előadó kezében sem veszíthessen el érdekességét. A mindennapi élet aprólékos bajainak és zsivajának köre fölé emelkedve, egy óriási életműködés parányi képét akarom néhány vonással vázolni. Egy pillanatra körül akarok tekinteni, hogy az emberiség fejlődésének terén mindabból, a mit magunk körül észlelhetünk, következtetve és minden elismert figyelmű gondolkozóval egyetértve, rámutassak az irányra, melyben legtöbbnyire öntudatlanul, de tényleg mindnyájan haladunk. Egy ember, sőt egy kis ország egyes nemzedékei is parányok azon tengerben, melylyet világnak, emberiségnek nevezünk. De különös, hogy ez a parány is képesítve van nemcsak önmagának, saját természetének, hanem fajának és az emberi nem rendeltetésének alapos megismerésére is. Sőt ezen paránynak az szintén meg van adva, hogy magát az általa sohasem látott, teljesen sohasem észlelt s érzékileg egyes jelekből csak sejthető világegyetem közepett tájékozni, annak lényegét, fennállásának törvényeit megtudni s a multak tapasztalatait és gondolatait tudománynyá tömörítve, egy bizonyos távolságra még a jövőbe is beletekinteni képes. Hogy ezen képessége ma korlátolt, az bizonyos, de hogy az mivé lehet csak egy-két évszázad alatt is, azt az eddigi meglepő haladás után ítélve, megközelítőleg is alig lehet meg-

mondani. Mert hát az kétségtelen, hogy az emberiség eddig folyton fejlődött, a mi által leginkább különbözik az állatvilágtól, mely magára hagyva lényegileg, ha nem is marad mindig ugyanaz, de a külviszonyok behatása alatt majd ötletszerüen, majd csak igen lassan alakulnak is.

Vannak állatok, melyek éppen úgy, mint az ember, társas életre vannak teremtve. Ilyen például a méh és a hangya. Vannak továbbá, melyek iparszerü ösztönökkel bírnak, mint például a hód. De míg ezek ma épp úgy élnek és működnek, mint évezredekkel ezelőtt, mi az emberiség elsőrendü nagy közösségei, a művelt nemzetek most alig hasonlíthatók azokhoz, melyek például csak a keresztény vallás keletkezésének idejében éltek. Minden a mellett bizonyít, hogy az emberiség a vad természeti állapottal kezdte fejlődését ezen a földtekén. Európa legműveltebb államai a történelmet megelőző időkben ugyanazon képet nyujthatták, mint Észak-Amerikának ama vidékei, melyeken a fehér faj embervadászattal kipusztította a veres bőrüeket. A fehér faj nem őslakója a mi világrészünknek sem, hanem Azsiából bevándorlott jövevény, a ki az itt élt népeket, mivel azoknál életrevalóbb volt, az idők folyamán kiirtotta. A kőkorszak alig ismerte azt a fajt, melynek utódai a középkorban bevándoroltakkal összevegyülve ma itt élnek s azok az emberek, a kik a Svájczban és másutt látható czölöpépítményeket létesítették, valószinüleg oly kevéssé hasonlítottak a mai európai cultur-népekhez, mint a pápuák, vagy a bokorlakók.

Az uralkodóvá fejlődött mai kulturának bölcsője Ázsia; annak csírái ott képződtek. Csírákról beszélek, mert az eredetileg meztelen és hajléktalan ember minden valószínüség szerint nem a paradicsomi szelid boldogságban, hanem az indiánok és kanibálok mai vadságához hasonló állapotban élt. De a mint a legkezdetlegesebb munka-eszközök megvoltak, azok már fokozták az ember munkaerejét és beállott azon kölcsönös hatás az ember és eszközök közt, mely mindkettőt folyton előbbre vitte. Az eszközök kezelésének feltalálása képesítette az embert arra, hogy a nála sokkal erősebb teremtményekkel szembeszálljon. Később nemcsak a saját munkaerejét fokozta általuk, hanem eszközeinek kezeléséhez a munka-erőt az állatok megszeliditése által ezektől vette kölcsön. És ekkor kezdett egész világosan mutatkozni az ember azon hivatása, hogy felfogásával és ügyességével, melyeket azonban szintén munkával kellett megszereznie, a körülötte levő természetet fokról-fokra haladva, meghóditsa és nemcsak magát, hanem az állatok és növények világát, sőt a földgömb lakható területét is kimivelje, fejleszsze, szebbé, virágzóbbá és változatosabbá tegye. — Az ember a világ képét már eddig is igen sokban megváltoztatta. Tudva van például, hogy Európa zord égalji viszonyai sok, ma nagyon hasznosnak, sőt nélkülözhetlennek tartott állat és növény vadon fejlődésére nem kedvezők. De ezen állatok és növények itt egyszer meghonosittatván, az ember azokat oly tökélyig fejlesztette,

a minővel eredeti hazájokban sem birtak. A gabona különböző nemei, a bor, a gyümölcs, a ló és szarvasmarha Európában eredetileg nem léteztek, hanem Ázsiából hozattak be. Ma alig tudjuk ezen jószágok nélkül elképzelni Európát, melynek fiai azokat később Amerikába, Ausztráliába, sőt Afrikába is átvitték s ezen helyeken és Európában termelésüket nagyobb sikerrel folytatják, mint a minővel az a bölcsőjüket képező Ázsiában eszközöltetik. Történetileg bebizonyítható tény, hogy midőn Columbus másodszor hajózott Amerikába, akkor vitt oda buzát, rizst, lovat és egyéb házi állatokat magával. Azon vidékeken, a hol az ős-lakókban az általuk akkor nem ismert ló látása rendkivüli ijedelmet gerjesztett, ma megszámlálhatatlan vad ménes száguld a pusztákon. A délamerikai pampák milliónyi szarvasmarhái szintén európai tenyészállatoktól származnak, melyek ezelőtt 350 esztendővel vitettek oda, vagy helyesebben mondva, melyek a szerencsétlenül járt európai gyarmatosok által hagyattak ott. A gyapot-növény ismeretes volt azelőtt is Amerikában, hanem nagyobb tökélyre az európaiak által fejlesztetett. De az bizonyos, hogy a czukornád az ó-világból került oda. A kávé eredeti hazája Arábia és Aethiópia, de ott sokkal kisebb jelentősége van ma, mint Braziliában, Közép-Amerikában, Java, Sumatra és Ceylon szigetén. A rizs 1690. táján kisérlet czéljából vitetett Madacascarból Carolinába, hol annak most legszebb válfaja diszlik. Az indigóval, mint már neve is mutatja, az európaiak Indiában ismerkedtek meg, azonban ma Jávában, Manillában, Haitin, Louisiniában is termelik azt. Ellenben a dohány, a burgonya, a tengeri és más növények Amerikából jutottak el az ó-világba. A selyembogarat, sőt a közönséges méhet is európaiak vitték Amerikába, hol azt az indiánok az »angolok legyének« és »a fehér ember előhírnökének« hivják. Ausztriáliában, midőn felfedeztetett, a mai házi állatok közül a kutyán és disznón kivül egy sem volt található, hanem a lovat, szarvarmarhát, juhot, kecskét, ludat, tyúkot, a növények közül pedig a burgonyát, dohányt, gabonát, tengerit, gyümölcsöt és a többit az európaiak vitték magukkal oda. Érdekes, hogy Isle de France szigetére a békát is, mely azelőtt ott ismeretlen volt, 1780-ban az inyencz francziák vitték be.

Ezen példákból is látható, hogy az ember a föld területét művelés alá fogván, annak képét mennyire megtudja változtatni. És az az ember, a ki meztelenül, nyelv és beszéd nélkül, gondolkozáshoz nem szokva, tehetetlen bábként, mint a teremtmények egyik legyarlóbbika lépett ezen földtekére, a természeten már ma is menynyire képes uralkodni. Ennek a feltüntetésére elég legyen csak arra utalnom, hogy parancsára a tengerek elvesztik magányukat, a legvadabb vidékek általa birtokba vétetnek, a levegő többé nem foghatatlan, és nincs távol az idő, midőn abban tetszés szerint utazhatik is; a tér elvesztette legfőbb hatalmát, a távolságot. Az ember behatol a föld gyomrába, leszáll a tenger fenekére, megszelidíti a villámot s gondolatait a gondolat sebességével juttatja mások tudo-

mására a föld egyik sarkából a másikba. Uj állat és növény válfajokat teremt. Megolvasztja a sziklákat, hogy azokból érczet hozzon elő. A homokból minden drága kőnél becsesebb üveget készit, melylyel a zord égaljat kellemesen lakhatóvá és a legszebb cultura hazájává tette. A sötét szénből világosságot és szineket csal elő. A bogártól selymét, a juhtól gyapjuját, a bokortól pamutját, az állattól ennek szőrét és bőrét veszi el, hogy abból öltözéket készitsen meztelen testére. A lég rezgéséből zenét, a kőből, érczből, agyagból szobormüveket alkot. A száraz földrészeket hidakkal, a tengereket csatornákkal köti össze. Kiszámitja a föld és csillagok utját. Előre megmondja az égi testek megjelenésének és eltünésének pillanatát s megállapitja saját testi, szellemi és erkölcsi boldogulhatásának föltételeit, és mindezek segélyével fajának nagyságát s anyagi, szellemi és erkölcsi egységét teremti meg.

Ezen egység alakulásának tényezői, jelenségei és valószinü következményeiről akarok én a jelen alkalommal néhány szóval megemlékezni. Az emberek természete alapjában egy mindenütt, és annak a felfogásnak, mely sok helyen, különböző időkben kifejezésre talált, s a mely önző czélokból a fehér, fekete és vörösbőrü emberek között lényeges különbséget tett s a humanitás által megszabott kötelességeket csak a saját fajabeliek iránt fennállóknak hirdette, mert a többiek állitólag alsóbb rendü teremtmények, nincs semmi jogosultsága. — Ezt mindjobban elismeri a legfejlettebb kaukázusi faj is, mert habár a föld meghóditására szükséges tulajdonságokkal és képességekkel minden más fajok felett a legnagyobb mértékben bir, győzött benne a durva önzésen az emberi tudat és az emberi nem egységének felismerése, minek következtében a nagyon hasznos rabszolgakereskedésről lemondott, azt mint bünt üldözi mindenütt s a népek közös jogának egyik legfontosabb tételévé tette, mint a mult évi Congo-egyezmény is mutatja, annak megtiltását.

De hogy ezen egység tudata csak a müvelt népek körében is érvényre vergődjék, ahoz felette sok idő volt szükséges. Tudjuk, hogy az ó-kor kulturája a rabszolgaság intézményén nem botránkozott meg. Az egész középkor a hübériség intézményének alapján állott s az ujkor folyton kifogásolta ugyan pl. az Egyesült-Államok déli részében folytatott nagymérvü rabszolgakereskedést, de csak ezelőtt 20 évvel volt képes azt megszüntetni. És hogy ez igy történt, az nagyon természetes. Mert ha Plató és Aristoteles, az ó-kor culturájának csucsain álló férfiak, a rabszolgaság intézményén nem ütköztek meg, sőt ez utóbbi azt annyira természetesnek találta, hogy megszünését csak az esetre merte jósolni, ha az emberiség annyira halad, hogy például a szövőszék vetélője majd magától fog ideoda futkosni; ha ez volt Aristoteles felfogása, akkor vajjon nem lehet-e képzelni, hogy az uj korban is keletkezhetett volna igen magas szinvonalu cultura, mely megtürte volna a rabszolgakereskedést, ha csak a távolság hatalmát nem sikerül legyőznünk és ha a minden

féle színű emberekkel, vagy egyáltalán nem, vagy csak ritkán érintkezhettünk volna?

Tehát a gőz és villany alkalmazásának feltalálása képezi az ujabbkori fejlődésnek azon forduló pontját, melyet fontosságra és horderőre nézve bátran lehet azon nagy eseményekkel egy sorba helyezni, melyek az emberiség történetében az ó és középkor, s a közép és ujkor közötti határköveket képezik. Csak a gyakori érintkezés az emberiség minden részével idézhette elő azt, hogy a miről a bölcsészek már régen meg voltak győződve, de a mit századokon át hiába hirdettek, újabban az értelmi felsőbbséggel biró népek általános köztudatává lőn, az t. i., hogy a természet az emberiség némely részeit ugyan különféle tulajdonokkal bővebb kézzel, más részeit ellenben mostohábban áldotta meg, de hogy alapjában véve, lényegileg az emberi természet egy és ugyanaz.

Midőn Stephenson György 1815-ben sima kerekekkel sima talajon az első mozdony-vasutat létesítette a Tyne melletti New-Castleban a szén-szállítás czéljaira, akkor tette le az uj kor határára azt a követ, melylyel egy időben az európai coalitió I. Napoleon megbuktatásával s a franczia forradalom befejezésével letette a másikat. Az ezen két pontot összekötő képzelt vonal az a határ, mely az ujkortól az emberiség fejlődésének legujabb korszakát elválasztja. Ettől az időponttól kezdődik az a roppant átalakulás, az a forradalom a népek gazdasági és kulturális életében, mely még máig sem ment végbe, és melynek hullámcsapásait napjainkban mi is annyira érezzük. A Stephenson találmányának előbb meg kellett még hódítani a közel levő gondolkozó főket, melyeknek feladatát képezte azt javítani, kiképezni, hogy valódi rendeltetésének betöltésére alkalmas legyen. És 15 év telt el a new-castle-i vasut létesítésétől azon időpontig, midőn már számba vehető mértékben használták a vasutakat emberek és árúk szállítására. De a mint a találmány a maga lényegében kész volt, azonnal mint egy csoda-gyermek, mint egy óriás kezdett fejlődni. Mert míg 1830-ban csak 332 kilométernyi vasut volt az egész világon, 1840-ben már 8591, 1850-ben, 38,220, 1860-ban 106,088, 1870-ben 211,859 és 1883-ban 444,341 kilométer hosszú sínuton mindegy 83,000 mozdony, 144,000 személy, 2.100,000 árú szállítókocsi körülbelül 2300—2400 millió embert és 12,000 millió métermázsa árút szállítottak évenkint.

De a közlekedési eszközök nemcsak a szárazon, hanem a vizeken és a világtengereken is annyira megsokasodtak, hogy rendes hajózási vonalakkal ma a föld minden nevezetesebb pontja össze van már kötve. A hajózás fejlődéséről némi fogalmat ad a következő egy pár adat is. Az angol kereskedelmi hajók létszáma, beleszámítva a gyarmatokét is, tett 1588-ban 470 hajót 37,400 tonna tartalommal. Száz év mulva, 1688-ban, már 2620 angol hajó 210,000 tonna tartalommal közlekedett. E század első napjaiban 17,410 angol kereskedelmi hajónak 1.856,000 tonna tartalma volt, 1881-ben pedig az összes angol vitorlás és gőzhajók tonna-tartalma,

ha tekintetbe veszszük, hogy a gőzhajók ötször gyorsabban közlekednek, mint a vitorlás hajók, majdnem 21 milliót tett. 1884. évi julius hó 1-én a világon található regisztrált tengeri hajók valóságos szállítási képessége 46.316,013 tonnában állapíttatott meg. Ezekhez járult azon megszámlálhatatlan mennyiségü hajók tömege, melyek a folyamokon és belvizeken közvetítik a forgalmat. — Csoda-e, ha a közlekedési eszközök ily mérvü fejlődése mellett az egyes országok külkereskedelme is bámulatus módon öregbedett? Tudva van például, hogy Angliának külforgalma 1580-ban 35 millió arany forint értékü árut foglalt magában; száz évvel később, 1680-ban, e forgalom értéke nem tett többet 80 millió forintnál; ismét száz évvel később, 1780-ban, ez már 400 millió forintra rugott. Az utolsó század haladása végül oly nagy mérvü, hogy felülmulta a két megelőzött század alatti fejlődést is, mert 1880-ban az angol külforgalom értéke 5710 millió forintra rugott. — A rohamos fejlődés e részben a lefolyt utolsó száz év alatt különben mindenütt észlelhető, mert például Franciaországban is e század eleje óta napjainkig a külforgalom az akkorinak 15-szörösére emelkedett; az észak-amerikai Egyesült-Államokban pedig a külforgalom értéke 40-szer nagyobb ma, mint volt 1790-ben. Pedig mindezen adatoknál figyelembe kell venni azt is, hogy a javak ára az utóbbi század alatt általában alább szállott, és így a forgalomba hozott áruk tömegénél a szaporodás még nagyobb, mint azt az értékek emelkedéséből következtetni lehet.

Az emberiség nagy testének egymáshoz közel, vagy távol fekvő részei közötti érintkezésnek még két fontos eszköze van, melyeknek nagy érdemük volt a multban s nagy feladatuk lesz a jövőben nemünk egységessé alakítása körül. Ezek a posta és a távirda. Értéket, de különösen gondolatot könnyen, biztosan a legtávolibb vidékekre is mindenféle köz- és magán érdekek szolgálatában küldeni, azokat kicserélni: képezi ezen intézmények mulhatatlanul teljesítendő feladatát. Ha a posta, vagy a távirda csak egy pár hónapig szünetelne is napjainkban, oly visszaesés állana be az összes civilisált népek körében, melynek kára egy nagy háboru csapásával érne fel. Érdekes fejlődése van a postának, mely ha régibb intézmény is, mint a távirda, de korántsem annyira régi, hogy az általa nyujtott előnyöket mérlegelni nem lehetne, habár azok a megszokás folytán ma eléggé nem méltányoltatnak is. Az első postajárat I. Miksa német császár parancsára Taxis Ferencz által 1516-ban Bécs és Brüsszel között indíttatott meg. Ezekhez járult 1543-ban a brüsszel-speyeri és a tirol-olaszországi vonal. Az első postahivatal Franciaországban 1603-ban, Angolországban pedig sokkal később, alig mult 200 éve, 1678-ban állíttatott fel. Azóta a posta a culturalis és gazdasági élet egyik legfőbb tényezőjévé lőn. Azonban szárnyakat ezen intézmények is a gőzerőnek felhasználása a közlekedés czéljaira adott, mert hiszen az utolsó 14—15 év alatt annak forgalma ismét több, mint megkétszereződött. Alaposnak elfogadható becslés szerint ugyanis

1870-ben a világ összes postái mindent beleszámítva 5072 millió küldeményt szállítottak, míg az ily küldemények száma a mult évben szakavatott férfiak által 11.260 millióra becsültetett. — A fejlődés a távirdánál még nagyobb. Hiszen tudva levő dolog, hogy az első táviró-vonalat a távirás feltalálója, Morse, Baltimore és Washington közt 1843-ban létesítette. És ma, alig 43 év mulva, Neuman Spallart constatálhatja, hogy 2.400,000 kilométer hosszuságu sodronyvonalon 58.900 állomás által évenkint 167.527,000 táviratot kezeltetik a világon évenkint, és hogy már a tengerek alatti sodronyok hossza is meghaladja a 180 ezer kilométert. — Európában a forgalom 1860-ban 8.918,000, 1870-ben 38.567,000, 1882-ben pedig 109.000,000 táviratot tett.

És hogy az újkor vivmányai mennyire terjednek s mily hatalommal hódítanak, mutatják pl. a telephon felkarolása tekintetében észlelhető tények is. Telephon, melynek keletkezését mindnyájan láttuk, ma már nemcsak a mivelt világ nagyobb és kisebb gyuponjtjain, hanem Sandweech-szigetek fővárosában, Honolulúban is van, melynek 14,000 lakosa azt oly mértékben veszi igénybe, hogy 350 állomásra van szükség, e szerint tehát ott minden 40 lakosra egy távbeszélő állomás esik. Az Egyesült-Államokban alig van már 10,000 lakossal bíró város, mely telephonnal ne bírna, és már 1882-ben a távbeszélő bérletek száma meghaladta a 70.000-et. Párisban naponkint 20—25 ezer közlemény közvetíttetik telephon utján és 1883-ban Európában is 260 városban beszéltek villany segítségével egymással az emberek.

Messze vezetne, ha a forgalmat könnyítő és gyorsító intézmények rohamos fejlődését és az által magának a forgalomnak óriási emelkedését ily módon még tovább is jellemezni akarnám. De talán az merőben felesleges is, hiszen az eddig mondottak elég világosan kimutatják azon tényezők roppant erejét, melyek az emberiség tagjait minden tekintetben folyton közelebb hozzák egymáshoz. És a legkülönfélébb emberek, a legellentétesebb vidékek folytonos közeledése, azt hiszem, mindenki előtt kétségtelen, a ki az utolsó 4—5 évtized eseményeit nem téveszti szemei elől. — E közeledés hatásának az emberek természetéből folyólag első sorban a gazdasági élet terén kellett mutatkozni, mert fajunk első és leghatalmasabb ösztöne: az önfenntartási vágy. Ez érvényesül leghamarább mindenütt és a kinálkozó alkalmat e végből a legnagyobb határozottsággal ragadja meg. De az önfenntartási vágy után az emberben azonnal a fajfenntartás ösztön következik. Világos tehát, hogy a mai cultur-népek, melyek ivadékaikat nevelni szokták, már a legközelebbi nemzedéknek oly irányt fognak adni, mely ezt képesíteni lesz hivatva arra, hogy a változott gazdasági helyzetben is megélhessen. A culturális élet tehát rövid idő alatt alkalmazkodni fog az elementáris erővel ujjá alakuló gazdasági élethez. Nem értheti ennélfogva kora irányát és haladásának szellemét az, aki a művelt nemzetek önfenntartási és fajfenntartási ösztöneinek érvényesülési feltételeit

felfogni nem képes. Azért korántsem hivalkodás, éppenséggel nem ábrándozás, mely a költő szavai szerint kancsalul festett egekbe néz, azok eljárása, akik a nagy világgal, az egész emberiség ügyeivel foglalkoznak, mert hiszen már ma is eljutottunk oda, hogy saját anyagi szükségeink kielégítésének feltételei is a világforgalom hullámzása által határoztatnak meg, és nemsokára oda jutunk, hogy összes állami, társadalmi és culturális életünk a nagy világ fejleményei által fog első sorban befolyásoltatni.

A gazdasági életben ez ma már felismerhetlenül igy van. Az emberiség táplálkozása tekintetében a legujabb kor jellemző vonása, az egyetemesség, már teljes erejével érvényesül. Nem is kell nagyon idős embernek lenni valakinek, hogy visszaemlékezhessék azon időre, midőn még nálunk is, a rossz termések esetére, az 1863-diki aszály folytán beállott bajok által indittatva, takarék-magtárakat akartak minden községben felállítani. Akkor általános volt azon felfogás, hogy a jó termések idején bizonyos mennyiségü gabonakészletet kell gyűjteni, nehogy az 1863. évihez hasonló inségek ismét beállhassanak. Ma ezekre a külön gyüjtendő községi és országos készletekre nem gondol senki sem, mert az egész világnak van mindig gabonafeleslege, melyet »visible supply« — számba vehető készlet — név alatt a jó mezőgazdasági statisztikával biró államokban koronkint számszerint is kimutatnak. És erre a készletre minden oly állam számot tarthat, mely a világforgalom hálózatával a modern közlekedési eszközök által össze van kötve. Hogy ezen eszközök kibővítésére mily szükség volt és sok helyen van ma is, azt a legnépesebb országoknak az élelmezés körül csak még nem rég szerzett tapasztalatai is mutatják. Hiszen Indiában, mely legujabban úgy kezd szerepelni, mint a világ egyik legfontosabb éléskamrája, főleg a közlekedési eszközök hiánya folytán még 1866-ban is oly éhinség volt, melynek csaknem másfél millió ember esett áldozatul. — Pedig Indiának vannak óriási területei, melyek ha vasutakkal láttatnak el és különösen ha csatornáztatnak, nemcsak az ottani nagy népességet, mely különben, mint az emberiség legnagyobb része, főleg rizszsel táplálkozik, hanem Európa lakosságának is nagy részét képes gabonával állandóan ellátni. Meg is történik Indiában e czélra ujabban minden. Az utolsó nagy éhhalál 1877. és 1878-ban volt a világtól elzárkozó Chinában, hol ezen két év alatt állitólag 4—6 millió ember pusztult el az inség következtében. Remélni lehet azonban, hogy nemsokára a mennyei birodalom is megnyilik a világforgalom számára.

Valóban ezen legujabb keletü tények ismerete mellett alig szükséges valami nagy képzelő tehetség ahhoz, hogy az ember teljesen eltünni lássa azt az állapotot, mely a legujabb korszak előtt saját világrészünkön is uralkodott a népesség élelmezése tekintetében. Hiszen tudva van, hogy Európában a legutóbb lefolyt századok alatt sokkal több ember pusztult el a rossz termések nyomán beköszöntött éhhalál, mint a csaknem szakadatlan háboruk és a sokszor igen bőven arató ragályok folytán. Ha már most tekintetbe veszszük azt, hogy csak

Európának lakossága minden évben 1%-al, vagyis 3,200.000 emberrel szaporodik, s hogy ezen szaporulat közvetve, vagy közvetlenül 14 millió métermázsánál nagyobb gabonaszükségleti többletet von maga után: elgondolhatja mindenki, hogy mivé lenne Európa, ha a világgazdaság rendszere már annyira nem fejlődött volna ki, hogy az élelmezést minden körülmények közt biztosítani képes. Nem akarok ismert dolgokat felhozni e részben, csak egy számot említek, mely magában is megjelöli a világ gabona-kereskedelmének egyre növekvő méreteit. Tudva van, hogy a mult évtized elején alig hoztak gabonát Amerikából az ó világba, míg az a legujabb időben oly mértékben történik, hogy 1873—1883-ig az Egyesült-Államokból Európába összesen 12000 millió forint értékü gabonát szállítottak.

A szállítás lehetőségének biztosított volta mellett igen nevezetes dolog az is, hogy november és deczember havát kivéve folyton aratnak a földtekén, mert az év minden más hónapjában valamely nagyon fontos gabonatermő területen megérnek a termények. Arat ugyanis januárban: Ausztrália, Uj-Seeland, az Argentini köztársaság és Chili; februárban és márcziusban: Kelet-India; április havában: Mexico, Egyptom, Syria és Persia: májusban: Marocco, Algir, Tunis, Kis-Ázsa, China, Japán; juniusban és juliusban Kalifornia, Spanyolország, Portugália, Sicilia, Olaszország, az észak-amerikai Egyesült-Államok, Francziaország, Ausztria-Magyarország, Dél-Oroszország; augusztusban: Angolország, Canada, Belgium, Hollandia, Németország; szeptemberben: Észak-Canada, Scotia, Svédország, Norvégia, Oroszország; októberben: Finnland, Észak-Oroszország.

Az, hogy a nyers termények a legtávolibb világrészekből is szállithatókká váltak, lehetővé teszi a lakosság szaporodását a műveltség mai gyúpontjain. De miután az emberek itt nyers termeléssel már nagyobb mértékben, mint eddig, nem foglalkozhatnak, a szaporodás a magasb cultura méredek, nehéz utjaira kényszeriti őket, a mi viszont a távoli világrészek nyers termelésére és általában gazdasági fejlődésére hat serkentőleg. Az ó- és ujvilág közötti ezen kölcsönös hatásnak képezi eredményét az árúk, értékek és emberek azon óriási forgalma, mely által a mindinkább szervezetté fejlődő világgazdaság életműködése lüktet. Az uj nagy gazdasági szervezet ezen alakulása sok bajt, sok fájdalmat okoz egyes helyeken, de ez kétségtelen, hogy előnyei már ma is hasonlíthatlanul nagyobbak hátrányainál. Mi Magyarországon sokat szenvedtünk és még sokat fogunk ez átalakulás folytán szenvedni, de azt minden bajaink közt s az elénk toluló uj és folyton nehezbülő régi feladatokkal szemben sem szabad szemeink elől tévesztenünk, hogy az, ami elementáris erővel végbe megy, az emberiségre nézve éppen nem csapás, hanem oly fordulata fajunk fejlődésének, mely nélkül társadalmunk már a legközelebbi jövőben is a folytonos convulsiokból ki nem szabadulhatott volna. Gondoljunk csak arra, hogy az ujkori gazdasági élet és a vállalkozás általán elfogadott formái mily mértékben tágítják az űrt a szegény és gazdag között. Mi lenne a szaporodó proletáriátusból egyrészt s mi az érté-

kében csökkenő tőkéből másrészt, ha mindkettő nem lenne képes feleslegeit alkalmas módon a világ minden részeibe elvezetni? Mi lenne az európai államokból és mi a társadalomból, ha azon elemek, melyek másutt alkotóan tudnak hatni, itt a meggyülemlett robbanó anyag szerepét játszanák? A tőke-feleslegek pedig a helyett, hogy másutt, mint most, culturát teremtenének, mely azután az európai culturára ujból élénkitőleg hat vissza, itt hasznos alkalmazásra nem találván, tulzott, esztelen élvezetekre fordíttatván, az erkölcsöket teljesen megrontanák s a szükölködő elemek elégedetlenségét egyre fokoznák. De hát szerencsére a gondviselés bölcsesége az embert oly szellemmel áldotta meg, mely azt gyakran öntudatlanul is boldogulhatásának utjaira vezeti. — Az európai társadalmi bajok inditották meg századokkal ezelőtt a kivándorlást, mi által az európai műveltség csirái épp úgy, mint a különféle növények magvai és egyes kis állatok átfuvatnak az orkánok által egyik helyről a másikra, a hol még nem voltak, elvitettek a föld minden részébe, hogy ott belőlük bámulatos gyorsan uj élet fejlődjék. Ez az uj élet most minden pontról kezd összefolyni a régivel és összefolyásukban felölelik mindazt, ami utjokba esik. Igy képződik mind gyorsabb haladással a világgazdaság, melyet egyes emberek, vagy nemzetek nem irányozhatnak, mert ez a leghatalmasabbak erejét is felülmulja.

De ez a gazdasági egység okvetlenül maga után fogja vonni az emberi müvelődés egységesebb fejlődését is. Az, hogy China és Japán, mintegy külön világ, a maguk utjain haladhattak eddig, csak az elszigeteltség folytán volt lehetséges. A jövőben az ily külön fejlődés merőben lehetetlen. A culturalis egység oly tökéletes, mint a gazdasági, az eddigi előzményekben rejlő akadályok, a népek alaptulajdonainak különfélesége, az éghajlatok különböző hatása folytán ugyan nem lesz soha, de egy előttem mégis kétségtelennek látszik, az t. i., hogy idővel a legelütőbb culturák is össze fognak simulni, és hogy miután müveltség eddig a föld legnagyobb részén még nincs, az európai cultura gyorsan és biztosan magának fogja a földteke minden müveletlen tájait meghóditani, miáltal hatása a többi culturákra ezután annál nagyobb lehet.

Midőn Róma és Carthagó közt folyt az élet-halál harcz, kétséges volt, hogy miféle irányu müveltség lesz az akkor ismert világban az uralkodó. Később is, egész a legujabb századig, lehetett arról szó, hogy valjon egy ujabb népvándorlás nem fog-e ujabb irányt adni az európai culturának, vagy hogy legalább azt fejlődésében hosszu időre nem akaszthatja-e meg? De valjon lehet-e ma ilynemü veszélyektől tartani? Lehet-e félni attól, hogy az emberiség fejlődésének eddigi biztos alapjai meg fognak rendülni? Azt hiszem, alig férhet ahhoz kétség, hogy ha az egyes emberfajok jövője biztositattlan is, de az ma már bizonyos, hogy minden utánuk következő faj csak ugy élhet meg, ha az európai cultura eddigi vivmányai által nyujtott széles és biztos alapra helyezkedik.

*) A legujabb fejlemények e felfogás helyességét csattanósan bizonyitják. *G. J.*

Azon mozzanatok mellett, melyek az emberiség gazdasági életének egységessé alakulását jelzik, párhuzamban jelentkeznek azok, melyek kétségtelenül tanuskodnak arról, hogy az európai müveltség általánosul, és hogy a különféleségek felett a közös emberi vonások a nemzetiségi elv érvényesülésének mai korszakában is diadalmaskodnak. Ha egyrészről azt látjuk, hogy évről-évre több nemzetközi szerződés köttetik, melyek által a népek közös anyagi érdekei szabályoztatnak, ha látjuk a törekvést, hogy a pénz, a mértékek, a posta és távirda kezelése egységesebb legyen; ha a pénz és értékek árának valahol észlelhető emelkedése, vagy szállása az egész világon figyelmet ébreszt és annak rögtön mindenütt meg van-e a maga megfelelő hatása: akkor másrészt arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a szellemi és erkölcsi világ valódi tüneményei is rögtön feltünést keltenek mindenütt; és a mily gyorsan kéznél van az értékek árának egy szinvonalra hozatala végett az üzérkedés s annak szolgálatában az arbitrage, épp oly gyorsan felkaroltatik minden eszme, melynek igazán van valami jelentősége s az, mint a sortűz, végig fut a müvelt népek egész vonalán. A tudomány gyakorlatilag hasznositható felfedezései rögtön közkincsévé lesznek az egész müvelt világnak. Ha Edison Amerikában, Pasteur Párisban valami ujat mutatnak fel, elég néhány hónap arra, hogy a föld minden értelmi gyúpontjain az ott arra hivatottak annak hasznosítása végett megtegyék a szükséges lépéseket. És a mily gyorsan elterjednek a versenyképesség fenntarthatása végett az uj munkagépek, épp ugy az uj eszmék is rögtön megragadják az elméket, mert a versenyképességet a felfogás elmaradott volta is veszélyeztetheti. Ha egyfelől arról komolyan gondolkoznak, hogy még az idő számitása is egységes legyen s e czélból a nap ne kétszer 12 órára, hanem egyszerüen 24 órára osztassék be, másfelől az egységes embernyelv kiképzésére is történnek figyelmet érdemlő kisérletek, melyek talán oly könnyen nem fognak sikerülni, mint sokan gondolják, de a törekvés maga is jellemző korunk irányára nézve.

A népek tehát nemcsak termelvényeket, hanem gondolataikat is gyorsan kicserélik egymással. Ha valakit gyönyörködtet annak látása, hogy az Afrika belsejében vadászó négerrel ennek zsákmányát miként cseréli ki a manchesteri szövőgyáros gyapot szövettel, a szibériai szőrmevadász miként csinál cserét a belga fegyverkovácscsal, ha füszerek és gabona szalagokért, ha petróleum champagnei borért, halak köszénért, fegyverek strucztollért és gyöngyökért adatnak ellenszolgáltatásképp, akkor lehetetlen nem érdeklődni azon hasonló forgalomért, mely az eszmék világában észlelhető. A tudomány bizonyos tekintetben tul is tesz a gazdasági életen, amennyiben annak már nincsenek határai és nemzeti különös czéljai, hanem egyedül az igazságot kutatja, mely minden nemzetre nézve egy és ugyanaz. De éppen mivel ez igy van s a czél a tudományosság terén minden néppel közös, a czél közösségének a működés közösségére is kell vezetnie. Minden tudományos tény az összes nemzetek közös tulajdonát képezi, s azt minden világrész és minden égalj gondolkozó

emberei alapul fogadják el, hogy rajta tovább haladjanak s ujabb vivmányaikat ismét közöljék az egész világgal. És igy a tudományosság terén a nemzeti munka minden ellenállás nélkül válik nemzetközivé. Ez a jellege a tudományos munkásságnak többé-kevésbbé ugyan mindig megvolt, de annak a gőzerő és a villany korában különös fontossága van. Napjainkban nemcsak a tudós, hanem a költő, zeneszerző, festő és szobrász hatása is rövid idő alatt egyetemessé válik, mert a jeles munkákat minden nyelvre lefordítják, a nyelvek tanulása pedig meg van könnyitve a népek fiainak könnyebb mozgása által, de meg nehány nyelv a nemzetközi érintkezés közegévé is lőn, és ha nem is egy, de három világnyelvünk az angolban, franciában és németben már van. A képzőművészet remekei részint eredetiben, részint kisebb-nagyobb másolatokban bejárták az egész világot. Egész képtárak vándorolnak igy országról-országra. Azután minden ember, a ki csak teheti, koronkint utazni megy. Sőt még a színész könnyed művészete is igen széles körökben képes hatni, nemcsak azért, mivel kritika és leirás utján sokan szerezhetnek róla maguknak a távolban is fogalmat, hanem mert a művészekmég a tengeren tulra is elmennek, hogy magukat és alkotásaikat bemutassák. És igy a kutató, az iró, a zeneszerző, a művész az egész világ közönsége számára dolgozik. — Jeles gondolataik és képzeleteik mindenütt szivesen fogadtatnak, mert ha csak egy nemzet nyelvén és izlése szerint vannak is kifejezve, a legrosszabb esetben forditások, ismertetések által hirlapok és folyóiratok utján, vagy az általán értett hangjegyek eredetiben, a festmények másolatai, a jeles épitmények rajzai száz és száz millió értékben küldetnek szét az egész világon. Igy azután az egyik nemzet gondolatai és művészeinek ihlete a többi nemzetek iróit és művészeit is munkára és alkotásra serkentik. — Hogy mily óriási e részben a forgalom, mutatja már az is, hogy könyveket 1883-ban Németország 7·7 millió márka értékben vitt be és 23 millió márka értékben exportált. Angolország kivitele e részben egy fél millió márkával még nagyobb volt. Francziaország ugyanakkor 5 millió márka értékü könyvet vitt be és 15 millió márka értékűt vitt ki. Monarchiánk behozott ellenben 13 millió márka értékü könyvet és csak 7 millió márka értékűt vitt ki. — Kiváló statisztikusok számitása szerint könyvekre, folyóiratokra és hirlapokra legtöbbet adnak ki Angliában, legkevesebbet Oroszországban. Mullhall Európa ezen kiadásait évenkint 572 millió arany forintra teszi, az Egyesült-Államokét pedig 208 millióra.

Annak a munkának, mely az első szemérmes embereket a fügefa levéltől a mechanikai csipkeszövésig, a nem articulált természeti hangoktól a parlamenti szónoklatig, a lehulló csillagok egyszerű megbámulásától az üstökösök útjának kiszámításáig, a kősziklába vágott síriratoktól a gyorssajtóval eszközölt nyomtatásig, a parittyától az ismétlő fegyverekig és a Krupp és Uchatius ágyúig, a teherhordó állatok alkalmazásának vívmányától a villámvonatig vezette: ennek a szakadatlan emberi munkának jutalma a természeterők feletti uralkodás volt, és ennek fokozása várható a jövőben. De

annak a munkának szünetelni nem szabad, sőt ma már nem is lehet, miután a fejlődés őstörvénye az, hogy a tökéletlen állapotokból mindíg tökéletesebbek bontakozzanak ki.

Mi következik már most mindezekből és minő gyakorlati tanulságot kell a mondottakból levonnunk? Az, hogy a mily mértékben kiegészül az emberiség egységes gazdasági szervezete, annál határozottabbá válik az egyes népek anyagi és szellemi különállásának lehetetlensége is, és a nemzetek az egészszel szemben mindinkább a részek szerepére lesznek utalva; s ha boldogulni kívánnak, az egész törvényeihez kell mindenben alkalmazkodniok. Következik továbbá az, hogy miután egy népnek sines módjában a gazdasági egység fejlődését megakasztani, már a versenyképesség, tehát a megélhetés követelménye, hogy a világgazdaság életműködését már ma sem szabad semmiben figyelmen kívül hagyni. De miután az elvitázhatlan történeti tények tanusága szerint az emberiség fejlődésének szintén egyik alaptörvénye, hogy az ember és eszközei folytonos kölcsönhatás által tökélesbülnek, az anyagi haladásnak maga után kell vonni az értelmi haladást s mivel annak kétségtelen iránya, hogy az is szakadatlanul egységesebbé válik, az ebből folyó tanulságot sem szabad, különösen az elmaradott kis nemzeteknek, szem elől téveszteni. Ez a tanulság pedig abban áll, hogy mint külön nemzeti egyéniségek csak akkor maradhatnak fenn, ha az uralkodóvá levő emberi culturalis alapokra helyezkednek s testileg, szellemileg és erkölcsileg annyira erősödnek, hogy a müveltség ujabb áramlatával képesek legyenek haladni. Csak az az állam, mely aránylag számos polgárát fogja azon magasb emberi culturának megmenteni, mert ez évről-évre kirostálja a neki nem való elemeket, miáltal egész népek elsatnyulását és így a népvándorláshoz hasonló mozgalmakat előzi meg, csak az oly állam fog a jövőben nagyságra és virágzásra számot tarthatni. De az ily államnak azután létfeltételeit nem is veszélyeztethetik majd azon másodrendüvé válandó tényezők, melyek, mint hajdan a felekezetiség, most a nemzetiség egy ideig első rangú állammozgató és államalkotó fontossággal bírhattak, a míg tudniillik az emberiség fejlődésére nézve a legujabb korban náluk fontosabb és általánosabb érvényű tényezők, a gazdasági és culturalis egység követelményei, minden más feletti fontosságot nem nyertek.

Az oly országra nézve, a minő hazánk, az emberiség ezen fejlődésében sok baj mellett sok vigasztaló is rejlik, és annak mozzanatait észlelve állami létünk jövője elé derültebb hangulattal nézhetünk, mert azok reménünk engedik, hogy a ma oly annyira uralkodó nemzetiségi elv ismét veszíteni fog egyrészt bontó, másrészt ujjá alkotó erejéből. De ezen remény megvalósulásának egy igen nagy, soha eléggé nem ismételhető feltétele van: az t. i., hogy a magyar ember kora szellemét értse meg, annak kívánalmai szerint tudjon cselekedni, alkalmazkodjék a világáramlathoz, és ha szivében őrzi, a mint őríznie is kell, hazája és nemzete képét, de mielőbb

fogadja be agyába az emberiség nagy fogalmát is, és gondolatával épp úgy, mint a legelső nemzetek fiai, képes legyen felölelni az egész világot.

5. A gépekről.

Megjelent a Közgazdasági Lexicon első kötetében a 741—743. lapokon.

A gép alatt tökéletesbített eszközt kell érteni; azonban a kettő közötti határvonalat élesen meghúzni alig lehet. Legrégibb ily készítmény az emelő gép volt, ezt azonban emberi, vagy állati erővel mozgatták. Az elemi erővel mozgatott első gépnek a vizkereket ismerik el; a szélkerék malomra alkalmazva csak a középkorban fordul elő, ellenben a vitorla már a történet előtti őskor találmánya. A gőzzel a Watt előtti időnél korábban tett kisérletek nem vezettek sikerre. E kisérletek határozott nyomaival a XVII. században találkozunk.

Az összes mozgatható elemi erők közt még mindig a gőz foglalja el az első helyet, mert tüzelő anyag és viz mindenütt található és mert a gőz feszerejének előállítása — napjainkban legalább — egyszerűbb eljárás eredménye, mint a villamosságé. Ennek alkalmazási tere eddig tehát természetszerüen korlátoltabb, és valószinű, hogy a gőznek uralmát, hacsak tüzelő szerből, például kőszénből közvetlenül nem lesznek képesek villamosságot fejleszteni (a min Edison éppen most fáradozik), különösen a nagy erőművek mozgatásánál nem is egyhamar fogja megszüntetni. Még kevésbbé lesz erre képes a melegített levegő, vagy az explodáló gőz, melyek alkalmazhatósága azonban fejlődhetik, de csak a kisebb gépek mozgatásánál. — A gépek vagy az erő- vagy a munkagépek csoportjához tartoznak. Amazok a hajtó erőt állitják elő, ezek pedig magát a munkát végezik. A legrégibb munkagépek azok voltak, melyeket az öntözéseknél és lecsapolásoknál használtak. Az ilyen régi gépekhez tartozik a szövőszék is. A kerekes rokkát, mely az ősidők óta ismeretes orsót követte, a XVI. században Jürgen találta fel, de használatát nagyon megszorították a XVIII. és XIX. századnak a fonó és szövő ipart előmozdító bámulatos találmányai, melyek, mint a mule-selfactor és a Jaquard-szék, a műszaki lángész legfőbb diadalai közé számitandók.

A javított erőgépek és az egyszerre szaporodó tüneményszerű munkagépek birodalma ma már egyáltalán át sem tekinthető. — A gépek és az eszközök közötti különbséget az képezi, hogy az eszköz vagy a szerszám a munkát csak támogatja a nélkül, hogy neki arra önálló befolyása lenne; a munkát vele az ember végzi, a ki azonban a saját könnyebbsége végett végtagjait felfegyverzi. Az igy használt fegyverek: az eszközök. A munkagépet ellenben csak működésbe kell hozni, hogy a tőle kivánt munkát elvégezze; az ember itt csupán felügyeletet gyakorol és a gépet úgyszólván kiszol-

gálja. — A gépek legfőbb ismérvei a következők: a) a legnagyobb erőfeszítésre képesek; azelőtt a tömegesen alkalmazott emberi vagy állati erő a teljesen párhuzamos munka lehetetlen volta mellett sokszor önmagát ellensulyozta; b) a gépek tetszés szerint, nagyobb megszakítások nélkül használhatók és pedig úgy, hogy e miatt az általuk végzett munka nem lankad, azon a fáradság jelei nem mutatkoznak, a mi a termelvénynek nemcsak mennyisége, hanem minősége szempontjából is nagy fontossággal bir; ellenben a munkás túlfeszített dolog mellett lankad és fáradtan rosszabb munkát végez; c) a gép munkája ennélfogva teljesen egynemű és szabatos; a kézműipar egyes termékei lehetnek kitünők, de azok általában a géptermékekkel nem állják ki a versenyt; d) a gép munkássága igen egyoldalu, mig az ember (szerszámos) kezével a legkülönbözőbb irányban dolgozhat, addig a gép működését annak természete folytán lehetőleg egy irányban kell igénybe venni. Ezért például a varrógépeket minden különleges munkaczélra külön kell szerkeszteni.

A gépek műszaki szempontból czélszerüen leginkább ott használhatók, a hol a végzendő munkát úgy lehet megosztani, hogy annak részei egymást kiegészítvén, szakadatlanul folytatható azonos cselekvényekben ismétlődhetnek, s az ilyen részmunkákat külön e czélra construált gépek hajtják végre. Gazdasági szempontból is ott alkalmazhatók a legelőnyösebben, a hol azokkal egynemű egyszerűsített részmunkát lehet huzamosan végeztetni. A munkafelosztás és a gépek kihasználásának lehetősége birnak e tekintetben döntő fontossággal. E két feltétel megléte esetén a gépek segélyével tömegesebb szabatosabb és olcsóbb termelést lehet folytatni. Azok segélyével sok, egyébként talán merőben lehetetlen, nehéz dolog hajtható végre; a máskülönben is eszközölkető munkát pedig igen nagy mértékben hatályosítani lehet velök. Egy ügyes horgoló nő egy percz alatt legfeljebb 80 hurkot képes készíteni, a horgoló gép pedig 480,000-et állít elő. Smith Ádám korában tiz munkás együtt naponként 48,000 darab gombostűt készíthetett, holott ma egy tűgyártó gépen 145,000-et állíthatni elő, és miután egy munkás négy ily gépet képes gondozni, e gépek segélyével voltaképp 580,000 gombostűt gyárthat. — A gépek és a munkafelosztás folytonos kölcsönhatást gyakorolnak egymásra. A munkafelosztás újabb gépeknek, az ujabb munkagépek pedig a további munkafelosztásnak alapját teremtik meg. — Az állandóan kiszolgált gép a munkást egyoldaluvá teszi, de a messzemenő munkafelosztás mellett a részmunkának gépek segélyével való végzését könnyű megtanulni, ennélfogva más munkára is könnyebben lehet átmenni, mint az előtt. A munkafelosztás hátrányainak egyik legfőbbikét tehát a gépek következetes alkalmazása megszünteti, vagy legalább nagymértékben enyhíti.

A munkaerő hatályosságát a gépek általában fokozzák és nem kis mértékben pótolják is azt. A világ összes csak gőzgépeinek hatálya meghaladja egy milliárd ember munkaerejét. A gép előnye főleg abban áll, hogy segélyével ugyanazon munkaerővel többet,

vagy ugyanazon termelvényt kevesebb munkaerővel lehet előállítani. A javak ennélfogva nagyobb mennyiségben, jutányosabban és általán jobb minőségben termelhetők. Az olcsóbb termelvények fogyasztói szélesebb réteget képezhetnek, a fokozott fogyasztás pedig a termelés fokozását vonja maga után. A gyarapodott termelő tevékenység körében e mellett az ember szerepe mindinkább a gépek felügyeletére és irányítására szorítkozik, minélfogva az ember sok nehéz, megalázó dologtól szabadul. Ha annak huzamos fennállása elképzelhető volna, valamely collectivista társadalomban a gépek széles körű használata tehát az emberek életét minden kivétel nélkül csak könnyebbé és jobbá tenné. Az egyén önfelelősségén és öntevékenységének alapján nyugvó mai társadalomban ellenben a gépek alkalmazásának bizonyos hátrányai is vannak, melyek azonban szerencsére csak átmenetiek. Behozataluk azon termelési ágaknál jár a legnagyobb tiszta előnynyel, a hol a nagy erő alkalmazása szükséges, melylyel szemben a művészi és kézügyesség aránylag alárendelt jelentőséggel bír. Itt az emberi munkaerőt a gépek vagy egyáltalán nem, vagy csak igen kis mértékben szorítják ki. Különösen áll ez a közlekedési vállalatokra vonatkozólag. És csakugyan a világszerte létező gőzgépeknek 70 %-a a szállításnál van alkalmazva. A többi 30 % nem kis része szintén oly termelési ágakban működik, melyek azelőtt is elemi mozgató erőt használtak. De hogy még a szállítási vállalatoknál is kezdetben sok ember szorult ki a gépek behozatala folytán, azt tagadni nem lehet. Azonban később az ezeknél alkalmazott emberek száma oly óriási mértékben emelkedett, hogy végső elemzésben a munkásoknak nem hátrányára, hanem igen nagy előnyére szolgált közvetlenül is. Hogy pedig a közlekedés javulása folytán a termelés és fogyasztás hatványozott fokozása által a gépek közvetve mennyit használtak a munkásosztálynak, azt csak megközelítőleg is kiszámítani merőben lehetetlen. A gépek behozatala ezenkívül oly nagy iparágaknak adott létet, melyek azelőtt egészen ismeretlenek voltak. A gépipar, a mozdony-, a kocsi-, a singyártás és más műszaki tárgyak előállítása, melyeknél a munkások igen nagy száma talál keresetet, csak a gépek széles körű alkalmazása következtében vált lehetővé. A bányászat is a közlekedési eszközök javulása s a víz- és más emelő gépek és a kohászat fejlődése folytán azelőtt nem is sejtett mérveket öltött korunkban. A korábban is létezett iparágak körében azonban a jelenségek nem fejlődtek ily egyszerüen, mert a gép itt az emberi munkának eleinte kétségkívül nagy versenyt támasztott s annak tetemes részét szorította ki megszokott foglalatosságából. A kézmüipar és a házi ipar versenye a gépeket használó nagy iparral szemben sok téren lehetetlenné válik, a mi számos munkás eddigi keresetét szünteti meg a nélkül, hogy mindjárt más elfogadhatót nyujtana kárpótlásul. Ezt a munkások szükséges kisebb száma mellett az idézi elő, hogy a munkagép a tanult munkások helyett a gépet csak kiszolgáló gyengébb munkások alkalmazását kívánja. Ujabban egész sora kelet-

kezett a munkagépeknek, melyek egymással kellő kapcsolatba hozva a termelvényt egészen elkészítik, mi alatt az emberi kéz irányadó működése is legnagyobbrészt feleslegessé, s annak netán még szükséges közremunkálása igen alárendelt jelentőségűvé válik. Az ilyen munkát azután nem is felnőtt, habár tanulatlan munkások, hanem nők, ifjak és gyermekek szintén elvégezhetik. Ennek következtében lassanként a munkagép a munkás helyébe lép, viszont a munkás a lélektelen gép szinvonalára sülyed. E hátrány ellensúlyát az általános műveltség egységes irányának hathatós terjesztésében kell keresni.

Az egyes termelési ágak körében a gépek alkalmazásának tere nagyon különböző. E részben első helyen említendő az ipar és különösen a gyáripar, a hol azoknak a legnagyobb használt lehet venni. A fennebb kifejtettek főleg arra vonatkoznak. Kisebb tere van a kézműipar körében, de az apróbb munkagépek, különösen a hajtó erőnek központi fejlesztése és erőátvitel utján történő kiosztása mellett, sok esetben az egyes kézműiparágakat a maguk természetes helyén a gyáripar gyilkoló versenyétől képesek megmenteni. A házi iparnál még kisebb a gépek alkalmazásának mezeje, habár a kereskedői vezetéssel, vagy gyári kapcsolattal bíró házi iparosok ahhoz sokszor jelentékeny haszonnal folyamodhatnak. A földmívelésnél a gépek alkalmazása más jelenségeket von maga után, mint az ipar terén.

Itt az időbeli munkafelosztás levén uralkodó, a gépeket nem lehet oly jól kihasználni, mint az iparban. Ugyanazon gépek egész éven át nem használhatók, hanem csak egyes nagyon rövid évadok alatt. A gép pedig nemcsak működésben, hanem állás közben is romlik. Tehát azon gépek alkalmazhatók a földmivelésnél leginkább, melyek mégis hosszabb ideig használtatnak, vagy oly tökéletesek, hogy egyszerre jobb és olcsóbb munkát végezvén, ezáltal a kisebb tartamu használat hátrányát ellensúlyozni képesek. Ilyen a cséplőgép, melylyel jobb és jutányosabb munkát végezhetni, mint a cséppel és hadaróval, vagy a nyomtató állatokkal.

A kisebb gazdák társulás útján szerezhetik be a gépeket, de teljesen sem így, sem kölcsönvett gépekkel nem biztosíthatják azon előnyöket, melyek a nagy birtokosnak, vagy nagy bérlőnek helyzeténél fogva kínálkoznak. — A mezőgazdasági gépek egy része jobb, de drágább, más része ellenben olcsóbb, de rosszabb munkát végez, mint a hasonczélu szerszámok. Ennélfogva itt az előnyök combinált tulnyomósága a hátrányok felett dönt az észszerü beszerzés mellett. — A mezei munkásokra a gépek alkalmazása kevésbbé hátrányos, mint az ipariakra. Az egyes gép nem levén folyton használható, a mezei munkát nem teszi egyoldaluvá, egészségének sem árthat annyira, sőt értelmiségét és alkalmazkodási képességét rendszerint fokozza. E mellett a tömeges munka idején a munkáskeresletet csökkentvén, a munkabér alakulását egyenletesebbé teszi és a gépek általános használata nyomán keletkező belterjes gazdálkodás a munkaalkalmakat szaporítja. Azonban a gépek behozatala a rövid átmeneti idő alatt előnytelen lehet a mezei munkásokra is, főleg mivel azok

nehezebben alkalmazkodnak a változott viszonyokhoz. Az arató gépek tömeges beszerzése például sok arató munkaerejének hasznosítását nehezítené meg nálunk. (Ez okból az általános aratási strike-kal való fenyegetődzés nagy oktalanság vezéreik részéről).

A főfoglalkozásuktól így elzárt munkások azonban később a belterjesebb gazdaságokban biztosabb és egyenletesebb keresetet kapnának. — Hogy a gépek nagy mértékben fokozódó alkalmazása általában nem hátrányos a munkásosztályra nézve, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, mely korunk társadalmi életének egyik jellemvonása, hogy a népesség a mezőgazdaság köréből, a hol azok versenyétől kevésbbé tarthat, az iparos városokba özönlik az egész művelt világon, és hogy a munkabérek általában emelkedést tüntetnek fel mindenütt, de különösen az ipar terén. Ennek magyarázata abban áll, hogy a tőke által megtermékenyített munka eredménye következetesen nagyobb lesz és a munkások természetszerüen emelkedő szükségletének nyomása alatt van miből eleget tenni az emelkedni akaró munkabér irányzatának.

A gépek általános alkalmazása a tőkék gyors reproductióját vonja maga után, a mit annak szaporodása és a termelés felé törekvő nehézkedése követ. A bővebb beruházás pedig biztosabb, állandóbb és egyenletesebb jutalmat nyujt a munkásoknak is. Ez háztartásuk észszerübb berendezését is lehetővé teszi, aminek következménye, hogy hasonló körülmények közt ugyan oly jövedelemből jobban élhetnek meg. Jó akarat és alkalmazkodás mellett aránylag egy korban sem volt oly kevés egyén, a ki munkát nem kapott volna, mint ma, különösen ott, a hol, mint a legtöbb művelt államban, a munkás osztály helyzete a gépek általános használatához már hozzá idomult. (Ez országok még az elmaradtak munkás feleslegeinek is tudnak dolgot adni). — Válságos helyzetek a gépek behozatala előtt is gyakran keletkeztek, de tovább tartottak, mint korunkban, midőn a mozgalmasabb gazdasági élet mellett az ily sebek is könnyebben hegednek. — A női munka, bár annak a termelésnél tulságos igénybe vétele nem könnyü társadalmi bajokat idézhet fel, a nő önállását a mai munkás osztályban oly mértékben biztosítja, a milyen a középosztálynál sem ma, sem azelőtt nem volt soha lehetséges. — A gépek által okozható betegségek, balesetek, egyoldaluság és visszaélések praeservativumait és orvosszereit kutatni és alkalmazásukra vonatkozólag tanácsokat adni a társadalmi politika feladatát képezi.

6. Közgazdaságunk követelményei az első fusió idején.

Az 1875. évi képviselőválasztások alkalmával — azon évi junius hó 8-án — a battonyai kerület választóinak elmondott túlnyomólag gazdasági tartalmu programmbeszéd.

T. V.! Szives meghivásuknak engedve, megjelentem becses körükben, hogy hálás köszönetet mondjak Önöknek azon meg nem érdemlett nagy kitüntetésért, melyben engem részesiteni kegyesek voltak.

Parlamentáris rendszerünk lehetővé teszi, hogy a választók szavazatuk által az ország kormányzatára közvetve befolyást gyakoroljanak: ennélfogva, ha van jog, mely a polgárt és polgárzatot egyaránt szépen jellemzi, ha van az alkotmányos életben valódi előny, mely azt minden más államalakulat fölé magasan helyezi, akkor ez a képviseletnek fontos joga. És ha van a társadalmi életben kitüntetés, mely minden rangot és minden kort egyaránt megtisztel, akkor ez azon önként nyilatkozó, külbefolyások által meg nem rendithető bizalom, melylyel a választók jelöltjük arravalósága és jelleme iránt viseltetnek, hogy mint a társadalmi önkormányzat hivarott közege, nemcsak az egyes kerület ezreinek, hanem az egész ország millióinak érdekeit felfogni, azokat a maga részéről is előmozditani, s mindig csak az erkölcsileg jót akarni és cselekedni képes leend.

Ily fontos küldetésre szemeltek ki Önök engemet, kit sem a kor, sem a születés, sem a társadalmi állás erre nem érdemesithettek; s ha Önök tekintete daczára ennek mégis felém fordult, azt lekötelező személyes jóakaratukon kivül, két más igen fontos indoknak kell tulajdonitanom, melyek megtiltják nekem, hogy helytelen szerénykedés által szerénytelenséget kövessek el.

Én egész jelentőségükben felfogom Önök intentioit, s tudom, hogy kijelöltetésemnél nem multam, hanem fejlődő jövőm birt nyomatékkal, tudom, hogy Önök egyedül munkakedvemet vették figyelembe s alkalmat kivánnak adni az ifjuságnak is, hogy most, midőn már minden szakma egy egész emberi életet vesz igénybe, egyesek a közügyek szolgálatára mint törvényhozók tegyék alkalmassá magukat. Mert parlamentáris kormányformánk üdvöt csak ugy hozhat, ha oly törvényhozó testületünk leend, melynek tagjai a munkát maguk közt szak szerint megosztva, nagy horderejü hivatásuknak egyenként és éppen azért együttvéve is teljesen meg tudnak felelni.

E feladatra vállalkozni tehát mostani készültségem és tapasztalataim mellet elbizakodás lenne, ha emberi természetünk nem volna hasonló a pálmáéhoz, mely annál erőteljesebben nő, annál hatalmasabban fejlődik, minél több terhet aggatnak reá; e vállalkozás merénylet volna részemről, ha kétségtelenül nem állana, hogy az ember is, mint a pálma, feladatának nagyságával nő.

Ezen általános tekinteten kivül azonban volt még egy másik szempont is befolyással elhatározásunkra. Önök t. választók, ismervén az ország nemzetgazdasági és pénzügyi helyzetét, tudják, hogy hazánknak ez időszerint egy téren sincs annyi munkaerőre szüksége, mint éppen azon, mely anyagi érdekeink, gazdasági haladásunk, az ország és polgárai jólétének, ezzel függetlensége és becsületének biztositására szolgál alapul.

A közgazdaság tanulmányozása, az ez irányban folytatott észleletek, az ide vágó tapasztalatok gyűjtése nálunk ma, mivel csekély kinálat mellett szerfelett nagy szükségnek felelnek meg, még akkor is becscsel birnának, ha azok netán másutt a kezdetlegesség határain nem is mennének még sokkal tovább. Önök, uraim, e téren láttak munkálkodni engemet, s jóllehet nem vagyok ez áldott megyének fia, miután azonban munkakörömbe ide is kiterjedt, nem tekintettek engem merőben idegennek, mert tudták, hogy volt alkalmam érdekeit felfogni, bajaikkal foglalkozni, szükségeiket felkutatni és gondolkozni azon eszközök felett, melyek megfelelő eljárás mellett azok kielégitésére alkalmasak lehetnek.

Önök azt hitték, hogy a parlamentben jelenleg a kor követelményeihez képest nemcsak törekvő, hanem főleg egy bizonyos meghatározott irányban haladó egyénekre van szükség. Ilyen egy irányban működő jelöltet kerestek, s bennem vélték azt feltalálni, ki kora ifjuságom óta kiváló előszeretettel foglalkoztam nemzetgazdasági tanulmányokkal, és már negyedik éve van alkalmam azok gyakorlati oldalát is folyton közvetlenül szemeim előtt látni. Ezen szakmában kivánok én innentul is működni, mert a munkafelosztás roppant horderejü elvénél fogva valóban hasznosokká csak egy kizárólag gyakorolt szakban lehetünk. Nemzetgazdasági és pénzügyi kérdések foglalkoztattak eddig, azok fognak munkával ellátni ezentul is s akár tágabb és diszesebb, akár szükebb és szerényebb munkakörben legyen hivatásom működni, minden erőmet ezen tárgyakra összpontosítva igyekezendem értékesiteni. Önök eddigi eljárásomat szives támogatásuk által helyeselni látszanak és én biztositom Önöket, hogy azt a jövőben is tétovázás nélkül folytatni fogom, s megválasztatásom esetén egész erőmből igyekezném, hogy az irántam táplált jó véleményt buzgó törekvés által igazoljam, s a munkásságom iránti várakozásnak a szellemi tehetség netán bennem rejlő elemeihez és a viszonyok hatalma által kimérendő lehetőséghez képest eleget tegyek.

* * *

A legutóbb lefolyt országgyülés végső ülésszaka a politikai helyzetet nálunk teljesen átalakitotta. Az egymással évek hosszu során át, mint ellenfelek, sőt gyakran mint ellenségek szemközt álló nagy nemzeti pártok a közös munkára, a már már enyészettel fenyegető és mélyen meggyökeredzett bajok elhárítására végre szövetkeztek. A végzetes küzdelem, mely a jelen század második negyedében oly üdvös hatásu szabadelvű pártban 1861 óta a meghasonlást folyton fenn-

tartotta, megszünt: most már szabad a tér, melyen jövőnk épületét szilárd anyagból felépíthetjük, s az azt környező ellenséges áramlatok ellen biztosíthatjuk is. A meghasonlás eddig a positiv munkát lehetetlenné tette; a mulasztásokat e részben mindenki mélyen fájlalja. Minél inkább sajnálhatjuk azonban, hogy a cselekvés lehetőségének megnyilta óta a nemzet drága ideje nem lőn kellőleg hasznositva, annál nagyobb buzgalmat kellend ezentul kifejteni, hogy fennállásunk egyedüli alapját, bel- és külértékünk gyarapitását, értelmiségünk és vagyonosságunk folytonos öregbitését valóban lehetővé tegyük. A magyar állam szervezete ma még nem szilárdult meg annyira, hogy aggodalmaink e részben egészen alaptalanok volnának; a nép értelmi ereje még nagyon sok kivánni valót enged; vagyonosodás tekintetében kivált az utóbbi évek során haladást nem észlelhettünk, sőt éppen ez irányban mutatkozik a legnagyobb hanyatlás. E hanyatlásból ered magán- és közbajaink legnagyobb része; ez azon pont, melyen leginkább sebezhetők vagyunk, s ha társadalmunk és állami életünk kóros állapotán segiteni akarunk, ezen pont veendi gondoskodásunkat a legnagyobb mértékben igénybe.

A jövő országgyülés tevékenységét tehát főleg a nemzetgazdasági kérdésekkel való foglalkozásnak kellend jellemezni, s miután a nemzetgazdaság életmüködése változhatlan természeti törvények szerint megy végbe, ha valaha, úgy most lesz éles látásra és higgadtságra szükségünk, hogy habár állapotunk még nem kétségbeejtő, a vérmes remény könnyelmüekké, de habár kilátásaink már nem is rózsaszinüek, a sötét világnézlet gondatlan fatalistákká ne tegyen bennünket. Önismeretre van mindenekfelett szüksége e népnek, mert erőnk és képességeink félreismerése nemzeti ujjászületésünk folyamát teljesen megakadályozhatná. Önismeretre van szükségünk, hogy valamint termelésünk, úgy kedélyállapotunk is folyton a végletek martaléka ne legyen. A törvényhozás másodsorban tehát hivatva lesz eljárása által a népbe önbizalmat önteni, s annak önérzetét fenntartani; a jövőre nézve pedig a nép müvelődésének tényezőit a mostaniaknál hatályosabbakká tenni. Törvényeink egy közös hibája, hogy azok a létező viszonyok követelményeinek gyakran nem felelnek meg, ennélfogva a jövőben oda kell törekedni, hogy alkotásaink lehetőleg a haladás és a józan szabadelvűség jellegét viseljék magukon, de egyszersmind nem képzelt, hanem valóban létező kivánalmaknak tegyenek eleget. A nemsokára bekövetkező törvényhozásnak a reformok és az észszerű javitások korszakának kell lenni, ezt azonban csak úgy fogjuk elérhetni, ha a különféleségek szükségszerű követelményeinek minden irányban érvényt tudandunk szerezni. Magyarország helyzeténél fogva igen ügyes érdekpolitikára van utalva, hogy az utjában álló szirtek között minden nagyobb sérelem nélkül haladhasson tovább. A mai kényes viszonyok között tehát nem felesleges a politikai eszélyre különös sulyt fektetni. Azért válságos bajaink elháritása, az ország anyagi és szellemi felvirágzása érdekében óhajtanom kell, hogy politikánk utját a jövőben még inkább, mint eddig, mindenek felett

az eszély s a józanul számító elme fáklyája világitsa meg, hogy igazságosan erélyes eljárásunkkal a törvények alkotása és végrehajtásánál a kivánt sikert valóban biztosíthassuk magunknak.

E kivánalom ma könnyebben megvalósítható, mint ezelőtt, midőn a pártok folytonos visszavonásban éltek egymással. És ezért, bármennyire tudom, hogy a parlamentaris kormányzat pártélet nélkül tulajdonképp nem valóság, rendkivüli körülményeink között mégis azt óhajtom, hogy a pártok mellőzve azon ma napirenden ugy sem levő kérdéseket, melyek által eddig elválasztattak, ezentul, mig mélyreható bajaink elháríttatnak, ne tekintsék azokat csoportosulásuk támpontjainak. A pártoskodás ma határozottan káros, s a pártok érdekeinek el kell hallgatni, midőn egy sokkal fontosabb érdek megmentéséről, Magyarország fennállásának biztosításáról, van szó. A jövő törvényhozás keblében tárgyalandó fontos kérdések ugy is leginkább szakkérdések lesznek, melyeknek pártszempontból való felfogása az ügyre nézve csak ártalmas lehet. Ha tehát ellenzékre van szükség, miután a vélemények nagyobb testületeknél nem lehetnek összhangzók, alakuljon az ellenzék a szakkérdések megoldásának megengedhető főbb árnyalatai szerint, mert az eszmék tisztázását ez csak előmozditani lehet hivatva.

A rendszeres pártélet korszaka ellenben nézetem szerint Magyarországon még nem állott be, s annak ideje csak akkor lesz elérkezettnek tekinthető, ha állami létünk és gazdasági önállóságunk alapjai már nem fognak inogni többé. Mig ez be nem következik, addig az erős és tekintélyes kormánynyal szemben csak pártárnyolatoknak van jogosultsága, melyek a kérdések érveit és védveit békülékeny vitában állitják egymással szembe. A mi különben a mostani pártállást illeti, kijelentem, hogy én a szabadelvű-párt által alakitott kormányt őszinte meggyőződésből támogatnám, mert abban a szükséges államférfiu körültekintéssel kellő szabadelvűséget és kellő erélyt látok párosulva. E kormány rövid fennállása óta is bebizonyitotta már, hogy ismeri bajainkat, azokat elháritani komolyan törekszik. Azért kezdeményezése iránt én a jövőben is bizalommal viseltetem s remélem, hogy ha erős többségre fog támaszkodhatni, a függő kérdések megoldása és a törvények végrehajtásánál ildom, bátorság és következetes kitartásról teend tanuságot.

A napirendre kerülő kérdések közül első sorban azokat fogom érinteni, melyek hazánknak a monarchia másik államához való viszonyára vonatkoznak, s különösen nyilatkoznom kell az 1867. évi XIV. törvényczikkben megállapitott arányról, mely szerint az egy fejedelem alatt szövetkezett országok a közösöknek elismert államügyek terheit eddig viselték. Ezen arány 10 évre állapittatván meg, 1877. évi deczember 31-ig marad érvényben. A közös viszonyok szabályozásáról szóló törvény, miután azon tényezőknek, melyek által létrehozatott, egyike sem szándékozik azt megszüntetni, vagy megváltoztatni, a jövő országgyülésen valószinüleg nem kerülend tárgyalás alá. Ha tehát a közös viszonyok ezentul is ugy lesznek

szabályozva, mint most, azok költségeinek fedezési módjáról a jövő törvényhozásnak kellend ismét gondoskodni. E részben azt hiszem, hogy miután a tények kellőleg kimutatták, hogy Magyarország erejéhez képest aránylag többel járul a közös kiadásokhoz, mint Ausztria, az 1877. év elején megkezdendő tárgyalások alkalmával mindenképp oda kellend törekedni, hogy az arány hazánk javára lehetőleg alább szállittassék.

A második lényeges kérdés Ausztriával szemben az, hogy a vám- és kereskedelmi szövetség továbbra is fentartassék-e vagy nem, s ha igen, hogyan legyen az módosítandó. Alig van ügy, melynek elintézése jelenleg több megfontolást igényelne, mint éppen ez: a vámterület és a kereskedelmi irány megvitatása tehát egyike lesz a jövő törvényhozás legfontosabb teendőinek. Erős mozgalom indult meg legujabban nálunk a külön vámterület és ezzel a vámvédelem javára, s nyomós és kevesebb nyomatékkal biró érvek hozattak fel mellette, a nélkül, hogy ezen tárgy iránt a közvélemény eléggé tájékoztatott volna. Részemről gazdasági kérdéseknél az agitatiot szabály szerint nem tartom helyesnek, mert azok természetes megoldása sokkal több nyugodtságot kiván, mint a mennyit a szenvedélyekre történt apelláta után az agitátió befolyása alatt álló képviselőktől is méltán várhatna. Meggyőződésem a vámügyre nézve az, hogy korszakunk a forgalom megszorítására általán véve sem levén kedvező, a vélelemnek tehát mindig a kereskedés szabadsága mellett kell harczolni. Magok a védvámrendszer hívei is önként elismerik, hogy a védvámok csupán az ipar fejlesztésére és nem folytonos fenntartására valók, azoknak tehát idővel minden bizonnyal meg kellend szünniök. Ebből azonban szorosan következik, hogy a vámvédelem kérdésénél ki kell mutatni, ha valjon az concret viszonyaink között szükséges-e és valóban a kívánt eredményekre fog-e vezetni? E nap nem alkalmas arra, hogy a vámkérdésnek minden oldalról való részletes megvitatásába bocsátkozzam s itt csak azon meggyőződésemnek adok kifejezést, hogy a vámterület egységét ránk nézve méltányosabb engedmények mellett fenn kell tartanunk, mert a közbenső vámvonalok felállítása mondhatlan zavarokon kívül oly repressáliakra adna alkalmat, melyeket jövedelmünk eddig egyedüli forrásának, a fölmivelésnek, Ausztria általi sujtása folytán nagyon könnyen megbánhatnánk. A külön vámterület eszméjét részemről tehát elvben nem pártolhatnám, miután az azzal járó vámvédelemtől ma nem várom azon eredményt, melyet a multban más országokban, más körülmények között tényleg biztosítottak vele. A vasutak építése előtt az egyes államok egymástól való távolabb fekvése már védelem volt az iparra nézve, s a viszonyok annyira különböztek egymástól, hogy a hely és szokások ismeretének hiánya is támogatta a belföldi gyártást. A vasutak azonban ma már a tér és távolság hatalmát legyőzték, a szokások és szükségletek a művelt világban mindinkább hasonlítanak egymáshoz: a védelem a belföldi ipar javára tehát ez irányban napról napra kisebb, vagyis, a mi ebből

szorosan következik, a vámoknak a védelmi rendszer következetes alkalmazása mellett egyenlő körülmények között napról napra nagyobbaknak kell lenni. Ha ennélfogva mi a védelmi rendszert akarjuk életbe léptetni, felette magas vámokra volna szükségünk. Ezek pedig oly két élű fegyvert képeznek, mely többet árt, mint használ, mert első sorban magunk vérzenénk annak alkalmazásánál. Valjon képzelhető-e, hogy a nagy gyáripar mai korszakában a kis ipar annak rovására, midőn mindenütt hanyatlik, csak nálunk emelkedhessék; képzelhető-e, hogy gyáriparunk tőke és értelmiség hiányában egyedül kényszereszközök használata mellett fel fog virágzani? Én azt hiszem, hogy a természetes fejlődés és a valódi, tőke gyűjtés által biztosítandó haladás fogja iparunkat egyedül megteremteni. Előbb azonban a földmívelés intensiv űzésének, aztán a gazdasági ipar fejlődésének kellend beállani. De ha ez azután később valóban beáll, az ipar is fejlődni fog, hiszen tudjuk tapasztalásból mindnyájan, hogy ha földmívelőnek jól megy a dolga, az iparos sem szokott rossz körülmények közt lenni, csak munkás és takarékos legyen. Iparunkat emelni miedenesetre szükséges, de legelőbb annak nélkülözhetlen föltételeit, a szükséges értelmiséget és legalább a kezdéshez megkívántató tőkét kell megszereznünk. Iparunk haladására vonatkozólag jelenleg azonban én sem mondhatok mást, mint Franklin, hogy t. i. annak, ki azt állítja, miszerint másképp mint munka és takarékosság által meg lehet gazdagodni, nem tanácsos hinnünk, mert az valószínüleg félre akar vezetni bennünket.

Két körülményt mindazáltal nem szabad a vámkérdés megoldásánál figyelmen kivül hagyni. Ezek elseje, hogy a mostani vámtarifa tisztán Ausztria iparának védelmére van számitva, az még mindig magas vámtételeket tartalmaz, s miután a vámterületi egység mellett csakis az osztrák ipart védi, egyszerüen a mi kizsákmányolásunkra vezetett. A monarchiának a külföldel kötött kereskedelmi szerződései azonban szerencsénkre legnagyobb részt éppen 1877-ben lejárnak, a vámtarifa megállapitására tehát a szövetség megujitása alkalmával befolyást gyakorolhatunk. Ha azonban e szövetséget továbbra is fenn akarjuk tartani, a két fél érdekeinek kibékitésére kell törekednünk, mert valamint nem méltányos az, hogy Magyarország, melynek érdekében a legszabadabb kereskedés áll, Ausztria iparának javára folyton és valódi szükség nélkül adózzék, ugy másrészt nem téveszthetjük szemeink elől, hogy az osztrák iparba roppant tőkék vannak fektetve, azok után az ottani népességnek igen nagy része él, s ha a valóban szükséges védelemtől még most megfosztatnának, ez reájok nézve a jelen körülmények közt végzetes következményekkel birhatna. A két fél némileg egymástól eltérő érdekeit ennélfogva lehetőleg ki kell békiteni, mert ha érdekharczot kezdenénk, senki sem mondhatja meg, hogy az hova vezetne bennünket. Ha azonban az Ausztriában szintén megindult vámvédelmi mozgalom valamiképp csakugyan túlsulyra vergődnék, s a mostani valószinüséggel ellenkezőleg az birna ott az alkudozások idején hangadó szereppel, azon esetben a vámterületi

egységet én sem tartanám kívánatosnak, mert ekkor hazánkra nézve sokkal előnyösebbnek vélném a kétségkivül nagy koczkázattal összekötött küzdelmet, mely azonban a jó és rossz eredményt egyaránt kilátásba helyezi; előnyösebbnek tartanám az ily bizonytalan kimenetü harczot, mint azon békés helyzetet, melynek összes biztossága csak abban állhat, hogy a teljes kiaknázástól semmikép sem menekülhetnénk. — A második nevezetes körülmény, mely a vám- és kereskedelmi szövetség tárgyalásánál, ha ez továbbra is fenntartható leend, tüzetes megfontolást igényel, a két állam közvetett adóinak, illetőleg a monarchia határain belől történendő adómegtérítésnek megfelelő szabályozása. Általán ismert tény, hogy a lajtántuli országok és tartományokból sok oly gyártmány hozatik át hozzánk, melynek adója az osztrák kincstárba folyt, holott e czikkek nálunk fogyasztatnak el. Ezen eljárás ellenkezik a közvetett adók természetével, s érdekünket annál inkább sérti, mert az adót végső elemzésben mégis csak a fogyasztó fizetvén, mi kénytelenek vagyunk Ausztria javára folyton közvetve adózni. Oda kell tehát az első alkalommal hatnunk, hogy a magyar határokon ellenőrző vonal állíttassék fel, mert a közvetett adók iránti leszámolás Magyarország és Ausztria közt csak igy birand biztos alappal. Ezen vonal költségei nem lesznek szerfelett nagyok, felállításuk tehát pénzügyeink szempontjából is kívánatos, azon felül pedig nem ellenkezik a vámterületi egység eszméjével sem és biztos támpontot hazánk külforgalmának megitélésére csak egy ily vonal felállítása által nyerhetnénk.

A fennálló viszonyok hatalmánál fogva, ha egész terjedelmében jogilag nem is, de tényleg a bankkérdés megoldását szintén közös teendőnek kell elismernünk. Nemzetgazdaságunk haladásának követelményei közt első sorban ezen kérdés megoldása áll. Ez a fontos ügy rendezése azonban bizonyos tekinteten kivül nem hagyható előfeltételekhez van kötve s ezek teljesítése nélkül a bankkérdés megoldása nem birhatna azon jó következményekkel, melyeket attól különben méltán várhatni. A bankjegy nem más, mint látra és előmutatóra szóló utalvány, melyet valódi pénzben kell kifizetni, ha tehát egységes bankrendszert kívánunk meghonosítani, mindenek felett a pénz értékének folytonos ingadozását kell megszüntetni, vagyis a valutát kell helyreállítanunk. A valutát az államjegyek alakjában jelentkező közös függő adósság rontotta meg, ezt tehát vagy beváltani, vagy állandósítani szükséges. Miután pedig ez az 1867-diki egyezségben közös megállapodástól tétetett függővé, az Ausztriával való tárgyalások a bankkérdés megoldása előtt a valuta rendezése végett is mellőzhetlenek lesznek.

A valuta helyreállítása ma már nemcsak kívánatos, hanem nagyobb megerőltetés nélkül lehetséges is, mivel annak költségeit az állam érczpénzben eszközlendő fizetéseinél jó részben meg lehet takarítani. Az osztrákok szintén hajlandók az érték szabályozásához mielőbb hozzáfogni, azért e nemzetgazdaságunkra oly nevezetes müveletet a kedvező viszonyok felhasználása mellett mielőbb keresztül

kell vinni. Ezzel egyidőben lehetne a bankkérdést is megoldani oly formán, hogy a monarchia mindkét államában lehetőleg egyenlő szervezettel bíró két központi nemzeti bank állíttatnék fel, melyek az előleges megállapodások alapján a valuta rendezésének müveletét keresztül vinnék, s annak befejeztével készpénzben való fizetéseiket rögtön megkezdenék. — Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy a magyar nemzeti bank felállítása nem hiu ábránd s nem oly kívánság, melynek teljesítése a lehetetlenséggel volna határos. A jövő évben az osztrák jegybank privilegiuma lejár, a bankszervezet iránti tárgyalások tehát minél előbb megkezdendők s tőkések, meggyőződésem szerint, mindig fognak akadni, kik egy ily bank felállításánál szivesen részt veendenek, sőt nem lehetetlen, hogy a valuta helyreállításának költségeit nagy részben az uj bank is magára vállalná. — Földmivelésünk továbbá az ipar és kereskedelem mostani hitelviszonyai valóban szomoru jövőt helyeznek termelésünk számára kilátásba, ez alkalmat tehát nem szabad elmulasztanunk, hogy pénzügyünknek a mostaninál megbizhatóbb alapot teremtsünk. A bank felállításánál ezért különös gondot kellend arra fordítani, hogy az olcsóbb tőke előnyeiben az egész ország részesülhessen, s különösen szükséges lesz minden nevezetesebb forgalmi gyúponton kellőleg dotált fiókbankokat felállítani, hogy ezek a vidéki érdekeket előmozdíthassák. Ha e fiókok hálózata a teljesen indokolt óvatossággal, de nem szükkeblü fukarsággal állapittatik meg, akkor a bank felállításától mindazon előnyöket lehet várni, melyek különben a szabadbankok rendszerével szoktak járni. Ekkor remélhetjük, hogy a vidékenként alakuló földmives- és népbankok, s az oly kívánatos hitelegyletek közvetítésével a nép is olcsóbb pénz birtokába juthat, a rendszeres uzsorától megmenekül, s termelésénél a józanul használt hitel mindig nagyobb áldásait fogja élvezhetni.

Áttérek most belügyeink rendezésére, s az ezeket illető kérdéseket azon sorrendben fogom megérinteni, a mint azok a törvényhozó, birói és végrehajtó hatalom reformjára vonatkoznak. Miután ősi intézményeink mind átalakittattak már s a mai kor szellemének, valamint a szabadelvüség követelményeinek szem előtt tartása mellett ujból szerveztettek, a rendi alkotmánynak legutolsó maradványát, a felsőházat sem lehet mostani alakjában továbbra fenntartanunk. A felsőház hivatva levén a képviselő testület törvényhozási tevékenységét ellenőrizni, hogy annak eredménye mindig érett megfontolást, mindig kellő alapossággot tüntessen fel, mindenütt szükségesnek tartatik, s a monarchiában épp ugy, mint a köztársaságokban találkozhatunk vele. Nálunk sem lehet ennélfogva szó arról, hogy a felsőház fenntartassék-e vagy nem, hanem egyedül csak az iránt kellend tisztába jönni, miképp alakittassék át ezen intézmény. Az óhajok, melyek ez irányban eddig kifejezésre találtak, nagyrészt összhangzásban vannak, mert a felsőház szervezésénél általán a választás és kinevezés combinátiója tartatik helyesnek. Én is azon meggyőződésben vagyok, hogy a magyar felsőházban a nagyobb és közép birtok választottainak

és az Ő Felsége által kinevezetteknek kell helyet foglalni, mert ez által a magyar aristokratia közelebb hozatik a középosztályhoz, s tér nyilik számára, hogy törvényhozói szerepét közmunkássága által előbb kiérdemelje. Másfelől pedig a kinevezésnél a több ideig szolgált államférfiakra, a tudomány, művészet, ipar és kereskedelem szakembereire is különös figyelmet lehet forditani. A felsőház ily összeállitása annak tekintélyét csak emelné, a nép bizalmát megnyernők számára, s békés, nyugalmas időkben hathatós támaszul szolgálna a képviselőháznak; ha pedig netán a forrongások és szenvedélyek uralma ragadná meg a népet, a jól szervezett felsőház az egyoldalu elhatározást, a gyors és kellőleg meg nem fontolt intézkedéseket a nemzet jólétének és becsületének érdekében sikerrel ellensulyozhatná.

A birói hatalom szabályozása szintén szükséges lesz, s e tekintetben igen nagy hörderejű feladat vár az országgyülésre, mert sajnos hitelviszonyaink nem kis részben tulajdonithatók azon körülménynek, hogy igazságszolgáltatásunk nem felel meg most sem azon jogos igényeknek, melyek iránta a bel- és külföldön támasztatnak. Kétségtelen, hogy az igazságügy terén a legutóbbi három országgyülés alatt sok történt. Naponként éreznünk kell azonban, hogy mind anyagi, mind alaki törvényeink felette hiányosak. Nincs polgári törvénykönyvünk, mely személyi, családi és vagyoni viszonyainkat helyesen szabályozná, nincs büntető törvénykönyvünk, mely által a polgárok becsülete, az élet és vagyon biztonsága kellőleg védve lenne. Perrendtartásunk a visszaélések számára tárt kaput nyit, csődtörvényünk rendszerint a tömegeknek teljes felemésztését eredményezi, váltótörvényünk pedig nem egyez meg a másutt már életbe lépett ujabb eljárással, holott e tekintetben, ha forgalmunk gyors menetét és a külföldi tőke könnyebb elhelyezkedését ohajtjuk, a külfölddel való legnagyobb egyenlőségre kell törekednünk. — A bíróságok szervezetében is javitásokat kell tenni, a járásbiróságok hatásköre kibővitendő, de ezzel párhuzamosan a közjegyzői intézményt is fejleszteni szükséges, a törvényszékek száma alább szállitandó, a királyi táblát leghelyesebb volna megosztani és az ország néhány vidéki gyúpontjára áthelyezni. A hétszemélyes tábla, mint legfőbb itélő és semmisitőszék, egységes birósághoz visszaállitandó volna. Az eljárásra nézve véleményem röviden, hogy azt feltétlenül egyszerűsiteni szükséges, mert egyfelől a takarékosságot e részben is lehetőleg érvényesiteni kell, másfelől pedig a gyors igazságszolgáltatás is csak egyszerűsités által érhető el. Végre tekintélyes jogászok folyton sürgetik a szóbeliség általános behozatalát, hogy a nép könnyen, gyorsan és olcsón jusson az igazsághoz; ezen véleményt én is helyesnek és ennélfogva megvalósitandónak tartom.

A közigazgatás reformjára nézve két ellentétes iskola tanai állanak egymással szemben, mert míg sokan a központositást, addig mások a municipalis szervezetnek nemcsak fenntartását, hanem tágitását is kivánják. Véelményem szerint e tekintetben is a középut a leghelyesebb. Én azt hiszem, hogy gyors, pontos, lelkiismeretes és

ügybuzgó közigazgatásra van szükségünk, mert a törvényekben nyilvánuló nemzeti akarat csak így lehet valósággá. Ennélfogva a kormány tekintélyét a törvényhatóságok irányában biztosítani szükséges, de az önkormányzatot a személyekre szorítandó felelősség behozatala mellett mindazon ügyekre nézve, melyek szorosan a törvényhatóságokat mint ilyeneket illetik, továbbra is fenntartandónak vélem. E végből a tisztviselők élethosszra való választását, a házipénztár behozatalát, a megyék kikerekítését, az árvaügy és a rendőrség szabályozását kívánom. Azonkívül a közigazgatási ügyek kezeléséből akár a községek és megyék, akár a törvényhatóságok és a kormány, akár az egyesek és a közigazgatósági hatóságok, valamint az ezek közt felmerülő érdemleges, vagy illetékességi viták bírósági elintézése végett egy másult helyesnek bizonyult szervezetü közigazgatási törvényszék felállítását tartom szükségesnek. Közigazgatási szempontból kívánatosnak vélem továbbá az egyesületi jog, a honosodás, a rendőri eljárás törvényes szabályozását, valamint az urbéri maradványoknak, névszerint a regale: az italmérési, rév-, az uti és vásári vámszedési jogoknak méltányos megváltás utján eszközlendő rendezését. A nemzetiségek irányában a törvény által adott jogokat tiszteletben akarnám tartani, de miután abban nyelv tekintetében minden meg van adva, mit az ország nem magyar ajku lakosai méltányosan kívánhatnak, a további eredményeket nem tudnám a magyar államiság eszméjével megegyeztetni. A nemzetiségi törvény jóakaratu végrehajtása mellett azonban minden oly törekvésnek, mely annak szellemével ellenkezik, s melyek éle a magyar állam fennállása ellen van irányozva, erélyes megakadályozását és megtorlását csak helyeselnem lehetne. A közigazgatás általában szintén lehetőleg egyszerüsítendő, mert annak gyorsításán kivül belügyeink kezelésénél is csak így tehetünk megtakarításokat.

Az államháztartás egyensúlyának már idült baj jellegét felöltő megzavarása méltán aggodalommal tölt el minden gondolkozó és hidegen számító, de az ország iránt melegen érző hazafit. Az egyensúly helyreállítása azon sarkpont, mely körül jövőnk megfordul, e pontra kell tehát legfőbb figyelmünknek irányulni. Oly államnál, minő hazánk, melynek segédforrásai nem éppen kiapadhatlanok, mely bevételeinek biztosságával nem dicsekedhetik, a tényleges anyagi erőn tulterjedő költekezés, bármily hasznos beruházás legyen az különben, nagyon végzetes lehet. A takarékosság, az önmérséklet tehát napjainkban a legkívánatosabb és leghasznosabb polgári erény, a törvényhozónak és a kormányszéken ülőknek pedig legfőbb kötelessége az. Takarékosság kivántatik intézményeink fenntartásánál úgy, mint az uj intézkedések tételénél, takarékosság a közigazgatás, az igazságszolgáltatásnál, a pénzügyi és a jövedékek kezelésénél egyaránt. Az adók behajtása nézetem szerint, mint a sz. kir. városoknál már be van hozva, a törvényhatóságokra bizandó. Az egyenes és közvetett adók reformja, hogy a terhek igazságosabb elosztása folytán azok könnyebben legyenek elviselhetők, mulhatlanul szükséges. A válságos

pénzügyi helyzet a hátralékok beszedését kívánja, de a jövőben a behajthatlan hátralékok évenként leírandók, nehogy mint eddig, illusorius remények építésére szolgáljanak alapul, melyek a költekezési hajlamot egyre fenntartották. Az állam üzleti vállalatainak folytatását nem lehet helyeselni, azok tehát jobb idők beálltával a lehető legelőnyösebben eladandók. E részben mindazonáltal az államerdőkre és némely elég tisztességes jövedelmet nyujtó államjavakra kivételt szeretnék tenni. Névszerint nem tartom az államra nézve tanácsosnak, hogy csanádmegyei birtokait elidegenítse, mert ezek értékben egy pár jó termés és a közlekedési eszközök javítása után tetemesen emelkedni fognak, másrészt pedig kedvező alkalmul szolgálnak arra, hogy a józan bérleti rendszer végre nálunk is meghonosodjék.

A legujabban elrendelt kataszteri munkálatok befejezte után remélhető, hogy a földadó egyenletesebben fog a birtokosok által viseltetni, s egyesek, vagy az összeség méltánytalan tulterhelése nélkül tetemes bevételi többletet biztosítand az államkincstár számára. A vámszerződés előbb érintett módosítása szintén nem megvetendő jövedelmet helyez kilátásba. Kedvezőbb viszonyok beálltával pedig drága kölcsöneink olcsóbb járadékká lesznek átváltoztathatók.

Takarékosság és uj jövedelmi források nyitása, a meglevők ügyes felhasználása, az államkincstár érdekeinek a közgazdasági tekintetek szem előtt tartásával leendő erélyes érvényesítése és szakavatott, öntudatos pénzügyi politika követése mellett államháztartásunknak egyensúlya remélhetőleg nem sokára helyreállana. Ennek elérésére törekedni úgy a kormány, mint a törvényhozás minden tagjának szoros kötelessége leend.

A pénzügyek rendezése azonban állandó sikerre csak akkor vezethet, ha nemzetgazdaságunk minden ága, a földmivelés, ipar és kereskedelem, lehetőleg előmozdíttatik és fejlesztetik. Névszerint a föld- és erdőmivelés elősegítése a kisbirtokosok hitelügyének felkarolását teszi szükségessé. Sürgős a bánya- és erdőtörvény mielőbbi elkészítése is. Az ipar érdekei az 1872. évi VIII. t.-cz. megváltoztatását teszik mulhatatlanul kívánatossá; véleményem szerint a társulási kényszer, az iparos tanonczok megvizsgálása, a segédévek megállapítása, a segélyegyletek felállítása, a vásárügy szabályozása felette szükségesek. A kereskedelem, valamint a többi termelési ágak érdekében a kereskedelmi és iparkamarák szervezete reformálandó, hogy azok az ipar és kereskedelmi társulatokkal, másfelől pedig a földmivelési osztály felállítása után a megyénként létező gazdasági egyletekkel hozatván kapcsolatba, a nemzetgazdasági közvélemény képződésének tüzhelye és gyúpontjául szolgáljanak. A teljes nemzetgazdasági kamarák volnának hivatva az anyagi érdekekkel való tüzetesebb foglalkozást az értelmiség zömével megkedveltetni, hogy az lassanként létfeltételeinek közelebbről való megismerésére, a mainál egészségesebb társadalmi élet meghonosítására s a valóban lényeges dolgok nagyrabecsülésére térjen át.

A közlekedési eszközök javítása és az anélkül is drága vasutak

ügyének rendezése szintén elodázhatlan feladat. Első sorban erre vonatkozólag a vaspályák tervszerű csoportosítása, s a kormánynak a tarifákra való nagyobb befolyása biztosítandó. A vitelbér-politika életfontosságu érdekek intézését tartalmazza, s méltán megérdemli, hogy azzal a jövő törvényhozás tüzetesen foglalkozzék. A kamat-biztosítás mellett épitendő vasutak korszaka nálunk legalább egyelőre lejárt, vannak azonban vonalok, melyek az illető vidékek által rövid idő mulva mégis miden nagyobb veszély nélkül kiépithetők lesznek. A mult országgyűlésen több ily vaspálya lőn engedélyezve, azok példája nyomán másutt is hasznos szállító-pályákat lehet létesíteni, melyek az illető vidék gazdálkodását szerfelett előmozditának. Ilyen vonalnak tartom én az Aradról Battonyán át vezetendő pályát, melynek kiépítése egyrészt szükséges, másrészt a fennebb jelzett módon egy pár jobb év lefolyta után lehetséges is leend. — Itt még felemlitendő továbbá, hogy a közmunkaügy szabályozása az utak folytonos jókarban való tartása érdekében szintén kivánatos. E tekintetben nézetem szerint a munka természetben való teljesítésénél a megváltás előnyösebb lenne, mert a nép ugyanazon munkát fizetésért sokkal pontosabban teljesítené, s a váltságdijat tulajdonképpen mégis csak magának fizetné.

Létérdekü feladat a közoktatás előmozdítása is. A népnevelés ügyét mindenképp szükséges fejleszteni, mert ez valódi haladásunk egyik főfeltétele. E részben különös hangsulyt fektetek azonban a gyakorlati ismeretek terjesztésére, amiért több földmives-, ipar- és kereskedelmi iskola felállitását tartanám szükségesnek. Egyelőre az államkiadásokat szaporitanunk ugyan nem szabad, de amint az államháztartás egyensúlya helyre lesz állitva, az államnak e téren is meg kell ragadni a kezdeményezést, addig pedig mindenképp oda kell hatnia, hogy a gazdák, az iparosok és kereskedők társulatai a megélhetéshez szükséges ismereteket öntevékenység által lehetőleg terjeszszék. A társulatok és kamarák számára itt nagyon szép és hálás tér kinálkozik.

Az egyházak és az állam közti viszony megitélésénél én kizárólag az állam álláspontját foglalom el, és azt hiszem, hogy ezen viszony mielőbb szabályozandó lenne, mely alkalommal ki kell mondani, hogy az egyházak egymás közt és az állam irányában teljesen egyenlők, belügyeiket szabadon kezelik, önkormányzati joguk biztositatik, s ez csak a felügyelet szempontjából és csak annyiban szenvedhet megszorítást, amennyiben az az államfelségből folyó követelményekkel netán ellenkeznék.

A honvédséget én fenn akarnám tartani, de ennél épp úgy, mint a közös hadseregnél megtakaritásokat kell eszközölni. Erre kedvező lesz az alkalom akkor, midőn 1877-ben a békelétszám ujabb megállapitása kerülend szóba. Ezt a monarchia védképességének szem előtt tartása mellett lehetőleg csökkenteni szükséges.

Végre szólnom kell a battonyai választókerületnek helyi érdekeiről is. E kerületben daczára a föld termékenysége és a lakosság

közepes sürüségének, kevés ujabbkori intézmény található és több jelentékeny teendő várja az elintézést. A legfontosabb feladat most egy másodrendű vaspályának épitése, hogy a szállitással összekötött rendkivüli nehézségek végre elháríthatók legyenek. E részben az aradmegyei vasut szolgálhatna például s az érdekeltek öntevékenysége egy pár türhető év után létesíttethetné azt. A kerületben sem takarékpénztár, sem ilyennek fiókja, sem hitelegylet nem létezik, pedig ezen intézetek a termelést és a takarékosságot felette előmozditanák, s lehetővé tennék, hogy a nép filléreit kellő biztossággal mindjárt helyben hasznosíthatná, s nem adná más városbelieknek olcsón hitelbe, midőn azoktól csak drága kamatért kaphat nagy nehezen kölcsönt. Ezen intézetek, ha észszerüen igazgattatnának, az uzsorának leghatalmasb ellenszereivé válnának.

A vadvizek levezetésére itt a Száraz Érben meg van a természetes meder, ennek szabályozása azonban most egy ideig még alig várható. Itt van még a telepitvényesek ügyének végleges rendezése és más kisebb-nagyobb fontosságu feladat, melyekkel e kerület leendő képviselőjének tüzetesebben kellend foglalkozni, mert az én nézetem szerint a képviselőnek a kerület iránt nemcsak az országgyülésen, hanem otthon is vannak kötelességei: az ő hivatása irányt adni a politikai és gazdasági véleményeknek, vezetni a népet, hogy az a jóléthez és szellemi gyarapodáshoz vivő utakat minél könnyebben feltalálhassa. Az öntevékenységnek ezentul mindig nagyobb jelentőséget kell tulajdonitanunk, mert valóban csak saját magunk erejével haladhatunk. Ily törekvés iránt kedvet kelteni a népben, a jobb szellemnek utat törni, saját egyéniségét mintegy közölni a lakossággal, ez természetes feladata a képviselőnek, kinek neve általán »honatya«, mennyivel inkább kell tehát a kerület és a nép atyjának lennie.

És most végül engedjék meg, hogy ennyi tárgy felemlítése után végre csekély személyemről is mondhassak egy pár szót, s még egyszer megköszönve lekötelező szives jóakaratukat és az érdemem feletti megtisztelteltetést, biztosithassam Önöket, miképp engem eljárásomban sem beteges hiúság, sem helytelen csillogási vágy, sem bűnos haszonlesés nem vezérel. Egy ambitiom van csupán, s ez azon törekvésben nyilvánul, hogy feladatomnak mint ember és polgár minél nagyobb mérvben megfelelhessek. A nép embere kivánok lenni, mert hajlamom és eddigi tanulmányaim egyiránt a nép képviselőinek munkaköréhez vezetnek. Ismerem én e társadalmi szerep nehézségeit, tudom, hogy a közpályán híven küzdők számára kevés illatos virág terem, de tudom azt is, hogy a társadalom szervezetében ily emberekre szükség van, ezen feladatra is kell valakinek vállalkozni, ha annak megoldása nem is könnyű, ha jutalma rendesen nem is az elismerés szokott lenni. Daczára azonban ezen nehézségek ismeretének, az én elhatározásom e részben mégis komoly, eltökélésem teljesen átgondolt, mert van e pálya küzdelmeiben azokra nézve, kik az életet magasabb szempontból szeretik felfogni, valami lélekemelő s ez nem

más, mint az a tudat, hogy a legszebb és legnagyobb emberi feladatok teljesítéséért küzdöttünk, s kötelességünknek e nehéz munkakörben erőnkhöz képest híven, igazán, önzéstelenül meg is feleltünk.

7. Helytelen gazdasági politikánk és a közgazdasági miniszterium ügykörének beosztása.

El nem mondott képviselőházi beszéd, mely a címben foglalt követelést a pártonkívüliek köre legelőbbkelő tagjainak támogatása mellett fejtette volna ki a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium költségvetése felett 1879. évi március hó 11-én megindult vitában, ha az ellenzéki egyöntetű eljárás szempontjának felvetésével a beszédet követő határozati javaslat szövegezésébe Szilágyi Dezső, az akkori egyesült ellenzék egyik vezére, bele nem avatkozik. Míg e felett a felszólalni kívánó vele a folyosón tárgyalt, addig a képviselőház jegyzője nevét felolvasta, de nem levén jelen, szólási jogától elesett, mivel az egyes tárczák ügyköréhez a kifejlődött gyakorlat szerint általánosságban csak a czímnél lehetvén beszélni, nézeteit e tárgyról azon alkalommal már nem adhatta elő.

T. H.! A kereskedelmi miniszter úr éppen most hallott beszéde csak megerősített azon hitemben, mely szerint a jelenlegi tisztelt kormánynak magasb szempontokból kiinduló és a távolabb jövőre is kihatható közgazdasági programmja nincs, mert ha lenne, a tisztelt kereskedelmi miniszter ur bizonyára nem mulasztotta volna el, hogy azt velünk megismertesse, vagy legalább nagy vonásokban bemutassa azon concrét javaslatokat, melyeket közgazdaságunk hathatós emelése végett a kormány nevében majdan e ház elé kiván terjeszteni. Feszült figyelemmel hallgattam végig előadását, de a megnyugtató közgazdasági politikának elemeit nem voltam képes abban felfedezni, pedig azok után, miket országszerte ismert körrendeleteiben megirt, és azok után, miket a költségvetés általános tárgyalása alkalmával mondott, méltán várhattuk, hogy ezuttal nem fog pusztán szavakra szorítkozni, hanem világosan körvonalozott munkatervének bemutatásával az általa nekünk képviselőknek annyira ajánlott tettek mezejére fog átlépni. A tettek nyomait azonban sajnálattal nélkülözöm ezen beszédében is, pedig tökéletesen egyet értek vele abban, hogy nekünk ilyenekre, nem pedig szavakra van szükségünk, melyekben csakugyan bővelkedünk. De a hallottak után most már valóban nem is tudhatom, hogy tett alatt tulajdonképen mit ért a tisztelt miniszter úr. En nem hiszem, hogy ő azt kivánná, miszerint a parlament a végrehajtó hatalom feladatába avatkozván, a kormány teendőit végezze. Sőt e részben a törvényhozás közreműködésétől is idegenkedik, mert hiszen ő volt az, ki a parlamenti bizottságok eszméjét éppen ettől való félelmében annyira ellenezte. Vegyük azonban a

legelfogadhatóbb esetet, és akkor képviselői tett alatt a tisztelt miniszter úr nem érthetett mást, mint azt, hogy a képviselők ne csak a negatio, vagy egyszerű igenlés terén maradjanak, hanem eszméiket, ha ilyenek vannak, adják nyiltan elő, hogy azok itt a közügy javára értékesíthetők legyenek. Én ezen eljárást a képviselőknél és provocálását a kormány részéről csak helyeselhetem, de őszintén megvallom, a jelen esetben attól tartok, hogy ezen eljárás sem fog sikerre vezetni, mert a tisztelt kormány a ház ezen oldaláról jövő javaslatokat már a priori bizalmatlansággal fogadja.

Felszólalásom által főleg kettőt óhajtanék elérni. Be akarom bizonyitani először is azt, hogy a földmivelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszteriumot, mivel mostanáig feladatának kielégitőleg nem tudot eleget tenni, szellemben és hatáskörében egyaránt reformálni kell. A második pedig, a mit bebizonyitani kivánok, az, hogy a jelen közgazdasági iránynál okvetlenül helyesebbet kell feltalálnunk, és hogy ezért bizonyos nagy horderejű intézkedések már most is teljesen halaszthatlanokká váltak. Az első tárgyra vonatkozólag el kell ismernem, hogy a közgazdasági miniszterium átvétele óta a kereskedelmi miniszter úr folyton igen sok jó akaratot tanusit; de engedje meg, hogy nyiltan kimondhassam, miképp ezen jóakaratának valamely elvitázhatlan, kézzel fogható bizonyitékát mind e pillanatig még nem adta. Igaz, költségvetése a kormányba léptekor már készen volt, működése is csak néhány hónapja tart még. Ez mindenesetre figyelmet érdemel; azért én ez alkalommal nem is az ő eljárását kivánom birálat alá venni, csak mint tényt akartam egyszerűen constatálni, hogy azon állapoton, melyben a kereskedelmi tárczát átvette, minden jóakarata mellett ő nem változtatott semmit sem. Pedig én azt hiszem, hogy ezen állapoton változtatni nagyon szükséges; azt hiszem, hogy miután államiságunk és anyagi jólétünk egymással szorosan összefüggő, mondhatnám correlat fogalmak, azon eltűnőleg csekély, alig érezhető hatással, melyet működése nyomán eddig észleltünk, a kereskedelmi miniszterium nagyfontosságu feladatának ezentul, a sokkal súlyosabbá vált viszonyok között megfelelni még úgy sem leend képes, mint ezelőtt. E miniszterium különben, s azt hiszem ezen állitásom valóságát a volt kereskedelmi miniszter urak sem fogják kétségbe vonni, eddig még minden kormánynak mostoha gyermekét képezte. E tárcza fontossága csak elvben ismertetett el, a gyakorlatban pedig úgy bántak vele, mintha azt fölöslegesnek, vagy legalább is másod jelentőségűnek tartanák. Hollott minden tulzástól távol vagyok, midőn azt mondom, hogy azon nagy horderővel biró munkásság, melyet e tárcza viselőjének kellene kifejteni, a napi szükségek kielégitésére hivatott többi tárczák létfeltételeit van hivatva bíztositani, mert közigazgatás-, pénz-, had-, igazságügy és közlekedés, — mint azt mi már keservesen érezzük — csak bajokat idéznek elé, ha a társadalom biztos alapja, a közjólét is hiányzik; a cultura pedig akkor oly szellemi irányokat teremt, minőket a civilizálatlan népek szerencséjökre nem ismernek, melyek

tehát az ő egyéni és családi boldogságukat feldulni, erkölcseiket megmételyezni és az állam alapját oly leleményes módon, mint másutt, aláásni nem képesek. A tömegnyomor, mindnyájan tapasztalhatjuk, ijesztő mérveket kezd nálunk ölteni. Ez magában véve is rendkivül nagy baj, de bajainknak még nem legnagyobbika, mert a demoralisatio terjedése annál sokkal közvetlenebb veszély. Ezt pedig sem a vallás, sem a tudomány, sem a parlamenti ékesszólás, vagy taktika fegyverei nem képesek elháritani, hanem egyedül azon nagy és általános hatásu erkölcsi erő, melylyel kizárólag az anyagi jólét rendelkezik. A közjólétnek ezen országban törvényeink szerint legfőbb előharczosa a közgazdasági miniszterium lenne; gondoskodni kell tehát e miniszterium helyes vezetéséről, gondoskodni kell munkakörének helyesebb beosztásáról, és a munkásságához megkivántató anyagi segélyben is mulhatatlanul részesiteni kell azt.

Az anyagi segédeszközöket e tárczától megvonni nem lenne tanácsos, mert abban véleményem szerint is igaza van a pénzügyi bizottságnak, hogy beruházások nélkül alig lehet valamit komolyan kezdeni. Azonban mi a közgazdaság emelésére sem áldozhatunk sokat, mert a kinek nincs, annak életét is csak a legközönségesebb élelmi szerekkel szabad tengetnie. De élni és táplálkozni végre is csak mindenkinek kell, és addig, mig teljesen tönkre nem jutott, a mi ily értelemben nézetem szerint nem valószinű, annyival a magyar államnak is mindig birni kell, hogy közgazdaságának élet működését, habár a legközönségesb eszközök alkalmazása mellett is, folyton fenntarthassa. — És miután a józan észjárásnak bizonyos logikai egymásutánja van, ez pedig mindig időt vesz igénybe, ha a termelési ágak előmozditásánál a valóban észszerű sorrendet meg tudjuk tartani, hamarjában nem is lesz szerfelett nagy összegekre szükségünk. De bátor vagyok azon nézeten lenni, miképp az mégis abnormis dolog, hogy egy kiválóan földmivelő állam harmadfél száz milliós költségvetésbe a gazdaság különféle ágainak emelésére csak 50000 forintot és ne többet vegyen fel. Ha e miniszterium feladatának nem mást, mint a közgazdaság feletti főfelügyeletet és a tényleges buzditást ismerjük is el, a felhozott tétel oly csekély, hogy annak segitségével a kormány a közgazdasági érdekek iránti jóakaratát sem képes egy állam méltóságát és befolyását megillető módon tanusitani. Mert, ha e miniszterium, mint az eddig gyakran történt, csak kenetteljes szép szavakkal hirdet igazságokat, melyeket különben is tud mindenki, s ha buzdító ékes tanácsainak közvetlenül felfogható módon is nem tud nyomatékot adni, akkor könnyen nevetségessé teszi az államhatalmat, melyet mindig lehetőleg tiszteletben kell tartani, és melynek tekintélyére károsabb alig lehet valami, mintha akár a szellemi, akár az anyagi tehetetlenség mezében tüntetjük fel azt.

És a kormány ezen tevékeny jóakaratára igen nagy szükség is van, mert földmivelésünk a világforgalmi viszonyok ujabb alakulása

mellett, ha ezek meg nem változnak, a mire pedig vajmi kevés a kilátás, szükségképp kiszámíthatlan hatású válságnak megyen elébe. De ezen forgalmi áramlattól eltekintve is, már maga a gabonatúltermelés, az állattenyésztés elhanyagolása, a közönség indolentiája és elzárkozása minden józanabb gazdasági eszme elől, megfontolásra méltó veszélyeket rejt magában. A rossz gazda nálunk drágán termel, a rossz közlekedési berendezés drágán szállít, a rossz kereskedelmi szervezet pedig elzárja tőlünk a nagyobb művelt államok fogyasztó közönségét. Hiszen még egyetlen biztosnak vélt vevőnk, Ausztria, is kezd másfelé tekintgetni, mert Magyarországra csak addig van szüksége, míg annak drágán adhat el és olcsón vásárolhat tőle, a mit természetesen annál biztosabban tehet, minél szorongatottabb gazdasági helyzetbe juttatja ezen államot. Mind ezekhez klimánk végletessége is járul, mely minden évben rémítő csapásokat mérhet reánk, s ezek annál félelmesebbek, mert tökéletesen védtelenül állunk előttök. Ezen rengeteg bajokkal szemben mit tesz a kormány? Foglalkozik-e azok lényegével, gondol-e arra, hogy ezen veszélyek tényleg bekövetkezhetnek, keresi-e azon eszközöket, melyek alkalmazása ama bajok hatásától megóvhat bennünket, vagy a melyek legalább ezen hatást enyhiteni volnának képesek? A kereskedelmi politikának azon követelményei, melyeket csak tökéletesen ismert külforgalmi adatok birtokában lehet megállapítani, a jobb vasuti tarifa politika, melyre a kereskedelmi miniszternek okvetlenül befolyással kell birni, az alföldi vizhiány és vizbőség szabályozásának kérdése, valjon gondjai közé tartoznak-e mindezek? Bajos megmondani. Én legalább nem hallottam, és azt hiszem, nálam beavatottabbak sem tudnak oly intézkedésekről valamit, melyekből magasb gazdasági conceptiókra lehetne következtetni. Azonban igazságos kívánok lenni, s mindazon mulasztásokért, melyeket a miniszterium elkövetett, nem akarok csupán egyeseket felelősekké tenni.

A tisztelt miniszter urtól sem azt veszem most rossz néven, hogy eddig még valami nagy dolgokat nem művelt, hanem igen is felrovom neki azt, hogy nem volt erkölcsi bátorsága olyasmit határozottan kérni a háztól, a mire, ha feladatát csakugyan komolyan veszi, okvetlenül szüksége lesz. Mert hogyan is tehessen ezen miniszterium valamely bátrabb lépést, ha az említett czélokra mindent összevéve csak 50000 forintja van, a miből még általában is sok mindenre költvén, gazdasági tanulmányokra alig marad egy pár száz forintja, mert annyi a kérvény az ország minden vidékéről, hogy azok legnagyobb részét is el kell utasítania. Ezen tétel egy nagy felkiáltó jel, melynél a törvényhozásnak meg kell állani, és azt hiszem itt az ideje, hogy jóvá tegye azt a hibát, melyet öt vagy hat évvel ezelőtt Magyarország egy földmivelési minisztere, kinek hamvai különben nyugodjanak békével, akkor követett el, midőn megengedte, vagy, ha jól vagyok értesülve, maga ajánlotta, hogy ezen eredetileg 100,000 forintban megállapított tétel annak felére szállíttassék alá. Minden tekintetben helyes eljárás lenne, ha a képviselő

ház az országos gazdasági egyesület azon kérelmének, mely a gazdasági ágak emelésére szánt tételnek 150,000 frttal való emeléséért esedezik, a fontos és valóban közérdekű úgy iránti figyelemből kedvezőtlen pénzügyi helyzetünk daczára hosszabb vonakodás nélkül helyet adna. — Ezen emelésnek a gazdasági egylet által felhozottakon kivül még más czélját is látom, legelső sorban azt, hogy e tétel gazdasági bajaink kikutatásának és tanulmányozásainak kiadásait legyen hivatva fedezni.

Mint a földmivelés előmozdításával, ugy, vagy talán vagyunk még rosszabbul az iparéval és kereskedelmével is. Ezen szintén fő termelési ágak ápolására a költségvetés nem egészen 35,000 forintot tartalmaz, de a mely összeggel szemben 15,400 frt rendes bevétel is szerepel e czimen, az állam tehát iparra, kereskedelem- és külkereskedelemre mindössze alig költ valamivel többet 19,000 forintnál. — Nehéz itt, t. h., azon kifakadásoknak, melyek az állam ellen a közönség körében történnek, hogy t. i. a polgároktól sokkal többet vesz, mint amennyit azoknak szolgálatokban teljesit, fenntartás nélkül igazat nem adni. Azonban recriminátiókkal éppen itt nem megyünk messzire, ennélfogva én azon reményben, hogy a közoktatási tárczánál iparoktatási czélokra felvett — és remélem megszavazandó — 25,000 forint oly üdvös kezdeményt képezend az ipar előmozdítása érdekében, melyet nem sokára hasonló folytatás fog követni, ezen tételhez most nem szólok bővebben. — De ha az iparnak anyagi segélyt nem adhatunk, legalább erkölcsi támogatásban kellene azt részesíteni. Ezen támogatás úgy sem irányulhat valamely erőteljes ipari mozgalom teremtésére; ezt a kiegyezés, fájdalom, lehetetlenné tette; hanem legalább arra kellene törekednünk, hogy a multban kifejlődött iparágaknál megmentsünk annyit, amennyit még megmenteni lehet. A gyáriparról ezuttal nem beszélek, hanem igen is szólnom kell a kézmüipar szükségeiről, melyek iránt a kormány sokkal kevesebb érdeklődést tanusit, mint amennyit azok valóban megérdemelnének. Nem akarok hosszas fejtegetésbe bocsátkozni, csak egyszerűen constatálom azon tényt, hogy más egyéb körülmények között, melyeket azonban én korántsem kicsinylek, a nem nekünk való ipartörvény hatása alatt a kisipar szerfelett sokat szenved. Ezt feltétlenül be kell ismerni mindenkinek, ha tudja, hogy azon törvény az iparosztályból a rendet és fegyelmet tökéletesen számüzte. Nagyon vastag és élénk szinezést kellene használnom, hogy azon állapotot, melyben az iparososztály nálunk tengődik, élethiven ecseteljem. Ezen állapotra azonban élénk világot fog vetni egyetlen egy adat is, melyet saját tapasztalataimból vagyok bátor idézni. Egy négy megyéből álló kamarai kerületben, a hol körülbelől 9000 egyén foglalkozik önállóan iparral, csupán egy évben, 1876-ban, 1450 új iparos lépett fel, mig az év végével a létszám a mult évihez képest semmiféle változást sem mutatott. Mi következik ebből? Az, hogy egy év alatt ama kerületben 1450 régi iparosnak, vagyis a létszám több mint 16%-nak kellett annyira tönkre menni,

hogy még az adójegyzékekbe sem voltak iparosokként felvehetők. Az az állapot, mely ily mérvű hullámzást tüntet fel, egészséges egyáltalán nem lehet, és a hol ilyenek történnek, ott rendkivüli bajoknak kell lenni, mert az emberek csak a tűrhető foglalkozást sem szivesen cserélik fel ujjal. Ezen beteges hullámzást az 1872. évi ipartörvény a maga korlátlan szabadságával nagy mérvben előmozditja. Ennek módosítását már évek óta az egész ország sürgeti, és azt a pénzügyi bizottság is érdemesnek találta arra, hogy általános jelentésében szükséges voltát, sőt az adózási viszonyokra is befolyással birható hatását különösen kiemelje. És a miniszterium mit tesz ezen általán érzett szükséggel szemben? A tanulmányozás örve alatt folyton késlelteti a dolgot, holott azt az ország közvéleménye ritka egyértelműséggel már tisztába hozta, s az annyira meg van érve, hogy a képviselőház is a mult év junius havában utasításul adta a kormánynak, miszerint a végmegoldást előkészitendő, tanács- kozmányt hivjon egybe, és azután mielőbb javaslatot terjeszszen a törvényhozás elé. A miniszterium azonban sajnos a ház ezen egyszerű és könnyen kivihető utasításának mind e mai napig nem tett eleget. — Az ipartörvénynyel szorosan összefügg az 1868. évi kereskedelmi és iparkamarai törvény is. Ennek czélszerütlenségét még 1871-ben Szlávy József akkori kereskedelmi miniszter ur egy enquête által kimondatta. A törvényt módositó javaslat nemsokára el is készült azóta annak előterjesztését az ország minden részéből egyre sürgetik. Azt hiszem, az ily sürgetések már meglehetős levéltárt képeznek; hatással azonban nem dicsekedhettek, mert e kérdés jelenleg megoldásához egy lépéssel sincs közelebb, mint 1871-ben volt. Különben a kamaráknak, valamint a gazdasági egyleteknek a kormány egyáltalán nem tudja hasznát venni. Amazok a törvény értelmében egészen alá vannak rendelve, közvetlenül veszik és tartoznak teljesíteni utasításait, ezek pedig az illető vidék és az ország közérdekének szolgálatára önként vállalkoznak. Szervezete sem az egyik, sem a másik intézménynek nem helyes, de a mostani organisatio mellett üdvösebb tevékenységet főleg azért nem fejthetnek ki, mert ennek éltető eleme, a buzdítás és megbizható vezetés hiányzik. Mind a kamarák, mind a gazdasági egyletek régóta szorgalmazzák, hogy az általok képviselt fontos érdekek körüli teendők megvitatása s a helyesebb munkarend és eljárás megállapítása végett a miniszterium egyetemes tanácskozmányokat hivjon egybe. Tehát maga a közönség és gazdasági organumai érzik a bajt, eltalálják a helyes utat, melyet annak fokozatos elháritása végett követni kellene. És a kormány? Az nemcsak maga semmit sem kezdeményez, hanem a kormányzottak ezen spontán vélemény- és akaratnyilvánitását sem veszi figyelembe. Pedig oly országban t. h., mely már geografiai és közjogi helyzeténél fogva is felette bonyolult közgazdasági viszonyok közt él, ahol ezek másutt kétségtelen követelményei iránt a legeltérőbb nézetkülönbség uralkodik, ott a gazdasági érdekek autonom képviseletére több gondot kellene

fordítani, s ha a bajok megismerését maga a közönség saját közreműködésének felajánlása mellett szorgalmazza, az ily felette örvendetes jóakaratot a kormánynak oly merev módon, mint azt teszi, nem volna szabad visszautasítania. — A kereskedelem érdekei iránt sem tapasztalunk több figyelmet. E részben csak egyet emelek ki, a statisztikai adatok hiányos gyűjtését. A vámügyi vitában az országos statisztikai hivatal által gyűjtött külforgalmi adatokat a kormány megbizhatlanoknak jelentette ki, pedig azok a valósághoz nagyon közel jártak, és mégis nem a régi, rossznak mondott rendszerrel hagyott fel, hanem egyszerüen az egész adatgyüjtéssel, s valóban a külforgalom adatait évek óta nem is gyűjteti már. Kénytelen vagyok ezt igen nagy mulasztásnak tekinteni, mert minő kilátásaink lehetnek gazdasági érdekeink sikeres megóvására, ha most idejekorán komolyan nem készülünk. Hasonló esetet többet, sokat tudnék felsorolni, de részletek előadásával nem akarom a tisztelt ház türelmét próbára tenni, a mondottakat is csak azért említem fel, hogy azon eljárást, mely a kereskedelmi miniszteriumban hagyományos, kellőleg illusztráljam. Azokból kiviláglik, hogy az egyes termelési ágakat nemcsak megfelelő anyagi segélyben, hanem még a legközönségesebb ápolásban sem részesitjük, holott ehhez sem nagy pénzáldozat, sem nagy elhatározás, csupán egy kis jóakarat és a kevésnél valamivel több szakismeret szükséges. Én ezen lanyha, a felelősség élénk tudatáról éppen nem tanuskodó eljárást két körülménynek tulajdonítom. Először annak, amit már az előbb is bátor voltam kiemelni, hogy a kereskedelmi miniszterium eddig még minden kormánynak a szó szoros értelmében mostoha gyermekét képezte. Másodszor pedig annak, hogy hatásköre nincs a mi gazdasági viszonyaink szempontjából helyesen megállapítva, mert több oly teendőt ölel fel, mely nem oda való, és többet nélkülöz, mely határozottan oda tartoznék, és mely a többi teendők intézésére csak kedvező, mert hatályosbító befolyással birhatna. — A mi az első körülményt illeti, tudjuk, miképp legalább eddig nem engedték, hogy egy-egy miniszter a gazdasági ügyek vezetésébe félig-meddig beleokuljon, s amint ebben és a parlamentaris életben egy kis ügyességet tanusitott, rögtön más tárczához léptették elő, mert hiszen ezen boldog országban a nemzetgazdasági ügyek vezetéséhez úgy is mindenki ért. De ha ezen munkakörben legalább külön munkás állott, az erre még szerencsének volt mondható, mert bekövetkezett oly idő is, midőn e tárcza éveken át egy másik függelékét képezte. Ehhez járult, hogy a kereskedelmi miniszter parlamenti kormány tagja, kinek a válságokban gazdag személyes és és egyéb politika sokkal több bajt és gondot szerez, mint miniszteriumának dolgai. A parlament, a bizottságok, a klub, a representatiok, a halaszthatlan — főleg postai és távirdai — folyó ügyek teljesen igénybe vették őt. Többször talán tanulmányozott is, csak egyre, a közgazdasági reformokra, valódi tettekre nem volt ideje. Azonban én ezért külön senkit sem kárhoztatok, mert tudom, hogy parlamenti kormány-rendszer mellett a miniszter a részletes szakdolgokkal

úgy, mint kívánná és kívánatos lenne, nem foglalkozhatik. Ez lényegileg sehol sincsen másképpen. De egy lényeges különbség köztünk és más országok között mégis van, és pedig az, hogy ott a szakminiszterek idejét a politika-csinálás nem veszi annyira igénybe, s hogy a munkát és munkaidőt jobban tudják beosztani, mint nálunk. — A másik körülmény, melynek a közgazdasági ügyek sikertelen vezetését tulajdonítom, éppen a munkakör helytelen beosztásában rejlik. Én azt hiszem, hogy gazdasági érdekeink felkarolása külön földmívelési miniszterium felállítását sem kívánja. A termelés mindhárom ága nagyon jól megfér egymás mellett, sőt a néha egyben-másban látszólag nyilvánuló érdek-ellentétek eloszlatása és a természetes összhang létesítése azok legmagasb foku képviseletének egy kézben való egyesítését kívánatosnak tünteti fel. De ezen összhangzatot más, teljesen heterogen tárgyak gondozásának nem szabadna megzavarni. A közgazdaság ápolása magában is elég fontos feladat, azért én nagyon visszás dolognak tartom, hogy a kereskedelmi miniszter alá legyenek a posta, távirda, a rév- és tengerészeti ügyek, továbbá a zálogházak rendelve, holott azok földmívelési, ipari és kereskedelmi jelleggel egyáltalán nem birnak. A posta értékesb dolgokat szállit, a távirda anyaghoz nem kötött hireket továbbit, közlekedési természetök tehát, valamint a a réveké és a tengeri hajózásé is nézetem szerint kétségtelen. Én ennélfogva azt gondolom, hogy sokkal célirányosabb lenne, ha ezen functiok ellenőrzésétől a közgazdasági tárcza viselője felmentetnék, s ha ezzel a hasonnemű közlekedési és pénzügyekkel már amúgy is foglalkozó közlekedési és pénzügyminiszterek bizatnának meg. Ennek keresztülvitele nagyobb nehézségekbe alig ütköznék, és úgy vélem, hogy minden ügycsoportra, a közgazdaságira és a többiekre nézve is, ezen változtatás csak előnyös lenne. Vannak ellenben t. h., oly teendők is, melyekkel most más miniszterek vannak megbizva, de amelyeket a dolog természete szerint legtöbb haszonnal nem azok, hanem a közgazdasági miniszter intézhetne el. Ily teendőknek tartom én az államjavak és államerdők kezelését, mely nézetet azonban kissé indokolni szükséges.

Azon fiscalis szellem, mely összes pénzügyi rendszerünket áthatja, az államjavak kezelésénél is jelentkezik. Az állam ezen jószágokból most minden áron csak hasznot húz, de a jövőre alig van tekintettel, mert azon hasznot, melyet a kincstár egyszer megragad, akár van gazdaságilag hozzá joga, akár nincs, mint a holt kéz, nem akarja többé kibocsátani. Hogy ezen latifundiumokkal az oly országnak, melynek azok tizenketted részét képezik, a pénzügyiektől különböző más czélokat is kell szemelőtt tartani, hogy annak mint legnagyobb gazdának a gazdálkodás javitására is tényleg közre kell működni, arról a mi pénzügyi közegeink előtt beszélni sajnálatra méltó optimizmus lenne. Pedig a pénzügyminiszterium ezen jószágokkal valóban rabló gazdálkodást folytat. Minden elfogadható rendszer nélkül húz azokból néha igen tetemes jövedelmeket, melyek nagy részét azonban a rossz kezelés emészti meg, és

nem látszik attól tartani, hogy e birtokok nem sokára részint kevesebbet fognak hozni, részint a lakosság egy nevezetes részét, mely azokat becsülettel bérli, tönkre juttatja. — Nem azért emelek én szót, hogy bárki, vagy bármely osztály az állam rovására jogosulatlan előnyben részesüljön, hanem elsősorban a kincstár érdekét kívánom megóvni, midőn azt akarom, hogy birtokai a becsületes bérlőkre veszélyesekké, azaz folyton értéktelenebbekké ne váljanak. Másfelől azonban én az államjavakban a mi viszonyaink közt nemzetgazdasági tényezőt is látok, melynek segitségéről bizonyos kívánatos czélok elérhetése végett lemondanunk nem szabad. Ily czélnak tekintem én a távolabb jövőben az ujabb telepités kérdését, és a közelebb jövőben egy tekintélyes bérlő-osztály megteremtését, melyre nemcsak az államnak, hanem a magán-birtoknak is szüksége van. Az államnak szüksége van egy ily bérlő-osztályra azért, hogy nagy terjedelmű jószágait mindig tisztességes kezekre bizhassa, és azért, hogy ha azoktól majdan meg kell válnia, ez által a magyar birtokos osztályt, melynek sértetlen fennállását állami és nemzetiségi szempontból én is főkivánalomnak tartom, idegen elemekkel ellensúlyozni ne kényszerüljön, sőt ellenkezőleg a birtokosokká válandó bérlőkkel ezen osztályt tetemesen erősbithesse. — A kincstár évtizedekkel ezelőtt tett is ilynemü kisérletet, de az egyoldalusága miatt sikerre nem vezethetett. A kormány ezután a helyett, hogy az általán rossznak bizonyult rendszeren javitani igyekezett volna, egyszerüen felhagyott minden ilynemü törekvéssel. Rövid időre köt bérszerződéseket, a bérlők tulajdonságai tekintetében nem nagyon válogat, azért ezek sok esetben olyan gazdák is, hogy kezeik közt az állam birtokait megnyugvással nem szemlélhetem.

Az erdőknél ezek természetének megfelelő módositás mellett ugyanazon helytelen iránynyal találkozik. Ezeket az állam sok helyen nemcsak pusztulni engedi, hanem tényleg maga is pusztitja. De nem elemzem azon minden gondolkozóra kellemetlenül ható részleteket, melyekről, ha valamely erdőhivatalba, vagy csak valamely nagyobb kincstári erdőbe, legalább az alvidéken, de azt hiszem másutt is, betekint, mindenki könnyen meggyőződhetik. Pedig az erdők jövőjét már csak éghajlati szempontból is az állam biztositani tartozik. Igaz, ezt részben egy észszerű erdőtörvény által is el lehet érni, de meggyőződésem szerint a mi közigazgatásunk mellett csak is részben, ennélfogva éppen azért, hogy az alkotandó erdőtörvény legalább az ország egy részében szigoruan végrehajtassék, az államnak erdőit elidegeniteni nem szabad, sőt ellenkezőleg azokat jól kezelni és gyarapitani szükséges. — A mondottak után önként felmerül itt az a kérdés, hogy ha már földmivelési miniszteriumunk van, melynek elegendő pénzt nem adhatunk, hogy a mezőgazdaság érdekeit nagyobb beruházások által közvetlenül is előmozditsa, és ha az államjavak a mostaninál csakugyan gondosabb kezelést igényelnek, nem tanácsos-e ezek igazgatásával éppen a földmivelési minisztert megbizni? A pénzügyi tárcza helyes kezelése különben is igen

nagy feladat, s a pénzügyminiszter gondoskodását különben is felette sok és az államjavak igazgatásánál mindenesetre sokkal fontosabb tárgy veszi igénybe. Ez okból azt kell tartanom, miképp nemcsak az államjószágokra, nemcsak a közgazdaságra, hanem magára az adóügyre és pénzügyminiszterre nézve is csak előnyös lenne, ha az általam szóba hozott változtatás keresztülvitele lehetővé tétetnék.

A második tételem az volt, hogy a közgazdasági politikának a jelenleginél okvetlenül határozottabb alakot és irányt kell adni, továbbá, hogy ennek elérhetése végett az intézkedés már most sürgősen szükséges. Azonban ezek bővebb indokolását a mondottak után nem tartanám helyén levőnek, annál kevésbbé, mert ugy az általános, mint a részletes vitában különben is ezt igen sokan szorgalmazták már. És még csak azt jegyzem meg, hogy helyes közgazdasági politika nélkül minden kormánytevékenység félszeg, mert nincs olyan súlypontja, mely annak nyugodt, öntudatos folytatását lehetővé tenné, s hogy ily politika nélkül a kormányzás, bármily erélylyel gyakoroltassék is, egyideig könnyen megbénul, mert soha sem lehet tudni, hogy ezen erély az anyagi bajokon hol törik meg és mikor hanyatlik alá. A kormány tevékenységében a nemzetgazdasági tényező hatásának nálunk a t. kereskedelmi miniszter ur közvetitése által kellene érvényesülni. Az ő legfőbb feladata, hogy a nemzetgazdasági érdekeket mindenkivel és igy a kormány többi tagjaival szemben is megvédje. De kérdem, vajjon miként teljesitse ő ebbeli hivatását, ha azok követelményeivel maga sincsen, mert bátran hozzá tehetem, ma nem is lehet teljesen tisztában? Bár mit mondjanak is egyesek, bár mennyire igyekezzenek is némelyek az ily vallomást az őszinte tudatlanság naivitásaként feltüntetni, anyagi érdekeinkről, ezek kivánalmairól és az ezen kivánalmaknak megfelelő, de egyszersmind meg is nevezhető eszközökről a parlamentnek és kormánynak sem komoly, sem gunyolódó tagjai nem birnak határozott tudomással. Hogy ezen tájékozatlanság közepett meg maradjunk tovább is, hogy az állam összes hatalmával kezünkben, az anyagi bajok elleni küzdelmet meg se kisértsük, nem hiszem, hogy azt valaki közülünk, akár mely párthoz tartozzék is különben, valóban kivánatosnak tartaná. E tájékozatlanság megszüntetése azonban senkire nézve sem lehetne kellemesebb, mint a kereskedelmi miniszterre, mert utoljára is azon felelősségből, mely a nemzet ezen legfontosabb és legközvetlenebb érdekeinek elhanyagolásáért mindnyájunkat terhelne, a legnagyobb rész mégis csak az ő vállaira sulyosodnék.

A kormány válságos gazdasági helyzetünk iránt majdnem teljesen passive viseli magát, holott mindenki könnyen beláthatja, hogy oly imminens veszélyekkel szemben, minők gazdaságilag bennünket fenyegetnek, a segélyt igérő cselekvés lehetősége csak a kormánynak van megadva, a teendők kötelessége tehát, első sorban azt illeti. Sem egyén, sem egyesület nincs azon helyzetben, hogy oly mérvü

kutatást és eszmecserét inditson meg, melynek eredménye a nézetek tisztázása és a közvetlen előttünk fekvő, valamint a lassanként előkészitendő teendők megállapitása lehetne. Ezt éreztük mi itt mindnyájan, azért kivántuk, hogy a parlament gazdasági viszonyaink tekintetében nyomozást rendezzen. A b. Simonyi Lajos tisztelt képviselő ur által inditványozott parlamenti enquête eszméjét azonban a képviselő ház többsége nem fogadta el. A tisztelt ház ezen határozatát respectálni kivánom, és most utólag nem teszek kifogásokat ellene. De ezen határozatával a tisztelt ház még nem mondta ki egyszersmind azt is, hogy gazdasági nyomozások egyáltalán ne tartassanak; én azért abbeli óhajomnak adok kifejezést, hogy ezen életrevaló és hasznos gondolat ne ejtessék el teljesen, hanem azon enquête, mely gazdasági bajainkat és azok gyógymódját az országgyülés egy bizottságának vezetése alatt lett volna hivatva kideriteni, más alakban, de ugyanazon czélzattal, mint az már inditványozva volt, administrativ uton a kormány által vétessék foganatba. Az általános vita alkalmával némelyek az ilyen nyomozások eszméjét általában elitélték, mások pedig azt figyelemre méltónak mondták ugyan, de szintén elvetették, mert állitásuk szerint az szokatlan formában jelentkezett. Az első ellenvetéssel alig szükséges érdemlegesen foglalkozni, a második ellenvetésre nézve pedig csak annyit lehetne mondani, hogy azon alak, melyben az inditványozott enquête jelentkezett, szokatlan volt ugyan, mert nem gyakran fordul elő, de éppen nem olyan, a melyre példa és előzmény még nem lenne.

Több oly nagy nyomozás alkalmával, melyek tárgyát a bankkérdés, továbbá a kereskedelmi és pénzviszonyok képezték, gyakran kiterjeszkedtek egyszersmind az egész közgazdaság kórismézére is. Azonban általános gazdasági kutatásokra is van példa; ilyen volt a harminczas évek elején az, mely Angliában a pauperismus okait volt hivatva kideriteni; ilyen volt továbbá azon nagy enquête, melyet a franczia kormány 1848-ban rendelt el, és a mely nem is egy helyen, hanem Franczia-ország minden nevezetes vidékén — a departementokban — ment végbe. Felemlitem végre az 1866-ik évi párizsi nemzetközi bank-enquêtet azért, hogy kimutassam miszerint az ilynemű kutatások valamely megállapodott merev formához kötve ninesenek, hanem azok szervezetét az egyes országok és szükségek igényeihez lehet alkalmazni.

Hogy a munkafelosztás elvének alkalmazása itt is, mint mindenütt, hasznosabb a határokat nem ismerő sokatakarásnál, az kétségtelen; ezt mindenki szivesen elismeri. Csakhogy itt éppen az a kérdés: mire van nekünk jelenleg szükségünk, és hogy vajjon csupán egyes kérdések-e azok, melyekkel nem vagyunk tisztában? Nem, tisztelt ház, mert legnagyobb termelési és forgalmi érdekeink vannak koczkán, melyek szorosan összeforrva és ugy jelentkeznek, hogy sokan még a tapasztaltabbak közül is a baj lényege iránt zavarba jönnek. Némelyek pl. azt állitják, hogy a gabonakivitel hanyatlása tisztán a vitelbér kérdése. Én pedig e részben azon meggyőződést

táplálom, hogy az legalább is annyira termelési, mint szállítási kérdés. Mert ha nem az, hogyan lehessen valaha reményünk nyers terményeink versenyképességének visszaállítására, midőn csak a multkor említtetett e házban, hogy a szállítás az alföldről Budapestre többe kerül, mint az amerikai gabonáé Chicagoból Anglia vagy a continens valamely kikötőjéig? A baj sokkal mélyebben fekszik, mint sokan hinni szeretik, de hogy általános, és hogy a kutatás alkalmazására minden irányban szükség van, azt nem tagadhatja senki sem. Ebből pedig önként következik, hogy mi részleges nyomozásokkal nem érhetjük be, hanem oly általános, a termelés minden ágára kiterjedő kutatást kell kívánnunk, mely egy bizonyos nagy vezéreszméből induljon ki, és a részletek megvizsgálása után ahhoz térjen ismét vissza, mert valódi eredménye annak csak így lehet. Ezen nagy vezéreszme az én nézetem szerint nem lehet más, mint a melyet az a kérdés fejez ki, hogy Magyarország ma miért versenyképes csak kevés irányban, és hogyan lehetne azt minél több irányban versenyképessé tenni? Én azért leghelyesebbnek és legtanácsosabbnak tartanám, ha a kormány egy ily enquête tartására nyerne a t. képviselőháztól általános megbizást. Az eljárás részleteinek megállapítása a kormány hatáskörébe tartozván, abba a törvényhozás ne avatkozzék. De nehogy bármely irányban félreértessem, kimondom, hogy a munkafelosztás elvének alkalmazását — amennyire csak lehetséges — én itt is kívánatosnak tartom, és azt hiszem, hogy a kormány már saját érdekében a modus procedendit egy előleges szakértekezlet által fogná megállapittatni, melyben természetesen megfelelő számmal földmivelők, iparosok, kereskedők és gyakorlati nemzetgazdák vennének részt. Ezen szakértekezlet minden valószinüség szerint azt javasolná, hogy az egyes termelési ágak érdekei és ezek főbb kivánalmai külön nyomoztassanak, de az mindenesetre kivánatos, hogy azokról rendszeres jelentés kerüljön a törvényhozás elé, melynek alapján a miniszterium később concret javaslatokat lenne hivatva előterjeszteni.

T. H. Kissé hosszabban beszéltem, mint első felszólalásnál talán illett volna; de azt hittem, hogy éppen most és éppen e helyen különös nyomatékkal tartozunk hangsulyozni, miképp további megélhetésünk szempontjából minden megengedett és valóban rendelkezésünkre álló eszközt meg kell ragadnunk, hogy évek óta rendszeresen elhanyagolt közgazdaságunk rohamos hanyatlását lehetőleg megakadályozzuk. A t. kereskedelmi miniszter ur az indokolásban és a pénzügyi bizottság a jelentésben azt mondják, hogy ez mind nagyon szép, de pénzünk nincs hozzá. Erre részben már válaszoltam, részben pedig még egy pár szóval külön kell felelnem. Én e tekintetben némileg más meggyőződést táplálok és véleményemet osztják azon tisztelt képviselő társaim is, a kik ezen határozati javaslatot velem együtt aláirták. Mi a helyzet kényszerüségét szintén elismerjük; de megfontolandónak tartjuk azt is, miszerint az állam czélja és rendeltetése nem oly egyszerü, hogy az bizonyos nagy

fontosságu és eredeti feladataiból önként folyó kötelességeket ily könnyedén, a kedvezőtlen viszonyokra való rövid utalással teljesen elháríthatna magától. Mi ennélfogva azon nyilatkozatot, melyet e részben a kormánytól és a pénzügyi bizottságtól hallottunk, kielégitőnek és megnyugtatónak nem ismerhetjük el. Szerintünk nincs életképes állam, mely huzamosan oly szomoru helyzetben lenne, és nincs kormány, mely feladatát annyira egyszerüsithetné, hogy a közjólét fejlesztésére irányuló teendőket könnyedén elutasithassa magától. Mi azt hiszszük, hogy helyzetünk még nem reménytelen, s annyira talán még sem jutottunk, hogy reánk nézve az elbánás minősége a jó, vagy rossz közgazdasági politika különbséget már nem tenne. Ellenkezőleg: jövőnk reményét csak erre alapitjuk, ennek irányulásától várjuk a helyzet lényegesebb javulását; azért megragadtuk ezen alkalmat is, hogy annak előkészitéséhez mint egyes képviselők a magunk részéről szintén hozzájáruljunk. — Ezeknél fogva nyujtom be a következő határozati javaslatot — és kérem annak elfogadását:

»Tekintve, hogy közgazdasági érdekeink hathatós felkarolása halaszthatlan teendő, és ehhez mindenek előtt a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium ujjászervezése, különösen pedig hatáskörének a mostaninál helyesebb megállapitása szükséges; tekintve továbbá, hogy kedvezőtlen közgazdasági helyzetünk valódi okai, másrészt pedig az uralkodó bajok elháritásának eszközei nincsenek minden irányban kellőleg tisztába hozva:

Utasitsa a t. képviselőház a kormányt: 1. hogy a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium hatáskörét viszonyaink kivánalmaihoz képest helyesbitse, nevezetesen, hogy azt a posta-, távirda-, rév- és tengerészeti ügyek, továbbá a zálogházak kezelésének ellenőrzetétől mentse fel, s ezen ügyek három első csoportját a közlekedési, a zálogházak felügyelését pedig a pénzügyi miniszterre ruházza át. A pénzügyminisztertől viszont az államjavak és állami erdők kezelése elvétetvén, az a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium hatáskörébe vonassék;

2. hogy gazdasági bajaink valódi okainak s az azok elháritására alkalmas eszközöknek és módoknak kideritése végett szakértők kihallgatása mellett tanácskozmányokat tartasson avégből, hogy e részben czélszerü, vagyis oly javaslatokkal léphessen a törvényhozás elé, melyek gyökeresen segitő és már most legalább kezdeményezhető eljárás szabatos körvonalait tartalmazzák.

Budapest, 1879. évi márczius hó 11-én.

Beadják: Gaal Jenő (pécskai), Bittó István, Zay Adolf, Szájbely Gyula, Ugron Ákos, Gróf Lónyay Menyhért, Gróf Wenckheim Frigyes, Urányi Imre, Jenei József, Bereczky Sándor, Hoffmann Pál, Frölich Gusztáv, Takácsy Sándor, Kaestner Henrik, Kaiser János, Báró Bánffy Albert, Bothos Kálmán.

8. Közgazdasági érdekeink céltudatos, tervszerű ápolásának hiánya.

Képviselőházi beszéd. Elmondatott az 1880. évi április 8-án tartott 236. számú országos ülésben az 1880. évi költségvetési vita alatt a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium költségvetésének tárgyalása alkalmával; szószerinti szöveg a ház naplóiból.

Tisztelt Ház! Nem gondolom, hogy lenne e teremben valaki, a ki tagadni akarná, hogy a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium az újabb korszak minden kormányának mostoha gyermekét képezte. A multra nézve ezt már azon körülmény is mutatja, hogy ha valamelyik miniszter ezen ressort vezetésével megbizatván, a parlamentben némi ügyességet tanusított és a kormány egy, vagy más irányban alkalmas miniszterek dolgában megszorult, a kereskedelmi minisztert rögtön a megüresült tárczához léptették elő, egyéb okok között főleg talán azért is, mivel helyette másikat találni nem lehetett nehéz feladat, mert hiszen ezen boldog országban a közgazdasági ügyek vezetéséhez ugyis mindenki ért. *(Helyeslés balfelől.)* Ily nézetek mellett csodálkozhatni-e azután, ha éppen azon a téren, melyen nemzeti önállóságunk és állami függetlenségünk egyetlen valódi biztosítékát kellene megszerezni, a kezünkbe ismét visszakerült államhatalom befolyása a legkevésbbé volt érezhető. Ennek igazolására nem is kell a bizonyítékokat keresnem, elég hivatkoznom a helyzetre, annak sajnos erkölcsi kinövéseire s a közelszegényedés azon sanyaruságaira, melyek ezen gyér népességű ország legáldottabb vidékein a lakosság egy részében a kivándorlási hajlamot is megérlelték már. E helyzetért kétségkivül nem egy ember és elismerem, hogy nem is csupán a jelen kormány felelős, de viszont én azt hiszem, hogy a jelen kormányt, mely alatt legelőször történhetett meg, hogy ezen főfontosságu tárcza éppen akkor, midőn a legvitálisabb közgazdasági érdekeink voltak koczkán, éveken át egy vele nem is homogén természetű másik tárcza-függelékét képezte, a mely tehát azzal minden eddigi kormányok között a legmostohábbul bánt el, a gazdasági érdekek kicsinylésének vádjától felmenteni szintén nem lehet. *(Helyeslés balfelől.)* Hosszas üresedés után azonban, a közgazdasági tárczának végre a jelen kormány tagjai közül is akadt külön felelős gazdája, a ki most már majdnem másfél éve intézi annak ügyeit. E körülménynek azon egy előnye mindenesetre megvan, hogy annak, a ki e házban a közgazdasági ügykör teendőivel foglalkozni kénytelen, van legalább kihez fordulni. A kereskedelmi miniszter úr, annak idején sokat jelentő módon vonult be miniszteriumába. Programmot mondott már hivatalnokainak, azután pedig a törvényhatóságokhoz, a kereskedelmi- és iparkamarákhoz és a gazdasági egyletekhez különkülön programmszerű körleveleket intézett, melyekben elmondta, hogy egyenkint minő sajnos állapotban vannak termelésünk összes

ágai, és hogy azok, a kik ez állapot javítására közreműködni készek és képesek, nagy érdemeket szerezhetnek magoknak s mint a haza jótevői közelismerésre tarthatnak számot. Az általános jóakarat ezen feltünően túláradó nyilatkozata azonban csodálatosképpen nem oly hatást tett a közönségnél, mint a minőt a jóakarat nyilvánulása rendszerint tenni szokott. A közönség a t. miniszter úr termékenységét és azon kissé didactikus bőbeszédűségét, mely minden osztálynak tőrül-hegyre meg akarta magyarázni, a mit az valószinüleg mindeddig nem tudott, hogy tulajdonképp mi fáj neki legjobban, és szigoruan véve mi az ő legsajátabb érdeke, éppenséggel nem akarta megérteni és méltányolni. Azóta pedig a t. miniszter úr koronkint megújulva nyilvánuló jóakaratának daczára az általános elégedetlenség a közgazdasági ügyek vezetésével folyton növekszik, és mind hangosabbak a panaszok, hogy a kormány anyagi érdekeinket következetesen elhanyagolja. Hogy ezen panaszoknak van-e jogos alapjuk és a mennyiben van, okai voltaképpen hol keresendők, azt megtudni, az ügy érdekében felette tanulságos lenne. És miután a közgazdasági miniszter eljárásának méltatása, különösen napjainkban, kiválóképp megérdemli ugy az egyes képviselőnek, mint az egész törvényhozásnak figyelmét, engedje meg a t. ház nekem, hogy az előttünk fekvő költségvetés s más köztudomású tények alapján kissé tüzetesebben vizsgálhassam, hogy a kereskedelmi miniszter urnak működése a kormányba lépte óta miben állott, mit tett ott az egész közgazdaságért, miben felelt meg az iránta jogosan formálható kivánalmaknak, mik voltak netáni mulasztásainak okai s mindezeknél fogva, mit lehet a t. kereskedelmi miniszter úrnak egész eljárásáról tartanunk? *(Helyeslés balfelől.)* Azon kellemes reményben látok ebbeli képviselői kötelességem teljesítéséhez, hogy ezt a t. kereskedelmi miniszter úr a maga részéről is csak helyeselni fogja, mert hiszen költségvetésének indokolásában határozottan kimondta, hogy »oly számosak s fontosak azon feladatok, melyek megoldása e tárczát illeti, hogy az évenkint benyujtott költségvetési előirányzatok megbirálásánál mindenekelőtt irányadónak az tekintendő, mennyiben igyekezett a kormány e téren hivatásának megfelelni s helyes és czélhoz vezető-e az általa követett irány?« Ezek a t. miniszter urnak tulajdon szavai, melyekkel tökéletesen egyetértek; azért, midőn az általam felvetett kérdésekre akarok feleletet adni, eljárásában mindenekelőtt az irányt kell keresnem, s ha netalán szerencsés lennék azt meg is találni, a legnagyobb súlyt szivesen fektetem arra. Lássuk tehát, t. ház, mi volt a kormány hivatása e téren s minő irányban igyekezett ez annak ott megfelelni.

Midőn másfél évvel ezelőtt az ő Felsége által újból kinevezett kormánynyal, mint annak tagja a t. kereskedelmi miniszter úr is megjelent e házban, az ellenzék több izben ostromolta, hogy adja elő a kormány közgazdasági programmját, fejtse ki, hogyan fogja fel az ország anyagi helyzetét, mit vél e helyzet javítására eszközlendőnek, s melyek eszméi és melyek eszközei a bevallottan létező

súlyos bajok elhárítására. És midőn jövendőbeli eljárásának tervét előadni vonakodott, az ellenzék egy pénzügyi mellett egy közgazdasági parlamenti enquête kiküldését is javasolta a háznak, s ezt nyiltan azzal indokolta, hogy a kormány nem birván a helyzet ismeretével és nem levén képes annak remediumát megjelölni, szükséges, hogy az eszmék tisztázása végett a hiányzó kormányi initiativát a törvényhozás a maga initiativájával pótolja. Az ellenzék ezen fellépése véleményem szerint teljesen correct volt, mert az kétségtelen, hogy a fennálló kormánynak mindenekfelett kötelessége azon helyzetet, melynek alapján működni hivatva van, a lehető legjobban felismerni s tisztába jönni azon utak s módok iránt is, melyek segítségével a helyzeten javítani kell. *(Igaz! balfelől.)* És hát milyen állást foglalt el a kormány, s minőt különösen a t. kereskedelmi minszter úr ezen legfőbb kötelességével szemben? Figyelmesen végig hallgattam akkor s újból elolvastam most mult évi február hó 24-én tartott költségvetési nagy beszédét, mert a válasz ezen kérdésre abban foglaltatik. Ezen beszédében a kereskedelmi miniszter úr, legelőbb is mentegeti a kormányt, mely a létező bajoknak egyáltalán nem okozója; elbeszéli erre a vasutak keletkezésének részletes történetét, s hosszasan foglalkozik külön minden egyes tárcza bajos ügyeivel, azután pedig kimondja, hogy az ő tárczája körében a lótenyésztés emelésén kivül alig történt valami, mert a mi történt, az figyelmet nem igen érdemlő csekélység. De ezzel szemben sajnos, kimondja egyuttal azon véleményét is, hogy ott egyes dolgok kivételével, minő pl. a bor piaczának szélesbítése, alig is lehet valamit tenni, mert azt csak nem kivánhatni a kormánytól, hogy arra tanítsa az embereket, miként járjanak el magángazdaságuk körében, hogyan műveljék a szőlőt, hogyan termeljék a dohányt és hány szálat ültessenek egy négyszögölnyi területbe. Ugyanazon beszédének a végén pedig gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam indokolását, melylyel a közgazdasági enquête eszméjének jogosultságát bizonyítá, tüzijátékhoz hasonlitotta, mely szikrázik egy darabig, azután bizonyos magasságban egy nagyot puffan, és hátrahagyja maga után a régi sötétséget. Nem kellett tehát a t. kereskedelmi miniszter úrnak, ámbár maga is bevallotta, hogy a közgazdaság terén alig történt valami, és hogy maga is a régi sötétség homályában leledzik, nem kellett neki felvilágositás, melynek fényénél az általa ugyanakkor annyira hangoztatott tettek mezején eligazodhatott volna. *(Igaz! balfelől.)* Ez volt azon felfogás, melylyel nehéz hivatásának teljesitését megkezdte; ő kormányozhatni vélt nagyobb alapvető gondolatok nélkül oly szellemi kényelemmel, mintha az ország ügyei a legnagyobb rendben lennének, s intézői hivatással akart birni világos eszmék és megállapodott elvek nélkül. Nem állithatta ugyan, hogy a helyzet ismeretével bir, de nem is törekedett a hiányzó ismeretek birtokába jutni. és ha már politikai álokok miatt a parlamenti enquête eszméjét, mely az ellenzéktől származott, elfogadhatónak nem találta, nem keresett módot arra sem, hogy a közgazdaság kórismézét és gyógymódjának

direktiváit a mindig rendelkezésére álló adminisztrativ uton megszerezze magának. *(Igaz! balfelől.)* Pedig hát más hasonlíthatlanul kedvezőbb viszonyok között levő államokban a parlamenti enquête gondolatától sem iszonyodtak a kormányok annyira, mint nálunk. Tudjuk például, hogy az angol törvényhozás a királynő beleegyezésével tavaly rendelte el az ottani mezőgazdaság nagyobbmérvű tanulmányozását, melyet épp úgy foganatosítanak, mint a hogy az nálunk volt contemplálva. Be kellett volna utazni az országot, hogy a bajok lényegéről és mérvéről teljes közvetlenséggel értesülhessen a bizottság. Erre a kormánypárt padjairól azt mondták, hogy az utazó képviselő-ügynökök igen mulatságos alakok lennének, s náluk csupán a vidékenkint velök előforduló jelenetek lehetnének mulatságosabbak. És ime csak nem régen olvashattuk az angol lapokban, hogy a parlamenti enquête az ország minden részeiben, sőt a külföldön, névszerint Amerikában is járt; kiküldötteinek adatait éppen most rendezi, és jelentését azok alapján nem sokára be fogja a törvényhozásnak mutatni. Angliában tehát ezen eljárást nem tartják nevetségesnek, ellenben nálunk maga a kereskedelmi miniszter is helyeselte, midőn azt a ház tulsó oldalán egyesek *(Igaz! balfelől)* képtelenségnek igyekeztek feltüntetni. És hát mit mondott, tisztelt ház, a magyar társadalom ezen felfogásra? Vajjon helyeselte a közgazdasági ügyek vezetésének ezt az irányát? Belenyugodott-e abba, hogy a dolgok ezentúl is úgy alakuljanak, mint eddig alakultak, a hogy tudniillik a véletlen hozta magával? Soha kormány felfogását a nemzet épp érzéke jobban nem hazudtolta meg, mint éppen ezt, mert, hála a társadalmunkban rejlő életképesség csiráinak, az érdekelt közönség maga vette kezébe a kezdeményezést, és minden téren megindult egy oly nagybecsű közgazdasági mozgalom, mely a maga imposans fejlődésével a kormánynak is tiszteletet parancsolt, és ha az általa felkarolt fontos érdekek részére a kormány jóakaró támogatását rögtön nem is volt képes kieszközölni, de legalább annak nyiltan ellenséges magatartását a mozgalommal szemben lehetetlenné tette. Mintha mindenkit megkapott volna ugyanazon nagy gondolat ereje, az ipar és földmivelés érdekei iránt egészséges érzékkel birók pártkülönbség nélkül sorakozni kezdtek egy oly feladat megoldására, melyet a kormány tétlensége és helytelen felfogása most már az ő vállaikra hárított. Az országos gazdasági egyesület, a nyers-termelés összes viszonyainak kiderítése végett, rendszeres kutatások tartását határozta el. A székesfehérvári, kormánytámogatás nélkül létrejött, kiállítás alkalmával pedig a gazdák, az iparosok és az iparbarátok külön-külön országos congressusokon gyültek egybe. — Az ott keletkezett viták folyamában felmerültek, formuláztattak és legnagyobbrészt kielégitő megoldást nyertek legéletbevágóbb gazdasági kérdéseink. S a sötétséget, mely a kormányra nézve oly kellemesnek mutatkozott, de melyet a közönség tovább tűrni nem akart, eleinte félhomály, majd később a helyzet körvonalainak élesebb megvilágítása követvén, ma már minden érdeklődő

megtudhatja, hol van bajaink kútforrása, s kellő erély és megfelelő nagyobb conceptiók mellett hogyan lehet egyelőre legalább enyhíteni azokon. A »Köztelken« folytatott tanácskozások alkalmával, kitünt, hogy közgazdasági bajaink a pénzügyieknél is sokkal nagyobbak, hogy helyzetünk sokkal súlyosabb, mint azt a kormány feltüntetni szeretné, s hogy mezőgazdaságunk az általános calamitásokon kivül még oly saját specialis betegségeiben is sínlődik, melyeket a hosszu időre kedvezőtlenekké alakult világforgalmi versenyviszonyok annyira complicáltak, hogy azok localis gyógykezeléssel nem is orvosolhatók többé. *(Igaz! balfelől.)* — Kitünt azon tárgyalások alkalmával, hogy anyagi bajainkat csak úgy lehet lassankint elhárítani, ha a kor kivánalmainak meg nem felelő, elhanyagolt nyerstermelésünk, a közvetítések túltengésében szenvedő, nem elég prompt kereskedelmünk s helytelen alapon mozgó, rosszul kezelt, drága közlekedésünk egy időben combinált terv szerint, kitartással és fokozatosan, a velünk versenyző államok és világrészekben észlelhető magasb szinvonal felé azok példája szerint és egyuttal a magunk concrét viszonyaihoz képest emeltetik. A nehézségek, melyekkel küzdünk és az említett három gazdasági tevékenység hatályosbitásának módozatai immár tüzetesen meg vannak jelölve s a különféle szakértők által összehordott adatok némi rendezés után teljesen használható képét fogják állapotainknak és az ezek javitására szolgáló eljárásnak nyujtani. Itt azonban, t. ház, nem hallgathatom el, hogy a kormány ezen mozgalmat elejétől fogva nem jó szemmel nézte, s habár a t. pénzügyminister úr bizonyos emphasissal az ellenkezőt vélte állithatni, tény az, hogy a kormány ezen, a nemzet becsületére váló társadalmi törekvést korántsem mozditotta elő, sőt azon feladat teljesitését, melynek megoldását vezetni tulajdonképp az ő kötelessége lett volna, még gátolni igyekezett, a mint például a közlekedési ügyek tárgyalása alkalmával mérnökeinek és vasuti forgalmi hivatalnokainak határozottan meg is tiltotta, hogy a hozzájuk intézett kérdésekre válaszoljanak. Hogy pedig más kormányközegek annál tényleg közreműködtek, azt nem a kormánynak, hanem az illető hivatalnokok dicséretes magántörekvésének kell tulajdonitani, mert azok majdnem kizárólag oly egyének voltak, a kik szabad idejöket rendesen szakmájok közgazdasági oldalának sokszor igen sikeres művelésével töltik, a mit pedig nekik megtiltani épp oly kevéssé lehetett, mintha tehetségöket a tudomány, vagy művészet más, állásukkal szintén compatibilis terén érvényesitették volna. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A nyerstermelés technikai mozzanataival foglalkozó ezen enquêtet mintegy kiegészitették a congressusok, hol főleg a kormányzati és társadalmi ápolás teendőit fejtegették, és a melyekben kimondatott, hogy helyzetünk annyira aggasztó, miszerint abból menekülést csak úgy képzelhetni, ha minden hivatott tényező megteendi a czél elérésére a magáét. Az ezen congressusok végrehajtó bizottságai által benyujtott kérvényekkel a t. ház, a bennök felemlített ügyek fontosságának megfelelőleg, tüzetesebben kivánt foglalkozni. Ez ok-

ból beható tanulmányozás és véleményes jelentéstétel végett a közgazdasági bizottságnak adta ki azokat. Én nem tudom, minek kelljen tulajdonítani, hogy a nevezett kérvények már negyedik hónapja vannak azon bizottságnál, a nélkül, hogy az tárgyalásukkal elkészült és jelentését a háznak beterjesztette volna. Pedig hát mi lenne természetesebb, mint hogy azon, a közgazdaság minden ágának emelésére vonatkozó intézkedések iránti jelentés a közgazdasági minisztérium költségvetésével egy időben tárgyaltassék. Ez, fájdalom, nem lehetséges, a mi azonban korántsem zárja ki, hogy itt ama kérvények tartalma, akkor, midőn a bennök érintett tárgyakkal kell foglalkoznunk, jelentés nélkül is kellőleg figyelembe vétessék. De különben lehetetlen is az említett kérvények tartalmát itt teljesen mellőznünk, mert annak feltüntetésére, hogy a közgazdaság terén minek kellett volna történni már eddig is, s hogy ezen mulasztások folytán mi teendőnk lesz a jövőben, semmi sem alkalmasabb, mint azok petitumainak a beterjesztett költségvetési indokolással való összevetése. Távol van azonban tőlem ez alkalommal ismert dolgokat részletezni, csupán feladatom szempontjából rövid szemlét kívánok azok felett tartani. *(Halljuk! Halljuk!)* A gazdák kérvénye, t. ház, kiterjeszkedik a gazdasági érdekképviselet szervezésének, a gazdaságot általán előmozdító intézkedéseknek és az egyes termelési ágak különös kívánalmainak elemzésére. E kérvény szerint a kormány és a társadalom gazdasági szervei egyaránt czélszerűtlenül vannak alakítva. Maga a közgazdasági minisztérium is nagyrészt helytelen munkakörben mozog.

E minisztérium t. i. több oly intézményt igazgat, melyek közlekedési jelleggel bírván, annak hatáskörébe nem tartozhatnak, ilyenekül sorolja fel a kérvény a postát és távirdát, ezekhez azonban én ugyanazon oknál fogva, még a rév- és tengerészeti ügyeket is sorolandóknak tartom. Ez viszont több oly tér van elzárva előle, melyen igen üdvös tevékenységet fejthetne ki, minők pl. az államjavak és az állami erdők, s én ugyanazon okok alapján hozzáteszem, az alapítványi javaknak szintén nemcsak pénzügyi, hanem közgazdasági szempontból is leendő hasznosítása és majdan az államjavaknak ezen szempontból való értékesítése. Nincs a kormánynak továbbá oly központi tanácsadója, mely a közgazdaság országos érdekeire és ezek érvényesítésének legczélszerűbb módjaira azt figyelmeztetni hivatva volna. Nincsenek ezen felül olyan vidéki organumai sem, melyek vele állandó és megbízható kapcsolatban állván, a termelés minden ágánál impulsust nyernének tőle és impulsust adnának neki.

A gazdasági egyletek mai szervezetét, tisztelt ház, maguk a gazdasági egyletek is határozottan elítélik és nyomatékosan sürgették, hogy a kormány a gazdasági érdekek képviseletének átalakítását mielőbb vegye kezébe. Ezen egyletekről szólván, két megjegyzést kívánok azokra vonatkozólag felhozni. Egyik megjegyzésem az, hogy a kormány, a kereskedelmi miniszter ur fennebb vázolt állás-

pontjának megfelelőleg, a gazdaság javítására ápolás utján közvetlenebbül hatni nem is tartván hivatásának, könnyen megmagyarázható, természetes dolog, hogy a használható gazdasági egyletek hiányát és az olyanok szervezésének szükséges voltát élénkebben nem is érezhette. *(Igaz! balfelől.)* A másik megjegyzést a miniszterelnök urnak azon nyilatkozatára kell tennem, mely szerint a gazdasági egyleteket reorganizálni nem szükséges, mert, a mint ő magát kifejezte, az agarat nem lehet a nyúl után bottal kergetni. Nem tudom, hogy a kereskedelmi miniszter úr ezen közmondás alkalmazásának helyességét szintén elismeri-e, de azt tudom, hogy azon nézet bárkitől származnék is, olyan, mely úgy a gazdasági egyletek tevékenységében kinálkozó közreműködés fontosságát, valamint a mi gazdasági egyleteinkben foglalkozó egyének túlnyomó többségének természetét, azok indolentiáját teljesen szemelől téveszti. *(Helyeslés balfelől.)* Minél civilizáltabb ugyanis, t. ház, valamely állam és a fejlődés folytán minél több szüksége támad gazdaságának, annál nagyobb szerep jut abban a gazdaság társulási alapon nyugvó organumainak is. És hogy ezek minő üdvös és minő mély hatást képesek gyakorolni, mutatja a nyugati mivelt államok, és hogy adatot emlitsek, névszerint Francziaország példája. *(Halljuk! balfelől.)* Ott minden departementben, sőt azok egyes arrondissementjaiban is a legfélreesőbb vidékeken nem magukra hagyott, hanem a központtal szoros összeköttetésben álló gazdasági egyletek működnek. Jól tudjuk mindnyájan, hogy a birtok Francziaországban mennyire el van darabolva, és ezen kis birtokok az észszerű kezelés mellett mégis sokkal jobban eltartják a maguk embereit, mint, Angliát sem kivéve, bárhol a világon. S ezen eredmény nem kis részben a gazdasági egyleteknek tulajdonitható, a mint ezt franczia gazda-tekintélyek maguk is elismerik, mert azok folyton úgy szerepelnek, mint a nép gazdasági nevelői, mivel gyakori versenyeiken és kiállításaikon, gyakorlati okulásra nyitnak számára bő alkalmat. A vidéki gazdasági egyletek a talaj viszonyai és természetének meghatározása, a legalkalmasabb munkaeszközök, állat- és növény-fajok megválasztása és azok használatának megmagyarázása, továbbá az azokkal való elbánás szabályainak megállapítása körül ki nem számítható haszonnal folyton tanácsadói a franczia kis gazdának, kinek sorsa, mint említém, a hozzá hasonlók között legkedvezőbb az egész világon.

A távol vidékeknek ezen egyletei azonban korán sincsenek csupán saját belátásukra utalva, hanem a Drouin de Lhuys által alapított és most már 4000 taggal biró központi egylettel, a société des agriculeurs de France-szal, vannak érintkezésben, mely a gazdaság tudományának legújabb vívmányait gyakorlatilag már használható alakban közli velök. Magát a gazdaság tudományát pedig a gazdaság vitás kérdéseinek megfejtésével és a felmerülő kételyek eloszlatásával egy választás utján alakult külön tudományos gazdasági egyesület, a „société nationale d'agriculture“, műveli, melyet

a gazdaságra alkalmazott technikai és természettudományok egyletének nevével lehetne a legtalálóbban megjelölni.

Kettő világos ebből, t. ház! Először, hogy nagy tévedés hinni, hogy a gazdaságot gondos ápolás nélkül bárhol is fejleszteni lehetne; másodszor tévedés hinni azt, hogy erre egy czélszerüen alakított szervezet nélkülözhető lenne. *(Igaz! balfelől.)* A kormány nézetem szerint felette nagy hibát fog elkövetni, ha ezen szervezet létesülhetését megakadályozza; már pedig a mi egyleteinket egészen magukra hagyni annyit jelent, mint nem adni meg gazdaságunknak azt az ápoló szervet, mely nélkül annak haladása szórványos talán igen, de általános, a legalsóbb rétegekig is leható, pedig ez a fődolog, soha sem leend. *(Helyeslés balfelől.)* Hatósági jelleget ezen egyleteknek adni természetesen lehetetlen, de ezt talán alig is kívánja valaki, hanem az igenis felette kívánatos, hogy a társulás alapján létesült egyleteket saját jövedelmük és munkaerök fontosságának mérvéhez képest a kormány rendes állami segélyben részesítse, mert ez által nemcsak szolgálatképesebbekké teszi őket, hanem jogczímet is nyer, folytonos tevékenységet és pontosságot kívánni tőlük. Meg vagyok róla győződve, hogy a legtöbb gazdasági egylet hálával fogadná, ha a kormány ilyformán módot találna arra, hogy a hanyag elnököket és választmányokat a közbizalom és kitüntetés fejében elvállalt erkölcsi kötelességök hivebb teljesítésére szoritsa. És ha az államnak joga van a kereskedő és iparos osztályt arra kényszeríteni, hogy külön érdekképviseletet tartson fenn a maga számára, ezen jogának a gazdákkal szemben is egy, vagy más alakban meg kell lenni; de megvan azután a földmívelés iránt viszont azon kötelessége is, hogy annak ápolásáról, az erre szükséges szervek fejlesztése által, szintén kellőleg gondoskodjék. A gazdasági egyletek működésének hatályosbítása nálunk tehát, t. ház, állami feladat, azonban várhatjuk-e, remélhetjük-e annak megoldását a földmívelési miniszter urtól, a ki saját hivatásának is oly kényelmes magyarázatot szeretne adni? *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A gazdaságot általán előmozdító teendők közt felemlítik az országosan egybegyült gazdák a hitelviszonyok javítását és a nagyobbmérvü amelioratiók lehetővé tételét. Ezekre vonatkozólag azonban a t. miniszterelnök úr az általános vitában oly kijelentéseket tőn, melyek után nincs semmi reményem arra, hogy a kereskedelmi minister úr akár a takarékpénztárak reformjára, akár a gazdasági szövetkezetek terjesztésére, akár a talajjavítási hitelforrások megnyitására nézve valamit bátorkodjék kezdeményezni. *(Ugy van! a baloldalon.)* Egyébiránt a talajjavítás fontosságát a kormány, ugy látszik, daczára, hogy mintegy mutatóul arra, hogy ilyen is van, alkalmazott egy pár gazdasági mérnököt, nem méltányolja eléggé. *(Igaz! a baloldalon.)* Mert azon jelentés is, melyet a kereskedelmi minister úr a culturmérnökök által eszközölt munkálatokról közlött, csak azt bizonyítja, hogy a létező szükséghez képest e részben mily aránytalan csekélység történik, és hogy ennek okát főleg a mulhatlanul

megkivántató tőke beszerzésének nehézségeiben kell keresni. Azonban a t. ministerelnök úrnak a talajjavító bankokról és azok követeléseinek biztosítására szolgáló elsőbbségi jogról mondott véleménye, mely szerint képzelhetlen, hogy arra pénzt adjon valaki, pedig hát az egész mivelt világon tényleg adnak, amit bizonyít az itt már felhozott porosz törvény mellett főleg az angol the improvement of land act, melynek 9. §-a egyenkint felsorolja azon eseteket, midőn azon elsőbbségi jog igénybevételének helye van; továbbá azon nyilatkozata a t. ministerelnök urnak, hogy a talajjavítás nem valami elsőrendű gazdasági kérdés, teljes biztosíték nekem ez iránt, hogy e tekintetben minden ellenkező értelmü nyilatkozatok daczára figyelemre méltó haladásnak nem is nézhetünk elébe. *(Ugy van! a baloldalon.)* — Felemlíti továbbá, a gazdák kérvénye, hogy a földmíves-iskolák szaporítása az u. n. farme école-ok rendszere szerint szükséges. Ez mindenesetre nagyon kivánatos volna, de azt hiszem magában azon a bajon, melyet népünk gazdasági értelmetlensége képez, nem segítene. Pedig ez sokkal nagyobb baj, mint a minőnek közönségesen tartani szokták, mert hiába lesz minden külső segítség, melyben a gazdaság részesittetik, ha egyuttal a gazdák zömének értelmi szinvonalát is lehetőleg nem emeljük. *(Igaz! balfelől.)* A nép erkölcsi nevelésének vezetése nem ezen tárcza hatáskörébe tartozik, de a gazdasági nevelés előmozdítása minden irányban annak feladata. Ezen nevelést már a tanító-képezdéknél kellene kezdeni, *(Ugy van! a baloldalon)* hogy azután a népiskolákban azt folytathatni lehessen. Az eszme a mi közoktatási törvényünkbe is fel van véve; a francziák 1878-ban adtak testet neki, a mi eddig nálunk nem történt, pedig megvalósítása itt sem járna legyőzhetlen nehézségekkel, rendkivüli haszna pedig elmaradhatlan lenne. Én csak reá akartam ezen nagyon fontos térre mutatni, melyen eddig nálunk alig történt valami, mig ellenben a felsőbb gazdasági oktatás terén oly vivmányaink vannak, melyeket fejleszteni kell ugyan, pl. jó volna az óvári gazdasági akadémiának kissé gyakorlatibb irányt adni, jó volna a budapesti tudomány-egyetemen, hol birtokos ifjuságunk leginkább képeztetik, a természeti tudományok tanárainak bevonásával, külön gazdasági tanfolyamot berendezni, mert azon ismeretek megszerzése reájuk nézve nagyon fontos; de azon vivmányokat a tisztelt kereskedelmi miniszter urnak, midőn azt elemezte, hogy tárczája körében eddig mi történt és mi nem történt, már csak a hivatalbeli elődei iránti udvariasság tekintetei miatt is, elismeréssel kellett volna számba venni. — A második országos gazda-értekezlet t. i. a termelés egyes ágainak emeléséről szólván, hangsúlyozza a helyesebb arányok behozatalát a gazdálkodásban, és felemlíti, hogy e részben az állat-, különösen a szarvasmarha-tenyésztés előmozdítására kellene az államnak többet tenni. Hogy ezen sürgetés indokolva van, azt nem fogja kétségbe vonni senki sem. És ez azon egyetlen tér, t. ház, melynek említésénél el kell ismernem, hogy a t. kereskedelmi minister úr valamit csakugyan mégis kezdeményе-

zett. Hogy e részben mit tett és mit szándékozik tenni, azt kifejtette a közgazdasági bizottságban, azonban, a mit ott felhoznak, az csak úgy lesz keresztülvihető, ha helyén kívüli takarékossággal e részben felhagy, és ha az újjászervezendő gazdasági egyletekben, továbbá a lótenyésztési bizottságokhoz hasonló valamely autonom alakulatban, a szükséges segédközegeket is biztosítja magának. Hanem hát azon homoepathicus módszer és azon particuláris szellem, mely kezdeményezését átlengi, nagyon leszállítja az én szemeimben annak értékét. Felette sajnálom azonkívül, hogy a t. minister úrnak éppen ezen kezdeményénél kell valamit felhoznom, a mi oly lényegesnek látszik előttem, hogy nem hallgathatom el, mert felfogását, habár nem is valami tetszetős színben, ismét élesen tünteti elénk. Egy nyilatkozatát kívánom a t. minister úrnak idézni, melyet a némileg nyilvánosan tárgyaló közgazdasági bizottságban állattenyésztési exposéjának előterjesztése alkalmával tőn, és mely szélesebb körökben bizonyos feltünést keltett. A bizottságban ugyanis megkinálták azzal, hogy a marhatenyésztés emelésére nagyobb összeget adnak rendelkezése alá. De a t. kereskedelmi minister úr, állásának decorumát sem kímélve, nem azt mondta pl., hogy fél a reá nézve különben kedves ajánlatot elfogadni, mert a pénzügyminiszter, az állam fiskális érdekeinek természetes őre, ellene nyilatkozván, az itt keresztül vihető nem lesz; hanem e helyett másfél éves miniszterkedése után, midőn különösen Erdélyben a vásárlásokat már megindította, helyesnek találta mereven kijelenteni, hogy ő azzal a pénzzel tulajdonképp nem is tudna mit kezdeni, legalább a kitűzött czélra azt elköltenie lehetetlen. Hogy ily nyilatkozat egy közgazdasági miniszter szájából, a fennforgó körülmények közt mit jelent és mire enged következtetni, annak megitélését bátran bizhatom ezen ház minden elfogulatlan tagjaira. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De messze vezetne, t. ház, ha csak ilyen részletezéssel mennék is végig a gazdák kérvényében foglalt tárgyak sorozatán, s ha csak röviden mondanám is el, hogy a borászat, a dohány és más gazdasági czikkek termelése, a mezei rendőrség, a gazdasági statisztika, az öntözés és csatornázás, továbbá a telepítés és a gazdasági munkás-kérdés, a mezőgazdasági ipar feltételeinek biztosítása érdekében mi minden volna kívánatos és mi minden nem történt, vagy ha történt, csak félszegül történt a kormány részéről. *(Halljuk! Halljuk!)* Azért nem is fejtegetem tovább ezen kérdéseket, bármennyire hasznos lenne is azokkal többet foglalkozni e házban. Azonban, úgy hiszem, hogy az eddig felhozottak által is sikerült már kitüntetnem azt, hogy bizony azon nagyon is kicsinyelt régi állapoton, melybe mezőgazdaságunk ápolása a volt közgazdasági miniszterek alatt, az azt megelőzött még kezdetlegesebb állapotból átment, a t. kereskedelmi miniszter úr lényegileg nem változtatott semmit sem. Ha tehát ő azon régibb állapotot joggal elitélhette, épp úgy el kell itélni nekünk is a mostanit, és pedig annál inkább, mert azóta ismét haladt az idő, a nélkül, hogy az annyira sürgetet jobb és olcsóbb termelés

alapfeltételeinek biztosítására a kormány ezen körben elhatározó komoly lépést tett volna. Már pedig e nélkül folyton újabbkori észszerű gazdálkodásra buzdítani földmívelőinket annyit jelent, mint azt kívánni tőlük, hogy a fölmívelési miniszterium nagyobb dicsőségére, szorosan az okszerű gazdálkodás elvei és szabályai szerint menjenek tönkre. *(Élénk helyeslés bal felől.)* És midőn azt állítom, hogy a t. miniszter úr a gazdaság ápolásának régi állapotán lényegileg nem változtatott semmit sem, egyáltalán nem vagyok igazságtalan, mert én nem mondok mást, legfeljebb világosabban ugyanazt, a mit indokolásában ő is mond, midőn ezt a tavalyival egybeveti!

Kitűnik ezek összehasonlításából, hogy e tárcza körébe tartozó egyes főbb ágaknak az eddiginél nagyobb mérvű és tágabb körbeni fejlesztése terveztetik, hogy némely fejlesztés érdekében szükségesnek nyilvánított institutiók meghonosítása és életbeléptetése szándékoltatik, és hogy daczára az ezzel járó nagy kiadásoknak, az eddig engedélyezett összegeknek okszerű felhasználását igazoló tekintélyes bevételi emelkedések folytán, nemcsak nagyobb megterheltetése az államnak nem szükségeltetik, hanem az eddiginél még kevesebb áldozat igényeltetik. Tehát még mindig csak terv és a valósítás egyik stádiumába sem lépett jó szándék, mely mellett az itt talán nem is egészen a maga helyén hangsúlyozott takarékosság azután természetesen nagyon könnyű dolog. *(Igaz! balfelől.)*

Áttérek most, t. ház, az iparra, melyre vonatkozólag mondandóimat rövidebben adhatom elő, nem azért, mintha annak a mezőgazdaságinál kevesebb fontosságot tulajdonítanék, hanem mert több közös érdeke levén a földmíveléssel, ennél egyetmást arra nézve is megérinteni volt már alkalmam, és mert remélem, hogy az ipar terén teendő intézkedéseket egy más alkalommal, teszem az iparos congresszus kérvényének tárgyalása idején, tüzetesebben fogom elemezhetni.

Gazdasági rendszerünk egyoldalúságának hátrányai, t. ház, már a jelenben annyira érezhetőkké, veszélyei a jövőben pedig oly imminensekké váltak, hogy maguk a higgattabb gondolkodású mezőgazdák is jónak látták azok közé állani, a kik az ipar fejlesztésének múlhatlan szükségét egyre nyomatékosabban hangoztatják. A mult évben e czélból két párhuzamosan haladó mozgalom indult meg. Ezek egyike az ipari munkaerők fejlesztését és az iparos osztály vagyoni helyzetének javítására szolgáló intézmények létesítését, vagy a meglevők hatályosbítását, az erre megkivántató intézkedések sürgetése által, akarta előmozdítani; a másik mozgalom pedig az volt, melyet az ipar fontosságától áthatott társadalmi, nem iparos elemek, a döntő tényezők és a fogyasztó közönség tevékeny rokonszenvének és jóakaró támogatásának kieszközlése és fenntartása végett kezdeményeztek. Mindkét mozgalom egyaránt megérdemli az ország anyagi gyarapodását óhajtóknak és első sorban természetesen a törvényhozásnak és kormánynak figyelmét. Mert az kétségtelen, hogy egyedül a mezőgazdaság ezen államot hovatovább annál kevésbbé lesz képes fenntartani, és

gyökeres tévedésen alapszik azon vélemény, melyet a tisztelt miniszterelnök úr és vele e házban mások ismételve kimondtak, hogy előbb a földmívelést kell fejlesztenünk, és csak ha majd annak jövedelmi forrásaiból elegendő tőkét szerezhetünk magunknak, akkor lehet és kell az iparosabb tevékenység terére átmennünk. *(Ugy van! balfelől.)* Azonban a gazdasági élet átalakulásának figyelmesebb szakavatott észlelői t. ház, az én tudomásom szerint nem ezt, hanem ennek éppen ellenkezőjét állítják, hogy t. i. kellő ipari fejlettség nélkül egy bizonyos ponton túl a mezőgazdaság nem is emelkedhetik, és hogy minden oly mezőgazdaság mellett, mely jelenleg nagyobb mérvű haladottságot mutat, már ezen haladást megelőzőleg oly erősebb ipar létezett, melynek kedvező befolyása segítette azután a mezőgazdaságot is oda, a hol az mostanság szemlélhető. Már ezen felfogás magában véve is eléggé mutatja tehát, hogy a kormánynak az ipari fejlődés iránt minő érzéke van, s ebből folyólag, minő iparpolitikája lehet. Mert az az emberi természetben gyökeredzik, hogy annak, amit jogosultságra csak a jövő alaktalan ködös távolában vergődő kívánságnak tartunk, annyi gondot, annyi fáradságot szentelni hajlandók nem vagyunk, mintha aktualis jelentőségéről már most meg lennénk győződve. *(Ugy van! balfelől.)* És a kormány ezen felfogásának teljesen megfelelőleg jár is el. A létező és sürgős kielégítést kívánó ipari szükségeket, mint kevésbbé jelentékeny dolgokat, szereti mindig háttérbe szorítani, s ha azon szükségek jogosultságát egyben-másban arra késztetve elismeri is, nincs meg benne, annak eleget tenni, a határozottság azon erélye, mely egyes egyedül az erős meggyőződés kifolyása szokott lenni. *(Ugy van! balfelől.)*

Az iparos congresszus, t. ház, ki tudja, hányadik azok között, a kik e részben már előbb nyilatkoztak, kérelmezi az ipar terén létező azon atomisticus állapotok megszüntetését, melyeket a kelletinél hamarább behozott teljes iparszabadság vont maga után. A t. kereskedelmi miniszter úr tavaly május havában éppen az én interpellatiómra válaszolva elismerte annak szükségét, hogy az ipartörvény és amint ő kifejezte magát, ha majd ő is meggyőződik arról, hogy a kamarai törvény revisiója szintén szükséges, hát ez is módosittassék, de egyáltalán nem akart nyilatkozni az iránt, hogy módositó javaslatait mikor szándékozik beterjeszteni. Én ezen választ a hozzá hasonlók tökéletes sikertelensége után kielégítőnek és megnyugtatónak természetesen nem ismerhettem el; a t. miniszter ur ezt nagyon zokon vette, pedig hát méltóztatik látni, hogy az én aggodalmaim a halogatás folytatása iránt éppen nem voltak alaptalanok. Az ipartörvény módosítása, t. ház, ma éppen azon stádiumban van, melyben volt egy évvel ezelőtt, akkor nem volt az munkában, s habár, mint a t. miniszter ur maga mondta, kettős, vagy hármas, vagy talán többes igéretet kellett volna e részben beváltania, még most sem került reá a sor azon egymásutánban, melyek megtartása nélkül tavaly nem vélt a t. miniszter hivatásának magaslatára felemelkedhetni. *(Ugy van! balfelől.)*

Ugyanazon stadiumban van továbbá minden, ami az ipartör-

vénynyel összefügg, mert ezen munkakörnek, t. ház, nincs gazdája, sőt azon egész tér, melyet iparnak neveznek, az iparügyi miniszteriumban teljesen parlagon hever, s csupán az intéztetik el, ami szorosan adminisztrativ jelleggel bir; az ápolásra és fejlesztésre nem marad gond, nem marad idő. Utalni fog ezen állításommal szemben a t. kereskedelmi miniszter úr költségvetésének indokolására, s azt fogja mondani, hogy hát nézzem meg, milyen számos házi-iparterjesztő egyletet segélyez. Én t. ház, a háziipar jelentőségét nem ismerem félre, kivánom is, hogy az kormányi segélyezés mellett, társadalmi uton, lehetőleg terjesztessék. Annak a szegény földmivelő népnek, mely az ország különösen hegyes vidékein, kénytelen volna különben az év nagy részét teljesen munka és kereset nélkül tölteni, nagy jótétemény lesz, ha rendes foglalkozása mellett, ami egyébiránt mégis csak a földmivelés marad, birni fog egy oly subsidiarius keresetforrással is, melyből legalább adója, vagy ruházata kikerül. De, t ház, hát a kereskedelmi miniszter úr előtt az ipari fejlettség ezen ideálja lebeg? Azt hiszi ő, hogy a magyar társadalom legjobb elemei évtizedeken át ezen eszményért buzogtak? Vajjon a házi ipar-e azon emeltyű, melynek segélyétől Magyarország anyagi felvirágzását várhatni, s nem létezik-e nekünk olyan iparunk is, mely annak valódi nevét megérdemelné, de a mely éppen most, a házi ipar nagyobb mérvű segélyezésének ezen boldog korában a végromlás szélére jutott, és a melynek érdekében a t. miniszter urnak sem szava, sem gyámoltó keze nincsen? *(Ugy van! balfelől.)* A mezőgazdasági ipar, nem akarom t. ház bővebben fejtegetni, hogy az mit jelent, majdnem teljesen megszünt létezni; a kézműipar napról-napra hanyatlik és pusztul; a főbb nyersterményeinket feldolgozó gyáripar minden ága felett pedig folyton Damokles kardja függ. Akik csak iparunk viszonyait ismerik, tudni fogják azt, hogy a vidékről, a gazdaság köréből mai természetellenes helyére, a városokba szorított szeszgyártás, nálunk csupán a conjunkturákból él; annyira bámult malomiparunk előnyeit pedig elsajátitják tőlünk egymás után a külföldiek, amint pl. az amerikaiak már elsajátították, és a consulok jelentéseiből, ha azok, mint azelőtt, közzététetnének, láthatná mindenki, hogy az amerikai liszt mily következetesen szorítja ki előbb a távoli, majd lassankint a közelebbi piaczokról is a magyar lisztet. Az amerikai liszt főleg az angol piaczon terjeszkedik, a hová már hónapok óta csekély a magyar liszt bevitele. Ezen terjeszkedést bizonyitja az, hogy mig 1877-ben az amerikai liszt-bevitel Angolországba csak 13.346 barrelt tett hetenkint, az 1878-ban 32.577, 1879. elején 56.807, ugyanazon év vége felé pedig hetenkint 90.000 barrelre rugott. A magyar lisztkivitel ugyanazon arányban csökkent. Közgazdaságunk összes szervezete, t. ház, mélyen, igen mélyen van itt érdekelve, és hát mégis az egész mezőgazdasági, az egész kézmű-, az egész gyáripar, sőt általában, — mondhatnám — a valódi iparos irány kormányi és törvényhozási csaknem teljes elhanyagolásáért miben találunk kárpótlást? A kosárfonás és lombfürészet magában véve talán

hasznos, de mindenesetre csak aprólékos mesterségének terjesztésében. *(Derültség balfelől.)*

Igaz, a t. kereskedelmi miniszter úr ezt ily határozottan nem mondja, de ha attól, a mi indokolásában e részben van, eltekintünk, akkor abban az iparra vonatkozólag a szó legteljesebb értelmében nem foglaltatik semmi sem. És legvégül, t. ház, igen röviden, habár nem is éppen oly rövidséggel, mint a kereskedelmi miniszter ur, ki fél sorban nyolcz szóval emlékezett meg róla, szólanom kell a kereskedelemről is. *(Derültség balfelől.)* A kormánynak kereskedelemre vonatkozó tényei kétségkivül vannak, gyakran olvassuk is, hogy megbizottai majd itt, majd amott tárgyaltak vámügyeket; de azon értelemben, mint pl. csak Ausztriának is, a magyar kormánynak kereskedelmi politikája sem benn az országban, sem kifelé nincsen, mert ha idevágó eljárásának összegét mégis politikának kell nevezni, az csakis mint ilyen jöhet tekintetbe, de hogy valódi értelmében létezőnek ismerhessük el, ahhoz legfőbb kelléke, az öntudatosság, hiányzik. — Hogy kereskedelmünk s különösen annak legfontosabb ágai, nem akarom mondani, hogy érzelemre nézve is épp oly mértékben, de hogy nyelvre nézve teljesen idegenek, azt tudja mindenki. Tett-e a kormány pl. csak a kereskedelmi oktatás terén egyetlen lépést is, hogy ezen igen sajnos állapot jobbra fordulta legalább megindúljon? Pedig e részben éppen úgy, mint az iparoktatás terén, az ország legtöbb városában a polgári iskolák felsőbb osztályainak átalakítása által aránylag kevés kiadással a szakértelem és a nemzetiség ügyén nagyot lendíthetett volna. A kereskedelmi és ipari ismeretek terjesztését különben, t. ház, én más szempontból is szerfelett fontosnak tartom, mert annak nemcsak mint a termelésre, hanem főleg mint a nemzeti jellem átalakulására ható tényezőnek tulajdonitok rendkivüli jelentőséget. Az üzleti szellem, t. ház, a magyar fajban és a legtöbb hazai nemzetiségben is igen kevéssé van kifejlődve, pedig annak megléte, vagy meg nem léte az egyes népfajok specificus súlyára s azok versenyképességére és életrevalóságára igen nagy befolyással bir. Annak terjesztésénél közreműködni véleményem szerint a kereskedelmi miniszter feladatát is képezi, akinek általában nemcsak a szigoruan adminisztratiója alatt álló téren, hanem azon szomszédos tereken is, melyek amazt határolják, vannak kötelességei. *(Élénk helyeslés balfelől.)* A közlekedés, teszem, a kereskedelemre épp oly közvetlen befolyással bir, mint a legtöbb közmunka létesítése. A kereskedő osztály már évek óta sürgeti pl. a württembergi mintára egy oly vasuti tanács felállitását, mely a kormány vasuti tarifa politikájának intézésénél segédközegként működni volna hivatva, és a melyben a kereskedelem és mezőgazdaság is kellőleg képviselve lennének. Ezen kérdés, meg vagyok győződve, a kereskedelmi miniszteriumban komolyan még szóba sem került. A közmunkák közül a kereskedelmet a közraktárak érintik a legközelebbről. A közraktárak, t. ház, ma már nemcsak a központban, hanem ha versenyképességünk alapját is nem akarjuk elveszíteni, az ország nevezetesebb más pontjain

is a vasutakkal kapcsolatban mielőbb szintén felállítandók lennének. Hogy a kereskedelmi miniszterium ezen eszmének igyekezett-e tért hódítani, nem tudom, de arról van tudomásom, hogy azon egyetlen fiatal mérnököt, akit ösztöndíjjal a mult évben a közlekedési miniszter úr az elevator-rendszer tanulmányozása végett kiküldött, haza jötte után, midőn jelentését bemutatta volna, szélnek bocsátotta mind a két miniszterium, félreismerhetlen jeléül annak, hogy mi ezen kérdéssel is várhatunk még. Azon állításomat, t. ház, hogy a kormány kereskedelmi politikájában hiányzik az öntudatosság, fenntartom a külkereskedelemre nézve is, ámbár a miniszterium ezzel foglalkozó osztályának élén, egy általam is igen t. szakférfiu áll. *(Mégis? jobbfelől.)* De fenntartom igen mégis, mert azt hiszem, hogy a legfőbb adatok teljes hiányában oly gyarló apparatus mellett, minő az ő rendelkezésére áll, ő sem ismerheti a helyzetet úgy, mint ismernie kellene. Hiszen azt sem tudjuk még, hogy nem a monarchia, hanem Magyarország külforgalma az egyes termelvényekben és összesen mennyire rug, már pedig e nélkül a biztosság érzetével öntudatos vámpolitikát folytatni lehetetlen dolog. Eddig, t. ház, mindig csak az Ausztriával kötendő újabb kiegyezés szempontjából sürgették a magyar külforgalom adatait és a t. kereskedelmi miniszter ur is azon okból vélt azok gyüjtésével késedelmezhetni. Én ezzel szemben hangsúlyozandónak vélem azt, hogy ezen külforgalmi adatokra már most is igen nagy szükségünk van, és hogy azoknak a magyar érdekek szempontját is kellőleg figyelembe vevő vámpolitika mindennapi kenyerének kellene lenni. *(Helyeslés.)* — Nem akarok, t. ház, most statisztikánk felette csekély szolgálatképességéről hosszabban beszélni, *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)* de azon véleményemet még is ki kell mondanom, hogy annak biztosítása nélkül kereskedelmi és általános közgazdasági politikát folytatni akarni irigylésre méltó optimismust jelent. De minők hát az igy folytatott vámpolitikánk tényleges eredményei? Erre a választ megadja azon súlyos helyzet, melyben árufogyasztásunk és nyerstermékeink kivitele van. A mi politikánk e részben az eklekticzismus felé hajlik, mert minden főbb irány képviselve van abban, a mi magában véve még nem baj, csak hogy mi protectionisták és szabadkereskedők egyedül akkor vagyunk, mikor az kimutatható kárunkkal jár. *(Helyeslés balfelől.)* Ezen vámpolitika mellett azután versenyképességünk, termelési és fogyasztási erőnk napról napra alább száll, sőt még az állam fiscális érdekei momentán sincsenek megóva, mert hiszen tudjuk, hogy például tavaly is a vámjövedelmet a restitutiók annyira felemésztették, hogy a monarchia közös szükségleteinek fedezésére abból alig maradt a kezemben levő hivatalos kimutatás szerint valamivel több egy milliónál.

Igy érvényesül, t. ház, a magyar államnak a jelen kormány által kezelt befolyása a termelés három fő ágára. És ez azon eljárás, melyet kielégítőnek és bizalmat gerjesztőnek kellene elismernünk. Különben a t. kereskedelmi minister úrnak tökéletesen igaza van, hogy az ő tárczájának tárgyalásánál és ügyvitelének megbirálása köz-

ben, a fődolog nem a részleteknek, hanem az iránynak, a szellemnek megitélésében áll. Igyekeztem tehetségem szerint feltüntetni, hogy én ezen irányt és ezen szellemet miként fogom fel. És ha én jól fogtam fel, lehet-e azon irány mellett csak egy tekintetben is erélyesebb actiót várni; kivánhatni-e, hogy azon szellem uralma alatt a t. kereskedelmi minister úr a kormány többi tagjaival és a monarchia többi kormányaival szemben a magyar közgazdaság érdekeit erélylyel, sikeresen képviselje? Az indignatió félreismerhetlen hangján kérdezte tavaly egy alkalommal a t. minister úr, hogy ki tapasztalhatott ő nála henyeséget? Eszem ágában sincs tagadni, sőt készséggel elismerem, hogy a t. minister mozog, tesz-vesz, administrál el nem odázható ügyekben, csak, fájdalom, hogy sürgésének-forgásának nincs meg a méltán megkivántató látszatja és ezen eljárásban, nem én mondom, egy párthíve mondta, hasonlit azon szakácshoz, a ki nagy társaságnak levén hivatva nagy ebédet főzni, nem tud semmire sem menni, mert ambitiójának kielégitését a kukták dolgának végzésében keresi és még a csirkét is maga szeretné koppasztani. *(Élénk derültség balfelől.)*

Ha nagyobb szabású administrativ tevékenységét sürgetik, törvényhozási teendőire utal, ha pedig törvényhozói munkálatait szorgalmazzuk, administrativ bokros elfoglaltságát szereti felhozni. Közigazgatási működését éppen most jellemeztem, és hogyan vagyunk törvényhozói munkásságával? Beterjesztett legnagyobb részt oly kereskedelmi és más nemzetközi szerződéseket, melyeket épp úgy készen kapott, mint készen kapta az egyetlen nagyobb organicus műként elfogadható erdőtörvényt is; de a mit e házban, vagy annak bizottságaiban tett igéretei folytán magának kellett volna elkészítenie: az ipartörvény, a kamarai törvény, a szabadalmi-, a bánya- és más törvények, melyeket sürgetnek ugyan, de mely iránt igéretet tenni alkalma nem volt, azok egytől-egyig mind a tanulmányozásnak nevezett tompa contemplatió stadiumában vannak. Mindezek ellenében, t. ház! legalább eddigi nyilatkozataiból itélve, kettőt fog a tisztelt minister ur felhozhatni. Először azt, hogy ha javaslataival készen volna is, a törvényhozás azokat nem tárgyalhatná, mert hiszen az ellenzék a politikai vitákban leli kedvét, és másodszor, hogy a minden oldalról sürgetett gazdasági reformok keresztülvitelére nincsen elegendő pénzünk. — Az elsőre vonatkozólag merem állitani, és azt hiszem, szavaimat a ház ezen oldalán senki sem fogja visszautasítani, hogy ha a t. kormány nemcsak szavakkal, hanem tettei által is bizonyítaná, hogy a nemzeti fejlődés és a nemzeti jólét követelményei iránt valódi érzéke van és azoknak meg is tud felelni, a mai viszonyok között, melyek a parlamenti sport időtöltésének bizonyára nem kedveznek, komoly oppositióval, legalább a vele egy alapon álló képviselők részéről, nem is találkozhatnék. A mi pedig a második ellenvetést illeti, arra nézve bátorkodom a következőket megjegyezni: igaz ugyan, hogy bizonyos mérvű beruházásokat a gazdasági reformok szükségesekké tennének, de hiszen ilyenek nélkül sem elhanyagolt

magán gazdaság, sem hátramaradt gazdaságú nemzet, integritásának fenntartása mellett, anyagi bajaitól még nem szabadult meg soha. *(Ugy van! balfelől.)* És pénzügyi helyzetünket a gazdaság gyümölcsöző befektetései, melyek korántsem lennének a nagyhatalmi állás molochjának kérdéses szükségű áldozataihoz foghatók, semmi esetre sem alterálnák lényegesen, sőt ha ezen financiális helyzetből menekülés képzelhető, az csak úgy fog bekövetkezni, ha az állam külbiztonságával egyenlő fontosságú anyagi jólét tekintetei nem szorittatnak majd ezentúl is következetesen háttérbe. *(Helyeslés balfelől.)*

És ezzel, t. ház, kelleténél talán máris hosszabbra nyult előadásom végén vagyok, mert megfeleltem benne mindazon kérdésekre, melyekkel azt bevezetni szerencsém volt. Említettem, hogy a t. kereskedelmi minister úr hivataloskodásának már mézes hetei alatt keserűen tapasztalhatta, hogy sem a termelő nagyközönség, sem a ház ezen oldala, sőt még a háta megett ülő képviselő urak sem ringatják magukat azon hitben, hogy Magyarország nemzetgazdasági regenerátiójának kezdete össze fog esni az ő ministerségének kezdetével. És az ország mai szomoru helyzetében a nagy közönségnek, a ház ezen oldalának és az illető kormánypárti képviselő úraknak azon egy vigasztalása minden esetre megmarad, hogy a t. minister ur működéséhez fűzött reményeikben egyáltalában nem csalatkoztak. *(Derültség balfelől.)* — Mert ha végig tekintünk azon a tevékenységen, melyet másfél éves ministeri pályáján kifejtett, akkor egyet mindenkinek, akár ellenfelei, akár politikai, vagy személyes barátai közé tartozik is, be kell ismerni, és ez az, hogy buzgalma és törekvése nemcsak kellő eredményt nem tudott felmutatni, a minek biztosítása végre is nem áll mindig az emberek hatalmában, az egyén becsének magában véve tehát igazságos mértéke nem is lehet, hanem még működésének valamely elfogadható, a helyzet következményeinek szinvonalán álló positiv irányt sem volt képes felismerhetővé tenni. *(Helyeslés balfelől.)* Már pedig, t. ház, egy jövőjeért küzdő nagy ország, mely hogy magát napról napra fenntarthassa, saját vérét és velőjét fogyasztja, a közgazdasági ügyek intézőjétől, főleg ha ezen országban az öntevékenység és az önfelelősség érzete nincs még kellőleg kifejlődve, a jámbor lelkületü administratorok kellékeinél többet szabad, sőt innen, a hol én beszélek, többet is kell követelni. Mert azon hely ott, melyet a t. minister ur elfoglal, nem jár kevesebb erkölcsi felelősséggel, mint bármelyik, melyet ministertársai elfoglalnak, és ha az ott kifejtett helytelen tevékenység és ott tanusított tevékeny semmittevés nem is boszulja meg magát oly közvetlenül és oly szembeötlőn, mint másutt, de annak az egész szervezetre kiható káros következményei elmaradhatlanok, s ha azok eleinte csak lappangva dúlnak is, később annál hatalmasabban támadják meg a nemzet testének legnemesebb organumait. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Nem kecsegtetem magamat azzal, t. ház, hogy ezen beszédem a kormányra hatással fog birni. Nem régen vagyok ugyan tagja e

háznak, de sokkal jobban ismerem politikai életünk mai elposványosodását, hogysem ilynemű illusiók meggyökerezdhetnének bennem. De azt igenis hiszem, hogy éppen most, midőn a közbizalmatlanság már nemcsak a kormány, hanem a Jókai Mór t. képviselő ur által egykor a mi kis kunyhónknak nevezett ezen ház irányában is aggasztó módon nyilvánul; midőn a közügyek helytelenül történt intézésének befolyása alatt a családtól kezdve fel a legmagasabb állami és társadalmi alakulatokig sorvad minden; midőn már a magasb szellemi élet fejlesztésével is nem a haladás, hanem a hanyatlás és romlásnak egy újabb hatékony factorát szerezzük meg a nemzet számára: azt hiszem, hogy ily körülmények között éppen a közgazdasági tárcza költségvetésének tárgyalása alkalmával saját magunk s ezen ház mindenek felett szentül tartandó méltósága iránti kötelességünk, az ország szine előtt e részben is tényekre hivatkozva, újból erélyesen tiltakozni az insinuatió ellen, mintha mi itten csupán szűkkeblű pártküzdelmet folytatnánk, s más okunk és más alapunk, mint a pártérdek, a kormány eljárásával való solidáritást magunktól elutasítani, nem volna. *(Élénk felkiáltások a baloldalon. Ugy van! Ugy van!)* Alig fejezhetném be, t. ház, a tárgy fontosságához, melyről beszéltem s fennálló kormányzati viszonyainkhoz illőbb módon felszólalásomat, mintha egy kiváló külföldi szakértőnek, Briot de la Mallerienak a legutóbbi franczia mezőgazdasági enquêten mondott következő zárszavait idézem: »Imhol feleletem, mondá ő, a fölvetett kérdésekre; kivánom, hogy azok valamit mégis használjanak, de sokkal, sokkal élénkebben kell óhajtanom a jóságos ég azon kegyelmét, hogy küldjön végre nekünk nagy ministereket, a kik a nagy dolgok iránt érzékkel birnak s azokat a következetesség szellemében létesiteni is képesek.« *(Élénk éljenzés a baloldalon.)*

9. Szélesb látókör és magasb szempontok a közgazdasági politika terén.

(Képviselőházi beszéd; elmondatott 1882. évi deczember 12-én a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium költségvetésének tárgyalása alkalmával.)

T. H! A multban reánk nézve kedvezőtlenül alakult viszonyok a magyar államférfiak tevékenységének általában meglehetősen szűk határokat szabtak. Csak egy tér van, melyen állva, a magyar államférfiunak gondolatával épp úgy át kell karolni az egész világot, mint bármely hatalmas nemzet fiának. Ez a tér a természetiekhez hasonló törvények uralma alatt álló közgazdaság tere. E tér a technika és kereskedelem újabb haladása folytán napjainkban egyetlen egésszé olvadt össze, melyen ama törvények ellenállhatlan erővel érvényesülnek. Világos tehát, hogy annak, a ki Magyarország közgazdasági érdekeit megóvni, fejleszteni és lehetőleg biztositani van

qivatva, de tovább megyek, még annak is, a ki ezen érdekek követelményeiről alapos itéletet akar mondani, okvetlenül a világforgalom magaslatára kell emelkednie. A jó közgazdasági politika tehát a magyar kormányzat legnehezebb feladatai közé tartozik, mert hiszen ez a legszélesebb látkörű politikát jelenti. És a kik igénytelen felszólalásaimat a t. házban figyelemmel kisérték, talán még emlékezni fognak reá, hogy én, mióta képviselő vagyok, az ily politika szükséges voltát minden alkalommal hangsúlyozni igyekeztem.

Ily alkalomnak tekintem én a kereskedelmi tárcza költségvetésének tárgyalását is ezuttal, nemcsak azért, mivel egy pár év óta az újabb gyökeres gazdasági átalakulás megint nagy léptekkel haladt előre, hanem azért is, mert a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi tárcza ismét más kezekbe menvén át, az annak hatáskörébe eső feladatok megoldásánál és különösen a jövendőbeliek előkészítésénél az ott eddig uralkodótól különböző felfogás érvényesülését felette kivánatosnak tartom. A gyakorlatias politika hive lévén magam is, az ország gazdasági helyzetének megítélésénél lehetőleg a gyakorlati eljárást kivántam követni. Azt tapasztaltam ugyanis, hogy azon óriási adathalmaz, mely az irodalom beláthatlan sokaságú termékeiben, a bel- és külföldi consulátusok, a kereskedelmi- és iparkamarák, az egyes gazdasági kiküldöttek és egyletek jelentéseiben foglaltatik, önmagában használva igen alkalmas arra, hogy a legnagyobb mértékben megzavarja a képet, melyet valaki a mivelt nemzetek gazdasági életéről magának valaha alkotott. Ismeretes Göthének az a mondása, hogy a költőt csak saját hazájában lehet megérteni. De ha ez igy van, mennyivel inkább kell állani annak, hogy idegen országok forgalmát csak emporiumaikon lehet valóban megismerni, mert ott mindazon száraz kimutatások, melyekben az ember itthon egyszerűen eltéved, életet nyernek és a legérdekesebb emberi tevékenység nagyszabású mozgalmáról nyujtanak megragadó képet. A forgalom ily képének megtekinthetése végett az utóbbi két év alatt külföldi piaczainkon kivül a reánk nézve legfontosabb tengerpart hosszában húsz jelentékenyebb kikötőt látogattam meg, mivel úgy voltam meggyőződve, hogy ezen kikötők Európának közgazdasági szempontból mint egy ablakai, a melyekből az egész világba ki lehet tekinteni, és azokból a világforgalomról is tiszta képet lehet szerezni. A tapasztalás feltevésemet nagyrészt igazolta, mert ha nem állíthatom is azt, hogy ez az egyetlen mód, a mely szerint azon roppant nagy dologról, melyet világkereskedelemnek neveznek, fogalmat lehet szerezni, de azt igenis állítom, hogy kevesebb idő alatt és kevesebb fáradtsággal arról világos képet nem szerezhet magának senki sem. Azonban, a mit az említett emporiumokon a lefolyt két év alatt láttam, vagyis inkább a mit az ott látottakból következtetni vélek, az reánk és Magyarország gazdasági jövőjére nézve egyáltalán nem örvendetes. A benyomás, melyet az általam szinről-szinre látott forgalmi statisztika szemlélete reám tett, két okból igen leverő. Először, mert még világosabbá lőn előttem, hogy

hosszas küzdelemmel és sok áldozattal járó, rendkivül nehéz feladat előtt állunk, melyet okvetlenül meg kell oldanunk; és másodszor, mert mostani közgazdasági politikánkban az emlitett nagy feladat megoldásához szükséges belátás elemeit nem fedezhettem fel, sem pedig a helyes közgazdasági eljáráshoz elengedhetetlen politikai erélyt és általában az öntudatos kitartó gazdasági munkásság tüneteit nem látom az országban. De midőn az érintett benyomásokat a t. ház engedelmével a lehető legegyszerűbben és legrövidebben előadni bátor vagyok — mert hiszen hosszas és részletes fejtegetésekbe bocsátkozni itt most helyen kivüli vállalkozás lenne — nagyon jól tudom, hogy a t. ház sok tagja előtt nem fogok újat mondani. De nem is czélom úgy tünni fel, mint a ki valamely új felfedezést tett. Hiszen annak, a mit mondandó leszek, legnagyobb részét magam szintén már előbb is tudtam, de megvallom, hogy abból még csak némileg is elfogadható képet vázolni nem lettem volna képes, és a mi fő, nem mertem volna arra vállalkozni, hogy az ország közgazdasági helyzetét a világkereskedelem mai alakulata mellett közelebbről megjelöljem, jövendő fejlődésének követelményeire pedig határozottan utaljak. — Ezen általam megejtett szemle alkalmával a következő irányadó szempontokat tüztem ki magam elé: először közvetlenül meg akartam győződni arról, hogy mi történik Európa azon nevezetes góczpontjain, melyek befolyással birnak reánk; másodszor azt kutattam közvetlenül, hogy minő irányzatot mutat e téren a kereskedelmi tevékenység; harmadszor meg akartam tudni, hogy azok, kik a világkereskedelemmel foglalkoznak s a viszonyok magasabb szempontból megitélésére képességgel birnak, miképpen fogják fel Európa közgazdasági jövőjét a közelebbi időben, és végre, hogy mi történik az igy felfogott jövő előkészitése szempontjából, s minő befolyással fog az minden valószinüség szerint birni Magyarország közgazdasági helyzetére? Ha ezen négy kérdésre a valósághoz hiven meg tudok felelni, és azután csak egy pillantást vetek Európa keletére, azt hiszem, hogy közgazdasági helyzetünket és a helyes fejlődés irányát sikerülhet megjelölnöm.

Ha valaki, s a szárazföldi ember különösen, a nyugoteurópai kikötőket végig tekinti, az első, a mi figyelmét megragadja, az, hogy a nyerstermékek szállításánál a vizi utat a száraz föld belsejébe minél tovább igyekeznek felhasználni. Már Stettinnél az Odera, Hamburgnál az Elbe és igy tovább az illető folyók képezik azon vizi utat, melyen a szállitmányok a csatornákig, a vasutakig, vagy fogyasztási helyekig közvetlenül eljutnak. A nagy tengeri hajókból közvetlenül a kisebb folyóvizi hajókba rakják a szállitmányt, hogy ezt azután lánczczal, vagy a nélkül a folyó hosszában felfelé vontassák. Az Odera, az Elbe és a Rajna közvetitésével igy láttatik el északnyugati Németországnak legnagyobb része gabonával. Ezen forgalom szempontjából északon és délen két-két kikötőnek kell figyelmünket magára vonnia. Ezek északon Rotterdam és Antwerpen, délen pedig Marseille és Genua, melyet most mindenki az előbbi

versenytársának tekint. E négy kikötő mintegy kereszttűzbe veszi a mi még maradt külföldi piaczainkat. A két északi kikötővel szemben már határozott vereséget szenvedtünk, mert nemcsak hogy ott egyáltalában nem, vagy csak nagyon kivételesen lát az ember magyar gabonát, hanem azon kikötők Európának északnyugoti részét orosz és amerikai gabonával teljesen elárasztják. Roppant mennyiségű ily gabonát szállítanak le a Rajnán és mellékfolyóin az egyes vidékekre egész Mannheimig, mely tudvalevőleg Németország legnagyobb gabonapiacza. Innen vasuton szállittatik, a mi vizen nem mehet tovább. A mi gabonánk erre a vidékre csak kivételesen és pedig az osztrák észak-nyugati vaspálya közvetítésével jut el, hogy azután az Elbén szállittassék Tetschenből tovább Szász- és Közép-Németországba. Délen a gabonaforgalmat eddig csaknem kizárólag Marseille tartja kezében. Innen is igen sok fekete-tengeri és azóvi orosz gabona kerül Svájczba, ahol különben a mi piaczunkat leginkább az északi rész képezi, melynek középpontja Zürich, és a mely Arrauig terjed; ezen túl nem igen hatolhatunk tovább. Nem Magyarország, de az egész monarchia mintegy $^1/_4$ részét fedezi a svájczi bevitelnek. Ebben azonban sok román gabona is foglaltatik. A svájczi lisztbevitelből egy negyed, a borbevitelből csak $^1/_7$ rész esik a monarchiára. Dél-Németországban, mint köztudomású dolog, Württemberg és Bajorország képezik a mi legjobb piaczainkat. De ott is lépten-nyomon román gabonával kell találkoznunk. Piaczaink tehát már eddig is meglehetősen összeszorultak. Ennek a németországi vám- és vasuti politikán kivül főokát azon körülmény képezi, hogy az orosz gabona Angliából kiszorulván, Németországot, Belgiumot, Hollandiát és Franczia ország egyes jelentékeny részeit is elárasztotta. — Általában az olcsóbb gabona behozatalának emelkedése Nyugat-Európában kétségtelen. Nem bizonyít ez ellen semmit pl. az, hogy tavaly is 15%-al több gabonát szállíthattunk Németországban, mint 1880-ban, mert ennek okát azon véletlen képezi, hogy nemcsak Amerikában, hanem Oroszországban is rossz volt a termés. De hogy általában a nyerstermények behozatala folyton emelkedik, ezt az általános kimutatásokon kivül az egyes kikötők adatai is világosan bizonyitják. Igy például Antwerpenben a gabonabehozatal az 50-es években alig 100,000 mázsát tett, a 60-as években egy pár millióra emelkedett, most pedig az ottani gabonabehozatal már 12—13 millió métermázsára rúg, melynek $^2/_3$-át tengerentúli, $^1/_3$-át pedig orosz gabona képezi. De nemcsak a gabona, hanem általában a nyerstermények behozatala is emelkedő irányzatot mutat. Azok, a kik az üzleti viszonyokban teljes jártassággal birnak, állítják, hogy ha az európai államok állategészségügyi okok miatt és ürügyek alatt nem védekeznének olyan következetesen az amerikai állatbehozatal ellen, az is rövid idő alatt jelentékeny mérveket öltene. Általában azon vélemény, hogy ez az irányzat emelkedő marad, sőt az szilárdulni fog, ugy a gyakorlati, mint az elméleti szakemberek körében általános. Ennek egyik főtámpontját ké-

pezi az, hogy Európán kivül minden világrészben nagy mennyiségű szűzföld kinálkozik a gabonatermelés számára. Szavahihető nemzetgazdák, pl. Caird is, azt állítják, hogy Észak-Amerikában, ha annak nyugoti részéhez Canadát is hozzáveszszük, a termő területnek alig $^1/_{10}$-ed része volt még 1880-ban fölszántva. Ezen szűz területeken aztán olyan olcsón termelnek, hogy ugyancsak Caird állítása szerint azon gabonát, melyet quarterenkint Angliában csak 45—50 shillingért lehet előállitani, az amerikaiak képesek 29—32 shillingért Liverpoolba szállítani. Egy másik szavahihető nemzetgazda, t. i. Laves szerint Oroszországnak délkeleti részében és különösen Szibériában nagy területek vannak, melyek már most is haszonnal lennének gabonatermelés alá vonhatók. Indiának gabonatermelése ma is jelentékeny már, ugy, hogy tényleges kivitele a miénkkel ez idő szerint is felér. De ezen részében Ázsiának szintén nagy területek vannak, melyek még gabonatermelésre fordithatók. Ha a közlekedési eszközök később még inkább javittatni fognak, Ausztráliából és Délamerika keleti partjairól is sok gabonát lehet idővel Európába behozni. Mindezeket figyelembe véve, kétségtelen, hogy ha egyes években rossz termések következtében, vagy egyéb körülmények folytán ideiglenes pangás állhat is be a gabonabehozatalban, az általában mégis emelkedni fog. Ennek másik okát a technika haladása és a közlekedési eszközök folytonos javulása képezi. Az amerikai Egyesült-Államoknak legdúsabban termő területeiről csaknem közvetlenül egész Európa szivébe lehet már a gabonát vizen szállitani. A tervezett Panama-csatorna létesítésével California és a délamerikai gabonatermő államok, nevezetesen Chili is közelebb hozatnak az európai piaczokhoz. Sőt az amerikai Egyesült-Államoknak azon vidékei, melyek eddig az aszály folytán nem voltak kellőleg kiaknázhatók, ujabban a legnagyobb mérvű öntözés áldásaiban részesülnek. A vasuti épités terén is gyors haladás észlelhető. Az amerikai vasutak 1871-ben 57.000, 1881-ben pedig már 94.000 amerikai mértföldet tettek. E mellett Canadában is nagy tevékenység uralkodik a vasut-épités terén, hol tudvalevőleg egy új pacific vasutat épitenek. A belföldi hajózás Amerikában ugyan nem ölt oly nagy mérveket, mint a vasuti közlekedés, mert egy törvény van ott, amelynek értelmében az idegen gyárakban készült hajók nem alkalmazhatók amerikaiak által. Ennek következtében az amerikai hajózás annyira hanyatlott, hogy mig 1857-ben még 70%, 1867-ben 30% és 1881-ben pedig már csak 16%-kal voltak az amerikai hajók az összes forgalomban képviselve. Nagy mértékben pótolja azonban ezt az angol tengeri kereskedelmi flotta emelkedése. Mert habár ezen flotta képes lenne már most is közvetiteni, az jelenleg folyton oly mértékben gyarapszik, hogy az érdekeltek aggodalmat éreznek miatta. A nyáron is például hónaponkint 50.000 tonnával gyarapodott az angol kereskedelmi flotta. Ennek természetes következményét a vitelbérek mesés olcsósága képezi. Mint komoly emberektől hallottam, volt rá eset, hogy a gabonát Amerikából mint alterhet szállitották ingyen úgy,

hogy a tulajdonos nem fizetett egyebet, mint a be- és kirakodás költségeit. Ily körülmények közt bármily rabló-gazdaságot folytassanak is az amerikaiak, és bármily mérvű legyen is ott főleg a bevándorlás következtében a népesség szaporodása, az európai mezőgazdaság helyzete a legközelebbi jövőben nemcsak javulni nem fog, de annak halószinüleg rosszabbulása következik majd be. A harmadik ok, mely a behozatalt nagy mértékben elősegíti, magának az európai tőkének közreműködése, mert ez is nagyban egyengeti a behozatal utjait. Ha ezen tényt ismerjük, akkor keveset nyom a latban a theoreticus szobatudósok azon vigasztalása, hogy a fák nem nőhetnek az égbe, melyhez legnagyobb csodálatomra az angol kiküldöttek Read és Pell is csatlakoztak, mert mindenki s különösen az érdekelt osztályok és a finom érzékű tőke egészen másképp fogják fel a jövendőt.

Csak egy pár vonással kivánom vázolni azt, ami a jövő szempontjából a reánk nézve legfontosabb kereskedelmi helyeken történik. A legérdekesebb a verseny e részben Rotterdam és Antwerpen között. E versenyben valószinüleg Antwerpen fog győzni, miután fekvése a kitünően hajózható Schelde partján nem is hasonlítható a Rotterdaméhoz. Ennek azonban másrészt közvetett eredménye az is lesz, hogy a két kikötő által a Rajnán követett út sokkal kényelmesebb és olcsóbb lesz az orosz és amerikai gabona számára, tehát az még inkább fog délnek terjedhetni, mint eddig. Antwerpen most teljes átalakulásban van; épitik ott a várost és kikötőt. Az ottani kereskedői körökben kapott felvilágositás alapján állithatom, hogy mintegy 28—30 millió frankot fordítanak a kikötő bővitésére. Oly idegenek, akik nincsenek Antwerpen által érdekelve, de a viszonyokat teljesen ismerik, állitják, hogy Antwerpen nemcsak a szomszéd hollandi kikötőket fogja legyőzni, hanem valószinüleg a continens első kereskedelmi helyévé is emelkedik, s annak fejlődését most már nemcsak az érdekelt szomszédos holland és francziá, de az angol kikötők is feszült figyelemmel kisérik. — Hasonló versenyküzdelem folyik jelenleg Marseille és Genua közt. Eddig a gabonakereskedelmet kiválóképp Marseille tartotta ott kezében. Most azonban a Gotthard-pályának Olaszország, Svájcz és Németország részéről történt kiépitése után Genua rohamosan fog emelkedni. Első sorban maga a város roppant áldozatokat hoz. Hisz ezen városnak akadt oly polgára is Galliera herczegben, ki egymaga 26 millió lirát adományozott a kikötő kiépitésére. Ezt az összeget a városnak és az államnak azonban még nagy összegekkel pótolnia kell, mert a méretek, melyekben a kikötő kiépitése fog történni, igen nagyok. Igaz, hogy a Gotthard-pályához fűzött remények még nem teljesültek egészen, de az érdekeltek mindent elkövetnek, hogy azok legközelebb megvalósulhassanak. Hisz csak a napokban olvashattuk, hogy a Gotthard-pálya és Genua közti egyenes összeköttetés megnyilt; komolyan tervezik a vasuti viteldijak leszállitását, s a kikötő kiépitését sürgetik. De különben a forgalom irányának megváltoztatásához kell bizonyos idő. — Hasonló mozgalmak észlelhetők a francziáknál első kikötőjük Marseille érdekében. E tekin-

tetben komolyan beszélnek a Simplon, vagy a Szt.-Bernáthegy átfurásáról, továbbá az ottlevő eddig is nagyszerű kikötőt még jobban kivánják felszerelni. A marseillei óriási, 50 millió frank alaptőkével biró közraktári vállalat mellé az ottani kereskedelmi kamara egy másik hasonló vállalat létesítésén fáradozik. Marseille azonban már régebben összeköttetésben áll és ezt fenntartja a nyugat-svájczi gabonaraktárakkal Genftől egészen Baselig. Közreműködik a vasuti díjak leszállításánál és felhasználhatja a Rhonét is, mely egészen Lyon-ig igen becses vizi út. Más chimaericusabb természetű tervekről, aminő pl. az atlani oceánnak a földközi tengerrel való összeköttetése a Canal du Midi irányában, Bordeaux és Narbonne közt, melynek czélja a gibraltari szoros elkerülhetése lenne a hajózásnál, nem is akarok beszélni, mert azon positiv adatok, melyeket eddig szerencsém volt ugy az északra, mint a délre vonatkozólag felhozni, eléggé bizonyítják, hogy az érdekelt kereskedelem és tőke miképp fogják fel és készítik elő Európának gazdasági jövőjét. — Természetesen ez a rendkivüli verseny első sorban a nyugat-európai mezőgazdaságot sujtja, de annak közvetett hatása ami mezőgazdaságunknál is észlelhető már. Igy pl. a nyár folytán bekövetkezett rögtöni árhanyatlás ezen verseny tényleges jelentkezésének tulajdonitható. Az Arlberg-pálya, amely most van épülőben, és amely bennünket függetlenitend a bajor vasutaktól, fog ugyan javunkra nyomni valamit a latban; de annyi tényező hatását alig lesz képes ellensúlyozni, mert hiszen oly rendkivül nagy és folyton emelkedő áramlattal állunk szemben, melynek hatását az európai mezőgazdaságok sorsán most már concret alakban is észlelni lehet. Első sorban természetesen az angol mezőgazdaság sínyli meg a jelzett versenyt, amit kétségkivül bizonyít az is, hogy az angol bérlő osztálynál az utóbbi időben rendkivül hanyatlás mutatkozik. 1876-ban pl. 400, 1878-ban 800 és 1879-ben már 1400 angol bérlő ment tönkre. Igaz ugyan, hogy az angol mezőgazdánál inkább ki van fejlődve a gyakorlati érzék és ügyesség, mint akármely más nemzetiségű gazdáknál, ennélfogva ők alkalmazkodnak is lehetőleg a változott viszonyokhoz, de ezen átmenet nagy kár és nagy veszteség nélkül ott is lehetetlen. És miután nagy osztályokat érint, társadalmi bajokat idéz fel, mert van bizonyos része pl. az ir kérdés acut voltában is az amerikai versenynek, Nagy-Brittaniában pedig az a birtokkérdés bolygatására szolgál alkalmul. A földárak és a haszonbérek érezhetőleg hanyatlanak, és ezen hanyatlás minden következményeivel együtt valószinűleg egy jó ideig ezentúl is fog tartani. Franczia országban hasonló észleleteket tehetünk, különösen a mezőgazdasággal foglalkozó vidékeken, aminő pl. Normandia, hol a hectáronkint 100—150 frankos haszonbérek mellett sorba buknak a bérlők. — A németországi agrármozgalmakat és az ezek folytán keletkezett mezőgazdasági politikát reánk igen káros hatása után eléggé ismerjük. Svájczban valószinűleg nemsokára teljesen felhagynak a gabonatermeléssel és a takarmány meg kereskedelmi növények termelésére fognak szoritkozni. — Ausztriában is érezhető a verseny hatása, amennyiben ott is jelentékeny

agrár-mozgalmak léteznek, és a földbirtok kényszerű elárverezése is folytonosan növekszik, noha Ausztria jóléte általában nem hanyatlik, hiszen népessége emelkedőben van, és ipara tagadhatlan lendületnek örvend.

Ezen tények felsorolása után, t. ház, azt hiszem, világos az, hogy legközelebb a magyar mezőgazdaságra is rákerül a sor, sőt én állítom, hogy ami mezőgazdaságunk némileg máris benne is van azon válságban, melyet egyéb okok mellett a nyugat-európai nagy gabona behozatal közvetett hatása idézett elő. Mielőtt azonban erről beszélnék, csak még két dologra kívánom a t. ház becses figyelmét felhívni. *(Halljuk!)* Az egyik az, hogy a keleti s különösen az ugynevezett levantei piaczok már oly szilárd kezekbe kerültek, melyekből azokat nem valamely kezdő iparos államnak, hanem régi erős iparállamoknak is bajos lesz kivenni. A velünk közvetlen szomszédos országokban, ugyan még hódíthatnánk tért, de hiszen közgazdaságunk oly egyoldalu, hogy mi az ezen államokkal kötött kereskedelmi szerződéseknek is inkább csak árát adjuk meg, hasznot azonban belőlük aránylag kis mértékben tudunk meríteni. Ehhez még csupán azt jegyzem meg, hogy éppen az említett államokban, különösen Romániában komoly törekvések mutatkoznak belföldi ipar létesítésére, melyek sikere a vámtörvényhozás czélirányos felhasználása mellett külföldi tőkék és szellemi erők bevonása által nem is oly valószinűtlen dolog. A másik, amire bátor vagyok utalni, az oroszok eljárása. E tekintetben hivatkozom az osztrák kormány által a folyó évi moszkvai nemzeti kiállításra kiküldött szakértő egyének jelentésére. E jelentés szerint a moszkvai kiállitás minden szemlélőt méltán és nagy mértékben meglepett azon haladás által, mely az orosz ipar terén általában észlelhető. E jelentés szerint a haladás az 1873-iki bécsi, sőt az 1878-iki párisi világkiállitás óta is igen nagy, ami leginkább feltűnik a vas-, bőr- és textil-iparnál. Megjegyzendő azonban, hogy éppen a legjobb gyáraknál a szellemi munkát idegenek, francziák, angolok, németek és osztrákok szolgáltatják, ugy, hogy főleg a tőke és a nyers munkaerő orosz. Azonban az ottani iparosok körében igen erős törekvés mutatkozik arra, hogy a külföldi vezetés alól emancipálják magukat, és e törekvést a kormány és a sajtó is hathatósan támogatják. Különösen a kormány mindenféle előnyt nyújtván az ipar fejlesztésére, nincs messze az idő, mikor az összes orosz iparczikk-szükségletet a belföldi ipar fogja fedezhetni. Ami ezután következik, a magyar viszonyok szempontjából kétszeresen érdekes. Oroszország — mondja a jelentés — oly birodalom, melyben minden iparág széles térrel rendelkezik a fejlődésre. És azon osztrák iparosok, akik a kellő helyen és kellő szakismerettel ott gyárakat felállítani hajlandók, nagy nyereségre számíthatnak. Az osztrák iparosok ezt már meg is tették és remény van reá, hogy még inkább meg fogják tenni, hogy azután Oroszországban az ottani nagy fogyasztásból hasznot húzhassanak. Tehát megjegyezhetjük, hogy az osztrákok piaczaik megtarthatása és újak szerzése végett Oroszországban is hajlandók gyárakat állítani, és legalább részben oda áttelepedni. *(Ugy van! a baloldalon.)*

Itt van tehát gazdasági helyzetünk egész képe t. ház: az egyik oldalon egy oly áramlat, mely már-már küszöbünkig ér fel, és a mely ha beteszszük is az ajtót, nagy súlyával betörheti azt; a másik oldalon pedig az, a minek felhasználásától várták felvirágzásunkat legjobbjaink, és várják sokan most is, veszendőbe megy, mert a legjobb időt elmulasztottuk és elmulasztjuk most is, hogy közgazdaságunkat egyenletesen kifejlesztvén, természetes piaczainkat ide benn, és a mennyiben az még lehetséges, a legközelebbi keleten is elfoglalhassuk. Körülöttünk minden állam igyekszik a gazdasági egyoldalúság ferde helyzetéből szabadulni: egyedül nekünk kell folyton állami szervezetet tartományilag, vagy gyarmatilag egyoldalu gazdasággal fenntartani. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És ezen egyoldalú tevékenységre is eljöttek most a nehéz napok, hogy még nehezebbeket vonjanak maguk után. Nyugat-Európában szintén általános a gazdák panasza azon állapot miatt, melybe jutottak; de a nyugat-európai állam nem áll csupán egy lábon, azért a mostani hosszú válságon küzdelemmel bár, de szerencsésen fog túleshetni. A nyugat-európai államoknak, t. ház, ott van ipara, ott van terjedt activ kereskedelme, melyek még hasznot is huznak e változásból; ott vannak tőkéi, melyekkel enyhíthet a gazdák bajain; és kezében van a vámtörvényhozás, melylyel segíthet magán minden alkalommal, úgy a hogy jónak látja — *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* De mit fog tenni e hosszú küzdelemben Magyarország, ha a mostani közgazdasági politika lesz továbbra is irányadó? Hová jut ugy is fogyó népessége, hová jut megtört és csökkenő jóléte? S ha a népesség és annak vagyoni ereje csak az Ausztriáéhoz képest viszonylag fogyni fog, mi lesz politikai súlyából, vajjon például a 20—25 százalék quótáért fog-e majdan élvezhetni 50 % befolyást? És ha névleg meg is adatik neki, nem lesz-e az inkább csak a papirra nyomtatva? Mindezek folytán méltán kérdezhetni, t. ház, hogy vajjon hát még mindig van-e ideje ennek az országnak, mint Horatius parasztjának, arra várni, hogy a folyó lefolyván, száraz lábbal mehessen át a túlsó partra, kitűzött czéljához? *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Három mérvadó véleményt ismerek közgazdasági jövőnk előkészítésére vonatkozólag. *(Halljuk! Halljuk!)* Az első vélemény kiválóképp a t. kormányé s ez azt tartja, hogy a mostani közgazdasági politika alapján nemcsak a földmívelést lehet fejleszteni, hanem az ipar megteremtésére is elég tér kinálkozik. A második vélemény tiszteletre méltó őszinteséggel bevallja, hogy biz azon ipart teremteni nem lehet, mert arra határozottabb hatású eszközök volnának szükségesek, ezekhez azonban a földmívelés netáni sérelme miatt ez idő szerint nyúlni nem szabad. A harmadik vélemény szerint végre közgazdaságunk szervesítése minden józan áldozat árán is szükséges. E három vélemény közül az én nézetem szerint csak a két utóbbi logicus. Az első azonban határozottan nem az, mert a mostani közgazdasági politika fenntartását és az ipar komoly fejlesztését egy idő-

ben kívánja, már pedig ezen két dolog követelményei, a mint mások között a t. házban egy izben én is tüzetesen kimutatni igyekeztem, merőben kibékíthetetlenek egymással.

Hogy a súlyos helyzetben levő mezőgazdaságot az államnak nálunk és másutt is lehetőleg támogatni kell és nem szabad engedni, hogy elbukjék, az előttem is világos. De Nyugat-Európában a mezőgazdaság támogatásának kérdése különben nagyon egyszerű dolog. A lakosságnak olcsóbb élelmezés kínálkozik, de az ezt egyelőre teljes mértékében még nem élvezheti; mert azon átmeneti időt, mely alatt a mezőgazdaság körében az egyensúly ismét helyre áll, meg kell nyujtani, nehogy a földmívelő osztály körében nagyobb kár essék, mint a mennyinek ott különben is kikerülhetetlenül be kell következni. Azután a cultura minden eszközének felhasználásával a földmívelés kénytelen lesz mint eddig, ezentúl is tovább vergődni. Nálunk ellenben e kérdés meglehetősen bonyolult, mert itt a földmívelés a legfőbb jövedelmi forrás, másodszor mert az jelenleg nem a belföldi piaczon, mint inkább kivitelében van veszélyeztetve, és harmadszor mert, ha az nem is formuláztatik éppen ugy, de tényleg azon kérdéssel áll szoros összefüggésben: van-e hát iparra egyátalában szüksége ennek az országnak? Senki sem mondja, hogy szükségünk a jövőben nincs reá, hanem csak az állíttatik, hogy most egyelőre, tehát 1887 után sem lehet annak megteremtéséhez komolyan hozzá látni, mert a helyzet erre most nem kedvező. De hát azok után, a miket bátor voltam felhozni, van-e kilátás arra, hogy ez a helyzet egy pár nemzedék ideje alatt javulni fog, és nem félő-e inkább, hogy annak romlása következik majd be? Azon érvek tehát, melyek az elhalasztás mellett szólanak, tulajdonképpen az ipar fejlesztéséről beláthatatlan időkig való lemondást kívánják. *(Ugy van! a bal- és a szélső bololdalon.)* Hogy pedig mit jelent egy újabbkori európai államban az egyoldalú gazdasági tevékenységet huzamosabban fenntartani, azt épen a mi állami és társadalmi bajaink a legérthetőbben megmagyarázzák. Ezen bajok eddig csak elemeikben vannak meg és már is elkeserítik a lakosság túlnyomó többségének életét. *(Igaz! Ugy van! a baloldalon.)* Nagyhatalmi aspirációk gyenge közgazdasági alapon, ennek folytán idült és semmiféle pénzügyi mesterkedés által ki nem irtható államháztartási deficit, az államélet terheinek roskasztó súlya a polgárok vállain, ennélfogva mindenkinek hajlandósága azt hinni, hogy többet ad az államnak, mint a mennyit kap tőle, a miért aztán az államban a polgár ellenséget lát, mely jövedelmének felét elnyeli és nem engedi, hogy a magánéletben tevékenysége által boldogulhasson: *(Ugy van! Ugy van! a baloldalon.)* ezek az államélet betegségének symptomái nálunk. A társadalmi élet jellege, t. ház, ha lehet, még ennél is szomorúbb. Társadalmi bajaink igaz, Nyugat-Európában másutt is feltalálhatók, de ki fogja azt természetesnek találni, ha az ifjú, vagy gyermek, az érett, vagy hajlott kor bajaiban sínylődik, és ki nem fog elborzadni azon, ha a zsenge szervezetet az egyoldalú nevelés és a

ferde felfogáson alapuló életmód következtében már sorvadozni látja? A tömeges kivándorlás, mely nálunk csakugyan kóros jellegű; a pauperizmus aggasztó forrongása, mely az antisemitizmus alakját öltötte magára; az a rendszeres hivatalhajhászat boldog-boldogtalan részéről; *(Ugy van! balfelől)* az a türhetetlen kenyéririgység minden szakma körében, a tanult és tanulatlan proletariátus nagysága és folytonos növekvése, a politikai, családi és mindenféle erkölcsök hanyatlása: mindez, t. ház, arra vall, hogy gazdaságunk egyoldalusága következtében, a folyton növekvő állami és társadalmi igényekkel szemben és a fejlett szellemi erőhöz képest, aránylag igen kevés a jutalmazó, becsületes munka alkalma ez országban. *(Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Azért meggyőződésem szerint, ha nem értjük meg azt, hogy minő jelentőséggel bir ezen legújabb gazdasági átalakulás; ha nem akarjuk belátni, hogy ez által az események logikája Európa minden életrevaló népét egy magasabb rendű culturára kényszeríti, és hogy a kényszernek okvetetlenül engednünk kell: akkor meggyőződésem szerint, t. h., hiába lesz a tünetek minden gyógyítása és hiába minden kuruzslás, mert akkor rajtuk segíteni valóban nem lehet. — Felfogásom szerint a kormánynak ezen áramlattal szemben kettős kötelessége van, t. i. a termelés subjectiv és objectiv akadályait elháritván, annak hasonló minőségű tényezőit hatályosbítani. Az alanyi mozzanatokhoz számítom én különösen a lakosság gyakorlati irányú nevelését és ez iránt a társadalom érdeklődésének lehető felkeltését, mert sokkal nagyobb életrevalóság nélkül, mint a minővel most dicsekedhetünk, ez a nemzet tiszteségesen nem fog megélhetni. Ezen mozzanatok felkarolása már magában is oly nagy jelentőségű és elágazó feladat, hogy annak megoldása öntudatos, tüzetes terv nélkül helyesen nem lehetséges. A tárgyi mozzanatokat mindenekelőtt a termelés három főágánál tényleg meglevő akadályok elhárítása és a megindult hanyatlás lehető feltartóztatása képezik. Ezen része a feladatnak conservativ természetű és annak ugy a földbirtokra, különösen a kisebb birtokos osztályra, valamint az ipar meglevő elemeinek fenntartására is ki kell terjeszkedni. — A feladat második része a termelés tényezőinek hatályosítását tárgyazza. Itt alkotni, gyarapítani és szervezni kell, mert közgazdaságunk szervesítése nélkül minden intézkedés palliativ természetűnek és mulékony hatásúnak fog bizonyulni. *(Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Az állam és társadalom terhei, t. ház, igen nagyok. Ezen óriási terheket most egyetlen egy oszlopnak, a földmívelésnek, kell viselni. Ezen terhek folytonosan szaporodnak, minek következtében azon egyetlen oszlop is roskadozni kezd. És miután mindennap, folyton egész erejére szükségünk van, kellőleg ki sem lehet javitani, hogy ujból megerősödjék. Nem természetes-e tehát, hogy melléje egy másik oszlopra is szükségünk van, mely nemcsak a teher egy részét veszi át, de a régi oszlop megmentését lehetővé teszi? Erőteljes ipar kell nekünk, t. ház, mely nélkül sem culturállam, sem intensiv me-

zőgazdaság nem képzelhető, annak létesítése tehát sok küzdelmet és sok áldozatot megérdemel.

De hogy ez a küzdelem és ezen áldozatok czélra vezessenek, ahhoz nagy megfontolás és sok előkészület kivántatik. Egy pár rövid év mulva ismét bekövetkezik a nagy elhatározások ideje, *(Halljuk! balfelől.)* azon elhatározásoké, melyek az ország gazdasági viszonyaira, tehát összes életműködésére megint mélyreható és maradandó befolyást vannak hivatva gyakorolni. Ez az idő a közélet embereire, különösen pedig azokra nézve, a kik a kormány rudját tényleg kezükben tartják, e részben sem lehet a pihenés ideje, hanem annak a minden oldalról való tájékozódás korszakának kell lenni, hogy a nemzet alkalomadtán mindenre elhatározhassa magát, a mit gazdasági érdekeinek megóvása végett szükségesnek fog találni, és ne legyen kénytelen mesterségesen alkotott, vagy az előrelátás hiánya folytán keletkezett kényszerhelyzetek miatt káros és teljesen soha többé helyre nem hozható ballépéseket tenni. A világgazdaság új alakulata, t. ház, napjainkban rohamosan fejlődik. Ennek folytán a mi gazdasági helyzetünk követelményei is gyorsan szilárdulnak. Nem tartottam tehát helytelen dolognak az előbb mondottak alapján ezen életbe vágó szempontokra, melyekkel a nemzet közvéleménye elég gyakran és elég behatóan nem foglalkozhatik, már most tüzetesen rámutatni. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Nem állítom én, t. ház, hogy azon közgazdasági politikának, mely megérti a kor intő szavát, nehézségei nincsenek, de ez nem tarthat engem vissza attól, hogy e széles látkörű politikát, mely egyedül vezethet társadalmi életünk regenerátiójára és pénzügyeink rendezésére, folyton ne ajánljam és előkészítését ne szorgalmazzam. És különösen szorgalmazom ez utóbbit a jelen alkalommal, midőn a kereskedelmi tárcza körében személyváltozás állott be, mert kívánnom kell, hogy ezen változással egy időben lényeges irányváltozás is következzék be ottan.

A kereskedelmi tárcza eddigi t. vezetőjével szemben sem mulasztottam el sürgetni egy nagyobb szabású közgazdasági politika inaugurálását. Akkor ő vele szemben a társadalom is meglehetős követelően lépett fel, azonban időközben munkássága által sikerült neki azt megkérlelnie. Mert ő csakugyan lankadatlan buzgalommal számtalan, magában véve ugyan fontos, habár a fődologhoz képest még is csak alárendelt jelentőségű teendőt végzett el, vagy készített elő. Legfőbb érdeme azonban, az én felfogásom szerint, ügyszeretetén kivül abban állott, hogy a közvélemény által nagy mérvben engedte magát befolyásoltatni, és hogy az által a cselekvés útján előre tólni engedte magát, és a közvélemény sok óhaját igyekezett teljesíteni. De midőn ezt nyiltan elismerem, politikájáról és működéséről a t. házban már egyszer mondott véleményemet nagyban és egészben fenn kell tartanom most is. A helyébe lépett új kereskedelmi miniszter ur akkor egy sorban küzdött velem b. Kemény Gábor akkori közgazdasági politikája ellen. *(Halljuk!)* Nem tudom,

hogy most hivatva érzi-e magát ugyanezen politikát tovább folytatni, mert hiszen annak ellenkezőjét a miniszter ur tudtommal nem jelentette ki még eddig sehol. Pedig ezen politika lényegileg később sem változott. De hogyan is változhatott volna? Hiszen eddig legalább minden oda mutat, hogy abban a tisztelt cabinetben csak oly kereskedelmi miniszternek van helye, a ki, mint b. Kemény Gábor, ünnepélyesen vallja, a mit 1880. évi költségvetési beszédében mondott, hogy erős meggyőződése szerint alig van miniszteri állás széles e világon, melynek vezetői annyira kénytelenek lennének saját egyéni nézeteikről lemondani, mint éppen a földmívelési- és iparügyi miniszterium vezetői. Az auspiciumok tehát, melyek között a t. miniszter ur átvette tárczáját, az általam jelzett nagy horderejű közgazdasági feladat megoldására valóban nem igen kedvezők. Csak kettő együtt képes engem e részben bizonyos mértékig megvigasztalni. Az egyik az, hogy a t. miniszter urnak ellenzéki korában nagyon helyes irányú közgazdasági nézetei voltak, a melyeket nyilvánosan éppen az előbb említett alkalommal általánosságban ugyan, de annál erélyesebben adott elő. Továbbá én nagyon szeretem remélni, hogy a t. miniszter ur a mi legdrágább vezérelvünket, melyet ő is velünk együtt mindig nagy becsben tartott, és a mely szerint nem mondunk és nem kivánunk mást az ellenzéken, mint a mit a kormányon, vagy a kormánypárton megvalósitani buzgón igyekeznénk, ezt az elvet nem fogja most utólagosan megtagadni és magától eldobni azon a helyen sem. Azon alapnézetei a t. miniszter urnak, melyeket az 1880. évi költségvetés tárgyalása alkalmával előadott, akkor az én nézeteimmel meglehetősen megegyeztek, hiszen a t. miniszter ur szives volt azokra hivatkozni is, mint amelyek után a saját nézeteinek bővebb fejtegetése szükségtelen.

Ugyanakkor reflectálni kivánt barátjának, a pénzügyminiszter urnak, egy megjegyzésére, nem mintha szavainak czáfolatába akarna bocsátkozni, hanem mégis ugy látszik neki, hogy a mások által is tett állításban némi fogalomzavar foglaltatik. »Az mondatott ugyanis — igy szólott a t. miniszter ur — hogy bármilyen üdvös és dicséretes a jelen nagyobb gazdasági mozgalom, mégis tartani lehet, hogy az nem egészen idegen a politikától. E részben én azt hiszem, hogy a gazdaságunk emelésére, a közvagyon fejlesztésére bárminő nagyobb szabású actiót politika nélkül képzelni sem lehet. Mert hisz itt nem egyes rendszabályokról van szó, mely nemcsak beruházásokat tesz és javításokat eszközöl, de mely gazdasági érdekeinket mindenhol és mindenfelé képviseli és előmozditja. Mi azt kivánjuk, hogy a külügyi, a pénzügyi, a forgalmi politika is gazdasági érdekeinknek szolgáljon.«

Lehet-e, t. ház, magyar közgazdasági minisztertől ennél helyesebb felfogást kivánni? De a ki igy nyilatkozik, annak azután közgazdasági meggyőződését nem szabad semmiféle heterogén politikai tekinteteknek alárendelni. *(Helyeslés balfelől.)* A t. miniszter ur tehát azt mondja, hogy még a külügyet és a pénzügyet is közgaz-

dasági érdekeink szempontjából kell intézni. Nem kutatom, nem kérdem, hogy a kormányba lépte előtt ezt kikötötte-e magának? *(Derültség balfelől.)* Az iránt sem kívánok bármely enyhe kételyt is kifejezni, hogy ő ezen eszméket a kormányon is csakugyan valósítni kívánja-e? — Nyugodtan bevárom az alkalmakat, melyek erről, vagy az ellenkezőről kétségtelenül meggyőzhetnek majd mindenkit. Sőt én ma hajlandó vagyok azt el is hinni, hogy ő a legjobb szándéktól van áthatva. Azonban ha majd szavainak és nézeteinek természetes értelmét veszi ily szándék mellett, igen tartok attól, hogy bizony-bizony nehéz küzdelmei lesznek abban a cabinetben, ahol tudvalevőleg az egyes miniszterek önálló felfogásán nem nagyon lelkesülnek. *(Úgy van! a bal- és szélső balfelől.)* Alapos aggodalmaim vannak arra nézve, fog-e neki sikerülni gyenge közgazdaságunk érdekében a nagyravágyó külügyre és fiscális természetű pénzügyünkre elég hatályos kedvező befolyást gyakorolnia abban a kormányban, a mely eddig fennállása óta a közgazdasági miniszter természetes politikai befolyását is mindig következetesen confiscálva tartotta. *(Úgy van! a baloldalon.)* Ha tehát valahol, saját megcsonkított hatáskörének helyreállításánál kell erejét megmutatnia, és ha azután, a mitől tartok, azt sem tudná kieszközölni, akkor az alkotmányos kormányzás legközönségesebb attributumát is, a saját belátása szerinti vezetést a maga munkakörében, tökéletesen nélkülözni lesz kénytelen. Pedig a hatalom, az én szerény felfogásom szerint, csak akkor hatalom és csak akkor lehet becses az államférfira, ha ez által saját fennkölt és áldozatteljes meggyőződése szerint tehet jót az országgal és honfitársaival. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Az ügy és a t. miniszter ur saját érdekében tehát minden valószinűség ellenére is kívánnom kell, hogy ezen kormányban sikerüljön neki a kellő önállóságra szert tennie, mert e nélkül ugyan sokáig, és igy talán még tovább lehet, mint külömben, miniszter, de bocsásson meg, államférfi nem lehet egy pillanatig sem soha. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Azonban bármelyik minőségben legyen szerencsénk őt jövőre tisztelhetni, nekem és azoknak, a kik ugy gondolkoznak, mint én, mindig megmarad azon kötelességünk, hogy a válságos helyzetet figyelemmel kisérve, enyhébben, vagy erélyesebben, de minden adandó alkalommal vele szemben is sürgessük veszélyeztetett közgazdasági érdekeink biztosítását. És én különösen ugy levén meggyőződve, hogy állapotaink javulásának kulcsa közgazdaságunk szervezetének kiegészítésében található: azt fogom a tárgyra vonatkozó módosítással sürgetni, a mi több mint félszázadon át az országos magyar gazdasági egyesületnek jelszavát képezte, t. i. hogy hozzunk közgazdaságunkba mielőbb helyes arányokat. Ezen munka eleinte talán meddőnek látszhatik, de én ugy vagyok meggyőződve, hogy ha ezt folyton többen és egyre öntudatosabban fogják hangoztatni is, nem maradhat mindig kiáltó szó a pusztában. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

10. Nemzetgazdaságunk egyoldalúságának veszélyei.

(Parlamenti beszéd; elmondatott az 1892. évi állami költségvetés tárgyalása alkalmával a képviselőház 1892. évi márczius 31-én tartott országos ülésében.)

T. H. *(Halljuk! Halljuk!)* Igen kedvezőtlen körülmények közt emelek szót, midőn a költségvetésre vonatkozó nézeteimet kívánom előadni. Az ötödik felszólaló vagyok most már ezen padokról és mondhatom, hogy kivéve a költségvetést, a jelentést és az előadó úr beszédét, nincs előttem kormánypárti padokról tett nyilatkozat, a melylyel vitatkozásba bocsátkozhatnám. Ennélfogva, habár szokatlan dolog, de mint ötödik felszólaló is exponáló beszédet kell tartanom. Megteszem ezt azonban, mert a kérdésnek egy oldala felfogásom szerint nem részesült sem a t. pénzügyminiszter úr exposejában, sem a t. előadó úr beszédében tegnap kellő figyelemben. — Hogy az egyensúly államháztartásunkban helyre van állítva, ebben egyetértünk mindnyájan; azt e házban kétségbe nem vonta senki sem. Elismeréssel kell továbbá nekem is nyilatkoznom az előadó úr azon felfogásáról, melylyel ő ezen vívmányt tekinti; tökéletesen osztozom azon nézetében, hogy egyáltalában nincs okunk magunkat elbízni azon eredményre való tekintettel, melyet az egyensúly helyreállítása képvisel. Egy dolgot azonban, azt a hátteret, melyet közgazdasági és társadalmi életünk e költségvetésünk keretében képez, nem világított meg eddig kellőleg senki sem. A t. pénzügyminiszter úr úgy, mint az előadó úr is úgyszólván csak érintették a tárgyat, jeléül annak, hogy ők a gazdasági helyzetet kielégítőnek, megnyugtatónak, vagy éppen talán örvendetesnek tekintik. Mivel felfogásom e tekintetben lényegesen eltér az övékétől, bátor leszek azt a leplet, melyet az előirányzat közgazdasági és társadalmi helyzetünk felett képez, kissé meglebbenteni. *(Halljuk! Halljuk!)* Teszem ezt sine ira et studio, nem azon czélból, hogy a közgazdasági és társadalmi téren mutatkozó bajokat érvekül használjam arra, hogy a költségvetést visszautasítsam, mert ha azt nem fogadom is el, kizárólag azon okoknál fogva teszem, a melyeket előttem szólott igen t. képviselőtársam gr. Apponyi Albert határozati javaslatában és beszédében kifejtett. Egészen tárgyilagosan kívánok mind a két tárgyra vonatkozólag nyilatkozni és mind a kettőre nézve tartózkodás nélkül leszek bátor elmondani véleményemet. *(Halljuk! Halljuk!)* A mi közgazdasági helyzetünket illeti, úgy vagyok meggyőződve, hogy az tulajdonképpen sem nem jó, sem nem rossz, hanem mindenekfelett bizonytalan. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Maga az a körülmény, hogy daczára mindannak, a mit az ipar fejlesztése tekintetében eddig a kormány és társadalom tett, túlnyomólag földmivelő állam vagyunk, kellőleg megokolja ezt a bizonytalanságot. Ehhez azonban hozzájárul még az is, hogy klimánk a legmegbízhatatlanab-

bak közé tartozik. A continentalis fekvésű országok és általában a földmívelési országok soha sincsenek abban a helyzetben, hogy pénzügyeiknek biztos alapot nyujtsanak; és igazán meglepő az a közöny, melylyel ezt a fontos szempontot nálunk tekinteni szokták. Hozzá vagyunk úgyszólván szokva, és nem veszszük észre, mint a körülöttünk terjengő levegőt, pedig éppen a legutóbbi időben a tudománynak olyan vívmányai vannak e tekintetben, a melyek méltán gondolkozóba ejthetnek minden közgazdát, sőt többet mondok, minden hazafit. A legutóbbi időben ugyanis constatáltatott az, hogy az éghajlati változások tekintetében bizonyos szabályszerűség észlelhető az egész világon. Nem régiben jelent meg a tudományos világban nagy feltűnést keltett egy kiváló munka, a mely az e részben létező összes adatokat tartalmazza 1700 óta. Ezen kivül több száz állomáson évtizedek óta gyűjtött adatokat combinálva, a következő eredményekre jut. Az érintett felvételek első sorban a jégmezők terjedelmére, azután a lefolyás nélküli tavak vizmennyiségére, és végre a tengerek sótartalmának változásaira vonatkoztak. Az tapasztaltatott ugyanis, hogy a mindhárom tekintetben észlelhető változások összefüggésben vannak egymással és bizonyos törvényszerűségen alapszanak. Kisült, hogy a jégmezők terjedelme és a lefolyás nélküli tavak, tengerek, nevezetesen a Kaspi-tenger vizbősége nedves esztendőben nő, száraz esztendőben fogy; ellenben a tenger sótartalma nedves esztendőben kevesebb, száraz esztendőben több. Ebből combinálva az összes felvételek adatait, arra a meggyőződésre jutott a tudomány, hogy a száraz és nedves esztendőknél bizonyos egymásután észlelhető, és az a hullámzás, a mely e tekintetben mutatkozik — a legmélyebb pontokat véve szemügyre — mintegy 35 esztendőt tesz. A berlini egyetemnek egy tudós tanára bocsátotta közzé a jelzett munkát, a tudományos világban feltűnést keltve azzal. Én akkor szintén figyelmessé lettem reá és azt megszereztem magamnak. De megvallom, bizonyos kételylyel fogadtam azon jóslatszerű kijelentését, hogy nem sokára, mivel újból a száraz esztendők felé haladunk, Közép-Európában és különösen continentalisabb éghajlattal biró vidékein olyan szárazság fog bekövetkezni, a mely a lakosság legnagyobb részét érzékenyen fogja sujtani. S ime, alig telt el egynéhány esztendő és a jóslatszerű kijelentés beteljesült, mert ime Oroszországban az aszály oly mélyre ható társadalmi, közgazdasági, pénzügyi és politikai hatással birt, mely annak alapját is megrendítette. Vajjon miféle talismannal rendelkezünk mi, a mely meg fog menteni bennünket hasonló bajoktól és hasonló természetű csapásoktól, midőn az a velünk sok tekintetben azonos éghajlati viszonyok közt élő nagy birodalmat oly érzékenyen illeti? Igy fogva fel a közgazdasági helyzetet, mindenesetre kétség fér ahhoz, vajjon a mi pénzügyi helyzetünk biztos alapra van-e fektetve. A mi gazdaközönségünk úgyszólván ösztönszerűen érzi, hogy e tekintetben valamit tenni kell; mutatja ezt az is, hogy nemrégiben az alföld azon részén, a mely legutóbb a szárazságnak leginkább volt kitéve, Arad

és Csanádmegyében a birtokosok egyesültek arra, hogy a Maros termékenyítő vizének felhasználásával oly öntöző csatornát létesítsenek, mely minden körülmények között biztosítaná a szükséges talajnedvességet. E csatorna körülbelül a létesítés stadiumába jutott már. Én annak minden tekintetben nagy fontosságot tulajdonítok. Ha e mű létesül, nemcsak azon vidék alakúl át valódi Kanaánná, hanem ez Magyarország földmívelésének történetében is korszakot fog alkotni. Ennélfogva már előre is kérem a kormány támogatását e mű létesítéséhez, mert ez nemcsak az említett vidéknek, hanem az egész ország földművelésének is érdekében áll. *(Helyeslés balfelől.)* E törekvések különben nem egyedül a gazdasági alap szilárdítása, hanem a mezőgazdaságnak belterjessé alakítása tekintetében is rendkívül fontosak. *(Úgy van! balfelől.)* Hogy mezőgazdaságunk mily visszás körülmények között van, azt annak minden közelebbi ismerője el fogja ismerni és egyet fog velem érteni abban, hogy gazdasági bajaink főoka abban áll, hogy legfőbb termelési águnk nem fejlődött oly mértékben, mint kívánatos lett volna. Nem tagadom, mezőgazdaságunknak vannak olyan — hogy úgy mondjam — virágai a gyönyörű uradalmak alakjában, melyek egész Nyugot-Európa szakközegeinek elismerését vívták ki maguknak. De midőn a magyar mezőgazdaságról általában szólok, nem beszélek az uradalmakról, sem csupán a középbirtokosok, hanem főleg a kisbirtokosok kezén levő gazdaságokról is. S hogy ez milyen, azt jól jellemzi a nemrég kiadott földmívelési jelentés is, a mely így szól: »A termelési rendszer általánosságban, de különösen a kis gazdáké egészségesnek még távolról sem mondható. A régi telekbirtokosok nem intensiv üzemében, nem sokoldalú a termelése, pedig többoldalúság útján jövedelme állandóbbá tétethetnék. A kis gazda nálunk határozottan zsaroló eljárást folytat, takarmányt nem termel, elég számú és fogatú állatot nem tart s így a talajából elvontak visszapótlása nagyon hézagos, a mi által igen veszedelmes lejtőre jut.«

Ha maga a minister így jellemzi mezőgazdaságunkat, mégis csak kell abban valaminek lenni, hogy közgazdasági állapotaink általában nem kielégítők. — Az állattenyésztésről ugyancsak e jelentésben az mondatik, hogy a kisbirtokosok körében meglehetősen hátra van. Másként ez nem is lehet. Hiszen tudjuk, hogy a legelők felosztása folytán a legtöbb községnek, kivált az alföldön, nincs arra való tere, a hol az állattenyésztést folytathassa. A gazdasági szakértelem is oly alacsony fokon áll — tisztelet a kivételeknek, de általánosságban beszélek mindig — mely nagyon aggasztónak tünteti fel e részben a helyzetet. A mai kisbirtokosság, a parasztgazdaközönség, csak úgy gazdálkodik, a mint apja és nagyapja gazdálkodott. Bizonyos conservativismus észlelhető nála, a melyhez hozzáférni valóban igen nehéz. Évekkel ezelőtt voltam bátor a pénzügyi bizottságban szóba hozni, hogy miután ezt a közönyt az által, ha oda vándortanítókat küldünk, megtörni nem lehet, kívánatos volna azt az eljárást alkalmazni, a mely Nyugot-Európa több államában, különösen Franciaországban

szép eredményeket szolgáltatott. Be kellene hozni t. i. a paraszt-mintagazdaságok létesítését, úgy, hogy a nép a közvetlen példa által okúlva szerezze meg a mulhatlanúl szükséges magasabb fokú gyakorlati szakismereteket, melyek nélkül az újabbkori fejlődésnek és az állam és társadalom által reájuk rótt öregbedő terheknek megfelelni nem lesznek képesek. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)* A minister úr ezt az eszmét jelentésébe belevette és abban oda nyilatkozik, hogy az általa megvalósítandó lesz; azonban évek teltek el azóta, a mióta ez szóba hozatott és a dolog, sajnos, idáig még a kezdeményezés stadiumába sem jutott el. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Azt hiszem, jogosúlt a szemrehányás ezen t. kormánynyal és valamennyi elődjével szemben, hogy mezőgazdasági, földmívelési politikája egyáltalában nem volt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Hiszen egészen a legutóbbi időig késlekedtek azzal, hogy a mezőrendőrségi törvényt behozzák. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Mostanáig sem tudtak bizonyos gazdasági érdekképviseletben megállapodni. Mindezen kérdések most alkotmányosságunk 25. esztendejében kerültek szőnyegre, és most teszszük meg azt, a mit alkotmányos életünk helyreállításával kellett volna tenni. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* De, t. ház, a mi közgazdaságunk nemcsak egyoldalú, hanem ezen egyoldalúságában szertelenül gyenge is. A mi az egyoldalúságot illeti, 25 esztendő óta folyton hangoztatjuk, hogy helyes arányokat kell behozni nemcsak a földmívelés körében, hanem közgazdaságunk egész szervezetében. És mi az eredmény e részben? Az igen t. kereskedelmi minister úr a maga utolsó jelentésében, a mely felöleli a tárczája körébe eső összes ügyek és érdekek legújabb fejlődését, felemlíti azt, hogy a gyáripar erősbödése és gyarapodása tekintetében a helyzet kedvező, mert az 1890. év folyamán 25 millió forint értéket ruházott be a magánvállalkozás iparvállalatokba. Ez így első pillanatra nagyon nyomatékos adatnak látszik a mellett, hogy ipari fejlődésünk gyorsabb ütemben halad. Azonban, ha közelebbről tekintjük a dolgokat, én ezen adatnak nagyobb jelentőséget tulajdonítani képes nem vagyok. *(Halljuk! Halljuk!)* Nem tulajdoníthatok annak nagyobb fontosságot azért, mert ezen 25 millióval szembe kell állítani viszont azon milliókat, melyek a régibb vállalatokban tönkrementek. *(Mozgás jobb felől.)*

Igen, a melyek tönkrementek; azon kívül azt a hanyatlást, azt a visszaesést, melyen a kisipar megy keresztül; végre azt a pusztulást, melyet a régi házi ipar terén a felvidéken és alvidéken mindenütt tapasztalunk. *(Igaz! Úgy van! a szélső balon.)* Azt hiszem, a t. minister úr nem fogja kétségbe vonni, hogy ilyen hanyatlás bizonyos mértékben csakugyan észlelhető. Méltóztassék Szepesmegye azon vidékére menni, hol azelőtt szép bányászat és kohászat létezett, és ma pusztán állanak a gyárak falai. Ez is mutatja a romlást, mely az országban az ipar terén nem egy helyen tapasztalható. Ha már most szembe állítjuk a különböző tételeket, melyek a veszteséget és nyereséget képviselik, azt hiszem, senki sem fogja kétségbe vonni azt

az állítást, hogy minden buzgó és elismerést érdemlő törekvések daczára is haladásunk az ipar terén vajmi lassú, sokkal lassúbb, mint a milyennek általában lennie kellene. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A kisiparra vonatkozólag ugyanazon jelentésében maga a kereskedelmi minister úr is elismeri, hogy az kedvezőtlen viszonyok közt van, részint azért, mert nem bír elég szakértelemmel és közműveltséggel, részint azért, mert nem rendelkezik megfelelő tőkével. El kell ismerni, a kereskedelmi minister úr igyekszik úgy a szakértelmet fejleszteni, valamint intézkedéseket tesz, melyek a hitelszükséglet kielégítésére alkalmasak lehetnek. De ez csak most, alkotmányunk helyreállítása után 25 évvel történik.

Csanády Sándor: Nincs az visszaállítva! *(Általános derültség.)*

Gaal Jenő: Jövőre lehet hatása ezen intézkedéseknek, de a legutóbbi ideig valami jelentékeny az nem volt. Ennélfogva ipari haladásnak bizony nagyon sok kívánni valót hagy minden téren. Úgyszólván annak csak alapjai rakatnak le mostanság. Nagy készséggel ismerem el, hogy a kereskedelmi minister úr a tulajdonképpi nagyobb szabású iparpolitikát tényleg kezdeményezi. Fájdalom, sok abból, a mi eddig történt, kisérletezés, kipkedés-kapkodás volt; tervszerű eljárás eddig ezen a téren valósággal alig létezett. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Már pedig, hogy az ipar fejlesztése tulajdonképp nemzeti létkérdés ránk nézve: ezt világosan mutatják azon jelenségek, melyek társadalmi téren az ország minden részében észlelhetők. Csak a felföldi részekre, az erdélyi és alföldi munkásmozgalmakra kell rámutatnom, hogy világos legyen mindenki előtt, hogy a társadalom nálunk alapjában beteg. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Azon egyoldalúság, mely egyrészről közgazdaságunkat jellemzi s azon népszaporodás, mely a kedvezőtlen közegészségi viszonyok daczára is észlelhető, bizonyos aránytalanságot idézett elő. Ez azután oly beteges jelenségekben nyilvánúl, mint a minő azon nagymérvű kivándorlás, mely nemcsak a felföldről indúl ki, hanem a székelyföldről is 9—10 ezer munkabíró embert visz ki évenkint örökre az országból. Azután ott van a másik jelenség, a socialisticus mozgalom az alföldön, mely nemcsak az országban, hanem a külföldön is csodálkozást keltett, mert mindenki lehetetlennek tartotta, hogy Magyarország kánaánszerű alföldi vidékén ilyesmi előfordúlhasson. Mindezen jelenségek, t. ház, közgazdaságunk egyoldalúságára vezethetők vissza. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

A mi a felföldet illeti, e tekintetben nagyon érdekes, hogy éppen azon megyében, a mely a t. kereskedelmi minister úr szűkebb hazája, az árvamegyei viszonyokhoz nagyon hasonló inséges állapotok uralkodnak. E tekintetben egy classicus tanúra hivatkozhatom, Trencsén vármegye egyik kerületének új képviselőjére, báró Popper Árminra. A t. képviselő úr egy »Segélykiáltás« czímű czikkben e hó 11-én igazán szívreható módon írta le a nyomort, mely Trencsénnek nem egy vidékén uralkodik. A Vágvölgye és a baáni járás meglehe-

tősen jó viszonyok közt élnek, hanem a megye egyéb részeiben, nevezetesen a zsolnai járásban oly állapotok vannak, a melyeket az, a ki e közleményt a fővárosi lapokban nemrég közzétette, nagyon aggasztóknak jelentett ki, mondván: »Nem a legutóbbi két évi rossz termés idézte elő az ott mutatkozó inséget és nyomort, hanem azon körülmény, hogy a munkaképesség, a közterhek és a munka-alkalom, mely a népnek nyujtatik, Trencsén megyében egyáltalában nincsen helyes arányban. Az, hogy eddig ez a baj válság alakjában ott ki nem tört, a nép munkásságának s türelmének tulajdonítható.« — A kormánynak ő nem tudja be ezen állapotokat. — »Hiszen a pénzügyi egyensúly előbb nem volt helyreállítva s így alig lehetett a segélyezésre az államot igénybe venni, de most már azon vidék képviselői szólhattak volna s nagyobb mérvű segélyt kieszközölhettek volna részére. Meg lehetett volna azt tenni, mert hiszen az odavaló szegény nép, valamint az egész felföldi tótság nagy mértékben hozzájárult az államháztartás egyensúlyának helyreállításához, mert hisz úgy a szesz, mint az italmérési adónak viselésében nem kis része van.« *(Derültség balfelől.)* Czikkező képviselőtársunk közmunkát és másokkal együtt ipar létesítését sürgeti e vidéken. A kereskedelemügyi minister úr — ezt el kell ismerni — ép a zsolnai járásban egy nagy posztógyár létesítését mozdította elő, de a mint azok, a kik azt a vidéket nagyon jól ismerik és azt éppen ipari szempontból tanulmányozták, nyilatkoznak, az ily egyes gyárak felállítása annak a köznyomornak, a mely maholnap a »tömegnyomor« nevét is meg fogja érdemelni, elhárítására, megszüntetésére, vagy csak enyhítésére is, korántsem elégséges, hanem arra volna szükség, hogy bizonyos népipar teremtessék azon a vidéken . . .

Baross Gábor kereskedelemügyi minister: Készül!

Gaal Jenő: . . . mert az ottani lakosság nemcsak most egy-két rossz gazdasági év következtében, hanem úgyszólván állandóan arra van utalva, hogy ipari tevékenysége után éljen meg.

De ugyanebben a helyzetben, mint Trencsén megye, van az északi vármegyék legnagyobb része.

Ami az erdélyi viszonyokat illeti, ezek tekintetében ismét a kereskedelmi miniszter úr jelentése szolgáltatja a legeclatánsabb adatokat, amennyiben felsorol abban, öt szorost, amelyen át igen sok székely ember vándorol ki, kiknek jelentékeny része nem jön vissza. Körülbelül 4400 emberre tehető azok száma, akiket a magyarság csak a felemlített szorosokon kivándorlottak közül évenkint elveszit. A jelentés azonban nem említi fel a predeali szorost, melyen keresztül a kivándorlási forgalom a legnagyobb; nem említ más szorosokat sem, pedig ha ezeket mind tekintetbe veszszük, bátran lehet állítani, hogy a székely kivándorlás az országra nézve évenkint körülbelül 10.000 munkabiró magyar ember elvesztését jelenti. Ez embereknek, sajnos, nem tudnak az országban keresetet s existentiát adni, úgy, hogy azt Romániába kénytelenek keresni, mi közben elveszítik nemzetiségüket és már a második nemzedék alatt egész románokká lesznek.

Madarász József: Megmaradnak azért a szászok!

Gaal Jenő: Az alföldi munkás mozgalmak szintén érdekes jelenséget képeznek, és éles világot vetnek közgazdaságunk helyzetére.

Én abba a helyzetbe jutottam a mult nyáron, hogy ezeket figyelemmel kisérhettem, és később okaikat is tüzetes kutatásom tárgyává tehettem. Ezen tanulmány-uton arról győződtem meg, hogy a socialisticus izgatás és azok a rendkivüli körülmények, melyek a mult év tavaszán Békés megyében fennforogtak, csak külső okai voltak a baj jelentkezésének, és éppen úgy, mint a felvidékeken a két évi rossz termés a nyomor világossá lételét csak előmozditotta, az alföldön is ezek az okok a válságot nem teremtették, csak napfényre hozták. Az okok sokkal mélyebben fekszenek, t. ház, és abban keresendők, hogy népesedésünk, daczára a közegészségügy kedvezőtlen voltának sokkal nagyobb mérvű, mint amilyen mérvben szaporodik még az alföldön is a munka-alkalom. Ez onnan van, mert a magyar mezőgazdaság, amint előadásom elején is bátor voltam említeni, sokkal extensivebb, mint amilyennek viszonyaink között annak már lennie kellene. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* Egyes községek például Békés megyében, de különösen Csanád megyében 20—25%-nyi szaporodást tüntetnek fel tiz év alatt. Ezzel szemben a munka-alkalom időközben egyáltalában nem szaporodott megfelelően. Hogy ezen a bajon segitsünk, t. ház, ahhoz nézetem szerint egyáltalán nem elég oly palliativ eszközökhöz fordulni, mint aminő a segélyek nyujtása, vagy egy-két tanműhely felállitása. — Különben az én felfogásom szerint az iparnak létesitése az alföldön még most igen nagy nehézségekbe ütközik, és ott még huzamosabb ideig más irányban kell törekedni, hogy a bajokon segitsünk. A mód, amelyen e tekintetben a segitség eszközölhető, a telepités ügyének felkarolásában kinálkozik. *(Helyeslés balfelől.)* Magyarországon nemcsak az alföldön, hanem a volt bánsági megyékben is nagy latifundiumok vannak. Igaz, ezek nincsenek az állam birtokában, de nagyon kivánatos volna, hogy azok mennél hamarább felbomoljanak, mert akkor azután részben megszünnék az az aránytalanság, amely a népesedés fejlődése és a munkaalkalmak közt létezik. *(Igaz! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Az állam a telepitést maga alig eszközölheti a jövőben haszonnal. Azok a tapasztalatok, amelyeket mi e részben szereztünk, t. ház, arról győzhettek meg mindenkit, hogy az állam maga nem alkalmas telepitő, még ha birtokai lennének is. Miért? Mert az állam hivatalnokok által kezelteti ezen telepitéseket, s az intézők legalább eddig gyakran változtak. E szerint mindig más és más szempontok merültek fel és lettek uralkodókká. Azután jöttek az országgyülési képviselőválasztások, midőn bizonyos előnyök helyeztettek a telepitvényeseknek kilátásba, amelyek részben megadattak, de nagyobb részben nem adattak meg. Ilyen körülmények között azután meglehetős bizalmatlanság kapott lábra ezen népesség körében. De igazságos kivánok lenni. Nem pusztán a kormányt terheli e részben a hiba, hanem bizony ellenzéki képviselők is felhasználták időközben az alkalmat, hogy a telepit-

vényeseknek a jóakaratát megnyerjék. Igy azután úgyszólván játéklabdát képeztek a párttusák alkalmával. Ezen tapasztalatok alapján én arra a meggyőződésre jutottam, hogy míg alkotmányos ország lesz hazánk, ne adja a telepítés ügyét a kormány kezébe, hanem gondoskodjék más közegről, amely állami szempontokat szolgálván, azt üzletszerüen kezelje minden más tekintet nélkül azon törekvés által vezéreltetve, hogy a telepítés sikert mutasson fel, és Magyarország népesedésének egyenletes fejlődését mozdítsa elő. Erre meglenne a mód, ha úgy az állam, mint a törvényhatóságok és az érdekelt községek egy oly intézetet létesítenének és dotálnának, amelynek természetesen állami felügyelet alatt az volna feladata, hogy latifundiumokat vásároljon és a telepítvényesektől, akiknek a birtok kiosztatnék, behajtandó illetékekből ismét tőkéket tömöritsen s azokat újabb latifundiumok vásárlására fordítsa, úgy, amint azt Dél-Amerikában nagyobb mérvben s más célokra nem régiben megkisérlették. *(Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)* Ez által el lehetne érni azt, hogy az alföldi nagy községekben mutatkozó népszaporodás értékesíttetnék más vidékeken, ahol a népességre szükség van; de másfelől elérethetnék az is, hogy az ország lakossága meglehetősen vegyülne, mert a magyar vidékekre idegen ajkúak és idegen ajkú vidékre magyarok lennének letelepítendők. Ez által el lehetne érni, hogy ne csak a magasabb osztályokban tömörüljön egységessé a társadalom, hanem az alsóbb rétegekben is bizonyos amalgamisálás jöjjön létre. *(Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Azonban, t. ház, a közgazdasági egyoldalúság nemcsak az alsóbb rétegekben, hanem a magasabb rétegekben is érezteti káros voltát. Az a szellemi proletariatus, mely ami tanultabb közönségünk körében észlelhető, nagyrészt szintén arra vihető vissza, hogy gyakorlati pályák sokkal kisebb számmal kinálkoznak a fiatalságnak, mint fejlődésünk mellett kivánatos volna. Ez azután maga után vonja azt, hogy ennek az osztálynak körében a kenyéririgység általán érezhető bajjá fejlődött. Nagy fogékonyság fejlődött ki ezen társadalmi osztály körében mindennemü káros erkölcsi hatás befogadására is. A gazdasági egyoldalúság tehát az egész vonalon oly nagy baj, melyen okvetlenül és pedig mielőbb segíteni kell, mert ha azt a jövőben is fenntartjuk, egyáltalán nem beszélhetünk arról, hogy államháztartásunkat biztos alapra fektettük. A helyes közigazgatási és közkormányzati politika mellett szükség van észszerű, okos, a viszonyoknak megfelelő földmivelési, ipari és általában közgazdasági politikára, mert ennek felkarolása nélkül a közkormányzati leghelyesebb politika sem fogja részünkre a kivánt sikert biztosítani. — Igy fogtam fel én, t. ház, azt a háttért, melyet közgazdaságunknak és társadalmi állapotainknak jelen viszonyai a költségvetés mögött képeznek. Én ezen állapotokat oly kielégítőknek nem vagyok képes látni és felfogni, hogy ez alkalommal a költségvetés tárgyalása folyamán ne kellene szóba hozni javulásuk követelményeit. Mindezen bajokat természetesen kivétel nélkül nem tulajdonítom a jelen kormánynak; belátom, hogy nemcsak az, de elődjei

is 1867 óta sok mulasztást követtek el. Bizonyos mérvben mulasztásokat pótolnak a mostani t. miniszter urak, habár egyes irányban, pl. a földmívelési politika terén a kezdeményezés azon fokú erélyét, mely éppen annyi mulasztás után mulhatlanúl szükséges lenne, megvallom, egyáltalában nem látom. — Midőn tehát a költségvetést megbíráljuk, midőn arról van szó, hogy azt az egyensúlyt, melyet annyi áldozattal létesített az ország, fenntartsuk, lehetetlen az általam felhozottakat figyelmen kivül hagyni. — Végül még egy nagyon fontos szempontot kell hangsúlyoznom. Azt tapasztaltam, hogy ez országban, daczára az utóbbi másfél évtized visszás kormányzata után maradt erkölcsi romlásnak, a hazafiságnak oly mértéke létezik, mely mindenesetre tiszteletet érdemel, és mely bizalmat kelthet bennünk arra, hogy e nemzet kivetközvén a mai állapotokból, regenerálhatja magát. De egy irányban, megvallom, a hazafiságot sokkal kisebbnek találom, mint amilyen óhajtandó volna, és ez a gazdasági tér. Azt tapasztalom, hogy soha világpolgáriasabb felfogás e tekintetben nem uralkodott, mint ma; nemcsak a fogyasztó közönségnél, de azoknál is, akik úgyszólván a magyar ipar és kereskedelem úttörőiként szerepelnek. A közöny, különösen az ipar fejlesztésének érdeke iránt nagyobb, mint lennie szabad volna. Maga a t. miniszter úr, azt hiszem, igazat fog nekem adni, ha azt mondom, hogy neki igen sok baja lehet, midőn ezen osztályok közreműködésével akarja czélzatait valósítani. Hogy azonban e hazafiságot mi regeneráljuk, hogy a gazdasági közérzéket megállapítsuk és állandóvá tegyük, ahhoz oly kormányzati politika szükséges, mely az egész magyar társadalmat nemzeti érzelemmel hatja át. *(Ugy van! Ugy van! balfelől.)* Azonkivül kerülni kell a kormányzati politikában minden oly ténykedést, amely az erkölcsi alapot megtámadja, mert hiszen ami társadalmunk és gazdaságunk regeneratiója nem kis részben attól függ, hogy minő erkölcsi érzülettől áthatott lakossága lesz az országnak. *(Ugy van! Ugy van! balfelől.)* — Ha azt nézem, hogy a kormány által követett általános kormányzati politika milyen, akkor kénytelen vagyok kijelenteni, hogy én e politikától a regeneratiót megindító lökést nem várom. *(Ugy van! Ugy van! balfelől.)*

Tehát daczára annak, hogy a költségvetést realisnak tartom és azt hiszem, hogy az egyensúly abban formailag, pénzügyileg helyre van állitva, de miután annak háttere egyáltalán nem kielégítő, közgazdaságunk egyoldalú és társadalmunk beteg, a kormány általános kormányzati politikájában pedig nincs meg az az erkölcsi erő, mely a regeneratio megindításához szükséges volna: mindezen okoknál fogva a költségvetést általánosságban sem fogadhatom el. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

11. Mindenre kiterjedő figyelem a közgazdasági kormányzatban.

Parlamenti beszéd; elmondatott a képviselőházban 1892. évi junius 11-én a kereskedelmi tárcza költségvetésének tárgyalásakor.

T. H.! Tegnap az igen t. miniszter úr sajnálatának adott kifejezést a felett, hogy az ellenzék az ezen tárcza körébe tartozó fontos érdekek körül folytatott eljárást behatóbb kritika tárgyává nem tette. Sajnálta ezt, mert, a mint mondá, a kereskedelmi tárcza ügyeit a legnagyobb rendben találta, másrészt pedig, ha ő maga nem volna is abban a helyzetben, hogy az utolsó részletekig terjedő felvilágosítást adhasson, a tárcza képviselet nélkül ma sincsen, és minden e részben felmerülő kívánság teljesíttetni fog. Hát, t. ház, azt hiszem, senkinek sem lehetett kétsége az iránt, hogy a kereskedelmi tárcza ügyei a legnagyobb rendben hagyattak hátra, mert hiszen általánosan ismeretes volt az az expeditiv eljárás, a mely a boldogúlt kereskedelmi miniszter urat jellemezte. Alig múlt el egynehány nap a cselekvés lehetősége után és már a cselekvés maga is megtörtént. Számtalan példát lehet felmutatni, midőn valóban frappans gyorsasággal intéztettek el az ügyek. Egy ilyen miniszter másképp, mint a legnagyobb rendben, tárczájának ügyeit nem is hagyhatta. *(Igaz! Igaz! balfelől.)*

Tegnap arról is meggyőződtünk, hogy az igen tisztelt pénzügyminiszter úr azon rövid idő alatt, mióta a kereskedelmi tárczát kezeli, mélyen belehatolt nemcsak a főügyek, hanem a részletek ismeretébe is. *(Úgy van! balfelől.)* Arról is van tudomásunk, hogy az igen t. államtitkár úr folyton az összes ügyek vezetésébe be van avatva. Ezen tények ismerete általános lévén, annak tehát, hogy mi a részletes kritikától a jelen alkalommal tartózkodtunk, más okokban kellett gyökerezni, és én bátor leszek megmondani, hogy azok miben állottak.

A vasúti politikára nézve, t. ház, behatóbban nyilatkozni mindaddig nem akartunk, mig a tények teljes ismeretével nem birunk. Már pedig a vasutügyi politika tekintetében egészen tisztán látni nem lehetett és nem lehet ma sem addig, mig azon adatok, melyeket az igen t. pénzügyminiszter úr szives volt tegnap megigérni, nem fekszenek a képviselőház előtt. Mi tehát nem tartottuk a boldogúlt minszter úr emléke iránt keblünkben is élő kegyelettel megegyeztethetőnek azt, hogy esetleg a tények hiányos ismerete mellett igazságtalan itéletet mondjunk az általa követett vasúti politikáról. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)*

A mi az ipar- és kereskedelmi politikát illeti, itt egészen más okok vannak, a melyek a kritikától visszatartottak bennünket. *(Halljuk! Halljuk!)* Ezen okok főleg abban culminálnak, hogy bármily befolyásos tagja is a pénzügyminiszter a cabinetnek, és bármennyire is be van avatva az államtitkár úr az eddigi ténykedésekbe, ezen

politika meghatározása tekintetében a döntő szó mégis az igen t. pénzügyminiszter úrnak ezen tárczára nézve leendő utódját fogja megilletni. Akármit beszélünk tehát e tekintetben, az ő felfogásának ismerete nélkül, gyakorlati eredményt nem fogunk elérhetni. *(Úgy van! balfelől.)*

Ezek voltak az okok, a melyek miatt a behatóbb birálatot mellőztük. *(Helyeslés balfelől.)* De bizonyos aggodalmaknak kötelességünk volt már tegnap kifejezést adni. Hogy azok mennyiben alaposak, vagy mennyiben nem, az iránt itéletet csak akkor kivánunk mondani, ha majd a helyzet teljes ismeretével birandunk. Azonban ily felfogás mellett is, azt hiszem, hogy e tárcza fontos ügyeire nézve, a mennyiben azok actualis jelentőséggel birnak, nyilatkozni szükséges. *(Halljuk! Halljuk!)* És részemről három kérdést kivánok a jelen alkalommal megpendíteni, melyekre nézve óhajtanám az igen t. miniszter úr nézeteit és felfogását ismerni. Az első kérdés az olasz borvámokra vonatkozik. Méltóztatnak tudni, hogy azon kereskedelmi szerződésben, melyet Olaszországgal a múlt év végén kötöttünk, illetve annak a zárjegyzőkönyvében az 1878. évi kereskedelmi szerződés zárjegyzőkönyvének azon intézkedése fenntartatik, mely szerint, ha az olasz törvényhozás az olasz borvámot öt lira hetvenhét centimes-re leszállítja, akkor mi ipso facto kötelesek vagyunk a hozzánk hordóban akár tengeren, akár szárazon behozott olasz bor vámját három forint húsz krajczárra leszállítani. Midőn e szerződés a t. házban tárgyaltatott, egyike voltam azoknak, a kik osztozván az érdekeltek felfogásában, felszólaltam ez intézkedés ellen s kifejeztem abbeli aggodalmamat, hogy ez reánk nézve közgazdaságilag esetleg nagyon hátrányos lehet. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* Válaszúl akkor nemcsak a boldogúlt kereskedelmi miniszter, hanem a ház részint azon kiváló tagjai, a kik vámügyekben nagy szakavatottsággal birnak, részint pedig olyanok, kik Olaszország termelési viszonyait igen jól ismerik, ebbeli aggodalmainkat eloszlatni igyekeztek, felhozva, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy Olaszországnak nem állhat érdekében és módjában a borvámnak az említett tétel alacsonyságára való leszállítása. Francziaországgal vámháborúban van, tehát az nem is lehetséges, hogy annak mostanában ily engedményeket tegyen. Legfeljebb Spanyolországnak, vagy Portugalliának tehetne ilyeneket, midőn azonban Olaszország bortermelése nagyon hátrányos helyzetbe jöhet. miután itt nem a közvetlenül fogyasztásra, hanem főleg vegyítésre szánt borok, u. n. »vini di taglio« vannak nagy mennyiségben. Már pedig a spanyol és portugal borok szintén ily természettel birván, a megtorlódás, mely e tekintetben az olasz borpiaczon észlelhető, még inkább fokozódnék. De feltéve, hogy Olaszország leszállítaná is a borvámot, ebből a mi piaczunkon valami nagy haszna nem lehetne azért, mert az olasz borok nem felelnek meg közönségünk ízlésének. Megvallom, hogy e felvilágositások sem oszlatták el aggodalmaimat, s én mindig vártam, hogy Olaszország részéről e tekintetben valami fog történni, annál inkább, mert magánuton ér-

tesültem arról, hogy olasz borkereskedők egész biztosra vették a bor vámjának leszállítását, és hajlandók voltak ajánlataik elfogadása esetén bizonyos kötbéreket is elfogadni arra az esetre, ha a borvám az olasz törvényhozás által nem fog mérsékeltetni. Be fogja mindenki látni, hogy ez nagyon gyanús jelenség volt. Másrészt pedig én azt gondoltam, hogy miután az olasz borok vegyítve használhatók, nagyon könnyen megtörténhetik, hogy éppen vegyítési czélból fognak e borok nagyobb mennyiségben behozatni, midőn a fogyasztó közönség érdekein sérelem ugyan nem esnék, de a termelés érdekei ez által érzékenyen érintetnének. *(Igaz! Úgy van!)* Régibb ugyan a szóban levő rendelkezés, de nagy különbség van a mai és azon helyzet közt, melyben ez intézkedés először került bele a részünkről Olaszországgal kötött szerződésbe. Még a szárd kormány idejében bizonyos kedvezmények adattak a sardiniai, később pedig a nápolyi boroknak. 1867-ben az egyesült Olaszország azután kiterjeszteni kívánta azokat a közép- és felső-olaszországi borokra is. 1878-ban végre úgy állapíttatott meg, a mint az a legutóbbi szerződésbe belejött. Bátran megadhattuk azon kedvezményt Olaszországnak akkor, midőn a mi bortermelésünk legalább az országban versenyképes volt, de azóta a helyzet, mint általában tudva van, lényegesen változott. A phylloxera szőlőterületünk igen nagy részét már elpusztitotta, egy másik igen nagy része pedig legközelebb biztosan el fog pusztulni. Én azt hiszem t. ház, hogy az a praemium, a mely a borárak magasságában rejlik, egyáltalában nem baj országos szempontból sem, nem pedig azért, mivel éppen azon vidékeken, a hol a fajborok termeltetnek, a melyek leginkább vannak sujtva az olasz borok behozatalával, a szőlők reconstructiója igen nehéz lévén, mert sok költségbe kerül, kívánatos, hogy azok szőlőszete áldozatok segélyével is újból lábra állíttassék. Mindazon intézkedések, a melyek másutt beváltak, nálunk azzal a hitellel és bizalommal, a mely szükséges volna, nem dicsekedhetnek. Nagyobb ingerre van tehát szükségünk, hogy a tulajdonosok koczkázatra szánják el magukat.

És én azt az ingert látom a szóban levő intézkedés által veszélyeztetve. Meg van a veszély, t. ház, mert az olasz képviselőház már elfogadta a borvámok leszállítását; legközelebb az olasz senatus fogja az erre vonatkozó előterjesztést tárgyalni, és nincsen semmi kétség az iránt, hogy az is hozzá fog az ottani képviselőház felfogásához járúlni. Már most oly helyzet áll elő, a melylyel szemben egyrészt kötvék kezeink, másrészt azonban mégis teendőink vannak. Kötött kezünk van, mert hiszen a szerződésben bennfoglaltatik az, hogy mi ipso facto kötelesek vagyunk tűrni, hogy az olasz borok hordókban — akár a szárazon, akár a tengeren — 20 forint helyett 3 forint 20 kr. vám mellett bejőjjenek, és így az olasz borok 50 lirás vám helyett ezentúl 8 lirával fognak a mi piaczainkon megjelenni. Nincs szándékomban oly módokat ajánlani bárkinek is, annál kevésbbé a t. háznak, a melyek a bevitel megnehezítésére

irányulnának. Minden akadékoskodás ezen a téren ellentétben állana egyrészt a magyar állam méltóságával, másrészt azon benső baráti viszonynyal, melyben Olaszországgal élünk. Mindazonáltal tényleg kell valamit tenni. Mikor a kérdést először e házban tárgyaltuk, a boldogult kereskedelmi miniszter úr a felmerült aggályokat azon ígéret által akarta lecsendesíteni, hogy megígérte, hogy bizonyos átmeneti időt fog az osztrák kormánynyal egyetértésben az olasz kormánynyal szemben stipulálni. Akkor, ha jól emlékszem, hat hónapi időközről volt szó. Ezt a kedvezményt főleg a borkereskedők kérték, a kiknek a házon kívül a boldogult kereskedelmi miniszter úr ennek kieszközlését meg is ígérte. A czélja ennek a kérelemnek az volt, hogy ők üzleti összeköttetéseiket úgy rendezhessék, hogy az általuk nagy áron megvásárolt és a behozandókkal hasonnemű borokon esetleg túladhassanak, s általában az uj helyzethez alkalmazkodhassanak. Kívánatos volna első sorban ezen ígéretet most beváltani.

Fontos körülmény továbbá az, hogy az 1878. évi kereskedelmi szerződés, a melyre a legújabb szerződés hivatkozik, Olaszországnak a borvámok tekintetében adott kedvezményeket olyanoknak kívánta tekintetni, a melyek a legtöbb kedvezményt élvezőkre nem terjesztetnek ki. Az 1878. évi szerződés zárjegyzőkönyvének III. fejezete, 5. pontjában ugyanis az a rendelkezés is foglaltatik, hogy e tekintetben származási bizonyítványok fognak kivántatni. Nagyon helyes intézkedés lenne a kormány részéről, ha a származási bizonyítványok kiállítása és ellenőrzése körül mindent elkövetne, nehogy csempészet útján olasz czégér alatt más idegen államok borai ilyen olcsó vám mellett jöjjenek be az országba. *(Helyeslés balfelől.)* Kívánatos azért, hogy ezen intézkedések megállapításánál szakértők hallgattassanak meg; másodszor pedig azon esetekben is, midőn kételyek merülnek fel az iránt, hogy vajjon visszaélések nem forognak-e fenn, e tekintetben szintén szakértők hallgattassanak ki. De azután, mivel bortermelésünk a vámok leszállítása által újabb sérelmet szenved, helyes volna, ha ezt egy okkal többnek tekintené a t. kormány arra, hogy a szőlőszet reconstructiója érdekében mindent elkövessen. Nincs most ideje annak, hogy az ez iránti teendőket részletesen fejtegessem; e tekintetben a t. ház tagjai óhajaikat a földmívelési tárcza tárgyalása alkalmával elmondották már. Egyre azonban bátor vagyok a t. kormány figyelmét felhívni. Éppen a fajborokat termelő vidékek szőlőszete érdekében történt a kormány részéről újabban oly kedvezmény, mely az én szemeimben nagy fontossággal bir. Miután meggyőződtünk arról, hogy az oltásokkal, melyeket magunk teljesítünk, czélt nem érünk, a kormány franczia szakértőket hozatott be és Aradmegyében Baraczkán telepet állított fel, a hol közel egy millió oltványt készítettek az idén. Ez kezdeménynek mindenesetre nagyon helyes; többet nem lehetett tenni, mert kevés volt az alany és különösen az oltógaly. Nemcsak azt az egy millió oltványt tartom én nyereségnek, hanem főleg a szak-

ismeret terjedését az illető vidéken. Baraczkán százan meg százan jelentek meg a vidék szőlőbirtokosai közül, és megnézték, hogy a francziák miként hajtják végre az oltást; minden valószínűség szerint igyekezni fognak azt otthon a lehető legjobban utánozni. Ez a leggyakorlatibb és legsikeresebb eljárás, de csak egy vidéken történik, már pedig kívánatos, hogy az országnak minden nevezetes vidékén foganatba vétessék. *(Helyeslés balfelől.)* Bizonyos időre szerződésileg kellene franczia szakértőket más vidékre is hozatni és ilyen formán biztosítani azt, hogy népünket a helyes szőlőtelepítésre gyakorlatilag megtanítsák. Később azután tért kellene engedni a magánvállalkozásnak, mert hisz az állam folytonosan üzletszerűleg evvel az ügygyel nem foglalkozhatik. — Ezek azok, a miket a borvámokra nézve felhozandónak tartottam.

Szólni kívánok továbbá a mi országos kiállításunkról is. *(Halljuk! Halljuk!)* Méltóztatnak emlékezni, hogy a törvényhozás a múlt év végén törvényt szavazott meg, melynek értelmében 1895-ben az ezredéves ünnepély alkalmából országos kiállítás rendeztetik. Azóta, fájdalom, legalább a közönség bevonására a működésbe semmi sem történt: félév múlt el azóta a nélkül, hogy a közönség valamiről csak értesülhetett volna is. Idő közben a kereskedelmi miniszter meghalt, és a hangulat az elsősorban érdekeltek körében e részben lényegesen megváltozott.

Éppen tegnap volt alkalmam beszélni egy kiváló gyárosunkkal, a ki üzletével már nem foglalkozik, tehát nincs érdekelve, de a ki állásánál fogva az illetők hangulatáról értesülni bő alkalommal bír. Ő azt mondta nekem, hogy iparosaink, főleg a fővárosban, szívesen járulnának fejenkint bizonyos jelentékenyebb összeggel ahhoz, hogy az ezredéves ünnepély fénye emeltessék, ha felmentetnének azon kötelesség alól, hogy kiállításon részt vegyenek. Általában el volt terjedve az a hir, hogy a késlekedésnek, mely e részben észlelhető, és mely a boldogult kereskedelmi miniszternek egész lényével ellenkezett, mélyebb okai vannak. Azt mondták, hogy ő fényesen kívánván e kiállítást rendeztetni, nagyobb összeg kiutalványozását kérte a pénzügyminiszter úrtól, és hogy e tekintetben a pénzügyminiszter úr, tekintve azon fontos feladatokat, melyek kiadásaival kincstárunk a nélkül is terhelve van, e kiutalványozásokba beleegyezni hajlandó nem volt. De akármi legyen a késedelem oka, tény az, hogy az úgy is kevés időből félesztendő már elveszett. Itt az ideje, t. ház, hogy e tekintetben végleg határozzon a kormány. Én nem foglalok állást azzal a kérdéssel szemben, hogy elejtessék-e a kiállítás eszméje és mással pótoltassék az az ezredéves ünnepély fényének emelése czéljából, vagy pedig hozzáfogjunk annak rendezéséhez. Mindkét álláspont mellett és ellen lehet érveket felhozni, csak egy álláspont tarthatatlan: a halogatás álláspontja, *(Helyeslés balfelől.)* mert ha az időből kifogyunk, semmi esetre sem érünk czélt, és mindazon törekvések, a melyek bennünket a kiállítás rendezésének elhatározása alkalmával vezettek, siker nélkül veszendőbe fognak menni. *(Helyeslés balfelől.)*

Harmadik megjegyzésem a chicagói kiállításra vonatkozik. Midőn e kérdés az országos ipartanácsban tárgyaltatott, magam is hozzájárultam ahhoz a felfogáshoz, hogy mi ott államilag rendezett kiállítással ne jelenjünk meg, mert a nagy világnemzetek versenyében nagyon kevés kilátással birnánk a sikerre. Helyeslem tehát, ha igen nagy praetensiokkal nem lépünk ott fel. De viszont onnan teljesen hiányoznunk, vagy ott nagyon szegényesen megjelennünk szintén nem szabad. Különböző okok bírnak e felfogásra. Nemrég egy Amerikában élő hazánkfiával volt alkalmam beszélni, a ki nagyon fájlalta, hogy a chicagói kiállítás ügyét nálunk nem karolják fel eléggé. Ő politikai hibának nevezte ezt, és ehhez a felfogáshoz magam részéről is hozzájárulok, mert hiába hirdetjük a törvényhozás termében, hiába a magyarúl és németűl irt hazai lapokban, hogy külön állam vagyunk, ha az északamerikai Egyesült-Államok társadalmának ily nevezetes mozzanata alkalmával nem leszünk ott, hanem monarchiánkat egyedül Ausztria fogja képviselni. Nekünk mindenütt jelen kell lennünk, hogy általánossá tegyük a meggyőződést, hogy Magyarország önálló külön állam, mely Ausztriával csak szövetségi kapcsolatban áll. *(Helyeslés balfelől.)* De közgazdaságilag is hiba volna, ha onnan elmaradnánk, mert tény az, hogy néhány Amerikában is versenyképes czikkünk tényleg van. Eddig is bizonyos mérvü kivitelünk van Észak-Amerikába, azokat ott ki kell állítanunk. Vannak továbbá specialitásaink, mint pl. a majolika. Ha azokat nem állítjuk ki nemzeti czégér alatt, osztrák czégér alatt fog megjelenni. A Zsolnai-féle majolika pl. elmegy a bécsi Wallis, vagy más czég neve alatt. Borunk hirnevét is fenn kell tartanunk, mert összes törekvésünk oda irányúl, hogy ha azt ma kellő mennyiségben nem termelhetjük is, a jövőben abból minél többet producálhassunk. Végre itt van a házi ipar egész tere. Fontos dolog, hogy annak czikkei részére biztos és nagy piaczot szerezzünk. Az alföldi munkások mozgalma és a felföldi kivándorlás bizonyos mértékben meg lesz akadályozható, ha népipart teremtünk. Azért nagyon helyeslem e tekintetben az országos iparegyesület azon kezdeményezését, hogy az országos gazdasági egyesülettel karöltve az egész országban tanulmányozni kívánja, hogy miféle háziipar miképp honosítható meg, és hogyan biztosítható czikkei számára biztos és nagy piacz. Már pedig biztosabb és nagyobb piaczot Észak-Amerikánál, a hol nagy, értelmes, bizarr izlésű közönség van, alig találhatunk. Már ebből a szempontból is kívánatos lenne, hogy kellő felszereléssel, megfelelő eszközök segélyül vétele mellett megjelenjünk a chicagói kiállításon. Azonfelül bátor vagyok emlékeztetni a t. házat arra, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium költségvetésének tárgyalása alkalmával az előttem szólott képviselőtársam hozta fel azt, hogy művészeink egyrészének is Amerika igen jó vásárló közönséget szolgáltat, és e vásárlási hajlamot nagy mértékben lehetne ott fejleszteni az által. Szobrászatunkat és festészetünket is bemutathatnók a chicagói kiál-

látáson. Ennélfogva nemcsak politikai és közgazdasági, hanem művelődésünk jó hírnevének szempontjából is nagyon kívánatos, hogy e kiállítás részünkről el ne ejtessék. *(Helyeslés balfelől.)* Úgy tudom, hogy az érdekeltek nagyobb számmal hajlandók e kiállításon részt venni, sőt e napokban már végrehajtó bizottságot is küldöttek ki és azt megbízták, hogy a t. miniszter úrhoz fordúljon erkölcsi és anyagi támogatásért. Kérelmüket bátor vagyok a t. miniszter úr figyelmébe ajánlani, mert azt hiszem, hogy politikai, közgazdasági szempontból és culturánk reputatiója érdekében nagyon kívánatos, hogyha nem is állami védnökség alatt, de megfelelően jelenjünk meg a chicagói kiállításon. *(Helyeslés balfelől.)*

12. Az állam és társadalom válvetett közreműködése a nemzetgazdaság fejlesztésénél.

Parlamenti beszéd; mondatott a képviselőház 1893. évi február hó 3-án tartott ülésében az ezredéves kiállítás költségeire vonatkozó törvényjavaslat tárgyalása alkalmával.

T. H. Két fontos intézkedés képezi az előttünk levő törvényjavaslat lényeges tartalmát. Először az ajánltatik, hogy a kiállítási alapnak állami dotatiojára egy millió forint szavaztassék meg, másodszor pedig az 1892 : II. tcz. által 1895-ben megtartatni rendelt nemzeti kiállításnak egy évvel való elhalasztása hozatik javaslatba. Én is helyeslem mind a két intézkedést, habár nem is ugyanazon indokokból, melyeket az előterjesztés foglal magában. Igy például nagyon hozzávetőlegesnek tartom azt a költségvetést, mely a javaslat mellékletét képezi, s azt hiszem, hogy abban a keretben, a melyben 1885-ben tartottuk meg az első nagy nemzeti kiállítást, 1896-ban nem fogunk megférhetni már csak azért sem, mivel általános kívánság, hogy az ne főleg gazdasági jelentőségű, hanem oly kiállítás legyen, mely lehetőleg megadja ezredéves múltunknak a képét is, *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* e mellett pedig minden téren azt az állapotot tüntesse fel, a mely az országban jelenleg tényleg létezik. A kiadások tehát sokkal nagyobbak lesznek, mint 1885-ben, az államtól azonban még sem óhajtok többet igénybe venni egy millió frtnál, mert véleményem szerint éppen ez alkalomnál fogva is, a második évezred születésénél, különös tekintettel kell lenni pénzügyeinkre, és a társadalomnak, midőn oly nagy nemzeti ügyet karolunk fel, mint a minő a millennium, és az annak alkalmából rendezendő kiállítás, nem szabad egyedül az államra támaszkodnia, hanem magának is részt kell vennie ezen alkotásoknak ugy fáradalmaiban, mint terheiben. Azt is helyeslem, hogy a kiállítás egy évvel elhalasztatik; nem azért, mintha csupán a millennium érdekében volna arra szükség, mert én meg vagyok győződve arról, hogy egy helyesen rende-

zett kiállítás czéljaira az a két esztendő, a mi 1895-ig előttünk van, kevés volna. Teljesen igazat adok e részben gróf Zichy Jenő t. képviselőtársamnak, ki a közgazdasági bizottságban arra a különbségre útalt, mely a mostani és az 1885. évi helyzet közt fennforog, azzal az ellenvétessel szemben, hogy hiszen akkor 22 hónap alatt el tudtunk készülni a szép kiállítással, annyi időnk pedig most is lenne még. Egészen helyesen és alaposan útalt arra, hogy akkor már 200 szervezett kiállítási bizottságunk volt, míg ma, — az országos bizottságtól eltekintve, — nincs egyetlenegy sem. Én tehát részben más indokokból, de az intézkedéseket, a mint mondottam, szintén helyeslem. És ha csak arról akarnék szólani, a mi a javaslatban foglaltatik, nagyon könnyen végezhetnék vele. Feladatomnak azonban ma főleg azt tekintem, hogy olyasmivel foglalkozzam, a mi abban nincs meg, de a minek nézetem szerint benne kellene lenni. Az kellene, hogy a javaslatot megelőzőleg a keret állapittassék meg, melyben az egész ünnepélyt rendezni kívánjuk. *(Helyeslés bal felől.)* Én egészen megfordított sorrendnek tartom azt, hogy egy részletre nézve állapodjunk meg akkor, mikor az ezredéves ünnepélynek keretét és tartalmát nem ismerjük. *(Helyeslés a baloldalon.)* Nem kell bővebben fejtegetnem, hogy ezen ünnepélynek igen nagy erkölcsi és politikai jelentősége van. Miután azonban úgy tudom, hogy erre vonatkozó nézeteinket, a követelményeket, melyeket meg kell ez irányban valósítani, más, nálam sokkal hivatottabb tagja a t. háznak fogja előadni, a magam részéről az ezredéves ünnepély iránti előterjesztést csupán egy szempontból, a kiállítás sikerének érdekében sürgetem. Már eddig is tapasztalhattuk, hogy a kiállítás eszméje maga vajmi kevés vonzerőt gyakorol. Midőn szóba jött először, akkor is csak mint az ezredéves ünnepélynek egyik kimagasló részének tulajdonítottak annak fontosságot. Később az ezredéves ünnepélyről kevesebbet beszéltek, s az iránt semmiféle komolyabb előkészületet a közönség nem tapasztalván, a kiállítás iránt is fokonkint elhidegült, s egy teljes esztendőt veszítettünk el, felfogásom szerint, főleg a miatt, mert elmulasztottuk a helyes sorrendet megtartani. Eleinte volt kedv a kiállítás iránt, sőt el kell ismernem, hogy a közvéleménynek igen tekintélyes része nem is elégedett meg az országos kiállítással, hanem világkiállítás megtartását sürgette. Én ezen controversiára most visszatérni nem akarok, mert felfogásom szerint a törvényhozás döntvén e kérdésben, az ma már túlhaladott álláspontot képez. Később azután a boldogúlt kereskedelmi miniszter elhalálozása folytán interregnum állott be a kereskedelmi minisztériumban. Akkor a kiállítás tekintetében az eszmezavar teljes lett az országban, különösen miután az a nem egészen szerencsés gondolat vergődött felszínre, hogy kérdés intéztetett minden irányban, vajjon egyáltalán szükséges-e a kiállítás vagy nem? Akkor az emberek azon kezdtek tanakodni, hogy mennyi lesz az anyagi hasznuk belőle, és igazán úgy állott már a dolog, hogy ha a sajtó közbe nem lép, és nem útal arra a főszempontra, a melyből a kiállítást rendezni

kell, t. i. az ezredéves ünnepély jelentőségére, akkor ott állnánk, hogy elejtettnek kellene tekinteni a kiállítás eszméjét. A sajtó azután kellőleg megvilágította a helyzetet; a maga természetes helyére tette a kiállítást és az ezredéves ünnepélyt. Erre az érdekelt körök is oda nyilatkoztak, hogy, ha már millennium lesz, azt kiállítás nélkül megtarthatónak nem képzelik, és így nem gazdasági érdekből, hanem tisztán a millennium sikerének érdekében hajlandók az áldozatokat meghozni, a melyeket a kiállítás sikere megkíván. — A kiállítás eszméjének ezen történeti vázlatából méltóztatik látni, hogy mennyire szükséges az ezredéves ünnepély keretének és tartamának ismerete már a kiállítás szempontjából is. Mindezt nem azért hoztam fel, mintha bárkivel szemben is recriminalni kívánnék; nem recriminalok a kormánynyal szemben, mert felfogásom szerint, ha részéről hiba követtetett is el e tekintetben, ez ügyet olyannak kell tekinteni, mely felette áll a pártszempontoknak; *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* azt országos, nemzeti szempontnak kívánom tekintetni, és így azt akarom, hogy a támogatás az egyes pártok részéről tisztán a nemzeti ügy érdekében adassék meg. Nem teszek szemrehányást az iparosságnak, és az érdekelt közönségnek sem, mert nem osztom az előadó úrnak azt a nézetét, hogy nálunk a kiállítások nagyobb jelentőséggel bírhatnak, mint másutt. Ő felhozta, hogy ha másutt a kiállítások le is járták magukat, azoknak eszméjét Magyarországon lejártnak tekinteni azért nem szabad, mert nekünk koronként be kell mutatnunk, hogy iparunk mennyire haladt, hogy a közönség részéről a támogatásra érdemes, és hogy azt a szellemi lanyhaságot, melylyel mi gazdasági ügyeinket tekintjük és elsőbbséget adunk az idegen fogyasztási czikkeknek, a kiállítások egymásután következő sorozata által lehetőleg leküzdhessük. Ebben tökéletesen igaza volna, ha mi 1885 óta akár a mezőgazdaság, akár az ipar terén oly haladást tettünk volna, mely indokolná egy újabb kiállítás tartását; de a legközelebbről érdekeltek maguk bevallják, hogy ily haladással nem dicsekedhetünk.

De nem teszek szemrehányást az érdekelt közönségnek még sem, mert azt tapasztaljuk, hogy a kiállítás általában másutt is kevés vonzerőt gyakorol, mert abból a közönségnek közvetlenül kevés haszna van. A kiállítások csak ott sikerűlnek újabban, a hol nagy szempontok, kegyeletes megemlékezés és politikai czélok szolgálatában állanak. *(Helyeslés balfelől.)* Utalok Németországra, a hol nemrég a birodalmi kanczellár bevallotta, hogy kiállítást azért nem lehet tartani, mert az ottani nagyipar és iparos közönség általában idegenkedik tőle. Németországban nincs is oly kegyeletes, vagy politikai mozzanat, mely a kiállítást ott ez idő szerint indokolná. A hol azonban ily mozzanatok vannak, a tárlatok rendszerint sikerülnek is. Utalok az 1889-iki párizsi világkiállításra, mely egyrészt a franczia forradalom kitörésének emlékére, másrészt abból a czélból rendeztetett, hogy Franczia ország megmutassa, hogy 1870. és 1871. évi veresége it teljesen kiheverte, és minden tekintetben készen áll, az európai

népcsaládban pedig elfoglalta az őt megillető helyet. Most készülnek Észak-Amerikában egy nagy kiállításra, és meg vagyok róla győződve, hogy az is sikerülni fog. Ott is kegyeletes és politikai mozzanatok vezették azokat, a kik e kiállítást tervezték és rendezik. Amerika felfedezésének 400-ik évfordulóját ülik meg velé, és emellett propagandát kívánnak csinálni újabb politikájuknak, melyet panamerikanismusnak neveznek. Nekünk is van, t. ház, egy oly nagy mozzanatunk, a mely indokolja a kiállítást és magában rejti sikerének biztosítékát. Ez a mozzanat ezer éves államiságunk. Jelentőségteljes mozzanat az, a melyet sokkal nagyobb, sokkal erősebb nemzetek sem hagyhatnának tekinteten kívül, s azok is rá lennének utalva, hogy abból a jövőre erőt, önbizalmat merítsenek, és alkalmúl használják fel arra, hogy a világgal is megismertessék magukat. De alkalmúl szolgál ez ünnepély rendezése felfogásom szerint még egy nagy dologra is, *(Halljuk! Halljuk!)* arra, hogy visszatérjünk Magyarországnak igazán üdvös hagyományaihoz, és azokat a tanúságokat, melyeket közelmúltunk szemléléséből levonhatunk, alkalmazzuk. *(Helyeslés balfelől.)* Ha, t. ház, visszatekintünk a legközelebb letűnt évtizedek történetére, azt tapasztaljuk, hogy ez az ország voltaképp csak akkor fejlődött erőteljesen, a midőn a társadalom is megmozdúlt és erejének gyakorlatában volt. Méltóztassék visszaemlékezni a 30-as, 40-es évekre. Mi lett az elmaradt rendi Magyarországból? Akkor raktuk le mi összes culturalis és gazdasági állapotaink alapjait. *(Úgy van! balfelől.)* De még a közelebbi időben is 1860—67-ig a magyar nemzet igazán élt, munkálkodott, annak életműködése úgy nyilvánúlt, hogy maradandó emlékei még ma is megvannak. Mert a 30-as és 40-es évek társadalmi mozgalmának eredményeit a 60-as évek első felének socialis életműködése tetőzte és fejezte be. Itt az alkalom, hogy az ezredéves ünnepélyt kellőleg felkarolva, a társadalom életműködését újból felvillanyozzuk. Mert mi körűlbelül úgy jártunk el, mint az az ember, a ki jó ideig egyik lábát nem használhatta s azt mankóval helyettesítette; azonban az egyik lábon való járáshoz úgy hozzá szokott, hogy midőn a beteg láb meggyógyúlt, az egészséges lába helyett újból és következetesen használta a mankót. Mi is tisztán az állam által akarunk boldogúlni, holott nekünk is két lábon kell járnunk: az államnak és társadalomnak együtt kell működnie; *(Élénk helyeslés balfelől.)* versenyeznie kell mindkettőnek egymással s egyik se tegye azt, a mit a másik sokkal hasznosabban tehetne. *(Úgy van! balfelől.)* A kiállításnak társadalmunk közreműködésére igen nagy szüksége van, és pedig első sorban anyagi szempontból. Már felszólalásom bevezető szavaiban is voltam bátor utalni arra, hogy én az 1885. évi kiállítás keretét igen szűknek tartom az 1896. évi kiállítás számára. Szűknek tartom azért, mert ha igaza van is a t. előadó úrnak abban, hogy e kiállítást nem szabad első sorban gazdasági czélból rendezni, mégis az nagy baj lenne, ha gazdasági tekintetben nem sikerűlne. Éppen az alkalom kiválósága mellett egy gazdaságilag sikertelen kiállítás rendkívűl sokat ártana nekünk, mert sok rossz-

akaratú bíráló is fogja azt megszemlélni. Azért azt gazdaságilag is lehetőleg fejlődésünk színvonalán kell tartani. Azt, a mit a t. előadó úr ma is hangsúlyozott, hogy e mellett retrospectiv történeti kiállítást is rendeznünk kell, maga is elegendő arra, hogy az 1885-iki keretet szűknek tűntesse fel. Gyakran gondolkoztam a felett, hogy miként lehetne multunkat e kiállításon kidomborítani, és arra a meggyőződésre jutottam, hogy ez nemcsak sok fáradtságot, utánjárást és szeretetteljes munkát tételez fel, hanem hogy igen nagy kiadásokat is fog maga után vonni. Én úgy hallottam, hogy midőn 1885-ben egyesektől oly tárgyakat akartunk megkapni a kiállításra, a melyekhez az illetők kegyelettel ragaszkodtak, ha közvetlenül nem is kértek annak átengedéséért semmit, de azt kívánták, hogy tárgyaik a pretium affectionis mellett biztosíttassanak, s ezen a czímen nekünk tetemes költségeink voltak. Azonkívül, ha pl. közművelődési viszonyainkat akarjuk feltüntetni, nagy épitkezésekre és más beruházásokra lesz szükségünk. Emlékszem arra, hogy pl. 1886-ban a nagy indiai és gyarmati kiállítás alkalmával Londonnak egy útczája volt feltűntetve úgy, a mint az Cromwell idejében állott. Azután 1889-ben a párizsi kiállításon a különféle népek és korok lakásviszonyait tüntették fel. Mennyi különféle épületet állítottak fel e czélból? Vagy most a legutóbbi bécsi zenészeti kiállításon Bécsnek egy tere volt feltüntetve, a hogy ez 100 évvel azelőtt állott. Mennyi beruházás kellett erre is. Mélyen meg vagyok tehát arról győződve, hogy a történelmi kiállítás eszméjének a megvalósítása itt is sok pénzbe fog kerülni. De ebből még sem azt következtetem, hogy adjon hát az állam többet. Azt hiszem, az állam azzal az egy millióval a maga részéről eleget tett. Jöjjön e tekintetben segítségül a társadalom. Azt tapasztaltam, hogy minden életképes nemzet akkor, midőn nemzeti ügyről van szó, nem elégszik meg az állam áldozatkészségével, hanem maga is hoz áldozatot. Igy 1889-ben a francziaországi nagy vállalatok, intézetek, testületek, sőt gazdag egyesek is áldoztak arra, hogy a kiállítás sikere anyagilag is biztosíttassék. Az a meggyőződésem, hogy ebben az irányban nekünk is kell tennünk valamit. Ott van az országos kiállítási bizottság, kezdje meg a mozgalmat ebben az irányban. Nagy szégyennek tartanám a nemzetre nézve azt, hogy ha e mozgalomnak nem volna sikere. De szükség van a társadalomra egy más szempontból is. Meg kell a társadalommal értetni azt, hogy itt nemzeti ügyről van szó, tehát mindenki a legjobbat szolgáltassa a maga részéről. De szellemileg is hozzá kell járúlni a társadalomnak a kiállítás eredményességének biztosításához. Az a meggyőződésem, hogy nagyon rosszúl használnók fel ezt a kiállítást, ha itt csak azt mutatnók be, a mit nekünk a jóságos természet adott, s a mit az anyagi téren jól-rosszúl előállítani tudunk. Nekünk be kell mutatnunk azt is, hogy ebben az országban milyen szellemi erő él, s hogy mily eredményeket tud az felmutatni. Csak egy példára utalok, az 1885-iki gazdasági congressus példájára. Méltóztatnak visszaemlékezni, hogy akkor szintén társadalmi úton hozatott létre az európai gazdák összejövetele, és az ezen össze-

jövetel alkalmával kifejtett munkálkodásról a külföldön évekig beszéltek és írtak. Ha e példán okúlva, nemzetünk szellemi életének nyilvánulásait minden téren fel tudjuk tüntetni a külföld előtt, akkor olyan eredményt biztosíthatunk, a milyent pusztán gazdasági kiállítással elérni nem lehet. Egyszersmind megnyernők a külföld legműveltebb közönségének figyelmét ezredéves ünnepélyünk és kiállításunk részére. Arra pedig, t. ház, nagy súlyt kell fektetnünk, hogy nemzetünk az európai népcsaládban becsültessék, mert valamint az egyes reá van utalva arra, hogy abban a körben, melyben él, tiszteletben tartassék, még tán fokozottabb mértékben rá van utalva a nemzet, s azt a jóakaratot, melyet a művelt nyugat irántunk tanúsíthat, anyagilag megbecsülni nem is lehet. *(Helyeslés bal felől.)*

Mindezek a czélok oly fontosak, hogy azok megvalósíthatásának érdekében nagyon kívánatos volna helyes úton megindulni. Az én felfogásom szerint pedig a helyes úton még nem jártunk, mert a részletek megállapításába bocsátkoztunk, mielőtt a nagy egészet láttuk volna. Nem láttuk a nagy mozzanatot, mely alkalmas a társadalom üdvös mozgalmát előidézni, és a mely a társadalom életműködését képes megindítani. *(Tetszés bal felől.)* — Ezekután a magam és t. elvbarátaim nevében kijelentvén, hogy az előttünk levő törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadom, egyszersmind arra kérem a t. kormányt, hogy az ezredéves ünnepek iránti előterjesztésével sokáig ne késsék. *(Élénk helyeslés.)*

II.

Nyerstermelés.

1. A gazdatársadalom feladatai a mezőgazdaság emelése körül.

Alelnöki székfoglaló beszéd; mondatott az aradi gazdasági egyletnek 1876. évi junius 4-én Kis-Jenőn tartott közgyűlésén.

A népek fejlődésével a napirendre kerülő kérdések egyre változnak, s ezek közül hazánkban jelenleg azok vonják magukra a közfigyelmet, melyek az anyagi érdekek körüli teendők elintézését tárgyazzák. Ha a nemzetiség és államiság biztosítása volt eddig a főérdek, vivmányaink megtartása ma attól van feltételezve, hogy egy szabad nemzethez illő állást képesek leszünk-e vagyonilag is elfoglalni, miután a szegénységgel való küzdés veszélyei nemcsak az egyénre, hanem egész népekre nézve is felette nagyok. Azon testületek ennélfogva, melyek czélját az anyagi érdekek fejlesztése, védelme és biztosítása képezi, mai körülményeink között kiválóan hasznos intézményei lehetnek az országnak, s a honfiak nemes törekvéseinek első rangu szinhelyévé válván, kettős kötelesség terhe hárul reájok, mert egy jobb jövő megalapitásának emeltyüit nem egy tekintetben e testületek tartják kezökben. A pauperismus ijesztő mérveket kezd ölteni hazánkban; ennek tovább terjesztését megakadályozni korunk legelső kölelessége. A feladat azonban nem könnyü, mert a hanyatlás már is jelentékeny; annál szükségesebb az ész, tudomány és tapasztalás minden fegyverével és hazafias őszinte odaadással küzdeni ellene. Megvagyok győződve, miképp a jelenlevő urak közös véleményét fejezem ki, midőn azt hiszem, hogy egyletünknek is, mely a gazdaság emelését tüzte ki feladatául, minden más előtt az iránt kell tisztába jönni, hogy minő szellemben járjon el, mily főbb irányt kövessen, s a rendelkezésére álló erőket és eszközöket czéljai számára miként tegye valóban hatályosokká. Nem sok az, sőt bátran mondhatni, hogy a nagy horderejü hivatáshoz képest igen kevés, ami felett rendelkezünk; annál jobban kell tehát mindent felhasználni, hogy a czélt legalább nagy részben elérve, az egylet létének jogosultságát bebizonyithassuk. Az én szerény véleményem

szerint ez másként nem sikerülhet, mintha működésünknél a szellemi tényezőkre, az eszmei hatásra és az észszerü elvek terjesztésére fordítunk legtöbb figyelmet. A természet Arad megyét mindhárom országának kincseivel dúsan megáldotta; itt a cultura elemei s a fejlődés csirái minden irányban bőven megvannak. Csak alkotó eszmére, a szellem nagyobb mérvü és közvetlenebb befolyására van szükség, hogy az Magyarország legvirágzóbb tájai között foglalhasson helyet. A közönség gazdasági fogalmait azonban mulhatlanul át kell alakítanunk, és nézetem szerint az egylet teendője a közfelfogásnak e részben üdvösebb irányt adni, mert kötelességének jó részét az már teljesitendi, ha sikerült oda hatnia, hogy az államkormány iránti viszonyának a gazdasági érdekek előmozditása tekintetében a mostaninál végre tisztább és helyesebb tudatára jusson a közönség. Nem pártolom a szélsőségeket, és most sem állitom azt, hogy az állam a mezőgazdasággal szemben a teljes tétlenség álláspontját foglalhatja el; de erős meggyőződésem, hogy mig mindent az államtól várunk, mig az öntevékenység s közszellem anyagi kérdéseink tekintetében a semmivel majdnem egyenlő, addig a közjólét alapjai nálunk mindig nagyon kevéssé lesznek megbizhatók. Az állam támogató közreműködését fejletlen gazdasági viszonyaink közt nem nélkülözhetjük; de helyzetünkben előre le kell mondani arról, hogy gazdaságunk virágzatra főleg az állam által emeltessék, mert ez első sorban állami czélok valósitása végett létezvén, feladatának szükségképp főleg a buzditás és irányadásra kell kiterjedni. A termelési ágak fejlesztésére a szorgalmon és takarékosságon kivül a társulás legtöbbet tehet. Ha tehát boldogulni valóban akarunk, ez irányban kellend haladnunk, mert mostani helyzetünk felette visszás, és kézzelfogható ellent mondásban leledzünk, ha jó és olcsó közigazgatást kivánunk, de az államtól mégis azt követeljük, hogy minden képzelhető ügyet egészen felkaroljon, hogy helyettünk úgy szólván gondolkozzék és tegyen. — Az öntevékenység szükséges voltának és az önfelelősség következetes szigorának hirdetésével egyletünk valódi és nagyon jelentékeny érdemet szerezne magának, mert valószinü, hogy szava nem hangzanék el a pusztában, s testületek és egyesek kisebbszerü kezdeménynyel bár, de a mi fődolog, tényleg hozzálátnának érdekeik megóvásához. — Két egymással összefüggő, de mégis jól megkülönböztetendő tért kell a gazdasági-egyletnek nálunk kiválóképpen mivelni, mert feladatának csak akkor teend eleget, ha úgy az értelmesebb gazdaközönség, mint a földnépének érdeklődését képes lesz megnyerni. Kétségkivül legfontosabb teendője az egyletnek a gazdaközönség gyupontjául szolgálni, ebben a testületi és közszellemet felébreszteni, mert valjuk be, hogy e vidék értelmisége több más tekintetben vezérszerepet játszik az országban, de a gazdasági culturának nem tartozik első rangu képviselői közé. A gazdasági-egyletre az anyagi világot dominálo természetiekhez hasonló szerves törvények ismeretének terjesztése körül felette sok teendő vár, mivel a gazdaközönség tulsulya daczára az anyagi kérdések megoldásánál

eddig aránylag kevés közvetlen befolyással dicsekedhetet, s ezt annak lehet tulajdonitani, hogy egyrészt erejének tudatával s a szükséges mozgékonysággal nem birt, másrészt pedig a nemzetgazdaság kérdései szintén ismeretlenek voltak előtte. Fontos nemzeti és állami tekintetek ezentúl jóval több hatályosságot kivánnak e részben a mezőgazdáktól, s miután a társadalmi tevékenységtől itt legtöbb sikert várhatunk, az érdekelt közönségnek a gazdasági egyletben való buzgó közremüködése annak ma már elengedhetlen kötelességét képezi. Az egylet igazgatósága és választmányának ezentul tehát főleg oda kellend müködni, hogy a gazdaközönség tömörülését, az összetartozás érzetének élénkséget, a szak- és fontosabb közgazdasági ügyek iránti érdeklődést és a felelősség tudatának terjedését mind jobban előmozditsa.

Ezen egyelőre nehéznek látszó feladat megoldása tisztán csak az észszerű gyakorlatnak lehet kérdése; de adott körülményeink közt sem lesz az később szerfelett terhes, ha a czélt minden fél folyton szemei előtt tartja, és ha a gazdaközönség és az egylet vezetői közt úgy a kölcsönös bizalom, mint a közreműködési hajlam mindig meg leend. A gazdasági egylet ezen általános hatását véleményem szerint szerfelett előmozditaná a máshol oly czélszerüeknek bizonyult gazdasági körök vidékenként leendő felállitása, mert ezek a központtal folytonos érintkezésben levén, az egyletnek valóságos testületi jelleget kölcsönöznének. Ez lenne a legalkalmasabb mód arra, hogy a megye terjedelme és Aradvárosának excentricus fekvéséből eredő hátrányok ellensulyoztassanak; a központi működés szintén csak ily körök felállitása által vezethet sikerre, s én azt hiszem, hogy az értelmiség társadalmi tömörülésének elérésére is az ilyszerü szervezkedés lenne a legczélirányosabb. — Fontos teendői vannak egyletünknek, másodszor a gazdaság gyakorlatának terén is, melynek miveléséhez azonban már sokkal járuland akkor, ha az egészséges köz- és magán-gazdasági eszméket közleményei és közvetitése által folyton terjeszti. Az egyletnek tehát hivatása lenne a rendelkezésére álló eszközök mérvéhez képest az időnként felmerülő nevezetesebb gazdasági mozzanatokat különös figyelemben s tanulmányban részesiteni, s az ezekre vonatkozó véleményeket tagjai köréből egyre gyüjtve, a tényleges állapotokat minden kétes kérdésre nézve lehetőleg kideriteni. — A megye gazdasági viszonyainak általános ismerete eddig különben is felette hiányos volt, nem kis értékkel birnának tehát az egylet értesitői, ha azokba a lefolyt év tapasztalatai és egyéb a gazdaságra vonatkozó adatok egyszerü és könnyen érthető magyarázat mellett rendesen közöltetnének. — A gazdasági egylet versenyein és kiállitásain kivül, melyekről most mint köztudomás szerint üdvös vállalatokról szólani nem akarok, sokat tehet gyakorlatilag még azáltal is, ha a néppel közvetlen érintkezésbe lép, ha azt anyagi előnyök nyujtása által, miként ez a biztositási kedvezményekkel részben már meg is történt, jobban magához füzi, ha anyagbeszerzéseinél közvetitőképp lépend fel, ha a választmány határozata értelmében köz-

gyüléseit a megyének mindig más és más városában tartandja, midőn a nép részvételéről gondoskodni kell, s az előtt az egylet törekvése népszerüen megmagyarázandó, segédkezése pedig ismételve felajánlandó lenne. Ily alkalmakkor világos szóbeli előadások rendezendők, melyekben az észszerű gazdálkodás elvei, a vetésforgás, a trágyakezelés, az állattenyésztés-ügy követelményei fejtetnének ki. A nép gazdálkodására vonatkozó irásba foglalt gyakorlati tanácsokat lehetne ilyenkor vagy ingyen, vagy igen olcsó kiadásban terjeszteni, s kivánatos volna közreműködni arra, hogy a nagyobb községekben hitel- és fogyasztási egyletek, gazdasági és olvasó körök alakuljanak. A gyakorlat terén sokat segithet az egylet buzdításai által is, melyeknek oda kellene irányulni, hogy különösen a kisebb gazdaságokban a belterjesség gyarapodjék. A kender,- len,- zöldség- és gyümölcstermelés, a baromfi-tenyésztés, a méhészet és selyemtermelés, a fáknak a községeken belül és kivül leendő szaporitása és ápolása, mind oly tárgyak, melyek folytonos ajánlása az egyletet eleinte hasznossá, később pedig minden bizonynyal népszerűvé is tenné.

Fontos szerep jutott egyletünknek a közigazgatással szemben is, mert a megyei kormányzatnak kész anyagot és életrevaló eszméket szolgáltatván, közvetlen hatáskörén túl is nevezetes befolyást gyakorolhatna. Igy inditványozhatná a gazdaságtan elemeinek a népiskolákban való tanitását, az iskolai takarékpénztárak felállitását, mi által az ujabb nemzedék takarítási ösztönét élénkitené, továbbá a házi, különösen a kisebb gazdasági ipar behozatalának megkisértését. A nép az év jelentékeny részét vidékünkön is rendes foglalkozás nélkül tölti, ezen idő okos felhasználása annak munkaértékét tetemesen növelni, s oly mellékjövedelem biztositását tenné lehetővé, mely a folyton emelkedő közterhek és szükségletek fedezésére maholnap úgy is teljesen nélkülözhetlenné fog válni. A gazdasági egylet az idő pénzértékének sikeres hangoztatása által jelentékeny módon gyarapithatná a nép vagyonosságát. — Nevezetes feladatunk az eddigiek mellett a szőlőszet és borászat emelése. Az aradi hegyalja nagy kincset rejt magában, s annak értékét legjobban méltányolhatjuk akkor, ha meggondoljuk, hogy az mostani elhanyagolt állapotában is képes volt világhirre vergődni. Egyáltalán a bortermelésnek nálunk sokkal nagyobb jövője van, mint gazdászatunk bármely ágának külön, mert a más téren mindenütt győzelmes külföld versenyétől itt a talaj és a fekvés kedvezményei védhetnek minket, ha természetes előnyeinket felhasználni képesek leszünk? A gazdasági egyletnek a bortermelés érdekeit tehát különösen szivén kellend hordania, s e részben a ménesi vinczellér-képezde felállításának szorgalmazásával elismerésre méltó lépéseket már kezdeményezett is. A szakképzést továbbra is előmozditani, a helyes szőlőkezelést és pinczegazdálkodást meghonositani, a bortermelés és kereskedés szilárdulását elősegiteni szintén ez egylet feladatatát képezendi, melynek azonban csak úgy fog megfelelhetni, ha az érdekeltek részéről kellő szellemi és anyagi támogatásban részesülend. — A gazdasági egylet ezenfelül hivatással bir az

égalji viszonyok javitására is közreműködni, a mit az eredményre legtöbb kilátással úgy eszközölhet, ha a köz- és magán erdők kezelésében az észszerűség meghonosodását tanács, búzditás, felvilágositás, és ha kell ellenőrzés, sőt nyilvános gáncs által is elősegíti. Az egylet e tekintetben is tett már kezdeményezést, melynek kivánt sikere remélhetőleg nem fog elmaradni. De sürgetnie kell az okszerü erdőmüvelés első feltételét képező erdőtörvény mielőbb leendő meghozatalát is.

És legvégül én az egylet feladatául tekintem az állam gazdálkodásának figyelemmel való kisérését is. A kincstárnak itt nagy terjedelmü birtokai vannak; az ezek jövedelmeztetése körüli eljárásra vonatkozólag az egyletnek, mely a józan gazdasági elvek képviselőjeként jelentkezik, véleményét koronként el kell mondani. Ezt tenni erkölcsi kötelessége, mert ha magasabb irányelvek által vezetett intézménynek kivánja magát tekintetni, az ily fontos közgazdasági mozzanatot hallgatással mellőznie nem szabad.

Ezekben vázoltam, tisztelt közgyülés, ama mintaképet, melynek szemmeltartását egyleti munkásságunk folytatásánál kivánatosnak tartom. Ujat egyáltalán nem mondtam, szándékom ez különben nem is lehetett, mert csupán a feladat fontosságát és a gazdasági egylet fennállásának horderejét kivántam kiemelni, s erre Arad megyében ugy látszik, még most tényleg szükség van, mivel az egylet ide s tova egy éve működik ujból, s jóllehet már eddig is szép kezdeményeket és eredményeket tud felmutatni, a megyei gazdaközönség, mint azt a tagok névsora is bizonyitja, mégsem tanusított az iránt, oly részvétet, mint a minőt az általa képviselt életérdekek jelentősége méltán megkivánt volna. A mai nap azonban, melyen első rendes közgyülését tartja, az egylet történetében örvendetes forduló pontot képezend, és felette becses biztositék aziránt, hogy a gazdasági egyletnek kellő eljárás mellett Arad megyében is jövője van. A közszükség érzete világosan nyilvánul a tapasztalható érdeklődésben, mely azokba, a kiket önök bizalma az egyleti teendők vezetésére hivott meg, bátorságot önteni s kötelességök teljesitésénél buzgalmukat és kitartásukat csak növelni lehet alkalmas, mert teljes meggyőződést meríthetnek abból, hogy midőn a megyei földmivelés érdekeiért küzdenek, működésük visszhangra fog találni, s ha eszményeik megvalósitása a kedvezőtlen viszonyok miatt lehetetlen is, de legalább a jövő haladásának utját egyengetvén, hasznos munkát teljesitenek, és az eddig többször elejtett fontos érdekek védelmében, ha nem is bizton győzelmes, de legalább többé már nem előre is egészen veszett ügyet szolgálnak.

2. A mezőgazdasággal foglalkozó népesség munkálkodásának észszerű fejlesztése mint társadalmi feladat.

Az aradi gazdasági egylet 1878. évi junius 9-én Pécskán tartott közgyülésén mondott beszéd.

T. U.! Fogadják köszönetünket azért, hogy nagybecsü bizalmukkal ismét megtiszteltek bennünket. Reánk nézve, kik a közgazdaság ügyének odaadó szolgálatával csupán erkölcsi kötelességünket kivánjuk teljesiteni, szebb jutalom nem lehet, mint ha polgártársaink őszinte méltánylatával találkozunk. A feladat, melynek megoldására önök újból felszólitanak bennünket, a kezdet nehézségének leküzdése után ma látszólag talán valamivel könnyebb, mint volt az előtt. A társadalmi és gazdasági viszonyok azonban oly kedvezőtlenek még most is, hogy hivatásunk teljesitésére csak az egész gazdaközönség buzgó és jó akaratu támogatásának igérete mellett vállalkozhatunk. Hálás köszönettel kell elismernünk, hogy ügyünket a lefolyt három év alatt majdnem mindenütt kellőleg felkarolták. és egyletünk tevékenységének netáni sikereiben úgy a hatóságoknak, valamint az értelmes gazdaközönségnek is tetemes része van. Ezen támogatást mi most sem nélkülözhetjük, mert ha eddig kezdetnek elég volt az egylet jó hirnevét visszahóditani, teendőink ezentúl lényegileg fontosabbak s az eddigieknél már természetöknél fogva is nehezebbek lesznek. Egyesületünk ujabb szervezetével annyiban czélt értünk, a mennyiben a közfigyelmet képesek voltunk iránta felkölteni; azon tényleges hatás és közvetlen befolyás azonban, melyet a nép gazdálkodására gyakoroltunk, kielégitőnek egyáltalán nem mondható. A rendelkezésünkre álló anyagi eszközök csekélyek voltak eddig és aránylag kis mérvüek jelenleg is, jövőre pedig a fontosabbá vált feladattal szemben még kevésbbé nyujtanak biztos támpontot. Azért, ha egyletünk czélját meg akarjuk valósitani, a személyes közreműködésben rajtunk kivül ezentúl az egész gazdaközönségnek is részt kell majd venni, mert a mire most vállvetve törekednünk szükséges, az oly életbe vágó komoly feladat, hogy megoldása a legjobb esetben is csak egyesült erővel fog sikerülhetni. Senki előtt sem új, vagy meglepő, ha azt mondom, hogy óriási léptekkel közeledünk az általános elszegényedés, a tömegnyomor felé. A lejtő, melyen fokozódó gyorsasággal haladunk lefelé, mulhatlanul a végromlás örvényébe vezet, ha megállnunk még ideje korán nem sikerülne. És azon hanyatlás, mely most hazánkban észlelhető, koránt sem mulékony tünemény, hanem oly organicus visszafejlődés, melynek kimutatható okai, felismerhető törvényei, de vigaszunkra legyen mondva, egyszersmind hatályos ellenszerei is vannak. A társadalom, mint minden szervezet, folytonos átalakulásban jelentkezik. De annak egyes korszakait a változásnak oly gyorsasága jellemzi, hogy az átalakulás kifejezése ezekre kiválóképpen alkalmazható. Ily nagyobb

mérvü átalakulás tünetei mutatkoznak már évek óta közgazdaságunkban is, melyre nemcsak az egyszerü termelési viszonyoknak, hanem a fejlődő államiság követelményeinek, a művelődési törekvések jogosult igényeinek, és — a mi rendesen kevéssé szokott számitásba vétetni, — a nemzetközi forgalom módosult áramlatának is egyre növekvő befolyása van. — A legutóbb elmult tiz év alatt gazdaságunk helyzete tökéletesen megváltozott, mert most minden év közelebb visz a teljes európai culturához bennünket, ez pedig hatványozott áldozatokat követel, minélfogva anyagi és szellemi szükségeink folyton nagyobbak lesznek. Sokan ez állapot felett mélyen bánkódnak és bánatuk alapját tiszteletre méltó érzelmek képezik, de a dolgok menetét ezek mégis rosszul itélik meg. A társadalom fejlődésének mostani iránya magában véve sajnosnak éppen nem mondható, mert hiszen a szakadatlan emelkedés vágya természetünkben gyökeredzik, és a nemzetgazdászat magát a haladás fogalmát is úgy határozza meg, hogy az nem egyéb, mint a folyton szaporodó észszerü szükségek megfelelő kielégitése. A természet ugyanis az embert nem állandó boldogságra, a mi nem létezik és igy el sem érhető, hanem a boldogság utáni törekvésre alkotta. Helyes úton ennélfogva csak az fog járni, a ki folyton előre igyekszik, mert ha valaki meglevő jólétével huzamosan akarná beérni, és csak azért, hogy tovább törődnie ne kelljen, szellemi és anyagi szükségei fejlődésének merev határokat akarna szabni, az előbb vagy utóbb, de minden bizonynyal az elégedetlenség gyötrelmeinek, vagy a szellemi elsatnyulás veszélyének esnék áldozatul. A szükségek és igények szaporodása tehát tulajdonképpen haladásunk legfőbb rugóját képezi s károssá csak akkor válhatik, ha egyuttal megfelelő törekvést és gondoskodást is nem von maga után. A gőzgép és villany mai korszakában, midőn az emberek hasonlithatlanul gyorsabban élnek, mint apáik, a szükségek is mindenütt aránytalanul nagyobbak, mint ezelőtt voltak. Azonban a müvelt nemzetek jelenleg éppen nem boldogtalanabbak, mint a multban valának, mert hála a gazdasági rendszer szerves minőségének ma a munka is sokkal jutalmazóbb, a segédeszközök sokkal hatékonyabbak, és mindig több ember rendelkezésére állanak, mint csak egy pár évtizeddel is ezelőtt. — A most nálunk mindenfelé érezhető gazdasági bajokat a termelés és fogyasztás viszonyának nagyobb mérvü megváltozása idézte elő, hogy tehát e bajok elháruljanak, azok között kell az egyensúlyt lehetőleg ismét helyre állitani. De minthogy szükségeink a haladással mindig növekedni fognak, mert a fejlődés törvényei szerint folyton növekedniök kell, bármennyire ajánlatos is az különben, kizárólag a takarékossággal czélt érni nem fogunk. Hogy a nép nálunk is minden irányban többet élvezhessen, hogy a jobb közigazgatás, igazságszolgáltatás, a szellemi és anyagi gyarapodás előnyeiben részesülhessen, mulhatlanul több értéket kell termelnie. A haladás mindig huzamosabb és nehezebb munkát követel, de az egyensúly csak akkor lesz valóban fenntartható, ha nemcsak az

emberi erőfeszités, de a munka hatása is folyton emelkedik, mert szabály szerint az ügyesebb, finomabb és czélszerűbb munkával sokkal több értéket lehet előállitani, mint a nyers erő bármily túlzott megfeszitésével. Határozottan többet kell ezentúl dolgoznunk, de a mire legnagyobb szükségünk van, az a jobb és jövedelmezőbb munka. A képzetlen munkaerő alkalmazásával csak addig élhettünk meg, mig a természeti tényezők bővében voltunk, mig az áldás úgy szólván magától jött, mig a természet olcsóbb adományait a közlekedési eszközök javulása közelebb nem hozta világrészünkhöz, s másutt is kevesebb gond és számitás fordittatott a termelésre. — A jobb és tökéletesebb munka ismeretével azonban az ember nem születik, s azt mindenütt, még a legokosabbnak is tanulnia kell. A gazdasági szakoktatás terén ujabban szép előmenetelnek örvendhetünk, de a nép általában nagyon helytelen gazdálkodást folytat, azonban ezt s a számitás nélküli eljárást még most nem vethetjük szemére. Nem róhatjuk meg azt, mert ugyan ki az széles e hazában, ki a nép millióival tüzetesen foglalkozott s magának fáradságot vett volna, hogy azt a jobb munka fogásaira, az észszerű gazdálkodás hasznos titkaira és nagy horderejű előnyére megtanitsa, vagy csak figyelmeztesse is? Az államnak is vannak e részben kötelességei, de az én nézetem szerint ezen teendő első-sorban a vidéki gazdasági egyletek feladatát képezi. Ezek hivatása módokról gondoskodni, hogy a nép munkálkodásának észszerű fejlődését komolyan megindithassák. Rendeltetésüknek a gazdasági egyletek csak akkor tehetnek eleget, s magasb tekintélyt és elismerést csak akkor igényelhetnek, ha ezen legeszményibb czéljuk megvalósitásán őszinte igyekezettel fognak munkálkodni. A gazdasági egyletek véleményem szerint hasznosabb munkát nem teljesithetnek, mint ha a józan élet és észszerű gazdálkodás ösvényein kalauzolják a népet. Szebb és hazafiasabb feladat megoldásán alig fáradozhatunk, mint ha a kisgazdák termelési viszonyait, uralkodó bajaik valódi forrását és azok ellenszereit tanulmányozván, a segélyt ott és azon alakban alkalmazzák, ahol és a mint azt a gazdaság természete megkivánja. — Nem szeretek nagyon sötét szineket használni, de azon meggyőződésemet mégis ki kell mondanom, hogy semmivel sem kisebb dolog, mint fennmaradásunk van most koczkán. A lét vagy nem lét kérdésére kell kielégitő feleletet adnunk a közgazdaság terén, mert a folyton öregbedő szegénység eleinte elgyengiti, azután elaljasitja, végül pedig sorvasztó lázzal pusztítja el még a legjobb és legszivósabb népet is. Hazánk nagy fiai, a kik e nemzetet valóban szerették, számtalanszor kimondták, és ezt eléggé ismételni alig lehet, hogy nemzeti létünk biztositásáért a legtöbb sikerrel a tömegnyomor borzalmai ellen folytatott küzdelemben harczolhatunk. Ők hirdették, hogy értelmiség és ezzel párhuzamban közjólét képezik jövőnk horgonyának szétváló ágait, melyek nélkül az ár csendes révünkből kiragad, és a sik tenger víharos és bizonytalansággal teljes hullámainak dob játékszerül oda bennünket. Es e veszélynek mi, Kelet-Európa nem szláv eredetü

lakói, magyarok és románok, különösen ki vagyunk téve. Nekünk, akik e megyében is együtt élünk, közös egyetértéssel úgy politikai, mint közgazdasági szempontból helyes úton karöltve kell járnunk, és az anyagi érdekek terén is egymás iránti őszinte bizalommal ernyedetlenül dolgoznunk. Csak igy tarthatjuk fel ezentúl magunkat, s csak úgy boldogulhatunk, ha azon irányt követjük, melynek helyességét a világtörténelem kimutatta, mely azt bizonyítja, hogy a mily jelentékeny népek juthatnak az általános elszegényedés folytán tönkre, éppoly silány csoportosulásokból lehetnek nagy, hatalmas és tiszteletre méltó nemzetek, a mint a helyes gazdálkodás meghonosul közöttük. — Az emberiség jólétének, az egyén, család és állam fejlődésének biztositására az ujabb korban egy nép sem tett annyit, mint az, melynek vagyoni erejét méltán bámulja az egész világ, melyet sokan túlzott anyagisággal és önzéssel vádolnak, de a mely hatalmas szavával könnyebben megszerzendi most is a continens békéjét, mint ha más népek évekig csatáztak volna. És e nép az időt is pénzben becsüli, annak egy közmondása pedig, melynek értelme teljes megfontolást érdemel, azt tartja, hogy: »Pénzt tégy zsebedbe, mert a nélkül egyáltalán nem lehetsz független és csak alig-alig becsületes.»* — A gazdasági egylet, mely tehát szintén a nemzet függetlensége és becsületének egyik előharczosa, fennállásának ujabb három éve alatt bebizonyitá, hogy mint tanácskozó testület feladatának magaslatán áll: de hogy a mezőgazdaságra mélyebb közvetlenebb hatást is tud gyakorolni, hogy annak életműködését tettleg is képes előmozditani, az iránt a következő három év alatt kell annak kézzel fogható bizonyitékokat adni. — A mennyire erőnk, tehetségünk és anyagi segédeszközeink engedik, mi, az egylet igazgatói, igyekezni fogunk a választmány szakszerü közreműködésével az előbb jelzett irányban haladni. Hogy azonban igyekezetünk meddő ne maradjon, ahhoz a nagyközönség és a hatóságok támogatása is szükséges.

3. A kisgazdák szakértelmének emelése.

Az aradi gazdasági egylet 1885. évi junius 7-iki közgyülésén Megyesen mondott beszéd.

Nem tennék a közgyülésen az eddigi szokások ellenére oly inditványt, melyből annak a választmány meghallgatása nélküli végrehajtása folyik, ha a jelen időpont és a többi körülmények is annyira sürgetők nem volnának. — Nagyon leverőleg hatott reám a választmány jelentésének két pontja. Egyikében az mondatik, hogy a gazdasági egyletnek a gazdák közönye folytán nem sikerült a jelen országos tárlat alkalmából gyüjteményes kiállitást összehozni. A másik értelme

* Put money into your pocket then without money you cannot be independent and scarsely honest.

szerint pedig, mivel a községek lakosai és elöljáróiban nincs elég érzék az állattenyésztés fejlesztése iránt, s miután ennek következtében a nehány évig folytatott apaállat-beszerzés az egyletnek csak kárt hozott anélkül, hogy a kisbirtokosságnak abból valami haszna lett volna, az egylet kénytelen volt ez irányu tevékenységével felhagyni. Nagyon szomoru szinben tünteti fel ezen két tény főleg kisbirtokosságunk szakértelmét és gazdasági felfogását, a mit annál inkább fájlalok, mert két dolog egészen bizonyosnak látszik előttem. Bizonyos az, hogy a kisbirtok számra és terjedelemre nézve is túlnyomó az országban, mert az összes birtokosok 94%-a 30 holdat vagy ennél kevesebbet bir, s az ily birtokok terjedelme meghaladja az ország termőterületének 46%-át. De a 30 holdas gazdaságoknál nagyobbak is méltán kisgazdaságoknak nevezendők nálunk; bátran mondhatni tehát, hogy ha Magyarország mezőgazdasági érdekeit akarjuk előmozditani, akkor főleg a kisbirtokosság szakértelmének fejlesztésére kell elhatároznunk magunkat. Már pedig Magyarország mezőgazdasági érdekei csakugyan veszélyben forognak, mert egy oly súlyos válságnak mennek elébe, melynek a mai állapot halvány képét sem mutatja. — Az amerikai Egyesült-Államok már magukban véve roppant menynyiségü nyersterményt dobnak a piaczra, s ez a mennyiség ott beláthatlan időkig folyton haszonnal lenne szaporitható, ha senki versenye sem lépne közbe, a mely valószinüleg Amerikát is megveri, a gabona, különösen a buza árakat azonban mindenesetre nagyon le fogja szállitani az európai piaczokon. Indiában még mintegy 150,000 angol négyszög mértföld kitünő buzatermő terület hever használatlanul, pedig ennek a félszigetnek 243 millió lakosa van. A gazdasági fejlődést eddig a vasutak és az öntöző csatornák hiánya akadályozta. Az angol és indiai kormány azonban e hiányt ujabban pótolni igyekszenek s a mondott czélra csak nem régen szavaztatott meg 280 millió frtot. Az ily beruházások segélyével India termelése mesés mérveket fog ölthetni, melytől maguk az amerikaiak is félnek, pedig ezek értelmes, számító, mozgékony és szorgalmas gazdák. Mennyivel inkább kell attól tartanunk itt, a hol a felhozottakhoz hasonló jelenségek a megszokott dolgok közé tartoznak. Tehát azt hiszem, hogy a gazdasági egylet félre ismerné hivatását, ha első sorban nem a kis, az úgynevezett paraszt birtokososztály szakértelmiségének fejlesztésére fordítana legtöbb gondot. E részben a legelső lépésnek egy alkalmasan berendezett földmives-iskola felállitását tartom a megye területén. Ha valaki kimutatja, hogy alkalmasabb hely van Aradmegyében egy ily gazdasági intézet felállitására, mint Pécska, készséggel hozzájárok ahhoz, hogy az ott létesittessék, mert az ügyet tekintem első sorban, s mint a pécskai kerület országos képviselője némileg feszélyezve is vagyok. De miután meggyőződésem szerint erre a megye területén alkalmasabb hely nincs, mert Pécskán a jószágigazgatóság eltétele folytán most is van s évek mulva, ha az ügyészség onnan szintén elkerül, még több üres helyiség lesz; miután ott a kincstárnak és az erdők között magának a földmüvelési miniszteriumnak kezelése alatt

is az iskolával összekötendő gazdaság számára van az államnak átengedhető földje; miután Pécskán és környékén, főleg ha ahhoz a szomszédos Csanád megye oly jelentékeny részét is hozzászámítjuk, legtöbb fogékonyság van a népben az ily intézet előnyei iránt: a fennebb említett körülmény nem tarthat engem vissza annak kijelentésétől, hogy a szóban levő czélra Pécska ez idő szerint nemcsak Arad megyében, de az egész közelfekvő környéken a legalkalmasabb hely. — A gazdasági egylet előtt e részben a saját példája lebeghet. Tudva van, hogy a ménesi vinczellérképezde felállítását is ez az egylet eszközölte ki. Ha valaki ezt nem hiszi, tekintse meg annak régibb évkönyveit, melyek sokszor több mint felerészben a mondott ügyre vonatkozó sürgető iratokkal voltak tele. Ma unalmasak ezek a munkálatok, de főleg azoknak lehet köszönni, hogy a vinczellérképezde Ménesen ma tényleg fennáll. Ezt a példát kellene az egyletnek a pécskai földmives iskola létesítésével is szem előtt tartani. Szerencsés körülménynek tartom, hogy az aradi jószágigazgató a közgyülésen jelen van. Itt az egész közönség előtt kérem őt, tegye ezen ügyet ő is magáévá, mert azt nem teheti, hogy mint jószágigazgató feladatának pénzügyi oldala mellett a gazdaságot elhanyagolni kivánná. Ő az ügy előmozdítására annál többet tehet, mert hiszen a megüresedő pécskai jószágigazgatósági épület lehető értékesítése iránt véleményt adni az ő feladata lesz. Tudom, hogy e részben sem lehet egészen az államra támaszkodni, az érdekelt közönségnek is meg kell tenni a magáét; de az ily áldozatoknál, fájdalom, viszonyaink között az oroszlánrészt még mindig az államnak kell viselni. Mindezek után indítványozom, hogy a legközelebbi napokban körünkbe érkező közgazdasági miniszter urat az egylet üdvözölje, és adja elő, hogy mezőgazdaságunk fejlesztésére mily nagy szükség lenne egy földmüves iskolát felállítani Aradmegye területén. Erre a legalkalmasabb, sőt minden tekintetben nagyon arravaló hely Pécska, hol megvan a helyiség, megvan a szükséges föld és megvan a fogékony nép is. Az egylet ezen eszmével később tüzetesen foglalkozván, alaposabb felterjesztést fog a miniszter úrhoz intézni, de már most szükségesnek tartja arra figyelmét és támogatását kikérni.

4. Az államjavak bérbeadásának észszerü feltételeiről.

Előadatott az aradi gazdasági egylet 1880. évi közgyülésén.

Köztudomásu dolog, hogy a pénzügyi miniszterium a mezőgazdasági államjavak bérbeadásánál eddig szokásban volt utóajánlatok gyakorlatát megszüntetvén, elrendelte, hogy jövőre csak azon irásbeli ajánlatok fogadtassanak el, melyek a szóbeli nyilvános árverés előtt nyujtattak be. Ezen intézkedésben én egy oly elv veszé-

lyeztetését vagyok kénytelen látni, melynek fenntartása és érvényesítése nélkül a kincstári bérlők tevékenysége sem a maguk valódi érdekeinek, sem a helyes gazdálkodás ezekkel egybehangzó tekinteteinek megfelelő nem lehet. Meg vagyok ugyanis győződve arról, hogy az államjavak ilyszerű, egyedül a legszigorubb jog és a puszta fiscalitás szempontjából rövid időre, a régi jó bérlők iránti méltányosság nélkül eszközlendő bérbeadása folytán a hosszabb időre való számítás lehetetlenné válván, a legjobb, a legtehetősb és legszakértőbb bérlő is a reá és bérleményére egyaránt káros rablógazdálkodás folytatására mintegy utalva lenne, mivel minden előzetesen feltett jó szándék, a szerződésnek minden szigora és a költséges ellenőrzet minden pontossága daczára annak egyénisége és eljárása felett folyton a megélhetés gondolata válnék kizárólag uralkodóvá. s ezen megélhelés, igaz, távolabbi jövőjének talán koczkáztatása mellett, de legalább egyelőre csupán a föld kizsarolása által volna lehetséges. A méltányos elbánás alapos reményének és ebből folyólag a jogosult biztosság érzetének hiánya minden téren elegendő arra, hogy a nyugodt és észszerű munkálkodást lehetetlenné tegye. Már pedig a bérletekre vonatkozó előbb említett rendelet a bérlőosztályt ezen reménytől tökéletesen megfosztani alkalmas. Távol van tőlem ezen kérdés tárgyalása alkalmával bármely osztály számára olyasmit kívánni, a mi az egyoldalu előnynek természetével csak némileg is rokonságban állana. Nagyon jól tudom, hogy a magyar államnak összes jövedelmi forrásaira most inkább szüksége van, mint valaha, és már ez okból is megbocsáthatlan lenne az a kívánság, hogy az államjószágok használatát azok, a kik talán jelenleg bérlik, kevesebb ellenszolgáltatásért kapják meg, mint a menynyit annak észszerű ára teszen. A mit én ajánlani akarok, az egyedül annak kimondása, hogy a régi bérlő, ha szerződésbeli kötelezettségeinek mindenben eleget tett, ha gazdai arravalóságáról a kincstár évek hosszu során át meggyőződött, s ha azzal szemben a föld fokozatos javítása és rendben tartása által kétségtelen érdemeket szerzett magának, a bérleményből minden alapos ok nélkül bárki által, a ki teljesen véletlenül egy pár krajczárral nála a versenytárgyalás alkalmával netán többet igér, még ha a régi bérlő az ajánlott magasabb haszonbért is megadni hajlandó, minden további megkérdeztetése nélkül egyszerüen kivethető ne legyen. Azt hiszem, hogy egyletünk feladatát nemcsak a magán-gazdálkodás érdekeinek előmozdítása, hanem az állam javainak kezelésénél nyilvánuló általános gazdasági érdek megfigyelése és felkarolása is képezi. Ez okból nagyon helyénlevőnek tartom azt, hogy az állam kormányát mindazon visszásságokra figyelmessé tegyük, melyek javainak kezelésében észlelhetők. Nekünk, a gazdasági érdekek hivatott képviselőinek, ugyszólván kötelességünk ezen bajokkal is foglalkozni, azokat jóakarattal constatálni és reá mutatni azon módra és eszközökre is, melyek alkalmazása az észlelt hiányok és hibák kipótlására és orvoslására vezetni alkalmasok. Ezen szempontot tartva szemeim előtt, szándé-

kom volt a bérletek egész ügyét felkarolni, a bér-rendszerek gazdasági méltatását bemutatni ez alkalommal, és kijelölni azon utat is, melynek követése meggyőződésem szerint a bérlő-osztály megteremtését nálunk biztosítani van hivatva. Azonban éppen az utóbbi időben hivatásom mindenféle teendői annyira igénybe vettek, hogy kénytelen voltam itt megoldandó feladatom körét sokkal szükebbre szorítani, nehogy egy nagy kérdés felületes tárgyalásával az ügy fontossága és ezen díszes gyülekezet irányában tiszteletlenséget tanusítsak. De ha magát az egész kérdést nem lehet is szándékom jelenleg tüzetesen elemezni, azt még sem szabad elmulasztanom ez alkalommal, hogy nagyobb nyomatékkal ne szóljak azon fontos érdekről, mely a haszonbér-rendszer terjedésében, és egy életképes, szakavatott bérlő-osztály megteremtésében s fejlődésének biztosításában közgazdaságunkra nézve rejlik. Nem akarom ezt elmulasztani különösen most, midőn a mezőgazdaságunkat szorongató külföldi verseny mellett oly gyakran halljuk úgy az olcsó termelésnek, mint az intensivebb gazdálkodásnak szükséges voltát hangoztatni. Ezen kívánalom felette jogosult, de annak szakszerüség, alapos számítással összekötött hangyaszorgalmú munkásság és az iparos szellem terjedése nélkül eleget tenni nem lehet. Nagyon természetes tehát azon következtetés, mely szerint földbirtokosaink azon alternativa előtt állanak, hogy vagy maguk nagy lemondással hozzá látnak a gazdaság iparszerűbb viteléhez, vagy átengedik azt másoknak, a kiket tőkéjök, szakképzettségök, munkakedvök, önérdekök és vállalkozási szellemök erre náluknál alkalmasabbnak tüntetnek fel. És ezek nem a gazdatisztek, hanem a bérlők. Nem a gazdatisztek, a kiknek kezei a legjobb esetben is kötve vannak, s a kik minden buzgóságuk mellett sem fogják azt a termelő, hasznos tevékenységet kifejthetni, melyre csupán csak a tulajdonos, vagy az alkalmas bérlő s ez utóbbi már csak existentiájának zálogul adása miatt is természetszerüleg képes. Nagy fontosságu országos érdek tehát az államnak oda törekedni, hogy még meglevő javainak helyes kezeltetése által oly bérlőosztály keletkezésének magvait hintse el és fejleszsze, mely az összes hazai nagybirtok rendszeres hasznosítására van hivatva a jövőben. Ezen bérlőosztály megléte mellett a magyar nagybirtokos inkább szentelhetné idejét a közügyeknek, mint most. A középbirtokosok osztálya legalább annyira pótoltatnék általa, amennyire a sanyaru gazdasági viszonyok és az ezen osztálynál elharapódzott helytelen gazdálkodás azt különben fogyasztja, a független középosztály pedig minden esetre tetemesen gyarapíttatnék. Közgazdasági, társadalmi és politikai tekintetben tehát egyaránt nagy horderővel bír minden, a mi ezen osztály megteremtését és fejlesztését elősegítené, de épp oly figyelmet érdemel az is, a mi ezen törekvés sikerét koczkára tenni alkalmas. Felette örvendetes kezdeménynek voltunk tanui az első irányban akkor, midőn a magyar kormány 1869-ben a farm rendszerre emlékeztető husz éves bérleteket behozta. Azonban alig voltak ezek érvényben, egy pár évvel később a régi fiiscalis irány az államjavak kezelésénél

ujból túlsúlyra vergődött. Ismét a hat éves bérletek hozattak be, de az utóajánlatoknak — elismerem sok visszaéléssel járható — rendszere ezen bajon egyes esetekben még segített, most ellenben az utóajánlatok gyakorlatával a bér-rendszer fejlődésének utolsó lehetősége is eltöröltetett. Az utó-ajánlatokat legkevésbbé sincs szándékom védelmembe fogadni, de azt lehetetlen bárkinek is be nem látni, hogy azok alkalmazása, ha több esetben visszaéléssel járt is, sokszor vált a tisztességes bérlők javára, és az általában mégis kevésbbé ártott, mintha egyszerűen eltöröltetvén, helyébe semmi sem tétetik. Hogy ezen intézkedést minő anomaliák fogják szabály szerint követni, arra például csak egy esetet hozok fel, mely legközelebb — a szóban levő rendelet közzétételét közvetlenül megelőzve — adta elő magát. Egy csanádmegyei kincstári bérlő ugyanis, a ki ellen sem mint gazda, sem mint szerződő fél ellen kifogást a kincstár 25 év folyama alatt sohasem tett, mert nem is tehetett, bérletének lejártával oly időben, midőn gazdasági felszerelését kellőleg már nem értékesíthette, midőn arra nem is készült, mert lehetetlennek tartotta, hogy ő, a ki kötelezettségének teljesítésében az aggodalmasságig pontos volt, és a ki bérletéért minden józanul kívánható árt megadni is készen állott, bérletéből távozni kényszeríttessék, abból könnyű szerrel a legalkalmatlanabb időben kitétetett s ez által oly jelentékeny kárt szenvedett, mely sok évi lankadatlan és szerencsés fáradozásának eredményét nagy részben egyszerre semmivé tehette. Az utóajánlatok akkor még nem voltak megtiltva, folyamodott tehát annak kedvezményeért, ez azonban nem adatott meg neki. És midőn az érdekelt közönség a szomszéd megyében ezen eljárás hordereje felett töprengve, annak méltánytalan voltára készült a pénzügyminisztert figyelmeztetni, időközben megjelenik az említett rendelet, mely azon eljárást törhetlen szabályként állította fel. A mi tehát a nevezett bérlővel mint kivétel történik meg, az most csaknem biztos kilátásként áll az egész osztály előtt. És ezen kilátás a mai gazdasági viszonyok között egy ujabb elemi csapás jelentőségével bír az egész kincstári bérlői karra nézve, mert ha a bérlők egy hosszu élet küzdelmei után családjok tagjaival együtt munkálkodva, sokszor nemcsak keresményöket, hanem saját és nejeik örökségét is feláldozták, csakhogy kötelességeiknek lelkiismerettel pontosan tegyenek eleget, s annak egy részét javítmányok alakjában kivonhatlanul a földbe fektették, és a mostoha évek változó szerencséje üzleti tőkéjöket talán nem is teljesen s egészen csupán felszerelésöket kimélte meg, de balvégzetök úgy hozta magával, hogy a bérlet ideje éppen akkor járt le, midőn általános rossz termés után annak értékesítése nagyobb nehézségekbe ütközik, s jön valaki, a ki, hogy már mindenütt hűtlenné vált szerencséjét ujból megpróbálja, éppen ott bérelni akar, s valami csekélységgel többet igér nálok, vagy nem ismerve a bérlemény becsértékét, számitás nélkül tesz reá és a kincstárra nézve később okvetlenül vészthozó mértéktelen ajánlatot: akkor nagyon könnyen megtörténhetik, hogy a régi bérlő gazdasági felszerelését más előre

nem is kereshetett bérleten nem alkalmazhatván, sem azt kellőleg értékesiteni képes nem lévén, összes fáradozásai jutalmául a tönk közvetlen közelébe jutott. Ezt a sorsot pedig az állam legjövedelmezőbb és aránylag legjobban kezelt birtokainak bérlő osztálya nem érdemli meg, s ha annak már a szeszélyes, kiszámithatlan éghajlat végleteivel, a rendkivül kedvezőtlen gazdasági viszonyokkal s a külföld nyomasztó versenyével okvetlenül meg kell küzdeni, ennyi veszélyek között, ha meg akarja magának és az országnak ezen osztályt tartani, legalább a kincstár ne bánjék el ily kiszámithatlan módon vele. Az utó-ajánlatok gyakorlatának fenntartását, mint mondám, én sem pártolom, mert tudom, hogy megtörténhetik, miszerint a régi bérlő iránti méltányosság érvényesülésétől tartva, senki sem versenyezne, minek folytán esetleg a kincstár szenvedne kárt. Vagy az is beállhat, hogy némelyek ismervén a régi bérlő ragaszkodását a bérlet tárgyához, rossz akaratból túlzott ajánlatot tesznek csak azért, hogy annak árát lehetőleg felverjék, midőn meg könnyen a régi bérlő érzékenyen károsodhatik. A mit én ajánlok, az egyik félre nézve sem lehet káros hatásu, s az oly javaslat, melyet méltánytalannak nem nevezhet senki sem, s annak elfogadása és szorgalmazásáért a felelősség nem lehet nehéz. Fenntartva magamnak az esetleges kifogásokra teendő ellenmegjegyzések jogát, arra a kérdésre, hogy miként volnának az államjavak bérbeadásának jelenleg érvényben levő módozatai megváltoztatandók, a következő határozat kimondását ajánlom, meglevén győződve, hogy annak részletei magukat kellőleg indokolják: Tekintve, hogy egy ujabb keletü pénzügyminiszteri rendelet az államjavak bérbeadásánál a verseny tárgyalások merev rendszerét léptette életbe, a mely mellett könnyen megtörténhetik, hogy a régi, kötelezettségeiknek minden tekintetben megfelelt bérlők más egyéb okok nélkül is csupán azért, mert valaki náluk egy pár krajczárral több haszonbért igér, bérletökből pótolhatlan kárukkal egyszerűen kiesnek; tekintve, hogy az ily eljárás az államjavak állagának fenntartására és javitására a bérlőket buzditani nem alkalmas, minek folytán azok, kivált a most köttetni szokott rövid tartamú bérszerződések mellett, a rabló gazdálkodásra mintegy utalva vannak; tekintve végül, hogy az államra nézve már pénzügyi szempontból is kivánatos, hogy javainak kezelését észszerűen, számitással gazdálkodó és a helyi viszonyokkal már megbarátkozott állandó bérlőkre bizhassa, a mellett pedig a közgazdaság iránt tagadhatlan kötelessége, hogy egy tehetős, értelmes és tekintélyes bérlő osztály alakulását saját javainak kezelésénél is lehetőleg előmozditsa: mondja ki a közgyűlés, hogy az államjavak hosszabb időtartamra adassanak bérbe, ez annál könyebben levén eszközölhető, mert a jelenleg köttetni szokott bérszerződésekben úgy is ki van már kötve, hogy ha a törvényhozás által a kincstári birtoknak valamely része eladás, vagy telepités alá tüzetnék ki, az esetben egy évi felmondás után a bérleti szerződés megszűnik; mondja ki továbbá: hogy a bérszerződések pontos végrehajtása szigorubban

ellenőriztessék, mint eddig, s a pontatlan és hanyag bérlők a bérlet idejének letelte előtt is elmozdittassanak, ellenben azon bérlők, a kik kötelezettségeiket hiven teljesitették, a bérleti idő lejáratával méltányos bánásmódban részesüljenek. A méltányosság ez alkalommal oly módon lenne gyakorlandó, hogy a szerződés követelményeinek a multban kifogástalanul megfelelt bérlő egy évvel a bérleti idő lejárata előtt a bérleménynyel a fennforgó viszonyokhoz képest megszabott haszonbér mellett a kincstár által kináltassék meg. Ezen haszonbér a föld használati árának alakulására rendszerint befolyással biró tényezők adatai alapján ugy volna megállapitandó, hogy ez által sem a kincstár, sem az észszerü gazdálkodás érdekei sérelmet ne szenvedjenek, de az a megelőzött évi haszonbérnél alacsonyabb nem lehet. E végből a pénzügyminiszterium a szükséges adatokat összegyűjtvén, a bérbeadandó jószágok haszonbérének megállapitásánál egy külön bizottság véleményét hallgassa meg, melynek tagjai részben kormányhivatalnokok, részben pedig az országos gazdasági egyesületnek, mint most már a hazai mezőgazdaság érdekeit elismerten képviselő testületnek, választottai legyenek. Az igy megállapitott haszonbérrel a régi kifogástalan bérlő azután megkinálandó, és ha ezt elfogadja, a szerződés vele megkötendő volna, ellenben akkor, ha a megkinált haszonbérlő az ajánlatot magasnak találván, záros határidő alatt azt elfogadni nem hajlandó, nyilvános árverésnek legyen helye, melyből azonban az anyagilag, erkölcsileg és szakértelmiség tekintetében alkalmatlanok a fennebb érintett bizottság tanácsához képest szintén kizárandók volnának. Ezen határozat szives méltatás és hathatós támogatás végett az országos gazdasági egyesületnek küldessék meg. — Ez határozati javaslatom. Kérem annak jóakaratu figyelembe vételét, megvitatását és az egylet e részben teendő nyilatkozata számára alapul leendő elfogadását.

5. Állategészségügy.

a) **A ragályos betegségben szenvedő állatok kiirtásáról szóló törvény tárgyalása alkalmával 1887. évi deczember 17-én mondott képviselőházi felszólalás.**

T. H.! Én csak azon czélból kértem szót, hogy úgy magam, mint t. elvbarátaim nevében kijelentsem, hogy mi ezen törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadjuk. Sőt tovább megyünk s a részletes tárgyalás folyamán sem fogunk oly módositásokat tenni, a melyek ezen törvényjavaslatnak valamely elvi jelentőségű határozatát érintenék. Teszszük pedig ezt nem azért, mintha a törvényjavaslatot tökéletesnek tartanók — hiszen ennek vannak egyes egész oly fejezetei, melyek iránt maguk az állategészségügy gondozásával hivatásszerűen foglalkozó egyének is különböző, sokszor ellentétes nézetet nyilvánítanak — hanem teszszük, mert e

javaslatot organicus egésznek tekintjük, a melynek egyes részleteit megbolygatva nem vagyunk képesek megmondani, hogy a módosítások minő hatással lennének az egészre. Pedig azt óhajtanunk kell, hogy ezen törvényjavaslatnak jó hatása legyen, s hogy helyesen hajtassék végre; mert igen nagy ma az a kár, mely a ragályos betegségek által az országban okoztatik, és mert óhajtanunk kell, hogy az utolsó ok is megszünjék arra, hogy a külföldi államok a mi állategészségügyünk kezeléséből ürügyet meríthessenek melynek alapján határaikat kivitelünk elől elzárják. — Most csupán még arra az egy tényre kívánok utalni, hogy ime itt van megint egy példa arra, hogy a magyar képviselőház ellenzéke valahányszor a kormány oly javaslattal lép elő, a melyet jól átgondolt, kellőleg előkészített, és mely az ország érdekeinek megfelel, kész ahhoz szives örömest hozzájárulni. *(Élénk helyeslés bal- és szélső balfelől.)*

b) Képviselőházi beszéd a ragadós tüdőlob kiirtásáról szóló törvényjavaslat feletti vitában 1893. évi január 31-én.

T. H.! Én e törvényjavaslatot, nemcsak sürgősnek, hanem egyszersmind alapjában helyesnek tartván, az általános vitában nem is kívántam résztvenni. Vannak azonban annak részletei, melyekre nézve aggályokat táplálok, s azokra a részletes vitánál akartam észrevételeimet megtenni. De mivel az igen t. földmívelésügyi miniszter úr most hallott kijelentése az én meggyőződésemmel nem egyezik meg, szükségesnek tartom észrevételeimet már most az általános vitában előadni. Azt hiszem, helyesebb lesz, ha legelőször a részleteknél általam felhozni kívánt egyes dolgokról teszem meg megjegyzéseimet, azután pedig érdemileg foglalkozom azokkal, a miket a miniszter úr általánosságban mondott.

A részleteknél egy olyan, felfogásom szerint helytelen, és igazságtalan intézkedésre kívánom felhívni a t. ház figyelmét, melynek horderejéről magam is csak az utóbbi időben győződtem meg. Úgy a közgazdasági, mint a pénzügyi bizottság előtt folyt tárgyalások alkalmával hiányoztak azon adatok, melyekből e tekintetben meggyőződést meríthettem volna, mert az érdekeltek csak most, az utolsó napokban jöttek a ház elé azon kérvénynyel, a melyben panaszaikat előadták. Én gyakran hallottam azt, hogy a magyar törvényhozás, és különösen a képviselőház, nem bír a gazdasági érdekek iránt kellő érzékkel. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Úgy van!)* Bocsánatot kérek, itt kénytelen vagyok a képviselőházat, és a törvényhozást ezzel a váddal szemben megvédelmezni, mert mikor azt tapasztaljuk, hogy maguk az érdekeltek is annyira lanyhán igyekeznek saját érdekeiket érvényesíteni, annyira nem figyelnek arra, hogy a törvényhozásban mi történik, és az ő részükön mi forog koczkán, ilyen körülmények között bátran lehet mondani, hogy »a néma gyermeknek az anyja sem érti a szavát.« *(Egy hang a szélső baloldalon: Az is baj, ha beszélünk!)* — Egy kérvény van beterjesztve a magyar szeszterme lők országos egyesülete részéről, a mely-

ben ez az egyesület feljajdúl, hogy a törvényjavaslat azon intézkedése, melyszerint ők a kártalanításból ki vannak zárva, rájuk nézve nagyon sérelmes. Én a kérvényt másolatban megkapván, átnéztem, és miután a viszonyokat meglehetősen ismerem, arra a meggyőződésre jutottam, hogy ha elkésve jöttek is ezen panaszszal, annak alapja van. (*Ellenmondások a szélső baloldalon.*) Én azt hiszem, hogy van, és ezt kimutatom a következőkben.

Azt találják az érdekeltek sérelmesnek, hogy ők a kártalanításból kizáratnak. A kormány előterjesztése, valamint a közgazdasági bizottság jelentése szerint is az ipari nagy telepek, a szeszgyárak és czukorgyárak hizlaldáiban lévő hízó marha betegség esetén könnyen értékesíthető. Kimutatják az érdekeltek, hogy már Budapesten is 50—100 beteg marha értékesítése igen nagy nehézségekbe ütközik. Még nagyobb a nehézség a vidéken, a hol a telepek nagyobb része van. Azután nagyon közel fekszik a veszély, hogy Bécs el fogja zárni előlünk piaczát, mert Ausztriában nem rég olyan törvényt hoztak, mint a milyen jelenleg a ház asztalán fekszik. Azonkívül, ha a hus értékesíthető volna is, a melléktermények, mint bőr, faggyú, szarv, nem értékesíthetők az ország legnagyobb részében; ennélfogva nemcsak a kisebb szeszgyárak, a melyek marhahizlalással foglalkoznak, hanem az ipari hizladák tulajdonosai is vész esetén könnyen igen nagy kárt szenvednek. — Felhozatott úgy a kormány előterjesztésében, mint a közgazdasági bizottság jelentésében az is, hogy azért nem lehet ezeknek a telepeknek a kártérítés körébe való belevonását eszközölni, mert ez igen nagy koczkázattal járna. A kérvény, az én nézetem szerint helyesen, erre nézve a következőket hozza fel: Magyarország összes ipari telepeiben, a melyekben marhahizlalással foglalkoznak, mintegy 30—35 ezer szarvasmarha van. Ezzel szemben az ország marhaállománya kitesz hatmillió darabot. Ez az arány maga mutatja, hogy a telepeknek a kártérítés körébe való bevonásánál a risico nem lehet valami rendkívüli. Az is mondatot, hogy az egyes ipartelepek igen nagy menynyiségű állatot hizlalnak egyszerre, ennélfogva valószínű, hogy ott történik a megbetegedés. De köztudomásu dolog az, hogy azon ipartelepek rendszerint nem egy istállóban, hanem elkülönítve 15—20 istállóban tartják a marhaállományt. Ezekben sokkal könnyebb elszigetelni a beteg állatokat, mint azokon a havasi legelőkön, a melyeken ezerszámra jár a marha, vagy a hortohágyi pusztán, a hol, — mint azt egy képviselőtársunk a gazdasági bizottságban illetékesen mondotta, — 30—40 ezer marhánál is több van együtt. Ha tehát létezik valahol nagy koczkázat, úgy, — nézetem szerint, — ez itt van. Sokkal nagyobb a koczkázat a havasi és más nagy legelőkön, a hol a marhák elszigetelése egyáltalában lehetetlen, vagy rendkívül nehéz. De általában, ha van is koczházat, már magának a törvényjavaslatnak czélja érdekében szükséges, hogy semmiféle kivétel itt ne tétessék. Az eltitkolások mellőzése szempontjából az állam magára vállalja a teljes kártérítést. Hozzájárul, hogy a felén

túl, — mert hisz a hat évi járulékok második felét a kártalanítási összegek kevés helyen fogják kiadni, — ő maga fizesse a kárpótlást. A ragadós tüdőlob rendkívül veszedelmes, nemcsak azért, mert az állatállományt károsítja, hanem azért is, mert annak következtében egész marhakivitelünk fölött folyton Damocles kardja függ.

A bizottságok azt a módosítást tették a javaslaton, hogy a gazdasági szeszgyárak a kártalanításba bevonassanak. Már most igen helyesen utal a kérvény arra, hogy igen sok ipari, és gazdasági szeszgyár között lényegileg alig van különbség. A szeszadótörvény értelmében gazdasági az olyan szeszgyár, mely legfeljebb hét hektólitert termel naponként, és mely gazdasággal van összekötve. De van akárhány ipari szeszgyár, mely ennél kevesebbet állít elő, és a hol a marhaállomány sem oly nagy, mint némely gazdasági szeszgyárban. Ezért egyáltalában nem látom a kivételt jogosultnak. A magyar törvényhozásnak nem traditiója az ilyen egyoldalu eljárás. Igen kellemetlenül érintett, — s ezt kifejeztem a közgazdasági bizottságban is, — hogy a javaslatban eredetileg az ipari telepeket a járulék fizetésére kötelezte, de kártalanítást nem helyezett azoknak kilátásba. E felfogást nem vallhatom a magaménak azért, mivel, ha itt bizonyos osztályok képviselve vannak, nem szabad azok érdekeit jobban felkarolni, mint azokét, melyek itt képviselve nincsenek. Magánérdekeim inkább a mezőgazdasághoz vonnak, mégis kötelességemnek tartom felemelni szavamat, mint a ki ismerem a termelési viszonyokat, hogy e különbség tételének megszüntetését kérjem a t. háztól. A részleteknél leszek bátor erre nézve módosítványt benyújtani.

Ami a földmívelésügyi miniszter úr beszédét illeti, annak két pontjára kívánok reflectálni. Az egyik az, melyben ő nem egészen világosan, de mégis kijelentette, hogy a marhatulajdonosok kártalanítási hozzájárulásának eszméjétől hajlandó elállani, ha a képviselőház többsége ez álláspontot foglalja el. Többen a velem egy párton levő t. képviselőtársaim közül is hasonló óhajnak adtak kifejezést. Én azonban felfogásukban nem osztozhatom. Két bizottságban védte a miniszter úr a kormány álláspontját, mely nézetem szerint helyes: hogy tudniillik érdeklődőkké kell tenni a kártalanításban magukat a marhatulajdonosokat is azért, hogy a becsléseknél és különösen az eltitkolásoknál az állam érdekei jobban meg legyenek óvhatók. Most pedig a miniszter úr, miután mi hozzájárultunk álláspontjához, egy pár, — megengedem nyomatékos nyilatkozat, — befolyása alatt oly könnyen eláll saját, a kormány és a két bizottság felfogásától. Én azt tartom, hogy ez az általa most elfoglalt álláspont helytelen, nemcsak azon okokból, melyeket a miniszter úr fejtett ki, hanem azért is, mert ha kilátásunk van arra, hogy az állatbiztosítást meghonosítsuk, az csak akkor következhetik be, ha a közönség hozzá szokik ahhoz, hogy neki magának is kell valamit tennie a baj elhárítása szempontjából. *(Egy hang balfelől: Nem áll!)* Ép oly határozottan, a mint t. barátom azt mondja, hogy nem áll, mondhatom én az ellen-

kezőt, mert ha a közönség egyszer megszokja azt, hogy az államtól ajándékképpen kapja a kárpótlási összeget, miután különben is nagyon nehezen birhatni rá, hogy társuljon, szövetkezzék, ugyan hogy kívánná saját érdekeit maga is gondozni, ha ily előzményeket teremtünk számára? — A második megjegyzésem a következő: A miniszter úr a kötelező állatbiztosítás behozatalára megpendített eszmét arcanumnak nevezte. Ebből azt látom, hogy ő ezzel az eszmével eddig alaposan nem foglalkozott, és talán a jövőben sem akar foglalkozni. Nem akar oly tanulmányokat tenni, vagy tétetni, melyek eredménye az lenne, hogy a képviselőházban és azon kivül is igen sokak által óhajtott eszme megvalósítható legyen. Már pedig én erre igen nagy súlyt fektetek. Nagyon fontosnak tartom, hogy ezen sürgős törvény mellett, amelynek elfogadását én az elvek érintése nélkül szükségesnek tartom, állategészségügyünk javulása szempontjából oly mozgalom indíttassék meg, és oly tanulmányok tétessenek, melyek következménye az lenne, hogy nemsokára a t. ház előtt itt állana a kötelező állatbiztosítási iránti törvényjavaslat. *(Helyeslések.)* A törvényt magát sürgősnek tartom, mert megnézvén a Németországgal kötött állategészségügyi conventiót, azt találom, hogy ezen törvénynek már a holnapi napon szentesítve is kellene lenni. Nem kimélhetem meg a t. kormányt és különösen a t. földmivelésügyi miniszter urat attól a szemrehányástól, hogy olyan kényszerhelyzetbe hozta a házat, hogy órákról és perczekről van szó egy ily fontos tárgyalásnál, és az ország adott igéretének még akkor sem tehet eleget, *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* mert az ma a legjobb esetben is csak a képviselőházon mehet keresztül. Hol van a főrendiház tárgyalása és a korona szentesítése? Az említett conventio ugyanis 1892. évi február 1-én lépett életbe, és annak 12. §-a világosan kimondja, hogy az életbelépéstől egy esztendő alatt kell megtörténniök azon intézkedéseknek, melyek e javaslatban a t. ház előtt feküsznek. A javaslat tehát nagyon sürgős, és én ezért annak szerkezetét bolygatni nem akarom. El is fogadom általánosságban; de mert szükségesnek és sürgősnek tartom azt is, hogy az egészséges fejlődés az állategészségügy terén meginduljon, arra kérem a t. képviselőházat, méltóztassék a kormányt már most utasítani hogy mielőbb egy törvényjavaslatot terjeszszen be, a melyben a kötelező állatbiztosítás mondassék ki. Nem kívánok a kormánynak további útasítást adni, ámbár véleményem az, hogy másra, mint a ragályos betegségekre ezt a biztosítást kiterjeszteni nem lehet. *(Egy hang balfelől: Lehet!)* Nem lehet, mert részben közgazdasági viszonyaink, részben az állategészségügyi személyzet hiánya lehetetlenné teszi, hogy tovább menjünk. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* Hanem ennyire határozottan elmehetünk, és az államra nézve mindenesetre előnyös lesz, mert pénzügyileg legalább nem lesz annak a nagy megterheltetésnek kitéve, amely reá ezen törvényjavaslat által hárulhat. — Mindezeknél fogva midőn kijelentem, hogy a törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadom, egy határozati javaslatot vagyok bátor a t. ház elé terjeszteni, amely igy szól *(Halljuk!)*

Halljuk! olvassa): »Utasítja a képviselőház a kormányt, hogy a kötelező állatbiztosítás behozatala iránt mielőbb törvényjavaslatot terjeszszen a törvényhozás elé.« *(Helyeslés.)*

c) **Ugyanakkor a részletek feletti vitában mondott beszéd.**

T. H.! Az általános vitában bátor voltam kilátásba helyezni, hogy a hetedik szakasznál módosítást adok be, mely arról fog szólni, hogy annak *b)* pontja, melynek értelmében a nagy ipari vállalatok és gyárak hizlalóiban talált beteg állatokért kártalanítás nem nyújtatik, töröltessék. Ezzel szemben érvelt ellenem az imént egy t. barátom, azt mondván, hogy most már éppen nem lehet a kártalanítást megadni, hanem a kivételt fenn kell tartani, mert, — mint ő mondja, — az állam teljes kártalanítást ad, ennélfogva milyen czimen vegyenek részt az ország többi lakosai abban a koczkázatban, mely így keletkezik? Először is bátor vagyok t. barátomat emlékeztetni arra, hogy éppen az ő javaslata következtében nem teljes kártalanítás, hanem csak az érték $^9/_{10}$ része nyújtatik kárpótlásúl; másodszor pedig felfogásom szerint, minthogy az állam nyújtja a kártalanítást, már azért sem lehet olyan különbségeket tenni a termelő közönség közt, mint a minő itt inditványoztatik. Nem lehet igazságosan és helyesen azért, mert semmiféle kivételes helyzet e tekintetben nem áll fenn.

Az általános vitában bátor voltam elmondani, hogy miképp állunk a veszélyre nézve, mely az ipari hizlaldákban semmivel sem nagyobb, mint másutt, nem nagyobb különösen, mint a gazdasági szeszgyáraknál *(Ellenmondás.)* a gazdasági szeszgyárakban pedig a törvényjavaslat a hizlalt állatokat a kártalanításból nem veszi ki. De tovább megyek. Ha van valahol nagyobb veszély, akkor inkább van a gazdasági szeszgyárakban, különösen pedig a tenyészetekben, mert ott találjuk a külföldi marhákat, melyek sokkal fogékonyabbak ezen baj iránt, mint azok a marhák, melyek vásárokról kerülnek az ipari telepekbe, azon vásárokról, a hová a gazdaközönség viszi a maga fehér marháját. Én azonban a koczkázatra nézve semmi különbséget, a gazdasági szeszgyárakban hizlalt és a tenyészdékben lévő marhák között egyfelől, és az ipari hizlaldákban levők közt másfelől nem látok. — Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy a szeszgyárak az ország minden részéből vásárolják a marhát, ez teljesen igaz, de azt hiszem, ez inkább a mellett bizonyít, hogy az ipari szeszgyárak bizonyos fontos gazdasági érdekekkel is vannak összefüggésben. Méltóztassék tekintetbe venni azokat a nagy szolgálatokat, melyeket, miután már léteznek az ipari szeszgyárak, a gazdaságnak mégis csak tesznek. Nagy érdek az, és nem a tulajdonosoknak a hibája, hogy évtizedeken át a törvényhozás úgy intézkedett, hogy a szeszadótörvény következtében nem a mezőgazdasági szeszgyárak szaporodtak, hanem ipari szeszgyárak keletkeztek. Már most ezen gyárakat tönkretenni, vagy értéküket devalválni akarni, ez a mezőgazdaságnak hátrányára, kárára lenne. Méltóztassék tekintetbe venni,

hogy mi Ausztriával tulajdonképpen csak az ipari szeszgyárak által tudunk concurrálni; ha ezek üzeme gyengíttetik, beözönlik Galicziából a szesz. *(Ellenmondás a szélsőbaloldalon.)* Konstatálom, hogy rokonszenv az ipari szeszgyárak iránt e házban bizony nincsen, de ezen antipathiának egyáltalán nincsen semmi gazdasági jogosultsága. *(Felkiáltások a szélsőbalon: Teljesen jogosult!)* Én ilyen körülmények közt kétszeresen kötelességemnek tartom, hogy ez irányban felszólaljak és kívánjam, hogy az az igazságtalanság, mely ebben a törvényjavaslatban rejlik, abból kihagyassék. Annál inkább kívánom ezt, mert ha ezen kivétel fenntartatik, akkor az ipari gyárakban levő marhák tulajdonosai a hatósági közegek, de különösen az állatorvosok önkényének és mindenféle manipulatiónak ki lesznek szolgáltatva. Maga a földmívelésügyi miniszter úr is hozott föl jelentésében egy esetet, mely igen jellemzi ami állatorvosi karunkat. Az egyik megyében ugyanis szerinte egy ragályos baj az állatok között főképp azért terjedt el, mert a hatóságok lanyhák voltak, és mert a közönség félt az egyes eseteket bejelenteni, minthogy az illető megyében az állatorvosoknak nem lévén úti átalányuk, ők napidíjaikat és fuvarköltségeiket oly önkényesen állapították meg, hogy a közönség, semhogy e nagy terhet viselje, inkább nem jelentette be az esetet. Ez csak egy vonása annak a képnek, melyet mindnyájan ismerünk. Kívánatos-e, hogy oly fontos termelési ágak, mint a szesz- és czukoripar ily esélyeknek legyenek kitéve? És abban ne nyugodjunk meg, hogy a szeszgyárakban minden körülmények között folyni fog a hizlalás, hogy a gazdaság úgyis megkapja a maga előnyeit a termelésből! Voltak esetek, midőn a nagy szeszgyárak abbanhagyták a hizlalást, ahelyett comprimálták a moslékot és kivitték külföldre. Ilyesmit pedig nem szabad előidézni kivételes intézkedéssel és oly ellenszenvekkel, melyeknek szerintem semmiféle gazdasági alapjuk nincs. *(Egy hang a szélső baloldalon: Meleg szószóló!)* Meleg szószólója vagyok minden oly dolognak, mely az ország érdekében áll, és ellenzője mindennek, a mi azzal ellenkezik. Épp azért bátorkodom az általam megokolt módosítványt beterjeszteni. *(Helyeslés baloldalon.)*

6. A mezőgazdasági válság kérdése.

Előadói bevezető beszéd; tartatott az 1885. évi október hó 3-án Budapesten egybegyült nemzetközi gazdacongressuson.

Tisztelt Uraim! Midőn mint eladónak véleményt kellett mondanom a napjainkban európaszerte vitatott azon mostanság legnagyobb közgazdasági kérdésről, hogy a nyerstermelés terén tapasztalható versenyküzdelem a közel jövőben miként fog alakulni, és ennek folytán esetleg mit kell tenni, hogy a közép-európai államok mélyebb hatású megrázkódtatás nélkül legyenek képesek a termelési viszonyokban beállott legujabb forradalmat átélni: éreztem, hogy ha fel-

adatomnak csak némileg is meg akarok felelni, a választ e kérdésre annak számtalan és okvetlenül megvilágítandó oldala miatt lehetetlen egy előszóval előadható beszédbe szorítanom. Ennek volt következménye, hogy a rendelkezésemre állott nem éppen hosszú időt felhasználva, oly előadói munkálatot készítettem, mely ha nem is fejti ki minden részletét a fontos kérdésnek, de annak főbb mozzanatait felöleli, és úgy gondolom világosan mutatja be azon szempontokat, melyekből én a kérdést megitélendőnek találom. Ily előzmények után, tekintve rövidségét azon időnek, mely a kitüzött kérdés tárgyalására a jelen alkalommal fordítható, nem engedhetem meg magamnak, hogy akár a részleteket, akár a kérdés lényegének ujabb, eddig kevésbbé feltüntetett oldalait közelebbről világítsam meg. Hanem ezt másoknak engedvén át, miután felfogásom szerint időközben semmi sem történt, a mi a munkálatban elfoglalt álláspontom módosítására birhatott volna, vagy a mi annak még tüzetesebb indokolását tenné szükségessé, ezuttal egyszerüen arra szorítkozom, hogy lehetőleg röviden, dióhéjba foglalva összegezzem az általam kifejtetteket, és inditványozzam, hogy amennyiben felfogásom szerencsés a mélyen tisztelt congressus becses jóváhagyásával találkozni, a felhozott indokok alapján vonja ki az előadói munkálatban foglalt érvelésből a maga részéről is a következtetést. *(Halljuk!)* — Ama kérdés, t. uraim, hogy a tengerentúli országok és az ezekéihez hasonló viszonyok közt lévő államok nyers termelésének versenye hogyan fog valószinüleg fejlődni, azon férfiak nagy többsége előtt, a kik a világgazdaság ujabb alakulásának mozzanatait tüzetesebben megfigyelik, alig is kérdés már. Vannak azonban, elismerem, nagy tekintélyü szakemberek, a kik a többség nézeteitől eltérőleg, a nyerstermények tengerentúli versenyének káros hatásától az európai mezőgazdaságra kevésbbé tartanak, részint, mert a tények megállapítása, részint mivel a belőlök vont következtetések tekintetében nem érthetnek a többséggel egyet; és azt is állítják, hogy e verseny sok helyen jelszóvá levén, a különféle pártok igazolhatlanul visszaélnek vele. De éppen azon tény, hogy a nyerstermények versenye mindenféle, részint alapjában helytelen, részint túlzott követelések igazolására használtatik fel indokul, teszi szükségessé, hogy természete, fejlődési képessége és iránya lehetőleg elfogulatlanúl állapíttassék meg, és teszi szükségessé azt is, hogy a világgazdaság mai helyzetének diagnosisa egy oly tekintélyes gyülekezet által határoztassék meg, melyben minden tudományos iskola, minden politikai, társadalmi és gazdasági felfogás bőven képviselve van. Két okból felette szükséges ez, t. uraim! először mert kivánatos eloszlatni azon optimistikus kételyeket, melyek éppen az említett tekintélyesebb férfiak nyilatkozatai nyomán szélesebb körökben, a reménykedni természeténél fogva hajlandó érdekelt termelő közönség kebelében, oly könnyen az első kedvező áralakulás után azonnal mélyebb gyökeret vernek. Másodszor ellenben az is kivánatos, hogy mindazok, a kiket illet, a maga tisztaságában és nem túlzottan sötét szinekkel

festve ismerjék fel a valóságot, mert csak ennek folytonos szemlélete szerzi meg számukra azon szilárd elhatározást egyrészt s azon higgadságot másrészt, melyek csupán kapcsolatosan képesítik a termelőket, valamint az államférfiakat arra, hogy a közönyös fatalistikus semmitevés és a szalmaszálhoz is kapkodás közötti helyes középutat eltalálják. *(Ugy van!)*

Nemcsak a tudomány, hanem a gyakorlati élet követelménye is lévén tehát a helyzet minél találóbb diagnosisának megállapítása, szükségesnek tartottam az előadói munkálatban hiteles, túlnyomólag hivatalos adatokkal rendszeresen bizonyítani azt, hogy a nyerstermények versenye az általunk belátható jövőben oly irányzattal fog birni, mely mellett hosszabb időre nem remélhetjük annak jelentékenyebb gyengülését, hanem ellenkezőleg, arra van kilátás, hogy ezen verseny egyes rövidebb tartamu visszaesésektől eltekintve, folyton erősbödni fog. Megvallom, hogy midőn a tavaszszal Amerikából egyre-másra érkeztek a hitelt érdemlő hirek, melyek a folyó év ottani termésének kedvezőtlen voltára engedtek következtetni, én hajlandó voltam azt hinni, hogy ezen év második fele alatt a verseny erősbödésében bizonyos időre érezhetőbb visszaesés fog beállani, és hogy azon depressió, melynek most már több mint egy éve tanui vagyunk, legalább egyelőre enyhülni fog. És ime, daczára annak, hogy a május kezdete óta folyton rosszabb és rosszabb kilátásokra előkészítő amerikai hirek teljes mértékökben megvalósultak, sőt e mellett daczára annak is, hogy Oroszországnak még közép termése sem volt az idén, az európai és az indiai jótermések és a mult évről maradt roppant készletek mellett árjavulás nem következhetett be, hanem oly árhanyatlást tapasztaltunk, a minőre például Angliában a most élő emberek nem is emlékeznek már. Azonban e tény után sem állitom azt, hogy az árak ezentúl nem fognak magasabban állhatni, mert habár annak lehetősége egyre kevésbbé valószinü, mivel a nyerstermelés mindenütt folyton tökélyesbül, de végre mégis megtörténhetik, hogy éppen a legnagyobb gabonatermelő államokban nem egy évig, a mi ugy látszik nem tesz nagy különbséget, hanem több egymásra következő évben lesz rossz termés, minek folytán a felhalmozott nyerstermény-készletek megcsappanván, áremelkedésnek kellene beállani. Ennek lehetőségét beismerve, én csupán azt állitom, hogy a nyerstermények igy beállható árjavulása csak mulékony természetü lehet, mert a gabonatermelés fel nem tartóztatható terjedése az egész földtekén valószinüleg igen gyakran fog túltermelésre vezetni, a mi mellett azután a roppant készletek mintegy regulátorát fogják képezni a természetes heterogen tényezők befolyása alatt mindig kevésbbé álló áralakulásnak. *(Ugy van!)* És ennélfogva állitom azt, hogy ha a jövő évek hosszabb sorának gabonaárhullámzását átlagokra számítjuk át, az ezeket összekötő vonal határozottan lefelé fog irányulni, azon idő pedig, midőn ez irányban érezhető változás állhat be, a jelen nemzedék által be sem látható. Ez igen nagy horderejü állítás lévén, t. uraim, tehát daczára annak, hogy már sokat foglalkoztak vele, ér-

demes azt még most is, tüzetesen, behatóan megvitatni, mert ha az abban nyilvánuló felfogás alapos, igen messzemenő következtetésekre vagyunk feljogosítva. Szükséges a verseny lényegével tisztában lennünk, mert ha az csakugyan olyan, mint a minőnek mondottam, akkor a helyzetnek valóban megfelelő diagnosist megállapítani nem lesz nehéz. Ez esetben csak azt kell kutatni, hogy mely tényező idézte elő tulajdonképpen e versenyt s abban minő változás történhetett, hogy mostani hatása az eddigitől annyira elütő. És ha ezt vizsgáljuk, akkor azon tényt kell megállapítanunk, hogy a nyerstermények nagyobb mérvü előállítása a föld legtávolabb eső termékeny tájain azért vált lehetővé, mivel a gőz és villany nagy mértékben alább szállították a távolság hatalmát, és az ma hasonlíthatlanul kisebb, mint eddig volt, úgy hogy csaknem elenyészik. És tekintve a technika mai haladását, e részben még korántsem vagyunk a fejlődés végén. Évek óta halljuk azon ellenvetést, hogy a szállítás olcsósága képtelenségekre vezet, s ennélfogva önmagában hordja ellensúlyát; és ime az idén is azt jelenti e monarchia new-yorki consula, hogy a kereskedelmi flotta óriási növekvése folytán a gabonát európai hajók potom árért hozzák Amerikából, sőt fordulnak elő gyakrabban esetek, midőn a hajóknak pótrakományra van szükségök, s midőn aztán azért, hogy a kereskedők gabonájukat költségmentesen helyezzék el altehernek a hajókon, még szívesen fizetnek is valamit. *(Mozgás.)* A szállítás, mint munkálatomban is bátor voltam jelezni, Amerikából és Indiából, valamint ezen continensen is folyton olcsóbb lesz, s ugy az ottani intéző körök és vállalkozók, valamint az elhelyezést kereső európai tőke is elkövetnek mindent, hogy a haladás e tekintetben nyugpontra ne találjon. Önként következik ebből, hogy a verseny első sorban a távolság leküzdése folytán növén nagyra, a földjáradék azon elemét hatálytalanítja, mely a fogyasztó piaczhoz való közelségből veszi eredetét. A földjáradék egyéb elemeit, azt például, mely a talaj nagyobb termő erejében gyökeredzik, az a verseny kevésbé érinti, azért már most is kiemelem, hogy ha a földjáradékot lehetőleg eddigi szinvonalán akarjuk fenntartani, a verseny által kevésbbé megtámadott ezen hálás elemét kell annak hatályosbítani és kihasználni. Az én felfogásom szerint tehát a nyerstermények mai nagy és nyomasztó versenye csak természetes kifolyása a közlekedés azon roppant mérvü fejlődésének, mely néhány évtized alatt Európa közgazdaságát és társadalmi életét is teljesen átalakította és rendkivül fejlesztette. Ez a fejlődés azonban bámulatos gyorsasággal megy végbe az egész világon, és Európa, mely eddig annak túlnyomólag csak eléggé nem dicsérhetett előnyeit élvezte, ma kénytelen visszahatását is érezni. De felfogásom szerint a fejlődés hátrányos mozzanatai sem arra vannak teremtve, hogy visszaszorítsák, hanem, bár az előnyös mozzanatokkal szembe vannak állitva, hogy — mint a fogas kerekek egymásba illő mélyebb és kiállóbb részei — együtt vigyék előbbre a fejlődést. És én ugy látom, hogy a nyerstermények rengeteg versenye is Európában okvetlenül egy magasb rendü cultura utjaira kényszeriti a mi

világrészünket, mely elől bármit tegyünk, vagy ne tegyünk is, tényleg nincsen kitérés. Midőn tehát a mostanihoz hasonló gyülekezetekben a felett folyik a tanácskozás, hogy ezen új helyzetben és a jelenleg kezdődő uj korszakkal szemben mi már most a teendő; akkor bár mennyire érezzük is a gazdasági események logikájának kényszeritő, fájdalmas nyomását, semmi sem lenne helytelenebb, mint jajveszékelni az előttünk megnyilatkozó helyzet felett.

Azért én nem is tartózkodom kimondani, hogy nagyban egészben véve az emberiségre, de még a leginkább megtámadott közép-európai államokra nézve sem tartom csapásnak a nyerstermények erős versenyében nyilvánuló haladási processust, mert az ily ideig-óráig tartó hátrányos mozzanat az életképes nemzetekre nézve a multban soha sem bizonyult végzetesnek, hanem az rendszerint egy ujabb, általánosabb és mélyebb hatásu fejlődés kiindulási pontját képezte. És csak ha ily szempontból fogjuk fel a mai helyzetet, akkor leszünk képesek kijelölni az irányt, melyben nyugodt öntudattal haladhatunk, és csak igy tudjuk megalkotni a jövőben kivánatos állapotok azon eszményképét, melyet haladásunk közben folyton szem előtt kell tartanunk. És amaz irány meggyőződésem szerint más, mint a belterjes cultura nehéz, meredek utja nem lehet; *(Ugy van!)* az eszményképet pedig legalább Közép-Európa államaiban a termelési ágak közötti egyensuly és gazdasági élet arányos fejlődése képezi, mely mellett a cultura folyton képes ellensulyozni és kijavitani mindazt, amit, tökélyesbülő gazdasági tevékenység visszahatásaként a más világrészekből jövő verseny gazdasági organismusunk arányain különben ronthatna. A közép-európai államokat a termelés egyoldalusága mellett folytonos gazdasági és politikai válságok fenyegetnék. Különösen áll ez az elsőrendű államokról, melyek semlegességét és bátorlétét senki nem biztosithatja. És hogy az igy van, be kell látnunk már akkor is, ha csupán azt gondoljuk meg, hogy akármelyik nagyobb szárazföldi állam képes lenne-e területe épségét és önnállóságát széles alapon nyugvó erős, egészséges földmivelő lakosság nélkül megvédeni? A nemzetközi munkafelosztás elvének megvalósitása tehát Közép-Európában csak kis mértékben lévén lehetséges, ott a hol a termelés három főága között megvan a helyes arány, az a földmüvelés mai nehéz körülményei között is lehetőleg fenntartandó, másutt ellenben éppen a magasb cultura igényeinek megfelelőleg az ipar és kereskedelem fejlesztése által annak létesitésére kell törekedni. De a mezőgazdaság a helyes arányokkal biró államokban nem fogja szerepét betölthetni, és folytonos gyámkodás nélkül nem fog megálhatni a jövőben, hacsak az az ember termelő szabad akaratának lehetőleg alávetett magasbrendű technikai foglalkozássá nem alakul át, melynél aztán a nyers termények kivülről jövő s valószinüleg öregbedő versenyét egyedül a cultura is folyton ellensulyozni képes. Ezen gazdasági összhang egyfelől létesitésének, másfelől fentartásának eszközei annyiban különböznek egymástól, hogy a fenntartásnál a termelők öntevékenységének és önfelelősségének jut a főszerep, mig

azon idő alatt, a meddig a rohamosan megnőtt verseny romboló hatása ellen az átmeneti idő alatt jogosultak, mert feltétlenül szükségesek, de a melyeket az folyton a jövőben sem teljesíthetne. Én a verseny óriási hullámcsapásaitól nyerstermelésünket lehetőleg megkímélni kívánom, mert azt tartom, hogy azok hatása alatt keletkező nagy bajok nem egy termelési ág, hanem az egész gazdasági szervezet, nem egy osztály, hanem az egész társadalom bajai lennének, melyek enyhítésére tehát az egész társadalom támogatását lehet, sőt kell annak egységes szervezete, az állam utján igénybe venni. *(Helyeslés.)* A helyzet ezen universális felfogásából folyik azután, hogy midőn a termelőktől is fokozott erőfeszítést követelünk, mert ha ezek elhagyják a saját ügyöket, nincs hatalom, mely azt megmenthetné, *(Ugy van!)* egyuttal az államnak is a «salus rei publicae suprema lex» álláspontjára kell helyezkedni; s kötelessége mindent megtenni, ami — ha áldozatok árán is — alkalmasnak mutatkozik arra, hogy nemcsak az egyes termelési ágak s ezek között a mezőgazdaság hanyatlása ne következzék be, hanem a társadalom egy oly fontos osztálya, minő a mai földmivelőké, melynek gyengülése államveszélyes dolog, az elementáris erőkkel való nagy küzdelemben össze ne roskadjon. *(Ugy van!)*

A világgazdaság mai alakulása mellett nagyon helyén kivül lenne alkalmazva az a sokak által ajánlott bölcseség, mely az állam gazdasági intézkedéseiben is mindenek felett absolut igazságot keresi. A józan állambölcseségnek, felfogásom szerint, ma, mint a mostaniakhoz hasonló rendkivüli körülmények között mindig, első sorban az intézkedések czélirányosságát kell tekinteni. Ugy a termelők munkaerejének hatályosbitásánál, szellemi és erkölcsi tulajdonaik fejlesztésénél és a termelés általános feltételeinek lehető javitásánál, valamint az e részben leginkább vitatott intézkedésnek, a vámvédelemnek alkalmazásánál is igen kétes értéke van annak a kormányzati felfogásnak, mely az egyes termelési ágak különös szempontjából az osztó igazság követelményeit, s nem azt kutatja, valjon az adott esetben elérhető-e azzal a gazdák bajainak, melyek az egész nemzet bajaivá lettek, érezhető enyhülése s biztositható-e részökre egy oly átmeneti idő, mely alatt a saját maguk, de a társadalom érdekében is összeszedhetik erejöket a reájuk még azontúl is váró, de már mégis kevésbbé aránytalan küzdelemre. *(Igaz! Ugy van!)* Azonban áll az, hogy a vámvédelem alkalmazásával óvatosan kell eljárni, mert ha ez helytelenül történik, akkor a társadalom mindazon áldozatai, melyeket ily esetben a földmivelés javára az kétségkivül hoz, ennek semmit sem használnak, sőt a többi termelési ágak versenyképességének rontása folytán a közvetett kár nagyobb lehet a mezőgazdaságnak nyujtott közvetlen haszonnál. És az én felfogásom szerint az a vámpolitika, mely a nyerstermelés érdekeit vámokkal államonkint akarja Közép-Európában megóvni, retorsiókra, vámháborura vezatvén, mindig tehetetlenebbnek fog a versenyt keltő államokkal szemben bizonyulni, és annál károsabb lesz az illető államra magára nézve,

mert ez legfeljebb a saját sorsával küzdő hasonló helyzetü államoknak árthat vele, de azoknak is kevesebbet, mint a mennyire gyengíti saját közgazdaságát. Én az ily öngyilkos vámpolitikát lehetőleg mellőzendőnek tartom, mert abból, ha az európai államok egymást marczangolják, csupán a nyerstermények növekvő versenyét támasztó tengerentúli országoknak lehet előnye.

A távolság megszünvén a jelenkor gazdasági életében fontos tényező lenni, a nagy világbirodalmak igazi hatalmának ideje elérkezett, mely a gazdaság terén szintén érvényesülni kíván. Oly világra szóló közgazdaságokkal szemben, minő az Észak-amerikai Egyesült-Államoké, az Angliáé és Oroszországé már ma, az európai többi szárazföldi államok csak szövetkezés utján tarthatják fenn a magukét. Ezen államok egymás támogatására reá vannak szorulva s közös gazdasági érdekeiket csak közös egyetértéssel óvhatják meg, vagy sehogy sem. Ha ezen államok a tengerentúli verseny ellen külön kivánnának vámokkal védekezni, úgy járnak el, mintha a nagy birodalmak egyes régenten gazdasági önállósággal birt alkatrészei a szomszéd birodalom ellen a tartományok határain az előtt fennállott vámtilalmakat akarnák ismét életbeléptetni. Önként folyik ebből, hogy, meggyőződésem szerint, Közép-Európában egy szövetség előnyösebb lenne, mint kettő, s a Leroy Beaulieu által ujabban szóba hozott két párbuzamos szövetségnek, melyek közt egyébiránt szerződések létrejöttét ő szintén kivánatosnak tartja, csak mint rövid ideig tartó alakulási mozzanatnak volna elfogadható értelme. Ez emez alakulási módozatnál azonban sokkal előnyösebbnek és természetesebbnek tartom azt, mely szerint az egyes államok a tengerentúli országok és Oroszország irányában alkalmazandó különbözeti vámolás elvének alapján szövetkeznének. *(Helyeslés.)* Minden állam megtartaná vámjövedelmeit és közvetett adóinak önálló szabályozását, csak arra kötelezné magát, hogy azon közép-európai államokat, melyek a szövetség tagjai, bizonyos mérvü kedvezményekben részesíti saját magas autonom vámtarifájával szemben, mely azután a szövetségből kizárt, vagy abban tényleg részt nem vevő közép-európai államok irányában lenne érvényes. A szövetségbe való belépés ez utóbbiaknak azonban mindig szabadságában állana. *(Helyeslés.)* Ha ezen elvek alapján egyelőre csak két nagy birodalom szövetkeznék is Közép-Európában, én már azt is nagy előnynek tartanám, mert meg vagyok róla győződve, hogy a többiek hozzájárulása csak idő kérdése lenne. Az ily szövetséghez való csatlakozás oly előnyösnek bizonyulna az abból való kizáratással járó érzékeny hátrányokkal szemben, hogy még a vámügyekre döntő befolyással biró hatalmi tényezők sem zárkózhatnának el a belépés, vagy be nem lépés gazdasági eredményeinek külömbségei elől. *(Ugy van!)* A kezdeményezést e részben a mi monarchiánk és Németország lennének hivatva megtenni. Nagyon jellemző, hogy midőn a folyó évben a nyerstermények piaczai oly szomorú látványt nyujtottak Közép-Európában,

e két hatalom parlamentjeiben a vezérlő államférfiak komolyan kezdtek foglalkozni a vámszövetség kérdésével, s hogy azután hónapokon át volt szó ezen szövetség kérdésének az említett két állam kormányai között, ha talán nem is formaszerinti tárgyalásról. Arról, hogy e tárgyalások folyamán minő nehézségek képezték a sikeres folytatás most még el nem háríthatónak mutatkozó akadályait, hitelesen nem is értesültünk. Bármily nagyoknak látszottak azonban a nehézségek ezuttal, az eszmét azok nem temették el, mert még csak néhány olyan év kell, mint a milyen az idei és tavalyi volt, pedig hasonlókra van kilátás, és azon nehézségek az intéző államférfiak szemei előtt rohamosan fognak összezsugorodni, mivel igy a helyzet egyátalán nem lesz tartható. *(Igaz!)* És ennek a gazdasági szövetkezésnek a két közép-európai monarchia közt, felfogásom szerint, a frankfurti béke sem képezi elháríthatlan akadályát, mert hiszen mi Németországtól főleg a nyersterményeknek bevitele tekintetében kívánnánk kedvezményeket, ezt pedig a német kormány bátran megadhatja Franczia országnak is, mert ez a német ellenőrzés mellett annak ugyan kevés hasznát vehetné; gondoskodni kellene azonban, hogy a csatlakozás egy közép-európai államra nézve se tétessék lehetetlenné, midőn azután, ha a vámegyezmény a két monarchia közt létesül, attól a közép-európai szövetség létesítéséig csak egy lépés lenne. Sokan hajlandók ezen eszmét ma még chimaerának kijelenteni, de azok, a kik azt alapjában helyesnek és megvalósítását kívánatosnak tartják, vigasztalhatják magukat azzal, hogy ez eszme hirdetőit leginkább megtámadók is kénytelenek annak nagyszerüségét és általános hasznosságát elismerni, és hogy e században már számtalan ily chimaera lett az események kényszerítő hatása alatt sokkal előbb valósággá, mint azt legbuzgóbb apostolai csak remélni is merészelték. Ez bátorítsa jelenleg is mindazokat, a kik a közép-európai vámszövetség eszméjét nem tartják csupán azért kivihetetlennek, mivel valósítása természetének megfelelő nehézségekbe ütközik. *(Élénk hosszas helyeslés.)* Határozati javaslatomnak, melyet van szerencsém ezennel előterjeszteni, utolsó bekezdése eziránt tehát formulázott inditványt foglal magában.

Mindezeknél fogva kérem a mélyen tisztelt congressust, méltóztassék kimondani:

I. A mezőgazdasági termelés terén mutatkozó verseny az általunk belátható jövőben, némi visszaesésektől eltekintve, valószinüleg folyton erősbödni fog.

II. Ezen kilátással szemben a közép-európai államok közgazdaságában létesíteni kell, vagy ha már meg van, fenn kell tartani a nemzeti termelés főbb ágai, a földmivelés, ipar- és kereskedelem között a helyes arányt; a mezőgazdaságot pedig, hogy az gyámkodás nélkül is megállhasson, a termelő szabad akaratán kivül eső tényezőktől lehetőleg függetlenített magasb termelési ággá kell átalakitani, melynél a kultura az öregbedő verseny hatását folyton ellensulyozza.

III. Közgazgasági, társadalmi és politikai szempontok egyaránt kivánják, hogy ez a gazdasági nagy átalakulás mélyebb hatásu megrázkódtatás nélkül menjen végbe. — Hogy ez eléressék:

1. A termelők törekedjenek a technika haladásának fokozatos felhasználására, nevezetesen a legjobb vetőmag, a legmegfelelőbb trágyakezelés, a föld legczélszerübb megmunkálása, s a legjobb gépek és eszközök termelési alkalmazása által, folytonos figyelemmel az igy elérhető többlet-viszonyára a szükségképp felmerülő költségtöbblethez.

A buzatermelést szorítsák a valódi buzatalajra, az állattenyésztést nagyobb mértékben karolják fel s lehető változatosságot hozzanak a mezőgazdaságba.

Társuljanak, különösen a kisebb gazdák, a nagy- és középbirtokosok vezénylő befolyása mellett minden téren, hogy érdekeit közösen óvhassák meg, s az iparszerübb és üzletszerübb termelési módokat ők is alkalmazhassák.

2. Az állam a termelők értelmi és erkölcsi szinvonalát a közoktatás gyakorlatibbá tétele által, különösen pedig földmivelés-iskolák, kisérleti állomások s kisebb és nagyobb minta-gazdaságok segélyével lehetőleg emelje.

Mozditsa elő a gazdasági szövetkezés ügyét és támogassa az egyleti tevékenységet.

A mezőgazdasági hitel minden fajának kielégitését megfelelő szervezet fejlesztése által segitse elő.

A szárazföldi és vizi közlekedést tökélyesbítse és lehetőleg kerítse a saját befolyása alá.

A közterhek kirovásánál legyen tekintettel a termelés érdekeire és a termelő osztályok helyzetére.

A kereskedelmet képesitse arra, hogy ez a nyerstermelést, piaczainak bővitése által, hatályosan támogathassa.

Gondoskodjék jó termelési statisztikáról, a közgazdasági állapotok időnként eszközlendő alapos megvizsgálásáról, valamint arról, hogy a termelő közönség a világgazdaság helyzete iránt a szükséges tájékozást megnyerhesse.

3. A szükséghez mért átmeneti idő alatt a nyerstermelést vámvédelem által is óvja meg a verseny túlerős hullámcsapásaitól; ezt azonban a középeurópai államok lehetőleg nem külön, hanem együttesen igyekezzenek megtenni. A szövetkezés a tengeretúli és hasonló viszonyok között lévő államokkal szemben a különbözeti vámolás elvének alapján ugy eszközlendő, hogy e mellett az egyes államok vámjövedelmeiket és közvetett adóik önálló szabályozását megtarthassák.

A mennyiben az összes középeurópai államok szövetkezése egyelőre elérhető nem volna, helyesléssel kellene fogadni azok némelyikének ily irányu szövetkezését is, ha ezáltal a többi középeurópai államok hozzájárulása nem záratik ki. *(Élénk hosszas helyeslés és éljenzés.)*

b) Előadói záróbeszéd; elmondatott a budapesti nemzetközi congresszus 1885. évi október 5-én tartott ülésében.

Tisztelt Uraim! Természetesnek fogja találni mindenki, ha tekintve a tárgy és türelem kimerültségét, és tekintve az idő előrehaladott voltát, kerülök minden bevezetést és mellőzöm a vita mindazon mozzanatait, melyek a felállított tételek ellen irányulnak ugyan, de a melyekre mások már, felfogásom szerint, helyesen megfeleltek. Az én tisztem ez alkalommal abban áll, hogy a lehető rövidséggel azon ellenvetésekre feleljek, melyek az egész vita kiindulási pontját képező első kérdésre adott válaszom állításának meggyengitésére hozattak fel, miután, mig minden más irányu ellenvetés igen kitünő érveléssel jeles szónokok által fényesen megczáfoltatott, a válaszolás azon kételyekre, melyek az első kérdés megoldására vonatkoznak, nekem tartatott fenn. A vita kiindulási pontját azon kérdés képezte, vajjon a tengertúli nyers-termelő országok versenye a jövőben olyan marad-e, mint a minő jelenleg és ha nem, vajjon még erősebb lesz-e, vagy pedig gyengülésére van kilátás? A határozati javaslat első pontja erre azon választ adja, hogy a verseny minden valószinüség szerint erősbödni fog. Ezen első pontnak tisztába hozatala egyértelmü a helyzet természetének helyes felfogásával, a mi annál fontosabb, mert ez minden további okoskodásnak alapját képezi.

A kongresszus eddig felszólalt tisztelt tagjainak nagy többsége az általam elfoglalt álláspontot helyeselte. Vannak azonban, a kik annak helyességét kétségbe vonták, és névszerint dr. Wolf Gyula úr tegnap tüzetes, számszerü érveléssel fordult az ellen, dr. Kautz Gyula pedig ma némely adat-gyüjteményre csak hivatkozva, egyszerüen csatlakozott az előbb emlitett tisztelt kongresszusi tag véleményéhez. Azon adat-gyüjtemény, melyre dr. Kautz Gyula úr hivatkozott, az utolsó észak-amerikai czenzus. Nagyon sajnálom, hogy tudós tagtársunk nem idézte azon adatokat, melyekre ő azon véleményét alapitá, hogy az északamerikai egyesült államok, gabonatermelésének fejlődése zenithjét már elérte. Annál inkább kell ezt sajnálnom, mert azon adat-gyüjteményben oly tények megjelölése is foglaltatik, melyekből éppen az ellenkezőre lehet következtetni. Hiszen a czenzus eredményeit magában foglaló munkálat világosan kimutatja azt, hogy a farmok az Egyesült-Államok területének nem egészen 3 tizedrészét (0·289) képezik, és hogy egyes nagy államok területén ily gazdaságilag müvelt terület aránylag még nagyon kevés van. Ott is, a hol a farmterület igen nagy, annak körülbelül fele tényleg nem müveltetik (unimproved). A mivelés alá vettnek kimutatott területből 223.067,144 acre volt eke alatt, 61·7 millió acre örökös rét és legelő volt, 190·25 millió acre erdő és csalit, a miveletlen föld terjedelme pedig 61 millió acre volt. A tényleg mivelt terület tehát csak valamivel tett többet az egész terület felénél. Ha a mivelés alatt nem levő kisebb fele az Egyesült-Államok területének egészben nem is oly termékeny, mint a másik fele, mely tényleg miveltetik: nagyon fontos körülmény,

hogy ezen kimutatások csak az unio tulajdonában levő és el nem foglalt földeket tüntetik igy ki, de nem azokat is egyuttal, melyek az egyes államok, iskolák, testületek és vasuti vállalatok kezei közt vannak. Ha ezen földeket is figyelembe veszik, a számitás még sokkal másképp ütött volna ki. Schäffle, ki ezen adatokat tanulmánya tárgyává tette, idézi a czenzus-művelet főnökének, Walkernek azon nézetét, hogy ezen század végeig az Egyesült-Államok még mindig fokozhatják gabonakivitelüket, és ő maga is elismeri, bár egész okoskodása a Wolf és Kautz urakéval egyezik, hogy két-három nemzedék alatt az amerikai nyerstermelés versenye fokozódhatik. Ezen idő alatt szerinte a német mezőgazdaság és agrár-politika feladata lesz, a legalkalmasabb eszközökkel és a védelem legczélszerübb fegyvereivel küzdeni Amerika, India és Ausztrália ellen. Reménykedik azonban, hogy a nyers termelés fokozódása nem lesz sokkal erősebb, mint az európai lakosság szaporodása, mert a legjobban termő földek már el vannak foglalva; »ilyen földből sok csak Canadában látszik még lenni!«

Hogy ezen állitásnak, mint mellékesnek, egyszerü odavetése azok részéről, a kik az Egyesült-Államok nyers termelésének fejlődési képességéről oly csekély fogalommal birnak és attól oly kevéssé tartanak, mily optimisztikus és egyoldalu felfogásra mutat, különösen, ha a termő szüzterületek nagymérvü létezését tartják e részben a legfőbb tényezőnek, kitünik a következő néhány adatból is. A folyó év junius havának 24-én volt egy gyülés a londoni kereskedelmi kamara helyiségében, hol a kamara felszólitása folytán Sir Charles Tupper, a canadai kormánynak Angolországban képviselője (high commissioner) előadást tartott Canada közgazdasági viszonyairól és abban a többi közt ezeket is mondta: Az Egyesült-Államok azon nagy előnynyel dicsekedhettek Canada felett, hogy nyugati részeikben roppant sok termékeny és könnyen megközelithető földdel birtak, melyek oly rendkivüli módon vonzották a kivándorlókat.

Ellenben eddig Canadában a kivándorlónak fejszét kellett a vállára venni, hogy az erdőben mivelésre alkalmas területet hódithasson, és igen nagy küzdelmek kilátásaival kellene szembe néznie a jövőben. De a helyzet e részben lényegesen megváltozott, mióta a canadai kormány a Hudson Bay melletti területet megszerezte, miáltal 200.000,000 acre mezőgazdasági czélokra kiválóan alkalmas földet biztositott ezen angol gyarmatnak. Oly minden tekintetben nagyszerü ezen terület, hogy Tupper high commissioner állitása szerint, az Egyesült-Államok egyik jeles consula — pedig az unio ügyvivői saját viszonyaikat nem igen hajlandók kicsinyleni — Mr. Taylor — a ki husz évig tartózkodott Canadában, többször nyilvánosan azon véleményének adott kifejezést, hogy az észak-amerikai continens még szüzen meglevő s buzaterületének háromnegyed része Canadában fekszik. És ezen uj területek ujabban szakadatlan vizi ut által vannak összekötve az Atlanti-Oczeánnal. Azon 70 mértföldnyi hajózható csatorna, mely ujabban a Szt.-Lőrincz folyam irányában létesittetett

és a nagy beltavak összeköttetése folytán a tengertől a canadai szárazföld szivéig juttatja a 2260 mértföldnyi hosszu vizi utakat. A gyarmatközi uj vasutak, valamint a canadai 4000 mértföld hosszu és legközelebb már egészen elkészülő uj pacific vasut pedig a többi területeket köti össze egymás közt és a tengerrel. A canadai pénzügyek jól állanak s a kormány mindent elkövet, hogy a kivándorlás áramlatát oda vezesse.

Ha tehát áll is az, hogy az Egyesült-Államok termő szüz területe fogytán van, a mihez azonban, mint láttuk, nagyon sok szó fér, s ha áll az, hogy ott kénytelenek lesznek a belterjes termelésre áttérni, de másrészt igaz az is, hogy a versenyképességnek eddig főtényezője a bőven termő és olcsó munkálatu szüz föld volt: ki fog kételkedhetni abban, hogy a mint az Egyesült-Államok szüz földjei fogytán lesznek, a gyarmatositás Canada tejjel mézzel folyó Kanaánföldein fog nagyobb lendületet venni, akár megtarthatják e gyarmatot az angolok a távol jövőben is, akár pedig az Egyesült-Államok keritik azt hatalmuk alá.

Dr. Kautz Gyula úr általánosságban tartott hivatkozása tehát az amerikai termelési adatokra, véleményem szerint, nem volt szerencsés. Nem alaposabb ennél csatlakozása sem a dr. Wolf úr azon okoskodásához, mely szerint nem tarthatunk a tengerentúli gabona termelésének versenye fejlődésétől a jövőben, mert hiszen Amerikában és Indiában a termelési költségek legfelebb csak általa jelzett mostani minimumáig szállhatnak alá, de tovább nem, mert akkor már a termelők ott veszteséggel dolgoznának. Nincs módomban a Wolf úr termelési költségeit tüzetesen bonczkés alá venni, mert ő azokat csupán végösszegükben közölte velünk; elmulasztotta azonban az egyes tételeket is felemliteni, már pedig csak azoknak és az illető vidéknek megjelölése mellet lehetne számitását ellenőrizni. De ha teljesen igaz lenne is az, a mit Wolf úr termelési költségként bemutatott az egyik, vagy másik vidéken, ebből sem egy oly nagy continensnek, mint a minő Észak-Amerika vagy India, átlagos termelési költségeit nem ismerhetnők meg, mert az ily költségek minden vidék, sőt minden községi határ és minden dülő szerint változnak, sem pedig azt nem tudhatnók meg abból, hogy a termelési költségek vajjon egyik, vagy másik helyen, pl. Indiában a vasutak és csatornák nagyobb mérvű épitése folytán nem mehetnek-e még alább is. Már pedig ennek bebizonyitása nélkül az egész okoskodás nem ér semmit. És én pedig igy is fogtam fel a kérdést, azért csak mellékesen hivatkoztam a termelési költségekre Észak-Amerikát illetőleg. Magyarországból sok ily adat volt kezeim közt, de én nem akartam azokat közölni, mert nem lehetett szándékom oly ingatag alapra nagyobb horderejü és messze menő következtetéseket épiteni. Hanem, miután dr. Wolf úr ezt tette, sőt megengedhetőnek tartotta annak kiszámitását is, hogy mely összegnél alább nem mehetnek a termelési költségeikkel a termelők, a tisztelt kongresszus engedelmével egyetlenegy

példán kívánom kimutatni azt, hogy az ily számítások mily csekély becsesel birnak.

Éppen a mult hóban közölt Mr. Liotard angol folyóiratokban a dr. Wolf Gyulá-éval sokban megegyező termelési költség-számításokat Amerikából és Indiából. Ezek szerint például az indiai Nyugoti-Tartományokban és Ondh-ban egy acre termelési költsége trágyázás, öntözés és haszonbér nélkül tenne 16 rupiát, azzal pedig 31 rupiát és 7 annát. Egy másik számitás szerint a termelés ugyanott 1884-ben 33 rupiába, 1881-ben pedig 18 rupiába 8 annába került volna. Ugyanily számitásokat közöl Mr. Liotard Amerikából is. Ezeket azután angol pénzre és mértékre számitván át, azt hozza ki, hogy egy quarter buzának termelési költségei tesznek Indiában 18 sh. 8. d.-et, ellenben Amerikában csak 14 sh. 2 d.-et.

Ezen számadatok azután Mr. T. K. Thorntonnak, az előtt a punjab-i kormány titkárának adattak ki megbirálás végett. Thorton úr, a ki a helyszinén sokáig működött és jól ismeri az indiai viszonyokat, kimutatja azon lényeges tévedéseket, melyek Liotard úr számitásaiban foglaltatnak. Ez utóbbi ugyanis úgy számitott, mint ha Indiában minden földet öntöznének és trágyáznának, holott ez csak legkisebb részén történik a területnek. Továbbá magas munkabért és haszonbért számitott a termelő részére, holott az Indiában rendszerint a kisbirtokos maga, a ki munkáját már azáltal is megfizettetnek tartja, ha saját és családja számára egy marék rizst kap érte, melylyel életüket tovább tengedhetik. Tőkegyűjtés és költséges háztartás stb. szükségéről a mezőgazdánál ott szó sincs, tehát meg sem lehet határozni azt, hogy a termelési költségek alábbszállitásával meddig mehetnek. Thornton azután kimutatja, hogy Liotard számitása már csak azért sem lehet helyes, mert hiszen Delhiben, Laboreban és északi Indiának más gabonapiaczain, a hova gyakran tetemes távolságról hozzák a buzát, az sokkal olcsóbban kapható, mint a mennyi állitólag annak termelési költsége lenne. — Én ezek folytán a termelési költségek többé-kevésbé önkényesen odavetett adataira fontos következtetéseket helyesen nem tartok épithetőknek, és nem tartom komoly dolognak azt, ha oly okoskodások ellenében, melyek e népek gazdasági életének nagy, általán felismert és el nem tagadható mozzanataira vannak alapitva, ily természetü számitásokkal akarják az ellenkezőt bizonyitani.

Felhozatott éppen az Indiára vonatkozó tétel ellen továbbá az is, hogy az ottani vasutak épitkezésének nagyobb mérvü felkarolását én már bevégzett ténynek tekintem, holott ennek terve az angolországi kedvezőtlen hangulat mellett valószinüleg meg fog bukni, és hogy az indiai buza-kivitel már csak azért sem fog fejlődhetni, mivel a vasutak ott általán rossz üzletet csinálnak, ennélfogva a tőke idegenkedik a vesztességgel járó indiai vasuti vállalatoktól. Ezzel szemben hivatkozhatom legelőbb is az indiai államtitkár azon levelére, melyet ő az »Associated Chambers of Commerce« elnökségéhez

intézett, és amelyben a folyó évi angol »Economist« április 4-iki számának tanusága szerint kijelenti, hogy a kormány az Indiában létesítendő középítkezésekre, különösen vasutakra évenkint 2·5—3·5 millió font sterlinget fog fordítani. Ezen czikk megerősíti azt, a mit az indiai vasutak építéséről előadói munkálatomban én mondottam. Egy ujabb parlamenti nyomtatvány szerint, mely az angol és indiai kormány közötti idevágó levelezést tartalmazza, az úgynevezett nélkülözhetlen (indispensable) vasutak 342·5 millió forintba fognak kerülni, mely összegből 122·5 millió a kamatbiztosítás mellett épitő magántársulatoknak engedtetik át, a többit pedig az állam fogja szolgáltatni, és pedig a következő 6 év alatt 220 millió forintot. Ezenkivül öntözési művek létesítésére, melyek szintén a nélkülözhetlenek rovatába tartoznak, 48 millió forint fog fordíttatni. Ezen adatok alapján én májusban tehát bátran irhattam azt, a mi az előadói munkálatban idevonatkozólag olvasható. Hogy pedig az indiai vasutakba fektetett tőke még sem jár oly nagy veszteségekkel, ezt bizonyitja F. S. Statuton ezredesnek, az indiai vasutak vezérigazgatójának, a mult évről szóló jelentése. E szerint az indiai vasutak:

	1882.	1883.	1884.
Terjedelme volt mértföld	10.069	10.442	11.527
Tőkéje tett	137.8	142.1	150.1 millió font sterlinget
Ezen tőke jövedelmezett	5.55%	5.91%	5.27%

A vasutak tehát korántsem jövedelmeztek általában oly roszszul, mint mondva volt. Az állam által épitett és kamatbiztositással ellátott vasutak pedig az átvizsgált költségvetések szerint csak 1878-9-ben okoztak annak 551,000 font sterling kárt, mig a nyereség azóta hullámzik ugyan, de állandó hanyatlást éppen nem mutat.

Messze vezetne egyébiránt mindezen adatok részletes felsorolása, én tehát nem is bocsátkozom abba, mert azt hiszem, hogy mind Amerikára mind Indiára vonatkozólag sikerült kimutatnom, hogy a tételek ellen felhozott ellenvetések mily kevéssé alaposak.

Én ennélfogva nem vagyok azon helyzetben, hogy Dr. Wolf Gyula úr kivánságának, mely szerint a határozati javaslat első pontját »enyhitsem«, eleget tehetnék. *(Helyeslés.)* — Mielőtt beszédemet befejezném, még csak néhány igen rövid észrevételt kivánok tenni Dr. Dorn Sándor úr azon megjegyzésére, hogy egész okoskodásom, melyet ő oszt és helyeslésében részesiteni szives, ellentétben van a végkövetkeztetésekkel, melyeket ő elitél. A Dorn úr nézete szerint egészen helyes az, és pedig annyira, hogy senki, még én magam sem czáfolhatom meg, a mit arra nézve mondok a munkálatban, hogy a védvámok nem képezhetik állandó eszközét a fejlődés magas fokán álló és egyensúlyba hozott közgazdasági politikának. És ime a határozatokban mégis vámvédelmet kivánok. Erre két megjegyzésem van. Először az, hogy a ki szives nemcsak a munkálatot, de a következtetéseket is kissé figyelmesebben elolvasni, láthatja, hogy én azon állapotot, midőn vámvédelemre nincs szükség,

mint eszményt állítom oda, mely után törekedni kell, és világosan megmondom, hogy azt a termelők és az állam is szemeik előtt tartsák. De azt nem kívánhatom, hogy az, a kinek lába fáj, mielőtt ez meggyógyul, csak azért, mert a szabadjárás természetesebb állapot, dobja el a mankót magától, mert akkor könnyen elbukhatna. A második megjegyzésem pedig az, hogy Dorn úr maga is belátja, mennyire szélmalom harcz a szabadkereskedelem gyakorlati érvényesítésének a jelenben való követelése, mert hiszen ő maga is akarja — némi pium desideriumok kijelentése mellett — a közép-európai államok vámszövetségét, természetesen határvámokkal, melyeket egy megjegyzése szerint ő sem tart nélkülözhetőknek. Az, hogy ő a közbenső vámok megszüntetését kívánja, ami felfogásom szerint egészen gyakorlatiatlan követelés egy gazdasági kongresszuson, de a határvámokat akarja az elvi következetesség szempontjából, épp oly ellenmondás, mint az enyém, aki azonban az eszmény és a valósítható gyakorlati politika közti különbséget hangsulyozom, míg ő engem következetlenséggel vádol, melybe elvtársainak tanusága szerint ő maga is beleesett. Emlékezzék csak vissza dr. Dorn úr azon 1880. évi berlini közgazdasági kongresszusra, melyen, midőn ott hasonló nézeteknek adott volna kifejezést, a német szabadkereskedőktől azt a szemrehányást hallhatta, hogy ő magát Európában ugyan szabadkereskedőnek nevezi, de ha elfogadja a szövetség határvámjait, s csak az egyes államok közbenső vámvonalait ellenzi, Észak-Amerikában, hol tudvalevőleg az egyes államok közt nincsenek vámvonalok, épp oly jó védvámos lehetne, mint amily jó szabadkereskedőnek tartja magát itten. — Ezek után egyszerűen kijelentve, hogy a beadott módosítványok közül a dr. Dorn Sándor úrét, mely gyakortilag kivihetetlen dolgot javasol, a Neustadl urét, mely felesleges, mellőzendőnek, ellenben a Viczmándy Ödönnét, a Smetanaét és különösen a gróf Apponyi Albertét elfogadandónak tartom, de miután ezek az általam benyujtott határozati javaslat szövegét nem érintik, bátor vagyok a tisztelt kongresszustól kérni, hogy azt lényegileg és szerkezetében is magáévá tevén, változatlanul elfogadni méltóztassék. *(Élénk helyeslés.)*

7. A telepités kérdése.

a) Képviselőházi beszéd, mely a telepitvények után járó összegek törlesztésére felveendő váltságkölcsönről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával 1883. évi május 10-én mondatott el.

T. H. Azok után, a miket az előttünk fekvő törvényjavaslatra vonatkozólag képviselő társaim már elmondtak, pénzügyi és jogi szempontból nem kívánok azzal foglalkozni. Hanem miután azt gon-

dolom, hogy ezen kérdés legalább is annyi közgazdasági érdekkel bir, mint pénzügyivel és jogival: szükségesnek tartom a közgazdasági szempontra ennek megitélésénél szintén különös súlyt fektetni. És e szempontból a törvényjavaslatot két irányban vagyok bátor vizsgálni. Először arra a kérdésre akarok felelni, vajjon a javasolt intézkedés minő hatással lesz a telepesek mostani viszonyaira és azon teherre, melyre a kincstár irányában kötelezve vannak; másodszor pedig, hogy az a szellem, mely az előterjesztésben nyilvánul, minő közgazdasági hatással lesz általában a telepités ügyére, melynek fontosságát szakemberek és nem szakemberek egyaránt minden alkalommal jónak látják hangsúlyozni.

Az első kérdésre nézve az előadó ur és a pénzügyi bizottság a maga jelentésében kimondja, hogy a telepitvényesek viszonya és terhe ezen hitelmüvelet által egyáltalán nem változik. Ezen elég kategoricus kijelentéssel szemben valóban meglepő volt reám nézve a pénzügyminister úrnak imént tett kijelentése, mely szerint nemcsak azért szükséges a 2. §. *d*) pontjába felvenni azt, hogy a hitelintézet közvetlenül a telepesek ellen is fordulhasson, mert ez az illető intézet alapszabályai által okvetlenül kiváníatik, hanem főleg azért, mivel nem lenne helyes, ha elsősorban az állam vétetik igénybe a hitelintézet által, és az állam fordulna a telepes ellen, hanem helyesebb, ha megadatik a mód az intézetnek, hogy közvetlenül a telepeshez tarthassa magát. Ezen világos kijelentés után semmi értelme sincs annak, a mi a pénzügyi bizottság jelentésében a viszony meg nem változására nézve foglaltatik. (*Helyeslés a baloldalon*).

Ha már most ezen kijelentés világánál szemléljük az előttünk fekvő kérdést, akkor a törvényjavaslat nézetem szerint közgazdasági szempontból már nemcsak aggályos, de határozottan kárhoztatandó. Hogy ezen állításomat indokolhassam, kissé vissza kell tekintenem a multba. Hogy mily helyzetben vannak a telepitvényesek, kiknek viszonyait közvetlen szemléletből volt alkalmam megismerni, azt a telepitvények története fogja a legérthetőbben megvilágitani. (*Halljuk ! balfelől.*) Azon telepesek, kik jelenleg Arad, Csanád, Torontál és Temes megyékben a kincstár birtokain laknak, e század első negyedében telepittettek oda. Később, az ötvenes években, különösen a dohánytermelés emelése szempontjából és azért, hogy a kincstár nagy terjedelmű birtokai benépesittessenek, új telepitvényes községek alakittattak. Negyvennyolcz után ezen telepitvények az akkori osztrák nemzeti banknak köttetvén le a kincstári birtokkal együtt, szerződésük évről évre hosszabbittatott meg. Igen olcsón birták földjeiket, úgy hogy mai csekély vagyoni értéküket éppen akkor szerezték. Később, 1867-ben, a magyar kincstár vevén át azokat, a haszonbérek tetemesen felemeltettek. Azonban a szerződések akkor is évről évre ujittattak meg a kincstár és a telepesek között. Végre a telepitvényes ügy szervezése czéljából hozatott az 1873. évi XXII. törvényczikk. Ennek alapján váltották meg magukat 1875-ben az itt szóban levő pécska-kovácsházi uradalmi telepitvényesek. A birtok reájok

irattatván át, a vételár fizetésének kötelezettsége a birtokra kebeleztetett. Azonban helyzetük változása szempontjából oly tulfeszitett magas árak mellett adattak el a birtokok, hogy az érdekeltek már 1877/8-ban kezdtek panaszkodni. Az igy megindult mozgalom folyton nőtt, míg végre Csanád megye közigazgatási bizottsága helyesnek tartotta e tekintetben egy éles hangú, de alapos felterjesztést intézni a kormányhoz. A kérdéssel annak idején az országos magyar gazdasági egyesület is tüzetesen foglalkozott és a telepítvényesek panaszait jó részt alaposaknak ismerte el. Sőt maga a pénzügyminiszter úr is éppen az előbb szintén bevallotta, hogy a szóban levő telepesekkel 1875-ben kötött alkú annyiban nem volt helyes, mert ők az ez által reájuk rótt terheknek megfelelni képesek nem voltak. A pénzügyminiszter úr azonban azt állítja, hogy 1880-ban újabb egyezség köttetett a kincstár és telepítvényesei között, illetőleg a régi kiegyezés kijavíttatott, és hogy azóta a hátralékok oly nagy mértékben, mint az előtt, már nem fordulnak elő; tehát a telepítvényesek helyzete lényegesen javult. Erre azt vagyok bátor megjegyezni, hogy 1880-ban ezen intézkedés nem történhetett meg, mert hisz 1881-ben folyt le az általam említett mozgalom. Azon év május havában foglalkozott vele a gazdasági egyesület is. Ennélfogva csak később történhetett a kiigazítás. Tudomásom szerint csak 1882. évi május havában vitetett ezen művelet keresztül. Ekkor némi könnyítésben részesültek ugyan a telepítvényesek, de terheik enyhítése nem volt tetemes, mert a birtokok vételára, úgy tudom, régi összegében hagyatott meg, csak a hátralékok osztattak be több évi fizetésre, de nem engedtettek el, habár azok igen tetemesek és terhesek voltak. Azonban, ha mindazon kívánságok, melyek akkor a telepítvényesek részéről kifejezést nyertek, teljesittettek volna is súlyos helyzetükben, az lényeges változtatást nem idézett volna elő. Hiszen maga a pécskai jószágigazgatóság is foglalkozott e kérdéssel és egy beküldött hivatalos jelentésében világosan kimondotta, hogy a járásában levő 4000 telepes közül 2478 van eladósodva és több-kevesebb hátralékkal tartozik a kincstárnak. Aztán említi e jelentés azt is, hogy ezen 4000 telepes közül 1879-ben 673 telepest kellett beperelni és, mint a jelentés jellemzően mondja, a kincstár ottani képviseletének kiméletes eljárása okozta azt, hogy a 673 beperelt egyén közül a kielégitési végrehajtás »csak« 231 ellen foganatosíttatott. *(Több hang: Elég annyi is.)* Ha már most ezen előzmények után azt a kérdést vetjük fel, hogy ha kiméletes eljárás mellett az eredmény ez egy uradalomban, mi lesz az eredmény akkor, ha a hitelintézet az alapszabályoknak megfelelőleg közvetlenül a telepítvényesekhez fogván magát tartani, nem fogja azt a kiméletes eljárásban részesíteni? A felelet igen egyszerű: akkor a beperelt telepítvényesek legnagyobb része, mielőtt a kincstár segélyükre mehetne, birtokából kérlelhetlenül ki fog tétetni. — Azt is mondta a pénzügyminiszter úr, hogy a telepítvényesek helyzete nem kedvezőtlen, mert hiszen az a haszonbér, amelyet körülöttük fekvő vidéken fizetnek, tetemesen nagyobb, mint azon járadék, melylyel ők a kincstár-

nak eddig tartoztak. Én ez utóbbi tényt szivesen elismerem, de másrészt bátor vagyok egy fontos körülményre utalni, melyet a jelen vitában még nem említett fel senki sem, és ez abban áll, hogy a kisbirtokos helyzete nálunk a bérlőkkel szemben hasonlíthatlanul kedvezőtlenebb. Én ezt az állítást concret adatokkal leszek bátor igazolni. Előttem fekszenek azon adatok, melyeket egyik kincstári telepítvényes község előljárósága állított e részben össze. Ezek szerint az annak határát képező 20 holdas telepítvényi birtokok kötelezettsége 223 frt 93 krt tesz, míg régebben, mikor még haszonbért fizettek, az összes tartozás nem többet 92 frt 47 krnál. Hogy minek tulajdonítható e nagy különbség, bátor leszek azt is részletes adatokkal kimutatni. A telepítvényesnek fizetni kellett évenként váltságdíj fejében 223 frt 99 krt, földadója 30 frt 86 krt, általános jövedelmi pótadója 4 frt 38 krt, községi adója 10 frt 40 krt, iskola adója 10 frt 26 krt, egyházi adója 5 frt 60 krt, megyei és községi közmunkája 7 frt 20 krt, előfogatozási költsége 1 frt 50 krt tett. Ehhez járult a régi hátralékok tiz éves részlete 35 frt 95 krajczárral. Összes közterhei husz hold után tehát, miután a telepítvényes birtokossá lőn, tettek 330 frt 14 krt. Ezzel szemben ugyanazon telepítvényes, mint bérlő fizetett haszonbér czímén 92 frt 47 krt, állami adója 2 frt 36 krra, közmunka váltsága 7 frt 20 krra és előfogatozási költsége 1 frt 50 krra rugott. Fizetett tehát összesen 109 frt 54 krt bérlő korában a 330 frt 14 krajczárral szemben, ami háromszoros tehertöbbletet jelent a gazdai minőség változása folytán. — Világos ebből, hogy a kisbérlők nálunk hasonlíthatlanul jobb helyzetnek örvendenek, mint a minőben a kisbirtokosok vannak. Ha tehát azt kivánjuk, hogy a kisbirtokosok telepítése nálunk sikerüljön, akkor ezen viszonyokra különös figyelmet kell a kormánynak és törvényhozásnak fordítani. Ennélfogva azon felvilágosítás, melyet a pénzügyminiszter úr a hitelintézet jogaira nézve adott, a legkedvezőtlenebb szinben tünteti fel előttem a jelen concrét esetben annak nemzetgazdasági hatása szempontjából ezen intézkedést.

Ha pedig végül azt kérdem, minő hatása lehet ennek a telepítes ügyére egyáltalában, a felelet ismét nagyon egyszerü, t. i. a legrosszabb. A mostani telepítvényesekkel szemben ily rideg fiscális eljárást követvén, van-e minden nagyhangú biztosítások daczára kilátás arra, hogy a kormány a telepítés ügyét felkarolni és sikerre vezetni képes legyen?

A csángók betelepítése csak nemrég az egész ország érdekeltségét költötte fel. Várhatunk-e ily körülmények között ezen mozgalomtól valami sikert, midőn a létező telepítvényekkel csekély, igen csekély pénzügyi előnyük megszerezhetése kedvéért oly könnyedén bánunk el? Hiszen maga a pénzügyminiszter úr mondta beszéde kezdetén, hogy ezen javaslatnak pénzügyi szempontból nem tulajdonít oly nagy fontosságot. Ő maga mondta, hogy tisztán pénzügyi kényelmi tekintetek vezérelték ezen javaslat előterjesztése alkalmával. Én azonban tisztán

fiscalis kényelmi tekinteteknek oly fontos közgazdasági érdekeket, mint aminőket felemlítettem, feláldozni hajlandó nem lévén, a napirenden levő törvényjavaslatot nem fogadom el. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

b) Felszólalás a telepítés ügyében 1902. évi január 19-én tartott földmivelésügyi miniszteri szakértekezleten.

Ismételve hangsulyozták e vitában, hogy főleg gyakorlati szempontokból kell kiindulni, a telepitési kérdésnek lehetőleg gyakorlati oldalát kell megvilágitani és kidomboritani. De, bocsánatot kérek, az általános vitában, azt hiszem, mégis a leggyakorlatibb eljárás az, ha az egész ügynek elvi oldalát világitjuk meg, mert arra az első kérdésre mindjárt, hogy szükséges-e a telepitési tevékenységet szélesebb keretben folytatni, másképp, mint a telepitési politika medrének elvi meghatározásával felelni nem lehet. És én ugy tapasztaltam, hogy a telepitési politikának fontossága iránt nincs oly nagy egyértelműség e t. gyülekezetben, mint a milyen első pillaratra uralkodni látszik. Vannak — habár még nem nyilatkoztak — többen, kik a telepitésnek az eddigi mértékben való folytatását sem tartják szükségesnek. Vannak azonfelül, a kik a telepitési politikától sokkal többet várnak, mint a mennyit nézetem szerint attól várni egyáltalában lehet. Minthogy pedig én e két felfogás középutján haladok, bátor leszek pár vonással jelezni, hogy mit tartok én Magyarország telepitési politikájának fontosságáról, és azt mennyire vélem méltánylandónak.

A telepitési politikát én nem tartom önálló politikának, hanem úgy gondolom, hogy az az állami feladatok megoldásánál követendő eljárás bizonyos nyulványaiból keletkezik. A népesedési politikának, a közgazdasági politikának, továbbá a sociálpolitikának bizonyos eszközöket más, mint a telepitési politika nem nyujthat; ennélfogva a telepitési politika e fontos, nagy és jelentékeny politikai követelmények szolgálatában kell, hogy álljon. A mennyiben a szükség a népesedési — beleértve a nemzetiségi politikát is — a közgazdasági téren és a sociálpolitika körében nyilvánul és más eszközökkel annak eleget tenni nem lehet, csak annyiban van ennek jogosultsága. Mert a telepitési politikának — a mint már ismételten kifejtették — igen nagy nehézségei vannak. Nagy akadály elsősorban az, hogy telepitési szempontból nem ismerjük az országot; másodszor az, hogy oly szervezetünk, a melylyel megismerhetnők, továbbá, a melylyel e politikát hatályosan folytatni lehetne, nincs; harmadszor pedig az bizonyos, hogy az ország pénzügyi ereje nem engedi meg azt, hogy ezzel a politikával sokkal nagyobb mértékben foglalkozzunk, mint a mennyire bennünket arra az égető szükség kényszerit. Habár azonban ábrándos reményekkel e politikát folytatni nem lehet, de a mennyiben szükség van rá, okvetlenül meg kell szerezni részére elsősorban a szervezetet, másodsorban a költsége-

ket. Mert abban igaza volt Beksics Gusztávnak, hogy a mennyiben a telepitési politika által feltétlenül szükséges nemzeti nagy érdekeket védelmeznünk, a fedezetet is okvetlenül elő kell teremteni. De a mint a vita lefolyásából tapasztalható volt, az ország különböző vidékein annyi különböző igény és szükség merül fel a telepités szempontjából, hogy chablonszerűen elintézni e dolgot csakugyan nem lehet; és azt a nagy nehézséget, a mely e tekintetben felmerül, másként legyőzni, mint az erők kombinálásával, nézetem szerint szintén lehetetlen. Ez pedig ugy volna eszközlendő, hogy az állami müködés — a melynek a vezetés engedendő át — kombinálandó lehetőleg a társadalmi müködéssel. Valóságos szervezetet kell e tekintetben létesiteni, valóságos intézményt, elsősorban azért, hogy az országot a telepités szempontjából alaposan megismerhessük. Ez az intézmény a dolog természete szerint nem lehet más, mint a társadalmi erőknek az állam által való felhasználása. Olyan szervezetet kell létesiteni, a mely biztositja e tekintetben az állandó következetes eljárást, a mely a telepitési politikát függetleniti a kormányzatban történő változások esélyeitől, a mely a szerzett tapasztalatoknak értékesitését nemcsak közvetlenül, hanem a jövőre is biztositja, és a mely szervezet ilyenformán az állandóságot ebben az egész eljárásban fenntartja. Az én nézetem szerint a telepités jótékonysági és ápolási elemekkel is saturálva van. A telepités költségbe kerül; és ha a mi telepitéseink nem sikerültek olyan mértékben, mint a hogy kivánatos lett volna, az részben talán — a szervezetlenségen kivül — annak is tulajdonitható, hogy a telepek létesitése alkalmával nem hoztuk meg a kellő áldozatokat. Azzal tisztában kell lennünk, hogy a telepités nemcsak nálunk, hanem mindenütt sokba kerül és sokba kerülend a jövőben is; ennélfogva a telepités bizonyos mértékben áldozathozatalt jelent, és azok, a kik ezt az áldozatot megkapják, bizonyos mértékben ajándékot kapnak. A jótékonyságnál pedig tapasztalható minden téren, hogy azzal nagyon könnyű visszaélni, és a kik a telepités kérdésével foglalkoztak, tapasztalhatták, mennyi visszaélés történik itt is, mennyi nem arra való elem karoltatik fel kezdetben, és később sem eliminältatnak ezek elég gyorsan. Nincs kellő vezetés magukban az egyes telepekben, és a sikertelenség jeletékeny részben ennek tulajdonitandó. Mindezeknél fogva szerény véleményem szerint ugy kell eljárnunk, hogy az egyes telepekben a társadalmi elemeket akként vonjuk be, mint a hogy az pl. Németországban történik az u. n. Ansiedlungs-Commission-nal, és a mint az a jótékonyság és a szegényügy terén történik, hogy a telepesek bizonyos nobile officiumot magukra vállaló egyénekre bizatnának. Ezek az egyének, a kiket a gazdasági egyesületek jelölhetnének ki, folytonosan figyelemmel kisérnék a telepesek eljárását, életmódját, gazdálkodását; tanácscsal szolgálhatnának nekik, és egyuttal azok állapotáról jelentéseket tehetnének a kormánynak. Az ilyen bizottságok fölé esetleg egy conseil supérieur-t lehetne állitani, a mely nagy tanácsnak támogatásával azután a köz-

pont folytonosan tudomással birna az összes telepek helyzetéről. Ilyen szempontból kezelve a kérdést, bizonyos hagyomány, határozott eljárás fejlődnék ki, a mely a kormányváltozás esélyeitől teljesen érintetlen maradna; igy azután következetesen járhatnának el mindig a helyi szükségek mérvei szerint. Mert én a telepités tekintetében nem mennék tovább, mint a mennyire a szükség bennünket okvetetlenül kényszerit. Ilyen szükség azonban tényleg sok vidéken letezik. Jelentkezik az közgazdasági szempontból, és jelentkezik népesedési politikai szempontból. A nemzeti politika tekintetében hasonlóképp igen fontos teendőink vannak. Hisz csak a mai ülés folyama alatt is hallottuk, hogy milyen feladatok volnának pl. Erdélyben és Felső-Magyarországon megoldandók; ezeknek irányitása azonban lehetetlen, hogy egy pár, bármily szakavatott és buzgó hivatalnok által kielégitő módon eszközöltessék. Erre egy nagyobb szervezet szükséges, és én meg vagyok győződve, hogy a magyar társadalomnak és az illető birtokos osztálynak bevonása nélkül ezt a kérdést helyesen megoldani nem fogjuk. A társadalom közremüködése nélkül az eddig elköltött milliókon kivül még ujabb milliókat fogunk kiadhatni, de az eredmény nem lesz nagyobb, mint volt eddig. Ennélfogva azt kivánom, hogy e tekintetben magában a hozandó törvényben tétessék intézkedés arra nézve, hogy az állami és társadalmi közremüködés idevágólag miként szabályoztassék. A részletekbe most természetesen nem megyek bele. Ezeket is csak azért hoztam fel, miután itt még nem emlékeztek meg róluk, pedig ugy hiszem, hogy ez az összes eddigi vitatkozásoknak mintegy corolláriumát képezi.

c) Utóhang a telepitési enquêtehez. Megjelent a Közgazdasági Szemle 1900. évi februári füzetében.

»Addig dolgozzunk, mig nappal van; sietnünk kell, mert nincs sok időnk«, e szavak hangoztatásával fejezte be Darányi Ignácz földmivelési miniszter azt a nagy szakértekezletet, mely január hó 18-tól 23-áig, tehát hat napon át a telepités kérdéséről élénken és magas szinvonalon tanácskozott. A ki az értekezletnek mintegy száz tagjához intézett kérdőpontokat olvassa, azt a benyomást nyeri, hogy annak szerkesztői, ha nem is kizáróan és tisztán, de legalább túlnyomólag telepités-technikai és közgazdasági tartalmu feleleteket vártak, melyeknek a legközelebb lefolyt néhány év mezőgazdasági munkásmozgalmainak utóhatása esetleg bizonyos socialpolitikai szinezetet is adhatott. De hogy ez enquête felett annyira a nemzeti politika tekintetei és követelményei uralkodjanak, melyek előtt a gazdasági és társadalmi politika szempontjainak szerényen vissza kelljen vonulniok, azt legalább ily mértékben, mint a hogy bekövetkezett, különösen a questionaire és a meghivottak jegyzékének tudomásul vétele alkalmával senki sem várhatta. Miután azonban az őszre tervezett tanácskozmánynak megtartását akkor elháritathatlan akadályok gátol-

ták, a meghivottak száma pedig folyton szaporodván, az valóságos agrárparlamentté nőtte ki magát; továbbá miután az általános vita oly mérveket öltött, hogy áramlatának örvényzése az eleinte sokkal fontosabbnak tartott és főleg óhajtott részletes megbeszélést mindenestül elnyelte, más eredmény, mint a fennebb jelzett, alig következhetett be. A nemzetpolitikai mozzanatok előtérbe nyomulását különben a mostani közéletnek egész légköre, mikor általánosságokban való mozgásra felette kedvezők a körülmények, eléggé megmagyarázza. Napjainkban ugyanis az egész helyzet olyan természetü, hogy a nemzeti lét kérdése minden alkalommal elemi erővel merül fel. De hogy arra ez alkalommal ily mértékben szükség volt-e, más kérdés. Hiszen a telepités czélja iránt alig lehetett kétség eddig is; tudja ez országban mindenki, a ki közállapotainkat csak némileg is képes mérlegelni, hogy nemzetgazdasági politikát a nagy nemzeti czélok szem elől tévesztésével itt folytatni nem szabad. Hanem a czélnak mértéken túl való hangoztatása csak nem lehet egy szakértekezlet feladata? Itt az eszközök és módok lehetőleg beható s alapos megvitatása, vagy legalább a szakértők által való részletes előterjesztése lett volna a fődolog. És ha az enquêten nem történt volna más, mint hogy beszédeket tartottak, azt ebben a minőségben sikerültnek bizonyára nem mondhatnók, mert az élőszóval, megengedem, több izben igen érdekesen és szépen felhozott szempontokat úgy is csaknem mindenki ismerte már, a felemlitett adatok pedig oly soványak és szórványosak voltak, hogy azokért épp oly kevéssé lett volna érdemes ezen összejövetelt rendezni, mint azon több irányban nagyon egyoldalú nyilatkozatokért, melyek az értekezlet meglepő mozzanatait alkották. Mindazonáltal az eredményt felszinesnek még sem mondhatni, mivel meg lévén engedve az irásbeli előterjesztés is, felszólalásaik mellett azzal feltünően nagy számmal éltek a meghivottak. E munkálatok örvendetes módon tanuskodnak arról, hogy az alapos gondolkozás és a lényeg felkarolása iránt való érzék tényleg terjed ez országban. E közlemények a beszédekben érintett szempontok által nyujtott keretnek mintegy tartalmat kölcsönöznek, és együttesen oly képet tárnak elénk a települési ügy egészéről s az annak terén követendő irányról, hogy vele a szakirodalomnak is érdemes komolyan foglalkozni.

* * *

A telepités kérdése nem új hazánkban. Hiszen az eredetileg is telepitések által lett európai szerkezetű állammá. Az Árpád- és vegyes házi királyok telepitették a legtöbb német s olasz iparos és kereskedő város lakosságát. A bányászatot itt már ekkor túlnyomólag szintén német telepesek virágoztatták fel. A török uralom után az alföld és a déli részek nem kis részben idegen települők révén népesültek be újból, a kik mellett azonban szerencsére magyarok is telepedtek le, úgy hogy az ország szive ismét a nemzettest közepén doboghatott, s megint igaznak bizonyult az a szellemes mondás, mely szerint csodálatos hatalma van e sikságnak magyarokat teremteni.

Sőt azon Mária Terézia és II. József korabeli német telepesek is, a kiknek az lett volna feladatuk, hogy elnémetesitsék hazánkat, ha nem is nyelvben, de érzelemben jó magyarokká lettek, a mellett pedig hozzájárultak ahhoz, hogy az ország földje érték, jövedelmezőség és közteherviselési képességben hatalmasan gyarapodjék. — A telepítés azóta sem szünt meg. Egyes uradalmak és a kincstár részint munkaerő biztositása, részint a dohánytermelés nagyobb mérvü felkarolhatása végett szánitalan telepnek adtak létet. — A telepítés, mint általában, itt is mindig sok áldozatba került. Midőn Békés vármegye a Harruckern család kezére jutott, a vallásuk szabad gyakorlatának biztositása által beédesgetett települők nemcsak ingyen földet kaptak ott, hanem gazdasági eszközöket és épületfákat is, sőt az új földesúr néhány évig a köztartozásokat is fizette helyettök. A régi temesi bánság helyén keletkezett törvényhatóságokba lekerült németek és a volt határőrvidék népessége hasonló kedvezményben részesültek. Még korábban a Csernovics Arzén ipeki patriarcha által vezetett szerbek oly kiváló előjogok élvezetébe jutottak, melyek anyagi értéke annak idején szintén igen jelentékeny volt. A korábbi telepes községek továbbá a jobbágyi terhek lerovása tekintetében legnagyobb részt előnyös viszonyok közt éltek és rendszerint nagy és termékeny határokat kaptak. Midőn e század közepén a jobbágyi tartozások megszüntek, mindezeknél fogva az ily telepesek gazdag kis-, sok helyen még jómódu középbirtokosokká is lettek. — Az ötvenes évek alatt történt telepítések már nem jártak ehhez fogható teljes sikerrel. Eredetileg csupán munkaerőt voltak hivatva szolgáltatni, minélfogva a telepesek a belsőségen kivül csak néhány hold bérelt földet nyertek, melyet azonban az 1873. évi XXII. törvénycikk értelmében bizonyos záros határidő alatt megválthattak. Az említett évben a törvényhozás ugyanis abból a felfogásból indult ki, hogy az ily contractualistákat lekötött helyzetökben megtartani nem állott az ország érdekében. Az önállósulás magától nem könnyen ment, azért az államhatalom lépett közbe, hogy a nem egy helyen meglehetősen bonyolult viszonyokat az egyéni földtulajdon szaporitására való törekvés mellett szabályozza. A hivatkozott törvény alapelve az, hogy a föld tulajdonosa által egyeseknek, vagy többeknek évi szolgálmányuk fejében határozatlan, vagy örök időkre, esetleg a család, vagy a férfiág kihaltáig átengedett majorsági birtokterületek, ha azokon a törvény hatályba léptéig községek keletkeztek, a telepítvényesek évi szolgálmányaik megváltása mellett tulajdonul megszerezhetik. Hasonló előnyben részesítette a törvény azon telepeseket is, a kik bizonyos megállapított időre szóló haszonvételi szerződéseket kötöttek a földesúrral, azonban az ily határidő 1848. évi január első napján lejárt, és pedig a nélkül, hogy a szerződés ismét határozott időre megujittatott volna. Az 1873. évi jelzett törvény mindkét esetben azt a jogot biztositotta a telepeseknek, hogy belső és külső telkeiket évi tartozásuk húszszorosával megválthatják, és az igy kiszamitott váltságösszeget 5%-os kamat mellett húsz év alatt törleszthetik. A határozott időre kötött telepitvényi szerződés a

földbirtokost csak arra kötelezte, hogy a belsőséget a valódi értéknek megfelelő árért a telepítvényes tulajdonába bocsátani tartozik; a külsőség megváltása a felek szabad egyezkedésétől tétetett függővé. Ha azután ez nem jött létre, s a földbirtokos négy holdat sem volt hajlandó a telepesnek átengedni, ez utóbbi kérhette, hogy valamely kincstári telepen kaphasson helyet. — A kincstári telepesekkel ez időtől fogva folyton rendkivül sok baj volt, mert csakhamar kitünt, hogy a bérlőkből telepesekké lett kisbirtokosokra oly törlesztési évi részletek és közterhek súlyosodtak, melyek alatt azok folyton roskadoztak, s egyáltalán nem tudtak megélni. Kérvény kérvény után került a kormány és törvényhozás elé, s az illető megyék főbb közigazgatási közegei, a gazdasági egyletek és az érdekelt országgyülési képviselők (köztük ismételve magam is) nem egyszer jelentékeny mozgalmakat inditottak meg a kincstári telepesek javára, melyek hatása alatt sok kamathátralékuk elengedtetett, vagy azok lefizetésére és általában a váltság összegének törlesztésére a korábbi rövidebb idő helyett 42—50 évi hosszabb időtartam állapittatott meg.

De a kincstári telepesek helyzete ez által sem javult lényegesen, a fizetési pontosság tekintetében pedig általánossá lőn a visszaesés, mert az egyénenként nem kellőleg ellenőrzött hátralékosokkal való enyhébb elbánás előnyeiben részesülni óhajtván, még a tehetősebbek is folytonos késedelemben voltak. Tartozásaik fizetése helyett felesleges pénzeiket gyakran valamely takarékpénztárban gyümölcsözőleg helyezték el. A csángók visszatelepitése egy nagy nemzeti felbuzdulásnak nem eléggé sikeres következménye volt. Hogy ez könnyebben legyen keresztülvihető, azért keletkezett az 1886. évi IV. t.-cz., melynek lényeges intézkedése abban állott, hogy a tömegesen visszatelepülők az 1879. évi L. t.-cz. intézkedéseitől eltéröleg együttes folyamodványuk alapján még az esetben is visszahonosittattak, ha a magyar állampolgárságot hosszas távollétök folytán már el is vesztették. — Van ezenkivül még nehány törvényünk, melyek részint a községi kötelék, részint az adóügy szabályozása közben emlékeznek meg a telepitvényesekről, de ezek épp oly incidentalis alkotások, mint a már emlitettek. Szerves törvényünk voltaképen csak egy van, az 1894. évi V. t.-cz., melynek küszöbön álló revisiójához anyagot szolgáltatni a szóban levő szaktanácskozmánynak volt rendeltetése. Az utóbb megnevezett törvény három fejezetből áll. Az általános rész nem tevén különbséget a telepités és parczellázás közt, mindjárt kezdetén úgy rendelkezik, hogy az állam, a magánosok, vagy communitások által ujonnan telepitendő községekben legalább 150 telepest kell elhelyezni, a hozzátelepités alatt pedig valamely már meglevő községnek legalább 10 olyan telepes családdal való megnagyobbitása értendő, a melyek mindegyikének legalább tiz hold területe lesz. Megállapitja továbbá, hogy a község és alkalmazottai, az utak, utczák és más közczélok részére mily területeket fog a telepitő ingyen átengedni. Kimondja a törvény, hogy ha a telepitő az állam, köteles a népoktatás olyan berendezé-

séről gondoskodni, mely a nemzeti iránynak megfelel. Tehát a telepítésnek politikai szempontja már évekkel ezelőtt is érvényesülni törekedett, a mostani enquêtenek ezirányú követelése tehát nem is új. — A szóban levő törvény a telepítési eljárás módozatait több tekintetben tüzetesen állapitja meg. Így azt rendeli, hogy minden telepesnek legalább 400 négyszögöl kiterjedésű belső telek adandó. A telepek különböző nagyságúak lehetnek, de a belsőséggel együtt legalább 10 és legfeljebb 80 hold területüek legyenek. Orvosok, állatorvosok, iparosok és munkások részére azonban 4—5 holdas telepek is alakithatók, de ezek térfogata együttvéve az összes területnek 5%-ánál nagyobb nem lehet. Az ettől való eltéréshez figyelemre méltó esetekben kormányi engedelem szükséges. Megemliti a törvény a közlegelő alakitását is, de annak felosztathatlanságáról nem intézkedik. A vételár megállapitása szabad egyezkedés tárgyát képezi. Annak hátraléka után 5%-nál nagyobb kamat nem számitható. Ugyanez a házak épitésére adandó kölcsön kamatjának maximuma is. A hozzátelepítésre vonatkozó rendelkezések ezekhez hasonlók. — Érdekes, a mit a törvény az összes telepítések megejtése esetén mellőzhetlennek kijelentett hatósági közreműködés tekintetében mond. A telepítő, vagy hozzátelepítő a telepítésre engedélyt tartozik kérni az illetékes közigazgatási bizottságtól, mely öt tagból álló küldöttség által véteti szemügyre, hogy a megszállandó terület, annak ára s összes viszonyai alkalmasak-e a kivánt czélra, és ennek jelentése alapján a kérelem meg-, vagy nem adása iránt elsőfokulag határoz. Az engedélyt azonban, akár adatott be az elsőfokú végzés ellen felebbezés, akár nem, végérvényesen a földmivelési minister adja meg. Ha a szerződés feltételei a telepesekre nagyon súlyosak volnának, a földmivelési minister az engedélyt meg is tagadhatja. Megadatván az engedély, midőn a telepités annak alapján megtörtént, a telepítőnek azt kellően felszerelt okmányban be kell jelenteni a hatóságnak, mely a küldöttséget helyszini szemle megejtésével bizza meg. Ennek újabb jelentésére támaszkodva azután, ha a telepitő csakugyan minden kötelességének eleget tőn és a helyzet a bejelentett adatoknak megfelel, a közigazgatási hatóság a munkálatokat hitelesiti s a belügyi és földmivelési ministerekhez felterjeszti. — A telepek végleges megalakulása után azonban a telepitvények feletti felügyelet, azok ügyeinek-bajainak hatósági, vagy társadalmi közegek utján leendő gondozása e törvényben nincsen szabályozva. A törvény harmadik részében foglalt zárhatározatok a telepeknek ugyanis csak községi rendezésére vonatkoznak, és ezenkivül még csak az mondatik ki bennök, hogy ott csupán mezőgazdasággal foglalkozó telepesekről lévén szó, ez a törvény nem alkalmazható ipari munkások telepítésére és azon esetekre, midőn elemi csapások folytán bekövetkező ujjáépitések czéljából lakóhelyek áttétele válik valahol szükségessé. Az állam telepítéseire vonatkozó külön határozatok a második részben foglaltatnak. Itt mondatik ki, hogy ezek czéljaira három millió forint áll a földmivelési miniszter rendelke-

zésére, mely összeg alapszerűen kezelendő. E tőkének mindig biztosítva kell lenni, s meghatározott időközökben az alapba ismét visszatérülni. A netaláni kedvezményeknek a telepesek számára, továbbá a telepítési költségeknek is a legfelebb 4%-os kamatokból kell kikerülni. Ha tehát például a telepítés czéljaira múlhatatlanul szükséges talajjavitás többe kerülne, a fenntebb jelzett módon nem fedezhető kiadásokat a telepesek által fizetendő vételárhoz kell számítani. Itt is előfordul az a rendelkezés, mely egy korábbi, a magyar állam pénzügyi zavarainak idején hozott törvényben foglaltatik, hogy t. i. a földmivelési miniszter a telepeseknek eladott területek vételárát, azonban a kincstár, illetve a szóban levő alap jótállása nélkül, leszámitolhassa. A házkölcsönökre vonatkozó intézkedések mellőzésével csupán a telepek megkötéséről szóló rendelkezéseket említem még fel, mivel azok a tárgyalások folyamán fontosságuknak megfelelő nagyobb figyelemben részesültek. A telep tulajdonjoga a vételár első részletének lefizetése után, a százalék és házkölcsön telekkönyvi biztositása mellett, a telepesre bekebelezendő. Azonban az első telepes nevére történt bekeblezés után 15 évig másnak, mint törvényes leszármazójának, vagy házastársának, át nem engedhető, mert különben a kincstárt elővételi jog illeti. De ennek érvényesítése végett a kincstár 60 nap alatt nyilatkozni tartozik. Megjegyzendő azonban, hogy az elővételi jog a kincstárt a birói árverés esetében is megilleti. Ha a telepes tartozásaival két évig hátralékban marad, telepéből birói úton kimozdítható. Végül a kincstár és telepes közt kötendő alapszerződések és az első telekkönyvi átruházások bélyeg- és illetékmentesek. — Ezek a telepítési törvénynek gazdasági szempontból fontosabb alkatelemei.

Az eredmény, melyet a lefolyt öt év alatt fel lehet mutatni, vajmi csekély. Általában az újabb alkotmányos kormányzat ideje alatt a telepítések korántsem sikerültek oly mértékben, mint a korábbiak, ámbár még e század első felében keletkezett, különösen kincstári telepítvények közül is több egész napjainkig sok bajt és gondot okoz, és szemléletökön a közügyek fellendülésére áhitozók egészben véve nem igen épülhetnek. — A XIX. században keletkezett kincstári és magántelepítvényekről sok tanulságos adatot tartalmazó két hivatalos jelentés és egy táblázatos kimutatás jutott a meghivottak kezébe. De a magántelepítésekre vonatkozó adatok, úgy látszik, igen hiányosak, mert szavahihető emberek nyilatkozata szerint sokról közülök abban nem tétetik említés. Például a torontáli községek több mint egyharmada (200-ból 71) telepítvényi jellegü. Ezek legnagyobb részének időhöz kötött szerződése volt. Az 1873. évi XXII. törvényczikk végrehajtása alkalmával a földbirtokosok a belsőségek megváltásán túl nem engedtek át a telepeseknek semmi külsőséget, hanem még akkoráig bérelt földeiket is vagy egyszerüen elvették tőlük, vagy azok haszonbérét annyira felemelték, hogy a telepesek küzdve is alig tudtak mellette egyideig megélni. Azok nagy része később tökéletesen elpusztult, s a 71 községből ma 10—15-nél nincs

több tűrhető állapotában. Mások csak napról-napra keservesen tengődnek. Sok község el is tünt a föld színéről; házaik romba dőltek, lakosaik elszéledtek, és a volt beltelkek vagy üresen, parlagon maradtak, vagy az illető uradalom tulajdonába estek vissza, mert a telepesek még azokat sem voltak képesek megváltani. Mindazáltal több, mint 40 község csodálatosképpen még ma is tényleg fennáll. Ezekben a belsőség mellett vagy semmi, vagy igen csekély külső terület található. A lakosok itt szűk, rendkivül drága és rövid időre kötött szerződés alapján berendezett bérleteken feles gazdasággal tengetik életöket s koronként ide-oda vándorolnak a megyében. Az új telepítéseknél később ezek közül is többen számbavétettek, de vagyontalanok lévén, rendszerint a most keletkezett telepeken is tönkrejutnak. Megjegyzendő, hogy a tönkrement és még tengődő községek legnagyobb része magyar, akik sulyos megpróbáltatásaik daczára az idegen tömegek között is hiven ragaszkodnak magyarságukhoz. Ezeken valóban segiteni kellene valahogy. — A most festett sötét képet némileg felderitik azok a tények, melyek más alföldi telepítvények állapotaira vonatkoznak. Csanád- és Aradmegyében pl. az én tudomásom szerint is vannak kincstári- és magántelepek, melyekért igazán kár lenne, ha nem alakultak volna. Amott elég legyen Apáczát, Kevermest, Marczibányi-Dombegyházát, Kovácsházát, itt pedig a két Pereget, a Kamarásokat és Simonyifalvát emlitenem. — Általában mondhatni, hogy a telepesügyről a szakértekezletnek még a nyert felvilágositások után sem volt alapos tudomása, és teljesen igaz, hogy a behatóbb és oknyomozó felvételek szüksége e tekintetben most is nagy mértékben fennforog. Különben el kell ismerni, hogy a hivatalos jelentéseket az őszinteségre való törekvés jellemzi; de az általok leplezetlenül feltárt helyzet nagyon sok kivánni valót enged. Pedig, mint már emlitve volt, a kincstár nem egyszer könnyinyitett az állami telepitvények sorsán. De éppen e hivatalos adatok teszik érthetővé azt, hogy még az átlagosnál szorgalmasabb, takarékosabb és gondosabb telepesek is alig tarthatják fenn magukat. Kevés kivétellel már az egy kataszteri holdra eső váltságösszegek, pedig a törlesztés határideje lehetőleg hosszú s a vételárak sok helyen ismételve leszállittattak, magukban véve is nagy évi terhet képviselnek. A zselléreknél rendszerint meghaladják az évi 30 koronát, de a régi, rendes telepeseknél is felrugnak tisztán a váltságösszegek 20—25 koronára, mig a kamat 2%-ban, a törlesztés időtartama pedig 100 félévben állapittatott meg. Ehhez járulnak azonban a holdanként kimutatott közterhek, melyek ahhoz képest, hogy minő nagy a község, milyen a közigazgatás, vagy az árvizveszély, 10 és 25 korona közt változnak. Ezekkel együtt akárhány községben 40—50 korona évi tartozás sulyosodik egy kataszteri holdra. Méltán kérdezhették a szakértekezleten ez adatokkal kezökben, és pedig a legnyomatékosabb módon: hogyan tudjanak tehát az ily teher alatt görnyedő és rendszerint mellék kereset nélkül élő telepesek megélni? Csanád vármegye jelen volt lelkes főjegyzője, a helyszinén

gyüjtött adatokkal mutatta ki, hogy a telepesek mily kétségbeesett küzdelmet folytatnak egyre felduzzadó tartozásaikkal. Midőn csaknem emberfeletti erőfeszitéssel és lemondással nagy keservesen törlesztettek valamit, s azt hiszik, hogy most már csakhamar lépést tarthatnak majd kötelezettségeik gyors menetével, tudtokra adják, hogy a mit leróttak, az csak a hátralék egy része volt, tehát a sisiphusi munkát újból kezdhetik, és pedig a boldogulás minden reménye nélkül. Ez a malomtaposáshoz hasonló egy helyben való előretörtetés, de előbbre nem juthatás magyarázza meg, hogy a telepes községek váltságtartozásainak főösszegei évtizedek óta számba vehetőleg alig csökkentek, holott az első törlesztési terv szerint jórészöknek már meg is kellett volna szünniök.

Korábban a telepitvények a pénzügyminiszterium ügyköréhez tartoztak, újabban a földmivelési tárcza rendelkezése alá kerültek. Ez óvatosabban jár el, a földárakat lehetőleg alacsonyan számitja, egyes telepeknél, mint említém, 2%-os kamatozást is alkalmaz; de eddig, az új telepitvényi törvény életbelépte óta, csak két önálló községet telepitett, mert a jelentésekben felhozott másik hat esetben csupán hozzátelepités fordult elő. A nyolczvanas és kilenczvenes évek telepitései leginkább a volt temesi bánság helyén elterülő megyékben eszközöltettek. Ezek némelyike reményt nyujt arra, hogy az igy keletkezett községek megfelelő ápolás mellett gyökeret fognak verni. A bácsmegyei ilynemű telepitvények tetemesebb törlesztéssel dicsekedhetnek, de bizony a többiek tartozásai általában alig mutatnak fel nagy különbözetet az eredetiekkel szemben. A régebbi váltságár 38,688.257 koronát, a váltságár tartozás 1898. végén pedig 32,932.190 koronát tett.

Határozottan kevés szerencsénk volt a csángókkal, a minek oka részint bennök, részint a telepitési eljárásban keresendő. A bukovinai székely népnek nem java része engedett a hazahivásnak. Vagyontalan, kalandor természetű, kevés testi erejű, fegyelmetlen és lanyha munkás volt az áttelepülők nagyobb része. Midőn haza hozták, eleinte igazán tejben-vajban fürösztötte őket az a jómódú magyarság, melynek vidékein a százával visszajöttek útja új otthonuk felé áthaladt. Azután pedig oly nehéz, csaknem lehetetlen viszonyok közé jutottak, a hol másféle — náluk sokkal különb — lakosság talán megállta volna a sarat, de a hova ez a selejtes nép nem volt való. Arra a területre telepitették őket Pancsova és Baziás közt, a honnan a Duna árjai még csak nem régiben is minden culturát elsepertek. Igaz, hogy e mocsaras tájak lakhatóvá tételére védtöltéseket emeltek, de a belvizek azok használatát igy is csaknem folyton lehetetlenné tették. Azon mély fekvésű vidékekre vittek 1883-ban 2500 csángót, a hol az árvíz 1876-ban Gyurgyevót elmosta. Itt lett Hertelendyfalva és Sándoregyháza az egyenetlen küzdelem szánalmas szinterévé. Ha oly nép jön ide, mint a hollandi, az bizonyára megél itt is, de miként lehetett képzelni, hogy az enquêten a legjobbakaratuak

által is inferiorisnak jellemzett csángók itten gyökeret verjenek, és a magyarságnak a határszélen erősségeivé váljanak, az ma már mindenki előtt merőben megfoghatatlan? Ezen alig lézengő népnek azután nehéz töltésmunkával kellett mindennapi kenyerét megkeresnie. Lakásaik is egészségtelenek voltak, élelmezésük pedig igen rossz. Az elégedetlenséget a leküldött kormányközegek tapintatlansága oly fokra emelte, hogy azt csak áttelepítés által lehetett lelohasztani. Így keletkezett Székelykeve községe. Az 1887-ben létesített ezen újabb telepítvény földjeit tiz év mulva ismét vizáradás borította el. Viz alá került Sándoregyháza is, úgy hogy ez utóbbi község lakosainak nagy része a pancsovaiak könyörületére szorult. A csanádi püspök irásbeli közleménye szerint a mai Székelykeve község elég magasan fekszik, de földjei, melyek biztosított volta pedig a megélhetés feltételét nyujtja, az áradás veszélyének még mindig ki vannak téve. Sándoregyháza ellenben maga is szerencsétlen helyen, egy katlanban épült, mely gáttal van ugyan körülvéve, de oly mély, hogy bizonyos távolságból a község templomának csak tornya látszik ki belőle, és félő, hogy az egészet előbb-utóbb a Duna féktelenné váló hullámai mindenestől el fogják nyelni. Ime az intő példa, miként nem kell telepíteni, s hogy a legjobb eszmét és a leglelkesebb közhangulatot is megfelelő eljárás nélkül áldás helyett átokká lehet változtatni. Ily példák igazolják a beható telepítési technikai szaktanácskozás szükségét. — De hát szerencsére a kincstárnak újabb telepítvényei nem mind ilyenek. Beavatottak állítása szerint és a hivatalos adatok némi helyi és tárgyismerettel való megszűrése után mondhatni, hogy a telepeknek körülbelül egyharmada jó, egyharmada — legalább gazdasági szempontból — közepes, és csak egyharmada oly rossz, hogy a legtöbb irányban nem állja ki a birálatot. Nemzetiségi tekintetben azonban a régibb telepek csak ott használtak, a hol a magyar települők meg tudtak erősödni. Az alföld magyarrá tételében ezeknek is részük volt. De a torontáli telepeken például 5—6 nemzetiség él egymás mellett, a nélkül, hogy a magyarok képesek lennének a saját nemzetiségöket terjeszteni; a csanádmegyei tót telepítvények körében pedig a nemzetiségi kérdés elemeivel is találkozhatni. Tehát az idegen ajkuaknak tömeges telepítése mellett azok felszivódására valami nagy biztossággal számítani nem lehet. A hivalos adatok szerint az 1873. évi telepestörvény hozatala előtt 43, az 1874—1893. évek között 21, azóta pedig napjainkig 8 kincstári telepítvény keletkezett, vagy régibb község bővült ki. Összesen tehát jelenleg 71 kincstári telepes község áll fenn, melyek területe 151.685$^{959}/_{1600}$ holdra rúg, melyen 4.229 zsellér, 2.782 egy-öt holdas, 3.677 öt-tiz holdas, 2.752 tiztizenöt holdas, 1.472 tizenöt-húsz holdas és 1.205 húsz holdnál nagyobb területet művelő, tehát együttvéve 16.117 telepes él, vagy kinlódik. Az említett telepek lélekszáma 91.555. Köztük 66.148 magyar, 12.502 német, 6.673 tót, 3.045 külön ki nem mutatott vegyes nemzetiségű, 2.536 bolgár, 500 cseh és 131 oláh van. És

ezen tizenhatezret meghaladó telep létesítése, ha a kamatfizetéseket vesszük, 40 millió koronánál jóval többe került az országnak. Tehát olcsóbban telepítettünk, mint a németek Posenban, a hol 8.000 telep több mint 100 millió márkába került. A kérdés csak az, hogy a kétrendbeli telepek minősége között milyen a különbség. Ez adatokat főleg azért hozom fel, hogy a telepítés anyagi feltételeinek súlyos voltára a szakértekezleten folyt vita bemutatása előtt egy kis világot vessek.

* * *

A telepítési szakértekezlethez intézett első kérdés, mely az egész tanácskozás felett uralkodott, az volt, hogy szükséges-e a telepítési tevékenységet szélesebb keretben folytatni? Az állami, vagy a magántelepítésre kell-e nagyobb súlyt fektetni, és a telepítés mellett kívánatos-e az örökbérleti, vagy a féles rendszer alkalmazása és támogatása? E kérdésekre az enquête-en a legkülönbözőbb irányú és szellemű válaszok voltak hallhatók. Kisebb mértékben ugyan, mint más vélemények, az a nézet is igen határozott kifejezést nyert, hogy nemcsak nagyobb keretben, mint eddig, hanem általában nem kell telepítenünk ezentúl. Azok között, a kik elutasítólag feleltek ez első kérdésre, megint csak nemleges egyetértés uralkodott, positiv javaslataik nagyon eltértek egymástól. Abban egyetértettek, hogy a telepítések korszaka Magyarországon lejárt, mivel jó és olcsó föld e czélra már nem kapható, a drága föld mellett történő telepítés pedig vagy rendkivüli áldozatába kerül az államnak (mert hiszen más drágán úgy sem telepítene), vagy ha egyes lakosoknak ajándékot nem akarunk adni, akkor azok a mai gazdasági és közteherviselési viszonyok között el fognak pusztulni. Áldozatot az igy vélekedők nem akarnak hozni, mivel ezt az állam pénzereje nem birná meg, arra nincs szükség, tehát a telepítés folytatása nem lenne helyesen indokolható. De érdekes, hogy az ajándékot éppen azok ellenezték, a kik például a vámokat elvileg is igazoltaknak tartják. Pedig a vámok kétségkivül egyoldalú előnyöket biztosítanak azok javára, a kiknek termelését megvédelmezni vannak hivatva, s ez előnyöket legtöbbször egészben, vagy részben a fogyasztóknak kell megfizetni. A mennyiben a vám a belföldi termelés egyes ágainak megerősödését előmozdíthatja, és a hazai munkaerő nevelését s önállósítását elősegíti, elismerem, elvileg is védhető intézmény. De éppen igy igazolni lehet a telepítés czéljaira hozott arányos áldozatot is, ha valóban nélkülözhetetlen annak sikeresítéséhez, s maga a telepítés akármily szempontból tekintve szükséges, vagy csak nagyon hasznos is az országra nézve. Egyébiránt a települőnek még tetemesb kedvezmények élvezete mellett is annyi küzdelme lesz, hogy az ily ajándékot vele szemben éppenséggel nem lehet egyoldalúnak nevezni. Az a sok kellemetlenség, gond és törődés, mely nélkül az új telepek meggyökeredzése nem képzelhető, megérdemli, hogy ha közérdeket is elégítenek ki, méltánylásban részesüljenek. Természetes, hogy a tele-

pesek esetleges visszaélései lehetőleg meggátolandók, de ha ez csakugyan megtörténik, akkor attól, hogy a nekik adott szükséges kedvezmények demoralisálnának, tartani egyátalán nem kell.

Három csoportra lehet azokat osztani, a kik a szoros értelemben vett telepítés folytatását ellenzik. A telepítés alatt a vita folyamán kifejezett vélemények szerint ugyanis önálló községek létesítését értették, szemben a régi községek megerősítésére való úgynevezett hozzátelepítéssel és a parczellázással, a mely névvel a termő területeknek egyszerű felosztását — községek alapítása, vagy gyarapítása nélkül — jelölték meg. Némelyek csak ez utóbbit pártolták; de közülök is egyesek a parczellázást egészen szabadon eszközölhetőnek kívánták meghagyatni; mások azok állami szabályozását keresztülvitelök megkönnyítése végett kívánatosnak jelentették ki. Ugyanerre vonatkozólag mások csupán bélyeg- és illetékmentességet akartak a kisbirtokoknak parczellázás utján való gyarapítása érdekében nyujtani, s legfeljebb még a mérnöki közreműködés biztosítása által vélték elősegítendőnek. Egy hang a telepítés helyett egyszerüen a latifundiumokon a tanyarendszernek nagyobbmérvű meghonosítását szorgalmazta. Szerinte a községek közigazgatási és culturalis kiadásai oly tetemesek, hogy ezek a községekbe települő új gazdákat a váltságár törlesztési részletei és kamatai mellett egyszerűen agyonnyomják. Ha ellenben a települők csak tanyát épitenek, a hol egész éven át laknak is, akkor nemcsak e tehertől menekülnének, hanem gazdaságukra is több gondot fordíthatnának, nem pazarolnának annyi időt a hordozással és járkálással, sőt állítólag jobban is magyarosítanának, és tanyai iskolák felállítása által közművelődési szükségeikről olcsón és jól gondoskodhatnának. Állítólag termékeiket is jobban tudnák igy értékesíteni. Az igazság némi eleme mellett e felfogásban annyi a túlzás és a hiú remény, mely egyes bizonyitékul felhozott példák merész általánosításán alapszik, hogy élénkebb visszhangot nem is volt képes kelteni.

Sokkal nagyobb figyelemben és bizonyos mérvű támogatásban részesült az a gondolat, melynek saját tapasztalataira hivatkozva az aradi királyi kincstári jószágigazgató adott kifejezést, és a mely szerint az államnak oly telepítése, hogy a telepesek a nekik művelésre átengedett földek tulajdonjogát is kénytelenek legyenek tervszerű törlesztés mellett megszerezni, a sikerre kilátást nem nyujt. A földárak olcsón számítva és hitelezve is, mint az eddigi tanulságok mutatják, a közterhek feltornyosulása miatt ezentúl is nagyon nyomasztóknak bizonyulnának. A bérlő sokkal kedvezőbb körülmények között van, mert tőkéje semmi részben sem levén a birtokban megrögzítve, azzal magát a gazdálkodást folytathatja. Állami adója aránytalanul kisebb, ezután tehát a többi járulékok sem lehetnek tetemesek. Gazdasági eljárásának hatályos ellenőrzése mellett valószinűleg gyarapodnék. E terv szerint huszéves bérletök meghosszabbítására az ily települőknek csak az esetben nyilnék kilátásuk, ha az első bérleti időszak letelte előtt községükben néhány holdnyi, de nem kincstári

földet örökáron meg tudtak venni. Ily kényszer nyomása alatt, e vélemény szerint, oly igyekezetet fejtenének ki, mely mellett a kincstár által a nemzetiségi területeken, de különösen Szatmártól le Krassóig hosszu vonalban vásárolt földekre telepített kiváló, jól megválasztott magyar bérlők, nem ezen területek, hanem a környéken eladó oláh földek megvásárlása által lehetővé tennék a magyarság következetes előnyomulását Erdély felé, a hol meg a székelység ilyforma terjeszkedését a Királyhágó felé kellene okosan szervezni.

Mint első pillanatra látszik, a szóban levő terv a telepítés keretét szélesbítené, és pedig első sorban a magyar nemzetiség érdekében. Lélektani mozzanatokat keres szerintem igen mélyen, nagyon feltételes természetü támpontokkal. A nagyszabás és tervszerűség előnyét nem lehet tőle megtagadni, de két hibában szenved. Rendkivüli tőkebefektetést kiván az állam részéről, melynek az ellenőrzés gyakorolhatása végett is jelentékeny évi rendes kiadásokra kellene elkészülni. E mellett pedig igen problematikus eredményeket helyez a főfeladatnak, a magyarság terjesztésének, szempontjából kilátásba. Mert hogyan lehet a magyar kisbérlő-osztályt egyenértékü hadviselő félnek tekinteni a régi oláh kisbirtokosokkal szemben, akik már helyt állanak, és nemzetiségi bankjaik által valószinüleg a mostaninál is fokozottabb támogatásban részesülnének. — Nagyon érdekes közléseket hallottunk e tárgyban György Endrétől, aki az országos hitelszövetkezeti központ megbizásából lenn járt Erdélyben. Ott szerinte 18 vármegyében 43 román nemzetiségi bank és 67 szövetkezet részint üzletek kötése, részint oláh nemzetiségi érdek miatt a magyar kis- és közép-birtokosok kizárólagos hitelezőjévé törekszik válni. Ha ezt az előzetes czélt elérték, tetszésük szerint fojtják meg a magyar birtokosokat, és ültetnek helyükbe román, nemcsak kis-, hanem — a parczellák egyesítése után — közép-birtokosokat is. Ezeket azután folyton dajkálják, ápolják és támogatják, mig csakugyan meg nem erősödnek. Igy lép lassankint az oláh középosztály a magyar helyébe a nemzetiségi vidékeken, és lesz vezérévé az ott úgyis túlnyomó oláh tömegeknek. Azt a tényt is megállapította, hogy az Egyesült-Államokban pánszláv meggyőződés mellett pénzt is szerzett visszavándorolt tót munkások egyenkint vásárolják meg a felvidéki közép-birtokosok curiáinak földjeit. — Ilyen hatalmas áramlatokkal és sok tekintetben félelmes strategiával szemben a bérletek útján való előrehatolás reményét legalább úgy, amint elő volt terjesztve, illusiónál egyébnek alig lehet tekinteni.

És itt eljutottam a ponthoz, mely körül legélénkebb volt az eszmecsere, t. i. ahhoz a kérdéshez, hogy minő czél elérése végett kell tehát, ha egyáltalán már szükséges, telepíteni? Továbbá ki, mily mértékben és minő eszközökkel telepítsen? — Volt egy hang, mely kereken kimondotta, hogy telepíteni csak közgazdasági és társadalompolitikai szempontból kell, mivel a nemzetpolitikai feladatok javára történő telepítés másutt is, névszerint Posenban, nagyon drágának bizonyult, és mégis kevés sikerrel járt. Szerinte a nemzetiségi politika

szempontja csak közvetve és a kivitelnél jöhet tekintetbe. E felfogás, bár kevésbbé határozottan, több más felszólalásban is nyilvánult. E példára többen hivatkoztak, de csak Rákosi Jenő mutatott rá arra a nagy különbségre, mely a magyar nemzetiségnek nálunk és a németeknek a volt lengyel területeken való terjeszkedése között fennforog. Nálunk a magyarság, mint a felhozott román és tót példákból is kiderül, nem támad, csupán védekezik oly területen, melynek nagy része volt már magyar is. Azután a magyarság fennhatósága itt az államra, sőt bizonyos mértékben a monarchiára nézve is létkérdés, s a minden áron biztositandó consolidatiónak egyetlen reménybogonya. Ellenben a német terjeszkedés hódított területen akar érvényesülni, a hol vele szemben egy nagy multú culturnemzet nem hajlandó jövőjéről lemondani. Ott tehát oly ellenállásra talál, amely jogosult, mert nincs elfogadható ok, amiért a németesítés történik. Hiszen Poroszország anélkül is elég erős és egységes állami alakulat.

A telepítési ügy intézésének szempontjai közt másokat is hoztak fel, névszerint közgazdaságit és socialpolitikait, melyeknek többen a nemzetiségi politikaival egyenlő fontosságot tulajdonítottak, mig ismét mások, és be kell ismerni, hogy ezek voltak többségben, ennek csekely és csakis eszközszerű jelentőségét ismerték el. Ez utóbbiak szerint a közgazdasági érdekek maguktól is egyensúlyba helyezkednek. Ha valahol olcsón kapható latifundiumok vannak, azok, mint a tapasztalat mutatja, csakhamar parcelláztatnak. Kisbirtokossá válni akaró vevő is mindig akad, s a föld a legtöbb esetben megtalálja a maga — gazdasági szempontból legalkalmasabb — kezelőjét. A ki valamely földön meg tud élni és azt képes megtartani, az jogosult annak birtoklására, s ha a gyengébb elemek helyére erősebbek lépnek, az közgazdaságilag csak örvendetes fordulatnak tekinthető. — A socialpolitikai érdek sem kívánja ezek szerint a telepítésnek nagyobbmérvű állami felkarolását, mert hiszen az a nagy társadalmi politika terén aránylag csak kisebbszerű segédeszköz. Nem lehet minden szegény embert gazdaggá s minden napszámost földbirtokossá tenni. Nem is igaz, hogy a földek kiosztása által a földéhség csillapitható volna; de miként elmésen megjegyeztetett, a földmivelő népesség alsó osztályaiban az nem is nagyobb, mint az előkelő középbirtokosoknál, a kik például Mezőhegyesen átutazva, ezt a remek uradalmat különféleképp felosztogatják maguk között, sőt olyan is akad, a ki a többivel nem akar osztályos lenni, hanem az egészet magának kivánná megtartani. A socialpolitika képes volt a legutóbbi néhány év, tehát aránylag rövid idő alatt széleskörü mozgalmakat más eszközökkel, különösen munkástörvényekkel nálunk szintén, ha nem is teljesen megszüntetni, de legalább elviselhető mértékre visszaszoritani. — Nincs tehát más ok, mely a telepítés kereteinek tágitását igazolhatná, mint a nemzetiség-politikai. De bizonyos, hogy az ennek szempontjából intézendő telepítéseknek, hogy czélszerüek legyenek, a közgazdasági és socialpolitikai követelmények szem előtt tartásával kell történniök. A telepítési technika részletei

tehát nagyon fontosak. Az eddigi tapasztalatokat minden irányban meg kell szivlelni; de a telepítés által szükségeseknek bizonyult áldozatoktól, melyek a védelem költségeinek természetével vannak felruházva, nem szabad visszariadni. Valami nagyon nem kell félni a hazai nem magyar nemzetiségek neheztelésétől sem, mert azok után, a miket ők tesznek és irnak, a magyarságnak most már bármit szabad mondani, hiszen e részben rajtuk úgy sem tehetünk túl. Voltak ugyan többen, a kik e részben is az óvatos tapintatot ajánlották. Sőt számos példát hoztak fel, hogy nem-magyaroknak, de a kik állítólag hazafias érzelműek, a telepítéseknél való mellőzése nagyon rossz vért szült. Olyan hangot is lehetett hallani, hogy különösen németek a magyarsággal vegyest, de úgy telepíttessenek, hogy ne külön csoportot, még ne is külön utczát alkossanak, hanem házhelyeik a velük egy vallású magyarokéi közt osztassanak ki. E vélemény szószólói azt várnák, hogy a németeknek a magyarok gazdálkodására kedvező befolyásuk lesz. Talán nem nyilvánosan, de szintén felemlittetett, hogy az idegen nemzetiségűeknek magyarok közé való telepítése kivánatos, mert ezek ott nem veszélyesek, esetleg pedig el is magyarosodnak, és kedvező hatású fajvegyülést indíthatnak meg, a mi az ország lakosainak a keresztezés által való javitása tekintetében óhajtandó.

Általában elismertetett az, hogy nincs hazánkban faj, mely nemzetiségéből oly könnyen vetkőznék ki, mint a magyar. De az is bizonyos, hogy egyik fajnak sincs oly szaporodási képessége, mint éppen ennek. E két ténynek tekintetbe vétele mellett tehát, melyhez még az a harmadik is járul, hogy a magyarosodás a városokon kivül aránylag igen csekély mérvű, az idegenekre kevesebb súlyt fektetvén, mint eddig, ezentúl oda kell törekedni, hogy a több helyen feles számmal szaporodó magyarok telepítése által az ország közepét elfoglaló magyarság nyelvhatárvonalai kifelé terjesztessenek. A magyar nemzetiségi kisebb nyelvszigetek alkotása kerültessék, mert ennek veszélyei a jelzett ok miatt igen nagyok. Ellenben a székelységet Erdélyben és a más meglevő kisebb magyar nyelvszigeteket másutt hozzátelepítés által erősíteni és számban is gyarapítani múlhatatlanul szükséges. Félreismerhetlen volt ugyanis a culturalis tényezők nemzetiség-politikai hatására vonatkozó felfogás tekintetében a változás. Azelőtt jó sokáig elsőrendű politikusaink és iróink a magyarok gyorsabb és belterjesebb művelődése folytán a magyarság közvetlen gyarapodását is remélték. A tapasztalás azonban kimutatta, hogy a fajok harczában a számoknak is nagy fontosságuk van, s hogy csak a valódi, t. i. az anyagi, physikai, szellemi és erkölcsi együttes műveltségében, de egyúttal tömegében is gyarapodó nemzet tekinthet nyugodtan a jövőbe. Ehhez pedig tér és támogatás, tehát föld és pénz szükséges. De ezeken kivül kell még a beható ellenőrzés, gondozás, ápolás, támogatás és vezetés, a minek szüksége igen határozottan hangsúlyoztatott.

A mélyrehatóbb eszméknek tehát egész hosszú sora hozandó

tisztába, hogy meg lehessen mondani, vajjon a telepités keretének tágitása általában lehetséges-e, és ha igen, az mily módon történjék? Mert a telepités akadályaiként emlittetett fel a szakértekezleten, hogy az államnak, ha valamelyes telepitésre alkalmas birtokai vannak is még, azok nem éppen ott fekszenek, a hol a már kifejtett nemzeti érdek szempontjából telepiteni kellene. Sok helyen a kisbirtokosok terjeszkedésének a kötött birtok áll útjában. Szó volt tehát igen különféle alakban a hitbizományokról, de a nélkül, hogy azok kérdése behatóbb vita tárgyává lett volna. Érintették az egyházi és alapitványi birtokoknak telepitésre való felhasználtatását is; de egy incidens folytán azok tulajdonjogának érinthetése több oldalról a leghatározottabb visszautasitásban részesült.

Szó volt arról, hogy ki telepitsen s hogy miután a magántelepitésektől általában keveset várhatni, az állami telepitéseknél a kormány és a társadalmi erők hogyan működjenek közre? Mind e kérdésekről, részint azokkal kapcsolatban, részint külön, önállóan is sok jóakaratú, de nem mindig szerencsés és nem a tényleges állapotokból vett előzményeken alapuló nyilatkozatot lehetett hallani. Egyes oly javaslatok is merültek fel, melyek megvalósitása mellett állitólag a középbirtokos osztály megritkult sorainak pótlása biztosan remélhető volna.

Mindezen eszmék több szinváltozatban merültek fel, melyek részletesebb méltatása túlterjedne a jelen tanulmány szűk keretén. Általában jelezhetem, hogy az állam által való telepitésnek az eddiginél nagyobb mérvben való folytatása kivánatosnak tartatott. Vezérlő eszmeként e tekintetben, mint már emlitém, határozottan a nemzetiségi domborodott ki. A felszólalók többsége erre nézve abban nem lát akadályt, hogy az államnak már kevés alkalmas fekvésű területe van. E részben érdekes volt az a felfogás, hogy 1—2 millió évenként az ily keretű telepités czéljaira elegendő lesz, de ha több kellene is, hiszen az állam az utolsó évtized alatt 60 millió forintot meghaladó értékű birtokot adott el, és »ennek a pénznek meg kell lenni«, annak kamatjaiból tehát a szükséges többlet is kikerülhet. És a többség oly fontosnak tartotta a tervbe vett telepitési actiót, hogy arra szerinte okvetlenül kell fedezetnek lenni. A többségre a poseni példa sem tett nagy hatást, mivel — mint mondták — nekünk okosabban kell a dolgot csinálni; a társadalom közreműködését is biztositanunk kell e czélre, azért nem szabad a hitbizományosok féltékenységét felidézni. Némelyek a meglevő hitbizományokat érinthetlennek jelentették ki, sőt azok kérdését e vitában egyszerűen mellőzendőnek tartották; mások azok számát numerus claususnak tekintették, mely jövőre nem lenne szaporitandó. Voltak, a kik azt remélték, hogy a hitbizományos és a városi nagyok beleegyezésével egyes, a nép terjeszkedésének útjában levő hitbizományokat meg lehetne szüntetni, vagy azok legalább a kormány közreműködésével a felvidékre, a hol nagy erdőbirtokok vannak, volnának áthelyezhetők. Ott azután az idegenek birtokvásárlásait velök

megszorítani, vagy legalább ellensúlyozni lehetne, tehát több irányban nemzeti missiót teljesíthetnének. Radicalisabb nézetnyilvánítás egyes eddig kevés figyelemben részesült irásbeliek kivételével nem fordult elő, sőt az elnöklő földmívelési miniszter úr a tulajdon és szerzett jogok szentségét ismételten szükségesnek tartotta hangsúlyozni.

A társadalomnak az állami telepitéseknél biztositandó közreműködése közvélemény volt az értekezleten; ellene csak egyes hangok merültek fel. De e közreműködés módja tekintetében az elágazás megint igen gazdagnak mondható. Volt oly vélemény, mely az egész telepitést a gazdasági egyletek országos szövetségére kivánta bizatni, természetesen az állam költségén és a kormány által kinevezett biztos ellenőrzése mellett. Mások csak telepitési nagytanácsot kivántak alakittatni, de megint különféle hatáskörrel. Az egyik árnyalat azt óhajtotta, hogy a kormány ennek véleményéhez, illetve beleegyezéséhez kötve legyen, mig egy másik azzal is beérné, ha e nagytanács egyszerüen minden fontos intézkedés előtt meghallgattatik. Az itt szóba jövő harmadik árnyalat nem elégszik meg a nagytanács meghallgatásával, mert azt csak egy oly szervezet csúcsának tekinti, melynek alapját a vidéki telepitési bizottságok tennék. A telepités sikerei ugyanis e felfogás szerint nem kis részben azért oly gyengék, mert a telepitvények alakitásánál és fejlesztésénél nem jártak el kellő gondossággal. Rosszul választották meg a területet és a népességet. Azután is chablonszerüen járták el vele. Továbbá sem a községet, sem egyenként annak lakosait nem vették. Papi föld, iskolai dotatio van ugyan, de legújabb ideig a településnek sem gazdálkodásával és hitelügyeivel, sem erkölcsi magatartásával nem törődtek. Ezeket a vidék középosztályából kikerülő gondnokokra kellene bízni, a kiket részökre a telepitő kormány a gazdasági egyletek ajánlatára nevez ki. Ezek nobile officiumot teljesitve úgyszólván patronisálnák és kalauzolnák, de egyuttal a részletekbe menőleg ellenőriznék is az új kisgazdákat.

A hol helyben nincs ilyen gondozó elem, oda a szomszéd vidéken lakó áldozatkész egyének közül kellene számukra ilyen gondnokokat szerezni. Ugyanazon telepen vagy telepeken együtt működők alkotnák a vidéki, ezek választottai pedig a központban kinevezettekkel együtt az országos telepitési tanácsot. Ennek felhasználásával kellene egy oly szervezetet teremteni, mely az országot telepitési szempontból folyton tanulmányozná (mások mozgó enquêtet javasoltak e végből), és bizonyos, a kormányváltozások által folytonosságában nem érintett telepitési gyakorlatot fejlesztenének ki. Igy a telepitési ügy intézése mindig a helyzet teljes ismerete mellett, továbbá nem a rövid lejáratú sikerek szempontjából történnék, s a szükségnek megfelelő ütemben szakadatlanul helyes elvek és életfeltételek megadása mellett lüktetne. Némelyek nem tartották remélhetőnek, hogy az ily elemek kellő számban megnyerhetők legyenek. Azért részint a telepitésnél szükséges értelmi vezetés biztositása végett, részint önálló actióképp a középbirtokosság erősitésének megkisértését ajánlották a

kormánynak. Voltak, a kik ezt a telepítési ügy keretében vélték keresztülvihetőnek. Ezt pedig úgy képzelték, hogy a tönkrement földbirtokosok közül minden telepen, csakhogy nagyobb területtel, egyesek elhelyeztetvén, a földváltságot éppen oly feltételek mellett fizetnék (vagy nem fizetnék!), mint a többi telepesek. Kötelességök volna azonban a kisgazdákat vezetni, és különösen abból a szempontból őrködni, nehogy nemzetiségökből kivetkőzzenek. Voltak, a kik hasonlóképp a régi elpusztult középbirtokosokat az állam örökbérlőivé kívánták tenni. Néhányan a hosszú bérletek nyujtásával is megelégednének, ha ezzel az illetők megerősödése után a föld tulajdonának megvásárolhatása lenne összekötve. A hangulat kétségkivül kedvező volt az ily eszmék felvetéséhez, de még sem hiányoztak, a kik — e kényes és fájó kérdés természetének megfelelő kimélettel — óva intettek az utopistikus eszmeáramlatoktól. Azt, hogy új magyar erős középbirtokosságot lehet-e teremteni, nagyon problematikusnak tartották ezen érdemes osztály legjobb barátai közül is többen. Szép és több tekintetben találó is volt az, a mit a középbirtokosok multjára, az ősiségre és vele kapcsolatban a közélet terén teljesített kötelességekre nézve mondtak. Az ősiség és urbériség fegyverei birtokában a magyar középbirtokosság, különösen a negyvenes évek végén, fényesen teljesítette kötelességét a nemzet iránt, melynek a politikai jogokból kitagadott millióit magához emelvén, eldobta saját előjogait, tehát korábbi fegyvereit, és a küzdelmet a közélet terén mégis tovább folytatta. Csak természetes, hogy így azután az előnytelen harczból épen nem kerülhetett ki. — Hogy ismét lábra állhasson, vagy a közélet szolgálatáról, vagy az egyoldalú és nem elég termelékeny foglalkozásról kell lemondania. Az igazságot azonban csak kiegészítette volna, ha a standard of life leszállítása is megemlíttetik, melynek megállapítása és alkalmazása körül ez érdemes osztály csaknem annyi hibát és tévedést követett el, mint az előnytelen harcz és az egyoldalú gazdálkodás feltételeinek elfogadásával. Van abban a kívánságban egészséges mag, hogy a középosztályt erősíteni kell, csak attól tartok, hogy ez főleg ugyanazon elemek felhasználásával, melyek a korábbi magasb és gondatlanabb életmód folytán tönkrejutottak, nem lesz lehetséges. Nem állítom, hogy nincsenek közöttük szerencsétlenül járt becses elemek, s ha valamikor a most tárgyalt eszme megvalósításáról szó lesz, ezek bizonyára tekintetbe jöhetnének. De én attól tartok, hogy ez, legalább ily alakban, egyhamar nem fog bekövetkezni. Sokkal valószinűbb a magyar nagybirtok terjeszkedése a nemzetiségi vidékeken, mint a középbirtoké. És ha az állam tesz is majd e részben valamit, kénytelen volna éppen a czél szempontjából nemcsak a nemzetiségileg, hanem egyúttal a gazdaságilag is megbizható elemeket felkutatni. Ezek pedig első sorban a bérlőkké tehető derék, szakértő, munkabiró és edzett gazdatiszti osztályból lennének kaphatók, a melynek működési tere úgyis folyton szűkül az országban, mivel a nagy uradalmakat, nem is mindig különös tekintettel ő reájok, egyre jobban adogatják bérbe. Jól mondatott az enquêten, hogy csak

természetes dolgokat kell akarni, mert a mi nem olyan, annak áldozat árán való megvalósításából is vajmi kevés haszna volna az országnak.

* * *

A telepítés-technikai teendőkre vonatkozólag aránylag keveset mondtak el élő szóval, de az irásbeli vélemények nincsenek ilyenek hijával sem. Miután első sorban mindenki az állam által akart telepíttetni, a módozatok iránti javaslatok is főleg az állami telepítésre vonatkoztak. Nevezetesen arra a kérdésre, hogy ennek pénzáldozatai mily mérvüek legyenek és miképp kezeltessenek, többen a mostaninál nagyobb, egész 26 millió koronáig emelkedő alapnak teremtését, mások évi költségvetési dotatiót ajánlottak. Szerintem a kettőnek kapcsolatba hozatala kivánatos. Ha ugyanis az állam pénzügyi helyzete által megengedett nagyságú idevágó előirányzati tételt bármely okból elkölteni nem volna lehetséges, a fennmaradt rész egyszerüen a telepítési alapba lenne utalandó. Erre több praecedens is van kormányzatunkban. Igy például az ipari és kereskedelmi célokra megszavazott hitelek maradványai az ipar- és kereskedelmi alapba folynak, mely felett a miniszter szabadon rendelkezik. Azt hiszem, ha a telepítési alap felhasználása tekintetében valamely korlátozó intézkedések megállapithatók is, a mostani szerfelett kötött eljárás nehézkességét okvetlenül mellőzni kellene. Egy javaslat szerint a földmivelési tárcza keretében a telepítés czéljaira évenként 2 millió forintot kellene felvenni. Ebből évenkint 240 átlag 21 holdas kisgazdát a megfelelő közterületekkel együtt mintegy 6000 holdon lehetne letelepíteni. Ez igy menne évről-évre. A váltságösszeg 2%-os kamat mellett hosszú idő alatt lenne törlesztendő. — De a telepeseket másképp is szükséges támogatni, mert áldozatok hozatala nélkül sohasem fognak megerősödni. Igy is lassú lenne a haladás, mert egy negyed század alatt csak 1600 család nyerne új otthont. De sokat érne ez is, s a telepítés a pénzügyi viszonyok javulásával gyorsulhatna. Első sorban a meglevő kincstári birtokok jöhetnének tekintetbe. Ezen kivül, ha valamely vidéken telepíteni kivánatos, ott a birtokok forgalma lehetőleg szemmel volna tartandó, és a kaphatók közül azok, melyek e czélra alkalmasak, megvásárolandók lennének. — Minden vidékre csak arra termett telepesek viendők; hogy mitől kell e részben óvakodni, arra nézve az eddigi tapasztalatokból bőven lehet okulni.

Annak az eszmének megvalósításához, hogy a kincstár erdőbirtokot adjon telepíthető területért, igen óvatosan kell nyúlni, mert hiszen az erdőkhöz az állam kezében éghajlati és vizrajzi szempontból oly érdekek füződnek, hogy ha ezek teljes mérvü kielégítése nincs valamely esetben biztositva, az erdők elidegenitését egyszerüen el kell ejteni. De még ott is, a hol a jelzett tekinteteknek nincsen elsőrendü, döntő fontosságuk, a szóban levő eljárástól egyes szakértők óva intettek. Igy p. o. a bácsmegyei értékes fiatal tölgyerdőknek

a telepítés czéljaira szolgáló kivágása az apatini erdőgondnokság területén, a hol úgyis népes községek vannak, alig lenne igazolható. De általában az erdőgazdálkodás viszonyaiba beavatott férfiak ezt a gondolatot halva születettnek jelentették ki. Különösen félteni kellene ily eljárás mellett Magyarország lomb-erdőit, melyekben nagy pusztulás állana be a nélkül, hogy a telepitési actió azért lényegesen nagyobb sikert érhetne el. — Többen a nagyobb határú községektől a telepithető területeket elvétetnék az állam által, mások azokat törvénynyel kivánnák a telepitésnek — esetleg tulajdonjoguk megtartása mellett — hosszabb tartamu kisbérletek útján való folytatására szoritani.

A magán telepítést némelyek eltiltani, mások csak engedélyhez kötni és felügyelet alá helyezni kivánták, de az engedély és a magán kezelés meghagyásának ugyanazok lennének a feltételei, a melyek mellett az állam telepítene.

A mi azt a kérdést illeti, hogy a telepes földek tulajdonát örökbérleti, haszonbéri, vagy feles szerződés mellett engedjék-e át, a válaszok nagyon elütöttek egymástól. Mint láttuk, volt olyan terv is, mely a haszonbérletet kizárólagos formának óhajtaná elfogadtatni. Legtöbben az örökbérlet ellen nyilatkoztak, melynek révén egészen a jobbágyiakhoz hasonló viszonyok feléledésétől tartottak. És ez a felfogás mindaddig erősen tartotta magát, habár a járadékos birtokok alakítása meg másfelül nyomatékosan sürgettetett, mig Dévai Ignácz több más kérdéssel együtt a hazai jogi viszonyok szempontjából az emphyteusis mai alkalmazhatóságát meg nem világította. Az osztott tulajdon e formája nálunk tényleg megvan, és semmi nagyobb bajt nem csinál. Az érthető, ha oly földbirtokosok, a kik tulajdonukat nem akarják elidegeníteni, tartanak tőle. De a hol a terület, mint a kötött birtok egy részénél, általában el nem idegenithető, vagy a hol a tulajdonos nem törődik azzal, ha az örökbérletből lassankint megváltás fejlődik ki, ott éppen azon szempontból, hogy a telepesek előbb a kis közteherrel és mérsékelt magasságú canon, vagy örökbér fizetése mellett a későbbi nagyobb teherviseléshez és törleszthez erőt gyűjtsenek, az örökbérlet kétségkivül tekintetbevételt érdemel. Annak létesítésénél figyelmet lehetne fordítani arra is, hogy az örökbér időközönként emelkedjék, és a hol az elidegenités meg van engedve, nyitva kellene hagyni a megváltás iránti egyezség lehetőségét is. — A járadékbirtokok és bankok kérdését is szóba hozták, s az általában elég rokonszenves megitélés tárgya volt. E tekintetben részint külön ily bankok felállitását sürgették, részint pedig a másutt szerzett tapasztalatok világánál és a hazai különös viszonyok figyelembe vétele mellett jónak bizonyulandó efféle hitelműveleteknek folytatása a már meglevő jelzálogbankok, különösen az országos magyar földhitelintézet által való felkarolása szorgalmaztatott. A járadékbankoknak a vételár 75%-ának erejéig való hitelezése jött szóba, amivel szemben hangsúlyozták, hogy ez csak az állam jótállása mellett történhetnék, a minek megvolnának a maga előnyei, de természetesen nagy nehéz-

ségei is. — Nemcsak a telepítés folytatása, hanem a meglevő telepek hitelügyének különösen a központi hitelszövetkezet részéről leendő gondozása is fontos feladat. E részben az oláh bankok eljárását ajánlották követésre méltó példa gyanánt. Volt olyan hang is, mely egyáltalában beérte volna azzal, ha a kormány a nemzetiségi vidékeken eladó és megvásárolható kis- és közép birtokoknak és az alkalmas vevőknek összehozásánál közreműködik, mivel ebben látták azt a módot, melylyel a legbiztosabban lehetne a magyarságot egyes exponált helyeken a folytonos, de nem tömeges hozzátelepítés által erősíteni. E felfogás azonban csak elszigetelt maradt.

A telepek területének megállapítására nézve azon közvélemény keletkezett, hogy a beltelek 400□-ölnél nagyobb legyen, mivel nagyon kívánatos, hogy minden háznál legyen egy kis kert, ami az új gazdák megélhetését mindenesetre könnyítené, s azokra másként is csak üdvös befolyással lehetne. A külsőségekre nézve kívánatos, hogy ne árvizes vidéken, rossz talajú földekből osztassanak ki, és lehetőleg megfeleljenek azon vidék földminőségének, a honnan a települők valók, hogy a megmíveléséhez szükséges tapasztalatokat lehetőleg már magukkal hozzák. A terület nagysága ne legyen az egyes községek határában éppen egyforma, mert hiszen a területnek egyes részei és a települők anyagi ereje is nagyon különböző. Sőt nem szükséges, hogy a törvényben a telepek minimuma és maximuma, mint át nem hágható alsó és felső határ, megállapíttassék. Ha oly szervezet létesül, mely a kormánnyal együtt intézi a telepítési ügyek vezetését, akkor ezt a korlátozást minden telepítvény alakítása alkalmával külön lehet felállítani. Kívánatos azonban, hogy a települők jól választassanak meg. Többen a telepesektől 1000—2000, a zsellérektől 400—500 forintnyi vagyon kimutatását megkívánhatónak tartották. De nemcsak az anyagi minősítés fontos, hanem az értelmi és erkölcsi is. Nem igen jó földmívelő lakosságot erős munkálatú földre vinni épp oly kevéssé szabad, mint általában romlott elemeket felfogadni. A munkásoknak törpebirtokosok gyanánt való telepítése tömegesen nem kívánatos, kivéve talán ott, a hol mezőgazdasági munkásokban nagy a hiány. De az Alföldön, pl. a békésmegyei Bánfalván és Szénáson, éppen az ily elemek bizonyultak az agrarsocialistikus izgatások iránt a legfogékonyabbaknak. Ellenben az, ha a nagyobb telepesek közé kisebb erejüek is kerülnek, amely utóbbiak mintegy a munkáselemet vannak hivatva képviselni az új községben, főleg, ha ott, vagy a közelben közép- és nagybirtok is van, nem rosszalható eljárás. Hogy az ily vegyes telepítések alkotó részeinek arányai miként állapíttassanak meg, ez ismét a fennforgó viszonyoktól függ. Szóval örvendetes jelenség a beadott véleményeknél az, hogy azok implicite a megoldások absolutismusát határozottan elitélik. A telepek erősebb és huzamosabb megkötése is közóhajnak bizonyult. És itt általában meg kell jegyeznem, hogy a gazdasági liberalismus nem igen talált határozottabb támogatásra, mig az ellenkező szellemű nyilatkozatok igen élénk visszhangot keltettek. Felmerült a minimum kérdése is, de ez

főleg csak a telepítési célokkal kapcsolatban tárgyaltatott. Többen kívánták, hogy a telepesek idegeneknek, míg csak egész tartozásukat le nem törlesztették, települet ne adhassák el. Amennyiben mindazonáltal minden megengedhető támogatás ellenére lehetetlen volna megmenteni a településeket, az államnak hatályos elővételi jog biztositandó, de mint azt az igazságügyi miniszterium képviselője is felemlitette, ez csak újabb és még szabatosabb törvényes intézkedés által volna elérhető, mert az elővásárlási jog szerződésben kikötve ma csupán az első elidegenitő, tehát pl. a telepes családfő által érvényesithető. — Szóba jött a telepek túlságos feldarabolástól való megkiméléséne egyéb eszközeivel és módjaival egy sorban az örökösödésnek e czél szempontjából való szabályozása is. De beható vitára ez nem szolgáltatott alkalmat. Pedig igen életbe vágó kérdések merülnek itt fell. — A német birodalomban kifejlődött és egész korunkig fennmaradt a minoratusi intézmény. E szerint a legifjabb fiú kapván a paraszttelket, az apa még életében igyekszik gyermekeit kiházasitani és önnállókká tenni. A legkisebb fiú azután haza nősül, és szüleinél él ezek haláláig, a minek bekövetkeztével így a család nagyobb megrázkódtatáson nem megy keresztül.

Határozottan, és pedig kivétel nélkül minden oldalról elitéltetett az egyetemlegesség, mely a telepeseket a telepitővel szemben vállalt kötelezettségeik tekintetében összekapcsolja. Ennek az illetők haladására nézve káros hatása van, mivel a törekvőbbek sohasem lehetnek biztosak, hogy a hanyagoknak, a kikre pedig nekik semmi befolyásuk sincs, hátralékai miatt nem fogják-e őket is zaklatni, a mi azután nem igen buzditna a szorgalmas és takarékos eljárásra. Továbbá az egyetemlegesség voltaképp nem is szükséges, mert ha a telepeseket ellenőrzik, ideje korán meg lehet tudni, hogy közülök melyik az, a ki elnézést és kiméletet, esetleg támogatást is érdemel. Ha pedig ez hamar kitudódik, akkor az érdemetlenek úgy távolithatók el, hogy ebből a telepítőnek semmi kára sem lesz.

Szorosan ugyan nem tartozik a telepités kérdéséhez, de azzal némi kapcsolatba hozatott az idegenek által különösen nemzetiségi vidékeken történő nagy uradalomvásárlások tárgyalása. Az idegen nagybirtokosok idegen tiszteket alkalmazván, a környék nem magyar ajkú lakosaira azt a mérséklő, vagy üdvösen vezető befolyást, mely alatt korábban állottak, nem gyakorolják többé, sőt a tót vidéken pl. gyakran ellenséges indulatú cseh tiszteket hoznak be. Van tehát annak fontossága, hogy az idegenek birtokvásárlásai valamiképp korlátoztassanak. Ezt a kérdést úgy lehetne megoldani, hogy a hasonló eladások, illetve vásárlások a kormánynak bejelentendők lennének, és az állam elővételi joga azokkal szemben a szükséghez képest, vagy általában alkalmazható volna. Ebben semmi veszély sincs, mivel így az állam oly területek birtokába jut, melyeket azután igen sokféleképp értékesithetne.

Ismételve szóba került az a kapcsolat is, melyben a telepítési és a kivándorlási ügy van egymással. Általában ezen eszmecsere

eredménye az, hogy a két mozgalom áramlatának medrei irányra nézve sok esetben igen eltérnek egymástól, és hogy a földhiány nem mindig szerepel a kivándorlás okai között, és nem minden kivándorlást lehetne a telepítésnek széles keretben történő folytatása által megakasztani. Három főáramlatát különböztethetjük meg a mi népességünk kivándorlásának. Azt, mely a felvidékről Amerikába, a Székelyföldről a román Havasalföldre és a Dunántulról Szlavóniába irányul. Mind a háromnak más a természete. A felvidékről történő kivándorlásban számtalan oly kisgazda is részt vesz, a kinek földje van. De mivel az kicsiny, továbbá a termelési viszonyok a sovány talajon igen nehezek, a közterhek pedig nagy súlylyal nehezednek a szegény birtokosra, azon nem tudnak megélni. A »nagy vizen« túlról pedig, különösen azelőtt, sok pénz érkezett a korábban kivándorolt igen nyomorultan élő, tehát az itteninél jóval nagyobb munkabérből tetemes részt megtakarító dolgos fajrokonoktól. Továbbá Amerika nagyszerűségeiről sok mindent írnak az ottlevők és mesélnek a hazajöttek, a kik közül később számosan visszavándorolnak. Az így nyert benyomások csábítók, és míg Amerika védekezése a betolakodó pauper-ek ellen nem gátolja meg a tömeges bevándorlást, oda ezt az áramlatot mi nem fogjuk megakaszthatni. Különben a tót nép maga települ, mert a dobra kerülő, vagy másként eladó magyar középbirtokok is annak kezébe jutnak a felföldön. Ezek ellen voltaképp, legalább nemzetiségi szempontból, sokan még védekezni akarnak az által, hogy ily eladó magyar területből járadékbirtokok alakittatván, azokon a magyar középosztály megerősittessék.

A Dunántulról Szlavoniába történő kivándorlás nem mai keletű. Sajnossá e jelenség csak azért lett, mert a régi magyar vármegyéket óvatosság és szivósság hiánya következtében 32 évvel ezelőtt elalkudták. Azonban nem lehetetlen, hogy éppen a magyarok erős beözönlése után e tartományt Horvátország esetleg kevésbbé becsesnek fogja tekinteni, s nem lehetetlen, hogy Dalmáciáért, melyre vágyik, és mely szintén visszavágyik a magyar állam fennhatósága alá, megkaphatjuk Szlavoniát, és talán a fiumei kérdés még tisztázandó részének békés elintézését is. A mi terjeszkedésünk tehát ott, ha a kivándorlottak magyarságát megtudjuk őrizni, a mire ennélfogva figyelemmel legyünk, nem jelent feltétlen veszteséget reánk nézve.

Marad a székely kivándorlás kérdése; de ez sem olyan, melyet a telepitési politika által lehetne megoldani. Hiszen a székelységnek otthon földet nem adhatunk, mert nincs, hacsak a magyar középbirtokosságot nem akarjuk körüle az állam által kivásároltatni. Máshová pedig a székely nem megy, nem is való, és még a Mezőségre telepítve is azzal a veszélylyel jut szembe, hogy eloláhosodik. A székely kivándorlók jó része vissza is jön, habár erkölcsileg nem megjavulva. E romlással szemben a Romániában kinálkozó előnyösebb kereset révén behozott tőke nem ellenszolgáltatás, főleg ha tekintetbe veszszük, hogy több ezer évenkint mégis kinnmarad, vagy ott pusztul

el. A Székelyföldnek ipar kell. De ott a bajnak nem mindig a nyomor és munkahiány az oka, mert nemcsak Csikmegyéből vándorolnak ki, hanem, mint éppen most olvasom, Háromszékből is, és pedig oly körülmények között, hogy az innen Romániába távozottak helyébe tót munkásokat kellett hozatni, a kik tavaly több mint 60.000 korona munkabért vittek el. Mondják, hogy a székelynek két esze van; de ugy látszik ezek közül nem mindig választ helyesen, tehát sokszor egyet sem használ kellőleg.

Hogy némi összefüggés van a kivándorlás és birtokviszonyok közt, az nem tagadható, és éppen azért kell a telepítést ezen szempontból is tanulmányozni. A szakértekezleten azonban az iránt, hogy a felszólalók véleménye szerint tehát erre való tekintettel concrete mi a teendő, valamely közvélemény kidomborodását legalább én nem észleltem. — Az alföldről történő kivándorlásnak és az ottani agrarsocialistikus mozgalmaknak orvosszere gyanánt első sorban a parczellázás előmozditása, és a munkásnép részére kis bérletek nyujtása lőn hangoztatva. Mind a két irányban gyakorlati példák vannak már. Valószinű, hogy a munkás-törvények hatásán kivül ezek szintén befolyást gyakoroltak arra, hogy az említett mozgalmak legalább egyelőre elcsendesültek. A parczellázás befolyásolását az állam részéről még oly illetékes férfiu is, a kinek e részben már bizonyos tapasztalatai vannak, mint Békés vármegye főispánja, kivánatosnak mondta, mert azok szerinte akkor valószinüleg könnyebben és simábban bonyolittatnának le. Mások ellenben a parczellázást egészen szabadon kivánnák hagyatni, legfeljebb az állami forgalmi adók terhétől szabaditanák azt fel, és állami technikai erők rendelkezésre bocsátása által mozditanák elő. — Szerintem az államra nézve a földfeldarabolás nem közömbös dolog, különösen nem akkor, ha a földéhes, szegény népnek bevonásával történik. A földfeldarabolással igen sok lelkiismeretlen üzérkedés szokott együtt járni, azért egészen szabaddá tenni a parczellázást nem tanácsos. A parczellázásra gondoskodását az állam főleg akkor terjeszsze ki, ha az hitelügylettel kapcsolatban hajtatik végre. A törvényben azt lehetne kimondani, hogy a mennyiben a feldarabolandó terület vételárának több, mint fele készpénzben letétetik, a parczellázás minden megszoritás nélkül eszközölhető. Ellenben az érdekelt felek kötelesek ezt a földmivelési ministernek bejelenteni, a ki az új kisbirtokosok érdekeinek megvédése szempontjából épp úgy, mint a magántelepítéseknél, lehetőleg gondoskodik.

Még csak az adókedvezményekről, melyek a telepítőknek adandók lennének, kivánok megemlékezni. Voltak, a kik bizonyos esetekben a telepesek földadóját is elengedhetőnek tartották, holott ez az ujabbkori államgazdaságtani elvekkel ellentétben van. De talán helyesen alig is volna keresztülvihető, mert a földadó contingentálva van, s elengedése itt visszásságokra vezethet. A többi hozadéki és a jövedelmi adóknál a kedvezmények nyujtásának azonban csakugyan lehet jogosultsága. De azt igen szabatosan, külön törvényben kellene megállapitani. Valami nagyon messzire e részben nem igen mehetünk,

és legfeljebb az iparnak nyujtott adómentességek mértékéig lehet haladni. Mindez természetesen igen alapos tárgyalást igényelne. Az enquête eleget tett feladatának, midőn az adózási kedvezmények eszméjét általában a kormány és általa a törvényhozás figyelmébe ajánlotta.

* * *

A már kifejtettek alapján véleményem szerint a helyes telepítési politikának főbb elveit és a telepítési szakértekezlet valószinű eredményeit a következőkben lehet összefoglalni. Magyarországon a telepítési politika jelenleg voltaképp csak a népesedési, közgazdasági és socialpolitikai, tényleg már fennálló és határozottan jelentkező, követelmények megvalósítását van rendeltetve a maga terén előmozditani. Az nem önczél, sőt nem is önálló politika, hanem a jelzett irányokban felmerülő és concret módon kidomborodott nagy állami és nemzeti szükségek kielégítésének eszköze. Intézésének tehát nem szabad valamely egyoldalú szempontból történni, hanem az összes e részben figyelmet érdemlők együttes felkarolásával kell azt berendezni és folytatni. A mennyiben a népesedés kedvezőtlenül alakul az ország valamely vidékén, vagy mert túlnépesedés mutatkozik, illetve a művelhető területekhez képest egyes tájakon kevés az ember, vagy mert a lakosság politikailag aggályosan csoportosul, ott a népesség alakulására befolyást kell gyakorolni. — Itt természetesen első sorban veendő figyelembe az ország magyar jellegének biztosításához fűződő nagy állami érdek, mely a monarchia fennállásának is feltétele lévén, egyuttal európai érdek is. De szerintem is teljesen elegendő a magyarság ellen történő nemzetiségi támadások ellensúlyozása. E mellett, ha az egészségügy és a nemzetgazdasági politika terén minden lehetőt megteszünk, a magyarság gyorsabb szaporodási arányához képest természetes úton is terjeszkedni fog. Arra, hogy mi támadjunk, nincs elfogadható ok, mert az így bizonnyal keletkezendő visszahatás a czél megközelitését okvetlenül nehezíti. Továbbá annyi anyagi erőnk sincs, a mennyi a magyar nyelvterület szűkitésére irányuló mozgalmak visszaszorításán túl terjedő rendszeres és, a mi fődolog, sikerrel felkarolandó actióhoz szükséges volna. Hiszen az eredményes védelem már maga is nagy és állandó erőfeszítést tételez fel részünkről. Ha erre képesek vagyunk, azzal is haladni fogunk s ez eljárásnak nagy előnye, hogy nem provocál; bárkivel szemben bevallható és megvédhető, a mi azért szerfelett kivánatos, mert nem szabad felednünk, hogy nemcsak a hazai nemzetiségek, hanem a nagy művelt világ közvéleményének ellenőrzete alatt is állunk, melynek figyelmen kivül hagyása részünkről roppant hiba lenne. De ha jogos alapon, kellő kitartással és okosan járunk el, akkor hadd tudjon meg az mindent; ez esetben csak előnyünkre válhatik. Az ily politika sem most, sem rossz fordulatok bekövetkezte esetén nem lehet kárunkra, mig az ellenkezőnek esélyei minden irányban kiszámithatlanok.

Közgazdaságilag sem közömbös az, hogy a népesség és a mun-

kaalkalom mily viszonyban vannak egymással és valóban találkozhatnak-e, vagy nem? Ha ezt a találkozást a munkaközvetítés önmagában nem mozdíthatja elő elég hatályosan, akkor e végből szintén szükséges telepíteni és parczellázni. Ugyanez teendő az esetben is, midőn a népesség egyes országrészekben nemcsak megszaporodott, hanem vele egyidőben ugyanott valamelyes anyagi gyarapodás is észlelhető. Ha az ily népszaporulat nem ragaszkodik hazájához, akkor ki fog vándorolni, de ha ragaszkodik, inkább otthon békétlenkedik; ekkor mezei munkásmozgalmak keletkeznek. A socialistikus természetű zavargások folytán föld is adható, de csak azoknak, a kiknek van valamijök, mivel a kisbirtok terjeszkedését és a vagyontalan munkások részére a verseny csökkentése által a szabadabb tért biztosítja. Az ily földadásnak azonban nem fokozni, hanem lehetőleg csillapítani kell a földéhséget. A telepesek fényes helyzetbe tehát már ezért sem juttathatók; inkább azok erkölcsi erőfeszítését kell kedvező irányú befolyásolás által fokozni. Ha rövidebb a kardjuk a létért és önállóságért folytatott küzdelmökben, toldják meg egy lépéssel ők is. A kivándorlók nagyobb részét, nézetem szerint, a telepítésben rejlő eszköz által otthon tartani nem lehet. Ha azonban a kivándorlók magyarok, a kik hazájukban akarnának maradni, őket már ez okból is a magyar nyelvhatárokon és a gyengébb nyelvszigetek erősítésére kisebb-nagyobb csoportokban fel kell használni. De a többször hangsúlyozott bármely szempont összhangja, mint mindig, lehetőleg ekkor is szem előtt tartandó.

Világos ebből, hogy a telepitési ügy vezetését központositani kell, és az mást nem illethet, mint az állam kormányát, mert az ország népesedési, nemzetgazdasági és sociálpolitikájának helyes combinatiója mástól nem várható, s ezek legtöbb eszköze úgy is az ő kezében van. De ily vezetés mellett nem látom be, hogy a magántelepítés, melynek a múltban annyit köszönünk, miért legyen elvileg kizárva. Hiszen a telepités alatt tágabb értelemben az örökbérletek, a járadékbirtokok és a hosszabb tartamu haszonbérletek létesitése is érthető. Ezen módozatok sok helyen egyedül alkalmazhatók valamely adott időpontban. Később azokból a telepités más, elfogadhatóbbaknak kijelentett fajai válhatnak. Miért tegyük ezt a fejlődést lehetetlenné? Szabja meg az állam a magántelepités összes feltételeit, vegye beható felügyelete alá, de akkor azután támogassa, hogy czélját minél jobban elérhesse az is. A végczél azonban folyton az egyéni tulajdon szaporitása lévén, az örökbérletek és a többi módozatok a maguk helyén az állam és magánosok által alkalmazhatók legyenek, mivel a népesedési, termelési és vagyoni viszonyok nagyon különfélék; de az illető területek megváltásának lehetőségét nyitva kell tartani, sőt hacsak lehet, méltányosan elő is készíteni.

Azonban annyi és oly változatos érdeket csak egy állami és társadalmi elemekből helyesen összealkotott intézmény képes felismerni és kellőleg gondozni. Erről tehát az új telepitési törvény ho-

zatala alkalmával nem szabad megfeledkezni. Annak szervezésére vonatkozó néhány a szakértekezleten általam is hangoztatott irányadó szempont a fennebbiekben már ki van fejtve. A telepesek gondozása és érdekeinek társadalmi erők bevonásával történő ápolása mellőzhetetlen úgy azok boldogulása, valamint a társadalmi tevékenység lehető fejlesztése és erkölcsi hatásának fokozása végett is. Hova fogunk jutni, ha nagy nemzeti actióknál mindent egyre jobban az államtól várunk, melynek legsajátabb terein is polgárainak önkéntes támogatására oly nagy szükség van, itt pedig, a hol úgyszólván átvitt hatáskörben a társadalom dolgait végzi, azt egyszerűen nem nélkülözheti. Hiszen lábaink, ha mindig csak botra és mankóra támaszkodva járunk, úgy el fognak gyengülni, hogy maholnap, ha, a mi nem képzelhetetlen, a támaszték nem áll rendelkezésünkre, teljesen tehetetlenekké válunk. — De, mint a magunk keserű tapasztalatai mutatják, a telepesekkel sem lehet tuczatszámra, sommásan elbánni. Azoknak is van egyéniségök, melyet valakinek csak ismerni kell, miután ez az ismeret a sikeres telepitési politika folytatásánál oly fontos tényezőnek bizonyult. — A felhozottakon kivül még csak egy ezt javalló mozzanatra mutatok még rá. Meg akarjuk és pedig mielőbb gyökereztetni a telepeseket az új területeken, a hol az ő térfoglalásuk sok tekintetben közérdek is. Támogatásuk gyakran lehetne tetemesen nagyobb, mint a minő általában igazolható volna. Miért ne individualisáljuk tehát ezt is? A telepesek közül azok, a kik kiválóan alkalmasoknak mutatkoznak a consolidatio előmozditására, erre visszaható jutalomban volnának részesithetők, a mi egyúttal pályadijul is szolgálna, mely hasonló viszonyok közt mások buzgalmát és kitartását is előmozditaná. Úgy hiszem, ez a jutalom többféle lehetne. Most csak azt emlitem fel, mely hogy az biztositásnak ábból a czélból való alkalmazásában állana, hogy az első telepűlőnek családja az ő halálával ne gyengüljön, hanem erősödjék. Ezt el lehetne érni, ha minden községben bizonyos számú igen törekvő, rendes és példás magaviseletű telepes helyett a telepökön levő jelzálogi tehernek megfelelő, mennél előnyösebben számitandó életbiztositási díj lefizettetnék. Ha a telepesek tömege látná, hogy az ilyenek családja csakhamar jóléthez jut, akkor az igyekezet lassanként általánosabbá lenne, e mellett pedig minden községnek úgyszólván megrögzitő s a közügy szolgálatára is alkalmas elemei keletkeznének. Ilyen módot többet is lehetne kieszelni és kipróbálni. Mert abban igazat adok Dévai Ignáczknak, hogy a telepités tere az, melyen sok általán most meg nem valósitható eljárást és intézményt lehetne kipróbálni, s beválásuk esetén azok másutt is hasznosithatók lennének. Talán éppen ezt az életbiztositási eljárást lehetne a telepitési majoratus, vagy minoratus gondolatával kapcsolatba hozni; mert abban is igaza van az igazságügyi miniszterium szakértekezleti képviselőjének, hogy, mint Németországban történik, a különleges agrárviszonyok jogi szabályozását specialis törvények által kellene keresztülvinni. A német birodalmi polgári törvénykönyv meghozatala

óta alkotta meg Poroszország 1898. évi julius hó 2-án kelt törvényét, mely a westphaliai mező- és erdőgazdasági jószágokra nézve a végrendelet nélküli örökösödést a főörökösi jog (Anerbenrecht) alapján kiépiti, az 1882. évi április 30-iki Landgüterordnunggal behozott Höferollét (Landgüterrollét) megszünteti, s az eddigi közvetett főörökösi jogot (unmittelbares Anerbenrecht) lépteti életbe. A badeni nagyherczegség is az új német polgári törvénykönyv meghozatala után, nevezetesen 1898. évi augusztus hó 30-án, alkotta meg a zárt udvarjószágokra (geschlossene Hofgüter) vonatkozó ujabb törvényét, mely a felosztathatlan udvarjószágok tekintetében a főörökösi jogot szabályozza.

Én is nagyon meggondolandónak tartom azt, hogy a telepítési ügyet a chablonszerű eljárás kerülése végett nem kellene-e úgy szabályozni, hogy egy általános telepítési törvény keretében a telepítési tanács meghallgatására utasított kormánynak nagyobb cselekvési szabadságot lehessen engedni? Arról, hogy ezzel miként élt, koronként a törvényhozásnak tartoznék jelentést tenni. Bizonyos taxative felsorolt esetekben pedig csak akkor hozhatna a kormány telepítési czélokra nagyobb áldozatot, ha arra, mint a helyi érdekű vasutakról szóló törvényben kiváutatik, a felhatalmazást külön törvényben kérné az országgyüléstől. Mert csakugyan lehetnek esetek, midőn oly nagy áldozatok volnának szükségesek, melyek az évi hitelből és a telepítési alapból nem volnának fedezhetők, vagy oly kezdeményezés első tényei iránt kellene határozni, melyek az áldozatok egész sorát vonják maguk után a jövőben is. — Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az én felfogásom szerint a telepítési tevékenységet erőszakolni kellene. E részben nézetem, hogy az országnak annyit kell tenni, a mennyit pénzügyi erejénél fogva tehet, és abban a sorrendben eljárni, a melyet a feladatok fontossága és a józan előrelátás intelmei kijelölnek részére. Minden telepítés azonban terv szerint viendő keresztül. Az ötletszerű elhatározások ideje e tekintetben is lejárt. És azt talán felesleges (ámbár az enquêten megtörtént) felemlíteni, hogy semmiféle heterogén, pl. pártpolitikai tekintetek ebben a politikában nem tűrhetők meg. De a telepesekkel való czélszerű elbánás kizárja egyszersmind a doctrinarismust is. A viszonyokhoz kell alkalmazkodni; a másutt szerezhető tapasztalatok a nélkül szivlelendők meg, hogy a külföldi példákat a hazai viszonyokhoz való alapos hozzámérés és alkalmazás nélkül egyszerűen majmolnók. A telepesek szabad eljárásának korlátozása, miután ők bizonyos tekintetben gyenge, sőt kiskorú egyének, azonban szerintem elvileg és elméletileg is igazolható. — Végre az is bizonyos, hogy a telepítés üdvösebb eredményekre csak akkor vezethet, ha az egy egységes, nagyszabású, minden vonatkozásaiban átgondolt általános nemzetgazdasági és agrárpolitika keretében folytattatik. Természetesen ennek sem szabad egyoldalúnak lenni, hanem pl. csupán azért, mert állítólag a szabadelvüséggel ellenkezik, arról a nagy igazságról soha sem szabad megfeledkezni, hogy a kié a föld, azé az ország. Ámbár csak egyéni

nézetének adott kifejezést az igazságügyi miniszterium képviselője, e részben az idegenek birtokszerzési jogára, illetve annak korlátozására vonatkozólag igen érdekes adatokat említett fel. Azok szerint a nyugoteurópai államokban is különbséget tesznek az idegen és honos közt. Igy Poroszországban az 1846. évi május hó 4-iki törvény értelmében külföldi testületek s jogi személyek ingatlant csak előzetes királyi engedély mellett szerezhetnek. A gyakorlat ezt a korlátozást a részvénytársaságokra és szövetkezetekre is kiterjeszti; az utóbbiakra nézve az 1882. évi február hó 14-én kelt királyi leirat az engedélyadást az illető miniszterekre ruházta át. — Hamburgban a Landhypotekenbureauban ő maga jelen volt egy alkalommal, midőn az eljáró főhivatalnok egy ingatlan új vevőjétől, a ki magát a telekkönyvbe tulajdonosul kivánta bejegyeztetni, állampolgársága megszerzésének igazolását követelte, s ez átruházást az úgynevezett Consens-Protocollba, mely a telekkönyvi bejegyzések alapjául szolgál, csak akkor vette be, midőn a fél az állampolgári kötelékbe történt felvételéről szóló okiratot felmutatta, a felvételi okirat keltét s ügyszámát pedig a főhivatalnok a Consens-Protocollba pontosan bejegyezte. Mindez pedig az 1863. évi márczius 20-iki hamburgi törvény 1. §-a értelmében történt, mely szerint Hamburg területén idegen állampolgár csak a senatus előzetes engedélye mellett szerezhet fekvőséget. A német új polgári törvénykönyv életbeléptetéséről szóló törvény 88. czikke értelmében a kérdéses ingatlanszerzési korlátok Poroszország, illetőleg Hamburg területén változatlanul fennmaradtak.

De nálunk sem ismeretlen a némileg rokonczélú elővásárlási jognak megadása az állam számára. Ott van a magyar-román határ rendezéséről szóló, az 1888: XIV. törvényczikkbe beiktatott, egyezmény X. czikke, mely első bekezdésében kimondja, hogy a határváltozás folytán az egyik államterületből a másikba átmenő ingatlanok eddigi tulajdonosaik kezén maradnak, a második bekezdésben pedig megállapítja, hogy a mennyiben ez ingatlanok az ott megjelölt jogügyletek útján elidegenítés alá kerülnek, az illető államot az elővásárlási jog illeti meg.

Ha a doctrinarismus mellőzése nem fajul a tudomány tanításainak egyszerű ignorálásává, vagy éppen megvetésévé, a körültekintő, de határozott és bátor eljárás az agrárpolitika terén is helyes. És e részben a földmivelési miniszter úr azzal a kijelentésével, hogy lassan és éretten kell megfontolni, de azután gyorsan végrehajtani (delibera diu, fac cito!), megnyugtathat mindenkit. Megnyugtató továbbá az is, hogy sok más az utóbbi évek alatt tartott szakértekezlettel ellentétben ezt az enquêtet nemcsak a dolgok lényegébe való behatolás félreismerhetlen törekvése jellemezte, hanem azáltal is igen előnyös színben jelentkezett, mivel csakugyan a komoly hazafias aggódás fogta el, s az angodalmakat keltő bajoknak nem palliativ, vagy csodaszerekkel, hanem természetes, következetes és ki-

tartóan alkalmazott rendszeres, észszerű therapia által való meggyógyítását szorgalmazta.

Okos, a kor szinvonalán álló és nemes forrásokból fakadó, mindenféle előítéletektől ment mezőgazdasági és agrárpolitikára van szükségünk. Ez a nemzeti érdekeket bizonyára nem téveszti szemei elől, de mivel lehetetlen feladatok elé nem engedi helyeztetni, vagy csábíttatni magát, a nemzet jogosult nagy érdekeit nem csupán mulasztásai, hanem az érzelmek felbuzdulása által sem fogja koczkára tenni. A földmivelési miniszter úr is »e kérdéstől minden idegen szempontot távol kiván tartani s annak megoldása végett minden érdekkör hazafias közreműködését« kivánja. És szerinte is »a nemzet megnyugvására szolgálhat, hogy legjobbjai oly problemák alapos tanulmányozásával foglalkoznak, melyek megoldásának szükségét a veleszületett és egy ezredéven át hagyományosan érvényesült életösztönével maga is érzi.« — Ha a telepitési szakértekezlet alkalmával összegyült anyag ily felfogás mellett mielőbb értékesíttetik, azt terméketlenséggel nem fogja vádolhatni senki sem.

8. Borászatunk emelése.

a) Első borvásári megnyitó beszéd; mondatott Aradon, 1877. évi márczius havában.

T. U.! A borvásárok intézménye nem új sem a külföldön, sem nálunk. Németországban különösen a Rajna vidékén majd az egyik, majd a másik városban évenként szokott ily összejövetel tartatni. Hazánkban azzal a legújabb időben két figyelemreméltó kisérlet történt, az egyik több ügybuzgó borász kezdeménye folytán az ország fővárosában, a hol egy állandónak tervezett borvásár rendeztetett, mely azonban életképtelennek bizonyult; a másik pedig tavaly augusztus havában a zalamegyei gazdasági egylet által gabonavásárral kapcsolatosan tartatott, de sikere ennek sem volt kielégítő. Ily előzmények után érett megfontolás és bátor elhatározás volt szükséges ahhoz, hogy mi is hasonló vállalatba bocsátkozzunk. A kereskedelmi és iparkamarához ez év elején nyújtatott be egy ily értelmű indítvány. Ennek következtében a kérdés tüzetes tanulmány és eszmecsere tárgyává tétetett, melynek vége azon megállapodás lőn, hogy daczára a kellőleg felismert és méltatott nehézségeknek, a borvásár megtartása mégis elhatároztatott. A kamara ezen vállalkozással szokott hatásköréből kilépett; de ma, midőn bármily jól indokolt javaslatai a nyomasztó pénzhiány miatt kivihetetlenek, hasznosabban működni és üdvösebb tevékenységet kifejteni alig képes, mintha az ijesztő alakban jelentkező anyagi romlásnak erejéhez képest minden módon gátat igyekszik vetni.

Az arad-hegyaljai borászat igen nagy fejlődési képességgel bir,

s annak alapelemei helyes eljárás mellett a siker biztositékát rejtik magukban. A kamara azért azt hitte, hogy tekintve üzleti életének haladottságát, tekintve azt a kedvező közelséget, melyben itt a termelés a forgalmi központhoz jelentkezik, a már több izben meghiusult, de alapjában véve helyes vállalkozást ismét megkisérteni egy város sem bir az országban annyi hivatással, mint éppen Arad. A bor e város négy fő czikke között a gabonával, fával és szeszszel egy sorban foglal helyet, s termelése városunk és megyénk egyik legnevezetesebb jövedelemforrását képezi, ennélfogva oly fontossággal bir, hogy fejlesztése minden arra hivatott tényező odaadó közreműködését teljes joggal igényelheti. A borászat eredete Arad megyében a legrégibb időkre vihető vissza. Már a XVI. században általán ismertetett, a XVII. században pedig oly mérveket öltött, hogy a bor befogadására nagyszerü pinczék váltak szükségesekké, aminő pl. a korunkig megmaradt apatelki Rákóczy-pincze, melynek öblében egy négyes fogat könnyen megfordulhat. Ez időben boraink nemcsak az alvidéken és Erdélyben, hanem Lengyelországban is közkeletüek voltak, s történetileg bebizonyitható tény, hogy akkor ezen országok fejedelmei legizletesebb italukat itten szerezték be. — Az aradmegyei bortermelés megbecsülhetlen előnyei. az ország legnagyobb diluviális síkságát határoló hegység kedvező fekvése és szőlőtermelésre felette kitünő talajában állanak. A bor anyaga oly kiváló, hogy az minden világkiállitás alkalmával a legtekintélyesebb szakértők által buzdító magasztalásban részesült. Legújabban a bécsi világtárlaton főtulajdonaira nézve Európa legjelesebb boraival tétetett egy sorba. — Dr. Neubauer tanár, a wiesbadeni oeno-chemiai kisérleti állomás igazgatója pedig egyik levelében felette csodálkozik azon, hogy boraink a mostaninál sokkal nagyobb elterjedéssel nem dicsekedhetnek. — A borvidék tehát már termékei minőségénél fogva is kincsnek volna nevezhető, s még inkább annak kell azt elismernünk, ha meggondoljuk, hogy a megyei szőlőterület 7386 katasztralis holdat tesz, s hogy ezen terület középszerü években 250—300.000 akót terem, s csak közönséges üzleti viszonyok mellett is milliókkal szaporithatja a közjövedelmet. A kamara, mely e tekintetben is karöltve jár a gazdasági egylettel, legújabban a borászat emelését tette egyik feladatává, s a borvásár is annak fejlesztése végett rendeztetik. — Midőn a kamara ezen itt még új eszmével fellépett, egy ideig nem talált kellő visszhangra, de kevés idő multán a közvetlenül érdekelt termelők és kereskedők megértették felhivását, s a kiállitók részéről a bejelentések csakhamar 40.370 hectoliterre szaporodtak, melyből a fehér asztali borok 34.180, a vörös borok 4431, a bakator borok 1166, a csemege borok pedig 593 hectolitert tesznek. A kezdetnél természetesen mutatkozó bizalmatlanságot és a tájékozás hiányát tekintve, ezen összeg tekintélyesnek nevezhető, s reménlünk engedi, hogy a jelen vásár oktató hatása után a borvásárok intézménye nálunk is mélyebb gyökeret fog verni. Erre a kamara a maga részéről mindent meg fog tenni, s már ezen vásárt is úgy rendezte, hogy annak feltételei ter-

hesek ne legyenek és teljesitésök e vásár állandósítását mégis elősegítse. Gondoskodva volt a bejelentések könnyitéséről, a dijak a lehető legkisebb összegekre szállíttattak alá; a borvásár a kormány, hatóságok, a közös consulatusok s a bel-, valamint a külföld kamaráinak és gazdasági egyleteinek s a többi illetékes szaktestületeknek figyelmébe ajánltatott; a szabályzat egész Európában hivatalosan és hirlapilag is a legszélesebb körökben közhirré tétetett. A vasutaknál az egész monarchiában vitelbér kedvezmények eszközöltettek ki. A rendező bizottság kereskedők- és termelőkből alakult, hogy minden érdek és kivánság lehetőleg kielégíttessék. Gondoskodva lőn arról is, hogy törvénykezésünk ismert hiányai senkit se riaszszanak el, e végből a kamara egy biróságot választott, melynek illetékességét minden kiállító előre tartozott elismerni, annak közreműködését a surlódások elintézésénél a vevők tehát tetszésök szerint igénybe vehetik.

Ezen bíróság anyagi szabályait a budapesti árútőzsde szokásjogai képezik, alaki eljárását pedig a fővárosi tőzsde-bíróság ügyrendtartása fogja szabályozni. A kötések a kamara titkári hivatala által közvetittetnek, mely készen tartott ürlapok használata mellett bárkinek minden díj nélkül állit ki kötleveleket. A legjobb savmérő és szeszpárologtató készülékek állanak rendelkezésre. A kiállítók névsora és részletes bejelentései egy magyar és német nyelven szerkesztett katalogusban foglaltatnak, melyben minden szükséges adat könnyen feltalálható. Ezen katalogushoz függelékül az aradhegyaljai borászat részletes ismertetése és méltatása van adva, melyből a kivánt felvilágositásokat mindenki megszerezheti magának. A katalogusok kiadása, a rendező bizottság és a választott bíróság névjegyzékének, továbbá az emlitett szokásjogoknak két nyelven lett kifüggesztése után, minden további magyarázat, vagy utasitás feleslegessé válik. Ezen első borvásárt annak külső körülményei egyszersmind egy rendszeres kiállitás jellegével is felruházták, melyen a díjakat nem ugyan érmek és dicsérő oklevelek, hanem most, vagy később a jó vételárak és a nagyobb kelendőség fogják képezni. Jelenleg tehát azt hiszem, hogy az okulás kedvéért a tulajdonosok is nagyon szivesen veendik, ha boraik helyesen megbirálttatnak, a kamara részéről pedig azon határozott kérelmet intézem a tisztelt látogatókhoz, hogy a kiállított tárgyakat teljes figyelemben és tanulmányban részesiteni, azokról maguknak alapos véleményt alkotni, jó vagy rossz tulajdonaik iránt tisztába jönni, s minden tartózkodás, vagy az üzleti érzékenykedés kimélése nélkül, és lehetőleg a tulajdonosokkal szemben nyilatkozni szíveskedjenek, mert ők a különféle igényekről legbiztosabb tudomást igy szerezhetnek maguknak. Ismételve felkérem erre különösen a szakértő urakat, mert ha ezen első borvásárnak, a bortermelés és kezelésnek helyes irányt adni, boraink kitünő anyagának kellő felhasználását előmozdítani, a tudomány és üzlet követelményeinek ismeretét terjeszteni, s igy teendőink lényege és részletei iránt bennünket tájékozni képes leend, akkor sem a kiállítók

költekezése, sem a kamara és rendező bizottságának fáradozása nem menend kárba.

A kamara a borvásároknak általában nagy fontosságot tulajdonit, mert azon meggyőződésben van, hogy az a kiállítóknak jövendőbeli eljárásuk tekintetében becses utmutatást fog adni, a későbbi üzleti összeköttetések alapjául szolgáland, s így lépésről lépésre fog bennünket azon czélhoz közelebb vinni, melyet elérni óhajtunk. A kamarát a pillanatnyi látszólagos sikertelenség nem fogja visszariasztani, mert a most szerzendő tapasztalatok figyelembe vételével évenként rendezend ily összejöveteleket. Lehet, hogy óhajaink huzamosabb ideig egészen még igy sem fognak teljesülni, de én már azon mindenfelé észlelt tapasztalatot is nagy nyereségnek tartom, mely szerint a belterjesebb munkálkodáshoz ismét kedvet érzünk magunkban. És valóban ez a helyes ut. Ábránd és lehangoltság távol legyen tőlünk, mert a civilisatió nehéz és tartós munkát kiván mindenütt, s ott, a hol annyi előny egyesül, mint nálunk, a hol a természet oly bőven gondoskodott mindenről, ott a kitartás a siker egyedüli feltétele még. A mellett ez csak idő kérdése már, mert ha szivós lankadatlansággal akaratunk kivitelére minden szükségest megteszünk, teljes lehetetlenség, hogy törekvésünk megérdemlett jutalma egyáltalán elmaradhasson.

b) Második borvásári megnyitó beszéd; mondatott Aradon 1878. évi márczius havában.

T. U.! Az érdekelt közönség a tavalyi borvásáron nyiltan kifejezte azon óhaját, hogy kitünő anyagu boraink forgalmának élénkitésére a borvásárok intézménye lehetőleg állandósittassék. E kivánságnak jogosultságát belátván, a kereskedelmi és iparkamara meg is igérte, hogy amennyiben az ezen ügy fejlesztése által leginkább érintett körök támogatásában részesül, az intézmény meghonositása és meggyökeresztetése végett a maga részéről mindent el fog követni. Ezen igérethez képest megtettük a szükséges lépéseket, s mint tavaly, az idén is a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter úr jóváhagyásának kieszközlése után, Európa minden részébe több ezer meghivót küldtünk szét, melyekkel a monarchia consuságai és a velünk folytonos összeköttetésben álló kereskedelmi kamarák utján a nevezetesebb üzletemberek figyelmét ezen borvásárra ideje korán felhivtuk. Az ezen vásárra vonatkozó intézkedések mindenben megegyeznek a tavaly érvényben voltakkal: ugyanazon feltételek, ugyanazon szokásjogi rendelkezések fogadtattak el, mint akkor, ugyanazon egyének rendezték ezt is, s választott biróságunk is az itt kötött ügyletekből eredhető surlódások elintézésére ugyanazon egyénekből alakult meg, a kik azt a mult évben képezték. Az idén eljárásunk csak annyiban módosult, amennyiben ez alkalommal a szőlőszetnél és borászatnál használt eszközökből egy kis kiállitást is rendeztünk. Azon törekvés vezérelt ez

elhatározásnál bennünket, hogy egyfelől szőlőbirtokosainkat és borkereskedőinket az általuk használható legújabb szerkezetű eszközökkel és gépekkel megismertessük, másfelől pedig az ily nemű tárgyak készítésével foglalkozó iparosoknak is alkalmat adjunk, hogy azokkal, a kik számára ők dolgoznak, bővebb érintkezésbe, esetleg szorosabb összeköttetésbe jöhessenek. — A tavalyi borvásár óta, t. u.!, egy év tapasztalataival a borászat terén is gazdagabbak vagyunk. Ezek a tapasztalatok, ha azokat kellően értékesíteni tudjuk, igen becsesek lehetnek előttünk. Megtanítottak bennünket ugyanis arra, hogy minden józan lépésnek meg van a maga jó következménye, ha azon siker, melyet az által elérni akartunk, egyszerre egész teljességében nem is következett be. A tavalyi borvásár igen nagy lendületet nem adott ugyan forgalmunknak, de kétségtelen, hogy azt — erkölcsi hatásától eltekintve — tényleg is érezhetően élénkítette. Elég legyen e tekintetben csak arra utalnom, hogy azon 102 bejelentő nagy része, mintegy negyvenen, akik tavaly boraikkal itt szerepeltek, terményöket jelenleg azért nem állíthatták ki, mert annak ma már nincsenek birtokában. Biztos tudomásunk van róla, hogy a tavalyi borvásár a borok ezen vidéki forgalmának tetemesen gyorsabb lüktetését idézte elő, s hogy különösen a kisebb termelők a borvásáron végbement ez irányu ismerkedések által készletük értékesítése érdekében tényleg előmozdíttattak. Ezen eladások utján sok bor jutott közvetlenül a fogyasztók kezeibe, s igy az tulajdonképpi rendeltetését elérte.

Az idei bejelentésekből azonban még azt is következtetjük, hogy miután daczára a mult évi rossz szüretnek, és daczára a bejelentők jó részben történt elmaradásának, az eladásra kiállított készlet mégis 34,000 hektólitert tesz, holott az tavaly sokkal kedvezőbb körülmények közt 40.000-nél többre nem rugott, a borforgalom egy nevezetes részét azon eladásoknak kellett tehát képezni, melyek a kis készleteket egyesek kezei közt nagyobb tömegekké egyesitették. Ez azon határ, a meddig a belforgalom terjed és ahol már a kivitelnek, vagy legalább a vidékünkről való elvitelnek kellene kezdődni. De fájdalom, kellemes tapasztalatokat e részben nem constatálhatok, mert habár egyes esetekben éppen a tavalyi borvásár következtében, szép összegekre rugó külföldi megrendelések történtek is, figyelembe vehető borkivitelről mindazáltal nem beszélhetünk. És azon tapasztalatok, melyekre különös súlyt kell fektetnünk, éppen ezen tényekben nyilvánulnak. Azonban sem e hely, sem ez alkalom nem kedvezők arra, hogy azon feladatokat, melyeket megoldani, s azon eszközöket, melyeket az elérni óhajtott czél megközelíthetése végett felhasználni kell, tüzetesebben ismertessem. Itt csak azt kivánom felemlíteni, hogy a szőlőszet és a borkezelés hibáit és hiányait javítanunk, pótolnunk kell, különben nemcsak a külfölddel, de még az ország más törekvőbb vidékeivel sem fogunk sikeresen versenyezhetni. A termelési érdekek előmozdítását azonban a kereskedelmi és iparkamara, melynek képviseletében

itt szólani szerencsém van, nem tekintheti feladatának, mivel ez nemcsak törvényes hatáskörén kivül esik, hanem mert ezen feladat megoldására az aradi gazdasági egyletben a leghivatottabb közeg vállalkozott.

Ezen testülettársunk holnap a borászat emeléséhez szükségessé vált lépések megvitatása végett a városháza kistermében értekezletet fog tartani, az általam jelzett hibákat és hiányokat, valamint az azok megszüntetésére alkalmas segédeszközöket ott nyiltan és érdemlegesen meg lehet majd vitatni. Azért midőn én e kérdés felett itt egyszerűen elhaladok, a termelési és forgalmi érdekek szoros összefüggésénél fogva még sem mulaszthatom el, hogy a jelzett értekezleten való megjelenést a borászat minden barátjának, különösen pedig a jelenlevő tisztelt érdekelt uraknak a legmelegebben ne ajánljam. — És most ezen borvásáron a résztvevő kiállítóknak úgy a belforgalom, valamint a kivitel tekintetében a tavalyinál jóval nagyobb sikert, s már itt e helyiségben minél több ügylet létrejöttét kivánva, a megjelent látogatókat a kamara nevében szivesen üdvözlöm, s a borvásárt ezennel megnyitottnak nyilvánitom.

9. A bortermelők tömörülése; szövetkezeti mozgalmak e részben.

Felvilágositó felterjesztés, mely kivánatára Trefort Ágostonhoz, a közgazdasági miniszterium vezetésével megbizott vallás és közoktatásügyi miniszterhez 1878. évi április hó 27-én intéztetett.

N. M. Ú.! Folyó hó 11-én 8306. szám alatt kelt és csekélységemhez intézett felhivásának eleget teendő, sietek mindazt, a mi Aradon a pinczeegylet létesítése végett az utóbbi időben történt, Nagyméltóságod elé terjeszteni. — Már régen hangoztatják az aradi hegyalja érdekeltjei, hogy termelési és üzleti viszonyaik javítása czéljából a társulással kellene kisérletet tenni. Azonban egész a legújabb ideig minden csak a jámbor óhajtásnál maradt e részben. Mint az aradi gazdasági egylet alelnöke kötelességemnek tartottam, ez eszme felett tüzetesebben gondolkozva, módot keresni, hogy a fennforgó viszonyok által adott lehetőség határai közt az említett általános óhaj meg is valósuljon. A kérdéssel tüzetesebben foglalkozván, azon meggyőződésre jutottam, hogy miután jelenleg az arad-hegyaljai érdekeltek mindennel inkább rendelkeznek, mint újabb vállalatokba ruházható tőkével, a pinczeegylet megalakítása és tovább fejlesztése csak úgy lehetséges, ha a nagy alaptőke összeadásának szüksége kikerültetvén, azt az önsegély egyuttal nevelő hatásu intézményének, a szövetkezetnek, alapjára fektetnők. A gazdasági egyletben folyó évi február hó 25-én tehát azon inditványt tettem, hatalmazná fel az egylet igazgatóságát, hogy a közvetlenül anyagilag érintettekből értekezletet hivhasson össze. A felhatalmazást megkapván, a tanácskozmányt az

aradi kereskedelmi és iparkamara által rendezett borvásár tartama alatt, névszerint f. évi márczius 16-án hivtam egybe, és miután annak vezetésére, valamint egyáltalán az ügy fejlesztésénél való közreműködésre az aradmegyei alispán urat megnyertem volna, inditványomat és annak indokait egy hosszabb exposében adtam elő. Beszédemet, mely a helybeli egyik hirlapban megjelent, Nagyméltóságod engedelmével ide mellékelem. A beszéd szövege ez:

»Az aradi kereskedelmi és iparkamara, mint a forgalmi érdekek előmozditására hivatott testület, a borkereskedés élénkitése, hegyaljai boraink ismertetésének terjesztésére s fogyasztásuknak úgy a hazában, mint a külföldön való előmozditására most már másodizben rendezett borvásárt. Az ezen borvásárokon szerzett tapasztalatok azonban azt bizonyitják, hogy a belfogyasztás boraink csak egy részére terjed ki, s azokat sem veszi egész mennyiségökben igénybe; a kivitelnél pedig közönségesen kezelt borainkkal nem versenyezhetünk. A külföld izlése a mienktől sokban külömbözik, üzleti követelményei a borok kezelése, szállitása tekintetében pedig olyanok, hogy azok folytonos teljesitésére mi képesek nem vagyunk. A borászat az újabb időben oly haladást tett, hogy az jelenleg már tudományos alapokon nyugvó külön önálló szakmát képez, melynél minden legújabb vivmány gyorsan értékesittetik, holott mi mondhatni évtizedeken át ősi eljárásunknál, sokszor alapjában hibás, vagy legalább hiányos kezelési módunknál egyre megmaradtunk. A borászat fokozott kivánalmainak azonban a mi extensiv gazdasági viszonyaink közt ma csupán a nagytermelő és a nagykereskedő tehet eleget. Oly nagytermelő és üzletember vidékünkön azonban szerfelett kevés van, mert hegyközségeink közép, sőt legnagyobb részt kis termelőkből állanak, kik egyenkint nincsenek azon helyzetben, hogy a czélnak megfelelő pinczék, jó pinczeeszközök, tanult pinczemesterek s elágazó és megbizható üzleti összeköttetésekkel rendelkezzenek. Bortermelőink legnagyobb része a szőlőmivelést csupán mellékfoglalkozásképpen folytatja, s arra épp azért sem elég gondot, sem elegendő tőkét nem fordithat, minek következtében szőlőmivelésünk és borászatunk jelenleg kétségtelenül progressiv hanyatlást tüntet fel, mely ha még egy ideig tart, akkor az aradi hegyalja biztosabban menend végromlása elé, mintha már a phylloxera vastatrix tényleg pusztitana benne. A talajra elég gond nem forditatik, a szőlőfajok helyesen össze nem válogattatnak, a divatozó fajok nem müveltetnek természetöknek megfelelő módon, a must erjedése nem vezettetik, a bor nem gondoztatik úgy, mint kellene. Es sem a borok tartóssága, sem a finomabb borivó közönség izlése, sem a borok folytonos egyformasága nem részesül elég figyelemben. Kivitel után mindig áhitozunk, de a külföldi piaczokat tényleg elhanyagoljuk, azt várván, hogy a külföldi kereskedő látogasson meg bennünket, holott mi jobban a külföldre lévén utalva, activ kereskedéssel nekünk kellene hozzája jobban közelitenünk. Ezenfelül boraink nem is mindig tiszták sőt, hamisitások és egyéb visszaélések is előfordulnak. Ezen körülmény hitelünket nagyon megingatta, s a szi-

lárd jellemű bortermelők egyenkint nem birnak elég hatalommal arra, hogy a talán csak kivételesen előforduló insolid eljárás következményeit hatékonyan ellensulyozhassák. A végeredmény tehát az, hogy szenvednek mindnyájan. — Ily körülmények közt felette indokolva van, oly módokról és eszközökről gondoskodni, melyek hibáinkat kijavitani, hiányainkat kipótolni alkalmasak. S azt annál inkább meg kell tennünk, mert nemcsak a külföld, hanem hazánk más bortermelő vidékei is nagy léptekkel haladnak előre, s igy, ha a magyar borok számára a külföldi forgalomban előnyök lennének is biztosithatók, ezek nem nekünk, hanem más törekvőbb borvidékeknek válnának javára.

Az aradi gazdasági egylet ezt belátta, s habár a szőlőgazdák és borászok buzgóbb támogatásával éppenséggel nem dicsekedhetik, mivel azonban hivatása a nyerstermelés érdekeit általán képviselni, kötelességének tartotta a szőlőszet és borászat fejlesztését is gondoskodásának körébe vonni. A gazdasági egylet e tekintetben azon meggyőződést táplálja, hogy élénken érzett bajainkon első sorban a társulás segithet, mivel csak ez teremtheti elő az egyeseknél hiányzó anyagi erőt, ez szerezheti vissza hitelünket, ez nyithat újabb keletre kilátást, s a soliditás, folytonos kitartás, elegendő szakértelem és mozgékonyság iránt is csak ez nyujthat biztositékot. Azon társulás eszméjének megvalósitása, mely a gazdasági egylet előtt lebegett, kétségkivül leginkább a kistermelőknek áll érdekében, annak közvetlen hasznát első sorban ezek tudnák legjobban élvezni, de közvetve azt hiszem, a nagy birtokos, sőt a nagy kereskedő is kiváló előnynyel csatlakozhatnék az egyesülés e mozgalmához, mert ha e vidék hitele és kereslete a borászat tekintetében emelkednék, abból annyi és oly biztos hasznot senki sem húzhatna, mint éppen ők. A borászat társulás utján való emelése mindenkinek, kicsinynek és nagynak, egyaránt érdekében van tehát, azért a gazdasági egylet megbizásából az igazgatóság ezen értekezletre az érdekelt urakat meghivta, hogy egy helyesen szervezett pincze-egylet alakitásának módozatai felett itt tanácskozni sziveskedjenek. Az egylet positiv javaslatokat nem dolgoztatott ki, mert sem a részvét mérve, sem a szervezet részleteire nézve nem lehetett kellőleg tájékozva. A gazdasági egyesület a pincze-egylet eszméjét csak meg akarta penditeni, hangsulyozni kivánta annak égető szükségét, s alkalmat óhajtott adni az érdekelteknek, hogy nézeteik, szükségletök és kivánalmaiknak ezen eszmecserében kifejezést adjanak. Annyit azonban megtenni előzetesen is tanácsosnak tartott, hogy az országban eddig másutt hasonló irányban létrejött vállalatokkal érintkezésbe lépvén, azok alapszabályait némi tájékozás végett átkérje. Az országban jelenleg Kolozsváron kivül az Érmelléken, Beregszászon, Visontán, Borsodmegyében és Budán vannak oly közös pinczék, melyekben a kis termelők borai kezeltetnek. Ezen pinczék szabályai küzül azonban csak a kolozsváriéi érkezett meg hozzánk. A jó hiréről mindnyájunk által ismert erdélyi pincze-egylet gr. Mikó Imre és Paget János urak közreműködése foly-

tán 1871-be alakult, de már az 1873. évi bécsi világtárlaton 118 palaczkból álló gyülteményes kiállításával oly feltünést okozott, hogy az általa kezelt borok, az angol kékkönyv kiállitási jelentésében a legnagyobb dicséretekkel halmoztatnak el. Az erdélyi pincze-egylet oly részvénytársaság, melynek alaptőkéje 150,000 forintra rug. Czélja ezen vállalatnak a szőlőszet és borászat emelése, e végből azonban a borokat főleg maga veszi meg, azokat kezelteti és saját czége alatt adja el. Üzleti összeköttetései igen terjedtek, mert úgy a bel-, mint a külföld nevezetesebb pontjain ügynökségeket állitott fel. Mindazon egyleti tagoknak azonban, a kik legalább öt részvénynyel birnak, jogukban áll annyiszor 1600 liter bort ahányszor öt részvény felett rendelkeznek az egylet pinczemestere által kezeltetni, és annak az egylet általi eladását kivánni, midőn az egyleti czég alatt a termelő neve is felemlithető. A kolozsvári vállalat szervezete azonban, az én nézetem szerint, a mi sokkal szűkebb körü termelési viszonyainkra alkalmazva felette nagy szabásunak, és igy következményeiben határozottan károsnak bizonyulna. Ezen vállalat figyelmes tanulmányozása azonban, miután annak alkata általán jónak tartatik, alig lesz általunk mellőzhető, de véleményem szerint az aradhegyaljai pincze-egyletet ettől lényegesen különböző alapokra kellene fektetni. — A tanácskozás bizonyos positiv alap és concret javaslatok nélkül rendesen meddő és sikertelen szokott lenni azért miután gazdasági helyzetünket, továbbá azon határokat, melyeket vállalkozásainknál figyelembe kell vennünk, ismerni vélem, bátor leszek igénytelen nézeteimet a pincze-egylet alakitásának általam fontosnak tartott főelvére nézve röviden előadni. —Azt hiszem, hogy az arad-hegyaljai borászatnak legnagyobb szolgálatot akkor teendünk, ha sem anyagi erőnket, sem szerencsénket túl nem becsüljük, ha ennélfogva kezdeményünknél a megengedhető szük mértékre szoritkozunk, mert az a jövőben üdvös, kivánatos módon csak akkor fog gyarapodni, ha lassanként, mintegy magából fejlődhetik ki. Azt hiszem, hogy eleinte egy-két pinczével, melyek elseje teszem Világoson, vagy Pankotán, másika Gyorokon állittatnék fel, be kellene érnünk. A pinczék mindegyikébe azon termelők szállitanák termékeiket, a kik ahhoz legközelebb vannak. Amint azután a borok eladásra alkalmasakká válnak, azok az egylet czége alatt a tulajdonos megnevezésével az Aradon felállitandó pincze-egylet üzletvezetősége által helyben, az ország más vidékein, vagy külföldön a nagyon czélszerű mustragyüjtemények szétküldése mellett forgalomba hozatnának. A kezelés és eladásért természetesen díjat fizetne a tulajdonos, ez képezné az egylet főjövedelmét, mert tőkéjét pinczék és pinczekezelési eszközökbe kellene fektetnie, s maga az én felfogásom szerint saját számlájára nem üzérkednék, jövedelmét pedig az egylet a pinczék és üzletvezetőség fenntartására fordítaná. Lehet, sőt valószinű, hogy az egylet jövedelme kiadásainak fedezésére eleinte nem lesz elegendő, akkor tehát az egyleti tagoknak bizonyos kulcs szerint a hiányt pótolni kellene. Ha azonban később a jövedelem a kiadásokon túl is szaporodnék, a

többletet vagy ismét a vállalatba lehetne fektetni, vagy pedig az nyereségként szétosztható volna. Véleményem ennélfogva az, hogy a pincze-egyletnek nálunk nem részvénytársasági, hanem ugynevezett szövetkezeti szerkezetet kellene adni, mert ezen társulási alakzat amannál sokkal ruganyosabb, és a különleges viszonyokhoz sokkal könnyebben alkalmazható.

Szövetkezetnek a magyar kereskedelmi törvény értelmében meg nem határozott számu tagokból álló oly társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének, vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg a kölcsönösség alapján való előmozditására alakul.

Az egyetemleges jótállás elve képezi tehát a szövetkezet éltető elemét és főismérvét, a törvény azonban megengedi azt is, hogy a tagok a társaság kötelezettségeiért csak korlátolt és nem korlátlan felelősséggel tartozzanak, azaz megengedi megállapitását annak, hogy a tagok egyes üzletrészök, vagy üzletrészök bizonyos meghatározott számu többszörösének erejéig szavatolhassanak. Ez utóbbi módozat nézetem szerint a mi viszonyainknak leginkább felelne meg, mert lehetővé tenné, hogy nagyobb tőkealáirás mellőzésével létesülne a vállalat, más felől pedig a kisebb tőke a bizonyos mérvben mégis solidaris kötelezettség mellett az aránylag nagy hitel jótéteményeit biztositaná az egylet számára.

Ezt tisztelt értekezlet csupán mint magánvéleményemet s igy is csupán tájékozás végett adtam elő, a részletekbe nem bocsátkoztam, sőt azt hiszem, ezen kérdést ma csakis általánosságban lehet tárgyalni. De fel kellett ezeket hoznom, hogy a tisztelt értekezlet határozatának kimondása előtt legalább némi támpontokkal birjon, s hogy azon üdvös eszme létesitésének nehézségei által, mielőtt elháritásuk csak meg is kisértetett volna, egyszerűen azért, mert többen azt halvaszületettnek, kivihetetlennek, ábrándosnak mondják, vissza ne riadjon.

A mai viszonyok közt a rosszat valóban sokkal inkább el lehet hinni, mint a jót, de valamint az optimismus, épp úgy a pessimismus is nagyon beteges, vagy legalább nagyon gyanus lehet. A két véglet egyaránt káros, mert mig a túlhiszékenység keservés csalódásokra, a pessimismus nihilistikus semmittevésre, vagy az egyedül czélhoz vezető szilárd kitartásu küzdelem abbanhagyására, és igy minden bizonynyal kárhozatra vezet. A részletekkel tehát azt hiszem, ma foglalkozni nem szükséges, a fődolog most az iránt tisztába jönni, kivánatos-e, s ha igen, minő irányban szervezve kivánatos Aradon egy pincze-egylet felállitása?

Én e kérdésre igenlőleg válaszolnék, és azt óhajtanám, hogy a pincze-egylet az aradvidéki szükebb termelési térnek, a mai nehéz pénzügyi helyzetnek, a másutt már szerzett kezelési tapasztalatoknak gondos figyelembe vételével szerveztessék.

Ennél fogva bátor vagyok inditványozni, hogy

1. Mondja ki az értekezlet, miképp Aradon a hegyaljai borászat emelése végett az idevágó viszonyoknak megfelelő és szövetkezeti

alapon nyugvó pincze-egylet alakitását kivánatosnak, sőt szükségesnek tartja.

2. Válaszszon az értekezlet az érdekelt közönség köréből egy több tagu bizottságot, és ennek tegye feladatává szőlőtulajdonosaink közt pénzgyüjtést rendezni, hogy egy vagy két általa kijelölendő s a borászatban jártas egyén az országban létező pincze-egyletnek, vagy közös pinczék megtekintése s az ott dívó kezelés tanulmányozása végett kiküldhető legyen.

3. A bizottság által a kiküldött jelentésének meghallgatása után ennek közreműködésével Aradhegyalja kivánalmainak megfelelő szövetkezeti alapszabályzat dolgoztassék ki.

4. Az igy kidolgozandó alapszabályok tervezete, hogy minél többek tudomására jusson, közzé teendő, s az érdekelt szőlőbirtokosok és borkereskedők felszólítandók, hogy az alapszabályok lényeges intézkedéseinek alapján magukat egy borászati szövetkezet létesitésénél való közreműködésre aláirásukkal kötelezzék.

5. Végül, ha a jelzett módon a bizottság véleménye szerint már elég tag jelentkezett, az alapszabályok megvitatása és elfogadása végett a pincze-egylet alakuló közgyülése hivassék egybe«.

Az értekezlet az indítványt tárgyalás alá vette s egyhangulag kimondta, hogy annak eszméjét helyesli, a pinczeegylet alakitását kivánatosnak tartja, a szövetkezeti szerkezet általán ajánlja, de a megye és város legelső birtokosai és szőlőtulajdonosaiból ugyanakkor alakított és a továbbiak intézésével megbizott választmány kezeit nem akarta az értekezlet megkötni. — Több mint egy hónapig szünetelt ezután a kérdés, mig végre f. hó 25-én a kiküldött választmány az elnök által összehivatott. A vita ezen gyülésben különösen a körül forgott, hogy a mindenki által szükségesnek tartott egylet szövetkezeti, vagy részvénytársasági alapon szerveztessék-e ? Az utóbbi alakzat pártolói a szövetkezet kezelését szövevényesnek és nálunk még gyakorlatilag ki nem próbáltnak állitották; nem tudták elképzelni, miként lehessen a mellett a borok egyéniségének fenntartása nélkül helyes kezelést megállapitani; idegenkedtek az egyetemleges felelősségtől is, s annak korlátolása esetén nem láttak lényeges különbséget a szövetkezet és részvénytársaság közt; a részvénytársaságot pedig általán ismertnek, egyöntetü eljárásra alkalmasnak, üzleti szempontból a leghelyesebbnek és viszonyaink közt is a legéletrevalóbbnak találták.

A szövetkezet hivei, kik közt magam is küzdöttem, kiemelték, hogy itt nem a borüzérkedés extensiv terjesztésére, hanem a borászat érdekeinek emelésére van szükség. Utaltak azon veszélyekre, melyeket a részvénytársaság e tekintetben magában rejt, mert soha sem lehetnek a bortermelők biztosak abban, hogy a részvények nem kerülnek-e majd a velök versenyző borkereskedők kezei közé, kik azután a pinczeegyletet még áldozatokkal is igyekezni fognak magukra nézve ártalmatlanná tenni, s nem a solidítás, a jövő alapjainak lerakása, a szőlőszet és borászat javitása, az aradi hegyalja

elveszett hitelének helyreállítása képezendi vezéreszméjöket, hanem a minél nagyobb nyereség közvetlen biztosítása. Utaltak a szövetkezet alkalmas voltának vitatói továbbá az önsegély elvének fontosságára, melynek éppen a szövetkezet a legszabatosb alakja, a korlátolt felelősség azon előnyére, hogy azáltal a szövetkezet anyagi hitele az alaptőke mérvén túl jóval emeltetik, s a ritkává lett tőke nagyobb mérvü összeadása feleslegessé válik. Kiemelték, hogy a borokat a szövetkezet folyó számlára át is veheti, azokat összevegyítheti, azokból külön boregyedeket alkothat, melyek sajátságait a szükséghez képest változtatni, vagy mindig egyformán fenntartani hatalmában álland. A szövetkezet ezen borokra előleget szerezhet be, melyekből azon követelőket elégítheti ki, kik az üzleti eredményt nem birják, vagy nem akarják bevárni. Azon felül a szövetkezőknek fennmaradhat az a joga is, hogy boraikat egyénileg külön kezeltethetik a szövetkezet pinczemestere által, midőn azért külön dijat tartoznak fizetni. Az érdeklődés az első rendü bortermelők részéről oly nagy volt, hogy az eszmecsere csupán a fennebb jelzett kérdés felett három egész óráig tartott. A szemben álló két vélemény vitatói kölcsönösen rábeszélni nem engedvén magukat, szavazással kellett a kérdést eldönteni, mely úgy ütött ki, hogy a szövetkezet mellett 6, a részvénytársaság mellett pedig 8 tag nyilatkozott. Erre határozatilag kimondatott, hogy az aradi pinczeegylet részvénytársulati alapon szervezendő, s a hazában már létező pinczeegyletek, névszerint a kolozsvári pinczeegylet és a budai közös pincze szervezetének és az ott divó kezelési módnak tanulmányozására bizottság küldetett ki.

Ezen kiküldöttek még három más értekezleti taggal együtt lesznek aztán hivatva az alapszabálykészítő bizottságnak a szükséges felvilágítást megadni. — Fel kell még említenem, hogy a tanácskozás folyama alatt Bohus István úr világosi 14—15,000 akóra való nagy pinczéjét a benne levő 3—4000 akó ürtartalmu hordókkal együtt három évre felajánlotta az alakítandó egyletnek.

Tisztelettel alulirott, bár az irányt, melyet a kérdés fejlődése vett, nem helyeslem, mégis kötelességemnek tartottam a reám esett választást elfogadni, mert meg vagyok róla győződve, hogy ezen kiküldetésünknek úgy sem lesz eredménye, miután a részvénytársaság alakításához szükséges alaptőkét nem lehetend össze szerezni. De nehogy az első hibás kisérlet meghiusultával az eszme is elejtessék, nem volt szabad lemondanom, s ezen nézetemet a bizottság előtt ki is jelentém, és azt arra kértem, hogy ha az első lépés sikerre nem vezetend, ne tegyen le a borászat emelésének újabb, más szellemben eszközlendő kisérletéről, s hogy én nem a formát akarom biztosítani, hanem a lényeget, és ha templomot nem emelhetünk, építsünk legalább kápolnát.

A bizottsági ülésben volt szerencsém Nagyméltóságodnak ezen válaszíratom bevezetésében említett nagybecsü fehivását bemutatni. A bizottság azt a legnagyobb örömmel hallgatta meg, és megbizott, hogy Nagyméltóságodnak kegyes figyelmeért az érdekeltek nevében

köszönetet mondjak. Megbizott a többször említett választmány továbbá, hogy kérjem ki újból Nagyméltóságod figyelmét a tárgyalt ügy és ezzel kapcsolatban a ménesi kincstári szőlőnek a szőlőtermelés és borászat emelésében álló természetes feladatára, s arra, miképp ezen szőlő nagy pinczével is bir, melyben minta-pinczekezelést lehetne meghonosítani, s hogy az — minként azt Nagyméltóságod kegyes volt kilátásba helyezni — a vinczellérképezde felállítása előtt és a jobb idők beálltáig az aradi gazdasági egyletnek kezelés végett valamely csekély, az állam tulajdonjogának elismeréséül fizetendő bér mellett hosszabb időre átengedtessék. — Felszólított a választmány végül, terjeszteném Nagyméltóság elé azon kérelmét, hogy az országban már létező pinczeegyletek alapszabályainak, melyek a Nagyméltóságod vezetése alatt álló minisztérium földmivelési osztályánál minden bizonynyal meglesznek, nekünk való megküldését kegyesen elrendelni méltóztassék, mivel közvetlenül a tett kisérletek tanusága szerint nehezen jutunk azokhoz. Fogadja Nagyméltóságod stb.

10. A phylloxera-kérdés megoldása.

Képviselőházi beszéd; mondatott 1889. évi november 15-én az 1890. évi állami költségvetés részletes tárgyalása alkalmával.

T. H.! *(Halljuk!)* Valóban nem hittem, hogy a földmivelési miniszterium költségvetésének tárgyalásánál az idén fel kell szólalnom, mert a pénzügyi bizottságban felemlitvén mindazon megjegyzéseket, a melyek megtételét szükségesnek tartottam, a földmivelési miniszter úr azokat úgy fogadta, hogy én válaszaival teljesen meg voltam elégedve. Tegnap azonban Hermann Ottó t. képviselőtársam *(Halljuk!)* egy különben nagyon érdekes és tartalmas beszédet mondott, a melyben mindazáltal oly állitások is foglaltatnak, melyeket szó nélkül hagyni véleményem szerint nem lehet. Az én igen t. barátom, mint mindig, tegnap is beszédében az igazság éles megfigyelését, találó itéletet, puritán és nemes felfogást összevegyitett fékevesztett radicalismussal, túlzásokkal, bizonyos felületeséggel és határozott tévedésekkel, melyeket az én nézetem szerint okvetlen helyre kell igazítani. Annál nagyobb szükség van erre, mert mint mindig, tegnap is csillogó szellemmel, egészséges humorral, érdekfeszitő fordulatokkal beszélt, úgy, hogy még azok is, a kik beszédének egyes részeit nem helyeselték, élvezettel hallgatták, már pedig tudva van, hogy hazánkban nagyon sokan vannak, különösen az olvasó közönség körében, a kik ügyes szónoklatok által igen könnyen megvesztegettetik magukat, fél tehát, hogy mint ismert specialis szakértő szavainak a phylloxera-ügyekben oly súlya lehet, a minőt ez alkalommal annak tulajdonítani nem szabad. *(Halljuk!)*

A t. képviselő úr beszédének, mint említettem, sok oly pontja van, a melyet magam is helyeslek, de hogy ezen pontokhoz való

hozzájárulásomat minden fenntartás nélkül kijelenthessem, mindenekelőtt beszédének azon részével foglalkozom, melyek ellen észrevételeim és kifogásaim irányulnak. *(Halljuk!)* Hermann Ottó t. képviselőtársam tegnapi szónoklatában a szőlőszettel és borászattal foglalkozván, az én felfogásom szerint a tényekkel meglehetősen önkényesen bánt el, és névszerint ő annak a példának, melyet Franciaország a szőlőszet terén nekünk és az egész világnak nyujtott, egyáltalán nem volt hajlandó kellő fontosságot tulajdonítani. Arra pedig én nagy súlyt fektetek, hogy ez a példa tisztán és hamisítatlan világításban álljon a mi közönségünk előtt, mert ha ez a példa sem áll meg, t. ház, akkor egyáltalán nincsen oly szövétnek, a mely után indulhassunk, és akkor a bizalomnak azon serkedő jelentkezése, melyet ujabban a szőlők reconstructiója tekintetében tapasztaltunk, ismét el fog sorvadni. Meggyőződésem szerint ma Magyarország szőlőszetének helyreállítása a bizalomnak és a pénznek kérdése, mert a dolog lényege szerintem teljesen tisztázva van. Ezzel az állítással szemben Hermann Ottó t. képviselőtársam utalt arra, hogy innen tavaly egyes laicusok Franciaországba utaztak, és ott magukat az ügyes franczia vezetők által félre engedték vezettetni. Ma már kénytelen vagyok e nyilatkozatot magamra is venni; mert a képviselő ur engem is a félrevezetett utazók közé számit, holott tegnap nem vettem magamra, mivel akkor kiküldötteket említett, én pedig senki megbizásából nem jártam künn; csak motu proprio mentem oda, azon felfogásból indulva ki, hogy a ki Magyarország közgazdasági kérdéseivel gyakorlatilag alaposan akar foglalkozni, annak kötelessége a helyszinén is megnézni, hogy Franciaországban a szőlőszet terén mik történnek. *(Helyeslés balfelől.)* A védekezés kérdése ugyanis annak mai stadiumában főleg gyakorlati kérdés lévén, azt sem a tudós szobájából, sem a hivatalos bureauban megérteni, vagy onnan intézni nem lehet. Ki kell mennünk a gyakorlati élet közepébe, és ott kell ismereteket, tanulságokat meríteni.

T. képviselőtársam tehát úgy tünteti fel a dolgot, mintha azok, kik nem czéhbeli tudósok, mind dupirozva lettek volna a franczia által azon czélból, hogy ők aztán itthon a védekezésnek amerikai alanyokkal való módját népszerűvé tevén, a franczia vesszőkereskedők malmára hajtsák a vizet; úgy tüntette fel a dolgot, mintha azok, a kik az országos gazdasági egyesület által kiküldettek — és miután megemlített engem is, én is — csak ugy bekukkantunk volna 12—24 órára Franciaországba, ott megtekintettünk volna 5 hektár területet, és az ott látottakat generalizálva, hazajöttünk és azt mondtuk, hogy a kérdés meg van oldva, tehát ezen irányban kell haladni. És a t. képviselő ur fájdalmának adott kifejezést a miatt, hogy először az illetők kimentek, másodszor, hogy mint laicusok zavaros fővel jöttek visszsza. — Ezen állítással szemben, t. ház, mindenesetre kötelességem adatok alapján bebizonyítani, hogy t. képviselőtársam alapos tévedésben van. Nem tudom, hogy ő az egész franczia kormányzati rendszert olyannak tartja-e, mely abból a

czélból van szervezve, hogy általa a Franczia országba szőlőszeti ügyeket tanulmányozni menő idegenek félrevezettessenek; mert ha e felfogást ő nem táplálja, azt hiszem, nyomatékot kell tulajdonítania azoknak a tényeknek, melyekre mindjárt bátor leszek hivatkozni. Kezemben van, t. ház, a franczia országos phylloxera-bizottságnak legutolsó évi jelentése, mely az 1889-ben történteket foglalja magában. Ennek a jelentésnek mindjárt első fejezetét a f. évi február 3-án tartott nagybizottsági ülés jegyzőkönyve képezi. E jegyzőkönyv tanusága szerint a gyülésen maga a franczia földmivelési miniszter elnökölvén, megnyitó beszédében a következő szavakkal üdvözölte a bizottságnak a fővárosból és a vidékről megjelent számos tagjait. Mellékesen megjegyzem, hogy e bizottság tagjai közt számos hirnévvel biró, nemcsak senator és képviselő, hanem jeles szakférfiu is van; élén pedig egy oly férfiu áll, a kinek neve, azt hiszem, még t. barátomnak is imponálni fog, mert mindenesetre a czéhbeli tudósok közé tartozik, t. i. Pasteur. Ebben az országos bizottságban, mint emlitém, a franczia földmivelésügyi miniszter a következőleg szólt: »Bátran ki lehet mondani, hogy a phylloxera-bizottság intentiója folytán tett erőfeszitések nem voltak meddők. Hála szőlőmivelőink ezen erőfeszitésének a franczia szőlőtermelés lábra áll. A köztársaság kormánya a maga részéről szintén nem fukarkodik az erkölcsi támogatással és az anyagi segélyezéssel. Nincs benne kétség, hogy kevés év mulva a nemzeti szőlőterület teljesen reconstruálva lesz, mert a regeneratio munkája óriási léptekkel halad előre.« Másnap a bizottság befejezvén tanácskozásait, a miniszter a kormány nevében a bizottság tagjainak köszönetét és a nemzet hálaját fejezé ki a megmérhetetlen szolgálatért, melyet több, mint egy évtized óta Franczia országnak tettek.

Ezen kijelentéseket bővebben illustrálják azok az adatok, a melyeket Tisserand államtanácsos és a franczia mezőgazdasági ügyek fővezetője jelentésében előterjesztett. Ezen jelentés szerint 1889-ben a védekezés nagymérvben folyt Franczia ország minden részében. A viz alá meritett terület 30 ezer hektárt tett ki; szénkéneggel és sulfocarbonate de potassiummal összesen 67 ezer hektár gyérittetett. Ezzel szemben 1887-ben a hasonló módon gyérített terület 74 ezer hektárt tett, a visszaesés tehát 7 ezer hektárt képez. Azután áttér az amerikai alanyokkal és direct termőkkel beültetett terület kimutatására és azt mondja, hogy mig 1881-ben csak 8.900 hektár volt ilyen szőlőkkel beültetve 17 departementben, 1882-ben 12.000 volt 22 departementben, 1883-ban 28.000 hektár 28, 1884-ben 52.000 hektár 34, 1885-ben 75.000 hektár 34, 1886-ban 110.000 hektár 37, 1887-ben 165.000 hektár 38, 1888-ban 214.000 hektár 43 és 1889-ben 299.801 hektár 44 dapertementben, tehát tavaly körülbelül már 300.000 hektár volt amerikai szőlőkkel reconstruálva. Tisserand ur erre megjegyzi, hogy már most is van Francziaországnak 1,838.000 hectárnyi szőlőterülete, a mely a legnagyobb szőlőterület az egész világon, de ha a reconstructió, a mi-

ben neki kétsége nincs, továbbra is ily arányban halad, négy év mulva ez a terület 2,600.000 hektárra fog emelkedni, a mely aztán nagyobb lesz, mint volt azelőtt, midőn a phylloxeravész még be nem köszöntött.

Gróf Károlyi Gábor: Akkor hát szerencse a phylloxera! *(Derültség.)*

Gaal Jenő (pécskai): Vannak Francziaországban, a kik ezt nyiltan mondják is, mert ma már egészen észszerű módon lehet a kiirtás folytán megüresedett területeket beültetni, s az ily ültetvények sokkal jövedelmezőbbek a régieknél. — E mellett, azt hiszem, helyes lesz azon többi nyilatkozatra is mindjárt itt reflectálni, amelyek ebben a jelentésben a reconstuctió sikerére vonatkozólag foglaltatnak. Az egyik jelentésben, mely a miniszterhez van intézve, az mondatik: »Francziaország szőlőmívelési állapota évről-évre javul. Erről meggyőződhetett azon területen folytatott utazásai alkalmával a miniszter úr is. A rettenetes válság, amely annyi pusztulást vont maga után, megszüntnek látszik, mert a szénkénegezés, viz alá merítés, homokterületek betelepítése és az amerikai fajok ültetése folytonos gyakorlatot képeznek a termelők közt; természetesen mindenik mód a neki megfelelő viszonyok közt.« — Egy másik jelentés határozottan utal arra, hogy »nem a közvetlenül termő amerikai fajok, hanem a ripária és a rupestris ültettetnek leginkább a phylloxera-károsultak által.« Egy harmadik jelentés azt mondja: »A haesitatió és tapogatódzás idejének vége. A franczia szőlőmívelés büszke lehet az utolsó 25 évre, mely alatt a phylloxera, az oïdium, a mildew, az anthraknosis és a black rot-tal kellett küzdenie, és mégis már néhány év mulva nagyobb területe lesz, mint valaha volt.« Ami pedig azt az adatot illeti, amelyre tegnap t. képviselőtársam hivatkozott, hogy a franczia csak úgynevezett alapfolyadékot, azaz rossz bort termelnek, arra nézve is találok a jelentésben egy nyilatkozatot, mely Hermann Ottó állításával homlokegyenest ellenkezik: »A tulajdonosok belátták, hogy nemcsak a mennyiségre, hanem a minőségre is tekintettel kell lenni, jobb borokat kell termelni s ezzel a talajt jobban ki kell használni.« — Azt hiszem, t. ház, ezek az adatok, amelyeket bárkinek rendelkezésére bocsátok, eléggé concludensek arra, hogy mi, akik künn jártunk Francziaországban, midőn saját szemeinkkel láttuk a valóságot, jó hiszemmel állíthattuk a maga idején, hogy Francziaországban a phylloxera-kérdést megoldottnak tekintik. Nem mondom ezzel azt, hogy ott semmi kisérletezés nem történik. Mert hiszen a világ nem áll meg soha, a tudomány folyton kutat. Bizonyos területeken egyes amerikai fajok eddig nem díszlettek. A franczia, akinek kutató szelleme ezt az eredményt tudta felmutatni, nem nyugszik bele a mai eredmények azon mértékébe, a melyet elért, hanem utána néz annak, hogy minden területre legyen megfelelő anyaga. Viala Pétert, a monpellier-i szőlőszeti főiskola kitünő tanárát pár évvel ezelőtt a franczia kormány kiküldte Amerikába, hogy ott a nagy erdőségekben keressen oly fajokat, melyek a mész- és más sovány

talajon, ahol az eddig ismert fajok nem virultak, díszleni fognának. Hazajött és a berlandieri és a vitis cinerea-ban oly fajokat állapított meg, amelyek ezen kívánalomnak is nagyrészt megfelelnek. Az úgynevezett hybridatióval folytatott kisérletezés útján szintén új fajokat hoztak elő. Szóval kisérletezés folyton történik, de nem azért, hogy az alapsiker biztosíttassék, hanem, hogy ezen siker folytonosan fokozható legyen.

Már most, ha ami úgynevezett szakértőink azzal a praeoccupált nézettel mennek ki Francziaországba, hogy amit ott látni fognak, az nem jó, akik minden franczia gazdában és szakértőben egy-egy dupirozó érdekeltet vélnek lappangani, nagyon természetes, az ily törekvéseket a laicus publicum előtt hajlandók úgy feltüntetni, hogy a franczák maguk is tovább kutatnak, azért, mert ők sincsenek megelégedve ezen állapottal, nem biznak abban, amit eddig elértek. Felhozzák azt is, hogy amerikai alanyu szőlőoltványok nem tartósak. No hát, t. ház, minden szőlősgazda tudja, hogy nálunk is megújítandó évenkint a szőlőtőkének bizonyos százaléka, s ez természetesen az oltványokkal is bekövetkezik. Megengedem, most valamivel nagyobb mértékben, de hogy ezen oltványok oly rövid idő alatt elpusztulnának, nem hihetem el. És pedig a következő okból: először magam is láttam 15—16 éves oltványokat, és pedig Monpellierben az ottani nagy szőlőszeti iskola ültetvényében, azonkivül pedig nem egyszer utaztam már Francziaországban és nem 24 órára, hanem ismételve látogatván meg ezen ország déli vidékeit is, láttam azt a különbséget, mely ott körülbelül egy évtized óta észlelhető. A 80-as évek elején és végén jártam déli Francziaországban s a Herault megyében, hol több mint egyharmad része található Francziaország reconstruált szőlőterületének. Napokig utazván ott, közel 60—70.000 hektár ily területet láttam, előkelő szakértő kiséretében utazva, aki nem volt más, mint az említett szakintézetnek kitünő és tekintélyes igazgatója. Ez az úr nekem azt mondta, hogy »tulajdonképp mi magunknak nem nagy szolgálatot teszünk azzal, ha önöknek ezeket a dolgokat megmutogatjuk, mert jobb volna, ha kizárólag mi termelnénk jó bort, mivel ez többet hozna nekünk, mint a vesszők eladása,« amelyekre annyiszor utalt t. képviselőtársam. Mondom, ez a szakértő megmutogatott nekem mindent, és pedig Tisserand úr egyszerű ajánlatára, melyben semmiféle további utasítás az én félrevezetésemre nem foglaltatott. És én kénytelen voltam beismeri, hogy a látott dolog egészen komoly. De ha a t. képviselőtársam még elhihetné is azt, hogy Francziaország egész mezőgazdasági administratiójának szervezete úgy van berendezve, hogy az idegenek általa félrevezettessenek, azt talán még sem fogja elhihetni, hogy a franczák 100 és 100 milliót fognak beruházni azon czélból, hogy minket az ő vesszőikkel lefőzzenek. No hát, t. ház, Hermann Ottó képviselő úr az én nézetem szerint úgy járt, mint a nagy tudósok nem egyszer járnak, s amint egyszer Newton Izsák is járt, midőn belemélyedvén kutatásaiba, látogatók által alig volt megközelithető. Egyszer egy barátja ment hozzá, akinek azt mondták, hogy most

talán kevesebb ideig kell a nagy tudósra várakoznia, mert ebédje fel van tálalva s mindjárt jönni fog. Newton azonban annyira bele volt mélyedve tanulmányába, hogy sokáig nem jött, mire az idegen megunta a várakozást s megette a tudós ebédjét. Amint ezzel készen volt, belép Newton és azt mondta: bocsánatot kérek, hogy annyi ideig várakoztattam, most azonban ebédelni akarok, az alatt beszélgethetünk is. Erre meglátta, hogy a feltálalt étel el van fogyasztva, s e szavakkal fordult a barátjához: »Különös emberek is vagyunk mi tudósok; azt hittem, hogy még nem ebédeltem s ime most látom, hogy már készen vagyok vele«. T. barátom is, akinek bő szakismereteit, kutatási szorgalmát s tudós lelkesedését igen nagyra becsülöm, másnemű tanulmányaival el volt foglalva. Azóta, hogy Francziaországban járt, irta az ő szép és nagybecsű munkáját a halászatról. El volt foglalva itt benn és Norvégiában ornithologiai és más lógiai tanulmányaival. De azóta a világ nagyot fordult; a közönség megunta a várakozást arra, hogy ő világosítsa fel és kiment maga a külföldre. A közönség visszaérvén az országba, Herman Ottó úr találkozik vele és azt hiszi, hogy a felvilágosítást nem a közönség nyerte, hanem azt ő bírja, és hogy a zavar — vagy nem mondom, hogy zavar, hanem a sok foglalkozás folytán előálló kábaság — a közönség körében van meg, és nem veszi észre, hogy nagy munkássága következtében, ami nem csodálatra méltó dolog, maga kábult el egy kissé. *(Derültség.)*

T. képviselőtársam nagy híve a homoki borok termelésének. Teljesen igaza van; de kettőben vele még sincs igaza. Az egyik az, hogy ez a védekezési mód olyan valami absolut jót nem jelent, a mihez szinte szó sem férne már. A másik az, hogy Magyarország szőlőszetének jövője a homokterületek beültetésében rejlik. Az elsőre nézve nincs igaza azért, mert hisz ő maga hozta fel azt, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy habár Göthe, a hires oenolog, a homokon termelt rajnai rizlinget fajilag nem különbözőnek jelentette ki a másutt termelttől, mégis elismeri, hogy a homokon termelt bor csak alapfolyadék, melynek kezelését oly nagy ügyességgel, vegyészi avatottsággal ajánlja, mint amilyen felett a franczia rendelkeznek. Maga elismeri továbbá, hogy a homokterületeken a pinczekezés rendkivül meg van nehezítve, mivel 2—3 méternyire ásva a földet, vizre bukkanunk. Látható tehát, t. ház, hogy ő maga is elismeri azon nehézségeket, amelyek a homokterületek beültetésével össze vannak kötve. Nincs t. képviselőtársamnak igaza abban sem, hogy az ország szőlőszetének jövője a homokterületek betelepítésében rejlik, azért, mert ha van is igen nagy homok területünk, az ország azon vidékein lakó népesség, a hol a hegyi szőlőszet elpusztul, valószinűleg nem lesz hajlandó házait s összes keresetét ott hagyni, s a homokterületekre letelepedni. *(Helyeslés balfelől.)* Azonkivül nekünk, a mint már előbb a franczia jelentésre hivatkozva bátor voltam felemliteni, utóvégre a borok minőségére is kell valami súlyt fektetnünk. Hiszen az az idő, a midőn majd mi is oly kitünő vegyészek leszünk, mint a francziák, s mikor oly kereskedelmi üzleti szellem lesz nálunk

honos, mint Francziaországban, s mikor annyi üzleti tőkével fogunk rendelkezni, még nagyon messze van. Azon ideig pedig existálni kell szőlőszetünknek. De miféle állapot lesz az, hogy ha mi homoki borokat fogunk termelni, s azt fogjuk mondani, hogy az tokaji, holott az csak tokaji szőlőből termelt karczos lesz. *(Derültség. Ugy van! Ugyvan!)*

Azonban, t. képviselőtársam — nem most, hanem ha jól emlékszem, ez év elején — abban a szaktanácskozmányban, melyet még a ministerelnök ur hivott össze, érezvén a felhozott ellenvetés súlyát, kereste a módokat arra, hogy a hegyeken is lehessen szőlőszet homokon, s e czélból a következő csodálatos javaslatot tette. Azt mondotta ugyanis: jártam Dalmatiában s láttam, hogy ott az emberek sziklákra viszik fel a humust, melyen szintén tudnak termelni. Miért ne lehetne ugyanezt tenni Magyarországon a szőlővel olyformán, hogy immunis homokréteget viszünk fel a hegyekre — először természetesen terassirozzuk őket — és abban a homokban fogjuk azután a jó tokaji aszút termeszteni. — Egy barátom, a ki ott volt, és a ki egy nagy közlekedési vállalat élén áll, hamarjában kiszámította, hogy minden hold ilyetén eszközlött reconstructiójának költségén igen csinos kis birtokot lehetne vásárolni. E homokban különben tokaji bort soha sem lehetne termelni, mert nemcsak a hegy lejtője tényezője annak, hogy valahol jó bor teremjen, hanem egyszersmind az a talaj is, melyet a szőlő gyökere részben absorbeál. *(Helyeslés!)* Ilyen tanácsokkal szolgált t. képviselőtársam Magyarország szőlőszetének.

Ő azt mondja továbbá, hogy a tudomány vívmányait respectálni kell, és hogy kötni való bolond, ki a tudomány vívmányait el nem fogadja. Én azt hiszem, hogy ő a maga jelzett tudományát mindenesetre követésre méltónak találja; de ez esetben bocsásson meg, nem azt, a ki e tanácsot nem követné, hanem azt, a ki követné, kellene igazán megkötözni. *(Derültség.)* Végre van t. képviselőtársamnak még egy nagyszerű mentő eszméje. Megint a tudományra hivatkozva azt mondja: minő szép dolog lesz az emberiségre nézve, ha a bort ezentul nem úgy kell termelni, hogy a gazdának az eső és mindenféle éghajlati viszony miatt aggódnia kelljen, hanem szépen a gyárban fogják a bort elemezve megcsinálni, és hogy az emberiségre nézve milyen nagy vívmány lesz ez. Lehet, hogy annak nagy vívmány lesz, de hogy a szőlőbirtokosoknak igy bizonyosan felkopik az álla, az bizonyos. *(Tetszés.)*

Ezek voltak nagyban és egészben a tegnapi beszéd ellen felhozni kivánt kifogásaim. Vannak azonban e beszédnek egyes pontjai, melyekkel részben, és olyanok is, melyekkel teljesen egyetértek. Azt mondta a t. képviselő ur: nagy baj, hogy nálunk a mostani nemzedék ugy neveltetik, hogy fokozódva többet és többet kiván az államtól. Ebben tökéletesen igaza van. Én sem óhajtom, hogy közönségünk fejlődésének iránya ez legyen. Abban viszont nincsen igaza, midőn Angliára hivatkozva, nálunk is olyan laisser-faire-féle gazdasági poli-

tikát kiván folytatni, a minőt ott folytatnak; mi a mellett a gazdasági politika mellett okvetetlenül tönkremennénk. Az állam feladata nem meghatározott dolog, mely viszonyok és idő szerint nem változik, hanem a helyi viszonyok és idő szerint mindig más és más. Mások voltak a mult században, mások most és mások lesznek a jövőben; mások Angliában, mások nálunk. A jelen viszonyok között az állam feladata nemcsak az, hogy a szőlőszet terén úgy a felsőbb, mint az alsó népességnél terjeszsze az értelmiséget, hanem, minthogy rendkivüli csapás érte az országot, az is teendője, hogy rendkivüli eszközökhöz nyúljon, de olyformán, hogy a rendes kerékvágásba terelje a dolgot, s a közönség idővel nélkülözhesse a támogatást. Már pedig mindazon intézkedések, melyeket én valaha a kormánytól szőlőszetünk támogatása érdekében kivántam, ily szellemben vannak tartva. Én semmi olyan dolgot nem kértem, a mely a Francziaországban történt védekezési intézkedésektől különböznék. Francziaországban ezen jelentés szerint 1889-ben 681 subventionált syndicatus volt 21.687 tulajdonossal, kiknek az állam közvetlenül holdankint 25 frkjával számítva körülbelül 200.000 frank segélyt nyujtott. Ha Francziaországban lehetséges az ilyesmi, ott, a hol az emberek gazdasági tekintetben mégis sokkal önállóbbak, mint a mi honfitársaink, akkor én azt hiszem, hogy Magyarországon az ily segély kivánása nem ellenkezik a józan felfogással. Annak idején, mikor a ministerelnök úr az említett országos enquête-tet tartotta, ő maga is oda nyilatkozott, hogy hajlandó a szőlőbirtokosokat, ha szövetkeznek, nagyobb segélyezésben részesiteni.

Először ugyanis arról volt szó, hogy kötelező szövetkezetek szüksége mondassék ki; később azon vélemény jutott túlsúlyra, hogy a szövetkezetek szabadon alakuljanak; de hogy alakuljanak, nagyobb mérvű segélyezést kell nekik kilátásba helyezni. Én azon kivül, a mit t. képviselőtársaim itt felhoztak, nem kivánok mást, mint hogy a kormány helyezze ezt a segélyt kilátásba, és meg vagyok róla győződve, hogy ha nem is az első évben, de okvetlenül a legközelebbi jövőben, nemcsak minden hegyvidéken, hanem minden nagyobb hegyközségben is fognak alakulni szövetkezetek, melyek czélja lesz, hogy közösen védekezzenek a szénkénegez és felhasználásával, közösen létesítsenek szőlőoltvány-iskolákat és közösen szerezzék be maguknak a szükséges vezető értelmi erőt. Ezeket a szövetkezeteket vidékenkint kötelékekbe lehetne foglalni, a melyekkel a ministerium képviselője, vagy kiküldötte közvetlenül érintkezhetik. Ez egy neme az önsegély szabályozásának. De a mellett állami támogatásra is van szükség, mert a tapasztalat az, hogy az emberek ebben az irányban sem nem tudnak tenni, sem bizalommal nincsenek a dolog iránt. Hanem miképp is lehetnének, midőn eddig a kormány szakértői, most pedig oly tekintélyes képviselő, mint Herman Ottó t. barátom, oda állanak, a nélkül, hogy kellőleg tájékozták volna magukat, s rontják a hangulatot, és azt a serkedő kis bizalmat is tönkreteszik azzal a méreggel, mely ajkaikról csepeg. Nagy felelősséggel jár az, t. ház, ha ezen házban beszélünk, mert itt minden szó, különösen ha ügyes szónok

ajkairól hangzik el, kihat és nagyon messze hallatszik. — A közönség nincsen bizalommal; ezt a bizalmat kell mindenek előtt helyre állítani, Most már merem állitani, hogy azoknak a laicusoknak összhangzó véleménye folytán, kik az utolsó két esztendő alatt Franciaországban jártak, a közönség kezd is bizalmat nyerni ezen védekezés iránt. Én tudom, t. ház, hogy az ország több vidékén maguk a termelők kezdték meg az amerikai szőlők ültetését. Tudom, hogy a nép is hozzáfog a dologhoz, például Ménes-Magyarád hegyvidékén a parasztok maguk is rigolozták a földet, szereztek oltványokat és ültetik is a szőlőt, mert látták, hogy egy-két birtokosnál azok sikerültek. Már most nem kötelessége-e a kormánynak ezt a helyesen megindult mozgalmat pártolni és támogatni? Én azt hiszem, hogy igen. Azon kivül a kisérletezés épp úgy kötelessége a mi kormányunknak, a mint kötelességének tartja ezt a franczia. Az adaptálási kisérlet abból a szempontból, vajjon mily alany mily talajba való, továbbá minő oltóágak és alanyak illenek össze, a kormány feladata. Felfogásom szerint nemcsak a fővárosban kellene e czélból centrumot állitani, hanem minden hegyvidéken egy kisérleti telepet létesíteni; egyrészről azért, hogy kisérlet létesíttessék, másrészről, hogy az oda való közönség saját szemeivel lássa az eredményt, mert a tapasztalás bizonyítja, hogy nálunk az emberek nem a szó és irás, hanem a szemmel látható tények után indulnak. *(Igaz! Ugy van! a baloldalon.)* Én egyebet, t. ház, a kormánytól ilyen dolgokban soha sem kivántam és most sem kivánok. Ennélfogva azok, a kik úgy gondolkoznak, mint én, nem érdemlik meg azt a kritikát, melyben Herman Ottó t. képviselőtársam részesítette őket.

De végezve azon dolgokkal, melyekre nézve véleménykülönbség volt közöttünk, viszont el kell ismernem, hogy van beszédének néhány része, melyekhez én föltétlenül hozzájárulok. Teljesen igaza volt t. képviselőtársamnak abban, hogy Magyarország földmívelési ügyének intézése organisatorius tevékenységet követel, mert az a verseny, a melylyel mezőgazdaságunknak küzdeni kell, oly súlyos, hogy csak a bennünk lakozó összes erő játékba vonása mellett vivhatjuk meg azt. Nagy örömmel hallottam tehát a minister úr tegnapi beszédében, hogy ő maga is közegeket akar magának teremteni a vidéken. Erre alkalom lesz akkor, a midőn a mezőrendőrségi törvény fog tárgyaltatni, s a midőn az administrativ teendők elvégzése szempontjából oly közegeket kell létesíteni, melyek nemcsak bureaucraticus, hanem egyéb tulajdonsággal is birnak. Az érdekeltséget kell belevonni ide, olyformán, mint például az ipartestületeknél történt. Nem akarom tovább elemezni a dolgot, bár magam tisztában vagyok azzal, hogy mit kellene tenni. Tehát szervezkedni kell, mert az merő képtelenség, a mire gróf Károlyi Sándor t. képviselőtársam tegnap szintén rámutatott, hogy a gazdasági egyesületek köréből a gazdaközönség legnagyobb részt kivonja magát. Oly organumokat kell tehát teremteni, melyek egyrészt az administratio ügyében felfelé s lefelé végzik a teendőket, másrészt a gazdaság ápolására is mindent elkövetnek egész

az utolsó faluig. *(Helyeslés balfelől.)* Helyeslem azt is, a mit a t. képviselő úr az oktatásügy felkarolása és az értelmiség terjesztésére vonatkozólag mondott. Már a pénzügyi bizottságban voltam bátor a t. minister úrat figyelmeztetni, hogy földmíves iskoláink nagyon helytelenül vannak szervezve. Ezen iskolákból rendesen másod osztályú gazdatisztek kerülnek ki, a kik földmíves-iskolai tanulmányok elsajátítása után a reájok váró feladatot méltóságukon alulinak tartják. A nép fiai, a kisebb gazdák rendszerint nem is vesznek részt a földmíves-oktatásban. Kívánatos volna, hogy ide ezek az elemek bevonassanak, s e czélból a földmíves-iskolákat szaporítani kell; a mennyiben a pénzügyi tekintetek ezt nagyobb mértékben meg nem engedik, oda kell hatni, hogy minden községben a franczia »ferme école« módjára egy földmíves mintagazdaság állíttassék, a melyben az illető kisgazdák minden okszerű munkás foglalkozást elsajátíthassanak. *(Helyeslés balfelől.)*

A telepítés kérdésében is osztozom a t. képviselőtársam nézetében, s már a pénzügyi bizottságban kifejeztem abbeli véleményemet, hogy kár volt az államjavakat oly mértékben eladni, hogy azokból telepítési czélokra aránylag csak kevés maradt. De az is elég tekintélyes mennyiség, a mi maradt, arra, hogy felhasználtassék. A telepítési ügy, a mint értesülve vagyok a pénzügyi bizottságban kapott felvilágosítások után, ki fog vétetni egészen a pénzügyminister hatásköréből és teljesen a földmivelésügyi minister hatáskörébe vonatik. Ezt én helyeslem, és készséggel csatlakozom ama kívánsághoz, hogy az ezentúl eszközlendő telepítések ne jussanak a csángótelepítés sorsára.

Nagyon megszivlelendő dolog, a mit a kereskedelmi és ipari tevékenységre és az e nemű munka tekintélyére vonatkozólag t. barátom tegnap mondott. Meg vagyok róla győződve, hogy ennek a tevékenységnek nemcsak elvben, hanem gyakorlatban is a benne való részvétel által kimutatott tisztelete nélkül nincsen nemzeti nagyság. *(Helyeslés balfelől.)* Kívánatos lenne, hogy a mi magyar értelmiségünk fiai kereskedelmi és ipari pályára is neveltessenek, ez által — nézetem szerint — leginkább érhetnők el a társadalom egyöntetűségét. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És végre a protectio-rendszerről is szólott beszédében. Föltétlenül hozzájárulok nézeteihez. Nem akarom ezt a themát tovább fejtegetni; tudjuk mindnyájan, hogy a protectio rendszere mily mérvben uralkodik Magyarországon. Kívánatos, hogy ezen uralomnak véget vessünk. Mert, t. ház, az egyeseknek és a nemzeteknek élete küzdelem a létért. Ha a nemzet a maga legjobb erőit nem viszi a harczba, ebben a küzdelemben nehezen fog megállani. Már pedig a rendszeres protectio lehetetlenné teszi, hogy nemzeti ügyeink vezetése a jelenben a legjobb kezekbe kerüljön, de az is lehetetlen, hogy a jövőre kellő számú jó kezek fejlődjenek, mert semmi sem lehangolóbb az emberre nézve, mint az, ha látja, hogy minden törekvése daczára mellőztetik és más szempontok által támogatva az érdemtelenség éri el czélját. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ezeket előadva, t. ház, kijelentem, hogy a földmívelésügyi miniszter költségvetését elfogadom. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

11. Boraink régi jóhirnevének helyreállítása.

Képviselőházi beszéd; mondatott a mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló törvényjavaslat feletti vitában 1893. évi május 16-án.

T. ház! Ezen javaslattal a magyar törvényhozás oly térre lép, a melyen sem benn az országban, sem a külföldön elegendő tapasztalással nem rendelkezünk. Ennélfogva az előterjesztés, s ha törvényerőre emelkedik, mint törvény is csak oly kísérletnek lesz tekintendő, a melynek hatását a jövőben meg kellend figyelni, és a szükséghez képest módosítani. Hogy azonban tenni kell valamit ez irányban, azt mindenki érzi. *(Általános helyeslés.)* Daczára annak, hogy 1876 óta, midőn egyik képviselőtársunk, Szalay Imre, ez irányban kész törvényjavaslatot terjesztett a ház elé, a vélemények igen eltértek egymástól, az a követelés, hogy e részben valami történjék, általános volt. Ennek a t. háznak három határozata van, mely egy ily javaslatnak előterjesztését kívánja. Azon álláspontok, melyek szerint a kormány a javaslatot előkészítendőnek véli, koronként változtak. Régebben Szalay Imre t. képviselőtársam is úgy fogta fel a kérdést, hogy a gyártott borok készítését általában megtiltani nem kell, hanem megfelelünk a czélnak az által is, ha kötelezővé teszszük a mesterséges borok készítőire nézve, hogy a közönséggel szemben, midőn boraikat árúba bocsátják, őszintén bevallják, hogy gyártmányuk milyen. Az álláspontok, a melyeket ezzel szemben a szaktestületek elfoglaltak, szintén igen különböztek egymástól. Valamennyi szaktestülettel szemben 1876-ban az aradi kereskedelmi és iparkamara volt az, mely világosan kimondotta, hogy leghelyesebb lenne a borgyártást egyáltalában eltiltani. Megvallom, hogy ez volt az én véleményem is. Később részint a szaktanácskozmányokban, részint a folyóiratokban felmerült aggodalmak folytán a kormány helyesebbnek tartotta azt az álláspontot elfoglalni, melyet eredetileg Szalay Imre t. képviselő úr hozott javaslatba, és 1887-ben egy oly javaslatot terjesztett elő, mely a gyártott borok készítését nem tiltotta meg, de a készítőkre nézve kötelezővé tette, hogy azt a tartályon kitüntessék, s így a közönség félre ne vezettessék. Én ehhez az állásponthoz hozzájárultam. Azért magyarázattal tartozom a t. háznak, hogy most mégis miért pártolom ezt a törvényjavaslatot újra. Megvallom, hogy én e tekintetben a czélszerűségi szempont után indulok. Hiszen elvileg a két álláspont között különbség nincsen, mert ha valaki azt mondja, hogy a gyártott borokat a közönség előtt gyártottaknak kell bevallani, az eredmény ugyanaz lesz, mintha egyáltalában eltiltjuk a borgyártást. Mivel pedig meg voltam erősen győződve arról, hogy e tekintetben minél hamarább kell valamit tenni, hozzájárúltam azon előterjesztéshez, mely a siker reményével kecsegtetett. De különösen azon tapasztalatok után, melyeket Franczia országban az 1889. évi törvény behozatala után szereztek, úgy mint 1876-ban, most is helyesebbnek tartom,

hogy a borgyártás egyáltalában eltiltassék. Mert ha csupán kísérletezés is lesz ezen törvényjavaslat, most legkevesebbet árthatunk vele, és azért erélyesebben járhatunk el. A phylloxera szőlővidékeink legnagyobb részét tönkretette. Ha valamikor, most leginkább megtehetjük ezen lépést a nélkül, hogy nagy érdeket koczkáztatnánk; a szőlőszet védelme pedig soha sürgősebb nem volt, mint ma. A szőlőbirtokosok országszerte megnyugvást találnak abban, hogy minél erélyesebb rendszabályok menjenek keresztül: a fentebb kifejtett álláspontból kiindulva, én ezen megnyugvás előidézéséhez szívesen hozzájárulok. *(Általános helyeslés.)* Mert igen nehéz viszonyokkal küzdenek a magyarországi, különösen a fajborokat termelő szőlők tulajdonosai. Még ezelőtt pár évvel általános volt a kétség az iránt, hogy vajjon a fajborokat termő hegyeket egyáltalában lehet-e rekonstruálni? Most bizonyos bizalommal tekintenek a jövőbe. A franczia országi tapasztalatok meggyőzték őket arról, hogy ha a kellő tőkét befektetik, és kellő szakértelemmel fognak a dologhoz, czélt fognak érni. Azonban nagy áldozataik meghozatalánál mindig előttük volt azon veszélyes lehetőség, hogy érdekeiket élelmes üzérek ki fogják játszani, a kik a legjobb bortermő vidékek neveit felhasználják arra, hogy az ő kevésbbé jó, sőt néha egészen rossz boraikat bizonyos tetszetős nevek alatt hozzák forgalomba. Ennélfogva én ezen javaslat kiegészítő részeül kell, hogy tekintsem azt, hogy a védelem nemcsak a mesterséges borokkal szemben alkalmaztassék, hanem kiterjesztessék az említett csalárd eljárással szemben is. De nemcsak illetéktelen előnyt élveznek így, hanem egyúttal azon neveknek hitelét is tönkretenni segítenek. *(Úgy van! Úgy van!)*

Felhozatik ez ellen, hogy az ily védekezés tönkre fogja tenni a magyar borkereskedést. Én ezzel a kérdéssel igyekeztem minél alaposabban foglalkozni, s arról győződtem meg, hogy a szolid kereskedelemnek a törvény ilyen intézkedése egyáltalában nem árthat. *(Úgy van!)* Az mondatik, hogy lehetetlenné lesz téve a borkereskedés, és sem a fehér, sem a vörös borok palaczkjaira nem lehet majd a borkereskedőnek a czimkéket felragasztani. Én ettől egyáltalában nem tartok. Mert az oly borkereskedő, a ki lelkiismeretesen jár el, az éppen úgy alkalmazhatja a vidék nevét ezentúl is, mint alkalmazta volt eddig; az a borkereskedő pedig, a ki részben figyelmetlen, és nem tudja, milyen bort kezel, — a mi már magában véve elég nagy hiba, — vagy pedig tudva akar oly czégért használni, a mely őt meg nem illeti, az felfogásom szerint nem érdemli, hogy kímélettel legyünk iránta. *(Úgy van! Úgy van!)* Az mondatik, hogy az osztrák borkereskedők el fogják tőlünk ragadni a kivitelt. Megvallom, én ezt az aggodalmat sem osztom, sőt meg vagyok győződve, hogy éppen a magyar borkereskedés érdekében fekszik az, hogy a külföld közvetlenül hozzánk fordúljon. És fog is fordúlni, ha meggyőződik arról, hogy Magyarországon van törvény, mely a borok eredetiségét védi, és akkor nem lesz kitéve azon rászedésnek, a mely napirenden van

a bor kivitelénél, ha azt olyanok kezelik, kik a bortermelés érdekét s az ország közgazdasági érdekeit szem előtt tartják. — Az mondatik, hogy igen nagy zaklatásnak lesznek kitéve a borkereskedők. Megengedem, hogy zaklatások lesznek. De ha valaki ezen aggodalomnak döntő súlyt tulajdonít, akkor ezen egész javaslatot nem szabad elfogadnia, mert a természetes és gyártott bor közötti különbség nem lesz könnyebben megállapítható, mint meg fog állapíttatni, hogy melyik bor melyik vidékről való. Azután a törvényjavaslat 3. §-ában a hegyaljai borokra a szóban levő védelem úgyis statuálva van, már pedig, ha a hegyaljai borok minőségét meg lehet állapítani, azt hiszem, az ország többi vidéke borának jellegét is könnyen meg lehet határozni. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* A kormány az egyes elpusztult szőlővidékek érdekében mindenféle segédeszköz felhasználását megkisérli: házi ipart akar létesíteni, telepítési törvényt hoz javaslatba, dohánygyárakat állít fel az illető vidékeken, holott sokkal természetesebb volna, t. ház, az, hogy megállapíttatnék a borok minősége, s ha azon szőlővidékek birtokosai megemberelik magukat s megfeszítvén erejöket, újra helyreállítják szőlőjüket, nem fogják kárát vallani. Ez sokkal természetesebb segítség, s a helyzetből logikailag folyt. *(Helyeslés a baloldalon.)*

És ha, t. ház, közelről nézem azon ellenvetéseket, melyek e javaslat 4. §-a ellen felhozattak, azt tapasztalom, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy azok valami biztos alapon egyáltalában nem nyugszanak. Ugyanaz a kereskedelmi testület, mely az általam most itt hangoztatott aggodalmaknak kifejezést adott, csak nemrég két kérelemmel járult a kormány elé, melyek nagyon jellemzik a felfogást, melyen ez aggodalmak nyugosznak. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik kérelem abban culminál, hogy az olasz borokat ezentúl vámmentesen lehessen behozni, mert azokra a vegyítésnél rendkívül nagy szükség van, s mert ez a magyar borkereskedelem érdeke. Ugyanakkor, mikor e kérelmöket beterjesztik, egyszersmind lépéseket kívánnak a kormány által tétetni az ellen, hogy az olasz kormány nálunk mintapinczéket állíthasson, — pedig kereskedelmi szerződésünk értelmében joga van ehhez, — melynek útján tiszta, hamisítatlan borok jutnának fogyasztó közönségünk körébe. Összeállítva e három álláspontot, világos, hogy egy másik kereskedelmi testületnek, mely szintén híven igyekszik képviselni a borkereskedelem érdekeit, az aradi kereskedelmi és iparkamarának, teljesen igaza van abban, midőn e törvényjavaslatot a közgazdasági bizottság szövegezésében kéri a t. ház által elfogadtatni. Ebben a kérvényben, mely itt a ház asztalán fekszik, a következők foglaltatnak. *(Halljuk! Halljuk! Olvassa.)*

»E kamara véleménye szerint mind e baljóslatok csupán valódi tartalom nélküli védekezését képezik azoknak, a kik a pancsolás szabadságát tartják, nem a bortermelésre és kereskedésre, hanem egyszerűen a saját, vagy képviseltjeik üzleti érdekeire nézve mindenek felett hasznosnak. Vajjon mi veszedelem van abban a magyar bor-

kereskedésre nézve, ha hamis név alatt nem lehet a borokat forgalomba hozni. A közönséges boroknál az »asztali«, vagy »pecsenye«, vagy bármily más felírás rendszerint elég arra, hogy a maguk közönsége által elfogadtassanak. Az, ha nem bírt előnyöket mások rovására akar valaki terménye számára igénybe venni, szerintünk éppen olyan csalás, mint bármely hamisság, mely mások félrevezetésére irányúl. Szomorúan állanánk, és sajnos lenne jövőnk, ha borkereskedelmünk csak akkor állhatna fenn, ha a valóságnak megtagadásával teremtenők meg számára a süppedékes alapot.« — Én e felfogáshoz egész terjedelmében hozzájárúlok, *(Élénk helyeslés a baloldalon. Halljuk! Halljuk!)* és minthogy a közgazdasági bizottság módosítása által a szőnyegen lévő törvényjavaslatot lényegében javítottnak tartom, azt a magam részéről igen szívesen és készségesen fogadom el. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

12. Az erdészet érdekei semmiféle más gazdasági érdeknek nem rendelhetők alá.

Képviselőházi felszólalás az állami erdőkből befolyt pénz felhasználásáról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalása alkalmával 1884. évi május 15-én.

T. H.! Örvendetes körülménynek kell jeleznem, hogy erdőállományunk fenntartásáért és pótlásáért a kormány áldozatokat is hajlandó hozni. E szempontból tekintettem a törvényjavaslatot a közgazdasági bizottságban is, de már ott felszólaltam az első szakasz azon intézkedése ellen, mely szerint a helyi érdekű vasutakról szóló törvény értelmében a jelen törvényjavaslat által contemplált alapokból egyes vasutaknak segély nyujtassék. Azt óhajtottam ugyanis, hogy a törvényjavaslat által kitűzött két czél, t. i. a kincstári jószágokon levő, de a rendes üzemterven kivül eső mezőgazdasági területek befásítása, továbbá más, erdővel czélszerűen beültethető területek vásárlása, minél jobban eléressék. Meggyőződésem, hogy e czélok oly fontosak, hogy azokat semmiféle más czélokkal összevegyiteni nem lehet. *(Helyeslés a baloldalon.)* Más módon csakugyan alig lehet az ország különböző vidékein dúló erdőpusztitást — a megtorlásoktól eltekintve — hatályosan ellensúlyozni, mint ha azon összegek, melyeknek semmi más természetes rendeltetésök nincs, és melyek úgyis az erdő üzemterven kivül eső területekről folynak be, a másként meg nem akadályozható erdőpusztitások lehető pótlására fordittassanak. Mint emlitém, nem tartom helyesnek a törvénynek azon rendelkezését, hogy helyi érdekű vasutakhoz járuljon a kincstár, és járuljon oly alapokból, melyeknek a dolog természete szerint más rendeltetésük van. A közgazdasági bizottság javaslata azt az intézkedést tartalmazza, hogy a kincstár ezen ala-

pokból a hozzájárulást nem végleg fizeti, csak előlegezi, mig t. i. a törvényhozás összeül és a kormány a hozzájárulásnak megfelelő összeget a törvényhozástól kérheti. A pénzügyi bizottság ezzel szemben a végleges hozzájárulást kivánja törvénybe iktatni. Ez oly fiscális szellemű módosítása a javaslatnak, melyhez nem járulhatok. Azt mondja az előadó úr, hogy előnyös a kincstárra nézve, ha az egyes letarolt erdők eladásából befolyó összegek helyi érdekű vasutak létesítésére fordittatnak. Itt tehát üzleti érdekről van szó, mert ha a kincstárra nézve előnyös, hogy egyes meghatározott vasutak épittessenek, akkor ezen jövedelmekből is megfizetheti a hozzájárulást. Nézetem szerint azonban itt elsősorban közgazdasági czélok forognak kérdésben, melyeket pénzáldozatok árán is valósítanunk kell; a pénzügyi bizottság módositó szövegét ennélfogva nem helyeselhetem. — De más szempontból is kifogásom van az első szakasz ellen. Kifogásolom azt, hogy a vásárlások ellenőrzésére vonatkozó semmiféle intézkedés sem foglaltatik abban. Igen aggályosnak tartom az ily széles körü meghatalmazás adását, nem a jelen, hanem általában bármely kormánynak, és azt hiszem, hogy annyit mindenesetre megkivánhat a törvényhozás, hogy a kormány a vásárlásokról évenként jelentést tegyen neki a végből, hogy módja legyen megitélni, vajjon valóban a kincstár érdekében történtek-e a vásárlások, és amaz biztositva legyen, hogy ezekkel visszaélések nem követtetnek-e el? — Ennélfogva a következő módositást vagyok bátor ajánlani: »Az első szakasz ne a pénzügyi, hanem a közgazdasági bizottság szövegezése szerint fogadtassék el, és hozzá teendők még a következő szavak: »az ily erdővásárlásokról a kormány által évenként a költségvetéssel együtt részletes jelentés terjesztessék elé«. *(Helyeslés balfelől.)*

III.

Ipar.

1. Ipar és iparpolitika.

Megjelent a Közgazdasági Lexicon II. kötetében.

A nyers-termeléssel megszerzett anyagoknak emberi szükségek kielégítésére alkalmas javakká átalakító termelési ágat iparnak nevezzük. Elemeivel a közművelődés kezdetleges állapotában is találkozhatni, mert az első házi eszközök, fegyverek és szerszámok már az ipar termelvényei voltak. Az első iparosoknak a nők tekintendők, mivel a háztartási teendők nagy része anyagok átalakítására irányult. Mint önálló foglalkozás akkor jelentkezett az ipar, midőn az átalakítási munkálatok a nők erejét meghaladták. Amint az egyes törzsek a vadásznépek fejlődési korszakán túl voltak és rabszolgákat is tarthattak már, a terhesebb termelő munkával együtt az ipari feladatokat is reájuk hárították. Az ó-korban e mellett voltak szabad iparágak, de ezek később a rabszolgamunkával alig tudtak versenyezni. Az ipari feladatokat még a középkorban is sokszor szolgák végezték, akik uraik iparczikkbeli szükségleteit fedezték. Az ily szolgák eleinte a várak körül telepedtek le s a közönséges jobbágyoknál több szabadságot élveztek. Lassanként azután mind önállóbbakká lőnek, s idővel külön szervezetet is nyertek, mely előjogaikat megvédte, és az iparosok lakóhelyéül szolgáló városok fejlődését előmozdította. A városok az egész műveltség központjaivá nőtték ki magukat, ahol a tudomány is menedéket talált. Így keletkezett az ipar és tudomány kölcsönhatása, s főleg a természettudományok haladásával az ember mind több természeti erőt hajt gazdaságának szolgálatába. Javul az ipari technika, ami a tudományra is kedvezően hat vissza, mert ezt tökéletesebb műszerekkel látja el. Az ipar lassanként az egész közművelődés haladásának fő támpontjává lesz, mert a culturalis és gazdasági élet folyton tökéletesebb segédeszközeit szolgáltatja. Az iparososztály keletkezésének alapját képezi, mely aztán befolyással van a többi osztályokra. Az ipar mulhatatlanul szükségessé teszi a szabad mozgás bizonyos mértékét, melynek szelleme később a gazdasági és társadalmi szabadságnak is úttörőjévé válik. Az ipar együttal a fegyelem, a haladás és a demokratikus

áramlatok terjesztője lesz, s a szabadság iránt szintén előszeretettel viseltető kereskedelemmel együtt átalakítja az egész ósdi társadalmat. A mozgékonyságot és a haladás iránti érzéket az ipar terjeszti, az iparososztály nevelésének és képzésének menete pedig az egyenlőségre törekvő hajlamokat öregbíti, mely jelenségek az aristocratikus jellegü földmiveléssel szemben eleinte a társadalmi ellentétek elsimítását mozdítják elő.

Az ipar és őstermelés közötti fő különbség abban áll, hogy míg ebben a termőföld által képviselt természeti erő, amabban a természeti erők leleményes és czélszerü irányítása a fő mozzanat. A nyers termelés körében az ember uralja a természetet, az iparban pedig uralkodik felette. Az ipar a munkafelosztás alkalmazásának fő tere, és különösen újabban a munkarészeket megállapító technikai munkafelosztás az, melynek sikerei oly bámulatosak. Azonban ez a tőkének is folyton nagyobb mérvü beruházását teszi szükségessé, ami által aztán az ipari termelés egyenletesebbé, öntudatosabbá és a természet közvetlen befolyásától függetlenebbé válik. Az iparos államokban mind a lakósságnak, mind az államnak jövedelme szilárdabb alapon nyugszik, mint a nyers termelő országokban. Az ipar kellő vezetés és tőkeberuházás mellett fokozódó jövedelemre nyujt kilátást, mert abban az emelkedő, míg a földmivelésben a csökkenő hozadék törvénye érvényesül. Ipart továbbá oly vidéken is lehet meghonosítani, ahol a talajviszonyok kedvezőtlen alakulata folytán különben szegénység, sőt nyomor uralkodnék. Az ipar virágzása ad lendületet a többi termelési ágaknak is. Ezt bizonyítja, hogy a nélküle folytatott mezőgazdaság például századokig mozdulatlanul állott egy helyben, és csak ott kezdett haladni, ahol szomszédságában erőteljes ipari tevékenység fejlődött ki. Különben miként a kereskedelem egyes ágai közül a távolabb álló külkereskedelem fejlődött ki nagyobb mérvben először, ugy az iparágak közül is a fényüzési ipar tüntet fel kezdetben legnagyobb haladást, mivel a legfizetőképesebb fogyasztóknak dolgozik. Az ipar a mezőgazdaságnak jó piaczot biztosít, s ez annak útján jut a fejlődés jobb technikai eszközeihez is. Az ipar mozdítja elő a termelési földjáradék emelkedését, s a városi élettel együtt nem kis részben képezi a városi földjáradék keletkezésének fő tényezőjét. A termelés minden ágában nagyon fontos munkának általános tiszteletet legelőször az ipar szerez. Általa válik az életmód finomabbá, s a javak ugyszólván töményített élvezetét ő mozdítja elő. Az ipar érdeme, hogy a népesség alsó osztályai is folyton több, jobb és olcsóbb jószágokat fogyaszthatnak, ami életüket szebbé, kellemesebbé teszi, fölvilágosodásukat előmozdítja, s önérzetüket fokozza. Azonban nyomában hátrányok is jelentkeznek. Az ipari fejlődés mellett a tőke emelkedő befolyásra tesz szert, ami aztán az önzés terjedésére vezet, kiméletlenséget honosít meg, az osztályok közt éles ellentéteket fejleszt ki, fokozza a szegény és gazdag közötti űrt, az általános érvényesülési törekvés a régi társadalmi kötelékeket meglazítja, a családi életet megrontja, és a vidéket

sok helyen a túltengő városi élet javára elnépteleníti, ami azután kellő ellenintézkedések nélkül a lakosság életerejét is megtámadja, s a forradalmi elemeket gyarapítja. Azonban mind e bajoknak vannak orvosszerei, melyek, ha nem is váltak be teljesen, azokat tényleg oly mértékben enyhítik, hogy az ipari haladás hátrányai annak előnyei mellett hova-tovább mindig eltünőbbek lesznek.

Történeti fejlődését tekintve, az ipar először mint házi ipar jelenik meg, mely eleinte a családi, azután pedig a népipar alakjában merül föl. Hajdan az ipari tevékenység zöme családi ipar volt, sőt a külterjes földmívelő országokban még ma is nagy közgazdasági fontossággal bir, mely azonban csak a család ipari szükségleteinek kielégítésére irányul. Az olcsó gyártmányok fogyasztásának terjedése mellett azonban sokkal hamarabb hagynak föl vele, mint az adott helyzetekben kívánatos volna. A népipar a család szükségein túlterjeszkedve, eladásra is termel iparczikkeket. Ez alakja a házi iparnak ott, ahol a népességnek fő foglalkozási ágát képező nyers termelés mellett sok szabad ideje és nyers anyaga van, s nagy valószinüséggel lehet terményeinek eladására számítani, egyideig hasznos termelési ág lehet. Azonban a népipar is csak kivételesen kedvező esetekben tarthatja fenn magát állandóan, hanem rendesen a vele versenyző gyáripar nyomása alatt megszünik, vagy azzal kapcsolatba lép. Ez a küzdelem azonban sokáig tarthat, mert a házi iparosok igen szívósan védelmezik képzelt önállóságukat. Alig kereshetnek néha 16—18 órai kemény munka mellett csak annyit is, a mennyi életük puszta fenntartásához szükséges. De később ennyit sem kereshetnek, és akkor vagy egyszerüen gyári munkásokká lesznek, vagy pedig a gyár számára dolgoznak otthon, midőn voltaképp a gyári szervezetbe mint részek illeszkednek bele, s nem ritkán munkamegosztás mellett működnek. Függetlenségök igy semmivel sem nagyobb, mint a gyári munkásoké, helyzetük pedig gyakorta rosszabb azokénál, mert tovább és egészségtelenebb helyiségekben dolgoznak, s alig keresnek többet. A házi ipar előnye általában, hogy a benne működők nem végeznek egyoldalu munkát, a gép rendesen nem sarkalja őket túlságosan, a családtagok együtt maradnak, a gyermekek tehát otthonn nevelhetők, ami az erkölcsökre kedvező hatással van, s az ipar mellett esetleg még más gazdaságot is lehet folytatni. A házi iparos talán olcsóbban él, és önállóságának legalább külszinét megőrzi. Hátrányai azonban, hogy a házi iparos munkaerejét túlfeszíti, a piacz kedvezőtlen alakulását nagyon megérzi, a munkásvédelem előnyeiben nem részesül. Rosszul lakik, munkahelyisége nincs ellenőrzés alatt, munkaszünetei nem szabályszerüek, betegség és baleset felmerültével egészen magára van hagyatva, és általa az ipar nem fejlődvén, a házi iparosok is mindig gyarlóbb anyagi viszonyok közé jutnak. A házi iparból fejlődött ki a béripar, melynek legkezdetlegesebb formája a vándoripar. Ez egyes helyeken nagyon sokáig uralkodó alakja volt az iparnak, melynek munkálatait végzendők, egyesek felkeresték a fogyasztókat. A vándoriparosok egy

része a hűbérurak védszárnyai alá vonulván, megtelepedett, más részök azonban folytatta a vándorlást, sőt ma is vannak vándoriparosok. Ilyenek hazánkban a drótosok és a vándor ablakosok.

A letelepedett iparosok azonban még szintén sokáig várták be a megrendeléseket, és minthogy az anyagot rendszerint a megrendelő adta, foglalkozásuk megrendelési iparnak neveztetik. Később több önállóságra jutottak, és nagyobb tőkeerővel rendelkezvén, osztálytársaikkal szervezetbe lépve, megalkották az iparnak századunk közepéig általán uralkodó alakját, a kézműipart. Ezt az jellemzi, hogy munkafelosztása a gazdasági, eszköze a szerszám; sokszor az anyagot az szolgáltatja ugyan, de főleg a helybeli, vagy a közeli piacz számára dolgozik; termelése egynemű, és abban egyéni ügyessége, ízlése és alkalmazkodási képessége által boldogul. Beruházásaiban inkább a forgó, mint az álló tőke játszik nagy szerepet, s forgalmának természetéhez képest általában inkább a munkára, mint a tőkére fekteti a súlyt. A kézműiparban a segédszemélyzet jelentékeny töredékének kilátása van arra, hogy önnálló legyen, mert a munkaadó és munkás között nem annyira osztály-, mint kor- és fejlődésbeli különbség van. A mesterséget mint inasnak és legénynek tanulnia kell. Legtöbbször a kézműves termékeit maga árusítja el. Ez osztály erőssége az, hogy jövedelme nem tisztán munkabér, hanem a munka és a tőke együttes hozadékából és a vállalkozói nyereségből keletkezik. A kézműipar alkalmazkodási képességének nem kisrésze van abban, hogy uralma oly sokáig tartott; de midőn az őt jellemző gazdasági munkafelosztás a tömeges termeléshez már nem volt elegendő, hanem a munkát technikailag is meg kellett osztani, és azért a tőkére nagyobb súlyt kellet fektetni, egy új iparnem keletkezett: a manufactura. Ez eleinte a háziiparnak kereskedelmi vezetéssel való ellátásánál nem volt egyéb. Azután gyárszerű szervezetet adtak neki. A munka előzetes megosztása és egyesítése a gyárban történt, melylyel a házi iparosok állandó összeköttetésbe lépvén, onnan munkát, anyagot és utasításokat kaptak. A szoros értelemben vett gyáripar sok helyen az így berendezett manufacturából nőtte ki magát, másutt pedig ez amazzal nem lévén képes versenyezni, megszünt, mivel a gyáriparban sem a tőke, sem a felügyelet nincs elforgácsolva, a vezetés egységesebb, s a technikai munkafelosztást jobban lehet alkalmazni. A manufactura azért csak ott maradt fenn, ahol a gépeket a termelés természeténél fogva, mint a himzésnél és csipkeverésnél, nem lehet nagy mértékben alkalmazni, ahol kevés volt a tőke, ellenben józan és kitartó munkásságu házi iparosok nagyobb számmal vannak.

Ha a gyáripar a maga természetes terén fejlődik ki, az okvetlenül versenyképesnek fog bizonyulni, mivel az iparczikkbeli szükségletet olcsóbban, tömegesebben és rendszerint jobban is képes kielégíteni. Ennek folytán keletkezése és virágzása javára válik az alsóbb, szegényebb osztályok fogyasztásának is. Az alsóbb fogyasztás és a kereset alkalmainak szaporítása által gyarapítja a jólétet, sok kisebb

iparágnak ad foglalkozást, a mezőgazdasági termelést emeli, fejleszti a technikát s ez által a tudomány haladására is ösztönzőleg hat. Árnyoldala azonban ezen ipari fejlődésnek, hogy nagyon alkalmas a munkaadók és munkásokat mereven szembeállítani egymással, ami könnyen elkeseredett osztályharczot idéz elő, meglazítja a családi kötelékeket, aláássa az erkölcsiséget s a munkást nagy függésbe hozza a vállalattól. Azonban ezen kétségtelenül könnyen beállható bajok részint elkerülhetők, részint pedig nagy mértékben enyhíthetők. A munkabér természetes emelkedő irányzata mellett elérhető az, hogy a nők nem kénytelenek gyári munkával foglalkozni, a leányok pedig a nemek kellő elkülönítése mellett minden erkölcsi veszély nélkül foglalkozhatnak vele. A társulás és szervezkedés által a munkások függése nagyon csökkenthető, a munkás-védelem és biztosítás pedig azokat jelentékenyebb kizsákmányoltatástól megmentheti. Az észszerű mértékre leszállított munkaidő módot nyujt arra, hogy az egyoldalu foglalkozás hátrányai mozgás és szellemi tevékenység, továbbá erkölcsi épülés által egyensúlyozhatók legyenek, a sikeres termelés pedig arra, hogy a munkásosztálynak a korábbihoz képest nyugodtabb és biztosabb keresete lehessen. Ehhez azonban a munkás osztálynak értelmi és erkölcsi közreműködése is szükséges, de amire általán egyhamar számítani nem lehet, azért e hátrányok bizonyára még sokáig lesznek mélyre ható társadalmi bajok kútfői. A javulást e részben attól lehet várni, hogy a gyáripar kétségkivül magasb fejlemfoka lévén a gazdasági életnek, mint a kézműipar, mely a maga idejében jól töltötte be a szerepét, valószinü, hogy a munkaadók és munkások belátásának és erkölcsiségének javulásával amaz is megnyugtatóbb eredményre fog vezetni. A gyáripar keletkezéséhez elegendő tőke, ügyes, szakavatott vállalkozók s megfelelő sürü népesség szükséges, a már kifejlődött gyáripar pedig mind a három emlitett előfeltételt azután hatályosítani alkalmas. A nagy vállalatok minden előnyét biztosíthatja magának. A gyáripar folyton terjeszkedik, s mindig több termelési feladatot von a maga hatáskörébe. Legkevésbbé van tere ott, ahol a művészi kivitelre nagy súlyt fektetnek, ahol a helyi csekélyebb fogyasztást kell naponként kiszolgálni, és ahol általában véve csak javításokról van szó. Ha azonban a kézműipar ezt a maga természetes terét megtartani nem képes, a gépek és a közlekedés folytonos tökélyesbülése mellett a gyáripar abból is minig többet tud elhódítani, amit nagyban előmozdít, hogy a kor nivelláló hatása mind több egyéni különbséget simit el. De általában véve a nagyipar terjedésének nem kell a kézműipar megsemmisülését okvetlenül maga után vonni. Ennek azonban feltételei, hogy a kézműipar avult eszközeivel, régi munkabeosztásával és elszigetelt működésével ne érje be, hanem lehetőleg hatályos, kisebb, esetleg központi erő által hajtott gépek, czélszerü munkafelosztás, szövetkezés és társulás segélyével tőle telhetőleg versenyképes korjon maradni. Az ipar tanulása sem lehet a régi, hanem az okulása

és gyakorlás tökéletesb eszközeit és módjait kell megragadnia, s emellett azt is szem előtt kell tartania, hogy a kézműipar természete folytán a közönséget minél jobban és figyelmesebben kell kiszolgálnia. E feltételek teljesülése esetén a kisipar a maga helyén a gyáripar felett mindig bizonyos előnyben lesz, de csak akkor, ha azoknak valóban eleget tud tennni. A gyáripar fejlődése így azután még a többi iparnemek haladására is nagyban befolyást gyakorol, sőt a mezőgazdaság, erdészet és bányászat emelkedését is előmozditja. Az ipar terén a nagy, közép és kisvállalatok némi küzdelem után megtalálják azon körülményeket, melyek között a legéletképessebbek. Általában a gyáriparra előnyös a nagyban való vállalkozás, ámbár a közép és kis vállalat is jogosult lehet annak körében. A nagy ipari vállalatban a vállalkozót a vezetés teljesen igénybe veszi, sőt gyakran a vezetést műszaki és kereskedelmire is meg kell osztani. A termelésben főleg az álló tőke szerepel, s nemcsak maga a vállalkozó, hanem néhány, esetleg több alkalmazottja is a magasabb jövedelemmel biró osztályba jutnak. A kisipari vállalatban a tulajdonos a vezetés mellett dolgozni is kénytelen, tőkéje leginkább forgó természetű, s habár ezért felszámítható munkabére mellett a vállalkozói nyereség is megilleti, társadalmi állása és jövedelme folytán az alsóbb osztályok valamelyikéhez tartozik. A középipari vállalat e két véglet közt foglal helyett. A vállalkozó is a középosztály tagja itt, már inkább vezet, de segédszemélyzete kisebb, vagy éppen nincs is, s tőkéje két fő vállfaja (álló-forgó) közt többé-kevébbé egyenletesen oszlik meg. A tömeges termelés czéljaira a nagyvállalat való, de a kisebb piaczokon a közép és kis vállalatnak is legalább átmenetileg, és a mennyiben azok közelsége fontossággal bir, elég kiaknázható tere marad fenn. Az európai continenssel szemben Angliában és még inkább az északamerikai Egyesült-Államokban a nagyipari vállalkozás határozottan túlnyomó. Az átmenetet sok helyen a viszonyok késleltethetik, de az ide irányuló átalakulás általában elég gyors. Ezt a fejlődést alig lehet feltartóztatni, azonban a tulzott nagyipari törekvések az egyedárusi kiváltságok miatt károsak a gazdasági és társadalmi életre nézve.

A magánvállalatokkal szemben a közvállalatok az ipar terén elenyésző fontossággal birnak. Az államnak szempontjából a honvédelmi, a nagy állami közlekedési intézmények szaporítása, s az adóztatás czéljából behozott egyedáruságok, az úttörés kedvéért létesített iparvállalatok, azonfelül a városi gázgyárak, vágóhidak és vizvezetékek stb. jöhetnek itt tekintetbe. Csupán a jövedelem kedvéért köztestületek ne vállalkozzanak, hanem csak akkor, ha az üzletieken felül még magasb érdekek is kivánják azt. — A vállalatok alakjai közül az ipar terén a legtermészetesebb a magán egyéni vállalat. Azt a hátrányát, hogy a vállalkozónak saját tőkeereje netán kelletének gyengébb, sokáig ellensúlyozza az, hogy az intéző és a vállalat érdekei azonosak. A gyors elhatározás, odaadó, őszinte igyekezet, a leleményesség,

a termelési költségekkel való takarékoskodás — előnyei. A tőke szaporításának szüksége esetén a nyilt, azután a hallgatag, később a betéti és csak legvégül sorakozik a részvénytársaság vállalati formája, mint olyan, melynek alkalmazása tanácsos. A részvénytársaság igen nagy feladatokat, melyek koczkázattal járnak, szintén megoldhat, de a vele járó laza ellenőrzés, a vezetők természetes lanyhább érdeklődése, a részvényekkel ugy az alapitás után, valamint később is könnyen folytatható üzérkedés a vállalkozás ez alakulatát az ipari czélok szempontjából általában aggályosnak tüntetik fel. Ipari szempontból termelő szövetkezetek csak akkor keletkezhetnek haszonnal, ha az illető vállalatnál nem annyira a nagy tőke, mint az odaadó munka a fődolog, ha a vállalat nem jár túlságos koczkázattal, a vezetők rendkivüli általános és szakértelmisége nem szükséges, és ha a szövetkező tagok derék, mérsékelt, erkölcsös és értelmes munkások. Ahol e feltételek nincsenek meg, ott a termelő szövetkezetektől nagy sikert várni hiu reménykedés.

Az iparvállalatok különféle okokból és szempontok szerint helyezkednek el. A helyi fogyasztás által le nem kötött iparágak a hasonló régibb vállalatok által már kipróbált helyeket szeretik, ahol megfelelő intézményeket és begyakorlott munkásokat találnak. A kevésbbé fejlődött iparágak és azok, melyek termelvényei főleg frissen élvezhetők, leginkább a fogyasztás, a fejlettebbek s forgalomképes javakat előállítók vállalatai pedig a termelési tényezők közelségét keresik. A fényüzés tárgyait előállító iparvállalatok leginkább nagy városokban, vagy azok környékén találhatók. A kisforgalmi képességü termékeket termelő iparok a nyers anyag lelőhelyéhez tartják magukat. A tömegesen együttlakó munkásnép pedig e részben akkor vonz, ha a lakóhelyéhez bármily okból szorosan ragaszkodik. A tőke akkor irányadó, ha nehezen szállítható. A faipar erdők közelében, a kohók rendesen a bányákkal vannak kapcsolatban, mert az érczek, vagy kiaknázott más ásványok nyersen való szállítása könnyen veszélyezteti a versenyképességet. Azon iparágak, melyek nyers anyaga csak tengeren szállítható, a kirakodás kikötői közelében, a külföldről bevándorolt iparosok pedig leginkább a határon szeretnek elhelyezkedni. A fővárosok az ipart, de különösen az új iparágakat nagyon vonzzák, nem kis részben azért, mivel remélt sikerei ott válhatnak legelőbb köztudomásuakká. A munkások is ott ügyesebbek, s ha mozgékonyabbak is, a távozók helyett a vállalkozó könnyebben kaphat másokat. Sok fővárosi intézményt, az államhatalom főközegeit a vállalkozó közelebb éri a fővárosban, azért minden ellenintézkedés daczára is a fővárosi iparral annak népessége is egyre gyarapszik. Ugyanez áll egyes nagyobb vidéki városokra nézve is, melyek területüknek legalább gazdaságilag központjaivá fejlődtek ki. Mindez a nagyvárosi agglomeratiókat ezek összes hátrányaival sőt veszélyeivel egyre fokozza.

Ipart állandóan és rendszeres elszigeteltség mellett folytatni nem lehetvén, a szervezéséhez fűződő nagy érdek már igen korán érvé-

nyesülni kivánt. A szabályozás szüksége e részben a vállalatok alapítása idején a termelési tényezők összefoglalásánál mutatkozó egyéni szabadság mértékéhez képest alakuló különböző rendszerek által elégíttetett ki. A szabadságot e rendszerek bizonyos mértékben kénytelenek korlátolni, s ez többé, vagy kevésbbé történhetik. A szabadságot inkább korlátoló rendszereknél a hatósági szabályozás, vagy a testületi gyámkodás a főelv. Az iparos helyzetéről és az ipar állapotáról első sorban a felsőbbség gondoskodik. A czéhrendszer és az engedélyezési rendszer e keretbe tartoznak. Az első a testületi kényszer, a második pedig a hatósági általános szabályozás alapjára van fektetve. E rendszereket az jellemzi, hogy az iparűzés joga önállóan csak akkor gyakorolható, ha a vállalkozó valamely meghatározott testülethez tartozik, vagy pedig a hatóságtól külön engedélyt kapott rá. A belépés, vagy az engedély elnyerése azonban szigoruan körülirt, s főleg a szükséges gyakorlati képzettség és ügyesség elnyerésére és kimutatására vonatkozik. Szabályoztatván a betöltendő munkakör, az eladási piacz, gyakran még az eladási árak is tüzetesen meg vannak állapitva. Ellenben az iparszabadság mellett sem a letelepedés, sem a hivatásválasztás nincsen korlátolva. E rendszer mellett a jelentkező megszorítások tisztán rendőri jellegüek, s mindig a közérdek szempontjából indulnak ki, általánosak, mindenkire kihatók s a szabadságnak, mely a szabályt alkotja, normativ feltételek természetével biró kivételeinek tekintendők.

Az ázsiai népek várnái, vagy kasztjai képezték az első ipari szervezeteket, melyek még ma is fennállanak. Indiában az ipari fejlődést sokáig határozottan előmozdították, ma azonban az egyes iparágak körül megrögzített körben született egyének egész életének szoros lekötése folytán az erős európai versenynyel szemben a hanyatlás fő okaiként szerepelnek. Érdekes, hogy amennyiben ott új iparágak fejlődnek is, számukra azonnal várna keletkezik, ami a végzetszerü lekötöttségben álló bajt még fokozza és nem engedi, hogy az ipari hajlamokkal biró ind törzsek haladjanak, és a közöttük nem is gyéren található tehetségek érvényesüljenek. Az ipari tevékenység a classikus ó-korban egészen más, a maiaktól lényegileg különböző alapokon ment végbe. Minthogy az ipar támogatását és fejlesztését sem Görögországban, sem Rómában nem tekintette az állam feladatának, azt nem is szabályozták, hanem csaknem teljes szabadságot engedtek neki. A szabályozás túlnyomólag a pénz-, mérték- és piaczügy rendezésében állott. Megtörtént ugyan Rómában, hogy az ipari készitmények árait a fogyasztók javára szigoruan megszabták, s a szolgáltatni köteles mennyiségeket is megállapították, de az ipari szakértelem fejlesztésével s a vállalkozási szellem felkeltésével nem törődtek, azonban másfelől hatályosabb korlátoló intézkedések, vagy monopoliumok sem voltak érvényben. Az iparososztály számára kötelező társulatok sem léteztek, mivel a császárok előtt és alatt alakult collegia és corpora koronként más és más, de sohasem iparrendészeti, vagy iparfejlesztési czélzattal alakultak. Görögországban — önállóságának idején — ipartestületek

szintén nem álltak fenn. Az ó-korban az ipart szabály szerint éppenséggel nem tisztelték, s az iparosok sem birtak előkelő állással a társadalomban. Az iparczikket nagyrészt a rabszolgákkal állíttatták elő, akikkel az aránylag kis számu szabad iparosok mind kevésbbé versenyezhettek. Voltak ugyan nagyobb iparvállalatok is, melyek a középítkezéseket és közszállításokat eszközölték, és rendszerint nagyobb patriczíusok javára működtek, de ezek munkaerejét is főleg rabszolgák szolgáltatták.

A népvándorlás után főleg a hűbérurak várai körül telepedett le iparos lakosság, melynek azután előjogait és szabadságát kiváltságok által biztosították, maga pedig ugynevezett gildékben szövetkezett, melyek első sorban közművelődési, azután vallási és politikai érdekeket voltak hivatva megóvni. A kereskedők és iparosok egyideig közös, majd külön gildéket létesítettek, melyek közül az előbbiek a maguk eredetiségében sokáig fennmaradtak, és csak az egyes korszakok igényeihez alkalmazkodtak, az iparos gildek ellenben határozottan a gazdasági feladat szempontjából alakultak át, és belőlük fejlődtek ki a czéhek. Hogy ez átalakulás miként ment végbe, a gazdasági történetnek még nem sikerült teljesen megvilágítania. Az első szabályszerű czéhek a XII. században merülnek fel, de a fejedelmek eleinte rossz szemmel nézték őket, sőt egyes helyeken működésüket egyszerüen betiltották. De amint kitünt az, hogy nem valamely titkos politikai czélt szolgálnak, a központi hatalom jóakaratában kezdte azokat részesíteni, s az attól kapott támogatás mellett csakhamar megerősödvén, a társadalmi és városi, bizonyos idő multán még az állami életben is jelentékeny tényezőkké nőtték ki magukat.

Azon időben, midőn minden haladás előfeltételét a privilegium képezte, nagy előny volt a czéhekre nézve, hogy azok útján nemcsak a saját városuk, hanem még az ennek környékén található fogyasztást is biztosíthatták maguknak. Ez akkor a fogyasztókra nézve sem volt nagy sérelem, mivel a közbiztonság gyarlósága mellett az ipar a vidéken úgy sem fejlődhetett. A czéhek e jogalapot azután még tágítani igyekeztek. Azon fejlődtek ki a real és gyökösített iparjogok, melyekkel meghatározott házak tulajdonosai mindenkor birtak. De általában, míg a később megszerzett hatalom birtoka és a biztosított létfentartás élvezete meg nem rontotta őket, e testületek elég szabadelvüen jártak el. Eleinte a tagok belépését egyáltalán, később pedig illetéktelenül nem nehezítették. Az ipart csak a czéh tagjai üzhették, de ebbeli joguk alapja mégis a hatóság által való elismertetésök volt. A hatóság a közérdeket megóvni igyekezvén, szigoru felügyelet alatt tartotta a czéheket, és őrködött arra, hogy a fogyasztókat ki ne zsákmányolhassák; nemcsak megadóztatta őket, hanem készitményeik árát is megszabta, s az idegen iparosok versenyének felidézése végett az országos vásárokat rendezte. Az iparűzést ez időben hivatás-, sőt hivatalnak tekintették, melynek ellátása közben a magánkereseti érdek mellett a közérdeket is szolgálni kellett. Innen van, hogy a hatóság és czéh versenyeztek egymással abban, hogy az utóbbinak tagjai jó

anyagból lehetőleg kifogástalan és jutányos iparczikkeket állítsanak elő, de viszont az ő jogaik és megélhetésök is védelmet nyerjenek. A czéhek tagjai nem ronthatták egymás üzleteit, a legényeket nem volt szabad egymástól elcsalniok, sok helyen a nyers anyagot együttesen szerezték be, másutt közös eladó helyiségeik voltak, s a kölcsönös támogatást a gazdasági, sőt a magán életre is kiterjesztették. Minden ünnepélyes alkalommal tüntetőleg igyekeztek azt az egyetemlegességet, melyben éltek és munkálkodtak, lehetőleg kidomborítani. De arról is gondoskodtak, hogy az egyik tag túlságosan ne terjeszkedhessék, azért meg volt állapítva, hogy vállalataik mily nagyok lehetnek; bizonyos számú segédnél többet nem volt szabad tartaniok, s oly tagokat, akik maguk nem dolgoztak, csak a mások munkájával üzérkedtek, nem tűrtek meg. E mellett főleg a gyakorlati képzésre mind nagyobb súlyt fektettek s az inas- és legényévek eltöltése, a vándorlás és remeklés részletes szabályozása mellett kötelező volt. Az inas belépése által nemcsak a mesterhez, hanem a czéhhez is meghatározott és részére védelmet biztosító viszonyba lépett.

Nagy súlyt fektettek az erkölcsi nevelésre és fegyelemre is. A vándorlásra vonatkozó intézkedések köztudomásuak és ma elévültek már. Itt csak azt említjük meg, hogy sok helyen még az is meg volt állapítva, hogy mely országokban kell vándorolni. A legény lakást és teljes ellátást kapott a munkaadótól; a megnősült segédek nem kaptak helyet, de a mesternek mind a tisztesség, mind műhelyének czélszerű elláthatása szempontjából meg kellett házasodni. A remeklés és a remekmunka bírálata igen komolyan vétetett; részletesen és eleinte igazságosan is volt szabályozva, később azonban ezzel is visszaéltek. A legénynek utóbb sokszor nagyobb összeget kellett fizetni, hogy a czéhbe felvegyék. A czéhek különösen korábban több iparágat képviseltek, később egyes helyeken, mint hazánkban is, ugyanazon kézművesek egyes, pl. nemzetiségi, vagy felekezeti szempontok szerint külön szervezkedtek. A czéhek feladata volt a munkaadók és munkások, továbbá a czéhtagok és a megrendelők között a békéltetést lehetőleg keresztülvinni. A czéhek a maguk idején oly tekintélyre tettek szert, hogy a társadalom más körében, a lovagoknál, az egyetemeken, kolostorokban is észlelhető volt utánzott szervezetök befolyása. A czéh tagjainak egész gazdasági és társadalmi életét felkarolta; védte őket, testületi szellemet és osztályönérzetet teremtett közöttük. Túlzásai azonban éppen hatalmuk tetőpontján nagy fordulatot idéztek elő, mely azután az egész intézményt a hanyatlás útjára taszította. A czéhek körében elharapódzott visszaélések összeestek a termelési viszonyok átalakulásával is. A munkafelosztás terjedése és fokozódása folytán a gyári üzemek mind gyakoriabbak lőnek, melyeket pedig a czéhek szük keretébe nem lehetett beszorítani. — Hatalmas ipar keletkezett tehát azonkivül, ami a magában is megromlott intézmény tekintélyét még inkább alászta. A mesterség megszünt hivatás lenni, hanem kenyéririgységgel telült keresetté vált. Sem az ipar fejlődésére, sem a tisztességre és erkölcsi fegyelemre

nem fektettek oly súlyt, mint azelőtt. A czéhben már benn volt tagok egyedárusi helyzetet akartak maguknak teremteni, a versenyt mindenféle mesterséges és igazságtalan módon ki akarták zárni, aminek következtében a kinnrekedt kézművesek, a rosszul kiszolgált fogyasztó közönség és a fejedelmek is ellene fordultak. Reájuk lassankint nem is volt már szükség, mivel a muzeumok, kiállítások, ipari tanintézetek, a gyárak kisérletei alakjában a szakismeretek elsajátításának alkalmai szaporodtak.

Angliában a jogi élet egész fejlődése, az európai szárazföldön pedig a hatóságok mind gyakoribb rendőri beavatkozása felszabadította az ipart a czéhek nyűge alól. Amott az iparszabadság, itt azonban előbb még az engedélyezési rendszer foglalta el annak helyét. Az állami engedélyezés eleinte csak a gyárakra volt érvényes, de az absolut monarchia hatalmának emelkedésével az hatáskörébe vonta a kézműipart is. Sok continentális országban a XVIII. században megfelelő díjak mellett az iparűzhetés jogát a hatóságok adományozták, ami az ipar fejlődését megint akadályozta és számtalan visszaélésre vezetett. Habár a szakképzettséget e rendszer is követelte és gyakorlati vizsgálatokat rendszeresített, még sem vált be, hanem az iparszabadságnak volt kénytelen helyet adni, melyet az európai szárazföldön legelőször az 1791. évi franczia alkotmánythozó nemzetgyülés jelentett ki, s amely e század közepe táján a legtöbb művelt nemzet ipari szervezetének alapjává lőn. Az iparszabadság lehetővé tette, hogy tehetségét és munkaerejét mindenki ott értékesítse, ahol arra kedve és módja van. Ennek folytán nagyobb lőn a törekvés, a verseny jobban kifejlődött, és a termelés általában változatosabb és sikeresebb lett. A teljes iparszabadság azonban a haladás mellett tért engedett a szabadosságnak is. Uralma alatt az átmenethez nem szokott iparosztály sokat szenvedett, mivel ifjabb tagjai idő előtt önállóan kezdtek működni, s vállalkozván, káros versenyt támasztottak, ami annál nagyobb bajjá nőtte ki magát, mert a tájékozatlan fogyasztó közönség eleinte nem tudott az iparosok működéséről helyes ítéletet mondani. A kézműipar sok tanulást feltételezvén, a rendszeres oktatás elhanyagolása azt a hanyatlás elé vitte. Ennek folytán, különösen az iparosság átlagos zöme, a gyáripar óriási versenyével szemben nem tudott megállani. E bajon segíteni óhajtván, sok helyen a képesítést ismét behozták, másutt ennyire nem mentek ugyan, de a régi czéhek helyébe szabad társulatokat, vagy ahol a rend és fegyelem gyakorlásához elégteleneknek bizonyultak, ott kötelező ipartestületeket szerveztek. Ezek voltak hivatva a kézműipar érdekeit képviselni, a tagok közös gazdasági czéljaira szövetkezeteket létesíteni, az illető iparág körében felmerülő surlódásokat békéltetés által lehetőleg elsimítani, az iparosokat s azok segédszemélyzetét nyilvántartani. Valószinü azonban, hogy valamint azelőtt Angliában, az európai szárazföldön is az ily kötelező testületek csak az átmenetet képezendik a szabad egyesülés elvén alakulandó társulatokhoz. A gyáriparnak ilyen kényszertársulatokra se-

hol nincs szüksége, mivel termelése a közérdekek által megengedett teljes szabadságot igényli, és mivel a gyári vállalatok saját érdekeiket szabad egyletek útján is meg tudják védelmezni. A társadalomban tökéletes korlátlanság egy irányban sem tarthatván fenn magát, a közbiztonság és köznyugalom érdekében mindazon vállalatoktól, melyek ezek sérelmével könnyen kihágásokat követhetnek el, előzetes bejelentés és vizsgálat útján ennek lehetősége ellen biztosítékokat követelnek. Vannak oly iparágak, melyek vállalatai a gyártott anyag, vagy a gyártási eljárás veszélyes volta folytán lakott helyek közelében éppen nem tűrhetők, másutt pedig csak megfelelő elővigyázati rendszabályok megtételének és óvó készülékek felállításának esetén. Mások alapítása ily helyeken is megengedhető, de csak bizonyos czélszerű berendezkedések mellett. A korcsmák, zálogházak és más iztézetek, melyek a közerkölcsre esetleg veszélyesek lehetnek, a zajjal működő ipartelepek templomok és iskolák közelében, a vizerőre alkalmazott, tűzveszélyes, bűzt terjesztő és hasonló vállalatok mindenütt csak telepengedély mellett kezdhetik meg működésüket. A többi, szabadon gyakorolható iparvállalatok azonban szintén bejelentendők, részint az adóztatás, részint a fennebb jelzett szempontból való hatályos ellenőrzés céljának lehető biztosítása végett.

Az ipar rendkivüli gazdasági, társadalmi és politikai hatásánál fogva minden e részben kedvező feltételekkel biró államnak oda kell törekedni, hogy az területén észszerű arányban lehetőleg gyarapodjék. Fejlesztésére azonban az országok különböző termelési és művelődési viszonyaihoz képest más eszközökkel és más módon kell törekedni, s nem is elég, ha csak az állam törődik vele, hanem e részben a társadalomnak is vannak feladatai. Azon teendők, melyek az állam hatáskörébe tartoznak, a fennforgó körülményekhez képest nagyon sokféle alakot öltenek magukra, és főleg attól függnek, hogy az erélyes öntevékenységre és haladásra utalt iparososztály e részben miként viselkedik.

Az iparpolitikának segédeszközei szerves és mechanikus természetűek. Organikusok azon iparfejlesztési utak és módok, melyek az ipari termelés fő tényezőinek, a munkának, ezen belül a szakértelemnek, s a munkakedvet fokozó erkölcsi erényeknek hatályosbítására, a forgalom tökéletesbítésére, a czélszerű tőkeberuházások könnyítésére, s általában az ipar érdekeinek a törvényhozás és a kormányzás minden terén való igazságos, de jóakaró és tapintatos megóvására irányulnak. Mechanikus segédeszközei az iparpolitikának azok, melyek alkalmazásakor az állam esetleg a többi termelési ágak érdekeire legalább egyelőre nincs különös tekintettel, és az ipar haladását közvetlenül kivánja előmozditani. Ezen mechanikus iparfejlesztési segédeszközök átmeneti jelleggel birnak s nagyrészt az állami közegek belátása szerint alkalmazandók. Nem czélszerűen használva a gazdasági életre általában is könnyen káros befolyást gyakorolhatnak. A mechanikus iparpolitikai intézkedések az operativ beavatko-

zás jelentőségével birnak, melyek rendeltetése az, hogy a szerves életműködésnek beállott zavarait erőművileg is megszüntessék, és ezáltal az egyensúly helyreállásának lehetőségét megszerezzék. A szerves iparpolitikai eljárás előnyei sokkal határozottabbak és tisztábban láthatók, de azért a mechanikai segédeszközök alkalmazását sem lehet a megfelelő feltételek megléte mellett elvileg visszautasítani.

Az iparpolitikának egyik legfőbb mechanikus segédeszköze a védvám. Elvi ellenzői az iparnak vámok által való fejlesztését semmi körülmények közt sem tartják helyesnek. Kifogásolják bennök, hogy az iparczikkek fogyasztását tetemesen megdrágítják, ami huzamosabb idő alatt a vele elérhető haszonnal elfogadható arányban nem álló áldozatot képvisel. Ha valamely országban az ipari fejlődés előfeltételei hiányzanak, azokat a védvám pótolni nem képes, ha pedig megvannak, akkor nem szükségesek, mivel az ipari fejlődés előbb-utóbb be fog állani anélkül is. Hiába hozták be a védvámokat Spanyolország és Portugallia, az ipari érzék és a törekvés hiánya folytán nem vehették hasznukat; másutt ellenben, pl. Svájczban, ahol az ipari fejlődés feltételei megvoltak, vámvédelem nélkül is nagyon figyelemre méltó ipar keletkezett. Igaz, hogy Franczia országban, sőt korábban még az angol királyságban is alkalmazták azokat, hanem valószinű, hogy ha talán valamivel később, de ipar ott különben is keletkezett volna. A védvám biztosított létet teremt ugyan egyes iparvállalatoknak, de a tapasztalat azt mutatja, hogy minden haladásnak a legnagyobb ellensége. A védvám, ha egyszer behozták, azzal a természetes hajlammal bir, hogy lehetőleg meg akar maradni, s igy a valódi fejlődésre fordítható erőt gyakran nem a tényleges haladásra, hanem az ily védvámok megmentésére fordítják. Az ekkép védett iparágak azután az üvegházi növényekéhez hasonló gyenge természetet nyernek, mely később a legkisebb ellentállási képességgel sem fog birni. A védvámot nem lehet igazságosan alkalmazni, mivel nem mindig a védelemre leginkább utalt iparágak érdekeltjei együttal a legbefolyásosabb emberek is. Ha azután egy iparágat védelmeznek, azokat, melyek annak termékeit félgyártmányokként felhasználják, bizonyosan sujtani fogják. Azonkivül a nemzeti tőkét és munkaerőt mesterségesen elterelik azon termelési ágaktól, melyek terén különben érvényesülték volna; már pedig, ha az emlitett tényezők kénytelenek a vonzódás természetes irányától eltérni, akkor kétfelé támad ezáltal veszteség: ott, ahová a termelési tényezőket mesterségesen hajtották, mivel csupán csenevész alkotásokat fognak eredményezni, és ott, ahonnan az erőket fonák módon elszívták. A nemzetek legjobban boldogulnak, ha erejöket azon téreken összpontosítják, ahol a leghatározottabb előnynyel birnak a többiek fölött. Az ellenkező eljárás együttal a fogyasztást is drágábbá teszi, és a behozatalt megakadályozván, a legkedvezőbb feltételek mellett termelt javak kivitelét csökkenteni fogja. Az sem áll, hogy az iparilag egyelőre elmaradott nemzetek mindig az alárendeltség állapotában

fognak leledzeni. Bizonyos belföldi iparágakkal ugyanis a külföldiek soha sem fognak versenyezhetni. Ilyenek általában az élelmezési, ruházati és építő iparok. Később az anyagi és értelmi gyarapodás folytán más iparágak is keletkezni fognak, melyekre azonban ekkor a nemzetnek már nem kellend ráfizetni. A védvám mellett egyenletes termelés alig lehetséges, mert felfüggesztésének veszélye ezt mindig fenyegeti, ami azután az érdekelt osztályokat idegesekké teszi. A társadalomban az igazságérzet annak következtében megrendül, mert az igazságot a vámvédelemnél megvalósítani lehetetlen. Az egyes termelési ágak közt a védelem helyes arányban adott viszonyok közt is nehéz; az állapotok pedig idővel folyton változnak. Hogy ennek az egész állami és társadalmi élet erkölcsi egészségére minő hatása lehet, azt fölösleges elemezni.

Az ipari védvámrendszer hivei ezzel szemben oda nyilatkoznak, hogy azok, akik a saját belátásukról több szerénységgel, mások százados tapasztalatok által megerősített nézeteiről pedig méltányosan gondolkoznak, azt, amit annyi különféle országban oly jeles irók és sikerdúsan működött államférfiak alkalmazandónak jelentettek ki, és gyakran igen nagy haszonnal alkalmaztak is, merőben tévedésen, vagy ámításon alapulónak nem mondhatják. A történelemben sok korszak volt, midőn a védvám a közszükségnek valóban megfelelt. Hogy tényleg gyakran helytelenül alkalmazták, nem ok teljes elitélésére, mert az történeti tény, hogy nagyobb államban ipar vámvédelem nélkül sehol sem fejlődött még ki, sőt a középkori kisebb olasz respublikákban is találkozunk létének bizonyítékaival. Angliában, mely ma a szabad kereskedelem classikus országa, a Hansa városok fölénye alól a XIV. századbeli királyok az angol ipart minden áron felszabadítani igyekeztek, és már 1331-től fogva behivott flandriai iparosok segélyével tényleg emelték.

A gyapjuipar fejlődését előmozdítani igyekezvén, a gyapjukivitelt és a külföldi gyapjukelme bevitelét megtiltották. Erre és ehhez hasonlókra vonatkozó számtalan törvény létezik. Az ugynevezett statute of employment értelmében az idegen kereskedők, ha Angliában áruikat eladták, kénytelenek voltak a vételárnak bizonyos jelentékeny töredékeért angol ipartermékeket vásárolni. Sokszor az ily tilalmak megszegőire halálbüntetést is mértek. Cromwell Olivér 1651. évi hajózási aktája szintén védvámos czélzatnak felelt meg, és még a múlt századból származó törvények is léteznek, melyek a gyarmatok iparának fejlődését voltak hivatva megakasztani. A mercantilizmus Colbert idejében leginkább virágzott Franczia országban, Németországban pedig főleg Poroszország az iparágak egész hosszu sorozatát fejlesztette vámok és más mechanikus iparpolitikai eszközök segítségével. Az iparfejlődésnek és a védvámok története e század közepéig majdnem összeesik. Egyszerű feltevés és történetileg nem igazolható állítás tehát az, hogy az ipar védvámok nélkül is elérte volna mai fejlemfokát. Egyébiránt az újabbkori védvámosok sem kivánják, hogy a vámvédelem a maradandó állapot jellegével birjon.

Ahhoz nem fér kétség, hogy a fogyasztóktól áldozatot követel, de az is tény, hogy termelő erőket fejleszt, melyek oly korán, mint támogatása mellett, nem éreztették volna hatásukat. A védvám a gazdasági nevelés eszköze, s ha drágaságára hivatkoznak, erre a felelet az lehet, hogy nem mindig az olcsó nevelés egyúttal a legjobb is. A gazdasági élet egyenletes fejlődése a maga egészében az ipar nevelésére fordított áldozatokat később busásan vissza fogja fizetni. Egy nemzet sem lett még csupán nyerstermelés által valóban erőssé, mivel nagy tőkéket csak ipar és kereskedelem által gyüjthetni. Az ország területét és természeti erőit is azok teszik értékesebbekké. Hanem az ipari védvámnak észszerűnek, s a helynek és időpontnak kellő felhasználása mellett jól megválasztottnak kell lenni. Az ipari védelem a haladott országokban felesleges, a nagyon elmaradottakban pedig e mellett káros is lehet. Ott ellenben, ahol az ipar főleg azért nem fejlődhetik, mivel más versenyző államokban a tőke és munkaerő olcsóbb, ez utóbbi gyakorlottabb is, s az ipar már lendületben van, ott, ha arányos áldozattal nevelhető és fejleszthető ipari tényezők léteznek, az ipari védvámot kellő óvatossággal előnyösen lehet alkalmazni. Hiszen ha ez csakugyan lehetetlen volna, akkor a műveltségben elkésett nemzetek mulasztásaikat soha sem pótolhatnák.

Minden gyámolításra szoruló szervezet később nagyrészt nélkülözhetí a támogatást, ha az időközben végbemenő fejlődés által megerősödik. Igy válik a gyermekre nézve a járszalag, a csemetére nézve pedig a karó feleslegessé. Az ipar védelmét különben a honvédelem szempontja is igazolni képes; ezenkívül mellette szól az az érdek, hogy a nemzetek ipari haladás nélkül nem lehetnek valóban nagykoruak, s az a társadalom, melyben az iparos elem hiányzik, okvetlenül egyoldalu marad. Ha a nemzet fegyverzetét, hadseregének felszerelését nem képes maga előállítani, az reá nézve hosszabb háboruk idején könnyen végzetessé válhatik, sőt az ipar egy bizonyos foku fejlődése nélkül még hadseregének ruházata és élelmezése szempontjából is idegen államoktól való függésbe jön. A társadalom egyenletes kiépülése szintén nagy érdek, mert a nemzetben szunnyadó erők csak akkor fognak érvényesülni, e nélkül pedig a nemzetek versenyében az, melynek tehetségei le vannak nyügözve, vagy megbénulnak, okvetlenül a rövidebbet húzza. Az ipar terén nagyon elmaradt nemzetek eladósodnak és gazdasági függetlenségüket könnyen elvesztik, ami azután politikai önállóságukat is legalább lényegében veszélyezteti. Azonban valamint mást, ipart is csak úgy lehet nevelni, ha a létező körülményekhez alkalmazkodva, haladását akkép vezetik, hogy lassanként támogatás nélkül is megállhassa helyét. Nem minden ipar fejlesztendő, még akkor sem, ha erre némi előfeltételek vannak, hanem egyes fő iparágakra kell az erőt összpontosítani, mert a minden oldalu fejlődés egyszerre lehetetlen, és magának mindenben eleget tenni képes nemzet nincsen. A legkiválóbb nemzeti és természeti sajátságokat kell felhasználni, ami a versenyképességet lassanként több és több téren

fogja biztosítani. Az államférfiakra nézve a teljesen szabad ipari tevékenységen és az iparnak csupán általános előmozdításán nyugvó iparpolitika a legkívánatosabb, mert mellette a védvám alkalmazásának helyével, módjával és mértékével nem szükséges törődni. Hogy czélszerű alkalmazása nehéz, az kétségtelen. Ha az ipari védvám nagyon alacsony, akkor hatálytalannak fog bizonyulni, ha pedig nagyon fel van csigázva. a különben is lanyha vállalkozási szellemü népeknél a netán meglevő erélyt még jobban elernyeszti; ahol meg a lakosság hévvel vállalkozik, ott az iparvállalatoknak könnyen túlságos alapítását fogja maga után vonni. A középmagasságú vámnál tehát a józan vállalkozók sem kívánnak többet, mert ellenkező esetben oly ellenhatás fog jelentkezni, mely a helyzetet reájok nézve nem hogy javítaná, hanem még rontani is alkalmas. A védvám egyébiránt bizonyos versenyt a belföldi vámterületen is okvetlenül elő fog idézni, ami aggályos voltát a fogyasztók szempontjából csökkenti. Arra számítva ugyanis idegen vállalkozók vándorolnak be, hogy a védett piaczon kínálkozó előnyöket felhasználják. Sokszor a védvámnak már létezése is bátorítólag hat a belföldi félénk vállalkozókra. A tökéletes igazságot a vámvédelemnél megvalósítani nem lehet, és azzal meg kell elégedni, hogy ha általa a túlnyomó többség érdekei megóvhatóknak bizonyulnak. Az egyenletes gazdasági fejlődésnek később az alsó rétegek is hasznát fogják venni. De az kétségtelen, hogy az ipari védelmet a politikai pártérdekek játéklabdájának felhasználni nem szabad, hanem az lehetőleg a közérdek szempontjából intézendő. Erre a törvényhozásnak már csak a különben veszélyessé válható társadalmi kérdésre való tekintet miatt is minden eszközzel és módon törekedni kell. A nevelés czéljából behozott ipari vámnak is természete, hogy állandóan meg akar maradni, de az államhatalom mutasson ellentállóképességet az erre irányuló valóban illetéktelen követelésekkel szemben. Bizonyos mérvü harcz és surlódás e téren még nem aggályos jelenség, mert hiszen a kellő korlátok közt végbemenő küzdelem nélkül a nemzeti élet egy ága sem fejlődhetik. Az ipari védvámokat Anglia kivételével az újabb időben megint általán alkalmazzák, s arra, hogy ez iránytól lényeges eltérés következzék be, egyhamar nem is lesz kilátás. Ez a politika egyelőre sok államban tényleg áldozatokat kíván, de ha azok alkalmas helyen, időpontban és mértékben hozatnak, elsőrendü gazdasági és általános nagy nemzeti követelményeknek tehetnek eleget.

Kevésbbé általános és mély hatásuak a védvám helyett vagy mellett alkalmazott többi mechanikus iparfejlesztési eszközök. Ezek sorába tartoznak az adómentesség, a kiviteli jutalmak, az üzleti tőkének az állam által akár kamatatlan kölcsön, akár egyszerü támogatás alakjában való szolgáltatása, az olcsó szállítás biztosítása, ingyen, vagy olcsó területek, faanyag, olcsó só vagy sólé, vizerő nyujtása, s az állami, hatósági vagy közvállalati iparczikkbeli szükségletek szállításának adományozása. Óvatosan a maguk helyén az ipari támogatás ezen eszközei is alkalmazhatók, de hatásuk nem lehet oly széleskörü

és mély, mint a védvámoké; azokkal sokkal könnyebb is igazságtalanságot elkövetni, és e kedvezmények megvonása gyakran azért nehéz, mert a vállalat esetleg nagyon is meglétök feltételére lőn alapítva. Ez eszközöknek kár nélkül, még inkább tényleges haszonnal való alkalmazása sok ismeretet, képességet, tapintatot és ügyességet kiván. Igen gyakran megtörténik, hogy velök támogatásban olyanok részesülnek, akik nincsenek reá utalva, s könnyen megesik, hogy midőn valamely iparágat segélyeznek, azzal több más iparágat károsítanak, sőt ugyanazon iparág más, éppen nem, vagy kevésbbé segélyezett vállalatait támadják meg. Az efféle iparfejlesztési eszközökkel nagyon csinján kell bánni, mert azokkal vajmi könnyü visszaélni; de esetleg használni kell azokat, hanem csak mellékesen és esetenként, mert hiszen még a kis adagban alkalmazott mérgekkel is a maguk helyén és idején szintén lehet valamely előnyt elérni. Leginkább új iparágak meghonosítása, vagy egyes nagyon elmaradott iparágak megerősítése végett lehet e kétes értékü segítséget is igénybe venni.

A mechanikus iparfejlesztési eszközök általában nagyon feltételes becscsel bírnak, azért az iparpolitikának a fősúlyt a szerves iparpolitikai tényezőkre kell fektetni. Ezek között első helyen az ipari szakértelem emelését és terjesztését kell említeni. Ennek feladatai részben állami, részben társadalmi jellegüek. Ha valahol az ipar emelése iránt érzék, érdeklődés és cselekvési képesség mutatkozik, ott e részben maga az iparosztály fogja a társadalmi körök támogatása mellett az azok érdekében mulhatlan teendőket elvégezni. Legfölebb a helyhatóságok járulnak még hozzá, hogy az iparoktatást hatékonyabbá tegyék; de az állam a főfelügyeletet itt sem engedheti át másnak. Ahol azonban a jelzett feltételek nincsenek meg, ott a tényleges vezetést és a feladatok legnagyobb részének gyakorlati megoldását is állami közegek kénytelenek kezeikbe venni. Az iparoktatásnak elméleti és gyakorlati oldalát kell megkülönböztetni. Az elméleti iparoktatás czéljaira különféle intézetek létesítendők, melyek felső, közép és alsó fokozatuak lehetnek. Mindezen fokozatokon ugyan a gyakorlati ügyesség elsajátítására is tekintettel szükséges lenni, a fő szempont azonban mégis az legyen, hogy az elméleti oktatás általános szakképzettséget adjon, mivel ennek birtokában a fiatal iparágak az ipari élet és társadalmi gazdaság útvesztőjében okvetlenül jobban fogják magukat feltalálni, mint nélküle. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a hivatás külön fogásainak megtanulását később is el lehet hanyagolni. Az ipari legfelsőbb szakoktatás voltaképp a műegyetemek építészeti, gépészmérnöki és vegyészeti szakosztályain és az építészeti akadémiákon megy végbe. Az ipari élet vezetése annyi és oly alapos ismeretet kiván, hogy azoknak tanácsos minél tudományosb alapot adni. Az építészetnek művészi jellegén kivül tudományos oldala is van, s a nagy ipar mozgató ereje, a gép, továbbá az anyagok minél gazdaságosabb és technikailag is minél tökéletesb felhasználása képezi, ami az erre vonatkozó legtisztultabb ismeretek megszerzését feltétlenül szükségesnek tünteti fel. Érthető ennélfogva, hogy miért

indult a gyáripar pl. Németországban akkor a legnagyobb fejlődésnek, midőn a technikai tudományokat ott egyetemi szinvonalon kezdték művelni. Némelyek ezt az egyetemek egyes fakultásaiban is lehetségesnek tartották. Igy nyilatkozott például Roscher is. Azonban a műszaki felső oktatásnál a technika gyakorlati igényei és az ezeknek eleget tenni hivatott életpályákra való nevelés követelményei sem téveszthetők szem elől, ami a műegyetemeknek, mint önálló főiskoláknak, szervezését igen kivánatossá teszi. Francziaországban már a mult század végén alapitottak polgári (1794) és katonai (1795) műszaki főiskolát, melyekkel az e részben a többi országokat megelőzte. Ujabban a műegyetemek leginkább Németországban gyakoroltak az ipari fejlődésre igen nagy és előnyös befolyást, melyet annak versenytársai, köztök Anglia is, ma már az egész világon éreznek és ellensúlyozni igyekeznek. A középfoku iparoktatás rendeltetése, hogy a kisebb vállalatoknak önálló vállalkozókat, a nagy ipari vállalatok számára pedig szakavatott művezetőket neveljen. Itt az oktatás súlypontjának a szakismeretek gyakorlati terjesztésén kell nyugodni. Az épitő, mechanikai és vegyészeti iparágak számára az ily intézeteket együttesen, vagy különkülön lehet szervezni. Különben a nagyobb, vagy kisebb követelmények kielégithetése végett itt is meg lehet a tanitást fokozatok létesitése által osztani. A középipariskoláknak az egyes országokban nagyon különböző szervezetet adnak. Sok helyen jobbnak találták azt, hogy a tanintézettel tanműhely is kapcsoltassék össze, mert az egyes magán műhelyek, melyekben a tanulók netán el vannak helyezve, alig képesek az oktatás kivánalmaihoz kellőleg alkalmazkodni. Az ily intézeteket az állam, egyes hatóságok és magán testületek állithatják fel. Belgium, Francziaország, Svájcz, Németország és újabban Ausztria tünnek ki e fajta kitünő ipariskolák által, de most már Anglia is felismerte azok nagy fontosságát, sőt magánosok főleg társulatok és testületek valamelyes hatósági támogatással létesitenek különböző szervezetü, de általában rendkivüli látogatottságnak örvendő ipari műszaki iskolákat. — A továbbképző ipariskolák a kézműiparosok, egyszerübb munkavezetők és előmunkások elemi és elméleti készültségének kiegészitését előmozditó intézetek. Tanitványaik mint inasok, vagy fiatal munkások az iparral már gyakorlatilag foglalkoznak. Az elemi tanitásnál a tanitványok életpályájának követelményei is szem előtt tartandók. A kisebb, vagy nagyobb mértékben előadható ipari, vagy üzleti szaktárgyak mellett a rajzoktatásnak is elég tért kell engedni. Az ily tanfolyamok vagy esténkint, vagy ünnep- és vasárnapokon tartandók. Tisztán az önkéntességre sikerrel bizakodni e részben nem lehet, hanem bizonyos mértékben kényszert is alkalmazni kell. A cél akkor sem érhető el, ha a tanoncz kimerülten megy az iskolába. Kivánatos továbbá, hogy minden szükséggel kellőleg el legyen látva, és hogy a tanitás helyes módszer mellett pontosan és szakértelemmel folytattassék. Az állami szabályozás evégből a legtöbb országban szükségesnek bizonyult. A munkaadók minden ipartörvényben kötelezve vannak arra, hogy tanonczaiknak elegendő szabad időt enged-

jenek az ipariskola látogatására. A költségeket az érdekeltek társulatai és a községek fedezzék, az állam legfeljebb támogassa azokat. Tanműhelyeket néha az ily iskolák mellett is állítanak fel, másutt ezeket csak az oly ipari népiskolákkal kapcsolták össze, melyekben még nem tanonczkodó fiukat oktatnak az elemi tantárgyakra. Külön tanfolyamok is rendezhetők az egyes iparágak oktatási czéljaira, melyek rendszerint rövidebb ideig tartanak, de kívánatos, hogy ezalatt azután valóban jó tanerők működjenek, akik a tanulókra mélyebb benyomást tenni képesek, s ezek a külön e czélra felállított műhelyekben szerezhessék meg a gyakorlati képzettséget. Az ily tanfolyamok tanonczvagy mesteriskoláknak vannak szervezve, s arra valók, hogy a közönséges tanviszonyban, vagy a termelésközben szerezhető ismeretek körén túl terjedő képzettséget nyujtsanak. Németországban, Ausztriában, Franczia-országban s más többé-kevésbbé iparos, sőt földmívelő államokban is, mint amínő ez idő szerint még Magyarország, már nagyobb számmal vannak ily tanfolyamok. Itt kell megemlíteni az iparművészeti oktatásügyet is. Ennek fontosságát be kell látni, ha meggondoljuk, hogy a kis- és középipari vállalatok önnállóságát izlésbeli és művészeti fölényük nagy mértékben biztosíthatja. A géppel e téren a kéz is megküzdhet: sok régi iparág, ha finomultabb alakban is, fenntartható, aminek nagy társadalompolitikai fontossága van. Az angolok e részben a jelen század közepén még nagyon el voltak maradva, de midőn az első világkiállítás alkalmával erről meggyőződtek, oly erővel és határozottsággal fogtak a hiányok pótlásához, hogy muzeumaik és iskoláik ma általában mintaszerüeknek vannak elismerve, s más nemzetek, köztük mi is, ebbeli eljárásuk nyomain haladnak. A tisztán művészi akadémiák méltatása nem lehet feladatunk, dé az igen, hogy szomszédságuknak az iparművészeti oktatásra gyakorolt kedvező hatását különösen hangsulyozzuk. — A gyakorlati ipari nevelésnél leginkább a tanonczokkal való elbánás veendő figyelembe, minthogy azok tanítása szolgáltatja a legények és általában a tanult ipari munkások képzettségének alapját. Sok gazdasági és társadalmi baj keletkezett már annak elhanyagolásából, tehát a közérdeket képviselő közegek, az államnak és a hatóságoknak nagy gondot kell reá fordítani. A tanonczok helytelen tanítása később rendszerint versenyképtelenné teszi őket, s a boldogulni nem képes iparosztály fontos rétegében az általános elégedetlenség és nyugtalanság magvait hintik el. Az ipari gyakorlati tanviszony ennélfogva czélszerüen szabályozandó, s biztosítékot kell a mesternek a szerződésszegés, a tanoncznak pedig azirányt nyújtani, hogy kellő oktatás és bánásmódban fog részesülni. A tanulók szakbeli haladása, az önkéntes vizsgálatot tevők kitüntetése, tanoncz-munkakiállítások a jó mesterek megdicsérése, a hanyag eljárásnak pedig valamely alkalmas módon való helytelenítése által lehetőleg előmozdítandó. A kézműiparosok szaktestületbe tömörüljenek; ha erre nem hajlandók, velük szemben egy bizonyos ideig és határig kényszert is lehet alkalmazni. Ugyanigy kell eljárni, ha a tanonczok elemi, továbbképző és elméleti

tanításának sikere a buzdítás és társadalmi tényezők működtetése által nem biztosítható. A gondoskodásnak e részben a gyárakban dolgozó fiatal munkásokra is ki kell terjeszkedni. A kényszer azonban magában nem vezet czélra, hanem az iparos munkaadók őszinte közreműködését is meg kell az ipari szakértelem és a nevelés előmozdításához nyerni. A tanonczoktatástól magában az ipartörvényben tiltassanak el az erkölcstelen, hanyag, vagy más tekintetben alkalmatlan munkaadók, s a felügyelet és a tanonczoktatásra vonatkozó elvi jelentőségű intézkedések abban szabatosítandók.

Az ipar-osztályban közvélemény alkotandó, mely a tanviszonyt jóakarattal felkarolja, s a tanonczok, segédek és az ipar fejlődés iránti erkölcsi kötelességek teljesítésére unszolja az illető munkaadókat. Alapos kilátás van erre, ha a testületek, társulatok és egyletek hathatós támogatását sikerül megnyerni. Ekkor a mesterek tanonczaikat szakmájukra tüzetesebben fogják oktatni, erkölcsi nevelésükre is több gondot fordítanak, hajlandóbbak lesznek a tanműhelyek létesítését is előmozdítani. Ezeken oly gyakorlati ipari tanintézetek értendők, melyekben szakavatott tanítók vezetése alatt a tanonczok czélszerű módszer mellett állandó munkálkodás által sajátítják el a szakmájok folytatásához szükséges ismereteket és ügyességet. Az ily tanműhelyek azért fejlesztik az ipart, mert ott csak ipari tevékenységgel foglalkoznak a tanonczok, és annak legújabb vívmányait is megtanulják, míg a kisebb ipari műhelyekben sok minden mást is kell dolgozniok, és azok működésének szűk körében egyoldaluak lesznek, s az újításokkal is csak elvétve ismerkednek meg. A kézműipar ágai még ezek jogosult terén is hovatovább csak ily korszerű gyakorlati tanintézetek segélyével lesznek fenntarthatók. Azok szervezete ország és iparágak szerint nagyon különböző lehet. Sok esetben helyettesíteni és pótolni, másutt csupán kiegészíteni lesznek hivatva a a műhelyi rendes oktatást, néha azok a tanviszonyra előkészítik a tanulókat, más esetekben pedig az abból kikerülteket képezik tovább. E részben a typusok még a nyugoti államokban sem domborodtak ki teljesen, de ott már annyi tapasztalat gyült fel, hogy figyelembe vételük nagyon hasznos lehet a kevésbbé haladott iparos államokra nézve is. Az iparos szellem, az ipar iránti rokonszenv és tisztelet terjesztésére igen alkalmas a kézügyességnek a népiskolákban való tanítása is. Különben mint általános nevelési eszköz is fontossággal bir, mivel a fiatalságot arra tanítja meg, hogy a műszaki eszmét miképp kell megvalósítani, ami a fej és kéz közreműködésének ismétlése által a gyakorlati érzéket is fejleszti. A kézügyesség oktatásával Svédországban slöjd név alatt, továbbá Angliában és Amerikában is szép eredményeket értek el. Oly nemzeteknél, melyek az ipar iránti érzékkel kevésbbé birnak, a slöjd ezt is alkalmas fejleszteni.

Az iparpolitikának igen jelentékeny segédeszközei a szövetkezetek. Különösen előnyösek e részben is a hitel- és fogyasztási egyletek. Az utóbbiak a jelen* század negyvenes, a hitel-, raktár-, közös anyag- és gépbeszerző szövetkezetek pedig az ötvenes évei alatt ter-

*) A XIX. századról van szó.

jedtek el először Közép-Európában. A nyers anyagot közösen beszerző szövetkezetek a kézműiparnak a nagyipar előnyeit képesek bizonyos mértékben biztosítani a bevásárlásoknál. Ha az iparosok jobban tudnának társulni, azoknak a szükséghez képest sokkal nagyobb mértékben kellene elterjedve lenniök. De éppen mert elszigeteltségöket a kézműiparosok gyakran, habár hibásan, az önnállóság megóvásával egyetértelműnek gondolják, kell, hogy az iparpolitika az ily szövetkezetek terjesztését is felvegye feladatai sorába. A nyers anyagok, gépek és mozgató erőnek együttes vásárlása sok életrevaló kézműiparágat mentene meg ma is az enyészettől. A raktár- és termelő szövetkezetek kevésbbé alkalmasak arra, hogy iparpolitikai segédeszközökként szerepeljenek. A raktár-szövetkezetek előnye, hogy a kisiparos nem kénytelen külön nyilt üzlethelyiséget tartani, de hátránya, hogy áruival a vevők elé mindig a másokéi mellett lép, s közte és a vevők között szorosabb összeköttetés nem jöhet létre. A termelő szövetkezetek az ipar terén is csak bizonyos feltételek mellett alkalmazhatók a sikerre való kilátással, ott t. i., ahol a termelés egyenletes, áttekinthető és a szövetkező tagok tisztességes, művelt és békés emberek.

A szabadalom szintén fontos tényezője az iparpolitikának. Szabadalmon azt a kizárólagos jogot értjük, melynél fogva valaki, ha bizonyos törvényes feltételeknek eleget tesz, ipari vagy technikai találmányát egyedül és más csak az ő engedelmével használhatja. A régi privilegiumokkal nem helyezhető egy sorba, mert míg ezek indokoltan vagy indokolatlanul külön jogokat teremthettek, addig a szabadalom a közérdek alapjára fektetett általános kedvezmény, melyben bárki részesülhet, ha hasznos új termelvényével vagy termelő eljárásával a társadalomnak szolgálatot tesz, melynek fejében az ennek javára tényleg szolgáló haszonvételhez mért jutalomban részesül. A szabadalmi haszon egyrészt anyagi elismerés a multban tanusított törekvésekért, másrészt pedig a jövőben érvényesülendő leleményesség pályabére. Az államnak érdekében áll, hogy az ipari újítás ingere folyton ébren tartassék, és a találmányok, melyek alapeszméit, ha nem volna kilátás azok érvényesítésére, a feltalálók könnyen magukkal vihetnék a sírba, köztulajdonná váljanak. A szabadalmi törvénytől, de egyúttal az illető nemzet leleményességétől is sok függ arra nézve, hogy a szabadalmi jog biztosítása mellett az ipar miként fog haladni, s a tőkével nem bíró tehetségek hogyan érvényesülnek. Az a törvény rendszerint figyelmesekké és számítóbbakká teszi a termelőket, s azokat a folytonos készenlét feszültségben tartja, mivel a szabadalom élvezésének vágya egyre új műszaki gondolatokat hoz napfényre, melyek megvalósulva a termelés régibb eljárásainak értékét nagy mértékben csökkentik. Ez az éberség többet használ az iparnak minden mesterséges iparpolitikai segédeszköznél, és annak társadalmi politikai hordereje is igen nagy, mivel a régi befektetések gyors átalakítása csupán akkor lehetséges, ha a termelés nem a szervezett egységes társadalom, hanem számos vállalkozó kezében van, akik külön-külön az így beállható veszteséget könnyebben viselik el, mintha ez a maga egészében az államra ne-

hezülne. A szabadalom hatása alatt tehát vagy a haladás, vagy a collectivismus lehetetlen, de minthogy az előbbi áramlata elemi erővel bir, minden következményeivel az jut diadalra. — A találmány kell, hogy új és foganatba vehető legyen, mert a szabadalmi jog lényeges feltétele a közhaszon, melyet tényleges alkalmazásával kell elérni. Ezért jutalom jár, melynek azonban a társadalom tényleges előnyeihez kell igazodni. A szabalom időhöz is van kötve, s ennek haladtával mindig nagyobb dijak fizetésével jár, nehogy valóban kiváltsággá fajuljon, és sok czéltalan és szükségtelen műszaki eszmét tovább kelljen világlatban tartani, mint a meddig a feltalálónak járó haszon azt erre érdemesnek tünteti fel. A szabadalom különböző rendszereinek ismertetését s méltatását itt mellőzve, még az azok intézményéhez hasonló minta- s mustravédelmet és a védjegyek oltalmát — mint szintén nagyon fontosat — említjük meg. Minta alatt azt a rajzot, vagy szinvegyületet értik, melyet különösen szöveteknél, de kárpitoknál is alkalmaznak, hogy a tetszetős voltuknak tulajdonított nagyobb keletük használt azok értelmi szerzői részére biztositani lehessen velök. Újabban nemcsak a tetszetős rajzokat és általában a külalakot, hanem a kisebb tárgyak használhatóságának javítását is bevonták a védelem körébe. Igy keletkezett Németországban a használati mustravédelem, mely sokban hasonlít a szabadalomhoz, de tárgyainak kisebb jelentősége által különbözik is tőle. Igy például a játékszerek, legyezők és hasonló tárgyak leleményes javítását a mustravédelem szabályai szerint óvják meg az illetéktelen utánzástól. A minta- és mustravédelem rendeltetése szintén az, hogy a leleményességet ébren tartsa, aminek általában, de különösen a kivitelre dolgozó iparos államokban nagy jelentősége van e téren is. — Védjegy az a jel, melyet valamely árura, vagy boritékára annak egyénitése végett alkalmaznak, hogy a hasonnemű többi áruktól azt, melynek minőségét, vagy eredetét termelői, vagy forgalomba hozói kiválónak tartják, könnyen meg lehessen különböztetni. A termelőnek és a vevőnek egyaránt nagyon érdekében állhat, hogy a védjegyet rögtön felismerjék, s aziránt tévedés, vagy szándékos téveszt és ne egyhamar fordulhasson elő. A védjegyoltalom nemcsak a jó áru termelőjének könnyebbiti megérdemlett jutalma elvételét, hanem általában az ipari termelés javulását is előmozditja, mivel a védett s a versenyben győztessé lett áruval előállítója czélt érvén, a javításra való törekvés általánosabbá lesz A védjegytörvények tehát a szabadalmiakéhoz hasonló jelentőséggel birnak, s a bennök megállapított rendszerek szintén olyanok, mint amazokéi. A müvelt államok különben a szabadalmak, minta, mustravédelem és a védjegyoltalom hatályosságát a mindig czélszerűbb törvényeken kivül nemzetközi egyezményekkel is fokozni törekszenek.

Az iparpolitikának feladata, hogy a társulás szellemének terjesztése által is erősbiteni igyekezzék az ipart. A társulatok rendeltetése az iparosztály közös érdekeit képviselni, előmozditani, megóvni, s általában az ipari tevékenység javára minden lehetőt meg-

tenni. Az ipari társulás alakulatai mindenfélék lehetnek. A közönséges iparegyletek mellett, melyek czélja, hogy az ipari haladás gazdasági és társadalmi feltételeinek megvalósításán általában munkálkodjanak, létesültek külön az ipari munkaadók társulatai s külön a munkások önképző és védő egyletei, továbbá oly törvényes szaktestületek, melyek ha nem is alapulnak mindig a kényszeren, de a többség határozata folytán a kisebbséget is felölelő szervezetekként keletkezvén, bizonyos iparhatósági jogok gyakorlásával is megbizhatók. Az ipartestületek az ipari testületi szellemet és önérzetet ápolják, s nemcsak az ipartestületek már említett teendőit végzik, hanem a szövetkezetek alakulásának elősegítése s az ipari munkások és munkaadók közt felmerülő surlódások békéltetés útján való elintézése, a segédszemélyzet, főleg a tanonczok és mesterek közötti viszony ellenőrzésére is kötelezhetők. Nagyon vigyázni kell azonban e hatósági jogok átengedésénél, hogy egyoldaluan a kezelők magánérdekeinek eszközeivé ne váljanak. Az ipari érdekek magasb szinvonalu képviseletére az iparkamarák rendeltetvék, melyek kisebb-nagyobb terület ipari érdekeit karolhatják fel. Sokszor törvényben gyökerező szervezettel birnak, fenntartási költségeiket a tagokat választó iparosztály szolgáltatja, de akkor az általuk fizetendő illetékek nem a szabad, hanem a kényszerjárulék jellegével birnak. Gyakran nem külön, hanem a kereskedelmi kamarákkal összefüggésben szerveztetnek. Rendeltetésük, hogy az iparosztály óhajait, panaszait és javaslatait kellő tanulmányok alapján indokoltan mutassák be a kormánynak, mely ennek folytán az ipar tényleges állapotáról és követelményeire megbizható módon értesül. A kormány az ily kamarákban szakközegeket nyer, hogy az ipar fejlődésének akadályait sikeresen elháríthassa annak utjából, s az e végből hozandó áldozatokat s törvényhozási javaslatait és kormányzati intézkedéseit a tényleges helyzetnek megfelelőleg alkalmazza. Egyes államokban, pl. Württembergben, az iparkamarák egy központi közegben kicsucsosodó szervezettel birnak, mely a kormánynyal állandó érintkezésben áll. Másutt ipari nagy tanácsokat maga a kormány nevez ki, de az iparkamarák tagjaira és alkalmazottaira ekkor kellő tekintettel van.

Az ipari biráskodásról külön czikkben levén szó, itt mint iparfejlesztési eszközről még csak a kiállításokról kell megemlékezni. A kiállítások czélja az ipar jelen állásáról, vagy történeti kibontakozásáról képet nyujtani, az érdekeltek nemes versenyét felidézni s szerét ejteni annak, hogy a létező hibák és hiányok felismertessenek, kijavításuk, illetve pótlásuk érdekében eszmecserék tartassanak, s az ipar fejlesztésének irányára nézve a tények útmutatása legyen megszerezhető. A világ-, országos, kerületi vagy helyi, általános vagy tisztán ipari kiállítások, melyek néha az iparnak csak egyes ágait karolják fel, czélszerüen és megfelelő hosszabb időközökben rendezve, általában kedvező hatást gyakorolnak az ipar haladására. Rendezésük ma már nagyon tökélyesbült technikával bir, melynek segélyével a szem előtt tartott czélok ma kevesebb áldozattal sok-

kal biztosabban érhetők el, mint azelőtt. Azonban éppen korunkban a kiállításokkal általában nagyon visszaélnek, midőn a látványosságok által csábul szolgálnak az idegen forgalom előmozdítására, továbbá rendezésüknél az ipari és általában termelést fejlesztő törekvések mellett és gyakran e felett a közönséges üzleti czélzatok is nagy szerepet játszanak. A kiállítások hasznosságát nagyban előmozdítja, ha azokat szakférfiak alaposan tanulmányozzák, s erről megokolt és javaslatokban végződő tanulságos jelentéseket szerkesztenek, melyek azután az iparfejlesztési tapasztalatok becses letéteményeinek tekinthetők.

A kiállítások ismétlődése azonban fontos, mert összehasonlításokat s a haladás, vagy hanyatlás, tényét és fokozatát csak igy lehet megállapítani. De ezek mellett azonban nem feleslegesek az állandó kiállítások sem, melyek leginkább az iparczikkek forgalmának a bel- és külföldön való fokozására valók, az ily állandó kiállításoknak egy különös alakulata fejlődött ki a kereskedelmi muzeumokban, melyeknek az is rendeltetésük, hogy a kivitel útjait egyengessék s a központokban magánál az intézetnél, továbbá a különféle idegen államokban elhelyezett fiókjaiknál megfelelően képzett és megbízható személyzetet alkalmazván, a gyakorlati consulátusok szerepét töltsék be. A főintézetnél kiválóképp az idegen országokban használt és termelési mintául szolgáló, a fiókoknál pedig az exportálható iparczikkek mintái helyeztetnek el, hogy az érdekeltek ott mint mustrákat vehessék figyelembe, vagy a fogyasztók mint kész árukat vásárolhassák. A kereskedelmi muzeumok rendszerint folyóirattal is birnak, mely a kivetelhez szükséges tudnivalók ismeretét terjeszti: arra vonatkozó könyvtárakat tartanak, külön gyüjteményes kiadványokat szerkesztetnek, gyakran az üzleti összeköttetéseket tényleg létesítik s az egyes üzletek kötésénél is közreműködnek. A kiviteli társulatok néha önállóan, néha az ily muzeumokkal kapcsolatban az állami és társadalmi közreműködést mozdítják elő, az iparczikkek piaczainak biztositása és közvetve az ipar fejlesztése érdekében nagy szolgálatot tesznek. Mozgó gyüjteményeket is szállíttatnak, melyek azután helyről-helyre vándorolván, a kiviteli társulat czélzatait szolgálják.

Az iparpolitikának sikerét nagy mértékben elősegíti az, ha az állam törvényhozása és kormányzata az ipar követelményeit egész tevékenysége alatt szemelőtt tartja, haladásának minél kevesebb akadályt gördit útjába, érdekeit mint közérdekeket ápolja, és pedig anélkül, hogy az ipar-osztálynak a többiekkel szemben kiváltságos helyzetet akarna biztositani, ami már csak azért sem válnék az ipar javára, mert azok részéről könnyen visszahatást idézne fel vele szemben, az iparnak az egész társadalom rokonszenvére szüksége van, az iparpolitikának tehát hatalmas támogatója lehet az okos társadalmi politika is.

2. Az 1872. évi ipartörvény és az 1868. évi kereskedelmi- és iparkamarai törvény módosítása.

Interpellatio a képviselőház 1879. évi május 21-én tartott ülésében.

T. ház! Az erdőtörvény általános tárgyalása alkalmával egy t. képviselő ur azt mondta, hogy az olyan, mint azon öltöny, mely jól van ugyan szabva és jól is van megvarrva, de nem arra való, a kinek viselnie kellend. Hogy ezen hasonlat oda, a hol alkalmaztatott, valóban illett-e, azt most nem vizsgálhatom; de arról nemcsak én vagyok tökéletesen meggyőződve, hanem most már az egész ország vallja, hogy ezen hasonlat az 1872-iki ipartörvényre vonatkoztatva, teljesen találó. E törvény magában véve igen szép alkotás. Abban a termelés egyik főága számára oly szabadság van biztosítva, melynél nagyobbat a leghaladottabb nemzetek nem kívánhatnak, mely azoknál, de véleményem szerint csakis ott, talán helyén lenne, itt azonban a legkedvezőtlenebb fejleményekre vezetett. E törvény hatása alatt nálunk a kézműipar szerfelett sokat szenved. Ezt be kell ismernie mindenkinek, ha tudja, hogy azon törvény az iparos osztályból a rendet és a fegyelmet tökéletesen száműzte. Nagyon sötét szineket kellene használnom, hogy azon állapotot, melyben az ipar és iparososztály nálunk működik, élethiven ecseteljem. Ezen állapotra éles világot fog vetni egyetlen egy adat is, melyet saját közvetlen tudomásom alapján vagyok bátor felhozni. Egy négy megyéből álló alvidéki kamarai kerületben, hol rendesen körülbelől 9000 egyén foglalkozik iparral, csupán egy évben, 1876-ban, 1450 új iparosnak adatott ki hatósági igazolvány. Ennyivel tehát, vagy nem sokkal kevesebbel rendes viszonyok között ottan az iparosztálynak gyarapodnia kellett volna. És mit látunk? Azt, hogy a mondott év végén ugyanazon területen az iparosok létszáma a megelőzött év ugyanazon időszakához képest számbavehető változást egyáltalában nem mutatott. Én ebből egyszerüen azt következtetem, hogy a jelzett évben ott 1450 régi iparosnak, vagyis a létszám több, mint 16%-ékának tönkre kellett menni, vagy el kellett zülleni úgy, hogy azok, mint adófizetők, nem jöhettek tekintetbe. És ezen adatok teljesen megbízhatók, mert hivatalos adójegyzékekből merítvék. Hogy ezen rendkívüli hullámzás nagyon beteg állapotokra mutat; hogy azok, a kik ezen hullámzásnak úgyszólván anyagát képezik, helyzetükkel vagy nagyon elégületlenek, vagy azt nagyon is könnyelmüen változtatják: továbbá, hogy az ily tünemények a társadalomban felette aggályosak, és hogy azok létokának elhárítására valamit múlhatlannl tenni kell: úgy hiszem, mindezt a t. házban bővebben bizonyítgatnom nem szükséges. Az ily bizonyítás azért is felesleges lenne, mert az állandó pénzügyi bizottság a folyó évi költségvetésre vonatkozó általános

jelentésében az ipartörvény módosítását melegen ajánlotta a t. háznak, sőt annak még az adózási viszonyok tekintetében is, habár csak közvetett, befolyást tulajdonított. Azonban leginkább azért lenne felesleges az ily bizonyítás, mert hiszen maga a t. ház tavaly, a választások előtti ülések egyikében, határozatilag utasította a kormányt, hogy az ipartörvény helyes irányú módosítását előkészítendő, mielőtt szakférfiakból álló tanácskozmányt hívjon egybe. Ezen határozat hozatala óta immár majdnem egy év telt el a nélkül, hogy a határozat foganatosítására a kormány időt tudott volna szakítani magának. Pedig sürgető felterjesztésekben az illető hatóságok és testületek részéről azóta sem volt hiány; és a panasz, hogy a baj egyre terjed, mindig általánosabb és mindig hangosabb lőn. — Van továbbá t. ház, egy másik törvényünk is, mely már czéljának, a gazdasági érdekek előmozditásának fontosságánál fogva, ha nem lenne is az ipartörvénynyel szorosabb összefüggésben, szintén különös figyelmet érdemelne, és ez az 1868. évi VI. t. cz., mely a kereskedelmi és iparkamarák szervezéséről szól. Az absolut korszak alatt behozott kamarai intézmény ez által lett törvényesítve, azonban fájdalom, úgy hogy az sem eredeti rendeltetésének, sem a hozzáfűződött várakozásnak megfelelni képes nem volt. A kereskedelmi és iparkamaráknak a törvény gyakorlati hatáskört egyáltalában nem biztosított, a kormány pedig adott hatáskörükön belül nem tudta azokat kellőleg felhasználni.

A legfontosabb kereskedelmi és ipari érdekkel bíró ügyek eldöntése előtt, vagy meg sem hallgatta azokat, vagy ha meg is kérdezte, véleményökre nagy súly nem fektettetett. Ily körülmények között egyáltalában nem lehet csodálkozni, ha ezen, főleg állami, közgazdasági érdekek szolgálatára hivatott testületeket, a fenntartásukra kizárólag kényszerített osztályok úgy általán, mint különösen a maguk szempontjából azokat hasznavehetetlen közegeknek tekintvén, sok esetben még fennállásuk jogosultságát is kétségbe vonták. A kamarák helytelen szervezete, illetőleg szervezetüknek helytelensége azok felállítása után kitünt, de a folytonosan emelt panaszoknak legalább mégis meg volt az a jó következménye, hogy átalakításuk kérdése már 1870-ben komolyan szóba hozatott. A ház mélyen t. elnöke, mint akkori kereskedelmi miniszter, engedve végre a közóhajnak, 1870. deczember havában egy külön enquêtet is hívott össze, mely az átalakítás szükséges voltát kimondá, megállapodott annak irányelvében, sőt a módosítás szövegét és annak indokolását is megállapította. A törvényjavaslat igy elkészült. Azonban a kereskedelmi miniszterium vezetésében a gyorsabb változások éppen ekkor állottak be, s az egymást követő miniszter urak bizonyosan másnemű, reájok nézve sokkal közvetlenebb érdekü dolgokkal lévén elfoglalva, a kész javaslat előterjesztésére egyszerűen nem értek rá. Ezen folytonos halogatás közben a javaslat egyik-másik része el is avult. Azután a kiegészitési tárgyalások következtek. Igy történt, hogy a kereskedelmi és iparkamarák azon sürgetései, melyek saját magukra nézve leg-

kellemetlenebb hatású szervezetők átalakítását szorgalmazták, sikerrel oly kevéssé bírtak, hogy ezen kérdés ma, nyolcz év eltelte után, egy lépéssel sincs megoldásához közelebb, mint 1871-ben volt. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Mindezen szomorú tapasztalatok daczára, azt hiszem, nem fölösleges, sőt egyenesen kötelességemnek ismerem most, mielőtt a t. ház első ülésszaka bezáratnék, a gazdasági és ipari érdekek felkarolásának fontosságát s azok eszközeinek, a kamarák szervezete helyesbítésének szükséges volták a magam részéről szintén hangsúlyozni. *(Helyeslés balfelől.)* A gazdasági bajokat élénken érezzük mindnyájan. *(Igaz! úgy van! balfelől.)* Itt van tehát az ideje, hogy anyagi belügyeinek rendezésével és azok ápolásának hatékony közegeivel úgy a kormány, mint a törvényhozás komolyan foglalkozzék. *(Igaz! Úgy van!)* És erre sehol sem mutatkozik nagyobb szükség, mint éppen ezen országban, hol a közelmúlt sajnos tapasztalatai szerint a közgazdaság legfőbb követelményeinek tiszta tudatával sem az érdekelt körök, sem az intézők nem bírnak. *(Igaz!)* Mindezek alapján van szerencsém a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter úrhoz a következő interpellatiót intézni, a következőkre nézve felvilágosítást kérni; *(Halljuk! Olvassa):*

Interpellátió a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter úrhoz.

Tekintve, hogy az 1877. évi ipartörvénynek a kézműiparra vonatkozó rendelkezései úgy a közvélemény, mint a képviselőház által károsoknak ismertettek el;

tekintve, hogy közgazdasági érdekeink fejlődésének hathatós támogatása, a kereskedelmi és iparkamarák átalakítását is szükségessé teszi;

tekintve továbbá, hogy az ipartörvény és az 1868. évi kamarai törvény oly összefüggésben vannak, mely azok kapcsolatos tárgyalását kívánatosnak tünteti föl;

és tekintve végül, hogy a hivatolt törvények mostani szerkezetökben élénken érzett égető bajokat okoznak:

Kérdem a t. miniszter úrtól:

1. Szándékában van-e a t. képviselőház múlt évi utasítása értelmében oly szakértekezletet összehívni, mely az 1872. évi VIII. és az 1868. évi VI. törvényczikkek módosítása iránt véleményt adni leend hivatva.

2. S ha igen, hajlandó-e azt minél előbb egybehívni és az általán sürgőseknek tartott módosító javaslatokat idejekorán a törvényhozás elé terjeszteni, hogy azok ez által még a legközelebbi ülésszak folyama alatt elintézhetők legyenek. *(Helyeslés.)*

3. Ipari szabadosság és iparszabadság.

Az ipartörvény revisiója ügyében egybehivott egyetemes kereskedelmi és iparkamarai gyülésen 1880. évi szeptember 11-én mondott beszéd.

Nagymélt. elnök úr! Az előttem szólott t. tagtárs urnak átgondolt beszéde után, amennyire azt egy hallásra tehetem, kötelességemnek tartom a másik álláspont védelmére szintén csoportosítani érveimet azok ellenében, melyeket ő az ipar-szabadság érintetlenül hagyása érdekében felemliteni szükségesnek tartott. Mielőtt azonban előadásának részletes tárgyalásába bocsátkoznám, engedje meg nekem a t. egyetemes gyülés, hogy először is megelégedésemnek adjak kifejezést a felett, hogy a tanácskozás kezdetén tett, de el nem fogadott inditványomat a következmények teljesen igazolták. Én általános tárgyalást kivántam a követendő reform irányára nézve, és ime már az első szakasznál sem kerülhettük ki az általános tárgyalást. — Az előttem szólt tagtársammal egyébiránt tökéletesen egyetértek abban, hogy az ipart nem mint külön álló termelési ágat kell tekintenünk, hanem azon összefüggésben. melyben az a nemzetgazdaság rendszerében jelentkezik. Ha azonban az ipart igy tekintjük, először is azzal kell tisztába jönnünk, hogy vajjon a korszerű eszméknek, melyeket figyelmen kivül hagyni nem lehet, mily fontosságot és súlyt kell tulajdonitanunk. Ha a nemzetgazdaság történetén végig tekintünk, látjuk a korszerű eszméknek egymásután következő lánczolatát. Minden kor eszméinek hirdetői megesküdtek arra, hogy koruk felfogása az egyedül üdvözitő. A korszerű eszmék ennélfogva mindig csak relativ értékkel birnak, és ezek valódi becsét csak ugy lehet megállapitani, ha azon kor gyakorlati szükségeit veszszük figyelembe, melynek az illető eszmék eleget tenni voltak hivatva. A mai koreszmékkel sokban megegyező manchesterismus a közgazdasági élet fejlesztésébe az államnak minél kevesebb beavatkozást akar engedni. Itt az ideje, hogy ez iránynyal szemben állást foglaljunk. És habár az előttem szólt t. tagtárs ur beszédének egyszeri hallása után nem rendelkezem mindazon eszközökkel, melyekkel bővebb tanulmányozása után rendelkezhetném, mégsem vonakodom ezen igen fontos kérdés tárgyalásába már most belebocsátkozni. A gazdasági élet fejlődése, t. egyetemes gyülés, a mi viszonyaink között ma az iparszabadság érintetlen fenntartását nem kivánja, mert szerintem a szabadság nem önczél, melyet szentül kellene tartani, vagy a mely után önmagáért kellene törekedni. A szabadság mindenütt, a politikai és gazdasági életben egyaránt, csupán a haladásnak egyik eszköze. A hol a gazdasági viszonyok annyira fejlődtek, hogy a nemzetgazdasági élet terén a szabad cselekvés megengedése több hasznot, mint kárt okoz, ott a szabadság czélhoz fog vezetni. Ha azonban a viszonyok olyanok, hogy a cse-

lekvés szabadságának megengedése mellett oly hybrid kinövések és visszaélések burjánoznának fel, a minőket egy jól rendezett államban megtürni nem lehet, ott az állam nem fog a gazdasági érdekek ellen véteni, ha a szabadságot megfelelő korlátok közé szoritja. Ezzel szemben azt hozzák fel, hogy ekkor azután nemcsak az iparra nézve, hanem a földmivelés és kereskedelemre nézve is jogosult volna a szabad mozgás korlátozása. Az iparosok körében általában el van terjedve az a nézet, hogy jogosult az iparszabadság korlátozása s a vizsgák és más ily kényszer intézkedések behozatala azért, mert pl. az ügyvédek és orvosok csak bizonyos vizsgák letétele után gyakorolhatják hivatásukat. Ezt az indokolást én helytelennek tartom, és itt mindjárt belebocsátkozom azon második kérdés tárgyalásába, hogy ha a kereskedelem és földmivelés terén nem tartjuk alkalmazandónak a kényszert és az állam beavatkozását, miért kell ezt az ipar terén kivánni? És itt egyedül annak bizonyitására kell szoritkoznom, hogy ez nem szükséges a földmivelés és kereskedelem terén, de igenis szükséges az iparnál.

Ha a földmivelés történetét átnézzük, azt fogjuk tapasztalni, hogy annak fejlődése az európai államokban mindenütt egészen más volt, mint az iparé és kereskedésé; egészen más jogi intézmények voltak szükségesek a földmivelés szabályozására, mint akár a kereskedelmére, akár az iparéra. — A kereskedők, igaz, egy ideig szintén alá voltak vetve bizonyos megszoritásoknak; voltak pl. ott gildék; azonban a kereskedelemhez okvetlenül megkivánható szabad mozgás kényszeritő ereje ugy hozta magával, hogy ezen nyügök a kereskedelemről igen korán lehullottak. Tehát azon kényszereszközök, melyek jogosultságát általában mindenütt elismerem, a hol azokra szükség van, a más jogi igényekkel biró földmivelési osztályokra nem is voltak alkalmazhatók, a kereskedelemnél pedig már a dolog természeténél fogva igen régen alkalmazáson kivül tétettek.

Most nézzük, az ipar terén hogyan állanak a dolgok. Itt azt tapasztaljuk, hogy csak a legújabb időben is igen művelt államokban még megvoltak a czéhek és czéhszerű intézmények. Emlékezzünk vissza, hogy 1868-ban hozatott meg az ugynevezett »Noth-Gewerbe-Gesetz« Németországban, mely az iparszabadságot ott újból meghonositotta. Németországban az iparszabadság a franczia forradalom befolyása alatt 1810-ben hozatott be. Később megszorittatott, mig az 1845-iki törvény újból az iparszabadság alapján állott. 1849-ben rendeletileg az megint megszorittatott, 1854-ben szintén, egész 1868—69-ig, midőn a mi ipartörvényünknek is alapul szolgáló általános iparrendtartás Németországban létrejött. Már most, ha egy velünk értelmi és culturális tekintetben igen rokon államban, mely azonban ugy a tudományok, mint az ipar terén jóval felettünk áll, még ezelőtt 12 évvel oly intézkedések voltak érvényben, melyek az ottani viszonyokhoz képest talán már túlhaladott álláspontot képeztek, akkor a mi sokkal fejletlenebb viszonyaink közt nagyon jogo-

sult azon kérdés, vajjon nem áll-e érdekében még most is iparunknak a szabadság korlátozása? Itt létező gyakorlati szükségekkel kell számolnunk, ezért azon érvek, melyek az iparszabadság megtartása érdekében felhozattak, nézetem szerint nem állják meg helyüket. Felhozatott az iparszabadság megszoritása ellen, hogy ez számtalan visszaélésre fogna vezetni, hogy pl. sokan iparos engedélyt álutakon fognak a hatóságoktól kicsalni. Egy példát hozott fel az előttem szóló a szabad művészetek és tudományok köréből. Azt mondta ugyanis, hogy annak daczára, hogy — teszem — a jogi karnál az államvizsgákra bizonyos szabályok vannak megállapitva, mégis fordultak elő esetek, midőn nem is az teszi le a vizsgálatot, a kinek kötelessége lenne, hanem más egyén. Azt hiszem, hogy ezzel ő éppen saját érvelése ellen szolgáltatott fegyvert. Ha ő másutt visszaéléseket konstatál és a felhozott esetben pl. az államvizsgák intézményét még sem helyteleniti, ezzel maga bevallja azt, hogy visszaélések mindenütt történhetnek, és azért, mert visszaélések fordulhatnak elő, az iparszabadság ily értelemben való korlátozását sem lehet elitélni. Ebbeli érvelésének nyomósságát tehát nem ismerhetem el. — Azt mondja továbbá az előttem szólt tagtárs, hogy lehetséges, miszerint az iparszabadság megszoritása az iparosok elégedetlenségét egy időre talán meg fogja szüntetni; de kérdés, vajjon hasznos lesz-e az iparra és annak fejlődésére nézve? Én is azt tartom, hogy a főkérdés az, vajjon hasznos lesz-e ez az iparra nézve? Abban tökéletesen egyetértek vele, hogy a rend és fegyelem meghonositása az ipar terén annak fejlődését magában még nem biztositja, és hogy nálunk még más faktorok megszerzésére is törekednünk kell: de a rend és fegyelem meghonositása a haladáshoz okvetlenül szükséges tényezők egyik legfőbbike. — Azt is mondja, hogy az iparszabadság korlátozását kivánók maguk is korlátolt szempontból fogják fel az iparos-kérdést. Bocsánatot kérek, nagyon sokan vannak, a kik az iparszabadság megszoritását kivánják nálunk is, másutt is, de egyáltalában nem állanak a korlátoltság hirében. Méltóztassék csak azon mozgalomra figyelemmel lenni, mely Németországban éppen az iparszabadság korlátozására irányul, s a mely a német törvényhozásban erős párttá tudott tömörülni. Ily körülmények közt ezen mozgalom eredeti forrásait kell keresnünk. (*Közbeszólás*: Az politikai párt!)

Azt mondja a t. tagtárs úr, hogy az politikai párt. Én nem tapasztaltam, hogy Magyarországon valamely politikai párt zászlójára irta volna az iparszabadság korlátozását. Hogy az ipar terén rend és fegyelem honosittassék meg, és az 1872 óta keletkezett zilált, tarthatatlan állapotok javittassanak, ezt az ország összes iparosai egyhangulag óhajtják. Azt nem akarom tagadni, hogy az iparosok óhajtásai nyilvánításának könnyebbitésére történtek lépések. Megtartatott pl. a második iparos-kongressus, mely e tekintetben elég érthetően és hangosan nyilatkozott. Fényes bizonysága volt az annak, hogy ezen országban az iparosság törődik a maga érdekeivel, de az szerfelett mérsékelt szellemtől van áthatva. Ezen mozgalom, mint minden ilyen

mozgalom, rendesen felkavarja ugyan azon ósdi nézeteket is, melyeknek alkalmazása ma a szükségszerűség szempontjából sem kívánatos, de az is kétségtelen másfelől, hogy az egész annak csak mély szükségérzetét tanusította, hogy az ipartörvény a szabadság korlátozása mellett mielőbb módosíttassék. — Készséggel elismerem, hogy az ideál, a mely után az ipar terén is törekednünk kell, az, hogy az iparszabadságnak minél nagyobb mérvű alkalmazását kell megengedni. Óda kell törekednünk, hogy idővel a magyar iparra is haszonnal legyen alkalmazható az általános iparszabadság. A mai viszonyok közt azonban az ipar előnyös fejlődése okvetlenül megkívánja, hogy rend és fegyelem honosíttassék meg, hogy a kiképzésre, a munkaerők fejlesztésére több figyelem fordíttassék; megkívánja azt, hogy azon fattyúhajtások, melyek az ipari élet működését akadályozzák, onnan eltávolíttassanak, vagy legalább azok továbbfejlődése megakadályoztassék, és az ezen irányban folytatandó intézkedéseknél mindig szem előtt tartassék a tényleges szükség követelménye. — A mi a közvetlen gyakorlati teendőket illeti, ezen elv alkalmazása nálunk és mindenütt, a hol az iparszabadság már meg volt honosítva, tagadhatlanul nehézségekkel fog járni. 1872 óta ugyanis az oly egyéneknek egész raja kezdett az ipar terén működni, a kik iparukat hiányosan tanulták és hanyagul gyakorolták. Kétségkivül ez legfőbb nehézsége a törvény módosításának. A másik nehézség a törvényhozás technikájában rejlik. Én elismerem, hogy nincs valamely nehezebb kérdés, mint az ipar különböző ágaira nézve a különböző intézkedéseket elkülönítve, mereven megtenni. Egyik tagtársunk felemlítette, hogy definitiókkal a nagyipart és kisipart egymástól megkülönböztetni nem lehet. Én tudom, hogy az iparszabadság korlátozása az ipar egyik ága javára minden esetre igen nagy nehézségekbe fog ütközni, és azért elismerem, hogy törvényjavaslat által organikus módon az iparviszonyokat csakis a szabadság alapján lehet szabályozni. Ezt készséggel elismerem. Miután azonban a gyakorlati szükségnek a legnagyobb fontosságot tulajdonítom, ezen technikai nehézségeket magokban nem tartom elegendőknek arra, hogy egy szükséges intézkedést csupán miattok mellőzzünk. Ha nem alkalmazhatjuk törvényhozási működésünkben a legtökéletesebb formákat, elégedjünk meg a kevésbbé tökéletesekkel. Én tudom jól, hogy minden ilyen törvényhozási működés, mely oly értelemben nyilvánul, mint a minőben én kívánom, nem is lehet mindenkire nézve egyenlően kielégítő, és éppen azért azt hiszem, hogy az organikus törvényhozási tevékenység előnyeiről le is kellene mondanunk; hanem oly intézkedésekre lesz szükség, mely egy alkalmas szervezetnek létesítése által bizonyos kikerülhetlen mechanizmus hozzájárulásával teszik lehetségessé a feladat megoldását. De fődolog az, hogy azon káros tünemények, melyek az iparszabadság behozatala óta hatványozva jelentkeznek, mielőbb elháríttassanak. Az ipar fejlődését az értelmiség és munkaerők fejlesztése által kell biztosítani. Szükséges a rend és fegyelem behozatala, társulás utján az iparosoknál a testületi szellem fejlesztése, és ha erre önként nem volnának

hajlandók, a kényszer felhasználásához kell folyamodnunk. Hiszen hány oly törvényhozási intézkedésünk van, mely a kényszernek a szükségesség szempontjából történt alkalmazásáról tanuskodik. Itt vannak mindjárt az ipar- és kereskedelmi kamarák. Ki szólal fel e körben az itt alkalmazott kényszer ellen, pedig Angliában vannak szabad társulás utján létrejött ipar- és kereskedelmi kamarák, és nálunk még sem tiltakozik e kényszer ellen senki sem, mert mindenki tudja, hogy a nélkül az említett organumok itt fenn nem állhatnának. — Igy fogván fel a dolgot azon nézetben vagyok, hogy az ipar fejlődése érdekében helyesen csak akkor fogunk eljárni, ha félretéve a jelszavakat, a melyek után indulni napjainkban nem idő- és nem czélszerű, egyedül a gyakorlati szükségességet tekintjük, és ez alapon adjuk azon beható véleményt, melyet a miniszter a jelen gyüléstől méltán megvárhat. Ez az elvi álláspont, melyet én elfoglalok, és ez szolgáljon egyszersmind válaszul az előttem szólt tagtárs egyébként szakavatott és tartalmas előadására is. *(Helyeslés.)*

4. Az ipartestületek.

a) Az ipartörvény revisiója tárgyában összehivott egyetemes kereskedelmi és iparkamarai gyülésen 1880. évi szept. hó 14-én mondott beszéd.

Tegnap a társulási intézmények miként leendő alakitására vonatkozó kérdőpontok vétettek tanácskozás alá. Tökéletesen egyetértek azzal a társunkkal, aki azt mondta, hogy gyakorlati szempontból az ezen kérdésekre adandó javaslatok megvitatása fontosabb, mint az ipar gyakorlásának feltételeire vonatkozó kérdések megoldása. Fontosabb ez azért, mert a társulási intézményeknek helyes létesitése közvetlenül már a jelenben van hivatva éreztetni hatását, mig az ipargyakorlat szabályozása csak később, több évek mulva, csak a jövőben fogna az ipari életre és termelésre befolyással birni. Ezen tekintetet tartva szemeim előtt, kérnem kell: méltóztassék nekem megengedni, hogy a tárgy fontosságához mérten a felvetett kérdésekhez kissé tüzetesebben szólhassak, és a tegnapi vita eredményének konstatálása után az abban felmerült egyes nézetekkel behatóbban foglalkozhassam.

A tegnapi tanácskozás folyama alatt, három főnézetirányt tudtam megkülönböztetni. Az egyik nézetirány oda czéloz, hogy a társulási szabadság tartassék fenn ugy a hogy van, anélkül, hogy az iparhatóság reformálása ezért szükséges volna. Ezen nézet abból indult ki, hogy az 1872: VIII. t.-cz.-ben foglalt intézkedések kielégitők, és a bajok kutforrása egyedül abban keresendő, hogy a törvény kellőleg nem hajtatik végre. A második nézet veleje az, hogy a társulási szabadság fenntartandó ugyan, azonban az iparhatóságok okvetlenül ujjászervezendők, s erre nézve bizonyos tekintetben concret javaslat is áll előttünk. A harmadik nézet a társulási szabadsággal szakitani kiván, s a társulást az ipar terén a kényszer, vagy kötelezés alapján

tüzetesen akarja szabályozni. Ezen három nézetirány mellett felmerült még egy negyedik is, mely az említettek egyikéhez sem tartozik, sem a társulás szabadságának, sem a kényszernek határozott jellemvonásait nem viseli magán, hanem mind a kettőből van benne valami.

A vita folyamán felmerült és általam az előbbiekben elősorolt nézetek közül az elsőt a budapesti kereskedelmi s iparkamara igen t. elnöke, Kochmeister Frigyes báró ur, képviseli. Szerinte első sorban az a hiba, hogy nincsen az iparoktatásról kellőleg gondoskodva, az iparosok nem tanulnak, ennélfogva az ipari szakértelem nem is fejlődhetik közöttük. Ehhez járul, hogy a törvénynek a társulásra és különösen az iparoktatásra vonatkozó intézkedései nem hajtatnak szigoruan végre. Teljesen egyetértek a t. báróval abban, hogy az iparoktatás nincsen úgy szervezve a törvényben, mint kellene; de nézetem szerint, midőn arról van szó, hogy valamely törvény miként hajtatik végre, először is azt kell tekintenünk, hogy vajjon az a létező körülmények közt egyáltalában végrehajtható-e? És véleményem szerint az igen t. báró úr nagyon téved, midőn ezen törvényt a mai körülmények közt végrehajthatónak tartja. Meg vagyok róla győződve, hogy ha figyelmére méltatja iparviszonyainkat s helyzetünket egyfelől, másfelől pedig azon közegeket, melyek ezen törvénynek foganatot szerezni lettek volna hivatva, maga is megengedte volna, hogy ezen törvény végrehajthatósága iránt különösen a vidéken, tehát az ország legnagyobb részében, igen alapos kételyek merülhetnek fel. A logikai következetesség akkor oda vezette volna őt velünk együtt, hogy a vidéki viszonyok figyelembevételével az iparhatóságok szervezetén okvetlenül változtatni igyekezzék.

A budapesti kamara t. elnöke egy alkalommal szelid modorban, de félreérthetlenül vádolta a hatóságokat, és egy második felszólalásában a kormányt is azért, hogy a törvény nem hajtatott kellőleg végre. Azt hiszem, hogy a t. báró úr nem volt e tekintetben a kormány iránt egészen igazságos, mert a fenntebbiek tanusága szerint nincs kormány, mely ami viszonyaink között, a rendelkezésünkre álló közegekkel ezen törvényt, úgy a hogy van, végrehajtani képes lett volna. Ha pedig ez áll, akkor nem szabad csupán az erély alkalmazását sürgetni, hanem magán a törvényen is okvetlenül változtatni kell. Világosan következik ebből, hogy a t. báró úr még saját álláspontjáról tekintve sem tőn helyes nyilatkozatot.

Sokkal következetesebb volt nézetem szerint azon vélemény, melyet a másik nézet képviselője, a budapesti kamarának egy másik küldötte adott. Ő azt mondja, hogy a társulási szabadság lehetőleg fenntartandó; miután azonban kétségtelen, hogy társulási intézményeink a szükségnek nem felelnek meg, a hatóság pedig nem bir elég szakértelemmel, az iparhatóságokat kell czélszerüen reformálni. A t. tagtárs álláspontjáról ez a nyilatkozat teljesen korrekt. Ámde én álláspontját nem tartom helyesnek, és miután a t. tagtárs úr engem egyik nyilatkozatom idézése által a czáfolatra mintegy felhivott, bátor leszek ezen állásponttal, ha nem is hosszasan, de mégis annak lehetőleg

mélyére hatva, foglalkozni. A t. tagtárs azt állította ugyanis, hogy hibás abbeli nézetem, mely szerint a szabadság nem czél, hanem eszköz. Sőt inkább — mondá ő — a szabadság oly czél, amely felé minden áron törekedni kell, és azt mindenütt mentül nagyobb mérvben meghonosítani szükséges, mert ez a valódi haladás. Én, t. értekezlet, akkori állításomat most is fenntartom. Én a szabadságot sehol és soha végczélnak nem tekintem; a szabadság meggyőződésem szerint mindenütt csupán eszköz. És hogy meddő vitatkozásba ne bocsátkozzam, csak egy pár gyakorlati utalással törekszem álláspontom helyességét kimutatni. A czél, mindig csak az lehet, a mi után egyedül önmagáért is érdemes törekedni; ily czélnak, ily önmagában véve is jónak azonban a szabadságot csak azért sem tekinthetem, mert annyi példa van reá, hogy akik a szabadság legnagyobb mérvének örvendenek, bizony sokszor nem nagyon kívánatos állapotban vannak. Van-e ez államban osztály, van-e nemzetiség, vagy vallás-felekezet, mely oly szabadságnak örvendene, mint a czigányok, és mégis ugyan ki kívánna részese lenni annak a szabadságnak, melyet ezek, vagy másutt a hottentották és bokorlakók élveznek? Én e szabadságot sem magamra, sem azokra nézve, a kiknek jót akarok, kívánatosnak nem tartom. Tehát igenis, a szabadság eszköz a végczélra, a boldogság és jólét elérésére, és ez legyen nekünk is eszközünk; de mindazon esetekben, midőn a szabadság gyakorlásánál a visszaélések annyira mutatkoznak, hogy a czél megközelítése ez által kétségessé válik, akkor a szabadságot a czélnak megfelelő módon megszorítani tanácsos. Erre nézve tehát fenntartom előbbi álláspontomat. — A mi már most azon érdemleges ellenvetéseket illeti, amelyeket t. tagtársunk a társulási kényszer, vagy helyesebben a társulásnak kötelezővé tétele ellen felhozott, azokat a következőkben foglalom össze. Az ő nézete szerint kényszer azért nem alkalmazandó, mert a társulatok, melyek kényszer utján fognak létrejönni, ezentúl is csak szinleges életet fognak folytatni, mert nem a kényszer, vagy a szabadság, hanem egyesek közreműködése teszi hasznossá ezen intézményt, s itt utalt némely nagyobb városok példájára, hogy kimutassa, miszerint ott, a hol kiválóbb egyének állottak az ipartársulatok élén, az eredmény teljesen kielégítő volt. — Erre bátor vagyok azzal válaszolni, hogy éppen az általa felhozott ezen körülmény egy okkal több arra, hogy a kényszer-társulás elfogadtassék. Éppen mert kevés olyan egyén van, aki ily társulatot vezetni tudna és arra hajlandó is volna s önként jelentkeznék, azért szükséges kötelező intézkedéseket tenni. A testületi szellem az iparosok körében nem olyan nagy, mint volt azelőtt; ily testületi szellemre pedig okvetlenül szükség van, tehát kényszerrel kell oda hatni, hogy az iparosok a lehető legnagyobb számban vegyenek részt a társulásban. Majd akkor fognak találkozni azután, akik eleintén talán kénytelen-kelletlen, de később nagyobb buzgalommal kezdenek működni, foglalkozni a társulatokban. Azon megjegyzése is alig lehet nyomatékos, miszerint sok helyen vannak tár-

sulatok, melyeknek működése nem kielégitő, mert oly egyének ragadták magukhoz a vezetést, akik nem arra valók. Az ilyeneket el lehet, sőt el kell onnan távolitani, ehhez azonban kényszer szükséges. És végül ott is, ahol csak középszerü emberek fogják vezetni az ügyeket, kellő ellenőrzés mellett felelősségük tudatában sokkal helyesebben fognak a társulat dolgaiban eljárni, mint különben eljártak volna.

Tagtársunknak egy további ellenvetése az, hogy nehéz a határt megszabni s megállapitani, hogy kik tartozzanak az ipartársulatokba lépni, és kik nem. Nem akarok már többször mondottakat itt hosszasan részletezni, csak egyszerüen hivatkozom arra, hogy már a minap is kijelentettem, hogy a szabadság korlátozása mellett nyerendő alapon organikus tökéletes művet létesiteni nem fogunk, és hogy a létesítendő szervek közreműködésétől várom az alap hiányossága folytán felmerülő nehézségek elhárítását. Itt is azt kell feltennem, hogy létezni fognak oly testületek, melyek az elvi határozatok hiányait pótolni lesznek hivatva. Különben erre beszédem folyamán még egyszer visszatérendek. — Azt az ellenvetést is tette a t. tagtárs úr, hogy nem helyes a kisiparosoknak kiszolgáltatni a nagyipart, mert ennek érdekei felett egyoldalúlag fognának határozni. Tökéletesen egyetértenék vele ebben, ha itt valami nagy érdekekről volna szó, de itt erről szó egyáltalában nincsen. Azt magam is mondom, hogy hatósági jogok az ipartársulatoknak ne adassanak; ha pedig nem adatnak, akkor ellenvetése nyomatékkal előttem nem birhat. Különben arra nézve is hajlandó vagyok igazat adni neki, hogy a kis- és nagyiparosok közt bizonyos ellenszenv tényleg uralkodik. Ennek eltüntetése szempontjából azonban szükséges, hogy a nagyiparosok az ipartársulatban a kisiparosokkal érintkezzenek s velök szemben természetes állásukat felismerjék. Valamint a nagybirtokos a vidéken hivatást teljesit, ha kisebb gazdákkal érintkezésbe tévén magát, közöttük vezérszerepet játszik, úgy meggyőződésem, hogy a nagyiparosnak is fel kell ismernie ezen erkölcsi kötelességét annyival inkább, mert a természetes haladás úgyis azt hozza magával, hogy a kézműiparból rendszerint lassankint fejlődjék ki a gyáripar. Igy tekintve a dolgot, nem szabad az osztályok egyes árnyalatai közt az ellenséges indulatot élesziteni, hanem ellenkezőleg fel kell használni minden alkalmat arra, hogy a tényleg fennálló ellentétek minél előbb lehetőleg elsimuljanak. Ezek voltak, ha nem csalódom, ellenvetései, de én azokat nem tartom elég fontosaknak arra, hogy miattuk a kényszertársulás eszméjének elejtését tudnám ajánlani.

Hátra van még a harmadik nézetirány méltatása. Mielőtt azonban erre áttérnék, foglalkoznom kell még, habár lehető rövidséggel, azon már emlitett felfogással is, melyet egyik kategoriába sem tudtam beleilleszteni. Ezen nézetet a budapesti kamarának egy harmadik küldötte képviselte, a ki nem elégedett meg azzal, hogy kritikára szoritkozzék, hanem a positiv javaslatok terére is reálépett. Az ő nézete szerint helyes volna, a szabad társulást is meghagyni, a kényszert is alkalmazni. A szabad társulást meghagyná ő a sociális

szükségletek kielégítésének közvetítésére. A szabad ipartársulatokat, úgy, mint azok most léteznek, fenn akarja tartani továbbra is. Feladatul adná nekik az önképzést, önsegélyezést, a temetkezést: szóval mindazon teendőket, a miket a mostani ipartársulatoknak kellene, vagy lehetne elvégezni. Nagy súlyt azonban ezen működésre nem fektet, nagy hasznot abban nem lát, de — mint mondá — mégis helyes arra alkalmat nyujtani, a hol buzgó férfiak vannak, hogy az iparosok érdekei e tekintetben is felkaroltassanak. Ezen társulatokat azonban ő semmiféle kötelező jelleggel nem látná el, másrészt hatósági jogokat sem adna nekik. Azonban nézete szerint szükséges, hogy az ipartörvény végrehajtása lehetőleg ellenőriztessék, ez okból egy organumot akar teremteni, melynek kötelessége volna a hatóságokat ellenőrizni, hogy az ipartörvény intézkedései lelkiismeretesen foganatba vétessenek. Ezen organum hatásköréhez tartoznának az ellenőrzésen kivül mindazon teendők, melyek valóban ipari természetüek; igy például az, hogy a kik bizonyitványt akarnak szerezni, azt valahol meg is kaphassák; hogy ha munkakönyv kiváltatik, legyen oly közeg, mely azt kiállítja, és szükség esetén, ha az illető munkakönyv-tulajdonosnak tetszik, azt ennél láttamoztathassa is. E közeg fennállásának alapja a kényszer volna ugyan, de hatáskörének legnagyobb részében az indítványozó arról nem akar tudni semmit sem. Ily organum — vagy a mint először mondta, iparkamara, egy későbbi módositása szerint pedig iparbizottság — felállittatnék mindenütt, a hol az iparosok összes adójának 5%-ka 1000 frtra rug. Ezen elsőfoku közeg felett állana azután egy másodfoku közeg, melynek jogköréről azonban tagtársunk semmit sem szólt, csak aképp jelölte meg, hogy a másodfoku közegek a kerületi kereskedelmi és iparkamarák lennének. A harmadfoku közeg volna végül — mert ilyenről is gondoskodott — egy központi kereskedelmi és iparkamara Budapesten. — Ha már most ezen egész szervezeten végig tekintek, két dolog tünik fel előttem. Először, hogy egyáltalában nincs elvi alapja, és ezért, a mint egyszer t. tagtársunk a kényszert három fokozaton keresztül elfogadta, akkor már egyáltalában nincs joga, a korlátlan iparszabadság ellen felszólalókat korlátoltsággal vádolni, miután ő maga szintén nem is egyszer, hanem háromszorosan kivánja azt korlátolni. A másik, a mi nekem feltünt, az, hogy egy régi szabály ellen vétett, a mely szerint a lényeket nem kell fölösleges módon szaporítani. Entia sine necessitate non sunt multiplicanda. Én nem látom be, hogy mi czélból legyen két egymás mellé helyezett ipartársulatunk. Azok egyike az iparbizottság, mely képviseleten alapulna, s csakis ennyiben különböznék a másiktól, mely önkéntes asszotiatió lenne, és a melyet ő megkülönböztetésül társulatnak nevezett. Ez utóbbi létjogát én felfogni képes nem vagyok, mert nem tartom az állam feladatának, gondoskodni még arról is, hogy az iparosok pl. kényelemmel és minél kellemesebben — temetkezhessenek. *(Derültség.)* Constatálni kivánom tehát, hogy ő e tervezetével határozottan a kényszer terére lépett, és tovább ment, mint azok, a kik az ipartársulást kötelezőnek akár-

ják kimondatni. Csak egyről feledkezett meg t. tagtársunk, mert arra, úgy látszik, nem gondolt, miszerint lesz számos oly nagyobb község az országban, a hol az adó 5%-ka nem tesz ki ezer forintot. Mi történjék hát az ily helyeken? Bizonyos kerületekbe lesznek azok is osztva, és kapnak egy alkerületi kamarát? No már azt hiszem, sokkal helyesebb az, hogy ha minden egyes községben, a hol bizonyos minimalis számon túl vannak iparosok, alakul egy külön társulat, mely azok szükségletét e tekintetben kielégíteni képes, mintha annyira központosítjuk ezen testületeket, hogy azután a községek legnagyobb részében némely ügyek tényleg autonom gondozás nélkül maradnak. És itt még azt kell kérdenem, mit jelent a kereseti adó 5%-ka? Husz ezer forint kereseti adót. Tessék csak a jelenlevő kamarai titkár uraknak kiszámitani, hány oly község van kerületökben, a hol 20,000 forint kereseti adót fizetnek az iparosok és akkor látni fogják, hogy a t. tagtárs úr mennyivel tovább ment a centralisatióban és a kényszer alkalmazásával, mint mi, a kiket ő mint ósdiakat megbélyegzett. Azt mondja továbbá, hogy nem kell minden iparág számára külön társulatot alakitani. Ezen kivánságát én is jogosultnak tartom; de annak tökéletesen eleget tesz azon javaslat is, mely szerint az egyes községekben alakittassanak külön általános ipartársulatok az összes ottlevő iparosok számára. — A központi kamarára vonatkozó javaslata végül nem új eszme azok előtt, a kik ezen kérdésekkel foglalkoztak. Ezen eszme 1871-ben merült fel először, a mely évben deczember 16-án a kereskedelmi miniszter egy enquêtet tartván, azon a budapesti kereskedelmi és iparkamara vetette fel a kérdést, hogy miután a kamarák központi közeg hiányával vannak, ilyenül a budapesti kamara fogadtassék el; azonban ez az enquêteben visszhangra nem talált. Azon alkalommal a budapesti kamara küldöttei kérettek fel, hogy mint bizottság a hozott határozatok alapján állitsanak össze egy javaslatot, melyet csakugyan el is készitettek, de teszmészetesen a központi iparkamara intézménye abból kimaradt. A mi azonban nem gátolja a budapesti kereskedelmi és iparkamarát abban, hogy midőn e javaslat felett 1876. évi márczius hó 28-án saját kebelében tanácskozott, ezen eszmét újra fel ne elevenitse. Az eszme tehát nem új és valószinüleg nem is lepett meg senkit sem.

Végre foglalkoznom kell azzal a nézettel is, mely a kényszeripartársulást akarja behozni, és e tekintetben tüzetesebb intézkedéseket kiván a törvénybe felvétetni. Ez irányban több nyilatkozatot hallottunk. Az egyik az 1859-ki osztrák iparrendtartás intézkedéseit úgy, a hogy vannak, ajánlja elfogadás végett. Én minden ilyen en bloc elfogadásnak határozottan ellene vagyok, különösen akkor, ha az elfogadásra ajánlott intézkedések ott is czélszerütlennek bizonyultak, a hol eredetileg alkalmaztattak. Véleményem szerint valamint nem helyes eljárás mindig csak eredeti dolgokat hajhászni, épp oly helytelen valamely idegen intézménynek minden közelebbi megtekintés és tüzetes birálat nélkül való átültetése. Én tehát e nézethez nem járulhatok. — A másik nyilatkozat szerint a kényszertársulás kimon-

dandó, azonban ne úgynevezett általános ipartársulatok alakittassanak, hanem a társulatok egyes iparcsoportok szerint szerveztessenek, és az ilyen társulatokba egyes csoportok szerint tömörüljenek az iparosok. A csoportosítás nehézségei és annak az önkényes alapon valószinüleg kifejlő kinövései miatt ezen eszmét sem pártolom. — A harmadik indítvány, már több figyelmet érdemel. Ez indítvány hosszas tanácskozásnak és gondolkozásnak eredményét tárja elénk. Én azt nagyban és egészben elfogadhatónak tartom, mert a kényszer ugy, a mint én az ipartársulás terén azt okvetlenül alkalmazandónak vélem, abban benfoglaltatik.

Nézetem e részben az, hogy az ily társulatok egyes nagyobb községekben szervezve valóságos kis iparkamarákká válhatnak, és e nézetemben egy igen tekintélyes férfiu is osztozik, a ki még az Ausztriában fennálló szaktársulatokra is alkalmazandónak véli e felfogást. A férfiu Stein Lőrincz, a ki »Verwaltungslehre«-jében azt mondja: hogy a kényszertársulatok alapgondolata nagyon egészséges, mert azok a valóságos kis iparkamarák jellegével birnak. Én is igy fogom fel a dolgot; csakhogy azt hiszem, sokkal helyesebb általános társulatokat szervezni. De itt tényleg kényszerre van szükség, mert az tagadhatlan, hogy vannak bizonyos teendők, melyeket az ipartársulatoknak kellene elvégezniök; szabad társulás utján pedig ilyenek igen sok helyen nem alakulnának. A kényszert azonban a legnagyobb haszonnal ugy vélem alkalmazandónak, ha az erők nem forgácsoltatnak szét, hanem lehetőleg tömöríttetnek.

Budapestre néve az indítványozó e tekintetben egészen más intézkedéseket vél szükségesnek, a mi természetes is, mert egészen más viszonyok vannak Budapesten, mint az ország egyéb részeiben. Ott van pl. Hunyadmegyének széle, Máramaros felső része, vagy Naszód vidéke, tessék ott olyan intézkedéseket életbeléptetni, mint a minők Budapestre valók! Oly országban tehát, melynek egyes vidékei között oly nagy különbségek fordulnak elő, mint nálunk, nem lehet helyesen másképp intézkedni, mint úgy, ha a kivételek lehetőleg tekintetbe vétetnek. A szóban levő indítvány bevonandóknak tartja az iparszervezetbe mindazokat, a kiknek iparüzése szakszerüleg képzett iparos munkások igénybevételével történik, tehát az összes úgynevezett müves iparosokat, a kézműveseket és gyárosokat. Ki venné azonban a házi ipart és a tömegtermelési ipart, erre nézve nem most hallottam azon ellenvetést, hogy hol van hát ezek elválasztó határa? Én itt csak ismételhetem, a mit már erre vonatkozólag mondtam, hogy bizonyos mesterséges segédeszközök nélkül egy mechanikus törvényt végrehajtani nem lehet. De hát mire valók az ipar és kereskedelmi kamarák? Nem működhetnének-e ezek szintén közre? Példa van is törvényhozásunkban reá. És annak bebizonyítására, hogy nem akarok újat indítványozni, hivatkozom a kereskedelmi törvényre, mely a czégbejegyzéseknél annak megállapítását, hogy a kisipar köre hol végződik, esetenkint a kereskedelmi kamarákra bizta. Ez a praecedens megvan, csak követni kell. A keres-

kedelmi kamarának tehát, nézetem szerint, feladata lenne, minden felmerülő kétes esetben a fennforgó viszonyok és körülmények megítélésével véleményes jelentést adni az iránt, hogy a törvény intentioinak megfelelőleg mely iparág képviselői tartoznak a társulatba lépni és melyek nem. A javaslat szerint továbbá a nagyobb gyárakban, hol a szakértő művezető nem maga a telep tulajdonosa, az illető művezető szintén helyt nyerne a társulatban. A segédek és gyármunkások is kapcsolatba hozandók az illetékes társulattal, és ezért be lennének iktatva annál, kebelükből az önálló iparosokkal egyenlő számú tagokat választanának a békéltető bizottságba, mely a munkaviszonyok egyetértő rendezése tekintetében is eljárhat. Ez nem új intézkedés. Az iparbizottság szervezésére útmutatás foglaltatik a mostani ipartörvényben is. A kormány számtalanszor ajánlotta ezen intézmény meghonosítását; enélfogva nem látok semmi különös akadályt annak ily összefüggésben leendő elfogadhatására nézve sem. — A mi az egyes társulatok feladatát illeti, azt szükségtelen itt felsorolni. Mindenki tudja, hogy ez főleg a szaktanításra való felügyeletben, az iparosok és a segédszemélyzet közötti viszonyból eredő surlódások elintézésében áll. Helyesnek találom azon intézkedést is, mely szerint a tagok nem valamely adókulcs szerint járulnak a társulat költségeihez, hanem tagsági díjakat fizetnek. Ez a gyárosok túlterheltetését lehetetlenné teszi. Egy oly gyárosnak, a ki esetleg nagy telepek tulajdonosa, igazán csekélység a tagsági díjat lefizetni, az összességnek pedig az javára válik, és e mellett az iparosok testületi szellemének kifejlesztését is előmozdítja. Különösen fel kell említenem a javaslat azt a pontját, melyben egy egészen új intézkedés foglaltatik, t. i. a birságolási jog megadása a társulat részére. Az előttünk fekvő szerkezetben én ezen intézkedést elfogadhatónak nem tartom, már azért sem, mert abban csak a testületi jogok folyományát látom. Én ugy értelmezem ezen intézkedést, hogy az tisztán fegyelmi esetekre lesz szorítva, már pedig az ily fegyelmi hatalmat és az ebből kifolyó birságolási jogot az iparhatóságok részére megadhatónak találom.

Itt van utoljára a békéltetési jogkör megjelölése, mely két irányban érvényesülne. Először a társulati tagok közt felmerülő peres kérdések végleges elidöntésére irányulna. Én azt hiszem, hogy ez maradjon inkább békéltetés úgy, hogy ha az egyik fél a békéltetéssel megelégedve nincs, dolgát a bíróság elé vihesse. Veszélyesebbnek tartom ennél a békéltetési jogkör második részét, a mely oly esetekben való birálkodásra vonatkozik, midőn a vevő közönség részéről egyes tagok ellen az iparüzletből eredő panaszok merülnek fel. Ily ügyekben a javaslat értelmében az illető félnek, a ki meg van sértve, panaszt kell tennie, s akkor a másik fél szintén az ipartársulat biráskodása alá volna vetve. Ez azonban az osztálybiráskodás meghonosítása nélkül lehetetlen, ha pedig ez utóbbit nem akarjuk, akkor azt kell kimondani, hogy az ipartársulat határozatában nem compromittáló a rendes bíróság elé viheti az ügyet. De

én szélesebb körü hatósági jogot nem adnék az ipartársulatoknak, azért ezt a pontot egészen mellőzendőnek tartom.

Visszatérve a birságolási jogra, feleletül azok számára, a kik azt mondják, hogy az ipartársulatoknak azzal, hogy ily birságolási joggal akarjuk felruházni, tulajdonképp nagyon messze menő jogokat adunk, legyen szabad azon irányra figyelmeztetnem, mely e tekintetben Németországban az ipartársulatokkal szemben újabban túlsúlyra vergődött. Azt kell hogy mondjam, túlsúlyra vergődött, mert a német birodalmi tanácsnak május 5-ki ülésében egy határozati javaslat fogadtatott el, mely szerint a kormány oly jogok megadását illető javaslattételre utasíttatik, a melyekkel a kényszer, vagy helyesebben kötelezőség hiányát bőven pótolhatni vélik a német indítványozók. Nevezetesen oly kiváltságokat adnának az alakulandó társulatoknak, a minőket a kényszertársulatok részére nem kívánok igénybe venni. Mindjárt az első intézkedés kizárandóknak véli az ipartársulatokból mindazon egyéneket, a kik akár erkölcsi, akár más megróható eljárásuk következtében magukat megbélyegezték.

(Közbeszólás: Nálunk is úgy van!)

Az ipartörvény csak azt mondja, hogy a belépés nem tagadható meg oly iparostól, ki az alapszabályok feltételeinek eleget tenni akar és képes. Megadnám a társulatbalépés és tanulás folytán az iparosnak a mesteri czímet, a tanoncztartás kizárólagos jogát. Ezek oly intézkedések, melyeket a t. tagtársak közül többen czopfosaknak fognak nevezni, de a melyeket a németek a szabad ipartársulatokkal is megegyeztethetőknek tartanak. Van továbbá egy fontos intézkedés, melyet a kényszertársulás hívei nálunk bizonyosan nem mertek volna ajánlatba hozni. A Ráth-féle javaslat nem tartalmaz másodfoku iparközeget. Ez a fegyelmi biráskodást illetőleg felesleges is, miután az ily ügyek ipartörvény 98. §. értelmében eddig is felebbezhetlenek voltak; most sincs arra szükség, hogy felsőbb fegyelmi hatóságok létesíttessenek, ott van a törvényszék, az ily ügyek az 1872. évi VIII. törvényczikkben is 30 nap alatt a törvény rendes utjára vannak utalva.

Véleményem tehát a javaslat ezen részére nézve az, hogy én az ipartársulatoknak, melyek az iparosok összeségéből alakulnak, mert más nem is szükséges, csupán az ipar belügyeire nézve engednék figyelmi és birságolási jogot, mivel meggyőződésem, hogy hatósági jogokat czélszerüen csak hatóságoknak lehet adni, nem pedig társulatoknak, vagy kamaráknak. — A hatóságok szervezetére nézve is nyilatkozni akarván, az iparhatóságok alakításánál mindenesetre szükséges, az ipari szakértelemre figyelemmel lenni, és ezen kívánalom szempontjából kell az iparhatóságokat átalakitani. Én nem akarok e tekintetben új javaslattal fellépni, hanem a t. egyetemes gyülés figyelmét csak arra akarom felhivni, hogy hiszen vannak esetek nálunk is, midőn hatósági és testületi közreműködés mellett hatósági functióval ellátott bizottságok létesülnek. Ilyenek pl. az adókivető- és adófelszólamlási bizottságok. Ezek mintája szerint gondolom én az

iparhatóságokat megalakithatni. A szolgabirák, vagy más közigazgatási tisztviselők elnöklete alatt az ez által kinevezettekből és az ipartársulat ajánlottaiból alakittatnék elsőfoku iparhatóság. Ilyformán lehetne a második forumot is megalkotni, a melybe azután már a törvényhatóságit a maga részéről az, a másik két tagot pedig az ipar- és kereskedelmi kamara választaná. Ilyformán az ipar és iparosok érdeke is megóvatnék, de egyszersmind megóvatnék azon elv is, mely szerint hatósági jogokat csak közhatóságok gyakorolhatnak. A harmadik forumnak ismét a miniszteriumnak kellene lenni, mely valamely alakitandó tanácsának véleményét fontosabb esetekben meghallgatná. *(Élénk helyeslés.)*

b) Felszólalás az ipartörvény tárgyalása alkalmával a képviselőház 1884. évi április 26-án tartott ülésében.

T. ház! A felolvasott szakasznak azon rendelkezését, mely szerint, ha az ipartestületek a rájuk bizott iparhatósági teendőket nem végzik, az iparhatóságnak egyszeri megintése után a hatósági jogok gyakorlásától megfosztandók, nem tartom helyesnek. A 130. §. értelmében az ipartestület ügyeit a közgyülés és az előljáróság intézi. Mindaz, a mi nem tartozik a közgyülés hatáskörébe, az előljáróság jogköréhez van utalva. Tehát miután a 131. §. tüzetesen felsorolja a közgyülés teendőit, ezek közt pedig az iparhatósági teendők nem foglaltatnak, világos, hogy azokat az előljáróságnak kell gyakorolni és én nem látom méltányosnak, hogy ha egy ipartestület előljárósága akár képtelenség, akár hanyagság, akár rosszakarat következtében e teendőket nem végzi, hogy akkor a testület mindjárt megfosztassék azon jogtól, hogy az iparhatósági teendőket végezhesse. Nézetem szerint módot kell adni a testületeknek maguknak legalább egyszer arra, hogy más előljáróságot választhassanak, mely a teendők végzésére alkalmas. Ez okból a következő módositványt vagyok a t. háznak elfogadásra ajánlani: *(Olvassa.)*

Módositvány. A 148. §. következőleg szövegezendő: Ha valamely ipartestület előljárósága a reá bizott iparhatósági teendők végzését az iparhatóság részéről történt megintés daczára sem foganatositja kellően, az ipartestület által az iparhatóság felhivására más előljáróság választandó. Ha az iparhatósági teendőket az új előljáróság sem végezné kellően, a testület ezen teendőktől a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter által felmentendő, és azok végzésére az iparhatóság utasitandó, sőt maga a testület is feloszlatható. *(Elfogadtatott.)*

5. Az ipari képesítés.

Az ipartörvény reviziója tárgyában összehivott egyetemes ker. és ipark. gyülésén 1880. szept. 16-án mondott beszéd.

Bizonyitványok használata eddig is megvolt az iparosoknál, és a hol szabad ipartársulatok léteztek, ott is az iparostanoncz legtöbbször ezen társulat előtt eszközöltette felszabadulását, mintegy szükségét érezvén annak, hogy a felszabadulásnak bizonyos közhitelességgel biró helyen kell megtörténnie. Én az egész tanonczfelszabadulást az iparfejlesztés szempontjából akarnám rendezni. Az ipar haladása kivánja azt, hogy az eddiginél hatályosabb factor lépjen közbe az ipartársulásnál. Megengedem, hogy sok esetben furcsa helyzetek fognak így előállani; megengedem, hogy az ipari élet sokoldalúságánál fogva lehetetlen oly merev törvényt alkotni, hogy az minden tekintetben tökéletesen megfelelő legyen, de mégis az ipartanulók előhaladását tartva szemeim előtt, általában a vizsga behozatalát szükségesnek tartom, és e hitemben megerősít engem a Németországban tett tapasztalás. Poroszországban ugyanis 1810 óta 1849-ig az iparszabadság volt érvényben. Ekkor az iparos osztály sürgetése és agitatiója következtében 1849. február 9-kén egy oly szellemű rendelet adatott ki, a minőt Ráth Károly sürget a kormánynál. Ezen rendelet érvényben volt 1868-ig, tehát majdnem 20 évig. Midőn mi itt oly intézkedést szorgalmazunk, mely az 1872. évi ipartörvény álláspontját tekintve bizonyos mérvben hátralépés, nem ideális állapotokat akarunk teremteni, hanem a gyakorlati szükségeket akarjuk kielégíteni, melyek 20 év alatt nálunk is annyira változhatnak, hogy az iparszabadságra újra visszatérhetünk. Előttem a czélszerűségi szempont az irányadó. A törvény kell, hogy a gyakorlati szükségeknek megfeleljen, és hogy egy triviális hasonlattal éljek, olyformán vagyunk, mint azon egyén, a ki midőn lakásából kimegy, a hüvös idő miatt vastagabb kabátot felveendő, kénytelen abba visszatérni.

A további kérdés az, hogy lehet-e ezen szükségeknek a törvényhozás utján eleget tenni? Én azt hiszem, hogy lehet, és valamint Németországban 1849. évi február 9-kétől egész 1868. évi junius 8-áig érvényben lehetett ily intézkedés, azt hiszem érvényben fog az nálunk is évtizedeken át maradni a nélkül, hogy kárt idézne elő. Amint kárt okoz, határozottan az iparszabadság visszaállitását fogjuk kivánni, mint a hogy ez Németországban történik.

Ezen szempontból kiindulva, már most mi a teendő? Nézetem szerint a vizsgák okvetetlenül szükségesek; erre vonatkozó törvényt kell hozni és kimondani, hogy a tanoncz, a ki fel akar szabadulni, köteles nemcsak elméleti, hanem szakmájából gyakorlati vizsgát is letenni. Én azt hiszem, hogy a mi viszonyainkra alkalmazhatók azon intézkedések, melyek a porosz törvényben foglaltatnak, és a czélnak tökéletesen megfeleltek. Poroszországban 1849-ben ugy nevezett Ge-

werbe-Rath-ot is állitottak fel; ott a tanonczok megvizsgálásáról is gondoskodtak, és erre nézve két vizsgáló közeget alkottak. Először volt a községekben működő, egy hatósági személy elnöklete alatt két mester és két segédből álló bizottság. Ez vizsgálta meg az illető tanonczot, hogy az ottani viszonyok közt gyakorlati ismeretei elegendők-e arra, hogy segéd lehessen. Ha az illető nem volt megelégedve a bizonyitványnyal — mert végre ott is érvényesülhet azon szükkebbüség, mely azt kivánja, hogy mentül kevesebb versenytárs legyen — ezen esetre létezett egy második, felebbviteli vizsgálati bizottság, mely a Landrath által kijelölt biztos elnöklete alatt két mesterből állott. Ehhez felebbezhette ügyét a sérelmet szenvedett tanoncz. A mi viszonyaink egészen mások, mint Németországban akkor voltak, és a mint ma is vannak; hanem azt hiszem, létesithető ez nálunk is a kényszer-ipartársulatok felhasználásával. Nem akarok concret javaslatot tenni; én ezt csak az eszme megvilágitása czéljából hoztam fel. — Már most az a kérdés, tartozzék-e minden tanoncz ily vizsgát letenni, hogy segéd lehessen? Erre nézve más véleményen vagyok, mint Ráth ur, a ki a tanviszonyról és a tanidő helyes eltöltéséről szóló bizonyitványokat akar. Azt hiszem, ez a kérdés szoros összefüggésben van az ipar gyakorolhatásának kérdésével. Hogy miképp egyeztethető meg ily intézkedés az ipar-gyakorlás meghatározásával, illetőleg miképp hozandó a vizsga-rendszer összeköttetésbe azzal a rendszerrel, mely szerint mi az iparjogositványok adását az államra akarjuk bizni, erre nézve azt hangsulyozom, hogy ezt a rendszert, ugy a mint itt némelyek által előadatott, mereven mi sem kivánjuk. Nem arról van szó, hogy az ipar gyakorolhatása biztositassék, hogy mód és alkalom adassék mindenkinek, a ki arra való, az ipar gyakorlására; itt arról van szó, hogy a kontárkodás lehetőleg megakadályoztassék, hogy véget vessünk azon állapotnak, miszerint ezrével teremjenek az iparosok, a kik aztán tönkre mennek. Az én kamarám kerületében ezer számra keletkeznek az új iparosok minden évben, és azért az iparosok létszáma még sem növekszik. Ez különös tünemény; pl. 1879-ben 1300 új ipar-igazolvány szolgáltatott ki az aradi kamara területén 9000-nyi iparos létszámmal szemben és e létszám most is az, mint 1871—1872-ben volt, tehát 1300 iparosnak kellett eltünni, 1300 ember hagyott fel az iparral és elment kapálni. Ez a mozgalom egészséges állapotokat nem teremthet. Ha nézzük az állapotokat az egyes vidékeken, különösen a nagyobb városokban, melyek különben a segédmunkásokat a vidékről veszik, pl. nézzük Aradot, a hol a valamire való segédmunkásokat Bécsből kell hozatni, ez oly szomorú állapot, a min segiteni kell. Hogy e segités lehetővé váljék, erélyesebb intézkedésekre van szükség, ha ugy tetszik, visszalépésre, de a mely a gyakorlati szükségnek megfelel. Nem az kell, hogy tökéletes törvényt teremtsünk, arról meg vagyok győződve, hogy tökéletes ipartörvényt másképp, mint a szabadság alapján, nem lehet alkotni. De a helyzet tökéletlen, annálfogva a segédeszközök sem lehetnek kiválók. Ha nem lehet organikus törvényt alkotni, alkossunk olyant, mely mechanikus

segitség mellett kielégitő. Erre nézve bizonyos organumokra van szükség. Ily organumok lehetnének a kötelező ipartársulatok, továbbá az ipar- és kereskedelmi kamarák, ha ezeket bizonyos fegyelmi hatáskörrel látnók el. Igy pl. megadnám a kamaráknak azt a jogot, hogy mindazon esetekben, midőn figyelemre méltó okok forognak fenn, melyek ajánlatossá teszik, hogy valakinek akár értelmiségénél, akár vagyoni állapotánál, akár multjánál fogva az iparjog megadható: mindezen esetekben a kamarák az iparjog megadását ajánlják. Ilyen nem egy eset fordul elő. Csak egypár példát hozok fel, melyek e megadást nagyon indokolhatóvá teszik. Ilyen, ha valaki nagy vállalatba akar bocsátkozni, a melyhez elegendő tőkéje van, és föltehető róla az, hogy az illető kellőleg megfontolta e lépést. Megjegyzendő, hogy én a formulát, a mely szerint a kamara eljárna, olyformán képzelem, hogy ipart csak az gyakorolhasson, a ki azt tanulta, vagy tanult művezetőt tart. Én még hozzátenném a következőt: »egyes figyelemre méltó esetben azonban az ipar- és kereskedelmi kamara ajánlása folytán az iparhatóság felmentheti az illetőt művezető tartásának kötelezettsége alól«, azaz az iparjogot megadja neki. Itt tehát csak arról van szó, hogy művezető alkalmaztassék-e, vagy nem? Már most a művezető alkalmazását mellőzni lehet, ha az illető iparos egyik iparágról egy más rokon iparágra tér át, a melyet alkalma volt elsajátitani, s oly kiváló szakismeretekkel bir, melyek semmi kétséget nem hagynak az iránt, hogy az illető minden más szakértő támogatása nélkül folytathatja az ipart. Németh ministeri tanácsos úr felemlitette az imént azt az esetet, hogy egy egyén működvelésből megtanul valamely ipart, később reászorul, hogy ezt a tudományát érvényesitse; ily esetben nem lehet megtagadni tőle az iparjogot. Én ismerek egy földbirtokost, országgyülési képviselőt, a ki az órás mesterséget tanulta meg, és jobban érti, mint talán maguk az órások. Megjelent készitményeivel minden kiállításon, ott volt Bécsben, Párisban és az aradi kiállításon; van nagyszerűen berendezett műhelye és könyvtára csupán órászati művekből. Ily esetekben nem tagadható meg az ipargyakorolhatási jog. Vagy pl. mint fegyencz tanult meg valaki egy ipart, azt hiszem, ettől sem lehet megtagadni. Vagy ha kiváló értelmiséget mutat, pl. egy technikus akar gyárat állitani, vagy egy vegyész akar szappanfőzdét állitani, a ki bizonyára jobban ismeri annak titkait, mint maga a szappanos. Minden ily esetekben az iparhatóság ajánlhatja, hogy az illető a művezető tartásától felmentessék. A kérdés igy felállitva nem oly absurdum, mint némelyek gondolják, és hogy ez nem új intézkedés, látjuk: pl. van egy javaslat az uzorára nézve, e javaslat is a biróság belátására akarja bizni, hogy saját felfogása alapján határozhassa el, vajjon ebben, vagy abban az esetben uzsora kérdése forog-e fenn, vagy nem? Van egy más törvényjavaslat is, melyet a budapesti ipar- és kereskedelmi kamara dolgozott ki a csalárd adósokat illetőleg. Ebben is a birónak adatik meg az eldöntés joga, és néhány oly intézkedés van benne, melyek magukban véve nem nagyon tökéletesek, de a czélnak megfelelnek.

Ez is egyike volna azon intézkedéseknek, melyeket a kormány figyelmébe ajánlok. Így fogván fel a kérdést, azt hiszem, a tanonczok megvizsgálása már most kivihető és a gyakorlati élet ezerféle változatai közt is alkalmazható intézkedés.

6. A kereskedelmi és iparkamarai titkárság emelése mint közgazdasági érdek.

A magyarországi összes kereskedelmi és iparkamarai titkárok megbizásából készült és 1876. évi szeptember havában a közgazdasági miniszterhez intézett emlékirat.

A nemzetgazdaság ismerete és szakszerű mívelése ma már épp oly igényekkel lép fel az egyén iránt, mint bármily más régibb szaktudomány. A véges ember, ha munkásságra és külső hatásra alkalmas korát e tudománynak akár elméleti fejlesztésére, akár gyakorlati alkalmazására kívánja forditani, nálunk is, mint a mívelt nyugaton, egész életét, összes testi és szellemi képességeit kénytelen annak szentelni, különben hivatásának szinvonalára nem fog emelkedhetni. A munkafelosztásnak ez irányban végre hazánkban is érvényesülni kellend, s valamint a külföld haladottabb államaiban a közgazdászatnak meg vannak szakemberei, kik készültségüket és munkaerejüket folyton annak fejlesztésére fordítják, úgy nálunk is véget kell érni azon kezdetleges állapotnak, melyet a közgazdasági ügyek kezelésénél általában sajnosan kell tapasztalnunk. — A szakszerűség főleg a kereskedelmi politika és az ipari ügyek intézése tekintetében elengedhetlen követelmény, mert közgazdaságunk fejlődése ezentul is ferdén haladna, ha a dilettantismusnak ez irányban véget nem szakitunk, mert amennyire tény, hogy Magyarország jelenleg főleg földmivelő állam, épp oly bizonyos az is, hogy összes gazdasági és társadalmi életünknek következetesen a már megkezdett gyors hanyatlás utján kell alább szállani, ha a főbb termelési terek munkálására nézve jobb arányokat, helyesebb összhangzatot nem sikerül létesitenünk. A kereskedelem és ipar fejlesztése hazánkban mulhatlanul szükséges; e munkára azonban sem az elméleti ismeretek, sem a gyakorlati tapasztalás külön-külön nem elégséges. E termelési ágak a tudomány és gyakorlat egyesitését, a felsőbb miveltségnek a tényleges viszonyok közvetlen tudatával való összekapcsolását igénylik, mert a félszeg eljárás, mely itt sokkal nagyobb veszélyekkel fenyegeti az előmozditandó érdekeket, mint a társadalmi tevékenység bármely ágában, csak az elméletnek és gyakorlatnak ugyanazon egyénben való egyesülése és kibékülése által kerülhető el.

A kereskedelem és ipar ügyeit tehát sem a nemzetgazdászat elméleti emberei, sem magok a kereskedők és iparosok, mint a két véglet képviselői, nem intézhetik, hanem oly egyénekre van szükség,

kik a tudomány emlőin nevelkedve, a gyakorlati életben annak működése, igényei és követelményeivel huzamos szemlélet és közvetlen érdeklődés utján tűzetesen megismerkedtek.

Minden más téren vannak hazánknak férfiai, kik a reájok bizott teendők kezelésére hivatással birnak, a nemzetgazdaság azonban oly elméleti és egyszersmind gyakorlati képzettségű szakemberekkel, kik annak állapotát, kivánalmait ismernék, és az ennek megfelelő eljárást közvetlenül vezetni, a gyakorlati feladatokat formulázni és egyuttal biztos kézzel megoldani is tudnák, ily szakembereknek csak feltűnően csekély számával dicsekedhetünk.

Ezen körülmény Magyarország eddigi társadalmi fejlődésében leli magyarázatát, de jövőre nézve anyagi érdekeinkre nézve felette végzetes lehet.

A jog, orvosi tudomány, technika és mezőgazdaság gyakorlati térrel mindig rendelkeztek hazánkban, azért is vannak ma e szakokban jeles embereink, a nemzetgazdaság ellenben csak a legujabb időben engedte meg a közvetlen tevékenységet, de évről-évre oly fokozott igényekkel lép fel, hogy annak megmívelésére kellő munkaerőről gondoskodni az államkormánynak kiváló feladatát képezi.

Gazdasági viszonyaink fejlesztésére alkalmas erők azonban magukból nem keletkezhetnek, mert ahhoz oly életpálya szükséges, minő a jog, vagy orvosi tudomány, technika és mezőgazdaság terén az ezeken vállalkozóknak már eddig is kinálkozott. A nemzetgazdának kevés ily életpálya áll rendelkezésére, mert a tanárságot és a journalistikát ilyennek alig lehet tekinteni. E részben nálunk tehát csak a kereskedelmi ministerium hivatalai, továbbá a kereskedelmi és iparkamarai titkárságok emlithetők fel. — A kamarai titkárok, ha kellő elméleti tanulmánynyal rendelkeznek, a kereskedelem, ipar és közlekedés ügyei tekintetében felette becses tapasztalatokat szerezhetnek maguknak, mert az üzletemberekkel folyton érintkezvén, azok életnézetét, viszonyait, eljárását, érdekeiket, de egyuttal gyakorlatiságukat is szinről szinre megismerhetik, és mintegy hivatva vannak a magán és osztály érdekeket a közérdekkel lehetőleg összeegyeztetni, vagy helyesebben az összhangzó magán érdekekből a közgazdaság követelményeit mintegy elvonni. — Nem ok nélkül történik tehát, hogy Nyugat-Európában, de különösen Németországban a kereskedelmi politika intézőiképpen szabályszerint volt kamarai titkárok szerepelnek, kik feladatuknak azon biztossággal s öntudattal tesznek eleget, melyet egyedül a tények közvetlen ismerete alapján alkotott meggyőződés szülhet. Ugyancsak Németországban lehet azon tapasztalást szerezni, hogy ott a kereskedelmi és iparkamarák a közgazdasági életben igen jelentékeny szerepet játszanak, s azok nyilatkozatainak úgy a tudomány emberei, mint az illető kormányok nagy fontosságot tulajdonitanak, s addig a kereskedelem és ipar ügyeiben semmiféle gyakorlati intézkedést nem tesznek, mig azok véleményét meg nem hallgatták. És a kamarák e jelentőségéhez nagy részben járulnak a szakavatott titkárok, kik általában ezen intézmény lelkének vannak

elismerve. — Két fontos szempont kívánja tehát, hogy a kamarák titkári hivatala nálunk is több figyelemben részesüljön, mert egyrészről gyakorlati nemzetgazdák iskolájának kell azt tekintenünk, másfelől pedig maga a kamarai intézmény is csak úgy gyakorolhatja közgazdaságunk fejlődésére azon kedvező befolyást, melyet a más országokban szerzett tapasztalatok után nálunk is méltán lehet attól várni, ha kellő képzettségű és munkakedvvel dolgozó titkárokkal rendelkezik. Mind a gyakorlati szakképzettség, mind a megkívánható odaadás azonban csak úgy várható a kamara hivatalnokaitól, ha azok biztos létalapon munkálkodhatnak. A hazai kamarák legtöbbjénél ugyanis a titkárok állása a választás esélyeinek van kitéve, s így azok egész lényöket utógondolat nélkül nem szentelhetik az intézmény által képviselt érdekeknek, mert nagyon könnyen megtörténhetik, hogy ha összes idejöket csupán hivatalos teendőik és saját tovább képzésük közt osztják meg, a választásoknál elejtetvén, egyoldalúságuk folytán a mi viszonyaink közt, hol a kizárólagos szakmunka még kellőleg nem becsültetik, másutt nem érvényesíthetik magukat. Ezenkivül a titkárok jövője sincs biztosítva, mert egy hazai kamaránál sem birnak azok nyugdijképességgel, miből természetesen következik azon törekvésük, hogy más mellékfoglalkozás jövedelmeivel igyekezzenek valamit szerezni, nehogy öregségük, vagy beállható munkaképtelenségük esetére egészen kenyér nélkül maradjanak.

A kamarai titkároknak legfőbb teendője az előadói tiszt ellátása. Ők tanulmányozzák minden fontosabb kérdés jogi és közgazdasági oldalát; ők vannak hivatva az ügyek mélyére hatva, a lényeg iránt a kamarát tájékoztatni és felvilágositani. A titkárok azonban gyakran azon leverő helyzetbe jutnak, hogy a tagok többsége az ő érvelésök és tájékozó felvilágositásuk daczára mást, sokszor olyasmit határoz, ami a jog és közgazdaság elsőrangu elveivel, a positiv törvények világos rendeleteivel és a közérdekkel homlokegyenest ellenkezik, és a visszás határozatokat nemcsak foganatositani, hanem formulázva aláirni is kénytelenek, miáltal a felelősséget azokért a közönség előtt elvállalni látszanak.

Mindezek folytán nem csupán a magunk egyéni érdekeiért, melyek közvetlenül veszélyeztetve nincsenek, miután alólirottak mindegyike rendelkezik oly ismeretek és összeköttetésekkel, melyek tisztes megélhetésöket a kamarákon kivül is biztositának, hanem a közgazdaság és a kamarai intézmény fejlesztésének előmozditása végett intézzük tehát Nagyméltóságodhoz azon tisztelteljes kérelmet, hogy a titkári hivatalokat a mostaninál biztosabb alapra fektetvén, annak a kamara iránti viszonyát a titkári teendők fontosságához mérten szabályozni méltóztassék.

Alázattal kérjük névszerint:

1. Hogy a kamarai titkárok állandó alkalmazását szabályképpen kimondani kegyeskedjék. Ez más országokban igy van, sőt hazánkban is az aradi, brassói és debreczeni kamaránál a titkárok — fegyelmi esetek fenntartásával — élethosszra lettek megválasztva, s az aradi-

nál ez az ügyrendbe, melyet annak idején a kereskedelmi miniszterium jóváhagyott, határozottan fel is vétetett.

2. A kamara hivatalnokai nyugdíjjal láttassanak el, mert odaadó és állandó munkaerőre másképp nem lehetend szert tenni.

3. Engedtessék meg a titkároknak, hogy midőn a kamara véleményök szerint alapjában helytelen határozatot hoz, az ellen a teljes ülés folyama alatt nyilatkozhassanak és nyilatkozatukat jegyzőkönyvi kivonat alakjában az illető felterjesztéshez csatolhassák, hogy igy a magas kormány és a közvélemény előtt a határozatért való felelősséget, mely őket azért érhetné, maguktól elháríthassák.

Nem ujat és nem rendkivüli előnyöket kérünk ezekben, hanem csak olyasmit, aminek kivánatát az állásunk és hatáskörünk iránti tisztelet, a kamarai intézmény és magának a közgazdaságnak érdeke szorosan megkövetelnek tőlünk. A kamarai intézmény nálunk a kereskedelmi és iparosztály körén kivül nem ismertetik eléggé, s annak előnyei iránt még a szakkörök is jó részt homályban vannak, népszerüség és tiszteletben pedig az sehol sem részesül, holott más mivelt országokban a néppel és kormánynyal szemben a legszebb és leghasznosabb szerepre van hivatva, és ennek megfelelőleg becsültetik is. A tisztelettel alólirtak ismerik ez intézmény horderejét, s tudják, hogy hatálytalansága nem annak lényegéből, hanem a mostani szervezet hiányai és hibáiból ered. Ismerik az intézmény fontosságát s örömmel és teljes odaadással szolgálnák azt, és azáltal a hazai közgazdaság előmenetelén egész lélekkel munkálkodnának, mert a mi ellenséges áramlatok által dominált társadalmunk kebelében megnyugvás rejlik az oly működésben, melynek czélját egyedül az érdekek előmozditása és nem megtámadása, az érdekek kiegyenlitése és nem az azok harczában való közvetlen részvét képezi. Midőn azonban ily magasabb szempont által vezettetve, munkásságukat a közjónak szentelik, felette leverő azon tapasztalat, hogy legjobb igyekezetük mellett sem képesek hasznosakká válni, mert az intézmény szervezete minden törekvésöket megbénitván, csupán sysiphusi munkát végeznek, s becsületes és kitartó fáradozásuk daczára kénytelenek a kamarai intézmény iránt nyilvánuló ellenszenvben résztvenni.

A tisztelettel alólirt titkárok tehát végül azon alázatos kérelmet intézik Nagyméltóságodhoz, hogy az 1868. évi VI. törvényczikket mielőbb az 1871. évi kamarai egyetemes gyülés határozatai alapján a budapesti kereskedelmi és iparkamara által készitett javaslat szerint módosittatni, és azt mielőbb a törvényhozás elé terjeszteni kegyeskedjék. E kérelmünk kifejezése alkalmával egyszersmind azon aggodalmunkat is feltárjuk Nagyméltóságod előtt, mely szerint a mostani állapot tartamának meghosszabbítása az intézményt folyton ellenszenvesebbé tevén, ellenségei éppen azok körében fognak szaporodni, kiknek érdekében a legelső sorban felállítva lőn, s azok által is haszontalannak nyilváníttatik, kik abból anyagilag és szellemileg is legtöbb hasznot huzhatnának. A mai helyzet már egyáltalán tűrhetlen, e téves körben való mozgás nem válik senki előnyére, és sem azon

buzgalmat, melyet a kamarák ingyen működő tagjai még is tanúsítanak az iránt, sem a nép áldozatát, sem végre komoly szakemberek kitartó, de több sikerre érdemes munkáját nem érdemli.

A tisztelettel alólirt kamarai titkárok, a kamarai intézményt nem tartják csupán osztály-érdekek képviseletének, hanem annak szelleme a közgazdasági érdekek általános előmozditását képezi: csakis ennek megfelelőleg szervezhető tehát helyesen, mig minden más szempont érvényesitése félszegségekre vezet, melyeket elősegiteni nem érezvén magunkban hivatást, fennebb alázattal kifejezett kérelmünket azzal egészitjük ki, hogy miután mi, mint mindnyájan értelmes munkára képes, öntudatos és önérzettel biró egyének, csupán fizetésért komolyan nem vehető munkásságot megnyugvással nem teljesithetünk, s miután azt hiszszük, hogy a mai állapot a kamarák által képviselt érdeknek is árt, s magát az intézménynek távolabbi jövőjét is koczkáztatja, és a jövő nemzedék ez irányú tevékenységét megnehezíti, alázattal kérjük, hogy vagy alakittassanak át a kamarák ez intézmény szellemének megfelelő módon, hogy élet és munkaképesekké váljanak, vagy pedig töröltessenek el egészen, mert igy a kereskedelmi és iparosztálynak csak terhét képezik, melyért megfelelő ellenszolgáltatásban egyáltalán nem részesülnek.

Fogadja Nagyméltóságod stb.

A magyarországi összes kereskedelmi és iparkamaráknak Budapesten 1876. évi szeptember hó 6-án összegyült titkárai.

7. A kereskedelmi és iparkamarák intézményének reformja.

Előadói beszéd; mondatott a közgazdasági miniszter által összehivott szaktanácskozmányban 1880. évi szeptember hó 18-án.

A kereskedelmi s iparkamarák jelenlevő képviselői a következő három kérdőponttal egy magán értekezleten tüzetesebben foglalkoztak részint azért, hogy erre az őket ugyszólván házilag érdeklő ügyre nézve a részleteket illetőleg tisztában jőjjenek, részint hogy előmozditsák azon mindnyájunk által táplált óhajtásnak érvényesitését, miszerint a tanácskozások mentül előbb befejeztessenek. Ezen magán jellegü értekezleten jelen volt kamarai képviselők többségének megbizásából van szerencsém a kamarák reformjára nézve körükben uralkodó nézeteket a kivánatos rövidséggel előadni.

1871-ben az akkori földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter deczember 16-kára egyetemes gyülésre hivta meg a kereskedelmi és iparkamarákat oly czélból, hogy az akkor körülbelül már három évig érvényben volt kamarai törvény hatása iránt nyilatkozzanak. A három napig tartott tanácskozmányban a kamarai törvény hiányai oly alaposan felderittettek, hogy a kamarák óhajtása ma is csak az,

a minek 1871-ben adtak kifejezést, daczára annak, hogy azóta 9 esztendő telt el. Az 1871-ik évi egyetemes kamarai gyülés megbizásából ugyanis a budapesti kereskedelmi s iparkamara kiküldöttei a gyülésben megállapított elvek alapján egy munkálatot készítettek, a mely 1873. évi január 17-én közzététetvén s ugy a kormánynyal, mint az egyetemes gyülésen részt vett hazai kamarákkal közöltetvén, azt a kamarák magukévá tették. Midőn újból azon kérdésre kell válaszolnunk, hogy a kamarák szervezetét illetőleg az 1868-ik évi VI. t. cz. intézkedései kielégitők-e, és ha nem, minő változtatások volnának teendők, most is csak azt felelhetjük, hogy igenis a törvényen nagyban és egészben változtatni kell, még pedig azon irányelvek szerint, melyek az 1873-ki munkálatokban foglaltatnak. Ha már most tekintetbe veszszük azt, hogy miben különbözik a jelenleg érvényben levő törvénytől az 1873-ki munkálatban foglalt javaslat, azt tapasztaljuk, hogy ezen javaslat egyrészt meg akarja adni annak lehetőségét, miszerint a kamarák főleg saját hivatásuk teljesítésére szentelhessék idejüket és munkaerejüket, másrészt biztositani akarja a kamaráknak azt a támogatást, melyben a hatóság és egyesek részéről okvetlenül részesülniök kell, ha feladatuknak megfelelni akarnak. Ez a két szempont vezette a bizottsági munkálat szerkesztőit és azt hiszem, a leghelyesebb lesz a módositványokat azon sorrendben megismertetni, a mint azok ajánltatnak, megemlítvén mindegyiknél a magánértekezleten jelen volt kamarai képviselők netalán eltérő indítványait. *(Helyeslés.)*

A törvénynek 1. §-a megtartandó.

A 2. §-ban azonban kimondandó lenne, hogy »a kamarák kötelesek hatáskörükön belül a többi ministeriumoknak és a kerületeikben létező egyéb hatóságoknak is a kivánt felvilágosításokat nyujtani.« Ez a gyakorlatban ugyis meg volt. Ha felszólítás intéztetett a kamarákhoz, ezek a legnagyobb készséggel igyekeztek eleget tenni a felhivásnak. — Egy további módosítás és új bekezdés lenne a következő: »Az állami és községi hatóságok, valamennyi kereskedői kebelzetek és ipartársulatok, ipar-, kereskedelmi és szállítási vállalatok, biztosítóintézetek, takarék- és előlegező-egyletek, valamint az iparral, kereskedéssel és szállítással foglalkozó egyének kötelesek a kamaráknak — ezek kivánságára — a feladatuk teljesítéséhez szükséges felvilágosításokat megadni, a szükségelt kimutatásokat kiszolgáltatni s működésükben támogatni.« Ez oly intézkedés, melyet bővebben indokolni — azt hiszem — nem szükséges. Volna egy további módosítás a 3. §-ban, mely a kamarák jogairól és kötelességeiről szól. E módosítás az 1868. évi november 19-én kelt osztrák törvényből van átvéve, azonban nem lenne kötelező a kormányra nézve, hanem csak utmutatásképp vétetnék fel a törvénybe, hogy: »1. Mindazon törvényjavaslatok és rendeletek fölött, a melyek a kereskedelmi és iparérdekekre vonatkoznak, mielőtt az elsők a kormány részéről a törvényhozó testületnek alkotmányos tárgyalás végett bemutattatnak, az utóbbiak pedig kiadatnak és közhirré tétet-

nek; továbbá oly intézetek felállításakor, melyek a kereskedelem és az ipar emelését czélozzák, valamint ezek szervezetének lényegesebb megváltoztatásánál véleményt adni.« Ebben nincs kimondva a kormányra nézve kötelezés; nézetem szerint nem is lehet követelni a kormánytól, hogy minden iparra és kereskedelemre vonatkozó törvényjavaslatot, vagy rendeletet előlegesen a kamarák véleményezése alá terjeszszen; de nagyon helyes, ha a törvénybe bevétetnék mintegy jelzéseül annak, hogy a kamaráknak egyik legfőbb feladata a kormánynak ilyen munkálatai előkészítésénél segédképpen szerepelni. — További új bekezdés lenne e §-ban az, hogy a kereskedelmi és iparkamarák évi jelentést tartoznak tenni. Itt azonban az értekezleten részt vett kamarai küldöttek a javaslattól eltérő véleményben vannak. Szerintök most is azt az álláspontot kell elfoglalni, melyet a kamarai küldöttek két izben elfoglaltak a kormánynyal szemben, midőn az évi jelentés szerkesztése iránt teendő nyilatkozatra hivattak össze. Ugy az első, mint a második egyetemes gyülésen a kamarai képviselők abban állapodtak meg, hogy évenként lehetőleg statisztikai adatokkal támogatott visszapillantást, jelentést fognak a kormánynak benyujtani, és megállapíttattak azon módozatok is, melyek szerint ezen évi jelentések a kamarák által szolgáltatandók. Az értekezleten jelen volt kamarai képviselők tehát ugy vélekednek, hogy leghelyesebb volna ezen megállapodások értelmében egy új §-t bevenni a törvénybe, a mely §-ban kimondatnék, hogy: »a kamarák évenként tartoznak jelentést tenni a kormánynak«.

Egy másik új bekezdése ugyanezen 3. §-nak lenne a következő: »*i)* a többi kereskedelmi- és iparkamarákkal levelezésbe bocsátkozni, avagy közös tanácskozásokat tartani, mihelyt őket az utóbbi czélra a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi minister, vagy pedig az országban létező kamarák többségének indítványa következtében az egyetemes kamarai gyülésnek az ez által választott elnöke felhívja.« Azt az álláspontot a kamarai képviselők most is megtartandónak vélik, hogy az esetre, ha szükséges, ne csak a kormány összehivása folytán is tartassék egyetemes gyülés. Ez a kamarai képviselők nézete szerint egyátalában nem derogál a kormánynak. Ily önkéntes összejövetelek mindenütt tartatnak, a hol kereskedelmi- és iparkamarák vannak, és a hol azon alapon vannak szervezve, mint nálunk. Igy van ez Lajthán túl is, hogy az egyetemes gyülést össze szokták hívni, valahányszor bizonyos számú kamara azt kivánja. Midőn 1875-ben nálunk az aradi kamara egyetemes gyülés tartását indítványozta, és ezt az akkor megindult kiegyezési tárgyalások miatt a kormány össze nem hívhatta, nagyon jól emlékszem, hogy Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi minister ur, mint a kereskedelmi ministerium akkori vezetője, azt mondta nekünk, hogy hívjunk magunk össze egy előparlamentet. Azt hiszem, az ilyen nagyon használna a ministerium által összehivandó tanácskozmányoknak is, mert ez által tisztulnának a nézetek, és ha pl. azon tárgyak, melyekre a t. egyetemes gyülés a jelen alkalommal nyilatkozott, ily önkéntes kamarai gyülésben meg-

beszélés tárgyát képezték volva, a nézetek megegyezőbbek lettek volna, mint most.

Van még egy, a mi szintén a kamarák jogai közé tartozik, nevezetesen »az 1871 : XXXI. t. cz. 7. §-a értelmében a kereskedelmi ülnököket megválasztani«. Ez oly jog, mely a kamarákat eddig is megillette, és ha ez e törvénybe vétetik, a tényleges állapottal szemben semmiféle változás nem történik. — Továbbá, ha az egyetemes gyülés tagjainak egy része által sürgetett módosítások az ipartörvényen meg fognak történni, és ha azok azon irányban történnek, a hogy ők sürgették, ez esetben a kamarai törvénybe is felveendők lennének mindazon intézkedések, melyek akár az iparjogok megadása, akár egyes kényszertársulatok ellenőrzése szempontjából a kamarák közreműködésére vonatkoznak; továbbá, a mennyiben a módosítandó ipartörvényben is benne lesz, felveendő lenne azon intézkedés is, mely a kamaráknak az első és másodfokú iparhatóságok alakításánál megfelelő befolyást biztosít. — A 4. §-ra nézve az értekezleten jelen volt kamarai képviselők eltérnek az 1873-ki munkálat készitőitől. Ugyanis e munkálat szerint a 4. §. igy hangzanék: »A kereskedelmi és iparkamarák felállítása, továbbá a fennálló kereskedelmi és iparkamarák kerületei és alkerületeinek és a kamarák székhelyeinek megváltoztatása az ipar- és kereskedelmi érdekek koronkénti fejlődése szerint a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi minister által és az érdekelt kamarák előleges meghallgatása után eszközölhető.« Itt a nélkül, hogy formulázott javaslatot nyujtanék be e szakasz helyett, azt ajánlom a t. kormány figyelmébe, hogy miután autonom testületekről van szó, és eljárásuk szabadságának biztositva kell lenni, az ezen törvény alkotásáig fennálló, vagy felállítandó kamarák székhelyei törvénybe iktattassanak. Ezen kivánság nem szerénytelen; ez az osztrák törvényben szintén benne van. Az osztrák törvényben meg van jelölve minden egyes kamarának székhelye. Igaz, hogy a Lajthán túl más jogokat is gyakorolnak a kamarák, pl. képviselőket választanak a Landtagokba, és igy már ezen oknál fogva is jogosult azok székhelyeinek törvénybe iktatása. Nálunk is megegyeztethető ezen intézmény autonom hatáskörével, hogy a törvényben kijelölve legyenek a székhelyek. Ez nem zárja ki azt, hogy egyes kamarák megszünvén, új kamarák ne létesüljenek, és ily esetben azután a kormány egyszerű novella által a törvény ezen szakaszát könnyen módosíthatná. Megtörténhetik pl., hogy egyes kereskedelmi és iparkamarai székhely egy, vagy más kormánynyal szemben nyilvánított véleménye miatt annak haragját vonja magára és ekkor a kamarát egyszerűen elteszi arról a helyről, és áthelyezi máshová. Nem mondom, hogy ezt a jelen, vagy az utána következő kormány megteszi, hanem megtörténhetik. A kamarák tagjairól szóló 5. §. utolsó bekezdésénél a következő módosítás foglaltatik: »Mindhárom rendbeli tagok, — már t. i. beltagok, kültagok és levelező tagok, — hivatásukat fizetés nélkül teljesítik és nekik csakis az egyes megbizatások elintézése folytán felmerülő költségek, azon külső tagoknak pedig, a kik a hozzájuk intézett megbizás kö-

vetkeztében az évi jelentés tárgyalása végett tartandó rendes (közös) ülésre megjelentek, az ebből származott uti költségek megtérítetnek«. Ezzel szemben az a vélemény merült fel, hogy nagyon jó volna a törvénybe kimondani, miszerint mindazon küttagoknak, a kik a kamarai rendes üléseket látogatni kivánják, az uti költségei megtérítessenek. Ez nagyon megkönnyítené az illető küttagoknak a kamarai székhelyen való megjelenését, és igy a képviseleti rendszert megvalósítaná; mert a mostani rendszer e szempontból illuzórius. Igaz, joguk van megjelenni a küttagoknak, de mert ez költséget okoz, csak ritkán mennek el. Ugy tapasztaltam, hogy különben a küttagok nem idegenkednének a résztvételtől. Meg kellene tehát könnyíteni a megjelenést; mert a legtöbb kamarai küttag, ha magában kedvet nem érezne arra, hogy a tanácskozásban résztvegyen, csupán az utiköltség miatt nem fáradna be, annál kevésbbé, mert napidíjról szó nincs és mindenesetre valamit áldozni volna kénytelen. Tehát legalább az utiköltségeket téritse meg a kamara, a mi némileg mégis könnyítené a kiadások terhét. — A 6. §. szerint a kamarai bel- és küttagok öt évre választatnak meg, ennek elteltével új választások eszközlendők; a régi tagok újra megválaszthatók. Ennél a §-nál a javaslat azt mondja, hogy ha a megbizás tartama alatt egyik-másik tag elhal stb., akkor nem a póttag lép annak helyébe, hanem a kamara maga választ egy tagot. — Mi ezen felfogással szemben kénytelenek vagyunk hangsúlyozni, hogy a képviseleti rendszer, mint a mely alapon az egész nyugszik, következetesen fenntartandó. Ha egyszer képviseltetésről van szó, akkor legyen e képviseltetés lehetőleg tökéletes. Ennélfogva mi a javaslat helyett azt kivánjuk kimondatni, hogy a rendes bel- és küttagokon kivül megfelelő számú póttagok is választassanak, még pedig oly formán, hogy a hol 32 tagra történik a szavazás, ott 16 póttag is választassék. A mostani törvény szerint gyakran az az anomalia merül fel, hogy egyesek, kik egy-két szavazatot kapnak a választásnál, bejutnak a kamarába, és itt éppen nem kifogástalan magaviseletet tanusítanak. Ily eset csakugyan fordult elő. Hogy ez megakadályoztassék, a kamarák méltósága és üdvös működése érdekében kivánatos volna, hogy a közönség maga jelölhesse ki azokat is, a kik a működő rendes tagok után következzenek. A mostani törvény értelmében ez lehetetlen. Egy kisérlet történt; ha jól tudom, a kassai kamaránál, a melynek megengedtetett, hogy a rendes tagok felének erejéig más tagokra is történjék szavazás; de ez sikerre nem vezetett. — A 7. §-ban tett módosítás nagyon helyes intézkedés, hogy a választott nem 44, hanem 8 nap alatt tartozzék nyilatkozni az elfogadás iránt, továbbá, hogy fogadalmat kell tenni az iránt, hogy kötelességét híven fogja teljesíteni. Midőn oly moralis testületbe lép valaki, a hol jutalmazás mennél kisebb mértékben, fáradság pedig mennél nagyobb arányban kinálkozik, nagyon helyes, hogy ha az illetőre ily moralis eszközzel is hatnak, azért mi azt elfogadjuk. — A választóképességről szóló 8. §. ellen nincs kifogás. — A 9. új §-ra nézve csak azt a módosítást lehetne tenni, hogy nők, kik nincsenek

gyámság, vagy gondnokság alatt, egyszerűen megbizott által gyakorolhassák jogukat; mert megtörténhetik, hogy nincs üzletvezetőjük, ezért pedig a jogot tőlük megvonni nem lehet.

A mi a passiv választóképességet illeti a 10. §-ban, abban tökéletesen megnyugszom, hogy a választottak polgári jogaik teljes élvezetében legyenek, a székhelyen rendes lakásuk legyen, és legalább egy év óta valamely kereskedelmi, vagy iparos üzletet önállóan, vagy pedig nyilvános társ minőségében gyakoroljanak. Tehát igy a passiv és activ választási jog azonossá tétetik; ez nagyon helyes, mert sokszor más vidékről jöhet valaki, a ki a kamarára nézve hasznossá válhatik. Itt azonban kimondandó volna még az is, hogy ha a kamarai tag időközben iparos, vagy kereskedői minőségét elvesztette, mert felhagyott az üzletével, ez esetben az illető azért választható legyen, mert igen sokszor oly egyének, a kik visszavonulnak az üzlettől, érdemesült veteránok az ipar és kereskedelem terén, s nagy hasznára lehetnének a kamarának, de nem választhatók, mert ipart, kereskedelmet nem folytatnak. Ily eset fordulhat elő, magam is tudok reá esetet. Azért ennek kikerülése szempontjából szükséges volna a törvényben kimondani, hogy a ki a kereskedéssel, vagy iparával felhagyott és igy activ választóképességgel nem bir, mint volt kamarai tag, passiv választójoggal birjon. — A 11. §-ban felsoroltatik, hogy kik nem birnak cselekvő és szenvedő választóképességgel. Az csak e javaslatnak előnyére válik, hogy ez intézkedés bennefoglaltatik, mert a régi törvényben nincs meg. Megtörténhetik, hogy a kik évek óta csődben vannak, érdemetlenül foglalják el helyüket a kamarában. A büntények tekintetében, azt hiszem, helyesebb volna az *a)* és *b)* pontok fogalmazását a büntető törvénykönyvhöz alkalmazni. — A következő szakasz, melyben lényegesebb módositás foglaltatik, a 14-ik. Ebben az van kimondva, hogy: »a választások választóbizottság által indittatnak meg és hajtatnak végre. Ezen bizottság a földmivelési-, ipar- és kereskedelmi miniszter által kinevezett kormánybiztosból, mint elnökből, azon székhelynek, melyen a választás megejtetik, községi tanácsának két tagjából, a kereskedelmi és iparkamara négy képviselőjéből, és ott, a hol kamara nem székel, a kerületbeli kereskedelmi és iparososztály négy bizalmi férfiaiból és végre a jegyzőből áll. — A választásra vonatkozó egyéb szabályokat, a kereskedelmi és iparkamarák előleges meghallgatása után, a földmivelési, ipar- és kereskedelmi miniszter állapitja meg.« Mi a régi törvénynyel és ezen módositással szemben is egy inditványnyal bátorkodunk fellépni. Nézetünk szerint ugyanis nem helyes, hogy a kereskedelmi és iparkamarák általános választásnak vettessenek alá. Az intézmény folytonossága érdekében szükséges, hogy olyforma választási módozat állapittassék meg, hogy a kamarák tagjainak mandátuma ne öt, hanem hat évre szóljon, és három évről három évre a tagok fele kisorsolás alá essék; három évről három évre a kamarai tagok fele kilép, ugy mint a törvényhatóságok képviselői, és igy megmarad a folytonosság. Az elnökre és

alelnökre nézve kivételnek van helye; ezek az első három év eltelte után nem kerülnek sorsolás alá, a másik három év elteltével pedig amugy is lejár mandátumuk és akkor az elnökválasztásnak csak a tagválasztások befejezte után kellene megtörténnie, ugy hogy a kamarák vezetésére esetleg a régi elnök és alelnök újból megválaszthatók legyenek. Ezen folytonosság a kamarák higgadt, józan és minden pártoskodástól lehetőleg megkimélendő működésének érdekében igen kívánatos. — A 15. §. értelmében »ha valamely kamarai tag személyét illetőleg oly viszonyok állanak be, a melyek őt a cselekvő és szenvedő választási jog gyakorlásától kizárták volna (11. §.), ezen körülmény az illető tagnak a kamarából való kizárását vonja maga után«. Ez igen természetes és nem szorul indokolásra. — A 16. §. értelmében »egy és ugyanazon társaságnak több társtagjai, avagy elöljárói nem lehetnek egyidejüleg ugyanazon kereskedelmi és iparkamara tagjai.« Itt azon módositást inditványozzuk, hogy ugyanazon társaságnak több társtagja is lehetne egyidejüleg kamarai tag, csak hogy nem ugyanazon egy czímen, mint pl. valamely vállalat igazgatója, vagy vezénylője czímén, mely minőség alapján az illető már magában véve is választó és választható. — A 19. §. a kamarai titkárokról szól. Nemcsak kamarai titkárok vesznek részt ezen értekezleten, és igy nem tisztán pro domo szólalunk fel, ha kérjük, hogy vétessék fel a törvénybe az is, a mi ma már tényleg ugy is létezik, t. i. hogy a titkárok, a kiknek szakképzettséggel kell birniok, nem bizonyos időre, hanem élethossziglan választassanak. Ez tényleg most már mindenütt igy van; csakhogy ezt törvényben is ki kellene mondani. *(Helyeslés.)* Természetesen szükséges, hogy minden egyes kamara fegyelmi szabályzatot dolgozzon ki, és a szerint járjon el azon titkár ellen, a ki kötelességének meg nem felelt. — A 22. §. szerint »a kamara tárgyalásai rendesen nyilvánosak. Kivétel alá esnek a hatóságok megbizásai és közlései, valamint az ezek fölötti tanácskozmányok, ha titokban tartásukat a hatóságok követelik; továbbá a személyes és oly ügyek fölötti tárgyalások, melyekre nézve a jelenlevő tagok többsége bizalmas ülést kiván tartani. A kamara költségvetését terhelő ügyek fölött csak nyilvános ülésben szabad tanácskozni és határozatokat hozni.« Ez is az intézmény érdekében van. Sokszor surlódások fordulnak elő és kívánatos, hogy egyes kényes dolgok bizalmas ülésben beszéltessenek meg; ez tehát egy jogosult kivétel. — A 24. §. értelmében »a kamarák jogositvák szakférfiakat, a kiknek tapasztalatai és ismeretei az intézet javára lehetnek, az ülésekben való részvételre tanácsadói minőséggel a szükségelt számban meghívni.« A kamarák ezzel a joggal eddig is éltek és nem fog ártani, ha a törvénybe is felvétetik. — A 25. §. szabályozza a határozatképességet. »Érvényes határozat hozatalára a teljes ülésben legalább 12, az osztályülésekben adandó véleményezéshez pedig legalább 6 szavazatképes tag jelenléte szükséges. A határozatok a jelenlevő szavazók szótöbbségével hozatnak. Egyenlő szavazatok esetében az elnök szavazata dönt. Minden szavazó tagnak

jogában áll az ülésben előadott külön véleményét elkülönötve a jegyzőkönyvbe beiktattatni, vagy ahoz irásban mellékelni.« Miután azonban különösen a vidéki kamaráknál, melyeknek tagjai többnyire távolabb laknak, gyakran előfordul az, hogy a határozatképes szám nem jön össze, ugy hogy e miatt vagy hosszabb ideig kellene várni, vagy általában nem lehetne ülést tartani; kivánatos tehát, hogy a vidéki kamarákra nézve azon számarány hozassék be, miszerint a teljes ülésben nyolcz tag jelenléte volna szükséges, az osztályülésekben pedig az elnökön kivül csak négy tag jelenléte szükségeltetnék. — A 27. §. szerint »a kamara maga állapítja meg ügyrendét, mely a ministernek tudomásvétel végett bemutatandó.« Azt hiszem, hogy a kamarák autonom jellege kivánja azt, hogy belügyeinek szabályozását a kormány legfelebb tudomásul vegye és ne intézkedjék ezen ügyrendtartás megváltoztatása felett; mert az, hogy az ügyrend, a belső kezelési rendszabály megállapítása a kormány jóváhagyásától tétessék függővé, egyátalában nem indokolt. — A 30. §. igy hangzik: »a földmívelés-, iparés kereskedelmi minister jogában áll a kamarai rendes és osztályülésekre, valamint az egyetemes kamarai gyülésre képviselőt kiküldeni, a ki mindenkor szót kérhet, de szavazattal nem bir. A minister továbbá a kamarát, ha hivatásának nem felel meg, vagy ha törvényes hatáskörét túllépi, fel is oszlathatja, mely esetben azonban köteles a rendes működési évekből még hátralevő időre nézve a választásokat az új kamara létesítése végett azonnal elrendelni.« Azt hiszem ez világosabban szól, mint a régi törvény 24. §-a és azért ezen szöveg elfogadása kivánatos. — Végre a 31., 32. és a következő szakaszokban szabályoztatik a kamarai illeték. Ez azon kérdés, mely a kamarák közt 1871-ben is a legnagyobb véleményeltérésre szolgáltatott alkalmat. Most is — nem tudom sikerül-e majd e tekintetben a megegyezés. A kik az említett értekezleten jelen voltak, a következő nézeten vannak: kivánják, hogy az illeték ügye nagyobbára hagyassék meg úgy, a mint most van, de még is némi módosítással, mert a kamarák a miatt panaszkodnak, hogy az illeték kivetése által a kamarák túlságos, felesleges és hivatásukkal meg nem egyeztethető munkával vannak elhalmozva. Kérésük tehát ez: mondassék ki az új törvényben, hogy minden kereskedelmi kamara egy bizonyos időre tartozik költségvetését a kormányhoz felterjeszteni; a kormány ezen költségvetést jóváhagyván, a kivetési kulcsot, ugy a mint most, megállapitja, ezen kulcs értelmében azután maga az állam vettesse ki az egyes kereskedőkre és iparosokra, szóval az illetékkötelesekre a kamarai illetékeket. *(Közbeszólás.* Az egész országra?) Nem az egész országra történjék a kivetés, hanem minden kerületre külön és hajtassanak be; az illető kereskedelmi és iparkamarák székhelyén levő adóhivatalok a költségvetés erejéig a kamarai elnök utalványozása mellett a kamaráknak hitelt nyissanak, tekintet nélkül arra, hogy befolyt-e már az illeték vagy nem. Indokolásul a következőket hozom fel. A kereskedelmi és iparkamarák autonom testületek az igaz, és ugy a régi törvény, mint a jelen javaslat értelmében hivatá-

suk az ipar és kereskedelem érdekeit képviselni. Első sorban mindenesetre ezen érdekeket szolgálják: azonban a jelenlevők közül mindenki tudja, hogy az állam mennyire igénybe veszi a kereskedelmi és iparkamarákat; már pedig az állam nem kívánhatja az egyes osztályoktól, hogy egészen saját erejükből tartsanak fenn az állam részére bizonyos közegeket, ennélfogva jogosult a kamarák képviselőinek azon kívánsága, hogy az állam legalább az ezen közeg fenntartására szükséges költségek beszedése körül legyen az ipar- és kereskedői osztály segítségére. Az nagy könnyebbség lenne a kamarákra, ha az illetékek kivetésének, behajtásának és ellenőrzésének terhe levétetnék vállaikról különösen ha az ipartörvény megváltoztatása esetében egyes iparostestületek ellenőrzésével is megbizatnak, ha mintegy az ország belföldi konzulátusai levén, feladatuknak meg akarnak felelni, akkor azon munkaerőre, melylyel rendelkeznek, saját közvetlen czéljaik elérésére van szükségük. Már pedig némely kamaránál nemcsak egy, hanem két egyén is folyton el van foglalva az illeték kivetésével, úgy hogy ezek valóságos adóhivatalt képeznek. A müncheni kamara is hasonló értelemben nyilatkozott; mi sem megyünk tovább és ez mindenesetre méltányos kívánság. Az illetékek természetesen ezen eljárás mellett is különbözők lesznek. Egyik vidék többet, a másik kevesebbet fog fizetni; ez azonban a dolgon nem változtat. Ha azonban a budapesti kereskedelmi és iparkamara által ajánlott módosítás életbeléptettetik, megtörténhetik, hogy mindenféle befolyások következtében egyes oly vidékeken is állíttatnak fel kamarák, a melyek azt fenntartani nem képesek; tehát felállíttatnak a többiek rovására. Én a kamarákat nem tekintem olyan közegeknek, mint a törvényhatóságokat. A törvényhatóságoknál van ennek értelme, hogy pl. Árvamegye közigazgatási költségeihez Csanád, Békés stb. megye is hozzájáruljon, mert az állam részéről itt más tekintetek forognak fenn. Az tagadhatlan, hogy a kamarák székhelyeire és a székhelyhez közvetlenül gravitáló vidékekre a kamara felállításából a legtöbb haszon járul, és igy aránylag e vidéknek kell a kamara költségeihez is többel járulni.

A mint egy oly kamara állíttatik fel, melyet vidéke nem képes fenntartani, ez bizonyos követelésekkel fog fellépni, vagy kerületét akarja nagyobbitani, vagy az illetéket felemelni. Hogy azonban valami módon az illetékügy rendezése igazságosan történjék, nagyon kívánatos volna, hogy a kormány módot találna arra nézve, hogy a vidékeken is működő nagy intézetek, vasuttársaságok, biztositó intézetek, bankok s más nagy üzleti vállatok ne csupán a központi kamarát részesitsék a kamarai illetékek fizetésének jótéteményeiben, hanem vagy a kamarák közös megegyezesé alapján, vagy más kimutatható igazságos alapon osztassanak meg azon kamarai illetékek, melyeket egyes nagyobb gyárak, vállalatok fizetnek, azon kamarák közt, a melyeknek kerületében az említett vállalatok működnek. Ez a törvényben elvileg volna kimondandó, végrehajtása pedig rendeleti uton a kormány feladatai közé tartoznék.

Ezekben voltam bátor megbizóim véleményét előadni. Azt hiszem a kamarai törvény egy fontos intézkedése sem kerülte ki figyelmemet, és azon kérdésre, hogy kielégitők-e a kamarák szervezetére vonatkozó törvényes intézkedések, határozottan nemmel felelhetünk. A második kérdést illetőleg, hogy minő változtatások volnának teendők, azon szerencsés helyzetben voltunk, hogy a mult munkássága folytán egészen kész javaslattal léphetünk fel. A mi a további kérdést illeti, hogy helyes volna-e az illetékeket nem egyes kamarai kerületek szerint, hanem az egész ország valamennyi iparosai s kereskedőitől egységes kulcs alapján szedni, e kérdésre is nemmel felelünk. — Marad végezetül az utolsó kérdés, erre nézve azonban nekem megbizásom nincsen, és itt csak a magam véleményét adom elő. Én ugyanis abban a véleményben vagyok, hogy a kamarák talán egy-kettővel még szaporíthatók; de ennél tovább menni nem kivánatos. Mert nézetem szerint az oly kamarák, melyek nem rendelkeznek a kellő anyagi és szellemi erővel, feladatuknak nem is fognak megfelelhetni. A mostani kamarák meglehetősen jól vannak elhelyezve az egyes vidékeken. A felállítandókra nézve, ha jól tudom, a dunántúl van két mozgalom, mely Pécsett és Győrött akar egyet-egyet felállítani. Én a mennyire a dunántúli részek anyagi és topografiai viszonyait ismerem, arról vagyok meggyőződve, hogy a dunántúl három kamara nagyon szegényesen élhet meg; itt talán csak arról lehet szó, hogy vagy Győrött, vagy Pécsett állittassék fel egy kamara. Miután azonban Pécs topografiailag legkedvezőbb helyzetben van, én részemről Pécsnek adnám az elsőséget. — Van ezután az országnak egy más vidéke, mely szintén igényel egyet, és ez a felföld. Már 1871-ben panaszkodott a pozsonyi kamara, hogy kerülete igen nagy. Csakugyan kivánatos is volna, hogy a pozsonyi kamara egy részéből és talán a budapesti kamara egy részéből Beszterczén, vagy Nyitrán újabb kamara állíttassék fel. Azt hiszem, hogy Besztercze előnyösebb hely lenne. — A felállítandó harmadik kamara székhelye a felépítendő Szeged volna. Miután tudomásom van arról, hogy a budapesti kamara nem nagyon ragaszkodik kerületének minden részéhez, azt hiszem, nem is akadályozná, hogy a szegedi kamara kerülete tisztán az ő kerületéből hasíttassék ki, mert sem a temesvári, sem az aradi kamara a maga kerületéből nem engedhet át semmit. Az aradiéból azért nem lehet átadni, mert csak egy város van, mely Szeged felé gravitál, Makó városa. Ezért az egy városért nem volna érdemes egy egész kerületet kiszakitani, a melynek legnagyobb része Aradra támaszkodik. De különben ebben az esetben az aradi kamara oly helyzetbe jönne, hogy kompensatiót kellene neki adni Gyulafehérvárral, a mi pedig nem igen lehetséges. — Van végre egy kamara, melyet ha anyagilag életképessé akarunk tenni, úgy kerületét nagyobbitanunk kell, és ez a miskolczi. Ennek mindössze két megyéje van, mely azt hiszem, szüken szolgáltatja a fenntartására szükséges eszközöket. Miután a budapesti kamara — mint már emlitettem —

nem igen ragaszkodik a maga kerületéhez, *(Derültség)* a miskolczi kamarának is a budapestiből lehetne valamit juttatni. — Különben nézetem oda irányul, hogy a kamarák mostani székhelyei úgy a mint vannak, kerületeikkel fentartandók, és csak annyi változtatást kellene tenni, a mennyiben — teszem — Fehérmegyét és a soproni kamara kerületének egyik részét át lehetne engedni a felállítandó pécsi kamarának; a pozsonyi kamara északi kerületéből a beszterczei számára, a budapestiéből a szegedi és a miskolczi kamara részére a szomszéd megyékből lehetne átengedni valamit.

Mielőtt előadásomat befejezném, még egyet kivánok hangsúlyozni. Úgyanis, a kiknek nevében szólni szerencsém volt, az említett értekezleten jelen volt kamarai küldöttek, egyszersmind annak a kijelentésével is megbiztak, hogy ők a kereskedelmi és iparkamarákat olyan összefüggésben, mint most vannak, egységes kamaráknak kivánják továbbra is fenntartani; nem óhajtják azt, hogy a kereskedelmi kamara és iparkamara egymástól elválasztassék, de még azt sem óhajtják, hogy az egyes osztályok külön felterjesztést intézhessenek mint iparosztály, vagy mint kereskedelmi osztály a miniszteriumhoz. Ezt bővebben indokolni — azt hiszem — nem szükséges; azonban miután van egy nézetirány, mely ha mindjárt nem is kivánja a kereskedelmi és iparkamarák különválasztását, de mindenesetre az osztályoknak külön határozási és felterjesztési jogot akar adni, mégis szükségesnek tartok egyet-mást e nézetirányra vonatkozólag elmondani. — Ha a kereskedelmi és iparkamaráknak eddigi működését tekintjük különösen a vidéken, arra a meggyőződésre jutunk, hogy az iparosok és kereskedők közt nincsen ellentét. Azt hiszem, a miniszter úr, valamint a kormány többi képviselői a most lefolyt tanácskozások alatt is meggyőződhettek arról, hogy a kereskedelmi osztály épp oly melegen tudja védeni az iparosok érdekeit, mint a magáét; sőt nem egyszer tapasztaltuk, hogy a budapesti kamara küldötteinek megtámadása ellen éppen a kereskedők védték leginkább az iparosok érdekeit. Ok tehát az elkülönitésre nincs. De nagyon is megfontolandó e lépés; mert nézetem szerint, ha kimondatnék, hogy például az iparosztály külön határozhat, és külön felterjesztést tehet, már el volna hintve az egyenetlenség magva. Oly kivánságok támasztathatnának, mélyek esetleg az egész kamara tekintélyének árthatnának; a békés megegyezésnek, közös tanácskozásnak vége volna, és egyik helytelen lépés maga után vonná a másikat. Ha kimondatnék, hogy az egyes osztályok külön határozhatnak, ezzel már mintegy belehelyeztük a két osztály közé az éket, amelyet csak ütni kell, hogy az egész intézmény szétbomoljék. Nem arról van szó, hogy minden kamarában a túlnyomólag kereskedelmi természetű ügyek külön, az iparügyek megint külön tárgyalás tárgyává ne tétessenek; azonban a kamarák tekintélye érdekében szükséges, hogy az egyik osztály ne hirdethesse például a szabad kereskedést, a másik az ellenkezőt, az egyik az iparszabadságot, a másik a czéhrendszert. Egyébiránt nézetem az, hogy a mennyit az iparosok a kereskedőktől nyernek európai

felfogásban, számításban s általános műveltségben, annyit tanulhatnak a kereskedők az iparosoktól az országhoz és nemzetünkhöz való ragaszkodás tekintetében. *(Helyeslés.)* Kívánatos tehát, hogy az együttes ipar- és kereskedelmi kamarák fentartassanak egyrészről műveltségi, másrészről pedig nemzetiségi szempontból.

Ez a véleményünk a kamarák szervezetére nézve. *(Éljenzés.)*

8. Az iparfejlesztés.

Képviselőházi beszéd; mondatott 1890. évi márczius hó 19-én a hazai ipar kedvezményezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával.

Előttem szólott t. képviselőtársaim beszédei után ezen kijelentésem indokolásával igen rövid lehetek. *(Halljuk! Halljuk!)*

Két ok van, a melyeknél fogva a javaslatot elfogadom. Az egyik az, hogy ez idő szerint az ipar támogatására más közvetlen eszközök nem állanak rendelkezésünkre, mint a melyek e javaslatban foglaltatnak. A másik ok az, hogy nem is új dologgal, hanem egy oly eljárással állunk szemben, a mely a tapasztalat által már részben kipróbáltatott és jónak bizonyult.

Tökéletesen egyet értek Mudrony Soma t. barátommal a tekintetben, hogy a vámpolitikának kellő alkalmazása a leghatályosabb eszköz arra, hogy ipar teremtessék ott, a hol erre a kellő előfeltételek megvannak. A vám magában véve az ipar fejlesztésének szintén nem természetes eszköze ugyan, de mindazon mesterséges eszközök közt, melyek e czélra alkalmazhatók, a legorganicusabban hat, és igaza van az előttem szólott t. barátomnak abban, hogy ha a vámvédelemmel saját czéljainkra rendelkeznénk, minden más eszköz alkalmazása merőben feleslegessé válnék. Miután azonban, ha különben más okok nem is tartanának bennünket vissza ezen eszköz alkalmazásától, még körülbelől 7—8 évig ahhoz nyulnunk nem lehet; de mindent el kell követnünk, hogy iparunk időközben még is hatályosan fejlesztessék és hogy a rendelkezésünkre álló eszközök ez irányban czélirányos módon alkalmaztassanak. *(Helyeslés balfelől.)* — A másik indok, mely engem a javaslat elfogadására késztet, az, hogy itt nem is valami novummal állunk szemben. Mudrony Soma t. képviselőtársam kifejtette ezen előterjesztés történetét; elmondta, mik voltak annak előzményei, és utalt az 1881. évi XLIV. törvényczikk történetére. Én ezen törvényczikknek hatására kívánok hivatkozni.

Mióta az idézett törvény hatályba lépett, a hivatalos adatok szerint 191 iparvállalat részint újonnan alakult, részint pedig ugy alakult át, hogy az a modern technika fejlődésének ma megfelel. Azon nyolcz esztendőnek, a mely alatt az említett törvény érvényben volt, nézetem szerint ez nem csekély siker. Ha minden évben

tiz iparvállalat létesül, tizennégy átalakul, ez minden esetre olyan eredmény, mely ha nem is elégíthet ki teljesen, de minden esetre figyelmet érdemel. Ha iparunk fejlődése legalább ily tempóban haladt volna az utóbbi három évtized alatt, ma abban a helyzetben volnánk, hogy a közös vámterületen folytatott vámvédelmi iparpolitikának mi is csakugyan használ vehetnők, és ezzel a jelen körülmények között meg lehetnénk elégedve. — Az előttünk fekvő törvényjavaslat az 1881-iki törvénynyel szemben előnyöket és hátrányokat tartalmaz. Előnye az, hogy az 1881-iki törvényben foglalt eszközöket hatályosbitja. Mert kétségtelen az, hogy az 1881-iki törvény értelmében az inger, mely az ipar létesitésére abban foglaltatott, évről-évre kisebb lett, holott az előttem fekvő törvényjavaslatban az megmarad a maga teljességében, és e mellett még a versenyviszonyokra is sokkal nagyobb tekintetet lehet ezen új törvény alkalmazásánál forditani. — Hátránya, és talán éppen előnyéből folyó hátránya, hogy a kormánynak ennek alkalmazhatása végett sokkal nagyobb discretionarius hatalmat kell engedni, a mi egy alkotmányos államban okvetlenül bajnak ismerendő el. De ha elfogadom az előnyt, meg kell barátkoznom, bármennyire nem szivesen teszem azt, a hátránynyal is. Én hajlandó vagyok a t. kormánynak azt a hatalmat, mely ebben a törvényjavaslatban foglaltatik, különösen azon correctivum mellett, mely ugyancsak e javaslatnak nem ugyan szövegében, de indokolásában foglaltatik, mely szerint t. i. a kormány kijelentette, hogy évről-évre beadandó jelentésében ki fog terjeszkedni az időközben általa adott kedvezményekre is; akkor a törvényhozásnak mindig módjában lesz magát tájékozni az iránt, hogy miképp élt a kormány azzal a discretionarius hatalommal, a mely kezébe adatott. — Valamint Mudrony Soma, ugy én is azt hiszem, hogy az ipar fejlesztésére most megszavazandó és közvetlenül alkalmazható eszközök nem lesznek elegendők arra, hogy nagyobb ipari tevékenységet létesítsenek. Ő utalt is pl. a közlekedési eszközökben az ipari vállalatok fejlesztésére kinálkozó egyik emeltyűre. Ebből a szempontból szerencsének tartom azt a kapcsolatot, mely egyrészről a közlekedés, másrészről ipari és kereskedelmi ügyek közt a miniszteriumban most fenn áll. Az bizonyos, hogy a modern közlekedési eszközök oly hatalmas tényezőkként szerepelnek, melyek felhasználásával nagyrészt ellensúlyozni lehet még a vámpolitika hátrányait is; de azt hiszem, hogy magával csupán ezen eszközök alkalmazásával még nem fogunk czélt érni.

Ha azt kivánjuk, hogy az iparos felfogás az országban minél szélesebb körben terjedjen, s ha azért a szakértelmiséget nagyobb mértékben akarjuk felkarolni, nézetem szerint épp oly szükséges az is, hogy az iparoktatás a kereskedelmi miniszterium hatáskörébe vonassék, mert az legczélirányosabban intézhető azon férfiak által, a kik magát az ipart és kereskedelmet gondozni és szabályozni vannak hivatva. *(Helyeslés balfelől.)* Mint a földmivelési miniszterium kebelében vannak — és igen helyesen — a mezőgazdasági tanintézetek, ugyan-

azon okok teszik kivánatossá azt, hogy az ipari és kereskedelmi szakoktatás ügye a kereskedelmi miniszterium körébe tétessék át. És mondhatom, hogy ez a felfogás általános az iparos és kereskedelmi osztálynál, s kifejezésre is talált a mult év október havában tartott kamarai egyetemes gyülés alkalmával. — De általában azt gondolom, t. ház, hogy a mesterséges eszközök mellett nem szabad szemeink elől tévesztenünk az ipar fejlesztésének természetes tényezőit sem. Ezen természetes tényezőkre oly nagy, sőt még nagyobb súlyt kell fektetnünk, mint a mesterséges eszközökre; az értelmiség fejlesztése ezek közé tartozik. De mert a természetes fejlődés annyira megérdemli figyelmünket, nem hiszem, hogy a t. miniszter úr gondozását nélkülözhesse azon spontán ipari fejlődés, a mely nálunk észlelhető. Van egy nagyon fontos iparágunk, a mely most kínosan vergődik: ez a szeszipar. A szeszipar oly fontos ipara az országnak, a melyhez fontosságra hasonló igen, de annál fontosabb alig van.

Az igen t. miniszter ur igen helyesen tenné, ha ezen iparágat gondozásában részesitené. Különben bátor vagyok egyszersmind a t. pénzügyminiszter úrhoz is fordulni és kérni őt, hogy ne engedje tovább azt a kínos vergődés folytatását. A t. miniszter úrnak van bizonyára értesülése arról, hogy ugy a mezőgazdasági szeszipar, mint a nagy iparral foglalkozók napról-napra mennyit kénytelenek veszíteni, mert a szeszadó-törvény életbeléptetése óta oly készletekkel kell számolniok, melyek az árakat tetemesen leszállitják, és pedig oly mértékben, hogy ez iparágunk meggyöngülésének veszélye közvetlenül fenyeget. Az ülésszak vége felé közeledik ugyan, azonban még van annyi idő, hogy egy novellát lehetne e tekintetben előterjeszteni, mert ha ez a jelen ülésszak folyama alatt nem történik meg, eme fontos és nagy horderejű iparunk ismét kénytelen lesz egy egész esztendeig azon veszélyes helyzetben folytatni működését, melyben ma annyi veszteséget szenved.

De az általános tényezőkre különben is nagy figyelmet kell forditanunk, t. ház, mert azt hiszem, hogy mindazon áldozatok, melyeket közvetve, vagy közvetlenül az ország iparának fejlesztése érdekében hoz, csak akkor fogják czéljokat elérni, ha az általános viszonyok alkalmasak lesznek az ipar fejlődésére. *(Helyeslés balfelől.)* Más alkalommal is többször kifejeztem azon meggyőződésemet, hogy mig nálunk a közigazgatás és az igazságszolgáltatás nem alakul úgy át, hogy a modern jogállam minden követelményének megfeleljen, addig azon részleges intézkedések, melyeket e téren teszünk, nagyrészben meghénulhatnak, s czéljokat nem fogják elérni. Azt hiszem tehát, a t. kereskedelmi miniszter ur a cabinetben jelentékenyen működhetik az ipar fejlesztésésere is, ha azon irányban igyekszik a reformtörekvéseket támogatni, a mint ezt már többször kifejtettük, mert a közigazgatás és igazságszolgáltatás tekintetében az ipar és a gazdaság fejlődése szempontjából igen sok kivánni való

van hátra. Csak tegnap olvastam például a budapesti ügyvédi kamara jelentésében azt a panaszt, melyet a kereskedők és iparosok annyit hangoztatnak, hogy éppen a váltó-, kereskedelmi és csődügyek elintézésénél a késlekedés indokolhatatlanul nagy.

Összefoglalva az általam elmondottakat, az előttünk fekvő törvényjavaslatot szivesen elfogadom; mert a mai viszonyok közt más, közvetlenül az ipar fejlesztésére alkalmazható eszköz nem áll rendelkezésünkre; de az előterjesztés tulajdonképpen újat nem is tartalmaz. Kijelentem tehát ugy a magam, mint azon párt nevében, a melyhez tartozni szerencsém van, hogy mi e törvényja vaslathoz hozzájárulunk. *(Helyeslés balfelől.)*

9. A külföldi tőke elhelyezésének előnyei Magyarországon.

Egy 1895. évi angolországi út alkalmával angol szaklapok számára irt czikk.

Sokszor a távolban kalandozunk gondolatainkkal, midőn az, a mit sóvárgva keresünk, a tőszomszédságunkban található fel. Igy járnak el a nyugat-európai tőkések is igen gyakran. Más világrészek zűrzavaros gazdasági viszonyokba bonyolult államainak hiteleznek, és pedig oly mértékben, hogy nem lehet csodálkozni, ha koronként ebből roppant veszteségek származnak, melyek azután a belföldi pénzpiaczot gyakran hosszabb időre megrendíteni teljesen alkalmasok. Az ily hitelezések legfőbb elemét a koczkázat képezi, és az igy elhelyezett tőkék kecsegtető magasbb kölcsöndíjában sokkal nagyobb szerepet játszik a risico-praemium a tiszta kamatnál. Pedig a magasbb civilisatiót éppen az állami és társadalmi viszonyok egyenletes és békés fejlődése jellemzi a legjobban. A vállalkozás- és beruházástól bizonyos mérvű koczkázat nem valasztható el, de a ki a risico-díjtól lemond, ellenben magasb vállalkozói nyereséget és tiszta tőkekamatot biztosít magának, az hosszabb időn át és átlag sokkal jobban óvja meg érdekeit, mint a ki az aleatorius vállalkozás utján akar boldogulni. Ez a szempont igen ajánlatosnak tünteti fel azt, hogy a tőkegazdag országok pénzpiaczai ne hanyagolják el azokat a termelési területeket sem, a hol talán nem lehet annyit nyerni, mint a szűz talajjal és érintetlen természeti kincsekkel kecsegtető új országokban, de a hol a veszteség veszélye aránytalanul kisebb, e mellett pedig munkaalkalom és előkészített, biztosított és teljesen tisztázott vállalkozási tér és igen tisztességes vállalkozói nyereség igen nagy mértékben kinálkozik. — Ilyen állam a kelet és nyugat határán álló Magyarország. Fejlődése az utolsó három évtized alatt oly rohamos, hogy mindig több és több észszerüen beruházott tőkének biztosít figyelemre méltó hasznot, és pedig főleg azért, mivel a területén levő óriási természeti

kincsek gazdagságát kiaknázni itt még nincs elegendő anyagi erő, gyakorlati szakképzettség és a főleg ezek által fejleszthető vállalkozási szellem. Pedig Magyarország állami, társadalmi és gazdasági élete egyrészt a legnagyobb mértékben bátoríthatnák a beruházásokra és vállalkozásra az embereket. Államisága a leghatározottabb modern alapokon nyugszik. A szabadelvűség hatja át összes intézményeit. A jog uralma e szabad országban évről évre teljesebb lesz. Igazságszolgáltatása óriási léptekkel halad előre, és a hitelnek már ma is teljesen biztos garantiákat nyujt. Közigazgatása a nyugat-európai legjobb minták szerint most van átalakulóban. Az értelmiség, és különösen a positiv szakismeretek bámulatos rohamossággal gyarapodnak. Társadalmi életét a türelmesség és a legujabb kor vivmányai után való legyőzhetlen törekvés jellemzi. — Területe a legtermékenyebbek közé tartozik Európában, és mezőgazdasága a nemzetközi versenyviszonyok hatása alatt is most van az intensivitás felé irányuló legnagyobb átalakulásban. Ennek első rendű feltételei gondos, beható és alapos tanulmányozás által máris kellőleg tisztázvák, és a szövetkezeti mozgalom remélhetőleg nem sokára a gazdagabb területek öntözésére, a culturmérnöki hasznos munkálatok végzésére, a mezőgazdasági hitel nagyszabásu fejlesztésére és a mezőgazdasági ipar általános elterjesztésére megteremti a biztos alapot. Törvényhozását, kormányát és társadalmát teljesen áthatotta az a meggyőződés, hogy a modern gazdasági és technikai vívmányokat okvetlenül fel kell mezőgazdaságának a kor színvonalára leendő emelhetése végett használnia. — Általános továbbá az a meggyőződés is, hogy életerős, önálló ipart kell teremtenie. E végből igen messze menő állami kedvezményeket nyujtott már 1881-ben és 1887-ben, különösen pedig 1890-ben, midőn a XIII. t. cz. által adómentességet, olcsó anyagot, olcsó szállítást és más jelentékeny előnyöket biztosított azoknak, a kik új iparágakat honosítanak meg, vagy a még itt nem eléggé fejletteket gyarapítják. Most e kedvezmények további kiterjesztését és hatályosbitását tervezi a kormány, mely a mintegy évi 45—46 millió forintot tevő állami szállításokat a közvélemény óriási nyomása, de saját kezdeménye folytán is a belföldi ipar támogatására kénytelen fordítani. Az osztrák-magyar hadsereg és hadi tengerészet szállításai 30% erejéig biztosítvák a magyar iparnak. Ennek számára 40 különböző szaktanoda képezi az értelmes, vezetésre hivatott munkaerőket, a kik a vállalkozóknak rendelkezésére állanak. A munkásképzés szintén mind általánosabb gondoskodás tárgyát képezi. Az ipar tisztelete és a vágy, hogy annak minden ágával birjon, és pedig a legnagyobb fejlettséggel, az ország közvéleményének folyton hőbb óhaja. A támogatás tehát törvényhozás, kormány és társadalom részéről mindig hatályosabb lesz. — Az ország forgalmi eszközei kitünők. Vasuti főhálózata már legnagyobbrészt ki van épitve. Az államvasuti rendszer itt magasbb állami és közgazdasági tekinteteket szolgál. Kezelése kifogástalan. A példátlanul olcsó zóna-díjszabályzat bámulatos személy- és árúforgalmat teremtett nehány év alatt, melyet a folyton szaporodó helyi érdekü vasutak

nagy mértékben táplálnak. Egyébb közlekedési eszközei, mint tengeri és folyamhajózás, az állam legnagyobb mérvü áldozatkészségének és gondozásának örvend. — Pénzrendszere a valószinüleg rövid időn befejezendő valutaszabályozás folytán a legsolidabb alapokra lesz fektetve. Államháztartásában a rend teljesen helyre van állítva, és most már pénzügyi kormányzatának legfőbb gondját a társadalmi igazságnak és a gazdasági haladás követelményeinek legjobban megfelelő adóreform képezi. E mellett a városi élet szintén emelkedik. Nemcsak a világvárossá alakuló Budapest, hanem a főbb vidéki városok is csatornázás, vizvezetékek, villamvasutak, villamvilágitás létesítése révén sok tőkét nagy kulturális haszonnal képesek alkalmazni. A városok hitele igen biztos alapon nyugszik. — Szóval Magyarország a solid külföldi tőke számára, mely állandó és tisztességes elhelyezést keres, oly térül kinálkozik, mely közelében levén, általa folyton ellenőrizhető és minden tekintetben oly megnyugtató mozzanatokat tüntet fel, hogy valóban csodálkozni lehet a külföldi tőkéseknek ugy szólván közönyén, melylyel azt veszélyes, esetleg végzetes állami és gazdasági viszonyokkal biró országok kedvéért mellőzték. Azonban most már napról napra észlelhető, hogy a mily mértékben a külföld Magyarországgal megismerkedik, e közöny is folyton csökken és a rokonszenves érdeklődésnek engedi át a tért.*)

10. Tanulmányút a háziipar fejlesztése érdekében.

Jelentés, mely a m. kir. kereskedelmi miniszternek 1894. évi junius hó 19-én nyujtatott be.

N. M. Ú.! A háziipar fejlesztésének szükséges voltát mindinkább érezvén, ismételten volt szerencsém Nagyméltóságod magas figyelmét felhivni arra a fontos segédeszközre, mely a külföldi házi ipar körében gyűjthető tapasztalatok és azok ismeretéből levonható tanulságokban kinálkozik. Nagyméltóságod ennek folytán hónapokkal ezelőtt méltóztatott nékem azt a megbizást adni, hogy a mint hivatalos teendőim megengedik, mindenekelőtt a csehországi házi ipar viszonyainak tanulmányozása végett keljek útra. E megtisztelő megbizásban jártam el, midőn M. Á. királyi iparfelügyelővel együtt folyó évi május hó 24-én Bécsen át Cseh- és Morvaországba utaztam. Hozzánk csatlakozott Bécsben még W. B. gyáros is, aki szintén érdeklődött tanulmányútunk czélja iránt, továbbá utánunk jött később s úgy hely- és tárgy ismeretével, valamint személyes összeköttetéseivel igen becses támogatásban részesitett bennünket M. I., a rózsahegyi és kőszegi nagy textil-ipari vállalatok főlétesítője, aki Csehországnak egyik első

*) Ide az ipari kedvezményekről szóló akkori törvény angol fordítása jött még.

rendű iparosai közé tartozik. — Tanulmányozásunk főczélját a következő kérdésekbe foglalhatom össze: 1. A házi ipar mily állapotban jelentkezik mostanáig Cseh- és Morvaországban, fejlődése emelkedő, pangást feltüntető, vagy éppen hanyatló irányzatú-e? 2. Mely házi ipari ágak állják ki a versenyt a folyton tért hódító nagy iparral szemben, ennélfogva minő házi ipari termelés volna nálunk is a megmaradásra való legtöbb kilátással meghonosítandó, vagy fejlesztendő? 3. Miféle szervezete van ott a házi iparnak? 4. Nem lehetne-e az említett országokban vállalkozókat találni, akik a házi ipar korszerű emelésénél némi állami támogatás mellett czélszerűen közreműködhetnének?

Hogy ezen kérdésekre alaposan megfelelhessünk, a tanulmányozandó viszonyok szinhelyeit képező országokban általunk tényleg eltölthető tíz napot nagyon fel kellett használnunk, és miután M. Á.-t egy nagy családi csapás a megérkezés után nehány napra haza szólította, a fentnevezett többi urakkal csak magam maradtam, ennélfogva észlelni, felvilágositást kérni, a szakszerű magyarázatokat, melyekkel úgy kisérőim, valamint a meglátogatott számos gyári és házi ipari telep tulajdonosai és alkalmazottai bőven láttak el, menve, kocsizva sokszor egész napi fárasztó tevékenység után éjjel kellett röviden papirra vetni. Egy fontosabbnak látszó mozzanat benyomását, egy jelentékenyebb megjegyzést, egyetlen nyomósabb adatot sem engedvén elveszni, meglehetős anyagot gyűjtöttem össze a mondott idő alatt. Nagyméltóságodnak becses kivánságához képest azonban e jelentésben csak azok tanulságait foglalom össze, miután a meglátogatott ipartelepek és iparos vidékek tüzetes leirásának úgy sem lenne czélja, de arra a rendelkezésemre állott idő rövidsége és a kezem ügyében levő segédeszközök fogyatékossága mellett voltaképp nem is lennék képes.

Bécsből útunk mindenekelőtt a morva Wiesebe vitt, hol J. és fiának kötszövészeti vállalatát szemléltük meg. Ez mintegy typusát képezi az oly gyárnak, a mely egyúttal házi iparosokat is nagyobb számmal foglalkoztat, és igy maga a gyár vezetősége teljesiti a factor feladatát. Factornak (magyarul talán sáfárnak lehetne mondani) azt az üzleti egyént nevezik, aki valamely gyáros, vagy kereskedő részéről munkát oszt ki a házi iparosok között. Rendszerint ő szolgáltatja a nyers anyagot is, még pedig gyakran már félig feldolgozva. Például a czipőhöz szükséges különböző részeket kiszabva, kimetszve, és rendezve adja át a házi iparosoknak, akik teendője azután csak azok összeállitásában és a munkának úgyszólván csak befejezésében áll. A wiesei J.-féle kötszövő gyárban harisnyákat, mellényeket, ujjasokat, kötött keztyüket és hasonló czikkeket állitanak elő. Magában a vizerő által mozgatott gyárban mintegy 300 munkás van alkalmazva. Ezek képezik a foglalkoztatottak zömét. Melléjük sorakoznak továbbá a Wiese községben elszórtan lakó házi iparosok, számszerint mintegy 200-an, akik gépet és fonalat a vállalkozótól kapnak, és az árút darabszám szerint számított munkabér fejében készen szolgáltatják be. Ezenkivül 11—12 éves leánykák is, mintegy 70-en, kapnak

a gyártól otthon végezhető könnyü munkát, amely abban áll, hogy az illetők a gyárban és a házi iparosoknál elkészült kötött kesztyűkön bizonyos varrási műveletet hajtanak végre, melylyel naponkint egyremásra 15 krt keresnek. A felnőtt munkások ügyességükhöz, szorgalmukhoz és az általuk teljesített munka minőségéhez képest 6—8 frtot keresnek úgy a gyárban, mint otthon. A házi iparosok közül sokakat lakásukban kerestünk fel, kik közül többeket munkánál találtunk. Rendszerint családanyák, akik leánykorukban gyári munkásnők voltak, férjhez menve pedig gépet kaptak a vállalkozótól, és a háztartás, a külső gazdaság és más teendőik által igénybe nem vett idejüket annak segélyével értékesítették. Sok ezerre megy az a munkabér, melyet az ily házi iparosok kapnak, és a melynek élesbe valószinüleg igen nagy hiányt idézne elő a család háztartásának költségvetésében. A benyomás, melyet ez a vállalat a figyelmes szemlélőre tesz, igen előnyös, mivel a gyár pontos munkásséghoz szoktatja a lakosságot, melynek később a lakosok felesleges idejük értékesítésénél otthon is teljes mértékben hasznát vehetik.

Wieséből a szomszédos Iglau városba hajtattunk, a hol egy szőnyeg-gyárat és egy czipősáfárságot (Factorei) látogattunk meg. A gyár bámulatosan olcsó juta- és műgyapju szőnyeget állit elő és készit ki. Csehország egyes községeiben házi iparosokat is foglalkoztat. Kizárólag kézi szövőszékei vannak. A munkabérek itt igen alacsonyak, valamint az említett házi iparosok is nagyon keveset kapnak. Csak ez teszi lehetővé, hogy a felszerelés hiányossága mellett is oly olcsó árukat szállít a gyáros leginkább Budapestre, hogy az mindannyiunk bámulatát keltette fel.

A czipészeti sáfárságot egy bécsi czég állította fel, és az által Iglauban több száz házi iparost foglalkoztat. A sáfárság bizonyos mértékben gyári munkát is végez, mert a Bécsből küldött bőröket kiszabatja és kivágatja, továbbá az ugyanonnan jött czipőrészeket bizonyos mértékben összeállittatja, és az áru készitésének befejezése végett a házi iparosoknak szolgáltatja ki. Ezek lakásaiba is elmentünk. Keresetük nem valami fényes, mert sokan vannak. Iglauban 400 tanult czipész és 500 kontár dolgozik. A tanultak halálos ellenségei az utóbbiaknak, és családjaik büszkén emlegetik a czéhbeli hagyományokat, melyek jogán az előkelőség bizonyos fölényet érzik a többiek felett. A czipészettel foglalkozó házi iparosok azonban rendszerint tanult mesteremberek; daczára azonban ennek, még ha inast tartanak is, hetenkint 5—7 frtnál nem keresnek többet.

A czipészetnek házi ipar utján való üzése tekintetében a legkiválóbb helyek egyike Trebitsch városa, a hova Iglauból mentünk át. Itt mindenek előtt Ohrenstein czipősáfár üzletét látogattuk meg, mely 40 gyári munkást és 300 házi iparost foglalkoztat. A gyárban gépekkel szabnak és metszenek ki mindent. Azonban vasárnap lévén, sajnos, a gyárat működésben nem láthattuk. A foglalkoztatott házi iparosok itt is kivétel nélkül tanult czipészek. E gyár sokat visz ki a külföldre is, de annak épp úgy, valamint a trebitschi legnagyobb

czipészeti vállalkozónak, legjobb piacza Magyarország. Hogy Trebitsch minő jelentékeny czipész ipari telep-hely, mutatja az, hogy az ott fennálló 5—6 nagyobb vállalat forgalma mintegy 1.3 millió frtot tesz, mely összegnek mintegy 35%-a a munkabérre esik. A város lakosságának igen nagy része közvetlenül, vagy közvetve a czipészet után él, melylyel tényleg 2500 egyén foglalkozik állandóan. Sok gépmunka mellett van kézi munka is alkalmazásban: ilyen pl. a csirizelés és talpalás. A csirizelésért 6 krajczárt fizetnek, a talpak szegélyezésért 12 krt., a varrásáért pedig 18 krt. páronkint. A házi iparosok zöme ezen munkákat kapja, és azzal a fennebbb emlitett szakmánybér mellett 3-6-7 frtot keresnek hetenkint. A czipőgyárosok, daczára ezen olcsó munkabéreknek, tele vannak panaszszal. Bámulatos olcsón kénytelenek kész áruikat eladni. Igen csinos, habár nem nagyon finom czipőért tuczatonkint alig kapnak 26—27 frtot. A legszebb czipők kaphatók azonban az ily gyárakban 3 frt, 3.50 frtért, melyek azután nálunk 7—8 frton kelnek el. Mellékesen megjegyzem, hogy nálunk nagyon sok itt készült czipőt vásárol a közönség, akaratlanul is, mert hazai, főleg nagyobb czipészeink titokban onnan hozatják készleteik nem jelentéktelen részét. Nekem egyik nagyiparosunk az őszinteség egy nem elég óvatos pillanatában bevallotta, hogy évenkint ő is mintegy 20,000 forint értékü árut hozat Trebitschből, de persze mint a maga készítményét adja el azt. A verseny Morva- és Csehországban oly nagy e téren, hogy a létező igen fejlett vállalatok is alig képesek befektetett tőkéiket kamatoztatni. — Trebitschből egyenesen Reichenbergbe utaztunk. E város fekvése az Óriás Hegység lábánál az iparon kivül minden másra kedvezőtlen. A körülötte fekvő vidék talaja terméketlen. Mária Terézia, de főleg II. József korában honositották meg e tájékon az ipart, mely a különben nyomornak áldozatául esendett városból egyikét nevelte fel a leggazdagabb ipari központoknak. Úgy maga Reichenberg, mint környéke a legnagyobb jólét jelenségeit mutatja minden tekintetben. A város a modern kultura minden igényét bőven kielégiteni alkalmas. — A 38,000 lakossal biró város tanácsháza olyan, melyet méltán irigyelhet tőle a félmilliónál jóval népesebb magyar székes főváros is. Érdekes, hogy ennek építéséhez a város egyik előkelő polgára, a kinek carrarai márvány szobrát is láttuk az iparisколában, 400,000 frtot ajándékozott. A töménytelen gyári kémény emlékeztet csupán e helyen arra, hogy a jólétet serény iparos munkával kénytelen itt a lakosság fenntartani. A reichenbergi posztóipar már már megverte a brünnit, annak több különlegességét oly mértékben karolván fel, hogy amaz alig versenyezhet vele.

Eltekintve az oly helyektől, mint az óriási szövő és szinnyomó gyáráról nevezetes Cosmanos, mely a reichenbergi uton fekszik, a kisebb, jelentéktelenebb faluk képe sem árul el szegénységet, mert azokban szintén gyári, vagy házi ipari munkásnép lakik. Mindezen helyek központján egy vagy gyakran több emeletes épület emelkedik, mely a csinos, de földszintes házak között önkénytelenül magára

vonja a szemlélő tekintetét. Az íly kímagasló épület mindig — az iskola. Reichenbergnek a posztó ipar képezvén fő nevezetességét, természetesen nem mulasztottuk el azt, hogy egy pár e szakba vágó nagy gyárat is meg ne tekintsünk. Nem mulasztottuk el továbbá, hogy a nevezetes és Ausztriában a legelső helyet elfoglaló állami nagy iparisколát meg ne tekintsük, melyet, valamint a kitünően vezetett és jól felszerelt szövőiskolát is behatóan a legnagyobb előzékenységgel mutatták meg.

Feladatunkat azonban nem a nagyipar, nem is az iparoktatás, hanem a házi ipar kérdésének tanulmányozása képezvén, arról az enquêteről kell kissé tüzetesebben megemlékeznem, melyet a reichenbergi kereskedelmi és iparkamarában az egyik alelnök a kereskedelmi és iparkamarai titkár és a statisztikus jelenlétében rögtönöztünk magunknak. A szót az értekezleten dr. B. H., az ügyes, tanult, a vidéket alaposan ismerő fiatal kamarai statisztikus vitte, a ki csak nehány évvel az előtt egy nagy statisztikai munkát szerkesztett északi Csehország munkásviszonyairól. Előadását a jelenvoltak állításról állításra ellenőrizték, és így az általa koronként helyreigazitva mondottak valószinüleg igen közel jutnak ahhoz a képhez, mely a csehországi házi ipar jelen állása, fejlődése és mozgalma tekintetében a valónak teljesen megfelel. Megjegyzendő, hogy e viszonyokat semmiféle munka sem ismerteti részletesebben. A reichenbergi kamara folyó ügyekkel nagyon el lévén foglalva, évi jelentéseket sem szokott szerkeszteni. De különben is a házi ipari felvételek a dolog természeténél fogva nagyon nehezen hajthatók végre és felette megbizhatatlanok. A mennyire a különben igen részletes és világos előadás egyszeri hallása nyomán valamelyes képet egyáltalán lehet rajzolni, a futtában feljegyzett emlékeztető jelzések alapján összeállítva az Óriás Hegység és általában a reichenbergi kamarának területén, mely e részben Csehország legkiválóbb vidéke, a házi ipar állapotát következően vázolom.

Mindenek előtt a házi textil iparról kell megemlékeznem. Pamutszövéssel házilag Warnsdorfban, Zwickauban és az u. n. Gobler területen foglalkoznak. A vászon-szövés Rumburg környékén, különösen azonban Georgswalde és Ehrenberg községekben üzetik, melynek az különlegességét képezi. Van ezenkívül jelentékeny szövő házi ipar Nachod, Horsic, Roth-Kostelec, Adlerkostelec vidékén. A szövő háziiparnak két faja van. Az egyik a gyárral összekötött házi ipar, melylyel úgy foglalkozik a munkás, hogy a gyárat elhagyva bizonyos könnyebb és gépek használata nélkül végezhető munkát otthon teljesit, melyért azután szakmánybért kap. Az ilyen házi iparos tulajdonképp nem más, mint decentralisalt gyári munkás, a ki azonban közel van otthonához; családi életet folytathat, egyéb házi és kis gazdaságának szükséges tendőit is végezheti. Van továbbá a sáfársággal (Factorei) összekötött házi ipar, mely szükségessé teszi, hogy a gyárnak bizonyos, az olcsó munkabér előnyeivel biró távolabb fekvő ipari központokon a gyárnak egy vagy több megbizottja, sáfárja

(Factor, Ausgeber) legyen, a ki sok helyen a nyers anyagul szolgáló fonalakon kívül a szövőszék felszerelését (Geschirr), vagy magát a szövőszéket is szolgáltatja a házi iparosnak, a kitől azután a kész munkát darabszám szerinti fizetés mellett átveszi. A nyersanyagot sokszor a házi iparos szerzi meg, midőn az annak és az árunak ára közt mutatkozó különbözet képezi a munkabért. A sáfársággal összekötött szövő házi ipar nagyon el van terjedve egész Cseh-, és Morvaországban. Igen kimagasló helyet foglal el e tekintetben Königinhof és Warnsdorf vidéke. A kikészítés, fehérítés és a csinozás sok helyen szintén házi iparilag, leginkább azonban nagy fehéritő és appretáló vállalatokban történik, melyek helyileg és vállalatilag a szövő ipar egyéb alakzataiból elkülönülnek. Vannak azután közönséges, u. n. csekélyebb értékű (minderwerthige) házi ipari vállalatok, melyek azonban a mieinkhez hasonló állapotban tengődnek, és így az itt előtérben levő szempontból tekintve nem fontosak. E neme a házi iparnak a házaló kereskedésre támaszkodik, mert rendes piacza nincs. Ilyen házi ipar van Friedland környékén és Grulich tájékán. Előállít fából készült háztartási terítéket pl. fakanalakat és gyermekjátékszereket. Az ily háziparosok nyáron paraszt, vagy kőmüves munkát végeznek. A szalma, sásfonás, a művirágkészítés, az u. n. sparterie, t. i. faforgácsból vagy szeletekből előállított áruk, kosarak, szivartáskák készítése szintén ily természetü.

A szőnyeggyárak, ezek között talán a világhirű masserdorfi Ginzker-féle óriási iparlelep a legnagyobb, mely a belföld ebbeli szükségletének túlnyomó részét fedezi és a külföldre is sokat visz ki, a gyáron kivül alig dolgoztatnak valamit.

A vászonszövés háziiparilag főleg Trautenau és Hohenelbe környékén üzetik. Vannak egyes vállalkozók, pl. a Stefani testvéreké, kik az igy előállított legfinomabb árukat Amerikába is exportálják. Megemlítendő még a textilipar körében a szalag házi ipari előállítása, de ez csak kivételes, valamint a posztószövés, mely azonban most már mindinkább a gyárakba vonul, és Reichenberg környékén is az u. n. bérben való szövés (Lohnweberei) rohamosan hanyatlik.

A másik nagy csoportja a házi ipari tevékenységnek a reichenbergi kamara területén az üvegcsiszolás. Két vidéke van ez iparágnak: Heida-Stein-Schönau és Gablonz környéke. Az üveggomb készitéstől a legfinomabb gyémántutánzatokig mindent állitanak e nemben itt elő. Ehhez csatlakozik az üvegötvözés (Gürtlerei) ipara, mely a csiszolt üvegeket különféle érczfoglalással látja el. Négy alcsoportra oszlik ez az ipar. A kristályszerü áru, mint a csillárcsüngők, massiv üvegtintatartók stb. képezik az egyik alcsoportot. A női ruhákhoz szükséges üveggombok előállítása tartozik a másodikba. Az üvegcompositiókat felhasználó és drága köveket utánzó házi ipar képviseli a harmadikat. Az üveggyöngy készítése, melynek ismét 50 különféle válfaját ismerik, sorakozik a negyedikbe. Ehhez járul ötödik alcsoportként az

üvegötvözés, mely a hamis ékszereket, gyémántgyürüket, karpereczeket és nyakékeket állítja elő.

Van még egy házi ipar, melyet leghelyesebb itt felemlítenem, s mely bizonyos művészi iskolázottságot tételez fel, ez a porczellán pipa festése. Ez az ipar a Reichenberg közelében fekvő Reichenauban és Stein-Schönauban honos. A teljesség kedvéért, de csak egész röviden felemlítem még, hogy házi iparilag e tájon posztóczipőket, különféle cartonagemunkákat, háncsfonatokat, késmüves árukat különösen Nixdorfban és Friedland környékén, lakatos munkákat Königrätzben és Hohenbruckban, czipőket Grulichban, keféket és ecseteket Wildenwerthben állítanak elő. — Arra a kérdésemre, hogy a házi ipar emelkedik, pang vagy hanyatlik-e, a jelenvolt urak egyhangu véleménye az volt, hogy annak küzdelme a gyáriparral reménytelen. Sok helyen fenntartja ugyan magát, de a házi iparos mindig előnytelenebb helyzetbe jut, mert a gyáripar folyton újabb, tökéletesebb gépeket és eljárásokat alkalmaz, a házi iparos pedig nem halad a világgal.

A tömegesen előállítható czikkek készítésénél neki legfelebb a munkálatnak csak selejtje jut. Ott ellenben, a hol csínra, a külső alak nemességére és változatosságára fektetendő a fősúly, mint pl. az üvegcsiszolásnál, annak ugy látszik biztos jövője van. A textil ipar terén a reichenbergi kamaránál az említett alkalommal összegyült urak e házi iparnak jövőt nem jósolnak. Sőt akadt egy, a ki ezt még a kötszövés és kötés terén is megtagadta tőle, míg mások felemlítették, hogy itt már, mivel a munkagép az elemi erővel hajtott géppel szemben is hatályosnak bizonyult, a házi iparnak több kilátása van a fennmaradhatásra. A házi iparnak ott, a hol az létezik, egy ideig még van létjoga, különösen, ha részmunkákat végez, és akár közvetlenül, akár a sáfárok révén közvetve a gyárakra támaszkodhatik. Annak ellenben, hogy ott, a hol házi ipar nem létezik, most akarjanak ilyent létesíteni, nagyon kevés jogosultságot lehet tulajdoníteni. Jobb mindjárt a gyáriparral kezdeni.

Azon további kérdésemre, hogy mit tart az értekezlet az u. n. fél mechanikai szövőszékekről, melyek rendeltetése t. i. az lenne, hogy rajta a szövéssel addig nem foglalkozott, de házi ipari munkára utalt lakosság azt könnyen megtanulhassa, és azután gyorsabban dolgozhatván, a mechanikai szövés előnyeivel a házi ipar üzése mellett is birjon, a válasz ismét kedvezőtlen volt. Az mondatott ugyanis, hogy ennek a gépnek nincs kilátása arra, hogy elterjedjen, mivel az emberi erő nem elég kitartó, a nép belefárad az ily szövőszék mozgatásába, ennélfogva vagy nem fejt ki elég szorgalmat, és igy keresete csekély lesz, vagy megrontja magát az erőlködéssel. Az ily tökéletesebb szövőgépnek csak motorikus erő alkalmazása mellett van értelme. Ezt utóvégre a házi iparnak is meg lehet szerezni, ha a villamos erőátvitel jobban felkaroltatik. De ez esetben is jobban ki fogja magát fizetni, ha a villamos erő nem minden házba külön vezettetik be, hanem egy közös munkateremben 8—10 házi iparos foglalkozik az igy berendezett mechanikus szövéssel. Ez azonban a jövő zenéje. Sok tőke beruházását is tételezi fel. Es voltaképp ez már nem is házi ipar.

Ezekben számoltam be Nagyméltóságodnak azon szaktanácskozmány eredményéről, a melyről érdemes lett volna gyorsirói felvételt csinálnunk. Sajnos azonban, hogy gyorsiró nem lévén közöttünk, csak hiányos jegyzeteim alapján mutathatom be e töredékes jelentést.

Reichenbergből kocsin tettük meg az utat Maffersdorfon, Gablonzon, Morgensternen és Tannwaldon keresztül Schumburgba, mely nemcsak nagy gyáripari központ, hanem egy igen terjedelmes házi iparos terület közepe táján is fekszik. Útközben láttuk a G.-féle óriási szőnyeggyárat, az üvegcsiszolók a vizerő miatt patakra épített lakóházainak ezreit, s fonodát fonoda, szövőgyárat szövőgyár mellett. A völgy, melyen áthaladtunk, ma a jólét és a tőkegazdaság mintaképe. Száz évvel ezelőtt azonban itt a nyomor tanyázott. A földek terméketlenek, az éghajlat a táj magas fekvése következtében zord. A fenyvesek jó karban tartatnak, és így a vidék vadregényes, de a hosszu telek folytán még a nagyobb mérvű állattenyésztésre sem szolgáltat biztosabb alapot. Mintegy 100—120 évvel ezelőtt honosították meg a szövés háziiparát. Nagy érdemet szerzett e részben magának Mária Terézia, de főleg II. József, akinek ércz szobra e vidék minden valamire való városát ékíti is. A lakosság nem fogy, hanem a belső szaporodáson kivül beköltözés által is gyarapszik. A nép lakóházai csinosak, legtöbbnyire szilárd anyagokból, vagy berakott fából készültek. A cultura igen magas fokán áll itt minden. Az ember egészen belgiumi és angolországi benyomásokat nyer. A munkás nép, úgy a német, mint a cseh, kitünően dolgozik. Szorgalmas, pontos és takarékos. Erkölcseik azonban fajkülönbség nélkül nem valami szigoruak, mert a leányok igen nagy százaléka sokkal előbb lesz anya, mint feleség. De a gyárosok azt beszélik, hogy az ily megesett leányok a legjobb munkásnők azután, mert van kiről gondoskodniok. Igen szép a gyárosoktól, hogy az ily gyermekes anyák könnyebbségére Fröbel kerteket létesítenek, melyekben a kisdedek a nappalt kellő felügyelet alatt tölthetik. A gyárak mellett munkáslakások is vannak, de csak kivételesen, mert a munkásnép a gyakran egy fél, vagy háromnegyed órányira fekvő községekben, néha a hegyek közt szétszórtan csoportokat képző házakban lakik, melyekhez nagyon ragaszkodnak, s a hol azután az estét, az éjet és ünnepnapokat családi körben töltik. Ha e vidéken végig halad a figyelmes szemlélő, akkor látva, hogy a mostoha természet és a bőséges cultura mit adott, lehetetlen az ipar áldásos, fontos voltáról meg nem emlékeznie.

Gablonz csinos és jelentékeny város. Központja a cseh háziüveg iparnak. Szép szállodái arról tanuskodnak, hogy itt idegenek is nagyobb számmal szoktak megfordulni. Ezek legnagyobb részt hamis ékszerkereskedők megbizottai a világ minden sarkából. Angolok, francziák, németek és belgák gyakori vendégek e városban, hova a környéken foglalkozó üveg házi iparosok is készitményeik eladása, vagy a megbizások átvétele végett gyakran, mert nagyon könnyen, rándulnak be.

Az üveg házi ipar alapját e vidéken azonban a nagy üvegipar

képezi. Egy pár kiváló üveggyár, mint pl. a polauni R. J.-féle, a neuwelti grőf H.-féle, nemcsak szebbnél szebb díszárukat készítenek, melyek előállításának már csak végignézése is rendkivül érdekes, hanem nyers anyagot is termelnek a környék sok, sok ezer üveget feldolgozó iparosa számára. Ez a nyers anyag mindenféle színű üvegrudakból áll, melyek megfestésének módja igen becses üzleti titkát képez az illető vállalatnak. E rudak roppant mennyiségben állíttatnak elő, s a szivárvány és a spectrum minden képzelhető színében jelentkező vékonyabb, vastagabb rudakként jelentkeznek, melyek mint a vasnagykereskedők raktáraiban a rúdvas, egymás mellett felállított nyalábokban vannak elhelyezve. A házi iparosok e rudakat mázsánkint 20 frtjával vásárolják, és azután otthon vizerővel hajtó köszörüköveken s más gépeik és eszközeik segélyével feldolgozzák azokat. Vesznek vagy kapnak kidolgozás végett másnemü üvegeket a gyáraktól. Igy rengeteg mennyiségben állítják elő a különféle színü, nagyságú, de mindig szivalaku amuletteket, melyeket Indiában mint a szerencse biztositékait hordja mellén a nép a rajta levő lyukon átfüzött zsinegre felfüggesztve. Voltaképp ez amuletteknek drágakőből kellene készülniök, de a csehek oly ügyesen utánozzák a drágaköveket is, hogy az élelmes közvetitő kereskedelem bátran lép fel eme üveg mentő jelekkel a vakbuzgó hinduk között. Az üveget feldolgozó házi iparosok keresete kitünő volt, azonban kissé csökkent. De ezelőtt néhány évi munkával egy kis vagyont szereztek általa az emberek. A hanyatlást a kinálat tömegessége és fényüzési izlés gyakori változása idézte elő. Különben ez a foglalkozás igen egészségtelen. Az üveggel igy dolgozó lakosság átlagos életkora nem magasabb 30 évnél, mivel a csiptetés, csiszolás, köszörülés közben lepattogó üvegszilánkok és üvegpor a tüdőbe hatolván, ott gyakorta rohamos tüdővészt idéznek elő, melyet e föld népe üvegbetegségnek nevezett el.

Az üvegipar általában eddig igen jövedelmes kereseti ág volt. Az említett és nemrég elhunyt Riedl József, habár egészen tőke nélkül kezdte pályafutását, annak bevégeztével 30 millió frtnyi értéket hagyott hátra. Ma a viszonyok mások, a mit az is mutat, hogy a Harrach grófok üveggyári vállalatára uradalmaik kénytelenek reáfizetni. Hogy minő árakkal kell az ily vállalatoknak számolni, mutatja az üveggyöngyök által elérhető bevétel. Annak huzása kézzel történik. A nyers anyagot, melybe egy kevés levegőt fujtak, két inas gyerek csipeszszel megfogja és addig futnak ellenkező irányban vele, mig az e czélra készült hosszu fedett folyosóban hely van. Az igy keletkezett üvegcsövek osztályozása, feldarabolása, rostálása, már gépekkel történik. Azután az éles szélek lesimitása czéljából vegyi szerekkel keverten kemenczébe kerülnek. Felfüzésük már ismét igen leleményesen épitett gépek által eszközöltetik. Az igy elkészitett és felfüzött üveggyöngyök ezer tuczatja nagyság szerint 7—9 krért adatik el nagyban. Millió és millió ilyen gyöngyöt kell naponkint előállitani, hogy a vállalatnak valami haszna legyen a gyártásból. E része az üveggyártásnak házi iparilag most már nem is üzhető.

Schumburgból kiindulva két napi folytonos járkálás után megtekintettük a környéken található iparágaknak egyes jellegzetes példányait. Igy pl. voltunk a Sriebsch-örökösök közel 100000 orsót számláló fonodáiban, melyek legujabbika mintaképül szolgál a rózsahegyi fonoda számára, csakhogy ez valamivel egyszerűbb lesz, mivel amaz pazar fénynyel van építve és fenntartva.

Megtekintettünk egy másik pamutfonodát is, melyben 32000 orsó pereg. Egy szövőszék gyárat, a mely nemből három van azon környéken. Megnéztünk egy porczellán pipa gyárat, a hol a házi iparilag is üzött festést különösen figyelembe vettük. Végül megnéztük Mautner Izsák és fiának schumburgi 2502 mechanikai szövőszéket számláló nagy gyárait, melyek a maguk nemében az elsők közé tartoznak. A nevezett czégnek, a mint később felemlítem, másutt is vannak még szövő és fonó gyárai.

Kocsin jártuk be azután az Óriás Hegység tövében elterülő házi iparos vidéket, a hol a lakosság ezrével foglalkozik pamut és lenáruk szöveseivel. A munkabér a gyárakban nem magas, de az erősebb lakosok azért mégis szivesebben mennek a gyárba, mert keresetük biztos, s a 11 órai effectiv munkaidő alatt mégis keresnek 6—7 frtot, mig ha otthon működnek, a kereset sem biztos, és gyakran 15—16 órát kénytelenek igen kezdetleges, szaporátlan munkáju szövőszékeik mellett piszmogni, pepecselni. Azért a mit a gyári munkás maga megszerez, a leggyakrabban az egész család reggeltől estig kénytelen otthon dolgozni, mivel a szövezésre és más előkészítő munkára a szövőnek ideje nem marad. Jablonetzen és Starkenbachban meglátogattunk egypár sáfárt és egypár cseh háziiparost. Tényleg megvannak, de jólétükről a látottakból nem győződhettünk meg. Az kétségtelen, hogy a házi iparos mint ilyen roppant küzdelmet folytat a gyári munkával szemben, mely napról napra hódítja el tőle is a tért. A jobb fekvésű helyek lakosai eleinte nem akarták magukat megadni; ragaszkodtak nyomorult keresetük mellett is a függetlenség látszatához, de végre ezt sem lévén képesek fenntartani, utoljára is belekerültek a gyárakba. A házi ipar e miatt azonban nem veszett ki e vidéken, hanem csak feljebb vándorolt a hegyekre és mélyebben hatolt be a vadonba, a hol azelőtt nem gyakoroltatott. Innen nehéz a gyárba úgy eljutni, hogy naponkint haza mehessen a munkás hálni. Bizonyos árukat, a melyek gyakran változó mintákkal állíttatnak elő, nagyon szeretnek a gyárosok is háziiparosokkal készíttetni, és különösen a damaszt-szövés határozottan a kézi szövőszékek egyre összezsugorodó birodalmába tartozik még most is. Schumburgtól Rochlitzon, Jablonetzen, Hochstadton és Starkenbachon át egész Hochenelbeig ilyen házi iparos vidéken haladtunk végig. Az Óriás Hegység a kézi szövés főfészke ma is. Csehországi lejtős része tele van gyári és házi iparossal, míg poroszországi meredek oldalán ipar nincs, aljában pedig földmüvelés üzetik. Ezt megtekintendő, néhány órára átmentünk a német határon is. A házi ipar az említett cseh vidéken különben igen gyakran csak rész-

munkát kap. Igy pl. a gyárak varrás, szegés végett adnak ki szöveteket, melyek minden egyéb munkálatát maguk végzik. A kereset e vidéken községről-községre változik. Van olyan hely, a hol a házi iparos családjával sem képes 40—50 krajczárnál többet keresni, míg másutt napi szerzeménye a forintot is meghaladja. Nagyon megtámadja a csehországi házi ipart az a körülmény is, hogy a munkások mostanság a textil ipar gyárakban szerfelett keresettek. Ennek okát az képezi, hogy Csehországban az utolsó két év alatt a mechanikai szövőszékek száma 10.000-el szaporodott. A legtöbb gyárnak, igy pl. a hohenelbei lenfonodának igazgatósága is munkáshiányról panaszkodott. Természetes, hogy ily körülmények között a házi iparos nagyon meggondolja, nem lesz-e reá nézve okosabb, ha az áramlat ellen nem uszik tovább, hanem egyszerüen ő is beleveti magát abba, és gyári munkássá lesz?

Miután egész hosszú sorát a különféle gyáraknak végig tekintettük e vidéken, mindig kiválasztva azokat, a melyek fajából még eddig egy sem fordult elő, Hohenelbéből Pelsdorfba hajtattunk, és ott vasutra ülve Nachodba utaztunk. Előbb azonban Hohenelbe határában még egy pamut-szövőgyárat és a technika mai szinvonalán álló, gazdagon felszerelt fehéritőt tekintettünk meg.

Nachod szintén nevezetes központja a gyári és házi iparnak. A gyárak között az első helyek egyikét foglalja el a Mautner-féle 46000 orsót számláló pamut-fonoda. A házi ipari vállalatok is sok munkást foglalkoztatnak. Igy pl. a Goldschmied czég eddig 300 házi iparosnak adott munkát, és factorság utján érintkezett velük. Ma gyárat épit az is, mivel a házi iparosok nagyon nehezen alkalmazkodnak az ujabb kor igényeihez. Ezek főnöke, midőn czélzatunkat hallotta, sajnálatának adott kifejezést, hogy gyári épitkezését megkezdte, mivel tudva azt, hogy Magyarországon a házi ipart esetleg állami támogatással is kész a kormány felkarolni, Selmeczen, vagy más alkalkalmas vidéken, a hol a munkabér olcsó, a munkás nép még romlatlan, hajlandó lett volna sáfárságokat felállitani. Szerinte az, hogy Csehországban a házi ipar éppen a munkabérek érezhető emelkedése folytán hanyatlik, nem ok arra, hogy nálunk, a hol a gyári ipar a munkabért nem emeli tulságosan, a házi ipar, különösen némi támogatás mellett, még jó hosszú ideig ne adhasson tisztességes keresetet a máskülönben kivándorolni kénytelen lakosságnak. A G. házi ipari vállalkozó által rendelkezésemre bocsátott házi szövetek mintáit jelentésemhez mellékelem. Mindegyik mintára fel van jegyezve, hogy a munkás végenkint mit kap annak szövéséért és az, hogy a munkadijból mennyi jut egy napra keresetként. Felvidéki munkásviszonyainkat a valóságnak megfelelően mutatván be egyes gyárosoknak, azok már azt is nagy előnynek tekintették, hogy az a socialismus mételye által eddig még nincs megtámadva. Arra a kérdésemre, hogy ha esetleg valaki sáfárságok utján házi szövő iparban akarná a magyar felső vidéki népet foglalkoztatni, mennyi idő alatt lenne képes belőle jó házi iparosokat nevelni, a válasz az volt,

a közepes ügyességű lakosok 3 hónap alatt megtanulhatják ezt a mesterséget, lesznek azonban sokan, a kik több időt fognak igényelni, de egyesek találkozhatnak, a kik azt soha sem tanulják meg. További kérdésemre azt a felvilágositást nyertem, hogy a gyakorlott házi iparos, ha szorgalmas, naponkint 13—18 méter 80 cm. szélességű oly pamutvásznat szőhet, melynek sürüsége egy négyzet czentiméterre 14 fonál lesz. Ezért ő munkabér fejében kap 45—60 krt. A sáfárságok területének átmérője négy órai járás föld is lehet, s így a sáfár székhelye a legtávolabb lakó helytől két órányira fekszik e határban. Goldschmiedt hetenként fizette ki az embereket, és 8 factorsága útján télen 500 embert is foglalkoztatott, nyáron azonban a parasztok és kézművesek nem szőttek. A munkabérek a készitett tárgy és a szövő ügyességéhez képest voltak az egyszerű asztalneműeknél 50—60 kr., a jobbaknál 60—80 kr., a közönséges fejkendőknél 50 kr. naponkint. — Sok más város határát is, a hol tömegesen van házi ipar, meg kellett volna tekintenem, de az idő gyors mulása sietésre intett, azért Nachod környékét csakhamar elhagyva, egyenest Brünnbe utaztunk, a hol vásár lévén, a prosznitzi és más morva községi házi iparosokkal reméltünk találkozhatni, a kiknek neve és kirakodó helye velünk tüzetesen közöltetett.

Brünn a maga 100000-et már egészen megközelitő lélekszámával és 180 kisebb-nagyobb posztógyárával voltaképp sokkal inkább gyáripari központ, mint házi ipari centrális hely. Kamarai kerülete azonban egyuttal nagyon terjedt házi iparral is bir. Már a posztószövés körében is mintegy 2000 egyén foglalkozik, de e téren a házi ipari tevékenység a gyáripar javára szakadatlanul csökken. Nagyobb jelentőséggel bir a barchentszövés házi ipara, de a brünni kereskedelmi és iparkamara tavalyról szóló jelentésében erre vonatkozólag szintén azt olvastam, hogy a mechanikai szövés tökélyesbülése és versenye következtében ennek a házi iparnak helyzete hasonlóképp nagyon szorongatott. Az újabb festési módok által a házi ipari csévézők feleslegessé váltak, mert a fonalat csomóban is megfestik, és nem kell azokból kötegeket csinálni. Nevezetes házi ipar van Prosznitzon és Boskovitzon, a hol házi iparilag kész ruhákat állitanak elő. Érdekes, hogy ezt az iparágat itt pozsonyi származásu vállalkozók honositották meg. Barchent-sáfárságokat a W. Á. és fia czég tart Prosznitzban, ugyanoly nagyobb confectió-vállalatai vannak a M. M. J. bécsi czégnek, továbbá Sch. M. és társainak, végre P. J.-nak ugyanott. Kilátás van, hogy ezen czégek nem sokára ajánlatot is fognak tenni arra nézve, hogy bizonyos támogatás mellett Magyarország házi iparra utalt vidékein sáfárságot hajlandók létesiteni. A kész ruha házi ipari előállitása oly vidékekre való, a hol a népet a szabó mesterségre hamar meg lehet tanitani, és a hol csakugyan olcsó munkabérek vannak, mert hiszen például közszállitást is akarva végezni, ilyen árukra kell a vállalkozónak elkészülve lenni. A gyalogsági köpeny megvarrásáért 50, egy kabátért 56, egy blousért

35 krajczárnál nem adnak többet. Ha a házi iparos családja segit neki, a napi összes kereset 0.75—1 forintnál alig emelkedhetik többre.

Brűnn és környékének házi iparát a következő adatok a legjobban fogják jellemezni. A brünni kamarai kerület lakosainak lélekszáma 1.015,651. A házi iparosok és ezek családjának tagjainak száma pedig 16.966. Ebből legtöbb pamut- és lenszövéssel foglalkozik, számszerint 6120, és pedig főleg Mährisch-Trübau, Neustadt és Boskovitzban. Azután jön a gyapjuszövészet 2260 iparossal főleg Wischau, Boskovitz és Deschitz környékén. Az ezret meghaladják a czipészek, a szalmafonók, a szabók, a hajháló készítők (csaknem mind Nikolsburgban, 1087 közül 1085). Nem akarom itt a számokat halmozni, habár Löw Károly úr közvetítése folytán a kamara a legújabb részletes kimutatást is rendelkezésemre bocsátotta e részben. Ugyancsak Löw Károly úrnak köszönhetem, hogy a brünni, valóban nagyszerű fésüs gyapju fonodát is alaposan megtekinthettem. E gyár oly mintaszerűen van berendezve, hogy 30,000 finom orsóval ellátott üzemét messze földről jönnek megbámulni. Ipari tekintetben szebb látvány alig képzelhető, mintha a technika legmagasbb csúcsán álló ezen telep egy pontjáról az összes harminczezer orsót, melyek beruházási költsége közel 3 milliót tesz, imponáló teljességben peregni látja az ember. Ugyancsak ő vezetett el bennünket a brünni nagy gépgyárba, melynek, sajnos, még nálunk is folyton oly jó piacza van, és a mely a hires prágai gőzgépek rovására is képes terjeszteni gyártmányait. Magának Löwnek Brünnben és az Iglau melletti Helenenthalban igen nagy gyapjufonodái, szövődéi, gyapju festő és kikészítő vállalatai vannak.

A posztótermelési viszonyok Brünnben kezdenek igen kedvezőtlenek lenni. Kiszámította Löw, hogy ha morvaországi gyárai a magyar felvidéken lennének, csak munkabérben képes lenne évenkint 100,000 frtot megtakarítani. Nagyon gondolkozik is a felett, hogy hacsak lehet, brünni vállalatát ne helyezze-e át hozzánk? Általában én azt a benyomást nyertem, hogy az osztrák nagyiparosok közül kellő bánásmód és támogatás mellett sokakat át lehetne hozni hazánkba. Az osztrák munkapiacz most már bőven el van látva munkával. Ausztriának igen sok vidéke saturálva van iparral. A bámulatos tökélyre vitt gőzgépek és a jó közlekedési eszközök felszabadították az ipart a tüzelő lelhelyeinek és általában a mozgató erőnek közelségétől. A főszempont, mely szerint az ipar már ma is elhelyezkedik, az olcsó munkában áll. Ezt kell annak felkeresnie, hogy versenyképes legyen. Ebben kétségkivül van némi vigasztaló reánk nézve, mivel a mi felvidékünkön, pl. Árvában, a 30—40 kros napszám a szabályt képezi. Ezen gondolat által sarkaltatva, czélszerűnek tartottam rövid tanulmányútamat úgy fejezni be, hogy a hallottak, tapasztaltak és megfigyeltek által élesült közgazdasági látásomat azonnal használjam fel a mi ipari termelésre utalt egyes vidékeink szemlélete útján szerezhető tanulságok levezetésére. Elhatároztam tehát, hogy Brünnből a Vlára szoroson át Trencsénbe, névszerint Zsolnára és onnan Selmeczre utazom.

Brünnből a termékeny Hanna nevü vidéken haladtunk át. Feltünt e tájon, hogy ipart egyáltalán sehol sem találtunk. Különben ez a jelenség már Csehország termékenyebb vidékein is szemünkbe ötlött. Legfelebb szesz- és különösen czukorgyárakkal találkoztunk e tájakon, melyek földmüvelési jellegének tisztaságát nem zavarta meg semmi sem. Önként merül fel itt az a tanulság, hogy merőben elhibázott dolog lenne nálunk is az ipar fejlesztését a mezőgazdaság természetes területein erőszakolni. Ezzel az iparnak voltaképp alig használhatunk, mert a munkabér oly vidékeken mindig drága marad, a földmüvelést pedig a bérek emelése által okvetlenül sujtjuk. Az ipari tevékenység szerény, önmegadó népesség nélkül állandó, nagy sikert nem fog elérni soha. Már pedig a gazdag talaju földeken a lakosság nem ilyen. Itt mindenek előtt a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágak karolandók fel. A többinek előmozditása mesterségesen tiszta erőpazarlás. A megszaporodott lakosság bajain másként, más eszközökkel kell segiteni.

Zsolnára érve bő alkalmam volt a csehországi és a mi ipari, valamint munkás-viszonyaink között összehasonlitásokat tenni. Felvidékünket ugyanazon faj lakja, mint Morva- és Csehország közepét, a hol az ipar szintén magas fejlődési fokon áll. A nép józan, türelmes, munkás és erős. Zsolna vidékéről ezt éppen nem mondhatni, mivel a Löw Károly posztó gyárában tett észleletek után itélve a város alsó osztályai meglehetős csenevészek. De már Árva és Liptó vármegyékben a lakosság igen erős szervezettel bir, és bámulatos, hogy olyan élelmezés mellett, mint a minővel kénytelenek bérni, ennyire kifejlett izomzatu emberek találhatók ott. A munkabér oly alacsony, hogy a helyi viszonyokat most már teljesen ismerő nevezett gyáros azokat az iparvállatok alapitására rendkivül kedvezőknek találja. Vizerő bőven van e vidéken, az osztrák-szilézíai kitünő és gazdag szénbányák pedig nagyon közel fekszenek. A csehországi vállalkozók és művezetők a tót néppel könnyen megértetik magukat. mivel ha nem is az irodalmi, de a közönséges beszélgetés nyelve a csehben és tótban rendkivül közel áll egymáshoz.

Zsolnán a Löw-féle gyárat Nagyméltóságod csak a mult évben tekintette meg ujabban, arról tehát nem mondok itt semmit. Csak azt a megjegyzést teszem, hogy jótékony hatása a vidék részére szembeötlő. A lakosság napi munkára utalt része lassankint hatása alatt levetközi durva, bárdolatlan külsejét, és a hegyek esetlen viselkedésü népéből fokozatosan polgárosult elem válik. Ha ez az átalakulási processus tovább tart, a cultura befogadására teljesen alkalmas felvidéki néppel csak oly magas szinvonalra lehet az ipart, földmivelést emelni, mint a minőn az Csehországban jelentkezik. Az osztrák tartományokban a versenyviszonyok már igen nyomasztók kezdenek lenni. Az ottani iparosnak egyetlen biztos nagy piacza Magyarország, mely nélkül alig tudna fennállani. Ha ily körülmények között elég ügyesek és szerencsések leszünk abban, hogy az ipari túltengés folytán keletkezett felesleg számára, mely sehogy sem érzi már ma-

gát hazájában, a megfelelő levezető csatornát megtaláljuk, alapos lehet a remény, hogy ezt könnyen meg is kaphatjuk. Nem kell sokáig tépelődnünk, hogy az ipari alkotások melyik faját karoljuk fel. A hol a gyári ipart azonnal megteremthetjük, mindjárt ezzel kell kezdeni, mert a népre ez is nagy jótétemény, és ha látszólag önállóságától meg is fosztja azt, legalább végleges állapotot teremt. Ha azonban valahol azonnal nem létesíthetünk gyártelepeket, hanem csak házi ipari vállalatokat, és pedig a fennebb jelzett módon, sáfárságok utján, ott meg kell ragadnunk az ipar-fejlesztésnek ezt a módozatát is. Egy bizonyos ideig az ily vállalat különösen állami támogatás mellett ki fogja fizetni magát a vállalkozóra, tehát nem hagyatik abba. Ez az idő pedig elegendő lesz, hogy azon a vidéken az iparos szellem elterjedjen, s a nép az ipari munkában képeztessék. Csehországban általán az tapasztaltatott, hogy a nagyipar leginkább a házi ipar nyomán és omladékain nőtt fel.

A házi ipar fejlesztésénél tehát absolut jót talán nem, de igen becses relatív jót alkotunk, melyet a fejlődés későbbi korszakai minden valószinüség szerint fel fognak használni, időközben pedig biztosithatjuk általa, hogy a mostohább vidékek lakossága otthon maradjon, és megtartható legyen az országnak, a melynek legfőbb kincse népében áll, s a melyre nézve a körülötte lévő és folyton hatalmasan gyarapodó nagy világbirodalmak szomszédságában a kedvező népesedési mozgalom életkérdést képez. A Kárpátok alján váltakozva lehet tehát az ipar ezen két fő válfaját alkalmazni. A rohamos, vagy eléggé meg nem fontolt iparteremtés szerintem is czéltévesztett dolog lenne, de azzal lankadatlanul, és pedig nem dilettans módon, hanem szakszerűen szünet nélkül gyakorlatilag foglalkozni szükséges. Ebből a szempontból én felette szükségesnek tartom azt, hogy az osztrák iparos vidékekkel, esetleg a külföldiekkel is a contactust lehető élénkséggel fenntartsuk. Nemcsak az ottani iparviszonyokat kell tanulmányoznunk, hanem az illető iparos elemekkel gyakran kell érintkeznünk is. Most nem lehet feladatom egész concrét alakban megjelölni ennek az érintkezésnek a módozatait, Nagyméltóságod kivánatára azonban alkalmilag, esetről esetre kész vagyok e részben is elmondani nézeteimet.

De általánosságban nem hangsúlyozhatom eléggé, hogy felvidékünk ipari fejlődése érdekében kövessünk el mindent, hogy a más iparos országok és elsősorban Ausztria iparfeleslegét alkalmas módon mielőbb megszerezzük, magunkhoz édesgessük, megnyerjük és végre assimiláljuk.

Önként foly ebből, hogy én a hasonló tanulmányutaknak igen nagy fontosságot tulajdonítok. Ezek rendeltetése azonban voltaképp a tanulságok közvetlen gyakorlati hasznosításában keresendő. Jegyzékbe kell venni a felhasználható elemeket, rá kell birni, hogy hozzánk a helyi viszonyok megismerése végett átjöjjenek, és ajánlatokat tegyenek gyári, vagy házi ipari vállalatok létesítésére.

Nagy megnyugvásomra szolgált az, hogy az a formája a házi

ipari vállalatnak, melyben a selmeczi kötőipar megteremtését javasolni bátor voltam, általában helyesnek és czélravezetőnek ismertetett el. S e forma mellett többen tényleg ajánlkoztak is, hogy hasonló, de más árut felkaroló vállalatot fognak itt létesíteni.

Nem mellőzhettem ez út befejezéseül Selmeczbánya megtekintését sem, a hol az említett kötő iskolát is meg akartam szemlélni. Fájdalom, ez alkalommal csak egyetlen napot tölthettem e városban, a hol azonban évtizedekkel ezelőtt, — mint tanuló — évekig tartózkodtam. Ennek a körülménynek köszönhetem, hogy az említett rövid idő alatt is, különösen két ipari vállalkozót vivén magammal, akik velem egyidőben, de más irányban tanulmányozták a viszonyokat, meglehetősen tájékozódtam.

Ismételve jelentették Nagyméltóságodnak, hogy Selmeczen az ezüst bányászat megszorítása folytán kereset nélkül maradó lakosság ipari munkával leendő nagyobb mérvű ellátása, különösen gyáripar létesítése útján, mily óriási és csaknem áthághatlan akadályokba ütközik.

E város csak azon három évtized alatt is, mióta én ismerem, sok tekintetben hanyatlásnak indult, amit eléggé feltüntet az a tény, hogy korábban volt 26.000 léleknyi lakossága ma 15.000-re szállott alá. Pedig aki annak régi, századok viharát kiállott épületeit, régi culturáját látja és meggondolja, hogy azon rengeteg magyar ércz-hegység és a szakadatlan tót népesség közepett ezen városnak közgazdaságilag, művelődési tekintetben és politikai szempontból egyaránt mily fontossága van, lehetetlen, hogy a hanyatlást országos bajnak is ne tekintse. Különösen ilyennek tünik fel e hanyatlás, ha figyelembe veszszük, hogy az én tanuló koromban még kizárólag tót és német város már mostanáig is jó részt magyarrá lett.

Nagy hátránya Selmeczbányának, ipari szempontból, hogy sík területe, vize és az újabbkori követelményeknek megfelelő közlekedési eszközei nincsenek. Nincs egyenletes területe, mert hiszen a legszebb középületek, templomok és nagy magánházak is rendszerint lejtős hegyoldalakon épültek. Az utczák kivétel nélkül a kapaszkodást mind mellőzhetlenné teszik, ha közlekedni akarunk rajtuk. Ez azonban még a legkisebb baj volna, mert hiszen a völgyek kiszélesedett részeiben valahogy csak el lehetne a nagyobb ipartelepeket is helyezni. Komolyabb hátrány az, hogy vize nincs. Folyóval és nagyobb vízben gazdagabb patakkal nem dicsekedhetik, de különben elég nagy hegyi mesterséges tavai sem használhatók fel ipari czélokra, mert azok vizét a bányászat a jövőben sem fogja nélkülözhetni. Hiszen augusztus végével rendesen már a zuzó művek sem kapnak vizet belőlük. A harmadik hátrány, hogy csak keskeny vágányú vasutja van, melynek rendes nyomtávval leendő ellátása milliókat venne igénybe.

Nagy bajok ezek, melyek egy része merőben elháríthatatlan, más részének elhárítása pedig a mai helyzet mellett legalább pénzügyileg alig lehetséges. És daczára mind e bajoknak, azt a czélt, hogy a város el ne pusztuljon, szem elől téveszteni nem szabad. Keresni

kell tehát a módokat, melyek alkalmáza mellett a létező hátrányokkal számolva az említett czél elérhető lesz. Hetek óta gondolkozom e tárgy felett, és úgy a Selmeczen bányászati, közigazgatási, üzleti körökben, továbbá a magammal vitt és kiküldött vállalkozók, más szakértők és érdekeltektől hallottak, valamint az általam személyesen látottak alapján a következő eredményre jutottam:

Selmeczen a bányászatot rohamosan megszorítani nem szabad. Ha reá fizet is az állam, főleg az ezüst bányászatra, az egy jó ideig veszteséggel is fenntartandó: mivel egyrészt a veszteség nem oly rettenetes nagy (250—270.000 frt évenként), másrészt pedig, mert oly hamar ezt a kereseti ágat mással pótolni nem lehet. Ezenkivül a bányászati és erdészeti akadémia érdemes igazgatójának teljesen igaza van abban, hogy a bányamívelés története a multban is nagy hullámzásokat tüntet fel. Ki tudja, miféle újabb eljárás fogja lehetővé tenni már legközelebb, hogy az itt nem is tiszta, hanem aranynyal vegyesen nyert ezüst előállítása veszteség nélkül folytattassék.

E mellett mindent el kell követni az ipar teremtésére, ésm indenek előtt néhány olyan házi ipari vállalatot kell létesíteni, mely a népet közvetlenül alkalmas szerény, de biztos keresettel ellátná. Ilyen vállalat lehetne a Hodrusbányán, Selmecznek attól másfél órányira fekvő külvárosában felállítandó ujabb kötő-iskola és házi ipari vállalat. Továbbá a Brettschneider-féle czipészeti háziipari vállalat okvetlenül megalakítandó. Ezenkivül kisérlet teendő a pamútvászon kézi szövésével. És e részben van szerencsém jelezni, hogy sikerült nekem Sternberg Fred manchesteri fonó- és szövő-székgyárost reá birni, hogy az általa feltalált félmanchesteri szövőszékekkel saját költségén a városi hatóság felügyelete alatt hosszabb ideig egy ily kisérletet végrehajtani. Ennél arra kellend különös figyelemmel lenni, 1. hogy e szövőszék nem oly nehezen mozgatható-e, hogy azt átlagos emberi erővel állandóan lehetetlen működésben tartani, 2. hogy a lakosság a vele való bánást rövid időn és könnyen tanulja-e meg és 3. hogy elegendő keresetre lehet-e azzal szert tenni a házi iparosnak? Időközben én Angliában, hova rövidesen kiutazni szándékozom, megtekintem azt a gyárat, a hol e szövőszék előállíttatik, s beszélek a fővállalkozókkal is. És végül meg kell tudni, hogy Oláhországban, a hol nagy kedvezményekben részesítették e szövőszéket, mire mentek vele? E kisérlet eredményétől és a mondott úton beszerzendő adatok minőségétől függene szerintem az, hogy a kézi szövés ezen módjának meghonosítása végett Selmeczen komoly lépések is történjenek.

Továbbá többek azon helyes kívánságának, hogy az ezüstöt feldolgozó ipar is karoltassék fel Selmeczen, valószinüleg nemsokára eleget lehet tenni, mivel Berks, a báró Geramb-féle bányák igazgatója, aki Bélabányán ólomcsőgyár alapításán is fáradozik, hajlandó bizonyos támogatás mellett ilyen iparvállalatot létesíteni, és annak élére állani. Azt hiszem, Berks nemsokára jelentkezni fog ajánlatával, vagy ha ezt nem tenné, alkalmas módon reá lehet őt erre birni.

Azonban, ha Selmeczből nagyobb ipari központot akarunk teremteni, a mozgató erő és a jobb közlekedés biztositásáról nem lehet lemondanunk. A villamosság alkalmazása annyira terjed, s azzal oly meglepő újabb és újabb sikereket érnek el, hogy én nem tartom csupán a jövő zenéjének azt a Selmeczen nagyon kegyelt gondolatot, hogy a Garam folyónak, vagy a szomszéd hegyes vidékek vizeséseinek felhasználásával villamos erő vezettessék be a városba. E részben igen gyakorlati az az eszme, melynek Hültl miniszteri tanácsos és selmeczi állami bányaigazgató adott kifejezést, hogy a villamos erő a bányászat és az ipar részére közösen szereztessék meg, ami mind a kettőnek javára válnék. Nevezett igazgató ezt a kérdést különös tanulmánya tárgyává tette, de azt hiszem, nem lenne az ügy ártalmára, ha valamelyik első rangú szakemberünk megbizatnék ennek a kérdésnek alaposabb megfontolásával és számitások tételével.

A keskeny vágányú vasút nyomtávának kiszélesitése két millióná többe kerülne. Nem tudom az állam ezt az áldozatot most meghozhatja-e? Ha nem, akkor véleményem szerint nincs más hátra, mint annak mérlegelése, hogy a Langbein-féle truckok, melyek segitségével több helyen, névszerint Felső-Lausitzban, a keskeny vágányú vasútakon a nagy vasutak kocsiai 8 kilométer órányi sebességgel 15 km. hosszban rendszerint szállitják, nem volnának-e a garam-berzencze-selmeczi vonalon is behozandók és alkalmazandók.

Kétségtelen, hogy a selmeczi lakosság ipari képzéséről is kell valamely alakban és módon gondoskodni. Ez iránt azonban javaslatot tenni most még korai lenne, de a kérdést is tanulmányoztatni szükséges.

Mindezek után bátor vagyok utazásom eredményét a következőkben össze foglalni:

A hazai ipar fejlesztésének igen nagy szolgálatot fog tenni Nagyméltóságod, ha a gyári ipar mellett az újabbkori igényeknek és követelményeknek megfelelni képes házi ipart elsősorban a bányavidékeken, de az egész Felvidéken és Erdélyben is meghonositja. E végből Ausztria és Németország házi iparos vidékeivel állandó élénk összeköttetésbe kell lépni. Meg kell figyelni a házi ipar életmüködését, s annak vállalkozóit esetleg támogatás mellett át kell hozzánk édesgetni. A házi ipar sok ága nem lesz a lakosság végleges foglalkozása, de ez mint előstadiuma a nagy ipar fejlődésének jelentékeny viszonylagos becsccsel birand. Az osztrák gyári és házi ipari vállalkozók közül igen sok kisebb nagyobb áldozattal könnyen megnyerhető a mai termelési viszonyok között. Sok anyagi és szellemi tőkét importálhatunk ez uton. A házi ipari vállalkozásnak az a formája, melyet Selmeczen méltóztatott alkalmazni, a czélnak nagyban és egészben megfelel. Némi módositással minden ily vállalatra alkalmazható lesz a jövőben is ez alak. Felvidéki munkásviszonyaink teljesen jó talaját képezik az ipar nagyobb mérvű fejlesztésének, és a vállalkozók figyelmét elsősorban a felvidékre kell irányozni, a hol a néppel is hamar megbarátkozhatnak, s a hol a természet és a népesedési vi-

szonyok, továbbá általában véve a közlekedés fejlettsége is a szükséges legfontosabb tényezőkkel kínálkoznak.

A bányavárosok iparának fejlesztése e keretbe beilleszthető, de különleges intézkedéseket is tevén szükségessé, tulajdonképp külön lenne kezelendő, már csak azért is, mivel a pénzügyministerium van hivatva annak költségeit fedezni.

Kiküldetésemről ezekben beszámolva, midőn megbizatásomért köszönetet mondanék Nagyméltóságodnak, kérem, fogadja mély tiszteletem kijelentését, melylyel vagyok Nagyméltóságodnak stb.

11. Iparpolitikánk a második ezredév küszöbén.

Megjelent a Magyar Közgazdasági Társaság 1896. évi millenniumi emlékkönyvében.

A magyar állam és társadalom által követendő iparpolitikáról oly röviden, mint a hogy e műben annak szűkre szabott kerete miatt nyilatkozni kell, de mégis úgy, hogy a mondottak minden lényeges szempontot és kívánalmat felkaroljanak, és e mellett részarányos és távlattal biró képet vázoljanak, csak akkor lehet, ha e politikának előbb minden ágazatát tüzetesen és behatóan megvizsgáltuk, és a czikk, melyben e nyilatkozatot érzékitjük, semmi más, mint végső és megirott, úgyszólván összefoglaló fejezete egy, e tárgyra vonatkozó terjedelmes, de meg nem irott munkának. Igy fogván fel az e helyen nekem jutott feladatot, minden felesleges adathalmozás, tényleirás és helyzetbirálat mellőzésével a magyar ipar fejlesztése érdekében az állam és társadalom által folytatandó eljárás tömör előadására szoritkozom, és itt is csupán az elvi szempontok kidomboritása által kivánom annak felfogásom szerint czélszerű irányát megjelölni.

Hogy ipar nélkül az ujabbkori versenyviszonyok közt nem élhetünk meg, és hogy arról gazdasági szervezetünk, társadalmi és állami békés fejlődésünk komoly veszélyeztetése nélkül nem mondhatunk le, azt ma már bizonyitgatni felesleges. Erre azonban most, midőn az osztrák állam és társadalom hivatott képviselői formaszerűen is szóba merték hozni, hogy a fennálló vám- és kereskedelmi szövetségnek voltaképpen más nagy hibája nincs, minthogy Magyarország azt nem valódi szellemének megfelelően hajtja végre, rámutatni és hangsúlyozni, hogy az ipar fejlesztésének lehetőségét nem áldozhatjuk fel semmiféle úgynevezett magasb tekintetért, mert az egyszerűen a jövőnek és igy magának a nemzeti életnek feláldozását jelentené, mégsem egészen oknélküli fontoskodás. Ha az Ausztriával kötendő vám- és kereskedelmi szövetség szelleme csakugyan az, hogy Magyarország folyton gyarmat maradjon, és megörökittessék az az állapot, melyben a saját harminczadaink hatásának is ellenünk for-

ditásával a régi Magyarország Bécsben intézett kereskedelmi politikája hazánkat az ötvenes évekkel végződő egész század alatt tartotta, akkor ez a szövetség oly kötés, melynek nyügétől és lassan ölő mérgétől, bármibe kerüljön is, minél előbb szabadulni kell. Azonban, a mint hirlik, az a vakmerő követelés, mely a magyar államtól azt a lehetetlen dolgot kivánta, hogy iparának fejlődését a neki czélszerűnek látszó módon ne támogathassa, a kiegyezési tárgyalások során elejtetett, és igy azzal másként, mint a másik állam egy kóros velleitásának mindenesetre jellemző tünetével, nem kell, de nem is érdemes foglalkozni.

Az iparpolitika irányának megállapításánál első sorban azzal kell tisztába jönni, hogy minő eszközök állnak e tekintetben rendelkezésünkre, és ezek között melyekre fektessük a legnagyobb súlyt, továbbá hogy a meglevő eszközök alkalmazásánál mely vezérelveket tartsunk a legészszerűbbeknek? A végczél e tekintetben nem lehet más, mint hogy oly ipart teremtsünk és fejleszszünk, mely természeténél fogva alkalmas arra, hogy később minden támogatás nélkül is megmaradjon, mely minél több szellemi és anyagi munkásnak ad foglalkozást, és a mely a hazai nyerstermelés fokozására és termékeinek előnyös értékesitésére bő alkalommal kecsegtet a jövőben.

Az iparágak a tekintetben is nagyon különböznek egymástól, hogy meggyökerezésök és felvirágzásuk többé-kevésbbé fejlődöttebb viszonyokat tételez fel. A czélszerű sorrend az iparfejlesztési közvetlen czélok kitűzésében tehát a legelső feladat, mely azonban párhuzamosan állapitandó meg a rendelkezésre álló eszközök fajával és mennyiségével. A vámvédelem alkalmazása mellett bizonyos fonószövő iparágak pl. sokkal előbb karolhatók fel, mintha a nélkül kell az ipart fejleszteni. A legelső és helyes logikai egymásután szerint megoldandó kérdés tehát az, hogy az iparpolitika mennyiben teszi szükségessé a külön magyar vámterületet, esetleg mennyiben érhetni czélt nélküle és mily fejleményeket várhatunk e részben a legnagyobb valószinűség szerint?

Ha kizárólag az ipar fejlesztésének körvonalait veszszük figyelembe, tekintet nélkül minden közgazdasági, vagy politikai szempontra, akkor az iránt alig lehet kétség, hogy a magyar állam területének vámvonallal leendő körülvétele az ipar teremtésének leghatályosabb segédeszköze lenne.

A külön vámterületen az ipar gyorsan felvirágzanék, és pedig már a tényleges helyzet életet gerjesztő befolyása alatt. Számtalan iparvállalat versenyképessé lenne a belföldön mérsékelt védvámok mellett is, holott ma a sokkal előnyösebb termelési viszonyok közt működő osztrák ipar mellett csak tengődik. Számos új iparvállalat keletkeznék, mert a vállalkozási kedv e részben azonnal hatalmasan felébredne, és a tőke is, mely ma igen alacsony kamatláb mellett a pénzintézetekben hever, és sokszor nem is a termelési hitelnek szolgál, engedne az áramlatnak és az ipar terére hagyná magát át-

vonatni. Nem kisebb jelentősége volna annak is, hogy igen sok osztrák iparos, a kinek Magyarország a piacza, ide tenné át telepét. Ausztria úgy is telült már iparral és a belszükséglet mértéken túl, kivitelre termel. Igen sok körülmény már is aktuálissá tette egész seregére nézve az osztrák vállalkozóknak azt a gondolatot, hogy hozzánk jőjjenek át. A külön vámterület felállításának ténye számtalan kétkedő elhatározását megérlelné e részben, és nem is lehet megmondani, hogy mennyi tőkével és szakértelemmel gazdagodnánk az osztrák vállalkozók átköltözése következtében. A vállalatok sok mindent készen hoznának át, a mivel ma aránylag csak kismértékben birunk, és a vállalkozók sok mindent rövid idő alatt megteremtenének itt, a minek csirái bőven megvannak, de a mi még nagyon is a kezdetleges fejlődés stádiumában leledzik és hatékonyabb termékenyítés nélkül abban is fog még sokáig maradni.

Nekem nincs semmi kétségem az iránt, hogy a magyar ipart a külön vámterület oly lendületbe hozná, mely annak megerősödését aránylag rövid idő alatt vonná maga után. És ennek a társadalmi és politikai életre is nagy befolyása lenne, sőt a népesség szaporodására sem tévesztené el kedvező hatását, a mi a gyorsított tőkegyarapodással együtt a magyar állam súlyát minden tekintetben fokozná, ha nyerstermányeink időközben igen nehézzé válható értékesítése nagyobb válságokat nem idézne elő közgazdaságunkban. Ez a gondolat azonban, sajnos, nagy árnyékot vet arra a fényes és kecsegtető képre, melyet az imént rajzoltam.

A tények szem elől tévesztése mit sem használna. A vitatkozás nem lehet komoly a létező állapotok szándékos, vagy önkéntelen, de azok vérmes felfogásából származó, félremagyarázása mellett. Tény pedig az, hogy nyerstermelésünk még mindig minden más termelési ág felett túlsúlyban levő fontossággal bir közgazdaságunkban. A nemzet és az állam megélhetése lenne veszélyeztetve, ha annak elsőrendű érdekei támadtatnának meg. Nyerstermékeinknek pedig tudvalevőleg oly versenye támadt a tengerentúli országok és Oroszország kivitelében, mely a világpiaczon azok megmaradhatását igen kétségessé tette. Már is rendkivül nagy nehézségekkel küzdünk, és e nehézségek valószinűleg még fokozódni fognak. Ezelőtt tizenegy évvel, mint az 1885. évi nemzetközi kongresszuson a mezőgazdasági válság kérdésének előadója, egy jókora kötetet képező előadmányban igyekeztem ezt bebizonyítani. A tekintélyes kétkedőkkel szemben, sajnos, az események nekem adtak igazat. Most is azt állítom, hogy a versenyviszonyok belátható időkig huzamosan változni nem fognak. Ily körülmények közt nem lenne-e nagy könnyelműség az osztrák, reánk nézve biztos piaczot koczkáztatni, ha van mód arra, hogy iparunkat a megujítandó vám- és kereskedelmi szövetség keretén belül is fejleszthetjük? Ellenben ha ez lehetetlenné volna téve, akkor annak elejtésével nem volna szabad habozni. De mig erre kilátás van, első sorban közgazdasági, de másodsorban politikai tekintetek is azt követelik tőlünk, hogy mint az 1867. évi XII. törvény-

czikk idevágó szakasza is kívánja, mindenek előtt a szövetség kötésére irányuló tárgyalások álláspontjára helyezkedjünk.

Az egész közgazdaság válságos helyzete oly visszaesést idézne elő az iparfejlődésben is, a melyet sokáig nem lehetne kiheverni. E válság pedig beállhatna akkor is, ha Ausztria, mint a külön vámterület hívei közül többen remélik, felére mérsékelt vámok mellett bocsátaná be piaczaira nyersterményeinket. Nem kell feledni, hogy Ausztriának jelentékeny mezőgazdasága és állattenyésztése van, mely a védelmet Magyarország ellen is követelné. A felére leszállított gabonavám, ha az osztrák szállítási eszközök kíméletlen, vagy azt csaknem teljesen jóakaratú tarifapolitikája kisérné, a mindenütt vizen szállító és aránytalanul kedvezőbb viszonyok közt termelő nagy földmívelő államok versenyével szemben az osztrák piaczon gyakran lehetetlenné tenne bennünket. E mellett szem előtt tartandó, hogy felényi nyersterményvámnak árát hasonló kedvezményezés részünkről az ipari vámoknál képezné. Ez nagyon alászállíthatná a netalán más államok irányában alkalmazott magas ipari vámok védelmének értékét is, ha pedig az ipari védvámok általában leszállíttatnának a külfölddel szemben, akkor az iparfejlesztés szempontjából a külön vámterületnek alig vehetnők sok hasznát. Nem állítom én, hogy ennek felállítása az osztrák iparra nézve nem lenne nagy csapás, mert hiszen szintén arról vagyok meggyőződve, hogy Ausztriára nézve sokkal jobb piacz Magyarország, mint a minő erre nézve még a mai nehéz nyerstermelési viszonyok között is Ausztria. Az osztrák ipar jelentékeny része éppenséggel nem tudna mit csinálna, ha Magyarország elzáratnék előle. Ezt az osztrák nagyiparosok nem titkolják, de erről mindenki saját szemeivel győződhetik meg, ha végig utazik az osztrák iparos vidékeken. Hanem az, hogy a válságos helyzetből nagyobb kára lenne Ausztriának, korántsem vonná maga után, hogy ez azért reánk nézve elviselhetőbb lenne.

A külön vámterület tehát már közgazdasági szempontból is csak úgy lenne fenntartható, ha a monarchia mindkét állama kölcsönösen igen kedvező kereskedelmi szerződést kötne a mai vám- és kereskedelmi szövetség helyett. De akkor az attól várt lendület az ipar terén alig állhatna be. Politikailag ellenben ez is elegendő ok lenne a folytonos torzsalkodásra, a mi az egy fejedelem alatt élő államok között annál kellemetlenebb volna, mert a vámháborútól való üdvös félelem kizártsága folytán a kötekedésnek nehéz volna határt szabni.

De ennél sokkal fontosabb és nyomatékosabb az az érv, hogy e monarchiát az uralkodóházhoz való ragaszkodáson kivül a bennünket egymásra utaló politikai életérdekek általában sajnos módon homályos tudata mellett voltaképp az anyagi érdekek szálai fűzik össze, melyek meglazulása mellett amaz is igen veszélyes próbáknak lehetne kitéve. Nem fejtegetem a monarchia lehető szétbomlásának folyamatát, sem annak veszélyeit első sorban reánk nézve. Ha valaki ismeri mind a két állam szerkezetét, és nem hagyja tekinteten kivül azt, hogy a széthúzó elemekre azok határain kivül minő tényezők

gyakorolnak hatalmas vonzerőt, annak lehetetlen kicsinyelnie az anyagi érdekek szövevényében rejlő kapocs fontosságát, mely igen sok centrifugális törekvést képes sikerrel ellensúlyozni.

A mig tehát az ipari érdekek gondozása a vám- és kereskedelmi szövetségben nincs lehetetlenné téve, csak megnehezítve, úgy közgazdasági, mint politikai okok folytán annak kell elsőséget adnunk. Ausztriát életérdekei szintén erre utalják, közgazdaságilag inkább, politikailag ellenben kevésbbé, de egészben éppen úgy, mint bennünket. Minden valószinűség szerint tehát nem is kerül a sor arra, hogy közgazdasági érdekeink megóvása és a vámszövetség közt kelljen választanunk. Egyedül szilárd, higgadt és czéltudatos magunktartásától függ, hogy a kettő megegyeztethetővé váljék.

Szerintem tehát, midőn gyakorlatilag az iparpolitika követendő irányát akarjuk megállapítani, első sorban a közös vámterületet kell az okoskodás alapjául elfogadni, és azon kell a rendelkezésünkre álló eszközök segélyével az ipar fenntartására és fejlesztésére irányuló állami és társadalmi tevékenység egész rendszerét felépíteni. Különben erős meggyőződésem, hogy a közös vámterületen folytatandó helyes iparpolitika lényegében nagyon nem különbözik attól, melyet észszerűen a külön vámterület mellett folytatnunk szabad lenne, ha tudniillik egy nagy közgazdasági és politikai válságon keresztülmenve netán sikerült volna is ezt kivívni. Nyersterményeink értékesíthetése annyi engedményt tenne elkerülhetetlenné, hogy az ipari vámvédelem, mint már említettem, valami nagyon hatályos akkor sem lehetne. De különben is a magas ipari vámoknak oly ára van, melyet a problematikus értékű erőszakolt ipari fejlődésért nem lenne szabad még akkor sem megadnunk, ha a vámtörvényhozás felett korlátlanul rendelkezhetnénk is. Az iparfejlesztési politika ennélfogva, melyet kifejtendő leszek, helyzetünkben felfogásom szerint nem csupán viszonylagos és feltételes becscsel bir, mert az némi módosítással a külön vámterületen is alkalmazandó lenne, ha csak üvegházi, főleg a vámvédelem fennmaradásától függő és nagyon sok közgazdasági áldozatba kerülő ipart nem akarnánk teremteni.

Azonban felfogásom szerint, ha nem is formailag, de lényegénél fogva a közös vámterület kérdése elválaszthatlan kapcsolatban van a közös költségek quótájának kérdésével is, mivel a vámjövedelem szintén e szerint osztatik fel a két fél között. A külön vámterület mellett vámjövedelmünk okvetlenül nagyobb lenne, mint a mostani jutalékunk, sőt mint a közös vámjövedelemnek a fele is. Szerintem ugyanis a vámjövedelem és a közös költségek közt benső összefüggés nincs. Voltak és vannak, habár most már nagyon kevesen, a kik a fogyasztási adókat is közös jövedelemnek akarták volna kijelenteni. Erre a magyar államférfiak nem állottak reá. De ugyanazon okok alapján követelhették volna a vámjövedelmek tényleges felosztását a két állam között, és akkor, ha jól meggondolnak mindent, nehéz lett volna azoknak más felosztásába, mint megfelezésébe belenyugodni, legfelebb a lakosság létszámához kellett volna azt arányosítani, mert

hiszen az, a miről lemondottunk, e részben kétségkivül ér annyit, mint a miről az osztrákok mondottak le. Ha ugyanis népünk fogyasztási képessége kisebb is a pénzügyi vámok tárgyainál, de a vámvédelem tárgyainál, saját nagyiparunk nem levén, okvetlenül nagyobb az osztrákokénál. E mellett az iparfejlesztésnek egész terhét sajátunkból kell most viselni. Az udvartartás költségeit kivettük a közös költségek keretéből. Végül a közös vámterületen a főleg Ausztriának javára váló ipari védelem hatályosabb már természeténél fogva is, mint a nyerstermények védelme, mert hiszen e tekintetben a monarchia, ha nem is nagy mértékben, de még mindig kivivő vámterület. Mindez világosan feltünteti, hogy a quótánál a teherviselési képességnek csupán a bevett adókban igazságos kulcsát nem lehet megtalálni, főleg miután a mi állami költségvetésünkben nagyon sok oly kiadás is van, a mi Ausztriában nem az állam, hanem a nagy autonómiával biró tartományok költségvetésében foglaltatik, holott nálunk még Horvát-Szlavonországok összes kiadásai, sőt a megyei dotáczió is abba vannak bekebelezve. Ezt azért hangsúlyozom, mert a kiegyezésnek kímélni kell azon anyagi erőnket, melyet az ipar fejlesztésére vagyunk kénytelenek támogatásképpen fordítani.

Itt még azt tartom kiemelendőnek, hogy azon iparágakat, melyek a mezőgazdasági termeléssel szorosabb összefüggésben vannak, a szesz-, czukor- és söripart, teljesen felmentendőknek tartom mindennemű közös szabályozástól. Eddig főleg arra fektettek súlyt kormányaink, hogy a magyar kincstár az Ausztriában termelt és megadóztatott, de itt elfogyasztott élvezeti czikkek révén ne károsodjék, azt ellenben, hogy mily roppant hordereje van annak, hogy az iparágak kizárólag a mi viszonyaink szerint legyenek megadóztatva, és e közben azok életere ne érintessék, nem vették kellő figyelembe. A szeszadótörvény kedvezőtlen hatással volt azelőtt sokkal erősebb szeszipar fejlődésére, és annak oly mérvű hanyatlását idézte elő, hogy maguk a pénzügyek kezelői is meg voltak lepve, midőn kitünt, hogy még a szeszfogyasztás terén is tributariusai vagyunk Ausztriának, holott ezelőtt azt hitték, hogy a magyar kincstárnak a szeszfogyasztásnál meglevő előnye szolgál a czukor- és sörfogyasztásnál kétségtelenül fennálló hátrányainak ellensúlyozására.

Ily körülmények között érthető, hogy a kiegyezési tárgyalások során nem állottak el attól, hogy a magyar államnak az ő területén történt fogyasztásnak adóbeli haszna biztosíttassék, és hogy a kiviteli jutalmak ne a termelés, hanem a tényleges kivitel arányában adassék a két állam illető iparágainak. Ez azonban még nem segít a közgazdasági bajokon, melyek a szesz-, czukor- és söripar különböző termelési viszonyainak az egyértelmű megadóztatásnál tekintetbe nem vehetése folytán nálunk keletkeznek, és a melyek ezen a nyerstermékek értékesítése és a mezőgazdaság fejlesztése szempontjából oly fontos iparágak felvirágzását és egészséges továbbfejlődését megakadályozzák. A külön fogyasztási terület elengedhetlen feltétele a haladásnak e részben. Annak kivihetőségéhez semmi kétség nem fér. Ha

lehet egyes városokat a fogyasztási adók miatt elzárni, semmi egyéb, mint ürügy, annak ellenvetése, hogy az ország határait nem lehet a csempészettől megőrizni. Németországban egymás mellett öt fogyasztási terület állott fenn ugyanazon vámhatáron belől, miért ne állhatna fenn e monarchiában kettő. Ha költségbe kerülne is annak fenntartása, az korántsem lehet oly nagy, mely a szóban levő iparágak fejlődésének biztosításáért túlságosnak tünhetnék fel. Az a kifogás, hogy a fogyasztási vonal felállítása okvetlenül maga után vonná a vámvonalét, komoly ellenvetést nem érdemel. Részemről azt hiszem, hogy a közös vámterület mellett oly hatalmas érvek szólanak, melyek az ilyen babonaszámba mevő kifogást nagyon kicsinyesnek tüntetik fel.

Végül a kikészítési eljárás is kapcsolatban lévén a kiegyezéssel, és az ország oly nagyjelentőségű termelési ágát érintvén, mint a malomipar, röviden fel kell említenem azt is, hogy én a gabonának őrlési szempontból való vámmentes behozatalát kellő ellenőrzési rendszabályok alkalmazása mellett, és pedig úgy, hogy az őrlemény százaléka az átalakításnál tapasztalható ipari eredmény figyelembe vétele mellett állapíttassék meg, továbbra is megengedendőnek, a gabona azonosságának bizonyítását, mint lehetetlent, pedig mellőzendőnek találom. A visszaéléseket nem pártolom, de azt ki kell mondanom, hogy meggyőződésem szerint a kivitelképes malomipar számtalanszor többet használ a belföldi gabonatermelésnek, mint a mennyi áldozatot annak révén a külföldi gabonának őrlés és azután a viszonyoknak megfelelő mennyiségű liszt kivitele czéljából vámmentesen történő behozatala képvisel. Semmiféle tetszelgés czéljából nem szabad e tekintetben az ország nagy közgazdasági érdekeinek útjáról letérni, mert midőn a visszaélések lehetetlenné tételén kivül kedveskedni akarunk a mezőgazdáknak, az iparéi mellett tulajdonképpen az ő érdekeiket is feláldozzuk. Nagy tájékozatlanság, vagy nagy elfogultság szükséges annak be nem látásához, hogy midőn a világpiaczon oly nehéz a nyerstermékekkel helyünket megállani, átalakítva pedig egyesekkel azok közül, ha erős küzdelem mellett is, de még boldogulhatunk, az ily átalakítást eszközlő ipart fenn kell tartani, még ha tényleg valamibe kerülne is, mivel a malomipar versenyképessége a magyar földmívelésnek is elsőrendű követelménye napjainkban.

Ezek után áttérhetek az ipar fejlesztheteése végett teendők jelzésére. A feladatokat e részben az áttekinthetőség kedvéért három csoportba osztom. Beszélni fogok a szerves és általános hatású, azután a mechanikus természetű és részleges intézkedésekről, végül pedig azon közegek és szervezetek lényegéről s alakításuk és működésük czélszerű módjáról fogom elmondani nézetemet, melyekre az iparpolitika intézésénél tényleg szükség van.

A szerves és általános hatású intézkedések között a legelső helyre teszem az iparos szellem terjesztését. Az iparra vonatkozó felfogása minden kevésbbé haladott nemzetnek tudvalevőleg mindig igen helytelen volt, és az, hogy nálunk még a legutóbbi időben is az ipari tevékenység csak elvben és elméletben képezi tisztelet tárgyát,

oly jelenség, melyet eléggé sajnálni és azt elég gyorsan társadalmunkból kiküszöbölni nem lehet, mert az elmaradottságunk megczáfolhatatlan bizonyitékát képezi. Ezen általános culturális gyermekbetegségen kivül még az is nagy baj, hogy a magyar nép minden ügyessége, esze és sok jó tulajdonai mellett sem bir hajlammal ezen foglalkozási ág iránt, pedig ha a magyar emberek e részben oda-adással teljesitenek minden észszerű kivánalmat, az országban és a külföldön is rendszerint szép sikereket tudnak felmutatni. Tehetség az iparra van e fajban, csak a kedv és a fegyelmezettség nem kielégitő. Pedig az ipar és kereskedelem iránti hajlam nélkül nemzet nagy, önnálló és versenyképes a többi fajok közepett nem lehet. Ha tehát az ipart ez országban valóban szilárd alapokra akarjuk fektetni, mindenekelőtt e hajlamot kell erélyesen fejlesztenünk. A törekvések e tekintetben a mai népeknél szerzett tapasztalatok szerint korántsem reménytelenek. A fajok vegyülnek is, és az idő folyama alatt a gazdálkodás különböző alakjainak befolyása mellet át is alakulnak. Az angol népben az ipari és kereskedelmi tehetség nem volt meg mindig. A szomszéd népektől ők is sokat tanultak, mivel azelőtt inkább a harczias tusára, a politikai torzsalkodásra és a bölcselkedésre hajlandó nemzet jellemvonásait tüntették fel. Az örmények eredetileg kereskedő nép voltak nálunk is, ma azonban egészen a magyarok jellemét sajátitották el. Lefelé és felfelé is megvan tehát a változás lehetősége. Azért annak, a ki nemzetek lelkületében rejlő hibákat és hiányokat felismeri, nem kell csüggedve az adott helyzetben megnyugodni, hanem keresni kell a módokat azok meggyógyitására és pótlására.

Meggyőződésem szerint e módok egyik legfőbbike a nemzet alapnevelésének czélszerű megváltoztatásában keresendő. Erre annál nagyobb szükség van, mert azon nagy igazság követelményének, hogy a közművelődés minden újabb korszakával a közoktatás szintén újabb korszakának kell bekövetkezni, már régen nem tettünk eleget. Az új idők új czélokat és új feladatokat tűznek ki az egész társadalomnak. Ezek elérése és megoldása az agynak és kéznek párhuzamos képzését teszi szükségessé. Nem elég, hogy csak a felfogás és az akaraterő fejlődjék, hanem annak a képességnek is lépést kell azokkal tartani, mely az eszmék és gondolatok gyakorlati megvalósításának tudásában áll. Az nagyon kivánatos, hogy az emberek megtanuljanak gondolkozni, de feltétlenül szükséges, hogy megtanuljanak tenni, dolgozni is, és van kész mód arra, hogy megszokják mind a kettőt örömmel végezni. Oda kell hatni, hogy a kivánatos és szüséges e részben kölcsönösen kiegészitse és támogassa egymást. Jól mondotta Huxley, hogy az ismétlőfegyverek mai korszakában nem küldhetjük gyermekeinket csupán karddal, kopjával és paizszsal felfegyverkezve a csatamezőre. A szellem és kéz képzése nincs ellentétben, és mind a kettőt egyszerre lehet végezni. Nagyban előmozditaná ezt, ha a kézügyességi oktatás általában elterjedne hazánkban.

Nem tartozom én sem azok közé, a kik ebben, mint némelyek,

minden társadalmi bajnak panacaeáját látják. Ez oktatás nem fogja okosakká tenni a bárgyukat és jóvá a rossz indulatot. A szegénységet nem szüntetheti meg, az önző szülőket nem fogja átalakítani önfeláldozókká, és minden lusta gyermeket nem teend szorgalmassá. De el lehet érni vele azt, hogy általa az iskolai tartózkodás érdekessé és vonzóvá lesz sokakra nézve. Alkalmat fog szolgáltatni arra, hogy már a gyermekek személyes tapasztalatokat szerezzenek, öntevékenységet fejtsenek ki, az akaratot gyakorolják külső tettekben nyilvánítani, és a gondolatok megvalósításának erejét fejleszszék magukban. Ez az oktatás czélszerűen alkalmazva, az ipari tevékenység elemeit a legszélesb rétegekben is elterjeszti, és az az iránt létező, de szunnyadó hajlamot felkölti, magát az ipari foglalkozást ismertté, kedveltté és tiszteltté teheti. Kétféle czélra is szolgálhat tehát. Általános nevelési eszköz lehet, mely az egész közoktatásnak gyakorlatibb irányt adna, e mellett pedig a földmives nép gyermekeinek fogékonyságát, sőt határozott arravalóságát a házi ipari és ipari tevékenységre felköltené, kifejtené és szilárditaná. A kézi ügyességgel biró paraszt fiú sokkal szivesebben megy a műhelybe, vagy gyárba, és ott fogékonyabb lesz a tanítás iránt, mintha azzal nem birna. Ha pedig később módja és alkalma lenne házi ipart tanulni és folytatni, azzal is jobban megállaná helyét, mintha már kora ifjuságában arra nem tanitották volna.

Magyarország is azon államok közé tartozik, melyekben az ipari alakzatok természetes egymásutánja meg van szakitva. A házi iparból kézmű-, ebből lassankint gyáripar nem fejlődhetett, hanem a legkezdetlegesebb iparágak mellé a technika legmagasb rendű vívmányaival felszerelt nagy vállalatok sorakoztak, a középfokozatot képező kézműipar pedig nemcsak a belföldi, hanem főleg az osztrák gyáripar versenyének sulya alatt roskadt össze. E romokból a régi alakzatot ismét helyreállítani nem lehet többé. Meg kell menteni belőle, a mi még menthető. De az új kor igényeinek megfelelő és életképes ipart csak az új kor szellemében lehet teremteni. Az ellenkező eljárással, mely a régi formák iránti kegyelettel akarja állami támogatás mellett a régi kisipart ismét életre gerjeszteni, sem az iparnak általában, sem az iparosztálynak, mint ilyennek, nem használhatunk semmit. A kisipar egyes ágai el nem pusztithatók soha. A kisipart tehát általában nem kell félteni. A hol az iparczikkbeli szükséglet kielégitésének a fogyasztás közelében kell történni, a hol az egyéni izlés és méretek e részben fontossággal birnak, a hol főleg javitások eszközlendők, és a hol a műizlésre nagy súlyt kell fektetni: ott azt a gyáripar nem szoritja ki helyéből, ha talán a vállalkozás e részben is nagyobb mértékkel fog a nagyobb városokban történni, mint eddig, de a vidéki kisebb helyeken az ily kézműipar szükségképp a kis vállalat kereteiben maradand jövőre is. Ellenben a hol a tömeges termelés lehetséges, a hol a czikkek előállításánál fődolog a gyors és olcsó termelés, ott a kézműipar támogatása tiszta pazarlás és szélmalomharcz lenne a természetes áramlat hatalma ellen, az iparosokat pedig, a kiket a régi, magukat már túlélt formák közé édesgetjük,

egyszerűen szerencsétlenekké tennők. Az alapvetésnél tehát az ipar fejlesztésének természetes áramlatát az általunk még belátható jövőben a számításból kihagyni nem szabad. Ez okból el kell készülve lenni arra, hogy ha lesz valaha jelentékeny iparunk, az főleg gyáripar lesz. Ennek számára kell tehát mindenek előtt a talajt előkészíteni és a fejlődés előfeltételeit erőteljesen megteremteni.

Ezen előfeltételek elseje az iparos-szellem az egész lakosságnál. A kézügyességi oktatás általánosítása által azt egy nemzedék alatt igen tekintélyes mértékben meghonosíthatjuk. Ezért fektetek én erre az eszközre oly nagy súlt, mert a vele eddig szerzett tapasztalatok másutt kitünőknek bizonyultak. Elismerem, hogy a kézügyesség kötelező tanításának a népiskolákban igen nagy nehézségei vannak. Sem a tanítók túlnyomó nagy többsége nem képes azt helyesen oktatni, sem a hozzávalók megszerzésére, bármily kevés legyen is ez, szegényes helyeken, a hol pedig legnagyobb szükség lenne reá, nincs elég anyagi erő; ha pedig mindazt, a mi e részben valahol hiányzik, az államnak kellene szolgáltatni, az igen nagy teher lenne egyszerre. Azért a kézügyesség oktatásának meghonosítását én nemcsak állami, hanem egyuttal társadalmi feladatnak is tekintem. Egyletek útján, a tanítóképezdékbe rendes tantárgyként leendő behozatalával, vándortanítók külön képzése által a kézügyesség oktatásával első sorban a tanítókat kellene megbarátkoztatni. Azután pedig vele, a mennyire lehet, egyidőben a népiskolákban, sőt a felsőbb nép- és a polgári iskolákban is folytatható lenne a kézügyesség oktatása. Azon vidékeken, a hol valamely házi ipar meghonosítása szükséges, vagy kivánatos, ott már a kézügyességet arra való tekintettel lehetne oktatni, a mi a házi ipar tanítását ott rendkivül megkönnyitené.

Ennek a tanításnak az ipar minden alakulata hasznát venné. A gyáripar számára munkásokat, a kézműipárnak tanonczokat nevelne, a házi ipar szélesb körű felkarolásának pedig igen nagy könnyebbségére volna. És a házi iparnak én a mi viszonyaink között az ország sok vidékén a népességnek mellékfoglalkozással való ellátása és az iparfejlesztés szempontjából általam is rendkivüli fontosságot tulajdonitok. Volt alkalmam ez iparág természetével, fejlődésével, mai jelentőségével és korlátaival elméletileg és a gyakorlatban is foglalkozni. A hely szűke miatt, mivel még nagyon sok mondanivalóm van, nem fejtegethetem általánosságban ezirányú felfogásomat, csak arra a kérdésre akarok válaszolni, hogy ha tehát főleg a nagyipar bir jövővel hazánkban, mi értelme van annak, hogy mégis oly nagy súlyt fektetek a házi ipar terjesztésére? E tekintetben felfogásom a következő. A házi ipar általában túlélte magát, és biztosított jövője csak a gyáriparral, vagy kereskedelmi vállalatokkal kapcsolatban lehet. A versenyt magában állva sokáig nem birja ki.

Az a küzdelem, melyet a házi iparosok Nyugat-Európának számos vidékén a gyáriparral folytatnak, rendszerint kétségbeesett és az utóbbi győzelmével végződik a legtöbbször. Ott ellenben, a hol

az a decentralizált gyártás jellegével bir, vagy a hol úgyszólván kereskedelmi fejjel ellátott szervezetet képez, a nagyipar szabályszerű alakzata mellett is sokáig fenntartja magát. A felföldön, a székely megyékben, az alföld egyes vidékein a házi iparnak, ha az kellően szerveztetik, még sokáig hasznát venné a lakosság nevezetes része, akár mellék-, akár főfoglalkozásként űzetnék is az. Ha a sovány talaj művelése mellett házi ipari tevékenységgel szép mellékkeresete volna a felföldi népnek, az nem vándorolna ki. A székelység nagy részét is otthon lehetne tartani, és erre, nem pedig a kivándorlásnak nyugat felé irányozására kell törekedni. Ha a felföldi nép otthon kellőleg lenne elfoglalva, nem menne az alföldre munkát keresni, a mi az ottani munkásoknak munkaalkalmát nem gyéritené. És az alföldön is kevesebb nyári munkabérrel beérhetné a télen is, habár kisebb mértékben, mint nyáron, keresettel biró munkás, a ki most egész év alatt a nyári időszak alatt szerzett keresményből kénytelen élni.

A házi ipar azonban csak kellő szervezet mellett fejlődhetik és tarthatja fenn magát. Minden vidéken más, az ott termelt nyersanyag és már létező hagyományokhoz képest megválasztott háziiparágat kellene felkarolni. A társadalomnak és a hivatalos tényezőknek vállvetve kellene e feladathoz látni. E részben a felvidéken és a székely megyékben is figyelemre méltó kezdeményezések léteznek, melyek nyomán ott és e példák után más tájakon is tovább kellene haladni. Igen jól felhasználható elemek, habár most már nagyon hanyatlott állapotban, számos helyen vannak még. Ezeket kideriteni és tüzetesen tanulmányozni szükséges, a mire a mostani ezredéves kiállítás alatt bő alkalom kinálkozik. A vidéki háziipari vegyes bizottságok csak a mindenhová szerzendő vállalkozók, vagy kiküldendő faktorok ellenőrzésével és támogatásával foglalkoznának. A főfeladat ezekre és a hitelforrással biró központi házi ipari bazárra, mely az ujjászervezendő kereskedelmi muzeum egy osztálya lehetne, illetve annak képviseletében a bankszerűen szervezendő s a bel- és a külföld főpiaczain ügynökségekkel biró fővállalatra hárulna, melyet a dolog természete szerint állami támogatásban kellene részesiteni, hogy az különösen eleinte a házi ipar ügyének szélesebb alapokra lendő fektetésével járó áldozatokat meghozhassa. Mindez már nemcsak a kereskedelmi miniszterium kebelében, hanem nyilvánosan is többször elég bőven ki lőn fejtve, azért én csupun utalok e helyes törekvésekre, melyeknél egyedül az a kár, hogy már olyan huzamos időn át folyton csak törekvések maradtak. Az a tevékenység, melyet eddig tanműhelyek, vándortanítók kiküldetése, szövőszékek és gépek kiosztása, hitelnyujtás és megrendelések által az ország különböző vidékein kifejtettek, igen hasznos volt és buzgalommal folytatandó, sőt általánositandó lenne. Ez azonban némi áldozatot, de főleg czélirányos szervezkedést tételez fel, a mi nélkül a háziipar felkarolása a jövőben is csak szalmalángként felcsapó nemes felbuz-

dulás, és a koronként tartandó miniszteri expozék mindig helyeselt, de soha meg nem valósuló jelszava fog maradni.

Pedig a háziiparnak annál, hogy a lakosság közvetlen megélhetésére sanyarú eszközöket nyujtson a jelenben, sokkal nagyobb és messzebb ható horderejű rendeltetése is van. Egyes gyárakat állami támogatással ezentúl is fogunk létesithetni, de iparágat teremteni csak széles és biztos alapon lehet. A világ legtöbb nagyipari államában azelőtt nagyon elterjedt házi ipar volt, mely eleinte szakszerűbb alakot öltött, azután pedig nagy vállalatokban és az elemi mozgató erő alkalmazásával gyárakban tömörült össze. Anglia nagy gyapju- és pamutipara, a belga fegyvergyártás, a franczia selyemipar tisztán háziipar volt régente. A gyárakkal kapcsolatban még ma is sok ősi háziiparág tartja fenn magát. A házi ipar felkarolása nélkül igen nehéz, csaknem megoldhatatlan problema lesz azt az ürt, mely a durva földmivelő munkája és a legfinomabb gyári munka közt létezik, áthidalni. Ugrás nincs sem a természetben, sem a társadalmi életben, habár az átmenetek nagyon gyorsithatók mindkettőnél. Szerintem ábránd arról álmodozni, hogy nagyiparunk lehet az alapozás fáradságos és költséges munkájának elkerülésével. Az sem áll, hogy gazdaságosabb eljárás lenne közvetlenül a nagyipar teremtéséhez látni. Ez épp oly helytelen felfogás, mintha valaki azt hiszi, hogy a termelés czéljaira gyüjtött tőke képzésének fáradságát meg lehet takaritani és segédeszközök nélkül okosabb mindjárt a termeléshez látni. Szerintem annak, hogy már a negyvenes években fellobbant iparfejlesztési buzgalomnak, mint csak nem régiben állapitotta meg a mostani kereskedelmi miniszter úr, egész napjainkig aránylag oly kevés az eredménye, nem a legkisebb okát az képezi, hogy a tetőnél kezdtük az épitkezést. E hasonlat azonban sántikál. Elismerem, hogy a gyári ipart is lehet és kell bizonyos mértékben fejleszteni, de nagyszabású iparos-fejlődésre csak az általános hatású ipari tényezők erősbitésével és hatályosbitásával számithatunk.

Ha tehát az ország mindazon vidékein, a hol az év valamelyik szakában foglalkozásnélküli munkás nagyobb számmal van, a házi ipart meghonosítjuk, az erre fordított fáradság és áldozat semmi esetre sem fog kárba menni. A mennyiben ugyanis a belterjesebbé váló mezőgazdasági munkásság később a munkaerőt teljesen igénybe veszi, képzettebb munkásokat fog kapni, ha a háziipar erősebb gyökeret ver és mellékfoglalkozás marad a földmivelés mellett, a keresetet fokozza, ha kereseti házi iparrá alakul át, akkor azt később gyárral, vagy kereskedelmi vállalattal lehet összekötni, ha pedig a nagyon megszaporodott lakosság nem élhet meg igy sem, oly képzett és olcsó munkaerő lesz ott nagy tömegben együtt, mely a gyári vállalatok alapitását nagyon valószinűvé, sőt bizonyossá teszi, főleg ha a rendszeressé és állandóvá lett iparfejlesztés oly hagyományokkal fog birni, mely annak politikáját járt és biztos utakon fogják megtarthatni.

Szerintem a jövőt e tekintetben akkor készitjük elő a leghaté-

konyabban, ha a munkaerő-képzésre fektetjük a fősúlyt és az iparos-szellemet, ügyességet és szorgalmat a lehető legnagyobb mértékben terjesztjük mindenütt, a hol erre megvan a gyakorlati lehetőség.

Ennek az iránynak szolgálatában áll az iparoktatás kellő felkarolása is. E részben nálunk kétségkivül igen sok történt. Hasonlítsa össze bárki azon ipariskolákat, melyekkel ma birunk, azokkal, melyek csak tiz évvel is ezelőtt fennállottak, és lehetetlen a nagy haladást nem látnia. Azt hiszem én is, hogy e téren van ugyan hibás alkotás elég, talán ott pazaroltunk, a hol fukarkodni kellett volna, és oda, a hol többet kellett volna adni, keveset juttattunk. Korán sincs még elég; téve a már is létező szükségnek. Az állam is sok más kevésbbé fontos kiadás megtakaritásával az iparoktatás czéljaira többet áldozhatna. A társadalom meg éppen alig tesz valamit. De azt, hogy az iparoktatás rendkivül fejlődött, mindez nem czáfolja meg, és a sikereket, melyek e részben mutatkoznak, nem szabad vádakul felhasználnunk a még nagyobb sikerek elmaradásáért. Azonban természetes, hogy az eddig követett úton ezentúl is erélyesen kell haladni és az iparos értelmiség terjesztésének határt más, mint az e czélra fordítható anyagi eszközök korlátolt mennyisége ne szabjon. Állami, vagy állami segélylyel támogatott ipariskolának minden nevezetesb városban kellene lenni, és az ipari képzett munkások nevelésének és utaztatásának minden lehető módon nagyobb lendületet kell adni. Nem bocsátkozhatom itt a részletekbe, ami annál kevésbbé is szükséges, mivel az országos iparoktatási tanácsban oly közege van a közoktatási és kereskedelmi miniszteriumoknak, mely azok iparoktatási politikáját buzgalommal és szakszerűen támogatja ma is.

Sajnálattal kell felemlítenem, hogy ugyanezt a dicséretet nem mondhatom el az országos ipartanácsról, melynek pedig szervezete a nagyobbmérvű tevékenységet szintén megengedné, és multja is olyan, mely igénybevételét nagyon indokoltnak tüntetné fel. Pedig az ipartanácsnak rendkivül fontos és sürgős teendői volnának. Kevés művelt ország van, melyben a tanonczügy tényleg annyira el lenne hanyagolva, mint nálunk. Az a bánásmód, melyben a kézműipar tanulói részesülnek, egyszerüen nem méltó ipari törekvéseinkhez. A felületes tanítás, az embertelen viselkedés a tanoncz iránt a mester és segédek részéről, élelmezésök és elhelyezésök gyakran hajmeresztő viszonyai, az ellenőrző közegek lanyhasága és kötelességmulasztása olyan, hogy amint a kisipar viszonyait tanulmányozni hivatott egyik miniszteri közeg irja, a mesterinasok sok helyen valóságos rabszolga-munkát végeznek, a táplálék, melyet kapnak, nem is érdemli meg az étel nevét, a műhely légköre, a fekvőhely és a lakószoba, eszközei az egészség elleni való merényletnek. Hogyan kivánhatjuk, hogy az ipart az olyan fiú megszeresse, a kivel gyermekkorában igy bánnak; miként legyen kilátás a kézműipar fejlődésére, midőn a műhelyben a tanuló csak hazafiatlan és társadalomellenes nézeteket hall, nem tanul semmit, vagy igen keveset, mert mindenféle napszámos- és cseléd-szolgálatokat végeztetnek vele s ifjúkori emlékei csak a testi és lelki sanyarúság

lealacsonyító rabszolgaság képeit idézik fel lelkületében. Az állam és társadalom egész nemzedéket enged ez állapotban elpusztulni, vagy ellenségeivé felnőni és jámbor óhajtásképen mégis a kézműipar megmentését és haladását hangoztatják. Itt oly óriási feladatai vannak nem annyira a törvényhozásnak, mert hiszen ipartörvényünk mindenre tartalmaz kielégítő intézkedést, mint a kormányzatnak és a társadalmi önzetlen közreműködésnek, hogy ezek elhanyagolása teljesen megmagyarázhatja az elzüllöttség és folytonos hanyatlás minden tünetét, melylyel a kisipar terén lépten-nyomon találkozunk.

Az ipartörvénynek számtalan szakasza egyszerüen nincs végrehajtva. Azért arról kellene gondoskodni, hogy ez lehetőleg megtörténjék. Csakhogy akkor más iparhatóságok, más iparhatósági megbizottak és más egyének kellenének, akik ezeket választják. Merőben czéltalan és indokolatlan mindazon kívánság az iparosok részéről, a mely a verseny megszorítására és a régi czéhszerkezet egészben, vagy részben leendő visszaállítására irányul. De hogy ha nem is tudják helyesen megjelölni a gyógymódot, az kétségtelen, hogy panaszkodásra van okuk, mint a betegnek, akit részint maga, részint a külbehatás által előidézett nyavalya gyötör, de legtermészetesebb és leghatékonyabb orvosszerekről hallani sem akar.

A kisiparosok szellemét és felfogását kell lényegesen átalakitani. Ezt már a tanviszonyoknak a haladásra nézve kedvezőbbé leendő változtatásával kell kezdeni, mert hiszen később igen bajos a lelkületet formálni. Az iparfelügyeletet e tekintetben hatályosbítani szükséges, és az iparfelügyelők, valamint a később kifejtendő módon reformálandó iparkamarák hatáskörét erre is ki kell terjeszteni. Arra, hogy a kézműipart állami közvetlen segélyben részesítsük, nem vagyunk elég gazdagok, de ha azok lennénk is, akkor sem szabad reá gondolni, mert ez az iparosztály teljes demoralizációját vonja maga után. Közvetve azonban, az erkölcsi tényezők hatályosbításával, melyek tudvalevőleg egyuttal gazdasági tényezők is, nagyon is kell törődni és e szempontból foglalkozni a kézműiparral, részint mert annak általában gazdasági jogosultsága megvan és megmarad, részint mivel az az ország polgárainak jelentékeny osztályát táplálja, és mert a gyári vállalkozók zömének is voltaképp közülök kellene kiemelkedni. Szerintem téves dolog az ipar egyes főbb alakulatait és azok érdekeit egymással szembeállítani, mert hiszen mind szoros összefüggésben vannak egymással és az egyik boldogulása a másikra, amennyiben életképes, csak jó hatással lehet, különben pedig befogadja és munkával látja el azokat, a kik a magukat túlélt formákban már nem találhattak foglalkozást.

E vázlatban csak felsorolhatom azokat a feladatokat, melyekkel az iparpolitikát intéző tényezőknek a kisipar érdekében behatóan és a helyzetnek megfelelő szívós erélylyel foglalkozni kellene.

Ilyenek a rendszeres műhelyi oktatás, az ellenőrzés szigorú gyakorlása, az önkéntes tanonczvizsgák és a czélszerű széleskörű jutalmazások behozatala, a tanonczügyi viszonyokra vonatkozó magán-

enquêtek egyes vidékeken, melyek feladata volna a létező állapotok földerítése és orvosszereinek javaslatba hozatala. Ez okvetlenül maga után vonná a tanoncztartás megszorítását és a házi ipari ágak nagyobbmérvű igénybevételét. De ezeket is bizonyos felügyelet alatt kellene tartani.

A patriarchális szellemet társadalmi úton is terjeszteni kellene a kisiparosok, mint általában az egész ipar körében. A jobb elemeket a kézműipar részére az ipariskolákkal kapcsolatban általán felállítandó tanműhelyek és internátusok által kellene megnyerni. Az ilyen elemek lennének arra hivatva, hogy később a nagyipar fejlődésének szellemi tápot adjanak. A tanonczoktatásra időt kell szakítani és pedig úgy, hogy a fiúk ne kerüljenek már teljesen kimerülve az oktató-intézetekbe, itt pedig a legnagyobb figyelmet kellene fenntartani. Ime már csak a tanonczképzésnél minő és mennyi teendő várakozik az elintézésre. Hogyan kell ezt vezetni, arról később beszélek.

A kézműiparososztály értelmi és erkölcsi színvonalának emelését így megkezdvén, tovább is folytatni kell azt. Erre a leghatalmasabb segédeszköz a szövetkezeteknek, melyek annak valóságos nevelő intézeteit képezendik, lehető nagymérvű felkarolása. Iparosaink szellemi szegénységét és erkölcsi elzüllöttségét semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az egész országban mindössze nincs negyven iparosszövetkezet sem, holott viszonyaink között azoknak százával, sőt ezrével kellene működni. Tizenhét éve mult, hogy az akkori iparos-kongresszuson több mint 600 ipartársulati kiküldött előtt általános zajos tetszésnyilatkozatok közt fejtegetem a vigadó nagytermében a szövetkezésnek óriási horderejét a kisiparágak szempontjából. Azóta számtalanszor buzdították őket a kormány közegei, kamarák, iparbarátok és saját bizalmi embereik a szövetkezésre.

Több mint másfél évtized munkája után a semmivel határos eredmény valóban lesújtó és elitélő. Pedig ma sincs más menekvés, mint a társulás és az önsegély. Úgy általános választások előtt lehet a kisiparnak felkarolásáról és állami támogatásáról nagyon szépen és hatással beszélni. De ezzel rajtok nem segitünk és az ipart nem mozditjuk elő.

A hitelügy fejlesztése, a tökéletesb mozgató erő és munkagépek megszerzése, az olcsóbb anyagbeszerzés és előnyösebb eladás, esetleg a gyári termelés előnyeinek biztosítása másként, mint szövetkezés útján, lehetetlen. A ki mást mond, az jót akarhat, de jót tenni nem fog soha.

A szövetkezetek alakításának feladatát tehát valakinek el kell vállalni. De ezt egyesek jóakaratától nem levén szabad függővé tenni, azért e czélból állandó szakavatott mozgatóerőre van szükség. Hogy mi legyen az, erről is később fogok szólani, de már itt megemlítem, hogy az ipartestületeknek közreműködését e tekintetben lehetőleg igénybe kell venni, és ha azok nem alkalmasak erre, szervezetök változtatása által is oda kell hatni, hogy hasonló gyakorlati tevékenységet képesek legyenek kifejteni. Ugyancsak a testületek feladata lenne

a helyszerzés és békéltetés terén több szolgálatot tenni, mint eddig. Különben ez a kérdés az egész ipar érdekében megoldandó lesz és nagyobb helyeken a helyszerzés czéljából egy általános, a munkaadók és munkások által közösen létesitendő szövetkezet alakitását tenné szükségessé. A szakegyletek iránt ugyanis, mivel azok túlnyomólag a szocziáldemokraták kezei közt vannak, a munkaadók, a testületek iránt pedig a munkások nem viseltetnek bizalommal, és igy ma még a fővárosban is a házról-házra járás útján kapják meg egymást a munkás és munkaadó.

Azon szerves és általános hatású intézkedések között, melyeket az ipar fejleszthetése érdekében tennünk kell, felemlitendőnek tartom még az egészségügy lelkiismeretesb gondozását, a közigazgatásnál, különösen az adóügy törvényhozási és kormányzati kezelésénél és azután az igazságszolgáltatásnál az ipar érdekeinek lehető figyelembe vételét, a tanulságra alkalmul szolgáló, főleg speziális, csupán egy-egy iparágra szoritkozó országos kiállitások rendezését, melyekkel az illető iparág kivánalmainak beható tanulmányozása legyen összekötve. Felemlitendő, hogy az iparosok számára szükséges irodalmi és más hasonló segédeszközök előteremtése, mig arra a magánvállalkozás gyenge, a kormány feladatát képezi; később azonban ennek az főleg irányitására szoritkozhatik.

Végül a munkásügy helyes irányba való terelése által az állam és a társadalom, melyek e tekintetben kénytelenek karöltve haladni, nagyon sokat tehetnek az ipar fejlesztésére. A munkásvédelemről, ha a baleset elleni kötelező biztosítás még behozatik, a törvényhozás egyelőre eléggé fogott gondoskodni. Tovább mostanában nem szükséges menni, mert a munkások aggkoráról és teljes munkaképtelenségéről nehéz a mi viszonyaink között az államnak gondoskodni, azt a társadalom, a munkaadók a munkásokkal vállvetve, sokkal előbb és jobban eszközölhetik. És minden módon oda kell hatni, hogy a munkások mennél több helyen tulajdon lakóházakat szerezhessenek, egy-egy kis tőkét gyüjtsenek maguknak s a munkaadó saját jószántából többel segitse őket, mint a mennyire a törvények által kötelezve van. Igyekezzék a munkaadó a munkásokat nevelni, azok megélhetését a nők, a gyermekek gondozása, a fogyasztás olcsóbbá és észszerüvé tétele, és háztartási ismereteik gyarapitása által megkönnyebbiteni. Oda kell hatnia továbbá minden munkaadónak, hogy munkásai szivét megnyerje magának, őt vállalatához erős érdekszálakkal hozzáfüzze, és általában mindent megtegyen, a mit e kifejezés alatt értünk: közgazdasági patriarchalismus. Az államnak pedig feladata, hogy a munkások egyesülésének és gyülekezésének jogát világosan szabályozza és megadja a lehetőséget arra, hogy a munkások kellő ellenőrizet mellett szervezkedhessenek, a mi a munkaadóknak velök való érintkezését az egész világ tapasztalata szerint megkönnyiti és békésebbé teszi. Általában igen szükséges, hogy az államnak, a munkaadóknak és társadalomnak közreműködése folytán a munkás és munkaadó közötti viszony valódi természetének megfelelő felfogás terjedjen

el idejekorán a munkáskérdésről mindenfelé. Csak ez adja meg a módot arra, hogy e kérdés kedvezőtlen alakulása iparunk fejlődésének igen komoly akadályává nem fogja magát kinőni.

Ezen általános hatású és szerves intézkedések után áttérek most azokra, melyek inkább mechanikus természettel birnak és esetről-esetre alkalmazandók az egyes iparágak fejleszthetése végett. Az ily intézkedésekre a legtöbb művelt államban ma már nincs szükség és azok ott, a hol vámvédelmet alkalmazhatnak, mellőzhetők is, mert ezzel sokkal egyenletesb támogatást lehet nyujtani, és azt valamennyi iparághoz tartozó vállalat egy időben élvezheti. Ahhoz nem fér kétség, hogy a védvámok hatása, még ha okosan alkalmaztatnak is, nem tiszta nyereség. A fogyasztást azok drágitják, az iparosok igyekezetét alábbszállítják, a tőkét oly termelési ágakba hajtják, a hol csak védelem mellett kamatoztathatók eléggé, s az onnan vonatik el, a hol magában is kellőleg érvényesülne. A külföldi forgalmat neheziti, a mi a nyerstermények értékesítésére károsan hat vissza, mert hiszen a nemzetközi forgalomban árúk árúkért cseréltetnek ki, és képtelenség kivitelt kívánni, ha a behozatalt lehetetlenné teszszük. Erre egy nemzetnek sincs kiváltsága. Azt tehát el kell ismerni, hogy az ipari vámvédelem áldozattal elő lehet mozditani az ipar fejlődését, és nincs nagy iparosállam, mely ezt a védelmet valaha nagyobb mértékben nem alkalmazta volna.

Kimutattam azonban, hogy mi a mai világverseny-viszonyok közt a vámvédelem útján kiszámithatatlan áldozatot lennénk kénytelenek hozni iparunknak, és hogy még ha a vámok felett önállóan rendelkeznénk is, akkor sem volna észszerű azt megadni, mivel egyszerűen megélhetésünket tennénk koczkára. A legszebb kilátások sem csábithatnak okos embert oly lépésre, amely ha nem is az élet folytonosságának megszakitására, de legalább beláthatatlan bonyodalmakra és kiszámithatlanul káros gazdasági és politikai válságokra vezetne. Tehát nemcsak azért, mivel külön vámterületünk nincs, de még ha volna is, a nyerstermények világpiaczának mai és jövendőbeli viszonyai miatt a vámokat mi nem használhatjuk fel, illetve nem alkalmazhatnók nagyobb mértékben. Nyugodjunk tehát bele, hogy mechanikus segédeszközökhöz kell folyamodnunk, melyek hatása nem általános és alkalmazhatóságuk nagyon szűk korlátok közé van a dolog természete szerint is szorítva. Az, hogy állami támogatással egy és ugyanazon iparág vállalatainak egész hosszú sorát létesitsük, vagy fejleszszük, merőben lehetetlen, mivel a kedvezmény, melyet mindegyik kap, megszünik előny lenni az elsőkre nézve, mivel azt a reájok zúdított verseny teljesen ellensúlyozza. Adókedvezményben sem részesíthetünk minden új vállalatot, állami vagy hatósági szükséglet-kielégitést is csak korlátolt számú gyárnak adhatni. Szóval általános iparfejlesztésről ezen mechanikus hatású segitséggel szó sem lehet. Nem lehet, mert a kedvezmények szélesbkörü alkalmazása azok ingerét megszünteti, és mivel oly terhet ró az államra, melyet az nem birhat el sokáig. Innen van az a tapasztalás, hogy az 1881: XLIV. és 1890:

XIII. törvénycikkben foglalt kedvezmények nyujtásával eleinte szép sikert tudtunk felmutatni, ujabban ellenben maga a kereskedelmi miniszter is kénytelen volt bevallani, hogy bizony azok most már kevésbbé éreztetik hatásukat, és hogy csak az osztrák ipar is minden állami támogatás nélkül ötször oly gyorsan fejlődik, mint a mienk a mindenféle kedvezmények biztosítása mellett.

Az ily természetű ipartámogatásnak e mellett még az a hátránya van meg, hogy azt nem mindig az arra legérdemesebb kapja, és nagyon sok függ attól, hogy miként nyujtatik e támogatás. Az azért pályázók száma igen nagy, de az ipar fejesztésére való elem ezek közt aránylag csekély. A valóban alkalmas elemek nem mindig jelentkeznek önként, sőt sok esetben maguktól nem is jönnek, hanem fel kell azokat keresni. Ekkor azonban az a veszély forog fenn, hogy igen nagy támogatást kivánnak, amit már csak a rendszer továbbfolytathatása miatt sem lehet megadni.

Ha azonban igazán jó vállalkozók kerültek és azokkal megfelelően tudnak elbánni azok, akik a támogatást közvetlenül nyújtják, ha az alkalmas helyet és időt, a hol és a midőn az új vállalat felállíttatik, ki tudják jelölni, akkor e rendszerrel is lehet a gyáripart fejleszteni. A haladás gyors nem lesz, és az inkább csak a maghintés jellegével bir a további tenyészet számára. De ennek szintén nagy jelentősége van, és a vámvédelem mellett keletkezett iparfejlődés felett egy tekintetben előnye is van. Jelentősége abban áll, hogy bennök az ipari szakértelem terjesztésének gyakorló-iskolái keletkeznek, melyekben a vállalkozók, művezetők és munkások folyton képződnek. A siker sok másokban ébreszt vállalkozási kedvet, és ha az általános viszonyok nem kedvezőtlenek az ipar fejlődésére, a melyekre azért rendkivüli figyelmet kell fordítani, akkor újabb vállalatok kisebb állami támogatás mellett, vagy talán a nélkül is keletkezni fognak. Ennek meg természetes magyarázata az, hogy az első vállalatok az utat megtörték és a további sikeres eljárás számára a közkincscsé vált tapasztalatokat már megszerezték. Előnyös — mint mondám — az ily iparfejlesztés azért, mert az annak érdekében hozott áldozatok kiszámithatók és időhatárhoz kötvék, ennélfogva a közönség kizsákmányolása és a támogatás megörökitése általuk egyszerűen lehetetlen.

És az, hogy most évenkint 14—15 millió forint beruházással 6—8 ezer munkást foglalkoztató új gyárak keletkeznek ez országban, maghintésnek mindenesetre elég figyelemre méltó jelenség. Az állami kedvezményeket rendszerint 50—60 telep kapja meg minden évben, ezek egy része azonban nem új gyár, mert hiszen a kedvezményhez jutó vállalatok rendszerint egy negyede már régebben fennállott mezőgazdasági szeszgyárakból áll. — Az utolsó hivatalos felvétel szerint volt hazánkban 3891 gyár, illetve ennek minősíthető ipartelep, melyek közt azonban számos oly vállalat is van, melyek csak munkásaiknak 20-at meghaladó számánál és az általok használt elemi mozgató erőnél fogva számíttattak a gyárak közé. Gyáriparunk nagynak tehát egyáltalán nem mondható; feltünően gyenge fonó-szövő iparunk,

melynek meghonosítása pedig úgy az általa alkalmazható munkások nagy számánál, valamint a behozott szövetek és fonalak évenkint több száz millió forintra rugó értékénél fogva nagyon kivánatos lenne. A maghintésre tehát e részben még mindig nagy szükség van, azért az adóelengedések, vasuti szállitási kedvezmények és közszállitások biztositása által még folyton kell az új, vagy kevéssé képviselt iparágak vállalatainak létesítésére törekednünk. Az idevágó törvény módosítása alkalmával némely iparágak, mint pl. cognacgyártás, a kedvezményezésből kizárandók, egyes, különösen a szövő-fonó iparágak a többieknél nagyobb előnyben részesítendők. A közszállitások csak új gyárak létesitésére kötendők le, mert az a rendszer, hogy néhány vállalat azokat örökké monopolizálja, iparfejlesztési szempontból semmit sem ér.

A közvetlen támogatás, a mennyiben mellőzhetlen, csak kamatnélküli kölcsön alakjában nyujtandó az e czélra jobban dotálandó ipar- és kereskedelmi alapból. A belszükségletnek belföldi vállalatok által leendő fedezésére nagy súly fektetendő ezentúl is, bármit mondjanak az osztrákok, a kik a magyar vállalatokat úgy sem részesitik soha semmiben.

És a közszállítások csak a kereskedelmi tárcza körében megközelitik évenkint a 43 millió forintot. Az állam a maga vállalatainál igyekezzék a szakértelmet és munkaerőket áldozattal is képezni, és azok úgy technikai, mint üzleti berendezés és humanitárius szempontból folyton mintaintézetek legyenek. A nagybirtokok tulajdonosainak az ipari tevékenységet, mint másutt is teszik, elő kell mozditani és lehetővé tenni azt, hogy ha ők saját tőkével nem birnak, belvagy külföldi vállalkozókkal társuljanak.

Néhány évvel ezelőtt az akkori kereskedelmi miniszter megbizásából, később kiküldetés nélkül, a magam jószántából ismételve újból és újból beutaztam Ausztriának és Nyugat-Európának iparos és különösen házi iparral is foglalkozó nagyobb vidékeit. Akkor arra a meggyőződésre jutottam, hogy rendszeres eljárás mellett úgy tőkepénzes házi ipari vállalkozókat, valamint gyárosokat is nem volna lehetetlen nagyobb mértékben megnyerni iparfejlesztésünk számára. Az általunk nyújtott kedvezményekről voltaképp csak nagyon kevés érdekeltnek van a külföldön tudomása. Ezt a bizalmat valóban érdemlő bizalmi férfiak által, akik kevésbbé a kiküldetés anyagi előnyeiért, mint inkább az ügy iránti odaadásból vállalnák el azt, folyton terjeszteni kellene. A vállalkozókkal otthonukban kellene megismerkedni és őket reá venni, hogy előbb szétnézni jöjjenek ez országba, ahol azután előzékenyen kellene fogadni őket, hogy jól érezzék itten magukat. Én személyes tapasztalatból mondhatom, hogy ennek igen nagy hatása van éppen a tisztességes elemekre. Ennek az összeköttetésnek a külföld érdekeltségei és a kereskedelmi miniszterium között nem volna szabad megszakadni, vagy csak lanyhulni is soha, mert az igy nyerhető értelmiség és tőke igen nagy fontossággal birand nálunk még sokáig. Mély meggyőződésem, hogy egészséges, erős ipart a fej-

lődésre általán kedvező viszonyok teremtése és fenntartása mellett csak ezen eljárás öntudatos, következetes, valóban szolid és szakavatott követése mellett alkothatunk a közel jövőben. A vámvédelem hiányát ez úton kell lehetőleg pótolni, és ha sikerülend ez áramlatot megindítani és állandóvá tenni, oly szolgálatot tehetünk ipari fejlődésünknek, melynél a tiszta haszon esetleg még nagyobb is lehet, mintha az ipari vámokat vagy nagyon mérsékelten alkalmazunk, hogy nyers termelésünket válságnak ne tegyük ki, vagy azokat merészebben használnók fel, midőn ellenhatásuk az egész közgazdaságra nem maradhatna el.

Mindez azonban igen hatalmas mozgató erőt tételez fel, mely nélkül az egész rendszer papiron fog maradni és jámbor óhajtássá párolog el. Ez a mozgató erő pedig, mig az egész társadalmat át nem hatja az iparosszellem, és mig nem sikerül a közoktatás szellemének megváltoztatásával a gyakorlati érzék fejlesztésével és a háziipar széleskörü elterjedésével szilárdabb alapot teremteni az ipari alakulatok számára, nem lehet más, mint a kereskedelmi miniszterium, és pedig azzal a czélszerű szervezettel együtt, melyet e végből nem nélkülözhet, és a melyet magának okvetlenül létesítenie kell.

Az iparfejlesztés tekintetében igen sok és részben vétkes mulasztásunkat kell helyrepótolni. Az organikus haladás eszközei nem minden tekintetben vannak kezeink között. E felett sajnálkoznunk lehet, mint a hogy a gyenge és kicsiny termetű sopánkodhatik, hogy miért nem született erős szervezettel és óriásnak; de a sajnálat csak annyit segítene, mint ez a sopánkodás. A létező helyzethez kell alkalmazni az eszközöket és az eljárást is, mert fődolog a siker. Ha ennek eléréséhez valamely szokatlan út vezet, a milyen a most szokottnak tetsző is volt valaha, bátran reá kell lépni, de rajta azután következetesen és kitartóan meg is maradni.

Szerintem a kereskedelmi miniszterium hivatása alkotni az ipar terén, és azért annak ipari és kereskedelmi osztályait voltaképp úgy kell vezetni, mint külön miniszteriumot. Az, hogy ez osztályok a közlekedési miniszteriumnak csak függelékét képezzék, hogy azok vezetésével bárki is megbizható legyen, s hogy ha az egyes munkaerők a feladataik végzéséhez szükséges előismereteket és gyakorlatot már nagy nehezen és nagy sokára megszerezték, az összes technikai osztályokba közönséges, sőt alárendelt munkára átparancsoltassanak és helyökbe a közgazdasági, ipari és kereskedelmi életről forgalommal sem biró egyének üljenek, s a multak hagyományához híven minden miniszteri változás után a közgazdasági fejlődés előmozdításának abc-jét kezdje tanulni mindenki, az egyszerűen megengedhetetlen dolog, melyet az országnak tűrni a legvitálisabb érdekeire való tekintetek miatt nem szabad.

Szerintem a következések megmutották, hogy úgy a technikai, valamint a közgazdasági miniszteriumnak szétrombolása hiba volt. A földmivelés, ipar és kereskedelem együttes gondozása a termelési ágak ellentéteinek kifejlődését sokáig megakadályozta. Ez előny volt,

mivel annak a tusának, mely az agrár s az ipari és kereskedelmi, vagy a mint most helytelenül mondják, merkantil érdekek közt kifejlődött, hazánkban semmi értelme sincs. A földmivelési miniszteriumba a vizszabályozással teljesen heterogén természetű dolgokat kebeleztek, melyeket más és nem a közgazda intézhet helyesen. Az ipart és kereskedelmet pedig a másik miniszteriumban a vasutnak rendelték alá. Idővel a földmivelést el lehetett volna választani az ipartól és kereskedelemtől, de időközben annak is javára vált volna, ha nemcsak kisebb horderejű eszközökkel ápolják, de helyes közgazdasági politikával életérdekeit is megóvják.

Azonban ma már a régi állapot helyreállításáról többé szó sem lehet. Felfogásom szerint ma a legjobb lenne egy technikai miniszteriumot teremteni és a vasut, valamint a vizszabályozási ügyet átengedni annak. A kapcsolat közgazdaság, iparfejlesztés és vasuti politika között már létre van hozva, s azt semmiféle új szervezkedéssel szétszakítani többé nem lehet. És igazat kellett már évekkel ezelőtt adnom a boldogult Baross Gábornak, a ki nekem, midőn utolsó útján a Vaskapunál együtt voltam vele, azt a kijelentést tette, hogy lelki szemeivel látja a mostani kereskedelmiből két miniszteriumnak keletkezését a jövőben.

E kérdéssel azonban most már nem foglalkozom tovább, ámbár hiszem, hogy az ipar és kereskedelmi ügyek külön intézésének ideje már elérkezett. Hiszen az utak, posta- és távirda ezentúl is a kereskedelmi miniszteriumnál volna kezelhető, és igy elég nagy miniszterium lenne a vasutak nélkül is. A fődolog azonban az, hogy semmiféle ügyek kedvéért az ipar és kereskedelem háttérbe ne szoríttassék, hanem oly beható gondozás és ápolás, oly messze kiható és széles látkörű politika tárgyait képezzék, a minők még eddig nem voltak soha. E két termelési ág között fenn kell tartani az érdekszolidaritást, mert a kereskedelem szintén hivatva van az ipar számára fontos szolgálatokat teljesiteni, és mert a kereskedelmi szellem adja meg az iparűzésnek is az életképesség egyik főelemét, mely nélkül az ipar a mi nehéz versenyviszonyaink között mindig nagyon gyámoltalan leszen. Ha azonban a kereskedelmi miniszterium a közel jövőben is úgy marad, mint a hogy jelenleg van, az ipar és kereskedelem ügyei ott oly figyelemmel és odaadással kezelendők, mintha ügyosztályai önálló miniszteriumot képeznének. Nem tartanám feleslegesnek, ha külön államtitkár alatt állanának, a kinek állása nem politikai jellegű, hogy az iparfejlesztési politika folytonossága minden körülmények között biztositassék. A miniszterium kebelében fennálló tanácsok rendszeres működtetése és vezetése, a bel- és külföldi érdekeltséggel fenntartandó és irányt adó érintkezés az ipar és kereskedelem szolgálatára a szükséges magasb szakértelmiséggel biró személyzet folytonos képzése, a gyakorlati közgazdák egész új iskolájának a teremtése, mely a modern tudomány és tapasztalat birtokában van s apró részletekig terjedő alapos ismeretével birna hazai viszonyainknak és népességünknek : mindez oly

nagy és oly fontos feladat, hogy a jelzett szervezési módozatot tökéletesen indokolttá teszi, sőt az voltaképp a követelmények minimuma e részben.

Azonban bármily buzgalommal látna is a kereskedelmi minisztérium ipari feladatainak megoldásához, ha czélszerű szervezetet nem teremt magának, nagyobb hatást az ipar fejlesztése terén nem fog elérhetni. És e szervezetet meg lehet teremteni a kereskedelmi és iparkamarák reformja és az iparfelügyelők intézményének kiegészítése által. A kamarák jelenleg a kereskedelmi és iparosztály törvényes autonom képviseletei, melyek, főleg mióta nagyobb mérvben igénybe vétetnek, sok hasznos dolgot végeztek. Azonban, hogy bennök igen kevés kivétellel valami sok kezdeményezés, nagy haladási vágy, emelkedett közgazdasági felfogás volna uralkodó, azt, még ha annak körében él is, de elfogulatlan, nem állithatja senki sem. Ezen hiányt főleg szervezetök nem megfelelő voltának kell tulajdonitani, a min változtatni kell, különösen ha a kamarákat iparfejlesztési tényezőkké akarjuk átalakitani. És szerintem mint ilyenek birnának a legnagyobb fontossággal, mert mai jelentőségüket csak túloznók, ha azt valami nagynak akarnók tekintetni.

Hogy azonban a kamarák a jelzett czélra valóban alkalmasok legyenek, szervezetöknek jelentékeny változáson kell keresztülmenni. Annak idején tüzetesen foglalkoztam e kérdéssel és e részben megállapodott, több mint húszéves közvetlen tapasztalat alapjára fektetett nézeteimet röviden a következőkben vázolom. A kereskedelmi és iparkamarákat hat évre kellene választani, úgy, hogy tagjaik fele minden három évben a nagy- és a kézműipar csoportjai, illetve adókategoriák szerint választás alá kerüljön. A tagok egyharmaddal szaporitandók lennének és azokat a kamaráknak cooptálni kellene a társadalom értelmes, közgazdasággal akár gyakorlatilag, akár irodalmilag foglalkozó elemeiből, hogy a magasb társadalmi felfogást abba belevigyük. Az elnököt ezen kooptált tagok közül is lehessen választani. A kamarák minden megyei székhelyen képviselettel birjanak, melybe az ottani ipar- és kereskedelmi testületek kiküldöttei is résztvesznek. E megyei képviseletek negyedévenként ülést tartanak és azokban az illető törvényhatóság ipari és kereskedelmi érdekű panaszait vagy kivánságait vitatják meg, az ülésekről felvett jegyzőkönyveket megfelelő további eljárás végett a kamarának küldik be. A kamarai titkár és segédtitkár állása minősitéshez kötendő. A hivatalnoki személyzet alkalmazási, ellátási, nyugdijazási és fegyelmi ügyei tüzetesen szabályozandók, úgy, hogy azok, valamint a kereskedelmi miniszterium alkalmazottainak köteléke között kölcsönösség hozandó létre. A kamarák, kivéve a budapestit és a horvát kamarákat, lehetőleg egy kulcs szerint kivetett illetékekből tartanák fenn magukat, és miután alkalmazottaik iparfejlesztési és felügyeleti czélokra is felhasználandók lennének, azok fenntartási költségeihez bizonyos arányban az államnak is járulnia kellene, a mi a nyert munkaerőért nem volna nagy áldozat. A kamarák tanácskozásai tekinte-

tében megtartanák függetlenségöket, irodáik azonban bizonyos tekintetben a miniszterium által is felhasználhatók lennének. Ebből a kamarára semmi hátrány sem keletkeznék, mivel szakavatott és talán jobban fizetett alkalmazottakat tarthatna. Ezekre előny lenne, hogy a haladás útja a kereskedelmi miniszteriumban megnyilnék részökre, a hova mint fogalmazók, titkárok vagy osztálytanácsosok a jobb erők feljöhetnének, ellenben a miniszteri fogalmazók és segédfogalmazók átmehetnének a kamarák szolgálatába. Ez által a biztositott pályán oly karát lehetne kiképezni a gyakorlati közgazdáknak, a milyenre már régen igen nagy szükség van, és a kereskedelmi miniszterium sem volna zavarban, hogy a szakértelmet és tapasztalatot igénylő megüresedett helyeket kikkel töltse be.

A főczél azonban ezen reformmal abban állana, hogy az iparfejlesztést valóban szakszerűen s az állam és társadalom egyesitett nagy erejével lehetne meginditani. E szempontból egy egész széleskörű rendszert kellene alkotni, mely azután később magától is működnék, mert hagyományai, járt utai s a bel- és külföldön állandó összeköttetései meglennének. A tudomány, a külföldi tapasztalat, a hazai viszonyok, a helyek és személyek tökéletes ismerete állana annak ilyformán rendelkezésére. Mindez nagyon sok tekintetben pótolná a vámvédelem hiányát és sok új elemét ébresztené fel az ipari és közgazdasági haladásnak, melyeknek ma lételéről is alig van alapos tudomásunk, vagy azok legalább is nem használtatnak fel kellőleg.

Mennyi természetes mozgató és termelő erő lenne ez úton hasznosítható? Mennyivel jobban volna az ipar város és vidék közt felosztható, mert minden tájékon az odavaló ipart lehetne meghonositani. A munkáskérdéssel a miniszteriumban és kamarákban tüzetesen lehetne foglalkozni. Ha mindehhez az iparfelügyelők szaporitása, a gyárvizsgálatok erélyesebb keresztülvitele és szervezése, az iparfelügyelők intézményének fejlesztése és hatályosbitása járulna, oly lendület volna iparunknak adható, mely a természetes tenyészetet annak terén erőteljessé tenné, s a mely, társadalmi és politikai életünkre is csak üdvösen, sőt mindezeket új életre keltve hathatna vissza.

És ezzel kimeritettem azt a szük tért, melyen ez alkalmi műben iparpolitikánk szerintem lehetséges és kivánatos irányáról a tőlem kitelhető legnagyobb tömörséggel nyilatkoznom kellett. Fontos állitásokat nem bizonyithattam be eléggé, egyes főszempontokat nem tudtam kellőleg kidomboritani. Azonban kimeritő és alapos, dolgozatot azt hiszem senki sem várt itt tőlem, de azért mégis szükségesnek tartom újból hangsúlyozni, hogy ez értekezést végső, mint egy összefoglaló fejezetéül kivánom tekintetni egy oly nagyobb iparpolitikai munkának, melyet én ugyan rendszeresen nem irtam meg külön, de a melyet nemcsak teljesen átgondoltam, hanem végig is éltem, mert hiszen az nem más, mint az én igénytelen köztevékenységemnek most már kevés hiján egy negyedszázada.

12. Észszerü közgazdasági hazafiság.

Megjelent a „Magyar Ipar“ 1899. évi deczember 24-diki — karácsonyi — számában.

Az országos iparegyesület igazgatósága által az iparpártolási társadalmi akczióra vonatkozólag f. é. deczember 3-án hozott határozatnak hazafias czélzatával teljesen egyetértek én is, mert hiszen a gazdasági életben az anyagi tényezők mellett jogosultsággal birnak az erkölcsiek is. De valamint az előbbiek alkalmazásának határozott törvényei vannak, melyek azok működtetésénél szem előtt tartandók, úgy a morális hatásnak is van természetrajza, mely szintén nem hagyható tekinteten kivül. A honfiui lelkesedés fellobbanása alkalmával és még azontúl egy ideig az emberek sokszor valóban határtalan anyagi áldozatok meghozatalára is hajlandók, de arra, hogy a gazdasági élet elsőrangu tényezői közt a hazafiság megbizható módon és állandóan szerepelt volna, a történelemből senki sem tudhat példát felmutatni. Holott az ellenkezőre, arra t. i., hogy a túlnyomólag érzelmek alapjára fektetett gazdasági és különösen iparpolitika az első nagyobb fellángolás után csakhamar önmagától esett össze, számtalan nyomós adat és tanulság létezik. Nem kell e részben messzebb mennünk, mint a negyvenes évek iparvédegyleti mozgalmához, mely nagy hévvel indult meg, némi anyagi és erkölcsi haszonnal járt is eleinte, de mivel abban a tévedésben leledzett, hogy több millió háznak küszöbén a határokon levőkéhez hasonló hatásu vámsorompókat lehet felállítani, egy általános nagy csalódással végződött, mely csupán az előrelátók akkori kis csoportját nem érte. De a védegylet tanulságait szemeink előtt tartva sem kell az országos iparegyesület most kezdett társadalmi akcziójától kicsinyleni, ha az annak lényegéből folyó természetes feltételek megvalósíttatnak, és ha az mindenekfelett a kellő határok között marad.

Az ipart támogató társadalmi mozgalom viszonyaink közt nem lehet más, mint támogatása az állam iparfejlesztő tevékenységének, melynek mélyre hatóbb sikerére szintén csak úgy számíthatni, ha az iparpolitikának nem mechanikus, hanem szerves segédeszközeire fektetik a súlyt. Különben a vámvonalak felett nem rendelkezvén, a mechanikus segédeszközök közül is csak a kisebb rendüeket vagyunk kénytelenek alkalmazni. Épp ezért mulhatlanul szükséges a szerves iparpolitika leghatékonyabb emeltyüire, a szakértelem és az iparos szellem terjesztésére igen nagy súlyt fektetni. Ez utóbbi szempontból az ipar iránti rokonszenv keltése és az ipari termékek megfelelő, minél szélesb körü méltatása nem áll az utolsó helyen.

Az ipari testületek e végből közvetlenül és közvetve sikeresen fáradozhatnak akkor, ha a hazai fogyasztó közönségnél a magyar ipar iránt általában, és adott esetekben különösen is jó hangulatot keltenek és tartanak fenn. Tanácsos külön szervezeteket, mint a negyvenes években, nem létesíteni, mert azok több irányban aggodalmakat

kelthetnek, de az egyleti buzgóság által úgyis túlságosan zaklatott magyar társadalmat az már önmagában is alkalmas volna megijeszteni, és ez ügytől annak számos rétegét eleve elidegeníteni.

Az ily czélu szövetkezés e mellett könnyen tulzásba is menne, ami esetleg helyrehozhatlan kárt csinálna. A magyar ipar termékeit felfogásom szerint három okból nem fogyasztja a kívánatos nagy mértékben közönségünk: mivel azok iránt általában nagy közöny uralkodik, mivel tényleg sokan igazolhatlan idegenkedéssel viseltetnek iránta, s a külföldi árut gyakran meg nem érdemlett előnyben részesitik, és mert végül a fogyasztók nem kis része egész pontosan és hidegen számit, már pedig az igaz, hogy sok magyar iparczikk a külföldiekkel szemben vagy árra, vagy minőségre nézve valóban nem versenyképes. Szerintem a közönyt és a vele járó tájékozatlanságot e tekintetben, hogy mit és hol érdemes hazai iparosoknál beszerezni, a sajtó által támogatott társadalmi tevékenység utján igen jelentékeny mértékben lehet csökkenteni.

A külföldieskedés ellen is bizonyos figyelemreméltó sikerrel küzdhetni, de e végből a közvéleménynek még határozottabban kellend javulni, mint a hogy észleleteim szerint az máris megtörtént. E végből némi szelid nyomás helyén lesz és az jogosult is. Amit a hazai ipar e két ellenségétől elhódíthatunk, az a tér tiszta nyereséget fog reá képezni. Ellenben ott, ahol a versenyképtelenség esete forog fenn, nagyon óvatosan kell eljárni, mivel az erkölcsi kényszer valószinüleg, ha nem is eleinte, de később legtöbbször a czélbavettel merőben ellentétes hatást idézend elő, sőt az egész akció hitelét kompromittálni fogja. — A védvám ugyan, ha annak, mint nevelő eszköznek, jogosultságát sok esetben vitatom is, tényleg szintén áldozatkövetelés a fogyasztótól, de mivel jogilag van szabályozva, további megjelenése nem oly meztelen, mint a hazafiság örve alatti folytonos követelődzés, az nem hat oly visszataszitólag, mint emez. Ezt a hatást némileg mérsékelhetné, ha vele kapcsolatosan soha és semmiben nem mutatkoznék a visszaélés; de mivel ez napirenden van, s úgy egyes iparosok, mint kereskedők igen sok esetben egyszerüen pályáznak arra, hogy az ily agitáció keltette kedvező hangulatot kizsákmányolják, s az sem ritka eset, hogy honi felirattal idegen árut kötnek a hazafias érzelmek által felmelegedett, vagy kényszerhelyzetbe juttatott közönség nyakába, a világosan versenyképtelen áruk megvételének követelésében oly veszély rejlik, melyen hajótörést szenvedve, az egész mozgalom megint hosszabb időre dugába dőlhet.

Az országos iparegyesület iparpártolási mozgalma tehát alapjában véve helyes kezdemény, de hogy sikeres legyen, meggyőződésem szerint, nem szabad vehemensnek lennie; továbbá az eljárásban fogyasztott és fogyasztandó czikkek közt különbséget kell tenni. A valóban jó és versenyképes áruk ismeretét kellő ajánlat mellett még jobban kell terjeszteni, mint eddig történt. A külföldieskedés viszonyaink közt megtorlandó bűn, melynek nyilvános, de alapos és igazságos gáncsolása nem fog visszatetszést felidézni. Az is előfordulhat, hogy egyesek verseny-

képtelen áruk beszerzése által is áldozni kívánnak a magyar ipar oltárain, különösen, ha erre erkölcsileg nem kényszerittetnek. Az ilyen áruk ajánlása, de igen szelid módon, tehát egészen szintén nem ejtendő el; azonban a versenyképtelenség okai és elkerülésének módjai tárgyalandók, s az nagyobbmérvű forgalom esetén sok esetben talán meg is fog később szünhetni.

Az egész actió érdekében múlhatatlanul szükséges azonban, hogy a hazai közönséget az iparosok és kereskedők netáni visszaélései ellen ugyanaz az intéző és agitáló testülethálózat védje meg, a mely azt a belföldi ipar termékeinek nagyobb mérvü fogyasztására buzdítja. Sőt az idegen erőknek hazai czégér alatt történő forgalomba hozatala a törvényhozás által a tisztességtelen versenyzés esetei közé lenne sorolandó. Ily feltételek mellett én a szóba jött társadalmi iparpártolás mozgalmát üdvösnek tartom. Attól ugyan gyökeres változást nem várok, de azt remélem, hogy a mai igazán siralmas helyzeten érezhetőlen javitand és fogyatkozó erkölcsi tőkénket azzal a részszel gyarapithatja, mely a legjózanabb számitással is megegyeztethető: az észszerű közgazdasági hazafisággal.

IV.

Kereskedelem.

1. A kereskedelem fontossága hazánkban.

Az aradi kereskedő ifjak körének 1872. évi junius 30-án tartott alakuló ülésében a város kereskedelmi nesztora mellett elnök-társnak választatván, szóló a következő beszédet mondta.

Köszönöm a bizalmat és megtiszteltetést, melyben részesiteni szivesek voltak; igérem, hogy egyrészt az elsőnek megfelelni, másrészt ez utóbbit csekély erőm és a lehetséghez képest kiérdemelni legfőbb törekvésem leend. — Kora ifjuságom óta nagy előszeretettel viseltettem a kereskedelem iránt, később ezen termelési ág fontossága oly befolyást gyakorolt reám, hogy a mindig kényes pályaváltoztatás nehézségeitől sem riadtam vissza. — Önök előtt, kik e szakmát nálam régebben gyakorolják, kik annak előnyeit az egyesre, fontosságát az összességre eddigi tapasztalataikból is igen jól ismerik, önök előtt a kereskedelem horderejéről értékeznem nem illetnék. Nem fojthatom el azonban legmélyebb sajnálatomat kifejezni a felett, hogy a productiv termelési ágak e legmagasbika a magyar társadalomban és a nép öntudatában még nem foglalhatta el azon kiválóbb állást, mely azt természetszerüen megilleti, és nem volt képes sem a rokonszenv és tisztelet azt a mérvét felkölteni, melylyel másutt körülveszik, sem azon buzgó részvétet gerjeszteni, melylyel azt minden müvelt nép ifjusága fölkarolja.

Oka kereskedelmünk eddigi sajnos pangásának az anyagi körülményeken kivül főleg nemzetünk ez idegenkedésében keresendő. Tisztán a földmivelés és kormányzat teendőivel foglalkozva, e nép tekinteten kivül hagyta, hogy előmenetele biztos, haladása folytonos csak úgy lehet, ha minden tényezőnek megadva jogosult állását, a teljes összhangot igyekszik megközeliteni. A kizárólagosság soha és sehol czélra nem vezetett, s ha a jelen nemzedék nem akar a mult hibájába esni, a kereskedelem felé is nagyobb részvéttel és rokonszenvvel kell fordulnia. Magyarország tisztán földmivelő állam sokáig nem lehet, a nyers termelés terén számos, hatalmas versenytársai vannak; saját

terményeit nem elég csupán a természet tiszta adományaiként raktárakba elhelyezve a képzelt gazdagság hiu álmaiban ringatni magát, hanem tetterősen kezdeményeznie, s bátor elhatározással az iparnak, de főleg a kereskedelemnek meg kell a fejlődés minden előfeltételeit adnia. Oly állam, mint hazánk, passiv kereskedést már nem üzhet többé, nem várhatja be, mig a külföld jön, vagy talán nem is jön terményeiért; végre nekünk is ki kell a versenypályára lépnünk, ha a kereskedelem közvetlen előnyeivel haladásunk reményeit is nem akarjuk megsemmisiteni. Hogy azonban a külföldel szemben megállhassunk és képesek legyünk saját helyzetünk felett uralkodni, a positiv cselekvés sokkal nagyobb igényeinek is meg kell felelnünk. A kereskedelmi szaktanitás siralmas állapota köztudomásu tény; történnek ugyan egyes lépések annak javitására, de a most már működő kereskedő ifjuság abból közvetlen hasznot nem huzhat. Amihez még nyulhatunk, de a mi szerencsénkre minden haladásnak legbiztosb eszköze, a mit a rendezett iskolai viszonyok is csak megkönnyitenek: az az önképzés.

Midőn önök az egyletet újból kivánják szervezni, az önképzés e szükségérzetének adnak kifejezést, mely mig egyrészt haladási törekvésüket a legszebb szinben tünteti fel, másrészt azt a leghatékonyabban is fogja megvalósitani. Arad város nagy jövőjével szemben a kereskedő ifjuságnak itt szép, de felelősséggel járó hivatása van. E város mindenféle tárgyi tényezőkkel rendelkezvén, hogy talán a közel jövőben az országnak kétségbevonhatlanul második, a világkereskedelem által is kellő tekintetbe vett emporiuma legyen, annak a jövőben sem lesz semmire oly nagy szüksége, mint tekintélyes, értelmes, a kor és helyzet magaslatán álló kereskedő osztályra. A viszonyok természetes fejlődése egy szebb jövő elébe visz, mely megfelelő eljárás mellett csak idő kérdése már. E kedvező irányban működni, a virágzást siettetni, s minden valószinüség szerint még élvezni is, az ifjuság, és, uraim, főleg önök vannak hivatva! Részemről e társulat önképző jellegét nem tudom eléggé hangsulyozni, és ha annak fontosságát átértettük, minden kifogás, mely ellene felhozható, valóban kicsinyesnek tünhetik fel. Azon hason czélu egylet, mely itt már rövid ideig létezett, nem anyagi akadályokon, hanem a részvétlenség kemény sziklaján szenvedett hajótörést, oly körülményen tehát, mely nagy bajt rejt ugyan magában, de nem orvosolhatlant, és mely a jobb belátásnak, úgy hiszem, rövid idő alatt helyet fog engedni. Meg vagyok győződve, hogy az aradi kereskedő ifjuság hivatásának tiszta tudatával bir, és ha talán a kezdet nehézségei miatt ma még az egylettől sokan megtagadják is az életképességet, amennyiben önök, kik azt szervezték, kitartók és munkások lesznek, ha életet tudnak a másként holt intézménybe önteni, ha együttes működésünknek sikerülend e társulatnak erkölcsi hitelt és vonzerőt szerezni, akkor részvétüket ők sem vonandják meg tőle.

2. A magyar kereskedelemről.

Megjelent a Pesti Napló 1880. évi 226. és 227. számaiban.

A földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter úr folyó évi szeptember hó 11-re a hazai kereskedelmi és iparkamarák egyetemes gyülését hívta össze, hogy az ipartörvény és ezzel kapcsolatban a kamarai törvény átvizsgálása, továbbá a házalás, a vándorraktárak, végeladások és a vásárok ügyének szabályozása iránt véleményt adjanak a kormánynak. Oly intézkedés ez, melyet elsőben is az aradi kamara még 1876-ban hozott javaslatba, melyet azután a többi kamarák túlnyomó többsége szintén sürgetett, de a melynek megtételére a kereskedelmi miniszterium mindez ideig rábirható nem volt. Eleinte attól tartottak, hogy különösen a vidéki kamarák a kiegyezési kormány-előterjesztésekre vonatkozólag azok szellemével ellenkező nézeteket fognak nyilvánítani, később pedig a miniszteriumban a minden oldalról sürgetett reformok irányával nem voltak tisztában, s teljesen készületlenek lévén, vonakodtak a kamarai kiküldötteket fogadni, mig végre a tájékozatlanság ezen elég sokáig tartott korszakának a kereskedelmi miniszterium kebelében létrejött legujabb örvendetes átalakulás szerencsésen véget vetett.

Nem czélom ezuttal a kamarai egyetemes gyülés feladatának horderejéről általánosságban értekezni. Sokkal többször és sokkal alaposabban megvitatták a tárgyalandó fontos kérdéseket úgy a sajtóban, mint a szaktestületek ülésein és azok kiküldötteinek magán jellegü gyülekezeteiben, hogysem általánosságban tartott elmefuttatásokkal még most is használni lehetne. Ha azonban az általánosságok ideje már lejárt is, vannak egyes oly mozzanatok, melyeknek indokolt, különös hangsúlyozása éppen most, midőn a hazai kereskedelmi és iparos értelmiség törvény által rendszeresített országos képviseletében legfőbb érdekeinek megóvására nézve nyilatkozni lesz hivatva, szükségesebb és időszerűbb, mint valaha.

A kamarai egyetemes gyülés figyelmét azon felette sajnos tényre akarom ez alkalommal felhívni, mely szerint hazánkban a kereskedelem sem a fejlettség azon fokán nem áll, sem azon nemzeti szellemtől nincs áthatva ennélfogva oly tiszteletben sem részesül, mint kivánatos lenne, s mely azt, mint a nemzeti termelés egyik legfőbb, a többiekre is közvetlenül kiható, ágát szükségképp megilletné, és a melyet minden nyugati művelt államban, minden oly nemzetnél, melynek organikus fejlődése van, igen nagy mértékben feltalálhatni.

Nem osztom ugyan egészen, mert bizonyos mérvű túlzás van benne, sokak azon kifakadó véleményét, hogy a magyar termelésnek, különösen pedig a magyar iparnak nincs nagyobb ellensége, mint a magyar kereskedelem, de azon nézetet én is vallom, hogy a hazai kereskedőség nagy összesége úgy szerencsétlen közgazdasági viszonyainknál, mint eddigi házi, iskolai, társadalmi és üzleti nevelésénél fogva sokkal kevesebb érzéket és érdeklődést tanusit Magyarország

nemzetgazdasági léte és jövője iránt, mint a mennyire azt fennállásunk és haladásunk feltételeivel megegyeztetni lehetne. Nem egyesek, nem is egyes csoportok képességei és érzelmeiről, hanem az egész osztályéiról beszélek, melynek elmaradottságáért, közönyeért, közönséges kalmár-szelleméért és ezeken alapuló, a magyar anyagi érdekek megóvására nézve káros tetteiért és mulasztásaiért egyesek, vagy talán közülök — de csakis absolute — sokaknak magas értelmisége és józan valódi hazafisága kárpótlást nyujtani nem képes.

Igy felállítva a tételt, nem hiszem, hogy a valósággal ellenkezőt mondottam volna. Már pedig, ha tény az, hogy kereskedő-osztályunk a magyar nemzetgazdasági érdekek iránt meglehetősen hideg, a nemzettesthez való tartozásának élénk tudatával nem bir, nyelvre nézve legnagyobb részt idegen, számítását a magasb tekintetek figyelmen kivül hagyásával teszi, érzelmei pedig világpolgáriasak: akkor gazdasági életszervezetünkben oly nagy bajt constatáltam, melynek bizton várható szomoru következményei szükségessé teszik, hogy annak lényegével, elháríthatóságának kérdésével és az orvoslás conkrét irányu módozataival a kormány és ezt támogatva, a kereskedelmi és iparos érdekek törvényes képviselete behatóan foglalkozzék.

Nem képzelem ugyan, hogy a kereskedelmet csupán törvényhozási és kormányintézkedésekkel átalakítani lehessen, de hogy a társadalom és a jobb irányu kereskedők törekvéseit az államnak támogatni és jelenleg még bizonyos mérvben vezetni is kell, az kétségtelennek látszik előttem.

A kereskedelem hátramaradottságát senki sem ismeri el szivesebben, mint éppen maga a kereskedelmi osztály jobbjai. Nem egy izben hallottam önerejükből kiváló társadalmi állásra vergődött idősb kereskedőktől keserü panaszokat azért, hogy a kereskedő ifjak korszerű, rendszeres kiképeztetéséért, egyes kivételes intézkedéseket leszámítva, nálunk majdnem semmi sem történik. Az állam a kereskedelmi oktatás terén mindössze annyit tett, hogy a budapesti kereskedelmi akadémiát nehány ezer forinttal segélyezi, és egy rendeletet adott ki, mely az engedélyezhető kereskedelmi tanintézetekben előadandó tananyagot állapítja meg.

A kereskedelmi tanonczok oktatására nézve az ipartörvény rendelkezései vannak a kereskedelmi törvény általis fenntartva: itt azonban a 42. szakasz c) pontjában csak az áll, hogy az iparos és vele egy sorban a kereskedő, tanonczát, ha irni, olvasni és számolni nem tud, ezeknek megtanulására, különben pedig az ismétlési, esti, vasárnapi, illetőleg ipariskolába való járásra szoritani köteles. Miután azonban a kereskedő tanulók irni, olvasni és számolni rendszerint tudnak, arról pedig, hogy kereskedelmi tanfolyamok és kereskedelmi iskolák állíttassanak fel, a törvény nem gondoskodott, a hatóság a kereskedelmi ifjak oktatásával egyáltalán nem is törődik. Ha valahol egyesek, vagy egyes társulatok buzgalma folytán létezik a kereskedő ifjak számára valamely nyilvános intézetben vasárnapi, vagy esti tanfolyam, ott ugy a hogy látogatják azt, de a legtöbb helyen,

a hol ilyen nincs, a hatóság a legjobb akarat mellett sem tehet semmit, mert az azelőtt fennállott gremiumok is feloszlottak és csak kevés helyen alakultak át szabad kereskedelmi társulatokká.

A kereskedő ifjak oktatása tehát jó formán országosan el van hanyagolva. Látjuk ezekből, hogy miként oktatják ez ifjakat, de most azt is kérdeznünk kell: és hát ki neveli őket? Azon felette szük életkör önkívül, a melyben esetleg felnőnek, senki más. Ha közülök valamelyik elég szerencsés és mivelt kereskedőhöz jutott, annak modorát, szakismeretét részben elsajátíthatja; ha ellenben kevésbbé szerencsés és otthonról is csak kevés szellemi és erkölcsi tőkét hozott magával, pedig, fájdalom, ez a szabály, akkor szaporitani fogja azon kereskedők feles számát, a kikre azután a hazai kereskedelmi osztály fennebb adott jellemzése az utolsó betüig igazságosan alkalmazható.

De hát honnan is vegyen a rendesen silány házi nevelésben részesült ifju impulsust a jobb, nemesebb törekvéshez, sőt képződjék ki benne az erkölcsi érzet, a közszellem és a folytonos haladás utáni előbb ösztönszerű, majd öntudatos törekvés, ha rideg számitásu főnökénél jobb, tökéletesb, tanultabb, finomabb, és hazafiasabb emberekkel nem is érintkezhetik? Ily módon letelt ifjuság után, minő tett és becsvágy dagaszthatja a férfiu keblét, és minő tisztelet illetheti meg az olyan vénséget, melynek ifjuságát és férfi korát magasztos érzelmek, gondolatok és tettek nem ékesitették? A naprólnapra megélhetés szük körében pereg le az ily existentia életideje, mely alatt a keblet a kisszerű önzés, az elmét az aprólékos üzleti fogások eltanulása és gyakorlása, a kedélyt pedig a megélhetés nyomasztó gondjai dominálják. Hogyan lehessen az ily lényektől azután kivánni, hogy átérezzék azon hely fontosságát, melyet a nemzeti termelés közepett elfoglalnak; hogy felfogják hivatásukat, mint kereskedők, kik úttörői a nemzeti munka véres verejtékkel megszerzett eredményeinek és közvetitői a nemzeti fogyasztásnak; hogy át legyenek hatva emberi és honfiui kötelességeik tudatától; hogy egy szóval egész életüket saját egyéniségök anyagi, szellemi s erkölcsi szükségei és a nemzeti lét nagy követelményei közötti minél tökéletesb összhang szempontjából intézzék?

És vajjon oly gazdagok vagyunk-e vagyonban és értelmiségben, hogy egy egész osztály helyes irányu fejlődése, vagy minden irányban tapasztalható pangása, sőt viszonylagos hanyatlása közönyös maradhat az állam előtt? S különösen elég erős-e a magyar nemzetiség, hogy megengedheti termelése egyik fő ágának folytonos idegenkedését a nemzeti nyelv és vele a nemzeti érzelmek iránt? Vajjon a magyar ezentul is mezőgazda és kisiparos legyen-e csupán, a ki épp oly idegen a belföldi kereskedővel szemben, mint a minő idegenség lakik az üzleti szellem és eljárás iránt ő benne? Itt tenni kell, és pedig mihamarább, mert ezen állapot a nemzeti és a gazdasági élet kiszámithatlan kára nélkül igy nem maradhat tovább.

A kereskedelem szellemének átalakítására kétségkivül legtöbbet

maga a társadalom tehet, mert annak helytelen felfogása a múltban képezi főokát annak is, hogy a magyar kereskedő-osztály fejlődése napjainkban nem kielégítő. Számtalanszor el volt mondva már, hogy az úgynevezett jobb családok még ma sem hajlandók gyermekeiket a kereskedelmi pályára adni, hol régi hagyományos hazafiságot és nemzeti szellemet honosíthatnának meg és terjeszthetnének általok. Nem egyszer el volt mondva az is, hogy a magyar közönség saját nyelvének használatánál mennyire indolens.

Ezt a termelőknek és fogyasztóknak az üzletemberekkel folytatott német beszéde és levelezése is igen jellemzően bizonyítja. Hol van életképes nemzet, mely igy járna el? Csoda-e azután ezen lanyha eljárás mellett, hogy mig Szerbia és Románia számára a külföldön külön levelezőket kénytelenek fizetni, addig Magyarországot a német nyelv kereskedelmi provintiájának joggal tarthatják. A társadalom mindkét irányban sokat, nagyon sokat javíthatna a mai kedvezőtlen helyzeten, mert, ha az érdekeit és azokkal saját maga iránti kötelességét jobban felfogná, magában a kereskedő osztály kebelében is nagyobb mérveket öltene a magyarosodás utáni különben is meglevő, de nem általános és nem elég mélyreható törekvés. És ezen törekvést első sorban fokozni nem az államnak, hanem a magyar társadalomnak, e társadalom minden rétegének szoros kötelessége. Az aristokratia, a fogyasztási, gazdasági és nőegyletek, s a termelő és fogyasztó közönség általán tartozik nemzetiségének azzal, hogy érvényességének határát, legalább benn az országban, a mindennapi szükségek kielégítésére szolgáló tevékenység körében az ezen nemzetiséget kétségkivül megillető mérvben tovább és tovább terjeszsze.

A társadalom azonban egymagában soha sem fogná elérni azt az eredményt, a melyre szükség és biztos kilátás van akkor, ha az állam rendeltetésének megfelelő módon szintén közbelép. Az állam feladata és kötelessége a kereskedelemmel szemben ugyanazon irányban keresendő, mint a társadalomé, csakhogy más eszközöket kell alkalmaznia. Annak tudniillik főkép az értelmiség és a gazdasági helyzet kellő felfogása, továbbá az ezekre is nagyon kedvezően ható testületi szellem fejleszthetése és terjesztésénél kell hathatósabban közreműködni. A szervezetlenség és fegyelmetlenség azon zilált állapota, mely az iparnál annyi és oly szembetünő károkat okozott, csakhogy valamivel enyhébb alakban, megvan a kereskedelem terén is.

A szétzüllöttség itt is tapasztalható, és a ki különösen a vidéki városok sokszor igen tekintélyes számu kereskedőségének helyi viszonyait ismeri, tudni fogja, hogy ezen viszonyok mennyire sajnosak, s az iíjú nemzedék oktatására és nevelésére mennyire kedvezőtlenek. Aki a helyzetet e részben ismeri, tudni fogja azt is, hogy a kereskedelmi osztály heterogen elemei közt mily kevés az egyetértés, sőt az összhang utáni törekvés is, és hogy mindezeknél fogva nálunk az államnak épp úgy joga és kötelessége a kereskedelem szervezetének irányt

adni és számára biztosabb alapot szerezni, mint a mily kétségtelenül joga és kötelessége ez az ipar sajnos helyzetével szemben.

A szervezkedés szükséges voltát már nem egyszer többen hangoztatták, névszerint a kassai kereskedelmi kamara törvényjavaslatot is dolgozott ki a kereskedelmi testületekről, de ennek én csak alapeszméjét tartom helyesnek, mely szerint kereskedelmi testületeknek alakulni kellene mindenütt, ahol kereskedők bizonyos számmal együtt laknak. Szóval a kényszer-társulást én nemcsak az iparosokra, hanem a kereskedőkre is alkalmazandónak tartom, és pedig azért, mert kereskedelmi társulatok különben, mint a tapasztalás is bizonyitja, másként nem alakulnak, már pedig ilyenekre a kereskedelmi osztály különféle elemei közti közeledés, érintkezés, s ezzel a testületi szellem kifejlődésének előmozditása végett igen nagy szükség van; mert a kereskedelmi társulatok vannak hivatva a kereskedelmi alsóbb oktatást tényleg biztositani és fenntartani. A legtöbb város kereskedősége oly anyagi körülmények között él, hogy a kereskedelmi tanfolyamok költségeinek fedezésére teljesen képes. Mert csak a kényszer-társulás mellett van kilátás arra, hogy a kereskedelmi osztály fejlődését ezen osztály autonom közegeinek, névszerint a kereskedelmi kamaráknak közvetitésével az állam ellenőrizheti és nagyobb mérvben elő is segitheti. És végül, mert a kereskedő ifjak önképzésére és segélyzésére szolgáló egyesülés rendszeresitése is csak akkor nyujt kilátást a sikerre, ha annak a kereskedelmi testületek biztos támpontjait képezik, és a szinte országszerte alakitandó kereskedelmi ifjusági egyletek vezetésével megbizhatók.

A szervezkedés tehát a kereskedelem terén is minden haladásnak előfeltétele. Ennek előkészitésére az ipartörvény módositása s a kereskedelmi és iparkamarák reformálása a legkedvezőbb alkalom. Azért a kamarai egyetemes gyülés, midőn ezen tárgyakkal foglalkozik, és midőn az iparos-oktatás szervezése iránt kell véleményt mondania, ne feledkezzék meg arról sem, hogy kereskedelmünk értelmileg és érzelmileg minő állapotban van.

Vegye fontolóra, hogy ha a társadalom új elemek beömlesztése és szokásainak megváltoztatása által a kereskedő osztály szellemének megváltoztatására jelentékeny befolyást gyakorolhat is, s az államnak törvényhozása és kormányzata utján szintén fel kell annak ügyét karolni. Az állam feladata a kereskedelem virágzásának előfeltételeit nemcsak az igazságszolgáltatás és közigazgatás helyes szervezése, s a közlekedési és hitelügy megfelelő rendezése által megteremteni, hanem védenie, oltalmaznia kell azt a hybrid természetü verseny ellen is, aminő pl. a házaló és vándorló kereskedés üzelmeiben kárositja azt. Erre ismét az eléje tüzött napirend tárgyalásakor bő alkalma fog a kamarai egyetemes gyülésnek nyilni, midőn igazságos és gyakorlatilag is alkalmazható megoldási módozatok javaslatba hozása által a kereskedelmet helyzete nehézségeinek elviselésére képesebbé teheti. Pedig, ha azt akarjuk, hogy a kereskedő osztály érzelmei önként is változzanak, és az mind jobban ragaszkodjék e házához,

s ha megszedte magát, ne jöjjön kedve annak minél előbb hátat fordítani, ápolnunk kell a szolid kereskedelem jogosult érdekeit, melyek az ország jól felfogott közgazdasági érdekeivel teljes összhangzásban vannak.

Tartsa egy szóval szemei előtt a kamarai egyetemes gyülés, hogy e részben csak a társadalom és állam együttes közreműködésétől várhatni javulást, és csak így lehet kilátásunk arra, hogy nem csupán belföldi, hanem idővel valóban magyar kereskedelmünk is lesz; melytől majdan nem idegenkedik, mint napjainkban, a nép, a birtokosság és az arisztokráczia, mert az nyelvre, értelemre és felfogásra nézve a mienk, vér ami vérünkből és középosztályunk kiegészítő része lesz; igazi tiszteletben fog részesülni, mert európai szinvonalon álland, s nehéz viszonyok közt levő termelésünk előharczosaként szerepelvén, a nemzeti jólét egyik legbiztosabb tényezője leend, mely nem szolgál majd idegen érdekeknek, sőt leghatalmasabb előmozditójává lehet annak is, hogy nemzetgazdaságunk végre egymagában befejezett organikus egésszé alakuljon át, melynek minden része, minden ága megszakitás és ugrás nélkül folyton üdvös kölcsönhatásban jelentkezik egymással. De míg ezen felette kivánatos állapotot nem értük el, addig folyton tartsuk figyelemben, hogy a belföldi kereskedelem mielőbb átalakitandó magyarrá, s hogy ezen nagy czél elérésének minden hatékony eszközét öntudatosan és kitartással kell alkalmaznunk.

3. Gabona kereskedelmünk.

(Előadatott élő szóval az országos magyar gazdasági egyesület enquête-bizottsága előtt 1879. évi deczember 15-én.)

A magyar gabona kereskedés évről évre hanyatlik A hanyatlás már a hetvenes évek elején kezdődött s azóta folyton öregbedik. Ez eredményt termelési viszonyaink megbízhatlansága, a világpiacz keresletének és kinálatának teljes megváltozása, és gabonakereskedésünk szervi bajai közösen idézték elő. A termelés hiányairól és hibáiról tüzetesen beszélni nem lehet most feladatom, de mint tényt mégis constatálnom kell, hogy a magyar mezőgazdaság sokkal hátrább van, mint a sikeres verseny szempontjából lennie szabad volna, hogy az észszerü eljárás annak erős oldalát nem képezi, hogy tőkében és értelmiségben szegényebb, hogy adott természeti factorai, t. i. az elhanyagolt, kiélt föld, a szeszélyes végletekre hajlandó időjárás, a primitiv képzettségű munkaerő sokkal kevésbbé hatályosak, köz- és magán terhei pedig sokkal nagyobbak, semhogy elég olcsón termelhetne. A gabonapiacz kereslete a nyugaton lényegileg talán ugyanaz, a mi tíz évvel volt ezelőtt, de a kinálat, mely azzal szemben jelentkezik, egészen más. A külföld gabonakereskedése végül oly óriási mérvben tökélyesbült, hogy nekünk, a kik e téren egyátalán nem ha-

ladtunk, okvetlenül hátra kellett maradni. De a mi bajunk e részben nemcsak a stagnatioban áll, hanem úgy üzleti ügyesség, mint megbizhatóság tekintetében is határozottan visszamentünk; azon felül pedig minden összeesküdni látszik ellenünk. Terméseink évek óta rosszak, közlekedési eszközeink az állam minden áldozatai daczára nem elég hatályosak, üzleti tőkénk folyton kevesebb, kereskedelmi összeköttetéseink lazábbak és mindig a teljes megszakadással fenyegetnek. A hanyatlás tehát minden irányban majdnem egy formán észlelhető. — A magyar gabona főbb piaczai eddig egész Németország, Helvétia s Hamburg, Brema, Lübeck, továbbá a többi észak német kikötőkön át Anglia voltak; lisztünk pedig még egyes délamerikai államokba is jelentékeny kivitelnek örvendett. Ezen piaczból Észak- és Dél-Németországot s részben Angliát is elvesztettük. Ennek okai általános természetűek, a mennyiben versenytársaink kedvezőbb helyzetük folytán kiszoríthattak onnan bennünket. Németország tekintetében azonfelül az ottani belföldi nyers termelést védő kereskedelmi és vasuti politika szintén észrevehetőleg éreztette hatását. — Hogy kilátásaink ily körülmények közt nagymérvű önsegély és helyesebb gazdasági politika nélkül valami rózsásak nem lehetnek, azt bővebben indokolni talán fölösleges. — Áraink megállapítására a világforgalom keresleti és kinálati viszonyai túlsúlyban levő befolyással vannak, de befolyással bir azok alakulására a mi saját termésünk is, mert szűk termés mellett áraink nem szenvedhetnek oly mérvű csökkenést még gyöngébb külkereslet esetén sem, mintha magunk is nagyobb felesleggel léphetünk ki a piaczra. Az árhullámzás az újabb időben daczára az oczeánontuli nagy mérvű gabnatermelésnek, szintén jelentékeny volt és így minden szerencsétlenségeink közt sincs kizárva azon lehetőség, hogy koronként készleteinket meglehetős, sőt jó áron fogjuk eladhatni. De sajnos, hogy az árak éppen akkor emelkednek, midőn már alig van mit eladnunk, s ebben a szilárd, állandó összeköttetések hiányának tetemes része van. Kilátásaink ennélfogva az árak tekintetében is szomoruak. — Azon búzatermelő államok, melyek velünk a főbb európai piaczokon leginkább versenyeznek: Oláh- és Oroszország, de leginkább Amerika, sőt mind nagyobb mérvben Ausztrália is. Ezen államok előnye felettünk általán az olcsóbb, pihent, részben termékenyebb új föld, azután különösen Amerikáé a jobb hitelviszonyok, a gépek, a nagyszerű forgalmi és közlekedési eszközök hatásában jelentkezik. — Azon kérdésre, hogy minő módon lehetne eme versenynyel legalább a sikerre való kilátás mellett küzdeni, csak úgy felelhetni alaposan, ha vele kapcsolatban még a 11. és 12. kérdések is, mint egy egésznek összefüggő részei, szintén felvétetnek. E három kérdést összefoglalva, a magyar gabona versenyképességének emelése végett szükséges teendőkre nézve véleményemet röviden úgy formulázhatom: hogy a meghonosítandó észszerű termelés mellett gabona-üzletünket és közlekedésügyünket gyökeresen a világforgalom mai kivánalmainak megfelelőleg reformálni kell. A termelés javítása iránt nyilatkozni mások feladata, a közlekedés hatá-

lyosbításának kérdése is részben mások véleményezésének van fenntartva, részben pedig általam alább lesz tárgyalandó, itt tehát csupán azt kell kifejtenem, hogy gabonakereskedésünket miért és miként tartom átalakitandónak?

A magyar gabona-kivitel legfőbb hibája, hogy azzal számolni lehetetlen. Nemcsak termésünk eredménye felette változó, hanem a termelt mennyiség pontos és mintaszerű szállításában sem lehet megbizni. A buza minősége nemcsak vidékek, hanem a termelők készletei, sőt ezek egyes részei szerint is felette változik, és nincs mód, melynek felhasználásával azt osztályozni lehetne. A különböző minőségű búza a megrendelt időre nem küldhető el, s a rendszer, melyet az elküldésnél használunk, kezdetleges, sok költséggel jár és annyira tökéletlen, hogy a felek legjobb akarata mellett is folytonos kellemetlenségek és károsodások állandó forrását képezi. Azonfelül a joakarat üzleti életünknek nem is szabálya, sőt álszégyen volna be nem vallani, hogy annak feltűnő sajátságát éppen az insoliditás képezi. Ez áll a kivitelről szintén, habár nem oly mérvben, mint a belforgalomról, melynél a visszaélések majdnem elkerülhetlenek. A fővárosban talán némileg jobban áll a dolog, de a vidéken a kupeczkedéssé fajult üzlet túlnyomó jelenségei a jobb irányú gabonakereskedőket is megbotránkoztatják. Nagy kereskedelmi hely jól értesült embereitől hallottuk, hogy a piaczi forgalmat egész osztályok oly módon tudják felhasználni, hogy szolid kereskedőnél rendszerint drágábban vesznek és mégis olcsóbban képesek eladni. Ily körülmények között a külföld a magyar gabonára csak akkor reflectál, ha feltétlenül reá van utalva. Ezen állapotnak, ha gabonakereskedésünket végképp nem akarjuk tönkre tenni, minél előbb véget kell vetni. És a jogosult kereskedelmet ezen törekvésében támogatni országos fontosságú feladat. Az állam közbelépte közgazdaságunk szomoru helyzete mellett ez irányban ma már merőben szükséges, mert úgy látszik sem az egyesek, sem a társadalom a bajon segiteni nem képesek. Azon eszköz, melylyel a gabonakereskedés gyökeres reformja keresztülvihető és a melynek alkalmazása, ha nem is mindjárt, de mégis aránylag rövid idő alatt rendkivül jó hatással birna, a közraktári rendszer viszonyainknak megfelelő életbe léptetése lenne. Erős meggyőződésem, hogy egy ily nagymérvű vállalkozás nélkül, minden egyéb eszközök megkisérlése daczára, gabonaforgalmunk rohamos hanyatlása nem lesz feltartható.

Közraktárak azonban véleményem szerint nem csupán Budapesten, hanem az ország mindazon nevezetesebb helyein, a hol a forgalom fejlődése gyupontokat képzett magának, és a hol rendszerint vaspályai csomópont, vagy gőzhajózási nagyobb állomás is van, a viszonyoknak megfelelő berendezéssel állítandók fel. A feladat, melyet ez intézmény segélyével meg kell oldani, oly nagy, hogy csupán egy lehetőleg teljes, részeiben összefüggő szervezet létesítése által fogunk czélt érhetni. Ily nálunk meghonosítandó szervezetet látok én az amerikai elevatorokban, melyeknek az oda való mezőgazdaság a verseny téren elért mesés sikereket nem a legkisebb részben köszön-

heti. A közraktárak meghonosítására irányult törekvés véleményem szerint eredményre eddig azért nem vezethetett, mert helytelen alapon mozogván, a magyar közgazdaság szellemét teljesen félre ismerte. A magyar közgazdaságban fájdalom nincs még elég erő, nincs elég ruganyosság, hogy organumait maga tudná megteremteni. Külső támaszra van szüksége, ennélfogva jogosult a kívánság, hogy az állam itt is legalább kezdeményezőképp működjék közre. A gabona kereskedést reformálni, nyers terményeink legfontosabbikának versenyképességét biztosítani mai körülményeink között más, mint állami teendő nem lehet, mindezzel pedig egyáltalán nem várhatunk, mert a haladék az egyesekre és az államra nézve egyaránt végzetes lehet. A közraktári szervezetet én oly irányban képzelem létesítendőnek, mint a melyben vaspályáink, persze legnagyobbrészt helytelenül, épültek. A magán tőkét a biztosítás igéretével, és adómentességgel kellene megnyerni, és hogy ily feltétel mellett elég pénz fog kínálkozni, az iránt kételye alig lehet valakinek. A kérdés csak az, megengedik-e azt az állam ismert gyarlóságu pénzügyei? Azt hiszem e részben is meglehetünk nyugodva, mert ha a felállítandó közraktárak nem minden protegált helyen, hanem csupán az ország valódi gabona forgalmi fő helyein épittetnek, a vállalat nem sokára tisztességes hasznot fog tulajdonosainak biztositani, és az állam kamatjótállása csak erkölcsi sulyánál fogva leend szükséges és hasznos. Hosszas számításokba e végett kár lenne bocsátkoznom, mert e részben azt előttem már mások, mint pl. 1870-ben Schmidtmann Ármin és Tomsich István elég alaposan, az országos gazdasági egyesület helyeslésének kinyerésével, megtették. A közraktárak felállításától én mindazon hiányok és hibák pótlását és kijavitását várom, melyek hatása alatt gabonakereskedésünk jelenleg szenved. A magyar gabona kereskedés úgy az országban, mint a külföldön visszanyerné nagy részt elvesztett hitelét: a zsák-rendszer mellőzését vonná maga után, a gabona-osztályozást annak minden előnyeivel meghonosítaná, a versenyképességet tetemes közvetitési kiadások megszüntetésével emelné, a kisebb mennyiségek tömöritésével a külforgalom számára új tápot szerezne: a visszaéléseket e téren ritkitaná, szóval oly lendületet adhatna a kereskedelem tőkéjesbitése által a mezőgazdaságnak, mely ennek kezelésére is okvetlenül a legjobb befolyással birna. Ha e mellett a mai hitelviszonyok közt elképzeljük, hogy mit jelent az ország évi termésének megfelelő jutányos hitelt biztositani, s mit jelent az uzsora-kamatokkal szemben pénzforrást nyitni a gazdának a további kötelezettség minden veszélye nélkül a kedvező esélyek minden jótéteményével, akkor valóban nem szükséges ezen feladat fontosságának, hasznának és sürgős voltának indokolására több szót vesztegetnem. Itt csak azt akarom még megjegyezni, hogy nézetem szerint két mód kínálkozik ezen szakértők számitása szerint egyelőre 20—25 milliónyi befektetés eszközlésére. Az egyik, hogy az mint önálló vállalat jönne létre, és akkor mint külön részvénytársaság a törvény értelmében a kormány ellenőrizete mellett igazgat-

tatnék ; vagy pedig a közraktárak a vaspályák közvetítésével létesülnének és azok közösen gondoskodnának a központi vezetésről. Mindkét esetben az állam külön garantiával látná el azokat és mindkét esetben törvényhozásilag intézkednék, hogy kezelésök számára a vaspályák részéről bizonyos könnyebbség és előzékenység biztositassék. Ezek természetesen a saját érdekökben is kötelezteténének, hogy szállitó eszközeiket az új rendszer kivánalmaihoz képest átalakitsák.

Végül ezzel összefüggésben mint önként értendő dolgot emlitem, hogy a közraktárak helyein az illető kereskedelmi és iparkamarák a budapesti, temesvári és fiumeihez hasonló jogkörrel biró választott birósággal láttatnának el és általában azoknak a kezelés ellenőrzésénél megfelelő szerep adatnék. Véleményem szerint a legközelebbi időben Budapesten kivül elég volna Pozsonyban, Győrött, Nagy-Kanizsán, Fiuméban, Eszéken, Temesvárt, Szegeden, Aradon, Nagy-Váradon, Debreczenben, Miskolczon és esetleg Erdély valamely alkalmas pontján az egyes vidékek termelési képességéhez arányositott közraktárakat emelni. — Vasuti dijtételeink kétségkivül nem alacsonyak, ha azokat általában veszszük szemügyre; ha azonban természetük szerint külön vizsgáljuk azokat, be kell vallani, hogy a helyi tarifák magassága mellett a különbözeti dijszabványokat ezen váddal alig illethetjük, feltevén, hogy lehetetlent, vagyis az önköltségnek és megélhetésnek a vaspálya által szem elől való tévesztését nem kivánjuk. Én általában e részben az okvetlenül bekövetkező illusióktól óvni szeretnék mindenkit, a ki azt hiszi, hogy a tarifaügy folyton és pedig méltán sürgetett szabályozása által, még ha a lehetőség határáig minden megtörténik is a forgalom javára, valami mesés alacsonyságu dijtételek fognak megállapittatni. — A mi forgalmunk sajnos nem oly természetű, hogy ezt remélni lehetne, már pedig a legnagyobb verseny mellett is végelemzésben az olcsóság tekintetében legtöbb ettől függ. Különben még általában sem mondhatók differentialis tételeink túlmagasaknak. Ennek illustrálása végett két vaspálya tarifáját kivánom összehasonlitani. A felső sziléziai vaspálya egységtételei több komoly lapban példányként voltak felhozva. Ezen pálya nagyobb távolságra 100 klgmmot egy klméteren 0.446 fillérért szállit és azonfelül kezelési illeték czimén 12 fillért vesz, mig a szintén olcsónak tartott szász- és bajor vasutak egységtétele ugyanazon kezelési költség mellett 0.50 fillérre rúg. Ha már most pl. Aradról Nyiregyházára szállitandó egy métermázsa gabona vitelbérét a felső sziléziai vaspálya egységtétele szerint számitjuk, akkor az (303 × 0·446) 1 márka és 25 fillért teszen, melyhez még a 12 fillér kezelési illeték járulván, 1 m. 37 fl. fizetendő, a mi 58 krjával körülbelül 80 krral egyenlő, mig most ugyanazon vonalon a tiszavidéki-vaspálya tarifája szerint egy m. mázsáért 78·5 krt kell fizetni. Hasonló példát minden nevezetes vasutvonalunk differentialis tarifájából lehetne felhozni, de azt hiszem ez felesleges volna, mert hiszen az ide vonatkozó kérdőpont maga is elismeri, hogy egyes

differentiális tarifák annyira alacsonyak, hogy gabonánk értékesitését nehezitik, — valószinüleg azért, mert oly olcsók, hogy rajtunk keresztül pl. az oláh és az orosz gabona is versenyezhet velünk. Itt tehát mindenek felett azon kérdés merül fel, hogy mit kelljen a differentialis tarifák hatásáról és ennélfogva értékéről tartanunk? Az én véleményem az, hogy a különbözeti tarifákat a mi gabonaforgalmunk szempontjából oly határozottan elitélni, mint azt sokan teszik, nem lehet. Mert végre is, ha olcsó szállitást akarunk, másként, mint ily módon, azt nem biztosithatjuk magunknak. A vaspálya rövid uton soha sem szállithat annyiért, a mennyivel hosszabb vonalon könnyen beérheti. Ez a dolog természetéből folyik. Most csak azt kell tudnunk, ezen tény többet árt-e nekünk, mint használ másoknak? Én úgy tapasztaltam, s más avatottabb emberek, a kikkel ezen tárgyról értekeztem, szintén azt tapasztalták, hogy eltünően csekély mennyiséget képez a mi kiviteli forgalmunkhoz képest azon román, vagy orosz gabona, a mely vonalainkon át az európai piaczokon velünk versenyez. A kivitt román gabona legnagyobb részt vagy a tengeren, vagy a Dunán jut nyugatra, legkisebb része jön vasuton erre, Oroszországból főleg pedig a határszéli vidékekről kerül Szucsava, Chirow, Stry, Legenye-Mihályi, Szerencs, Miskolcz, Budapest felé bizonyos nem igen nagy mennyiség leginkább Triestbe. De minket azon szállitmányok, melyek igy jutnak külföldi piaczainkra, onnan bizonynyal nem szoritanának ki soha, hanem kiszorithat végleg azon nagy tömeg, melynek kivitelét megakadályozni nincsen hatalmunkban. És ha igy áll a dolog, mi egyéb szólhat, legalább bizonyos mérvben, a különbözeti tarifák ellen, melyek nélkül a magyar gabona legnagyobb része még annyira sem lenne versenyképes, mint most, Budapestnek nézetem szerint nem jól felfogott kereskedelmi érdekénél? A kivitel itt, az igaz, nem áll meg mindig, habár 5%-os leengedés és differentialis tarifa melletti elszállitás van számára biztositva, hanem tovább megy. De vajjon az országnak mi nagyobb és tartósabb érdeke, és ennélfogva mi a Budapesté is, az-e, ha ideigóráig ide kényszeritjük azon forgalmat, melynek kifelé kell irányulni, vagy pedig az, ha a magyar gabona tényleg kivihető? Budapestnek, azt hiszem, nem itt kell érdeket keresni, hanem abban, hogy az ország gabonakereskedésének egyetlen igazi gyüpontja legyen, ha nem is halad át minden gabona rajta; mert Budapest jogosan csak azt kivánhatja, a mi nem ellenkezik az ország érdekeivel. Én ennélfogva a versenyképességet egészen más eszközökkel kivánnám emelni, mint a különbözeti tarifa eltörlésével, melynek mérséklését és tulzásával tagadhatatlanul beállható káros hatását szintén ellensúlyozni kivánnám. És ezen más a kereskedelem általam fennebb emlitett reformja, azon kivül pedig vasutügyi politikánk és vasuti hálozatunk teljes átalakitása.

Hogy a kereskedés könnyebbitése és szabályozása által nyert megtakarításokat a szállitás ne paralysálja, oly tarifapolitikát kell

folytatnunk, mely nyers termelésünk szempontjából öntudatos czélra, nyers terményeink versenyképességének emelésére, irányul. És ezen tarifa-politikát a dolog természeténél fogva a kormánynak kellene intézni. A kormány azonban hatályos intézkedésre a legjobb belátás és igyekezet mellett sem lesz képes, ha a vasutakkal szemben tényleges hatalom nem adatik kezébe. Az állam-vasutak rendszerének éppen ezen elv az alapja, csak sajnos, hogy a magyar állam vasutai épp oly terv nélkül keletkeztek, mint egyéb vonalaink. A magyar állami vaspályák több testben összefüggés nélkül képtelenek azon szolgálatot megtenni, melyre rendeltetésöknél fogva hivatvák. A tarifák befolyásolására levén rendelve, azon különös tényt kell tapasztalnunk, hogy az ország vaspályái, mintha magán vasutak lennének, egy űzleti irányban haladnak a többiekkel, és a forgalom rovására ezekkel mindenféle szövetségekbe lépnek. Ezt mai tehetetlen helyzetünkben talán menteni lehet, de a jövőben nem volna helyeselhető, ha azon tehetetlenségben továbbra is meghagyatnának. Az államnak vasutait össze kell kötnie, hogy segélyökkel oly versenyt létesítsen, mely ily alakban a valódi befolyásnak egyetlen eszköze. A fennálló engedély-okmányok a parancs lehetőségét több vaspályánál kizárják, de a magán vaspályák saját érdekükben is engedékenyek lesznek, ha az állam helyes irányu tarifáival nyomni képes őket. Csakhogy itt aztán a verseny kijátszásának, a cartellek rendszerének azon értelemben, hogy az a forgalmon való kényelmes megosztozás legyen, meg kell szünni, különben kár lenne azon tőkéért, a melyet az állam valóban minden elfogadható ok nélkül vasutai által elvesztegetne. Volt idő, midőn a versenypályákat általában egyre épitették, később a napirenden levő kijátszások folytán éppenséggel nem akartak bizni a versenyben. En azt hiszem a kettős véglet között van itt is az igazság, mert a verseny a vaspályák között lehetséges, de csak úgy, ha a felek egyike magasabb czélt tartván szemei előtt, nem csinál a közönség kizsákmányolására közös ügyet a másikkal. Véleményem szerint tehát az államnak vasutait ki kell egészítenie oly formán, hogy keleti, északi- és lehetőleg déli vonalait is összekösse. E végből a tisza-vidéki s a zimonyi vaspályára van szüksége, melyekkel vonalainak szétfekvő részeit összeköthetni. Ekkor az állam a délkeleti határtól az északnyugatiig egy hatalmas pályával fogna bírni, mely nemcsak a szomszéd kisebb mellékpályákat dominálná, hanem az osztrák államvaspályának is tiszteletet parancsolna, főleg ha a Vág völgyén a rövid trencsén-zsolnai vonal kiépítése után nyugat felé is hatással birhatna arra. A tiszai vaspálya átvétele az államra nézve komoly nehézséggel alig járna, valamint ma már nem lenne nehéz feladat a budapest-zimonyi vonal kiépítése sem. Azonkivül biztositanunk kellene a dél-nyugati piaczok hozzáférhetőségét. Ezt az által lehetne elérni, ha Svájcz és Fiume rendelkezésünk alatt álló, vagy iránt unk minden valószinüség szerint folyton barátságos, velünk érdeksolidáritásban álló pályák által köttetnének össze az országgal. A Fiumébe vezető utak közül legrövidebb volna a déli vaspálya iránya, de, saj-

nos, az szállítmányainak 80%-át Triest-felé tereli. Ezzel szemben is megbizható versenyre van tehát szükség, és azt nem volna nehéz létesíteni, ha a budapest-zimonyi vaspálya kiépül és a duna-drávai azzal Baján át összeköttetésbe hozatik. Ez oly sakkhuzás lenne a déli vaspályára nézve, hogy engedékenységére akkor egy, vagy más irányban okvetlenül számíthatnánk. Itt csak azt jegyzem meg, hogy a zimonyi csatlakozásra nézetem szerint különös súlyt kell fektetni nemcsak azért, mert azzal előbb az említett mellékczélt is elérhetnők, hanem leginkább azért, mert a keleti fő csatlakozásra való befolyást kezeinkből bármily szép igéretekért kiadni nem szabad. Az arad-temesvári, a temesvári-orsovai vaspályák engedélyezése két sarkalatos hiba, volt s ennél csak a pancsovai lehetne nagyobb, de ezzel azután keleti forgalmunk uralmának kérdése végleg meglenne, természetesen a mi rovásunkra, oldva. Nincs oly biztosíték, melyet vaspálya józanul felajánlhat, a mely megnyugtathatna hennünket az iránt, hogy egy oly összeköttetésekkel biró társaság, a minőnek kezében az osztrák államvaspálya van, nem fogja később érdekét főleg abban látni, hogy egy, vagy más uton a kelet minél nagyobb, minél távolibb szállítmányait kaphassa meg, mert vasuti garantia még nem volt, melyet illusoriussá tenni nem lehetne.

A harmadik irány a nyugati. Németország ujabb magaviselete megtanított bennünket arra, hogy egy nem állandóan szabad kereskedelmü idegen ország minő bajt csinálhat szomszédai forgalmának. Azóta általán el van ismerve, hogy előny, ha oly pálya birtokában vagyunk, melyen a szállítás kifelé mindig biztosítva van. Ilyen pálya lenne az, mely ha Bludenztől Innsbruckig kiépülne Budapestet, Székesfehérvár és Gráczon, az alföldet pedig az előzmények teljesülte után Báttaszék, Zákányon át kötné össze Svájcz-czal. Ezen vaspálya már régen igen fontosnak ismertetett fel, és létesült volna is, ha az Arl hegység utját nem állaná, melyben számára egy oly forma alagutat kellene építeni, mint a minő mont-cenisi. Az osztrákok Magyarország érdekében is levőnek tartván e pályát, annak a költségekben való részesedését sürgették, hanem nagyon természetesen hiába, mert Magyarország idegen területen, legalább jószántából, nem épithet. Azonban kétségtelen, hogy az arl-hegyi vaspálya kivitel érdekeinket tetemesen előmozditaná, és igy némi alappal bir ama kivánság, hogy mi is hozzunk érte áldozatot. Csak annak mérvét és formáját kellene megtalálni, a mi véleményem szerint már meg van, ha igaz, hogy a magyar kormány, részben az arlberg-pálya kiépítéséért való ellenszolgáltatásul a vaskapu megnyitását helyezte kilátásba, de ekkor annak birtoka és esetleges jövedelme is minket illetnének. Ez a kérdés szerencsés megoldása lenne, mert az idegen szakértők tanácsát követve, nem túlságos költséggel a vaskapu megnyittatnék, a mienk lenne és kellő előrelátás mellett még a nyugati kőkapu is megnyittatnék általa számunkra. — A vasutak csoportosítása már annyit ismételtetik, hogy majdnem jelszóvá lőn, a mi nem nagyon előnyös arra nézve, ki azt tapasztalt urak előtt felemliteni kénytelen.

És daczára ezen veszélynek még is fel kell azt, mint gabonakereskedésünk egyik kívánatos emeltyűjét, hoznom. A helyzetet vaspályáink szétdaraboltsága tekintetében nem ecsetelem, ismerjük azt mindnyájan. Csupán egy példával akarom kimutatni, hogy a vasutak csoportositásával minő gyakorlati haszon járna a forgalomra nézve. Ha pl. Kis-Újszállásról akarnánk most Budapestre egy métermázsa buzát szállítani, akkor az Czeglédig 33·7 krajczárba, innen Budapestig ismét 33 krba, összesen tehát 66·7 kr. vitelbér és 4 krajczár kezelési illetékbe, tehát 70·7 krba kerülne. Mig ha az egy pályán haladhatna, a tiszai vasut tarifája szerint 51 kr. vitelbért és 2 kr kezelési illetéket, összesen tehát 53 krajczárt, ennélfogva csupán egy mázsánál 17·7 krajczárral kevesebbet kellene érette fizetni. Ily körülmények között, ha már jelszó is, tovább kell a vaspályák csoportositását sürgetnünk. — Az átrakodási díjak a forgalmat különösen akkor akadályozzák, ha a küldemény két különböző vaspálya vonalán fekvő oly helyek között szállitandó, melyeket még valamely rövid harmadik vaspálya választ el egymástól. Például, ha a tiszavidéki vaspályának Kurtics állomásáról az arad-temesvári vaspályán keresztül az osztrák államvaspálya állomására kell valamit szállitani, akkor a kezelési illeték mmázsánként 6 krajczárra rug, holott az áru gyakran tényleg nem is rakatik át. A megfelelő raktárak hiánya, különösen tömegesebb szállítás idején, szintén bajt okoz, mert a gabona a létező raktárakban sokszor romlásnak és fogyaték-szenvedésnek van kitéve. Ezen, az általam fennebb emlitett módon, közraktárak létesitése által lehetne segiteni. A mi a refactiákat illeti, ezekre nézve véleményem az, hogy eltörlésök nem kívánatos, mert a tömeges szállítás lehetőségét ismert termelési viszonyaink közt emelni, nem pedig csökkenteni szükséges. Már pedig a refaktia a mennyiségre nézve az, a mi a távolságra a differentialis tarifa. Hogy azonban a visszatérités ne válhassék monopoliummá, közhirré tételét kell kívánni, midőn annak előnyeiben nemcsak a közvetlen érdekelt szállítók, hanem a termelő közönség is részesülend. A forgalom érdekeinek képviseltetése végett én szükségesnek tartanám a földmívelők, iparosok és kereskedők köreiből alakulandó »vasuti tanács« létesitését azon mintára, mint a minő szerint pl. Württembergben szerveztetett. Ezen tanács az államkormánynak és forgalomnak, ha az a tarifaügy intézését kezeibe akarja venni, igen sokat használhatna, és a helyes tarifapolitikának nézetem szerint a kellően összealakitandó vasuti tanács elengedhetlen feltételét képezi.

Vizi utaink nem használhatók úgy, mint kívánatos lenne, mert folyóink nagy része, maga a Duna is, szabályozatlan. Mielőtt csatornákra gondolnánk, helyesebb a természetadta vizi utakat jó karba helyezni. Ez sok vidéken aránylag csekély költséggel volna eszközölhető. Például a Maros igen hosszan lehetne hajózható, ha kellően gondoztatnék; most ellenben, midőn tisztitás czimén évenkint csak 800—1000 frt fordittatik annak legfőbb részére, alig is kívánhatni, hogy a kiszámithatlan nagyobb vizek idejét kivéve rendesen használható legyen. Különben azt hiszem, a kormánynak a csatornázás

kérdésével úgy kereskedelmi, mint mezőgazdasági szempontból már most foglalkozni kellene. Azt tapasztaltuk, hogy nálunk a nagyobb intézkedések nem készittetnek elő kellően. A rendszeres csatornázást a jövőben ezen ország nem fogja kikerülhetni, nagyon helyes lenne tehát, nehogy úgy járjunk, mint a folyók szabályozásával és a vasutak építésével, ezen kérdéssel is, már most szakszerübben foglalkozni vele.

Azon akadályok közül, melyek gabonakereskedésünk fejlődését gátolják, főleg kereskedelmi viszonyunkat a többi államokhoz, különösen pedig Németországot kell felemlítenem. A bizonytalanság, melyet az ily állapot szül, jó hatással a forgalomra nem lehet, ha közvetlen kárunk — mert a német vasuti szállitások drágasága nem e fejezet alá tartozik — jelenleg még nincs is belőle. Különben nagyon tanulságosak e részben azon közlemények, melyeket jól értesült porosz lapokban a szerződési tárgyalásokról olvashatni, mert azokból kiderül, hogy az egyezség létrejöttét egyfelől az osztrák, másfelől a német védvámosok befolyása akadályozza. Azok t. i. a kikészitési eljárást, ezek pedig a nyers vászonforgalmat nem akarják egymásnak concedálni. És ezen végre is aránylag csekély érdekek tusája mellett szenved egy oly országnak, minő hazánk, összes kereskedelmi forgalma. Hathatós eszköz ezen anomaliát megszüntetni nincsen kezünkben, de a magyar kormány erélyes, önérzetes fellépése által Ausztriával szemben az egyezség létrejötte érdekében még mai helyzetünkben is igen sokat tehetne. Az utak javitása is felette kivánatos. Azon törvényjavaslat, mely a közmunka szabályozása iránt a képviselőház közlekedési bizottságában éppen most van tárgyalás alatt. Ha törvénynyé válik, a forgalom elsőrendű alapjául szolgáló utak rosszaságán nagyot változtathat. Ezenkivül a viczinális vasutak építése az aradmegyei vaspálya sikerei után a kereskedelem érdekében szintén nagyon ajánlható. E részben tanácsos volna az osztrákok példáját követni, akiknek törvényhozása előtt most egy törvényjavaslat van, melynek czélja a másodrendű vaspályák létesitését előmozditani. A buzditás és segélyezés itt is az államot, az építés sulyának legnagyobb része azonban az egyes vidékek érdekeltségét terhelje.

Végül hangsulyozom, hogy a magyar gabona kereskedés csak akkor fog emelkedhetni, ha nemcsak egy irányban, de a termelés minden factoránál a lehető legnagyobb gazdálkodásra és számitásra törekszünk. A gazdaságnak észszerübbnek, a kereskedelemnek modernebb irányúnak, a szállitásnak nyerstermelésünk szempontjából intézettnek kell lenni. Ha van reményünk versenyképességünket visszanyerni, csak is ezen feltételek teljesültének esetében lehet.

4. Válságok.

Megjelent a Közgazdasági Lexicon III. kötetében.

A termelés és fogyasztás összhangjának megzavarásából bizonyos feltételek mellett könnyen keletkeznek a nemzet gazdasági életében nagyobb rángásokkal járó oly bonyodalmak, melyeket válságoknak neveztek el. E kifejezés alatt a nemzetgazdaságtan magát a helyzetet, ellenben az orvosi tudomány annak csak forduló pontjait érti. A válság lényegét már Ricardo jól ismerte fel. Szerinte az élelmi szerek előállítása szabály szerint az ídevágó szükség mértékéhez alkalmazkodik, ellenben az ipar terén nem a kereslet fizetőképessége, hanem az ízlés, sőt gyakran a szeszély irányadó a termelendő javak mennyiségére nézve. Továbbá háboruk, védvámok és más nemzetgazdasági intézkedések is döntő befolyást gyakorolhatnak arra. Az igy keletkezett incongruentiák jelenségei az egyes országokban különféleképp alakulnak, mert azok rendszerint súlyosabbak ott, ahol a közgazdaság tőkében gazdagabb. E baj tehát oly természetü, hogy az ellen, mert haladottságról tanuskodik, általában nincs ok panaszkodni.

És a válságok tényleg csak a haladottabb nemzetek gazdasági életének betegségeit képezik. Itt ugyanis a fogyasztásnak egyénibb jellege van; továbbá a munkafelosztás is hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben érvényesül, mint a kezdetleges nemzetgazdaságokban. A termelés terének áttekintése tehát amott sokkal nehezebb, a fogyasztás szokásos jellege sem oly typicus és állandó, mint itten. A válságok bizonyos főokokra vezethetők vissza, melyek gazdasági, vagy politikai jelleggel birnak. A gazdasági okok ismét határozott szerves csoportosulást tüntetnek fel. Vannak termelési, kereskedelmi, tőzsde-, pénz-, hitel-, alapítási stb. válságok. De mindezen válságok külső tünetei s a lefolyásuk által nyujtott képek nagyon hasonlítanak egymáshoz. Az ijedelem, mely pánik félelemmé fokozódik, mindenütt nagy szerepet játszik, s annak hatása alatt az emberek sokszor minden alapos ok nélkül határtalan bizalmatlanságot éreznek. A megrendült bizalom mellett a hitel összeszorul, minek folytán a visszatartott, vagy elrejtett pénz és a többi forgalmi eszközök nagyon meggyérülnek. A válságok lefolyása rendesen a forgalom pangásából keletkezik, midőn az eladhatlan árukészletek nagyok, a pénz keringése szükkörü és lassu, hitel nehezen kapható, a bukások egész sorozata következik be, a gyárak beszüntetik üzemeiket, a bankok fizetésképtelenekké válnak. Az árak ezután nagyon leszállanak, mire később, néha csak hosszu nyomasztó állapot után, némi javulás mutatkozik. A forgalom eleinte lassu élénkülése mind rohamosabbá válik, a vállalatok egymásután keletkeznek és azok jelentőségét az emberek túlbecsülik. A képzelt értékek utáni hajsza ilyformán mind eszeveszettebbé válik, s csak egy botlás kell, hogy fejetlen zürzavarban végződjék. A gazdasági okokból keletkezett válságok minden közös vonásaik mellett azonban sok tekintetben mégis különböznek egymástól, a szerint, a

mint az azok keletkezését előidéző körülmények a termelés, forgalom, jövedelemelosztás, vagy a fogyasztás teréről valók. A termelés köréből felmerülő oka a válságnak rendesen abban nyilvánul, hogy a javak a viszonylagos fizetési képességet meghaladó mértékben keletkeznek. A termelés és fogyasztás határainak összeegyeztetése a nagymérvű munkafelosztás elvére alapított társadalomban rendesen igen nehéz, mert csak az illető javak árai jelzik, vajjon szükség van-e még azok szaporítására, vagy nincs? Ha az árak magasabbak, mint a termelési költségek, akkor a termelés hasznára többen vágyakoznak, mint kellene, mert a vállalkozók szándékaikat titkolván, csak később értesülnek arról, hogy együttesen az adott áruczikk túltermelését idézték elő. Az ily termelők közül többen, hogy veszteségeiktől szabaduljanak, a vállalat bővítése által az emelkedő hozadék törvényének előnyét törekszenek maguknak biztosítani. Az erősebbek a gyengébbeket a gyilkoló verseny alkalmazása révén igyekeznek az útból eltenni. De a lemaradó vállalkozók sem egyszerre szünnek meg küzdeni, hanem egyelőre ők is erőlködnek. Ez mig egyfelől a túltermelést fokozza az adott téren, egyúttal a gyengébb elemek állását még ingatagabbá teszi, és a bekövetkező megrendülés esetére az áldozatok számát szaporítja.

A forgalmi válság-okok közt a közlekedési eszközök javulása s a pénz- és értékforgalmi bonyodalmak szerepelnek első sorban. A tökéletesebb közlekedés megváltoztatja a termelőknek és fogyasztóknak egymásra közvetlenül befolyást gyakorló körét, e mellett pedig sok tekintetben úgy hat, mint a termelés műszaki tökélyesbülése. A gőzhajók és vasutak a kedvezőbb feltételek mellett termelő távoli országok termékeit és gyártmányait olcsón és nagy mennyiségben hozzák a piaczokra, ahol ennek következtében az árak rohamosan hanyatlanak. A pénz benső értékének emelkedése lenyomja, alábbszállása pedig felszökteti a jószágok árait. Az egyes osztályok vásárlási képességei ennek folytán változáson mennek keresztül, ami, ha a termelés mértéke nem, vagy csak lassan alkalmazkodik a módosuló kereslethez, az összhangot megzavarni alkalmas. A nemes fémek értékviszonyának változása, a bankjegyek mértéktelen kibocsátása s a papirpénz-gazdálkodás oly bonyodalmakra vezetnek, melyek fejleményei kiszámíthatlanok. Az egész értékforgalom ekképp koczkázatossá válván, egyes rendkivüli körülmények megindíthatják a válság folyamatát. Ugyanezt a hatást vonhatják maguk után a hitelügy terén elkövetett hibák és tapintatlanságok, különösen, ha korábban a hitelnyujtással visszaélések követtettek el. A bizalom megrendülése ez esetben nemcsak egyes termelési ágak körében, hanem az egész nemzetgazdaság terén bajokat okoznak, mivel az összes termelési ágak, sőt most már az országok összes termelései is, mindnagyobb gazdasági függésbe jönnek egymástól. Ezenkivül a tőzsdei üzérkedés elharapódzása is gyakran válságra vezet, különösen, ha a társadalom vezető osztályai is belevegyülnek. A védvámos rendszer változandósága is könnyen felbillentheti a kereslet és kinálat viszonyának egyensúlyát. A termelés

és fogyasztás összhangjára a jövedelem-felosztás módosulásai is befolyással lehetnek. Ha a tőkegyűjtés a fogyasztás túlságos megszorítása mellett a termelés körének kibővítésével együtt jár, ez könnyen az árak válságokat előidéző leszállására vezet. A termelési tényezők hozadékai aránytalanságot tüntetvén fel, ez a jövedelemnek a társadalom egyes osztályai között kedvezőtlen eloszlása folytán szintén felidézheti a válság veszélyét. Minél csekélyebb a jövedelem, élvezője annál kevesebb része felett rendelkezik szabadon; de éppen azért, minél inkább emelkedik a szabad jövedelem, a fogyasztás annál kevésbbé számítható ki biztosan. Napjainkban aránylag sokkal több ember bir jelentékeny jövedelemmel, azért a szokásos fogyasztás nem is nyujthat a termelés számára oly biztos támpontokat, mint azelőtt. A divat csapongása folytán sok árukészlet elveszti értékét, az azokban fekvő tőke tehát nem, vagy csak részben reproducálódik; ennek folytán sok munkás maradhat foglalkozás nélkül, ami részleges válságokat idézhet elő, melyeket azután a gazdasági élet egyetemlegességénél fogva a termelés többi terein is megéreznek. A rossz termések és az elemi csapások általában egész osztályok fogyasztását megszorítják, ami azután fontos termelési ágak keresletét feltünően megcsappanthatja. Ez nemcsak az illető vállalkozók, hanem a munkásosztály helyzetét is nagyon megrendítheti, s azt, mint a kereslet képviselőjét, szintén kevésbbé nyomatékossá teszi, miáltal a válságokok ismét szaporodnak.

Bizonyos esetekben a politikai élet nyugtalansága is gazdasági válságot von maga után. A háboru nemcsak a hadviselő felekre, hanem az összes érdekelt nemzetgazdaságokra is válságos hatást gyakorolhat. A politikai zavarok értékhullámzást idéznek elő, és mindig vannak számosan, akik az üzérkedés ez alkalmait felhasználni sietnek. Ezek gyakran túlmennek a kellő határokon és kihágásaikkal a túlspeculatio összes veszélyeit megteremtik.

A válságok tökéletes kiirtására irányuló minden okoskodás és törekvés merőben hiunak tekinthető, mivel azok a gazdasági élet zavaraiból keletkeznek, melyeket pedig megszüntetni lehetetlen. A nemzetgazdasági alapos ismeretek terjedése, a helyzetek változására vonatkozó tudomás megszerzésének gyorsítása és tökélyesbülése, annak a tudatnak lehető általánosulása, hogy a termelési ágak közt érdekközösség létezik; a józan számítási képesség és az önmérséklet fejlődése, a hitelszervezet javulása s kezelőiben a mélyebb belátás és lélektani helyes tapintat meggyökeredzése a válságokat gyérebbekké és enyhébbekké tehetik. De a válságok mégis jelentkezni fognak, mivel az oly társadalmi szervezet, melynél minden mindig rendben maradna, egyszerüen megvalósíthatlan eszmény. A termelési tényezők mennyisége s hatályossága, észszerű arányai, a termelők s fogyasztók gazdasági ereje, felfogása és eljárása folytonos változás- és ingadozásnak van kitéve, minélfogva a meglepetések, a tévedések, a balfogások, túlzások és izgalmak a gazdasági, társadalmi és politikai téren kikerülhetlenek. A gazdasági élet továbbá a folytonos átalakulás

útján fejlődik, mely igen gyakran válságos tünetek kíséretében megy végbe. Annak tehát, aki adott esetben a válságot enyhíteni, vagy gyógyítani akarja, a nehéz helyzet keletkezésének okait jól kell ismerni és tudnia kell azt is, hogy mily módon nyilvánul a termelők önzése. A verseny mellett azok coalitiojának természetes jelenségét is figyelembe kell vennie és tudnia kell, hogy pl. a cartellek mikor jogosultak és mikor tekintendők csupán a fogyasztók kizsákmányolására irányuló visszaélésnek. A cartelleknek a válságokkal kapcsolatban való helyes megítélése végett általában nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a közgazdaság és a társadalom a nagyobb szervezettség állapota felé halad, mely a termelés és fogyasztás köreinek ma előre alig lehetséges összeegyeztetését nagyban és egészben valószínüleg ismét megoldhatóbb feladattá fogja tenni. A gazdasági érdekkörök tömörülése magában véve tehát még nem baj, sőt a jogosult határokon belül az határozottan előmozditandó, de mindig ugy, hogy a törvényhozó és a nemzetgazdasági politikus a gazdasági élet szakadatlanul előtérbe törekvő egyetemlegességét ne tévesszze szem elől.

A válságok enyhülésére és megszüntetésére alkalmazott eljárásoknak a körülményekhez kell simulniok, de valamennyinél kiemelkedik egy mozzanat, melyre a súlyt kell fektetni mindenütt s ez a megrendült bizalom lehető helyreállítása. Sokszor e végből oly eszközök alkalmazása is megokoltnak tekinthető, melyek máskor méltán kifogásolhatók lennének, vagy csakis suggestiv hatással birhatnak. Az értékforgalmi eszközök megcsappanása esetén, pl. a bankjegyek kibocsátását megszorító törvények hatályának felfüggesztése oly országokban, ahol a jegybankszervezet nagyon is merev, mint az angolországi, miként a tapasztalat mutatja, gyakran helyes intézkedés. A ruganyos bankszervezet mellett ez nem szükséges, mert az értékforgalmi eszközöket, melyek az általános bizalmatlanság közepett elrejtőznek, azzal könnyű megszaporítani, ami azután tulajdonosaikba ismét bátorságot önt. Ha az értékforgalmi eszközök rejtekeiket elhagyják, akkor az ily heveny válságnak rendesen vége is szokott lenni. Midőn a hitel összezsugorodik, a jegybankoknak, esetleg az állam által is támogatva, erélyesen kell közbelépniök, mivel a bukások lánczolata különben szakadatlanná válik, s az általános romlásnak egyébként életképes vállalatok is nagyobb számmal áldozatul esnek. A hitelnyujtással rendes viszonyok között óvatosan kell elbánni, de ha ennek daczára a hitel alapja megrendül, vagy ha a hitelezést valahol korábban mégis könnyelmüen gyakorolták, válság esetén kevesebb szigort kell tanusítani, s a helyesebb elvek alkalmazhatása végett annak végét kell bevárni. A válságokban felhasználható tartalékokra a jól berendezett nemzetgazdaság minden ágában szükség van és azok rendes viszonyok közt előrelátó számitással meg is alkotandók. Igy pl. a felszaporodó munkanélküliek ideiglenes foglalkoztatásáról is gondoskodni kell, ami végből tartogatott

munka-alkalmakra van szükség, melyek ugyszólván mint socialis szellentyük állanak az intézők rendelkezésére.

A hitelviszonyok javítása a moratorium segélyével nagyon kérdéses sikerü igyekezet, mivel általa még a másként fizetésképes vállalatok és üzletemberek helyzete is könnyen tarthatatlanná válik.

Wirth Miksa szerint a válságok gyakran jótékony befolyást is gyakorolnak a nemzetgazdaságra, mivel oly hatással birnak, mint a vihar, mely nemcsak pusztit, hanem egyúttal termékenyítőleg és a levegőre tisztítólag is hat. A válság csapásait a társadalom rétegei többé-kevésbbé megérzik ugyan, de mivel a beteges vállalatok nagy részét elsöpri, a megmaradt egészségesek fejlődésére egyúttal szabad tért is nyit.

Hogy a válságok szerves jelenségek, arról mindenki meggyőződhetik, ha azok történeti menetét egy pillantással áttekinti. A válságok csak az újabb korban és ekkor is csak a vagyonosabb, tőkegazdag nemzetek gazdasági életműködésének zavaraiként jelentkeznek. És e részben bizonyos szabályszerűség mutatkozik. Angliában a mult század második felében minden tiz, a jelen században minden 10—12 évben volt kisebb-nagyobb válság. A válságok továbbá az egyes nemzetek közgazdaságának szellemléhez képest minden hasonlatosságuk mellett is bizonyos különbségeket tüntetnek fel. Igy pl. a válságok Angliában és Amerikában gyakoriabbak, mint Német- és Franciaországban. Ennek magyarázatát nem kis részben az szolgáltatja, hogy a francziák politikai eljárásukkal ellentétben a gazdasági téren általán vévé conservativek, a németek pedig alaposan számítanak. De ez utóbbi két nemzet megfontolt haladása mellett egész a legújabb ideig kevesebb erélyt és bátorságot tanusított, ami viszont az angol és különösen az amerikai vállalkozókat jellemzi s aminek sikereiket is nem kis részben tulajdoníthatni. Ebből érthető, hogy az angol és amerikai válságok miért oly hevesek, oly pusztítók, de egyuttal gyors lefolyásuak is, és az utánok bekövetkező rendes állapotok miért gyógyítják meg ott hamarább az ütött sebeket, mint az európai continentális nagy államokban, melyek válsága gyakran hosszantartó depressióba, pangásba szokott átmenni.

Az első jelentékenyebb válság a lübecki kereskedelmi crisis volt, mely 1603—20-ig tartott, és a Hamburggal versenyezni akaró lübecki hajósok és üzletemberek mértéktelen erőmegfeszitéséből keletkezett. A második emlékezetes válságnak a hollandi tulipánmániát tekinthetni, mely 1634 és 1637 között óriási pusztitást vitt véghez a hihetetlen magas árakon adott és vásárolt tulipángumókkal folytatott üzérkedés által. Midőn az emberek kezdtek kiábrándulni abból a hiedelemből, hogy tulipángumók darabonkint nem érnek ezreket, oly pánik állott be, melynek rombolásait azután sok évig nem heverte ki a különben rendkivül józan hollandi nép. A harmadik és pedig a pénzválság Angliában 1696-ban merült fel, melynek határozott értékforgalmi okai voltak. Francziaországban 1716—20, a Law-féle papirpénzszédelgés okozott igen nagy bajokat. A XIV. Lajos uralkodása alatt megromlott

anyagi viszonyok közé jutott franczia kormányzat tárt karokkal fogadta John Lawt, azt a mintaférfiut, aki összes szükségein ügyes, merész, de egyszerü pénzmüvelettel igérkezett segíteni. Ennek végzetes hibája volt azonban, hogy a pénzt összetévesztette a tőkével, mert azt hitte, hogy ha a pénzjegyeket szaporítja, akkor gyarapítja a vagyonosságot is. Magán bankját sikerült királyivá átalakítani, és gazdag képzelmének sugalata szerint a közgazdaságot ennek segélyével papirpénzzel elárasztani. Azonkivül nagy kereskedelmi kompániájának, mely az utolsó századok alatt felfedezett összes tengerentúli országok kereskedelmének kizárólagos jogát kapta meg, részvényeivel és egyéb papirjaival óriási mértékü agiotaget indított meg. Evvel Law a tőzsdejátékok rendszerének is megalapítójává lőn. Magához ragadta az adófőbérletet is. Tervei eleinte, mintha valamely varázs hatalma segítette volna őt elő, következetesen megvalósulni látszottak. Sikerei elméletének, mely szerint a pénz tőke, a papirpénz pedig valóságos pénz, általános elismerést szereztek. A közönség e papirok árát hallatlan módon felverte, és csakhogy Law-hoz bejuthassanak, a legelőkelőbb emberek a legnagyobb áldozatra hajlandóknak mutatkoztak. Igy a »Nyugati Kereskedelmi Társulat« részvényeinek árfolyama a névérték 800%-kára emelkedett fel. Erre újabb részvénykibocsátások következtek és a névérték tizszeresét hozták be a társulatnak, de a közönség kezében annak látszólagos becse a névérték huszszorosára szökött fel, minélfogva ügyes üzérek néhány ezer livrerel rövid idő alatt milliókat szereztek. A nyereség utáni hajszának igy sem azelőtt, sem azóta nem tapasztalt fokozódása fejlődött ki. A közönség által követelt papirpénzkibocsátás folyton ismételtetett, minek következtében a javak ára túlságosan felment és a fényüzés rendkivül elterjedt. A munka ily körülmények között nem izlett az embereknek és sok műhely üresen állott, ami a folytonos élvezettel és a pazarlással szemben a termelést észrevehetőleg csökkentette. Mikor a szédelgés tetőpontját érte el, a részvények értékükhöz képest nevetségesen csekély kamatozása folytán a kiábrándulás beállott. Az árfolyamesés rohamosan haladt tovább, páni félelem terjedt el és vele együtt egy romboló válság állott be, melyhez foghatót csak keveset tud a történelem felmutatni: a milliárdok erejéig forgalomba hozott papirokért becserélt értékeknek csak egy százalékát lehetett a liquidatio alkalmával megmenteni.

A Law-féle szédelgéssel csaknem egyidőben (1711—20) fejlődött ki a déli tengeri buborékoknak (southsea bubbles) nevet viselő szélhámosság, mely szintén súlyos válságra vezetett. A következő nagyobb, de már kereskedelmi jellegü válságok Hamburgban 1763-ban és 1799-ben voltak. Az assignata-gazdálkodás közvetlenül az 1789. évi nagy franczia forradalom előtt pusztító válságban végződött. A XVIII. század utolsó évei alatt Angliában még két válság volt, melyek elsejének (1792—93) okát a gépek túltermelése és az édesvizi hajózás mohó és mértéktelen felkarolása képezte. A második válság 1796—97-ben tisztán az értékforgalmi eszközök szük voltából kelet-

kezett. A XIX. század komoly jellegü első válsága Angolországban az 1810/11. évi volt, melyet a hitellel való visszaélés idézet elő. Egyike volt a legerősebb válságoknak az angol 1825. évi; ezt is a túlhitelezés, továbbá a túlságos bányászati s más vállalkozás és a tőkének külföldre történt nagymérvü kivitele okozta. A kisebb jelentőségü 1836. évi angol válság után, melyet a pénzszükség idézett elő, következett az 1847. évi, mely igen erősnek bizonyult. Annak keletkezésére az 1844. évi Peelacta hatása adott okot, de miután ez felfüggesztetett, a rend és bizalom ismét csakhamar helyreállott.

Még pusztítóbb volt az 1857. évi válság. A vasutak elterjedése Angol- és Franciaországban nagy lendületet inditott meg. Az alapítás rohamossá vált, ami a bankhitel megszorítása után rendkivüli nyugtalanságra és pánikra vezetett, melynek ismét csak a bankacta hatályának felfüggesztése vetett véget. Részletes jellegü válságok voltak az 1863/64. évi párisi, 1866. évi londoni és a »fekete péntek«-nek nevezett 1869. évi newyorki, melyek csak egy-egy országban okoztak nagyobb veszteségeket. Ellenben a »nagy krach« név alatt ismeretes 1873. évi válság általánossá vált csaknem az egész müvelt világban. A bécsi világkiállítás tartama alatt a cholerával csaknem egy időben lépett fel. Nem ért oly hamar véget, mint a többi már említett válságok, hanem 1880-ig Német-, Olasz-, Oroszországra, Belgiumra, Hollandiára, sőt az új világrészekre is kiterjedt. Azután is mint pangás és általánosan nyomasztó állapot még jó ideig akadályozta a közgazdaság fellendülését és csak lassanként mult el. Valódi okát a politikai rendszerváltozások által előidézett anyagi helyzetjavulás tényezőinek igen nagyrabecsüléséből keletkezett túlvállalkozás és túltermelés képezte. Az 1882. évi Bontoux-féle »Union Generale« válsága Ausztriában is csak szük körben pusztított. Sokkal jelentékenyebb volt az 1890. évi londoni Baring-féle válság; de káros következményeit korlátolta az a lélekjelenlét, melylyel az angol jegybank akkori kormányzója a franczia bank aranykölcsönének igénybevétele által lehetővé vált bővebb bankjegykibocsátás útján a közbizalmat aránylag gyorsan helyre tudta állitani. Azóta részleges kisebb-nagyobb válságok több helyen, minden második-harmadik évben fordulnak elő, nagyobb pusztítást azok sehol sem vontak maguk után. A socialisták a válságok ezen gyakori ismétlődésében a mai gazdasági rend tarthatatlan voltának bizonyitékait látják; de azok korántsem szólanak az ő mechanicus jellegü, minden szerves fejlődést lehetetlenné tevő rendszereik mellett. Az erőteljes életműködés és a szervezet koronkint bekövetkező bonyodalmai épp úgy elválaszthatatlanok egymástól, mint ahogy az érzékenység és fájdalom kapcsolatos jelenségek.

5. A vásárügy szabályozása.

a) Az egyetemes kereskedelmi és iparkamarai gyülésen 1880. évi szeptember hó 17-én mondott beszéd.

A vásárügyre vonatkozó kérdőpontok elseje igy hangzik: »Szükséges-e a vásárügyet törvény által szabályozni, avagy a kormány rendeleti uton szabályozza-e azt, és mindkét esetben mily elvek szerint történjék az?« — Itt először is azzal kell tisztába jönnöm, hogy mi az a vásárügy; mert ha ez alatt a vásárok tartásának módjait értjük, az esetben véleményem szerint a vásárok szabályozása csakugyan törvényhozás útján eszközlendő, még pedig ugy, a mint az az 1859-iki osztrák iparügyi rendtartásban és a legújabb osztrák javaslatban is foglaltatik, a melynek 44. §-a szóról szóra megegyezik azzal, a mi az iparrendtartásban van. Én ezen egész szakaszt átveendőnek tartom az új ipartörvénybe, csak azon módosítást volnék bátor ajánlani, hogy azokon a helyeken, hol az iparosok bizonyos fogyasztási tárgyakat megfelelő mennyiségben nem képesek előállítani, ott az illetékes politikai, közigazgatási hatóságnak megadassék a jog, hogy más vidékek iparosainak is megengedje a vásár látogatását, mindenesetre azonban az ipar- és kereskedelmi kamarák meghallgatása mellett. Az én nézetem szerint a kérdés nehézsége nem a vásártartási módozatokban, hanem abban rejlik, hogy nem tudjuk, miképpen segítsünk a vásárok felszaporodása folytán keletkezett bajokon. Erre nézve több rendbeli javaslattal állunk szemben. Itt van először is a második országos iparos congressusnak a képviselőház elé is terjesztett javaslata, a melyben a nagy számmal adományozott országos vásárok számának redukálása kivántatik, a jövőben adományozandó vásárok engedélyezése pedig bizonyos feltételektől tétessék függővé. A másik javaslat az, mely szerint a kormánynak nem kellene további vásárokat engedélyezni, a fennálló vásárokra nézve pedig kimondandó volna azon elv, miszerint ezeken helypénzt vagy egyáltalában nem szabad szedni, vagy legalább e helypénznek nem szabad többnek lenni, mint más közönséges napokon. Végre, hogy a mely községek még több évre terjedő vásárilletékszedési joggal birnak, ezen községekben az engedélyezett időtartam leteltével szintén érvényesíttessék az imént említett elv.

Ugy látom, ezen javaslatot azért terjesztette ily alakban elő, mert az indítványozó a megszerzett jogokat sérteni nem akarja; ezért nem pártolta azon radicalis megoldási módot, melyet az iparcongressus indítványozott. Én azt hiszem, hogy a legnagyobb nehézség itt van, és nagy szolgálatot teszünk az ügynek, hogy ha a kérdéssel szembe nézünk. Én egészen más szinben látom a dolgot, mint az indítványozó. Azt hiszem, hogy meg lehet ezen kérdést ugy is oldani, a mint a második iparos-congressus kivánja; lehetséges az, hogy a vásárok redukáltassanak. Okoskodásomat a következő elvre

alapítom. Ha egy államban közintézkedések által valaki magánjogokat nyert, ezen magánjogoknak mindig megvan azon alapja, a melyen ezen magánjogokat megnyerte. Itt a közforgalom szempontjából adattak a multban vásári jogok, tehát a közforgalmi tekinteteknek kell irányadóknak lenni ezen magánjogok fennállásának megitélésénél. A minister ur említette, hogy a forgalom fejlődésével jövőben egyes helyeknek a vásárjogot megadandóknak tartja. Ha már most ezen jogok folytonos keletkezése és fennállása a forgalom fejlődésében rejlik, viszont megfordítva a forgalom hanyatlásában kell e jogok elenyészése okának is lenni. Ennélfogva én a vásári jogokat tisztán magánjellegű jogoknak nem tartom, hanem azokba mindenesetre belejátszik a forgalom érdeke is. — Ha igy fogjuk fel a kérdést, azt hiszem, ez alapon az megoldható lesz; mert habár a jogállamban lehetőleg tisztelni kell a jogokat, de viszont a jogállammal a kulturállam is karöltve jár. Már pedig a vásároknak oly módon való szaporítása, mint az eddig történt, azon visszaélések, melyek a vásárokon tapasztalhatók — mert az tény, hogy a vásározás folytán minden évben a nép munkaidejéből 140 nap vesz el — mindezek oly tekintetek, melyek a közszempontnak, a közérdeknek érvényesítését teszik szükségessé, és ennélfogva nem tartózkodom kimondani, hogy igenis szabályozandónak tartom a vásárok létszámát olyformán, hogy megszűntessenek mindazon vásárok, melyek elvesztették jelentőségüket és feleslegesekké váltak. Igy vannak a multból egyes helyek, melyek hajdan igen jelentékeny kereskedelmi pontok lehettek, ma azonban kis községekké váltak, hanem azért most is van 16 vásáruk; ilyen pl. Csenger városa. A soproni kamara jelentésében számos adatot olvashatunk arra nézve, hogy 2—300 lélekkel biró helyek is számos vásárt tartanak, oly helyek, melyeknek templomuk sincs, a hol elpusztult az egész község, csak két-három kocsma van. Ezen rendszernek feltétlen fenntartása ime milyen absurdumokra vezet.

Ha már most elfogadjuk azt, hogy a vásárok létszáma szabályozandó, az a kérdés áll elő, hogy az miképp szabályoztassék? a forgalmi szükség miként állapíttassék meg? Azt hiszem, hogy itt nem kell külön ismérveket felhozni. A forgalom jelentősége szolgáljon alapul annak eldöntésére, hogy melyik vásár szükséges, melyik nem. Osztályoztassanak bizonyos kategoriákba a községek. Az illető hatóságok a kamarák véleményének meghallgatásával készítsenek javaslatokat, és akkor azután a törvényhozás kimondaná, hogy ezek a vásárok fenntartatnak, a többiek pedig egyszerűen megszüntettetnek. — A mi a vásároknak jövőben való engedélyezését illeti, nem lehet véleményem szerint azt az álláspontot elfoglalni, mely szerint ezentúl egy vásár se engedélyeztessék, mert — a mint már többen is felemlítették — van most is számos oly jelentékeny forgalommal biró hely, a melyeknek csakugyan szükségük volna ily vásárokra. Csak egy községet említek fel. Orosháza Békésmegyében az országnak legnagyobb faluja büszke is erre a minőségére. Hatá-

ránák terjedelme igen nagy, forgalma van olyan, mint Békés-Csabának, heti vására országosnak is beillik; azonban nem akar országos vásárjogot szerezni, mert ugy, a hogy most van, tökéletesen eleget vél tenni az ipar és gazdaság érdekeinek. Ha már most ennek a községnek eszébe jutna egyszer vásártartási jogot kérni, ezt méltányosan tőle megtagadni nem lehet. — Kétségtelen azonban, hogy a vásárügyet szabályozni kell, még pedig olyformán, mint az 1859-ki iparügyi rendtartásban és a legújabb osztrák törvényjavaslatban történt. Különösen ajánlom pedig a kormány figyelmébe e javaslatnak azon pontját, a mely szerint az egyes heti vásárokon iparczikkeket csak helybeli iparosok árulhatnak rendszerint és csak az esetben engedtetik meg más községbe tartozó iparosoknak a vásár látogatása, ha a helybeli iparosok nem tudnak elegendő mennyiségben iparczikkeket előállítani. Miután ez egy egészen új javaslatban foglaltatik, azt hiszem, nem kell bővebben indokolnom, hogy erre szükség van. A kerületembeli iparosok meg is biztak azzal, hogy e tárgyban felszólaljak, mert tudom, csakugyan megtörténik az, hogy a hetivásárokra idegen iparosok is jönnek, a kik nem fizetnek oly nagy adót, mint a helybeliek, tehát olcsóbban adhatják áruikat.

b) A hazai kereskedelmi és iparkamarák egyetemes gyülésén 1880. évi szeptember hó 17-én mondott felszólalás.

Nézetem szerint a vásárok, ha túlságosan szaporitottak, károsak; de vásárokra bizonyos tekintetben mégis szükség van és a szükséges vásárokat okvetetlenül fenntartani kivánom. Azért minden olyan intézkedést ellenzek, mely azoknak kárára volna; már pedig nézetem szerint az az intézkedés, a mely Württembergben a vásártartás szabályozása tekintetében jó lehet, Magyarországon nagyon hosszú időre a legnagyobb zavarokat idézné elő. Ha elfogadtatnék nálunk az, hogy kivétel nélkül minden község vásárt tarthat, csakhogy, mint pl. Württembergben van, vagy terveztetik, három hónappal előbb ki kell országszerte hirdetni, akkor a legnagyobb zavarokat idézné ez elő éppen azon vidékeken, a hol a vásárokra a legnagyobb szükség van. A városokban vásárokra nincs szükség, hanem a félre eső helyeken, a hova oly iparczikkeket visznek, melyek ott nem találhatók, és különösen a marhatenyésztés és kereskedés szempontjából van szükség vásárokra. A ki ismeri a gyulai vásárokat, az tudja, hogy az évenkinti két állatvásár alkalmával valóságos népvándorlás van a környékbeli gazdák közt. Ha e vásárokat ki, kellene hirdetni az egész országban esetről-esetre, a mi népünk miveltsége mellett nem tudná senki, hogy a gyulai vásár mikor tartatik; most is tájékozatlan, a miért kivánatos is, hogy a törvényhatóságok vásári rendtartást készitsenek. — A mi pedig a tett inditvány jogi szempontját illeti, az majdnem egy volna azzal, a mit mondtam; mert a vásártartási jog privilegium; ha már most e jog szabaddá tétetik, akkor a privilegium megszünik. Tehát még jogi te-

kintetben sem áll kedvezőbben ez inditvány. Ezen szempontból nem pártolhatom ez eszmét, mely a nyugati művelt országokban jó lehet, de a hol oly viszonyok vannak, mint nálunk, ott az ilyen, különben magában véve figyelemre méltó, szabadelvű intézkedést meghonositandónak nem tartom.

Végül bátor vagyok azon inditványt tenni, hogy a vásári rendtartás tárgyában alkotandó törvényes intézkedések közé foglaltassék az is, hogy minden törvényhatóság köteles legyen vásári rendtartást készitteni. A legnagyobb zavarok vannak e tekintetben az egyes vidékeken. Igy pl. nálunk is mindig veszekedések vannak vásár alkalmával, hogy melyik község iparosai álljanak elől. E tekintetben Békésmegye készitett már szabályrendeletet. Ilyent azonban az egész országban kötelezővé kellene tenni, s ki kellene mondani azt is, hogy mikor kezdődjenek, meddig tartsanak és mely iparczikkekre nézve mikor tartassanak ezen vásárok. Ez mindenesetre nagyon szükséges lenne, mert némely vásárok egy hétig is tartanak.

Én az előttem szólt t. tagtárs urral nem vagyok egy véleményen arra nézve, hogy az érvényben volt 1852. évi patens a mai kor igényeinek a házalás szabályozása tekintetében tökéletesen megfelel. Nem egy helyen, hanem ugy hazánkban, mint a Lajthán túl Ausztriában is mindenféle panaszok emelkednek az iránt, hogy az 1852. évi szeptember 4-én kihirdetett törvény a változott viszonyoknak többé meg nem felel. 1852. óta ugyanis a kereskedés és forgalom annyira fejlődött itt is, a Lajthán túl is, egyes oly vidékek vonattak be az általános közlekedési hálózatba, melyek abban az időben azon kivül állottak, hogy a törvénynek hiányai a fejlődött viszonyok szempontjából mindinkább érezhetőkké válnak. Általános a panasz a nagyobb városokban, hogy a házalók annyira elözönlik iparczikkekkel a piaczot, hogy a helyben lakó iparosok és kereskedők alig tudnak megélni. Ennek tulajdonitható az a mozgalom, mely a házalás eltiltására irányul. Egyes nagyobb városokban az ujabb időben, a mult évben és az idén kilencznél több helyen nyilvánult vélemény a házalás ellen. A legkiválóbb vidéki iparosok kérték a kormányt, hogy a törvény 9. §-ában adott jogával élve, tiltsa el azt. Mindenesetre kivánatos, hogy vizsgáltassék meg, vajjon nem volna-e helyes a viszonyoknak megfelelő más törvényes intézkedéseket életbe léptetni. A szükség létezik és ezen szükségnek ugylátszik az felel meg, hogy a házalás ne tétessék oly szabaddá, mint az az 1852-iki házalási törvényben jelentkezik. Erre nézve többen annak az eszmének adtak kifejezést, hogy a házalást bizonyos tekintetben korlátozni kell, pl. hogy egyes hatósági területeken csak bizonyos meghatározott számu egyénnek adassék meg a házalási jog. Azonban ezen eszme kivihetetlennek bizonyult, mert az 1878. XX. t.-cz.-ben foglalt vám- és kereskedelmi szövetség értelmében a házalás nálunk is azon elvek alapján szabályozandó, a melyek Ausztriában is érvényesek. Egy másik eszme is felmerült, a mely szerint a házalási

jogot oly egyéneknek kell megadni, a kik másképp tisztességes módon meg nem élhetnek. Tudniillik kivéve egyes vidékeket, melyek nagyon mostohául vannak a természet által ellátva, pl. Turócz, Árva, szóval a 16. §-ban elősorolt megyék kivételével a házalási engedélyt más egyéb feltételek mellett, melyek pl. az életkorra, polgári becsületre vonatkoznak, csak oly egyéneknek kellene megadni, a kik ezen életmódra utalva vannak, mint a milyenek a tisztességgel tönkre ment kereskedők, iparosok, katonák, a kik másképp meg nem élhetnek. Ily egyénekre kellene szoritani a házalási jogot. Ezen eszme bővebb megbeszélés tárgyát képezte a Lajthán túl is. Én azt hiszem, hogy a mi forgalmi viszonyaink szempontjából ennek megvalósitása kivánatos.

6. Magyar-szerb forgalom.

A Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés tárgyalása alkalmával 1881. évi deczember hó 3-án mondott képviselőházi beszéd.

T. H.! Alig van törvényhozás, mely az újabb időben több joggal panaszkodhatnék, mint a magyar országgyülés az ellen, hogy a kormány által öntudattal, vagy öntudat nélkül, de minduntalan kényszerhelyzetek elé állíttatik. Hiszen csak e napokban tárgyalt a képviselőház egy javaslatot, melyet lényegében az egész jogászvilág elitélt, melyet az igazságügyi reformok újabb akadályának tekintett, és daczára ennek, az említett javaslatot a ház ellenzéki tagjai is kénytelenek voltak elfogadni, mert nem akarhatták, hogy a kormány helytelen igazságügyi politikája következtében a jogszolgáltatás és az igazságot kereső nagy közönség oly zavarokba sodortassék, melyekkel szemben az igazságügyi csaknem türhetetlen állapotok javításának elhalasztását sokkal kisebb bajnak kellett tekinteniök. Alig hogy ezen javaslat e házat elhagyta — a törvényhozás másik házában az még nem is volt tárgyalható — és ime itt van egy másik javaslat, mely azokat, kik a közgazdasági ügyek helyes intézésére súlyt fektetnek, kik azt kivánják, hogy e téren ne veszítsünk el semmit, ami a biztositás lehetőségnek körében van, akik nem helyeslik, hogy kezeink megköttessenek, akár a jelenben, midőn egy nagy fontosságú kereskedelempolitikai kérdés megoldásának előestéjén állunk, akár pedig a távolabb jövőbe kihatólag, midőn a közgazdaság terén a mostanitól különböző irány elfogadásának szükséges volta mind valószinűbbé válik, de a kik egyuttal érzékkel birnak a monarchia tekintélye és befolyása iránt is a keleten, egy oly javaslat előtt állanak, mely azokat, a kik igy gondolkoznak a legkényesebb kényszerhelyzetbe szorítja, mert nem öröm elfogadni oly javaslatot, amelynél a fennforgó kormányzati viszonyok közt igen nehezen határozható meg, mi károsabb az országra nézve és annak érdekei mikor szenvedhetnek nagyobb csorbát: akkor-e,

ha a javaslat törvényerőre emeltetik, vagy pedig ha az elvettetvén, esetleg pótolhatlan károkért kellend a javaslat ellenzőinek a felelősséget magukra venni? — Ezen kényszerhelyzet nyomásának engedve, t. ház, én a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződést bizonyos fenntartással elfogadom ugyan, de nem azon okból teszem azt, mintha a benne biztosított előnyök túlsulyban lennének a hátrányokkal szemben, melyekkel a szerződés megkötése jár, hanem azon okból, mert a javaslat visszavetéséből eredhető károknak nagyobb horderőt tulajdonitok, mint a szerződés hátrányainak, melyek egy része nem is orvosolható, másik részének orvoslásához pedig a mai körülmények közt meggyőződésem szerint csupán a magyar törvényhozásnak elhatározása szükséges. — De hogy ezen feltételesen igenlő szavazatomat kellőleg indokolhassam, a lehető tömörséggel bár, azonban egy kissé tüzetesebben kell méltányolnom a szőnyegen levő javaslatot. Hogy mindazáltal a ház becses türelmével vissza ne éljek, azt csupán azon legfőbb három szempontból, melyből e javaslat tekinthető, fogom birálat tárgyává tenni. *(Halljuk!)*

Az első szempont, a melyre figyelemmel kell lennem, a közgazdaság szempontja. És e részben a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződésben — megvallom nyiltan — a forgalmi technika mai állásához képest haladást látok, mert a javaslat alkalmas arra, hogy a magyar-szerb forgalom körében a biztosság nagyobb mértékben honosodjék meg és a számitás valószinűbb legyen, mint aminő eddig vot. Erre befolyással lesz a vámok részben keresztülvitt, részben pedig kilátásba helyezett specifikálása, mivel ha ez megtörténik, de ami még egyébiránt korántsincs biztosítva, a kereskedők tudni fogják, jobban mint eddig, hogy mit kellend a Szerbiába való bevitelnél fizetniök. Javulni fog a helyzet továbbá a vámkezelésre gyakorolható befolyásunk következtében is. És itt egyelőre a vérmes reményektől óvni kivánnám mindazokat, akik beismerik, hogy az embereket alapjukban törvényes intézkedések rövid idő alatt megváltoztatni nem szokták. A vámok eddig felette ingatag agiója a budapesti és bécsi bőrzejegyzések szerint fognak megállapittatni, a mérték-hitelesités lehetőleg ami szabályaink szerint lesz eszközlendő, az állategészségügyi conventió pedig hasznos lesz reánk és Szerbiára egyaránt, mint az emlitettem intézkedések általán. De, t. ház, midőn e javaslat előnyeit ily tárgyilagosan elismerem, azt hiszem, hogy a túlzás vádja nélkül sorolhatom fel annak hátrányait is. És ezen hátrányok az én meggyőződésem szerint az előnyök felett nem számban, hanem nyomatékra nézve annyira túlsulyban vannak, hogy én ezen kereskedelmi szerződést közgazdasági érdekeink összeségére nézve előnyösnek nem tarthatom.

Itt abból a felfogásból indulok ki, hogy az ilynemű lépés becsének meghatározásánál azon mértéket, melynek kizárólagos alkalmazása egyedül csak az esetben lenne indokolt, ha Magyarország egymagára köthetne kereskedelmi szerződéseket, alaposan alkalmaznunk nem szabad. A mai helyzet azt kivánná pl. a jelen esetben, hogy necsak

azon szempontból itéljük meg ezt a szerződést, amit adunk mi Szerbiának és amit kapunk tőle, hanem egyszersmind tekintettel kell lennünk arra is, hogy ezen szerződés minő befolyással lehet, vagy lehetett volna, a köztünk és Ausztria közt függőben lévő közgazdasági kérdések elintézésére; vagy általánosítva a tételt, minden ily lépés becsének meghatározásánál figyelemmel kell lenni nemcsak arra, hogy annak mily befolyása van a közgazdasági szervezetre általában, hanem egyszersmind arra is, hogy minő befolyással van a közgazdasági viszonyunkra Ausztriával szemben mindenkor. És ebből a szempontból, mely nézetem szerint a tényleges helyzet folyományaként jelentkező postulatum, kívánatos és helyes lett volna, ha ezen szerződés megkötése Ausztria irányában compensatió tárgyává tétetik a vámtarifa végleges megállapítása alkalmával. S ezt, t. ház, nem szükkeblüségből — a mint valaki talán ellenem felhozhatná — hanem érdekeinek természetes védelme szempontjából kívánom; azon védelem érdekében, melyet a gazdasági szövetség lényege nem csak megenged, de meg is kíván. — Ha mi anyagi erő tekintetében Ausztriával egy szinvonalon állanánk és nem lennénk a gyengébb fél, a kire az általunk közösen vonszolt iga rúdja a dolog természete szerint folyton jár, akkor hasonló alkalmakkal tehetnénk talán apróbb szivességeket Ausztriának, mert az ez esetben nem ártana nekünk, mivel nem lenne a gyengeség jele és fokozója, s az nem egy esetben, mint a szivesség hasonlók közt az életben, bizonynyára ki is fizetné magát. De, t. ház, midőn mi szövetséges társunknál gazdasági tekintetben annyival gyengébbek vagyunk, s midőn az gyengeségünket kiaknázni nemcsak hajlandó, hanem azt tényleg nagy mértékben ki is aknázza, és midőn odaát azon párt, melynek a monarchia mindkét állama annyit áldozott már, oly túlsúlyban van, mert az iparvédvámos irány, a sajtó, a tartományok és az egész birodalom kormányzati köreiben rendkivüli befolyással rendelkezik, ekkor tenni szives szolgálatot az osztrák érdekeknek minden ellenszolgáltatás nélkül, ez valóban már nem egyszerüen szükkeblüség hiánya, hanem annak határozottan, merő ellentéte. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* — Azonban, t. ház, ha a vámtarifa revisiója körül senkihez máshoz közünk nem lenne is és saját autonom tarifánkat magunk revideálhatnók, még azon esetben is hiba lenne annak végleges megállapítása előtt ideiglenes kereskedelmi szerződés kötésébe bocsátkozni. És hogy ez nem helyes eljárás, azt maga a t. kormány is elismeri, midőn a kereskedelmi viszonyoknak Franczia országgal való ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat indokolásában azt mondja, hogy a Németországgal kereskedelmi szerződés kötése végett folytatott alkudozások sikerre nem vezetvén, mielőtt a vámtarifa átvizsgáltatott volna, tariffaszerződések kötése végett tárgyalásokba bocsátkoznunk nem lehetett. Ugyanott mondja továbbá a kormány, hogy Francziaország mielőtt általános tarifáját megállapította volna, új szerződések megkötéséhez járulni nem akart. Tehát habár csak indirecte — maga a kormány szintén elismeri, hogy az

a helyes eljárás, melyett Francziaország követett. És, csodálatos, daczára ennek, éppen ezen javaslattal egyidejüleg terjeszti be azon másik javaslatot, mely több fontos czikkre nézve kezeinket Szerbiával szemben megköti.

A mi már most azon kérdést illeti, t. ház, hogy ezen kereskedelmi szerződésben miként vannak az egymás mellett és egymással szemben álló különféle közgazdasági érdekek megóva, erre nézve bátor vagyok felelni, hogy a jelen kereskedelmi szerződés oly kiviteli vámokat tartalmaz, melyek a mi forgalmunkat sokkal inkább sújtják, mint az osztrák kivitelt, és hogy másfelől ezen szerződésben Szerbiának igen becses engedményeket teszünk, mig Ausztria e végből nem áldoz semmit sem; ennélfogva részben a kivitelnél, részben a szerb behozatalnál érezhető nagy megterheltetésünk folytán ezen szerződésnek költségeit Magyarország kizárólag egymaga viseli. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* — Nem szivesen untatom a t. házat száraz statistikai adatok felsorolásával, *(Halljuk!)* hanem az elmondottak után köteles vagyok a számszerű bizonyítás terére is rá lépni. Itt azonban természetesen nem lehet más czélom, mint annak kimutatása, hogy e szerződés sokkal nagyobb mérvben van Ausztriának, mint Magyarországnak érdekében, és hogy azon kedvezmények, melyek a szerződésben Szerbiának biztositvák, tisztán a mi rovásunkra adatnak. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* — A bizonyítás e tekintetben fölötte nehéz nem lesz; hiszen csak el kell olvasnunk a kormány által benyújtott indokolást; abból láthatjuk, hogy a szerb forgalomban eddig a mi kivitelünk 3%-os vámmal érintetett. Igaz, a t. előadó úr épp most érintette, hogy nem a jogi, hanem a tényleges helyzetet kell az összehasonlítás alapjául felvenni; ezen állítását én is magamévá teszem. Én a tényleges helyzet alapjára állok és azon kivánom a vámokat összehasonlítani, úgy a mint vannak és a mint lennének ezen szerződés megkötésének esetében. *(Halljuk!)* Tudva van, t. ház, hogy a szerbek 1864-ben a vámtarifát elkészitették specificus vámok alapján s ott figyelembe vették részben a 3%-os tételt, részben tulhaladták azt. De maga a t. kormány előterjesztésében elismeri, hogy ezen tarifának nem legnagyobb baja az, hogy tételei túlmagasak. És valóban a régi tarifának tételei sokkal kedvezőbbek voltak, mint a milyeket most állapit meg e szerződés, és ezen vámok nem is érték, hanem specificus vámok voltak. A dolog ennélfogva ezen tarifa összehasonlítása mellett következőleg áll: a vámmentes czikkek legnagyobb része a régi szerb vámtarifában is vámmentesnek van felvéve és számuk sokkal kisebb, mint pl. a román-osztrák-magyar kereskedelmi szerződésben. Vámleszállítás csak egy pár foglaltatik e tarifában, t. i. a vitriolvám leszállíttatott 80 centimeről 60-ra, a salétromsav vámja 3 franc 20 centimeról 1 franc 50 centimera, a ruházat 13%-ról 8%-ra, a pamutfonalak vámja, nem a mi szerződésünk, hanem az angol szerződés alapján leszállíttatott 6—8%-ról 5%-ra, hasonlóképp még más gyapotárúk vámja is ezen módon szállíttatott le. A liszt vámjának leszállításáról

beszélni nem lehet, mert az a minőség szerint addig 0·35—3 franc közt váltakozott, most lesz egy franc. — A mi e felemelést illeti, az ezen felhozott egy pár tétel kivételével általános. Például a lovak kiviteli vámja volt eddig 1%, most lesz 8%, a boré volt eddig 1 fr. 90 cent. és 3·80 fr., lesz 2·50—6 fr., a sör vámja volt 1 fr. 90 cent., lesz 3 franc, a szesz vámja volt 3%, lesz 8%, ehhez járul még az octroi. Az erre vonatkozó intézkedések értékéről később fogok szólani. A különféle bőr-nemek vámja, mely eddig 11, 12·40, 17 és 26 franc volt, most egy tételben lesz méter-mázsánként 30 franc. A disznó-zsir vámja volt eddig 2½%, felemeltetett 8%-ra; a faggyúé volt 3%, felemeltetett 8%; a szappan vámja, mely fontos reánk, mert az újabb időben e czikkből nálunk is keletkezett kivitel, felemeltetett 2 fr. 80 és 3 fr. 20 cent.-ről 6 francra, a finomabb 4—8 frncról 12 francra; a stearin gyertyáé 8 francról 12-re; a papiré 3%-ról 5 és 11%-ra; az üveg vámja 3%-ról 8%-ra.

Tehát, t. ház, általános a vámemelés azon csekély kivétellel, melyet az előbb említettem, és a tényleges helyzethez, nem pedig a jogi helyzethez képest általános. — Már most az a kérdés, mit adunk mi Szerbiának és mily eljárást követünk mi azzal szemben. Csupán két fontos tételt emelek ki e részben: az ökör- és sertésvámot. Ezenkivül egy pár más tétel is megköttetett a határforgalmat szabályozó szerződésrész 4-dik czikkében, minő pl. a friss gyümölcs, kerti termények stb. vámja, a melyekre súlyt fektetni nem akarok. Csupán a két főczikkel foglalkozom tehát. A mi az ökröt illeti, ebből nem exportálunk Szerbiába semmit, ellenben onnan igen nagy mértékben jön az be hozzánk. Bejött az országos statistikai hivatal által összeállított kimutatás szerint a folyó évi augusztus, szeptember és október hónapokban 2814 darab ökör 778,500 forint értékben. A ministeri indokolás erre igen kevés súlyt fektet, az előadó úr meg sem említette, pedig ezen behozatali czikknek értéke 50%-jét teszi az összes magyar kivitelnek Szerbiába. Ennél sokkal fontosabb mint behozatali czikk a sertés, melyből behozatott a szóban levő negyedév alatt 39,283 darab 1.813,987 frt. értékben, a mi egy évre számítva teszen 7.255,000 frtot, a két tétel pedig együtt 9 millió 400,000 forintot, vagyis Szerbia összes behozatalának az egész monarchiába ¾ részét. — Már most tekintsük, hogy mi volt a mi kivitelünk. Ez ¼ év alatt 1.198,000 forintot, egy évre tehát 4.792,000 forintott tett; Szerbia behozatala az emlitett egy pár czikkből ennélfogva kétszer nagyobb, mint a mi összes kivitelünk. — Azt hiszem, indokolt ezek után azon állításom, hogy Szerbiának e szerződés megkötését minden esetre nagyobb érdeke kivánta, mint mi mienk. És itt még csak egy pár megjegyzést teszek. Az első arra vonatkozik, a mit a t. előadó úr is hangsúlyozott, hogy a szerbek vámkezelése és az octroi-k szedése mennyire javittatni fog, és hogy ez ránk nézve mindenesetre értékes nyereség. Én erre vonatkozólag bátor vagyok azon véleményben lenni, hogy a tisztességes eljárás tulajdonképp compensatió tárgya talán nem lehet. Különben maga a

közgazdasági bizottság is elismeri jelentésében, hogy ezen rendszabályok foganatosításánál mindenesetre nagy szerepet fog játszani a jóakarat. No, t. ház, hogy a jóakarat sok helyen mínő biztosíték, azt itt bővebben fejtegetni nem akarom. — A másik megjegyzésem az, hogy bizony ezen engedmények miatt kár volt annyira sietni a jelen szerződéssel, a mint a t. kormány sietett vele, és ezt a bizottság előadója mint különös előnyét hangsúlyozza. Én nem látom be, hogy ha már két esztendeig lehetett késni e javaslattal, és ha az f. évi május 6-án még együtt volt régibb országgyülés elé sem terjesztetett, miért kellett azt a vámtarifa revisiója előtt benyujtani?

Azt hiszem, t. ház, hogy ez a dolog oly szerfelett sürgős még sem lehetett, hogy egy másik nagy érdek feláldozása árán is azt rögtön elő kellett volna venni. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Az mondatott továbbá a közgazdasági bizottságban s mondatik minden hasonló alkalommal, hogy az érdekeknek egymással szembe állítása tekintetében figyelembe veendő, hogy hát a vásár kettőn áll. Ez nagyon igaz, de éppen az a kérdés, hogy minő az a vásár, és hogy a két fél közül az egyik miként járt el és milyen ügyességet fejtett ki saját érdekei megóvásában. Igy állván a dolog, ez csak a gyengébbek számára felhozott argumentum lehet. — Megjegyzem a forgalom irányaira nézve: hogy a mi összes kiviteli forgalmunk, tehát a fontosabb forgalom, úgy áll az osztrák-szerb kiviteli forgalomhoz, a mint 1 : 2-höz. Tett ugyanis a monarchia bevitele Szerbiába a mult két év adatainak átlaga szerint 12 és $^1/_2$ milliót; ebből volt a Magyarországra eső rész az előbb idézett adatok szerint 4.700,000 forint. A mi a behozatalt illeti, a monarchia behozatalának átlaga tett az említett évek adatai szerint 11.400,000 frtot; Magyarország behozatala pedig volt a lefolyt negyedévben, az országos statisztikai hivatal által kimutatott adatok szerint 3 millió 93 ezer, tehát az egész év alatt kerek számmal 12 millió, vagyis szigoruan véve, Szerbia összes behozatalával bennünket szerencséltet. — Ezen adatok már magukban is eléggé bizonyítják azt, hogy a monarchia két állama közül melyiknek van ezen szerződés megkötése kiváló érdekében. — A részletek még jobban meg fogják világítani a kérdést. Először is a vámmentes tárgyakról szólva, fel kell említeni, hogy itt a vasuti szállítási eszközök és felszerelvények még aktuális jelentőséggel nem birnak reánk, miután vasut csak ezentúl fog épülni Szerbiában. Ezen tételre nézve erős versenynyel fogunk szemben állani, ugyanezen kedvezmény meg lesz még adva Ausztrián kivül Angliának is. — A kőszenet illetőleg felemlítem, hogy a mult évben a monarchiából kivitetett 13,800 méter-mázsa. Ebből a statisztikai hivatal által összeállított adatok szerint kimegy évenkint körülbelül 1860 méter-mázsa. A gépek és géprészekből kimegy a monarchiából 1685 métermázsa. A mi forgalmunkat igy kimutatni nem lehet, mert részint darabszám, részint súly szerint történik a felszámitás. A statisztikai hivatal adatai szerint körülbelül havonkint 10,000, évenkint 124,000 forint értékü gép megy ki Szerbiába Magyarországból. Min-

denesetre örvendetes dolog lenne; hanem itt ismét az angol és osztrák versenynyel fogunk szemben állani. Sőt én meg vagyok róla győződve, hogy már ezen havi 10,000 frtban egy jelentékeny rész foglaltatik azon árúczikkek árából is, melyek a budapesti angol gépgyárosok raktáraiból kerülnek ki. De egyátalában ne hagyjuk magunkat a kiviteli forgalmunkra vonatkozó számadatok által félrevezettetni, mert ki van mutatva például, hogy augusztus havában kötött és szőtt árut 104,000 frt értékben vittünk ki. Ezek közt azonban 38,000 frt értékű gyapjuszövet, 17,000 frt értékű lenszövet és 11,000 forint értékű pamutszövet van. Ki hinné azt el, hogy ennek csak legnagyobb része is tőlünk, a mi termelésünk köréből került ki?

Így állunk a vámmentes tárgyakkal; következnek a különbözeti vámtételek. Ezeknél szintén nagyobb mértékben van érdekelve Ausztria, mert az főleg finom czikkeket visz ki, mi pedig durva vasat, durva üveget és durva agyagárút exportálunk. A finom értékes tárgyak ellenben mind Ausztriából vitetnek ki. — A specifikus vámok oly nagy számmal vannak, hogy azok részletes összehasonlítását mellőzni akarom. Csak azt kívánom még felemlíteni, hogy ezen specifikus vámok 7%-át teszik az értéknek; vannak ezek közt sokkal kevésbbé megvámolt tárgyak, csak fájdalom, azok nem a mi árúczikkeink. Ilyenek például a pamutárúk, ezek közt a mi legtöbb vitetik ki, a fehérített barchet, melynek értéke 525 francban van felvéve. Fizet 25 franc vámot, vagyis az érték 4.7%-át. Előnyösen vámoltatnak meg a gyapjúárúk is. Ezek között a mi legtöbb megy ki, azaz 1500 francra becsült posztó. A szövetek fizetnek 58 frankot, vagyis az érték 3·8%-át.

A specifikus vámok után következnek az értékvámok. Ezen vámok összehasonlításánál, ha a 15%-os és az angol szerződés folytán 10%-ra redukált finánczvámokat, mint nem fontosokat, figyelmen kívül hagyjuk, azt lehet tapasztalni, hogy a 8%-osok ami kivitelünknek vannak szánva, az osztrák árúk pedig a 6%-os vámot élvezik. Az előbbi vámmal megróttak nagy részt olyanok, melyeket mi is produkálunk; ilyen névszerint a gabona. A szerbek a mult évben 224.000 métermázsa gabonát hoztak be; mi sokkal kevesebbet viszünk ki. Ilyformán állunk a kerti terményekkel, a hüvelyes veteményekkel, a nyers bőrökkel, melyekből 2—3000 métermázsa vitetett ki és 17.000 métermázsa hozatott be; s így vagyunk a többi nyers terményekkel is. Ezek majdnem mind vámmentesen jönnek be, ha pedig mi viszszük ki őket, akkor az érték 8%-át fizetjük. — Most itélje meg bárki, mekkora érdekünk lehet nekünk a szerb kereskedelmi szerződés megkötésében és mekkora az osztrákoknak.

A harmadik tétel, melyet fölállítottam, az, hogy ezen szerződés megkötésének költségeit kizárólag Magyarország viseli. Hiszen ez nagyon természetes is, mert Ausztria alig is adhatna valamit egy ily szerződés megkötéséért. Hosszasabban tehát ezen tétel bizonyításánál nem időzöm. A kormány maga is elismerte ezt legalább az által, hogy a közgazdasági bizottság egyik tagjának véleményét, aki így nyilatkozott, a kormány jelenlevő tagjai helyeselték. Az mondatott

t. i., hogy ha mi súlyt fektetnénk arra, hogy érdekeink a keleti államokkal kötött szerződéseknél jobban, vagy csak úgy óvassanak meg, mint az osztrák érdekek, akkor soha sem lennénk azon helyzetben, hogy valamely keleti állammal szerződést kössünk. Elfogadom a tételt, de akkor az feladatunk, hogy ebbeli hátrányosabb helyzetünket tegyük előnyössé az által, hogy feltételt szabunk annak, a kinek nagyobb érdeke van, mielőtt ily kereskedelmi szerződéshez hozzájárulunk.

Ami a szerződésért adott árt illeti, t. ház, kétségtelen, hogy annak legbecsesebb alkatrésze a sertésvámnak leszállítása. Itt az a kérdés merül fel, csakugyan áll-e az, hogy ezen vámok leszállítása nemcsak nem árt nekünk, hanem az abból származó pénzügyi veszteséget a közgazdasági előny nagy mértékben ellensúlyozza? Ez mondatott a javaslatban, ez mondatik a bizottság jelentésében és ezt mondta most a tisztelt bizottsági előadó úr. — Én ezen állítás helyességét kétségbe vonom. Mert, ha mi nem volnánk azon helyzetben, hogy sertéstenyésztésünket kiterjeszthetjük, ha kereskedelmünk csakugyan rá volna szorulva a sertés-behozatalra, akkor a kereskedelmi forgalom érdekében engedni kellene, de ekkor az áldozat másrészről bizonyos előnynyel is lenne összekötve. A helyzet azonban másként áll. A magyar kereskedelemnek tényleg nincs szüksége Szerbia sertésbehozatalára. Bátran merem ezt állítani azon adatokból következtetve, melyeket a t. kormány előterjesztett. Ezen előterjesztés maga mondja, hogy 1871-ban a behozott sertések száma meghaladta a 600.000-et, azóta pedig leszállott 118.000-re. Legnagyobb része tehát az előbbi behozatalnak elmaradt és pedig a nélkül, hogy ezt a kereskedelem azon ága, melynek előmozdítására méltán oly nagy súlyt fektet a kereskedelmi miniszter úr, a kőbányai sertés-hizlalás a legkevésbbé is megérezte volna. Tehát, hogy a magyar kereskedelemnek szüksége van Szerbia behozatalára, alaposan mondani nem lehet. De ha valaki ismeri a sertéskereskedés viszonyait, az tudhatja adatok nélkül is, hogy a sertéstenyésztők nálunk gyakran nem képesek készleteiket értékesíteni, mert ha erre képesek lennének, akkor kétszer annyit is tudnának tenyészteni. *(Ugy van! a baloldalon.)* Tehát nem alapos a t. miniszterelnök úrnak az a megjegyzése sem, melyet a közgazdasági bizottságban tett, hogy a sertésvám leszállítása közömbös a gazdára és hasznos a kereskedelemre nézve. Ezzel szemben én azt állítom, hogy a kereskedelemre nézve az közömbös, akár honnan veszi, ha értékesítheti a czikkeket, csak megkaphassa valahol, a gazdaközönségre nézve ellenben, minthogy erős versenyt hoz fejére, határozottan káros. *(Ugy van! Élénk helyeslés a baloldalon.)*

A többi csekélyebb mérvű áldozataink méltatásával nem akarom a t. ház becses türelmét próbára tenni. Csak konstatálom, hogy a mit állítottam ezen adatok felsorolása előtt, most már igazoltnak is mondható. Mindenesetre kívánatos és szükséges lett volna egy oly előnynek, a minőt mi e szerződés megkötése által Ausztriának nyujthatunk, kizsákmányolását és felhasználását szem előtt tartani a vám-

tarifa revisiójánál. — Meg vagyok róla győződve, t. ház, hogy azon statusquo-nak, mely újabban részünkre biztosíttatott, s melynek folytán Szerbiában mi a legtöbb kedvezménynyel élhetnénk, alapúl vételével e szerződést ügyesen oly compensatió tárgyává lehetett volna tenni, amelynek használ vettük volna a tarifa-revisiónál, de később is: ha például a sertés-vámot bizonyos mérvben felemeljük és ennek Szerbiával szemben érvényt nem szerzünk, akkor az a régi tétel mellett is bizonyosan megkötötte volna velünk e szerződést. Mindezek alapján, minthogy a kormány ez eljárást mellőzte, én a szerződés megkötésére irányuló tevékenységét határozottan hibásnak, eredményét pedig közgazdasági érdekeink összességére nézve károsnak tartom.

De ha, t. ház, már gazdasági szempontból sem kielégítő e szerződés, mit mondjak arról a távolabb látó kereskedelmi politika és részben a közjog szempontjából. Hiszen e szerződésben egy oly anomalia foglaltatik, melyet éppen ezen t. kormánynyal szemben figyelmen kivül hagynunk nem szabad: mert e kormány már nem egy ízben megmutatta, hogy az 1867-iki kiegyezési alapnak elhagyására hajlandó. A többi közt ez a kormány volt az, mely incidentalis módon egyik erre vonatkozó alaptörvényünk megváltoztatását is keresztül hajtotta a törvényhozáson. Anomalia, t. ház, meggyőződésem szerint az, hogy egy közgazdasági viszonyokat szabályozó szerződés tovább legyen érvényes, mint azon közgazdasági viszonyokat szabályozó törvény, amely e részben az alaptörvény jellegével bír, s a melyben gyökeredzik a kormány felhatalmazása is azon szerződés megkötésére. Igy kötni érdemleges szerződéseket eddigelé nálunk még nem volt szokás. Átnéztem régibb és újabb hasontermészetű internationalis jellegü kötéseinket és azt tapasztaltam, hogy különösen a régibb szerződések mindenütt hivatkoztak az illető vámszövetség lejáratára és csak egy pár, inkább névleges természetü és reánk nézve értéktelen szerződésünk van a régibb multból, melyekben a tartam hosszabb a vámszövetség megállapított érvényének tartamánál. Ilyenek pl. a Japánnal, a Siámmal és a Guatemalával kötött szerződések. Később azután van még egy hasonló szerződésünk, de ezt már a t. kormány kötötte Kalakaua király birodalmával. *(Derültség balfelől.)*

Van azonban törvénytárunkban egy érdemleges szerződés is, mely bennünket közelebbről érdekel, és a melynél az időtartam szintén hosszabbra van megállapítva, mint a meddig az akkori kereskedelmi szövetség érvénye tartott. Ez, t. ház, az 1875. julius 22-én kötött, ugyanazon évi deczember hó közepén tárgyalt és az 1876: XIX. t.-cz.-ben beczikkelyezett román kereskedelmi szerződés. Ez mindenesetre oly praecedens, melylyel foglalkoznunk szükséges. De én először azt vagyok bátor kétségbe vonni, hogy a t. kormánynak, mely ezt a praecedenst alkotta, joga volna reá, mint jogalkotó praecedensre hivatkozni. Továbbá nem is maradt az akkor teljhatalmú kormány ezen javaslata nyomatékos ellenvetések nélkül. Mikor a román kereskedelmi szerződés itt a házban tárgyaltatott, hiszen a kik a háznak az időtájt tagjai voltak, emlékezhetnek reá, akkor

két fő, kimagasló szempont körül forgott a vita. Először az vitattatott, vajjon helyes-e a gabona vámmentes behozatalának megengedése Romániából; másodszor pedig az, hogy helyes-e oly szerződést kötni, minő a román, a vámszövetség meg vagy esetleg meg nem ujítása előtt? Akkor meglehetősen heves volt a vita, és a háznak ezen oldala határozottan fellépett a mellett, hogy az meg ne történjék. E vitában felhozattak a szerződés elfogadása mellett a következő érvek. Először, hogy Románia akkor egy autonom vámtarifát akart életbeléptetni, melynek káros hatását el kellett kerülni. A helyzet Szerbiára nézve ma nem igy áll. Szerbiával szemben szabad kezünk van a szerződés megkötésére, vagy megkötésének elhalasztására nagyobb kárunk nélkül tovább is. És e részben a mai helyzet, amint azt előbb is mondám, nem oly türhetetlen. Különben most nem is elhalasztásáról van szó, mint volt akkor; ezt az ellenvetést alkalmazni a jelen esetre, tehát nem lehet. Mondatott továbbá, hogy még előnyösebb lesz a szerződés Magyarországra nézve, ha külön vámterületté alakul, mert ez esetben Ausztria nem fog Magyarországgal ott versenyezhetni. Ez sem áll most; mert Szerbiának van egy szerződése, melyet Angliával kötött, és amelynek befolyása alatt ami kivitelünknek ott mindenesetre az angol versenynyel kellend küzdenie. A közvélemény — mondta a miniszterelnök úr — siettetni fogja a szerződés megkötésének lehetőségét és nyomást fog gyakorolni a törvényhozásra és kormányra, hogy minél előbb végezze be a kiegyezés tárgyalását, hogy azután a szerződéses állapot jótéteményeiben részesülhessen a kereskedelem. Említtetett ezután az is, hogy hasonló szerződéseket nem köthetünk ugyan a nyugoti államokkal, de a keleti államokkal határozottan köthetünk, mert ezekkel szemben a kereskedelmi politika az idővel és viszonyokkal nem változik. Én ezen állításnak helyességét sem ismerhetem el, mert azt hiszem, hogy a kereskedelmi politikának karöltve kell járni az általános politikával, és ha ez változik — ami bizony a kelettel szemben is megtörténhetik, — akkor a kereskedelmi politikának is módosulnia kellend. — Végre említtetett, hogy utólagos compensatió által majd megóvatnak érdekeink Ausztriával szemben. Tudjuk, hogy ez sem történt meg, hiszen látjuk most is, hogy a szó szoros értelmében erre kinálkozó alkalmat sem ragadja meg a kormány.

A mi már most az anomalia által teremtett helyzetet jogi szempontból illeti, hát én elismerem, hogy ha ez a szerződés tényleg megköttetik, annak jogérvényességét tagadni nem lehet. De az 1867. évi XII. t.-cz. 62-ik szakaszában kimondja, hogy ha kereskedelmi és vámszövetség köttetik, a régebben kötött kereskedelmi szerződések érvényét abban Magyarországra is fenn kell tartani. Ez két izben, 1867-ben a XVI. t.-cz. és 1878-ban a XX. t.-cz. által megtörtént. Ezen alaptörvénynek van azonban egy másik szakasza is, mely azt mondja, hogy a kereskedelem nem közös ügye Magyarországnak Ausztriával, mert ez nem folyik a pragmatica sanctióból, tehát Magyarország, valamint Ausztria is jogositva vannak, közgazdasági viszonyaikat külön vámvonalak által szabályozni. Már most,

ha a szerb kereskedelmi szerződés megköttetik és annak érvénye 1892-ig terjed ki, 1887-ben pedig nem újíttatik meg a vám- és kereskedelmi szövetség Ausztriával, abban tehát nem lesz kimondható, hogy a régibb kötések Magyarországot miképp kötelezik. Akkor egy oly intézkedés lesz alkalmazandó, a mely tényleg érvényben van mindig, t. i. az 1867. évi XII. t.-cz. 58. §-a s ez azt mondja, hogy a kereskedelem nem közös ügy, tehát Magyarország jogosítva van itt benn önállóan rendelkezni, valamint Ausztria is otthon, ennélfogva esetleg Szerbiával a szerződést egyetértve külön is módosítani, tehát az nem közös Ausztriával, hanem csak mint külön államot kötelezhetné. Vegyük még figyelembe, t. ház, hogy ezen szerződés viszonyai részben elütnek a Romániával kötött szerződés viszonyaitól, mert míg Románia határos ugy Ausztriával, mint Magyarországgal is, tehát a mennyiben a határforgalom számára abban egyes kedvezmények biztosítvák, azok mindkét félre nézve külön is fenntarthatók. Szerbia ellenben csakis velünk határos, ennélfogva, ha a vámszövetség meg nem köttetik, akkor vagy az angolok is igénybe vehetik azon kedvezményeket, melyek ez esetben legtöbb kedvezményjog alapján őket megilletnék, a mely esetben ez Ausztriára nézve megszűnnék előnyös lenni, vagy egyszerűen le kellene róla mondani Ausztriának, a határforgalmi kedvezmények által tehát a szóba hozott esetben elvezhetők nem lennének. Ez fontos momentum t. ház. Ez nagy complicatiókra adhatna alkalmat, melyekben én az osztrák érdekek védekezésétől tartok, ha nem is direct, hanem — nyiltan kimondom — indirect hatásánál fogva, mivel az ily complicatiók, ha nem is tennék egyenesen lehetetlenné a külön vámterület felállítását, nem akarom t. i. hinni, hogy ha Magyarország kifejezné a külön vámterület felállítására nézve óhaját, ez nem vezetne csakugyan annak felállítására, de Ő Felségének mindenesetre megnehezítenék az e részben alkotott törvény szentesítését. — Mert a mi megtörtént, az megtörténhetik újból is. Emlékeztetem a t. házat, hogy volt egy kormány, mely programmjában fölvette az önálló magyar bankot, részben azzal többséget szerzett magának e házban, és midőn annak feje oda állott Ő Felsége elé, hogy indokolja programmja megvalósításának hasznát, itt a házban hivatalosan mondatott, hogy nem volt képes megnyugtatni Ő Felsége aggodalmait. *(Ugy van! Ugy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Tartok tőle, t. ház, hogy újból akadhatnak kormányok és államférfiak, a kik a változatosság kedvéért most majd az önálló vámterületet fogják felvenni programmjukba, és részben az által megszerzik maguknak a többséget; de mikor aztán oda állanak Ő Felsége elé és indokolni fogják a programm megvalósításának hasznát, a felmerült complicatiók miatt ismét nem lesznek képesek Ő Felsége atyai aggodalmait megszüntetni. *(Ugy van! Ugy van! a baloldalon. Derültség a szélső balon.)* Én ily complicatiók létesítéséhez tehát kezet nyujtani nem akarok. *(Helyeslés a bal- és a szélső balon.)*

Magát a külön vámterületet azonban megvallom, a legelső sorban figyelembe veendő és minden áron valósítandó czélnak nem tartom, mert én a külön vámterületben még akkor is, ha az elérhető, mást mint egy nagy problemát nem látok, melyet — lehet jól, de lehet nagyon rosszul is megoldani. *(Ugy van! a jobboldalon.)* Ez utóbbi megoldás lehetőségét nem is látom nagyon megnehezitve; ennélfogva ezen problema megszerezhetéséért mindent, még a talán lehetséges megnyugtató kiegyezést is koczkára tenni nem akarom. *(Helyeslés a jobboldalon.)* De hol van hát azon egyedül hatályos fegyver, mely némi biztositékot nyújthat arra nézve, hogy jobb szerződést csakugyan köthetünk Ausztriával, ha nem a külön vámterületre való kétségtelen jogunkban? Én ennélfogva ezen jogot élő és nem valamely alvó állapotban levő virtualis jognak kivánom fenntartani; nem ugy, mint a kormány némely t. tagja, és a többi közt a t. közoktatási miniszter ur is, a ki annyira belé szeretett a jelen közgazdasági egyezmény közös áldásaiba, hogy azonkivül Magyarországra nézve üdvösséget nem is lát. Nem tudom, vajjon ez okból nem kivánná-e azt is, hogy a külön vámterület hazajáró lelke ne kisérthetné többé ezen országot? A miniszterelnök ur választói előtt mondott beszédében szintén olyforma nyilatkozatot tett, melyből azt lehet következtetni, hogy ő ezen jog gyakorlása tekintetében szintén túlságosan óvatos. Ő t. i. nagyon is félti a nemzetet, hogy az ezen kétélű fegyverrel meg találja sérteni magát, azért helyesnek tartja, hogy ez a fegyver lehetőleg hüvelyébe szoruljon és megmaradjon ugyan, de csak — díszkardnak. Én meg vagyok róla győződve, hogy ezen fegyvert okvetlenül ki kell majd hüvelyéből rántanunk, ha nem is azért, hogy azzal a bennünket Ausztriához fűző és évek hosszú során át szövődött kötelékek elvágásával kezdjük a küzdelmet. Azért a complicatiókat kerülni kivánom, ezen jog nehézségek nélküli gyakorolhatására azért súlyt fektetek s a jelen szerződést, ha azon intézkedésén változtatni nem lehet, mely szerint az 10 évre köttetik, már csak ezen egy okból is kénytelen lennék elvetni. Azonban ezt meg lehet változtatni s előadásom végén bátor leszek egy módot is megjelölni, mely szerint e módosítást keresztül lehetne vinni.

Most hátra van még, t. ház, az utolsó, az általános politikai szemponttal foglalkoznom. Tökéletesen egyetértek a t. előadó urral abban, hogy e kérdést bátran szellőztetni ezen házban nem lehet. A discretiónak kötelessége terhel itt mindnyájunkat, terheli még az ellenzék tagjait is. De e discretió annyira nem mehet, hogy köztudomású tényeket és azokból önkényt kiviláló következtetéseket érinteni se lehessen. És e tekintetben én bátor vagyok utalni arra a csillagzatra, mely alatt ez a kereskedelmi szerződés született. Az első komoly lépés annak létesitésére, egy contractus de contrahendo, Berlinben az 1880-iki béketárgyalások alkalmával jött létre, akkor, midőn a monarchia képviselői annyira kitették magukat Szerbia ön-

állóságának kivívása érdekében, s a midőn a szerbek, mintegy e szolgálat viszonzásául, vasuti conventiót és kereskedelmi szerződés kötését igérték, sőt szó volt arról is, hogy Szerbia és a monarchia közös vámterületet képezzenek. Ezen előleges szerződésben meg volt határozva az is, hogy a két fél kiküldöttei legkésőbb 4 hó alatt fognak összegyűlni. Azonban kölcsönös beleegyezéssel a tárgyalásokat hosszabb ideig elhalasztották; a megbizottak csak az 1880-ik év julius havában jöttek össze. Ekkor azonban kitünt, hogy a szerbek oly álláspontot foglalnak el, mely a mi régen szerzett és több izben, legújabban pedig a berlini szerződés által is, biztositott jogainkkal ellenkezik. A monarchia megbizottai erre azt az utasitást kapták, hogy a tárgyalásokat rögtön szakitsák meg és jelentsék ki, hogy a monarchia érdekeit Szerbiával szemben, ha kell, ezeknek kárára is érvényesiteni fogja. Valóban érdekes volna tudni, mik voltak azok az okok, melyek ezen szerződés tárgyalásának elhalasztását, melyre oly súlyt fektet most a t. kormány, megengedhetőnek tüntették fel előtte és a közös kormány előtt. Azonban én e dolgot most bolygatni nem akarom s arra, valamint a Ristics-kormány és a köztünk felmerült differentiák és ezek tudvalévő végére, mely szerint az előbbi kormány megbukott és annak helyébe a Pirocsanátz-Mijatovics kabinet jött, mely 1880. évi október havában sietett elismerni említett jogainkat a legtöbb kedvezményre, csak azért hivatkozom, hogy e szerződés létrejöttének körülményeit kellőleg hangsúlyozhassam. Világos ezekből, t. ház, hogy az a küzdelem, a melybe ez a kereskedelmi szerződés került, nem annyira gazdasági, mint inkább politikai küzdelem volt. Oly rejtett aknaharcz volt az, melyben a küzdő felek nem látják ugyan, de jól ismerik egymást, és a melyben a küzdőket a legkisebb, máskor figyelemre sem méltatott körülmények bátor és öntudatos elhatározásra szokták késztetni. A küzdelmet, a mi nálunk, különösen a diplomatia terén, felette nagy ritkaság, ez esetben siker kisérte. Az első figyelemreméltó lépés, az első helyes kezdet egy észszerű keleti politika irányában az, mely a kelet népeit nem fegyverrel meghóditani, hanem a cultura eszközeivel és a gazdasági, mindkét félre nézve egyaránt áldásos érintkezés jótéteményei által érdekkörünknek megnyerni és abban a kevésbbé jogosult befolyások neutralisalása által megtartani törekszik. E sikert én oly fontosnak tartom, hogy nem is tagadhatom meg az elismerést azoktól, a kiket érte az érdem valósággal megillet. És ez esetben csak azt sajnálom, hogy az e tekintetben érdemesült férfiak közül éppen az, kit az oroszlánrész minden valószinűség szerint illet meg, nincs már többé az élők sorában. E sikert én a magam részéről koczkára tenni szintén nem akarom, hacsak erkölcsileg nem leszek rá kényszerítve; pedig koczkára lenne az téve, ha a magyar törvényhozás a szerződést bármily okból el nem fogadná s ennek következtében újabb tárgyalásokat kellene inditani, melyek során a visszavetés tényéből esetleg oly hangulat támadhatna a szomszéd ország-

ban, mely a reánk nézve ellenséges áramlat felülkerekedését mozdítaná elő.

Én tehát t. ház, a szőnyegen lévő szerződés ellen és mellett szóló érveket lelkiismeretesen latolgatva, azon meggyőződésre jutottam, hogy azt tisztán gazdasági okokból elvetnem lehetetlen. Ennek következtében e szerződést a közgazdasági érdekek tekintetében a benne foglalt hátrányok daczára is elfogadom, de csak abban az esetben, ha azzal a vele szemben álló másik fontos politikai szempontot, mely a külön vámterületre vonatkozó jogunk akadálytalan érvényesítésének lehetőségét folyvást fenntartani kívánja, kibékíteni sikerül. E fontos tekintetek kibékítése érdekében lesz szerencsém egy oly értelmű határozati javaslatot beterjeszteni, miszerint utasítandó a kormány, hogy az osztrák kormánynyal egyetértve tegye magát a külügyminiszterrel érintkezésbe a végből, hogy ezen szerződés tartama az 1878. évi XX. t.-cz.-ben megállapított vámszövetség időtartamára legyen szükség esetén szorítható. Ezt, t. ház, egy oly pótokmányban lehetne eszközölni, a mely a szőnyegen levő kereskedelmi szerződés kiegészítő részét képezné. Ily intézkedés véleményem szerint nem ütközhetik nagy nehézségekbe. Hiszen az senki érzékenységét nem sérti, mert a szerződés épségben marad ugy, a mint van, és sem az osztrákok, sem a szerbek érdeke nem kívánhatja, hogy ez a szerződés akkor is épségben maradjon, midőn annak rájuk nézve legfontosabb része, ha a határfogalmi kedvezmények mások által is igénybe vehetők, vagy pedig tarthatatlanokká lesznek. A mai viszonyok közt, midőn Ausztriával a vámtarifa revisiója miatt tárgyalunk, Szerbiával pedig barátságos viszonyban vagyunk, ennek a pótokmánynak kieszközlése komoly erőmegfeszítésbe alig kerülhet.

Én tehát meg vagyok győződve, hogy annak biztosítása, mely szerint a két időtartam mindenesetre összeessék, tényleg egyedül a magyar törvényhozás kezében van. A mai körülmények indokolják ezen állításomat. Igy állván a dolog, kérnem kell a t. kormányt és a t. házat, méltóztassék ezen javaslat elfogadása által Magyarországnak a külön vámterületre való jogát az annak érvényesíthetése elé most tolható eme akadálytól megszabadítani. Megvallom, nem sok reményem van, hogy a t. kormány ezen határozati javaslatot el fogja fogadni, ámbár állíthatni vélem, hogy azon nagy jognak, mely a legközelebbi jövőben fontosabb lesz, mint volt valaha, kellene ennyi tiszteletet ébreszteni maga iránt a kormány azon fejében is, a ki volt idő, midőn éveken át az ország anyagi fejlődhetése érdekében azt is nagyon kevésnek vitatta.

De megvallom, daczára ennek, kevés reményem van, hogy a határozati javaslat általa elfogadtassék, azért különösen a t. házhoz fordulok, kérvén, ne fogadja el a kormánynak azon most is érvényesülni készülő káros álláspontját, melynél fogva bennünket, kik e padokon ülünk — itt van ismét egy alkalom azt constatálni — mindig és mindenütt, valahányszor az 1867-iki évi alapon biztosított

alkotmányosság épületének és előnyeinek épségben tartásáról és valahányszor az ezen egyezmény valódi szelleméből folyó kötelességek teljesítéséről van szó, tőle áthidalhatlan nagy elvi különbség választ el. — Ezzel kapcsolatban kérem a t. házat, méltóztassék ezen határozati javaslat elfogadásával lehetővé tenni a szerb kereskedelmi szerződés elfogadását és ez által egy általok is elősegíttetni kívánt keleti politika első nyilvánulásának helyeslését lehetővé tenni azoknak is, kik a nagy érdekek és szempontok ezen collisiójánál megkérdezvén öntudatokat, azt találták, hogy a hol csak egy nagy érdek — az általános politikáé — áll egy másik nagy érdekkel, a kereskedelem-politikai és részben a közjogival, de azonfelül még a szintén teljes figyelmet érdemlő közgazdasági érdekekkel is szemben, ott az első érdek javára, bármennyire kívánnák is azt előmozdítani, dönteniök merőben lehetetlen. Ezen kérésemet ismételvén, van szerencsém kijelenteni, hogy a szőnyegen lévő törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául ugyan elfogadom, de már most jelzem, hogy a mennyiben ezen határozati javaslatot a t. ház többsége nem fogadná el, a szerződést sem én, sem elvtársaim a harmadik felolvasásnál megszavazni nem fogjuk. *(Élénk helyeslés baloldalon.)*

A határozati javaslat igy szól *(olvassa)*:

Határozati javaslat. Utasíttatik a kormány, hogy az osztrák kormánynál és a közös külügyministeriumnál tegyen lépéseket a végből, hogy a f. évi május 6-án Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés Ausztria-Magyarország részéről az 1878. évi XX. t.-cz.-ben megállapított vám- és kereskedelmi szövetség felmondása esetén az erre következő félév alatt egy utólag szerkeszteudő és a kereskedelmi szerződés kiegészítő részét képezendő pótokmány (acte additionnel) alapján szintén felmondható legyen. — Addig, míg ezen pótokmány a képviselőházban tárgyaltatván, az által el nem fogadtatott, a kereskedelmi szerződés 3-szori felolvasása elhalasztatik: Gaal Jenő, Horánszky Nándor, Pilissy Ferdinánd, Orczy Gyula, gr. Apponyi Albert, gr. Berchtold László, Dessewffy Kálmán, Bittó István, Ernuszt Kelemen, Kovács Albert.

7. A kikészitési forgalom Németországgal.

A német vámterülettel a kikészitési forgalom szabályozása végett kötött szerződés tárgyalásakor 1881. évi deczember 14-én mondott képviselőházi beszéd.

T. H.! Egy oly fonos körülményt kívánok hangsúlyozni ez alkalommal, melyre ezentúl valószinüleg nem egyszer hivatkoznunk kell majd e házban. Azon tény, melyet constatálni kívánok, az, hogy a kormány jelenleg sokkal kisebb súlyt fektet, mint az előtt, Magyarország azon érdekeire, melyek a kikészitési forgalom fenn-

tartását kivánják. E tény bebizonyitására elég, hogy a törvényjavaslat indokolását összehasonlítsuk azzal az előterjesztéssel, melylyel a kormány 1878. deczember 18-án, a deczember 16-án kötött német kereskedelmi egyezmény folytán különös érdemül tudta be a kormánynak, hogy a német kereskedelmi szerződés VI-ik czikkében a kiegészítési eljárás fenntartott. Az előadó ur akkor hivatkozott a Reichsrathban benyujtott azon határozati javaslatra, mely szerint a kikészítési eljárásnak fokozatosan meg kellene szünni, de hivatkozott egyszersmind e határozati javaslattal szemben a kormány által biztosított arra a vivmányra, mely szerint a kikészítési eljárás fenntartása akkor Magyarország javára megszereztetett. A kormánypártnak egyik t. tagja, a kinek véleményére a multkor a t. előadó ur mint indokra hivatkozott a szerb kereskedelmi szerződés elfogadása tekintetében, akkor azt mondá, hogy a szerződésnek az a része, a mely a kikészítési eljárást tartja fenn, annak legbecsesebb része.

Csodálatos, hogy ily eljárás és bizonyítás után, most a törvényjavaslat indokolásában egy árva szó sem foglaltatik arról, hogy Magyarországnak miért van nagy érdekében a kikészítési eljárás fenntartása? Az előadó ur csak ugy általában mondja, hogy érdekében van, és hogy ezen érdek kielégíttetik akkor is, ha a kikészítési eljárás csupán egy évre tartatik fenn, illetőleg, mint az indokolás mondja »hatályának másfél évi időtartamra való korlátolását kifogásolni is alig lehet.« Nagyon természetes az, t. ház, hogy a kormány ezelőtt eljárásában súlyt fektetett Magyarország szempontjából a kikészítési eljárásra, mert ha csak a kormány által előterjesztett adatokat tekintjük is, kitünik azokból, hogy évenként körülbelül 36—38 ezer métermázsa árú szállíttatik ki Németországba, különösen pedig Elsassba kikészítés végett. Ezen árúk értéke mintegy 10—12 millió forintra tehető. Azonban ezen adatok magukban teljes képét nem nyujtják annak, hogy mi az értéke a kikészítési forgalomnak Magyarországra nézve. A tekintetben szükséges figyelemmel lenni arra, hogy minő vám fizettetik a kikészített árúkra a behozatalnál, s hogy minő intézkedések lépnek életbe akkor, ha ezen törvényjavaslat 1. §-ának második bekezdése értelmében 1882. év leteltével fognak az egyes árúczikkek kikészítés végett kiszállíttatni a nélkül, hogy a kikészítési kedvezmények továbbra is fenntartatnának. Tekintettel kell lenni továbbá arra is, hogy ezen különböző intézkedések után minő állapot fog beállani a termelés tekintetében, és hogy Magyarország fogyasztása a jelzett intézkedések által minő mértékben van érdekelve. A régibb rendeletek értelmében a kikészítési eljárás utáni behozatal teljesen szabad volt és az egyes kikészített árúk után mit sem kellett fizetni. 1880. évi február 15-dike óta azonban a gyapot, len- és gyapjú-árúkért, ha azok festés és szinnyomás végett vitettek ki, a behozatalnál métermázsánként 14 arany forint fizetendő. A fehérítés végett kivitt és fehéritve behozott árúk után pedig métermázsánként vám fejében 4 arany forint szedetik. Ha már most azt tekintjük, hogy ezen intézkedés, mely a

törvényjavaslat 1-sö szakaszában foglaltatik, a kikészítési forgalom legnagyobb részére nézve nem ideiglenes, hanem meggyőződésem szerint egészen végleges, azon kérdés előtt állunk e részben, hogy minő eljárás fog hát alkalmaztatni a szóban levő árúczikkek behozatalánál későbben? A vámtarifának erre vonatkozó tételeit megtekintvén, azt találtam, hogy a pamutárúk behozatalánál fizetendő lesz 32—150 forint, a gyapjú- és lenáruknál 40—150 frtnyi vám az egyes árúk különbsége szerint, a selyemárúknál pedig éppen 150—300 forintnyi vám fizettetnék. Világos tehát, hogy ily körülmények közt a kikészítési forgalomnak azon nevezetes része, melyről az első szakasz szól, és a mely 95%-jét teszi az összes kikészítési forgalomnak, teljesen megszünnék. Miután tehát ezen vámok prohibitiv hatással birnának, és miután a védvámoknak egyátalán természete az, hogy nemcsak az általuk közvetlenül érintett árúkat sújtják, hanem mindazon árúkat is, melyek hasonló körülmények között terméltetnek, kétségtelen, hogy nemcsak ezen 36—38,000 métermázsa kikészítése lesz majd drágább, hanem drágább lesz valamennyi Ausztriából hozzánk behozott gyapot-, len- és gyapjú-szövetek kikészítése is. Az a kérdés merült itt már most fel, hogy mennyit fogyasztunk hát mi ilyen árúkból? Igaz, az adatok, a melyek rendelkezésünkre állanak, nagyon hiányosak; mert mindössze csak egy negyedévi tartamra szólanak, de ezen töredékes adatok is tájékozást nyujthatnak az iránt, hogy mily mértékben van érdekelve Magyarország ezen törvényjavaslatnál. Az országos statisztikai hivatal által kiadott füzetek szerint volt ugyanis Magyarországnak behozatala Ausztriából pamutszövetekből — a julius—augusztus—szeptemberre terjedő negyedév alatt — 14,319.000 frt, gyapjú-árukból 4,798.000 frt, lenszövetekből pedig 2,277.000 frt értékü. Ezen árúk behozatala egy év alatt körülbelül 85—86 millió értéket képviselvén, kérdem, hogy ha a kikészítési eljárás drágitása folytán csupán egy pár perczenttel emelkedik is ezen czikkeknek ára, vajjon csekély veszteség származik-e ebből Magyarországra nézve? És hogy egy pár perczentnyi emelkedés e tekintetben nem kis dolog, azt be fogja látni mindenki, ha tudja, hogy minő hatással volt eddig a kikészítési eljárás az árakra, másodszor, ha tekintetbe veszi, hogy egyes pamut-áruknál, pl. a battisztnál és percailnál egy pár krajczárnyi emelkedés elég arra, hogy az ár 4—5%-kal emelkedjék. Már pedig egy 5%-nyi emelkedés Magyarországra nézve 4—5 milliónyi veszteséget jelent a fogyasztásnál. Ily körülmények közt helyes lett volna, ha a t. kormány akkor, midőn kikészítési eljárás szabályozása végett az osztrák kormánynyal tárgyalt, figyelemmel lett volna Magyarország ezen érdekére, és ha másképp nem lehetett, legalább csak az ideiglenes intézkedés megtételét eszközölte volna ki. A t. előadó úr és a közgazdasági bizottság a maga jelentésében egy helyen kilátásba helyezik, hogy az ezen törvényjavaslatban foglalt intézkedés később talán majd meg fog hosszabbittatni. Erre vonatkozolag elmondta az én véleményemet is előttem szólott t. képviselő úr. Én is azon meggyőződésben vagyok, hogy

Magyarországnak az a nagy érdeke, mely a kikészítési forgalom fenntartását kívánja, minden biztatás daczára, melyet itt az ellenkezőre nézve hallottunk, ez alkalommal eltemettetik, ha t. i. ezen törvényjavaslatot a törvényhozás változatlanul elfogadja. Hiszen a kormány azért tartózkodott ez érdeknek hangsúlyozásától és azért vette fel ezen törvényjavaslatba az 1. §. második bekezdését, mely szerint 1882. évi deczember 31. után a szinnyomatozás, festés, vagy fehérítés végett kivitt szövetekre az újbóli való behozatalnál az általános vámtarifának e szinnyomatos, festett, vagy fehérített szőtt árúkra vonatkozó határozatai lesznek alkalmazandók. — Világos, hogy itt végleges intézkedéssel állunk szemben, oly intézkedéssel, mely a kikészítési forgalom nagyobb részére kimondotta azt, hogy csak az 1882. év végéig tartatik fenn és tovább nem, mert a további intézkedés, mely az idézett szakaszban foglaltatik, lehetetlenné teszi ezen forgalomnak továbbra való fenntartását. Már pedig a magyar fogyasztás szempontján kivül más tekintet is kívánatossá tette volna, hogy igy ezen ügy ne intéztessék el. Kívánatos lett volna ez először azért, mert csak ily módon lesz lehetséges, hogy Németországgal 1882 után egy érdekeinknek megfelelőbb kereskedelmi szerződés kötése iránti alkudozások esetén kezünkben legyen eme concessió, mely Németországra nézve nagyon fontos, s melyet Németország más concessióival állithatnánk szembe. De, ha ezen szempontot eltekintünk is, nem helyes éppen most — kapuzárás előtt, — midőn a vámtarifa revisiója még nincs egészen befejezve, egy ily fontos érdeket kiadni kezünkből. Az osztrákok, tudom, régen törekszenek arra, hogy a kikészítési forgalom lassankint megszünjék; de csak azon osztrákok, a kik a szinnyomatozás, festés, vagy fehérítés körül érdekelve vannak; ellenben a fonó- és szövő-ipar érdekeltjei nem törekszenek erre. Bátor vagyok hivatkozni a bécsi kereskedelmi és iparkamarának 1880. évi április havában tett felterjesztésére a kereskedelmi viszonyok szabályozása tekintetében, melyben világosan kimondatik, hogy a kikészítési eljárás fenntartása Németországgal szemben becses ellenconcessiókért az osztrák érdekek szempontjából is becserélhető. Ily körülmények közt ezen javaslat egy újabb hiba, melyet a kormány a kereskedelmi politika terén elkövet. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)* — Elismerem én azt, hogy a kikészítési forgalom viszonyait szabályozni kell, de csak oly ideiglenes érvénynyel, mint a hogy az eddig történt. Ez következett be például 1870-ben, később 1880-ban és legutoljára az idén is junius 28-án az akkor kiadott rendelettel. Nem volt ok arra t. ház, hogy most a kormány másként járjon el. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* Én ennélfogva ezen törvényjavaslatot, ha annak a kormány valósággal a végleges intézkedés hatályát akarja megadni, el nem fogadhatom. Minthogy azonban belátom, hogy intézkedni csakugyan szükséges, ezen javaslatot csak az esetben fogadnám el, ha a t. kereskedelmi miniszter ur beleegyeznék abba, hogy az 1. §-nak utolsó bekezdése a részletes tárgyalásnál módosíttassék, mert akkor ezen törvényjavaslatban más, mint ideiglenes intézkedés nem foglaltatnék. Ha

ellenben a t. miniszter ur a most hozzáintézett azon kérdésemre, vajjon hajlandó-e ő egy ily módosításba beleegyezni, azt fogja válaszolni, hogy erre nem hajlandó, akkor én Magyarország egy igen fontos érdekét igy egyszerüen, minden pompa nélkül eltemetni nem akarván, ezen törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául sem fogadhatom el. *(Helyeslés balfelől.)*

8. Vámpolitikai viszonyunk Németországhoz.

Képviselőházi beszéd; mondatott a Németországgal 1887. évi deczember 7-én kötött kereskedelmi szerződés tárgyalása alkalmával 1888. évi február 1-én.

T. H.! Az előttünk fekvő kereskedelmi szerződést a hozzá csatolt indokolás úgy kivánja feltüntetni, mint ideiglenes intézkedést, a melynek czélja, hogy addig is, mig Németországgal kereskedelmi viszonyaink rendes tarifaszerződés által szabályozhatók lesznek, ezek legalább oly alakban legyenek rendezve, mint eddig. Megvallom, hogy midőn a javaslat indokolását olvastam, az abban foglalt biztosításoknak az eddigi tapasztalatokon okulva, nem igen voltam hajlandó nagyobb jelentőséget tulajdonítani, mint azoknak a decoratióknak, melyekkel a hasonló javaslatokat fel szokták ékesíteni. Azonban a közgazdasági bizottságban kérdés intéztetvén a kormányhoz az iránt, hogy vajjon van-e alapos kilátás arra, hogy kereskedelmi viszonyaink Németországgal szélesebb alapon nyugvó szerződés által lesznek rendezhetők, ott azt a választ nyertük, hogy miután ugy az osztrák és a magyar, mint a német indokolás különösen hangsúlyozzák az ily irányú és szellemű rendezkedés szükségességét: ezt nem szabad phrasis számba venni, hanem annak tényleg jelentősége van, melynek komolyságából semmit sem von le az a tény, hogy a német agrár mozgalomnak éppen most sikerült a gabona vámokat oly magasságra emelni, mint a minőről 4—5 évvel ezelőtt magában Németországban még csak ábrándozni sem mertek. — Ha igy áll a dolog, pedig szeretem hinni és remélni, hogy igy áll, akkor a mai helyzetet oly átmeneti állapotnak kell tekintenünk, a melyben lehetőleg tartózkodni kell mindentől, a mi a czélba vett más irányú rendezkedésnek utjába netalán nehézségeket gördithetne. Tartózkodni kell a recriminatiótól is, a mire pedig — mellékesen megjegyezve — nekünk alapos okunk lenne. És ha már valaki e kérdéshez hozzá szól, nézetem szerint legfölebb azon visszásságokra mutathat, a melyek e viszonyból keletkeznek, és azon tanulságokra utalhat, a melyeket azokból levonni lehet. E részben csak két dolgot kivánok felemlíteni. *(Halljuk! Halljuk!)* Az első az, a mit rövidke jelentésében a közgazdasági bizottság szintén, igaz, hogy csak egy szóval érint, tudni-

illik, hogy a tarifaszerződés létesitése nemcsak a monarchiának, hanem Németországnak is nagy érdeke. E tekintetben érdekesek azok az adatok, melyek azt bizonyítják, hogy minő hatással birt Németországban a gabonavámoknak nagyobb mérvben történt felemelése. A német agrarius pártnak egyik közlönye, a »Deutsche Landwirtschaftliche Presse«, legutóbbi számainak egyikében constatálja azt, hogy habár a legutóbbi időben a gabonaárak Németországban egy kissé visszamentek is, az utolsó négy év átlagát tekintve a gabonaáremelkedés Németországban igen nagy, és hogy mig 1872—1879 átlag a német buza piaczi ára tonnánként 16·79 márkával állott a londoni árak alatt, addig az 1886-ik évi átlag szerint az 3.70 márkával volt drágább, mint a londoni piaczon. Az emelkedés tehát tonnánként 20.50, métermázsánként pedig 2·05 márka. Miután a gabonavám ezen utóbbi időszak legnagyobb része alatt három márkát tett, bátran lehet azt állítani, hogy e vámnak több mint $^2/_3$ részét a belfogyasztás, nem egészen $^1/_3$-ot pedig a külföldi import viselte. A gabona áremelkedésének megfelelőleg a kenyárak is tetemesen emelkedtek.

Én, t. ház, a németországi gazdasági élet belső mozgalmait igyekeztem figyelemmel kisérni, s igy volt alkalmam oly adatokat is észlelelni, a melyek ezen belső mozgalmat meglehetősen jellemzik. Igy például legujabban egy alsó-rajnai lap hozott egy hirdetményt, melyben azon városnak, a hol e lap megjelenik, péktársulata közhirré teszi, hogy az újabb vámemelések folytán egy 7 fontos fekete kenyérnek az ára 4 fillérrel emelkedett. Ebből azután következik az, hogy egy középsorsú és középszámú családnak évenkinti kenyérszükséglete 10 márkával drágittatik. De nemcsak ily adatokból, hanem magának a német statisztikai hivatalnak számításaiból is kitünik, hogy az élelmezés az utóbbi időben Németországban megdrágult, és hogy annak következtében oly jelenségek merültek fel, a melyek minden politikusnak figyelmét teljes mértékben megérdemlik. A német statisztikai hivatal adatai szerint ugyanis 1879—1883-ig a buza és rozs fogyasztása fejenként Németországban 188·6 kilogrammot tett; az 1884-ik és 1886-iki évi átlag szerint e fogyasztás leszált 178·6 kilogrammra. A hanyatlás tehát éppen 10 kilogramm. Ugyancsak a statisztikai hivatal constatálja, hogy ez idő alatt a burgonyafogyasztás tetemesen emelkedett. *(Halljuk! Halljuk!)* Ebből két tanulságot lehet levonni. Az egyiket levonhatják a német mezőgazdák, a másikat maga Németország. A német mezőgazdák ez adatokból láthatják, hogy a túlságos védelem által túllőnek a czélon, *(Helyeslés.)* hogy az a tér, melyre legelső sorban nekik volna szükségük: a német belpiacz, ennek következtében megszükül az által, hogy ha a német nép fogyasztási képességét megtámadják. A másik tanulság, melyet Németország vonhat le magának, az, hogy azon politika által, a melyet a gabonavámok emelése utján folytat, saját culturalis alapjait támadja meg, mert éppen német közmondás

mondja azt, hogy »Was man iszt, das ist man.« Igy állván a dolog, Németország érdekében e vámpolitika nem állhat.

A másik dolog, a melyre rá akarok mutatni, a következő. *(Halljuk!)* Ha áll is, hogy közgazdasági érdeket politikai érdeknek feláldozni nem szabad, viszont határozottan vallottam és vallom ma is, hogy e két érdekcsoport között összhangot kell létesíteni mindenütt, a hol békés viszonyokat akarunk fenntartani. *(Helyeslés balfelől.)* Ezt annak idején a szerb kereskedelmi szerződés tárgyalásánál, később pedig a vám- és kereskedelmi szövetség tárgyalása alkalmával is hangsúlyoztam. Ha Németország mindannak daczára, a mit mondottam, senkivel sem akar szabadabb szellemű kereskedelmi szerződéseket kötni, mi sem kívánhatjuk, hogy előnyösebb helyzetbe hozzon minket, mint azon többi államokat, melyekkel jó viszonyban áll. De viszont azt kívánhatjuk, hogy kedvezőtlenebb helyzetbe se juttasson bennünket. Már pedig ha azon adatokat tekintjük, melyeket a német statisztikai hivatal adott kezünkbe, azt tapasztaljuk, hogy a német gabonavámok, melyek szám szerint egyenlő magasságuan állapíttattak meg, velünk és másokkal szemben hatásukban szerfölött különbözők voltak. Ha azt tekintjük ugyanis, hogy minő arányban vettünk részt mi Németország élelmezési ellátásában az előtt és minő arányban veszünk részt most, feltünő különbségeket látunk. Mig ugyanis 1880-ban bevitelünk a német gabonavitel 37%-át tette, az 1886-ban leszált 17%-ra. Ellenben Oroszország bevitele 1880-ban 24% volt és 1886-ban felemelkedett 52%-ra. Épp ily arányváltozás van a rozs- és árpa bevitelnél is. A mi részesülésünk aránya csökkent, a velünk versenyzőké pedig nőtt. Ebből két tanulság vonható le, az egyik a német mezőgazda, a másik pedig ismét Németország által. A német mezőgazdák láthatják, hogy koránt sem vagyunk oly veszedelmes concurrensek, mint azok, a kiknek javára szolgált a felemelési vám. Ennélfogva, ha gabonánk vámja leszállittatnék, az ő érdekeik valami nagy csorbát alig szenvednének. Németország pedig azt tudhatja meg ez adatokból, hogy midőn két különböző viszonyok közt levő országgal szemben ugyanazon intézkedést alkalmazza, éppen azt sértik meg, melyet kimélni volna okuk, és azt részesítik előnyben, melylyel szemben érdekeiket állítólag megvédeni akarják. Ezek oly visszásságok, melyek alapján bátran mondhatni, hogy a mit a t. miniszterelnök ur 1885-ben megjósolt, tudniillik e viszonyok a végletekig menve ad absurdum fognak vitetni, már most bekövetkezett. Azt hiszem, hogy e helytelen irányban talán még lehet tovább menni, de ez már nemcsak a monarchia, hanem Németország vitalis érdekeit is érintené. Ha az a lépés, mely a váltakozó rendszer szerint most már általunk volna teendő, csakugyan megtétetik: akkor oly helyzettel fogunk szemben állani, melynek komolysága előtt senki sem hunyhat szemet.

Én, t. ház, az 1882. és 1887-ben eszközölt autonom vámtarifaemeléseket nálunk nem helyeseltem, s őszintén kimondom, hogy a mai körülmények közt sem helyeselném, ha mi vámjainkat, különö-

sen retorsionális czélzattal, emelnők. De viszont tudom azt is, hogy hasonló helyzetben nem mindig a józan számítás határoz, és hogy ily kérdések elintézésénél fontos szerep szokott jutni a szenvedélyeknek is. És valamint 1882. és 1887-ben azok, a kik igy gondolkoztak, mint én, nem voltak képesek megakadályozni a vámemeléseket: ugy én nem tartom kizárva annak a lehetőségét sem, hogy azon érdekkörök nyomása folytán, melyek az újabb német vámemelések által érintetnek, nem fognak-e nálunk újból vámemelések bekövetkezni?

Én e lehetőséget elkerülni óhajtanám, e tekintetben a leghatályosabb módnak mindenesetre azt tartom, hogy a helyzet komolyságát azok is belássák, kik azt nem kis részben nálunk és Németországban előidézték. Én nagyon szeretném hinni, hogy azon biztatások, melyeket a kormánytól a közgazdasági bizottságban vettünk, meg fognak valósulni és széles alapon sikerülend kereskedelmi viszonyainkat rendezni Németországgal. Ezen reményben az előttünk fekvő törvényjavaslatot hajlandó vagyok a magam és tisztelt elvtársaim nevében elfogadni.

9. Külkereskedelmi viszonyunk Olaszországhoz.

Képviselőházi beszéd; mondatott az Olaszországgal kötött kereskedelmi szerződés tárgyalása alkalmával 1888. évi február hó 18-án.

T. H.! *(Halljuk!)* Midőn a napirenden levő kereskedelmi szerződést először azon czélból vettem kezembe, hogy azt a régebben érvényben volt szerződéssel összehasonlítsam s a monarchia és Olaszország közt kifejlődött forgalmat jelző adatok világánál közelebbről megtekintsem, különösen azon dicshimnuszok után, melyeket a sajtónak egy része arról jónak látott elzengeni, megvallom, a csalódásnak egy bizonyos érzése fogott el. *(Halljuk!)* Ismerve, hogy manapság tarifa-szerződést kötni nehéz feladat, azt természetesen nem vártam, hogy ez a szerződés a helyzeten valami nagy mértékben fog javítani. Sőt az iránt is voltak aggályaim, hogy vajjon képesek leszünk-e a mostani állapotot fenntartani; de azt, megvallom, szintén nem vártam, hogy egy tarifa-szerződés megköthetése végett csaknem az egész vonalon kénytelenek legyünk meghátrálni. *(Ugy van! balfelől.)* Mint jelentésében maga a közgazdasági bizottság is említi, a kedvezményeket jelző külső adatok ezt csakugyan mutatják. A bizottság felhozza ott, hogy azok a tételek, amelyek érdekünkben állottak, a régi szerződésben 99 számot tesznek, mig most az új szerződésben azok 49-re reducáltattak; azon tételek pedig, melyek az olasz forgalomnak kedveztek, a régi szerződésben 67 tételszámot képeztek, mig a mostaniban 74-re szállitotta fel. — Én ezt a képet a követ-

kező utalással kívánom kiegészíteni. Míg ugyanis azok a tételek, melyek érdekünkben állapíttattak meg, a régi tételekhez képest nagyobbrészt emeléseket tüntetnek elő és csak kevés kivétel az, hogy a régi szinvonalon maradtak s egyetlenegy sincs, amely leszállíttatott volna: viszont azok a tarifa-tételek, amelyek Olaszország érdekében állapíttattak meg, nagyobbrészt leszállíttattak, a régi szinvonalon kivételesen maradtak meg és csakis egy pár esetben történt, hogy fölemeltettek. — De hát ez csak a külső képe az előttünk levő szerződésnek. Sajnos azonban, a belső tartalom a külső képpel meglehetős összhangban jelentkezik. Mert vajjon azon tételek közül, melyek a régi szerződésben javunkra állapíttattak meg, hányat voltunk képesek a régi kedvezményes alakban az új szerződésbe áthozni? *(Halljuk!)* — Mindenekelőtt fontos ránk nézve, mert közvetetlenül érdekel bennünket, a ló vámja. Lókivitelünk Olaszországba igen jelentékeny. A régi vámszerződésben vámmentesség volt számára biztosítva s elismerem, hogy ez fenntartatik az új szerződésben is. A második fontos czikk, mely bennünket a kivitelnél érdekel, a fa. Olaszországba a monarchia fakivitelének értéke megközelíti a 40 millió lirát, vagy szabatosabban az olasz statisztika szerint, 39 millió és néhány százezer lirát. Ez a czikk vámmentesen fog ezentúl is Olaszországba bemehetni s elismerem, hogy ez is érdekünkben áll, habár tény, hogy a monarchia fakivitelének legnagyobb részét nem Magyarország, hanem Ausztria szolgáltatja, t. i. Styriának és azon osztrák tartományoknak erdei, melyek Olaszországgal határosak. — De a következő fontos tételnél, a bornál, már nem sikerült a régi vámot megmentenünk, sőt még az olasz autonom vámtarifában megállapított vámot nem sikerült megkötnünk. És Olaszországba borkivitelünk szintén jelentékeny; 1886-ban az olasz borbevitel összesen 253.000 métermázsát tett, ebből a monarchia 168.000 métermázsát szolgáltatott. Az eddigi vám a hordókban szállított borra volt 5 lira 74 centesimo. Ezt a borvámot nem sikerült nekünk kieszközölni, hanem életbe fog lépni az olasz autonom vámtarifa, melynek erre vonatkozó tétele 20 lirát tesz a hordókban szállított borra és 60 lirát százanként az üvegekben szállított borra. Annak oka, hogy az olaszok ezt a kedvezményt miért tagadták meg tőlünk, abban állott, hogy ők éppen alkudozván Francziaországgal, kedvezményeket kivántak a borvám leszállítása útján elérni és nekünk a zárjegyzőkönyvben helyezték kilátásba, hogy a franczia̋knak nyujtandó kedvezményben részesíteni fognak bennünket. Az olasz-franczia vámtárgyalások eredménye ismeretes. Tudjuk, hogy e két szomszédos ország közt a vámháború küszöbön áll, és így sem azon kedvezmények, melyek a borra, sem azok, melyek az állatvámokra nézve nekünk ezen szerződésben a Francziaországgal folytatott alkudozások nyomán kilátásba helyeztettek, nem fognak — legalább jó ideig — megvalósulni. Ha áll is az, amit a t. előadó úr mondott, hogy nem valószinű, hogy különösen az állatvámok leszállítása nélkül Francziaország és Olaszország közt szerződés jöhessen létre, állítom, hogy még sokkal valószinűbb az, hogy szerződés a két

állam közt hosszú ideig egyáltalán nem fog létrejönni. Ennélfogva úgy a bor-. mint az állatkivitelre nézve a szerződésben foglalt kedvezmények csupán theoreticus értékkel birnak. Pedig ami állatkivitelünkhöz Olaszországba nagy érdekek fűződnek. Ha azon adatokat tekintjük meg, melyek az olasz statisztikában erre vonatkozólag foglaltatnak s melyekre indokolásában maga a t. kormány is hivatkozik, akkor az tünik ki, hogy olaszországi állatbehozatal egy jelentékeny része tőlünk kerül ki; a vámok pedig, midőn nehány nap mulva az olasz autonom tarifa-tételei lesznek majd alkalmazva, igen jelentékeny emelkedést fognak feltüntetni. — Ökröt és bikát Olaszország 1886-ban összesen 12.700 darabot szállított be, ebből ami kivitelünk 5750 darabot tett. Az ökrök és bikák vámja eddig 15 lira volt, ezentúl az ökröké 38, a bikáké 18 lira lesz. Tehenet 7700 darabot szállított be Olaszország, ennek csaknem felét mi vittük ki. A vám 7·50 liráról 12-re emelkedik. Üszőt és tinót 10.000 darabot szállított be Olaszország, ami kivitelünk 6000 darabot tett. A vám 5 liráról 8-ra emelkedett. Borjút Olaszország 17.000 darabot vitt be, ami kivitelünk 5500 darab. A vámemelkedés 2 liráról 8 lirára teendő. Juhból 37.000 darab volt az olasz bevitel, ami kivitelünk 34.000 darabra rugott. A vám 20 centesimóról 3 lirára emelkedett. Ezek után méltóztassanak megitélni, igaz-e az, a mit én mondok, hogy az olasz kivitelünk helyzete, melyben most leszünk, sokkal kedvezőtlenebb, mint a minő volt a régi szerződés érvénye alatt. — A sertés vámja, igaz, megköttetett, azonban a régi olasz vámtarifában foglalt sertésvámmal szemben a most megkötött vám bizonyos mértékben, mint a közgazdasági bizottság is beismeri jelentésében, mégis emelkedést mutat. Nagyon jellemző különben, hogy a kormány indokolásában a sertés-vámról azon helyen szól, ahol az Olaszországnak nyujtott kedvezmények foglaltatnak, mert hiszen ami kivitelünk az utóbbi 3 év alatt alig tesz 1000 darabot, mig Olaszország ugyanazon időben megközelitőleg 4000 darabot hozott be hozzánk. Igaz, hogy előny ránk nézve, ha a vámok legalább megköttetnek, de ezen tételnél maga a kormány is ezen intézkedést inkább az olaszok érdekében fekvőnek tartotta. — Szó volt a vámtárgyalások folyamában továbbá arról, hogy a gabona és liszt vámja legalább megköttessék. A javaslat indokolása is felemliti ezen tényt és azt hiszem, hogy maga az a körülmény, hogy a kormány és pedig az osztrák kormánynyal egyetértőleg lehetségesnek tartotta komoly felszólítást intézni ezen irányban az olasz kormányhoz, bizonyítja, hogy a gabonavámok megkötésének egyrészt haszna csakugyan volna reánk nézve, másrészt pedig értelme is van annak Olaszországgal szemben. Az olaszok nem voltak hajlandók a gabonavámot megkötni, utalva arra, hogy az őrölési adó eltörlése után szükségük van pénzügyi vámokra, melyeket a gabonabevitelre vetnek. De azt hiszem, hogy ezen szempont mellett is van értelme azon kivánságnak, hogy a gabonavámok a mi javunkra megköttessenek. Olaszország összes gabonabehozatala ami kivitelünknek egy aránytalan kis töredékét, 5 százalékát képezi, ami azonban nagy fontossággal bir reánk nézve,

mert gabonakivitelünk értéke 8,380.000 lirát képvisel. De az olaszokra nézve ami kivitelünk kedvezményezésének rendkivüli jelentősége azért nincs, mert az ő bevitelük legnagyobb részét Amerika és különösen Oroszország szolgáltatja, amely államokkal pedig — úgy tudom — épügy mint nekünk, szerződésük nincs és ennélfogva azon kedvezményt, melyet nekünk nyújtanak, nem lesznek kénytelenek azoknak is megadni. — Még nagyobb érdekünk lett volna, t. ház, a liszt vámjának megkötésénél, mert az 1886-ban összesen 220.000 métermázsára tehető olasz lisztbevitelből 92.000 métermázsa majdnem 3 millió lira értékben tőlünk került Olaszországba. Az, hogy Olaszország lisztszükségletének ily jelentékeny részét tudta beszerezni, bizonyítja, hogy ennek a kivitelnek, ha a vámok kedvezően állapittatnának meg, ott jövője volna. És méltóztassék az adatokat megtekinteni, azokból láthatni, hogy lisztkivitelünknél évről-évre emelkedés van, ami nagyon természetes, mert szállítási vállalataink mindent elkövetnek, hogy a fiumei kikötő útján a világpiaczokra juthassunk és különösen a liszttel versenyképesek lehessünk első sorban a kikötőink mellett fekvő szomszédos Olaszországban. — Azonban, sajnos, nem sikerült sem a gabona, sem a lisztvámját megkötni, annál kevésbbé pedig leszállítani azokat.

Már most, t. ház, hogy ha végig tekintünk azon, a mit csak most e rövid nehány percz alatt voltam bátor felhozni, beláthatja mindenki azt, hogy a szerződés a mi érdekeinket sokkal kevésbbé óvja meg, nemcsak mint az általában kivánatos volna, hanem a mint ezek a régi szerződésben tényleg meg voltak óva. Ezért ha ma oly viszonyok között tárgyalnók ezt a kereskedelmi szerződést, a minők voltak például akkor, midőn az eddig fennállott olasz szerződést 1878 végén itt tárgyaltuk, akkor nem tartózkodnám kijelenteni, hogy az általunk el fogadható nem lenne. Azonban a helyzet azóta lényegesen változott. A kedvezőtlen körülmények több szerénységre és követeléseink mérséklésére tanitottak meg bennünket. Ennélfogva ezt a szerződést egészen más szempontból kell megitélni ma, mint meg lehetett volna itélni évekkel ezelőtt. Hisz már az tény, hogy az első olasz kereskedelmi szerződés tárgyalása óta még csak egyetlenegy tarifaszerződés fordult meg a t. ház asztalán és ez is mindjárt az olasz szerződés megkötése után és így 7—8 év óta tarifaszerződésnek hirét és hamvát sem láttuk ezen t. házban, kell hogy bennünket a legnagyobb jóakaratra hangoljon a napirenden levő egyezménynyel szemben, már annálfogva, mert az tarifaszerződés. — Éppen az előbb voltam bátor említeni, hogy a kereskedelmi szerződés kötése iránti tárgyalások Franczia- és Olaszország közt eredményre nem vezettek és hogy nehány hét múlva egy különös látványnak leszünk tanúi, annak, hogy Európa egész déli övén keresztül a Feketetengertől egész az atlanti oczeánig vámháború fog a nemzetek közt folyni, a melyről még azt sem lehet mondani, hogy vérnélküli csatározás, mert élettanilag szólva, millió és millió ember fejtörése és verejtéke bizony nagyon sok véráldozatba kerül. Ily helyzetben, nézetem szerint, a

nehézségeket, melyekkel egy tarifaszerződés kötése jár, méltányolni kell, és ha valaki nem érez magában erőt arra, hogy e nehézségeket leküzdje, nem lehet méltányosan kívánni azt másoktól sem. Ennélfogva a jelen szerződés megítélésénél, nézetem szerint, csak két olyan szempont van, mely jogosult. Az egyik, hogy minő a különbség azon két állapot közt, melyeknek egyikét ezen szerződés képviseli, a másik pedig az, mely ezen szerződés nélkül köszöntene be. A további szempont pedig abban áll, hogy azon elvi jelentőségű vívmányért, hogy tarifaszerződést köthessünk, minő árt adunk Olaszországnak. A mi az első szempontot illeti, a különbség feltüntetésére teljesen elegendő, hogy ha az élénk terjesztett szerződést összehasonlítjuk — különösen a Franciaországgal folytatott tárgyalások meghiusulta után — az 1887. évi julius 14-én kelt olasz autonom vámtarifával. Ezt megtéve azt fogjuk találni, hogy a jelen szerződés megkötése nélkül a gabona és liszt vámja maradna ugyan, a hogy most lesz, a bor és állatok vámja maradna szintén úgy, csakhogy e kettőnél azzal a különbséggel, hogy a legkisebb kilátásunk sincs arra, hogy kivitelünk javuljon, de a sertéseknél a minőség szerint 75 centesimo helyett a vám három lira, a nehezebbeknél pedig 3·75 lira helyett 10 lira lenne. A szeszvám 12 helyett 14 lira, a fánál, mely ma általában vámmentes, a tüzifa kivételével, melynek az olasz vámtarifa is biztosítja a vámmentességet, a vám, köbméterenkint 2 és 7 lira között változnék. A lónál darabonkint a vámmentesség helyett a vám 40 lirára emelkednék. Ezenkivül közvetve éreznők káros hatását annak, hogy a czukorkivitel Olaszországba, mely az osztrák czukoripárnak igen jelentékeny piacza, nehézségekbe ütköznék, esetleg onnan kiszorulna s az osztrák czukorbehozatal a mi piaczunkat még jobban elárasztaná, mint eddig. Ezenkivül a szerződés, a zárjegyzőkönyv és az állategészségügyi conventio sok kisebb-nagyobb fontosságú kedvezményt tartalmaz részünkre. Be kell tehát látnunk, hogy a helyzet, melyet ezen szerződés teremt, a nélküle bekövetkező másik helyzettel szemben határozottan előnyös reánk nézve. — Természetes, hogy a helyzet ezen javulását nem kapjuk ajándékba. Az általam kiemelt másik főszempont, melyből ez a szerződés megítélendő, ennélfogva az, hogy minő hát az az ár, melyet érette adunk.

Az Olaszországnak nyújtott kedvezmények három csoportra oszthatók. Az egyik csoportot képviselik a déli gyümölcsök mérsékelt vámjai, a másikat a fényűzési és nagyobbrészt specialis olasz gyártmányokat képező czikkek vámmérséklései és végre a harmadik csoport olyan vámmentességekből és alacsony vámokból áll, melyek az osztrák ipar javára a mi autonom vámtarifánkban is meg vannak már állapítva. Ez utóbbiak tehát Olaszország részére ezuttal csak megkötöttek, de e tekintetben külön kedvezmények az autonom tarifával szemben egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben nyujtatnak. Ennélfogva bátran lehet mondani, hogy az Olaszországnak nyújtott kedvezmények tehát túlnyomólag pénzügyi vámmérsékléseket képeznek. Én, t. ház a pénzügyi vámokról a mai pénzügyi helyzet mellett

egészen más véleménynyel birok, mint azok, a kik úgy látszik ez alkalommal kevés súlyt fektetnek rájuk. Akkor, midőn mi kénytelenek vagyunk a belföldi szállítást is megadóztatni, a pénzügyi vámokból eredhető jövedelmet meg kell becsülni. E mellett jó lesz megjegyezni azt, a mit csak a napokban hallottunk a kormánypárt egyik tagjától, hogy ennek az országnak katonai államnak kell lennie, hacsak nem akar más országnak csatlósaként szerepelni. A jövőben is igen nagy mértékben meg kellend tehát pénzügyi erőnket feszíteni, hogy helyünket megállhassuk. A pénzügyi vámok terén adott engedmények ennélfogva kis jelentőséggel nem birhatnak. Éppen ezért azon okoskodás, melyet az előadó úr is, úgy látszik, magáévá tett hogy tudniillik a pénzügyi vámokból a mi veszteségünk e szerződés megkötése következtében aránylag csekély, én nem oszthatom. A pénzügyi vámokat, még azokat is, a melyekből most Olaszországnak engedményeket teszünk, felfogásom szerint 1887-ben és az előtt is, nem csupán azért emeltük, hogy azokat Olaszországnak odaadjuk. Részben Olaszországgal folytatott alkudozásokra való kilátás is szem előtt tartatott elismerem, de akkor azután ezen emelt vámokból az emelési összegen felül kellett volna engedményeket tenni, nem a régi vámokból is. Felemeltük azonban a régi tételeket és nemcsak az összes felemeléseket adtuk oda, hanem azonkivül 208,000 forintra tehető összegben tettünk Olaszországnak engedményeket a régi pénzügyi vámokból. Ebből nem azt kell következtetnem, t. ház, hogy az ár olyan, melyet az előttünk fekvő szerződésért megadni nem lehet, hanem csak azt hozom le belőle, hogy annak árát tisztességesen megadtuk.

Mindezeket azért említem fel, t. ház, mert éppen Olaszországgal szemben, mely a forgalom eddigi fejlődéséből érveket formált arra, hogy a vele fennállott szerződéses viszonyunkat meg kell fordítani, úgyszólván kötelességünk e házban és különösen a ház ezen oldalán minden illusiót elenyésztetni e szerződés körül és annak becsét a maga mértékére kell szállítani. *(Helyeslés a baloldalon.)* És most röviden összefoglalom a mondottakat. *(Halljuk!)* A helyzet a szerződés megkötése után kétségkivül rosszabb lesz reánk nézve ezentúl, mint a régi volt. Tekintve azonban, hogy a tarifaszerződések létesítésének egész Európában oly nehézségei vannak, a melyeknek leküzdése nagyobb áldozatok nélkül lehetetlen: tekintve továbbá, hogy ezen szélesebb alapon nyugvó kereskedelmi szerződés megkötése igen valószinüleg kedvező hatást fog a kereskedelmi politikára európaszerte gyakorolni; én ezen áldozatot a szerződés megkötése érdekében meghozandónak tartom. *(Helyeslés balfelől.)* Végül még csak egyet említek fel *(Halljuk! Halljuk!)* és ez arra vonatkozik, hogy minő politikai viszonyban vagyunk jelenleg Olaszországgal. — Midőn ezen törvényjavaslatot az olasz képviselő-kamarában a mult év utolsó napjaiban tárgyalták, Crispi olasz miniszterelnök felkelt s kimutatván, hogy az ezen szerződésben szabályozott osztrák-magyar és olasz érdekek között az összhang létesítve van, fontosságot tulajdonított an-

nak, hogy ezen érdekösszhang mellett az olasz törvényhozás monarchiánk iránti barátságos érzületének kifejezést adjon az által, hogy a tárgyalt szerződést egyhangulag fogadja el. Óhajtom, t. ház, hogy az olasz parlament azon nyilatkozata, a mely azután tényleg a szerződés egyértelmű elfogadásában nyilvánult, részünkről is viszonoztassék. Mindazon szempontok mellett tehát, melyeket bátor voltam tüzetesebben kifejteni, azon czélból, hogy az ily értelmű viszonzáshoz mi e padokon szintén hozzájáruljunk, kijelentem úgy a magam, mint t. elvtársaim nevében, hogy mi a napirenden levő kereskedelmi és hajózási szerződést összes függelékeivel együtt hajlandók vagyunk elfogadni. (*Helyeslés balfelől.*)

10. A román kereskedelmi szerződésről.

a) Felolvastatott a budapesti gazdakörben az 1884-ik év tavaszán.

Alig, hogy nem régen a román miniszterelnök Bécsben járt, úgy a sajtóban, mint a gazdasági érdekek gondozására hivatott testületek, köztük a mi körünk, kebelében is a romániai határzár megszüntetésének vagy fenntartásának kérdése a tanácskozások napirendjére került. Ezután alig érkezett Bratianu haza, a bukaresti kamarában az osztrák-magyar-román kereskedelmi szerződés megújítása iránt Jepurescu képviselő által interpelláczió intéztetett hozzá, melyre ő hivatalos szöveget közölt »Independence roumaine« szerint egyebek közt a következőleg válaszolt: »Akkor, midőn Jepurescu védelmezte, mi megtámadtuk e szerződést. Ki ismerhetné hiányait jobban nálunk, kiknek azt naponként alkalmaznunk kell, és nem is hiheti senki, hogy egy ilyen életbe vágó kérdéssel szemben közönyösek maradunk, és miként gondolhatja a képviselő úr, hogy mi ezen szerződést lejárta után meg fogjuk újítani. Hiszen eltekintve attól, hogy önök bizalmatlanságot szavaznának nekünk, egész multunkat is meghazudtolnók és lovas katonákkal kellene az új kamarai választásokat keresztül vinnünk, ha arról volna szó, hogy e szerződés vita nélkül és akkép újíttassék meg, hogy szorgosan nem vizsgáltuk meg és minden irányban nem biztosítottuk érdekeinket.« — Nem sokára ezen parlamenti incidens után végül olvashattuk a lapokban, hogy a jassyi osztrák-magyar consul egy népies gyülekezetben, melybe ugyan tévedésből meghivót kapott, és a hol e tagok a velünk kötött román kereskedelmi szerződés feltételeit beszélték meg, botrányos módon bántalmaztatott, mivel azon gyülekezet zárt ajtóknál kivánt volna ezen tárgyról tanácskozni. Ezen három tényből világos lehet mindenki előtt, hogy Románia kereskedelmi és vámviszonyainak ujabb rendezése velünk szemben élénken foglalkoztatja ezen ország közvéleményét, és hogy az ott a legfontosabb közgazdasági kérdések közé soroltatik.

És a román közvéleménynek tökéletesen igaza is van, mert reájuk nézve nincs nagyobb fontosságú kereskedelmi szerződés, mint az, melyet velünk köthetnek, mivel forgalmuk e monarchiával tetemesen nagyobb, mint bármely más európai állammal. De reánk is nagy fontossággal bir e viszony rendezése, mert Németország után mindjárt Romániával folytatjuk a legélénkebb kereskedelmi tevékenységet. És ha a románoknak alapos okuk van ezen kereskedelmi szerződés megújításával foglalkozni, kétszeres okunk lehet erre nekünk, mert Magyarország mindig valószinüség szerint nem önállóan és nem csupán saját érdekeit figyelembe véve lesz kénytelen, ha létrejön, a szóban lévő szerződést megkötni. Nekünk tehát, ha nagyon rövidet nem akarunk huzni, két irányban is tisztáznunk kell a helyzetet, hogy az abból kivehető minden előny felhasználása által positiónk ezen természetes gyengeségét ellensulyozni képesek legyünk. Az előre gondoskodás szükségét én részemről már régebben átérezvén, készséggel engedtem mélyen tisztelt alelnökünk felhivásának, hogy a román kereskedelmi szerződésről és az esetleges megújítása, és ennél érdekeink lehető megóvása végett már most megteendő lépésekről mondjam el e díszes körben nézeteimet. És hogy mondandóim által jobban, mint mulhatatlanul szükséges, ne untassam tisztelt hallgatóimat, s felfogásomról és véleményemről némi képet is tudjak itten vázolni, a következő pontok körül fogom előadásomat csoportositani. Szólani fogok mindenek előtt Románia közgazdasági helyzetéről általában és ami viszonyunkról ahhoz, valamint a többi államok azon versenyéhez, melylyel ott szemben állunk. Elő fogom adni nézeteimet a magyar és osztrák érdekek mértékéről ezen viszonyban és a most érvényben levő szerződés hatásáról, valamint az általa teremtett forgalomról. Végre pedig egy újabb kereskedelmi szerződés megkötésének valószinü feltételeiről fogom elmondani véleményemet.

Nincs ország Európában, mely a legutóbbi nehány évtized alatt annyit haladt volna, mint Románia. Moldvából és Havas-Alföldből a porta engedelmével 1861-ben alakulván egységes fejedelemséggé, ma egy független előretörő állam képét nyujtja, mely századokat mulasztásait igyekszik lehetőleg gyorsan pótolni. — A természet által rendkivül jó talajjal és oly fekvéssel megáldva, mely azt a világforgalommal közvetlen érintkezésbe hozza, csak egy kissé okos kormányzat és közgazdasági politika mellett Románia rövid idő alatt még nagyobb haladást tehet, mint a minőt már eddig is tett. — Talaját bátran lehet Lombardia talajához hasonlítani, sőt a román folyók még termékenyitőbb hatással vannak az általuk átszelt vidékekre, mint éjszaki Olaszország folyói. — Ennek következtében Romániának nemcsak egészen sík, hanem még dombos területei is, tehát az országnak mintegy 60%-ka, a legjobb gabona termő földet képezi, melynek gazdag korhanyrétege, még sokáig minden nagyobb veszély nélkül megengedi azon rendszertelen gazdálkodást, melyet ők mostan a gépek nagymérvű terjedtsége daczára folytatnak rajta. Az épen

nem czélszerű gazdálkodás mellett is annyi terem ezen gazdag talajon, hogy a román gabona Európa nagy részében a magyar gabona versenytársaként szerepel, amit reá nézve a tengeri út nagyon könnyüvé tesz, mert hiszen Galaczot, habár messze fekszik is a Duna torkolatától, oly értelemben, mint például Bremát és más nagy folyók alsó részein fekvő emporiumokat, bizvást tengeri kikötőnek lehet nevezni. Galacz ezen minősége mellett vasuti és hajózási gócz-pont is lévén, természetes, hogy az ily kikötő a román gabonát könnyen világkereskedelmi czikké teszi. Ehhez járul az is, hogy Romániát teljesen ép valutája is képesíti arra, hogy a világkereskedelem áramlatával kössön össze. Hogy a román közgazdasági viszonyok egyoldalusága daczára ezen helyzetnek igen sok előnye van, az kétségtelen, mert ha a románoknak iparuk nincs is, de módjukban áll az egész világ iparosait versenyre bocsátani piaczaikon, minek folytán nemcsak olcsóbban szerezhetik be iparczikkek iránti szükségleteiket, de nyers terményeik számára állandó piaczokat is szerezhetnek maguknak. Pedig Romániának ez idő szerint ipara valóban nincs, mert az, ami ott ilyenként említtetik, még az ipar kezdetleges elemeinek is kevés. Ami ipartelep ott fennáll, azt is idegenek, németek, francziák, angolok és részben osztrákok létesítették. — És ez áll nemcsak a gyárakról, hanem a közönséges kézműipari műhelyekről is. — A nép ipari szükséglelét részint a házi ipar, részint az erdélyi szász és székely iparosok bevitele fedezi. A finomabb izlésű osztályok igényeinek kielégítéséért pedig az egész czivilizált világ versenyre kél. És a fogyasztás Romániában, hol a rendkivül termékeny talajú földbirtok bőven jövedelmez, és a honnan a kivitel is igen könnyű, aránylag a népességhez képest felette nagy. — Hiszen az öt millió lelket meghaladó lakosság bevitele évenként átlag a 270 millió frankot meghaladta, tehát egy főre ott 54 frank bevitel, mig monarchiánkban csak 35 frank esik egy főre. — És ezen szükséglet itt van közvetlenül ajtónk előtt; hiszen Románia 55 mértföld hosszában határos velünk és most már nemcsak a Dunán, hanem két hatalmas vaspálya vonalain is közlekedhetünk vele.

Midőn más országok fiai a földet is körülhajózzák, csakhogy ipari termelésöknek piaczokat szerezzenek, valóban alig minősíthető élhetetlenség lenne részünkről csupán indolentiából oda juttathatni a dolgot, hogy ezen részünkre mintegy kinálkozó piaczot is mások kerítsék egészen hatalmukba. Különösen pedig reánk magyarokra lenne ez nagy csapás, miután épen Románia azon gyakorló tér, melyen az alsó nép szükségleteinek fedezésénél ami fejletlenebbb iparunk szintén jut még a többi fejlődöttebb mellett is figyelemre méltó szerep. Lássuk már most minők a versenyviszonyok, melyekkel e területen számolnunk kell. A »Monitorul official«-ban közzétett hivatalos adatok szerint Romániának bevitele 1881-ben 274·8 és 1882-ben 268·8 millió frankot tett. Kivitele pedig 1881-ben 206·5 és 1882-ben 244·7 millió frankra rugott. Azon államok, melyekből a legtöbb árú

vitetett be Romániába voltak 1882-ben: Az oszt.-magyar monarchia 134·5; Anglia 45·4; Németország 30.3; Francziaország 23; Törökország 10·3; Oroszország 8·9; Görögország 4·7; Bulgária 4; Belgium 2·7; Olaszország 1·8 és Svájcz 1·4 milió frank bevitellel. Azon államok pedig, melyekbe Romániából a legtöbb árú szállittatott ki, a mondott évben következőleg sorakoztak egymás után: Angolország 97·6; Az osztrák-magyar monarchia 94·7; Francziaország 26·7; Törökország 12·6; Oroszország 7·7; Németország 5·5; Német-alföld 4·9; Bulgária 4·6; Olaszország 4·5; Görögország 1·9 és Szerbia 1·6 millió frank kivitellel. — A bevitelnél tehát Ausztria-Magyarország eddig még folyton megtartotta az őt természet szerint megillető első helyet, habár bevitelében már némi hanyatlás mutatkozott; a kivitelnél azonban monarchiánk már csak a második helyen áll, mert Angliába Romániából jóval több nyers termény vitetik be, mint hozzánk. A bevitel tárgyát természetesen leginkább iparczikkek képezik, így például 1882-ben 85·9 millió frank értékű szőtt és kötött árú, 47 millió értékű fém- és fémárú és 38 millió értékű bőr és bőrárú vitetett be Romániába. A kivitelnek négy ötöd részét, ismét a dolog természete szerint, a gabona képezi. — Például 1882-ben 244·7 millió franknyi kivitelből 198 millió frank a gabona-kivitelre esik. E mellett még az élő állatok, állati termények, a gyümölcs, zöldség és a fakivitel játszik említésre méltó szerepet. Az osztrák-magyar monarchia bevitelének a consulátusok jelentései szerint az utóbbi időben több iparczikk, névszerint: a lábbeliek, papiros, vasbútor, jutaszövetek, öntött vasárúk, konyhaszerek, bádog s a bronzáruk, a porczellán kemenczék, vaskályhák, takarék tűzhelyek, a fém evőeszközök töltények, lőkupakok, majolika, kötött és horgolt árúk, len- és gyapot árúk, fehérneműek s a gyapju szövetek forgalma emelkedést tanusit. Ezek mind olyan czikkek, melyek leginkább Ausztriában gyártatnak. — A velünk kötött román kereskedelmi szerződés létrejötte óta az üveg, a porczellán, a liszt és bor bevitele is emelkedett. — A legtöbb helyen igen jól tartja magát a czukor is, habár egyes helyeken a franczia czukorral szemben bevitele hanyatlott. — Az osztrák czukrot azonban a főbb román piaczokról még a román kormány által támogatott belföldi czukoripar sem képes kiszorítani. — A kész férfi- és gyermek-ruhákkal egy nagy bécsi czég csaknem korlátlanul dominálja a bukaresti piaczot. — Az üvegnek erős tusája van a franczia és belga üveggel. A francziák és belgák azonban előnyben vannak, nemcsak azért, mert az árúk jobb minőségűek, hanem azért is, mivel eljárásuk saját consulátusaink nyilatkozata szerint is sokkal megbizhatóbb. — Ehhez járúl az olcsóbb tengeri szállítás is, mely a nyugat-európai államoknak általában igen nagy előnyére válik.

Köztudomású dolog, hogy a magyar kivitel tárgyait Romániába főleg az erdélyi, névszerint: a brassói, szebeni és kézdi-vásárhelyi stb. ipar termékei képezik. Bukarestben van egy egész utcza, ahol brassói árúkat lehet kapni. Szürposztó, flanell, pokrócz, az egyes divatszövetek, kötött árúk, nemez-félék, házilag készitett vásznak és

fehérneműek, kötélverő munkák, csizmák, szíjjak, tűszők, kulacsok, fenyőfából készült festett és vasalt ládák, némely durvább vasárúk, papir, papirlemez és némi üveg vitetik ki Brassóból. — Van oda jelentékeny lókivitelünk is, mert Románia lóbevitelének csaknem fele tőlünk kerül ki. Finomabb borokat szállítanak oda Erdélyből a pincze-egylet, azután Palugyay Pozsonyból, Flandorfer Sopronyból, Jálics Budapestről, Domány Aradról. — A bécsi sör mellett a kőbányai is szerepel. — Szeszt az újabb időben Romániában is rendszeresebben kezdenek előállítani, azonban daczára ennek, mégis versenyezhetnénk, ha a városi octroi-k azt oly nagy mértékben nem nehezítenék meg. Az ásványvizek közül nagyobb mértékben vitetik ki a budai keserű víz és a borszéki savanyúviz. — Gyertya Szebenből is szállíttatik, de a Montpellierből kivitt finom stearin gyertyákkal szemben alig állhat meg. Érdekes, hogy Románia nyugati részeibe, valamint Szerbiába a székelyföldi városok mellett Komáromból is küldenek durván festett, úgynevezett tulipános ládákat. Ezeknek azonban nagy bajuk, hogy be vannak festve, mert így a finom faárúk közé soroztatván, métermázsánként 9 frank vámot kénytelenek fizetni. A magyar kormány 1881-ben egy bizottságot küldött ki a romániai közgazdasági viszonyok tanulmányozása végett. Ezen bizottság részletes jelentést is adott be, melyben sok figyelemre méltó javaslat foglaltatik arra nézve, hogy mit és hol kellene tenni a magyar iparczikkek kivitelének érdekében. A bukaresti főkonzul három körülménynek tulajdonítja azt, hogy a monarchia nem tud nagyobb tért hódítani, mint a minőt eddig bir Romániában, sőt szerinte nagyon imminens azon veszély, hogy abból is veszíteni fog. Ezen körülmények elseje abban áll, hogy közlekedési vállalatainknak szállítási díjtételei igen magasak. Ennek tulajdonítható a legtöbb vasárú, a cement és kőszén kivitelének csökkenése. A szállítási díjtételek magassága folytán, különben kitünő vasunk 30—40%-al drágább Romániában, mint a franczia, német vagy belga vas. Kitünősége miatt sok helyen és sokszor használják drágasága mellett is, de a hol nem kell oly nagyon jó vas, ott az említett nyugot-európai vasaknak elsőséget adnak. Ennélfogva az újabb nagy vállalatok a hidak és vasutak vasszükségletének fedezésénél már semmi tekintettel sincsenek az osztrák és a magyar vasra. Ujabban az ásók és kapák is Francziaországból, a kaszák és sarlók pedig Angliából szereztetnek be. Rajtunk keresztül versenyez a mienkkel a német vas is, mert szállításának átviteli díjtétele csak fele a mi kiviteli vitelbérünknek.

A vámviszonyok kellő rendezésével tehát egyenlő fontosságot kell a kiszállítás díjtételeinek is tulajdonitani. Hogy ezek csökkentése tekintetében még úgy a vasutaknál, valamint a dunai gőzhajózásnál mennyit kell tennünk, mutatja azon néhány adat is, melyet a bukaresti consul egyik legújabb jelentésében közöl. E szerint 100 kgr. kézmű-árúnak szállitása Bukarestbe Párisból 30, Németországból 18, Belgiumból 15·6, Bécsből 15·9 frankba kerül; Angliából Brailába pedig ugyanazt nem egészen 6 frankért lehet szállitani. Más áruk-

nál meg a páris-bukaresti, s a bécs- vagy budapest-bukaresti kivitel szállítási díjtételei közt alig van különbség. A kivitelünk fejlődését gátló második körülmény az osztrák és magyar ipar inferioritása a legtöbb tekintetében a külföldi iparral szemben. Ennek tulajdonithatni a finomabb vasáruk, a gépek, a fabutorok, a csokoládé, az arany- és ezüst-áruk csoportjainak hanyatlását vagy legalább pangását. A nemez kalapok közül a durvább minőségűek az angol, a finomabbak pedig a franczia és a rajnamelléki német gyártmányok által szorittatnak ki. Iparosaink azonban nemcsak kevesebb tőkét fektetnek üzletükbe, hanem a külföldi viszonyokat sem veszik annyira figyelembe s nem tudnak a keletiek izléséhez úgy alkalmazkodni; az üzlet vezetésében is felületesebbek, a megrendelések teljesitésénél kevésbbé pontosak és lelkiismeretesek, mint a külföldiek. Kedvezőtlenebbek ezek folytán a piaczi viszonyok most, mint a minők voltak azelőtt. A finomabb vasárúk jelenleg mindinkább Angliából és Franczia-országból, az arany- és ezüstnemüek ezen kivül Pforzheimból és Liegnitzből, a csokoládé Francziaországból, a butorok e mellett még Svájczból is szállittatnak be. Mindezen országok t. i. nemcsak jobban gyártanak az osztrák és magyar iparosoknál, hanem a munkafelosztás elvének is jobban hódolnak, s a kereskedés a gyártással együtt nem folytattatik részükről ugyanazon czégek által. Az erők ezen szétforgácsolása nálunk igen sok bajnak kútforrása és versenyképességünknek is árt, hogy nincs elég életrevaló, széles látkörü és a verseny-viszonyok magaslatán álló kereskedelmi osztályunk.

És végül gátolja kivitelünk fejlődését, és még inkább gátolhatja jövőre azon harmadik, különösen reánk magyarokra nézve nagyon fontos körülmény, hogy a románok nemzeti ipart akarnak teremteni és e végből már eddig is tettek néhány komoly lépést, ezentúl pedig főleg a durvább iparczikkeknek otthon leendő készitését akarják a vámok czélszerű megállapitása által biztositani. Igaz, hogy mostanáig Romániában igen kevés ipar van, de ezen állam a vámtörvényhozás felett szabadon rendelkezik, annak segélyével pedig sok idegen tőkét és iparos értelmiséget vonhat területére. — A román kormány az osztrák czukornak nehány ottani czukorgyár támogatása által igyekszik versenyt támasztani. Most még azok ugyan nem sok bajt csinálnak, de kitartás mellett veszélyes versenytársakká fejlődhetnek. A gyufa bevitel a belföldi ipar támogatása folytán már is 50%-kal alább szállott. A gépek, gépalkatrészek, a stearin gyertyák belföldi gyártása is nagyban kedvezményeztetik. A papiripar meghonositására is tettek kisérletet. Alig múlt egy éve, hogy 1882. évi október 22-én az akkori kereskedelmi pangás folytán Jassyban egy 300 tagból álló közgazdasági congressus jött össze, melynek határozatai közt a legelső helyen szerepel annak kimondása, hogy a román állam iparczikkek fogyasztására irányuló szükségleteit a belföldi ipar által igyekezzék kielégiteni, amiért is egyelőre a házi ipar emeltessék, ipariskolák létesittessenek, a gyertya-, szappan- és szeszgyártás fejlesztessék, és a gyapju-árúkra vetett vámok emeltessenek.

Szóval úgy a társadalom, mint a kormány el vannak határozva Romániában arra, hogy belföldi ipart teremtsenek. E végből különösen Erdélyből édesgetik át az iparosokat. Közvetitőkként e részben a brassói román nemzetiségű kereskedők szerepelnek, akik szintén lassanként áttelepednek, s Bukarestben, Plojestben, Braila, Galacz és Tulcsában fióküzleteket állitanak fel, s midőn ezek ott gyökereket vertek, erdélyi üzletükkel felhagynak. Ezek beszélik rá délkeleti iparosainkat, hogy a román iparvállalatok létesitésében részt vegyenek. Azok közül különben sokan, minden rábeszélés nélkül is, szivesen átteszik üzlettelepeiket a Prahova völgyébe. Románia ezen rendkivül kedvező fekvésü vidéke Predeáltól lenyulik egészen a romániai síkságig Breazánál. Azon keresztül halad a vaspálya Brassóból Bukarestig, valamint Braila és Galacz felé. Ezen völgy központja Sinaia, hol a királyi nyaraló mellett a vagyonos románok egész kis nyári városa keletkezett. Ezen kitünő fekvésü völgy a természet mindhárom országának kincseivel bővelkedik és iparos vidéknek mintegy teremtve van. A tömösi völgy fekvése épp oly kedvező, de a Prahova előnyére e felett az szolgál, hogy tul van a román vámhatáron, ami pedig a román vámkezelés ismert áldásai mellett igen nagy előny. Ha már most e vidék előnyeit s a vám-nehézségek által okozott hátrányokat tekintjük, alig lehet csodálkozni, hogy Erdélynek azon szélein lakó iparosai áttelepszenek, főleg miután a román kormány, a törvényhozás és a társadalom évről-évre hajlandóbbak áldozni az ipar létesitése érdekében. Az áttelepedést már nagyon előmozditja jelenleg is azon körülmény, hogy a román állami viszonyok folyton elfogadhatóbbakká lesznek a nyugat-európai emberekre nézve is. Ezen kivül mind sürűbben lehet a parlamentben és a sajtóban oly hangokat hallani, hogy az iparvámokat emelni kell. És a vámemelés különösen azon czikkekre terveztetik, melyek az erdélyi részek bevitelét képezik. Nélkülözhetővé akarják azt tenni, ami könnyebben is elérhető, mint az osztrák, német vagy a többi iparos államok bevitelének megakasztása. E mellett saját iparunk emelése érdekében, némely az erdélyi iparosok által Romániából bevitt nyers terményre, mint a gyapjúra, rongyra, nyers bőrökre és más állati terményekre kiviteli vámokat terveznek. Szóval oly áramlat megerősödését látjuk Romániában, mely rövid idő alatt nagyon ártalmas lehet reánk nézve.

Hogy a románoknak ezen törekvéseikkel igazuk van-e saját szempontjukból vagy nincs, azt én most nem vizsgálom, mert nem is tartozik reánk. A mi feladatunk velök szemben egyszerüen az, hogy érdekeinket lehetőleg megóvni igyekezzünk. Hogy azonban ezt tehessük, tudnunk kell mindenekelőtt azt, hogy vajjon a most érvényben lévő szerződés mily hatással birt forgalmunkra. — És a román, valamint az osztrák-magyar hivatalos adatok e részben egyaránt azt tanusitják, hogy velük kötött conventiónk előnyös volt mind Romániára, mind az osztrák-magyar monarchiára nézve, ha azt

mint egészet tekintjük. És ezt a külön magyar forgalommal szemben kell hangsulyoznom. A szerződéskötés előtt ugyanis, mely a kereskedelmi politika terén a jeget megtörte Románia számára, mert azután más nagy hatalmakkal is szerződéses viszonyba léphetett, a a román beviteli és kiviteli összes forgalom 240—280 millió frankot alig ért el évenkint, míg ugyanezen forgalom 1881-ben már 465, 1882-ben pedig épen 513 milliót is meghaladott. Ennek ellenében a monarchia bevitele Romániába

1872-ben 39 milliót tett.
1880-ban már $126^1/_2$ millió,
1881-ben 135 »
és 1882-ben 134·5 millió frankra rugott.

A monarchia összes kivitele tett

1872—75-ben $182^1/_2$,
1876—1880-ig pedig 662 millió frankot.

Tehát a szerződés kötése előtt évenként átlag 45·6 millió, azután pedig 132·4 millió frankot. Ily mértékben 1875 óta egy állam forgalma sem gyarapodott Romániában. Világos ebből, hogy ha ezen összeköttetés használ a szomszéd aldunai államnak, de használ az az osztrák-magyar monarchiának is, és pedig alig lehet megmondani, hogy melyiknek jobban. A monarchiának tehát ép úgy, mint Romániának igaza van, ha ezen szerződés megújítását kivánja. Csakhogy a monarchia két államának érdeke e részben koránt sem azonos. Természetes tehát, hogy nekünk, midőn e kérdésről beszélünk, a lehető legtisztábban kell megállapitanunk azon magyar és azon osztrák érdekeket, melyek a román kereskedelmi szerződés létrejöttét kivánják, továbbá azon viszonyt is, mely ezen két érdek között a monarchia egységes vámterületén belül létezik. Minden magyar közgazdának és politikusnak kötelessége e kérdést, ha nem másért, hát már csak azért is így feltenni, hogy tudhassa, mit adunk, vagy mit adhatunk a vámközösség előnyeiért Ausztriának és áldozataink fejében, míg a szövetség fennáll, mit követelhetünk tőle. A rendelkezésre álló adatok e részben, ha nem terjednek is hosszabb időre vissza, elég érthetően szólnak arra nézve, hogy a két érdeket egymással szembe lehessen állítanunk. A monarchiának forgalmi adatait, a magyar forgalom adataival lehetőleg ugyanazon időszakból kivántam venni, azért az időközben beállott változások miatt is a monarchia 1881. évi forgalmát Magyarországnak az 1881. év második és az 1882. évi első feléből álló év alatti forgalmával hasomlitom össze. Ezen időszak alatt tett a monarchia behozatala a nemes érczek nélkül 40·5 millió forintot, Magyarországé pedig 18·2 millió forintot. Kivitele pedig 59·3 millió forintot, Magyarországé ellenben csak 7 millió forintot. Behozatalunk tehát a monarchiának 45%-át, kivitelünk pedig a monarchia kivitelének nem egészen 12%-át képezte. A 40·5 millióny behozatalból a gabonáé 24.4 millió forintot, az állatok és állati terményeké 7·2 milliót, a gyapjué 6.2 milliót tett. Hozzánk behozatott 14 millió

értékü gabona és másfél millió értékü állat. Az 59 millióra rugó kivitel legnagyobb részét iparczikkek képezték. Ezen kivitelből, mint említettem, 7 millió esik reánk, a többi Ausztriára. Ami kivitelünkben a liszt, a szesz és a lovak képeznek jelentékenyebb tételeket. Ha már most tekintetbe veszszük, hogy azon 7 milliónyi kivitelben is, mély úgy van kitüntetve, mint a mienk, valószinüleg van még elég osztrák árú, bátran mondhatjuk tehát azt, hogy a monarchia kivitele Románia felé alig tizedrészben válik Magyarország javára, míg a nyers áruk behozatalának közel fele itt marad, és azon rész is, amely valóban Ausztriába megy át, nekünk ott igen érezhető versenyt csinál. — Kétségtelen ezen adatok felsorolása után először az, hogy ha van is hasznunk a Romániával kötött kereskedelmi szerződésből, az nem is hasonlítható azon rendkivüli haszonhoz, melyet annak alapján Ausztria ipara élvez. És másodszor kétségtelen az, hogy ezen szerződésnek Ausztria csaknem kizárólag jótéteményeit élvezi, árát pedig a nyers terményeknek ide közvetlenül hozzánk, vagy Ausztriába, de így is úgy is a közös vámterületre, tehát a dolog természete szerint nyers terményeink kiváltságos piaczára való behozatala következtében, kizárólag Magyarország adja meg. Az előnyök és hátrányok tehát, melyek ezen szerződés megkötéséből következtek be, nagyon egyenlőtlenül vannak elosztva. Nem mondom én, hogy nekünk ezen szerződésből semmi hasznunk sincsen, de ez sem az Ausztria által élvezett előnyökkel, sem pedig az azért részünkről igénybe vett áldozatokkal nincsen arányban. Ezen ténynyel számolnunk kell, valahányszor Romániával szerződést akarunk kötni, mert ezen szempont érvényesítését a három közgazdaság természete mulhatatlanul meg fogja kivánni mindig.

És most, midőn Románia nem az első kereskedelmi szerződést köti önállóan, mint 1875-ben, amikor ezen politikai vívmánynak is volt valami becse Románia szemében, hanem midőn minden nagyobb és kisebb nyugot-európai állammal már tényleg szerződéses viszonyban él, csaknem biztosan meg lehet mondani, hogy mik lesznek azon követelései, melyekkel nekünk komolyan számolnunk kellend. Amint említettem 1881-ben a monarchia 40·5 millió értékü behozatalában a gabona csaknem 24·5 millió forinttal, az állatok és az állati termények 7 milliót jóval meghaladó és gyapjú is 6 milliónál nagyobb összeggel szerepelt. Miután az érvényben levő osztrák-magyar autonom vámtarifában gondoskodva lőn arról, hogy az ipar nyers anyagai lehetőleg vámmentesen maradjanak, a nyers termények behozatalának biztosítása végett minden valószinüséggel kivánni fogják: 1) a gabona vámmentes, vagy legjobb esetben igen csekély vámmal terhelendő behozatalát, 2) az állategészségügyi conventió megkötését, ami azután az 1882-ik év kezdete óta fennálló szarvasmarha-behozatali határzár megszüntetését vonná maga után. És végre én egészen komolyan veendő forrásból, a brassói kereskedelmi és iparkamara legujabb szives közleményeiből, értesültem 3-szor

arról is, hogy a román kormány a monarchiánkkal kötendő román kereskedelmi szerződés megújítása alkalmával az első lépést meg akarja tenni arra, hogy a román ipar fejlesztése vámrendszabályok által kezdeményeztessék. Ezen czélból a kevésbbé finom árúk vámjainak tetemesebb emelésére van kilátás. A kereskedelmi szerződés megújításának a románok részéről tehát minden valószínüség szerint három feltétele lesz, tudniillik: a vámmentes gabona behozatal, az állategészségügyi conventió és a durva iparczikkek vámjának felemelése. Ezek mind oly feltételek, melyek teljesítése Magyarországtól kiván áldozatokat.

Ami a gabona vámmentes behozatalának kérdését illeti, az általában oly szoros összefüggésben van egész kereskedelmi és vámpolitikánkkal, hogy egy kereskedelmi szerződés megujításának alkalmából leendő tárgyalása a nagy gazdasági kiegyezés előtt, melynek 1887-ben kell újból bekövetkezni, a szó szos értelmében ötletszerű eljárás lenne. Én ugyan mindig azt tartottam, hogy a gabonavámok a közös vámterületen csak kivételesen lehetnek valóban hatályosak, és azt hiszem most is, hogy az alacsony gabonavámok kevés hatást gyakorolhatnak; de nem tartom kizártnak a legújabb tapasztalatok után már a legközelebbi jövőben sem azon esetet, midőn a gabonavámok emelését és szigorubb érvényesítését a viszonyok elementaris erővel fogják a közös vámterület mellett követelni. Hiszen csak nem régiben járta be a lapokat azon hir, hogy az idén Csehországba nagyobb mennyiségü amerikai gabona vitetett be Hamburgon át az Elbén.

Ha a gabona-behozatal Európába oly mérvben fog emelkedni, hogy a tengerentúli és orosz gabona a monarchia főbb fogyasztó vidékeit is elárasztja, akkor a Magyarország részéről Ausztriával megújítandó vám- és kereskedelmi szövetség iránti alkudozások alatt a legtermészetesebb kivánság az lesz, hogy ha már piaczait az osztrák iparczikkek számára biztosítani kénytelen, akkor meg viszont az osztrák fogyasztók piaczai Magyarország nyerstermelése számára legyenek biztosítva. Tehát még a közös vámterület fenntartásának esetében is nagy baj lenne reánk nézve, ha az 1886. év derekán netán megújítandó román kereskedelmi szerződésbe oly feltételek vétetnének fel, melyek nélkül ugyan a szerződés valószinüleg nem lenne megujítható, de a melyek azután a magyar-osztrák vám- és kereskedelmi szövetség érdekeinknek megfelelő létesítését tennék lehetetlenné. A monarchia gazdasági viszonyainak rendezésénél azonban még azt sem szabad elfeledni, hogy a szövetség megszüntetésének lehetősége is fenn van tartva törvényeinkben. És ha nem is valószinű, de nincs kizárva sem a külön vámterület kimondásának lehetősége. Ekkor pedig csakugyan egészen más szerződést kellene kötnünk Romániával, mint a minőnek sulyos feltételeit bizonyos körülmények között talán józanul és helyesen a közös vámterület mellett elfogadhatjuk, mert e szerződés a monarchiával, mint egységes vám-

területtel, részünkre esetleg más irányban adott concessiók fejében lesz megköthető.

Az állategészségügyi conventióra nézve felfogásom körülbelül az, a minek a tisztelt gazdakör választmánya véleményének utolsó formulázásával kifejezést adott. Én is azt tartom e részben, hogy a határzár mindaddig fenntartandó, mig az állategészügyi okok ezt szükségesnek tüntetik fel. Megszüntetését pedig az állategészségügyi viszonyok teljes biztonsága mellett csak akkor lehetne pártolni, ha nemzetgazdasági érdekeink annak fejében méltányos viszonkedvezmények biztosítása által kellőleg megóvatnak. És ezt éppen most, a franczia legtöbb kedvezményű szerződés megkötése után, mely alig engedi remélni, hogy szarvasmarha-kivitelünknek utja a nyugat felé megnyiljék, kétszeres nyomatékkal szükséges hangsulyozni. Ami az állategészségügyet illeti, a határzár elrendelésére 1882-ben volt elég ok, és fenntarthatása végett nem kell ma sem ürügyekhez folyamodnunk. Én átnéztem a mult évi »Közgazdasági Értesitőt« és abból 7 román vidéken fekvő 28 oly községet irtam ki, amelyekben a lefolyt év nagy része alatt keleti marhavész uralkodott. Ezen ügyben irtam bukaresti consulunknak is, és kérdést intéztem hozzá az iránt, hogy az állategészségügy javitására mi történt az újabb időben a románok részéről. A válasz nem volt kedvezőtlen, mert nevezett consulunk azt irja, hogy az állategészségügyi szolgálat jelenleg ott jól van szervezve, és a kormány kellő számu hivatalban lévő állatorvossal rendelkezik, és hogy a keleti marhavész esetei pontosan közöltetnek a hivatalos lapban. A román állategészségügy az 1882. évi május 27-iki állategészség-rendőri törvény által van szabályozva. Azt közli továbbá, hogy a román-orosz és a román-bolgár határszélek a szarvasmarha-behozatal előtt el vannak zárva, a határok hosszában pedig egy 30 kilometer széles öv van állatorvosi felügyelet alatt, és ezen öv területén a szarvasmarha-katasztert éppen most készitik. Ez a törekvés mindenesetre elismerést érdemel, de én még sem fojthatom el aggodalmaimat az iránt, hogy ezen intézkedések elég hatályosak alig lesznek-e arra nézve, hogy mi határainkat állategészségügyünk veszélyeztetése nélkül megnyithassuk a román szarvasmarha előtt a legközelebb jövőben? Aggodalmaimat éppen a közlött adatokra alapitom, mert ha 1882. május óta létezik szigorú marhavész-törvény Romániában, és 1883-ban annak hét nagyobb vidéke mégis csaknem állandóan vészlepett volt, akkor vagy a törvény, vagy annak végrehajtása nem olyan, hogy Romániát állategészségi szempontból már ma aggálytalan országnak lehetne nevezni. Pedig rendkivül hatályos közgazdasági intézkedésekre lenne szükség, hogy ott a régi állapotok valóban gyökeresen megváltozzanak. Hogy ezen állapotok minők voltak, azt jól tudjuk mindnyájan.

Ami azután az állategészségügyi conventio megkötésének gazdasági hatását illeti, erre nézve ugyanazt lehet felhozni, amit a gabona vámmentes behozatalára vonatkozólag mondottam. A románok által

valószinüleg kitüzendő ezen két feltételről véleményem ezek szerint az, hogy elfogadásukról annak idején bizonyos körülmények közt kellő ellenszolgáltatások mellett szó lehet, mert hiszen, ha ezek iránt szóba sem akarnánk állani Romániával, akkor leghelyesebb lenne egyszerüen kijelenteni azt, hogy nem is akarunk vele szerződéses viszonyba lépni.

Harmadik feltételök azonban t. i. a durvább, kezdetlegesebb iparczikkek vámjának nagyobb mérvü emelése, oly természetü, hogy annak, ha csak nem akarunk a mi áldozataink árán kizárólag Ausztria javára szerződni, még komoly szóbahozatalát sem engedhetjük meg. Ezen vámok talán alkalmasak lennének arra, hogy különösen délkeleti erdélyi városaink egy jó részét áttelepítsék Romániába, a hol az ipar ez által némi lendületet is kaphatna, de a mi kivitelünk lehetetlenné válnék általok; nem volna tehát részünkön semmi ok sem arra, hogy mi ezen szerződés megkötéséhez hozzájáruljunk. Már pedig, tisztelt uraim, azon hir, hogy a durva iparárúk vámját a románok emelni készülnek, nagyon valószinü. És a legközelebb érdekelt erdélyi részekben e miatt csakugyan aggódva gondolnak az emberek azon időpontra, midőn a román kereskedelmi szerződés megújításának kérdése ismét aktuálissá fog válni.

Ezekben voltam bátor előadni, hogy a helyzetet a szerződéses viszony megújításának szempontjából én miként fogom fel. Azt hiszem, ezen felfogásból világosan következik, hogy ha e tekintetben részletekről ma még nem beszélhetünk is, a román kereskedelmi szerződés elvi kérdéseivel azonban már most is lehet, sőt behatóan kell foglalkoznunk. A legfőbb elvi kérdés pedig az, vajjon ezen szerződést, mely csak rövid idővel fog előbb lejárni, mint az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség, lejárta után azonnal megújítani igyekezzünk-e, vagy pedig csak egy elfogadható provisorium létesítésére kell törekednünk? Miután oly aránytalanság van a Romániával köthető szerződésnek általunk élvezett előnyei és általunk viselendő terhei között, hogy azt Ausztria csak a más téren nekünk nyujtandó engedmények utján egyenlítheti ki, én azon véleményben vagyok, hogy a most érvényben lévő román kereskedelmi szerződés lejárta után csakis kedvező provisoriumot igyekezzünk létesíteni.

Ha azonban a kiegyezés Magyarország és Ausztria közt létrejött, akkor úgy, mint a t. kör igazgató választmánya is mondta a romániai határzár iránt adott véleményében, az esetre, ha méltányos viszonkedvezményeket kapunk, de nemcsak Romániától, hanem Ausztriától is, a román kereskedelmi szerződést hosszabb időre újból megköthetjük. De miután, t. uraim, itt úgy a románok, mint az osztrákoknak igen nagy érdeke lesz koczkán, és miután ők a monarchia és Románia forgalmát hévvel tanulmányozzák, és miután valószinüleg a közgazdasági szempontokon kivül a politikaiak is éreztetni fogják hatásukat, melyekkel szemben pedig gazdasági érdekeinket szintén védeni kell: nekünk nem szabad e kérdés tárgyalása elé készületlenül mennünk. És azt sem szabad hinnünk, hogy arra már el vagyunk

készülve, ha csupán a magunk érdekeit ismerjük, mert e kérdést csakis a legkülönbözőbb ipari és gazdasági érdekek pontos összemérése után lehet alaposan megérteni. Én ennélfogva nagyon figyelemre méltónak tartom azon javaslatot, mely a mi bukaresti consulunk 1882. évi jelentésében foglaltatik, és amely szerint a végből, hogy a Románia és monarchiánk között létező forgalmi viszonyok minden oldalról kellőleg megvilágíttassanak, úgy Romániában, valamint itthon is állandó bizottságok küldessenek ki azon feladattal, hogy a most érvényben lévő szerződés hatását s a kivitel és bevitel egyes részleteit alaposan tanulmányozzák. Romániában mind Ausztriának, mind Magyarországnak számtalan oly független polgára van, a kik saját érdekeik sérelme nélkül hasznos szolgálatot tehetnek e részben hazájoknak. Ezekből, kellő tekintettel természetesen a két állam polgáraira, a bukaresti consul mellé egy állandó bizottságot kellene kinevezni, melynek tagjai tapasztalataik és ismereteik közlésére lennének felhivandók. Ezen bizottság már most is sokat tehetne a napirenden lévő vámvisszaélések felderítésére a megszüntetésök czéljából szükséges lépésekre vonatkozólag adandó tanácsai által. Azonkivül az osztrák-magyar-román forgalom tárgyairól rendes tanácskozmányokat kellene tartania, melyek bőven szerkesztett jegyzőkönyvei Budapesten, vagy mint a consulatus javasolja, és ha az osztrákok kivánják, Bécsben is, létesítendő állandó bizottsággal közöltetnének. A budapesti bizottság az én véleményem szerint fele részben a budapesti kereskedelmi és iparkamara, fele részben pedig az orsz. gazdasági egyesület, vagy ezen tisztelt kör által választatnék és a rendelkezésre álló anyag mérve szerint tartaná üléseit, tagjai pedig tüzetesen foglalkoznának a fontosabb beviteli és kiviteli czikkek forgalmának tanulmányozásával. Meg vagyok róla győződve, hogy ezen tanulmányozásnak gyakorlati hasznát vehetné még a kormány is akkor, midőn a román kereskedelmi szerződés megújítása iránt előbb az Ausztriával, később pedig a Romániával folytatandó alkudozásokban részt kell majd vennie. Ezen eszmét annál inkább bátor vagyok a tisztelt gazdakör becses figyelmébe ajánlani, mivel a létérdekünk megóvására irányuló munkában a társadalmi elemek alkalmas bevonása itt is felette kivánatos.

Én, t. uraim, semmiféle közönyt sem tartok oly kevéssé érthetőnek mint azt, mely társadalmunk részéről legfőbb közgazdasági érdekeink részletei iránt mutatkozik. Azt tapasztalom ugyanis, hogy a legtöbb helyen, ahol nálunk közgazdasági dolgokról beszélnek, nagyon szeretik az emberek az elvi magaslatokat; ellenben olyan tárgyaknál, melyek elvi kérdései teljesen tisztában vannak, a kevésbbé tetszetős, de valódi ismereteket feltételező részleteket unalmasoknak tartják. Pedig a valódi tudás a gyakorlati élet terén igen kevés elméleti, hanem annál több aprólékos positiv elemből áll, és szabály szerint csak úgy óvhatjuk meg legvitálisabb érdekeinket, ha ezek tömege felett uralkodni képesek vagyunk.

A mondottakat röviden összefoglalva, véleményem a román kereskedelmi kérdésre vonatkozólag oda terjed, hogy az bekövetkező

lejártával nem közvetlenül, hanem csak az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség újabb megállapítása után újítandó meg. — Addig alkalmas provisoriumról kell gondoskodni. De hogy az új kereskedelmi szerződés érdekeinknek megfelelőleg később megköthető legyen, az osztrák-magyar-román forgalom minden részleteiben alaposan tanulmányoztassék, és e végből az osztrák és magyar alattvalókból Bukarestben, valamint itt a fővárosban alkalmas egyénekből állandó szakbizottságok alakíttassanak, nehogy az életérdekű tárgyalások elé készületlenül menjünk. Ajánlom mindkét eszmét a tisztelt kör nagybecsű figyelmébe.

b) **Vélemény a román kereskedelmi szerződés megujításáról; előadói javaslat az aradi kereskedelmi- és iparkamara részére, mely azt elfogadván, 1885. évi julius 6-án terjesztette fel a kormányhoz.**

N. M. Ú.! Folyó évi április hó 2-án 379. elnöki szám alatt a tisztelettel alulirott kereskedelmi és iparkamarát is felhívni méltóztatott, hogy a Romániával kötendő kereskedelmi szerződésünk iránt, különösen a részletek kivánatos módositásainak adatokkal felszerelt indokolása mellett, mondja el véleményét. Kötelességének tartotta ennélfogva e kamara úgy kerülete, valamint a Romániával határos más kerületbeli vidékek érdekeltjeit kihallgatni, azok kivánságait megtudni, s midőn az erdélyrészi kereskedelmi és iparkamarák azt határozták el, hogy a szerződés részleteit s a véleményezés tárgyát képező tarifát közösen fogják tárgyalni, miután Hunyadmegye e kerülethez tartozik, és igy az erdélyrészi érdekek képviseletére az aradi kamara szintén hivatva van, titkára kiküldése utján készséggel vett részt az erdélyrészi kamarák Brassóban tartott közös tárgyalásaiban.

A tisztelettel alulirt kamara az ezen tárgyalások folyamán a részletek iránt létrejött megállapodáshoz szivesen hozzájárult, és igy magáévá tette azon határozatokat, melyek a most érvényben levő kereskedelmi szerződés, valamint az ennek utasításához képest kidolgozott vámtarifa módositásaira és ezek indokolására vonatkoznak. E javaslatokhoz fűzte azután a saját kerületében felmerült azon kivánságokat is, melyeknek méltányosságáról meggyőződött. Annak meghatározását azonban, hogy a kötendő kereskedelmi szerződés feltételei miként állapíttassanak meg, e kamara a dolog természete szerint magának tartotta fenn, és véleményét ez irányban semmi más tényező véleményének alárendelni nem kivánta.

Mielőtt tehát a brassói és kolozsvári társkamarákkal együtt megállapitott javaslatainkat felterjesztenők, elő akarjuk adni azon álláspontunkat, melyből mi a kötendő szerződést megitélni kivánjuk, és fel akarjuk sorolni azon feltételeket, melyek mellett a szerződéses viszony megújitását Magyarország közgazdaságára nézve előnyösnek gondoljuk. Már ebből is kiviláglik, hogy e kamara a szerződéses viszony fenntartását, — ha az észszerű ellenszolgáltatások mellett lehetséges, mert annak az esetben előnyös voltáról mind a két félre nézve meg van győződve, — kivánatosnak tartja.

Románia külforgalma azóta fejlődött nagyobb mértékben, mióta az osztrák-magyar monarchiával kereskedelmi szerződést kötött; de az is kétségtelen, hogy ezen monarchiának bevitele a szerződés érvényének tartama alatt rendkivül fokozódott, úgy hogy e bevitel például 1883-ban 153.672,000 frankra rugott, mig Anglia bevitele csak 78.743,000, Németországé 43.887,000 és Francziaországé csak 36.491,000 frankot tett. E három nagyhatalom összes bevitele tehát csupán 5 millió frankkal haladta meg az osztrák-magyar monarchia bevitelét, mely a 359.807,000 frankra tett összes román bevitelnek 43%-át szolgáltatta. Románia behozatala hozzánk szintén jelentékeny, de az az összes román kivitelnek 1883-ban már csak 32%-át, s a mi kivitelünknek oda felét sem képezte, mert amaz 71.478,000 frankot tett, holott a románok kivitele Angliába ezen országnak 78.743,000 franknyi bevitelével szemben 88.642,000 frankra rugott.

Az tehát kétségtelen, hogy a monarchiának, mint kifelé egységes vámterületnek Románia nagyon jó piaczát képezi; és igy indokolva is van, hogy ezen piacz megtarthatása végett a monarchia, mint ilyen, áldozatot is hozzon. Csakhogy a monarchiának két állama között ezen szerződés előnyei és terhei nem oszlanak meg egyenlően. Már a dolog természete is úgy hozza magával, hogy ha keleti államokkal szerződünk, kénytelenek vagyunk azok nyers termányeinek behozatala számára kedvezményeket biztositani. A közös vámterület pedig csak akkor képez előnyt Magyarországra nézve, ha vagy szabad kereskedelmi rendszer uralkodik, vagy pedig annak piaczai nyers terményeink számára lehetőleg biztosittatnak. Hangsulyozzuk e szót lehetőleg, mert a világgazdaság újabb alakulása mellet ez csak egy bizonyos mértékben lehetséges; különösen az oly területen, melynek tetemes nyers termény-kivitele is van. Hosszabb időre általán az egész országban, ha kivitele nem akadályoztatik, a nyers termények behozatala legfeljebb csak helyi megtorlódásokat idézhet elő, és viszont csak egyes helyeken használhat az árak lenyomása által az iparnak. De midőn a nyers termények kivitele, mint jelenleg, és tartunk tőle, a jövőben is hosszabb ideig tetemesen akadályozva lesz, akkor a nyers termények kedvezmények által előmozditott behozatala oly áldozat, melyet nem lehet kicsinyleni, mert az a különben csak helyi megtorlódás helyett szélesebb körökben érezhető gabona-bőséget von maga után. Ily körülmények között nem lehet azt mondani, hogy mivel az ország egyik, vagy másik vidékén az ipar egyes nemei a román gabona vámmentes behozatalából hasznot huznak, az a termelők nagy összességének bizonyos hátrányával nem jár; hanem a nyers termények behozatalának oly mérvű könnyitése, mely mellett Románia indittatva érezheti magát arra, hogy annak fejében a monarchiával szerződésre lépjen, mindenesetre a kinálatot öregbiti, tehát áldozat, melyet Magyarország hoz, de a melynek hasznát legnagyobb részt nem maga, hanem szövetséges társa, Ausztria, veszi. Kitünik ez a következő adatokból.

Ha áll az, a mit különben az országos statisztikai hivatal főnökének a Balkán félszigeti némely államok közgazdasági viszonyairól legújabban közzétett munkája is mint tényt elfogad, hogy 1883-ban az osztrák-magyar monarchia kivitele Romániába 153·9 millió, behozatala pedig onnan 71·4 millió frankott tett, miután Magyarország áruforgalmi kimutatásai szerint a nevezett évben mi oda 12 millió forint értékű árút vittünk ki és 33·2 millió forint értéket hoztunk be: világos ebből, hogy kivitelünk a monarchia kivitelének csak 15·4%-át, behozatalunk ellenben a monarchia behozatalának több, mint 67%-át képezi. Az országos statisztikai hivatal főnöke a megelőzött 1882-ik évre a 15·4% és 67% helyett 17% és 53%-ot állapitott meg. Szembetünőleg kevesebb hasznunk van tehát a kivitelből Romániába, mint Ausztriának, mert kivitelünk viszonya 1882-ben 17 : 83, 1883-ban pedig 15·4 : 84·6. Tehát ez a viszony még romlik is. Ehhez járul, hogy a mi kivitelünkben nagyon sok osztrák gyártmány szerepel, mely csak a mi vámhivatalainkon, a mi üzletembereink közvetitésével megy ki. Előnyünk a kivitelnél tehát még a kimutatottnál is jóval csekélyebb. A behozatalnál a viszonyszám megforditva áll, t. i. 1882-ben 53 : 47, 1883-ban pedig 67 : 33. Tehát ismét tetemesen rosszabb. Különben csaknem mindegy, akár romlik ezen arány akár nem, mivel így is, úgy is a monarchia területére hozatik be Románia gabonája és általa növeltetik a kinálat a monarchia piaczán, mely a vám- és kereskedelmi szövetség természete szerint a mai körülmények között első sorban kell, hogy a mi nyers terményeink piaczát képezze.

Igy állván a dolog, a tisztelettel alólirt kamara akkor, midőn Nagyméltóságod a múlt hónapban Aradon tisztelgésünk alkalmával kifejezett nagybecsű kivánságához képest nemcsak a maga kerülete, hanem az ország közgazdaságának szempontjából mondja el indokolt véleményét a román kereskedelmi szerződésre vonatkozólag, nem teheti, hogy a fény és árny ezen aránytalan elosztására ne utaljon, és tisztelettel ne figyelmeztesse Nagyméltóságodat, hogy bár mennyire kivánatos is a kereskedelmi szerződés megújítása a monarchiára nézve, tulnyomólag Magyarország lesz kénytelen annak árát megfizetni. Ezt ugyan a dolog természete hozza magával, melyen változtatni nem lehet, de keresni kell a módot, melylyel Ausztriától ezen tulnyomólag reánk nehezendő teherért bizonyos ellenszolgáltatásokat kaphatnánk. És erre bő alkalom nyilik, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség iránti tárgyalások legközelebb meg fognak indulni. Véleményünk szerint ekkor a magas kormánynak igen kedvező alkalom fog kinálkozni arra, hogy bizonyos kikötéseket már előre biztositson az ország részére az osztrák kormánytól azon egyszerű tényért is, hogy Romániával szemben a monarchia oly tárgyalásokba bocsájtkozzék, melyek sikerét egyedül a Magyarország szerződés által biztositott piaczának megosztása által lehet csak elérni. Hogy miben álljanak e kikötések, az iránt nem feladatunk a jelen esetben és általában sem hivatásunk nyilatkozni. Mi csak az elvet, mint véleményünk szerint helyeset,

kívántuk hangsúlyozni, mert annak érvényesítése nélkül, hacsak a román kereskedelmi szerződésnek reánk háruló előnyeit nem túlozzuk, e szerződés nagyon egyoldalu terheket róna reánk.

Ezután arra a kérdésre kell felelnünk, minő feltételek alatt kösse meg tehát az osztrák-magyar monarchia a kereskedelmi szerződést, és mit adhat érte? A főfeltételeknek, véleményünk szerint, Magyarország szempontjából ezeknek kell lenni: Románia a magyar kivitel czikkeinek bevitelére oly vámokat nem fog róni, melyek azokat piaczairól kizárni alkalmasok, sem pedig oly vámkezelést nem istápol, mely a megállapítandó vámok mellett még megmaradható kivitelt a zaklatások és zsarolások által teszi lehetetlenné. Nagyon fontos okaink vannak ezen feltételek hangsúlyozására. Már akkor is, midőn az 1875. évi junius 22-én kötött osztrák-magyar-román kereskedelmi szerződés értelmében az árúk legnagyobb részére fennmaradt értékvámot lehetőleg specificus vámokká kellett átalakitani, sok tekintetben figyelmen kivül hagyattak kivitelünk érdekei. A 7%-os nem nyomasztó értékvám mindenütt meghagyatott, a hol finomabb, rendszerint osztrák gyártású iparczikkről volt szó; ott ellenben, a hol a durvább árúk bevitelére kellett specificus vámot megállapítani ez megtörtént ugyan, csakhogy azok nem kellő körültekintéssel és az értékek adataira való megfelelő figyelemmel állapittattak, meg. Igy történt, hogy kivitelünk durvább czikkei az 1875-ik évi szerződés alapján 1878-ban hatályba lépett vámtarifában legnagyobbrészt túl vannak terhelve, a finomabb, főleg Ausztriából kikerülő, iparczikkekkel szemben. — E kamara a specificus vámok minél nagyobb mérvű alkalmazását általában, de különösen Romániával szemben, mely az értékvámok kezelésénél, mint nem igen jó szomszéd, különösen mi iránt unk legalább eddig folyton nem nagyon szeretetreméltóan viselte magát, szorgalmazandónak tartja. Csakhogy a specificus vámok, ha helytelenül, az árúk természetének, súlyának és értékének nem megfelelőleg állapittatnak meg, szabálylyá teszik azt, mely ellen nem lehet felszólalni, a mi az értékvámok egyoldalú alkalmazásánál csupán visszaélés. A mi kiviteli árúink specificus vámjainak helyes megállapítására Nagyméltóságod kiküldötteinek tehát kiváló gondot kell fordítaniok. Erre vonatkozólag, a mennyire tőlünk telt, az alábbiakban ott, ahol a tarifáról szólunk, részletes adatokkal is kívántunk szolgálni, melyeket szükség esetén pótolni hajlandók vagyunk. Jól tudjuk, hogy a kivitelünket képező durvább iparczikkek vámjának előnyösen való megállapitása nem lesz egészen könnyü feladat, mert minden oda mutat, hogy a román kormány a belföldi ipar fejlesztését éppen azon árúk készitésének meghonosítása által akarja megkezdeni, melyeket mi termelünk. Nem feladatunk vizsgálni, hogy ezt helyesen teszi-e Románia, csak a tényt constatáljuk és azt hangsúlyozzuk, hogy ezen durva iparczikkek Romániába való kivitelének biztosítása rendkivüli közgazdasági és politikai horderővel bir, mely az Ausztria közgazdaságára való és a vámszövetségből folyólag köteles tekintet mellett első sorban megkivánja a magyar kormány erélyes közbelépték.

Nem tartózkodunk kimodani, hogy Magyarország közgazdasága szempontjából az egyetlen belső súlylyal biró indokot eme szerződés megkötésére ezen ipari kivitelünk biztosítása képezi. Mert, ha tagadhatlan is, hogy a szesz- és bizonyos mértekben a malom-ipar szintén reá szorúl egyes esetekben a román gabonára, a miről alább még szólani fogunk, miután azonban annak szabad behozatalát mindannyiszor megengedni, valahányszor arra szükség van, a kormánynak úgy is hatalmában áll, ha az osztrák kormánynyal, mely e részben nehézségeket bizonyára nem fog támasztani, megegyezik, csak azt kell biztosítanunk, hogy az erdélyrészi határszéleken levő iparos elemek, a székelyek és szászok, és az ország egyéb részeiben lakó iparosok kivitelük elzárása által tönkre ne tétessenek. — Nem lehet eléggé sajnálni, hogy ezen elemek a belföldi nagy piaczon nem tudtak maguknak már eddig is oly összeköttetéseket szerezni, hogy megélhetésök ne függjön tulnyomólag egy oly, iránt nem is jó akaratú, idegen ország szeszélyétől, mint aminő Románia, mely függetlenségét nem kis részben monarchiánknak köszöni ugyan, de amely a maga iránti kötelesség mértékén túl is illoyalis módon akarja érdekeit megóvni. — Véleményünk szerint most az egyszer valamivel több áldozatra is készeknek kell lennünk, csakhogy ezen fontos elemek életfeltételeit ismét biztosithassuk egy időre, melyet azután arra kell felhasználni, hogy oktatás, ösztönzés és segélyezés által ipari tevékenységök a belföldön való versenyzésre is képesittessék. Felfogásunk szerint durvább iparczikkekből álló kivitelünk érdekeit ezen szerződés megkötése alkalmával tehát mindenesetre biztosítanunk kell. Ez oly feltétel, melynek okvetlenül eleget kell tenni, hacsak áldozatainkkal kizárólag Ausztria javára nem akarunk Romániával szerződni.

A szóban levő kivitel biztosításának két kapcsolatos eszköze van: az egyik az, hogy a vámtételek e czikkek természetének megfelelőleg állapittatnak meg; a másik pedig, ha a vámkezelés jóhiszeműsége iránt oly biztositékok szereztetnek, melyek a mai türhetetlen állapotnak véget vetni alkalmasak.

A vámtételek magassága iránt alább tüzetes javaslatok foglaltatnak, itt tehát csak a vámkezelés biztositékairól, amennyiben azok Romániától szerezhetők meg, fogunk szólani. — Az első, amit Romániától az alkudozások alkalmával kivánnunk kell az, hogy velünk közösen mindazon czikkekből, melyek innen annak területére kivitetnek, oly mustragyüjteményeket létesitvén, melyek több helyen, névszerint legalább Budapesten, Bécsben, Brassóban, Bukarestben, Verestoronyban, Szörény-Tornyán, Vercsorován, Iczkányban, Plojestban lévén elhelyezve, arra valók lennének, hogy vitás esetekben az árúk azonosságának megállapításánál támpontokul szolgáljanak. Ezen árúmustragyüjtemények egyes czikkei a vámtárgyalások alkalmával a vámtételek szerint megszámoztatván, a főbb vámhivataloknál tétessenek le, hogy azokra a felek szükség esetén hivatkozhassanak. — Ezenkivül a vámkezelésre vonatkozó tüzetes szabályok lennének az

eddigi tapasztalatok figyelembevételével megállapítandók, s azok a vámtarifával együtt közzététetvén, a felek tudomására hozassanak. — Gondoskodni kellene azután, hogy consulságaink tekintélye emeltessék, mert a legtöbb érdekelt üzletember nyilatkozata szerint a mi érdekeinket igazán büntetlenül lehet sérteni Romániában, mig más nemzetbeliek az illetők követségénél és consulátusainál Romániában eléggé meg nem becsülhető erélyes támogatásra számithatnak. — Nincs kétségünk egyébiránt abban, hogy az a számtalan, alig minősithető visszaélés, melyet a román vámhivatalok elkövetnek, nem egyedül a hivatalnokok rosszaságára és zsaroló természetére, mely különben tagadhatlanul meg van, vihető vissza, hanem hogy az a felülről kapott utasitásoknak felel meg. A monarchia tekintélye és legnagyobb érdekei lennének koczkán Romániában, ha ennek az állapotnak véget vetni képes nem lenne.

Az a kérdés ezek után: mit adhatunk mi mindazon követelésekért, melyekkel a fennebbiek szerint Romániával szemben fel kell lépnünk? Véleményünk szerint másként Romániával szerződést nem fogunk köthetni, hacsak annak gabona- és állatbehozatala részére kedvezményeket nem nyujtunk. De az állatbehozatal ne legyen vámmentes, hanem arra nézve megmaradhat az, ami a most még érvényben levő vámszerződés pótokmányának 5-ik pontja alatt mondatik, hogy e tekintetben Románia számára a legtöbb kedvezmény, mely valamely más államnak adatik, biztosittatik ezentúl is. — Az állategészségügyi conventio megkötése szintén lehetséges, de abban oly intézkedéseknek kell foglaltatniok, melyek bennünket, és még inkább a külföldet megnyugtathatják az iránt, hogy a román, esetleg beteg állatok gondatlan beeresztése által állat-állományunkat ragályos betegségekkel befertőztetni nem fogjuk. Nem ürügy kell e részben nekünk, mert a tisztelettel alulirt kamara azt hiszi, hogy ha az állategészségi állapot koczkáztatása nélkül akár szarvasmarhát, a minővel a románok kellő mennyiségben nem is rendelkeznek, akár sertést hozhatunk be, azon állatokat mi itthon értékesithetjük s kereskedelmünknek bő alkalma nyilik az esetben, ha az állategészségügy ürügye alatt nyugoti kivitelünk akadályozva nem lesz, de csak is akkor, azok számára a külföldön piaczokat szerezni. Azonban az állategészségügy követelményeitől nyugotra irányuló kivitelünk érdekeinek szemügyre vétele mellett eltekintenünk lehetetlen.

A gabona behozatalának vámmentessége mellett sem szólalunk fel, ámbár kerületünk központjában, Aradon, nagy szeszgyárak léteznek, melyek az újabb időben is évenkint mintegy 100.000 métermázsa tengerit és árpát, de leginkább csak romlott állapotban, hoztak be Romániából, és annak segélyével sikerült azon gyáraknak különösen a tengeri árát ezen vidéken is, mely nagy kukoricza-termő vidék, métermázsánkint egy frttal lenyomni. Miután azonban, véleményünk szerint, e kamarának nem hivatása egyes iparágak egyoldalú érdekeit képviselni, s miután ezen érdekek az adótörvények alkalmas megváltoztatása által sokkal inkább megóvhatók lennének, tehát a

román gabona vámmentessége nem is a főeszköz, melylyel ezen érdekeknek szolgálni lehet, de mindenesetre olyan, melynek alkalmazása már vidékünkön is más irányban legalább húsz annyi és hasonló fontosságú érdeket sért: e kamara a román gabona behozatalt nem szabadon hagyni, hanem csak kedvezményezni kívánja, mert e nélkül, véleményünk szerint, szerződést nem köthetünk Romániával. — Nincs Közép-Európában állam, mely ma és még kevésbbé lesz, mely a legközelebbi jövőben vámmentességet biztosítana más állam gabonabehozatalának. Ily nagy, kivételes engedményre ne határozzuk el magunkat, mert annak horderejét nem tudjuk előre meghatározni. Tiz év igen nagy idő a világgazdaság mai átalakulása mellett. Megtörténhetik, hogy időközben minden irányban erélyesen kellend védekeznünk. Ha Románia súlyt fektet arra, hogy piaczainkra gabonáját behozhassa, ezt az által is lehetővé tehetjük neki, hogy gabonájának más államokkal szemben éppen úgy, mint most, t. i. mint szomszédos államnak, bizonyos arányban a mindenkor létező gabonavámokhoz képest megfelelő kedvezményeket adunk. Erre a vámmentesség nem szükséges. — Minthogy azonban ma beláthatatlan, hogy tiz év alatt hogyan fog a gabonaforgalom fejlődni, s miután minden más alakban nyujtva, ezen kedvezményt kénytelenek lennénk azon összes államoknak is megadni, melyekkel legtöbb kedvezményü szerződésünk lesz, véleményünk szerint a román kereskedelmi szerződés árát érdekeink szempontjából helyesen csak így állapíthatjuk meg. Ez esetben a román gabona behozható marad hozzánk, ha arra valóban szükség lesz, mely esetben mezőgazdaságunk károsítása nélkül eleget tehetünk szesz- és malomiparunk ez irányú kívánalmainak is.

Megfontolandó ezen kivül: vajjon a vámot a külföldre vitt szesz és liszt után nem lehetne-e visszatéríteni? — A fennebb felvetett nagyfontosságú kérdésekre ezekben felelvén, jeleztük a szerződés főfeltételeire és annak általunk megadható árára vonatkozó véleményünket, és kijelöltük azon álláspontot, melyből felfogásunk szerint a helyzetet ezen szerződés megkötése alkalmából tekinteni kell.

Magára az osztrák-magyar monarchia és Románia között 1875. évi julius hó 22-én kötött kereskedelmi szerződésre vonatkozólag a következőket tartjuk szükségesnek megjegyezni: (erre a kolozsvári és brassói kamarák kiküldötteinek szerzővel mint az aradi kamara képviselőjével létrejött részletek következnek).

Mielőtt ezen már is hosszasra nyult véleményünket befejeznők, még csak három körülményre vagyunk bátrak felkérni Nagyméltóságod becses figyelmét. Nagyon kívánatos lenne, ha a Románia megbizottaival folytatandó tárgyalások Budapesten mint az érdekelt három állam területének központján folytattatnának. Azért fektetünk erre súlyt, mert így valószinünek tartjuk, hogy a magyar kormány megbizottai az alkudozások folyama alatt is érintkezni fognak azon hazai szakértőkkel és érdekelt felekkel, akik a szükséges felvilágositásokat a tárgyalások minden stadiumában megadhatják nekik. — Amennyiben mindazonáltal annak kieszközlése, hogy az alkudozások Buda-

pesten folytattassanak, egy, vagy más okból lehetetlennek bizonyulna, tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy méltóztassék legalább a brassói, kolozsvári és aradi, ezen tárgyalások által közelebbről érdekelt határszéli kamarák egy-egy megbizottját az alkudozások idejére azon helyre meghivni, ahol a tárgyalások folyni fognak, akik azután egyrészt az alkudozó biztosokkal, másrészt a kerületbeli és általában a hazai szakértőkkel folytonos érintkezést tartván fenn, a kivánt részletes, szakszerü felvilágositásokat megadhatnák.

. . . . . .

Végül kifejezést kell adni azon aggodalmunknak, hogy mert egy kelleténél jobban elkényeztetett új állammal van dolgunk, mely talán sem saját hatalmi állásának valódi nyomatékával, sem közgazdasági érdekeink megóvásánál, a minden fontosabb szempontból megengedhető utak és módokkal nincs még eléggé tisztában, minden áldozataink, méltányosságunk és előzékenységünk daczára is Románia oly követelésekkel fog irányunkban fellépni, melyek fontos érdekeink nagyobb sérelme nélkül teljesíthetők nem lesznek. Ezen eshetőség, véleményünk szerint, nincs kizárva és annak valószinüsége csak akkor szünnék meg, ha Románia látná, hogy a szerződéses viszony megszüntetése után nagy kár és évi kivitele egyharmadának teljes bennrekedése várakozik reá. Erre a benyomásra az alkudozások kedvező sikere szempontjából nagy szükségünk van. De ezt a benyomást nem fogja kelteni vámtörvényünk III. czikkének azon rendelkezése, hogy az oly államokból jövő árúk, melyek az osztrák, vagy magyar származásu árúkat kedvezőtlenebb bánásmódban részesitik, mint más államok árúit, a behozatalnál a vámtarifában megállapított vámon felül még ennek 30%-át tevő pótlékot fizetnek, és ha az árúk a tarifa szerint vámmentesek, azoknak kereskedelmi értéke rendeleti uton megállapitandó 15%-nyi specificus vám alá esnek. Hiszen akkor pl. a román tengeri, mely gabonanemből legtöbb hozatik be hozzánk csak $7\frac{1}{2}$ krajczárral, a buza csak 15 krajczárral fizetne több vámot, mintha ezen czikk nem foglaltatnék vámtörvényünkben. Romániával szemben drasticusabb eszközökre van szükség, hogy saját valódi érdekeinek élénk tudatára jöjjön. És ezen eszköz nézetünk szerint nem lehet más, mint egy olyan törvény, mely felhatalmazza a kormányt, hogy azon államokkal szemben, melyek velünk még legtöbb kedvezményi szerződést sem akarnak kötni, a vámtarifában foglalt behozatali vámokat az árúk rendeletileg megállapitandó értékének 50%-áig felemelhesse. Ily értelmü törvényt hozott nem régiben Románia, hogy bennünket a szerződés kötésénél engedékenységre, vagy a szerződés meg nem kötheteése esetén a retorsioktól való tartózkodásra birjon. Miután ennek a taktikának élét csak hasonló taktika által lehet elvenni: tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy egy hason tartalmu törvényt méltóztassék mindjárt az őszi ülésszak kezdetén a képviselőház elé terjeszteni. — Ennek véleményünk szerint annyi sikere mindenesetre meg lesz, hogy legalább a legtöbb kedvezményt biztosíthatjuk Románia részéről magunknak, a minek ez idő szerint, midőn annak

több más állammal és különösen Angliával 1890-ig tartó, nem éppen kedvezőtlen tételeket tartalmazó szerződése van, meg lenne a maga üdvös hatása közgazdaságunkra nézve.

Mindezek után fogadja Nagyméltóságod stb.

11. Külforgalmi viszonyaink a XIX. század utolsó tizedében.

Képviselőházi beszéd; mondatott a német birodalommal, Olaszországgal, Belgiummal és Svájczczal kötött kereskedelmi szerződések tárgyalásakor 1891. deczember 19-én.

T. H.! Az a lázas sietség, melylyel a kormány ezen nagyfontosságú előterjesztéseket úgy a közgazdasági bizottságban, mint itt is tárgyaltatni kívánja, valóban nagyon kevés időt engedett nekünk arra, hogy azoknak egészével és részleteivel alaposan megismerkedjünk. Pedig arra igen nagy szükség lett volna különösen most, midőn kereskedelmi politikánk alapjait több, mint egy évtizedre kell letennünk, s midőn a kereskedelmi szerződések ily nagy complexuma terjesztetik elénk, a melyek kölcsönösen hatván egymásra, nemcsak azoknak tartalmát, hanem combinatioját is okvetlenül tanúlmányozni kell. A magam részéről ezen eljárás ellen a jelen esetben ugyan nem emelek kifogást, és ha mégis felemlítem, csak azért történik, hogy rámutassak azon nehéz helyzetre, melyben a képviselőház mindazon tagjai vannak, a kik alaposan kívánnak e kérdéshez hozzászólani. Bocsánatot is kell kérnem, ha tekintve az idő rövidségét, kevésbbé előadásom formájára, mint annak tartalmára vetettem a fősúlyt, és daczára, hogy ezen általános vitában azokra nem lehet kiterjeszkedni, a részleteket is alaposan tanulmányozni törekedtem, hogy belőlök vont következtetéseim lehetőleg megbizhatók legyenek. *(Helyeslés.)*

Az összes részleteknek a rövid idő mellett megengedett kellő figyelembe vétele után azt az általános benyomást nyertem, t. ház, hogy ezen egyezmények folytán a kereskedelmi politikának nem annyira tartalma, mint inkább azon módszer változott, melylyel ezt a politikát folytatni akarjuk. A védvámos kereskedelmi politika még ma is megvan, csak a szabad kereskedelmi politikai formák mellett az úgyszólván legitimáltatott. Ezt sem kifogásolom, t. ház, mert nagyon jól tudom, hogy ha az egyezkedések alkalmával egyes érdekek jobban akartak volna érvényesülni, mint a többiek, nagyon valószinű, hogy az előterjesztés most nem feküdnék itt a t. ház asztalán. Csak megállapítani kívántam ezt: constatálni akarom továbbá azt is, hogy nem a monarchia bármelyik államának gazdasági helyzete tette ezt a változást a mai viszonyok között égető szükséggé. Hiszen magukból az előterjesztésekből is kiderül az, hogy Ausztriának ipara talán még sohasem volt oly kedvező helyzetben,

mint jelenleg. Viszont tudja minden gazda Magyarországon — még azok is, a kiknek kiirthatlan szokása a folytonos panaszkodás — hogy a gabonának régen volt olyan ára, mint a milyennek ma örvendünk. Tehát nem a mi szorult helyzetünk kívánta ezt a fordulatot. Volt idő, midőn ez reánk nézve is sürgősebb volt, és akkor három izben kíséreltük meg különösen Németországgal azonon egyezkedést, a nélkül, hogy törekvéseinket e tekintetben siker koronázta volna. A fordulat előidézésére más indító erő volt szükséges, és ez meg is jelent akkor, midőn a már régóta üstökösökkel megjelenendőnek hirdetett 1892. év közeledtével Németország azon alternativa előtt állott, hogy vagy megmarad a védvámi kereskedelmi politika mellett és annak megtartására kényszerít a jövőben úgy, mint a múltban kényszerített bennünket is, vagy pedig a kereskedelmi politikai front-változtatást a maga részéről kezdeményezi. Németország a mi szerencsénkre, valamint saját szerencséjére is, az utóbbi alternativát választotta. Jó sorsunk úgy akarta, hogy Németország élén éppen most olyan államférfiak álljanak, a kik a genialis államférfiak által nem mindig birt ama képességgel dicsekedhetnek, hogy a dolgokat valódi alakjukban látni és abból a kellő következtetéseket levonni tudják. Németország vezérlő államférfiai látták azt, hogy az ő birodalmuk túlnyomólag iparos állam, a mely rá van utalva arra, hogy nyers terményeket vigyen be, és hogy nagy ellenmondás létezik ezen irány és az ottani kormány ama törekvése között, melylyel az a munkás osztálynak nyugodt, biztos existentiát iparkodik teremteni. Ha Németország a társadalmi forradalmat ki akarta kerülni saját birodalmában, akkor ezen ellenmondást okvetlenül meg kellett szüntetnie. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* — De az ellentét nemcsak az iparos és mezőgazdasági elemek közt, hanem magának a földmívelő osztálynak kebelében is észlelhető ott; hiszen a napokban a német birodalmi gyülés tanácskozásaiból észlelhettük, hogy minő mereven állanak ott a nagy- és kisbirtokosok egymással szemben. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

A német nemzetgazdák már egy évtizeddel ezelőtt figyelmeztettek ezen ellentétre, a nélkül, hogy azt a hivatalos körökben hajlandók lettek volna azt elismerni. Az ellentét pedig abban áll, hogy Németország kisbirtokosságának legnagyobb része az általa termelt gabonát maga fogyasztja el; ennélfogva ezen védvámos politika előnyeiben, melylyel a nyers terények behozatalát távol akarták tartani, nem részesült; neki csak a hátrányok jutottak, az összes előnyöket pedig a latifundiumok, a nagy lovag-birtokok tulajdonosai élvezték. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ezen kívül a német kormánynak lehetetlen volt szemet hunyni azon tény előtt, hogy a német ipar külföldi kiviteli piaczai nem tágultak még azon mértékben sem, mint a vele versenyző continentális államok kivitelének piaczai. Ennek különben megvan a maga természetes magyarázata. Tulságos védelmi politikát ugyanis az olyan állam,

mely főleg iparos jelleggel bir, nagy kár nélkül nem folytathat, mivel a védvámos politika nemcsak a behozatal előtt zárja el a határokat, hanem elzárja a kivitel, különösen ipari czikkek kivitele elől is, és pedig azon egyszerű okból, mert először a busás haszon, mely a védvámok folytán egyes iparágaknál jelentkezik, sok tőkét vonz azok körébe, a mivel aztán túltermelés jár és másodszor mert a munkás-osztály élelmezése ez által megdrágíttatik. — Sokkal kedvezőbb helyzetben volt e tekintetben Ausztria, miként az eredmények is mutatják. Ausztriának iparos csoportjaival szemben itt volt egész Magyarország, a mely földmívelő állam, sőt az ő államának területén is ott volt Galiczia, mely biztos piaczúl kinálkozott részére: ezen kivül munkásai számára is biztosítva volt az olcsó élelmezés. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* — Ez az oka annak az eredménynek, melyre az igen t. kereskedelmi miniszter úr indokolása is rámutat: hogy míg a monarchia kivitele Németországba 102 millió márkával, addig Németország behozatala mi hozzánk csak négy millióval emelkedett, a különbözet tehát ezen időszakra 98 millió márkára rugott. *(Helyeslés balfelől.)*

Azonban Németországon kivül Olaszországban is igen figyelemre méltó gazdasági bajok vannak, melyeknek kútforrását az utóbbi időben az a kedvezőtlen kereskedelmi politikai viszony képezi, melybe Olaszország ujabban Franczia országgal jutott. *(Halljuk! Halljuk!)* A franczia védvámos kereskedelmi politika Svájczot is oly helyzetbe juttatta, hogy rá volt utalva arra, hogy velünk és Németországgal szerződjék. — Áll tehát, a mit az imént mondottam, hogy nem a nálunk észlelhető nagyobb bajok tették a változást sürgősen szükségessé, hanem Közép-Európa gazdasági helyzete általában volt olyan, melynek ezt a fordulatot múlhatatlanúl maga után kellett vonni. *(Helyeslés balfelől.)*

De, t. ház, akárki kezdeményezte is a kedvező fordulatot és akármilyen okok vezettek is erre, tény, hogy az létesült, és ime most előttünk áll, nekünk tehát ezen egyezményekkel szemben állást kell foglalnunk.

Az én felfogásom szerint az előterjesztéseket a következő szempontokból kell vizsgálni. *(Halljuk! Halljuk!)* Először is mint egészet kell azokat tekinteni, hiszen a t. kormány is úgy nyujtotta be, és egyiket a másik nélkül elfogadni, vagy elvetni nem lehet. A második szempont, melyből azokat vizsgálni kell, a közgazdasági. Közgazdaságilag azonban szintén két különböző mértéket kell itt alkalmazni. Az egyik kérdés az, minő közvetlen előnyök foglaltatnak bennök, a második kérdés pedig az, hogy mily kilátásokat nyujtanak nekünk a jövőre. — Mindezen kérdéseket meggyőződésem szerint a legnagyobb elfogulatlansággal kell vizsgálnunk, mert nem kívánatos, hogy ide benn illusiókat ébreszszünk, melyek azután nem válván be, a közhangulatot nálunk esetleg az egész szerződési politika ellen fordithatnák; továbbá nem kívánatos, hogy az a nélkül is felhangzó panasznak, mely szerint mi egyoldalú előnyökben részesülünk, me-

lyek árát mások kénytelenek megadni, a külföldön úgyszólván plausibilitást adjunk. *(Helyeslés balfelől.)* De azután felfogásom szerint mindazt, a mi valóban jó a szerződésekben, határozottan el kell ismerni, mert e kereskedelmi egyezményi complexum egyik rendeltetését éppen az képezi, hogy az illető országokban mindenütt jó hangulatot teremtsen, mely azután politikai szempontból is rendkivül fontos. A politikai szempont pedig csak akkor érvényesülhet és ez előterjesztéseknek politikai jelentőségök csak az esetben lehet, ha valóban becses közgazdasági tartalommal is birnak; ennélfogva a mennyiben ilyennel birnak, okvetlenül szükséges azt el is ismerni. *(Általános helyeslés.)*

Igy fogván fel a helyzetet, mindenekelőtt azon kérdésre kívánok felelni, hogy mit nyerünk tehát közgazdaságilag, és pedig közvetlen előnyökben ezen előterjesztések által. E kérdésnek minden oldalról való meghányása s megvizsgálása után arra a meggyőződésre jutottam, hogy *(Halljuk! Halljuk!)* azok valami szerfelett nagyoknak nem mondhatók. Ezen előnyök ugyanis vagy olyanok, melyeket szerződés nélkül is élveztünk volna a mostani kereskedelmi politikai conjuncturák között. Ilyenek azok, melyek gabonakivitelünk számára biztosíttattak. Vagy olyanok, melyek inkább névlegesek, mint valódiak, és ilyenbe részesül az őrlemények kivitele. Vagy végre ezen kedvezmények igazán csak precariusok, ilyenek az állatkivitel számára nyujtott előnyök. — A mi a gabonakivitelt illeti, tény az, hogy a búza és a rozs vámja $1^1/_2$ márkával, a zabé 1·20, a hüvelyes veteményeké kisebb 0·50; a tengeri és maláta-kivitel 0·40 és az árpa-kivitel 0·25 márkával kisebb vámot fog fizetni, mint eddig. Azonban ha figyelembe veszszük azt, a mit a német birodalmi gyűlésen a birodalmi kanczellár e részben mondott: akkor kétségtelennek fog feltünni, hogy ugyanazon kedvezményeket már a legközelebbi jövőben Amerikának is meg fogják adni. Arról, hogy Oroszországnak hajlandó lesz-e a német kormány a szóban levő kedvezményeket megadni, beszélni a birodalmi kanczellár még most hiu dolognak tartotta, mert Oroszország egyáltalán nincs azon helyzetben, hogy azoknak hasznát vehesse, de biztosra lehet venni, hogy e vámleszállítások Oroszországnak is meg fognak adatni, és pedig azon egyszerű okból, mert Németországnak is van oda kivitele. Ennél azonban fontosabb körülmény az, hogy Németországnak egy jelentékeny része, a keleti tenger mellett fekvő kikötő városok, tisztán az orosz gabona kivitelének közvetitéséből élnek. És a ki azon előterjesztéseket olvasta, melyekkel a német birodalmi kormányhoz járultak, lehetetlennek fogja tartani, hogy e kormány a birodalom emlitett fontos részeit feláldozhassa. Ily körülmények közt nagyon valószinű, hogy a differentialis vámolás a gabona forgalom tekintetében Németországban általán nem fog érvényesülni. Ez esetben pedig világos az, hogy mi csak oly küzdelmet leszünk kénytelenek a jövőben is folytatni, mint a milyet eddig ki kellett fejtenünk.

Az őrleményekre nézve a dolog úgy áll, hogy míg eddig a német malomipar a lisztnél 4 márkával védetett, jelenleg ez a védelem, ha a gabonavámhoz, a mint kell, még 30%-ot adunk, leszáll 2·75 márkára. A gyöngykásánál és a köleskásánál szintén lejebb megy valamivel a vám, de az még mindig jelentékeny. A lisztnél tehát 2.75, a gyöngykásánál 4·50, a köleskásánál 6 márkával fog ezentúl a német molnár kedvezőbb helyzetben lenni, mint versenytársai. A két utóbbi őrleményt azért hozom fel, mert ezek szintén nem jelentéktelen kiviteli czikket képeztek. A köleskásánál azt vagyok bátor a t. ház becses figyelmébe ajánlani, hogy a német vámoknak felemelése előtt abból magából a fővárosból több, mint fél millió mázsa vitetett be. Most ezen termelés szintén megvan, de hogy elhelyezhessék, kénytelenek voltak a vidékre reflectálni, a hol azután a létezett köleskása-malmokat tönkretették. — Érintkeztem e tekintetben az érdekeltekkel, a kik azt mondják, hogy a magyar őrlemények kivitele egy métermázsával sem lesz e vámleszállítás következtében nagyobb, mint volt eddig. Én tehát a magyar malomipar helyzetét azon egyénhez hasonlítom, a ki előtt három méteres palánk állott, melyen át kellett volna ugornia, erre nem levén képes, kettőre alacsonyították, de ő egyáltalán nem levén képes egynél nagyobbat ugrani, a két méteres palánk rá nézve épp oly akadályt képezett, mint a három méteres. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A lisztkivitelnél nekünk nyujtott kedvezmények ez idő szerint tehát, a mint említettem, csupán névlegeseknek mondhatók.

Az állatkivitelre nézve is foglaltatik némi vámmérséklés a német szerződéses tarifában, de itt nem ez a fődolog, hanem sokkal fontosabb az állategészségügyi kezelés. Ha azonban az állategészségügyi egyezményt nézzük, lehetetlen azon meggyőződésre nem jutni, hogy daczára a megkötésénél nyilvánult jóakaratnak, az által egész állatkivitelünkkel Németországba tulajdonképp a német kormány jóakaratára vagyunk utalva. Nem akarom tüzetesebben tárgyalni itt a dolgot. A ki ezt az előterjesztést és különösen annak 6. pontját elolvasta, igazat fog nekem adni. Nem tartom azonban opportunusnak a conventió rendelkezéseinek hátterét képező körülményeket fejtegetni; de ha bárki kétségbevonja állításomat, kész vagyok azt, akár most, akár az állategészségügyi egyezmény tárgyalása alkalmával bebizonyitani.

Így állunk azon előnyök zömével, melyeket Németországtól kapunk. Nyertünk, elismerem, kisebb kiviteli czikkek kivitele javára is engedményeket, de a szerződések jellegét nem ezek, hanem azon nagyobb kiviteli czikkek, melyeket az angolok általában staplenek neveznek, adják meg. Ilyenek pedig nálunk Magyarországon a gabona, az őrlemények és állatok. Az ár, melyet ezen előnyökért mi adtunk, el kell ismerni, szintén nem szerfelett nagy. Mert ha az volna, megmondották volna azt a mi szomszédaink, az osztrákok a bizottsági tárgyalások során. De nagy kedvezmények tőlünk nem ki-

vántattak, mert Németországgal való viszonyunk meglehetősen megmarad a statusquo állapotában.

Olaszországgal és Svájczczal szintén fenntartatott a statusquo. A Svájczczal kötött kereskedelmi szerződés valamivel kedvezőtlenebb, mint az eddigi, a változtatások által azonban Magyarország forgalma nincs érintve. — Olaszországnak kereskedelmi szerződése mi velünk szintén megmaradt a régi állapotban; ezt, megvallom őszintén, bizonyos tekintetben sajnálom. És itt ki kell térnem arra a mozgalomra, mely az olasz borvámok fenntartása által idéztetett elő. Figyelemmel kísértem azt a vitát, mely nálunk és másutt e részben folyt s arra a végeredményre jutottam, hogyha a mi bortermelésünk és borkereskedelmünk részére a 3·20 frtos borvám, a melyet mi Olaszországnak kilátásba helyezünk azon esetre, ha ez a maga vámját más államokkal szemben 5 frank 77 centimera szállítja le, közvetlenül bekövetkező valószínű veszélyt nem képez is, ez egyáltalán nincsen kizárva. A franczia minimalis vám a borokra 7 frankot tesz. Az osztrák kereskedelmi minister a bécsi közgazdasági bizottságban utalt arra, hogy tavaly, midőn Nápolyban borászati congressust tartottak, az olaszok magok is 8 frankra vélték a borvámot leszállíthatónak. Első pillanatra szembe fog ötleni a közelség, mely e tekintetben a vámok közt fenn áll. Francziaország továbbá esetleg nagyon szívesen elfogadná azt az ajándékot Olaszországtól, melyet az 5 frank 77 centime vámmal adna neki, mert ez általában nem volna ártalmára. Igaz, hogy eddig csak drágább borokat szállított Olaszországba, de ily alacsony vám mellett az olcsóbb borok bevitelét is megkísérelhetné; Olaszországnak ettől alig kellene nagyon félni, tehát megadhatná a vámmérséklést, mivel ez által azon előnyben részesülne, hogy megkapná a mi egész piaczunkat. Én ezt az alacsony vámot tiz év előtt nem tartottam volna szerencsétlenségnek szőlőszetünkre nézve; azonban a viszonyok meglehetősen változtak. Tudjuk, hogy hazánk bortermelésének igen jelentékeny része a phylloxera-vész folytán már veszendőbe ment, másik nagyrésze pedig legközelebb el fog pusztulni. Ellenben Olaszország szőlőiben, nem tudom, mily szerencsének köszönheti, de tény, a phylloxera legalább nagy mértékben még nem pusztít. Apuliában tavaly és az idén oly nagy volt a bortermelés, hogy 5 frankért adtak egy hektolitert, sőt a termésnek egy jelentékeny részét ott hagyták száradni a tőkéken, mert nem volt elég hordó és pincze, melyben elhelyezhették volna.

Az bizonyos, hogy a mi közönségünk nincs hozzászokva az olasz borok fogyasztásához, de méltóztassanak tekintetbe venni, hogy hova emelkedtek a bor-árak, és ezzel szemben az igen olcsó olasz borok fogyasztása nálunk éppen nem tartozik a valószínűtlenségek körébe. Azon véleményben vagyok tehát, hogy az olasz kereskedelmi szerződés jelzett intézkedése semmi esetre sem tartozik az egyezmények fényoldalai közé. Azon ellenvetésre pedig, hogy hiszen benne volt a régi szerződésekben is, azt felelem, hogy ugyanaz a dolog két különböző időben egyáltalában nem mindig ugyanaz. *(Ugy van! Igaz! a bal- és szélső baloldalon.)*

Így állunk, t. ház, az előterjesztés közvetlen közgazdasági előnyeivel. Velök szemben szívesen jelentem ki, hogy azon kilátásokat, melyeket a jövőben nyujt részünkre, én sokkal jelentékenyebbeknek tartom. Így mindenekelőtt fontosságot tulajdonítok az üzleti élet azon stabilitásának, melyet ezen egyezmény egész Közép-Európában meg fog honosítani. Hogy azonban az csakugyan biztosított legyen, ahhoz nálunk a valuta helyreállítása is szükséges, mert annak ingadozása nagy mértékben ellensúlyozhatja a vámban jelentkező számítási tényezők állandóságát. A stabilitásnál ily körülmények közt nagyobb hordereje van az én szemeimben annak, hogy megakadályozza a gazdasági reactió teljességébe való visszaesést. Szerintem annak veszélyét szerződések nélkül épenséggel nem lehet kizártnak tekinteni. Oroszország ugyanis ma és talán még egy pár esztendeig nem igen fog gabonakivitelével a világpiaczon szerepelhetni, de néhány év mulva a kenyérszükségletnek fedezéséből reá eső részt ismét magának fogja követelni. A mig ez be nem következik nálunk is, a termelők másutt is igyekezni fognak Oroszország nélkül kielégíteni azt. Bizonyos mérvű gabona-túltermelést várhatunk tehát az esetre, ha Oroszország gabnakivitele ismét lábra áll. Ez igen könnyen egy szelidebb természetű mezőgazdasági válságot idézhet elő, melynek esetére nagyon előnyös lesz, ha e szerződések által gát vettetik annak, hogy ismét visszaessünk oda, a hol kereskedelmi politikai tekintetben ezelőtt voltunk. — E szerződések birtokában ellenben megtörténhetik, hogy a gazdasági válságot mi el is kerülhetjük, ha épp az időben, midőn jelentkeznék, jó terméseink lesznek. Hiszen jó termés és alacsony árak mellett a gazdák sokszor keservesen, de még is meg tudtak élni a multban is, ha terményeink utja kifelé nem volt elzárva. Nagy előnyük e szerződéseknek az is, hogy lehetővé teszik kereskedelmi szerződések kötését a keleti államokkal is, és pedig közgazdaságunk nagyobb sérelme nélkül. A mezőgazdaság sérelme és kára nélkül tehetjük ezt a jövőben, mert meggyőződésem szerint egyáltalán nincs mit tartani a keleti államok gabnabehozatalától, miután azok nyers termelésével a világpiaczon úgy is verzenyeznünk kell. Az állatbehozatal tekintetében itt van az állategészségügyi conventio; ugyanazt fogjuk alkalmazhatni velök szemben is, e mellett pedig tény az, hogy a keleti államok állatállománya az utóbbi néhány év alatt úgy devalválódott, hogy attól a gazdák jó ideig nem félhetnek. De ipari szempontból nagy előnyünkre válhatik ily egyezmények mellett a kelettel való szerződés először, mert ha igazi kivitelre egyáltalán van kilátásunk, azzal csak kelet felé mehetünk, és másodszor, mert iparunkra nézve kívánatos, hogy az osztrák iparczikkek a közös vámterület piaczán nagyon ne torlódjanak meg.

Ezen egyezményektől továbbá azt is várom, hogy a szabad kereskedelmi rendszer felé egy-egy lépést fogunk tehetni a legközelebbi jövőben. Ezekkel szemben ugyanis a rajtok kivül álló országoknak is állást kell foglalniok. És vagy megmaradnak védvámos politikájuk mellett, ez esetben azon hatalmakat, melyek ezen egyezményt kötöt-

ték, arra fogják kényszeríteni, hogy formalis szövetséget létesítsenek, midőn közösen folytatott vámháború útján fogják elérni a czélt, t. i. a szerződéses politikának általános alkalmazását. Vagy belátva saját érdekeiket, az ezen egyezményen kívül álló államok is közeledni fognak. És e tekintetben olyan jelenségéket észlelhetünk Franczia ország részéről, melynél ma a kereskedelmi politikai helyzet kulcsa van, hogy a remények az iránt egyáltalában nem mondhatók hiuknak. Az utóbbi időben maga a franczia kormány is felhatalmazást kért az ottani törvényhozástól, hogy minimalis vámtarifát alkalmazhasson mindazon államokkal szemben, a melyek Franczia országgal legtöbb kedvezményi szerződéssel bírnak, vagy annak megkötésére hajlandóságot mutatnak. Azon felül az ottani külügyminister beszédéből ki lehetett olvasni azt, hogy ők ezen minimalis tarifától eltérő kedvezőbb vámokat is hajlandók lesznek adni azon államoknak, melyek azokkal megelégedve nem lesznek. De Franczia országon kívül Európa más államaiban is hajlandóság észlelhető a közeledésre. A mint olvastuk, Romániában mozgalom indult meg, a mely a kormányt arra akarja kényszeríteni, hogy ez irányban a kezdeményező lépéseket megtegye. Ugyanily kezdeményező lépések észlelhetők Spanyolországban és másutt is.

A kilátások tehát, melyeket az egyezmények a jövőre nyujtanak, már az eddig észlelt jelenségek után ítélve sem kedvezőtlenek. A kereskedelmi politikának ily irányban leendő vezetése csak egy tekintetben lehet esetleg a mi érdekeinkre nézve — nem sérelmes, de hátráltató, t. i. az ipar fejlesztésére. Az ipar fejlesztése tekintetében kétségtelen, hogy a helyzet némileg kedvezőtlenebb lesz reánk nézve. Azonban én azt hiszem, hogy ha a tőkegazdaság ebben az országban növekszik, ha a közkormányzat általában javúl és az iparra nézve kedvezőbbé alakúl át; ha az adózás tekintetében kiméletesebbek leszünk az újonnan alakult iparvállalatokkal szemben; ha a szakoktatást még nagyobb mértékben karoljuk fel, mint eddig tettük: akkor egyáltalán nem tartom lehetetlennek azt, hogy iparunkat egységes irányban és kellő határok között fejleszthessük a jövőben. — Meg vagyok arról győződve, hogy a védvámos iparfejlesztési rendszernek egy hátrányát okvetlen el fogjuk kerűlni, t. i. egyrészt beteges üvegházi ipart nem nevelünk, másrészt a túlproductiót nem fogjuk előidézni. És végre egy hatályos eszköz mégis van e tekintetben kezeink között, melyet az ipar erőteljesebb fejlesztésére is felhasználhatunk, és melyre kitérni kötelességemnek tartom, mert az utóbbi napokban nemcsak itt nálunk, de az országon kívül is élénk vita tárgyát képezte, és ez a vasuti tarifa-politika. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)* — Azon kedvezmények, melyeket e tekintetben a szerződő államok, különösen monarchiánk és Németország kölcsönösen biztosítanak egymásnak, egyáltalán nem lépik túl azon határokat, a melyek már régibb szerződésekben, tehát nemcsak a legutóbbiban, hanem a megelőzőkben is ki voltak szabva. A mi a mai szerződéshez csatolt zárjegyzőkönyvben foglaltatik, nem egyéb, mint körűlírása annak, hogy ezen kedvezmények miként alkal-

maztassanak. E tekintetben az mondatik ki, hogy kedvezmény kölcsönösen ugyanazon vonalszakaszon, irányban és mennyiségben szállított árúk részére biztosíttatik. Ha mindezen feltételek összeállíttatnak, be kell látni mindenkinek, hogy ezek mellett még az eseteknek egész sorozata van, a melyekben a magyar kormány tarifa-politikája által, különösen az iparfejlesztés érdekében, hasznosíthatja az államvasut nagy és igen elágazó hálózatát. Hiszen ugyanazon vonalon, ugyanazon irányban, ugyanazon mennyiségben kell szállíttatniok a német küldeményeknek, a mely vonalszakaszon, irányban és mennyiségben a mieink szállíttatnak. Hány oly vonalszakaszunk van az országban, a hova egyáltalában nem juthat német kiviteli, vagy átviteli árú a dolog természeténél fogva? Mindazon vonalakon nemcsak a tarifa-képzés szabadsága, hanem a kedvezmények szabadsága is érintetlenül fennáll. A mi pedig a többi vonalokon a kölcsönösség biztosítását illeti, meggyőződésem szerint Magyarország, a mely nyerstermelő állam, ez által legalább annyit nyer, mint az iparczikkeket szállító Németbirodalom, és sokkal nagyobb veszélynek volna ezen kölcsönösség kikötése nélkül kitéve, mint az, mert a vasuti tarifa-politika útján a szerződésekben foglalt összes kedvezményeket nemcsak most, hanem jövőre is nyerstermények számára teljesen illusoriusokká lehetne tenni. — Ily körülmények közt azt hiszem, hogy egyáltalában nem volt ok arra, hogy a német birodalmi gyűlésen gyanúsíttassék Magyarországnak szerződési hűsége. *(Helyeslés bal felől.)* hiszen arra mindig mindenki számíthat általában, ha annak megtartása áldozatába kerül is, most pedig még érdekünkben sem áll, hogy azt megszegni törekedjünk.

Ezen előterjesztéseknek tehát nem azon közvetlen haszon miatt tulajdonítok nagy közgazdasági jelentőséget, amelyet az országnak most hamarjában fognak szerezni, hanem azon távolibb előnyökért, amelyekre kisebb, vagy nagyobb mértékben, de csaknem biztosan lehet számítani. — A közgazdasági jelentőségnél azonban, felfogásom szerint, nagyobb ezen előterjesztések politikai jelentősége. Teljesen igaza volt Bismarck herczegnek, midőn azt mondotta, hogy nem szükséges, hogy a politikai szövetségesek gazdaságilag is szövetkezzenek egymással; igaza volt, mert hiszen a legközelebbi múlt ezt bebizonyította. De abban már egyáltalában nem volt igaza, hogy a gazdasági szövetség árthatna a politikainak. Ellenkezőleg, az csak megerősítheti ez utóbbit. A népek épp úgy, mint az egyének mindenféle félreértések következtében keletkező áramlatoknak ki lehetnek téve. A népeknél nagyon veszélyes dolog ezenfelül az az aberratió, amelybe az élükön álló államférfiak eshetnek. Az ily félreértések alapján keletkezett áramlatok és az államférfiak aberratiója esetleg próbára tehetik a politikai szövetség szilárdságát; a magasabb és műveltebb rétegek körében azoknak talán nincs talaja, de az alsóbb osztályok körében bizonyos mozgalmat és elkedvetlenedést, elhidegülést idéz elő, ami szintén nem kívánatos. Mind ennek útját állja az, ha mi gazdaságilag is benső viszonyban élünk politikai szövetségtársainkkal,

mert akkor mindegyik éreztetni fogja a másikkal, hogy az ő boldogulása a másiknak is gyarapodását jelenti, és hogy a másiknak erősödése az ő hatalmának növekedését és gyarapodását is képezi. *(Helyeslés.)* Lehetetlen, hogy az ilyen kölcsönös jóakarat mindennap észlelt jelenségei igazán meg ne kössék — mint a birodalmi kanczellár Németországban mondta — nemcsak a nemzeteket képviselő kormányok, hanem a népek szivei közt is a nem jogilag, de tényleg felbonthatatlan kapcsolatot. *(Tetszés.)* — Ezen kivül t. ház, még egy irányban lehet politikai jelentősége ezen előterjesztéseknek, és pedig a keleti államok irányában. Most már lehetetlen, hogy a keleti államok ami fejünk fölött kössenek a nyugoti államokkal kereskedelmi szerződéseket. Ha pedig ami gazdasági érdekkörünkben vannak, akkor a keleti államokkal szemben is bizonyos mértékben ugyanaz a hatás fogja magát éreztetni, melyet az előbb vázoltam. Mert ma nemcsak az egyénnél, hanem a nemzeteknél is a megélhetés a döntő mozzanat; azért remélem, hogy ezen úton fogjuk elérhetni lassankint azt, amit Deák Ferencz annak idején jósolt, hogy valamint a biblia és imádságos könyv nem választja el az embereket egymástól, úgy el fog jönni az idő, midőn a szótár és a grammatika sem fogja őket elválasztani, mert a megélhetés súlyosan nehezedvén minden egyénre és államra, első sorban ennek parancsait és követelményeit lesznek kénytelenek szemük előtt tartani. *(Tetszés.)*

Mindezek folytán, t. ház, én az előttünk fekvő előterjesztéseket közgazdasági és politikai szempontokból egyaránt előnyöseknek tartom magunkra nézve. Azt hiszem, hogy e hónap 6-ik napja nagy historiai dátum, melynek jelentőségéből bármit is levonni, legalább én a magam részéről, még ezen a helyen sem tartom feladatomnak, mert arról vagyok meggyőződve, hogy az igazságnak őszinte és utógondolat nélkül történő elismerése minden álláspontnak nem gyöngítésére, hanem erősítésére vezet. *(Élénk helyeslés.)* Ilyen felfogástól lévén áthatva, a magam és igen tisztelt elvbarátaim nevében kijelentem, hogy az előttünk fekvő előterjesztéseket általánosságban és, miután természetüknél fogva azokat módosítani nem lehet, részleteikben is elfogadom. *(Általános élénk helyeslés.)*

12. A külforgalmi statisztikánk.

Képviselőházi beszéd; tartatott a külforgalmi statisztikáról szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával 1881. évi február 17-én.

T. ház! Közgazdasági helyzetünk megitélésénél, különösen a közgazdasági vitatkozásoknál a legnagyobb baj mindig az volt, hogy nem rendelkeztünk oly adatokkal, a melyekből árúforgalmunkat, a mely Ausztriával és a külfölddel kifejlődött, megitélni lehetett volna. Ezen hiányt a képviselőház tagjai gyakran érezték, és a ház ezen oldaláról gyakran intéztetett kérelem a kormányhoz, hogy az emlí-

tett adatok gyüjtessenek. Ennek eredménye az előttünk fekvő törvényjavaslat. A kereskedelmi minister a törvényjavaslat előterjesztésének szükségét csak az előterjesztés ténye által okolta meg csupán, mert az indokolás erre nézve különös indokokat nem tartalmaz. A bizottsági jelentésben már foglaltatik egy passus, mely azt mondja, hogy ezen adatokra szükség van nemcsak az Ausztriával megujítandó kiegyezés tárgyalásának idejére, hanem azért is, hogy közgazdasági helyzetünket időközben szintén helyesebben lehessen megitélni. Azt hiszem, hogy a közgazdasági bizottság felfogása tökéletesen helyes, mert ezen adatokra úgyszólván mindennap szüksége van úgy a kormánynak, mint a képviselőháznak, mind pedig azon közönségnek, mely kint a gyakorlati életben hivatva van a közgazdaságot közvetlenül szolgálni. Valahányszor egy kereskedelmi szerződés terjesztetik e ház elé, a ház tagjai mindig érezték, hogy az egyes főczikkekre, azok forgalmának mérvére nézve nincsenek kellőleg tájékozva. Ugy vagyok meggyőződve, hogy magának a kormánynak képviselői is valahányszor egy ily kereskedelmi szerződést kötni voltak hivatva, a tárgyalások alkalmával szintén tapasztalták, hogy nincsenek tisztában az iránt, hogy egyes fontos érdekek megóvása végett meddig mehetnek, és az idegen érdekek javára meddig szabad elmenniök. — Azonkivül a gyakorlati életben az egyes kereskedők és vállalkozók is sokszor panaszkodnak, hogy a forgalom mérvére nézve nincsenek kellő támpontjaik ; ennélfogva azon felvilágosítások is, melyeket eddig a kormánynak adtak, nem voltak annyira megbizhatók, mint a mennyire e fontos érdekek elintézésénél kivánatos lett volna. Az előttünk fekvő törvényjavaslatot tehát mindenféle szükség szempontjából üdvözölni kell.

Az különben meglehetősen szük alapra van fektetve ; mert közgazdasági helyzetünknél fogva lehetetlen volt azon legfőbb eszközt is felhasználni, melyet az ilyen adatok gyüjtésénél másutt igénybe szoktak venni, t. i. a vámkezelést és a határon fekvő vámhivatalok adatait. Erre vonatkozólag a bizottságban azon kérdés merült fel, hogy mennyiben lesz szükséges a magyar- külföldi határokon fekvő vámhivatalok adatait az árúforgalmi statisztika elkészítésénél tekintetbe venni. Én szükségesnek tartom itt ismételni a bizottságban is kifejezett meggyőződésemet, hogy azon adatokat, a melyeket a magyar- külföldi határon levő vámhivatalok összegyüjtenek, az árúforgalmi statistika szerkesztésénél észszerüen mellőzni lehetetlen. De ezen határ, t. ház, Magyarország összes határaihoz képest nagyon csekély. Eddig 227 mfldre terjedt a magyar külföldi határ ; most, mióta Bosznia okkupáltatott, 77 mfld elesett, ennélfogva csupán 150 mfld érintkezik a külföldi határral, mig a többi 350 mfld Ausztria határával esik össze. Bátran mondhatom ennélfogva, hogy az ezek mentén gyüjtött adatok csak a részlet jelentőségével birnak, de miután éppen a kelet felé fekszenek, és Magyarország forgalmát főképp ez irányban kellene fejleszteni, mégis nagy fontossággal birnak a kereskedelmi politika megitélésénél és intézésénél. — A törvény-

javaslat e szűk alapján azonban meglehetősen felölel minden fontosabb szempontot, mely itt tekintetbe veendő, és ennélfogva nekem mint olyan ellen sem alapjában, sem részleteiben kifogásom nincs is. — De, t. ház, én úgy vagyok meggyőződve, egy ily törvényjavaslat elfogadása csak azon esetben biztosítja — a mennyiben ez egyáltalán biztosítható — az elérendő czélt, ha a végrehajtásnál azok a szempontok fognak figyelembe vétetni, melyek e törvényjavaslat beterjesztését szükségesnek tüntették fel. És e tekintetben leszek bátor egy pár megjegyzést tenni. *(Halljuk!)* — Az én nézetem szerint a czim nem felel meg a törvényjavaslat tartalmának. A törvényjavaslat szól az árúforgalmi statisztikáról. Ebből azt a következtetést vonhatná valaki, hogy a magyar törvényhozás szabályozni akarja az összes árúforgalomra vonatkozó adatok gyűjtését. És csakugyan a bizottságban fel is merült egy nézet, mely oda irányult, hogy nemcsak a külföldi forgalom adatait, hanem az összes árúforgalomra, tehát a belföldire vonatkozókat is gyüjtessék. Sőt a bizottság jelentése szerint a t. kereskedelmi minister ur is oda nyilatkozott, hogy hajlandó jövőre olyforma intézkedéseket tenni, melyek a törvény határozmányainak igénybevételével a belföldi árúforgalmi statisztikát is hivatva lesznek megteremteni. Ezen kijelentésnek első része felemliti egyszersmind, hogy igyekezni fog a minister úr a szekérforgalmat a határokon ellenőrizni és forgalom adataival is lehetőleg kiegészíteni az árúforgalmi statisztikát. E kijelentés mindkét részére azon megjegyzést vagyok bátor tenni, hogy az egyik épen ugy, mint a másik elfogadhatlan. A szekérforgalomra vonatkozólag maga a kereskedelmi minister ur beismerte — és be kell ismernie mindenkinek, a ki a forgalom természetét az osztrák-magyar határon ismeri — hogy ezen forgalmat ellenőrizni kevés költséggel lehetetlen, nagy költséggel pedig nem fizetné ki magát, és sokkal kevesebbet érnének azon adatok, illetőleg a statisztikának ezek általi javulása, mint a mennyit az adatok gyüjtésének költségei tennének.

A mi pedig a belföldi forgalmat illeti, erre vonatkozólag én kötelességemnek tartom határozottan tiltakozni azon szándék ellen, hogy itt az országban az árúforgalom ilyen intézkedések által nehezíttessék. A belföldi árúforgalmi statisztika elkészítésére valóban nem tudnék közvetlen gyakorlati czélt kijelölni, ennélfogva az oly nehézkes apparatus teremtését, mely ezen adatok gyüjtésére és feldolgozására szükséges volna, nem tudnám megokolni. Azt hiszem ennélfogva, hogy ezen törvényjavaslat czimének helyesebben »a külföldi árúforgalmi statisztikáról« kellene szólni. *(Helyeslés balfelől.)* Nem fektetek súlyt reá, azonban csak azért emlitem fel, nehogy az emlitett ehhez hasonló aspirátiók támadhassanak fel később is, a mitől tartani lehet különösen akkor, midőn maga a kereskedelmi minister ur is jónak látta a bizottságban ily értelemben nyilatkozni.

A külföldi árúforgalmi statisztika és e statisztika adatainak gyüjtésére nézve rendelkezésünkre állanak a vámhivatali kimutatások, a vasuti és gőzhajózási szállitmányok után összegyüjtendő adatok és

végre a postaforgalom. A vámhivatali adatokra vonatkozólag már elmondottam nézetemet. A kiviteli forgalom adatainak gyűjtésénél nagyobb nehézségekkel sem a vasutak, sem a közönség valószinüleg nem fognak találkozni. Az eljárás, amely itt követtetni fog, az lesz, hogy az egyes felek megjelenvén a vasuti állomásokon, ott a szállító levéllel egyidőben ki fogják állítani egyszersmind azon nyilatkozatot, amely tartalmazni fogja az árú megnevezését, mennyiségét, súlyát és értékét. A sanctió, amely ezen nyilatkozatnak nem helyes, a valósággnak nem megfelelő kiállítására a törvényjavaslatban foglaltatik, az, hogy minden oly esetben, midőn helytelen bejelentés történik, a vasuti hivatalnoknak joga van a csomagot felbontatni, amivel a félnek költséget és hátramaradást okoz, és kijavittatni általa a nyilatkozatot a tényleges állapotnak megfelelően. A javaslatban eredetileg az is benn-foglaltatott, hogy a vasuti hivatalnokok fel lesznek jogosítva minden ilyen esetben 2 forinttal megbirságolni a feleket; azonban a közgazdasági bizottság a birságolást kihagyta azon szempontból, hogy a magánvállalatok hivatalnokaira, vagy az állam magánjellegü hivatalnokaira ilyen jogot jogorvoslatok megadása nélkül bizni nem lehet. Ezt helyeslem; de itt a kivitelnél egy bajt látok a statisztikai adatok megbizhatóságára nézve, azt t. i., hogy az értékbevallások nem fognak a valóságnak megfelelni. A vasutaknál t. i. az értéket a szállító levelen bevallani nem szokták, mert a vasutak a magán szállítmányokért mázsánként 30 frtot biztositanak a feleknek. Most tisztán a véletlenre lesz bizva azon fontos momentum meghatározása, hogy vajjon a feladott szállítmány annyit ért-e? Itt correctivumra van okvetlenül szükség és erre nézve, mert nem foglaltatik a bizottság jelentésében, ámbár én bátor voltam ott felhozni, itt is felemlítem, hogy helyes lesz azon eljárást alkalmazni, melyet a vámforgalmi adatoknak helyesbitésére másutt követnek, t. i. hogy minden évben határozzák meg szakértők közreműködése mellett az egyes forgalmi czikkek árát, és az így megállapított tarifa szerint igazitják ki a bejelentett árúk értékét. Ez annál szükségesebb, mert, mint mondám, a vasutaknál az érték iránti nyilatkozatokra nagy súlyt fektetni nem lehet. — Úgy a forgalomra, mint a közönségre nézve sokkal nagyobb kellemetlenséggel lesz összekötve azon nyilatkozatok kiállítása, melyeket a vasuton e törvény meghagyása folytán fognak a felektől oly árúk után követelni, melyek Ausztriából, vagy a külföldről érkeznek be hozzánk. A baj, a kellemetlenség ezen nyilatkozatok kiállításánál jelentékeny lesz. Mert, t. ház, hogy ha egy nagyobb vasuti állomásnak forgalmi adatait közelebbről megtekintjük, azt tapasztaljuk, hogy nem jelentéktelen azon szállító levelek és küldemények száma, melyek külföldről és Ausztriából érkeznek hozzánk. Igy én egy számitást tettem, és ezen dolgokkal foglalkozó szakértők véleménye alapján arról győződtem meg, hogy pl. Budapesten évenkint 2,400.000 darab szállító levél állittatik ki, vagy jön meg oly árukkal, melyek ide érkeznek, vagy innen adatnak fel a vasutaknál és gőzhajózási vállalatoknál. Ezen fuvarlevelek körülbelül $^1/_4$-de olyan szállitmányok után állittatik ki,

amelyek innen külföldre, vagy Ausztriába mennek, vagy onnan érkeznek. Az ezen fuvarlevelekkel járó nyilatkozatok kiállítása folytán mindennap nagy teher háramlanék a vasut-társaságokra. Egyik-másik vasuti társaságnál itt Budapesten 500 ilyen szállító levelet kell közönségesen naponként kiadni. Ezen szállító leveleknek megfelelőleg azután ki kellene állítani a nyilatkozatokat is, sőt miután a törvény értelmében egyes szállító levelek után nemcsak egy, hanem sokszor több nyilatkozatot is kell majd kiállítani, mert minden czikket külön jelentenek be a statisztikai hivatalnak, olyan nehézséggel állanak ez okból az egyes vasuti állomások szemben, mely a szállított árúk leadását késleltetni fogja és megnehezíti. Vajjon kötelezhet-e az állam valakit arra, és ha kötelezhet, vajjon méltányos-e az, hogy egyes vasuti állomások kénytelenek legyenek a nagy szolgálatért, melyet az államnak tesznek, még azon teher viselését is magokra vállalni, hogy hivatalnokaikat az ügyek gyorsabb elintézhetése végett még szaporitaniok kelljen. A másik kérdés, amely itt felmerül, az: hogy mi fog történni a kiszabott szállítási időkkel? A szállítási idő t. i. a vasuti üzletszabályzat szerint bizonyos tartamra van megállapítva mind a feladott, mind a megérkezett árukra nézve. A feladott áruknál az eljárás könnyebb: a szállítási idő kezd folyni, mikor az árú felvétetik és akkorra már a nyilatkozat is ki lehet állítva, tehát további késedelemnek itten helye nincsen. Nehezebb azonban elhatározni, hogy mi történik az olyan árukkal, amelyek megérkeznek Budapestre, melyeknek szállítási ideje már folyni kezdett a feladás óta, és melyek le nem adhatók azért, mert a nyilatkozatot a vasut nem képes kiállítani. Minthogy a törvény értelmében a vasut tartozik gondoskodni arról, hogy ezen nyilatkozatok kiállíttassanak, ennélfogva az úgy a forgalomra, mint a vasutakra nézve hátrányos. A forgalomra nézve azért, mert a közönség később fogja szállítmányait megkapni — az ugynevezett avisó, a tudósítólevél később kézbesittetik; a vasutakra pedig azért, mert a szállítási idő már folyt és hivatalnokaik már esetleg a határidő meg nem tarthatása miatt az eddigi szabályok szerint felelősek. Látjuk ezekből, hogy itt sok oly kérdés merül fel, melyet szükséges lesz majd megoldani. A leghelyesebb eljárás volna e tekintetben, hogy ha a vasutak ki tudnák vinni azt, hogy azon szállítmányok után, melyek külföldről és Ausztriából érkeznek hozzánk, a nyilatkozatok is a feladás helyén állíttassanak ki. Erre praecedens nem egy irányban van. Oroszország és Franciaországban pl. nemcsak az egészségi bizonyítványok mellékelése kiváltatik, hanem a származásnak bizonyítása is. Az államnak tehát okvetlenül jogában állana elhatározni, hogy a külföldi szállítmányok után a nyilatkozatok is ott állíttassanak ki. Azonban törvényhozási szempontból azon aggály merülhet fel e részben, hogy a magyar törvényhozási hatóság alatt nem levőket lehetetlen törvény által kötelezni, és hogy bajos a sanctiót megállapítani. Ha pedig a sanctiót megállapítjuk és abban határozzuk meg, hogy a külföldről érkező árúk a határon megállíttatnak, akkor meglehet, hogy a forgalom eleinte több kárt szenved azon késede-

lemből, mint a minő a szállító levelek későbbi kiadása által okoztatnék. Ennélfogva a törvényhozási intézkedéstől e tekintetben el kell állani, hanem a czélt, t. i. hogy lehetőleg a külföldiek és a feladók állítsák ki ezen nyilatkozatokat, szem elől téveszteni nem szükséges, mert ezt adminisztrativ uton a vasutak közreműködésével is el lehet érni. El lehet pedig érni az által, hogy ha a közlekedési miniszter úr utasítja a vasutakat arra, hogy saját hatáskörükben gondoskodjanak, a mint ezt a törvény is rendeli, arról, hogy lehetőleg a külföldi, vagy osztrák feladók által állíttassanak ki a nyilatkozatok. És a vasutak, hivatkozva ezen rendeletekre, ki fogják vinni részint cartellek, részint más szerződések utján, hogy az osztrák, vagy a külföldi vasutak saját közönségüket utasítják majd az ilyen eljárásra. Ezt meg fogják tenni, és én azt hiszem, hogy a magyar kereskedelmi osztály is segíthet a dolgon, amennyiben üzleti barátait hozzá szoktatja az oly eljáráshoz, ami különben annak saját érdekében is fekszik. Azért szükséges az, mert a vasutak hivatkozván a rendeletre, sokkal könnyebben fogják az említett kedvezményt kieszközölni. Ezt én szakemberektől hallottam, kik erre különös súlyt fektetnek.

A vasutakon kivül, melyek a külforgalom zömét közvetítik az ország és a külföld között, tekintetbe jön még a postaintézmény is. A törvényjavaslat indokolásában a miniszter úr eleinte azt mondja, hogy nem is volt szándékában a postaforgalmat belé vonni a statisztikai adatok gyűjtésének körébe. Később azonban beismeri, hogy ez nem fog menni, mert 1879-ben olcsó postatarifa hozatván be, ennek az volt a hatása, hogy a kisebb és értékesebb szállítmányok a vasutakról és gőzhajókról a posta felé tereltettek, úgy, hogy az 5 kilogrammon aluli vasuti szállítmányok majdnem teljesen kimaradtak. Jó lesz tehát figyelmünket arra is kiterjeszteni, annyival inkább, mert a hivatalos adatok szerint nemcsak az 1878. utáni időben emelkedett a póstán szállított csomagok értéke, hanem régebben is igen jelentékeny volt. Az 1878. évi adatok szerint pl. a posta ugynevezett »közönséges csomag« név alatt szállított 60—70 millió értékü árút. Ennek fele olyan, mely Ausztriából és a külföldről jött, vagy Ausztriába és a külföldre küldetett, tehát körülbelül 30—35 millió. Ezen szállítmányok értéke egy esztendő alatt is 1879-ig nagy mérvben emelkedett, úgy, hogy az ily érték 1879-ben már 40—45 millióra volt tehető. Az ily jelentékeny forgalmat tekinteten kivül csakugyan nem szabad hagyni, ha olyan forgalmi statisztikát kivánunk létesíteni, melyre aztán okoskodásokat akarunk alapítani. Ezen forgalom mindig jelentékenyebb, mert az apróbb forgalmi czikkeket a közönség Bécsből és a szomszéd osztrák városokból rendeli meg.

A törvényjavaslat végrehajtásánál mindezeket könnyen lehet foganatosítani. A 11. §. értelmében fenn is van tartva a kereskedelmi miniszternek, hogy rendeleti uton szabályozza azt, hogy a postánál az adatok miképpen gyűjtessenek. Itt azonban természetesen a postai forgalomnak gyorsaságát lehetőleg óvni kell, és el kell tekinteni az illeték szedésétől, a miről az állam annál könnyebben lemondhat,

mivel oda törekszik, hogy a posta szállítási díjakat lehetőlegmér sékelje.

A végrehajtás ezen általam fontosaknak tartott tekintetein kívül meggyőződésem szerint figyelmet kell fordítania a kormánynak e törvényjavaslat foganatosítása után arra is, hogy az eredményt képzendő adatok ne legyenek eltemetve, és ne gyüjtessenek csupán a levéltár számára, hanem hogy közforgalomba hozatván, az ország azok gyakorlati hasznát is minél hamarább élvezhesse, s hogy itt a házban is a kereskedelmi szerződések tárgyalásánál és más közgazdasági kérdések megitélésénél értékesíthetők legyenek, valamint, hogy az üzletemberek is használhassák, midőn vállalkozni szándékozván, számításaiknak alapot és támpontokat keresnek. Eddig az ilyféle adatok, ha voltak is, csak lassan tétettek közzé. Azon eljárás, mely e részben Ausztriában érvényben van, szintén nem ajánlható. Ott t. i. a kereskedelmi miniszterium a kebelében lévő központi bizottság által hetenkint egy »Ausztria« czimű folyóiratot ad ki, melyben közöltetnek a törvények, rendeletek és egyes adatok; azután egy havi folyóiratot és végre consuli jelentéseket is ad ki.

Én azt hiszem, helyesebb volna az ily közleményeket havonkint közzétenni, az év végén pedig azokról egy sommás kimutatást készittetni.

Hogy azonban ez adatok valóban életet nyerjenek, ahhoz szükséges azt a képet, melyet ezen adatok által előállítani kivánunk, másként is kiegészíteni. Erre legtermészetesebben a consuli jelentések kinálkoznak. A consuli jelentések ezelőtt egy pár évvel még a kereskedelmi miniszterium által tétettek közzé, újabban azonban — nem tudom, mi okból — e közlemények elmaradtak. Én azt hiszem, hogy ha a külforgalmi adatokat tökéletesen meg akarjuk érteni, ezen jelentésekre okvetlenül szükségünk van, de nem ugy, a mint eddig szerkesztettek, hanem a mint Magyarország forgalma érdekében szerkesztve kellene lenniök. Ha valaki hallja azok nyilatkozatait, a kik a külföldet az ily szempontból való tanulmányozás czéljából utazták be, és a kik tapasztalták, hogy a consulátusoknál mily szellem uralkodik, az be fogja vallani, hogy a consuli ügy reformálása Magyarország közgazdasága szempontjából igen sürgős feladat. Sem a keleti, sem a nyugoti consulátusoknál nem lehet oly mérvben, mint szükséges lenne, oly egyéneket találni, a kik Magyarország viszonyait ismerik. Hogyan lehessen az ilyen egyénektől aztán kivánni, hogy Magyarország érdekeinek megfelelő jelentéseket adjanak, hogy felvilágositsák az ország közönségét, vajjon mit kell a kivitel szempontjából tennie, hogy felvilágositsák az ottani fogyasztásról és minden fontos mozzanatokról, melyek a kereskedelmi összeköttetések megkezdésénél és fenntartásánál figyelembe veendők. A t. kormány mindenesetre érdemet szerezne magának, ha, különben kötelességét teljesitve, felkarolná ez ügyet és befolyását felhasználná arra, hogy azon consulátusok, melyeknek fenntartásához az

ország tetemes összeggel járul, Magyarország érdekeit megfelelő arányban figyelembe vegyék.

Oda kellene törekedni, hogy minél több magyar ember neveztessék ki a consulátusokhoz; ezek jelentéseikben azután különös súlyt fektessenek arra, hogy minden egyes esetben Magyarország érdekei mennyiben vannak érintve székhelyük forgalma által, és erről jelentéseik külön részében adjanak számot a kormánynak és közönségnek. *(Helyeslés a baloldalon.)* Az ilyen jelentések kellő világításba fogják helyezni a külföldi forgalmat és annak viszonyát közgazdaságunkhoz; az előttünk fekvő törvényjavaslat szerint gyüjtendő adatoknak is életet fognak adni, s azokat a közgazdasági működés hasznos eszközeivé fogják átalakítani. — Ezeket voltam bátor előadni a törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, habár talán szorosan nem is tartoznak ennek keretébe. De minthogy nézetem szerint szoros összefüggésben vannak a tárgygyal, megérintésöket jónak láttam. A törvényjavaslatot egyébiránt a részletes tárgyalás alapjául elfogadom. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

13. A zártörvény.

Annak tárgyalása alkalmával 1882. évi február 20-án mondott képviselőházi beszéd.

T. ház! Az előttünk fekvő törvényjavaslattal első izben alkalmaztatnék oly rendszabály, melynek czélja megóvni a kincstárt károsításoktól, a minők a pénzügyi vámok tervezett felemelésében kinálkozó kedvező kilátásokat rendesen felhasználni szokott üzérkedés részéről mindig fenyegetik az államot. A nélkül, hogy a szóban levő pénzügyi vámfelemelésekről érdemileg ez alkalommal bármely irányban is nyilatkozni kivánnék, elismerem, hogy ha már a kormány csakugyan elhatározta magát arra, hogy a pénzügyi vámokat emeli, és ha e czélból a nélkülözhetetlen előfeltételeket is megszerezte magának: csakugyan helytelenül járt volna el, ha ezen zárintézkedés iránt egy, vagy más alakban javaslatot nem terjeszt a ház elé. Azokra nézve, t. ház, a kik, mint én, a zárintézkedések czélját helyeslik, nem marad más hátra ezen javaslattal szemben, mint azt kérdezni, hogy vajjon azon alak, melyben az elénk terjesztetik, czélszerü-e, és hogy ezen előterjesztésnek támpontjai meg van-e a többi alkotmányos nemzetek gyakorlatában? — A kérdés ez utóbbi részére egyszerüen megállapítható: hogy ily zártörvény sehol a művelt világon, legalább tudtommal nem létezik, mert mindenütt, a hol zárintézkedés behozását szükségesnek tartották, ezt a vámtárgyalások oly stádiumában tették, midőn a közterhek megszavazására nézve a törvényhozás legfontosabb factorának, a képviselőháznak véleménye már tudva volt. Igy Angliában is ez az eljárás követtetik; ott az alsóházon keresztül menvén a vámjavaslatok, a kor-

mány saját felelősségére szokta időközileg az új, vagy emelt vámok beszedését rendeleti uton szabályozni. Ez az eljárás úgy a czélnak, mint különösen a törvényhozás tekintélye szempontjának mindenütt, hol a parlamentarismus a vámügyekben is a kellő precisióval működik, teljesen és tökéletesen megfelel. Ezen eljárást utánozta Németország is, midőn 1879-ben az indokolás által is említett törvény útján a kormány magának felhatalmazást kért ilynemű rendeletek kiadhatására nézve. Az ilynemű rendeleteket azonban — szám szerint hármat — tényleg csak akkor adta ki, midőn vámelőterjesztése az ottani képviselőházban másodszor is felolvastatott, azaz a részletes tárgyaláson is keresztül ment. Ha már most ezen eljárással a kormány előterjesztésének tartalmát összehasonlítjuk, akkor azt tapasztalhatni, hogy a jelzett eljárás és ezen intézkedés közt egyébre, mint a czélzatra nézve hasonlatosság nem fedezhető fel, mert másutt csakugyan ilyen drasticus intézkedéseket javaslatba hozni nem szoktak. Én azonban ezt csak constatálni kivánom, és pedig azért, hogy egyszersmind hivatkozhassam azon nagy különbségre, mely a vámtörvényhozási nehézségek tekintetében a külföld közt és közöttünk észlelhető, a nélkül azonban, hogy ezen nehézségek kényszerű következményeit, miután azok egyáltalán el nem háríthatók, szem elől téveszteni kivánnám. Előttem is világos, t. ház, az, hogy ha a pénzügyi vámemelések czélját és a kereskedelem szabad mozgását veszélyeztetni nem akarjuk, akkor olyan intézkedéseket kell tenni, melyek lehetőleg kevéssé akadályozzák a forgalmat, kevés zaklatással járnak a kereskedői világra nézve és a pénzügyi eredmények tekintetében nem fogják meghiusítani ezen már egyszer elhatározott intézkedés sikerét. Sőt bevallom, hogy az én nézetem szerint másnemű intézkedésekkel ez a kitűzött czél egyáltalán nem is biztosítható, mert ha a nyugati államok példája szerint bevárnók, mig a vámtarifa keresztül megy a képviselőház tárgyalásain, akkor végleges elfogadása tekintetében még mindig nagy valószinűséggel nem állanánk szemben, miután a monarchiának van még egy másik törvényhozó testülete és annak egy másik képviselőháza, mely épp oly nyomatékkal van hivatva a javaslat el- vagy el nem fogadása iránt nyilatkozni. Ha pedig a másik törvényhozó testületnek határozatát is be akarnók várni, egész biztossággal lehet mondani, hogy az intézkedés azután teljesen tárgytalanná válnék. Igy levén meggyőződve, nekem, a ki a javaslat czélját helyeslem, azon formát is, melyben a törvényjavaslat előterjesztetett, habár kelletlenül is, el kell fogadnom. Megvallom, nem nagy örömmel fogadom el ezen törvényjavaslatot, mert in abstracto teljesen áll az, a mit előttem szólott t. képviselő úr mondott, hogy a véleményeket a vámtarifa javára praeoccupálni alkalmas.

A közgazdasági bizottság jelentésében magát az intézkedést, mely a pénzügyi vámtételnek felemelésére irányul, helyesli. A t. előadó úr imént tartott beszédében szintén a legnagyobb súlyt arra fekteti, és a közgazdasági bizottság a jelentés egy helyén határozottan ki is

mondja, hogy bármi történjék is később a vámtarifa-javaslattal, a pénzügyi vámok fokozott mértékben való beszedése aligha fog nélkülözhetővé válni. Világos ebből, t. ház, hogy a közgazdasági bizottság többsége a jelentés szerint a vámtarifánál a legnagyobb súlyt — mert azt mondja, akármi történjék is azzal, a pénzügyi szempontnak érvényesülni kell — a pénzügyi tekintetekre fektetvén, a vámtarifa megitélésénél tehát hajlandó lesz magát főleg pénzügyi tekintetek által vezettetni. Ezután nagyon kevés súlyt lehet fektetni a t. bizottság azon kijelentésére, a mely szerint a jelenleg tárgyalt törvényjavaslat elfogadása nem fogja befolyásolni a véleményeket, vagyis hogy az erre vonatkozó feladat bármily irányu megoldására e törvényjavaslat praeoccupáló hatással nem lesz. Hiszen, ha az általam idézett kifejezéseknek, melyek a pénzügyi feladat fontosságára vonatkoznak, valami értelmük van, akkor az csak annyit jelenthet, hogy a közgazdasági bizottság pénzügyi irányban már ma is praeoccupálva van. Ez azonban, elismerem, megtörténhetett volna a zártörvény előterjesztése nélkül is, mert hiszen a kedvező, vagy kedvezőtlen elővélemények bizonyos dolog iránt nagyon sokszor a dispositiótól függnek, és a jelen esetben szintén meg vagyok róla győződve, hogy ha a kormány felveti a cabinet-kérdést, lesz a háznak számos oly tagja, a ki tekintet nélkül a vámtarifa közgazdasági előnyeire, vagy hátrányaira, a kormány iránti bizalomból egyszerűen meg fogja azt szavazni, valamint vannak a háznak oly tagjai is, a kik tekintet nélkül arra, hogy ezen vámtarifában minő közgazdasági előnyök, vagy hátrányok foglaltatnak, egyszerűen annak elvetésére fognak szavazni csupán azért, mert az a közös vámtarifa alapján stipuláltatott. Én sem az egyik, sem a másik képviselői kategoriához nem tartozom, de nem tartozom azokhoz sem, a kik a vámtarifa megitélésénél fődolognak a pénzügyi szempontot tartják; s ennélfogva valamint semmiféle párt, vagy ellenzéki tekintet nem fog engem akadályozni abban, hogy a vámtarifa elfogadására szavazzak, ha meggyőződhetem, hogy ezen vámtarifának közgazdasági előnyei jelentékenyebbek hátrányainál, ugy viszont az, hogy ezen zártörvényjavaslatot megszavazom, vagy más szempontok nem fognak engem visszatartani attól, hogy ha az ellenkezőről győződöm meg, akkor a vámtarifa javaslatának elvetését szavazatommal előmozditni ne igyekezzem. És meg vagyok győződve, hogy ezen nézetben azok, kik velem egy párton vannak, szintén osztoznak. *(Helyeslés balfelől.)*

De föl fog merülni, t. ház, ezen törvényjavaslatnak módositás nélkül leendő elfogadásából egy visszásság, a mely a komoly figyelmet teljességgel megérdemli, és a melyet azt hiszem, megszüntetni szükséges. A kormány t. i. a vámtarifához mellékelt indokolásban kilátásba helyezi, hogy, ha a kávévám az általa javasolt magasságban felemeltetik, akkor az 1881 : IV. törvénycikkben megállapított kávéfogyasztási adó meg fog szünni. Ha már most ezen kávéfogyasztási adó megszüntetése nem fog össze esni ezen törvény életbeléptetésének idejével, az a visszásság fog bekövetkezni, hogy a kávéfogyasztás kétszeres teher-

rel lesz sújtva, azon kávéfogyasztás, melynek terjedése pedig úgy pénzügyi, mint közerkölcsiségi szempontból nagyon kívánatos. Ennélfogva a kormány intentiójának is megfelel az, a ki oly változtatást indítványoz, mely lehetetlenné teszi ezt a kettős megadóztatást. Ezen előttünk fekvő törvény keretén belül is eszközölhető lesz az érintett módosítás, mert vajjon kinek és miben árthatna az, ha a lajthántúli kormánynyal eszközölt megállapodás alapján létesült törvénybe oly intézkedések is felvétetnek, a melyek a dolog természeténél fogva csak Magyarországon birhatnak hatással. Azt hiszem különben, hogy ezen eszmének az igazság és méltányosság szempontjából való bővebb fejtegetése szükségtelen. Ez alkalommal tehát csak jelezni kivánom azt, hogy a részletes tárgyalás során egy ily értelmü módosítványt leszek bátor benyujtani.

Van még egy körülmény, melyre bátor leszek t. ház figyelmét felhívni ez a körülmény abban áll, hogy a t. kormány a kávéfogyasztási adó végleges megszüntetésénél mindenesetre nehézségeket fog találni. Ezen nehézségek nyilvánulni fognak úgy a zártvárosi kezelés, mint az általányrendszer melletti kezelés körül. A közgazdasági bizottság ülésén bátor voltam egy kérdést intézni a pénzügyminiszter úrhoz az iránt, hogy miként véli legközelebb keresztülvihetőnek a fogyasztási adó végleges megszüntetését, miután a kincstár tudtommal nemcsak egy évre, hanem több helyen hosszabb időre szóló szerződések által is kötve van? Ez kérdésemre a pénzügyminiszter úr szives volt azt válaszolni, hogy ez igaz, de a kincstár részére minden szerződésben biztosítva van a három havi felmondás; ennélfogva baj csak a kávéfogyasztási adónak a többi fogyasztási adóhoz való arány megállapításánál fog felmerülni. Azt hiszem, helyes lenne ezen bajok és nehézségek elhárítását ideje korán előkészíteni. Mert, ha ez nem történik meg, akkor vagy nem fog ez az adó annak idejében, t. i. a vám végleges felemelésével egyidőben megszüntethető lenni, vagy pedig a kincstár kénytelen lesz a bérlőket bizonyos kárpótlásban részesíteni. És miután a kormány intentiója, mint említém az, hogy a kettős megterheltetés lehetőleg mellőztessék, magának a kormánynak is fel kell használni az időt arra, hogy a jelzett czéljának utjában álló nehézségek elháríttassanak. Ezen czél érdekében bátor vagyok egy önmagát kellően indokoló határozati javaslatot beterjeszteni, és bátor vagyok azt a kormány és a t. ház becses figyelmébe ajánlani. *(Helyeslés a baloldalon.)*

»Határozati javaslat. A némely pénzügyi vámhoz ideiglenesen beszedendő pótlékokról szóló törvényjavaslat elfogadtatván, utasittatik a kormány, hogy a kávéfogyasztási adónak a kávévám tervezett végleges felemelésével egy időben leendő megszüntetése czéljából úgy az 1881. évi IV. t.-czikk módositása iránti törvényjavaslatnak beterjesztése, valamint a szükséges adminisztrativ rendszabályok által minden előkészületet idejekorán tegyen meg.«

14. Az 1882. évi osztrák-magyar vámtarifa.

Ennek tárgyalása alkalmával 1882. évi május hó 9-én mondott képviselőházi beszéd.

T. H.! *(Halljuk!)* Hogy alapvető nagy közgazdasági kérdések tárgyalásánál magasabb politikai tekinteteket előtérbe tolni ne lehessen, arra nálunk egész mostanáig még nem volt eset. Ez az első alkalom, midőn ezen érdekeknek a közgazdasági érdekek rovására való érvényesítése a fennálló tarifára való hivatkozás miatt, a mely meg marad, merőben lehetetlen. Igaz, hogy most nem a legnagyobb horderejű közgazdasági kérdéssel állunk szemben, amennyiben a vámterület közössége, vagy önállósága felett jelenleg nem határozhatunk, de a fennálló alapon folytatandó kereskedelmi politikai irányoknak megállapítása már önmagában is oly nagy fontossággal bir, hogy én azt hiszem: a magyar törvényhozásnak meg kell ragadnia az alkalmat, mely arra kínálkozik, hogy ezzel a fontos életbevágó tárgygyal minden idegenszerű tekintetek mellőzésével behatóan foglalkozzék. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Az ország, mely aggódva tekinti a kereskedelmi politika bonyodalmait, s a mely ha nem is tudja tisztán és világosan, hogy miben és mi által, de ösztönszerüleg érzi azt, hogy legfőbb közgazdasági érdekeinek intézésénél folyton nagy hibák követtetnek el, méltán megkívánhatja képviselőitől, hogy most, midőn politikai érdekek koczkáztatása nélkül lehet az autonom vámtarifának újabb megállapításáról beszélni és határozni, mondják ki tisztán és érthetően, hogy mit tartanak e részben az ország érdekének, és mondják ki azt, hogy minő gazdasági okok birnak akár a tarifa elfogadásánál, akár pedig annak elvetésénél elhatározásunkra a legnagyobb befolyással. Mert valóban, t. ház, itt az ideje, hogy ezen fontos kérdéssel nálunk a közvélemény is jobban foglalkozzék, hogy azokra nézve teljes öntudatra ébredjen, és ha ezt más eszközök segélyével nem teszi, vagy nem teheti, legalább a képviselőháznak általa figyelemmel kisért vitáiból ismerhesse meg az ország érdekeinek általában leginkább megfelelő kereskedelmi politika irányát és ez irány alkalmazhatóságának mérvét a jelen viszonyok közt. — Igy fogván fel részemről az előttünk fekvő nagy javaslattal szemben a képviselőház feladatát, miután nekem jutott a szerencse, hogy a közgazdasági bizottság t. előadója után felszóljalak, az előttünk fekvő javaslatot a, maga közgazdasági és pénzügyi érdeme szerint a t. ház becses engedelmével behatóbban leszek bátor méltatni, *(Halljuk! balfelől.)* előre is bocsánatot kérvén az esetre, ha akaratom ellenére is a tárgy komoly voltánál fogva előadásom szárazságával a t. házat untatni kénytelen lennék. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)* — Nem tagadom én azt, t. ház, hogy a közös vámterület alapján vámtarifát megállapítani, vagy revideálni csupán az érdekek kölcsönös kiegyenlítése mellett lehet; hanem e részben azt hiszem, hogy a compensatiónak nem összeférhetlen, de lehetőleg ha-

sonnemű érdekek között kell történnie. Azt hiszem, hogy itt a compensatiónál e részben pénzügyi előnyöket pénzügyi előnyökkel és közgazdasági érdekeket csakis közgazdasági érdekekkel kell szembeállítani, mert a mindenkor létesített helyzetet világosan felismerni, és ennélfogva mindkét félre nézve megnyugtató egyeszséget kötni csakis ez uton lehet. Tudvalevő dolog, hogy a kormány eddig nem ezt az utat, nem ezt a felfogást követte. Mindazonáltal, ha most azt vizsgáljuk, hogy a jövedelem, a melyet a pénzügyi vámoknak 13—14 millió forintnyi emeléséből Ausztria és Magyarország különkülön várhatnak, mennyire felel meg fogyasztásuknak, azt találjuk, hogy az arány csaknem pontosan meg van tartva. A rendelkezésünkre álló adatokból az derül ki ugyanis, hogy míg a kormány elismerése szerint a kávénál és teánál fogyasztásunk némileg hátrább marad a vámjövedelmek felosztására irányadó quotánál, a mennyiben az a kormány elismerése szerint is a kávénál 25%-ot, a teánál pedig 20%-ot tesz, addig a kőolajfogyasztás nálunk szemben a monarchia behozatalával 41%-ot tesz. Ezt a kőolajvám felemeléséről és az ásványolajadó behozataláról szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával bátor voltam már a t. háznak felemlíteni; ezen állításomat az ellene akkor a tuloldalról felhozott ellenvetésekkel szemben fenntartom most is; mert azt a viszonyszámot alaposan ki lehet hozni nemcsak az általam eddig követett eljárás szerint, hanem úgy is, hogy ha a monarchiának és Magyarországnak a legutóbbi félévről összeállított positiv adatait hasonlítjuk egymással össze. Ha azonban mégis némi hiba csúszott volna is be az idő rövidsége folytán előnyünkre, a gácsországi kőolajnak kocsikon történt behozatala, mely eddig számításba seholsem vétetett, bőven elegendő ezen nézetem szerint csekély hiba kiigazítására. Ennélfogva a kőolajvám és a kőolajadóból részünkről Ausztriának adott praecipuum, melynek csak a kőolajadó fizetéséből származó részét Wahrmann képviselőtársam maga is fél millió forintra tette, tökéletesen alkalmas ellensúlyozni a kávénál, teánál és a többi jelentéktelenebb czikkeknél általunk netán élvezett jövedelmi többletet. És ha figyelembe veszszük, hogy több pénzügyileg vámozott tárgynál meg a mi fogyasztásunk quotánknak teljesen megfelel, ha figyelembe veszszük továbbá, hogy a főleg Ausztriában készülő pótkávé és csokoládé általunk nagy mértékben hozatik be onnan, minélfogva mi az osztrák kincstárnak e tekintetben jelentékenyen adózunk; ha figyelembe vétetik végül, hogy az adriai kikötők érdekében behozott differentiális vámoknál szintén praecipuumot adunk Ausztriának, a mennyiben az előterjesztés által 700,000 forintra tett vámhiány ennek következtében sokkal nagyobb mérvben fog Triestnek, mint Fiuménak javára válni — nem is szólva a többi osztrák kikötőkről — mondom, figyelembe véve mindezeket, ha arról van szó, hogy a pénzügyileg vámozott czikkek fogyasztásánál valaki károsodik: akkor az bizonynyal nem Ausztria, hanem mi vagyunk. Mindezeket azért akartam felhozni, t. ház, hogy kimutathassam, mily kevéssé alaposak azoknak

folytonos panaszai, kik azt állítják a Lajthántúl, hogy mi az ő kárukkal illetéktelen haszonban részesülünk. De fel akartam hozni ezt azért is, nehogy valaki a Lajthántúl e részben ütött zajnak hitelt adva, nem igazolható indokokat merítsen az előttünk lévő tarifa elfogadásának javára. És miután az államháztartásban nagy hiány van, e vám-felemelések az adó-felemelés jellegével bírván, csak azon kérdésre kell felelnünk, hogy vajjon azon áldozat, a mely itt e vámok felemelése által kivántatik tőlünk, maradandóan javára fog-e válni államháztartásunknak, vagy pedig nem lesz-e éppen oly múló tünemény, mint a minőkhöz a kormány adófelemelések által a nemzetet és a törvényhozást 1878. óta hozzászoktatni oly buzgón igyekezett? Én már több izben bátor voltam megkisérleni, hogy e pénzügyi politika tarthatatlanságát kimutassam. Hogy e politika iránt bizalommal most sem viseltethetem, annak újból való bebizonyítását, azt hiszem a t. kormány is minden nagyobb nehézség támasztása nélkül is elfogja nekem engedni. De ha valaki nem itéli is el a kormány pénzügyi politikáját, és az államháztartásra nézve nyereségnek tekinti, hogy a külforgalmat sikerült ennek javára megint megadóztatni: ha már tökéletesen nem merült el a fiskalismusban, azt az egyet csak kénytelen lesz velem együtt elismerni, hogy a vámpolitikának, a mi viszonyaink közt, a pénzügyi tekintetek szolgálata nem egyedüli s nem is legfőbb feladatát képezi, hanem annál első sorban is a közgazdasági érdekek veendők figyelembe, s hogy ennélfogva azt a politikát azon érdekek szempontjából kell intézni és megitélni. A kormány előterjesztésének szavaiból ki is tünik az a törekvés, hogy a mezőgazdasági és ipari érdekek védelme tekintetében az elismerése szerint is hiányzó egyensúly helyreállittassék. De ha már most azt vizsgálom, hogy a kormány ezen törekvése czélját miképp érte el, akkor kettőt kell e részben constatálnom. Először, hogy a kormány a mezőgazdasági és ipari érdekek egyenletes védelmét tulajdonképp csak jelszó gyanánt használja, és ezen irány, ezen felfogás következetes keresztülvitelére még csak komoly kisérletet sem tőn. Másodszor constatálnom kell azt, hogy előterjesztését oly időpontban kivánja keresztülvinni, midőn a javaslat által más körülmények közt esetleg javunkra mégis biztositható haszon tökéletesen el fog esni.

Az első pontra vonatkozólag az előterjesztés mindjárt bevezető soraiban a következőket mondja: »Az osztrák-magyar vámterület jelenleg érvényben álló általános vámtarifája nem készült önállóan, más kérdésektől függetlenül, hanem az osztrák kormánynyal 1876-ban folytatott kiegyezési tárgyalásoknak alkatrészét képezte és mint ilyen, más közgazdasági kérdések tisztába hozatalánál compromissum tárgya volt.« A felolvasott idézetből úgy tetszik nekem, hogy a kormány, legalább a tárgyalások kezdetén, azon hiedelemben volt, hogy az 1878-iki kiegyezés után a védelmi egyensúlynak az indokolás értelmében is meglevő hiányát valóban képes lesz pótolni, és sikerülni fog neki oly vámtarifát megállapitani, melynél az emlitett

czikkek védelme egyensúlyban lesz ; és ez sikerülni fog neki a megfelelő áldozatok nélkül is. Hangsúlyozom, hogy a megfelelő áldozatok nélkül. Mert valamint nem lehet egy felbillent mérleg egyensúlyát helyreállítani akkor, ha azon mérleg mindkét serpenyőjébe ugyanazon súlyt teszszük, hanem csak úgy, ha az egyik serpenyőbe, mely t. i. magasabban áll, több súlyt teszünk, épp úgy Ausztriával szemben csak akkor sikerülhetett volna az érdekek ezen arányosságát helyreállítani, ha minden józan számítás ellenére sikerült volna a t. kormánynak megfelelő áldozatok nélkül is arányos tarifát beterjeszteni. Hogy erre mennyi kilátás lehetett már eredetileg is, mutatja ez a tarifa. Mert ha azt vizsgáljuk, hogy melyik irányban, alakilag, vagy anyagilag van-e kevesebb arányosság e tarifában, akkor határozottan ki kell mondani, hogy az anyagi hatása tekintetében az még aránytalanabb, mint alakilag. Ez utóbbi, t. i. az alaki arány szempontjából azt látom, hogy mig egyetlen oly tétel sem foglaltatik e tarifában, mely vámmentességet határozna az osztrák főbb iparczikkekre, egy egész sora van az oly vámmentes tételeknek benne, melyek főképp általunk termelt fontosabb czikkekre vonatkoznak. Hogy a kevésbbé jelentékenyeket ne is említsem, csupán a kender, len és gyapjunak e tarifában is fenntarott vámmentes behozatalára utalok. És utalok különösen a gyapjúéra, mely nagy menyinyiségben hozatik be. A mult évben a monarchia behozatala 200,000 mm.-ra rugott, a melylyel szemben a kivitel 90,000 mmázsát tett. Azt mondta az előbb a t. előadó ur, hogy nem állhat érdekünkben a vámokat e tekintetben sürgetni, mert hisz versenytársaink olcsóbban termelnek, mint mi, tehát csak nagy vám használhatna termelésünknek.

Hát ha méltányos, hogy az osztrák ipari érdekek az előnyösebben termelő ipar versenyével szemben védessenek ; ha méltányos, a mit a kormány előterjesztésében nem egy helyen hangsúlyoz, hogy az osztrák ipar necsak mostani positióit tartsa meg, hanem még terjeszkedjék is és annak körében új meg új iparágak keletkezzenek a mi segélyünkkel is, akkor kérdem : nem kellett volna-e a kormánynak azt, hogy a mi e nemű érdekeink is megvédessenek, szintén méltányosnak felismernie? *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Hivatkozom arra, hogy Németország pl. a gyapjúra vámot vetett ki. És ha az állana, a mit a t. előadó ur mondott, hogy ez által saját fogyasztásunkat is megdrágitanók : miért nem áll ez a többi czikkekre nézve is? És ha oly nagy hatással lenne a gyapjú-vám behozatala a termelésre és a fogyasztó közönségre nézve : akkor Németország saját termelését és fogyasztóinak érdekét szemmel tartva, miért hozta be ezt a vámot? De általában, mint mondám, sokkal kevésbbé arányos tartalmi tekintetben érdekeink szempontjából e vámtarifa, mert oly időpontban kivánja az agrár vámokat behozni, a melytől kezdve azok érvényűknek kilátásba vett csaknem egész tartama alatt szükségkép illusiók maradnak. Soha gabonavám, t. ház, különösebb in-

dokolással nem ajánltatott törvényhozásnak, mint az, melyet ez a tarifa foglal magában. Az indokolás e tekintetben azt mondja, hogy: »Midőn az 1878-diki vámtarifában ezelőtt életben volt gabonavámok megszüntek, történt az nagyrészt azért, mivel a kormány azt hitte, hogy ha szabadelvűen járunk el az oly czikkek vámozásánál, a melyeknél magunk termelők vagyunk, akkor könnyebben érhetjük el abbeli törekvésünket, hogy saját gabonánk kivitele számára a nyugoti országokban a vámmentességet megnyerjük s így czélszerűbbnek látszott nem a szűkkeblű elzárkózás, hanem a szabadelvű vámpolitika irányát követni.«

Később ez mondatik ott, hogy: »Tekintve azonban Németország vasuti és vámpolitikáját, tekintve az orosz versenyt és Amerikának eshetőleges versenyét, helyesnek mutatkozott mégis némileg biztositani vámterületünket a saját termelésünk számára.« Azután szóról szóra ez van benne: »Oly czikk, mely, mint a gabona, világforgalmi árú, a jelen helyzet közt nem egyes vidékek termésétől és önkényétől, hanem a világ termésétől és a világpiaczokon mutatkozó kereslet és kinálat arányától függ. A gabonaárak meghatározására tehát jövőben is a verseny és a külföldi termés lesz döntő irányú. Ezen irányba befolyunk mi is, mint gabonatermelők; de a velünk versenyző államok roppant terméseihez képest döntő befolyásunk, a milyennel részben egy évtized előtt még birtunk, most már nincsen.«

Maga az indokolás mondja továbbá, hogy a Romániával kötött kereskedelmi szerződés folytán a gabona szabad behozatala tekintetében a helyzet változatlan fog maradni. Reméli azonban, hogy a származási bizonyitványok kivánása által távol lehet tartani a rendesen Románián keresztül hozzánk bejövő orosz gabonaversenyt, és reméli azt is, hogy az amerikai verseny a közös vámterület határától szintén távol fog tartani. Mindezeknél fogva oda concludál — az indokolás szavaival szólva — hogy a »szabadelvű vámpolitika« helyett át kell térnünk most már »a szűkkeblű elzárkózás politikájára.«

Nagyon érdekes, ha e mellé az osztrák kormány indokolása állittatik, mely kiindulási pontjára és eredményére nézve a magyar kormány előterjesztésével megegyezik, de következéseiben annál nyiltabb és egyátalán őszintébb. Ezen indokolás szerint a gabonavámok behozatala nem valami specialis magyar érdek, mert hiszen Ausztriának igen jelentékeny gabonatermelése van, a lakosságnak ott mintegy $^3/_4$-része a földmivelés után él. A monarchia termelő területének még csak a 70-es évek közepe táján is mintegy fele Ausztriára esett, és miután ott a gazdaság intensivebb, a termények összege az 1879-ik évi átlagos adatok szerint nagyobb volt Ausztriában, mint nálunk, mert az ott 92 millió, nálunk pedig csak 80 millió hektoliter. Tekintve azonban, hogy nálunk több buzát, Ausztriában pedig több rozsot, nálunk több tengerit, amott több zabot termelnek, az érték körülbelül egyenlő.

Azt mondja ezután az indokolás, hogy jó és középtermések esetén a gabonavámnak semmi hatása nem lehet, rossz termés esetén ugyan lesz némi hatása — ezt az indokolás mondja — de ezzel szemben én itt utalok arra, hogy a vámtörvény új VII. czikke értelmében épp rossz termés esetén a két kormánynak meg lenne adva a felhatalmazás arra, hogy a gabonavámokat a monarchia összes határain, vagy azok egyes részein a szükséghez képest annak egész idejére megszüntethesse. Az mondatik továbbá, hogy a behozandó vámköteles gabonamennyiség úgy sem lenne valami nagy és az általános hatással nem birhat a belföldi rendkívül nagy kínálattal szemben, hanem legfeljebb csak localis hatást idézhet elő. De itt megint kérdezem, hol fogja ezen vám a localis hatást előidézni akkor, midőn a kormánynak saját előterjesztése szerint is megadatnék a vámmentes gabonának behozatala Dalmáczia és a quarnerói szigetek részére? Tudjuk továbbá, hogy az utóbbi napokban az osztrák képviselőházban elfogadtatott névszerinti szavazással egy határozati javaslat, mely szerint bizonyos feltételek mellett vámmentes lenne a gabona behozatala az osztrák határon át Tirolba, a német határon át a reute-i kerületbe, az olasz határon és a tengeren át Trieszt városa területére, az adelsbergi kerületi kapitánysághba, továbbá a rendeleti úton meghatározandó kikötőkön át Istria, Dalmáczia és Herczegovinába. Most kérdem, hogy vajjon hol fogja a vám azt a különben is csekély localis hatást előidézni, ha a monarchiának nem lesz területe, mely nem termelvén elég gabonát a maga számára, azt vámmentesen nem fogja behozhatni? — Végül constatálja az osztrák előterjesztés, hogy a gabonavámok következtében a termelés ugyan nem fog terjedni a monarchiában, de az élelem sem lesz drágább, mert hiszen a román határon át jöhet be gabona elég.

Ezek után nagyon különös hatást tesz az emberre, hogy ha a két indokolásnak azon komolyan tartott véleményét olvassa, hogy a gabonavámokra mégis szükség van; és pedig az osztrák kormány kifejezései szerint azért, hogy a nálunk és a velünk versenyző államoknál észlelhető termelési és adózási különbözetek kiegyenlíttessenek. A magyar kormány pedig azt hiszi, hogy az orosz és amerikai verseny el fog maradni. Az amerikai verseny elmaradására nézve tökéletesen egyetértek a t. kormánynyal, de okaira nézve, melyek hatásától ezt várja, azzal egyet nem érthetek. Én ugyanis azt hiszem, hogy ha az amerikai verseny csakugyan jönne, akkor ezen vám az amerikai gabonát semmi esetre sem fogja visszatartani, hiszen ez a bukógát jelentőségével is alig birhatna. Ezt elég loyalisan az osztrák kormány maga is elismerte, és ez elismerésnek én némi becset tulajdonítok, mert sok más egyéb mellett abból is következtetem azt és következtetem általában az osztrák viszonyok szemléletéből, hogy ha ezen vámra időközben csakugyan szükségünk lenne, akkor annak behozatalát legkevésbbé akadályozná Ausztria, mert hiszen azon verseny első sorban azt magát sujtaná legjobban. — Az orosz ga-

bona versenyének elmaradását a kormány attól várja, hogy sikerülni fog Romániától a származási bizonyítványokat kieszközölni az ott termelt gabonára nézve. Hát én ezen kérdést nem tartom éppen oly egyszerűnek, mert a romániai kereskedelmi szerződésben nincs határozottan kimondva, hogy a gabonára nézve már most kívánhatja a monarchia ezen bizonyítványokat, hanem csak az van benne, hogy a két kormány egyetértőleg meg fogja állapítani azon czikkeket, melyekre nézve az ily bizonyítványok szüksége fennforoghat. Azonban megengedem, hogy ezt is megkapjuk; de kérdem, vajjon ezen bizonyítványokat aztán nem lehet-e majd kijátszani és ha másutt lehet, nem lehet-e Romániában rendszeresen? *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* — De föltéve, hogy a kormány sokkal szerencsésebb lesz ezen kérdéssel, mint a dunai kérdéssel Romániában *(Derültség a bal- és szélső balon)*; föltéve azt, hogy az ottani üzletemberek az előterjesztés symmetriája érdekében természetöket is megváltoztatják *(Derültség a bal- és szélső balon)*, vajjon ha mindez megtörténik, mit nyertünk akkor? Azt, hogy valamivel több romániai gabona fog bejönni, mert annak nálunk kiváltságos piacza van, s esetleg a Románián át addig behozott orosz gabona, a menynyiben a tört forgalmat meg nem birja, Romániában marad. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Mindezeknél fogva, t. ház, én a gabona-vámoknak ez időszerint gyakorlati jelentőséget nem igen tulajdonítok, azt az egyet kivéve, hogy az 1876: XIX. t.-cz.-be beiktatott romániai kereskedelmi szerződés lejárta után egy évig lesz gabonavámunk. Én ezt elismerem, de akkor két eshetőség előtt fogunk állani. Vagy nem kötünk Romániával szerződést azért, hogy a gabonavámot fenntartsuk, és akkor ipari érdekeink Erdélyben és különösen az osztrák ipari érdekek majd nagyban sérülnek; vagy kötünk szerződést, és akkor, elismerem, hizonyos előnye lesz annak, hogy ha a tarifa gabonavámot tartalmaz; de azzal legyünk tisztában, t. ház, hogy a Romániával kötendő kereskedelmi szerződésnek a gabonavám lesz az ára, mert mi szerződéseket csak úgy köthetünk, ha azok terheit keleten Magyarország, nyugaton pedig Ausztria viseli. Ha ezt meg nem teszik kölcsönösen egymásért, akkor benne maradnak a védvámos irány hinárjában folyton. De másfelől, azzal is legyünk tisztában, hogy ha Románia velünk szerződést elfogadható feltételek mellett akar kötni, akkor úgy közgazdasági, mint politikai tekintetek folytán nekünk nagyon bajos lenne azt egyszerüen vissza utasítani. — Ezen egyedüli előnynek valódi értékét nem akarom tüzetesen fejtegetni, csak azt vagyok bátor itt kérdezni, hogy egy ily öt év mulva életbe lépő előnynek mi értéke van a mi viszonyaink közt akkor, midőn azt sem tudjuk, hogy a folyó év mit hoz fejünkre. Azonkivül a szóban levő előnyt nagy mértékben ellensúlyozza az is, hogy a gabonavámok behozatala után restitutiók fognak a vámkezelésen keresztül jövő külföldi gabonának adatni, a mi részére valóságos behozatali díjat képez. Ezzel tehát közvetlenül 5 év alatt és az 5 év után is

folyton versenytársat szerzünk a magyar gabonának. Mindezt tekintetbevéve, megvallom, e kérdés minden oldalának szorgos figyelembe vétele után azon meggyőződésre jutottam, hogy a gabonavámok gyakorlati szempontból Magyarországra nézve semmi jelentőséggel sem birnak.

Nem sokban különbözik ettől véleményem a lisztvámról. *(Halljuk !)* A kormány előterjesztésében adatokkal mutatja ki, hogy a lisztkivitel mennyire hanyatlott. Ezen adatok különben igen becsesek lehetnek, de a vám mellett nem bizonyítanak semmit sem, mert hiszen a vám kivitelünkre befolyással nem lehet, legfelebb annyiban, hogy Németország ingereltetik általa az ottani lisztvámot még inkább emelni, a mint már komolyan beszélnek is arról, hogy a német malomiparnak kiviteli díjat fognak adni, azon vidékeket továbbra is megtartandók, melyeket a kormány a mi malomiparunk számára kiván a lisztvámmal megszerezni. Azt hiszem, hogy ezen törekvése szintén nem fog sikerülhetni. E tekintetben minden kételyt eloszlathat a tényállás szemügyrevétele. Minő behozatal az, a mely a mi lisztkivitelünket fenyegeti ? A prágai kereskedelmi és iparkamara tüzetesen kimutatta az ottani helyzetet ; az ő emlékirata alapján is állítom, hogy Németország importjának legnagyobb részét a rozsliszt képezi. A behozatal nagyobb mértékben 1873-ban kezdődött és tart folyton, miután a német iparosoknak előnyére szolgál a rozstermelésre alkalmas föld, a jobb berendezésü malom, az olcsó tőke és olcsó differentiális vasuti szállítási tarifák és igen észszerüen szervezett ügynöki hálózat, ennélfogva az osztrák ipar nem versenyezhet velük. Most ezen német liszt osztrák piaczát akarja a t. kormány a magyar malomipar számára megszerezni. De a magyar malomipar ennek a kisérletnek nem igen örül ; nem is ezt sürgeti, hanem azt, hogy a nagyobb lisztküldemények által élvezett vasuti díjak eszközöltessenek ki a kisebb lisztküldemények részére is. Sokkal fontosabb kérdésnek tünik fel ma előttük továbbá, hogy mennyire fogja az ő zsákjaikat a jutaszövetekre behozandó vám terhelni.

Az állatok vámja majdnem fölösleges, a mennyiben azon vámok különféle szerződéseinkben le vannak kötve. Két vámtétel érdemel csak közelebbi figyelmet e tekintetben. Az egyik a sertésvám, a mennyiben Oroszországnak, ha nem is jelentéktelen, de bizonyos mérvü behozatala van monarchiánkba. Erre nézve én azt hiszem, és a kormány sem indokolja másképp, hogy e vámnak csakis pénzügyi jelentősége lesz ; mert a vámemelés nem nagy, másodszor pedig, ha az által az orosz sertésbehozatalt távoltarthatnók is a vámterület határaitól, a hiányt a szerb sertésbehozatal rögtön pótolja. — A lóvám tekintetében, a mely itt másodsorban jön tekintetbe, ha az adatokat vizsgáljuk, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy a mi nagy exportunkkal szemben a behozatal nem jelentékeny s leginkább a finom lovakat és azokat foglalja magában, melyek a határszéli vidékekről szállíttatnak át. Hogy az a vámtétel, a mely itt inditványoztatik, t. i. 10 forint, finom lovaknál figyelembe nem

jöhet, az előttem világos. De másodszor világos előttem az is, hogy a határszéli forgalomban a vám jelentősége szintén csak pénzügyi lesz, a mennyiben a lószállítás Magyarország alsó vidékeiről azon határvidékekre mindenesetre költségesebb a vám összegénél. Azután az állatvámoknál figyelembe veendő még egy nagyon fontos intézkedés, t. i. az 1882. január 1-én életbe léptetett határzár. Ezen határzár a teljes tilalom jelentőségével bir, különösen a szarvasmarhákra nézve. Az mondatik, hogy nem fölösleges állattenyésztésünket az egészségügyi intézkedéseken kivül vámokkal is védeni. Más körülmények között ennek az ellenvetésnek talán lehetne alapja, de a mai körülmények között, midőn semmi kilátás sincs arra, hogy 1887-ig beállhatna annak lehetősége, hogy mi ezen intézkedéseket megszüntessük, mert hiszen az egészségügyi viszonyok ezt meg nem engedik, nincs annak semmi alapja. Ha továbbá figyelembe veszszük, hogy a fogyasztás érdekeiről is van gondoskodva egy szellentyűről, (*Halljuk!*) a mennyiben az osztrák törvény kimondja, hogy ha mégis szüksége mutatkoznék a szarvasmarhabehozatalnak, jogosítva lesz a kormány a határszélen a szükség ideje alatt és mérvéhez képest vágóhidakat felállítani. Ily körülmények mellett el nem képzelhetem, hogy mig ez a vámtarifa érvényben lesz, az állat vámok alkalmazhatóságának esete beállhatna. — Az állati terményekkel majdnem éppen igy vagyunk. Az Amerikában észlelt fonalócz-betegség következtében, mint egész Európa, úgy mi is védekezünk az amerikai szalona behozatal ellen. Ezen intézkedések szintén fenn fognak tartatni; minden körülmény arra mutat. Arra mutat általában azon hallgatag megegyezés az európai államok között, hogy Amerika állatkivitelével szemben ilyen intézkedések által zárják el határaikat. — Végre itt van a bor vámja, a mely felhozatik a tarifa javára. (*Halljuk!*) A bor vámjánál azon intézkedést indítványozza a kormány, hogy a hordókban behozott bornak vámja ugyanolyan legyen, a minő eddig a palaczkban behozott boré volt; vagyis a hordóban behozott bor vámját 12 frtról 20 frtra emelték. Ennek a vámnak értéke a mi termelésünk szempontjából legalább is kétséges, a mennyiben Magyarországnak borkivitele az aránylag csekély behozatallal szemben oly nagy a külföldre, hogy ha retorsiókat idézünk elő ezen vám által, azzal sokkal jobban leszünk sújtva, mint ha némely finomabb fajta borok behozatala megdrágittatik. Magyarországnak volt a mult évben finom borokban 68 ezer métermázsa kivitele, mig a behozatal csak 3000 métermázsát tett. Ily nagy kivitel mellett a vámemelés értéke legalább is kétséges. — Igy áll a dolog, t. ház, a nyers termények vámjainál, melyekkel a liszt vámját is egy sorba kellett helyeznem.

Ha már most ezzel szembem az ipari vámokat tekintjük, egy egész szakadatlan hosszú sorával találkozhatni a kisebb és nagyobb, a jelentékeny és kevesebb jelentőségű vámemeléseknek, melyek értékét az osztrákokra nézve némileg megvilágítja az is, hogy ezt a vámtarifát a Lajtán túl nemcsak a kormány dicséri előterjesztéseiben, hanem az ottani ellenzék is méltányolja, a mennyiben ellene beszél

ugyan, de azért mégis elfogadja; és heveskedésének oka nem más, minthogy a vámokat kénye-kedve szerint még jobban nem emelhette. — A kormány az ipari vámokra nézve azt mondja, hogy két szempontból indult ki, midőn azok megállapításához hozzájárult: először abból, hogy az a vám nemcsak az osztrák iparnak váljék javára, másodszor, hogy prohibitiv jelleggel ne bírjon. Távol van tőlem, hogy ezen szempontok helyességét kétségbe vonjam; csak azt tagadom, hogy ezen ipari vámok emelése fogyasztásunknak, vagy csak ipari érdekeinknek is megfelelne. De mielőtt az ipari vámokról általában beszélnék, helyén levőnek találom a részletekre legalább egy futó pilantást vetni. Azt mondja a t. kormány, hogy a vámemelés nekünk is használ, mert a vasnál és a vasáruknál, a gépeknél, a bőrnél és bőráruknál, végül az agyag-, üveg- és porczellániparnál érdekelve vagyunk. Itt csak mellesleg legyen megjegyezve, hogy Magyarországnak porczellángyártása ez idő szerint nincs is, ezen csoportot külön akarom szemügyre venni, és ismét külön azon másikat, a melynél főleg, vagy kizárólag csak fogyasztók vagyunk. És hogy ha ezen két csoportot igy egymás mellett szemlélem, akkor önkéntelenül is azon régibb keletü meggyőződésem lép a maga egész határozottságával elém, hogy ha anyagi érdekeink terén valahol ellentét van Ausztria és Magyarország közt, akkor az főleg a magyarországi ipar és az osztrák ipar érdekei között található fel. Az ellentét itt oly kibékíthetetlen, hogy minden kisérletnek sorsa, mely annak megszüntetésére irányul, már előre meg van pecsételve. Ezt mutatja a vasvámok példája is. A vasra nézve az mondatik, hogy különösen a nyers vas vámjának emelése tulnyomólag magyar érdek, nem tagadom, t. Ház, hogy a nyersvas vámjának 50 krról 80 krra történt emelése egy pár nyers vasat termelő gyárosnak nálunk is javára fog válni, de nem hiszem, hogy az egész magyar közgazdaságnak nagy haszna lenne belőle. Mert habár áll az, hogy nekünk bizonyos mérvü kivitelünk van a nyers vasból Ausztriába, és a nyers vas vámjának felemelésénél a magyar érdekeket csakis úgy lehet érteni, hogy a magyar nyers vasnak az osztrák piaczot kivánták vele elszerezni a külföldi jelentékeny nyers vas behozataltól: akkor azzal az érdekkel szemben, hogy a mi nyers vas kivitelünk Ausztriába némileg emelkedni fog, állnak a hátrányok és ezek a következők. A 126,940 mmázsa félévi nyers vas kivitellel Ausztriába szemben áll 59 ezer métermázsa behozatal; ennek jelentékeny részét a mi iparunk által nem nélkülözhető angol nyers vas képezi, melyre a gépiparnak okvetlenül szüksége van és ez meg fog drágittatni. Ezenkivül az összes vasat feldolgozó iparágak nyers anyaga megdrágittatik, ezek között a gépiparé is. Továbbá megdrágittatik az egész nagymérvü osztrák vasárú behozatal. A mult fél év alatt ugyanis gépek nélkül a vasárúk behozatala Magyarországba tett — nem a külföldről, hanem Ausztriából — 380 ezer métermázsát; ezzel szemben volt kivitelünk oda 92 ezer métermázsa. Ha már most tekintetbe veszszük, hogy az egyenlő viszonyok közti termelésnél az arányok nem változnak,

helyes-e akkor a mi említett mérvű nyers vas kivitelünk és ezen nem nagy jelentőségű vasárú-kivitellel szemben igen jelentékenynek mondható vasárú-behozatalt a fogyasztókra nézve ennyire megdrágítani? *(Helyeslés balfelől.)* Oly földmívelő országban, a minő Magyarország, az ily szempontnak mindenesetre fontosságot kell tulajdonítani, és pedig annyival inkább, mert hisz vasiparunk rég nem volt oly jó viszonyok közt, mint éppen most. — Végül e részben még csak egyet vagyok bátor megjegyezni. Ha Magyarországból a nyers vas kivitele megdrágittatik, akkor emelkedni fog a vasércznek ránk nézve már is megszégyenítő nagy kivitele. A mult félévben t. i. 337,000 métermázsa volt a vasércz kivitele tőlünk csak Ausztriába. És ha már most ezen legfejlettebb iparunknál ily eredményeket idéznek elő a védvámok, nem világos-e, hogy a védvámoknak fegyverül való használata ránk nézve nem tanácsos? s hogy az oly kétélű fegyver, melylyel akkor is legérzékenyebben magunkat sértjük meg, midőn védekezni akarunk vele?

A bőriparnál a dolog némileg másként áll. A bőriparnál kiválóan magyar érdek a cserzett juh- és kecskebőrök behozatalára vetett vámemelés, kiválóan osztrák érdek a bőrbehozatal egyik legfontosabb részét képező felső bőrre vetett vám. Ez körülbelül ellensúlyozza egymást, de a fogyasztást nálunk úgy az egyik, mint a másik mindenesetre drágítja. A talpbőröknél a vámemelés jelentékeny és az mondatik, hogy ez is kiválóképp magyar érdeket képez. A talpbőrök vámja 8 frtról 18 frtra emeltetik. Ezen emelést megelőzte a magyar és az osztrák iparosok kérvénye a kormányhoz, melyben sürgették, hogy a tengeren túlról behozott talpbőrök vámja emeltessék. És most a t. kormány az összes talpbőrök vámját emeli. Indokolásában azt mondja, hogy időközben más viszonyok is merültek fel; de hogy melyek azok, azt nem mondja. Én azt elismerem, hogy az amerikai nagyobb behozatallal szemben, ha minden más állam teszi, nekünk védekezni szintén tanácsos. De midőn ezen tengerentúli árúkra vám vettetik, miért emelik a többi talpbőrök vámját? Hiszen ez által a fogyasztás nagy mérvben drágittatik a nélkül, hogy a belföldi iparnak biztositana azon előnyt, mely kilátásba van helyezve. Mert a külföldi árúk behozatala tartani fog tovább, és nincs kilátás arra, hogy tapbőr-iparosaink oly talpbőrt legyenek képesek szolgáltatni, mint a külföld, legalább a legközelebbi időben, mert csak az ilyen szoríthatná ki a külföldi behozatalt. Ennélfogva a különben is sanyarú viszonyok közt élő czipész-ipar nyers anyaga megdrágittatik, a mi, tekintve az osztrák ipar rendkivül erős versenyét, csapás ezen iparágra, mert a nyers anyag ezen árkülönbözetét alig háritja át a fogyasztóra. Továbbá még az is figyelembe veendő, hogy ezen vámemelés az osztrák ipar kivitelére kedvezőtlenül fog hatni, ennélfogva az ottani ipar termékeivel újból és még nagyobb mértékben a magyar piaczot fogja elárasztani. Ez azon másik oldala a bőrvám emelésének, melyről a kormány előterjesztése nem szól.

A gépiparnál szintén érdekes dolgokra találunk. A kisebb gépek aránylag kisebb vámvédelemben részesittetnek, mint a nagyok, holott éppen azok gyártatnak nálunk és éppen azoknál nélkülözhető a külföldi behozatal. Ellenben a nagy gépeknél, különösen a cséplőgépeknél, a minőket, az állami gyépgyárt kivéve, nem gyárt senki, mert az osztrák vaspályatársaság kisérletet tett ugyan vele, de a gyártás nem fizetvén ki magát, beszüntette azt, — a vám igen jelentékeny mervben emeltetik. A magyar állami gépgyár kimutat 12% hasznot ezen árú készitésénél. Nem ellenőrizhetem, hogy ezen haszon meg van-e, vagy nincs-e meg. Sokan azt mondják, hogy az illusió. Azonban felteszem, hogy meg van és nem vonom kétségbe az adat helyességét. De kérdem meddig fog tartani ezen haszon? A vasvámokat emelték. Ha ennek következtében emelkedni fog a gépekre vetett vám is, nem lesz képes a fogyasztó a külföldi iparosra hárítani a vámot, hogy az saját hasznából fizesse, hanem a termelő fogja fizetni ezt is. Már pedig a vámemelés a cséplőgépeknél nagy. Szakértők szerint a régi és új vám különbözete 290 frtra számítható, de a állami gépgyár számítása szerint is 250 frtra fog az rugni. Tegyük fel, hogy Magyarországba évenként legalább 250 cséplőgépet hoznak be. Ebből a mai viszonyok közt, a magyar állami gépgyár hetvennél többet nem termel. Most kérdés, vajjon egy állami iparág fejlesztése, mert a többi, a mi ide vonatkozólag emlittetik, a jövő zenéje csupán, még áldozatok árán is helyes dolog-e? Eleinte ezen gépek vámemelésére nézve nekem is némi kételyeim voltak, de miután inkább foglalkoztam a dologgal, és miután egyáltalában minden állami iparvállalkozás iránt bizalmatlansággal viseltetem, nem sokat várok tőle. És nem is hiszem, hogy ha kár nélkül akar dolgozni a gépgyár, később kénytelen ne legyen az árakat felemelni, a mint e tekintetben megnyugtató választ a kormány képviselői a közgazdasági bizottságban szintén nem adhattak. Már pedig, ha az a gyár kénytelen lesz a cséplőgépek árát felemelni, akkor ez Magyarország termelőit érzékenyen fogja sujtani. — A varrógépek vámjának felemelése szintén jelentékeny. A varrógépek fogyasztása nálunk igen nagy, mert körülbelül 70.000 darabra rug. Ebből termel az előterjesztés adatai szerint Ausztria 15.000 darabot, mi egyet sem. Ez tehát határozottan az osztrák ipar javára adott kedvezmény. — Lennének még az agyagárúk, amelyekről az előterjesztés nyomán mint kiválólag magyar iparágról is szólanom kellene. De ezeket én összefoglalom azon iparágak csoportjával, melyeknél mi nagy mértékben fogyasztók vagyunk. Ily iparágak: az üveg-, a papir-, különösen a finomabb papiripar, a mint a finomabb iparczikkek készitése általában, a nemtelen fémek ipara, a műszerek készítése, a vegyészeti ipar és mindaz, ami vele összefügg. Mindezen czikkeknél mi aránytalan hátrányban vagyunk az osztrákokkal szemben, és ha a kedvezményt megadjuk ezen iparoknak, akkor ennek nemcsak az lesz hatása, hogy a fogyasztást általában megdrágítja, hanem az is, hogy a sokkal kedvezőbb viszonyok közt termelő osztrák ipar e ked-

vezménynek tizszer nagyobb hasznát fogja venni, jobban megerősbödik, és versenyével a mi sokkal gyengébb iparunkat még inkább el fogja nyomni, mint eddig.

Van még a szövő és fonóipar, azon iparág, mely a művelt államok iparának érdekképviseletében mindenütt döntő szerepet játszik, s ugy látszik, hogy döntő szerepet fog játszani a mi vámszövetségünkben is. Ezen iparágnál több fontos intézkedés ajánltatik. A legfontosabb az, melyet a t. előadó úr is kiemelt, t. i. hogy a meg nem nevezett gyapjuárúk egy faja ujból vámkedvezményben fognak részesittetni. Nem akarok itt nagyon a részletekbe bocsátkozni és nem akarok számokat idézni sem, mert azok értéke, miután rövid időről szólnak, csakugyan kifogásolható lenne. Csupán két tényre kivánok utalni, melyek a helyzetet és a vámemelés értékét eléggé fel fogják tüntetni. Az osztrák kormány indokolásában ugyanis azt mondja, hogy az ipar képviselőinek folytonos sürgetései következtében elhatározta az összes gyapjuárúk vámjának emelését; minthogy azonban a magyar kormány, tekintettel a parlamenti viszonyokra, *(Felkiáltások a baloldalon. Halljuk!)* nem tartotta lehetségesnek és megengedhetőnek a könnyebb és súlyosabb gyapjuárúk vámjának felemelését, nem maradt az osztrák kormányra nézve más hátra, mint választani a kettő közt. És az osztrák kormány a fontosabb előnyt, a súlyosabb árúk vámjának emelését választotta. Ezzel a ténynyel szemben egy másik tényre vagyok bátor mutatni, arra, hogy talán éppen e pillanatokban folyik a vita a többi gyapjuárúk vámjának emelése czéljából is a Lajtántúl, mert ott nemcsak az ellenzék, hanem a kormánypártnak kiváló férfiai is kivánják, követelik ezen árúk vámjának felemelését. És az a nagy lárma, amely Ausztriába üttetett azért, hogy Magyarország állitólagos dictatumai gátolják az osztrák iparczikkek védelmét, főleg ezen, a könnyebb gyapjuszövetek vámjának fel nem emelhetése miatt állott be. Már most kérdem, ha egy kevésbbé fontos érdek szempontjából ily lármát és mozgalmat tudnak komoly politikusok körében kelteni: minő értéke lehet a másiknak, melyet pedig a lajtántúli gyapjuipar ezen vámtarifa esetén tényleg élvezni fog? — A kormány ezzel szemben kiszámítja, hogy egy-egy kabátnál a vámemelés nem tesz többet 27 krajczárnál; de azt nem mutatja ki, hogy hány kabátot készítenek Magyarországon, ennélfogva a fogyasztás mennyire drágíttatik meg. Ezért ezen minimalis számítgatásnak én nagyon kevés értéket tulajdonítok. — A textil-ipar körében többrendű más vámfelemelés is van. A t. előadó úr hivatkozott arra, hogy a luxus-czikkek vámoltatnak meg főleg, és hogy a selyem-ipar vámjainak emelése semmi egyéb, mint a fényüzés megadóztatása és hogy ez főleg csak pénzügyi jelentőséggel bir. Hát én ezzel szemben hivatkozom az 50-es számu pamutfonalak vámjának felemelésére, hivatkozom az 50-es számu fonalból készített és festett szövetekre, hivatkozom a lenfonalak vámjának felemelésére, hivatkozom arra, hogy nemcsak a luxus-czikkek, hanem a mindennapi szükséglet czikkei is megvámoltatnak, mint a varróczérna, pamut és

varró-selyem vámja nagy mértékben emeltetik, pl. a varró-selyem 22 frtról 50 forintra.

Ne méltóztassék, t. ház, kicsinyelni ezen vámok felemelését; mert hiszen igaz, nagy mérvben nem fogják azok a fogyasztókat nyomni, de midőn egy egész rendszerét kívánják életbeléptetni a vámfelemeléseknek, akkor ezen rendszer minden elemének van bizonyos jelentősége. Már pedig ha ezen vámtarifán végig tekintek, szinte látom dagadni a középosztály háztartásának költségvetését. Mert az ily folytonos emelések és az élet lassú, de rendszeres drágítása épp oly észrevétlenül hat, mint a mily észrevétlenül barnít a napnak melege. Az ily lassu, de folytonos drágítása az életnek észrevétlenül passivvá teszi különösen a középosztályuak háztartásának mérlegét, és észrevétlenül, anélkül, hogy az illetők tudnák, hogy mikor kezdődött, bekövetkezik a pénzügyi után nyomban a moralis deficit. *(Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)*

De a t. kormány ezen ipari vámok felemelését mégis szorgalmazza, mert hiszen ez által egyrészt állitólag iparunkat is előmozdíthatjuk, másrészt pedig az osztrák iparnak szüksége van arra. Hogy ami iparunkat a vámokkal mennyire emelhetjük, azt a vasnál általam felhozott példa eléggé mutatja. Hogy pedig a vámpolitika körén kivül eső ipari mozgalomnak is minő furcsa hatása lehet, azt egy másik tény ismét élesen fogja megvilágítani. *(Halljuk!)* Az újabb időben kereskedelmi miniszter úr igen buzgón felkarolta a szövőipar fejlesztését és a magyar társadalom gyermeteg örömmel fogadta e buzgóságot, a minthogy az magában véve elismerésre méltó dolog is. De lássuk, a jelen esetben tényleg mi a hatása? Az, hogy az osztrák ipar neszét vevén a dolognak, ügyanazon nagyságban és minta szerint, szepesi vászon felirással hasonló szöveteket készit Csehországban s adja feleáron. Az emberek hazafisága is, t. ház, gyakran, főleg nálunk, nem egyéb, mint jó talaj mások leleményessége számára. *(Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* — De azt mondja a kormány, hogy az osztrák iparnak szüksége van a vámok emelésére. Nem vonom kétségbe, hogy egyes iparágak egyes czikkeinél a külföldi verseny az osztrák ipart nyomja, de az osztrák ipar mint egész nem szenved. És ezt határozottan mondhatom, mert hiszen maga az osztrák kormány igen érdekes adatokkal mutatja ki, hogy mi a helyzet e részben. Az osztrák kormány jelentése szerint a helyzet jelenleg úgy áll, hogy mig 1880-ban 1877-hez képest a nyers termékek kivitele a német határon át 49 millióval kevesbedett, addig az iparczikkek kivitele még mindig 17,400.000 forinttal több volt. Az összes határokon emelkedett az iparczikkek kivitele 40·8 millió forinttal, a behozatal csak 38·2 millió forinttal, tehát a többlet a kivitel javára még mindig 2,600.000 forint. Ezzel szemben az összes határokon a nyers termelés kivitele, ha a behozatali többletet is hozzá számítjuk, 54,300.000 forint, ebből a kiviteli kevesblet 41 millió. Ez a helyzet, képe; a miből világos, hogy míg az osztrák ipar kivitele, daczára annak, hogy kereskedelmi szerződéseink nyugaton nincsenek, daczára annak, hogy

a védvámos irány tért hódít magának Európában, folyton emelkedik, addig ami terményeink kivitele borzasztó módon hanyatlik. Ez a helyzet tökéletesen alkalmas arra, t. ház, hogy gondolkozóba ejtsen mindenkit, annál inkább pedig azokat, akik az ország ügyeinek intézésére közvetve, vagy közvetlenül hivatvák. És a t. kormány gondolkozott is a helyzetről, tanuság erről ez a tarifa: de oly orvosságot ajánl, mely a betegséget nézetem szerint csak súlyosbítani alkalmas. Tényleges terhek ellenében papiroson levő előnyöket kínál nekünk, és oly vámpolitikát akar inaugurálni, melyet én az ország érdekei szempontjából rossznak, károsnak, sőt veszélyesnek tartok. És nem tarthat engem vissza semmiféle e tárgygyal szorosan össze nem függő tekintet attól, hogy ebbeli véleményemet ki ne mondjam, ha pedig a t. ház engem tovább is meghallgatni *(Halljuk! Halljuk!)* kegyes lesz, megmondom azt is, hogy véleményem minő alapokon nyugszik.

A t. kormány kereskedelmi politikájának két egymásba szövődő sarkelve van. Az egyik, hogy a nyerstermelés és az ipar érdekeit egyenlően kell védeni, a másik pedig, hogy ha már a külföldi verseny jelentkezik nálunk, akkor legalább a monarchia belpiacza biztosíttassék terményeink számára. Két oly elv, melyek nagyon tetszetősen néznek ki és első pillanatra egészen elfogadhatóknak látszanak. Azonban ezen két elvet mint kiindulási pontot tüzetesebben vevén szemügyre, arról győződtem meg, hogy azok elseje egyáltalában nem valósítható meg, másikat pedig csak tényleges hasznát messze túlhaladó áldozatok mellett lehetne valósítani. — A mi az első elvet illeti, az imént voltam bátor arra utalni, hogy a gyapjuárúk vámja nemcsak a multban, de most is folyton emeltetik, és ha valaki a gyapju vámját emlegeti, ezzel szemben azt mondják, hogy lehetetlen, mert különben kénytelenek lennénk esetleges behozatalával egyidőben a gyapju-árúkra vetett vámot külön azért újból ugyanannyival emelni. Ezen választ kaptam én a közgazdasági bizottságban is ott szintén felhozott ebbeli kifogásomra. Ha tehát a kormány még szóba sem meri hozni azt, hogy mikor az iparczikkek ára emelkedik, hozassék be egyuttal a nyers termény vámja is, van-e kilátás arra, hogy az egyenletes védelem valaha létesíthető lesz? — A gabonavámra nézve említettem, hogy a szerződések állanak érvényesítése utjában. De még az esetben is, ha a gabonavám érvényesülését szerződések nem akadályoznák, azok értékének csökkentésére csak úgy, mint most elkövettetnék minden, és valamint most mindenféle humanistikus szempontokkal állanak elő, ezekre akkor is folyton hivatkoznának.

És végre nagyon áll az, a mit az indokolás mond, t. i. hogy a gabonavám hatása egyes államok önkényétől nem függ, ennélfogva a vámoknak ezen czikkek körében soha sem lehet azon hatása, mint az ipari termelés körében. Nem jelenti ez azt, t. ház, hogy én a gabonavámok behozatalát elvileg ellenezném, én a mérsékelt gabonavámokat egyáltalában nem ellenzem, de akkor kívánnám behozatni, midőn valamit használhatnának és midőn megkaphatjuk azokat, mint 1878-ban lehetett volna, ingyen. Hanem igenis ellene vagyok a ma-

gas gabonavámoknak, valamint viszonyaink közt a túlzott védelmi iránynak általában, a mely pedig ezen tarifa elfogadása esetén nagy mérvben előbbre haladna. Tartok tőle ugyanis, hogy nagyon is ragaszkodni találnánk ezen vámokhoz, és ekkor sem a keleten, sem a nyugaton nem köthetnénk szerződéseket. Nagy veszélyeket rejt tehát magában ezen iránynak megkezdése. — A mi a másik sarkelvet illeti, kijelentem, hogy a monarchia piaczának szerződésileg biztosított előnyeit ránk nézve én kellőleg méltánylom, de nem szabad feledni, hogy nekünk a monarchia határain kivül még most is, daczára kivitelünk hanyatlásának, igen nagy érdekeink vannak. Az országos statisztikai hivatal a múlt félévről részben kimutatja, hogy mig kivitelünk Ausztriába 127 milliót tett, addig külföldi kivitelünk ez idő alatt 68 millióra rugott. Ily körülmények közt, midőn több, mint egy harmada kivitelünknek külföldre irányul, ezt a külföldi piaczot lehetőleg megőrizni nagy érdekünket képezi. Már pedig, t. ház, a belpiacznak monopolisztikus birására való törekvésünk oly áldozatokat fog esetleg igénybe venni, a melyek versenyképességünket támadják meg. Pedig ha megvan versenyképességünk, megvan az osztrák piacz is; ellenben ha nincsen versenyképességünk, elveszítjük rögtön a külföldi piaczokat és a belföldi piacz sem lesz részünkre oly biztos, mint különben. Mert mi történik azzal a várral, a melynek külső sánczait feladják mindjárt az ellenség közeledtével csak azért, hogy a belső vár az őrizet kezében maradjon? A külső sánczok rögtön elvesznek, a belső vár pedig ennek következtében nem lesz annyira sem megvédhető, mint lenne különben. Az amerikai verseny már több piaczot ragadott el ugyan tőlünk, többet pedig megszorított. Azonban a conjuncturák e tekintetben is változnak. Például a mult évben Amerika 15%-kal kevesebbet vitt Németországba, mint 1880-ban, mi pedig ugyanennyivel többet. A verseny részünkre különben sem reménytelen. Én kellőleg megfontoltam azon jelentőséget, melylyel az amerikai verseny reánk birhat. Azonban arról győződtem meg, hogy Európában, a keletet kivéve, egy országnak sem kell attól kevésbbé tartani, mint nekünk. Hiszen leszámítva az adóztatási és a közterheknél észlelhető viszonyokat, a termelési viszonyok egy nyugati, vagy középeurópai államban sem hasonlítanak annyira az amerikaiakhoz, mint a mieink. Mindent el kell tehát követnünk, hogy e versenynyel szemben megállhassunk, mert küzdelem nélkül eddigi piaczainkat megtartani lehetetlen. De, hogy ebbeli reményeink valósuljanak, ehhez mindenekfelett a küzdés akarata szükséges. A kormány kiindulási pontja, t. i. a monarchia belpiaczának monopolizálása, lemondást jelent a küzdelemről, s ezért igen könnyen a versenyképességnek hanyatlására vezethet. — És az amerikai versenynél még egy fontos szempontra kell evvel kapcsolatban a t. házat figyelmeztetnem, arra t. i., hogy általa Angliában és mindazon országokban, melyek rendszerint amerikai gabonát fogyasztanak, az ipar olcsóbban fog termelhetni, mint eddig. Ez kü-

lönösen észlelhető Angliánál, melynek már ma is gabonaföldei jó részt Amerikában vannak, mely saját hajóin hozza be a munkásnépnek olcsó élelmezésére szükséges gabonát. Ezen eljárása folytán maholnap oly erősen fog állani, hogy ha hozzá szoktatjuk az osztrák iparosokat a kedvezményekhez, mindegyre jönnek majd és kopogtatnak a törvényhozás ajtaján, kérvén, követelvén az ipari vámok felemelését. Hát mi azután ezen versenynek mindig csak hátrányait érezzük és előnyeiben ne részesüljünk soha? Hiszen akkor okvetetlenül tönkre kell jutnunk. És ha még mindezt egy hazai belpiaczot teremtő belföldi ipar emelésére fordíthatnók! Hanem csupán azért, hogy az osztrák ipar egyes üvegházi ágai tenyészhessenek tovább is, ezen áldozatokat könnyedén meghozni, meggyőződésem szerint, bizony nagy hiba lenne részünkről. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Az mondatik, hogy majd ellensúlyozza a külföldi piaczaink elvesztését az, hogy az osztrák piacz fog tágulni részünkre. Én ezt, t. ház, nem hiszem, mert Ausztria szintén erősen földmívelő állam, és mert ezen intézkedésnek hatása az lesz, hogy a külföldi piaczot el fogjuk veszíteni gyorsan, ellenben az osztrák piacz legfelebb csak lassan tágulhat. De ha az ellenvetés állana is, én nem óhajtom, hogy a magyar közgazdaság még nagyobb függésbe jőjjön az osztrák közgazdaságtól, mint most van, és nem akarom azt, hogy annak veszélyei a jövőben még nagyobbak legyenek. Mert, t. ház, egy nemzetnek gazdaságáról van szó és egy oly intézkedésről, a melynek tovább terjedő hatása lehet. Már pedig én nem titkolhatom el magam előtt azon meggyőződést, hogy a távol jövőben, de talán még a közelebbi jövőben is oly fordulatok és események állhatnak be, melyek után majd józanul, vagy egyáltalában nem marad más választásunk, mint a külön vámterület. Az ily esetekre ennek felállítását én semmiképp sem akarom nehezíteni, azért felállításának lehetőségét mindig fenn kívánom komolyan tartani, és a felállításából származó már is meglevő veszélyeket szaporítani semmiképp sem óhajtom.

A mi az irány folytonos változtatását illeti, erre nézve az én véleményem az, hogy a mi gazdasági constitutiónk az experimentumokat nem bírja meg, és félek, hogy ha főleg egy rossz irányba bele hatolunk, akkor a vámtörvényhozási nehézségek és más eléggé ismert viszonyaink miatt ezen irányból igen nehezen fogunk szabadulhatni. És valamint most nem valósulhat meg ez a politika, mert egy másiknak utóhatását érezzük még mindig, úgy nagyon tartok tőle, hogyha később beáll is az érdekeinknek jobban megfelelő kereskedelmi politika lehetősége, azon akadály miatt, melyet most létesítünk, nem fogjuk azt, legalább idejekorán, felhasználhatni. Hogy mit hoz a jövő, t. ház, azt nem tudja senki sem megmondani, annál kevésbbé, miután a helyzet a világgazdaságban ma nem eléggé kész arra, hogy tényezőivel biztosan lehetne számítani. A t. kormány,

ugylátszik, a védvámos irány maradandóságában nem hisz, mert hiszen különben kereskedelmi politikájának főczéljául nem tűzné ki a kereskedelmi szerződések kötésének lehető biztosítását; a közgazdasági bizottság pedig határozottan kimondja, hogy a túlfeszített védvámos politika tartós nem lehet. De ha valaki aztán igy gondolkozik, annak kár a védvámos iránynyal, ugyszólván semmiért, experimentumokat űzni; hanem várja be a cselekvés idejét, a mit annál könnyebben tehet, mert hiszen az 1878-iki kiegyezést ugyanazon kiegyezés alapján megjavítani ugy sem lehet, és e tekintetben minden kisérlet hiu törekvésnek fog bizonyulni. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Hanem hát a t. kormány kereskedelmi szerződéseket akar kötni, de megvallom, hogy szokatlan előrelátása engem gyanakodóvá tesz és nem kis mérvben szól a mellett, a minek előrelátását a kormány nem hirdeti, mert hiszen a kereskedelmi politika terén legalább rendszerint az szokott bekövetkezni. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Most is kereskedelmi szerződéseket akar kötni oly politikával, melynek értelmi szerzői által nyiltan bevallott czélja nem más, mint pótolni és lehetőleg megakadályozni a kereskedelmi szerződéseket; hiszen maguk azok, a kik agitatiójának és befolyásának tulajdoníthatók a védvámos irány érvényesülésének kilátásai, ünnepélyesen bevallják és nyomatékkal hirdetik, hogy nekik sem agrár-, sem pénzügyi vám nem kell, ha a védvámok leszállításáról komolyan csak szó is lehetne, ellenben, ha alapos kilátásunk van arra, hogy ezen védvámok megmaradnak, akkor, habár duzzogva is, elfogadnak és megszavaznak mindent. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Beszédem befejezéseül, t. ház!, még csak azon kérdésre akarok válaszolni, hogy hát vajjon Magyarország mind ezen áldozatokat miért hozza tulajdonképp? Az agrárvámok nem nyomnak a latban semmit, a védvámokkal iparunkat emelni nem lehet, a vámemeléssel fogyasztásunk nagy mérvben drágul, és azok következtében a versenyképesség szenved a jelenben és koczkára tétetik a jövőben? Vannak, t. ház dolgok, melyeket kellőleg megérteni csak történeti fejlődésünk megfigyelésével lehet. Ily dolog a vámügy általában és a mi tarifánk revisiója különösen. Ezért én évek óta lehetőleg figyelemmel is kisértem mindent, a mi ezen ügyre vonatkozott, és a mit ezen revisió előtt és után láttam és hallottam, minden arról győzött meg engemet, hogy a mi kormányunk közreműködésében ezen revisiónál első sorban a pénzügyi szempont dominált. Erről tanuskodik ezen tarifa is minden izében ott t. i., a hol a vámemelést nem az osztrák ipar tekintetei kivánták, vagy tiltották. Meggyőződésem, hogy ez a revisió a pénzügyi bajok nyomása nélkül nem jött volna létre soha, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* és a közgazdasági vámok revideálása részünkről azon kényszerűség kifolyása, mely úgy állott be, hogy a vámtarifa szerkezetének megbolygatása

felkeltette a különben is mindig résen álló ipari védvámosok követeléseit, és ezeket aztán az egész művelet elejtése nélkül kielégíttetlenül hagyni merőben lehetetlen volt. A többi azután magától következett. Pénz kellett minden áron, és annak feltételét az ipari védvámok felemelése képezte, ennek látszólagos ellensúlyozása végett pedig decoratióra volt szükség, javaslatba hozzák tehát az agrár-vámokat. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ez, t. ház, a kormány legújabb kereskedelmi politikájának rövid története és foglalatja. Ily alakban kívánja most áldozatait állami életünk rákfenéje, az államháztartásnak passiv mérlege. Mert hiába, a ki erején túl költ és ezt folytatja szakadatlanul, míg csak fennáll, az uzsorától egy, vagy más alakban nem menekülhet meg soha. És a t. kormány elfogadja az uzsora ezen nemét is, gyógyítván a baj tüneteit, de összes politikai tevékenységével fokozván és hatályosbítván a bajnak következményekben kifogyhatatlan okát. Én csupán reá akartam most mutatni e bajra, mert csak néhány nap még és más nemű vita harsányabb hangja tölti be e termet. Ez a hang majd az egész országban hallhatólag fogja megmondani, hogy mi ama bajnak egyik legfőbb oka, és fel fogja tüntetni azon molochot is, a mely annyi áldozatot kíván már tőlünk, és nagyon tartok tőle, hogy jövőre még több és még becsesebb áldozatot fog kívánni az országtól, mint eddig. Én közgazdasági érdekeinket egymásután ezen molochnak feláldozni nem akarom. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Határozottan ellenzem tehát most a jelen vámrevisiót is, mert az minden decoratiójából kivetkőztetve nem más, mint füstölgő áldozat és tiszteletteljes leborulás ezen bálvány előtt. *(Helyeslés balfelől.)* És miután ma a javaslat elvetése nem puszta negatió csupán, hanem a létező állapot fenntartása, én egyszerűen kijelentem, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául sem fogadhatom el. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

15. Vámszövetségünk Ausztriával.

Képviselőházi beszéd, mondatott az Ausztriával kötendő vám- és kereskedelmi szövetségről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával 1886. évi szeptember hó 30-án.

T. H.! Tegnap hivatkozás történt arra, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslat tárgyalásának körülményei tekintetében minő különbség van a mostani és az 1878-iki vita között, hogy akkor a vám- és kereskedelmi szövetségről szóló javaslat tárgyalását megelőzték mindazon törvényjavaslatok, amelyek annak úgyszólván tartalmát képezik. Ezen hivatkozás daczára én, mert rendkivül jellemzi az említett különbséget, mégis felemlítem, hogy akkor a vám- és keres-

kedelmi szövetség iránti javaslat az osztrák-magyar vámterület vámtarifájának tervezetével kapcsolatosan tárgyaltatott e házban, úgy, hogy az általános és részletes vita együtt folyt felettük. És az előbbi befejeztével a képviselőház akkori elnöke a következőket mondta: »A vám- és kereskedelmi szövetségről és az osztrák-magyar vámterület vámtarifájáról szóló törvényjavaslatok a ház határozata folytán együtt tárgyaltattak a házban, a felszólalt képviselők közül mindegyik mindkét törvényjavaslat elfogadását, vagy elvetését czélozta és nem volt egy is, aki az egyik törvényjavaslatot elfogadta volna, midőn a másikat elvetette, ennélfogva bátor vagyok a kérdést mindkét törvényjavaslatra együttesen feltenni.« Akkor ez volt az elnöknek, a képviselőháznak, sőt magának a kormánynak is felfogása. A kormány ebbeli nézetét azonban megváltoztatta, és a vámtarifa előterjesztése után mindjárt szóba hozta azt, hogy a tarifa éppen úgy, mint 1882-ben, önmagában tárgyalható, tekintet nélkül a kiegyezésre. A közgazdasági bizottság és a ház többsége által a javaslat elfogadtatván, ime most azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy azon tarifának sorsa annyira bizonytalan, hogy a miniszterelnök úr jónak látta a pártja által legutóbb tartott értekezletek egyikén előkészíteni azt arra az esetre, ha a tarifa csakugyan nem lesz törvényerőre emelhető. Pedig az említett javaslat nem valami apró módosításokat tartalmaz, sőt a kormány felfogása szerint is lényeges, beható átdolgozását képezi a régi vámtarifának. Hivatkozom e tekintetben az indokolásra, melyben ki van mondva, hogy: »Ez alkalommal a kormány tekintettel volt nemcsak a külállamoknak kereskedelmi politikájára, hanem arra is, hogy részünkről most oly vámtarifának megállapításáról van szó, a melynek alapján a vámszövetség tartama alatt a külföldi lejárt, vagy lejárandó szerződések megújítása alkalmával esetleg alkalmas tarifaszerződések létrejöhessenek, már e szempontból is a bemutatott törvényjavaslat több módosítást foglal magában és egyszersmind magasabb, mint volt a márcziusi vámnovella.« Ha a kormány jelen előterjesztését komolyan vette, akkor ez mindenesetre mutatja az eredményt, melyre helytelen taktikája vezetett. Emlékezhetünk, t. ház, arra, hogy már az 1878-iki kiegyezés után közvetlenül minden alkalmat megragadott a miniszterelnök úr, hogy az egyetlen hatályos, törvényes eszközt, melynek felhasználásával ily alkalommal kedvezőbb eredményekre juthatott volna, az önálló vámterületet, oly feketének és lehetetlennek fesse, amennyire azt tenni csak képes volt. *(Igaz! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* De, t. ház, ha oly kevés a valószínűség arra, hogy az ezen kormány által szükségesnek és helyesnek tartott és ilyennek bemutatott vámtarifa-tervezet törvényerőre fog emelkedni, akkor minő helyzettel fogunk szemben állani? Érvényben marad az 1882. évi vámtarifa, mely egyáltalában nem valósítja meg azon fő gondolatot, mely a kormány minden újabb előterjesztésében mint kereskedelmi politikájának irányelve szerepel. Ez a gondolat a két állam termelésének arányos egyenletes védelme. De hiszen, t. ház, az egyenletes védelem az 1882-iki vámtarifa módosí-

tásánál, amint emlékezhetünk reá, voltaképp nem is terveztetett. *(Igaz! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Méltóztassanak visszagondolni az akkori vitákra, melyekből világosan kiderült, hogy akkor nem is közgazdasági, hanem egészen más, tudniillik pénzügyi czélzat lebegett a kormány szemei előtt, mert akkor még a pénzügyi rendezést a pénzügyi vámok nagymérvű emelése által akarták tetemesen közelebb vinni czéljához. *(Igaz! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Ha már most, t. ház, azon egyenletes védelem a nyerstermelés és ipar érdekével szemben igy nem lesz érvényesíthető, be fog állani az a helyzet, melyről a közgazdasági bizottság jelentése is megemlékszik, midőn a két állam lényegesen elütő gazdasági szervezetének következtében oly érdek-összeütközések támadnak, melyekre vonatkozólag maga a bizottság mondja jelentésében, hogy azok által a köztük fennálló vám- és kereskedelmi szövetség súlyos megpróbáltatáson mehet keresztül. És teljesen igaza van a bizottságnak, mert az esetben, ha a közös vámterületen nem sikerül nekünk a két állam termelésének arányos védelmét eszközölni, akkor ezen gazdasági szövetség súlyos megpróbáltatáson fog keresztül menni. Ezen szövetség alapgondolata ugyanis, amint elismeri maga a kormány is, a szabad kereskedelem, a védvámos áramlat tehát, melylyel szemben állunk, elvi ellentétben áll a mi vám- és kereskedelmi szövetségünk alapgondolatával. Ha azután komolyan meg sem kíséreltetik ezen ellentét kibékítése, akkor okai bőven lesznek a szövetség valóban súlyos megpróbáltatásának. Az végzetessé válnék a gazdasági szövetség eszméjére és akkor én magam is nyiltan vallanám, hogy az önálló vámterület létesítésére kell, mint közvetlen czélra, törekednünk.

De mivel én arról nem vagyok meggyőződve, hogy még a mai körülmények között is ne lehetne óvatossággal, de természetesen erélylyel is az érdekellentéteket kibékíteni: szükségesnek tartom, hogy ezen irányban komoly kisérlet tétessék, és annak sikeresítése végett követtessék el minden, ami lehetséges, mert a mint az 1867: XII. t.-czikk is mondja, Magyarország és a monarchia másik állama között az érdekek kölcsönös érintkezései számosak és fontosak. — Azonban, t. ház, annak a kereskedelmi politikának, mely felszinre vergődött, a védvámos áramlat folytán keletkezett sziklák és örvények közt kell keresztül vezetni, s mindenesetre rendkivüli gondosságot és odaadást tesz szükségessé, hogy czélját elérhesse. Egy ilyen sziklára mutatott a t. előadó úr tegnapi beszédében, midőn a megtorlás szükségét említette és kifejezte abbeli meggyőződését, hogy csak a megtorlás alkalmazása által juthatunk megint abba a helyzetbe, hogy ennek a vám- és kereskedelmi szövetségnek alapgondolata, a szabadkereskedelem, a szerződéses vámpolitika utján ismét előnyünkre válhassék. — Én ebben a felfogásban nem osztozom, és azt vélem, hogy ez ellenkezik ama felfogással, melyet a t. kormány és a monarchia másik államának kormánya is e tekintetben magáénak vallanak. Ez utóbbiról tudom, hogy határozottan tiltakozott az ellen, hogy a vámtarifa-javaslatnak retorsionális jelleg tulajdoníttassék. Nem

is lehet ami körülményeink közt olyan bátran retorsionális politikát folytatni. És be fogjuk azt látni, ha csak egy pillantást vetünk a kereskedelmi forgalom adataira. Ezek szemlélete után be kell ismernünk, hogy egy ily politika csak a mi kárunkra lenne folytatható. Az utóbbi két év átlaga szerint ugyanis az osztrák behozatal többlete Magyarországba tesz több mint 101 millió forintot, ellenben a nyugat-európai államokba, névszerint Német-, Franczia-, Angol-, Olaszországba, Svájczba s Belgium és Hollandiába kivitelünk többlete tesz 52 millió forintot. Már most, ha mi a kereskedelmi politikánknak retorsionális élt adunk, nagyon könnyen bekövetkezhetik, hogy még ma sem kicsinylendő külföldi piaczaink nagy mértékben veszélyeztetve lesznek. És e tekintetben vannak már figyelmet érdemlő jelenségek is, melyek közül elég legyen csak arra mutatnom, a mi az újabb időben Svájczban történt. A mint ott hirét vették az új vámtarifa-javaslatnak, illetékes körökben is kezdték fontolóra venni, hogy vajjon a magyar nyerstermények Svájcz piaczairól ne zárassanak-e ki? Azt hiszem tehát, van okom nem osztozni a t. előadó urnak azon reményében, mely szerint mi a retorsionális politika által képesek lennénk azon államoknak, melyek reánk nézve a legnagyobb gazdasági fontossággal bírnak, vámpolitikáját a legközelebbi jövőben megváltoztatni.

De legfőbb érvénye azon veszélyes utnak, melyen a kereskedelmi politikánknak vámközösség mellett haladni kell, az, hogy az arányos és egyenletes védelem nagyon könnyen csak a papiron marad. Ezen elv érvényesítése, amint a tapasztalatok mutatják, egyáltalán nem is könnyű feladat. És felfogásom szerint annak kielégitő megoldása csakis a legnagyobb elhatározás és a legszivósabb erély mellett sikerülhet. Mert hát eddig a vámtörvényhozás terén mit tapasztalhattunk? *(Halljuk!)* Azt, hogy az ipari védvámos áramlat minden alkalommal oly erősnek bizonyult, melylyel — valljuk be — eddig nem birtunk. Az 1878-ik évi vámtarifa az egyenletes védelem elvét valósítani meg sem kisértette. A túlmagas ipari vámok mellett a nyerstermények vámjait ebben a tarifában hiába keresnők. Az 1882. évi vámtarifát az imént jellemeztem. Akkor ugyan mondatott, hogy az abban foglalt nyerstermény és állatvámok képezik az ipari vámok emeléseért a compensatiót, és hogy ezek egymással szembeállítása lenne az egyenletes védelem eszméjének megvalósítása. De, már akkor — és én azt hiszem, nagyon helyesen — felhozatott itt e padokon, hogy az egyenletes védelmet úgy eszközölni és az egyensúlyt a védelem tekintetében úgy helyreállitani, hogy meghagyjuk a régi alapokat és azokat mint szentesített és érinthetetlen osztrák vívmányokat fogadjuk el és arra épitsük tovább a tarifa reformját, merő képtelenség. Ha egy mérlegnek, t. ház, egyensúlya meg van zavarva, és valaki azt úgy akarja helyre állítani, hogy mind a két serpenyőbe ugyanazon súlyt teszi bele, az rendkivüli tévedésben leledzik. — Éppen ily tévedés azt hinni, hogy a vámvédelmi egyensúlyt helyre lehessen állítani azon az alapon, amely 1878-ban vámpolitikánk részére megalkottatott, és amely magát az emlitett elvet egészen figyelmen kivül hagyta. Ha

tehát mi ezt a ma egyedül lehetséges vámpolitikai főelvet megvalósítani kívánjuk, okvetlenül szükséges, hogy ha nem is csinálunk egészen tabula rasát, ami az én felfogásom szerint is lehetetlen, de legalább is magukat a védendő érdekek egészét veszszük első sorban figyelembe és azokra a tételekre, amelyek a régi vámtarifában vannak, nem úgy tekintünk, mintha azokat érinteni csak azért nem lehetne, mert már megvannak. De hogy egy ilyen alkut képesek legyünk keresztül vinni, ahhoz okvetlenül nagyobb súly szükséges, mint a mennyit a magyar kormány az osztrákokkal szemben közönséges időkben vethet a latba. Az alkudozás czélravezethetése szükségessé teszi, hogy a mai vámközösség Austriára nézve megmérhetlenül nagy előnyeit vethesse a mérlegbe és ne adja ki azt a törvényes fegyvert kezéből, a mely egyedül képes szavának nyomatékot adni. De — a mint említettem — a kormány már 1878 óta minden lehető és lehetetlen alkalmat felhasznált arra, hogy a külön vámterület eszméjét úgy tüntesse fel, mint a mely tulajdonképp valósíthatlan. Meggyőződésem, hogy a kiegyezés azon teljes eredménytelenségét, melylyel most szemben állunk, ennek az elhibázott taktikának kell tulajdonítani. *(Igaz! balfelől.)* Hogy e tekintetben a kormány eljárását kellő világításba helyezzük, okvetlenül szükséges megvizsgálnunk azt, hogy vajjon csakugyan oly lehetetlen dolog-e az önálló vámterület felállítása, és hogy vajjon az annyira ellenkezik-e Magyarország érdekeivel? És áll-e az, hogy midőn a gyakorlati kereskedelmi politika terén erről szó lenne, akkor nem valódi fegyvert, hanem csupán egy ahhoz hasonló játékszert mutogatna a kormány. És e részben azt hiszem, nem elég, csupán combinatiókra hivatkozni, hanem mindenesetre az érvelésnek különös súlyt kell, hogy adjon, ha képesek vagyunk egy oly tényleges állapotra reámutatni, a mely azután a külön vámterületre vonatkozólag felhozott aggályokat eloszlatni és az ellenvetéseket ékesebben képes megczáfolni, mint azt bárki is csupán érveléssel tehetné. E részben egy ily tényleges állapotra kívánok rámutatni, t. i. arra a kereskedelem-politikai viszonyra a melyben más két, egy fejedelem alatt álló, független állam, t. i. Svéd- és Norvégország élnek egymással. Ennek a két országnak megvan a külön vámterülete, a nélkül, hogy ez gazdasági érdekeiket sértené, vagy éppen veszélyeztetné. Az 1814-iki egyesülés után ott a külön vámterületek megmaradtak, de az idők folyamában azok úgy alakultak át, hogy a vámviszonyok ottan most látható képét különösen nekünk érdekes és tanulságos megfigyelni. *(Halljuk!)*

Ezen két országnak önnálló vámterületei, a melyek több mint félszázadon át fejlődtek tovább, abban nyilvánulnak, hogy mindkettőnek külön vámtörvényhozása van, a mennyiben az autonom vámtarifát illeti. A legutolsó svéd autonom vámtarifa 1881-ből, a legutolsó norvég vámtarifa 1882-ből való. A kereskedelmi szerződéseket közösen kötik, mert a két külön állam kifelé egységet képez, a mint a dolog természete szerint, ez másként nem is lehet. Kereskedelmi szerződéseket közösen kötnek; ily szerződések jelenleg is pél-

dául a még 1828-ból származó angol, az 1865-ből származó franczia, a legújabban kötött spanyol, stb. kereskedelmi szerződések, melyek mindegyikében az a záradék foglaltatik, hogy a legtöbb kedvezmény azonban nem terjesztetik ki mindazon előnyökre, melyeket a szövetségben álló két állam egymásnak biztosít. Az tehát, hogy ennek a monarchiának is alaptörvényeibe ily intézkedést kellene iktatni, a dolog természetében fekszik, és az oly követelmény, melyet, ha gazdasági érdekeinket a külön vámterület utján akarjuk érvényesíteni, okvetlenül eleget kell tenni nekünk is. Egymás irányában a két állam a lehető legkedvezményezettebb eljárást követi, a mennyiben egyik sem vámolja meg a másik termelvényeit. Hogy azután a két autonom vámtarifa különbségéből külföldiek jogosulatlan hasznot ne huzhassanak, intézkedés van téve mindegyik vámtarifában, melyeket különben a kötött szerződésekhez rögtön módosítanak, valamint egész részletesen az 1873. április. 11-én kelt norvég és megfelelő svéd törvényben, hogy e különbözetek az idegen árú tulajdonosa által okvetlenül megfizettessenek. Ha egy külföldi árúczikk a két ország közül azon megy át, a hol az megvámolva nincs, vagy arra alacsonyabb vámtétel van szabva, mint a másik államban, akkor ez utóbbiban az egész vámtételt, illetőleg a különbözetet meg kell fizetnie. És e vámviszony a két ország érdekeit annyira kielégíti, hogy Norvégiában, a mely pedig telve van separatisticus hajlamokkal, nem törekszenek komolyan arra, hogy a vámsorompó Svédországgal szemben ismét felállittassék, másrészt Svédországban nem a mérvadó tényezők kivánják, hogy a külön vámterületet egységessé alakítsák át, a mire nézve bizonyíték azon indítvány sorsa, mely 1878-ban a svéd törvényhozás kebelében tétetett, de annak mindkét kamarájában nagy többséggel megbukott.

Ez ama példa, t. ház, melyre bátor vagyok rámutatni akkor, midőn azt állítom, hogy a külön vámterület létesítése egyáltalán nem megvalósíthatlan eszme, hanem egy oly gyakorlati gondolat, melyet az esetben, ha annak szüksége fölmerül, előtérbe kell állítani, és a mely által Magyarország érdekei okos vámpolitika mellett, mert hiszen itt is ez a fődolog, valami nagy csorbát semmiképp sem szenvedhetnek. Kérdem ezután, t. ház, helyes volt-e nyolcz hosszú éven át folytonosan azt hangoztatni, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy az önálló vámterület létesítése ez országra nézve mily anyagi károkkal és mily veszedelemmel jár. Helyes volt-e eldobni azt a törvényes fegyvert magunktól, melynek használata egyedül képesíthet bennünket arra, hogy mint gyengébb gazdasági fél a másik erősebbel érdekeinknek megfelelő alkut köthessünk? Helyes volt-e elmulasztani az alkalmat, mely csak minden tiz esztendőben kinálkozik arra, hogy a viszonyok változása, vagy esetleg saját hibánk folytán felmerülő sérelmeinket kiigazíthassuk, hogy gazdaságilag egy in integrum restitutiót biztosíthassunk magunknak? Helyes volt-e az alkalmat eldobni magunktól és kötött kézzel menni az alkudozásoknak? Az eredmény mutatja, hogy ezen eljárás mennyire helytelen volt! A vámközösségnek, t.

ház, azon egyik föltételét, melyet én okvetlenül figyelembe veendőnek és érvényesítendőnek tartok, a helyes kereskedelmi politika képezi. Az a vámtarifa pedig, melynek egy ilyen politika alapját és kifejezését kellene képezni, annak kívánalmaival homlokegyenest ellentétben áll. A vámközösség fenntartásának tehát ma, az én meggyőződésem szerint, egyik főfeltétele nem létezik.

De, t. ház, van a közös vámterületnek az én szemeimben egy másik elengedhetlen föltétele is, mely nélkül én azt anyagi romlásunk nélkül fenntarthatónak nem tekintem. Ez a másik feltétel a helyes közgazdasági politika, és pedig a kiegyezés szempontjából két irányban. Abban az irányban, hogy az ipartermelésre közvetlenül befolyást gyakorló fogyasztási adókra, úgy azon iparágak fejlődésére, valamint nagyobb mérvű pénzügyi jövedelmezőségükre nézve kedvező szabályozását biztosítsuk magunknak. A másik irányban követelem a helyes közgazdasági politikát, mely folytonosan szem előtt tartja, hogy a közös vámterület mellett a termelés minden ágának értelmi és technicai színvonalát nagy igyekezettel és odaadással emelni kell, és hogy e részben a feladatnak éppen a vámközösség folytán igen jelentékeny része az államra nehezedik. A mi a helyes közgazdasági politika követelményeit az első irányban illeti, én azt látom, hogy ezek az előttünk fekvő szövetségi tervezetben nem foglaltatnak, mert a szesz-, sör- és czukoradó közös, egyöntetű szabályozása a tervezet elfogadása után 10 évre ismét meg lesz állapítva. Már pedig rendkivüli közgazdasági érdekek füződnek ahhoz, hogy ezen fogyasztási adók önnállóan, Magyarország termelési viszonyainak megfelelőleg szabályoztassanak. És miután ily természetű vízsonyaink rendkivül különböznek azoktól, a melyek e részben a szomszéd szövetséges államban észlelhetők, az ipartermeléssel kapcsolatos fogyasztási adókat önállóan kell szabályoznunk. — És hogy termelési viszonyaink e részben igen különbözők, arra nézve bizonyítékúl bátor vagyok hivatkozni azon adó-enquête munkálataira, mely 1869-ben az akkori pénzügyminiszter által hivatott össze. Ezen enquête kimutatta ama hátrányokat, melyekkel a szeszgyártás nálunk jár, ha Austriával közösen szabályoztatik, mert ennek termelésre felhasznált nyers anyaga sokkal nagyobb keményítő-tartalommal bir, mint a mienk. Az enquête szeszadóügyi osztálya a pénzügyminiszterhez intézett jelentésében ezeket mondja: »A szeszfogyasztási adónak a birodalom mindkét részében törvény által meghatározott egyenlősége mellett az adótörvény csak azon lényeges tényezőket vehetné tekintetbe, melyek az osztrák burgonya jósága és olcsósága folytán a kevésbbé jó és drága magyar burgonya és kukoricza ellenében a nyers anyag különbségében fekusznek, mivel a tőke, a szállítás olcsóbbságában és a hasonló kedvezőbb tényezőkben rejlő különbségeket az adótörvényben kiegyenlíteni nem lehet.« Constatálja, hogy már az 1868. évi szeszadó-törvény alapján is a magyarországi szesztermelés, minden más körülmény figyelmen kivül hagyása mellett is, a nyers anyagban fekvő különbségnél fogva már jobban meg van adóztatva, mint az austriai. —

Az 1868-iki mezőgazdasági enquête pedig világosan kimondta, hogy »gazdasági szesziparunk főbaja, mely reá igen súlyosan nehezedik, az, hogy szeszadóztatási rendszerünk az osztrákéval egyenlő alapon kezeltetik, holott termelési viszonyaink jóval kedvezőtlenebbek, mint az osztrák tartományoké». A mi burgonyánk 16% keményitő-tartalommal bir, mig az a csehországinál 24%-ra emelkedik. E mellett terméseink csekélyebbek, népességünk gyérebb, munkabéreink magasabbak, közlekedési utaink silányabbak, piaczaink távolabb fekszenek, úgy hogy valamennyi tényező igazolja azon állitást, mely szerint egyforma adózási alapon az osztrák tartományok szeszfőzdéivel a mi gazdasági szesziparunk versenyezni nem képes.

Legújabban, t. ház, az 1884-iki szeszadótörvény káros hatása feletti tanácskozásra az aradi kereskedelmi és iparkamara hivott össze egy szakértekezletet, melyben a következő tények állapittattak meg. *(Halljuk!)* Egy kiváló szakértőnek véleménye, a kinek nézetei irányadók szoktak lenni a kormány által összehivott enquêteken is, a magyar szesziparnak helyzetéről és viszonyáról az osztrák szeszipariához következőleg szól: Az 1884-iki szeszadó-törvényben oly törvény alkottatott, mely Magyarországot károsítja, Ausztriának ellenben használ. Az új törvény által a burgonya- és répaszeszgyártás, tehát leginkább a mezőgazdasági szeszfőzdék, rendkivül nagy előnyben részesittettek, a tengeri szeszgyártás ellenben túlságosan megterheltetett. Már most, miután Magyarország szesztermelése kétharmadrészben a tengerit használja főanyagul, a magyar termelés jobban meg van terhelve, mint az osztrák, és a rendkivüli előnyök, melyek a mezőgazdasági szeszfőzdéknek biztosittattak, leginkább Ausztriának válnak javára. Az előnyök, melyeket a magyarországi mezőgazdasági szeszfőzdék élveznek, elenyészően csekélyek azon hátrányhoz képest, mely Austria kedvezményezéséből a magyar össztermelésre háramlik. — Ausztriának összes szesztermelése az 1885. évben ugyanis 1.420,000 hectolitert tett; ebből terményadó fizetése mellett, vagyis nagyipari gyárakban 500.000 hectoliter állittatott elő és 920,000 hectoliter átalányozás mellett, tehát mezőgazdasági szeszfőzdékben, a mihez megjegyzendő, hogy Ausztriában oly nagy ipari szeszgyártás, mint Magyarországon, egyátalán nem létezik, és hogy az 500.000 hectoliterből 300,000 hl. melasseból (czukorüledékből), 200,000 hl. pedig élesztővel egybekapcsolva állittatott elő, a termelés túlnyomó nagy része azonban burgonyaszesz. Az Ausztriában termelt 1.420,000 hl. szesz után 9.436,000 frt adó fizettetett, minélfogva egy hectoliter szeszre 6 frt 80 kr. adó esik; ennek ellenében a fennebbi tételek Magyarországon egészen másképp alakulnak. Magyarország szesztermelése az 1885. évben 1.250,000 hectoliter volt, ebből 800,000 hl. nagyipari szeszgyárakban, 250,000 hl. mezőgazdasági szeszfőzdékben és 200,000 hl. kis üstfőzdékben állittatott elő. Az átlagos adótétel tehát hektoliterenként 8 frt 40 kr. a $10^1/_4$ millióra rúgó szeszadóbevétel után számitva. A mezőgazdasági szeszgyáraknak biztosított nagy kedvezmény tehát hazánkban 250.000 hecto-

literenyi szeszmennyiség után élveztetik, Ausztriában ellenben 920,000 hectoliter után, a miből világosan látható, mit kell Magyarországnak saját érdekében tennie, és mily nagy hátrány háramlik hazánkra, ha a nagyipari szeszgyártást megrontja, mely hátrány azután nemcsak a közvetlenül érdekelt nagyiparosokra, hanem a mezőgazdaságra és az állami bevételekre is érezhető hatással lesz. A mezőgazdasági szeszfőzdéknek jelenleg nyujtott rendkivüli kedvezmény előnyére lesz ugyan egy-két magyar gazdának, de az összes magyar mezőgazdaságnak igen nagy kárt fog okozni.

Az a különbség, t. ház, a mely a szesznél észlelhető, tapasztalható a czukortermelésnél is. A czukoriparra vonatkozólag szintén oly természetü hátrányokat constatált az 1869. évi adóenquête. Ez alkalommal kimondatott, hogy hazai czukorgyáraink sikerrel alig képesek versenyezni a monarchia másik felében kedvezőbb viszonyok közt működő gyárakkal. Ennek egyik főoka az, hogy Magyarország éghajlati fekvése, egészben véve, kapcsolatban a rendetlen esőjárással és gyakori tartós aszálylyal, répatermelésre általában kevésbbé alkalmas, mint Morva- vagy Csehország. Nálunk a talaj túlságos sótartalma, a munkerő drágasága, az épitkezéseknek 30—40%-kal drágább volta, a jó utak hiánya, a költségesebb szállítás, a segédipari gyárak távolfekvése: mind oly körülmények, melyek már magukban is súlyosan nehezednének ez iparágra, ha a répaczukor tartalma oly sokkal, 15—20%-kal, nem lenne is csekélyebb és hamutartalma sokkal nagyobb, mint az osztráké. — Ezt világosan és határozottan constatálja egy szakértő is, a kinek ebbeli véleménye csak e napokban jelent meg a múlt évi budapesti kiállítási hivatalos jelentésben. E szerint, ha a magyar czukor 15—20 százalékkal olcsóbban lenne megadóztatva, mint az osztrák, ezzel csakis a répa czukortartalmának különbsége egyenlíttetnék ki. A többi hátrányokat, a gazdasági, szállítási és munkaviszonyaink fejletlenségét, a fütőanyag drága voltát az adótörvény ezen vélemény értelmében sem képes kiegyenlíteni. — Az eddig érvényben volt czukoradóztatás hátrányait különben maga a kormány is elismeri és constatálja a czukoradó-reform iránti előterjesztésében, hogy nemcsak czukorgyáraink pusztulnak, hanem a magyar czukortermelés általában és aránylag az osztrák czukortermeléshez képest is folyton kedvezőtlenebbé alakul, mert mig 1878/9-ben ez az arány 7·75%-ot — 92·25%-ot, most az arány 5·44 — 94·56%-ot tett. — A czukoradó-javaslat a magyar termelésnek kedvezőbb terményadó-rendszerén nyugszik ugyan, de abban még a répa czukortartalma közötti különbség sincsen kiegyenlítve.

Én azt hiszem, tisztelt ház, nem szükséges tovább tényadatokat felhoznom annak bizonyítására, hogy az ipari termelés éppen azon iparágaknál, a melyekkel kapcsolatban a fogyasztási adókról itt szó van, mily különböző viszonyok között történik a monarchia két államában. Az ezen különbözőségnek logicai következményei oly nyomatékosak, hogy már 1878-ban azok, a kik akkor a t. háznak

ezen oldalán ültek, szükségesnek tartották a vám- és kereskedelmi szövetség tárgyalása alkalmával az első czikknél egy módosítványt beadni, a mely kimondja, hogy a két állam közötti szabad forgalom köréből kivétetnek az állami egyedáruságok és azon kivül az ipari termeléssel szoros kapcsolatban álló és fogyasztási adó alá eső czikkek, jelesen a sör, szesz és czukor. — Ugyanezen módosítvány azt is czélozza, hogy az állami egyedáruságok tárgyainak egyik államból a másikba vitele egyáltalán tilos, a szabad forgalom köréből kivett és fenn elősorolt czikkek bevitele pedig csak azon fogyasztási adóösszeg megfizetése mellett engedtetik meg, a mely fogyasztási adó a belföldön termelt ily czikkek után fizettetik, nagyobb adókat e tekintetben sem lévén szabad egymástól szedni, mint a minők a belföldi árút terhelik. — Ebből a szoros logikai következtetés az, t. ház, hogy ha a termelési viszonyok csakugyan oly különbözők, mint azt bátor voltam előadni, akkor az adók sem kezelhetők egyöntetüen, ugyanazon módon. (*Ugy van! balfelől.*)

A szóban levő módosítvány ellen akkor e házban főleg két ellenvetést hoztak fel. Az egyik ellenvetés az volt, hogy nem helyes a vámterületi közösség által biztosított szabad forgalmat illusoriussá tenni az által, ha a fogyasztási adók érdekében a külön törvényhozásnak megfelelően esetleg zárvonal állíttatik fel. — Erre az ellenvetésre már akkor nagyon helyesen utaltak arra, hogy hiszen vannak egységes vámterületet képező államok Európában, melyek egyúttal külön fogyasztási adóterületekből állanak. Rámutattak Németországra, melynek egységes vámterülete négy külön fogyasztási adóterületet képez, és ez a forgalom szabadságát ott egyáltalában nem semmisíti meg. A ki Németországban járt és ezeket a dolgokat megfigyelte, tapasztalhatta azt, hogy különböző fogyasztási adótörvényhozások következtében szükségessé vált határszéli kezelés sokkal egyszerűbb, könnyebb és kevesebb költséggel eszközölhető, mint azt az illető törvények elolvasása után képzelni lehetne. És hogy ez a rendszer ott az érdekeknek mennyire megfelel, bizonyítja azon körülmény, hogy nem is szándékoznak azt mostanában sem megváltoztatni. Erre bizonyíték azon vélemény, melyet a szeszmonopolium tárgyalása alkalmával a kölni kereskedelmi és iparkamara adott, és a melyben felemlíti, hogy a szeszmonopoliumra vonatkozó törvény 89. §-ában foglalt az a lehetőség, hogy Bajorország, Baden és Württemberg is belépjenek az együttes német fogyasztási területbe, ez idő szerint ugyszólván ki van zárva, mert Bajorország oly magatartást követ, mely mellett az lehetetlen, és ha Bajorország nem hajlandó az egységes német fogyasztási területbe bemenni, akkor az említett másik két ország is azon kivül marad. — De felhozatott, t. ház, midőn az említett módosítvány itt a házban tárgyaltatott, az is, hogy az a zárvonal, mely szükségessé válik a fogyasztási adók önálló kezelhetése végett, igen költséges lesz s felemészti az igy elérhető jövedelmi többlet jelentékeny részét. E részben nagyon helyesen utalt egy oly férfiu, ki azelőtt Magyaror-

ság pénzügyeit kezelte, azok részletei tekintetében tehát kellőleg tájékozva lehetett, hogy számítása szerint a költségek nem emésztenék fel az így biztosítható pénzügyi eredményt. Magyarország vámátalánya, melyet a közös vámhatár ellátásáért évenkint kap, 450,000 forintot tesz és rendesen ezt sem meríti ki. Miután a Kárpátokat nem szükséges úgy ellenőrizni, mint a nyilt határt, véleménye szerint legfeljebb még egyszer ennyibe kerülhetne a fogyasztási zárvonal felállítása. De engedjük meg, t. ház, hogy tetemesen többe kerülne, és engedjük meg, hogy éppen az osztrák tartományok felé eső határ ellenőrzése azt lényegesen megdrágítaná, amit én különben nem hiszek, még akkor is a következők arról győznek meg engem, hogy az pénzügyileg sem lenne káros. *(Halljuk!)* — A zárvonal kiadásaiból okvetlenül le kellene vonnunk azon kiadásokat, mert ezekre nem lenne szükség, melyeket belföldi fogyasztási adóink érdekében, például a kávé-, sör- és czukorfogyasztás ellenőrzése czéljából kell tennünk. Másodszor nagyon fontos dolog az, hogy ha úgy fejlődnek a dolgok, a mint megindultak, pénzügyi károsodásunk olyan nagy lesz, hogy ezzel szemben a zárvonal összes költségei is eltörpülnek. Figyelmet érdemel továbbá, hogy akkor nem lennénk kénytelenek a statisztikai adatokat úgy gyüjteni, mint most, hanem droit de statistique szedése mellett tehetnők ezt a határon. Ezen illeték szedésére éppen annyira jogosítva vagyunk, mint a statisztikai adatok gyüjtése alkalmával ma szedett illetékekre. De ha mindez nem is állana, ha a zárvonal összes költségeiben nyilvánuló pénzügyi egész érdekkel csakis a közgazdasági nagy érdek állana, mely azzal összefüggésben van, szemben, ez is ellensúlyozná azt, mert Magyarországnak kiszámíthatlan horderejű érdeke, hogy a közvetett fogyasztási adókkal kapcsolatos iparágak tönkre ne menjenek, hanem lehetőleg fejlesztessenek. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* És erre, t. ház, két irányban fektetek súlyt. Egyfelől a közgazdasági életérdek parancsolja hogy azon iparágainkat, melyek megvannak, ne engedjük elcsenevészni. — Mindig arról beszélünk, hogy ipart kell teremteni az országban és a létező iparágak létfeltételeit sem vagyunk hajlandók biztosítani. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Másodszor fontos a pénzügyi tekintet, mert arról én is meg vagyok győződve, hogy a mi pénzügyi rendezkedésünk a fogyasztási adóknak kellő mérvű kihasználása nélkül egyáltalában lehetetlen. Lehetetlen, t. ház, hogy mi az egyenes adókat emeljük. A takarékosság is csak bizonyos mértékig engedhető; azontúl az állami feladatok veszélyeztetésével jár. És habár talán pártpolitikai szempontból nem egészen helyes, de én mégis, mert a pénzügyi rendezkedést nagy nemzeti érdeknek tartom, rá kívánok mutatni ez alkalommal arra a lehetőségre, a mely a pénzügyi zavarok megszüntetése tekintetében a fogyasztási adók kihasználásánál kínálkozik. Mig nálunk, t. ház, a szeszadó hectoliterenként átlag 8 forint 40 krajczárnál nem tesz többet, addig más országokban ennek tizszeresét, sőt tizenötszörösét tudják az állam részére biztosítani. Oroszországban például 78 forint, Belgiumban 75, Észak-Amerikában

127, Franciaországban 78, Angliában 110 forint az az összeg, melyet egy hectoliter szesz után fogyasztási adóban fizetnek. — Igaz, nálunk a szeszfogyasztás kihasználását regale-illetékek hatása akadályozza. De hát mi gátolja az államot abban, hogy az italmérési jognak magához váltása által ne szerezze meg azt a szabad kezet, melyre szüksége van, hogy pénzügyileg a fogyasztási adót kihasználhassa? És azt mondhatnók ezzel szemben, hogy hiszen a fogyasztási adókat közös adótörvényhozás mellett is be lehet hozni. Én megvallom, nem hiszem azt, hogy a fogyasztási adók kellő kihasználása és egyúttal az ipartermelés érdekeinek sértetlenül hagyása közös törvényhozás útján lehetséges volna; úgy közgazdaságilag, mint pénzügyileg rendkivül fontos dolog tehát fogyasztási adóinknak termelési viszonyaink szempontjából való helyes rendezése. — Én ezen rendezés lehetőségét az előttünk fekvő törvényjavaslat által kizártnak tekintem, ennélfogva a vámszövetség azon második feltételét sem látom benne, mely mellett a közös vámterület fenntartására szivesen ráállanék.

Ezekben indokolom, t. ház, azt, hogy én a szőnyegen levő javaslatot nem fogadhatom el, hanem a vámszövetség felmondása mellett újabb tárgyalásra kivánom utasítani a kormányt. — És ezzel be is fejezhetem beszédemet, ha még két ellenvetésre, melyet mindig hallok, nem kivánnék egy pár szóval reflectálni. — Azt mondják, t. ház, hogy nem helyes dolog azon politikai kapcsolatot, amely a monarchia államai közt fennáll, a gazdasági érdekek bolygatása és azok erélyes érvényesítése által lazítani. *(Halljuk! Halljuk!)* Én ezen kapcsolatnak kora ifjúságom óta híve voltam, s midőn még ezen ház tárgyalásait arról a karzatról hallgattam, már akkor erős meggyőződésemmé vált, hogy a két állam egymásra van utalva s csak egymást támogatva állhat fenn. De ezen meggyőződésem nem ingat meg azon hitemben, hogy gazdasági tekintetben nem helyes dolog az érdekeknek kellő gondozását elhanyagolni. *(Ugy van! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Azon testvérek is, t. ház, akik gazdasági közösségben élnek, akik azonban gazdasági ügyeiket nem rendezik kellően és érdekkörüket nem szabják meg szorosan, annak a veszélynek vannak kitéve, hogy a testvéri szeretet helyett rövid idő alatt más érzelem költözik szivükbe. *(Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Még barátok közt is helyes dolog, a gazdasági tiszta alku, amint már a latin közmondás is azt tartotta, hogy »clara pacta, boni amici.« — Mondják továbbá, t. ház, hogy nem helyes a gazdasági érdekek felkarolása végett agitatiókat indítani és a kedélyeket izgalomba hozni. Habár elismerem azt, hogy a politikai kapcsolat a két állam polgárai közt is bizonyos jóakaratot követel egymás iránt; de a magyar jellemnek tudomásom szerint egyik vonása az, hogy a gazdasági érdekek iránt általában kevés érzéke van. Én szükségesnek tartom azt, hogy azon bámulatos politikai érzék mellett, a mely e nemzet jellemében megvan és azt egy ezredéven át fenntartotta, fejlődjék ki egyszersmind a gazdasági érdekek iránti élénk érzék is, *(Helyeslés bal-*

és szélső balfelől) mert ez ma már a politikai érzék kiegészitő és nélkülözhetetlen alkatrészét képezi. *(Helyeslés bal- és szélső balfelől.)* Én nem akarom a nemzetet a jogosult alkalmaktól megfosztani, melyek arra nézve kinálkoznak neki, hogy a politikai existentialis érdekek mellett az anyagi létérdekek felett is gondolkozzék. *(Helyeslés bal- és szélső balfelől.)* Nem fogadom el az előttünk fekvő törvényjavaslatot, hanem azon határozati javaslathoz járulok, melyet gróf Apponyi Albert igen t. képviselőtársam tegnap nyujtott be. *(Élénk helyeslés bal- és szélső balfelől.)*

16. A külön vámterület felállítása és hasznosságának feltételeiről.

Felolvastatott az Országos Iparegyesületben az 1900. év deczember havában; megjelent a „Magyar Ipar“ 1901. évi 3. számának külön mellékleteként.

Az Országos Iparegyesületnek azt az elhatározását, hogy a külön vámterületre vonatkozó eszmecserét a felolvasások és értekezések egész sorozata által szilárdabb alapon fogja megindítani, a komoly munka oly kezdeményének tekintem, mely iránt érzett tiszteletem adóját alig róhatnám le megfelelőbb módon, mint azáltal, hogy az előadók sorába magam is belépek. Egyébiránt az a körülmény, hogy vámügyeink rendezésével hivatásszerüen ide s tova már harmincz évvel ezelőtt és azóta is számos alkalommal kellett foglalkoznom, most, midőn ez a kérdés ismét a legkonkrétebb alakban szőnyegre került, és midőn véleményem utógondolat nélküli kimondásában sem politikai, vagy gazdasági párttekintet, sem hivatalos fegyelmi szabály nem feszélyez, bizonyos mértékben erkölcsi kötelességemmé is teszi, hogy mint tag ezen tekintélyes és érdemekben gazdag szaktestület jelzett közhasznu tevékenységében szintén részt vegyek. — Az a viszontagság, melyen a külön vámterület eszméje keresztül ment, valóban rendkivülinek mondható. A közvélemény aziránt való állásfoglalásának sajátságos hullámzását tapasztalhattam már csak én is. Jól emlékszem reá, hogy midőn 1872. év derekán mint akkori kezdő kamarai titkárnak előmunkálatot kellett készitenem az aradi kereskedelmi és iparkamara részére az 1867. évi XVI. t.-cz. 22-dik czikkelye alapján felterjesztendő megokolt véleményéhez arra nézve, hogy az idézett törvény által alkotmányosan először megkötött osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség tartamának első öt éve alatt miként vált be, a nézetek határozatlansága az érdekelt szakkörökben erre vonatkozólag oly nagy volt, hogy azok iránt kellő felvilágositást alig kaphattam. És ez nemcsak a vidéki nagyobb városokban, hanem itt az ország központján is igy volt. Az akkor létezett viszonyok között arról tüzetesebben igen kevesen gondolkoztak. E jelenségnek most utólag főleg két okát tudom megállapitani. Az egyik abban állott,

hogy a külön vámterület korábbi gyászos emlékei még sok nem is nagyon idős tapasztalt egyénben éltek. Hiszen tudjuk mindnyájan, hogy külkereskedelmi viszonyaink az úgynevezett önálló vámterület daczára Ausztriából századokon át gyarmati függésbe hoztak bennünket. Ez oly történeti tény, melyről mindenki meggyőződhetik, ha, mellőzve a korábbi adatokat, csak az 1774. és 1775. évi harminczadtarifákat tekinti meg, vagy elolvassa a mindig nyilt és őszinte II. József császárnak a magyar udvari kanczellárjához 1785. évi deczember 30-án intézett levelét. Ebben ő beolvasztási kisérleteinek folytatásaképp azt kivánta, hogy a régi magyar alkotmány egyéb sarkalatos tételei mellett a nemesség adózási kiváltságai is szünjenek meg. Ennek előrebocsátása után az azon időbeli darabos hivatalos németséggel a következőket irja: »Es wird von dieser Entscheidung abhängen, ob Ungarn in Verhältniss zu den übrigen Erbländern auf gleiche Art mit selben im Handel und Wandel zu begünstigen, oder vielmehr im Gegentheil als eine blosse Kolonie zu betrachten sei, aus der man durch die möglichste Erschwerung einer mehreren Verbreitung ihrer Kunsterzeugnisse gegen die übrigen, in der Belegung, ganz ausser Verhältniss mit ihr befindlichen Erbländer, und durch Erhaltung sehr geringer Preise der Feilschaften im Lande, zur wohlfeilern Verpflegung des dort verlegten Militärs, so viel Vortheil als immer möglich ist herauszuziehen trachten müsse, ohne entgegen auf den Wieder-Einfluss einiger Summen, wodurch sie den übrigen Provinzen schädlich würde, jemals denken zu können.« Ez a felfogás később is, többékevésbbé burkolt módon, de mindig következetesen érvényesült abban a harminczad-politikában, mely által az országra nézve a külföldděl való szabadforgalmi érintkezést lehetetlenné igyekeztek tenni. Ez a törekvés megmaradt egész a negyvenes évek végeig, midőn a legelső magyar politikusok és nemzetgazdák is az egyoldalu kizsákmányoltatástól a vámterületi közösség életbeléptetése által akarták az országot megmenteni. A külön vámterület eszméjét ezek szerint valamely élénkebb világu dicsfény nem környezte sem 1848 előtt, sem 20—25 esztendeig azután.

A másik ok, mely miatt iránta a jelen század hetvenes éveinek elején még nem sokan tudtak felmelegedni, abban leli magyarázatát, hogy azon korszakban Európaszerte a szabad kereskedelmi politikai irányzat érvényesült, minélfogva nálunk, a hol az volt az általános felfogás, hogy ez a rendszer gazdasági érdekeinknek a legjobban felel meg, nem volt különös ok a védekezésre. Nyersterményeink magas áron kelvén, az iparosztály is elég jól érezte magát, sőt ki tudnám mutatni a kereskedelem fő közlönyeinek akkori czikkeiből, hogy gazdasági felfogás tekintetében fejlettebb köreink még termelésünk egyoldalusságát sem tekintették bajnak, s minden lendületesb ipari fejlesztést természetellenes, erőszakolt eljárásnak tartottak.

A hetvenes évek végén Németország kezdeményezése folytán megindult azonban a védvámos áramlat, továbbá a tengerentúli és orosz verseny következtében a nyerstermények árai is érezhetőleg és

következetesen kezdtek hanyatlani. A külön vámterület felállítására irányuló, vagy azt legalább előkészíteni törekvő mozgalom ennek következtében annyira élénkült, hogy az 1878. évi gazdasági kiegyezést megelőzőleg a szaktestületekben, az arra vonatkozó kormányi előterjesztések megvitatása alatt pedig a képviselőházban mellette, vagy ellene sokakra mélyebb benyomást tett, komoly érvelés indult meg.

De néhány évvel később úgy a védvámos áramlat, valamint a nyerstermények árainak esése még határozottabb lévén, a külön vámterületnek ily válságos időkben való hangoztatása sokak előtt, a kik korábban rokonszenveztek annak gondolatával, már időszerűtlennek tünt fel. A szabad kereskedelemre pedig Közép-Európában kedvezőtlen idők járván: úgy Németországban, mint nálunk is, itt főleg a mezőgazdaság érdekképviseletei, széles körökben figyelmet keltett eszmemozgalmat indítottak meg a közép-európai nagyobb államok vámuniójának előkészítése végett. Ebbeli törekvésök az 1885. évi budapesti nemzetközi gazdasági kongresszus munkálataiban és határozataiban jutott kifejezésre.

Azonban a nemzetközi vámunió létesíthetéséhez kötött remények nemsokára hiúknak bizonyulván, bennök még akkor is kevés ember hitt már, midőn a monarchia mostani külügyminisztere határozottan mellette foglalt állást. Az irányadó közép-európai államok ugyanis annyira a világforgalmi tekintetek befolyása alá kerültek, hogy szükebb körü kereskedelempolitikai véd- és daczszövetségek létesítésére való hajlandóságukat ma általában kizártnak tekintik. A vámvédelemben ily körülmények közt most minden középeurópai állam legszivesebben önállóan részesítené termelését; kivéve azokat, melyek nyers kiviteli többlettel birnak, a melyet szeretnének minél jobb áron valahol elhelyezni. A külön vámterület tehát nyerstermelőinknél jelenleg, főleg mint az Ausztriával kötendő kedvező, azaz a maga piaczain gabonáink és állataink kivitele számára szabad s lehetőleg külverseny nélküli eladást biztosító szövetség létesítését előmozdító fenyegetés jön tekintetbe. Csakhogy eddig a részünkről tanusított legnagyobb jóakarat mellett sem tudtuk az 1897-ben lejárt forma szerinti vám- és kereskedelmi szövetséget megújítani, minélfogva, ha nem is tényleg, de jogilag valósággal az önálló vámtörvényhozás álláspontjára kellett helyezkednünk, melynek azonban conzequentiáit az osztrákok részéről hasonló eljárásnak feltételezése mellett eddig tényleg nem vontuk le. Ugy vagyok azonban meggyőződve, hogy az események logikája, ha nem is minden ellentörekvés nélkül, de esetleg nem nagyon sokára könnyen reá kényszeríthet bennünket erre is.

Az 1899. évi XXX. t.-cz.-ben ugyanis, habár az a vámközösséget 1907-ig a jelzett kölcsönösség feltétele mellett Ausztriával, ki is mondja, hogy amennyiben 1903-ig nem sikerül Ausztriával közös autonóm vámtarifát megállapitanunk, a magyar kormánynak megteendi az intézkedéseket, hogy Magyarország a külkereskedelmi viszonyokat önállóan szabályozhassa. E végből azon kereskedelmi szerződések is, melyek lejárati ideje az 1903. éven tulterjedne, az

egyik állam kormányának kívánságára a monarchia nevében felmondandók lesznek.

Köztudomásu dolog, hogy az osztrák pártok oly heves és makacs nemzetiségi és faji tusát folytatnak a hegemóniáért egymás ellen, melynek a természete mellett alig remélhető, hogy Ausztriában az alkotmányosság egyhamar szabályszerűen működhessék. Ebből világosan következik, hogy az 1867. évi XII. t.-cz. szerint közösen elintézendő ügyeknek valamelyes lebonyolítása végett rendkivüli, remélhetőleg csak kisegitő törvényes intézkedésekre leend szükség, melyek az emlitett törvény hatályát csak ideiglenesen függesztendik fel. Sőt legújabb hirek szerint a közös ügyek formaszerű elintézése elé a pártok nem is fognak áthághatlan akadályokat gördíteni. De az, hogy Ausztriával oly közös autonóm vámtarifában, mely azután a külfölddel való kereskedelmi és vámszerződési alkudozások alapjául szolgálhatna, meg tudjunk állapodni, és hogy az alkotmányosság ott egyhamar simán functionáljon, valószinünek nem tekinthető. Nagy kérdés már most, hogy ily helyzet mellett az ország és a monarchia érdekeinek megóvása minő eljárás követését tünteti fel tanácsosnak.

Az ez iránti elhatározás ideje, melyet sokan óhajtva, még többen közönyösen, egyesek pedig, a kik Magyarország sorsát igazán szivükön viselik, főleg politikai, de gazdasági okok miatt is, bizonyos aggodalommal várnak, történiai pillanat lesz. Ettől az elhatározástól igen sok fog függeni, úgy arra nézve, hogy a politikai helyzet Ausztriában végre-valahára tisztuljon s a pártok a gazdasági érdekek kijózanitó nyomása alatt kiszabaduljanak abból a tévkörből, melyben szünni nem akaró módon keringenek, valamint arra nézve is, hogy gazdasági önállósulásunk adott, mintegy reánk kényszeritett pillanatát okosan és bölcsen fel tudjuk-e használni. Ez az elhatározás ma még igen kétségesnek tekinthető, mert úgy látszik sokan és éppen a mértékadó körökben azt hiszik, hogy az osztrák-magyar vámközösséget a kölcsönösség kimondása mellett az 1899. évi XXX. t.-cz. rendelkezései daczára az abszolut módon kormányzott Ausztriával is fenn lehet tartani, tehát azt vélik, hogy egy alkotmányos és egy autokratikus kormányzatu állam együtt és egyszerre még vámszerződéseket is köthetnek, ha erre alkalom kinálkozik, a külföldi államokkal.

Meggyőződésem szerint azonban az ily vámközösség fenntartása oly bonyodalmakra adna alkalmat, hogy annak minden tekintetben káros volta, ha tényleg belevinnék is a két államot és az uralkodót, csakhamar kiderülne, minélfogva az ily felmerülendő fonák helyzetek és türhetetlen visszásságok csak állomást képeznének a kikerülhetetlennek bizonyulandó külön vámterület felé.

Az abszolut módon kormányzott Ausztria nevében ugyanis az osztrák császárnak kellene a külkereskedelmi összes ügyeket, és pedig a saját erkölcsi és politikai felelőssége mellett intéztetni. Ebből úgy az uralkodóra, valamint Magyarországra nézve igen kényes, sőt

veszedelmes bonyodalmak támadnának. Az uralkodónak is nehéz, vagy helyesebben mondva állandóan lehetetlen lenne Ausztria és Magyarország érdekeit méltányosan kielégítő vámpolitikát folytatni, mivel ennek intézése közben majd a magyar alkotmányos tényezőkre, majd a kibékítendő osztrák ellentétes politikai elemekre kellene tekintettel lennie. Az első esetben vajjon remélhető-e, hogy Ausztria ugyis bomlásnak indult politikai csoportjai egymással és az osztrák állameszmével könnyebben fognak kibékülni, mint eddig? Ha pedig az osztrák nemzetek békéje érdekében Magyarországtól fog az uralkodó áldozatokat kívánni, akkor vajjon itt nem hasonló helyzet fog-e támadni ahhoz, melyben hazánk harminczadügyét idegen érdekek szempontjából intézték? De nem is valószinü, hogy az a fejedelem, a ki tudvalevőleg a quótának saját magas személyében való döntésétől is igen tiszteletreméltó okok miatt annyira idegenkedett, ha az emlitett helyzet okvetlenül beállandó veszélyeiről felvilágosittatik, abba egykönnyen belemenjen, vagy ha már tényleg belement volna, az egyre jobban tornyosulandó nehézségek daczára benne továbbra is megmaradjon.

És ugyanez eljárás kötelessége háruland a magyar államférfiakra is. Helyes volna-e az ő részükről, ha a közös fejedelmet ilyen kisértéseknek tennék ki, és egyuttal az ország vámügyét oly mederbe terelnék, melyben az századokon át roppant károsodásunkat vonva maga után, ha nem is formailag, de tényleg már csakugyan volt?

Még két körülmény járul ehhez. Az egyik, hogy a politikai természetü közös ügyek alkotmányos és abszolut vegyületü elintézése lényegesen különbözik a vámügyek ilyen alakban leendő rendezésétől. Amazoknál a monarchia két államának érdekei korántsem juthatnak oly gyakran és olymérvü ellentétbe, mint ezeknél, a hol a népesség megélhetésének kérdései naponként előtérbe nyomulnak. A közösügyek legnagyobb része továbbá belügye a monarchiának, vagy ha, mint a külügy, nem is az, de gyakorlása első sorban is kitünően fejedelmi jog. Ellenben a vámügy sok aprólékos anyagi külviszony szabályozásából tömörül össze, s annyi félnek van abba beleszólása, mint a hánynyal szerződni akarnak. És hát minő hatással lenne a monarchia tekintélyére a külföldön az, ha belső nyomoruságait minden velünk alkudozó nagy és kis állam jogosan és tüzetesen szóvá tehetné, mert hiszen mindegyik szerződő fél egész alaposan akarhatná az egyezmények által neki más hasonlók fejében biztositott előnyöket a szerződések joghatályának tisztázása által is biztositani.

Második megjegyzésem az, hogy vámközösséget huzamosan és előnyösen még az alkotmányos Ausztriával is csak úgy tarthatunk fenn, ha az Magyarország közgazdasági érdekei iránt elég méltányosan tud lenni, hogy ezek elengedhetlen erőteljes fejlődését a jövőben nem akarandja akadályozni, és a maga gyarapodását nem attól várandja, hogy hazánk lehetőleg gyarmati állapotban maradjon az ő

számára. Pedig, sajnos, Ausztriában mindinkább bünül rójják fel nekünk, hogy egyenletes, részarányosan akarjuk közgazdaságunkat kiképezni, s mindgyakrabban hallhatni kifakadásokat, melyek az ipar fejlesztésére irányuló itteni törekvéseket a vámközösség szellemével meg nem egyeztethető perfidia gyanánt bélyegzik meg. Sőt ezzel nem is elégedvén meg, nem átallják belépni rágalmazóink sorába a művelt világ előtt, a mi annál nagyobb baj, mert gyakran nem is védekezhetünk eléggé aknamunkájokkal szemben, melylyel hitelünket kívánják az európai pénzpiaczokon megrenditeni, vagy aláásni.

Igy nem tartható fenn benső viszony e két állam között, mely nélkül meg a vámközösség ölthet magára könnyen igen káros, sőt veszedelmes jelleget. Meggyőződésem tehát, hogy ha az alkotmányosság rendes életmüködésének helyreállitása nem sikerül legalább még egy évig, de ha sikerülne is, azonban akármiféle szövetséges társnak meg nem engedhető ellenséges érzelmek jutnának Ausztriában azontúl is uralomra, minden a közös vámterület fenntartására irányuló erőlködés oly fonák helyzetet fog teremteni, melyek tarthatatlanságának kiderülése csak aránylag rövid idő kérdését képezendi.

Milyen nyomorult állapotban lennének ily viszonyok közt, ha nem lenne visszavonulásunk útja a külön vámterületre legalább jogilag teljesen tisztázva. Áldanunk kell azért államférfiaink, különösen pedig Széll Kálmán miniszterelnök úr bölcs szilárdságát, melylyel meg tudták akadályozni azt, hogy gazdasági önállóságunk ezen legmagasabb jogi formulája egészen hatálytalan alakszerüséggé nem aljasult. — Sőt szerintem a magyar államférfiui bölcsesség ezzel a negativ eredménynyel nem is érheti be. A külön vámterület felállitási jognak egy minden pillanatban használható és nem elhagyagolt, úgyszólván a saját hüvelyébe rozsdásodott fegyvernek kell lenni, mert különben Ausztriának közgazdasági érdekeink megóvása közben csak úgy ki volnánk szolgáltatva, mintha ez a jogunk nem is léteznék. Pedig én úgy tapaszteltam, hogy a külön vámterületnek eddig még eszméje sem bontakozott ki az embryonalis állapot homályából, mivel a helyzet mindig olyan volt, hogy megvalósitását sem ellenségei, sem barátai nem tartották valóban aktuális kérdésnek.

Feltünő az idegenkedés, melylyel egész napjainkig még elvi lehetőségének behatóbb bonczolgatása elől is kitérnek, mert az a tarifa-enquête, melyet 1898-ban a külön vámterület eszméjével kapcsolatban a kereskedelmi miniszteriumban tartottak, ennek nem kijegeczedésére, hanem csak compromitálására volt alkalmas. Pedig abból a tévkörből, melyet az Ausztriával való gazdasági kiegyezésnek hivnak, általában sincs más menekvés soha, mint a külön vámterület minden részleteiben teljesen kidolgozott haditervének a rögtöni alkalmazásra is folyton készentartása. Most pedig, midőn a külön vámterület az egyesek félelme, vagy óhaja szerint nyakunkba szakadhat, vagy ölünkbe eshetik, higgadtan, teljes tárgyilagossággal kötelességünk mérlegelni annak horderejét és oly félelmes fegyverré tenni ellenfe-

leinkre nézve, hogy látása is üdvös tartózkodásra hangolja, esetleg kijózanitsa őket. Ehhez azonban mindenek előtt az szükséges, hogy esetleges alkalmazásától önmagunk ne ijedjünk meg előre.

Szerintem tehát nem a szó közönséges értelmében mellette folytatandó agitáczió szükséges, mert az tudvalevőleg e téren vajmi kevés sikerrel kecsegtet, hanem első sorban az kivánatos, hogy mindazok, a kik akár érdekeik és tapasztalataik, akár állásuk és tanulmányaiknál fogva hivatva vannak vele tüzetesebben foglalkozni, a külön vámterület politikai hatásával és közgazdasági természetével, mindkét irányu esetleges veszélyeivel, a tőle észszerüen várható előnyökkel, elkerülhetlen hátrányaival, szóval felállításának és hasznosságának összes feltételeivel valóban behatóan foglalkozzanak és ismertessék meg velök a közönséget is. Ez sok iránta táplált balvéleményt, egyfelől az indokolatlan félelmet tőle, másfelől a nagyon is vérmes reménykedést vele szemben a maguk kellő mértékére szállitandja le. Hatályát ennek folytán minden körülmények közt fokozni fogja s a megvalósitását nehezitő akadályok elháritásánál is nagyban közreműködnék.

Ez akadályok legfőbbike az, hogy sokan — és pedig politikai életünk főtényezői — a külön vámterület felállitásának a monarchia nagyhatalmi állására és a pragmatika sanctió által tartós közjogi kapcsolatba jutott államok cohaesiójára romboló hatást tulajdonitanak. — Azonban ha e kérdést a nemzetek életének legujabb alakulataiból merithető tanulságok világánál tüzetesebben vizsgáljuk, akkor arról kell meggyőződnünk, hogy a másképen talán igazolható vámközösséget semmivel sem lehet kevésbbé helyesen megokolni, mint éppen a monarkia hatalmi követelményeinek előtérbe tolásával. — Mert mi egyebet jelenthet ez a követelés, mint azt, hogy az egyik állam tetemesb közgazdasági hátrányával, esetleg nemzetgazdasági jövőjének feláldozásával is, járuljon a vámszövetség fenntartásához, mivel a másik állam talán e nélkül a fennálló közjogi kötelékben nem jól érezné magát, s a benne duló faji harcz csak úgy küzdhető le, az ott felmerülhető centrifugális áramlatoknak csak akkor vethető gát, ha jogos vagy jogosulatlan, természetes vagy túlhajtott politikai aspirátiók meg nem valósithatásáért valamely busás anyagi kárpótlást remélhetnek ? Ezt az egyoldalu anyagi hasznot pedig nem adhatja más, mint az az állam, melynél az ily separatisticus törekvések az összes földirati és ethnographiai viszonyoknál fogva ki vannak zárva. Végső következményeiben ez a követelés tehát egyértelmű azzal, hogy a bizonyos áldoztassék fel — legalább azáltal, hogy jövendőbeli fejlődése megnyirbáltatik — annak, a mi bizonytalan, vagy körülményei és természetes ösztönénél fogva megbizhatatlan. Álljon a politikai főhatalom szivéhez közelebb az igy feltételezett variábilis, és kivánja ennek erősbülését esetleg az állandónak nagyobb mérvű gyengülésével is, de ez utóbbi azért nyugodjék meg sorsában, ne veszitse el élet- és munkakedvét, hanem fejtsen ki fokozott erélyt,

mivel a fennálló közjogi kapcsolat megmaradása reá nézve politikai életkérdés!

Hát az ily felfogás végső eredményében nem számol a népeknek — a gyakorlati politikában is mind fontosabbnak bizonyuló — lélektanával, és a nemzetek életének előre senki, még a legbölcsebb által sem látható esélyeivel szemben mesterséges úton igonányos alapra igyekszik a természetellenest és méltánytalant megdönthetlen országlási axiómaként felépiteni. Hogy ebben a követelésben nincs józan bölcseség, arról nem kételkedhetik az, aki meggondolja, hogy annak illegitim eredeténel fogva minden észszerű határt áttörő túltengés a benső természete, a mi azután kiderülvén, a kiindulási pont képtelenségét is fényesen bizonyitandja.

Nem szenved kétséget, hogy a két államot egyaránt illető közgazdasági kérdéseknek is van politikai oldaluk, csakhogy ez az előbb érintetthez képest éppen az ellenkező irányban keresendő. Minél méltányosabb módon, a két állam minél több valódi és jogos gazdasági igényének megfelelőbb, minél tartósabb és a jövő fejlődését nemcsak el nem záró, de azt lehetőleg előmozdító módon tudjuk az ily kérdéseket megoldani, ez a megoldás politikailag is annál megnyugtatóbb lesz, mert a küzdelem igy mindkét fél egészséges versenyét, ez pedig a folytonos haladást, tehát végeredményben együttélésök harmoniáját, a monarkiának pedig megerősödését idézendi elő. — Legtanácsosabb ezeknél fogva a külön vámterületet kizárólag nemzetgazdasági szempontokból vizsgálódás tárgyává tenni.

Ennek során én arról győződtem meg, hogy a vámközösség mellett csak két körülmény szól nyomatékosabban. Az egyik, hogy az tényleg megvan, s számos irányban beleéltük már magunkat; a másik pedig, hogy a különvámterület ma voltaképp csak egy nagy keret, a melynek tartalma, a bele való kép, még eszmeileg is a legtöbb gondolkozó főben csupán rendkivül vázlatosan létezik, legtöbbnyire pedig majdnem teljesen hiányzik; az ennélfogva oly ismeretlen mennyiség, melylyel lehetetlen számitani. — Az első gátló okot az események gyors fejlődése, a másodikat pedig az háritandja el, ha a külön vámterület gondolata minél reálisabb módon úgy domborodik ki, hogy úgyszólván érinteni lehessen, mert az csak igy szünik meg egyfelől rémkép, másfelől ábrándos utópiaként szerepelni. Igy azután ki fog derülni az, hogy a külön vámterület felállításának nem kell még az átmenet idején sem akár a magyar nyerstermelés, akár az osztrák ipar válságára vezetni. Ki fog derülni, hogy azon Magyarország igen okos, végső elemzésben senkire sem káros közgazdasági és vámpolitikát folytathat. Ez ország igy fokozatosan és nagy politikai feladatainak követelményéhez képest gyorsabban gyarapodhatik, mint eddig, anélkül, hogy Ausztriának ez bármely maradandó valódi érdekét veszélyeztetné, vagy csak csorbithatná is.

De ennek természetesen oly főleg erkölcsi szempontból nehéz, mert nagy önuralmat kivánó feltételei vannak, melyek hiányában nincs kilátás a kedvező eredményre. E feltételek elseje szerintem az,

hogy Magyarország és Ausztria vámháborujának esetleges kitörését egyszer mindenkorra lehetetlenné tegyük. Szükséges továbbá az is, hogy az uralkodóház felbonthatlan közössége által egybefüzött államok tovább terjedő kölcsönös vámkezdeményekben részesithessék egymást, mint a minőket egészen idegen államoknak nyujtani hajlandók. És ezzel kapcsolatban végül arról is gondoskodni kell, hogy az occupált tartományok vámviszonyainak a két államhoz és a külföldhöz való rendezése számára létező törvényes alapon a szükséges további intézkedések közös egyetértéssel megtétessenek. Mind ezen törvényszerű előzetes rendezkedéshez tartozik az iránt is kölcsönös biztositékokat felállítani, hogy az átvitel a másik állam területén és vasuti vonalain teljesen szabad és minden mesterséges akadálytól mentes fog maradni.

A vámháborut a monarchia két állama között kizárná egy-egy oly törvény, mely a másik államban alkotandó hasonló létrejöttének feltétele mellett kijelentené, hogy a vám- és külkereskedelmi viszonyok tekintetében mindenkor legtöbb kedvezményben fogja azt részesiteni. A külföldi államokkal kötendő szerződéseiben azoknak biztositott előnyöket Magyarország tehát ipso facto kiterjesztené Ausztriára is, a melynek a dolog természete szerint hasonló eljárást kellene követni Magyarországgal szemben. Ez a kijelentés hasonlitana az 1871. évi frankfurti német-franczia békötési okmány 11. pontjában foglalthoz, és valamint e záradéknak sokkal kedvezőtlenebb viszonyok közt sikerült, úgy a javasolt állandó jellegü clausulának is okvetlenül sikerülne a monarchia belső vámháboruját egyszerűen kizárni. — Ez azonban kevésbbé politikai viszonyainknál, mint kölcsönös gazdasági érdekeinknél fogva nem lenne elegendő. Ugyancsak oly feltétel mellett, mint a már emlitett, törvényben kellene kimondani azt is, hogy ha pedig Ausztriának valamely kedvezményt a külforgalom és vámkezelés tekintetében nyujtanánk, ez nem képezne oly előnyt, melyet a velünk szerződéses viszonyba kerülendő külföldi államok az irányukban megállapitott legtöbb kedvezményi záradék alapján a maguk részére igénybe vehetnének. Meg volna tehát adva a lehetőség arra, hogy mi Ausztriával és viszont az velünk a külföldre való különös tekintet nélkül szabályozhatnók be- és kiviteli forgalmunkat időről-időre érdekeink követelményéhez képest teljesen szabadon.

Ilyformán bekövetkeznék az is, hogy a monarchiát a két szövetséges állam külföldi szerződéseiből keletkezett vámsorompó venné körül, a belső vámvonalak pedig vagy az alkotandó magyar, illetve osztrák autonom vámtarifák, vagy a még életbeléptetésök előtt megindítandó tárgyalások során azok alapjára fektetendő külön kereskedelmi és vámszerződés szabályozná.

Bosznia és Herczegovina együttesen nem lehetvén sem a magyar, sem az osztrák vámterület egyszerü függeléke, mivel arról sem mi nem mondhatunk le, sem Ausztra nem lesz erre hajlandó, azok vámkezelése a két állam között vagy megosztandó, vagy pedig azokból

egy harmadik vámterületet kell alkotni. Hogy e két alternativa közül melyik választandó, az bővebb megfontolás tárgyát képezheti. E részben nagyon sok függ attól, hogy a két állam mit fog magára nézve előnyösebbnek tartani. Az első megoldási módozatra számtalan példa van, hiszen Németország egy kis országának vámügyeit az egészen idegen osztrák-magyar vámterületéivel együtt intézik ma is. A másik megoldás választása esetén úgy a bosnyák általános vámtarifát, valamint a mindkét állam irányában a bosnyák tartományi kormány által követendő eljárást 1880. évi VI. t.-cz. 4. §-ának 1. és 2. pontja értelmében az 1897. évi LII. t.-cz. mintájára a két törvényhozás, esetleg kormány e czélból kötendő egyezménye volna hivatva megállapítani. — Mind a két esetben el lenne hárítva a külön vámterület felállításának azon akadálya, melyet az occupált tartományok vámügyei első pillanatra legyőzhetlennek látszó nehézségei képeznének.

A vámügyeknek ezen hármas intézkedés által jelzett szempontok szerinti rendezése a magyar állam tekintélyének és a dualistikus monarchia nagyhatalmi állásának is megfelelne, e mellett pedig megadná a módot arra, hogy mind a két állam közgazdasági önállóságának és érdekeinek megóvása mellett bizonyos irányban csakugyan létező anyagi érdekközösségek parancsai is megfigyeltessenek. Ezek pedig igen nagy nyomatékkal birnak. Ezer millió koronás állami költségelőirányzatunkkal és nyerstermelésünk mai súlyos helyzetében ki merne arra gondolni, hogy magas védvámokkal rögtön erélyesen kezdjük meg a lendületes iparfejlesztést és ezáltal nyersterményeink legjobb piaczát egy csapással elveszítsük? A válság, melyet igy felidéznénk, összes közállapotaink alapjait, államháztartásunk egyensúlyát, az ország legnagyobb vásárló közönségének fizetőképességét, s köz- és magánhitelünk egész rendszerét úgy megingatná, hogy még valutánk szabályozásának befejezésére sem gondolhatnánk. De mindezen bajok miatt az ipar is inkább nagymérvü hanyatlást, mint haladást tüntetne fel.

Egyébiránt viszonyaink között a túlzott védvámos iparpolitikától, ha a válság veszélyére nem lennének is tekintettel, már annak megfontolása szintén eltiltana bennünket, hogy hiszen csupán védvámokkal ipart teremteni nem lehet. Erre vonatkozólag Oroszországban, Romániában és más nyerstermelő államokban idevágó tapasztalat elég létezik, melyeket jó lesz folyton szemeink előtt tartanunk.

Igy tehát Ausztriának annál inkább tehetnénk engedményeket az ipari vámoknál abból a czélból, hogy nyersterményeink számára az osztrák piaczot még jó ideig megtartsuk, ami némely fejlődési előfeltételekkel biró iparágnak vámmal való támogatását korántsem zárja ki. De viszont a mai világverseny mellett Ausztria iparának is még jó ideig szüksége lesz a magyarországi piaczra. Ennélfogva a mily mértékben beengedné Ausztria a magyar nyersterményeket és félgyártmányokat a maga piaczaira, épp oly mértékben adhatunk mi helyet itthon az osztrák iparczikkeknek. De valamint nekünk, úgy Ausztriának is jórészt már elégtelen a monarchia területe, másokkal

szemben pedig még versenyképesek csak kevéssé vagyunk. Mindkét fél érdeke az idegen vámterületeken való térhódítás is. A külön vámterület nem legkisebb előnye, hogy erre rá fog bennünket kényszeriteni. Bizonyos nyomás és nehézség nélkül erre egyikünk sem határozná el magát. Mellesleg jegyzem meg, hogy ezen vámpolitika folytán az osztrák mezőgazdasági érdekeltség lenne természetes ellenfelünk, nekünk tehát Ausztriában már ezért is a liberális elemek uralomra jutása volna kedvező, mint a melyek az ipari érdekeket inkább képviselik.

Hanem azért a magyar autonom tarifának, mivel ennek alapján kellene a külföldi vámtárgyalásokat is folytatni, sem az ipari, sem a nyerstermékekre kirótt vámtételei nem lehetnének alacsonyak. De az viszont túlmagas, találomra megállapított tételeket sem tartalmazhatna, mivel a mai kereskedelempolitikai világhelyzet mellett nincs kizárva az az eset sem, hogy a külföldi államok nehány fontosabbjával szemben, nem levén képesek velök megegyezni, kénytelenek volnánk autonom vámtarifánk tételeit alkalmazni. Ennek különben, hogy kezeink mennél kevésbbé legyenek megkötve, egyszerü és nem kettős, t. i. maximális-minimális tarifának kellene lenni.

Az Ausztriával kötendő vámszerződésben, mely a tapasztalások teljes hiánya miatt hosszu időre nem szólhatna, voltaképp sok oly latitude-öt kellene belevenni, mely meghatalmazás alakjában a kormánynak megadná a jogot, hogy az osztrák kormánynyal kötendő részletesebb egyezmények utján szabályozhassa a még meg nem állapított folyásu osztrák-magyar forgalmat. Mert valószinü az, hogy sok előre nem látott baj és nehézség merülend fel, melyek gyors elháritást igényelnek, nehogy nagyobb veszteségek és egész termelési ágakat sujtó károk keletkezhessenek belőlük. Ki láthat ugyanis ily körülmények közt mindent előre? Azért a magyar törvényhozás bölcseségének el kell találni a helyes középutat, mely az anyagi érdekek és az alkotmányos élet biztositékainak súlyosabb megsértése között vezet el.

A külföldi államokkal való alkudozások alakszerüségeit illetőleg csak annyit tartok kiemelendőnek, hogy azok egyfelől Magyarország külön állami léte, másfelől a külügyi képviseletek közösségének tényei által tulajdonképp adva vannak. Ő Felségének követségei a magyar kormány kiküldötteinek közbenjöttével fogják Magyarország részére a külföldi államok kormányaival a vám- és egyéb nemzetközi szerződéseket megköthetni, és azok ratificátiója az illető idegen ország törvényhozása, de a monarchiában természetesen egyedül a magyar országgyülés elhatározása alapján válik megejthetővé. A monarchia állam-szövetségi szerkezetét ismerheti az egész világ. Nincs semmiféle érdek, mely annak akár eltitkolását, akár elhomályositását tanácsosnak tüntethetné fel. A kereskedelempolitikai viszony is köztudomásu lesz, s ez teljesen megfelelne a két állam egymáshoz való közjogi viszonyának. Ily körülmények közt én nem látom be, hogy a létező állapotokhoz képest követendő eljárás miért és miben árthatna a a monarchia prestigé-nek. Ezt nem a benső valósággal ellentétben

levő látszat, hanem a folytonos tényleges erősbödés és békés fejlődés biztosithatja egyedül.

A kereskedelem és igy annak külképviselete sem levén a pragmatica sanctióból folyó közösügy, az tehát közjogilag helyesen egészen külön is szabályozható. De vajjon tanácsos lenne-e az önálló consulátusok kérdésének kezdetben való bolygatása által az a nélkül is complicált helyzetet még inkább bonyolítani?

A magyar államnak remélem kezdetben is, azontul pedig hovatovább annál inkább lesznek szakavatott képes emberei, a kiket éretten megfontolt utasításokkal ellátva a külföldi megbizottakkal való tárgyalásokba bátran bocsáthat. Eleinte a legjobb erőket e czélra onnan kellene venni, a hol találhatók, később pedig az ilyenek nevelésére, nézetem szerint, az alább kifejtendő módozatok mellett igen nagy súlyt kell majd fektetni.

A külön vámterület pénzügyi hatása tekintetében — különösen az első átmeneti korszak alatt — nem tanácsos illusiókban ringatni magunkat. Az nem lesz valami fényes. De viszont a pénzügyi tekintet bizonyára úgy sem alakulna, hogy a miatt e nagy horderejü közgazdasági elhatározástól tartózkodnunk kellene. A vámjövedelmek közössége megszünvén, az összes quótaszerü közös kiadásokat készpénzzel kellene fedeznünk. A vámkezelés czéljaira valamint Bosznia és Herczegovina, ugy természetesen mi sem kapnánk többé, mint most, átalányt. A vámvonal felállítása maga is eleinte mindjárt nagy beruházást, később pedig tetemes évi kiadási többletet tenne e czimen szükségessé. Együtt véve e tételek jelentékeny összegekre rugnának. De a rendes kiadási többletet, bizton remélem, a vámjövedelem emelkedése ellensulyozná. Igaz, hogy a mai pénzügyi vámok reánk eső részénél fogyasztásunk vámjövedelme eleinte talán valamivel kisebb lesz; de annyi meg másfelől bizonyos, hogy sok külföldi áru, mely eddig osztrák közvetítéssel jött ide, ezentul egyenest hozatnék be, tehát itt fizetné a vámot. Az osztrák egész vámköteles árubehozatal is gyarapítaná azt. A közjólét később várható emelkedése pedig, a mi a vámok hozadékának erősbödését szintén maga után vonná, ellensulyozná a vámvonal felállításához nélkülözhetlen beruházások összegét.

Figyelembe veendő itt még két körülmény. A mi határunk Ausztria irányában csak egyoldalon, t. i. nyugat felé nyilt, máshol mindenütt igen nagy hegység választ el bennünket attól. Azt pedig tudjuk a magyar-román határforgalom tapasztalataiból, hogy az ilyen kevesebbe kerül, mint a másféle. De nem szabad még azt sem feledni, hogy a külön vámterület egyúttal megteremtené, és pedig minden áldozat nélkül, a külön fogyasztási területet is. Azontul szesz-, czukor-, sör- és ásványolajadó törvényeinket szintén önállóan állapithatnók meg, a mi ha a mostani átutalási eljárással szemben eleinte pénzügyileg csak kis bevételü többletet biztositana is, de közgazdasági haszna felszámithatlan lenne.

Hiszen nekünk termelési viszonyaink különböző volta folytán

nem valók ugyanazon fogyasztási adótörvények, a melyek Ausztriának jók. Ez okozta, hogy a mai kormánypárt nagyrésze, midőn mint ellenzéki párt működött, a külön fogyasztási vonalat a vámvonal nélkül is fel akarta állíttatni. A külön vámterület pénzügyi áldozatait tehát ez a nagy közgazdasági előny már magában is igazolná. Valószínű, hogy később a vámbevételek a magyar állami pénzügyek mindjobban szilárduló támpontjai lennének, habár eleinte a fiskális tekinteteknek épp oly kevéssé volna szabad nagyobb érvényesülési tért engedni, mint az iparfejlesztés mohó vágyának. Egészben véve mindazáltal a financziális szempontok még sem szólanak a külön vámterület felállítása ellen.

Attól sem tartok, hogy a vámközösség megszüntetésének a közösügyi quótára lenne minket terhelő káros hatása, mivel semmi körülmények közt sem állhatunk el annak az álláspontnak érvényesítésétől, hogy a monarchia két állama a közösügy költségeinek fedezéséhez valódi fizetési képességök arányában járuljanak. Tiltakoznunk kellene továbbá annak még csak szóbahozatala ellen is, hogy a vámközösség megszüntetéséért mi bármily néven nevezendő kárpótlással tartoznánk Ausztriának. Különben mint általában a közösügyeknél, a quóta megállapításánál is lehetőleg ki kellene minél előbb küszöbölni mindent, a mi az érdekharczból fejlődhető politikai ellentétek keletkezését elősegítené. Szerencsére Ausztria higgadtabb politikusai is igy gondolkoznak. Komolyan meg kellene tehát kezdeni oly modalitások keresését, melyek mellett a quóta megállapítási vita ne foroghasson más, mint azon kérdés körül, hogy miféle számítási tényezők fogadandók el előzetesen.

A quóta-deputácziók által tehát a nemzetek teherviselési képességeit jelző ismérvek volnának csupán, de szabatosan megállapítandók, s a következő tiz évig az azokra vonatkozó adatok kellő hitelességgel gyüjtetnének. Ezen idő leteltével a quóta egyszerü arithmetikai müvelet utján állapíttatik meg, s az igy kijövő eredmény kötelező lenne mind a két félre. Ha valamelyik azután az új quótával nem lenne megelégedve, az esetben a tárgyalások másra, mint az uj időszak alatt gyüjtendő adatok alapjára, t. i. a teherviselési képesség ismérveire, nem terjedhetnének ki. Igy azok folyton elvi keretben maradván, nem is okoznának a közvéleményben oly mozgalmat, mint a minőket a számtételek merev szembeállításai rendesen maguk után vonnak.

Nem feladatom most ezt az általában nem új és nekem is már régi meggyőződésemet kifejező eszmét részletesebben mégokolni. Itt elég arra csak reámutatnom és vele kapcsolatban abbeli hitemet megemlítenem, mely szerint ha azután a külön vámterületen a monarchia létérdekeinek sérelme nélkül oly okos és szerencsés kereskedelmi politikát tudnánk folytatni, hogy annak következtében az ország érezhető és kimutatható gyarapodásnak indulna, a quótának ehhez képest való megállapítása ellen senkinek sem lehetne alapos

kifogása. — A quótának a vámközösség folytán várható felemelése ezek szerint üres fenyegetésnél nem egyéb.

Behatóbban kell azonban szólanom itt a külön vámterület hasznosságának főfeltételét képező észszerű kereskedelmi és iparpolitikáról, mert hiszen enélkül az a tespedésre igen, de végzetes válságokra nem vezető közös vámterületnél sokkal veszedelmesebbé válhatnék és oly csapássá alakulna, a minő ez utóbbi tulajdonképp sohasem lehet. — Az iparfejlesztés módja és üteme körül fordulna meg e részben minden.

Az ipari haladásról mi épp oly kevéssé mondhatunk le, mint a mennyire a nemzetet és államot ma tulnyomó nagy részben fenntartó mezőgazdaságot nem szabad válságos helyzetbe juttatni. Versenyképes ipar nélkül ugyanis a magyar nemzetgazdaságot magasabb fejlemfokra sohasem fogjuk felemelhetni, mivel elvitázhatlan történeti tény, hogy ipar hiányában a mezőgazdaság egy bizonyos ponton túl sehol sem haladhatott. Az iparfejlesztés czéljaira a mai eszközök mellett az ipari vámok is rendelkezésünkre fognak állani. De a többször említett okok miatt kezeinket e tekintetben jól felfogott actuális megélhetési érdekeink, sajnos, meglehetős szorosan kötve tartandják. Hogy e részben mennyire fogjuk az ipari védvámokat felhasználhatni, ezt előre megmondani ma senki sem képes. Az bizonyos, hogy a termeléssel összefüggő fogyasztási adók szabad rendezése éppen a mezőgazdasági iparágaknak adhat nagy lendületet. Bizonyos az is, hogy mindazon iparágakban, melyek terén a monarchia üzletemberei itt és a Lajthántul területre szóló kartelekkel eddig közösen védekeztek, a vámokat alkalmazni lehet. A textilipar egyes életképességet tanusított ágai számára a benső vámok behozhatók, habár azok eleinte nem is lehetnek magasak. Esetleg még ezek érvényesülésére is várni kellend, mig nem látjuk, hogy nyersterményeinkkel miként tudunk a határainkon kivül fekvő összes piaczokon elhelyezkedni. — Elemi erővel fog reánk rontani az a kényszerüség, hogy terményeinket lehetőleg feldolgozva, vagy félgyártmányok alakjában vigyük ki. Ez a törekvés ma hihetetlennek látszó erőfeszitésre képesitendi azt a sok szunnyadó tehetséget és munkaerőt, mely gazdaközönségünkben mostanság parlagon hever. — A mezőgazdaságnak sem szabad mai versenyképességével megelégedni, hanem annak lehető fokozására leend szüksége, de ez iránt több hajlamot is fog érezni, mert látni fogja, hogy nem a vám kinai falai, hanem csak az igazi versenyképesség védendi meg a jövőben. Azonban a nyerstermékek átviteli forgalmától, a modern üzleti élet forgalmának alakszerüségeitől nem lesz szabad nagyon idegenkednie, azért ha igaz, hogy — mint Lord Rosebery nemrég mondotta — még Angliának is haladni kell a mercantil szellem elsajátításában, ez mezőgazdaságunkra nézve egyszerüen életkérdéssé vált már ma is.

Örökös védelmet a nyerstermelés a külön vámterületen sem kaphat, a mint hatályost nem kapott a közösen sem. Ez egyértelmű volna ipari haladásunknak ad graecas calendas való elhalasztásával.

Pedig amennyire a válságok felidézése nélkül lehetséges, minél gyorsabb ütemben kell ez utóbbi téren előre törtetnünk, mert sebesen élő korunk szelleme a tulságosan fontolva történő előmenetellel nem elégíthető ki. Nemcsak állami teherviselési képességünk, ennek lehető biztositása, társadalmi igényeink fokozódása és ezek folytán közgazdasági általános emelkedésünk kivánják az ipari haladást, hanem annak a nemzet fejlesztése szempontjából is nagy hordereje van. A kereskedelemmel együtt neki kell a magyarságot éberebb figyelmü, élelmesebb, a tőkét jobban gyüjtő és ügyesebben forgató néppé átalakitania. Az ipar fogja nyerstermelésünk figyelemre méltóan megindult átalakulását is befejezéséhez közelebb juttatni. Csak általa nyerhet a belfogyasztás szilárdabb alapot, a mezőgazdaság széles körü biztos piaczot, kifelé pedig oly versenyképességet, a minőt az ipar közelsége s a kereskedelem nagyszerű szervezete máris nyujt az amerikai nyerstermelésnek. Általában az ipari élet élénkebb lüktetése tanitand meg, ha még nem tudja, mindenkit arra, hogy valamint a gyorsan tüzelő, füstnélküli fegyverek korában azok ellen dárdával és fringiával sikeresen nem lehet küzdeni, épp igy az új kor új eljárásokat, eszközöket és módokat követel a termelés terén is.

Az ipari haladásról e nemzet tehát még ma valóban elsőrangu fontossággal biró mezőgazdaságának — nem életérdekei, hanem kényelmi szempontjai kedvéért sem mondhat le. Attól ennélfogva a neki nyujtott kedvezmények és ápolás fejében követelhetni, hogy a saját lábán mennél jobban és hamarább megállani igyekezzék.

Iparunk fejlesztése addig sem szünetelhetvén, mig a vámokat később nagyobb mértékben leszünk képesek javára felhasználni, iparpolitikánk nem nélkülözhetné annak előmozditása czéljából ez okból azokat a mechanikus és szerves iparfejlesztési segédeszközöket sem, melyek ma egyedül állanak e végből rendelkezésünkre. A mechanikus ily eszközök az eleinte csak mérsékelten alkalmazható vámmal megszaporodnának, de a gyorsabban fokozódó verseny viszont az adómentesség és a pénztőkével való segélyezés körét megszükitené. Különben ezek alkalmazhatóságának határai napjainkban is léteznek, mert a tapasztalás azt mutatja, hogy velök az egyes új iparágak fejlesztését csak egy bizonyos pontig vezethetjük, sőt mondhatni, hogy ezekkel, valamint a közszállitásokkal is új iparvállalatokat kisebb számmal alapitani igen, de új egész iparágakat meghonositani, illetve meggyökeresztetni nem lehet. — Nem kicsinylem az oly egyes vállalatok létesitését sem, melyek új ipari tevékenységet képviselnek, mert azok az illető ipari ismeretek maghintői és saját terökön az ipari élet gyakorló iskoláiként szerepelnek. Ha azonban ott verseny kezd mutatkozni, akkor az ily egyoldalu kedvezménynyujtás ideje lejártnak tekinthető és a szélesb körü, általánosabb hatásu iparfejlesztési eszközök használatának korszaka következett be. A vám ilyen természetű segédeszköz s megfelelő helyen alkalmazva más mechanikus intézkedések által nem pótolható, de kisebb és kevésbbé égető szükség leend reá, — a mi helyzetünkben a kü-

lön vámterület mellett is nagy nyereséget képezend, — ha a szerves iparfejlesztési segédeszközökkel és eljárásokkal nagyobb sikereket tudunk elérni.

A mit tehát az ipar elméleti és gyakorlati ismereteinek terjesztésére, a hitelfejlesztés érdekében, a versenyképesség előmozdítása czéljából, a szállitások javitásánál és olcsóbbitásánál ma teszünk, azt nem kisebb mértékben meg kellend tennünk a külön vámterület fellállitása után is. »Iparpolitikánk a második ezredév küszöbén« czimü dolgozatomban ebbeli teendőinket a közös vámterületen részletesen kifejtettem, arra tehát ezen alkalommal — már az idő rövidségére való tekintet miatt — sem terjeszkedhetem ki bővebben. Csak rá akarok egy pár szóval mutatni arra, hogy az alapozás gondosabb munkálatai nélkül nekünk magasbra törő és szilárd talajon nyugvó ipari életünk sohasem lesz.

Ha az iparos szellemet a lakosság szélesb rétegeibe is be akarjuk vinni, akkor ezt már a nevelés elején kell kezdenünk. A kézügyességi oktatást már a népiskolákban általánossá kell tennünk. A házi ipari tevékenység terjesztése által kell különösen az ipari jövővel kecsegtető vidékek lakosságát előkésziteni arra, hogy majdan ipari érzékkel, a rendszeres dologhoz kellő önfegyelmezéssel biró, szorgalmas munkások tömegeit legyenek képesek a keletkezendő gyáraknak szolgáltatni. A házi ipar azonban nem hagyható ma már magára, hanem annak kereskedelmi vezetést kell adni és az czélszerüen szervezendő.

Iparunk lassu haladásának tudvalevőleg a jó, megbizható munkások és művezetők hiánya nem a legkisebb okát képezi. Tehát ezenkivül az iparoktatás javitása és hatályosbitásánál sem lankadhatunk. A külföldtől való tanulás még erélyesebben folytatandó, mint eddig, midőn tapasztalataink értékesitésére kevesebb volt az alkalom. A kézműiparnak a maga jogosult terén való megtartása, sőt fejlesztése, a tanonczügy intézményes gondozása és más erre alkalmasaknak bizonyult intézkedések által biztositandó. Ha a jobbmódu értelmesebb elemeket meg akarjuk nyerni az iparnak, akkor a tanonczotthonokkal megindult kisérletezésnek gyakorlati tág körü reformmá kell átalakulni. A magasb ipari és kereskedelmi képzés már most is szépen fejlődik; azt egészen gyakorlati irányban concrét czéljaink szem előtt tartásával kell tovább vezetni.

Az ipari szervezkedés tökéletesbitése és az ipari közigazgatás javitása a külön vámterület mellett is égető szükség maradand. Óhajtandó továbbá, hogy a keletkezendő nagy iparvállalatok minél tetemesb része a hazai iparosság talajából nőjjön ki, azt ez okból mint ilyet is gondozni, ápolni és termékenyiteni kell. A haladás, erősbülés és magasb fejlemfokra való törekvésnek tehát minden útja kiigazitandó és szabadon tartandó részére, melyeket annak buzgón és teljes odaadással fel kell majd használni, mert a külön vámterület másként általában is igen keserü csalódásokat hozhat az iparosztály ma élő nemzedékének. Ha ugyanis ez nem állja meg helyét és a

gyorsan változó viszonyokhoz nem tud alkalmazkodni, a hazai iparos elemeket csakhamar letaszitanák a gyarapodás utjáról az idegenek, akik — biztosak lehetünk benne — jönni fognak, de akiknek rohamos beözönlése már csak nemzeti szempontból sem kivánatos. Ha ellenben erős magyar iparosztály fogadhatná azokat a maga kebelébe, akkor bevándorlásuk, mely rövid időn meghonosodásukra vezetne, egyáltalán nem okozhatna e tekintetben sem akadályokat. — Azonban iparosztályunknak nemcsak anyagilag, de tudásban, tekintélyben és mindenek felett önbizalomban és önérzetben is meg kell erősödnie. Ha a nagyiparos tőkéjét sokszor nem is jól jövedelmező földbirtokba siet elhelyezni, ha fiait hivatalnoknak, vagy általában úgynevezett uraknak neveli, és ezt a társadalom lajtorjáján felfelé való hágásnak tekinti, akkor ugyan miként várhatjuk, hogy ezer előitéletben és gazdasági bünben leledző társadalmunk reformja emberileg belátható idő alatt csakugyan bekövetkezzék ? A társadalmi osztályok egymásba való átfolyása általában kivánatos, de hogy a csekély számu és gyenge iparosztály tagjai, vagy ivadékai szaporitsák az anélkül is tultengésben szenvedő többieket, arra a mi korunkban ugyan semmi szükség sincs. Csak az ellenkező áramlat fejtheti ki hazánkban azt a szellemet, melynek rendeltetése lesz meggyőzni a nemzetet, hogy elsőrendü, nagy közgazdasági functiókat életképes nép nem bizhat idegenekre, s hogy a modern üzleti élet új, czélszerű alakulatai nem visszaélések, és azok a piaczokon tolongó keresletnek és kinálatnak nem felesleges bonyodalmai.

Szükséges mindezeknek megértetése a magyarsággal, mivel az egészséges közgazdasági érzék keletkezése, melynek hiánya anyagi kárt okozott eddig is, s mely a külön vámterületen éppenséggel megélhetésünket tenné lehetetlenné, alig várható más egyébtől.

Ezzel együtt ugyanis a világgazdaság szabadabb fuvalmait kezdenők érezni, s annak érintése akként végig borzogtatná a nemzetet, mint a tavaszi éles szellő a téli meleg szobában elpuhult emberi szervezetet. A mezőgazdaság és ipar egyaránt úgy éreznék magukat, mint az a hajós, aki mindig csak a szárazföld közelében parthajózást folytatott és aki egyszerre a sík tengeren találja magát, ahol a kellő felszerelés hiányában sem magát tájékozni nem képes, sem a vészszel és viharral szembeszállani nem mer. A külön vámterületen tehát mindenekelőtt iránytűre van szükségünk, melynek birtoklása és szemlélete már magában is bátorságot alkalmas önteni a szepegő szivekbe. De e mellett egész felszerelésünknek is sokkal ellentállóbb, természetünek kell lenni, mint eddig volt. — Nézetem szerint az egyes termelőknél múlhatatlan fokozott szakértelmen, körültekintésen, szabatos számitási képességen kivül kettő semmi körülmények között nem nélkülözhető a külön vámterületen folytatandó észszerü kereskedelmi politikához: a lehető legjobb értesülés folytonossága és a külkereskedelmi tárgyalásoknál közegekként szolgálni hivatott világmüveltséggel biró szakemberek egész gárdája.

Az egyiket gyorsabban, és pedig egy megfelelő szervezet léte-

sítése által igen könnyen megszerezhetjük: az utóbbit azonban czéltudatos gondolkodással minél előbb nevelni kell magunknak. — Az a berendezés, mely felett a bel- és külföld folyton változó közgazdasági viszonyainak s az ezekre vonatkozó mindenféle intézkedéseknek a vámügyek fővezetése czéljából folytatott tanulmányozása és világlatban tartása tekintetében rendelkezünk, egyáltalán nem kielégítő. Én tehát feltétlenül szükségesnek tartanám, hogy már most létesítsünk egy vámügyi szervet, melynek neve, részben társas jellege folytán, vámügyi kamara lehetne, s a mely a kereskedelmi miniszterium vámügyi főosztályával olyforma kapcsolatban állana, mint a vasuti és hajózási főfelügyelőség a vasuti osztálylyal. Feladata volna az anyagi szempontból bennünket érdeklő egész világkereskedelmi forgalmát minden gyakorlati szempontból folyton élénk figyelemmel kísérni, s észleleteit a conzulok és magyar miniszterek megbizottainak jelentéseivel kiegészítve és Magyarország szempontjából feldolgozva bocsátani intéző köreink rendelkezésére, hogy az adathalmaz igy életet nyerjen és az életnek folytonos táplálékául szolgáljon. Mi nem nyugodhatunk meg csupán a közös consulátusok gyakran igen szép, de nem szabályszerüen ami kiviteli érdekeink czéljaira szerkesztett jelentéseivel és azzal az egy pár személyhez kötött tudomással, melyet részleteiben csak mindenkori kereskedelmi miniszterünk rendelkezésére bocsátanak.

A vámügy intézése tekintetében sajnálatos kiskoruságban sinlődtünk, s a vámügyi tárgyalásoknál eddig rendesen a jobban értesült és felszerelt osztrák kiküldöttek tartották kezeikben a vezetést. Helyettünk ezentul sem ők, sem a külügyminiszterium vámügyi közegei nem gondolkozhatnak többé. A jövőre ez állapot egyszerüen tarthatatlan. Különben ennek a vámügyi szervnek az is feladata lenne, hogy a hazai termelő összes osztályok hivatott képviselőivel szakadatlan érintkezésben legyen. Nem a folytonos nagyszabásu szaktanácskozás, hanem a lehető alapos és részletes információ képez e részben nagy szükséget. A szaktestületek által kijelölt, vagy a miniszter által bizalmi férfiakul kinevezett közgazdasági tudósítók kisebb, vagy nagyobb számmal, esetleg egyenkint és zárt ajtók mellett ugy volnának szükség esetén mindig kihallgatandók, hogy a nevezett organum összes szakmabeli tudomásuknak ugyszólván letéteményesévé váljék. A közgazdasági értesültség igy lánczolatos egymásutánban egyre élne, az mindig világlatban tartatnék, s a miniszterek, vagy főhivatalnokok változása lényegesebb befolyással nem birna arra.

A kereskedelmi politika intézésénél is felhasználható gyakorlati közgazdák képzésének és számuk szaporításának eszméje már régi szerelmem. Több izben kifejtettem azt a nyilvánosság előtt is, hogy a czélszerüen reformálandó kereskedelmi és iparkamarák s az állam szolgálata között bizonyos viszonosságot kellene teremteni. Ezt az eszmémet most azzal egészitem ki, hogy azon fiatal, képes erőket, akik majd a kamaráknál, majd a gazdasági miniszteriumokban szolgálnának, időnként a consulátusokhoz, illetve a miniszteri külföldi

kiküldöttekhez szolgálattételre ki lehetne rendelni, hogy azok a nélkülözhetetlen nyelvismereten kivül a kül- és belföldi gazdasági élet alapos megfigyeléséhez és az államnak gazdasági téren méltó képviseléséhez szükséges sokoldalu gyakorlati készültséget és ügyességet is megszerezhessék. Ez a kettős javaslat egyébiránt nézetem szerint az esetre is megvalósítandó lenne, ha a vámközösség még huzamosabban találna fennmaradni, mivel közgazdaságunk lehető önállósitására akkor is törekednünk kell.

És ezzel előadásom végéhez értem. — Igyekeztem abban lehetőleg elfogulatlanul és tárgyilagosan méltatni a politikai helyzetet s a nemzet gazdasági életének főkövetkezményeit. Nem a vámügyek külső alakjára fektettem a súlyt, hanem azok tartalmára. A külön vámterület az én szemeimben nem feltétlen jó, s a vámközösséget én csak bizonyos, de úgy érzem, nagyon valószinü, körülmények közt tartom megszüntetendőnek.

Fennmaradását azonban csak az alkotmányosság és a méltányosság uralomra jutása mellett Ausztriában — vélem kisebb bajnak a vámterületi elkülönitéssel járó bizonytalanságnál és esetleg bekövetkező zavaroknál. De erős meggyőződésem, hogy a külön vámterületnek — legalább amennyire gyakorlatba vétel nélkül is lehetséges — minél teljesebb kidolgozása és eszmei kijegeczitése szükséges. Ennek minden körülmények közt nagy hasznát veendjük, mig a készületlenség a vámközösség alapján folytatandó alku sikertelenségének esetén roppant károkat fog maga után vonni. A külön vámterületre való higgadt, alapos, körültekintő, de azt actualitással biró feladatnak tekintő készülés sok minden iránt felnyitandja szemeinket és meggyőzend arról, hogy anyagi függetlenitésünk munkájában sohasem szabad szünetelnünk. A közös vámterület mellett is a magunk lábán kellene járnunk, a magunk fejével gondolkoznunk, és a zsebünk felett való rendelkezést akkor sem bizhatjuk másokra. Fellépésünknek biztosságot, kijelentéseinknek és komoly öntudatos akaratunknak pedig súlyt fog kölcsönözni, ha tudják Ausztriában, hogy a vámelkülönitésre vonatkozó jogunk nemcsak papiron álló lehetőség, hanem oly élő valóság, mely felett nem egyedül névleg rendelkezünk, s melynek kimondásától magunk éppenséggel nem tartunk. Ha pedig ennek pillanata tényleg elérkezett, akkor mint a jó haditervnek, a külön vámterület életbeléptetése minden előfeltételének fel és lefelé, összes részleteinek és összes alternativáinak, hogy mindenféle körülményhez azonnal alkalmazhatók legyenek, tökéletesen kidolgozva kell lenni. A mennyiben ez nem úgy volna, intéző köreink vállait csaknem elviselhetlen felelősség súlya terhelné. Gouverner c'est prévoir! Az előrelátás a mi bonyolult viszonyaink között még szászszorosan fontosabb kivánalom az államférfiak irányában, mint kedvezőbb viszonyok közt levő országokban. De ettől a felelősségtől a hazai közvélemény sem menekülhetne, mert méltán gáncsolható volna, hogy miért nem követelte hát kellő erélylyel az idején való készülődést, és miért nem járult

maga is eszmékkel és alaposan megokolt igényeinek formulázásával a szükséges teendők tisztába hozatalához? A helyzettel és önmagával tisztában levő, hatalmas, de a tárgy komolyságához és nehézségeihez illő mérsékletet megőrző közvélemény nyomása nélkül a külön vámterület még akkor is nehezen lesz meg, ha észszerüen mást alig lehetne kimondani. Az a politikai burok és a termelő osztályok legfontosabbikának érthető idegenkedése, mely a külön vámterületet körül veszi, szükség esetén csak ugy hámozható le róla, ha az nemcsak mint üres, tartalmatlan jelszó hangzik és visszhangzik mindenfelé tovább is, hanem a maga összes követelményeivel, valóságos előnyeinek és hátrányainak őszinte, tartózkodás nélküli bevallásával, nem mint egyik, vagy másik termelő osztály külön érdeke, hanem mint a jelen részéről öntudatosan hozott nagy hazafias áldozat jelenik meg a fejlődés ezen suggestiv hatásu tényezőjére feltétlenül utalt jövő számára. Ha az irányadó közvélemény meggyőződik ennek az áldozatnak elkerülhetlen voltáról, nem fog késni annak hatékony követelésével. És nagyon szomoru lenne, ha ezt nem tenné, mert jaj annak a nemzetnek, mely nehéz, de szükséges áldozatokra a kényelem szeretete, vagy a jogosult küzdelmektől való félelem miatt nem képes. Abból az ideálok cultusa, melynek hiányában pedig sem egyesnél, sem népnél nincsen magasbratörés, tehát igazi életképesség, kihalt és már nem létezik többé. — De viszont itt szintén a maga helyén idézhető, amit Vörösmarty mondott, hogy »ábrándozás az élet megrontója, mely kancsalul festett egeknek.« — Az ábránd és a fatalisztikus tespedés között azonban létezik még valami. Ezt juttatta kifejezésre nemrégiben egy franczia iró, Père Didon, midőn — kutatván az okot, melynek az új nagy Németország óriási sikereit napjainkban főleg köszönheti — megállapitja, hogy az a nemzet eszményképei után a nagytávolságba révedezve folyton álmodozik, de azért positiv bölcseséggel cselekszik mindig, és igen gondosan határozza meg jelen érdekeinek mibenlétét. Mindent ideálizál gondolatainak határtalan merészségével, de lépteit a valódi életben szükséges józan okosság intézi. Az ember azt hinné, hogy szemei a csillagok közt tévedtek el, holott voltaképp a földön járva, a legjobb utat fürkészik. — A legmagasabb ideálok szeretetét és a leggyakorlattibb ildomosságot törekedjünk megegyeztetni mi is, midőn a külön vámterület eszméjének gondolatban és talán valósággal is testet adni leszünk hivatva.

17. A közgazdasági önállóság felé.

Határozati javaslat; benyújtatott az Országos Magyar Gazdasági Egyesület vámügyi bizottságának 1905. május havi ülésében.

Tekintve, hogy az évek hosszabb sorára terjedő politikai válságok folytán az Ausztriával és a külföld reánk nézve fontosabb államaival az eddigiektől különböző alapokon, nagy körültekintést

kivánó újabb gazdasági egyezkedésekhez szükséges időből kifogytunk, mivel, ha 1906. évi márczius hó 15-éig Ausztriával és Németországgal külforgalmunk viszonyait kielégitő mérvben nem tudjuk rendezni, akkor mind a két nevezett állam részéről oly kedvezőtlen elbánásban fogunk részesülni, a minek anyagi káros következményei közgazdaságunkra beláthatatlanok; tekintve, hogy különben is — nem kisrészben a magyar gazdatársadalom erélyes és czéltudatos fellépése következtében — az osztrák-magyar vámtarifa-javaslatba felvett magasabb nyersterményvámok a legközelebbi évtized alatt jórészt igen nagy valószinüséggel tényleg érvényesülni fognak;

tekintve továbbá, hogy a kettős monarchia nevében Németországgal a törvényhozások által véglegesen még el nem fogadott vámtarifa alapján megkötött vám- és kereskedelmi szerződésnél jobbat, vagy csak ahhoz hasonlót is a jelen gazdasági és politikai viszonyok között a magyar kormány egymaga jelenleg kieszközölni nem tudna; pedig ez a szerződés az »OMGE« igazgatóválasztmányának, illetve a szövetségbe lépett hazai gazdasági egyesületek végrehajtó bizottságának folyó évi április hó 14-én hozott határozata szerint a vámháborunál, ami igen könnyen bekövetkezhetnék, minden hátrányai daczára sokkal előnyösebb, különösen, ha egyébként valószinü káros következményeit a magyar kormány »megfelelő kormányzati és vámpolitikai intézkedésekkel czélszerüen enyhiteni igyekezend;«

tekintve végül, hogy a szóban forgó vámtarifajavaslatot az osztrák birodalmi tanács képviselőháza már részleteiben is elfogadta, minélfogva annak Ausztriában való törvényerőre emelkedése csak rövid idő kérdését képezi, melynek elteltével, ha a magyar törvényhozás sokáig késlekedik, az osztrák kormány ennek alapján nélkülünk kiván mindazon keleti országokkal is kereskedelmi szerződési tárgyalásokba bocsájtkozni, melyek ide irányuló külforgalmának alakulásától függ jórészt a Németországgal megállapított vámszerződés kedvező, vagy kedvezőtlen voltának mértéke is, ezen mulasztás folytán tehát kiszámithatlan horderejü ujabb bonyodalmakba kerülnénk:

Mindezen okok alapján az »OMGE« 1905. évi április hó 14-én kiküldött vámügyi bizottsága kimondja, hogy az adott körülmények között nem csupán nagyon kivánatos, de csaknem kikerülhetetlen, hogy a Széll-Körber-féle kiegyezést és a Németországgal kötött kereskedelmi szerződést a magyar törvényhozás idejekorán fogadja el, a magyar kormány pedig a többi kereskedelmi szerződések iránti tárgyalásokban és alkudozásokban minél előbb érdemlegesen vegyen részt és mezőgazdaságunk nagy érdekeit mennél inkább megóvni törekedjék.

A vámügyi bizottság azonban nem remélheti, hogy ez a jogosult nagyfontosságu kivánság a mai viszonyok között megvalósitható lenne egy olyan határozott és korszakot alkotni hivatott nagy lépés nélkül, amely a politika jelenleg mérvadó tényezőit, sőt az ország tulnyomó közvéleményét is a magyar közgazdasági életnek az önállósulás felé való fejlődése iránt nyujtandó nem csupán alkalomszülte,

hanem önmagukban is valóban becses biztositékokkal megnyugtatni alkalmas. A vámügyi bizottság ezért részint a nemzeti gazdálkodás részarányos, nagyobbszabású és oly módon leendő fejlesztésének megindítása czéljából, hogy a hazai ipar már a közös vámterületen is az okvetlenül bekövetkezendőnek látott vámelkülönülés suggestiv hatása folytán, és pedig a mezőgazdaság válságának felidézése nélkül, később azután a teljesen hatalmunkba kerülendő észszerű vámpolitika által körültekintéssel, de hathatósan fejleszthető, és ez által a nemzet szervezetének már is ijesztő módon megindult sorvadása a magyar közgazdaság szerves kiegészülésének alapos előkészítése által minden gazdasági ág előnyére minél előbb megakasztható legyen, egy olyan törvény meghozatalát szorgalmazza, mely a kiegyezési javaslatokkal egy időben szerkesztetvén, határozottan kimondaná:

1. Hogy Magyarország 1917-ben külkereskedelmi érdekeit minden más szövetséges tényezőtől függetlenül, kizárólag a saját vámtörvényhozása útján kivánja megvédeni.

2. Azonban »miután Magyarország és Ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak,« a viszonosság feltétele mellett Ausztriának a legtöbb kedvezményt már most biztositja, sőt ugyanazon feltétel alatt hajlandó azt oly kizárólagos továbbmenő előnyökben is részesiteni, melyeket a kereskedelmi szerződésekbe felvétetni szokott legtöbb kedvezményi záradék alapján más államokra kiterjeszteni nem kiván.

3. A magyar kormánynak kötelességévé tétetnék abban, hogy a fentebbiek megvalósításához szükséges minden törvényhozási intézkedés iránti javaslatait oly időben terjeszsze az országgyülés elé, hogy azok ott érett megfontolással tárgyaltathatván, megnyugvással elfogadhatók, s azok alapján Ausztriával és a többi külföldi államokkal kereskedelmi és vámegyezmények iránti alkudozások idejekorán kezdhetők .és nyugodtan folytathatók legyenek.

4. Kötelezteссék végül a kormány, hogy a fogyasztási adókkal terhelt mezőgazdasági iparczikkek megadóztatása iránti önálló magyar adótörvények javaslatait és az önnálló gazdasági berendezkedések előkészitéséről szóló jelentéseit, ezeket megfelelő időközökben többször is, még korábban terjeszsze a törvényhozás elé.

V.

Közlekedés.

1. Közlekedésügyünk és a „nagy“ vasuti szerződés.

Megjelent az „Alföld“ 1871-diki évfolyamának 273., 274. és 277. számaiban.

I.

Magyarország az újabb idők tapasztalatai szerint is még mindig azon régi gazdasági bajában szenved, melynek főjellemvonása a végletesség. Termelési tényezőinek aránytalansága lehetetlenné teszi forgalmában az egyenletes simaságot. Az ellentétek régi váltakozása: az inséges nyomor s az ön zsirjában lélekzetért kapkodó bőség még mindig bizonyos következetességgel jelentkeznek egymás után, habár belterjességökből veszitének is. — A mult évek tapasztalatai kézzel foghatóvá tették, hogy ha fáradozásaink gyümölcsét akarjuk látni, akkor közgazdaságunk természetéhez alkalmazkodva közlekedésünket azon fő elv szerint kell berendeznünk, mely minden jól épült szinháznál is elfogadtatott, midőn ott annyi kijárat alkalmaztatik, mely annak szükség esetén a leggyorsabb kiürítését lehetővé teszi. Gazdasági helyzetünk csak akkor tartható, ha a kövér évek takarmányaiból a soványok által keletkezett hézagokat ki tudjuk tölteni. És hogy nálunk mit jelent egy mennyiség- és minőségileg kedvező aratás, azt láttuk 1867-ben, midőn közgazdaságunk egyszerre bámulatos lendületnek indult. De éppen ezen év tanulságai a leghatározottabb vonásokkal jelölték meg teendőink irányát is, midőn bebizonyitották, hogy ha a rendkivüli körülmények összejátszását nem tudjuk felhasználni, akkor a külföld mindig csak kivételes vevője marad nyerstermelésünknek, mert állandó, szilárd üzleti összeköttetésbe velünk csak saját kárával léphetne.

Méltán várható volt tehát a kormánytól, hogy megteendi azon első lépéseket, melyek alkalmasak lehetnek elháritani azt az egyre sulyosabbá válható eshetőséget, hogy kivitelünk hitelén mindig a vasúthálózat helytelen volta és hiányossága ejtvén csorbát, vagyonosodásunk legfőbb forrását apasztja el.

A kormány által egy elsőrendü pénz-csoporttal újabban kötött szerződés a tervezett — körülbelül 350 mértföldnyi — vasuthálózatba mindazon kiépitendő vonalakat belefoglalta, melyek gazdasági tekintetben már ma is fontosak.

Földirati fekvésünknél fogva azonban két irány az, mely figyelmünket leginkább megérdemli: mindenek előtt az észak-nyugat-keleti és az mely Fiuméba vezet. Az első irányban az osztrák államvaspálya-társaság már türhetetlenné vált egyedáruságot gyakorol, mely azon időponttól fogva, midőn a határainkon túl fekvő keleti vasutak létesülvén, azok gazdasági feltámadást eredményezhetnek a reánk mindenképp fontos balkáni félszigeten, épp oly mértékben lenne kedvezőbb a monopolium emlitett élvezőjére, mint a mily ártalmas volna anyagi érdekeink szempontjából. Ha e nagyszerü világ-kereskedelmi út hazánkon keresztül megnyilik, azon a forgalmat tőlünk telhetőleg fejleszteni legelső teendőink közé fog tartozni, mert a nemzetközi forgalom medrét jól kell megásni, a mi ez esetben azt jelenti, hogy azt egy hatalmi körünkön kivül álló magánvállalatnak nem szabad zsákmányul odadobni.

A kormány a versenyt ez irányban a bécs—ujszőny—pesti, a pest—zimonyi és az orsova—arad—csongrádi vonalak által akarja megállapitani. Kár, hogy ez utóbbi vonal nem — mint elsőrendü fontossága kivánná — azonnal, hanem csak mint a harmadik épitési időszakban létesitendő tünik fel, és csak a másként való épithetés van kikötve a bécsi cs. k. szab. hitelintézet, a magyar hitelbank és a magyar kormány közt létrejött szerződésben. Pedig azt hiszem, hogy e vonal, miután a román vasuthálózathoz csatlakozva tulajdonképp a legrövidebb összekötő pálya lenne a nyugat és kelet között, legalább is oly fontos, mint a Pesttől Zimonynak vezetendő, mely a szerb vasutakhoz csatlakoznék.

Mind a két verseny-pályának, melyek az osztrák államvaspályát közből vennék, biztos és haladéktalan kivitele azon mértékben lenne eszközlendő, a mint a szerb és román vasutak kiépülnek, mert ez a dolgok természetes egymásutánja és az egyetlen mód arra, hogy — feltéve a verseny-pályákra való magyar befolyás hatályosságát — az osztrák államvaspályát kellő korlátok között tartsuk.

E verseny-pályák közül a pest—zimonyi az első, a Pesttől nyugat- és észak-nyugatnak vezetendő a második, az orsova—arad—csongrádi és az arad—szegedi a tervezet szerint a harmadik időszakba esik.

Az uj bécs—pesti az eddig is létezett ezen irányu vasutnál négy mértföldde l lenne rövidebb. Az ujszőny—lundenburgi hazánk kétségkivül egyik legtermékenyebb vidékét — a Csalóközt és Pozsonymegye gazdag felsőrészeit — szelné. Első pillanatra látszik, hogy e vonal észak-nyugattal folytatott kereskedelmünk árjának ez irányban való terelésére alkalmas, mert éppen keresztül vágja azt a területet, melyet az osztrák államvaspálya mintegy bekerit. Ezen

vasutak kiépítése azonban főleg akkor bírna értékkel, ha közgazdaságunk és forgalmunk önállósításának nagy érdekeit szabályozná. E részben tehát szerfelett aggályosan hangzik a szerződés második szakaszának második pontja, mely szerint a pest—zimonyi vonal csak az esetben építtetnék ki, ha az osztrák államvaspálya a szabadka—ó-becse—becskerek—pancsovai vonalra engedélyt nem kap.

A főczélja az egész vállalkozásnak észszerüen csak a versenyszerzés lehetvén, igen rosszul érinti az embert ez a rendelkezés. Azonfelül az orsova—arad—csongrádi vonalra vonatkozó kétértelmü határozmány is a Duna-Tisza közén át Kis-Kőrös mellett vezetendő pest—zimonyi pályához csatlakozó vasút szándékolt létesítésének becse iránt is kételyeknek enged helyet.

Reméljük azonban, hogy az országgyülés megértendi mindkét vonal egyenlő jogosultságát, és megnyugtatóbb határozatokkal cserélendi fel a fennebbieket. Ha a közérdek szempontja leend egyedül döntő; ha az osztrák államvaspálya veszélyes törekvései — az egyenes útról leszoríttatván — más alakban sem tudnak érvényesülni; ha a tiszavidéki vaspályatársaságtól a szolnok—aradi vonal egy más független társaság, vagy — a mi jobb volna — az állam közvetlen rendelkezése alá jut; vagy a tiszavidéki vaspályatársaság tovább nem tétovázna és álmoskodva érdekeit felismeri, és az orsova—aradi vonal kiépítésével az osztrák államvasút falánksága ellen biztosítandja úgy magát, valamint a reá bizott forgalmat is: akkor Arad oly nemzetközi uton fog feküdni, mely azt a legszebb virágzásra segítheti. Nálunk azonban a közérdeknek a legtöbb esetben igen heves, kemény harczokat kell vívni. Most sem fognak hiányozni saját befolyásos honfitársaink közül, a kik majd ellene működnek, azért már csak a közérdekkel egy irányban fejlődő saját jövőjének biztosítása czéljából is Aradnak elengedhetlen feladata az ügyet a legélénkebb figyelemmel kisérni, s el nem mulasztani semmit, a mi a helyesen módosítandó terv megvalósítását előmozdítani alkalmas.

II.

Az Eszéktől—Károlyvárosig tervezett vaspálya fontosságra nézve versenyez a délkeletivel. Mint az alföld—fiumei vasútnak folytatása és oly közlekedési pálya, mely természeti adományokban gazdag, de a cultura és fejlett forgalom hijával levő tartományok elsőrendű közlekedési ere, mindenesetre megérdemli a rangsorozati elsőséget. Ha tekintetbe veszszük, hogy ama roppant terjedelmű és rendkivüli értékesülésre képes határőrvidéki erdők, melyek most mint holt tőkék hevernek, továbbá a köztük levő és helyökbe lépő kitűnő termékenységű földek általa valóban kincsekké válhatnak, s hogy az alföld nagy része termékeit ez úton küldheti legjutányobban a tengerre, akkor — mint egyes nagy szavu hirlapok — nem fogjuk a pálya építését gáncsolni csak azért, mert — állítólag — midőn a horvátoknak csináltunk vasutat, voltaképp nem is tudjuk, hogy ki-

nek építünk. Azt hiszem a törvény és közös érdekeink elég világosan szólanak viszonyainkról Horvátországhoz. És ha ezen törvényes intézkedések még nem vertek mélyebb gyökeret, az ilyen kezdemények fogják azt a legbiztosabban eszközölni. Magyarország minden társországainak jólétén is munkál, a horvát-szlavon-dalmát nép hajlamának és állandó vonzódásának megszerzése által saját nagy érdekeit is megóvja, mert integritását consolidálja.

A zimony—sződemeter—vinkovcei vonal, midőn a szerb pályákhoz csatlakozik, az üzleti összeköttetést fogja előmozdítani oly vidékek közt, melyek már eddig is kereskedést üztek egymással. Hogy azonban a kormány a károlyváros—fiumei vonalat, mely már épülő félben van és egyike lesz a legfontosabb pályáknak, ehhez még olcsóbban is, mint amennyibe az országnak került, és három év mulva, tehát a kezdet nehézségeinek legyőzése után, akarja átengedni a consortiumnak, az egyáltalán nem helyeselhető. Midőn a déli vaspálya buda—kanizsai részét is meg kellene szereznünk, s határozottan oda működnünk, hogy Fiumét saját hatalmunkban levő vasutvonal által támogassuk és felvirágoztassuk, már csak azért is, mivel más kikötőnk nincs; midőn e czélból a zákány—fiumei vonalra már annyit költöttünk, hogy a déli vaspálya befolyását ott megtörhessük, akkor éppen a Kredit-Anstaltnak, mely e pályával összeköttetésben van, mintegy átadni a kulcsot, az szerencsés combinatiónak valóban nem mondható. Fiumét bármily módon, akárkinek, akár miféle czélból kiszolgáltatnunk, annyi, mint paralysálni minden eddigi törekvéseinket s minden reményünket és áldozatainkat semmivé tenni. A déli vaspálya nem a mi Fiuménk, hanem természetszerüen Triest érdekeit szolgálja. Fiumét őrizni és ápolni kell, mint szemünk fényét. Ahhoz senkinek, még a horvátoknak sincs joguk. A közelség természetes előnyét nem vehetjük el tőlük, de ők mást észszerüen nem is kívánhatnak erre nézve, mert ők Fiumét kifejleszteni, felemelnie és megvédeni nem képesek. Mi őket onnan nem zárhatjuk ki, ők ellenben ezt — habár károkkal — megtehetnék velünk.

Magyarország főleg nyers terményeket exportálván, vasuti hálózatát úgy, mint ezt egy iparos ország tehetné, nem központosíthatja, hanem kénytelen oly egyes, helyzetöknél fogva természetes emporiumokat góczokul, a hol a vonalak egymást szelik, kitűzni, és onnan kiviteli vonalakat létesíteni azon irányokban, melyeket kereskedésünk áramlata követ. Ebből világosan következik, hogy minden vidéknek biztosítanunk kell kiviteli valamely emporiumot és kijáratot a külföldre. Biztosítandó tehát az ország déli vidékei számára is Fiume.

Én a vasutakat mindenek felett nemzetgazdasági köz- és nem túlnyomóan üzleti jellegű magán intézménynek tartván, azoknak a közgazdasági érdekekkel ellenkező szellemü kizsákmányolását nem tartom megengedhetőnek. Azért ha az állam vasutait egyedül építeni és fenntartani nem birja úgy, mint például a postát és távirdát, legalább az azokkal való visszaélés lehetőségét minél inkább korlátolja, ha lehet szüntesse meg. Ehhez joga van és magasb rendeltetése kö-

telezi erre. Ennélfogva, hogy olcsóbban, vagy jobb kedvvel építsen valamely consortium, a kést kezébe adni ellenünk, oly eljárás, melyet alig lehet dicsérni.

A többi vonalak a negyedik építési időszakba esvén, és nem a fő, hanem csupán az összekötő pályák jellegével bírván, idő tekintetében oly távol esnek napjainktól, hogy azok bővebb méltatását bátran mellőzhetem. De két fontos kérdést még elemeznem kell.

A szóban levő 350 mértföldnyi vonalak létesítése oly tőke- és munkamennyiséget kíván, hogy annak rövid idő alatti bevégzése lehetetlen. Czélszerű-e ily üzletbe egy consortiummal bocsátkozni s kezeinket a jövő nem ismert eshetőségeivel szemben így megkötni? A szerződés értelmében csak a főpályák elkészíttetése egy évtizednél jóval tovább tartana. Oly államban, a hol alig múlik el egy-két év belső, vagy külső megrázkódtatások nélkül, melynek sem alkotmánya, sem állami és magán pénzügyei nem nyugszanak biztos alapon, melynek sem forgalma kifelé, sem termelése benn meg nem állapodott, melynek, hogy magát fenntarthassa, fő életelve a felmerülő körülményekhez való ügyes alkalmazkodás, főtörvénye a Scylla és Charybdis közti szerencsés elevezés: ott az ily távolinak nevezhető jövőre kiterjedő kötelezettség vállalása, főleg egyetlen nagy consortium irányában, mely minden versenyt kizár, nem észszerű közgazdasági politika. Öntudatos terv szerint, létező állapotunk követelményeihez képest, de azon törekvéssel, hogy a verseny mind az építésben, mind a további kezelésben fenntartassék, és hogy a fusiókat megelőzzük, bizonyos vonalakat társulatok, a versenyvonalakat pedig, mig az államvaspályarendszerre térhetünk át, legalább jórészt állami befektetéssel létesítve kellene haladnunk. Mert építenünk — pénzügyeink minden ziláltsága mellett is — okvetlenül kell, hasonlítván azon magán-gazdához, a ki, hogy zavaraiból kigázolhasson, kénytelen beruházásokat kölcsön utján is tenni. Azonban mi még oly szerencsétlenek is vagyunk, hogy sokkal több közlekedési beruházásra vagyunk utalva, mintha forgalmunk egyenletes és egyformán növekvő volna. Mi rendes körülmények közt csak napról-napra élünk és csupán a rendkivüli kivitelek alkalmával takaríthatunk nagyobb mértékben. Ebből következik, hogy befektetésünk drágább, mert csak ritkán zsákmányolható ki belterjesebben. Igy állván a dolgok, kétszeresen fontos az a módozat, mely szerint az építésre szükséges tőkét beszerezzük.

III.

Vasutügyi politikánk, a magán vállalatok által épített és kezelt vonalaknak átháramlása az államra legalább a jövőben biztosítva levén, az államvaspályák rendszerének megvalósítását czélozza. Ez irány indokait, tekintve a vasutak közérdekü jellegét és fontosságát a közgazdaság emelésére és szabályozására, egész terjedelmökben helyeseknek tartom. Elismerem azonban, hogy e rendszer, melynek érvényesülése nemzetgazdászati követelmény, most még szigoru következetességgel ki nem vihető. De másrészt, mivel tért a magán vál-

lalkozásnak csupán opportunitási okokból engedünk, csak annyiban szabad a szabálytól eltérni, amennyiben ezáltal a főczél veszélyeztetése nélkül a jelen terhein érezhetőleg könnyítünk. Fejletlen és szabálytalan forgalmunk folytán eddig is legtöbb vasutunk államsegélylyel épült. De a mód, mely szerint e segély nyujtatott, nem annyira pénzügyi, mint közgazdasági hátrányaiért méltán a legnagyobb ellenszenv tárgyává lőn. A kamatbiztositás ugyanis oly helyzetbe juttatja a társulatokat, mely reájok nézve minden törekvést előnytelennek tüntet fel, miután szaporított jövedelmük minden erőfeszítés és beruházás mellett is egyelőre nem nekik válik hasznukra, hanem arra szolgál, hogy abból az állam iránti tartozásuk kamatostól törlesztessék. Az pedig, hogy a társulati magán vállalkozásnak a távolibb jövő iránt kevés érzéke van, köztudomásu dolog. E szerint a közép jövedelmet igérő pályáknál az egyértelmü a forgalom megbénításával, és mintegy felhivás a kényelmes egyhelyben-maradásra. Az állam ez a segélyezési rendszere még azon pályáknál is, melyek csak bátorításul igényelnék a biztositást, minthogy annak ingere következtében a befektetéssel pazarul bánnak el, az átalányokat igen bőven számítják, és az ellenőrzet a tiszta jövedelem kitudását illetőleg, mint a szabadalmazott dunagőzhajózási társulat története bizonyitja, felette nehéz, az a rendszer itt is lehetőleg elkerülendőnek tünik fel.

A segélyezésnek az a módozata tehát, melyet a kérdéses szerződés tartalmaz, amennyiben a kamatbiztositás hátrányait kizárja, lehetővé teszi a takarékos és szilárd épitést is, miután a forgalom élénkitése a vállalkozók érdekében is feküdvén, remélhetőleg megszünteti a pályák közönyösségét a közgazdaság iránt, elismerésünket megérdemli. A veszély viszont, melyet e módozat rejt magában, abban áll, hogy az államnak más alakban való túlterhelésére vezet, főleg, ha — mint a jelen esetben — a verseny mellőztetvén, csupán egy vállalkozó társulathoz kötjük magunkat. Bár viszonyainkat nem látom rózsaszinben, mégis azt hiszem, hogy a versenytől e tekintetben nincs mit tartanunk, miután vasuthálozatunkat épp oly biztosan kiépíténé a combinált kisebb tőke is, és — a mi fő — azon a természetes áron, melyet legbiztosabban éppen a verseny mutat ki. A szerződés e monopoliszticus iránya döntő befolyással volt annak egészére, s azon számos kis és nagy, nyilt és rejtett előny egy részről, melynek ugyanannyi hátrány felel meg másrészt, e forrásból fakad.

Az előbb irottakban méltatott vonalakat ugyanis oly módon akarják épiteni, hogy a szükséges tőkét háromötöd részben a vállalkozók, kétötöd részben pedig a kormány szerezné be. A vállalkozók elsőbbségi, az állam pedig törzsrészvényeket kapna befizetéseiért. A minden tényleg befizetett 80 forint után bankvalutában 100 ezüst forintra szóló és elsőbbségileg 5 százalékot jövedelmező papirok csak a vállalkozók részéről adhatók el, mert a kormány kötelezi magát, hogy a saját törzsrészvényeit kibocsátásuktól fogva 10 évig nem fogja forgalomba hozni. A segélyezés lényege ezzel nézetem szerint ki lehetne merítve, miután a társulat befektetett tőkéinek kamatozása

iránt biztosítva levén, minden hiánylat csak a törzsrészvények tulajdonosát, az államot sujtaná. És pedig annál inkább, mivel a consortiumnak joga volna a károlyváros—fiumei vonal, ennek szerelvényei és a fiumei pályaudvar 23·5 millióra rugó vételára erejéig újabb elsőbbségi részvényeket kibocsátani, a miből valószinű, hogy az elsőbbségi részvények kamatozása és a fél százalék törlesztési illetéken felül nem sok fog az első tiz év alatt a törzsrészvényeknek maradni. A társulat tőkéi hozadéka iránt igy megnyugodhatnék, miután a hálózatban igen előnyös vonalak foglaltatnak. A szerződés azonban a 82 százalékos árfolyamot állapítja meg, melyen alul a társulat építeni nem köteles, kivéve természetesen azon részeket, melyek segély nélkül is építhetők. Ezáltal azt a furcsa állapotot helyezi kilátásba, hogy ha a papirok egy évig a kikötött árfolyam felett állanak, a társulat a részére kikötött áldozatokat nagyobbrészt zsebre rakhatja és az árfolyam hanyatlása esetén a másodsorban említett, az áldozatokat főleg megokoló vonalak építése alól fel lenne mentve. Ez esetre a consortium fenntartja magának az alkudozás jogát új feltételekre. Ezzel sem elégedvén meg, még azt is kiköti magának, hogy az építési átalány, vagy az ez iránt való meg nem egyezés esetén a tényleg befektetett tőke után 6—8 és fél százalékot kapjon provisió gyanánt, a kormányt csak oly nyereségben igérvén részeltetni, melynek lehetetlensége csaknem kétségtelen.

Az építés eszközlésére egy apadása után ismét kiegészítendő alap létesíttetnék, melyhez a kormány a felvett arány szerint járulna, de azt egyedül a consortium élvezné, midőn a fel nem használt összegeket fél százalékkal a bankdiscontó alatt, de legalább 5%-kal helyi váltók leszámitolására fordíthatná. A vonalak építése a meghatározott sorrendben, mely azonban a legújabb hirek szerint már módosíttatott, oly módon történnék, hogy minden évben legalább 25 mértföld vaspálya legyen a forgalomnak átadható, — ha időközben politikai, vagy kereskedelmi válságok nem állanának be. Az igazgatásra a kormány szintén kétötöd részben lesz jogosítva, később pedig a közgyülés választandja az igazgató tanácsot.

Az elsőbbségi részvények törlesztése a kibocsátásuk utáni tizenegyedik évben kezdődik: a törlesztés negyven évig tart; de a kihúzott és kifizetett részvények a törlesztés befejeztéig az osztalékot (kamatok nélkül) a ki nem húzottakkal és a törzsrészvényekkel egyaránt élvezik, a mi igen kedveltekké teheti ezen papirokat. — A társulat azonban a kormányt a 86-on felül emelkedő árfolyam-nyereség felében részesíti. Mindezen előnyökön felül még az építés idején kivül az egész hálózatra nézve adóilleték- és bélyegmentesség igértetik harmincz évre. A hálózat, miután a törlesztés a törzsrészvényekre is kiterjesztetik, nem hamarabb menne át az állam tulajdonába, mint a kamatbiztosítást élvező vasutak rendesen. Ime, a kétoldaluság bizonyára nem ismérve ennek a valóságos leonini szerződésnek. — Ilyen szomoru állapotban volnánk, ha államhitelünket annak feltételei után kellene megitélni. A nyilt lopásokkal terhelteken

kivül soha drágábban épített vasutaink nem lennének, mint ezek. De e vasuti szerződésnek alapgondolata még sem elvetendő, azonban egész formája és lényeges feltételei nagyon károsak. — Remélhetőleg az országgyülés ezt fel fogja ismerni, mert ha ily szerződéshez hozzá járulna, akkor maga fogná elitélni az ország hitelét.

2. Emlékirat az orsovai vasuti csatlakozás s ennek kapcsán az államvaspályarendszer tárgyában.

Előadói javaslat, mely a megelőző tanulmányban foglalt felfogás alapján készült, és melyet az aradi kereskedelmi és iparkamara 1874. évi május 5-én változatlanul elfogadván, küldöttség által nyujtatott át a magyar kormány illetékes tagjainak.

Azon fontos feladatok közt, melyek megoldásánál ingatag alapon nyugvó közgazdaságunk szilárditása végett minden szempontot, de különösen a jövőre kiható követelményeket tekintetbe venni szükséges. vasuti hálózatunk keleti csatlakozásainak és az ezek épitésénél követendő sorrendnek meghatározása nem az utolsó helyet foglalja el.

A török birodalomban mindenféle épülő vasutak a keleti forgalomnak az eddigiektől különböző, újabb irányokat fognak adni, és a legnagyobb fontossággal bir reánk nézve, hogy ezen irányok Magyarországon vezettetvén keresztül, kereskedelmünknek világforgalmi jelentőséget kölcsönözzenek. Ezt azonban csak úgy fogjuk elérhetni, ha a vasuti csatlokozások számára oly pontok jelöltetnek ki, melyektől a forgalmat főbb vonalainkra lehetend terelni, és ha e pontok oly kezekre lesznek bizva, melyek közgazdaságunk kivánalmaira nemcsak tudnak, hanem akarnak is kellő tekintettel lenni.

E csatlakozások közül tiszteléttel alólirt kereskedelmi és iparkamara kerületét azok érdeklik közvetlenebbül, melyek a romániai pályákat vannak hivatva vasutainkkal összeköttetésbe hozni, s miután e csatlakozások kérdése éppen most van tárgyalás alatt, alólirt testület kötelességének tartja azon nagy horderejü érdekekre, melyek e csatlakozások miként leendő eldöntéséhez fűződnek, a magas ministerium figyelmét az utolsó órában is annál inkább felkérni, mert meggyőződése szerint az országos és általa képviselt vidéki érdekek közt ez esetben a legteljesebb összhang uralkodik.

Általán el van terjedve azon hir, hogy az oláhországi vasutakba fektetett tőkék tulajdonosai a román határszéli csatlakozások közül legelső sorban az orsovai összeköttetés engedélyezését sürgetik a magyar kormánytól, mert a román vaspályák e pontig már ki levén épitve, jövedelmességök okvetlenül megkivánja, hogy azok tovább folytattatván, forgalmuk zsákutczának ne menjen elébe.

Bármily méltányosnak tartja is alólirt kamara e kivánságot, s bármennyire meg van is arról győződve, hogy az orsovai csatlakozás létesítése reánk nézve igen örvendetes haladást képezne, teljesen

képes felfogni és méltányolni mégis azon indokokat, melyek ezen összeköttetés elhalasztását, mint nemzetgazdasági érdekeink egyik feltételét, tüntették fel a magas kormány előtt.

A pénzügyi helyzet javulásától függő országos jólét az intéző tényezők szoros kötelességévé teszi, hogy azon terhek, melyek ez idő szerint államháztartásunkra aránytalan súlylyal nehezednek, a kellő mértékre szállittassanak alá.

E helyzettel szemben, a legszigorubb takarékosságon kivül, oly intézkedések váltak múlhatatlanul szükségesekké, melyek a közvetlen állami és államilag biztositott beruházásokat jövedelmezőbbekké tenni lesznek képesek. E részben mindenek előtt vasutaink jönnek tekintetbe, melyek kevés kivétellel a helyi jelentőség stadiumán még sehol sem haladván túl, a helyett, hogy közgazdaságunk emeltyűiként szerepelnének, ennek haladását, az állam tulságos igénybe vétele által, közvetve tagadhatlanul gátolják. Kétségtelen ennélfogva, hogy ha a pénzügy és a közgazdaság könnyitésére valahol alkalom nyilik, azt erélyesen meg kell ragadnunk, s midőn arról van szó, hogy az oláhországi csatlakozások közül melyik épittessék legelőbb, és a magas kormány mindenekelőtt a tömösi szoroson átvezető vasuti összeköttetést akarja biztositani, hogy egyrészt a magyar keleti és első erdélyi kamat-biztositással ellátott pályák forgalma emelkedjék, de másrészt azon okból is, hogy a romániai kereskedelem áramlata számára nemcsak egy, hanem már kezdetben több természetszerű meder állapittassék meg, melyekben az sokkal kényelmesebben folytathatja utját, alólirt kamarára nézve igen megnyugtató látni, hogy a magyar államférfiaknak a pénzügyi helyzet javitása mellett közgazdaságunk jövőjének biztosabb alapokra való épitése is mennyire szivén fekszik. A tömösi csatlakozás fontosságra nézve a fennebbi körülmények folytán az orsovaival jelenleg méltán egy sorba tehető, és ha tekintetbe veszszük, hogy az orsovai csatlakozás a román vasutaknak Vercioróváig lett kiépitése által biztosítva van, ellenben nagyon kétes, hogy valjon a romániai vasuti épitkezések szünetelése mellett a román érdekeknek legjobban megfelelő orsovai összeköttetés létesülte után a tömösi kiépittetnék-e? el kell ismernünk, hogy amannak elhalasztása és a tömösi számára feltételül leendő kitüzése jelenleg közgazdaságunk valódi követelményeként szerepel. Ezen szempont már magában véve is elég nyomós, hogy alulirt kamara az orsovai csatlakozás létesitésének elhalasztását óhajtsa, ezt azonban még szükségesebbnek tünteti fel azon másik körülmény, hogy napjainkban majdnem semmi kilátás sincs arra, hogy az orsovai csatlakozást más valaki épithesse, mint az osztrák államvaspálya-társaság. Az aradi kamara döntő súlylyal birónak tartja azon érvet, mely minden ellen határozottan szól, miáltal a már ma is veszélyesen hatalmas osztrák államvaspálya befolyása magyar országos érdekek rovására gyarapodnék. E vaspálya Bodenbachtól Báziásig a monarchiát eddig is vaskarokkal ölelte át; bécs—új-szőnyi vonala által a Duna jobb partján kifejlődhető versenyt semmisitette meg; az arad—temes-

vári vasúttal Erdély forgalmának birtoka után vágyódik; a valkány—perjámosi szárnynyal Arad felé törekedvén, az arad—szegedi vaspálya létesülhetését fenyegeti, s ezzel ismét az erdélyi vasút forgalma után törekszik; és végre folyton emlegetett kikinda—pancsovai vonala a nagy horderejű belgrádi összeköttetés megnyerésére és egyuttal a pest—zimonyi vaspálya építésének lehetetlenné tételére van számítva. Az osztrák államvaspálya eddigi eljárását nemcsak Magyarország, hanem az egész monarchia irányában az önzés, a közgazdaság kíméletlen, semmi más érdeket tekintetbe nem vevő, kizsákmányolása jellemezte, e vasút Ausztria iparát és Magyarország földmívelését differentialis árszabályzataival érzékenyen megkárositotta, versenyképességünk ez eljárás befolyása alatt tetemesen alább szállott, s csak nemrégiben a legnagyobb megütközést és tanácstalanságot szülték azon leleplezések, melyek az állam-vaspálya értelmi szerzősége mellett keletkezett, a forgalmi érdekek ellen irányuló összeesküvésnek mondható, szerződés létezését tették bizonyossá.

A hydraszerüleg terjeszkedő, mentében minden versenyt eltipró vaspálya legújabban az összes romániai vasutak kezelését vette bérbe, miáltal előbbi minőségét, mely szerint államként jelentkezett az államban, úgy változtatta meg, hogy ezentúl internationalis hatalom gyanánt leend képes fellépni. E vaspálya most az orsovai csatlakozást kivánná mindenképp megszerezni, s ha vágyainak a magyar kormány erélylyel nem vetend gátat, ha azon állitólagos nyomásnak, melyet a kedvezőtlen pénzügyi helyzetre számitva, a magyar kormányra gyakorolni elég merész volt, a magas ministerium és országgyülés ellent nem állana, akkor e vaspályatársaság feltétlen uralmát Magyarország forgalma felett mindenkorra megállapította. E veszélyt a tisztelettel alólirt kamara oly messzehatónak, az ez által meggyökeredzhető egyeduralmat oly károsnak hiszi, hogy azt nyiltan kimondani és elháritását a legsürgetőbben kérni szoros kötelességének tartja, mert lehetetlen azon végzetes következményeket nem látnia, melyek abból származnának, ha forgalmunk egyetlen kézbe tétetnék le, mely egész vasuthálózatunkat nagyon sokáig csupán helyi jelentőségre kárhoztatván, pénzügyeink és közgazdasági helyzetünk javulását bizonyára nagy mérvben hátráltatni fogná. Alulirt kereskedelmi és iparkamara véleménye szerint elérkezett már azon időpont, midőn vasutaink építésénél magasabb elveket kell irányadóul elismerni, midőn a legnagyobb hátrány nélkül nem lehet az egyes vonalok tervszerütlen létesitésébe tovább bocsátkozni. Mindenek előtt a követendő vasuti politika főbb elveit kellene meghatározni, és e részben azon törekvés, mely nyugati Európában az állami vaspályarendszer megállapitására irányul, különös figyelmet érdemel. A tudomány és gyakorlat emberei közül mindig többen kénytelenek már bevallani, hogy a vasutak versenyének, vagy helyesebben a verseny vasutak általi meghiusitásának észlelése után, a forgalomra nézve biztositék csak is az állami vaspálya rendszerben található, mert a tapasztalatok világosan kimutatták, hogy a versenynek oly,

bizonyos tekintetben mindig kizárólagos szállitási eszközöknél, minők a vasutak, érvényt szerezni nem lehet soha, mert itt a versenyzők összejátszása tényleg meghiusíthatlan.

Magyarország nincs jelenleg azon helyzetben, hogy vasuthálózatát egészen államivá alakithassa át, de ha a rendszer helyessége elismertetik, minden alkalommal annak biztositására kell törekednünk. És erre nagyobb szükség, kedvezőbb helyzet, jobb alkalom csekélyebb áldozatok árán sehol sem kinálkozik, mint éppen az osztrák állam vaspályával szemben, melynek sem a tervezett pest—zimonyi, sem a meglevő tiszai, vagy bármely más magán pálya komoly versenyt nem fog szerezhetni, s az mindaddig tulajdonképp vetélytárs nélkül marad, mig a kormány magyar államvaspályát nem lesz képes azzal szemben felállitani. E pálya létesitését nemcsak pénzügyeink rendbehozásának, hanem termelésünk versenyképességének biztositása is felette szükségessé teszi, s ez közgazdaságunk önállóságának, mely nélkül állami létünk állandósága iránt sem táplálhatunk vérmes reményeket, ez irányban elengedhetlen első feltételeként jelentkezik. És alólirt kamara, midőn ez eszmét megpendíti, megelégedéssel constatálhatja egyszersmind, hogy a szükségesnek kijelentett magyar államvaspálya legfőbb elemei tényleg már adva vannak, s hogy az megvalósítható legyen, arra inkább csak határozott eltökélés, mint nagymérvű újabb befektetések szükségesek, mert a ruttkahatvan-szolnoki vonal anélkül is állampálya már, a tiszai vasut szolnok-aradi szárnyát pedig e társaságtól, melynek legnagyobb részvényese épen a magyar állam, s annak közgyülésén a szavazatok két hatoda felett úgy is rendelkezik, nagymennyiségü részvényei fejében valószinüleg minden komolyabb nehézség nélkül képes lenne birtokába venni. S aztán ha Ruttkától Aradig már állampálya tartja fenn a közlekedést, az arad-orsovai vonalnak kiépitése semmivel sem igényelne több áldozatot, mint a mennyibe most a temesvár—orsovai épitése kerülne, sőt a pénzügyek talán mégis remélhető javulása esetére e vonalat az állam a mostaniaknál tetemesen előnyösebb feltételek mellett fogja egy pár év mulva akár közvetlenül, akár oly magán vállalkozók által épittethetni, kik annak állami kezelésébe hajlandók lesznek beleegyezni.

Magyarország oly hatalmas pálya birtokába jutna ez uton, mely egyedül szolgálhatna védgátul az osztrák államvaspálya káros túlkapásai ellen, mert általa ezt a dunai forgalom vasutra szálló részének felvételében megelőzné, s az ország, sőt a monarchia határait is amannál sokkal rövidebb úton kötvén össze, a kormány egyelőre legalább az ország keleti felében tarthatná meg a vasutak feletti korlátlan uralmat, melyet a viszonyok kedvezőbbre fordultával közgazdaságunk emelhetése végett az egész országban előbb-utóbb meg kellend szereznie. E vonal létesitése minden akadály nélkül nem eszközölhető, de ezek oly természettel bírnak, hogy jelentőségük egy pár év múlva nagyon alábbszállhat, s oly fontos érdekkel szemközt, minő ez eszme valósításához füződik, annak bővebb megfontolása és

az orsovai csatlakozás kérdésének nyiltan hagyása, különösen miután ez által egy más terv kivitelének is nagyobb valószinűség kölcsönöztetik, mindenképp indokolva van. A ruttka-szolnok-arad-orsovai magyar állampályának jelentősége oly szembetünő, s az a legelső pillanatra is oly nagy lépésnek látszik forgalmunk önállósítása felé, hogy a tisztelettel alulirt kamara azon apróbb ellenvetések czáfolatát, melyek eshetőleg az ellen felhozatnának, bátran mellőzheti, s ez alkalommal csupán két szempontra kivánja véleményét röviden elmondani. Valahányszor az arad-orsovai vonalat szorgalmazta alulirt kamara, mindig azon érvet hozták fel ellene, hogy ez által az arad-temesvári vasút jövője tétetnék tönkre, pedig ennek fejlesztése a magyar államnak is érdekében van. Alulirt kamara e felfogással szemben azon meggyőződésének ad kifejezést, mely szerint e pályát helyi jelentőségéből kivetkeztetni nem lehet, és ha lehetne is, éppen az állam érdekében, nem volna szabad. Arad és Temesvár két minden tekintetben versenyző vidék forgalmi gyúpontjai, melyek egymással nagyon kevéssé érintkezvén, a Maros egyik partjának forgalmát a másik partra természetszerü irányával ellenkezőleg csak mesterséges, s épp azért káros intézkedésekkel lehetne átterelni. Ez intézkedéseknek nem megtétele, hanem lehetőleg hatályos meghiúsítása fekszik az állam érdekében, mert annak folyton őrt kell Aradnál állania, nehogy az osztrák államvaspálya az arad-temesvári vasút segítségével Erdély egész forgalmát magához ragadván, azt a keleti, első erdélyi és a magyar állampályáktól elvonja. Az aradi kamara felállítása óta mindig és minden alkalommal szorgalmazta az arad-orsovai egyenes összeköttetést, mert kénytelen volt fontosságot tulajdonítani azon véleménynek, mely szerint a tariffák különbözeti kezelése által okozható károkat csak akkor lehet kikerülni, ha az új vonal az osztrák államvaspályával nem érintkezik. A válasz, melyet szorgalmazásaira kapott, rendesen az volt, hogy a magyar kormány gondoskodni fog, miszerint az orsovai csatlakozás által közvetített forgalom egyrésze Aradnál a tiszai és magyar államvaspályákra menjen át, akkor azonban a fennebb említett cartell-szerződés még nem volt köztudomásu dolog. Ma már világosan bizonyítja ez is, hogy nem a versengés szelleme, hanem a kamarai kerület fenyegetett érdekeinek, melyek az ország legnyomósabb érdekeivel annyira megegyeznek, őszinte és buzgó védelme vezette eddigi eljárásában a kamarát, mely ma is azon meggyőződéssel lép fel, hogy midőn az arad-orsovai vasutat sürgeti, az országos érdeket birja egyes vidékek és az osztrák államvaspályával szemben szövetségesül. — A másik szempont, melyet felemlíteni szükséges, azon állításban nyilatkozik meg, mely szerint vasuthálózatunk el volna hibázva, ha annak központjává nem az ország fővárosa tétetnék. E véleményben van jogosultság, de az oly egyszerűen, mint a hogy kimondatott, még sem helyes, mert a főváros kereskedelmének folyton országos áldozatokkal leendő fenntartása az államnak érdekében nem állhat. Budapestnek fekvése elvitázhatlanul előnyös, és kellő intézkedésekkel azt e város kereskedelme minden körülmé-

nyek közt fel is használhatja; de erre mindenekelőtt magának a fővárosnak és a fővárosi kereskedelemnek kell tevékenységet kifejteni és áldozatokat hozni, mert az, hogy állami érdekek rovására a vasúthálózat csak azért központosíttassék Budapesten, hogy ez a főváros kereskedelmének váljék kizárólagos javára, országos áldozatot hozni egyrészről anélkül, hogy ez hasonló áldozatkészséggel találkoznék a másik fél részéről is, anélkül, hogy a fővárosba terelt forgalom ott nagyobb előnyöket élvezhetne, mint a minők másutt kínálkoznak számára, az ilyen eljárás az ország többi részeire nézve igazságosnak nevezhető nem volna. — A tisztelettel alulírt kamara elismeri, hogy Magyarország gabonakereskedésének kell középponttal bírni; de az általa képviselt érdekek megtagadása nélkül nem ismerheti el, hogy e középpontnak minden verseny megszüntetésére jogot lehetne adni. A gabonakereskedés a fővárosban központosítható anélkül, hogy minden gabona oda is szállíttassék, a mi nagyon kevéssé volna gazdaságos eljárás, ha a gabona szállítási végczélja a fővárosétól különböző, vagy éppen ellentétes irányban feküdnék. — A közraktári rendszer behozatala kereskedelmünknek remélhetőleg újabb lendületet fog adni. Ez intézmény létesítése azonban két módon történhetik: vagy az állam építi a közraktárakat, vagy pedig tisztán a magán vállalkozásnak fog az átadatni. Az első esetben a vidéki kereskedő városok a közraktárak fiókjaira épp oly igényt tarthatnak, mint a főintézetre a központ, s ekkor a kereskedésnek központosítása a szállítás centralisatioja nélkül is lehetséges; vagy pedig a magán tőke nyujtand a közraktárak építése által különös előnyöket Budapesten a forgalomnak, s ekkor ez azt minden bizonynyal fel is fogja használni, mire útja Hatvanon át az alföldről mindig nyitva áll.

Miután tehát a ruttka—orsovai magyar állampálya létesítése minden országos érdeknek megfelel, s azok közül egygyel sincs merev ellentétben; miután e pálya kiépítése közgazdaságunkban nagy haladást jelezne, és az a helyzet javultával könnyen eszközölhető is leend; miután e kérdés a tömösi szoroson át vezetendő összeköttetés ügyével is szoros összefüggésben van, s a kettő különböző eldöntését ugyanazon magasabb állam-érdek követeli: a tisztelettel alulírt kereskedelmi és iparkamara azon kérelemmel járul a magas minisiterium elé, hogy az éppen most folytatott tárgyalások alkalmával a tömösi csatlakozás kiépítését sürgetni, az orsovait pedig elhalasztani, az ennek felhasználásával később építendő ruttka—arad—orsovai államvaspálya eszméjét figyelembe venni, s azt, mint vasuti politikánk nagyhorderejű forduló pontját, az országgyülésnek annak idején ajánlani méltóztassék.

3. Helytelenségek a magán társulati vasutak államositásánál.

Parlamenti beszéd; mondatott a tiszavidéki vaspálya megváltásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor 1880. évi junius 2-án a képviselőházban.

T. H.! A tárgyalás alatt levő törvényjavaslat negyedik szakasza oly intézkedéseket tartalmaz, melyek szükséges voltát bebizonyítani, ha talán nem is éppen lehetetlen, mert hiszen a dialectica merész művészete sokszor rendkivüli dolgokra is képes, de az mindenesetre igen nehéz feladat, mert minden elfogadható érv ellene szól, és az csupán félrendszabály levén, még közvetlen czéljának elérésére sem alkalmas.

A törvényjavaslat említett rendelkezése, t. ház, azzal indokoltatik, hogy az észak-keleti vasut mai szerkezetében nem felel meg a czélszerű csoportositás követelményeinek; ennélfogva ezen vonalat vagy államositani szükséges, vagy pedig annak megfelelő kikerekitéséről kell gondoskodni. A kormány, úgy látszik, a kikerekitésnek ad elsőséget az állami kezelés felett, és ennek eszközölhetése czéljából felhatalmazást kér arra, miképp a tiszavidéki vaspályának miskolcz—debreczen—püspökladányi szakaszát az észak-keleti vasútnak kezelés végett adhassa át, hogy egyes nevezetesebb forgalmi pontok nyujtása által annak jövedelmezőségét elősegithesse. Ebből világosan csak az következhetik, hogy a kormány hajlandó a tiszavidéki vaspálya forgalmának egy jelentékeny részét átadni az észak-keleti vaspályának, mert másként ezen vaspálya anemicus állapotán enyhiteni is alig lehetne. De ezen szándék kijelentése nagyon különösen veszi ki magát a kormány ugyanazon indokolásában, mely a tiszavidéki vaspálya államositását azért tartja szükségesnek, mert az a forgalmat eddig a fővárostól és az állam költségén épitett vasutaktól elterelte. Nagyon különösnek tetszik ez előttem, t. ház, mert csak egyik állhat a kettő közül: vagy komolyan vételtik azon törekvés, hogy a forgalom az állam pályáira tereltessék és akkor a tiszavidéki vaspálya forgalmának egy nevezetesebb részét az észak-keleti vaspályának átadni nem lehet; vagy pedig mindennek daczára a forgalom át fog adatni az észak-keleti vaspályának, és akkor a tiszai vasut államositásának fennebb hirdetett főczélja: a forgalomnak a főváros és az ország vasutai felé leendő terelése nem vétetett elég komolyan. Mert miről van itten szó? Arról, hogy a 885 kilométert képező pályatestből 180 kilométer, vagyis az egésznek 30%-a kiszakittassék és kezelés végett átadassék egy oly vaspályának, a melynek már irányánál fogva nem lehet más érdeke, mint az, hogy a vele érintkezésben lévő vidékek forgalmából minél többet magához ragadván, azt észak felé szállitsa és ott a kassa—oderbergi vaspályának adja át. Az én tudomásom szerint, azon vidéknek jelentékeny forgalma van; nem oly jelentékeny, mint a tiszai vasút más

vidékeinek, de mindenesetre figyelmet érdemel ez is a magyar állampályák mostani csekély jövedelmezősége mellett. — Itt van kezemben a tiszai vasutnak 1879. évről szóló forgalmi kimutatása és itt vannak különösen azon adatok, melyek a szóban lévő pályarész forgalmára vonatkoznak. Ezen adatokból az tünik ki, hogy ott mindenesetre oly jelentékeny forgalom létezik, a mely ezen pályát, — nem mint a pénzügyminiszter ur említette, lokális jellegűnek, hanem országos érdekünek tünteti fel. A mult évi kimutatás szerint ezen pályának összes brutto bevételei kerek számban 5.879,000 forintot tettek. Ezen összegből az elszakított pályarész 10 állomására 1.461,000 forint, vagyis nagyon kevés hijával az egész bevételnek 25%-a esik. Ha ezen bevétel alkatrészeit közelebbről vizsgáljuk, az tünik ki, hogy az 1.461,000 forintnyi jövedelemből a személyforgalomé 321,000 forint, a teherforgalom jövedelme pedig 1.144,000 forintot tesz. És ha ennek a teherforgalomnak alkatrészeit ismét közelebbről tekintjük, látni fogjuk, hogy a szóban levő vidék kiviteli képességét illetőleg ez adatok több tekintetben meglehetős felvilágositást adnak. A kivitel alatt én itt természetesen nem érthetek mást, mint az azon vidékről való elszállítást, akár a külföldre, akár az ország más vidékeire történjék is. Erre nézve azon felvilágositást nyujtják a kezemben levő adatok, hogy az 1.144,000 forint bevételből esett a localis forgalomra 140,000 forint, az átmeneti forgalomra 396,000 forint, az idegen pályákkal való forgalomra pedig 607,000 forint. Tehát nem tisztán helyi érdekü ezen forgalom, hanem ha a két előbbi tételt összeszámitjuk, akkor kitünik, hogy 1 millió bevétel oly árúszállitás után folyt be, a mely bizonyos tekintetben a kivitel jellegével bir. Ha pedig azon 607,000 forintnyi jövedelmet veszszük részleteiben figyelembe, az világlik ki, hogy ezen összegből 428,000 forint elküldött áruk után vétetett be, tehát azon vidéknek olyan forgalma után, a melyről nem lehet mondani, hogy az localis; megérkezett árúk után ellenben csak 179,000 forint jött be. Világos ebből, t. ház, hogy a szóban levő vidéken jelentékeny forgalom létezik, és hogy ennek igen nevezetés része épp a kivitel jellegével bir. A jelzett forgalom ezentúl a magyar állami pályákat illetné, most azonban a miskolcz—püspökladányi vonal az észak-keleti vasút kezelése alá adatván, a forgalmat majd az észak-keleti vaspálya ragadhatja magához, a mi nézetem szerint sem a magyar államra, sem az illető vidékre nézve nem hasznos. *(Ugy van! a baloldalon.)* Az állam ezen forgalmat elveszíti és az észak-keleti vaspálya, a mint hiszem, hogy előadásom további folyamában be fogom bizonyithatni, lényegileg ezen forgalom által nem nyer semmit sem, a közgazdaság általános érdekei pedig ezen intézkedés által határozottan veszélyeztetve lennének.

Hogy a magyar államvaspályának ezen forgalomra okvetlenül szüksége van, az az én meggyőződésem szerint kétségtelen, mert, azt hiszem, mindnyájunknak óhajtani kell, hogy az államnak vaspályákba fektetett tőkéi — ha nem többet — legalább annyit jöve-

delmezzenek, mint a mennyibe neki ezen tőkék beszerzése és törlesztése kerül. Már pedig, t. ház, addig még nagyon sokat kell ezen hálózat forgalmának emelésére tennünk. — Az államnak vaspályákban levő tőkéje ugyanis az 1878. évi — ez idő szerint még legutolsó — kimutatásban 223 millió forintra van téve. Névszerint esett ebből 64 millió az északi vonalra, 108 millió a keletire, 38 millió a délire, 3 millió a dálya-bródira; a gömöri-iparvasutakra 9, a tatarozási főműhelyre pedig 699,000 forint. Jövedelmezett pedig ezen 223 millió forint értékű vaspálya összesen 2.925,000 forintot, vagyis nem egészen másfél %-ot. Legtöbbet jövedelmez az északi vonal, ez köztudomású dolog; a 108 millió forintba kerülő keleti pálya azonban csak 276,000 forintot hozott, mig a déli vonal 38 milliója holt tőke volt, sőt 121,000 forintot rá kellett fizetni. Rá kellett fizetni továbbá a dálya-bródira 16,000, a selmecz-garam-berzenczeire 515 forintot, mig a gömöri iparvasutak jövedelmeztek ugyan, de 9 millió tőkével szemben csak 41,000 forintot.

Igy körülmények között, t. ház, a magyar államvaspályáknak nincs odaajándékozni való forgalmuk. És az államvaspályák ezen sajnos jövedelmezőségi viszonyai nemcsak financiális szempontból fontosak, hanem közgazdasági szempontból is, mert ezen pályákra a forgalom egészséges fejlődésének okvetlenül szüksége van, s nagy baj lenne az országra nézve, ha csupán pénzügyi okok miatt az országnak meg kellene válni vasutaitól. Ez már pénzügyi szempontból is calamitás volna, mert csak is a jobbakat értékesithetné, a roszszabbak ellenben nyakán maradnának, s kétszeres súlylyal nyomnák háztartását.

Hieronymi államtitkár úr azt mondotta, hogy ezen elszakítandó pályarész nem bir azzal a jelentőséggel, a melyet neki itt tulajdonítanak, mert nem érint nagyobb emporiumokat. Én, t. ház, fáradságot vettem magamnak és összeállítottam a tiszavidéki vaspálya állomásait jövedelmezőség szerint. Ezen összeállításból az derül ki, hogy a tiszavidéki vasut 9 első állomásából 3 ezen vidékre esik, névszerint: Debreczen, Nyiregyháza és Szerencs; Miskolczczal pedig ezen vaspályarész közvetlenül érintkezik.

Említette továbbá, hogy vasut-üzleti tekintetben nagy hátránynyal járna a magyar államvaspályák hálózatára, ha ezen részt is kezelnie kellene. Én az üzleti szempont fejtegetésébe nem bocsátkozom, hanem csak arra fektetek különös súlyt, hogy a forgalom érdekei határozottan az átvétel ellen szólanak. És, hogy mást ne mondjak, csak a só szállításánál is azon eredmény lesz, hogy az átadás esetén az északkeleti némely vidékekre még az állam többi pályáiról is képesek lesznek a sóküldeményeket elterelni.

Az itt felhozott kifogással szemben, t. ház, két érdemleges ellenvetést hallottam. Az egyik, mely nem hozatott fel most a házban, de a házon kivül eleget emlegették, az, hogy az állam kezén annyi vaspálya van, hogy egy igazgatóságnak bajos azok hálózatát kezelni.

Már régebben gyakran lehetett hallani, hogy a kormánynak szándéka a vaspályák államosításának folytatása esetén két külön igazgatóságot felállítani. Nekem ez az eszme, megvallom, elejétől fogva nem tetszett, mert habár elismerem, hogy van bizonyos határ, melyen túl a vaspályáknak egy kézben való concentratiója a forgalomra nézve nem előnyös, minthogy azonban e határvonal felette relativ, nálunk a kérdés jelenleg csak az lehet, vajjon a mi közlekedési viszonyaink közt elérkeztünk-e azon pontig, a hol helytelen volna a vasutaknak az állam kezében való concentrálása. Meggyőződésem erre nézve az, hogy még korán sem jutottunk el oda, mert a magyar államvaspályák hálózatának igen fontos és nehéz feladat megoldása jutott osztályrészül, azon feladaté, t. i., hogy a tarifaügy helyes rendezésénél közreműködjék. Igy tehát a vasut terjedelme itt a feladat nagysága által önként feltételeztetik. — A második ellenvetés, melyet felhoztak, az, hogy az északkeleti vaspályának az állam a kamatot úgy is biztosítja. E tekintetben azt a kérdést vagyok bátor azon urakhoz intézni, a kik erre nagyobb súlyt fektettek, mit nyer hát tulajdonképp az állam a kezelés átengedése által? Mert hisz a forgalom átengedése magában véve szintén nem más, mint subventió. Most ennélfogva csak azt lehet kérdezni, vajjon ezen subventió nem fog-e az államnak forgalom alakjában többe kerülni, mintha azt készpénzben fizetné az észak-keleti vaspályának? *(Helyeslés balfelől.)*

E tekintetben annyi kétely merült föl, hogy én az átadást már csak ezen okból sem helyeselhetem. *(Helyeslés balfelől.)* És sokan vannak, t. ház, azon véleményben — a legteljesebb tisztelet mellett is az északkeleti vasut igazgatósága iránt, — hogy ezen vasutnál az üzleti ügyesség korántsem áll a tiszavidéki és az állami pályáknál észlelt üzleti ügyesség szinvonalán. *(Ugy van! a szélsőbalon.)* Minek hát akkor ezen, magukban véve nagyon egyszerű, de különböző természetű dolgokat ennyire complicálni, mire való a különben tiszta számadásokat ily módon összezavarni? — És itt még egy kérdést kivánok érinteni, s ez az, hogy mi fog történni a hivatalnokokkal? Vajjon az állam hivatalnokai idegen pálya igazgatósága alatt, idegen érdekeknek fognak-e szolgálni, melyek esetleg az állam közvetlen érdekeivel ellentétbe is jöhetnek? Mi történik azon teherrel, mely előléptetésük és nyugdíjazásuk folytán támad? Kit fog illetni ez a teher, a magyar államot-e, vagy az észak-keleti vaspályát? Ezek mind oly kérdések, melyek világossá teszik, hogy itt a tiszta számadások tényleg össze fognának zavartatni. *(Helyeslés balfelől.)*

Azon ellenvetésre, mely arra nézve említtetett, hogy hiszen minden vaspálya fontosságának kiemelése czéljából felhozható bizonyos irányoknak általa történő összeköttetése, és hogy itt sem nyom semmit annak hánytorgatása, hogy a kérdéses vonal északot összeköti déllel: azt válaszolom, hogy ezen vaspályánál ez nem üres frázis, hanem tényleg létezik olyan forgalom az alvidéki és felvidéki megyék közt, mely ezen szempontból is fontossá teszi a vasutat. Csak em-

lékeztetem az államtitkár urat, a ki bizonyosan tudni fogja ezt, hogy az északi megyék sokszor nagy szükséget látnak gabonában. Ezen vidékeknek, különösen Gömör, Szepes, Sáros és Liptó megyéknek nagy forgalmuk van az alvidékkel, a honnan gabnaszükségletüket kell beszerezniök. Nem tudom, mily feltételek mellett szándékozik az állam átadni a pálya kezelését, de ha, a mint feltészem, az északkeleti vasutaknak szabad kezet fog engedni, akkor ezen megyék nem a mostani állapottal, de azon állapottal szemben, mely beállna, ha az állam olcsóbb tarifája alkalmaztatnék, kedvezőtlenebb helyzetbe jutnának. Ennek feltüntetésére a következőket vagyok bátor idézni. Ha az északkeleti vasutnak fog átadatni a miskolcz-szerencsi vonal, akkor Budapestről Mármaros-Szigetre a gabona szállítása körülbelül 11.8 frttal drágább lesz, amennyiben t. i. nem a magyar állami, hanem az északkeleti vasut tarifái szerint számittatnak a díjak. Ha pedig Gömörbe szállíttatnék gabona, teszem Debreczen és Miskolczon át Dobsináig, akkor a következő tételek állanak, feltéve, hogy a tiszai államosítása után a magyar államvasutak olcsóbb helyi díjszabásának tételei alkalmaztatnának és a budapest-szerencsi vonal az állam kezében lenne: egy kocsi gabona szállítása kerülne M.-Szigetig 143.1 frtba, tehát 11.8 forinttal kevesebbe, mint jelenleg. Mig ha az északkeletinek adatik át a debreczen-miskolczi vonal és annak díjtételei alkalmaztatni, az 4 forttal ismét drágább lesz. Ugyanazon feltételek mellett a dobsinai fogyasztónak egy kocsi gabona 13.90 frttal kerülne többe. Az mondatott azonban, hogy a törvényjavaslat biztosítja az államnak a rövid felmondási időt. De annak gyakorolhatása az északkeleti vasut igazgatóságának compromissiója nélkül alig lévén lehetséges, bizonyára sok befolyás fog érvényesülni, hogy ez meg ne történjék. Az mondatik továbbá, hogy az állam a feltételeket a forgalom érdekében meg fogja szabni. Ekkor azonban azt lehet kérdezni, mit fog hát érni az északkeleti vaspályának ez az egész jótétemény, ha úgy megkötik kezeit, hogy alig mozdulhat vele? Kérdem továbbá, mi haszna lesz a vasutnak az átadásból még úgy is, ha minden közelebbi és tüzetes megszorító feltétel nélkül kapja meg a vonal kezelését? Vajjon az északkeleti vasut ez által annyira jövedelmezővé lesz-e, hogy megszünik a kamatbiztosítást igénybe venni? És részvényeseire nézve az állam ezen oly kevésre becsült vonalának kezelése csupán az átadás és átvétel ténye folytán oly aranybánya lesz-e, melyből busás felülosztalékban fognak részesülni?

Én azt hiszem, t. ház, senki sem képzeli, hogy ez a fordulat beállhasson, hanem mindnyájan egyaránt arról vagyunk meggyőződve, hogy nagyban és egészben marad a helyzet, a mint van: az északkeleti vasut részvényesei megkapják a biztosított kamatot, de ennél többet egy krajczárral sem, az állam pedig, mint eddig, úgy ezentúl is kifizeti nekik annak legnagyobb részét. Az adott körülmények közt tehát az én felfogásom szerint csupán az északkeleti vasut igazgatóságára nézve járhatna az átadás bizonyos előnyökkel. De, ha jól tudom, annak egyik mérvadó tagja már lemondott az e

czimen nyerhető javadalmazásról. Igaz, hogy e lemondás pusztán a fizetésre vonatkozott, legalább a bizottsági ülésről szóló jelentésben én csak ezt olvastam, hajlandó nagyon mindazáltal ezen lemondást az összes anyagi emolumentumokra vonatkoztatni. Mert, t. ház, a minő közönbös dolog az ily nyilatkozatok elmaradása, épp oly súlyos beszámítás alá esnek azok, ha nem őszintén és csupán mentális reservátával történtek a végből, hogy a közvéleményt azzal mintegy czélszerűbb hangulatba ringassák. Az ily nyilatkozatokban azután nincs érdem, hanem van szemfényvesztés és sok egyéb, a mi nem erény, különösen, ha azt a nyilatkozatot a ház egy tagja azon czélból teszi, hogy másként talán kevésbbé megtámadható szándéklatát itt annál biztosabban keresztül vigye. Nekem azonban ily eljárást az északkeleti vasut igazgatóságának bármely tagjáról feltenni eddig okom és jogom nem lévén, én e nyilatkozatot úgy magyarázom, a mint az rájuk nézve legelőnyösebb, és azon értelmezést fogadom el, hogy ezen pálya átvételéből az igazgatóságnak nemcsak fizetésbeli, de semminemű más anyagi előnye nem származik. És ha ez így van, t. ház, én az önzetlenség ezen rendkivüli példáját igen nagyra becsülöm ; azonban bocsásson meg az igazgatóság nekem, ha úgy látom, hogy most már önzetlenségének ezen nyilvánulása után az egész dolognak éppen semmi értelme sincs, s még kevésbbé van értelme annak, ha a miskolcz-debreczeni szakaszszal meg nem elégedvén, még a debreczen-püspökladányit is kivánja, mert így ezen urak csak újabb, és az utóbbi esetben nagyobb bajt vesznek nyakukba a nélkül, hogy akár másnak, vagy akár legalább maguknak használnának vele. — Ezen kivűl, ha ez figyelmünket véletlenül elkerülte volna, bátor vagyok azt valamire felhívni, a mi talán érdekelheti őket. Nem tudom, hogy az északkeleti vasut igazgatóságának azon tagjai, a kik tagjai egyszersmind ezen háznak is, súlyt fektetnek-e arra, hogy mint a nemzet választott képviselői a teremben működhessenek ; de ha, a mint gondolom és pedig méltán, ez utóbbi minőségüknek nagy erkölcsi értéket tulajdonitanak, akkor attól tartok, hogy azon kellemetlen meglepetés érheti őket, hogy az 1875 : I. t. cz. 2. §-ának *b)* és *c)* pontjai értelmében állásuknak a képviselői megbizatással való összeférhetősége kérdésbe fog vétetni. Mert habár a törvény ezen idézett §-ainak értelmezésénél némi véleménykülönbség nincs is teljesen kizárva, azt hiszem sokan fognak úgy gondolkozni, hogy az igy felmerülendő esetben az összeférhetlenség kimondását a törvény szelleme határozottan kivánja. Kivánja pedig annyival inkább, mert a kormánynak fenntartott felmondási jog gyakorolhatása egy vasúti igazgatóra, vagy elnökre nézve, a kinek saját pályája anyagi érdekeit szivén kell viselnie, már pedig ezen pálya után ha más előnye nem is lesz az északkeleti vasutnak, bizonyos jutalékban mindenesetre fog részesülni, ily körülmények közt, mondom, a felmondási jog gyakorolhatása oly befolyás, a minőnek az 1875. évi összeférhetlenségi törvény alkotói az ország képviselőit kitenni nem akarták. *(Ugy van! a baloldalon.)*

Ezt azonban csak mellékesen említem meg, mert hiszen e dolog ma még a közérdek jelentőségével nem bir. De azt hiszem, a közérdek jellegével és jelentőségével bir, ha az előadottakból, a mint hiszem, kiderült már az is, hogy a forgalomnak általános érdekei szempontjából ezen átadás nem kívánatos. Nem kívánatos a mondottakon kivül ez még azért sem, mert egy hosszas készülődés után valahára megindított fontos operatiónak, a vasuti csoportosítások nagy művének sikerét legalább részben veszélyeztetni alkalmas. Ezen nagy művelet első feltétele a tiszavidéki vaspálya megszerzése volt. Ezen feltétel most — örömmel constatálom — végre teljesült. Várjuk be hát ez újonnan keletkezett factor hatását; lássuk, minő befolyással lesz az a helyes közgazdasági politika érvényesítésére, mert bármit mondjanak is, t. ház, a legfőbb dolog e részben mégis csak a tapasztalás; és én megvallom, hogy azon nálunk gombamódra szaporodó vasuti combinatióknak jóságáról, melyek a lapokban minduntalan olvashatók, bizonyos mérvű gyakorlati tapasztalatok és a valószinüség alaposabb kiszámításának lehetősége nélkül én nem sokat tartok. Annyi meggondolatlan terv és létesítés után, azt hiszem, itt az ideje, hogy kissé óvatosabban, több körültekintéssel és óvatossággal járjunk el, hogy jobban megfigyeljük a helyzetet. A közlekedési politika terén e részben, ha nem is a fő teendő, de mindenesetre fontos dolog a tiszavidéki vasút egész hálozatának állami kezelésével megszerezni a megbizható tapasztalatokat, hogy azután a csoportosításokat annál helyessebben vihessük keresztül. És a jelen viszonyok közt ezen eljárás annál könnyebb, mert kifogástalanúl jogos alapon történhetik, senkinek sem árt, sőt mindenkinek csak használhat. Nyer vele az állam, mint egy nagy, de nem eléggé jövedelmező vasut tulajdonosa; nyer a legközelebb érdekelt vidék is, a melynek forgalmára kedvező befolyással lesz; nyernek a forgalmi érdekek általán nemcsak a jövőben, hanem közvetlenül a jelenben is; az északkeleti vaspálya a mai körülmények közt haszonnal nem biztató experimentumoktól, annak igazgatósága pedig ma még könnyen elkerülhető kellemetlenségektől és szükségtelen gyanusításoktól marad megkimélve. — Mindezeknél fogva én a kormány javaslatát a pénzügyi bizottság szövegezésében is mellőzendőnek tartván, a közlekedési bizottság javaslatát pártolom. *(Helyeslés balfelől.)*

4. A tengeri hajózás közösségének hátrányai hazánkra nézve.

Képviselőházi beszéd; mondatott az osztrák-magyar Lloyd gőzhajózási társasággal kötött szerződés tárgyalása alkalmával 1888. évi április 13-án.

T. H.! Habár a t. előadó úr azzal kezdte beszédét, hogy gazdasági érdekek szolgálata nem képezi az osztrák-magyar Lloydnak Magyarország által adott évi segély aequivalensét, mégis ezen szol-

gálat jelentőségére bizonyos súlyt látszott fektetni; ennélfogva én azok után is, a miket előttem szólott képviselőtársam felhozott, készletve érzem magamat visszatérni a gazdasági kérdésekre vonatkozólag mondottakra. *(Halljuk! a baloldalon.)* Fölemlítette az előadó úr, hogy a hajón közvetített posta- és személyforgalom, különösen a keleti vasuti csatlakozás létesítése után, nem bir már azon fontossággal, melylyel az előtt birt, de azt hiszi, hogy a Lloyd segélyezésének ezen szempontból is van jelentősége, különösen tekintettel arra, hogy az occupált tartományok postaforgalma tengeri uton közvetittetik. A mi általában a posta- és személyforgalmat illeti, azt hiszem, hogy Magyarország, midőn a keleti vasutakkal létesítendő kapcsolat érdekében a budapest-zimonyi vasutat építette, oly áldozatot hozott, hogy e tekintetben politikai érdekek szem elől tévesztésével bennünket senki sem vádolhat. *(Igaz! Ugy van! a baloldalon.)* És ha mi ezen áldozatot meghoztuk, természetes, hogy a magunk forgalmát is azon vonalon akarjuk szállitani, amelyre még a nemzetközi forgalmat is terelni kivánjuk. A kelet ezen részével való posta- és személyforgalmi összeköttetés a tengeren tehát érdekünkben nincsen. *(Helyeslés a baloldalon.)* A mi az occupált tartományokkal való érintkezést illeti, azt hiszem, nem egészen áll az, a mit az előadó úr e részben mondott. *(Halljuk! Halljuk!)* Én nem gondolom, hogy pl. Boszniába a postát tengeren vigyék Sarajevo részére; a hivatalos levelek a hadügyminiszteriumból a metkovichi állomáson és egész Herczegovinán mennek keresztül. Ezeket részben a mi területünkön a mi vállalataink szállitják. Miután a postaügy mindkét államnak belügye és e tekintetben valami közösséget létesíteni én legalább nem óhajtok: természetesen azt kell kivánom, hogy miként mi szállítjuk azon küldeményeket, melyek a mi területeinken mennek keresztül, viszont szállítsa az osztrák posta-igazgatás is azokat, melyeknek az ő területén kell átmenniök. És amennyiben sem az egyik, sem a másik eset nem forog fenn, hanem mellőzhetlenül szükség volna arra, hogy valamely hajózási vállalat rendes posta-járata biztosíttassék, vannak olcsóbb hajózási vállalatok is az adriai tengeren, hiszen a t. kormány maga említette előterjesztésében, hogy az Adriában a Lloyd működési tere folyton szűkül. — A posta- és személyforgalomnál az én nézetem szerint sokkal fontosabb a kereskedelmi érdek szempontja, melyet e subventió megitélésénél okvetlenül tekintetbe kell venni. Teljesen osztozom azok felfogásában, akik azt mondják, hogy Magyarországnak keletre irányuló kivitelét sem szabad elhanyagolni. Csakhogy itt különbséget kell tenni. Igaz, nekünk keleten vannak gazdasági érdekeink, de hol? Első sorban és legnagyobb mértékben Románia, Szerbia és Bulgáriában. Ezek lennének a mi természetes piaczaink, amennyiben képesek lennénk az iparczikkek kivitelével ott a versenyt megállani. De hát e területek felé ismét ott vannak a vasutak, a melyeknek létesítéséhez szintén áldozattal járultunk, s ott van a Duna a rajta működő gőzhajózási társulattal. Ez utakon elárasztathatnók az említett országokat áruczikkel, csak megfelelő minő-

ség és mennyiségben képesek legyünk ilyeneket előállítani, és oly kereskedelmi politikát folytassunk, mely mellett az lehetséges. — Vannak e mellett más gazdasági érdekeink is a keleten. Tömeges fakivitelünk van Afrika északi partjaira. Én pl. tudom, hogy jelentékeny kemény fát viszünk ki Algirba vasuti talpaknak. Csakhogy Algirba a Lloydnak nincsen járata, hanem a fiumei Adria hajózási vállalat szerel fel koronként egyes hajókat eme szállítmányok számára. Figyelmet érdemel fakivitelünk Egyiptomba, főleg Alexandriába, csakhogy utána járván a dolognak, megtudtam, hogy itt is a kivitelnek legnagyobb részét nem a Lloyd hajói szállítják, mert igen magas tételek mellett járnak, hanem vitorlás hajók és azon alkalmilag felhasználható gőzösök, melyek a Lloydnál sokkal olcsóbbak. Mi érdekünk lehet tehát a Lloydot ebben az irányban segélyezni? — Azt mondják, hogy az adriai tenger partján kell a forgalmat fenntartani. Itt ismét hivatkozom arra, ami magában a t. kormány előterjesztésében foglaltatik arra nézve, hogy az Adriában a Lloydra nincsen szükségünk. Miféle gazdasági érdekek tehát azok, melyek kívánják, hogy Magyarország az osztrák-magyar Lloydot subventionálja? — De maga az előadó is hivatkozott arra úgy mostani beszédében, valamint jelentésében, melyet a közgazdasági bizottság nevében terjesztett elő, hogy gazdasági érdekeinknél sokkal fontosabbak a politikai érdekek. Ezek teszik kívánatossá, hogy Magyarország a segélyezéshez járuljon. Azok után, a miket Helfy t. képviselőtársam a politikai szempontokra vonatkozólag elmondott, én csak egy pár megjegyzésre szorítkozom. Annak a működésnek, melyet a Lloyd a keleten kifejt, politikai jelentőségét két szempontból lehet tekinteni. Bizonyos jelentősége annak is van, hogy a Lloyd, mely a kelet sok kikötőjében ismert czég, ne szünjék meg éppen a mai viszonyok között, hanem a hajózást továbbra is fenntartsa. Ennél azonban sokkal fontosabb az, hogy háboru esetén hajói a hadi tengerészetnek rendelkezésére álljanak. A mi az első kívánságot illeti, teljesen meg lehetünk nyugodva, t. ház, mert biztosra vehetjük, hogy akár megadjuk ezt a subventiót, akár nem, a Lloyd ezentúl is fenn fogja tartani járatait, épp úgy, mint eddig. *(Ugy van! baloldalon.)* Igaz, hogy az alkudozások alatt, midőn a kormányok nem voltak hajlandók a segélyösszeget oly magasan megállapítani, mint a Lloyd kívánta, annak részéről fenyegetőztek, hogy a társulat liquidálni fog. De hát kérem, a ki a viszonyokat csak egy kissé ismeri, annak lehetetlen ezen nyilatkozat komolyságában hinni. Mert miből áll, t. ház, az osztrák-magyar Lloyd vagyona? *(Halljuk! Halljuk!)* Áll egy trieszti palotából, az arzenálból és a társulat hajóiból. Még legjobban azt a palotát értékesíthetné, de hogy az arzenál könyvekben felvett értékének hányadrészét kapná meg, az nagyon is nagy kérdés. Én azt hiszem, felénél többre alig számíthatna. Hajói pedig — mint általában ismeretes dolog — meglehetősen rossz állapotban vannak. Hiszen a hivatalos kimutatás, melyet évi jelentéséhez rendesen mellékelni szokott, feltünteti, hogy maga a Lloyd menynyire becsüli hajóinak egy nagy részét, mely úgyszólván már amor-

tizálva is van. Hanem még az az érték is, melyet a kimutatás jelez, sok hajóra nézve merőben illusorius, mert a hajó-építés terén tudvalevőleg oly túltermelés mutatkozik világszerte, különösen pedig Angliában, hogy olyan régi, rozzant hajókat hajószámba nem fog megvenni senki. Legfölebb mint ócska vasat adhatnák el; már pedig az ócska vas csak akkor használható, ha a hajó szétromboltatik, a mi munkába és költségbe kerül, ez pedig levonandó levén az igy nyerhető csekély értékből, voltaképp alig maradna valami. Szakértők állitják, t. ház, *(Halljuk! Halljuk!)* a kik tüzetesen ismerik a Lloyd viszonyait, hogy alig egy harmadrészét kapná meg jobb hajói azon értékének, amely mint ilyen könyveibe fel van véve. — Ha tehát igy áll a dolog, beláthatni, a Lloyd alig liquidálhatna kedvezőbben, mint 25—30%-kal. Ily körülmények közt ki tehetné fel tehát a társulatról, hogy még akkor is, ha a subventiót elvesztené, a mai gazdaságilag oly nehéz viszonyok közt liquidálni hajlandó volna? *(Helyeslés balfelől.)* — De nem is juthat, t. ház, a Lloyd abba a helyzetbe, hogy a segélyösszeg legnagyobb részét elveszítse, ha mi a subventiót megvonjuk is tőle. Valószinű, sőt majdnem bizonyos, hogy még a mai járatait sem kellene nagyobb mértékben megszorítania. Mert méltóztassék figyelembe venni, hogy az osztrák állam azon a subventión kivül, mely ebben a javaslatban foglaltatik, még 862.000 forinttal segélyezi ezt a vállalatot azért, hogy Indiába és általában Kelet-Ázsiába, továbbá a legújabb idő óta Brasiliába is az járatokat rendezzen be az ő számára. Hogy ilyen segély mellett erre a 400.000 forintra olyan feltétlenül szüksége lenne a társulatnak, mely nélkül liquidálnia kellene, azt senki sem fogja elhinni. *(Helyeslés balfelől.)* Ennélfogva bátran állíthatni, hogy akár megadjuk a subventiót, akár nem, a Lloyd csaknem ugyanazon méretek mellett, mint ma, folytatni fogja üzletét ezentúl is; vinni fogja a monarchia lobogóját és czége épp úgy, mint eddig, fenn fog maradni a jövőben is. E tekintetben tehát teljesen meglehetünk nyugodva.

A mi a másik kérdést illeti, hogy nagy előny lenne háború esetén a hadi tengerészet kiegészítése végett e hajózási vállalatra is számíthatni, ez tény. De azok után, a miket az előbb mondottam, állíthatom, hogy e tekintetben a Lloyd helyét meg fogja állani. Kizárólag az osztrákok által segélyezett hajózási vállalatnak a jelzett czél érdekében történő kötelezése nem lenne senkivel szemben sem méltánytalan eljárás, mert hiszen valamint mi háború esetében valamennyi vasutunkat a hadi szolgálat rendelkezésére bocsátjuk, ugyanazt kellene az osztrákoknak tenni azon hajózással is, melyet ők segélyeznek. E mellett nem szabad elfeledni, hogy nekünk is van oly hajózási vállalatunk, melyet segélyezünk: t. i. az Adria. Ez is épp úgy, mint a Lloyd a hadügyi kormányzat rendelkezésére fog állani. E tekintetben figyelembe veendő még, hogy a Lloyd nem ingyen teljesítené a háborúban tőle kivánt szolgálatokat, hanem azokat jól megfizettetné. A mit azután igy kapna, az ugy is közös kiadás volna. Tehát nincs a csupán osztrák részről segélyezett Lloyd kötelezettségében méltány-

talanság és nincs semmi olyan, a mi Magyarország tekintélyének árthatna.

Van azonban egy nagy közgazdasági érdek, t. ház, amelynek szempontjából ezen törvényjavaslatot a mi gazdasági viszonyaink között határozottan ellenezni kell. Az a nagy és állandó tengerentúli verseny, a melylyel szemben állunk, köztudomás szerint legnagyobb részt szállítási kérdés. Ha Észak-Amerikából, Indiából, vagy Oroszországból nem tengeren jönnek a szállítmányok, az nem lehetne oly olcsó, és akkor bizonyára könnyebben megmérközhetünk vele, mint most. E tekintetben a védekezést abban az irányban kell keresni, a honnan a verseny jön, és a hol annak legfontosabb tényezői vannak. E részben, sajnos, nem történik annyi, a mennyi okvetlenül szükséges volna. A közgazdasági bizottságban említtetett, és utána járván, megtudtam, hogy csakugyan áll, hogy az »Adria« hajózási vállalat a lisztküldeményeket Brasiliába csak úgy fogadja el, ha a feladó beleegyezik, hogy azok augusztusban szállíttassanak el. Egész julius végéig a hajók le vannak foglalva. Ekkoráig 50.000 métermázsa liszt veszi igénybe a hajókat. Nem ezen társulat helytelen kezelése oka ennek, hanem az, hogy több subventiót nem adhatván neki, világos veszteséggel járó szállítmányokat el nem fogadhat. Ehhez járul még az is, hogy az újabb időben az osztrák kormány a Lloyddal ezen szerződés mellett egy másik megállapodást is hozott létre, melynek értelmében nemcsak Kelet-Ázsia, hanem Brasiliába is fog a Lloyd járatot fenntartani. Most az »Adria«-társulat azon nem irigylendő helyzetben van, hogy miután Délamerikában úgyszólván megteremtette kiviteli czikkeink piaczát, azt mások elvehetik tőle. Minthogy a Lloyd subventiója 3—4-szer akkora, mint Adriáé, azon veszélynek van ez utóbbi kitéve, hogy az általunk nyujtott segély mellett is veszteséggel fog dolgozni. Már pedig Fiume érdekében lehetetlen megengednünk, hogy a lisztforgalom onnan teljesen elvonassék. Azonban ez nemcsak a Fiume, hanem lisztiparunknak is érdeke, mert a Lloyd e járatával első sorban bizonyára nem a magyar kivitelt szolgálná, hanem azon trieszti malomipar érdekét, mely ott az utóbbi időben létesülvén, főleg orosz, vagy általában tengerentúli gabonát őröl.

Ily viszonyok között, t. ház, el lehet mondani, hogy a Lloyd nekünk nemcsak nem hasznos, hanem határozottan ártalmas. *(Úgy van! balfelől.)* Nekünk nemcsak csupán egy költségesen felszerelt kikötőre, hanem egyszersmind nemzeti hajózásra is van szükségünk, mely életerősen működik s megállja helyét. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* A társulatnak azonosítani kell magát Magyarország érdekével egészen. E hajózás nem felel meg feladatának akkor, ha csak az alkalmilag kínálkozó szállítmányokat veszi fel, hanem kötelessége úgyszólván a piaczokat megteremteni, vagy legalább is megtartani. Nagy feladata van egy ily hajózási vállalatnak, s azt hiszem, azon összeggel, melyet a t. kormány most a Lloydnak javasol adatni, a magyar tengerhajózásnak sokkal nagyobb lendületet biztosíthatnánk, mint a minővel az ma bir. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Ne mondja senki, hogy mi az a 400,000 forint, melyet ily formán e czélra áldozhatnánk? Hisz azon 250,000 forinttal, melyet az Adriának eddig adtunk, oly forgalmat létesítettünk, mely figyelmet érdemel, és melyre büszkén hivatkozik előterjesztésében maga a kormány is. Ha e 250,000 forinthoz hozzájön 410,000 forint, a mit most megtakaríthatunk: akkor életerős társulat alakulhat, mely ha nem is fog mindjárt kezdetben oly mérveket ölteni, a minők kívánatosak gazdasági fejlődésünk érdekében, de lerakhatja alapjait egy oly tengerészetnek, a mely nélkül a jövőben egyáltalán nem existálhatunk. *(Ugy van! Ugy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* — Igy fogja fel a helyzetet a magyar tengerészet leghivatottabb képviselője, a fiumei kereskedelmi és iparkamara is, mely a kormányhoz nemrég benyujtott emlékiratában azt mondja *(olvassa)*: »A dolog mivolta és az észszerüség azt követeli, hogy minden előítélettől ment egyén nyiltan és határozottan azon véleményének adjon kifejezést, hogy a Lloyd kérdésében a közösségtől el kell tekinteni, hogy Austriától független és nemzeti vállalatokra bizott vonalak létesüljenek.« *(Helyeslés balfelől.)*

Teljesen megegyez ez az én felfogásommal, és minthogy a dolog igy áll, sajnálatomat kell kifejeznem a felett, hogy ily nagyfontosságú gazdasági érdekek politikai — nem érdekeknek, hanem illusióknak alárendeltetnek *(Ugy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* és sajnálatomat kell kifejeznem azon szembeötlő jelenség felett is, mely azt mutatja, hogy ezen országban nincs meg az anyagi természetes önzésnek az a mértéke, mely nélkül sem egyes, sem nemzet fenn nem állhat, vagy legalább is önállóságát meg nem tarthatja. *(Ugy van! Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Igy lévén meggyőződve, az előttünk fekvő törvényjavaslathoz nem járulok, hanem azt úgy a magam, mint t. elvtársaim nevében kénytelen vagyok elvetni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

5. Egy közös ügy megszüntetése.

Képviselőházi nyilatkozat; tétetett az osztrák-magyar Lloyd-gőzhajózási vállalattal fennállott szerződés felbontásáról szóló törvényjavaslat feletti vitában 1891. évi junius 24-én.

T. H.! Ritkán van szerencsém a kormánynak oly előterjesztésével találkozni, a mely ellen nemcsak kifogásokat, de még aggályokat is alig lehet kifejezni. Ez az előterjesztés pedig olyan; mert annak elfogadása által az államnak semmiféle érdeke sérelmet nem szenved, sőt midőn egy közös ügyet szüntetünk meg, ennek nemcsak mi örvendhetünk, a kik ez által bizonyos tehertől szabadulunk, hanem az osztrákok is, sőt mi több, az a részvénytársaság is, a melyet mi segélyeztünk. Kell-e ennél fényesebb bizonyíték arra, hogy

minő viszás volt a viszony, a melyben a Lloyddal eddig állottunk. De ez egyszersmind fényes elégtétel annak az álláspontnak is, a melyet e szerződéssel szemben mi, a kik e padokon ülünk, mindig elfoglaltunk. Tudvalevő dolog, t. ház, hogy nemcsak az előtt, hanem legutóbb is, kimutattuk, hogy mennyire ellenkezik Magyarország érdekeivel az a közösség, melyet most szerencsések vagyunk megszüntethetni. De nem csupán negativ érvek kifejezésére szorítkoztunk, hanem tanúk reá a ház naplói, elmondtuk világosan azt is, hogy mit kellene a Lloyd-szerződés helyébe tenni. Elmondtuk, hogy hajózási érdekeink túlnyomólag nyugaton feküdvén, a keletre járó Lloyd-ot helyesen nem támogathatjuk, hanem az igy megtakarított segélyösszeget az »Adriá«-nak kell adni, mert nemzeti kikötőnk nemzeti hajóraj nélkül mindig az árvaság színében fog feltünni. Felhoztuk, hogy sem a postaszállítás, sem a monarchia hadügyi érdekei nem kivánják azt, hogy a társaságot mi is segélyezzük, mert ha nemcsak egy osztrák, hanem egy magyar hajózási társaság is fog létezni egy helyett, két hajóraj fog háború esetén a monarchia védképességének biztosítása érdekében rendelkezésünkre állani. — Akkor a kormány padjairól adott felelet a mi »szükkörű« felfogásunkra nézve nem volt valami hizelgő; hiszen állitólag mi nem voltunk képesek azon arcanumszerű nagy érdekeket felfedezni, a melyeknek e szerződésből részünkre is biztosíttatni fognak. És ime az események minden tekintetben nekünk adtak igazat. Az osztrák kormány maga kérte e szerződés felbontását, melybe a t. kormány beleegyezett, egyrészt azért, mert ismerte e tekintetben a képviselőház hangulatát, másrészt pedig mivel maga is meggyőződött, hogy az az ellenszolgáltatás, melyet nekünk a Lloyd nyujt, nem felel meg az általunk adott segélyösszeg értékének.

Mindezen dolgokat, t. ház, nem azért hozom fel, hogy a mi felfogásunk kitünt helyességével közhaszon nélkül hivalkodjam, hanem hogy ebből, a mire esetleg nagy szükség lehet, a jövőre nézve a tanulságot kivonjuk. A tanulság pedig megvan azon egyezményben, a melyet a monarchia két államának kereskedelmi ministerei kötöttek egymással. Ebben az egyezményben biztosíttatik az, hogy az osztrák kormány által segélyezett hajózási vállalat a magyar érdekeket, a magyar állam által segélyezett hajózási vállalat az osztrák hajózási érdekeket támogatni fogják. Tehát a neheztelésnek, vagy a jóakarat hiányának legcsekélyebb nyomával sem találkozunk benne. Ez az eredmény természetesen az intéző férfiak belátásának is tulajdonítható; de azt hiszem, hogy, miután a kellő hazafiságot mindkét kereskedelmi ministernél fel kell tételezni, mely nagy állami érdekek feláldozására nem képes: volaképp annak felismerése ervényesült, hogy nemcsak egyesek, hanem főleg a politikailag egymásra utalt államok is akkor, ha természetellenes szerződési viszonyt szüntetnek meg maguk között, nem a visszavonásnak, de a barátságnak érzelmeire hangoltatnak. — És ez természetes, mert ha egy helytelen gazdasági viszony szűnik meg, az

nagyon alkalmas az illető feleket arra birni, hogy egymást kölcsönösen és tevékenyen még jobban támogassák, mint a kényszerzubbonyként érzett viszonyban történt. Ez a tanúság, t. ház nagyon fontos. Kívánom, hogy azt a magyar törvényhozás jövőben is szemei előtt tartsa, mert közgazdasági érdekeink megóvására irányúló törekvéseink közben ennek esetleg nagy hasznát vehetjük. Minthogy a beterjesztett törvényjavaslatból ezt a tanúságot vonom ki: én azt örömmel üdvözlöm és úgy a magam, mint elvtársaim nevében elfogadom. *(Helyeslés balfelől.)*

6. Az államvaspályák rendszerének győzelme.

Az osztrák-magyar államvasut magyarországi vonalainak megváltásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor 1891. évi junius hó 22-én mondott képviselőházi beszéd.

T. H.! Ha valaki az előttünk fekvő javaslatra, vagy az ellen adandó szavazatát megokolni szándékozik, kénytelen okoskodásánál azt a logikai sorrendet követni, melyet úgy a törvényjavaslat indokolása, mint a bizottsági jelentések követnek. Mindenek előtt arra a kérdésre kell tehát megfelelni, vajjon az osztrák-magyar államvasútra van-e a mi közgazdaságunknak általában szüksége, vagy nincs? Ha azután valaki úgy vélekedik, hogy ez a mi érdekeink szempontjából szükséges, akkor az a kérdés merül fel: vajjon az államosítást most kell-e eszközölni, vagy pedig várhatunk-e vele azon időpontig, mikor az 1882. évi XLV. t.-czikk szerint a megváltáshoz jogunk lesz? A mi az első kérdést illeti, nem habozom kijelenteni, hogy én az osztrák-magyar államvaspálya megváltását a mi közgazdasági érdekeink szempontjából szükségesnek tartom. *(Helyeslés.)* E tekintetben, nagyon sajnálom, de igen t. barátommal, Beőthy Ákossal, ellentétben vagyok, a ki a vasútak államosítását Magyarországra nézve elismeri ugyan szükségesnek, de elvben az államosításnak ellensége. Összes okoskodása oda irányult, hogy államositani nem kell. Én a distinctiót az elvi és gyakorlati álláspontok közt nem vallom a magaménak, mert ez a dualismus esetleg igen veszedelmes lehet, amint azt az előbb említett példa is mutatja. Én úgy tudom, hogy azon pártnak, a melyhez tartozom, t. tagjai általában nem azt nézik, hogy Olaszország törvényhozása, vagy enquêtejei Olaszország szempontjából mit tartanak szükségesnek e tekintetben, hanem az iránt kivánnak magukkal tisztába jönni, hogy Magyarország érdeke általában és különösen e tekintetben mit kivánnak. Utalok továbbá azon tényre, hogy pártunknak egy igen kitünő tagja már több mint egy évtizeddel ezelőtt, azután pedig ismételve sürgette a vasutak államosítását azon szempontokból, a melyek azóta általán elismertekké váltak az országban. És midőn ezt tette és tettük vele együtt mindnyájan,

tisztában voltunk azzal, hogy e kérdésnek árnyoldalai is vannak; tudtuk, hogy az állami, illetőleg kormányi befolyásnak terjesztése a közszabadságra nézve általában nem nagyon előnyös. *(Úgy van! a baloldalon.)* De viszont ismét a magyarországi viszonyokat tartottuk szem előtt, melyeknek figyelemmel kísérése mellett tapasztalhattuk azt is, hogy a közszabadságra azonban a magán vasútak rendszere sem kedvező. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)* — Én legalább nem tudok rá példát, hogy valamely magánvasút hivatalnokai tömegesen ellenzéki képviselőre szavaztak volna. *(Úgy van! balfelől.)*

Ezt csak közbevetve, visszatérek ahhoz az első tételhez, a mely szerint az osztrák államvasútra okvetlenül szükségünk van. Szükségünk van rá először azért, mert nincs az országnak fontosabb forgalmi vonalana, mint a melyet a Duna folyása jelez. Hiszen már 1844-ben gr. Széchenyi Istvánnak utmutatása szerint alakúlt ez az akkor magyar központi vasútnak nevezett első vaspálya az országban, a mely azután 1849-ig meglehetősen kiterjedt. Az absolut korszak első kormánya felismerte e vonalnak rendkivüli fontosságát, és mindjárt 1850-ben igyekezett azt államosítani. Azután az állam nagy pénzzavarokkal küzdvén, kénytelen volt e vaspályát azon társulatnak átadni, mely azt mostanáig birta. E társulat több, mint egy negyed századon át rendkivüli, sőt döntő befolyást gyakorolt összes közlekedési ügyeinkre. A helyzet koronkint tűrhetetlen volt, minélfogva nem hiszem, hogy volt az országban valaki, a ki a viszonyokat ismerve, ne szégyelte volna annak megalázó voltát. Sohasem felejtem el azt a mélyen megszomoritó benyomást, melyet 1874-ben az az eset gyakorolt reám, midőn az osztrák államvaspálya a közvéleménynek egyhangú nyilatkozata ellenére képes volt magának a temesvár-orsovai csatlakozást megszerezni. Mindenki tudja, hogy miféle rugók működtek ezen csatlakozás ilynemű engedélyezésénél közre, és tudjuk, hogy micsoda hatalom volt e pálya akkor az országban. És 1882-ig a vasutak államosításának megindítása s fejlesztése nem kis részben azon felfogásnak volt tulajdonítható, a mely ezen tények ismeretéből származott. 1882 körül azonban az állam nem volt kedvező pénzügyi viszonyok között; azért mindnyájan örömmel üdvözöltük az 1882-ik évi szerződést, mert azt hittük, hogy ezzel egyrészt meg fog szünni a káros befolyás, melyet forgalmi életünkre az osztrák államvaspálya gyakorolt; másrészt hogy nem leszünk kénytelenek az azzal való küzdelem folytathatása végett drága kölcsönöket felvenni.

Sajnos, ebben a reményünkben általában csalódtunk. Kiderült, hogy papir-biztosítékokkal a forgalmi élet lüktetésében nyilvánuló elemi erővel szembeszállni nem lehet, és a tények világosan mutatják, hogy az 1882-ik évi kiegyezéssel nem értük el a czélunkat. Hogy ez így van, azokon kivül, a miket az előadó úr és a t. kereskedelmi miniszter úr itt felhoztak, csak arra a tényre vagyok bátor

utalni, hogy hiszen még arra sem voltunk képesek, hogy a változott forgalmi viszonyok szerint különböző időben nekünk járó szállítmányokat képesek legyünk átvenni, hanem azok legnagyobb részét koronkint a forgalmi torlódás következtében át kellett adnunk a velünk versenyző vállalatnak, mely bizonyos pénzügyi kárpótlást adott ugyan nekünk, de az nagyon hasonlított a veszett fejszének nyeléhez.

Nem vált be az egyezség főleg azért, mert lehetetlen, hogy két olyan ellentétes álláspont békésen kiegyenlíttessék, mint a minő egyrészt a vasutak közgazdasági rendeltetése, másrészt pedig egy túl hatalmas vállalatnak üzleti érdeke. Az ellentét megszüntetésére nincs más mód, mint hogy az ország magához váltsa ezen vonalat és feltétlenül rendelkezzék felette. Jelenleg ezt az ellentétet még élesítette az a további körülmény is, hogy a vaspályák közgazdasági jelentőségét és rendeltetését fokozott mértékben kívánja, és pedig a törvényhozás helyeslése mellett megvalósítani a kormány. Az olcsóbb személy- és árúdíjszabás kétségkivül nagy előny az országra. A megváltás alatt álló vaspályatársaság ezt csak ott alkalmazta, a hol a verseny által rá volt kényszerítve; más felé mindenütt megfizettette a közönséget, a mennyire csak lehetett. Nem volt tehát méltányos dolog, hogy az országnak egy nagy és fontos vidéke huzamos ideig azon jótéteményekből, melyeket az ország többi részei élveznek, kizárassék. *(Helyeslés.)*

Igy áll a dolog jelenleg. Ha pedig a jövőbe tekintünk, akkor két irányban láthatunk változást, mely a megváltást még fontosabbnak tünteti fel. Gazdasági tekintetben ugyanis változás fog beállani kereskedelmi politikánkban, mert tudvalevő dolog, hogy Németországgal a kereskedelmi szerződés megköttetett. A gabonavámok ezen szerződésben, ha nem is szűnnek meg, de jelentékeny mértékben lejebb szállíttatnak, és én azt remélem, hogy el fog jönni az idő, talán nem is sokára, midőn a németországi sociális viszonyok oda fogják fejleszteni a dolgokat, hogy a gabona- és a nyerstermények vámok általában, vagy legalább azon magasságban, a mint azok most jelentkeznek, tarthatatlanokká fognak válni. De az is köztudomású tény, hogy monarchiánk Németországgal együtt most tárgyalásokat folytat kereskedelmi szerződések kötése czéljából Svájczczal és Olaszországgal. Ha, a mint remélhető, mert az érdekek kölcsönösek és egymásra utalvák, ezen tárgyalások sikerre vezetnek: akkor kétségtelen, hogy Közép-Európában egy oly kereskedelmi rendszer fog fennállni, a mely hatását éreztetni fogja a többi continentalis államokkal is, és akkor nagyon valószinű, hogy a keleti államok, a melyek a nyugatra vannak utalva, a mostani kereskedelmi politikai felfogásuktól eltérőleg a kereskedelmi szerződések kötésének terére fognak lépni. Ha pedig a dolog igy alakúl, méltóztassanak figyelembe venni, hogy ez az éppen északnyugatról délkeletnek menő vasut, a mi úgy Németországba, mint Romániába irányúló forgalmunkra nézve mily rendkivűli fontosságúvá lesz. — De nemcsak a kereskedelmi

politikai téren fog változás a legközelebbi jövőben beállani. Hiszen a Vaskapu szabályozása néhány év mulva be fog fejeztetni, midőn az Al-Dunán kétség kívül nagyon élénk hajó-forgalom fog kifejlődni. Ebben részt fognak venni nemcsak az osztrák kormány által most mintegy fél millióval segélyezett Duna-gőzhajózási társulat, nemcsak az egyes kisebb parti államok hajóvállalatai, hanem minden hajózó nemzetnek hajóraja is. Lehetetlen ez esetben, hogy mi az Al-Dunáról hiányozzunk. Azért én nagyon helyeslem, hogy a kormány most már annyira fejlesztette a dolgokat, hogy 13 gőzössel rendelkezik, a melyeket az Al-Dunán járathat és képviseltetheti ott általuk Magyarország lobogóját. — De sokkal csekélyebb azon erő, a mely felett mi rendelkezünk, semhogy nem volna szükség e tekintetben a vasút támogatására is. *(Ugy van! balfelől.)* Már pedig az bizonyos, hogy egy gyengébb hajózási vállalatnak is sikerülhet az erősebbekkel szemben megállani, ha egy szétágazó, nagy, hatalmas, élénk forgalmú vasut támogatására számíthat. *(Ugy van! (Ugy van!)* Mindenesetre nagy fontossággal bír reánk nézve, hogy az három pontról: Zimonyból, Báziásról és Orsováról legyen eszközölhető, mig eddig az csak az igazi nagy forgalomtól távol eső Zimonyból történhetett. *(Ugy van! (Ugy van!)*

Azonfelül még egy igen fontos dologra vagyok bátor figyelmeztetni. A vízi utakra nyugaton és általában mindenütt a tengerentúli államokban is nagy súlyt fektetnek. Észak-Amerika azt, hogy az angol élelmezési piaczot oly feltétlenül dominálja, annak köszönheti, hogy nemcsak az oceánt használta fel, hanem belvizeit, a tavakat és csatornákat is. Németországban is mindent elkövetnek, hogy példul Berlin a Spreenek és Havelnak az Oderával és Elbével való összeköttése által nagy kikötő legyen. Látjuk, hogy városok, melyek a Rajna környékén, de nem mellette fekszenek, például Frankfurt, roppant áldozatokkal kikötő városokká akarnak lenni. Szóval általános az irány a vízi közlekedésnek a vasútakkal kapcsolatba hozására. Nekünk is kínálkozik az alkalom vízi útainknak egy fontos úttal való szaporítására és ez a duna-oderai csatorna, mely már e házban is szóba hozatott egy alkalommal. Létezik egy consortium, mely a Morva folyónak felhasználásával a Dunát össze akarja kötni az Oderával. Ha a magyar állam az osztrák államvasútnak birtokába jut egészen Marcheggig, annyira érdekünkben áll ezen vállalatnak támogatása, hogy ezt nézetem szerint bővebben fejtegetni nem is szükséges. Hiszen ekkor mi bátran versenyezhetünk a felső Dunán a dunagőzhajózási társulattal is. Mert árúszállitás tekintetében a vizi szállításnál nagy különbség van a folyam ellenében; a folyam mentén történő szállítás csak $^1/_3$-al olcsóbb a vasuti szállításnál. Ha már most esetleg, a mint kívánatos, ez a duna-oderai csatorna létesül, és mi birtokába jutunk ezen vaspálya végállomásának ezt átrakodó helynek felhasználjuk: akkor ezzel a mi kiviteli érdekeinket nagyban mozditottuk elő. Ezen szempontból is tehát nagyfontosságot nyer az osztrák államvasút megszerzése. — Ha valaki mindezeket

meggondolja, felfogásom szerint lehetetlen máshova concludálnia, mint oda, hogy erre a vonalra nekünk okvetlenül szükségünk van; mert semmi más intézkedéssel sem pótolhatjuk ezen vasútnak hiányát. *(Ugy van! bal felől.)*

Felmerül itt a másik kérdés, hogy most váltsuk-e meg e vaspályát, vagy pedig várjunk vele 1895-ig? Én e tekintetben abban a véleményben bátorkodom lenni, hogy ennek megváltásánál jó lesz sietnünk. Okaim reá következők. Nemcsak a közgazdasági lucrum cessans vezet engem ez elhatározásra. Ámbár ez is fontos, mert nem közönbös dolog az, hogy a belforgalom emelése czéljából azon vidékeket is felkaroljuk, a melyeken a szóban levő vaspálya átfut. Fontos továbbá, hogy felhasználjuk az időt az Al-Dunán is. De a vízi közlekedés fejlesztésére időközben szintén mindent el kell követnünk, mert megvallom, én a mi egész közlekedési politikánk legnagyobb hibájának azt tartom, hogy az rendkivűl egyoldalú. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Mindig csak vasútat építünk, vasútat államosítunk, és nem gondolunk arra, hogy egyszersmind a vízi útakat is felhasználjuk. *(Élénk helyeslés bal felől.)* Már pedig a Dunán nekünk szintén otthon kell lennünk. De vannak ezenkivűl más vízi útak is. Az országnak igen sok vidékén vannak hajózható folyók. Mily boldogok lennének a berliniek, ha oly folyójuk lenne, mint a Maros, mig nálunk megnézheti bárki, hogy mily forgalma van e folyónak. A Tisza hajózási forgalma vajjon megfelel-e a folyó fontosságának? És igy van ez tovább is. De ezeknek a kérdéseknek fejlesztése időt kíván, és én nagyon fontos dolognak tartom, hogy mig a kereskedelmi politikában az átalakulási idő tart, az alatt elkészüljünk arra a forgalomra, mely akkor esetleg a vizeken jelentkezni fog, mert kell, hogy jelentkezzék. *(Helyeslés bal felől.)*

Azonban nemcsak a közgazdasági, hanem maga a pénzügyi tekintet is olyan, az én számításaim szerint, mely engem e javaslat elfogadására utal. A felett, t. ház, lehet sajnálkozni, hogy az 1855. évi engedély-okmány, és ezzel kapcsolatban az 1882. évi XLV. tcz.-hez csatolt szerződés ilyen, vagy olyan; de az tény, hogy az olyan, a milyen. Dura lex, sed lex! Nem térhetünk ki előle. *(Helyeslés bal felől.)* A ki tehát ezen államosítást akarja, és meg van arról győződve, hogy az szükséges, annak ezekkel a nehézségekkel is számolnia kell. *(Helyeslés bal felől.)* A kérdés csak az, vajjon olcsóbban fogjuk-e a vasutat megkapni, ha tovább várunk? És akárhogy számítottam, t. ház, arra a meggyőződésre jutottam, hogy mi ehhez a vasúthoz a kívánt árnál olcsóbban nem fogunk jutni sohasem. *(Helyeslés bal felől.)* Mert hogy áll a dolog? A szerződésben, mely az 1882. évi XLV. t.-czikkhez van mellékelve, az foglaltatik, hogy elsősorban az indokolásban foglalt mód szerinti számítás veendő alapul. Ha az átlagos jövedelem az utolsó 7 év alatt, melyből a két legrosszabb leszámíttatik, túlmegy az $5^1/_2\,\%$-on: akkor sem a befektetett tőkéről, sem pedig az $5^1/_2\,\%$-ról nem beszélhetünk, hanem

akkor az évi járadékot kell megadnunk. Márt most milyen körülmények közt remélhetjük, hogy ez a jövedelem ezután fel fog szállani? Akkor, ha az osztrák államvaspálya jövedelmezősége leszál $5^1/_2\%$-ra. — Az említett kereskedelmi politikai kilátások mellett nem hiszem ugyan, de tegyük fel, hogy ez be fog következni, és hogy ezt elérje, az államvaspálya hálózatának versenyképessé tétele által itt közre fog működni az állam is. Erre vonatkozólag számítást tettem, mely a következő eredményt adott. Miután a felszereléseket és anyagkészleteket külön kell megtéríteni készpénzben, vagy évi járadék fizetése útján, erről nem beszélek, hanem csupán a beruházott tőkéről, mely 140 millió forintot tesz. Az én számításom szerint a különbözet a mostani megváltási ár között s a között, mely így jelentkezik e tőke után, $5^1/_2\%$-os kamatozás mellett 650.000 forint. Ha már most figyelembe veszszük, hogy a pályáink versenyképessé tétele 20—25 millió forint befektetést tenne szükségessé, s ha figyelembe vesszük, hogy ebben a 140 millió forintban a pénzbeszerzés költségei nem foglaltatnak, s hogy az 1882. évi szerződés nem beszél effectiv, vagy tényleges tőkéről, 25 milliót pedig úgy könnyedén nem ajándékoznának az államnak: valószínű, hogy per lenne belőle, s valószínű, hogy ebből ismét egyezség lenne a fél összegre. Méltóztassék a 10—12 milliónak kamatját venni, mely a fennebb említett különbözetet elenyésztetné, így tehát a reánk lehető legkedvezőbb körülmények számbavételével sincs kilátásunk arra, hogy csak egy krajczárral is olcsóbban válthassuk meg e vasutat. Ha pedig ez áll, vajjon miféle ok kényszeríthet bennünket arra, hogy az államosítást elhalaszszuk. Ha remélhetünk valamit, az csak kedvező lehet reánk nézve; mert már említtetett, hogy vasutaink részben azért is versenyképtelenek, mivel kevezőtlen emelkedési viszonyok közt vannak. Hiszen kénytelenek vagyunk vasútainkon a szállítmányok egy részét hegyekre vinni és onnan leszállítani, csak azért, hogy a szép síkon épült osztrák-magyar államvasúttal szemben nem versenyt, de egyszerűen tevékenységet fejtsünk ki. Azután itt egy oly vállalatról van szó, a mely nem inséges, hanem a melynek üzleti coefficiense jobb, mint a magyar államvaspályák egész hálózatáé, ez tehát csak javíthatja ennek üzleti eredményeit.

Azután mindenféle intézkedések által javítani lehet a pénzügyi eredményeken általában. Én nem tartom utolsó tekintetnek e részben, hogy nincs a monarchiában egy vasút sem, melynek kitűnőbb hivatalnoki kara volna, mint az osztrák-magyar államvasútnak. Ez oly értelmi tőke, melyet hálózatunknak biztosítanunk kell, s melyet felfogásom szerint számokban megbecsülni eléggé nem is lehet. Én kívánom, hogy ez értelmi erővel a kormány a kellő kímélettel és méltányossággal bánjon el, miután az hivatva van hivatalnoki karunkat, a melyet szintén nem akarok gáncsolni, felfrissíteni. Bizonyos nagyon üdvös üzleti traditiokat hoz az magával, melyek az állami szolgálatban nagyon is elkelnek. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Mindez oly fontos dolog, hogy én e vasútnak jövendő állapotát a legkedve-

zőbb színben látom. A dolog lényegét tekintve tehát nincs kifogásom az ellen, hogy e törvényjavaslat s így a szerződés is elfogadtassék.

Hanem abból, a mit mondottam, korántsem következik az, hogy nekem a törvényjavaslat ellen egyáltalán semmi kifogásom nem lenne. Felhozatott, hogy felesleges dolgokat is váltott meg a kormány, melyek terhére lesznek az államnak. Ilyen például a lissava-aninai vonal, mely 4·8 millió forintért vétetett meg. Kétségkivül igen szép vidéken fekszik, a legszebben épült vasútak egyike, s a ki arra utazik, gyönyörködni fog benne; de hogy az államnak jövedelmeit növelni fogja, azt elhinni képes nem vagyok. Én azt hiszem, hogy azok is, a kik az állami vaspálya-rendszernek meghonosítását nálunk kívánták, nem úgy értették azt, hogy minden vasútat absorbeáljunk, hanem hogy váltsuk meg és építsük ki azokat a pályákat, a melyek főforgalmi vonalak, s a melyek jelentőséggel birnak arra nézve, hogy helyes tarifa-politikát követhessünk. De hogy mindenféle inséges és nem inséges vasútat megváltsunk: azt, úgy hiszem, még azok sem akarják, a kik az államvasúti rendszer mellett foglalnak állást. Mert abban tökéletesen igaza van Beőthy Ákosnak, hogy ennek nagy visszahatása van sok tekintetben. Először államháztartásunkra, a melynek egyensúlya még oly gyönge, hogy azt mindenféle ily megpróbáltatásoknak nem igen tehetjük ki. Ilyen lenne az államosítások túlhajtása, melynek egyik nyilvánulása a lissava-aninai vonal megvétele is. — Én e részben egyébiránt általánosságban és nem pusztán e vonalról beszélve mondom el nézetemet. Arról vagyok meggyőződve, hogy ha Poroszországban, a hol az utolsó időben nagyon megijedtek azon hullámzásoktól, melyeket az államvasútak jövedelmezősége mutatott s szükségesnek tartották azt, hogy figyelmesek legyenek az ebben rejlő bajra, nagyon meg kell szívlelnünk, mi a teendő e tekintetben nálunk, a hol az államvaspálya jövedelmezőségének hullámzása esetleg sokkal károsabb és mélyrehatóbb befolyást gyakorolhat, mert hisz adóalapunk bizonyára sokkal gyengébb. (*Igaz! Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.*)

Felhozatott a bányaművek, uradalmak és telepek kérdése is. Én helyeslem, hogy az állam ezeket nem vette át, mert hiszen van nekünk elég bányánk és iparvállalatunk; azokra tehát nincsen szükségünk. Az ellen sincs semmi kifogásom, hogy a kormány bizonyos tarifa-kedvezményeket helyezett számukra kilátásba. Ez is méltányos dolog, s azt hiszem, ha nem akarjuk tökretenni azokat, jövőre is kedvezményeket kell adni nekik. (*Igaz! Ugy van! a bal- és szélső-baloldalon.*) De azon kedvezmények, amelyek a tarifa-kedvezményeken túl 75 évre kiterjesztetnének, olyanok, a melyek egyrészről az állam méltóságával, nézetem szerint, össze nem egyeztethetők; (*Igaz! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*) másrészről pedig azon czélnak sem felelnek meg, hogy az ipari tevékenységet fejleszszük általuk. Mert ha azon kedvezményeket loyalisan magyarázzuk, pedig másként magyarázni nem szabad, mert az államhoz nem illenék kedvezményeket nyujtani, melyeket kí akar játszani: akkor azon a vidéken

más ipartelepek részéről versenyre ne számítson senki. *(Igaz! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* És e tekintetben nem a jövő zenéjéről beszélek, mert hisz azon a vidéken más ipartelepek is vannak. Ott vannak a brassói részvénytársaságnak ruszkabányai és és nándorhegyi telepei, ott vannak azonkivül Hunyadmegyében az államiakon kivül a társulati vállalatok is. Ily körülmények között, t. ház, nézetem szerint nem helyes, ha az állam csak azért, hogy megköthessen egy szerződést, a melyet tisztességesen megfizet, ilyen kedvezményeket ad, melyekre nézve legjellemzőbb, hogy maguk a t. kereskedelmi és pénzügyminiszter urak sem indokolták ezt a kedvezményt ebben az előterjesztésben egyetlen szóval sem. *(Igaz! balfelől.)* — Végre kifogásom van az ellen is, hogy a törvénynek és szerződésnek az elsőbbségi kötvényekre vonatkozó intézkedése nem felel meg a legszigorúbb jogi kritika követelményeinek. Megmondom, hogy miért nem. Az államnak kétségkivül joga van ahhoz, hogy 1895-ben ezt a pályatestet tehermentesen megvegye és ha 1895-ben lennénk, nem is volna nekem ezen előterjesztés ellen semmiféle kifogásom sem. De kérem, mi most 1891-ben vagyunk! Itt pedig egyezség köttetik és a hitelező nem is kérdeztetik meg, hanem megkérdeztetik az adós és az nagy kegyesen beleegyezését adja, hogy ez a kikebelezés megtörténhetik. Hát én meg is mondom a módját, t. ház, hogy miképp kellett volna itt eljárni; nem új a dolog, van rá praecedens. Magában az 1882-iki szerződésben ott van az az intézkedés, hogy bizonyos idő engedtetik az osztrák államvaspályának arra, hogy tehermentessé tegye a bruck-szőnyi vonalat, melyet akkor az állam a vágvölgyi vonallal elcserélt. Ez lenne ma is a leghelyesebb eljárás. Az következik ebből, hogy az osztrák-magyar államvasut elintézi a dolgot a maga hitelezőivel, vagy ha nem intézi el: akkor én nem látnék szerencsétlenséget abban sem, hogy az a teher ott maradjon 1895-ig, a midőn a dolog természeténél fogva magától megszünik. — Felfogásom szerint igy kellett volna eljárni. Ebből természetesen én nem következtetem, hogy anyagilag azon elsőbbségi kötvénytulajdonosok valami rosszul járnának. Én hiszem, hogy 1895-ig semmi oly dolog felmerülni nem fog, a mi nyugtalaníthatná őket; de az tény, hogy a legszigorúbb magyarázattal itt formahibát lehet megállapitani, a mitől én szivesen látom hitelünket megkimélve.

De, t. ház, ezek, bár magukban véve fontos ellenvetések, annyi nyomatékkal az én szemeimben még sem birnak, hogy ezt a szerződést elfogadhatlannak tüntessék fel előttem. Meg vagyok győződve róla, hogy forgalmi politikánknak szüksége van az osztrák államvaspályára; meg vagyok győződve arról is, hogy ezt a vaspályát később, 1895 után, sem kaphatnók meg olcsóbban: ennélfogva egész nyugodtan szavazok arra, hogy ez a szerződés megköttessék. *(Élénk helyeslés.)*

7. A Vaskapu-csatornáról és a viziközlekedésről általában.

Képviselőházi beszéd; mondatott a Vaskapu mélyitéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával 1892 évi november 30-án.

T. H.! Nem tartozik a könnyebb feladatok közé azt, melyet annak a képviselőnek kell megoldani, a ki technikai képzettséggel nem bir, ha az előterjesztésben találthoz hasonló javaslattal szemben kénytelen állást foglalni. A nehézséget e tekintetben fokozza' hogy a kormány ily természetű előterjeszteseit rendesen úgy nyujtja be, mintha a képviselőház tagjainak legalább is igen jelentékeny része műszaki jártassággal birna, holott tudvalevő, hogy itt alig két három műszakilag képzett képviselő ül. Azonban e körülmény nem ment fel bennünket azon kötelesség alól, hogy más eszközök segitségével is igyekezzünk az ily kérdésekre nézve is lehetőleg önálló véleményt alkotni magunknak. — Oly előterjesztéssel van most dolgunk, t. ház, mely az indokolás szerint csupán egy az 1888-ik évben elfogadott nagy keretbe beillesztendő részlet jellegével bir, melynek elhagyása az egészen állitólag mit sem változtatna. Megvallom, e javaslat már kezdettől fogva nem kedvező benyomást gyakorolt reám. Kifejezést adtam ennek a pénzügyi bizottságban is, a hol elmondottam kételyeimet az iránt, vajjon a javaslat közgazdaságilag és technikailag is meg fog-e felelni azon czélnak és felfogásnak, mely az előterjesztés indokolásában foglaltatik? Ma sokkal határozottabban foglalok evvel szemben állást, mert az időközben lefolyt heteket arra használtam fel, hogy minden irányban kellőleg tájékozzam magamat, és nem elégedve meg azzal, hogy azon vidéket, melyen a munkálat folyik és az Al-Dunát a tengerig, sőt azontúl ismételve bejártam, és különösen ez év tavaszán boldogúlt Baross Gábor volt kereskedelmi minister társaságában volt szerencsém megtekinteni a Vaskapu szabályozásának munkálatait is, mondom, erre nem nagy súlyt fektetve, igyekeztem szakavatott egyénekkel érintkezni, kik az Al-Dunának hajózási viszonyait saját évtizedes tapasztalataik folytán jól ismerik. Ezen kivül a javaslatnak műszaki hatása tekintetében érintkeztem oly kiváló vizépitész-tekintélyekkel, a kiknek hogy elfogúlatlansága ezen javaslattal szemben minő, némileg jellemezzem, azt a körülményt bátor vagyok felemliteni, hogy a boldogúlt kereskedelmi minister az általam említettek egyikét akarta ezen munkálatok vezetésével megbizni, azonban jelen kiváló tekintélyes állását nem akarván elhagyni, e felhivásnak nem tehetett eleget. Minden irányban pártatlan és szakavatott egyének véleményét meghallgatva, bátor leszek most ezen javaslatra vonatkozó véleményemet egész nyiltan és határozottsággal elmondani. *(Halljuk! Halljuk!)* Hogy ezt a fontos javaslat által igényelt beható taglalás mellett is a lehető rövidséggel tehessem, két kérdésre vagyok bátor felelni, s azok köré akarom megjegyzéseimet csoportositani. Az első kérdés igy szól: áll-e, a mit a kormány indokolásában felemlít, hogy oly nagy köz-

gazdasági érdek forog fenn, a mely szükségessé teszi, hogy a Vaskapú csatornája a két méteren túl még egy méterrel mélyíttessék? A második kérdés az, hogy e javaslatnak műszaki tekintetben milyen visszahatása lesz az egész munkálatra? — Ezt azért kell tisztázni, mert a javaslat indokolása e tekintetben megheletős könnyen teszi magát túl e kérdésen. — A mi az első kérdést illeti, t. ház, mindenekelőtt vizsgálnom kell, hogy minő tulajdonképp az az aldunai hajó-forgalom, és minők azon hajók, a melyek felhozatását egész Orsováig reméli a t. kormány a munkálat keresztülvitele esetén. Az Al-Dunán a közönséges hajókon kivül, a melyek a Közép-Dunán is járnak, léteznek nagyobb gázolású hajók, a melyek általában a »görög hajók« nevezete alatt ismeretesek. Ezek a hajók rendszerint Braila, Galatz és a tenger közt közlekednek. Nagy viz esetében feljönnek egész Turn-Szeverinig, azonban forgalmuk zöme főleg a tenger felé irányúl. Rendeltetésök, hogy a parti államok nyerstermányeit összegyüjtsék, azért néha hetekig vesztegelnek egy-egy kikötőben, mig a megfelelő szállítmányt összeszerzik részint a kikötőkből, részint más kisebb hajókról, és azután, ha a viz kedvező, a felső részről kis, mintegy 60 lóerejű, gőzgépekkel vontattatnak lefelé. A t. kormány e hajóknak átrakodási állomását át akarja tenni Brailából, illetőleg Galatzból az ország területére. Mindenesetre tetszetős indok, a melyet figyelembe kellene venni, ha annak egyátalában alapja volna. Én azonban, valamint a képviselőház pénzügyi bizottságában tettem, úgy itt is határozottan kétségbe vonom, hogy ezt az érdeket meg lehetne valósítani. Két akadálya van ennek. Az egyik az a körülmény, hogy hajózási akadályok nemcsak Orsovánál, hanem azontúl is vannak. Mindjárt a Vaskapun alól egész Guravojaig három kilométer hosszúságban a Duna folyása oly sebes, hogy az hasonlít a Greben és Milanovátz közti vizsebességhez. Ez utóbbin a 600 tonnával megrakott hajókat az utóbbi időben három, egyenkint 664 lóerejű géppel vontatják. Nem is jönnek soha a sebes folyású vizen keresztül a görög hajók, hanem csak Turn-Szeverínig. Azonkivül vannak hajózási akadályok Turn-Szeverin alatt is, Soimeanu mellett, Turn Magurele és Sziszto közt Dunarica mellett; Oltenitza és Szilisztria között is több oly hely van, a hol a viz alig két méter magasságú akkor, ha a vizmércze Orsovánál egy métert mutat a sempont felett. Már most ki reményli, hogy a legközelebb jövőben a parti államok e nagy nehézségeket az igy költséges akadályokat el fogják hárítani, nekünk pedig nincs azoknak elhárítására nemzetközi megbizatásunk. Én nem állítom, hogy ez akadályok örökre fenn fognak állani, sok évtized mulva valószinüleg azokra is rákerül a sor; de már most ez akadályok létezése mellett tenni befektetéseket, oly pazarlás, a melyet kellőleg indokolni nem lehet. *(Helyeslés balfelől.)* — Már magukban ezek a hajózási akadályok lehetetlenné teszik azt, hogy a görög hajók feljőjjenek. De van egy másik akadály is, a melyet fölfogásom szerint egyáltalán nem lehet figyelmen kivül hagyni, s a mely az idők folyamán mindig növekedni fog, s ez az a különb-

ség, a mely a tengeri és a szárazföldi szállítás fuvarbérei közt fennforog. Az utóbbi időben az Al-Dunán és a Fekete tengeren különböző hajózó nemzetek oly versenyt fejtettek ki egymással szemben, hogy ma már például Szulinától Angolországba terményeket igen olcsón lehet szállítani. Nevezetesen egy métermázsa gabonának szállítása Szulinától az angol kikötőkbe nem kerül többe 16 pennynél, a mi 77 krt tesz. Ellenben mi Orsovától Marcheggig, vagy Bruckig 55 krt számítunk egy-egy métermázsa gabona szállításáért. Hol van még a drága és nehéz fölszállítás költsége Orsováig, és hol vannak a német, osztrák, svájczi, holland vagy belga vasutak vitelbérei? Ha pedig Angolországba akarunk terményünkkel jutni, hol vannak a csatornán szedett fuvardijak? E különbség pedig, a mint említettem, a jövőben még növekedni fog, mert általában azt tapasztaljuk, hogy a vizi hajózás mindig olcsóbbá válik. Én nem mondom, hogy a Dunát valamikor nem lehetend a nagyobb mértékben való behozatalnál és kivitelnél felhasználni, de az nem fog sikerülni úgy, hogy mi ebbe a szállítási vonalba beilleszthessük államvasutainkat; hanem csak akkor fogunk a keleten a Vaskapun keresztül valaha versenyezhetni, hogy ha biztosítani tudjuk az Al-Dunán ez egyenes, olcsó, folytonos és átrakodás nélküli hajózást; ugyanezen feltételek mellett van kilátásunk arra is, hogy esetleg az Al-Dunáról nyers terményeket hozhassunk föl, de azt nem tudom remélni, hogy e versenybe vasúthálózatunkat is be lehessen vonni. *(Úgy van! balfelől.)*

Közgazdaságilag — megvallom — nem látom ez előterjesztésnek alapos indokát, mert ha valaki azt mondja, hogy hiszen mi nemcsak a behozatalra, hanem a kivitelre is számítunk, és nekünk az Al-Duna melléki államok felé irányuló kivitelre is szükségünk van: akkor én ezzel szemben azon meggyőződésemet vagyok kénytelen hangsúlyozni, hogy sokkal könnyebben juthatunk nézetem szerint oda, ha a szállítás átrakodás nélkül történik, a mi jobban megdrágítja a forgalmat, mint az a netán magasabb önköltség, a melybe kisebb hajónak rövid úton leendő alkalmazása kerül. Közgazdaságilag tehát előnyét ennek az előterjesztésnek nem látom. Ha valami hatása e részben egyáltalában lesz, felfogásom szerint inkább hátrányosnak fog mutatkozni, mert a másfél milliós befektetés a Vaskapucsatorna illetékét okvetlenül emelni fogja. *(Úgy van! bal felől.)*

Határozottan káros lehet ez az előterjesztés műszaki szempontból. Azok a kiváló szakértők, a kikkel én érintkeztem, habár egymást nem ismerték, feltűnő egyhangúsággal két dolgot tartanak: — egyet bizonyosnak, a másikat pedig nagyon kétségesnek. *(Halljuk! Halljuk!)* Bizonyosnak mondják az előterjesztésből kiindúlva azt, hogy a víz sebessége abban a szóban levő csatornában jelentékeny módon emelkedni fog. Pedig a vízsebesség ott már ma is olyan nagy, hogy azt a kormány által alkalmazott szakértők irodalmi közleményei alapján másodperczenkint négy méterben lehet megállapítani. Ez rendkívüli vízsebesség már magában véve is, s ezen nyilatkozatok szerint bizonyos, hogy még most sem jöttek tisztába azzal,

hogy e sebességet hogyan, miféle gépek és hajózási eszközök segítségével fogják legyőzni. A mikor még ezzel sincsenek tisztában, hogy mernek hozzá nyúlni ezen munkálathoz, mely a víz sebességét kétségkívül jelentékeny mértékben fokozza? Azok a szakférfiak, kikkel e tekintetben érintkeztem, valószínűnek tartják, hogy a vízsebesség ennek folytán másodperczenkint fel fog emelkedni öt méterre, a mit óriásinak lehet nevezni s a melyhez hasonló pl. a felső Rajnán árvíz idején lehetetlenné tette a hajózást. A hajósok különben a Rajnán közönséges állapotukban is rendszerint szívesen elkerülik a szabályozott helyeket, mert úgy gondolkoznak, hogy hajóvonataikat sokkal kisebb veszélylyel tudják keresztűlvezetni a természetes nehézségeket képező zuhatagokon — a hol azok nem nagy területre terjednek ki — úgy, hogy a vontató köteleket nagyon megnyújtják, mint ha a csatornákba jutnak az egész convoival. — Tehát a vízsebesség e munkálat folytán, a mint mondtam, lényegesen fokozódik. Oly körülmények közt, a milyenekre a Rajnánál bátor voltam utalni, igazat kell azoknak adnunk, a kik azt mondják, hogy ezen szabályozás által a Vaskapu csatornája még veszélyesebb úttá tétetik, mint a milyen az másként lenne. Hogy veszélyes az út, az kétségtelen, s a nehézségek, melyek a hajózással járni fognak, még nincsenek legyőzve, sőt még megállapított terv sincs erre vonatkozólag, az is kétségtelen, és a t. kormány mégis hozzányúl e tervhez a nélkül, hogy meghallgatta volna saját szakértőinek véleményén kivül legalább azon kiváló szakértőket, a kikkel idehaza rendelkezünk. — Különben még egy más baj is merűlhet fel ennél a szabályozásnál. Nagyon kétséges ugyanis, hogy el fog-e éretni az a közvetlen czél, mely a vízmélység öregbítésében rejlik, mert a szakértők egybehangzó véleménye szerint a mélyítés magában nem jelenti annak biztosítását, mivel éppen a vízsebesség folytán nagyon könnyen megtörténhetik, hogy nem három, de esetleg még két méter sem lesz a víz abban a csatornában.

Ezek különösen az én részemről nem olyan apodicticus állítások, amelyekért én egész hitelemmel jót állhatnék. Azt hiszem azonban, hogy a leglelkiismeretesebb eljárást követtem akkor is, midőn elmentem azon forrásokhoz, a melyek úgy elfogulatlanság, mint szakértelem tekintetében a legkifogástalanabbak ebben az országban. *(Helyeslés balfelől.)* De maga az, hogy ezek a kételyek léteznek, mindenesetre oly inconvenientia, oly helytelenség és az előrelátásnak, felfogásom szerint, olyan hiányára mutat, melyet itt a képviselőházban, éppen, mert tagjai műszakilag kevésbbé képzettek, szó nélkül hagyni nem szabad. *(Helyeslés balfelől.)* Hogy mennyire szükséges lett volna a t. kormány rendelkezésére álló szakértőkön kivül másokat is meghallgatni, annak bizonyítására csak egyetlen példát hozok fel. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Az idei nyáron, mikor a Vaskapu szabályozásának kérdése itt szóba jött, kifogásoltatott, hogy annak idején nem a zsilipes, hanem a nyilt csatorna-rendszer fogadtatott el részünkről. Akkor a jelenlegi

miniszterelnök úr, az időtájt csak pénzügyminiszter, mint a kereskedelmi tárcza vezetője felszólalt és azt mondta: »Én magamat tájékozni kívántam arra nézve, hogy vajjon — el lévén mulasztva a zsilipes csatorna-rendszernek alkalmazása, lehetséges-e később, ha a nyilt csatorna nem bizonyulna helyesnek, amazt utólag alkalmazni, és hogy mibe kerül?« Erre vonatkozólag a miniszter úr azt mondta, hogy ő azt a felvilágosítást kapta, hogy az lehetséges, mert ha nem bizonyúl is jónak a nyilt csatorna-rendszer, utólag a zsilip-rendszert pótlólag lehet alkalmazni és pedig nem nagy költséggel. Ugyane tárgyban bátor voltam kérdést intézni én is a kormány szakértőihez a pénzügyi bizottságban és ott azon felvilágosítást kaptam, hogy ezen utólag alkalmazott zsilipek költségei sok millió forintra rugnának. Ez oly feltünő különbség a két nyilatkozat közt, amely maga is mutatja, hogy mennyire szükséges nemcsak az egyes szakértőknek a véleményét, főleg ily fontos nemzetközi érdekkel biró munkálatoknál, meghallgatni. Szükséges lett volna meghallgatni mindazokat a szakértőket, a kik ebben a kérdésben rendelkezésünkre állanak. Ilyen forum nálunk a vizügyi nagy bizottság, amely a vizépítészet minden jelentékeny szakerejét az országnak egyesíti magában. Legalább ennek bizottságnak véleményét kellett volna meghallgatnia a kormánynak. *(Igaz! Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Én azt tapasztalom, t. ház, hogy ezen szabályozás keresztülvitelénél a szakértőknek consultálása feltőnő könnyedséggel történik. Az 1879-ben behívott külföldi szakérték véleménye, a kik Német-, Franczia-, Olaszország- és Hollandiának legelső capacitásai voltak, egyszerűen könnyedén mellőztetett egy nemzetközi jelentőségű kérdésben. *(Igaz! Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Mennyivel helyesebb lett volna az ő véleményöket elfogadni már csak az európai művelt közvéleményre való tekintetből is, mert akkor minden körülmények közt fedezve lettünk volna az esetleges balsikerekkel szemben, mig most a kételyek folyton fennállanak, és ha ezek csak részben is valósúlni fognak, az mindenesetre nemcsak technikai képzettségünk hitelének fog ártani, hanem más tekintetben is majd szenved alatta reputationk. Most megint alkalom lett volna e tekintetben óvatosan eljárni és ez ismét nem történt meg. Nem akarok semmiféle gyanusítással élni a kormány iránt, de önkénytelenül felmerült előttem az a kétely, hogy vajjon azon férfiaknak, a kik a nyilt csatorna-rendszer sikeressége iránt kételyeket tápláltak, nincs-e igazuk? S vajjon a kormányt teljes jóhiszeműséggel nem úgy informálták-e a szakértők, hogy szívük mélyében maguk is érezték ezt a kételyt és nagyobb feltűnés nélkül akarták a hibát jóvátenni? Erre a feltevésre engem a kabinet egyik kiváló tagjának, a ki ez ügyekhez jól ért, Hieronymi Károly mostani belügyminiszter úrnak ez év julius 11-én itt elmondott beszédjében tett egyik nyilatkozata vezetett, a mely így szólt: »Hogy vajjon az a félelem, mely szerint a viz mélysége nem lesz akkora, mint a milyennek annak a számitás szerint lenni-e kellene, alapos-e, csak akkor fog kitünni, a mikor ez a

csatorna ki lesz építve és abba a víz beleeresztetik.« *(Derültség balfelől.)* Itt valaki közbeszólt: »Akkor már késő lesz.« Azután a miniszter így folytatta: »Hogy miért nem lesz késő a dolog akkor, ha a csatorna csakugyan meg lesz nyítva: erre nézve megjegyzem, hogy azért nem lesz késő, mert ha csakugyan az az eset fog előállani, hogy a víz mélysége annál csekélyebb lesz, mint a mennyire terveztetett, ennek semmi más következése nem lesz, mint az, hogy a csatornát még tovább kell mélyíteni.« Ebből a szempotból én igen actualisnak tartom a kérdést, a melyet a t. miniszter úr felvetett. Azt gondolom, ha ennek a discussiónak van gyakorlati eredménye, ez a gyakorlati eredmény abban fog nyilvánúlni, ha a képviselőház csatlakozik ahhoz a kérésemhez, hogy a t. miniszter úr nagyon fontolja meg a kérdést, és hogy most, mikor aránylag igen csekély költséggel lehet a tovább-mélyítést eszközölni, ezt méltóztassék elrendelni, mert ez ma, mikor szárazon történik a repesztés, alig fog nyolcz, kilenczszázezer forintba kerülni.

A nyilt csatorna építése csak akkor válhatnék bajjá, ha esetleg a tények és tapasztalások nem fogják igazolni az akkor tett számításokat. De ha van ez ellen remedium, úgy ez csak az lehet, hogy most aránylag csekély költséggel nagyobb mélységre építhető a csatorna, mint a hogy az eredetileg tervezve volt. Ily nyilatkozat után önkénytelenül merül fel az az eszme, hogy az előterjesztésnek közgazdasági alapja nem levén, minthogy az Al-Dunán oly nagy hajózási akadályok vannak és maradnak, melyek a reánk következő évtizedek alatt nem fognak elháríttatni, másfelől a tarifaviszonyok is olyanok, hogy nincs kilátás, hogy mi az Al-Dunáról a tengerre irányuló forgalmat vissza tudjuk terelni, minthogy tehát közgazdasági alapja ez előterjesztésnek voltaképp nincs, valami más indokának pedig kell lenni, a mi nem lehet más, mint az, hogy a megállapított vízbőség a csatornában mindenképp biztosíttassék. A t. kormány nem vallja ezt be tüzetesen, tehát e szempotból nem is foglalkozhatom javaslatával. De ha van e javaslatnak valami értelme, az nem lehet más, mint az, a melynek illustrálását Hieronymi t. miniszter úr szolgáltatta. Igy azonban eljárni nem lehet. Úgy tudom, hogy a kormány e szempontot nem is fogadja el a magáénak. Akkor pedig nem marad más alap, mint a melyet ő nyujt. Ámde ez közgazdaságilag merőben indokolatlan, műszaki tekintetben legalább is nincs előkészítve, és oly kételyek férnek hozzá, melyek a képviselőházban, ha szóba hozatnak, egyszerűen nem hallgathatók agyon. Mindezek alapján a magam és t. elvbarátaim nevében kijelentem, hogy az előterjesztéshez hozzá nem járulunk és a javaslatot általánosságban sem fogadjuk el. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Az első kötet vége.

KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI · KÖNYVTÁRA